# MAGYAR SION.

## EGYHÁZIRODALMI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTIK

**Dr. KERESZTY VIKTOR,**
**Dr. PROHÁSZKA OTTOKÁR, — Dr. WALTER GYULA.**

Az új sorozatban VIII. évi folyam.
**(Kezdettől XXXII. évi folyam.)**

**ESZTERGOM,**
**1894.**

Nyom Buzárovits Gusztávnál Esztergom

# MI AZ A SOCZIÁLIS KÉRDÉS?*)

Irta DR. PETHŐ.

Az emberiség a „facilis descensus Averno“ lejtőjén rohamosan sülyed, s a sebesedés törvénye szerint rövidebb idők alatt futja be a romlás gyászos pályáját.

Az egész középkor az „Isten jogait“ hangoztatva rendezte a világ ügyeit, s mondhatni, hogy mindent összevéve, jól rendezte és sokáig föntartotta. A reformáczió óta pedig pirkadt az „ember jogainak“ öntudata, mely véres, biboros hajnallal hasadt a fejvesztett s a guillotine alatt fejjel megkurtitott emberre. S mióta az hasadt, azóta már nem századokkal mérjük az idők folyamát; hanem csak egy, számtalan vészjel által nyugtalanitott századdal, s hogy hány tized jön utána, azt ugyan ne nagyon vérmes álmok-

*) A vörös és fekete zászlót csak az imént lobogtatták a kath. nagygyűlés alkalmából a zsidó zsurnaliszták; maguknak vindikálva természetesen a vörös zászlót. — A vörös zászlónak van valami létjoga s ezt a létjogát a »társadalmi kérdés« alapitja meg. — Ez a két zászló most is, de különösen a legközelebb jövőben méri majd össze erejét, amikor más zászlók nem lesznek, mert más kérdés egyáltalában nincs, mint ezek: rend vagy rendetlenség, — élet vagy halál, — kereszt vagy vakoló, ember vagy állat. De mivel e kérdésnek aktuális jellegű kiadása a szocializmus, azért a »Sion«-ban tüzetesen foglalkozunk majd e tárgygyal s előre is felhivjuk e kérdésekre az olvasó közönség figyelmét.

kal pitykézgessük; — mert gyors tempóban lesiklott a történelem szinvonala az „ember jogainak“ magaslatáról az „állat jogainak“ lápjába.

Most az „állat jogainak“ korszakát éljük.

Az *állat* emanczipáltatott az emberben; az állati ember lépett föl a világ szinpadán, az az ember, aki korlát és tekintet nélkül, igazság és szeretet nélkül, a modern szabadság zsarnokságával s a létért való küzdelem könyörtelen jogczimével szerezheti magának azt, ami jó neki: élelmet, hatalmat, élvezetet; mert mást nem ismer és nem kiván. A szivárványt nem bámulja; de a vállút nézi; a csillagokba nem tör, melyek az égen ragyognak; csillagai legfölebb a koronák s a ragyogó, kéjes szemek. Eltaposhat minden gyengébbet, kiszipolyozhat minden vért és velőt, vájkálhat a teli tálakban, dúskálhat szeme-szája javaiban, kiemelhet fészkükből ezreket s miután kedélyesen beleült szerzeményükbe naplopókká s a társadalom proletárjaivá degradálhatja a kis embereket; mert az erősebb győz, — s a győzelem megkoszorúzza *az állatot az emberben.*

Nézzétek ezt az állatot, amint leleplezve s a följajduló s perczre kijózandó emberiség átkától átszegezve áll azon mély útvesztő árok előtt, melyet Panama-csatornának hivnak! Nézzétek ezeket a becsületrend keresztjével ékesitett, a szalonok routinejával legyalult, sima, ügyes társalgású csalókat, kik élveznek, zsarolnak, s miután kihasználták erényeteket és becsületeteket, mérget isznak vagy megszöknek. Mi lesz ezekben piedestalra emelve az aranyborjú-e vagy az aranydisznó?

Nézzétek az „onorevoli“-k gyülekezetét a római bank botrányaiban! Úgy-e csupa „onorevole“, csupa tiszteletreméltó „galant-uomo!“ S lássátok ezek uralkodnak rajtatok; legpiszkosabb szenvedélyeiket szolgáljátok, s mialatt ők hatalmukat és igényeiket annyira terjesztik, amennyire a lelkiismeretlen raffineria s a ti

ostobaságtok és jámborságtok terjed: addig ti a jármot huzzátok s az „emberi jogokból" az emberi nyomort és szenvedést jussoltátok.

Borzasztó megnyilatkozása az elkeseredésnek és elfojtott dühnek! Ismeritek-e ezt a beszédet? így beszélnek az ember-állat jogainak proklamációjánál.

De hiszen már nem beszélnek; már tesznek! Az alsó társadalmi rétegek szervezkednek, hogy nekik is jusson abból, amiben azok ott fönn vájkálnak s az ember-állat bennük is bődül, élvezni kiván. S mert nagyon kiván, azért neki iramodik, száguld, tipor, tapos s a hunnok és vandalok szerepére készül egy oly társadalomban, mely megérett arra, hogy kivágassék szúette fája és kiperzseltessék az a méreggyökér, mely annyi halált és oly mételyt fakasztott az emberiségben. Ez események fonala pedig azért gombolyodik le jelenleg rapid gyorsasággal a társadalmi logika sodrófájáról, mert a negyedik rend megismerte nyomorát és erejét, s kilépve a társadalom örvényeiből kiemeli és romba dönti azt, ami izmos rabszolga vállain épült, — kiemeli és romba dönti a fönnálló társadalmat.

Az Isten-jogokból tehát ember-jogok, s az ember-jogokból állat-jogok lettek, s miután az ember állattá lett földúlja azt a társadalmat, mely az *Isten országa*, civitas Dei s az *Isten fiainak háza* volt, s alkot magának vagy egy vadont fenevadak számára az anarchismusban, — vagy egy útópiát a socialdemokratismusban; de mindenesetben szédítő sietséggel sürgeti a régi társadalom újjáalakitását: s ez a *szociális kérdés*.

Ki ne érdeklődnék az újkor legforrongóbb, a társadalom alapjait földúló s új földi paradicsomot igérő mozgalom iránt, melynek neve a soczialismus? Főleg ez utolsó jellege kezd napjainkban csábitólag hatni az ifjúság képzeletére is; hogy ne, hiszen új világot, boldog nemzedéket látni a föld viránya in;

összezúzni a régi jármot, melyhez annyi véres emlék tapadt, s melyet megrothasztani nem volt képes sem a türelmes népnek verejtéke, sem a próféta- és apostol-számbamenő, elégedetlen lázongók vére; mindenki előtt kedves álomkép, de az ifjúságnak, mely még jó nagyrészt önmaga számára akar lefoglalni az új világ s új boldogságból, nemcsak vonzó álomkép, de ittasitó, lelkesitő, elragadó utópia. Siet tehát, hogy megvalósitsa!

Másokat a mozgalom rémületes oldala foglalkoztat; a szeretet azon intézményekhez, melyek évezredeken át a népek sátorfái voltak, s a hit, mely a lélek szentelt érdekeit az új tanok által rombadöntve látja, fölcsigázza tehetségöket s egyéniségük egész erélyével indulnak meg az ellenséges áramlat ellen, nem a 48-as honvéd ruganyos, huszéves lelkesülésével ugyan, de a hadjáratokat végigszenvedett praetoriamus izmos karával s biztos szemével.

Ez érdeklődésből, talán mindkét fajtájából ragadt rám is egy kevés s amikor szerét tehettem, szivesen néztem tüzetesebb információk után. Történt, hogy első rendű, német tekintélyt a szczializmus terén modern szokás szerint meginterwiewolhattam a kellő szerénységgel, s nyomban föladtam neki a kérdést: „Tanár úr, mi az a szczializmus, s hogyan segitsünk a nagy társadalmi bajokon?“

„Kegyed — mondá a tanár, följebb lökvén szeméhez a lecsúszó pápaszemet — bizonyára nem az orvoslást igérő, szociálista rendszereket érti ez alkalommal a szczializmus alatt, hanem a modern társadalom nagy sebét, melyet szczializmussal gyógyitani sietnek. Ez esetben azt kell Önnek felelnem, hogy a szczialis kérdés tényleg a régi társadalom krizise, vagyis minden eddig fönnálló társadalmi alakulásnak és szervezetnek bomlása. A társadalom úgy teremt magának szervezeteket, mint ahogy a viz váj magának folyómedreket, tavakat és tengereket; partjai biz-

tositják az egésznek harmoniáját, rendezett keringése föltételezi az életet. Ha most minden viz kilépne eddigi medréből s más útakat és helyeket keresne magának mint az eddigieket; a régi alakulások fölbomlása s az új alakulások megteremtése leghivebben visszatükröztetné ennek a nagy krizisnek képét, melyet szociális kérdésnek hivunk."

Emlékszem, hogy mikép iparkodtam a társadalomnak itt emlegetett szervezeteiről hamarosan konkrét fogalmat alkotni; akadozásomban ki is ejtettem a szót „társadalmi szervezetek", oly hangsúlyozással, melyet vontatott kérdéseknek adunk. A tanár észrevette nehézségemet s így szólt.

„Társadalmi szervezetek! igen, ez a fő. Kegyed úgylátszik nincs tisztában ez elvont szó konkrét értelmével, s a szó által jelzett dolog számtalan kiadásaival. De ezt is az emlitett hasonlattal fogom Önnek megvilágitani. A folyók, patakok és tavak cseppekből állnak; de e cseppek önmagukban, elszigeteltségükben sehol se szerepelhetnek állandóan, legfölebb átmeneti módon; mert egyenkint fölszivatnak, eltapostatnak, elpárolognak, azért hogy mint állandó alakokkal számolhasson velük a földrajz, összeköttetésben, tömegben lépnek föl. Tegye a csepp helyére az embert; a folyók, patakok, tavak, tengerek helyébe a családot szükebb vagy szélesebb értelemben, — a czéheket, — a kereskedő kamarákat, — a nemesek, — a papok rendjét, — az egyházat, — az államot s rögtön kiveszi majd a „tertium comparationis"-t, az érdekközösség által — legyen szabad a fizikára is ezt a szót alkalmaznom — megalkotott összetartozásokat. E társadalmi szervezeteket ha összetörik, kell helyükbe másokat emelni. A társadalom modern krizise abban áll, hogy a munkából élő nagy néprétegek társas szervezeteit vagy már összetörték vagy javában folyik bennük a bomlás; — ezzel egy időben föllép a szegénység vagyis a megnemélhetés."

A társadalom tehát szakit a régi alakokkal s teremt magának ujakat; teremt a szó szoros értelmében új világot."

Sokat beszélt még ez irányban; de a főgondolat mindig ez maradt: a szociális kérdés *a régi társadalom szervezeteinek*, első sorban *a keresetre, a munkára vonatkozó szervezeteinek és testületeinek szétbomlása;* már pedig a szétbomlott szervezetek helyébe okvetlenül kell más alakulásokat helyezni: tehát helyeznek is, vagyis inkább iparkodnak helyezni, s aszerint amint mást és mást helyeznek, aszerint hivjuk őket *anarchistáknak*, *szociáldemokratáknak*, vagy a társadalmat keresztény alapokon rekonstruáló *keresztény-szocialistáknak.*

Gondolhatjuk már, hacsak futó pillantást is vetünk a most átolvasott syllogismusra, hogy a társadalom szervezetei, és in specie a munka-szervezetek nem lebegnek a levegőben, hanem ezer gyökérszállal ereszkednek bele az ember gazdag érdekvilágába, a materiális érdekekbe épp úgy, mint az erkölcsiekbe. Testületek, szervezetek, kereset-szövetkezések, vagy bármi néven nevezzük a társadalom munkáját szervező alakulásokat, annak a társadalomnak, melyben léteznek, elvein, nézetein, jogfogalmain, erkölcsein és vallásán épülnek föl, a legszorosabban vannak mindezekkel egybekötve; azért is nem változhatnak meg önmaguk lényegesen, anélkül, hogy minden más kérdésben is változást elő ne idézzenek. Innen van, hogy a szociális-kérdés nem mondható gyomor- vagy kenyér-kérdésnek kizárólag, hanem kiterjed mindenre, ami a társadalmat alkotja és élteti. Hiszen azért hivják *„társadalmi kérdésnek"*; egy új társadalom megteremtéséről s a réginek szétbomlásáról van szó. Aki tudja, hogy a társadalom micsoda; aki öntudatára hozza magamagának, hogy a társadalmi test nemcsak gyomor, hanem épp úgy fej is, ész és sziv is, jog és szeretet is, földi lét és vallásos törekvés is: az

nem jut kisértetbe a társadalmi kérdést, ezt a nagy szociális bajt, *gyomor-kérdésnek* elnevezni s mint gyomor-kérdést kezelni; hanem éppen úgy *jogi krizisnek*, s nem kevésbbé *erkölcsi és vallási forradalomnak* fogja azt tartani.

Van azonban a gyomornak egy különös szerepe a szociális kérdésben, ami alkalmul szolgált, hogy többen az egészet „gyomor-bajnak" nézték s ez az, hogy a társadalmi kérdés a gyomorból származik; az volt az első, amely elromlott a nagy társadalmi testben, s a gyomor romlásával szédülni kezdett a fej, egész az agy megzavarodásáig; reszketni kezdtek az idegek és izmok; félemletes idegesség vett erőt a testen; undor és elsavanyodás váltakoztak a düh és a rombolás mániájának kitöréseivel. Ime itt áll előttünk a társadalmi kérdés! Kiindulása *a gyomor- vagyis a kenyérkérdésből való*, amely akkor állt be, mikor a munka-szövetkezetek, a társadalom munka-szervezetei bomladozni kezdtek; gyorsan növekedett s bomlásukkal lépést tartva napjainkban óriási méreteket öltött; de ugyanakkor párhuzamosan az élet küzdelmeinek s a jogtalanságnak és elkeseredésnek nyomása alatt foszladozásnak indultak a régi társadalom elvei, erkölcsei, hite, jogi nézetei, szóval az egész szervezet.

*A foszladozó, a bomladozó régi társadalom*, ime ez az *a társadalmi kérdés.*

Alkossunk már most maguknak tüzetes fogalmat arról, hogy miképen bomlik szét jelenleg a régi társadalmi szervezet.

Vegyük a legegyszerűbb példákat, melyek szemeink előtt állnak. A szabó és a suszter tűvel és árral dolgoznak; saját kezük munkája, fáradságosan szerzett ügyességük és iparuk terén való tapasztalataik tartják fel őket. A munkának bér jár s a bér olyan, mely táplálja és föntartja a munkást. Van a munkások közt is nagy különbség: az egyik jobban ért a dologhoz, a másik kevésbé, — az egyik több

pár czipőt vagy több darab ruhát készit ugyanazon idő alatt, mint a másik, s épp azért mindenféle viszonyok közt az állapotok bizony sohasem lesznek egyenlők, az egyiknek jobb keresete van mint a másiknak. Tényleg azonban úgy volt a régi társadalomban, hogy a kézműipar föntartotta a kézműves osztályt, a remekelt mesternek önállóságot, családot és otthont biztositott.

A gép föltalálásával s még inkább tökéletesitésével, de kiváltkép az iparszabadság kihirdetésével egy iszonyú fordulatot vett az ipar addig biztositott léte s egy teljes szétzüllésére vezet azon egész társadalmi osztálynak.

A gép gyorsan és jobban dolgozik mint az ember; kevés munkaerő kell hozzá ember részről, tehát sokat produkál és szállit a piaczra s ezáltal kielégiti a fogyasztást. Akinek nincs gépe, az nem konkurrálhat a géppel biró munkással, s mindjobban leszorul állásáról. Mivel a gép sokat produkál, azért olcsóbban is adhatja terményeit, mint a kezemunkája után élő munkás, aki kevesebb gyártmányaira kényszerül elosztani az élet- és családföntartás és a munkával járó kiadások rezsi-jét. A következmény nem marad el; a fölületes közönség elfordul a dolgos, kézműiparostól s a gép- és gyármunkát pártolja.

Az imént mondtam, hogy „gép- és gyármunka.“ Igen a gép megteremti a gyárat. A gép tökélesbülése és halmozása kivánja, hogy minél nagyobb mérvekben dolgozzék; mert annál olcsóbb a termelés, minél nagyobb az. De nagy termeléshez sok tőkebefektetés kell, s így arra csak a nagy tőke lesz képes, mely pedig nincs az iparos osztály kezén. Az iparszabadság e részben megnyitotta a tőke minden zsilipjét. Bárki fölállithat czipő-gyárt, aki egyáltalában nem ért a czipővarráshoz, hogyha csak pénze van.

Mit csináljon már most az önálló mester? Miután meg nem élhet, beáll a gyárba s lesz *bérmunkás*. Aki

előbb önálló volt, az most bérszolga lett, — aki előbb a munka teljes gyümölcsét élvezte, az most a haszonnak csak egy részét, esetleg teljesen eltünő részecskéjét kapja; a többit elnyeli a tőke, megkapják a részvényesek vagy a bankok. Tehát az emberi munka szolgál a tőkének. A tőke az úr; élet-halálra kell a munkásnak megadnia magát; tőle függ. Így porlódnak szét, így atomizálódnak a régi munkás rendek, s az önálló polgári harmadik rendből *folyton szállnak lefelé a negyedik rendnek sötét és fanatikus dühtől telitett mélységeibe.*

Ne csodálkozzunk azon, hogy a negyedik rendnek mélységeiről és pedig fanatikus dühtől telitett mélységeiről szólok, hiszen e rend csupa tönkretett existenciákból áll, vagy ha oly munkásokból tevődik idővel össze, akik sohasem birtak önállósággal, az ilyenek — mint már fejlődésükben s egészséges állapotokra való törekvésükben megakasztott emberek — egyszersmind kevesebb erkölcsi értéket, kevesebb vallásosságot és erényt hoznak magukkal s őriznek meg a gyárak világában. Minél jobban fejlődik tehát a korlátlan iparszabadság gyilkoló aerája alatt a gyári munka, annál több áldozatra, annál több szabad, önálló mesterből lett bérmunkásra, vagy a rabszolgaságban fölnevekedett s mindig ott letartóztatott munkás existenciára erőszakolja rá a tőke az ő vasjármát s készíti elő számukra *a társadalmi katastrófákat.*

Mik tehát a munkások? a munkások nem mesterek; a munkások a gép napszámosai. A munkafelosztásnál fogva a munkások idővel nem is értenek egy mesterséghez sem; hanem különálló részletmunkákhoz. A szövőgyárakba nem kellenek takácsok, hanem gyerekek, fiúk és leányok, akik a gép munkáján, a szálakon itt-ott igazitanak s az anyagot a gép tartóiba illesztik. — A czipőgyárakhoz sem kellenek egész czipőt előállitani tudó mesterek, hanem a czipő részleteivel bibelődő s a gép munkáját segitő

napszámosok. Eszerint a gép a munkafelosztás elvénél fogva lassankint magát a mestert kiküszöböli; a kézműiparos letünik a világ felszinéről, s helyébe lép *a gyári napszámos.*

Kérdezheti tán valaki, hogy a gyári ipar haladást jelent-e az emberi munkában; annak azt feleljük, hogy a technikában bizonynyal haladást jelent; de az emberi munkában szédítő magaslatról való visszazuhanást von maga után; mert a gyári iparban a munka teljesen elveszti ethikus jelentését és értékét, s az önálló polgári állás privilegiuma s aranyat termő talaja és egy egész társadalmi rendnek büszkesége lévén régen: most a degradált, s a tőkének szolgáló rabok igájává lett.

A munka, az ipar most nem emberhez méltó s emberét föntartó foglalkozás, hanem prédálásra, kihasznositásra, mások verejtékéjéből kipréselt gazdagság fölhalmozására kárhoztatott szerencsétlen és nyomorult sorsrész. A munka egy oly provinczia, melyet a törvényhozás az iparszabadság által, jellemtelen és kegyetlen szerencsevadászok, iparlovagok s rabszolgahajhászok kényére bizott. A munka erősebb prédálók áldozata; — a munka emberi jogokkal nem biró, szabadon kiaknázható, ezerszeresen megdézsmálható emberi produktum. A munka rabszolga lett; annyit sem vetnek oda neki sokszor, hogy megélhessen; roszabb sorsa van a szabadság csillaga alatt mint a robotos, jobbágyos világban.

Hozzájárul, hogy a degradált munkás, miután házi tűzhelyének s önállóságának aranyat termő talajából kitépetett, e lengedi állapotában játéklabdája lett egy másik szabadságnak: *a költözködési szabadságnak*, melynek szarujából új átok özönlik rá.

Már nincs a röghöz kötve. Igaz; de a tűzhelyhez sincs kötve; nincs otthona, nincs családja. Csodálkozunk-e azon, hogy lassankint odaér, hogy nincs hazája?

A kereset a gyárakba összepontositja a munkás népet.

A gépnek nagyban kell dolgoznia, hogy minél nagyobb hasznot nyujtson a tőkének; azért aránylag nagy munkás csődületeket provokál. A munkások tehát áttörik illetőségük korlátait s özönlenek a gyárakhoz. A gyárak ennek következtében a munkás népet rohamos áramlatban sodorják a nagy gyártelepek felé, kezdetben a városok, azután a faluk lakosságát is.

E csődület azonban alábbra akasztja a munka értékét; mert minél nagyobb a kinálat, annál kisebb a kereslet, s így a bérkérdés vasszükségszerűsége egyre lejebb szoritja a béreket. Annál jobb a tőkének; olcsóbban dolgozik s nagyobb haszonnal.

A tőke tehát egy raffinált gonosztevő, mely maga után zúditja a kenyeretkereső népet s földönfutóvá teszi azt; miután pedig földúlta otthonukat s hatalmába keritette a védteleneket, egymásra uszitja s túlliczitáltatja az egyik olcsó kinálatát a másiknak szinte ingyenes munkájával. E siralmas szabadság aegise alatt történik, hogy szabómesterek, kik előbb tisztességesen megéltek, a ruharaktárosoknak, — ami megfelel más szakokban a gyárosnak, — mondom a ruharaktárosoknak 36 kr. napszámban dolgoznak. Sőt a „Vaterland"-ban olvastam s télen nálunk is megtörténik, hogy szabólegények fölajánlják munkájukat minden bérfizetés követelés nélkül *csakis lakás és élelmezésért*, és halljuk a hallatlant! a mesterektől e föltét alatt gyakran föl nem fogadhattattak. Tehát a munka még az élelmet sem adja meg sok esetben a „szabad munkásnak."

A gép mindevvel nem törődve tovább zakatol; a tőke tovább spekulál és kalkulál; az összecsődült, gyülevész, munkásnép pedig tovább izzad s örömtelen napjait avval édesiti, hogy ha van jó kereset, elveri dinom-dánomban a pénzét; ha pedig nincs, koplal, lop, rabol és vicsoritja fogát.

De van ebben a lázas történetésben sok gyászos fönakadás; van ebben a siketitő, izgalmas zakatolásban néha rémes csend, s a munkás népben pedig tompa kétségbeesés vagy az Aetna kitörése előtt való földalatti morajra emlékeztető zúgás, melyet lassan-lassan az anarchisták majd csak szerveznek, hogy kiadóbb és hathatósabb legyen: *értem a vállalatok kriziseit.*

A gép, mint emlitém, nagyban dolgozik, nagymérvű termelésre van utalva. E nagymérvű termelés pedig nagymérvű fogyasztást föltételez. Ha nincs arányos fogyasztás; akkor a termelés halmoz a raktárak számára s terhével tönkre teszi, agyonnyomja a tőkét.

Már most mi regulázza és tartja fönn az arányt *a termelés és fogyasztás közt?* Semmi; a termelésben egy teljes anarchia uralkodik; mindenki termelhet, amennyit bir, s iparkodik túladni termékein, ahogy bir. A gyárak nagymérvű, tömeges produkcziója a vidékek, városok, provinciák piaczát kiszélesbithette világpiaczczá. Ledöntötte a városok, és vidékek iparosainak piaczsorompóit és a szabad kereskedés által egy általános zürzavart, s általános konkurrencziát nyitott, melyben senkinek sincs átnézete, hogy mi kell, s miből mennyi kell; hanem mindnyájan az önzés furiától kergettetve nyakra-főre termelnek, egymást rászedni, túlliczitálni, letromfolni sietnek; e rendezetlen, fejvesztett produkczió a munkába, kereskedésbe, hitelviszonyokba általános bizonytalanságot teremt; senki se tudja, hogy máról holnapra hol ütik ki a nyeregből, hol zárják el előle, hol foglalják le orra előtt olcsóbb fölajánlás és kinálat által a piaczt.

Minden vállalkozó tehát nyakra-főre termel s nincs más gondolata, mint a nyereség, nincs más ösztöne, mint a nyerészkedés; nincs más korláta, mint saját tőkéje vagy hitele. Azonban minden egyes így gondolkozik; minden egyes így iparkodik. Követke-

zőleg senki sem tudja, hogy vevőit ki; mikor foglalja le? Lehetséges, hogy az idén még a gépnek valami patentes tökélesitése, vagy egy szerencsés tömegvétel folytán más olcsóbban és jobban termelheti ugyanazon czikkeket mint én; lehetséges, hogy vevőimet valami csapás fizetésképtelenné tette; mit csinálok? keresek más piaczokat; mert ime előttem a világ s a szó szoros értelmében igaz, hogy szabad a vásár. Igen szabad volna, de ki tudja, hogy nem turakodott-e be oda is szemfülesebb konkurrensem, aki, hogy kiüssön a nyeregből, egyideig talán a termelés költségein alul is elkótyavetéli czikkeit, csakhogy tönkre tegyen. Már most én alighanem, a jó remény fejében, továbbra is termelek; raktározom termékeimet s várom a jó szerencsét. Jön, nem jön-e az a jó szerencse; az teljesen bizonytalan; ha soká nem jön; csődöt mondok; munkásaim kereket oldanak; nyomorogva, lopva, éhezve hömpölyög az ár másfelé.

Ime az atomizált tömeg; minden arra mutat a modern munkában, hogy nagy társadalmi osztályok szét vannak szedve és porlódva s a tőke krizisei, — mint forgószél a futóhomokat, — ragadják, sodorják s tánczoltatják kinjukban.

Ez régen nem volt így. A konkurrenczának a többi közt az a határa is volt, hogy korlátoltak lévén városok, sőt még városrészek szerint a piaczok, a termelőknek mindig átnézetük volt a szükségleten; hűbele-Balázs módjára nem dolgoztak, de nem is érték meg azt a sajnálatos sorsot, hogy az emberiség mennél többet dolgozik, annál többet éhezik. A városi és vidéki piacz tehát kiszélesbült, országos sőt világpiaczczá. A korlátlanság, mely az aranyat termő talajat kirántotta a munkás lábai alól s azt megkülönböztetés nélkül mindenkivel, a nem-munkással is megosztotta, — a korlátlanság, mely a gép föllépteté sével a termelésnek határt nem szabott, — ugyanez a korlátlanság a piaczot bizonytalan krizisek és spekulácziók

porondjává tette, hol az erősebb mindig megeszi a gyöngébbet.

Tehát, a munkában, a termelésben, a piaczban semmi korlát, és *ezzel semmi rend.* Gondolhatjuk-e, hogy az emberi tevékenység ily óriási mezeje a törvény rendező befolyása alól büntetlenül és boszulatlanul kivonható legyen?

Azonban a piacz korlátlanságára, ami egészen annyit jelent, mintha mondanám, rendetlenségére szolgálhatok közelről vett példával. Esztergomban elég a czipész, s csizmadiából meg éppen annyi van, hogy nem kell hozzájuk még metaforikus csizmadiákat sem fogni. A párkányi vásáron Pestről is fölczihekedik egyik-másik czipész, úgy hogy az esztergomi suszterek nagyon jól tudják, hogy körülbelül hányan lesznek ott, akik leverik a sátorfát a Simon-Juda-napi sárba s megfizetik a helypénzt. Ismerik körülbelül a keresletet is, s készülnek sebtiben, pósta-munkát végezve a nagy napra. Azonban a párkányi vásártér már nem Párkánynak és vidékének piacza, hanem bizonyos értelemben világpiacz. Meg is látszik rajta. Mert a becsületes czipész iparosok sátrai csakúgy ásitanak s elnyeléssel fenyegetik a járókelőket, annyira üresek; aki pedig czipőt akar venni, azt elhóditja a „bécsi czipő-gyárnak“ sátra; ott tetszetősebbet és olcsóbbat is kap. Az esztergomi iparosok éhen-szomjan, fázva-ázva ládáikba rakhatják a vásárfiának készült topánt, czipellőt, papucsot; a konkurrenczia leforrázta őket.

Ez a példa csak porszem abból a görgetegből, mely egyre napról-napra leválik az ipar, s a régi kézműves osztály sziklaerős bástyáiról, s pusztulással fenyegeti lenn a társadalomnak birtokos virányait.

Ime egy egész nagy társadalmi osztály folyton atomizáltatik s mint egy fuldokló ember mind mélyebbre és mélyebbre sülyed.

Azért ismétlem annyiszor ezt a gondolatot, mert

ebben van rekapitulálva a tulajdonképeni szociális kérdés, *a régi osztályok szétzüllésében.*

A munka ez anarchiájában a túltermelés tehát kimaradhatlan, s ki fogja győzni a konkurrenciát? aki olcsóbban adhatja termékeit; s ki adhatja rendesen olcsóbban — különös körülményektől eltekintve — termékeit? akinek nagyobb tőke áll rendelkezésére. Így történik és pedig a logikai fejlődés vasszükségszerűségével, hogy a nagyobb tőke elnyeli a kisebbet; a kisebb tőkéket folyton magához ragadja a nagyobb tőke, s ijesztő méretekben nő, mialatt körülötte minden sorvad. A nagyobb tőke elnyelvén a kisebbeket, egyre kevesebb és kevesebb kézbe koncentrálja a termelést is. A termelés- és a tőkekoncentrációja lesz a jelen társadalmi kelevény végső phasisa.

A koncentrált tőke az az újkori Mammon, az a borzasztó hatalom, mely a nyugati, keresztény társadalom egére ráboritja, ha nem is az utolsó, de bizonyára egy világtörténeti itéletnek éjjelét, föltornyositja egén a sötét, ólmos vészfelhőket, melyekből villámok czikkáznak le, hogy összezúzzák az önzés bálványait s megboszúlják a Mammon áldozatait, de amelyekből egyszersmind kivillan az emberfiának, az eltévedt, keresztény társadalom alapitójának dicsőséges keresztfája, jelezve az utat a visszatérésre.

Addig pedig a tőke zsarnokoskodik s parancsol teljhatalommal a millióknak, az expropriált, otthonaikból kidobott, önálló, független helyzetükből kiemelt s a negyedik rend szolgaságába meritett munkások millióinak. Lenyomja bérüket, — fogyasztásra képtelenekké teszi őket, s kisziván zsebeikből a pénzt teljesen: végleg megakasztja a föld javainak cirkulációját.

E gazdasági rendszerben a forgó tőke vagyis a pénz lévén az úr, kiterjeszti terrorismusát az ingatlan tőkére s elveszi értékét, amennyire csak teheti. Fo-

gyasztásképtelenné tévén az emberiség túlnyomó részét, a föld terményeinek nincs áruk; eszerint az ingatlan tőke nem kamatoz, vagy csak nagyon holdkóros, hatosos ezüstben; az aranykamatot a forgó tőke, a pénz szedi, mert ebbe van beleolvasztva millió embernek a vére s a verejtéke. — Az ingatlan tőke nem segithet magán. Az ingatlan tőkét nem lehet befektetni a gépekbe, tehát a modern termelés leggazdagabb fogalmába; a pénz mind oly vállalatokba fektettetik, melyek bőven kamatoznak; a mezőgazdaságnak nem igen jut forgó tőke vagy ha jut, oly kamattal jut, amely azt a gazdaságot megfojtja.

Ne gondoljunk e tárgy megbeszélésénél a jól fölszerelt latifundiumokra. A gazdag családok és intézetek pl. püspökségek saját pénzüket fektetik be az ingatlan birtokba, mert mindenféle érdekük ezt kivánja; azonkivül pedig ez a termelés is félig-meddig gyári termelés; gépekkel űzik a munkát s gyáraikban földolgozzák a nyers terményt; szolgáljon például a Leidenfrost lévai uradalma. Ez már nem kézi, már nem emberi munka; a szociális kérdés éppen az *emberi munka krizise;* azért ezt kell mindig szem előtt tartani.

Ahol latifundiumok és pedig géppel kezelt latifundiumok nincsenek, mi fog ott történni a mezőgazdasággal? Ha nem adja rá fejét veteménymagok termesztésére, mely esetben néha holdanként 400—500 frt a jövedelme — s hány teheti azt? s hol tehetik azt? — ha nem adja rá fejét hollandi műkertészetre — s ezek közül is hány fizeti ki magát? — mondom, ha nem adja rá magát valami ilyen, keveseknek való s épp azért soknak a biztos bukás kilátását nyitó üzletre: akkor tengődik és elbukik. A mezőgazdaság elveszti régi értékét és jelentőségét. A *nemzetgazdaság* súlypontja máshol van! A földbirtokból, a földet elfoglalt s birtokába vett nemzet kezéből a materiális hatalom a forgó tőkébe helyezkedik át. A forgó tőke

pedig Magyarországon is a zsidók, franczia-zsidók vagy német-zsidók vagy angol-zsidók kezében lehet, s vele együtt *a materiális hatalom és tehetséges.*

A nemzetek bámulva veszik észre, hogy helotákká lettek saját hazájukban, — hogy koldúsokká lettek s tehetetlenül állnak a saját házukban is a parancsoló, idegen jövevény trónja előtt.

Minél kisebb lesz a földbirtok s minél inkább hijával van a forgó tőkének, annál előbb kerül dobra vagy az adósság hurokjával nyakán termelni kényszerül kamatba a jövedelem utolsó batkájáig Ez aztán a robot. Tudunk eseteket, midőn a hitelező nem ütötte dobra az adós birtokát, mert nem kapott volna annyit, mint ahogy kap most, mikor a paraszt megdolgozza a földet s levonva maga számára a száraz kenyeret és só gyanánt a keserves verejtéket: a többit, a hasznot beszolgáltatja a hitelezőnek. Volt-e ilyen robot valamikor bárhol? Még a Fáraók s hozzájuk méltó utódjuk a Khedive se kiván ennyit a Felláhtól. Ahol pedig ezt a robotot nem akarják a nagyhatalmú, lét és nem-lét fölött rendelkező tőkebirtokosok, dobra verik a parasztnak s közepesdi gazdának sőt bármilyen gentry-nak a gazdaságát s dobszó mellett elmondhatják az expropriáltak: vos hinc migrate coloni.

Eszerint a paraszt osztály szintén földönfutóvá lesz; a társadalom alaprétege szétzüllődve belesodortatik az atomizálás boszorkatánczába, s az önálló, független, otthonának örvendő, konzervativ természetü parasztnép leszorittatik a proletár, föld és ház nélküli modern Jánosok vigasztalan tömegébe.

Mily nagy ez a tömeg, mely egyre növekszik s csak öntudatára kell ébrednie nyomorának és erejének, hogy fölvesse az igazságtalan világot! Ez üvegen nézve a társadalmi bomlást értjük csak meg az ilyen s hasonló mondatokat: „mi a negyedik rend? semmi. Mi lesz a negyedik rend? minden.“

A szociális kérdés gyúanyagát a parasztosztály is szolgáltatja. Nem ugyan annyira, mint a kézműipar, de mégis ijesztő mérvben. A felbomlási processus nem veheti magát annyira bele a parasztosztályba; mert ott a munkát nem ragadhatja ki úgy az emberi kézből a gép, mint a kézműiparban. De azért a feloszlás bacillusai a parasztságban is csiráznak; mert a tőke uralmát, az örökösödés módját, az eladósodást a parasztság sem tartja ki s lesülyed a koldusok és pedig a követelő, mert kifosztás teremtette koldusok negyedik rendjébe. Csak az a néhány mesterség, melyben a gépnek nincs oly nagy érvényesülése fog fennállhatni; jóllehet ezeket is apritgatja és gyöngiti a raktároknak szánt, tömegben termelő ipar, melyet a tőke itt is inscenál.

Így készül el a társadalom krizise vagyis a régi társadalmi rétegek szétfoszlása, amely magával hozza azt, hogy a rajtuk épült társadalmi rend lebukik s romba dől mint a ház, melynek alapjait elszedi az ár.

Ez a krizis mint láttuk a tőke uralmától függ az emberi munka fölött, mely uralmat a gép alapitotta meg. A kapitalisztikus termelés néhány embernek kezébe játsza a tőkét, a többi koldussá válik. A tőke kirabolja és jogfosztottá teszi az emberi munkát. *A tőke centralizációja tehát egyrészt, s a proletár munkás másrészt* .... ez a kettő *képezi produktumát a liberális, kapitalisztikus nemzetgazdaságnak.*

Ennek a két produktumnak tüzetesebb ismertetését máskorra hagyjuk; most még folytatnunk kell a társadalmi krizisnek ismertetését a politikai és az erkölcsi viszonyokat illetőleg.

A termelés módjának gyökeres megváltozásával a politikai térkép is lényeges változásokat tüntet föl. A régi világ politikai viszonyait a különállás, a decentralizáczió jellemezte. A községek, a városok, a rendek és osztályok autonomiája erőteljes és rendes vonásokban tüntette fel a lakosság tipusát; szétosz-

totta a munkát és vagyont s biztositotta az egyeseknek existencziáját. Elosztotta a népességet városokba s falukba s lekötötte azt társadalmi szervezetei által, mint ahogy az omló hegyoldalt vagy a futóhomokot leköti az akáczültetvény. Élesztette az osztály s a rend önérzetét; az egyesek közösségben érezték magukat, s nem árva elszigeteltségben; az egész osztálynak a tekintélye és súlya esett latba az egyesek érdekében. A kézműves egy szabadalmazott, nagy rendnek tagja volt; munkáját és jogait védte az egész iparos osztály; ez osztálynak autonomiája volt; azt vette fel kebelébe, aki megérdemelte s aki a keresztény nézetek árnyában fejlődött jogi kivánalmaknak megfelelt; a munka arany-talaja az iparosoké volt; a termelők maguknak verejtékeztek s nem a henye tőkének. — A kézműves e solidaritásban és aránylagos jómódban meg volt elégedve; tisztelte a papi és nemesi rendet, de legjobban becsülte és szerette a maga rendjét. Városában élt és halt, ott alapitott családot; szeretetével és bánatával összeforrt a város sorsa; falait és földjét úgy szerette s úgy védte mint saját tűzhelyét. — E különállásban domborodtak ki a népek, vidékek, városok és lakóik eredeti, sajátos vonásai; erőteljes népjellem vert gyökeret telitve kereszténységgel és hazafisággal s a politikai életet — egyes eseteket és megzavarodásokat kivéve — nem renditette meg a megélhetés lehetetlensége.

A kapitalisztikus termelés e politikai egyensúlyt teljesen földúlja. A régi decentralizáczió helyébe a centralizáczió, — a különálló eredetiség és sajátosság helyébe a lelketlen egyformaság, — a lekötöttség helyébe a földönfutás, — a virágzó sok város és falu helyébe a veszedelmes daganatszámba menő nagy városok, — a műhelyek helyébe a gyárak, — a kedélyes, kert- és mezővel dicsekvő otthonok helyébe a munkáskaszárnyák, — az összetartó, édes családi kör helyébe a szétszórt s csak éji néma közösség-

ben találkozó gyermektelen szülők és szülőtlen gyermekek, — a vidékek, osztályok, rendek helyébe a *nemzet-állam* lépett.

Már most kérdem, nem volna-e feltünő, hogy a szétzüllött nemzeti test éppen ennek a semminek, a nemzet-államnak, mely enni nem ad, s kebelében mindazt kipusztitotta s agyonnyomorgatta, ami kedves, édes volt nekünk, hogy mondom ez a szétzüllött nemzeti test éppen a nemzet-állam korlátai közt maradjon s ezeket is mint a nagy atomizálódási processus árny-korlátait szerte szét ne vesse? Lehetetlen, hogy ember, aki a centralizáczió s a nivellálás menetét éppen a hontalan és internationális tőke uralma alatt és vezércsillaga alatt figyelemmel követi, elhigyje, hogy az atomizálódás a családon, a városokon, a vidéken, a rendeken, a társadalmi szervezeteken végigrágva magát, tisztelettel meghódoljon a nemzet-állam nebántsvirágja előtt! A család, az otthon, a város, a vidék, az osztály, a rend megszüntetése után, — a családhoz, az otthonhoz, a vidékhez, osztályhoz, rendhez való szitásnak elfojtása után, a hazaszeretet egy oly lángocska, mely a vizrétegen úszó néhány olajcseppecskéből táplálkozik, de sistergése, lobbanása jelzi, hogy egy lehelet kioltja szikráját.

Igaz, hogy most már nincs paraszt, nincs mesterember, nemes és pap; a törvény előtt csak polgárok vannak; a munkás is polgár, bár az is igaz, hogy még nem egészen; de a liberalizmus mikor megadta a jognak egyenlőségét, megteremtette a materiális hatalomban, a pénzben való hallatlan s ázsiai zsarnokok és rabok egyenlőtlenségét meghaladó egyenlőtlenséget. Minden ami a nemzeti létet tartotta, ami neki változatosságot és életerőt, biztonságot és szervezetet adott, azt mind letörte s maga hasznára lefoglalta, . . . csak a jogi egyenlőséget azt megadta! De félmunkát végzett s egy keserves és félemeletes revolucziót készitett elő; mert a „gyár“,

a „világváros“, a „nemzet-állam“ után okvetlenül következik *a tőkc s a proletárok nemzetközi szervezete.*

Ez a politikája a kapitalisztikus termelésnek.

Közelebb akarta hozni az embereket, — le akarta dönteni az elválasztó korlátokat; tényleg pedig valóságos fenevadak élet-halál harczát, — számtalan existencziát tönkretevő s folyton duló gazdasági irtó háborút, — s a leggyülöletesebb ellenségeskedését teremtette meg mindazoknak, akiknek már semmijük sincs, mindazok ellen, akiknek még valamijük van.

Az erkölcsi hanyatlást ezek után külön ecsetelni, szinte fölösleges. Hiszen mindazt ami a társadalmat szervezi és élteti, az erkölcshöz tartozik s belőle való. A társadalmi szervezetek lelkét, a családnak, az otthon, és osztálynak, a czéhnek szellemét az erkölcs leheli. Ha pedig e szervezetek eltünnek, akkor mind megannyi oszlopa dől ki az erkölcsös, társas létnek. E hiányt nagy elvadulás követi, éppen úgy, mint a nevelés és fegyelem hiányát az erkölcstelenség. A család fölbomlik; apa, anya, gyermekek dolgoznak a gyárban, a tűzhely hideg, — az ellátás fűszertelen, — az otthon rideg. Az asszony nem anya, hanem napszámos; a napszámos pedig nem feleség és nem nevel gyermeket. Haza nem húzza a családtagokat semmi; a férj s a felcseperedett fiúk a korcsmába gravitálnak; a leányok semmi háziasságot, semmi szemérmet nem tanulnak; igazi felemások, öszvéri tipusok; sem fiúk, sem leányok. Ilyenekből lesznek azután anyák vagyis nem anyák, hanem csak szülők; gyermekeket szülnek, de nem nevelnek.

A család egészséges szervezetének felbomlásával semmi sem adhatja meg a nemzedékeknek azt az erkölcsi támaszt, melyre az életben elengedhetlenül szükségük van. A korlátlan és éjjel-nappal folytatott termelés nem respektál vasárnapot, nem különböztet éjt és napot; neki minden kéz jó, akár csak porcz még a gyermek kacsójában, akár már erős csont a

férfi kezében. Úgysem kell ott valami egészet tudni; egész nem létezik a kapitalisztikus produkczió érájában, hanem csupa dirib-darab, csupa törmelék, csupa rész! Nem is használ, ha tud valamit egészen; mert annyi a bére, mint másnak, aki csak ahhoz ért, amit a gép napszámosának érteni kell. E bért megkaphatja már mint kamasz, s nincs ragyogó kilátása arra nézve, hogy később valami különösen többet kapna. Kevesebbet — igen, attól félhet; — esetleg beüt majd az is, hogy semmit sem kap.

A kamasz-munkás így fix und fertig állampolgár lévén, korán házasodik. A korai házasságok, az aszszony — s a gyermekmunka, — a családi nevelés hiánya, — a nyomorúságos élelmezés, — a zsufolt lakások, hol ember-ember hátán egymást öldösi pesztises kigőzölgésben, — a gyári olajos légkör vagy kártékony párolgású termények, — az éjjelezés és kocsmázás, — a nemek szerint való elkülönzés hiánya, s ennek következtében a szemérmetlen, erkölcstelen élet mind összejátszanak, hogy az anyagilag tönkretett népség erkölcsileg, szellemileg és testileg is végleges hajótörést szenvedjen.

Az itt csak szóval jelzett érdekek és bajok tüzetesebb gondozása a szociálpolitikának és a megindult munkástvédő törvényhozásnak feladata. Jelenleg ezekbe bele nem bocsátkozunk, hanem részletes tárgyalásunk czikkeiül tűzzük majd ki.

Amit e czikkben kifejteni akartam, azt gondolom a szives olvasó fölértette, hogy a szociális kérdés a régi társadalom nagy osztályainak bomlása. Ez a bomlás először a munka, a termelés mezején jelentkezik s egy borzalmas, megélhetésért vivott küzdelemmé nővi ki magát a szuverén isteni Mammon, a tőke ellen. E tekintetben mondhatni, hogy a szociális kérdés kiindulása a praxisban s nem az elméletben: a gyomorkérdés. A termelés révén megtámadott s tönkre tett nagy társadalmi rétegek anyagi hanyat-

lásukban magukkal rántják a politikai és az erkölcsi életet és egyensúlyt. S ez a körülmény jellemzi a társadalmi krizist. A szociális forradalom már nemcsak kenyér- és gyomorkérdés, hanem a társadalmi életnek, az eddig fönnálló rendnek, a tiszteletben tartott elvek és jogi nézeteknek, a vallásnak s az erkölcsnek szóval az emberiség eddigi életének a krizise.

Azért minden embert közelről érdekel s mi nem tehetünk sürgősebb szolgálatot a keresztény civilizációnak, mint ha e kérdést mindenütt napi rendre tűzzük, iránta az érdeklődést fölkeltjük s vállvetve odahatunk, hogy a mennyire tőlünk telik ez új vér- és petroleum özön, e modern kénköves és dynamitos tűz fel ne perzselje a keresztény társadalmat.

## AQ. SZENT TAMÁS ÉS A HIT ANALIZISE.

Irta Dr. ANHAUPEL GYÖRGY.

Van az utolsó századok theologiájának egy kérdése, mely a hitudósokat, valahányszor annak fejtegetésébe bocsátkoznak, mindannyiszor valóságos útvesztőbe vezeti. Ez a kérdés a hit analizisének kérdése. — Abban ugyan a hittudósok mindnyájan egyetértenek, hogy az isteni hit közvetetlen alapja a kinyilatkoztató Isten tekintélye, Isten tanúbizonysága. De itt meg nem állapodnak, hanem tovább kutatják: Mikép támaszkodik a ker. kath. hivő e hitalapra? Mi útonmódon okozza az isteni tekintély a hivő elfogadását? Bizonyára nem vakon, egyedül a malaszt ösztönétől sarkaltatva egyezünk bele Isten tanúbizonyságába, hanem csak bizonyos ismeret útján. Ámde, miféle ismeret szükséges ahhoz, hogy a megismert isteni tekintély a hit alapját, okát képezhesse? Nem közvetett, a véges teremtmények révén szerzett ismeret, hanem az isteni tekintélynek közvetetlen ismerete —

felel a theologusoknak túlnyomó része. Csakhogy itt újból az a kérdés támad: Miben áll e közvetetlen ismeret: puszta szemlélésben avagy ismét homályos hitismeretben?

Ime ez azon kérdés, melynek megoldásában a modern hittudósok olyan tekervényes útakon haladnak, hogy sem az egyik, sem a másik irányban sem tudnak czélhoz vergődni. Mig Suarez és a thomisták, akik a hitismerettel elfogadott isteni tekintélyt tartják a hit belső alapjának, szünetlenül circulus vitiosusban forognak; addig de Lugo, Franzelin és követőik, kik a közvetetlen szemlélés folytán megismert isteni tanúságot állitják oda a hit végső okául, éppen odatérnek minduntalan vissza, ahonnan leginkább iparkodtak távolodni: a hitnek önnön közvetett ismeretünk szinvonalára való alászállitásához.

Scotus idejéig a régi theologusok előtt e kérdések föl sem merültek. Szent Tamás seholsem érinti azok egyikét sem. Mindenütt megjeleli az isteni hitnek végső elemét s alapját; határozottan kimondja, hogy »a hit nem adja beleegyezését valamely igazsághoz, hacsak azt Isten ki nem nyilatkoztatta«, hogy »a hivő a legfőbb Igazsághoz ragaszkodik.« De tovább nem hatol és nem fürkészi: közvetetlen ismeret, szemlélés vagy hitismeret útján lesz-e az isteni tekintély magának a hitnek belső alkotó elemévé, okává. — Pedig lehetetlen föltennünk, hogy szent Tamás éles tekintetét elkerülték volna az ilyen fontos kérdések, ha azoktól — miként a modern hittudósok akarják — csakugyan az isteni hitnek természete és megkülönböztető jellege függene.

És valóban ha szorgos ügyet vetünk mindarra, amit sz. Tamás a Summában és egyéb műveiben a hit tárgyát, tényét, erényét, alanyát, létokát illetőleg fejteget, úgy arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az ő tanában a későbbi theologusoktól támasztott vitának helye nincs, *mert elvei szerint az isteni tekintélynek és az isteni tanúbizonyságnak ismerete nem oka, hanem csak föltétele* a hitnek mint egyszerű, az akarat parancsa folytán létesült értelmi ténynek. E tételnek figyelmen kivül hagyása és mellőzése juttatta a hit

elemzésének kérdését abba az útvesztőbe, amelyben a bonyodalmakból való kibontakozás egészen lehetetlenné vált.

Az utolsó évtizedben több jeles hittudós (közöttök Mazzella, Pesch az innsbrucki »Zeitschrift für kath. Theol.« cz. folyóirat 1884-ki és 1886-ki évfolyamában) szakitott a hagyományosan átvett nézetekkel és visszatérve sz. Tamás imént emlitett tételéhez új irányt nyitott meg, mely remélhetőleg nemsokára meg fogja szabaditani a hittudományt a hit végelemzéséről szóló összekuszált kérdésnek bolygatásától.

A »Hittudományi Folyóirat« 1893-iki évfolyamának I—III. füzeteiben is találok Dr. Szentes Anzelm tollából egy nagy erudicióval és a szóban forgó kérdés irodalmának teljes ismeretével irt czikket, mely végkövetkezményképen szintén a fönnebbi tétel elfogadásához jut. Azt hiszem, a dogmatika mélyebb tanulmányozására nézve nem érdektelen dolgot végzek, ha a fölvetett kérdést újból megvilágitani iparkodom, nem annyira a tridenti zsinat óta szerepelt régebbi és modern nagynevű hittudósok álláspontjáról, mint inkább sz. Tamás magaslatáról. Így talán több fénysugár fog a jelen kérdéssel szorosan kapcsolatos olyan pontokra esni, melyek talán eddig homályban vagy figyelmen kivül hagyattak.

Mennél közelebb érjük el a bölcselet és theologia terén sz. Tamás eredeti nézetét, annál közelebb járunk — ugy vagyunk meggyőződve — az igazsághoz is és annál pontosabban teszünk eleget XIII. Leo azon magasztosan felfogott óhajának *„providete, ut sapientia Thomae ex ipsis eius fontibus hauriatur.“* (Aet. Patris.)

I. Miért hiszünk? Ha e kérdésre válaszolva egyúttal meg akarjuk jelelni a módot, amely szerint hitünk inditó okára, az isteni tekintélyre támaszkodunk, úgy nem szabad szem elől tévesztenünk a hitnek *általános* fogalmát és módját, úgy ahogy az ép úgy a természetet meghaladó rendben Isten irányában, miként a természetes rendben emberek között érvényesül. Mert valamint gondolkozásunk rendes módja megmarad a természetet meghaladó rendben is,hasonlóképen a hitnek módja is egyforma az isteni, természetfölötti

és az emberi vagy a természetes hitben. Mindkettőben egy és ugyanaz a tárgy felé való hajlás (tendentia in objectum), azonos a tárgyilagos inditó-ok (ratio objective motiva) a tekintélynek működése és szerepe. Kétséget nem szenved, hogy megmérhetetlen nagy a különbség a természetet meghaladó és a természetes rend között; az egyik a másiknak nem kiegészitő része, sem tökélesbülése; az egyikből a másikba a magára hagyott teremtmény nem léphet át. Éppen ezért minden a természetet meghaladó rendhez tartozó cselekvés, tény, (actus) s így a természetfölötti hit is, amennyiben a természetfölöttiség jellegével bir, természetes erőinket messze-messze fölülmúlja. De ebből még nem következik, hogy a rendes működésnek *módjával* is ilyen rengeteg átalakulás történik a természetet meghaladó rendben. Aki ezt állitja, az szükségtelen és semmiképp sem okadatolható mysteriumokkal szövi át e vándorság idejében töltött egész természetfölötti életünket. Mert ha a működés módja, a gondolkozás, a hit módja más a természetes rendben és más a természetet meghaladó rendben, akkor teljességgel lehetetlenség volna arról a belső tapasztalás segitségével tudomást, biztosságot szereznem. És mégis, ha bensőmbe vonulok vissza és azt kérdezem önmagamtól: Tudom-e, hogy hiszek Istenben és a kinyilatkoztatott igazságokban; úgy azt találom, hogy ennek tudatával igen is birok. Nem tudom, hitem természetfölötti-e vagy sem, mert természetfölötti jellege tapasztalatom alá nem esik; de hogy hiszek rendületlenül, azt tudom. Ily módon értelmem mindig visszatérhet (reflectálhat) saját tényeire és azokat megismerheti, ha nem is belső lényegekben, de mindenesetre befolyásukban, és inditó okaiktól való függésökben. Azért mondja sz. Tamás is «Quicumque habet scientiam, *vel fidem, certus est se habere.*«[1]

Tegyük csak fel, hogy természetfölötti hitünk módja eltér a természetes hitétől. Számot adhatunk-e akkor bizonyossággal hitünkről? Érvelhetünk-e akkor a hitetlenek ellen

[1] S. T. 1. 2. qu. 112. a 5. ad 7.

úgy, ahogy azt a szent atyák tették? Mondhatnók-e pl. akkor szent Ágostonnal »Hiszek szüleimnek, hiszek barátaimnak, miért ne hinnék Istennek« (De utilitate credendi). Ha a működési mód a természetes és természetfölötti rendben valóban különböznék, az efféle érvelés csak olyan volna, mintha úgy okoskodnánk, hogy készit az asztalos széket, padot, szekrényt, miért ne tudna tehát bölcseleti munkát is irni? Az előbbi érvelés csak olyan ugrást foglalna magában, épp olyan lehetetlen dolgot követelne, mint az utóbbi.

Hogy sz. Tamás a természetet meghaladó rendhez tartozó működésünket szintén így fogta fel, ahhoz kétség nem férhet. »A malasztnak minden ajándéka — mondja ő egy helyen — olyasmire képesiti az embert, ami az emberi természetet meghaladja. Történhetik pedig ez kétféleképen: először úgy, hogy magának[1] *a cselekvésnek az állaga is felülmulja az emberi természetet*, pl. csodát művelni, az isteni bölcsesség rejtett dolgait megismerni; másodszor pedig úgy, hogy *a cselekvésnek csak módja, de nem állaga haladja meg az emberi természetet;* mint pl. Istent szeretni, őt a teremtmények tükrében megismerni . . .«

Mit ért itt sz. Tamás a csupán *módja szerint* természetfölötti cselekvés alatt?

Bizonyára nem azt, amit az utolsó századok theologusai, akik ezen elnevezéssel azt a cselekvést illetik, melyet természetünk noha nehezen és nagy megerőltetéssel, de mégis kedvező körülmények között létesithet. Ez világosan előtünik azon példákból, melyeket sz. Tamás e helyütt fölsorol. Istennek szeretete ugyanis és az ő ismerete, éppen amennyiben a természetet meghaladó rendhez tartoznak és a természetfölötti czél felé irányozvák: semmiképen és sohasem

[1] »Omne donum gratiae hominem elevat ad aliquid quod est supra nat. hum. Quodquidem potest esse dupliciter: uno modo quantum ad subst. actus, sicut miracula facere, et cognoscere incerta et occulta divinae sapientiae, et ad hos actus non datur homini donum gratiae habituale; alio modo est aliquid supra nat. hum. ad modum actus, non autem quantum ad subst. ipsius, sicut diligere Deum et cognoscere eum in speculo creaturarum; et ad hoc datur donum gratiae habituale. (Sz. T. 2. 2. qu. 171. a 2. ad 3.)

támadhatnak bennünk tisztán önerőnkből. — És mégis sz. Tamás szerint a cselekedetek csak módjuknál és nem állagoknál fogva természetfölötti tények. Miért? Azért, mert sz. Tamás ez elnevezéseket egészen más, a jelenleg szokásos fölfogástól eltérő értelemben használja. Ezt kell mondanunk, ha csak pelagianus eretnekséget nem akarunk az imént idézett szavakból kiolvasni. A *„substantia actus“* a cselekvés, a ténynek állaga ugyanis szent Tamás szavajárásában *nem más, mint maga* a (vagy physikai vagy erkölcsi) cselekvés, úgy ahogy az a tehetségekből folyik és a saját fajilag meghatározott tárgya felé hajlik; mig a »modus actus« a cselekvésnek, a ténynek módja az a tulajdonság, amely a cselekvésnek imént megjelelt állagához akár esetékesen (mint pl. a szeretetnél ennek intenzitása, hatályossága; az ismeretnél ennek világossága) akár pedig lényegesen (a természetes vagy természetfölötti rendhez való tartozandósága szerint) járul. Más szóval azt nevezi sz. Tamás a »tény állagá«-nak amit mi a tény *működésének* szoktunk mondani; és azt nevezi a »tény módjá«-nak, ami a szorosan vett működést még jobban meghatározza.

A »Quaest. Disput.« czimű művében nyiltan megmagyarázza sz. Tamás terminologiájának ezen értelmét. »Kétféle czélunk lehet; az egyik természetünkhöz mért, a másik azt túlszárnyalja. Már most ha a cselekvésekről szólunk, amelyekkel e czélok fölé törünk, azok nem különböznek állagok, hanem csak *módjuk szerint.*« Ha tehát szent Tamás a prófétai jóslást, a csodatevést állagok szerint természetfölötti tényeknek mondja, úgy ez által azt akarja kifejezni, hogy e tények működése olyan, hogy hasonló működés a természeti tehetségből nem származhatik. A prófétai jóslásban pl. ismerő-tehetségünk bizonyos szenvedőleges állapotban, Isten közvetetlen befolyása alatt működik úgy, ahogy a malaszt segélye nélkül természete szerint sohasem működnek. Ellenkezőleg azt a szeretetet és ismeretet, melyre a malaszt képesit, csak módjuknál fogva természetfölötti tényeknek nevezi, mivel a malaszt segélye nélkül is létezhetnék hasonló, a működésben egészen azonos tények, noha —

és ezt jól jegyezzük meg, — a tiszta természet útján sohasem létesülhetnek *annyiban, amennyiben a természetfölöttiség belső és lényeges módjával*, jellegével birnak, vagyis a mennyiben a természetet meghaladó czélhoz, a boldog szinről-szinre való látáshoz vezetnek.

A mondottakból már következik, hogy sz. Tamás a működésnek azonosságát a természetes és természetfölötti rendben habozás nélkül elfogadja; következik egyúttal az is, hogy valamint a malaszt létesitette természetfölötti Isten-ismeret és szeretet mellett természetes Isten-ismeret és szeretet is létezhetik, úgy a természetfölötti isteni hiten kivül a természetes isteni hit is lehetséges.

II. Hosszabban időztem a természetes és természetfölötti hitben érvényesülő működési mód azonosságának megállapitásánál, mivel e pontot fölötte fontosnak tartom az isteni hit végelemzésének helyes magyarázatára nézve. Suarez tanának az a főhibája, hogy a közönséges hit fogalmától egészen eltekint, sőt határozottan kimondja, hogy az isteni hitben a működés teljesen elüt az emberi és a természeti hit működésétől.

Ebből az alapelvből folyik azután azon állitása, mely a hitnek tényéből valóságos mysteriumot csinál, — amint ezt maga Suarez is kénytelen bevallani,[1] hogy t. i. az isteni hitben magát az inditó-okot is hiszszük, és hogy ennek következtében az inditó-okba beleegyezünk nem más inditó-okért, hanem egyedül önmagáért.

De Lugo éles szeme észrevette a Suarez-féle rendszernek e gyengéjét, s azért mig a hit e mystikus fölfogását csipősen korholta, a saját tana alapjának megvetésénél mindenekelőtt az emberi vagy a természetes és a természetfölötti isteni hit működési módjának azonosságát állapitja meg.[2]

Csakhogy — úgy gondoljuk — nézetének kifejtésében az isteni hitnek egyszerű tényébe olyan idegen elemeket is kevert, amelyek a természetes hitben föl nem találhatók.

[1] Suarez: De fide disp. 3. sect. 6. n. 6. et 8.

[2] De Lugo: De fide disp. 1. sect 4. n. 38.

Lássuk már most egy példában, miért és mi módon hiszünk mi az embereknek, hogy azután azon működésre következtessünk, melyet Isten iránt való hitünkben tartunk meg. Ez eljárásban csak sz. Tamást követjük, aki, midőn a hit mibenlétét, elemeit magyarázza, szintén a természetes hit analogiájára hivatkozik. Például csak néhány helyet idézünk: »A. Ista est dispositio credentis, ut cum aliquis credit dictis alicujus hominis, quia videtur decens et utile, et *sic* etiam movemur ad credendum dictis. (a Deo.)«[1] »Ratio, qua voluntas inclinatur ad assentiendum his, quae non videt, est quia Deus ea dicit, *sicut homo* in his quae non videt, credit testimoniis alicujus boni viri, qui videt, ea quae ipse non videt.«[2]

Tegyük föl tehát, hogy egy tudós csillagvizsgáló azt mondja az egyszerű falusi embernek, aki Galilei kisérleteiről és bizonyitékairól sohasem hallott, hogy a föld forog a nap körül és nem viszont. A derék földmives, aki egész életén át csak a napot látta mozogni a föld körül és a nap járása szerint számitotta az órákat, a dolgot eszével bizonyára föl nem éri, át nem látja, éppen mert a bizonyitékok teljes hijával van. És mégis a csillagvizsgálónak állitását igaznak tarthatja s így egy ujabb igazsággal gazdagithatja eddigi ismereteit. De hogyan, mi módon? Nem az értelem útján, hanem az akarat segélyével. Az egyszerű falusi ember így okoskodik: ez a tudós csillagvizsgáló azt mondja nekem, hogy a föld forog a nap körül. Ámde nincs okom őszinteségében kételkednem, neki sincs érdekében, hogy engem rászedjen, és ezenfelül nagy tudományánál fogva nálamnál bizonyára jobban belát ebbe a dologba. Azért tehát *igaznak kell lennie* annak, amit mond, és *én azt méltán elfogadhatom, elhihetem.*« Ez a végkövetkezmény csak *a hit illendőségének, észszerüségének világos fölismerése, de még nem maga a — hit.* Mert a puszta értelmi működés folytán a bizonyitékok hiányában földmüve-

[1] Sz. T. De Ver. qu. 14. a. 1.

[2] Sz. T. III. Sent. dist. 23. qu. 2. a. 2. sol. 2.

sünknek értelme nem tarthatja *erősen igaznak* — ami pedig a hit fogalmában rejlik — a földnek a nap körül való forgását. Ezt legfeljebb gyanithatja, sejtheti azon okoskodás szerint, de még el nem hitte. Ezenfelül találkozhatik egy másik földmüves, aki szintén eljut az előbbi végkövetkezmény ismeretéhez, és mégis akár konoksága akár kevés becsülettudása miatt az eléje terjesztett állitást el nem fogadja, el nem hiszi. Hogy az egyszerű falusi ember tehát a csillagvizsgáló szavának valóban higyjen, ahoz akaratának közbelépése szükséges. Csak ha a földmüves kellő tisztelettel viseltetve a csillagvizsgáló iránt, előtte meghajol és szabadakaratának elhatározásával ráparancsol értelmére, hogy az ő állitását elfogadja, csak akkor fog a szó szoros értelmében hinni a föld forgásában a nap körül.

Teljesen hasonló módon folyik le bennünk az isteni hitnek eredete is.

A teremtmények, a természeti rend szemlélete, a lelkiismeret szava bárkit meggyőzhetnek arról, hogy létezik egy végtelenül tökéletes legfőbb Lény, akitől minden függ, akinek minden hódol.

Igaz, hogy a legfelsőbb lény, az Isten tiszta ismeretére nem mindenki tehet egyaránt szert egyedül a következtetés útján, de *létét* senki sem tagadhatja anélkül, hogy erőszakkal el nem fojtaná a lelkéből előtörő és az erkölcsi rend áthágását tiltó legfőbb törvényhozó szózatát. Isten azonban, kinek létéről a mondottak szerint kételkednünk nem lehet, nem vonul meg önmagában, hanem végtelen jóságában alászáll teremtményeihez és közli velök magasztos gondolatait, föltárja előttök bölcsessége tárházát, hogy így képesitse őket azon természetet meghaladó czél elérésére, amelyet egyszer s mindenkorra eléjök kitüzött. De felismerheti-e az ember Istennek e tanúbizonyságát az értelme körén kivül fekvő dolgokról, vagyis felismerheti-e a kinyilatkoztatás tényét? Világos, hogy nem halljuk azt úgy, miként a földmüves a csillagvizsgáló tanúskodását; úgy sem ismerhetjük meg, miként az apostolok, kikhez Isten közvetetlenül szólott (az apostolokhoz intézett kinyilatkoztatás módjáról lásd

III. Contra Gent. 3. l. cap. 154.); hanem csak közvetve az apostolok, az egyházatyák, magának az Anyaszentegyháznak hirdetése, tanitása révén tehetünk szert annak ismeretére. Mert miként már szent Márk evangelista mondja: »Illi autem (t. i. az apostolok és tanitványok) profecti praedicaverunt ubique, Domino confortante, et *sermonem confirmante sequentibus signis*« (Marc. XVI. 20.); és az apostolok cselekedeteiben is azt olvassuk Barnabás és Pál apostolokról, hogy »multo tempore demorati sunt (Iconii) fiducialiter agentes in Domino *testimonium perhibente verbo gratiae suae dante signa et prodigia fieri per manus eorum* (Act. XIV. 3, l. Heb. V. 3, 4.): e jelek: a különféle nyelvek ismerete, a betegek gyógyitása, a halottak föltámasztása olyanok voltak, hogy az apostolok hirdetésének isteni eredetét fényesen igazolták. Erre maga szent Pál is figyelmezteti hiveit »Posuit in nobis verbum reconciliationis; pro Christo ergo legatione fungimur, tamquam Deo exhortante per nos« (2. Cor. V. 20.); »cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accipistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est vere, verbum Dei, qui operatur in vobis, qui credidistis.« (I. Thess. II. 3.) — Másrészt pedig, hogy az anyaszentegyház isteni mű és hogy az idők végezetéig szünetlenül elhangzó szava mindig Isten szava, amellett »annyi és oly csodálatos fényes bizonyiték« (Pius Encycl. 1846.) szól, hogy azok értelmünket egészen meggyőzik és az *okos* kétségnek teljesen elejét veszik.

*Bizonyossá* válik tehát ily úton-módon, hogy az apostolok és az egyház által Isten szól az emberhez. *Erkölcsileg bizonyossá* válik ez, mondom, és nem *nyilvánvalóvá*, mert úgy gondolom, hogy a kinyilatkoztatás tényének léte fölött, ha nem is lehet a mondottak szerint okosan kételkedni, mégis lehet oktalanúl; már pedig a nyilvánvalóság (evidentia) minden, de minden kétkedést kizár: mert egész súlylyal nehezedik az értelemre, úgy, hogy minden ellenkező mozzanatot elnyom. — Ezek után, midőn az ember már tudja, hogy Isten létezik és midőn már bizonyos előtte, hogy az Ő csalhatatlan tanúbizonyságával áll szemben, éppen

úgy, miként a földmüves a csillagvizsgáló hitelessége- és tanúskodásának fölismerése után — még nem hisz; hanem csak azt következteti, hogy méltó, illő, sőt szükséges Isten tanúbizonyságát elfogadni. — Ez a következmény azonban már nemcsak bizonyos, hanem nyilvánvaló is. És éppen ebben tér el az emberi hitet megelőző okoskodásunk az isteni hitre előkészitő következtetéstől. Mert ha csak az emberi tanúbizonyság elfogadásáról van szó, akkor a hihetőség inditó-okai nem teljes nyilvánvalósággal, hanem csak erkölcsi bizonyossággal mondják, hogy ezt vagy azt az igazságot *hihetjük*; mig ha Isten tanúbizonysága lebeg előttünk, akkor a hihetőség inditó-okai teljes nyilvánvalósággal kiáltják, hogy az isteni tanúbizonyság által elénk terjesztett igazságot *el kell hinnünk*. Az első esetben a hit csak udvariasság lesz, az utóbbiban az már szoros kötelesség. Megjegyzem, hogy semmikép sem keveredem ellenmondásba, ha egyrészről az isteni tanúbizonyság létéről szerezhető ismeretünket csak bizonyosnak mondom és másrészről a hit kötelességének fölismeréséről azt állitom, hogy ez nyilvánvaló. Más ugyanis a tényállás *bizonyossága* és más az értelem azon itéletének *nyilvánvalósága*, mely kötelességünkké teszi a tényállás elfogadását. Ez itéletnek nyilvánvalóságához nem szükséges mindig a tényállásnak szembeszökősége.

Így pl. a gyermekek csak bizonyossággal birnak abban, hogy akiket szülőiknek ismernek, valóban édes szüleik; és mégis a bizonyosság elég arra, hogy nyilvánvalóvá tegye a tisztelet és szeretetnek azon kötelességét, amelylyel szüleiknek tartoznak.

Ha már most így a hit kötelességének világos megismerése után a malaszt segélyével a kellő tisztelet indulatja (pius credulitatis affectus) gerjed fel az ember akaratában és ha ez indulattól ösztönöztetve szabad akaratával végkép elfogadja, rendületlenül igaznak tartja azt az igazságot, melyről Isten tanuskodik: akkor és csak akkor fog Istenének — hinni.

Ime ez az isteni hit keletkezésének folyamata.

Vonjunk le már most a mondottakból néhány követ-

keztetést, hogy ezek kifejtése után minden nehézség nélkül oldjuk meg a hit végelemzésének kérdését.

III. Az imént fölsorolt példákból eléggé meggyőződhettünk arról, hogy akaratunk közreműködése nélkül a hit nem létesülhet. Azért méltán következtethetjük azt, hogy *a hit az értelemnek az akarat által meghatározott ténye.* Ugyanezt szent Tamás is különféle változatokban ismételi. »Movetur intellectus ad assentiendum iis, quae sunt fidei, ex imperio voluntatis«[1] »Credere est actus intellectus, secundum quod movetur a voluntate ad assentiendum«[2]

És értelmünk természeténél fogva ez nem is lehet máskép. Értelmünk mint minden más tehetségünk folyton czélja, tárgya felé törekszik és azt elérni, tárgyának, az igazságnak birtokába jutni iparkodik. Ismeretes azonban, hogy az igazság teljesen és tulajdonképen azon működésünkben található fel, melylyel határozottan eldöntjük, hogy a dolog így vagy amúgy van, vagyis amelylyel a dolog fölött végleges itéletet mondunk. Az igazságnak puszta ismerete tehát, akár az egyszerű fölfogás akár valamely mondat (veritas complexa) alakjában jelentkezik is értelmünk előtt: még nem juttat bennünket az igazságnak teljes birtokába, még nem csillapitja lelkünk hullámzását, habozását. Ez csak akkor történik meg, amikor az elénk terjesztett igazság fölött itéletet mondunk, abba beleegyezünk, mert amint sz. Tamás megjegyzi, »assentire est sententiam ferre.« Vannak mondatok, melyeknek igazsága oly fénysugarakat lövell értelmünkre, hogy azokba minden kutatás, minden hosszasabb utángondolkozás nélkül egyezünk bele, miként szemünk is, ha fénysugár éri minden további fürkészés nélkül elfogadja a nap létezését.

Ezen mondatok az u. n. sarkigazságok, melyeknek megismerésében vagy jobban mondva megértésében elménk nem következtet, hanem egyszerűen csak itél, s beleegyezését adja. »Intelligens habet quidem assensum, non habet

[1] S. T. 1. 2. qu. 5, 6. a. 3.

[2] 2. 2. qu. a. 2.; qu. 6. a. 1. ad 3. és egyebütt.

autem cogitationem.» A legtöbb mondat igazsága azonban nem ilyen ragyogó; s azért értelmünk a sarkigazságok fényétől indittatva működni, gondolkozni, következtetni, okoskodni kezd, hogy ezen mondatokban is földeritse az igazság fényét. Csak ha ezt elérte, csak akkor egyezik bele e mondatokba és nyugszik meg végképen. Értelmünknek ezen működésében, melyet tudásnak nevezhetünk, van tehát beleegyezésünk, de e beleegyezést szükségképen következtetés előzte meg, gondolkozás okozta. »Sciens habet et cogitationem et assensum; sed cogitationem causantem assensum, et assensum terminantem cogitationem.«

A hit az imént emlitett kettős értelmi működéssel szemben egész különös állást foglal el. A hit által beleegyezünk az elénk terjesztett mondatokba, azok igazságát magunkévá tesszük, de e beleegyezést nemcsak megelőzi, hanem kiséri és folyton követi a gondolkozás, a következtetés. Vagy ahogy sz. Tamás mondja: *„in fide est assensus et cogitatio quasi ex aequo.“*

Már előbb az emberi és isteni hit példáiban láttuk, mily működés fejlődik ki értelmünkben, ha más valakinek tanúsága — minden belső bizonyiték nélkül — olyan igazságokat tár föl előttünk, melyekre a sarkigazságok fénye már nem eshetik. Értelmünk ekkor vizsgálat alá veszi azon külső érveket, melyek e mondatok igazsága mellett szólnak; fürkészi a tanúk tekintélyét; kétségenkivül iparkodik helyezni főleg az isteni tanúbizonyság létét.

És mégis e serény tevékenysége mellett is csak oda jut, hogy inog a mondatok igazságának állitása vagy tagadása között — és kételkedik; vagy legfeljebb inkább hajlik a mondatok igazságának jóváhagyása felé — vélekedik; — de végleges szilárd elfogadásukra nem tudja magát elhatározni, mert semmikép sem talál módot e mondatok igazságának belátására. Csak annyit ismer meg az értelem e működés folytán tisztán, hogy a tanúbizonysághoz való ragaszkodás *a jóság jellegével* bir. De hogyan? *Mi által válik a tanúbizonysághoz való ragaszkodás jóvá? Azon személynek tekintélye által, akitől a tanúbizonyság származik.*

Mennél nagyobb ugyanis e tekintély: annál biztosabb kezességet nyerünk aziránt, hogy a tanúbizonyság valóban igazat foglal magában.

Az igazság azonban értelmi tehetségünk czélját, s ezért legfőbb javát teszi ki. *Ha tehát a hozzánk szóló tekintélyről tudjuk, hogy erkölcsi bizonyossággal, sőt talán csalhatatlansággal juttatja értelmünket az igazságnak birtokába, úgy az ő szavának elfogadásában, az ahhoz való csatlakozásban értelmünk elérte czélját, főfő javát.* Nem szabad azonban felednünk, hogy értelmünk eme czélját nem tekinti úgy, mint czélt (non respicit finem suum *prout* est finis); mivel ezt csak az akarat teheti. S ezért a tanúbizonyságban foglalt igazság, mely csak anyagilag (materialiter) czélja az értelemnek, alakilag is (formaliter) czél és jó gyanánt fog akaratunk előtt megjelenni. — Ebben rejlik az *a belső* jóság, mely a hitnél az akaratot mozgásba hozza, hogy így az parancsával az értelmi beleegyezést létesitse.[1]

A tanúbizonysághoz való ragaszkodásban rejlő *belső jóságnál* fogva hat tehát az akarat az értelemre. Mindazonáltal világos, hogy az olyan igazságok elfogadásához, melyek mélységökben egészen kimeritik értelmünknek minden felfogási erejét, melyek homlokegyenest ellenkeznek érzéki, tapasztalati ismereteinkkel és hozzá még nem közönséges terheket rónak magára az akaratra, hogy — mondom — az ilyen igazságok elfogadásához hatalmasabb, erőteljesebb inditó-okra van szüksége az akaratnak, mint amilyent a tekintély előtt való hódolatban — a puszta beleegyezésben talál. Azért Isten, ki a hit által akarta az emberiséget üdvé-

[1] Úgy tetszik nekem, mintha az értelem és az akarat közös működésének ezen okát a hit fogalmának tárgyalásánál az ujabb időkben nem eléggé vették volna figyelembe. Pedig ez képezi a hitet létesitő parancs tulajdonképeni bölcseleti okát és alapját. — Igaz, hogy sz. Tamás a Summában ott, ahol a hitről szól, ez okot nem érinti. De miért? Azért, mivel ezt már föltételezi azok után, amiket már a Summának első részében a 82-ik kérdésnek 4-ik fejez. (különösen ad 1.) az értelem és az akarat egymáshoz való viszonyáról mondott. A. Quaest. Disp. czimű művében azonban egészen világosan megjeleli ez okot. L. De Ver. qu. 14. a. 2. ad 6. és a. 3.

hez juttatni, a hitigazságok kinyilatkoztatásában és hirdetésében mindenkor fényes jutalmat, örök boldogságot igért azoknak, kik hittel fogadják az Ő szavát, és rettenetes büntetéssel fenyegette azokat, akik azt vakmerően elvetnék: »Qui credit in Filium, habet vitam aeternam; qui autem incredulus est Filio non videbit vitam, sed ira Dei manet super eum — mondja az Üdvözitő Nikodémusnak. (Joann. III. v. ult.)

És az akarat, mely minden tehetséget képes mozgásba hozni, e kettős jótól: a tanúbizonysághoz való ragaszkodásban fekvő *belső jóságtól* és a megigért jutalom *külső jóságától* indittatva minden habozást kizáró szilárdsággal fogadtatja el az értelemmel a hitigazságokat. Természetes, hogy az akaratnak e parancsa nem teszi nyilvánvalóvá az értelem előtt lebegő mondatot. Ezért nem is a nyilvánvalóság útján, hanem mintegy *idegen hatalom eszközölte fogság révén adja meg az értelem beleegyezését.* És ez teljesen megegyezik sz. Pál ama nagy mondásával, melyben mély értelemmel szintén a fogság hasonlatával fejezi ki a hitnek egész természetét: „*In captivitatem redigentes omnem intellectum.*“

A szembeszökőségnek ez a hiánya okozza, hogy egyrészt minden elhatározott és elszánt beleegyezésünk mellett is önkénytelen kételyek támadhatnak értelmünkben; és hogy másrészt az adott beleegyezés után sem csendesül le az értelem hullámzása, hanem tovább működik és a hittitkokat boritó lepel alá kiván hatolni. Az igazságnak birtokában van már az értelem a hit folytán; megnyugszik a tekintély tanúbizonyságában; és szivósan ragaszkodik az általa eléje terjesztett igazsághoz; — de mivel veleszületett hajlama a dolgokat látni, tudni, érteni, kielégitve nincs: azért megmarad még benne a kutatásnak, a vizsgálódásnak szelleme. Az emberi hitben is gyakorta tapasztalhatjuk ezt.

A tanuló pl. erősen igaznak tartja tanitójának állitását, ha nem is éri föl azt eszével, csupán csak az ő tekintélye miatt. De ez a hit nem gátolja őt abban, hogy okoskodás, bizonyitékok segitségével nagyobb világosságra ne tegyen szert az illető kérdésben. Sőt bátran mondhatjuk, hogy bizo-

nyos tekintetben a hit képezi ismereteink egyik gazdag forrását, kiinduló pontját. Hányszor hiszszük előbb azt, amit csak később értünk át! Hányszor ösztönöz éppen e hit a kellő ismeretek megszerzésére! Hányszor volt a hit nagynevű vállalatoknak, világraszóló fölfedezéseknek kezdete!

Egészen így vagyunk az isteni hittel is. A hivő beleegyezés után értelmünk szintén a titkok ismeretére tör; és ha egyebet nem is, legalább azt iparkodik elérni, hogy a természet országából, természetes ismeretének tárházából vett képek, hasonlatok, analogiák segitségével némi fogalmat alkothasson magának a titkok tartalmáról már most, midőn még peregrinamur a Domino, hogy azután az ő közelében teljes fényben, ragyogásban lássa, szemlélje a legfőbb Igazságot.

A hit tehát egészen eltérőleg minden más értelmi beleegyezéstől kettős értelmi mozgás, hullámzás közepett áll, melyek közül az egyik a hitet megelőzi, a másik azt követi s azzal egyidejüleg létezik. «Fides — mondja sz. Tamás — consistit media inter duas cogitationes; quarum una voluntatem inclinat ad credendum, et haec praecedit fidem; illa vero tendit ad intellectum eorum, quae jam credit, et haec est simul cum assensu fidei; unde dicitur Is. 7, 9. »Si non credideritis, non intelligetis.[1]

Helyén lesz itt megjegyezni azt is, hogy ezen a hittel egyidőben létező és azt nyomban követő ismeret, gondolkozás semmiképen sincs a hitnek hátrányára; sőt azt inkább edzi, erősiti, elevenebbé teszi. De a hivőnek érdemét sem rontja le, sőt ellenkezőleg azt is növeli. Mert az igazság, a tekintély iránt való nagyobb szeretetről tanuskodik, ha az elfogadott hittitkot fölfoghatóvá tenni, észérvekkel támogatni igyekezünk; mint ha annak puszta elismerésével megelégszünk.[2] S e körülmény adja med a spekulativ hittudománynak a maga jogosultságát s egyuttal méltóságát. — Értelmünk a hittudományok terén úgy jár el, mint az a csilla-

[1] S. T. III. Sent. dist. 23. qu. 2. a. 2. sol. 1. ad 2.

[2] S. T. 2. 2. qu. 2. a. 10.

gász, aki messzelátójával és egyéb eszközeivel egy bizonyos csillagot keres és miután a csillagokkal boritott égnek legmagasabb tájékán annak homályos pontját föllelte, nem elégszik meg evvel, hanem azonnal hozzáfog a csillag helyzetének, a többi égitestekhez való viszonyának meghatározásához, és a mennyire lehet fürkészi a spektralanalizis által magának a csillagnak természetét is. Világos, hogy mennél tovább folytatja ezen munkáját a csillagász, annál jobban meggyőződhetik arról, hogy az a homályos pont valóban a keresett csillag, annál feszültebben fordul figyelme magára a csillagra; és ez mindig tisztábban fog előtte homályából kilépni. — Így nyer a hit is az általa elfogadott igazságról nagyobb, mélyebb meggyőződést, frissebb üdeséget, ha ez igazságot az elmélkedés, a gondolkozás tárgyává teszszük.

A hitnek eddig kifejtett fogalma teljesen egybeesik a sz. zsinatok határozataiban megjelelt isteni hit fogalmával.[1] A második orange-i, a tridenti és a vatikáni zsinatok ugyanis különösen hangsulyozzák az isteni hitnek szabadságát; sőt a vatikáni zsinat szükségesnek tartotta ez igazságot egy kulön kánonban az anathema ünnepies fenyegetésével körülsánczolni. Conc. Vat. De Fide can. 5. »Si quis dixerit assensum fidei christianae non esse liberum . . . anathema sit.« Ha tehát a hit az értelem ténye és mégis lényegesen *szabad* beleegyezés, akkor az nem lehet más, mint az értelemnek az *akarat* által meghatározott ténye. — És miért? Mert az akarat az egyedüli szabad tehetségünk és mert értelmünknek sincs más szabad ténye azon a beleegyezésen kivül, melylyel az *akarat* parancsa folytán dönt valamely igazság fölött.

Igaz, hogy mindig szabadságunkban áll értelmünket használni, értelmünknek figyelmét ezen vagy azon tárgyra forditani. Ilyen szempontból értelmünknek minden ténye szabad s következőleg érdemet szerző lehet. S e szabadságot nevezik a bölcselők a libertas quoad exercitiumnak. De ha imígy figyelmünket szabadon forditottuk valamely tárgyra,

[1] Conc. Arans. II. ant. Conc. Trid. sess. 6. cap. 6.

akkor már nem rajtunk mulik, hogy annak igazságát elfogadjuk vagy elvessük, mert akaratunktól függetlenül vagy közvetlenül a sarkigazságok fénye vagy közvetve a sarkigazságokból kiinduló bizonyitás ereje birja értelmünket a beleegyezésre.[1] Ezért az értelmünknek ezen és hasonló tényeiben, az értésben és tudásban nincsen szabadsága, non habet libertatem quoad specificationem. Vannak azonban olyan tárgyak, melyek értelmünket nem győzik meg annyira, hogy azok igazságának ellent nem mondhatna; e tárgyak igazságát illetőleg tehát a beleegyezés teljesen akaratunk kényekedvétől függ. És ezért csupán azon értelmi beleegyezést mondhatjuk szabadnak, mely akaratunk parancsa folytán létesül. Ha tehát a zsinatok magát a hitet (ipsa fides in se. Const. de fid. cap. 3.) a hitnek beleegyezését (assensus fidei) s nem csupán annak előzményét, a hit inditó-okának figyelembe vételét nevezik szabadnak, akkor a hit nem lehet más, mint az értelemnek az akarat által meghatározott ténye.

Ezek után már nem lesz nehéz átérteni szent Tamás azon sokatmondó állitásának igazságát, hogy t. i.[2] „*az, amit az akarat végez noha esetékesnek mondható az értelmet illetőleg, mégis magára a hitre vonatkozólag lényeges dolog.*“ Evvel teljesen megegyezik az, amit szent Ágoston mond: «Cetera potest homo nolens, credere non nisi volens.« (trt. 26. in Joan.) Csak úgy hiszünk, ha valóban szabadon hinni *akarunk*. Azért a hitetlenségnek főfészke is az akaratban van, ahogy Üdvözitőnk is bizonyitja: »Omnis enim qui male agit, odit lucem et non venit ad lucem.«

(Folyt. köv.)

[1] S. T. 2. 2. qu. 9. ad 2.

[2] »Quamvis illud quod est ex parte voluntatis possit dici accidentale intellectui, est tamen essentiale fidei.« De Ver. qu. 14. a. 4. ad 10.

# UTÓHANGOK JÓKAI MÓR IRODALMI JUBILEUMÁHOZ.

Irta: LIBERIUS.

Egyik-másik t. olvasóm talán, meglátva e czikkely czimét, azt a kérdést intézhetné önmagához, mit keres ez a Magyar Sion lapjain? Mennyiben érinti a Jókai Mór jubileuma a Magyar Sion programmját?

Pedig igenis, a Jókai-jubileumról, mely az imént, e hó elején zajlott le káprázтató fénynyel, úgy a fővárosban, mint hazánk különböző vidékein, akar e pár sor szólani, vagy helyesebben talán, a Jókai jubileumának alkalmából akar legalább kiindulni, daczára annak, hogy már hónapok óta valóságos tintaáradat özönlötte el a napilapok, folyóiratok nyomdáit e témáról. És, hogy nincs a Magyar Sion keretén kivül Jókairól s az ő jubileumáról szólani, arra elég felhoznom azt, hogy egy revuenek, mint a Magyar Sion, igenis hivatása az irodalmi, meg az irodalomtörténeti eseményekre, az egész irodalmi életre kiterjeszteni figyelmét.

Már pedig ily kimagasló, ennyire impozáns irodalomtörténeti eseményt, mint amilyen a Jókai Mór félszázados irói jubileuma volt, Magyarország még nem. látott, s a nagy világ is keveset. Oly megnyilatkozása volt ez az irói érdem elismerésének, oly konstatálása a Jókai népszerüségének, mely elől nem zárkózhatott el senki, akinek szemei nyitva voltak, még kevésbé zárkózhatik el egy katholikus revue.

Bámulatos látvány volt ez az ünneplés, amilyent csak magyar lelkesedés volt képes létrehozni; nem, több volt ez, mint ünneplés, valóságos apotheosis volt ez! A királytól s a kir. herczegektől kezdve, főpapokon, főurakon folytatva, az egész nemzet hódolt a költő-irónak, aki ötven éven át irt regényeket, költeményeket; igen, az egész magyar nemzet hódolt neki, szinte túlzott rajongással, egyik kezében

ideális koszorúval, a másikban reális korunknak megfelelő százezer forintos honoráriummal . . . .

Nincs irástudó magyar ember a hazában, aki el ne ismerné Jókai Mórnak hervadhatatlan érdemeit a magyar szépirodalom terén; nincs, aki gyönyörűséggel ne telnék el a hazafias érzelmek, nemzeti törekvések felcsillámlásánál Jókai regényeiben; nincs magyar ember e hazában, aki bámulattal ne adózna annak a ragyogó fantáziának, annak a káprázтató szinezésnek, annak a kaczagtató humornak, annak a zamatos elbeszélő genialitásnak, azoknak az élethű régi magyar tipusoknak, annak a bájos magyarságnak, és, amit első helyen kell vala emlitenünk, annak a szinte páratlan termékenységnek, mely Jókai száz meg száz regényében megnyilatkozik. Sőt ez az elismerés, ez a bámulat túllépi a haza határait is, amennyiben akárhány regénye Jókainak, a külföld nyelveire is leforditva, a külföld nemzeteit is gyönyörűséggel töltötte el.

Ámde másrészről a magasabb mértékkel biráló kritika nem hagyhatja magát megvesztegetni eme, hogy úgy mondjam, közvetlen hatás által, sőt öntudatosan akar menekülni az igézet alól, hogy higgadtan itélhessen, bonczolhasson. És ime ez a kritika már elválasztja, — aminthogy a Bpesti Szemlében 1—2 évvel ezelőtt el is választotta. — Jókai művei közt is az örökbecsűt az efemer értékűtől; — a kritika rámutat azokban oly paszszusokra, ahol a fantázia már a valószinűség rovására csapong túl, rámutat oly leirásokra, ahol a história egyes alakjai meghamisitva állittatnak elénk, sőt rámutat azokra az egész kötetekre, amelyekben a regényirónak olyas tendenciái lépnek előtérbe, melyekkel szent, magasztos érzelmeit sérti meg millióknak . . . És ez a kritika gyümölcsfához hasonlitja ennek az ötven évnek irodalmi munkásságát, amely ugyan hosszú éveken át fog izes gyümölcsöt teremni az ivadékoknak, de amelynek egyes ágait elszáradva fogják látni az utódok, sőt amelynek egyes fattyúhajtásait le is kell nyesni.

És névszerint a keresztény szellemű kritika lenne az, mely fájdalommal lenne kénytelen ezt a hasonlatot Jókai nem egy regényére alkalmazni. Miért mondom: *lenne?* Azért, mert

ez a tér, a keresztény, a katholikus szellemű irodalom-kritika tere, nálunk Magyarországon, fájdalom, parlagon hever. Az osztrákoknak volt egy Brunner Sebestyénök, a németeknek van egy Baumgartnerjök meg egy Kreitenjök, a többi művelt nemzeteknek is van egy-két keresztény irodalomkritikusuk, akik koronkint egy-egy alapos monografiát szentelnek egyik-másik irodalmi nagyságnak, s végig menve, végig vezetve az érdeklődő olvasót annak művein, oly jellemző, plasztikus képet adnak róla, mely bevésve marad minden olvasójok elméjében. Nekünk, keresztény magyaroknak, — s ez szomorú — ily általán ismert, tekintélylyel, súlylyal biró, főleg a szépirodalomra figyelő szak-kritikusunk, monografusunk nincs még. Pedig a katholikus gymnáziumok irodalomtörténettanárai közt sok alapos, tudós ismerője akad a magyar literaturának, akik, jól tudjuk, a kathedráról meg is magyarázzák tanitványaiknak, mi az igazság, megmondják nekik, mi az előnye ennek, mi a hibája amannak az irónak, akik keresztény szempontból is méltatják az egyes irókat. Ezek közt a kath. irodalomtanárok között kellene a hivatottat keresni, aki a virágzó magyar szépirodalom termékeit *nyilvánosan, az irodalmi téren* kritizálva, irányt szabna a katholikus olvasóközönségnek, rámutatna ennek vagy annak a regénynek *rejtett tendenciájára*, a mérges fulánkra, mely a nyelvezet szépségei közt lappang, útmutatója lenne a mostanság igazán tájékozatlan szülőknek, hogy mit adhatnak gyermekeik kezébe és mit nem.

Ha ilyen keresztény, pláne katholikus szellemű szépirodalmi kritikusunk lenne, úgy az Jókai műveiben is találna egyet-mást, amit erősen kellene kifogásolnia.

Most, mikor már magok az ünnepségek elmultak, de mikor még a százezrek üdvkiáltásának viszhangja fülünkben cseng: nem lesz fölösleges pár szóval reflektálni és pedig keresztény szempontból reflektálni Jókai irodalmi működésére. Oktalan ember volna az, aki azt vetné erre ellen, hogy hisz regényirodalomról van szó, nem lelki olvasmányról, minek itt a keresztény szempont? Persze, hogy regényirodalomról van szó, tudjuk, mit beszélünk. Csakhogy ez a szó: regény,

még nem foglalja magában a testiség, az érzékiség fogalmát, s legkevésbbé sem foglalja magában a katholikus-ellenes, sőt egyenesen kereszténységellenes tendenciát. Mikszáth Kálmán hiába hasonlitotta ez elmult jubiláris napokban az eszelőshöz azt, aki nem ért egyet Jókai irányával, eszelőshöz, aki rákiált az erdőre, hogy zúgjon másképpen és ráparancsol a folyóra, hogy változtassa meg medrének szeszélyes kanyargását. Nem így, uram! Véleményszabadságot kérünk. Nemcsak éretlen ifjak, nemcsak ábrándozó leányok olvasnak regényt, s bizonyára a regényiró az, aki azt akarja, hogy öntudatos, meggyőződésekkel biró férfiak is olvassák műveit. Nos — az ilyen öntudatos férfi-olvasó nagyhamar kiérzi minden regénynek *a tendenciáját*, s ezt nem felejtetik el vele Jókai ragyogó leirásai és bámulatosan gördülékeny elbeszélése sem.

Csakhogy amennyiben az olvasóközönség nem áll csupa ily öntudatos, meggyőződésekkel biró férfiakból: annyiban lenne szükség arra, amit fönebb mondottunk, egy magyar Baumgartnerre, egy magyar Brunner Sebestyénre, egyszóval, katholikus vagy legalább keresztény szellemű szépirodalomkritikusra, sőt monografusra, aki ex asse, alaposan kimutatná, hogy micsoda »nemesitő« hatása lesz, — ami pedig tán feladata lenne a belletrisztikának — ennek vagy annak a szépirodalmi terméknek, s így Jókai egyik-másik regényének is; — aki mutatná, hogy például »Az aranyember« tendenciája a szabad szerelem dicsőitése (mert hisz Timár Mihály otthagyja feleségét, hogy Noémival élhessen a Senki szigetén), hogy például az »Enyém, tied, övé« ugyancsak azt a tendenciát követi még nagyobb dimenzióban, (mert hisz Áldorfai Incze czisterczita-szerzetes, aki aposztatálva lábbal tapodja szent fogadalmát, és kétszer is megházasodik); hogy az »Egy az Isten«-ben a kálvinista Jókai az unitarizmusért rajong, — és így tovább.

Igen, ujra mondom, egy katholikus, legalább keresztény szellemű szépirodalomkritikusra lenne szükség, aki kötetről-kötetre bebizonyitaná, hogy a kálvinista prédikátor meg levita Jókainál csupa kegyes, tiszteletreméltó alak, mig

a sokszor szereplő katholikus pap gúnyolt, kicsinyelt, nevetségessé tett figura.

Ennek a keresztény, ennek a katholikus szellemű szépirodalmi kritikusnak persze egész könyvet, monografiát kellene irnia Jókairól, az ő vallási irányáról és szelleméről, — most, a jubileum napjaiban mily aktuális is lett volna ily monografia! — és abban idéznie is kellene egész paszszusokat, ha kell lapokat, Jókai regényeiből, hogy a katholikus olvasó egészen megértse a monografus taglalásait.[1]

Idéznie kellene pl. a már emlitettem »Aranyember«-ből azt a helyet, ahol pl. Sándorovics esperes elmegy egy nőhöz, kiről jelentették neki, hogy igen beteg, s meg kellene őtet gyóntatni. Az esperes belép, gorombán rátámad a nőre, kit Jókai úgy mutat be az ő naturalizmusában, mint egy valóságos szentet. Azután a következő épületes párbeszéd folyik közöttük:

*Esperes*: »Hiszed-e a feltámadást? Hiszed-e a mennyországot?«

*Nő*: »Nem hiszem. Nem is kivánom. Nem akarok ujra élni. Akarok csendben aludni a falevél alatt. Porrá fogok válni, s a fa gyökere felszíja poromat, lesz belőlem falevél; más életet nem óhajtok. A zöld fa ereiben akarok élni, melyet magam ültettem. Nem is hiszek olyan kegyetlen Istent, aki nyomorult teremtéseit még az életen túl is szenvedni parancsolja. Az én istenem kegyelmes úr, aki a halálban fűnek, fának, embernek pihenést ád.«

*Esperes*: »De nem az olyan megátalkodott gonosznak, minő te vagy! Te poklok tűzére jutsz, az ördög marczangoló fogai közé.«

*Nő*: »Mutasd meg nekem a szentirásból, hogy az isten mikor teremtett poklot és ördögöt, akkor elhiszem.«

*Esperes*: »Oh, te istenkáromló asszony! Tüzet a nyelvedre! Hát még az ördögöt is el akarod tagadni?«

*Nő*: »El is tagadom. Soha sem teremtett az Isten

[1] A Religio egy-két számában valami Radeaux (1893. II. félév 10, 11, 12. számok) el is kezdte Jókait katholikus szempontból taglalni, s reméltük, folytatni is fogja, de reményünkben csalatkoztunk.

ördögöt. Ti teremtettétek azt magatok, akik ijesztgettek vele. De az ördögöt is roszul alkottátok meg. Két szarvval és hasitott patákkal. Hisz az ilyen állat füvel él; az embert nem eszik soha.« (Úgy-e, szép elmélet?)

S valamivel alább *a nő*: »Az én Istenem nem kiván czifra imádságot, énekszót, áldozatot, templomot harangokkal; csupán rendeleteiben megnyugvó szivet. Az én penitenciám nem az olvasó-forgatás, hanem a munka.«

S ilyetén kölcsönös kapaczitálás után, az egy csepp rokonszenvre sem érdemes lelkészt úgy tünteti fel Jókai, mint egy önző embert, ki csak a bőrét félti, s hivatását azonnal megtagadja, mihelyt veszély mutatkozik; mert az a »szent« nő felmutat egy szőnyeget, mely állitólag Brussából, pestises vidékről való, s az előbb ördöggel fenyegetőző esperes gyáván megfutamodik. A mezitelen naturalizmus dicsőitése persze megkivánta a positiv vallás szolgájának ilyetén kigúnyoltatását. Pedig nem hiszem, hogy Jókai ne tudna példákat hosszú tapasztalatából, amely példák egészen máskép tüntetik fel a haldoklónál megjelenő katholikus papot, aki vigasztal, megnyugtat, aki sokszor a ragályos betegséget viszi el magával haza, s annak áldozatul is esik.

Idéznie kellene annak a katholikus Jókai-monografusnak a már szintén emlitettem »Egy az Isten« cz. regényéből is, — ahol ki van mondva, hogy az unitárius, a dicsőitett »egyistenhivő« nem oly elfogult ám, hogy Krisztust istennek tartsa, neki *ő csak ember*, de okos ember, aki után bátran indulhat mindenki; — idéznie kellene azt a passzust, ahol az unitárius Adorján Manassé, ez a tökéletes jellemű ember, tagadja azt, hogy Jézus egykor itélni és büntetni fog. »Ez az, amit én megtagadok! A legdicsőbb emberből csináltak egy Istent, aki folytassa azok sorozatát. kik lenyilazták Niobe ártatlan gyermekeit — boszúból. Rémitő gondolat! Itélni a halottak fölött! Akiből már régen por lett; a porából élőfa lett, a fából hamu lett, a hamuból üveg lett! s hogy ez üvegdarabon egykor boszút álljon valaki azért, amit emberalakban vétkezett.« — Így ir Jókai, így sérti a keresztény hit alaptanait, a Credo-nak egy főmondatát, amely Credo pedig

nemcsak a katholikusoké, hanem a lutheránusoké, meg a kálvinistáké is.

Idézni kellene annak a keresztény kritikusnak ugyancsak az »Egy az Isten«-ből azt a másik helyet is, ahol az unitárius lelkész »nem ám a csodákról, nem a mysteriumokról prédikál, hanem arról, amit mindenki megért: hazaszeretetről; embereknek egymás iránti kötelességéről, a munka áldásairól, Isten végtelen irgalmáról, a jótetteknek önmagukban feltalált jutalmáról — és imájában felemliti Jézust, mint Istennek szerelmes fiát, embereknek követendő mintaképét. És nem tagadja meg az üdvöt és paradicsomot azoktól, akik más uton, más csillagok vezetése mellett indultak azt fölkeresni.«

Mily zürzavar, és mily eszményi magaslata a toleranczianak!

Vagy idézhetné még mindig ugyanebből a regényből azt az — igazán nem nevezhetem másnak — azt a gallimathiast, amely a római nagyheti szertartások leirása akarna lenni. Ime:

»A miserere véghangjai után a sötétben mozgó alakok dübörögve hullanak térdre, sarkaikkal tombolnak a földön, s jajkiáltásaik jelzik a keresztrefeszités pillanatának gyászát, mire megnyilnak a Sixtina ajtai, s a közönség előtt feltárul a »királyi terem« vakitó fénynyel megvilágitva. A nap végződött. »Másnap nagyon korán reggel mennek ujra a Vatikánba. Bepillantanak a Sixtina-kápolnába, mely e napon már egészen fehérrel volt bevonva: még az oltár is (az Eucharistia emlékére), — s bepillantanak a Paulina kápolnába is, mely ezen az egyetlen napon szokott megnyitva lenni. Ez a szent sir. Megérkeztükkor már a pápa eltávozott a Paulinába a szent kehelylyel, melyet ott a nagy hamvvederbe fog letenni. A chorus egyrésze a Sixtinában énekelt, másika a Paulinában, egymásnak felelgetve. S a királyi termen végig vonult az ájtatos proczesszió . . .« Már ki hallott ilyet? De csak tovább!

»A zarándokserég hosszú menetét« folytatja Jókai »bezárja a tizenhárom apostol. (?!) A föld tizenhárom nemzetéből

választott papok, földet seprő hófehér ruhában, turbánalaku fövegekkel. (?) Paulinából visszajön a pápa, a tizenhárom apostolnak lábait mossa izsópillatos langyvizzel. (!!) A »Cena« így megy végbe. »Ott ült már a tizenhárom apostol (a tizenharmadik az »angyal« . . .), előttük egy kosár tele virággal, ezüsttányérok és kések, az asztalon a husvéti bárány. Az egyházfejedelem körüljár s aranytálból ételt oszt nekik: ráklevest és sült halakat.«

Ezután tódulás a sz. Péter templomba. Ott feloldoznak egy gonosztevőt. »Ezzel e nap ünnepélye végződött. A gyilkost szabadon bocsátják, mig a Megváltó a Golgothán kiszenved. Legnagyobb *emberi* gondolat ez: könnyű volt Istent találni benne!« (Hát így érti Jókai a nagypéntek eseményét!) — »A harangok megnémultak; a kereplők szólnak.«

»Másnap reggel, a nagyhét szombatján, . . . van a valódi kereszt imádata, s a Marczell pápa miséje. (Micsoda jártasság!) Nincs látványosság, a tömeg nem kiváncsi, otthon maradt. »Mert azt nem lehet látványnak nevezni, mikor a pápa legegyszerűbb papi köntösében, a bibornokok csak violaszin palástban jönnek elő, azután kihoznak eléjök egy fadarabot, melyen se arany, se ezüst, se gyémánt. Egy három sing hosszúságú gerendatönk az egész. Azt leteszik az oltárvánkosra... S az egyházfejedelem, akinek lábai királyok fejein járnak, (Huh!) atyja 200 millió embernek, őrzője a mennyország kulcsának, mikor e tört darab fához közelit, leteszi fejének ékességét, leölti magáról himzett köntösét, leveti czipőit, s egyszerű szőringben és mezitláb . . . . . térdre veti magát s alázattal megcsókolja azt. Követik a többi egyháznagyok. A chórusok ezalatt folyvást zengik Palestrina nagyszerű zeneművét, melynek neve *Marczell pápa miséje.*«

»Az igaz, hogy délután három óráig tartott a nagyszerű zenemű, amig a szertartás végén a proczesszió a tegnapi kelyhet az ostyával ismét visszahozta a sirboltból, s a benne levő bort a pápa és bibornokai, az apostolok példájaként egy szalmaszálon át szürcsölék ki, (!) mire megkondultak a harangok a Péter-templom tornyaiban: arra a hangra egyszerre lehullottak az ablakokról a takarók; a

Sixtina kitünt egész pompájában, Michel Angelo remekműveivel. A kivont kardok, az alabárdok, mik addig lefelé voltak forditva, most egyszerre hegyeikkel égfelé emeltettek, s a chórusok, az egyháznagyok és a zarándokok egyhangból rázenditék a halleluját!«

Hát bizony gallimathiásznak kellett mondanom e »leirást«, mert mindebből egy szó sem igaz.

De menjünk odább példáink felsorolásában. Okvetlenül idéznie kellene annak a katholikus Jókai-monografusnak, akit ideában elképzelek, a »Jövő Század regényé«-ből, ebből az annak idejében oly furorét csinált regényből, ha egyebet nem, hát a következő passzusokat, mint netovábbját a vallásbeli cynizmusnak — már bocsánat, ezt sem lehet más névvel illetni. Jókai ott a többi közt ezeket irja:

»A hármas koronájú tiara, melynek hármas értelme volt: a harczoló, a szenvedő és a diadalmaskodó egyház, csak a középsőt tartá meg melléknevei közül; s másik értelme is a hármas koronának, mely szerint övé az *ég*, a *föld* és a *pokol*, nagyon alászállt, az eget elvették tőle a csillagászok, a földet a diplomaták, a poklot a geologok. Megmaradt hatalma csupán a hagyományokban és az emberi szivekben.« Hát mi ez, ha nem cynizmus? frivol cynizmus? Vagy más ez az alábbi:

»Mi különbség a jezsuitizmus és nihilizmus közt? Az, hogy a jezsuita az álczázott nihilista, s a nihilista az álczátlan jezsuita.« Hát Jókai sohasem olvasott komoly munkát a jezsuitákról?

A jövő század mintaállama: az Otthon. Ennek egész berendezéséről irván, a többi közt im ezt kérdi Jókai: »Hát a templom? Templom nincsen-e az Otthonban?« S nyomban felel is:

»Az is van. Kell lenni.«

»A templom a köznépnek tanácsadója, birája, orvosa. Az Otthon templomain belül nem a szertartásban áll az istenitisztelet; hanem az erkölcsök emelésében, az ismeretterjesztésben. Az Isten ismeretéhez *nem a mesék*, hanem a tények vezetnek. Az Otthon papja, mikor a világ teremté-

séről prédikál, a geologiát magyarázza meg hallgatóinak s a földrétegek milliom éves titkait fölfedve előttük, bizonyitja be az Isten nagyságát, kinek egy évmilliom egy nap, — s mikor az Isten országáról veszi fel a textust, az emberi tudományok tökéletesültét mutatja fel, amikben nagy az Isten! És hirdet emberek között egyenlőséget, népek között békességet, ragaszkodást a hazához, felebaráti rokonszenvet, megtartását az adott szónak, önfeláldozást azokért, akiket szeretünk, s ahogy pietása diktálja, idézi hozzá Jézus vagy Mózes, Mahomed vagy Solon, vagy Konfucsé szavait; hisz ők mind azon törekedtek, hogy az embert közelebb vigyék az Istenhez.« (Tehát egy sorba helyezi Jókai Jézust, kit az egész keresztény világ Istenfiaként imád, Mahomeddel, sőt Konfucsével? Lehet ezt másnak, mint cynizmusnak nevezni?)

Tovább! »A pokollal nem ijesztgetnek többé senkit. A *„tüzkürtök“* bizonyitják minden házban, melyet tüzelővel ellátnak, hogy a föld alatt nem laknak ördögök, az is a jóltevő Isten világa. A pokol létezése kizárná a mennyországróli fogalmat: ember nem lehetne idvezült azzal a tudattal, hogy más emberek elkárhozottak.« (Szép teologia!)

»A népszerű természettudományi előadások, mik a köznépet megismertetik az alkotó mindenség (?) csodáival, lehetetlenné teszik az orthodox mesék (úgy!) érvényben tartását s kényszeritik a papot, hogy ha a nép előtt akar haladni, az ismeret lámpáját vigye kezében. S e fényben jobban megismerik a nagy teremtőt, mint a tradicziók sötétségében.« (Bravo!)

»Az Otthon államában tehát még a pap is hasznos ember.« (*Még a pap is!*)

»A jövő században már az iskola egyenrangú hatalom a templommal. A mult század szörnyaránya ki van egyenlitve. Ahol van egy nagy templom emelve ezer emberre, ott van egy iskola, mely ugyanannyi hallgatót fogad be, s ha egy városnak van tiz temploma, annak van tiz iskolája is . . .«

»Különös volt a XIX. században (az ember a XX-ikban majd el sem hinné), hogy a Biblia, a Thalmud, az Al-

korán bölcs tanait késő vénségéig magyarázták a szegény embernek; hanem azokat az ismereteket, amik örökké bővülnek, előre haladnak, amik után élnie, tökéletesülnie kell, vagy éppen nem tanitották neki, vagy tanitották neki drága pénzért, gyermek észszel, húszéves koráig, akkor azt mondták neki: itten állj meg, amit a jövő húsz évben a tudomány foglalni fog, azt tanulja az utánad jövő nemzedék. A vallást a sirig magyarázták az embernek; holott a hit dolgához nem kell egyéb, mint egyszer meghallani és elhinni; a tudományt, az ismeretet pedig, melyet buvárkodás, kétkedés, uj alakulás, fölfedezés örökké előbbre visz, csak addig tanitották neki, amig a keserves diplomát kezébe kapta.«

»A XX. század tanodai rendszere nem ilyen. A tudomány csarnoka mindenki számára nyitva áll dijtalanul, mint a templom.«

»Hanem azért a másik csillag is ragyog: az egyház...«

»Amig az emberek idegei érezni fognak, addig mindig lesz vallás a földön... A huszadik század vége felé meg volt hagyva az egyháznak az a hatalom, hogy uralkodjék a szivek fölött; — de nem a fejek fölött.«

Nos? Nemde mindez más szavakkal annyit tesz, hogy a vallás nem észszerű és nem okos dolog, hanem puszta érzelgés, mese, hiú, ábránd, mely tudatlan embereket vigasztalni és megnyugtatni jó még, de okos ember előtt többé számba sem jöhet; s ha a pap ilyen jövőszázadbeli okos embereknél kegyelemre akar találni, akkor nekik többé ne beszéljen »orthodox meséket, sötét tradiciókat,« hanem igazságokat, melyek mindig haladnak, s melyek új alakulás, kétkedés folytán örökké változnak, tehát soha sem bizonyosak.

Mily szánandók ezek szerint mindazok, akikben még egy szikrányi pozitiv hit, vallásosság lakik, nemde? És micsoda világcsalók az összes pozitiv vallások lelkészei, de első sorban a katholikus papok, akik a kereszténység dogmáit prédikálják, akik szerint van pokol, van mennyország, akik szerint a vallás mysteriumokat is foglal magában, akik szerint a keresztény katholikus vallás igaz voltát csodák bizonyitják?!

De hová jutnánk, ha mindazt elsorolnók itt, ami Jókai

háromszáz kötetében sérti a keresztény katholikus érzést! Nem szeretnénk félreértetni. Eszünk ágában sincs megtépni akarni azt a babérkoszorút, melyet az egész nemzet, királyával élén, kormányával élén (melynek nevében a »magyar kulturérdekek első őre« — ennek nevezte magát a kultuszminiszter — üdvözölte a jubilánst) font a bámulatos munkásságú és fantáziájú költő homlokára: csak afeletti szomorúságunknak adunk kifejezést, hogy ez a nagy költő, egyikmásik regényében, megfeledkezett a szépirodalom elsőrangú feladatáról, a sziv, a kedély nemesitéséről, sőt tovább is ment, a saját új-pogány, Krisztust ignoráló szellemét beleöntötte tudatosan, czélzatosan némely regényébe.

Szó sincs róla, hogy azt mondjuk talán: Jókainak egy könyvét se adja vallásos katholikus szülő gyermeke kezébe; nem, akárhány műve Jókainak nem sérti a vallásos érzést, nem bántja a katholikus szivet: de, hogy meg kell válogatnia az öntudatos katholikus szülőnek, hogy mit adjon olvasmányul fiának, leányának még Jókaiból is: azt nincs miért elhallgatunk.

Hiába! Jókai is korának gyermeke, annak a liberális, vallásközönyös, materialisztikus kornak szülötte, amelyben élünk. *És Jókai öntudatosan ez.* Csak olvassuk el azt a levelét, melyet egy szerzetes prelátushoz intézett, mikor az őt jubileuma alkalmából hazafiúi szivvel üdvözölte:

. . . . . Főtisztelendőségednek hozzám irt kegyteljes levele lelkemnek sokszoros örömet hozott. Bámulva az irat remek irályát, magvas eszméit, megtartom magamnak holtig való emlékül a saját munkálkodásomat jutalmazó elismerést; főképpen vigasztaló és felemelő tudatot meritettem e levél egész hangulatából: hogy *a haza, a szabadság és az emberiség szeretete az a közös egély*, melyben minden magyar üdvözül. Fogadja főtisztelendőséged stb. . . . »Hát mi ez más, egy paphoz irt levélben, mint indifferentizmus a legmagasabb fokban?

De sőt olvassuk el Jókai egy másik levelét, amelyben a szabadkőmüvesek üdvözlésére felelve, ezeket irja »Magyarország szimbolikus nagypáholyának« nagymesteréhez:

Tisztelt Testvér!

Hálás köszönet a lelkes üdvözlésért!

Megtiszteléstek becsét sokszorozza a körülmény, hogy én nem vagyok szövetségtek tagja, mely szövetségnek törvényeit, czéljait ismerem, helyeslem, méltányolom.

Több év előtt felszólitott engemet is egyike vezérférfiatoknak a szövetségtekbe való belépésre; e felszólitásra én igy válaszoltam:

»Amely czélokat a magyarországi szabadkőmüvesek szövetsége maga elé kitüzött, amely törvényeket magára kiszabott, mindazokért a czélokért én teljes életemben minden tehetségemmel működtem szabad akaratból. Azokat a törvényeket nekem a saját szivem diktálta; s ha azokat meg nem tartom, a saját szivem büntet meg érte, aki nekem legkérlelhetetlenebb birám. Jól tudom s tanuságot teszek róla, hogy amit ti cselekesztek, az a hazaszeretetnek, az istenfélésnek, az emberiségnek, a szabadelvüségnek a munkája, a törekvés az ideál felé minden téren. Ti ezt a munkát folytatjátok, hallgatva, névtelenül, csak eredményekben észrevehető módon. De én rám ez az ötven év óta taposott pálya azt a kötelességet rótta, hogy tegyem és hirdessem mindazt *nyiltan, nevemet aláirva, arczomat megmutatva, kezemet a zászló nyelén tartva.* Ezért nem léphetek szövetségtekbe, melynek működését tisztelem, helyeslem, jónak tartom.«

Még egyszer forró hálámat kifejezve a rám nézve nagybecsü üdvözlésért, kérlek, add át a mélyen tisztelt Testvéreknek legőszintébb tiszteletem és nagyrabecsülésem kifejezését.

Budapesten, 1895. nov. 17-én.

Régi igaz barátod *Jókai Mór.*

No, kérem szeretettel, ma már nincs ember, aki ne tudná, hogy a szabadkőmüvesség diametrális ellentétbe helyezi magát minden vallással, — s ha Jókai magát a szabadkőmüvesekkel azonositja, az nekünk egészen elég arra, hogy megerősödjünk fönnebbb kimondott véleményünkben,

hogy ő tudatosan, czélzatosan irt úgy, amint pár példában bemutattuk.

De már a disszertáczióból is elég. Lehet, hogy még ezt a keveset is rosz néven veszi valami liberális kottéria, lehet, — hogyne lehetne abban a szellemi khaoszban, melyben élünk, — hogy még olyan is akad, aki a hazafiság szent nevében fog tiltakozni az ellen, hogy a legcsekélyebb kifogást is merje valaki koczkáztatni a »nemzet bálványa« ellen: mindez nem zavar minket, kik az apostollal mondjuk: Non possumus, quae vidimus, non loqui! Nem tehettük, hogy egy árva szót se szóljunk, akkor, mikor szivünk fáj, hogy nem csatlakozhatunk rezerváta nélkül a jubilálókhoz; nem tehettük már csak azért sem, nehogy egy időben, amikor majd tisztultabbak lesznek a nézetek,— s ez az idő el fog jönni! — valaki csodálkozva, elámulva kérdezze, hogy hát a határozottan keresztény, katholikus időszaki sajtó is részt vett a Jókai istenitésében? a katholikus revuek is szó nélkül magukévá tették b. Eötvös Lorándnak — aki pedig nem kapatja el magát még a lelkesültség izgalmában sem tulzásokra — szavait a jubiláris ülésen: »Te azokat, akik téged követtek, mindig az erkölcsi emelkedés ösvényére vezetted..... az a te dicsőséged, hogy mindig a szépre és a jóra serkentve, sok nemes elhatározásnak, sok jó tettnek magvát hintetted el.....?«

Csak ez, és semmi más, volt a szülő oka ennek a czikkelynek.

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről irott könyv. Szerzette Tóth Béla deák. Budapest, 1893. Magyar nyomda. 32-r. 72 lap. Ára 1 frt.* (*Szerzőnél, VII. Hársfautcza 17.*)

Az elmult karácsony megint özönével hozta az új könyveket és könyvecskéket, — de valamennyi közt a legérdekesebb volt ez a régi magyarságú, imitált régi papirosra, régies technikával nyomtatott könyvecske, amelynek még szerzője is régiesen nevezi magát Tóth Béla »deák«-nak.

Pedig ez a Tóth Béla deák senki más, mint a mai tárczairók egyik legkedveltebbike, legműveltebbike, legügyesebbike, akit a magyar olvasóközönség már akkor megszeretett, mikor, évekkel ezelőtt, még a »Budapesti Hirlap«-ban szokta volt, az ABC mindenféle betüje mögé rejtőzve, de stilusából mindig felfedeztetve, közölni az ő változatos tárgyú tárczaczikkeit. Attól a laptól azután, ő tudja, mi okból, megvált, s átment a »Magyar Hirlap« kötelékébe, legujabban meg a »Pesti Napló«-éba, amely, hogy mennyire örvend az acquisitiónak, elárulta akkor, mikor publikumának e szavakkal mutatta be új dolgozótársát (decz. 31.): »Tóth Béla hosszú idők óta egyik legdolgosabb, legkitünőbb, legműveltebb tagja a magyar időszaki irodalomnak. Ha tárczáit kötetekbe gyüjtené, egész kis könyvtárral ajándékozhatná meg a szépirodalmat, s az új évtized litteraturájának valóban kevés olyan terméke van, mely becsben, érdekességben és maradandó értékben ezt a kis könyvtárt felülmulná. Gazdag fantáziája, nagy tudása, gyönyörű, magyaros irásmódja a legelsők közé emelik őt azok között, akik ezidőszerint magyarul irnak. Az alkalmat, hogy foglalkozunk vele, egy örvendetes esemény adja meg: mától fogva a »Pesti Napló« is munkatársai közé sorozhatja a magyar journalistikának ezt a kitünőségét. Tóth Béla ezentúl gyakran fog irni tárczákat a »Pesti Napló«-nak s azt hiszszük, ezt a hirt épp oly szives örömmel fogadják olvasóink, mint aminővel mi ezennel tudomásukra adjuk stb.«

Nos hát, ez a Tóth Béla, akiről fönnebb azt mondtam, hogy évek során át (pedig még ma is fiatal ember), nagyon változatos tárgyú tárczákat közölt, melyeknek dicséretes tulajdonságai számtalanok, hátrányai legfölebb egy kissé affektált blazirtság és világfájdalom: most, nagy örömünkre, egy oly könyvecskét adott ki, mely alkalmas ama körök figyel-

mét is őrá irányitani, amelyek eddig őt tán ignorálták. E könyvecskének tárgyát a mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéből meritette, s ime, ezt a könyvecskét az egész sajtó megérdemlett dicsérettel halmozta el. Hiába, az Úr Jézus földi működése oly darabja a világtörténelemnek, amelyre visszapillantani, gyönyörűség még a legszkeptikusabb kornak is. (Két évvel ezelőtt ugyanezt a tüneményt láttuk, persze még sokkal magasabb fokban, mikor egész Páris rajongva beszélt P. Didon munkájáról.) A »Magyar Állam«-ban Lévay Mihály közölt bő és alapos ismertetést Tóth Béla e parányi könyvéről, ugyancsak kiemelve annak megható szépségeit, s nekem nagyon megkönnyitve ezt a recenziót, mert hisz magamévá kell tennem az ő recenziójának legnagyobb részét, két kézzel aláirnom, hogy, bensőséges, őszinte ragaszkodásnak kell laknia az Úr Jézus Krisztus iránt annak a poétának a szivében, aki tehetségének legjavát, tudásának kincsesbányáját, költészetének szinmézét, érzelmeinek legmagasztosabbját odaadó szeretettel, édes rajongással rakja annak a lábaihoz, akiről az exaltált lelkek megható ragaszkodásával ir ennek a csodás kis könyvnek minden lapján.'

‚A felületesség, a csiklandós, pikáns izü dolgok szeretetének a szelleme fészkelte be magát ma már a társadalom jókora rétegébe, s unalmas ásitás e felelet mindarra, ami végletekbe vitt szenzációval nem igyekszik hatni. És ebben a valóban sivár, önző, léha világban a mármár megingott vallásosság és kikaczagott idealizmus romjain megjelenik szépséges, bibliai történeteivel Tóth Béla, a próféták lelkesedésével, az evangelisták hitével tartván kezében azt a könyvet, mely arról szól, aki már gyermekkorában is a »nemzetek várakozása« volt.'

De nem tehetem magamévá, nem irhatom alá Lévay Mihály véleményét a IX. fejezetről, ahol a következő mese van elmondva: »a kis Jézus egy alkalommal fügét szakitván a kertjükben levő fáról, meg akarta azt enni. Anyja azonban igy szólt: Fiam ne egyél ama gyümölcsből, mert immár megeste az eső és mikoron a füge megáporodik a nedvességtől, hideglelés és egyéb más

kórság vagyon benne. Mire monda Jézus, föltámadván benne az emberi természet: Akarom — és enni kezde a fügében. Mária pedig hozzálépik vala és kivevé kezéből a fügét és szóla néki: Hogyan mondhatod te a te édességes anyádnak: Akarom, és hogyan tehetsz néki ellenére stb. . . . bizony mondom néked, hogy el nem tűröm a te visszarúgásodat és a te engedetlenségedet. Mire szóla Jézus, alázattal követvén az ő anyját: Szerető szülém, asszonyanyám Mária, bocsássad meg nékem az én akaratosságomat és az én engedetlenségemet. Ime bánattal kérem te bocsánatodat stb. . . . és könnybe lábadt szemmel, alázatosan csókolá meg az ő anyjának kezét.«

Lévay Mihály erre a passzusra imígy reflektál: ‚Sokan talán megütköznek, hogy a kis Jézus ellenkezni mer anyjával, vagy hogy ő, az Istenember, ezt egyáltalában teheti. De nem tudják-e, hogy Krisztus mindenben hasonló lett mihozzánk, kivéve a bűnt; és bár ő a tökéletesség és szentség példája, akaratának, — annak a szabad akaratnak, melyet a Teremtő az ember egyik kiváló tulajdonává tett — megnyilatkozása volt ez a szándéka. De anyjától megtudván ennek káros voltát, készörömest követi meg őt, hogy vele szemben az ő tulajdon szabadakaratának csak egy pillanatig is kifejezést adott. Csak olvasni kell ezt a részt, figyelmesen vizsgálva és napnál világosabb lesz annak igazsága, hogy irónk nemcsak csinyt, de még parányi diszharmóniát sem okoz evvel a kedves incidenssel Jézus és édes anyja, a szűz Mária között. Sőt ez is csak drága alkalom szivüknek az önzetlen, a felséges szeretetben való egybeolvadására.‘

Már kérem, ha Tóth Bélának, a laikusnak, aki régen olvasott valamit a hypostatica unióról, nem is róvom fel főbenjáró bűnül ezt a tévedést: a reczenzensnek, a papnak talán még sem volt helyén azt mondania, hogy itt Jézus szabadakarata nyilatkozik meg, és hogy itt nincs diszharmónia, sőt, hogy ez »kedves incidens.« Nem azt mondom, hogy a szerzőt meg kellett volna rónia, ó nem, hisz ezt magam sem teszem, mert tudom, hogy ő, az embert állitván szemei elé, nem tudta azt máskép tenni,

mint hogy az eredeti bűn által deformált emberi természetet lássa; hanem fel kellett volna őt a reczenzensnek világositania, hogy Jézusban az isteni és emberi természet elválaszthatlanul van egyesülve, hogy az egyesülés folytán Jézus, mint ember is, képtelen minden legcsekélyebb bűnre; nem lévén részese az eredeti bűnnek, az ebből származó rosz hajlamoknak sem lehet árnyéka sem benne stb. Ezt nemcsak tudnia, hanem meg is kellett volna mondania Lévaynak, ő mentheti a hibát, — mert biz ez határozottan hiba — de nem szépitgetheti azt.

Abban már megint igazat adok Lévaynak, hogy elitéli azt a szépirodalmi lapot, amely szerint Tóth Béla e könyve legendaszerű költeményeket tartalmaz Jézus születéséről és »gyermekkori csinyeiről.«

Nagy tájékozatlanság, vagy elhamarkodás vagy pedig roszakarat kellett ahhoz, hogy az illető lap referense olyasmit merjen ráfogni Tóth Béla könyvére, hogy az Krisztus gyermekkori csinyeit akarja traktálni. Ha nem tudnók azt, hogy »ez a kis könyv az imádó szeretet könyve« akar lenni az emberek Megváltója iránt: még akkor is vissza kellene utasitanunk ezt az indokolatlan ráfogást. Tóth Béla könyvében ugyanis nincs egy sor sem, egy mondatka sem, melyre ily tendenciózus értelmet lehetne ráerőszakolni. A legmélyebb tisztelet, az igaz és odaadó szeretet vezette az ő tollát, midőn költői lelkének ezeket a szépséges virágait fogalmazta; és egy pillanatra sem ötlött az eszébe oly frivol szándék, mint aminőt neki tulajdonit az emlitett lap tudósitója.

A fönebbi idézetben t. olvasóink egyuttal kis mutatványt is látnak abból a remek magyarságból, mely e könyvecskét jellemzi. Micsoda irály! Valósággal finom nyelvérzékkel, Pázmány avatag foliánsainak okos méltatásával kell annak birnia, aki a Pázmány korabeli nyelv gazdag szépségeit, zamatos, tőrölmetszett magyarságát, hatalmas erejét észrevéve kedvet kap arra, hogy minden czafrangtól, idegen kifejezéstől ment tősgyökeres nyelven szóljon a mai ivadékhoz, melyből maholnap már az érzék is kivesz a való magyarosság iránt. És ez nem tréfás játék volt ám Tóth B.

részéről; nagy buvárkodás, fáradozás kellett ahhoz, hogy valaki egyrészt ősrégi nyelvünk ódon tárházának e kincseit felkutatva, oly tapintatossággal helyezze elénk azokat, hogy eljárásán erőltetettséget, üres tetszelgést, a nyelv kezelésében bizonyos raffineriát ne vehessünk észre, és hogy — másrészt — ily nagy tanulmánynak gazdag eredményét ekkora kis könyvben rejtse el.

Főbb tartalma különben a könyvecskének a következő: A könyv első részében az van megirva, hogy a »három szent királyok viszontagságos utban Betlehembe mennek, hogy Krisztust imádják.« A második rész a csordapásztorok tisztelgéséről, a harmadik a szent Család Egyptomba bujdosásáról, a negyedik Krisztus elveszéséről és az »Egyptombeli tiszteletes állatok között« való megtaláltatásáról, az ötödik rész Krisztus álmáról, hatodik rész a Krisztus köntöskéjéről, a hetedik az arsinoei erdőnek a gyermek Jézus visszatérésekor történt megkövesedéséről, a nyolczadik rész a hét éves Jézus keresztjéről, a kilenczedik a Krisztus imádságáról, Mária énekéről, és végre a tizedik rész a 12 éves Jézusnak az irástudókkal való vetekedéséről szól.

Már e czimek mutatják, mi mindenről van szó a Tóth Béla kis könyvecskéjében. De hogy hogyan van mindez leirva, azt csak úgy mondhatnám meg, ha az egész szöveget kiirnám. Megint igaza van Lévaynak, midőn ezeket irja Tóth Béla könyvéről: ‚Magasztos, felemelő érzést szül a a szivben, mikor az isteni kisdedről azt olvassuk, hogy az egyptomiak szent állatai mind odahagyták templomaikat és papjaikat, hogy a »Krisztusnak tisztességet tennének.« — »Vala pedig mindez annak a jele, hogy a Krisztus egykoron megdöntendi a pogányságot az ő idegen isteneivel és bálványaival egybe és győzedelmeskedik rajta.«

A vallásosság megható poézisével van megirva az is, hogy a kis Jézus husvét táján, két esztendős korában, a házuk előtt levő kopár rózsabokor alatt elszenderedvén, ezalatt kivirult a bokor és »annyi rózsa vala a bokron, hogy még le is hulladozék az alvó gyermek Jézusra. Reá hull vala pedig öt rózsa amint hanyatt és kiterjesztett karokkal

feküszik vala. Egy-egy rózsa esék az ő két kis tenyerébe. Egy-egy rózsa az ő kis lábaira, egy igen nagy rózsa pedig az ő baloldalára. Valának pedig ezek a rózsák pirosak, mint a vér. És megjelenték a Krisztusnak öt sebeit, amelyek majdan a keresztfán gyakdostatnak ő rajta, ez világ megváltásáért.«

De hát micsoda források után irhatta ezeket Tóth B.? Részint az új-szövetségi szentirásból, részint apokrif könyvekből (melyek azonban a hitet és kegyeletet nem sértik), de leginkább az ő poétikus szivéből meritett. Az Isten áldja meg őtet, hogy a sivár, hithideg korban lelkesedéssel vette témájául az Úr Jézus gyermekségét.

A könyv külső alakjáról már szólottam. Czafrangos szélű, érdes, sárgás papiron, fehér pergamen kötésben, XVI. századbeli nyelven és nyomtatásban jelent meg ez a klaszszikus szépségű imitált antikvitás, Tóth Béla deáknak a könyve, és a legapróbb részletekig hű marad annak a kornak a szelleméhez, amelynek a nyelvén szól hozzánk. Iniciáléi, betüi, nyomtatási módja, a könyv lapjainak számozása mind nagyban segitik elő illuziónkat, mely szerint régmult idők hagyományát véljük látni az előttünk fekvő vörös szélű könyvecskében.

Úgy értesülök, hogy a könyvecske e hóban második, bővitett, s még fényesebb typografikus külsejű kiadásban jelenik meg.

Gratulálunk a magyar literaturának, amely a mult karácsonykor ezt a gyönyörű speczialitást hozta létre, gratulálunk minmagunknak, kik ezt a szép karácsonyfiát kaptuk. És ha Tóth Béla ezt az irányt fogja a jövőben is követni, — amire, mintha a Pesti Naplóba irt első tárczája (A novicius, decz. 31.) reményt nyujtana — legyen biztositva minden nemesebb érzelmü embernek állandó rokonszenvéről.

*Liberius*

*Wissen und Glauben. Oeffentliche Vorträge von Dr. C. Güttler, Privatdocent an der Univ. München. — München, 1893. Beck. 8-rét. VI—214 lap. Ára 2 frt 17 kr.*

Güttler Károly dr. müncheni bölcselettanár neve nem ismeretlen a magyar katholikus olsóközönség előtt. Egy valóban jeles művét »Természettudomány és szentirás a teremtéshez való viszonyukban« 1877. ültette át hazánk irodalmába a csanádi növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája és éppen e sorok írója volt az, ki a jelzett fordítást a Magyar Sionban (1887, 389—393) ismertette és ajánlotta.

Jelen mű nem elméleti fejtegetése a hit és tudás között fennálló viszonynak, mely fejtegetés inkább a theologusuk dolga: hanem inkább megvilágítása a tudományok mindazon kérdéseinek, melyekben ezek a theologia naturálissal érintkezésbe lépnek. Tárgyra nézve tehát körülbelül megegyezik a híres belga tudósnak, P. Carbonnelle J. t. atyának ily czímű művével: Les confins de la science et de la philosophiè.

Az egyes főbb czikkek vagy »előadások« a következők: 1. 3. Az emberi megismerés; ennek határai. 4. A vallás. 5—7. Isten eszméje. 8—12. Teremtés és fejlődés. 13. Az ember. 14. A szabad akarat. 15. A bölcseletnek jelentősége és a valláshoz való viszonya.

Güttler ezen művét is ugyanazon széleskörü tudományosság jellemzi, mely többi munkáit hiressé tette. Különös érdekességet pedig az kölcsönöz irodalmi munkásságának, hogy benne egy *világi* ember használja fel összes ismereteit a hitvédelem szet ügyének szolgálatára. Egyes részek valóban kimagasló szépséggel dicsekedhetnek, mint pl. a lélek halhatatlanságáról és bölcselet jelentőségéről szóló előadások. Csak azt az egyet sajnáljuk, hogy az Isten léte mellett felhozott bizonyitékok teljes hordereje nincs annyira kimeritve, mint lehetne, ha a tudós szerző a Stentrup, Palmieri, Carbonnelle és mások által oly világosan kifejtett tan »az öröktől való teremtés lehetetlenségéről« elfogadta és a 82—94. lapon értékesitette volna. Abban, amit a 211. lapon a scholastica tulbecsüléséről mond, talán van egy szemernyi igazság; de van benne mindenesetre tulzás is. Különben a jeles művet melegen ajánljuk.

*Dr. Fischer-Colbrie A.*

*Emlékkönyv. Kiadja a kassai egyházmegyei növendékpapság Aranyszájú sz. Jánosról nevezett magyar egyházirod. iskolája, 25 éves fennállásának jubileuma alkalmából. Nagy 8-r. 288 l. Kassa. (Az iskola tulajdona.) 1894. Ára ?*

Azok a katholikus szemináriumok, amelyeket koronkint szeretnek megtámadni, mint a panszlavizmus, stb. melegágyait, melyeket a kultuszminiszter még állami ellenőrzés alá is akarna fogni, kezdettől fogva ápolóházai voltak nemcsak a vallásosságnak, hanem a hazafiságnak is. A budapesti központi, nemkülönben az esztergomi érseki papnevelőben már több mint ötven esztendeje virágzik az »egyházirodalmi iskola«, amelyekben az ifjú leviták magukat a magyar tollforgatásban gyakorolják, — most a kisded kassai szeminárium m. egyházirodalmi iskolája is megérte huszonötéves jubileumát.

Ez alkalomból igen szép emlékkönyvet bocsátott közre, szépet nemcsak kiállitására, hanem tartalmára nézve is. Elmondván röviden az iskola történetét, jó értekezéseket nyujt ez Emlékkönyv »A keresztény vértanúságról«, a »Negyedik rendről s a kapitalizmusról«, »A fajok átváltozásáról«, »II. József szerepléséről a magyar egyház történetében« stb., közöl igen csinos költeményeket, végül bemutatja a Kassa-egyh.-m. papság irodalmi működését, persze kimeritőbben, mint azt a mi folyóiratunk, mely az egész haza összes egyházmegyéinek iróit iparkodik évek óta összegyüjtve feljegyezni, megtehette.

Kivánjuk, hogy a kassai szeminárium magyar egyházirodalmi iskolája a jövőben is virágozzék, s hogy annak ifjú tagjai, majdan kilépve az élet küzdőterére, ott is folytassák szóval úgy, mint tollal, az egyház védelmét, az igazság világosságának terjesztését.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*De effectibus Sacramenti extremae unctionis. Dissertatio historico-dogmatica, quam conscripsit Ignatius Schmitz. Friburgi Brisgoviae. 8-r. pg. 86. M. 1.50.*

Schmitz Ignácz doktori dissertációja. Hogy a tübingeni promoveálás jellege meglátszik rajta, azt, ha a szerző

erre nem is reflektálna, könnyen észrevennők; de mindjárt az első lap második jegyzetében hivatkozik Schanzra, s e kitünő történelmi theologusnak befolyása megérzik a művecskén.

A dissertáczió ugyanis se nem pozitiv, se nem skolasztikus, hanem történelmi, pragmatikus irányú. Ez az irány napjainkban nagyon hódit. Így a szerző is az utolsó-kenet szentségét nem bizonyitja az irásból vagy a hagyományból mint theologiai bizonyitó forrásból, hanem a történelmet mint egyszerű kritikai tanúbizonyságot lépteti föl, s előadja lépésről-lépésre a tannak, — a bevágó fogalmaknak fejlődését, — kiássa a földbe süppedt épületnek falait. Ez a modor nagyon hasznos kivált arra nézve, hogy a terminologiát, a megcsontosodott kéreg velejét, a szokásos formulákba rejtőzött értelmet kiaknázzuk; így, hogy csak egy példát emlitsek, a történelmi kifejtés bizonyára megismerteti majd velünk, hogy mit akar mondani az a »reliquiae peccatorum.«

De különben is a sz. a theologiának e réven modern tudományos alakot ad; mert ha a hitetlen egyetemi tudomány azon töri fejét, hogy minő jogczimen foglal helyet kivált a kath. theologia az »universitas scientiarum« fönkelt karában s azt süti ki, hogy az orientális nyelvek előadásának jogczimén: no akkor csak illendőbb s találóbb ezt a jogczimet a kritiko-historikus dogmakutatásra átirni. Schanz e részben legujabb művével »Die Lehre von den hl. Sacramenten der kath. Kirche«, ezt a legegyháziasabb tárgyat, a szentségekről szóló tant is beállitotta a modern kutatás areopágába.

A szerző tehát történelmi fejlődésében kiséri tárgyát, három részre osztván fel az egyház századait, az atyák, a a skolasztikusok, s a trienti zsinatot követő theologusok korára. Az elsőben kivált a liturgikus könyveknek, — a másodikban a tannak spekulativ kimeritése érdekel. Végül a szerző az utolsó-kenet hatásairól szóló nézeteken áttekintést nyujt, de maga itéletet nem mond. Ezt is Schanztól tanulta E művek olvasásában teremnek az eklektikusok s az irenikus ujkori sokoldalúság és méltányosság, szemben az

előbb divott merevséggel és szemkikaparó disputálási megmegfenekléssel.

Szent Tamás a betegségből való kilábalást a szentség valóságos, de másodrendű hatásának mondja, mely akkor üt be, »quando sanatio expedit saluti animae.«

Dominicus a Soto, jeles zsinati theologus, sz. Tamásnak e véleményét elveti, s azt tartja, hogy a beteg a szentség révén csak valamiféle segitséget nyer a gyógyuláshoz, melyet minden körülmények közt megnyer; de amely a betegség erőszakossága következtében esetleg elenyészik.

Estius a gyógyulást nem tartja az utolsó-kenet hatásának, amennyiben az utolsó-kenet szentség, hanem amennyiben benne a szent olaj valami sacramentale.

Mások minden enyhülésre applikálják ezt a »sanatio corporis«-t; s ily értelemben azt mindenki könnyen elfogadja. Amiért is Suarezzel végzi szerző e tárgy fejtegetését: »Quantus ergo et qualis esse debeat ille fructus, qui speratur, Deus ipse novit; mensuram enim aliquam habet, ea vero est secundum ordinem a Deo ipso statutum ac praefinitum, nullo enim modo praescribi potest.«

A historico-dogmatikus irány kedvelőit e művecske bizonyára ki fogja elégiteni. *Dr. Pethő.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**1. Első rövid közleményünk** szóljon a Szentatyáról, XIII. LEO pápáról, akinek az isteni Gondviselés megengedte, hogy azt az esztendőt is jóegészségben kezdje meg, amelyben Isten további segitségével betölti pápaságának tizenhatodik, püspökségének ötvenegyedik, papságának ötvenhetedik évét. A katholikusok millióinak imája száll, mint tömjénfüst az égbe, az ő további jóléteért, az anyaszentegyház javára.

Tavalyi november 18-iki kelettel, a Szentatya új encyklikát bocsátott ki *a szentirási tanulmányokról*, mely azonban csak mult füzetünk zárta után jutván kezeinkhez, arról deczemberi füzetünkben nem szólhattunk.

De hogy most se szóljunk, azt nem engedi meg az encyklikának fontossága, gyönyörű szerkezete, és — a pápának magának az a magánkörben adott nyilatkozata, mely szerint igen örül, hogy ezt az encyklikáját befejezhette és publikálhatta.

Ismeretes, hogy XIII. LEO pápa évről-évre több nagyszabású körlevelet bocsátván közre, ezek közt már a filozófiáról, mint a theologiai disciplinák bevezetőjéről, s magukról az egyes theologiai tárgyakról közlött körleveleket. A biblikus tanulmányokról tehát szintén akart szólani, És szól bölcsen, hosszasan, behatóan. Elkezdve e szentiratok isteni tekintélyén, melegen ajánlja a papságnak azok forgatását, beható tanulmányozását, hogy a szószéken azt minél jobban használhassák, sőt minél sürübben élve magával a biblia szavával, a hitszónoklatot ezzel kenetessé tegyék, mint azt a szentatyák példája oly világosan mutatja. Majd utal a rationalisták táborára, mely annyiszor visszaélt a szentirással, s amely ellen a papnevelők vannak hivatva felvértezni az ifjú levitákat, a hermeneutika, az introductió stb. alapos tanitásával, de meg a többi theol. disciplináknak oly módszerrel adandó előadásával, hogy azokban a szentirásnak az azt megillető méltó hely adassék. És miután névszerint a biblicum studium az a tág mező, amely igen-igen sokoldalu kutatásra nyujt alkalmat: felszólitja a papokat, hogy közülök minél többen egyéni hajlamaikat is követve, egy-egy ágát válaszszák a szentirási tanulmányoknak művelési terül, amelyen azután lehető tökélyre vigyék tudásukat. Ez, röviden, a legujabb, »Providentissimus Deus« kezdetű encyklikának tartalma és eszmemenete.

**2. A magyar püspöki kar,** legutóbbi konferenciájából, egy közös, az összes érsekek és püspökök által aláirt pásztorlevelet intézett Magyarország katholikusaihoz, mely jan. 6-án olvastatott fel a haza katholikus szószékeiről, — s mely

a napilapokban is közölve és ismertetve volt. Hosszú idő óta az első eset, hogy a magyar főpapok közösen aláírt szózattal fordulnak a magyar katholikusokhoz, s innen a pásztorlevélnek nagy fontossága, és nagy hatása is.

**3. A Budapesten e hó 16-án** megtartott országos katholikus nagygyülés, lélekemelő, méltóságteljes manifesztációja volt Magyarország katholikusai érzelmeinek. Felejthetlen látvány volt az, mikor kegyelmes főpásztorunk, Vaszary Kolos biboros herczegprimás megjelen ott az összes püspöki kar élén, s azokat a mély benyomást, zúgó tetszésvihart előidézett szavakat intézte a jelenvoltakhoz, melyeket minden napilapban megolvashattak t. előfizetőink, s melyeket ép ezért nem reprodukálunk. Ez a beszéd méltó pendantja volt amannak, melylyel a biboros érsek a király koronázási jubileumán ragadta el az egész országot. A többi szónokok is, Eszterházy Miklós Móricz gróf, Póda Endre, Rajner Lajos, Zichy János gróf, Haydin Károly, Otocska Károly dr., s legvégül Zichy Nándor gróf elragadták az 5—6000-re tehető hallgatóságot, mely riadó éljenekkel járult a minden egyes beszéd után felolvasott határozatokhoz.

Most, közel két héttel a nagygyülés után, most akarnak a liberálisok és zsidók, meg külön a protestánsok is antikatholikus tüntetést inszcenálni, ami azonban sehogysem látszik sikerülni akarni. De még ha összehoznának is a liberálisok — a protestánsokról nem szólunk — pár száz embert, ezek névsorából nagyon ki fog ríni, hogy ott nem a vallásos meggyőződés, hanem más érdekek jutnak kifejezésre.

Nekünk, katholikusoknak, nagy okunk van megelégedéssel, sőt lelkesedéssel tekinteni vissza január 16-ára! Adja Isten, hogy e megelégedésünk, e lelkesedésünk a jövőben is tápot nyerjen.

**4. A doktori czimről** nemrégiben a német sajtó többször szólott, azon alkalomból, hogy ott is (mint nálunk) akárhányan jogtalanul bitorolják e czimet, s felhivta a porosz kultuszminiszter figyelmét e visszaélésre. Nálunk is jó lenne ezt az ügyet figyelemre méltatni; azok, kik fáradságos tanulmányaikkal, alapos készülésökkel kivivták maguk-

nak a doktori czimet, megérdemelnék, hogy holmi szédelgők ne oszszák meg velök az akadémiai grádust. Mi pl. sohase tudjuk, hogy mi alapon nevezi magát doktornak az a sok zsidó rabbi az országban, aki egyetemet legfölebb kivülről látott világéletében. A rabbi-szemináriumnak talán csak nincs joga doktorrá promoveálni azt, aki a Talmud dőreségeinél egyebet nem tanult? A budapesti tudományegyetem lenne hivatva e kérdést mozgatni, s a kultuszminisztert erélyes akczióra felkérni.

**5. Panaszkodnak a protestánsok** fölapjukban, a »Prot. E. és I. Lap«-ban (49. szám), hogy sok »a hivők közt« a közönyös, az indifferens. Halljuk a czikkirót:

Egyházi életünkben tagadhatatlanul baj, nagy baj van. Nagyobb, mint az üldözések korában, nagyobb mint a koldus szegénység romjai közt. Ez *a baj a lábra kapott lágymelegség, vallási indifferentizmus.* Hogy a kielégitetlen lelki szomjúság egyesekben meg van, azt legjobban az mutatja, hogy 1868 óta tényleg él, sőt terjed Felső-Baranyában a nazarénizmus, másutt pedig a baptizmus, melyeknek néhai Eötvös b. szabadelvüsége tért nyitott. Megakasztotta ugyan Trefort rendelete az anyagi teher kényszerével; de ha mind e mellett a lelkészek nem tették meg a magukét, vagy alkalmatlanok voltak feladatukra, t. i. megadni a mit kerestek, táplálni a sovárgó lelkeket s akik a bibliához ragaszkodtak, a bibliával hóditni vissza őket: most már vehetik észre, hogy ezen *hiveket nem pusztán az egyházi tehertől menekedés vágya mozgatja, hanem a belső rugó is ott van éhező és szomjazó lelkeikben.* A baptizmus, a nazarénizmus fizet ugyan, mert kénytelen vele, de e mellett terjed; imaházakat épit, buzgólkodik, irást olvas és magyaráz, összejöveteleket tart, összehangzó éneklésben gyönyörködik stb. Szóval, mig alusznak a pásztorok, eljön az ő ellenségük és elszéleszti a nyájat; ezek növekednek, szervezkednek, erősödnek, s a vallásszabadság közel hajnala készen találja őket

Lássuk, hát mi mit tettünk velük szemben? Megvetettük, gyaláztuk, negligáltuk, mint esztelen rajongókat. Nem

a K. Tóthokról és Garzókról szólok, kik, az ige kétélű fegyverét forditák ellenük, hanem azokról, akik beszedték tölök a lukmát (azaz járandóságaikat) és — többé szóba sem állták elpártolni vágyó híveikkel. Kik nem voltak kiváncsiak kételyeikre, vágyaikra, lelki szomjuságuk természetére, nem segiték öket az irások tudakozásában, hanem hideg dölyffel haladtak el a nyomorult publikánusok mellett, mint akár a farizeusok. Ők predikáltak az üres templomban a falaknak; anyakönyveztek, ha alkalom volt reá; ha kellett eskettek, ha hivták temettek, mindenekfelett lukmáztak is és azt hitték, kötelességeiket híven betöltötték. Ne essenek nehezen e szavak. Eljött a mellünk verésének ideje!

Az üres templomról pedig hasábok zengnek a hirlapokban. Panasz ez a nép ellen? Miért nem önmagunk ellen is? Becsepegtettük-e a vallásos eszméket korán a gyermeki szivekbe? Tettünk-e valamit a vallásos kedély felébresztésére? Vezettük-e személyesen a vallásos oktatást? Nem biztuk-e modern képezdékből kikerült oly tanitókra, kik nyiltan mondják: »mi a vallást szóról-szóra megtanultatjuk, magyarázatára illetékesek nem vagyunk, igazat szólva nem is értünk hozzá«. Sub rosa, mondhatjuk, sokan nem is hiszik. Merem állitani, hogy a növendékek vallásos kedély nélkül jöttek ki az iskolából. Tanitották öket, de nem nevelték. Kezükbe adtuk a kést, az irást, olvasást, de nem ismertettük meg a helyes használat módját. Kényszeritettük öket a templomba, de kelletlen szereplésünkkel nem kedveltettük meg az üres falakat. És a példa? Látták, hogy oda felnöttek alig járnak, *a pap és tanitó családja is vajmi ritkán.*

Üres templomok, sokat beszélhetnétek ti a mi mulasztásainkról is!

Aztán, legyünk öszinték, van-e nálunk cura pastorális, vagy csak nevében él csupán? Az egyházi fegyelem gyakoroltatik-e egyáltalában? Nem akarunk-e mindent a világi hatóság utján elérni, s ha az megtagadja a közremüködést, elöveszszük-e erkölcsi fegyvereinket, vagy nem nyugszunk-e meg, mint ki dolgát jól végezte, babérainkon?

Felteszem a poenitentialis kérdéseket: Gondoskodunk-e,

hogy az ismétlő iskolások a vasárnapi isteni tiszteletet el ne mulaszszák, sőt nem nézzük-e el még a rendes iskolások mulasztásait is? Volt-e rá gondunk, hogy a serdülő ifjuság a mételyt hintő összejöveteleket kocsmában, gyepen elkerülje? Intettük-e gondosan a szülőket, hogy az erkölcsi nevelés érdekében gyermekeiket a nagyok mulatságaitól visszatartsák? A vallás-erkölcs szabályait figyelemben nem vevő, sőt megtévedett híveinket figyelemmel kisértük-e, intettük, feddettük-e őket? Hatottunk-e oda, hogy a presbyterrum is e részben való kötelességét teljesitse? Nem néztük-e el a botránkoztató erkölcstelenséget is, ha a vétkező különben egyéb tartozásait hiven lerótta? Általában, azt tanusitjuk-e, hogy előttünk szent hivatalunk erkölcsi oldala a fő és mindenek előtt való, s őrállói kötelességünket hiven fogva föl, meghalunk ha kell, de kötelességünket se szemeink elől nem tévesztjük se meg nem tagadjuk soha?

Boldogok s bizonyára lesznek ilyenek, akik e kérdésekre igennel felelhetnek. Ámde az élet ellenkezőt is tanusit. A tapasztalat szomorú példákat mutathat fel. Itt az Úr szolgája nejét ok nélkül elküldi magától és semmi békéltető szónak nem enged; azonban el sem válik törvényesen, hanem a nép nagy botránkozására helyettest hoz házához, a parochiára, helyrehozhatatlan rossz példaadásul. Ott a másik szivtelen uzsorával gyűjt vagyont; amaz egyszerű szüleit megveti, azokkal rosszul bánik, éhezteti, sanyargatja őket, részegségben dobzódik, meggyalázza szent hivatalát, s híveit a leselkedő ellenség karjaiba kergeti. Vagy legjobb esetben szorgalmasan gazdálkodik, s vasárnaponként, ha nem akad *bárki* is, kivel magát helyettesitheti, így-úgy prédikál, sokszor nyomtatott könyvből felolvas, a funkciókat elvégzi, a mig még lehetséges, kiadványokat ir ki; meghallgatja, s mert a tőlük való szabadulásnak ez a legkönnyebb módja, ügyvédhez, válásra utasitja a talán haszontalanság miatt versengő házasokat és aztán . . . többet nem lát, nem hall, nem érdeklődik irányukban a fizetés beszolgáltatásának, vagy beexequáltatásának nagy napjáig. Vétkezném, ha azt mondanám, hogy nincsenek dicséretes kivételek. Azonban, nagy

általánosságban, elég fájdalom, nincs mit tagadni, ezek a szavak ugyan sötét, de hű tükörül szolgálnak.

És segítettünk-e az egyházi szervezet egyik legnagyobb baján, a teherviselés aránytalan voltán? Hic Rhodus, hic salta! A nép ezt látja, érzi, tudja, de nem értheti meg: hogy az egyenlőség elve miért, hogy éppen Krisztus egyházában nem bír érvényesülni? miért szívtelenebb az egyház, mint az állam? . . . . . a nagy egyházi adót, (mert a szegény rendesen nagyobb családu a jómóduaknál), megveszik a legszegényebben is; ellenben a gondnokság, vagy presbyterség (tehát a jogok) csak a vagyonosok kiváltsága. Avagy nem ezek izlése választ-e papot, kántort, tanítót; ilyenkor a szegénynek hallgatva kell ezek jelöltjeire szavazni, a fizetés sulya pedig ránehezül. Az első padokat a gazdagok töltik be családjaikkal, mig a szegény ócska ruhájában a templomba menni sem mer, nehogy kigunyolják. Díszes prédikációs temetéssel tisztelik a vagyonost halálában is, a szegényt, jó ha énekszóval kiséri a tanitó és a halállal szemben is vidám játszi gyermek-sereg. Ez sem arányos, sem igazságos, sem egyenlő teherviselés, legkevésbbé pedig keresztyéni elv.

— Hát mi csak csodálkozunk azon, hogy a czikkiró mindezeken — csodálkozik.

**6. Az iskola-testvérek Budapesten.** Örvendetes értesitést vettünk egy fényes áldozatkészségről, mely még fényesebb bizonyitéka annak, hogy hazánkban a valódi katholikus nevelés terén elérendő czélok megvalósitása mind jobban terjed.

Az ősi hagyományokhoz híven ragaszkodó főuri kath. családok egyik legbuzgóbb sarjadékának özv. Károlyi István grófnénak nevét emlitjük itt fel, ki tudósitásunk szerint, fő- és székvárosunk budai részének krisztinavárosi kerületében 40 gyermeket a derék iskola-testvérek (Schulbrüder) vezetése mellett óhajtana nevelésben és ellátásban részesiteni.

E terv, ha megvalósul, disze lesz nemcsak katholikus ügyünknek, de szerencséje lesz fővárosunknak is, mely nagyon is érzi az ily intézetek hiányát.

Hogy a kiválóan ügybuzgó iskolatestvérek kezében jó lesz a vezetés, arról nem csak a rend fényes multja kezeskedik, hanem az a bizalom is, melylyel a derék szerzetesek iránt viseltetnek, kik hazánkból egymásután kapnak meghivásokat, Kolozsvárrról, Pozsonyból stb. egyes tanintézetek vezetésére.

Ez az értesülés tehát nem csak örömmel tölt el bennünket, hanem bizalommal is. Örvendünk, hogy katholikus szellemü intézeteink számát egygyel ismét gyarapitani készül a határt nem ismerő áldozatkészség, mely éppen ott fakad, hol legszükségesebb a segély a hitélet és a magyarság érdekében.

De bizalmunk is van a tervezett intézkedés megvalósitásához. Már maga a nemes szándéku terv közzététele is szép reményeket ébreszt, melyeket bizonyára meg is fognak valósitani azok a Strebersdorfból behivandó magyar szerzetesek, akik arra éppen leghivatottabbak.

**7. A szentségimádás papjainak társulata.** A papi tökéletességet czélzó egyletek közt nagyon ajánlandó a gyorsan elterjedt, »presbyteri adorationis» (P. A.) társulata. Néhány éve, hogy Francziaországban megalakult s ma már 25,000 tagja van, kik közül sokan magyar egyházi méltóságot viselnek. Jelen sorok czélja hazánk főtisztelendő papságával megismertetni ezen áldásos egyesületet, az egyesületi tagok kötelmeit és előnyeit.

A legszentebb oltáriszentségről nevezett atyák kongregációjának alapitója, a szentség hirében meghalt Eymard atya, alapitotta ezt a társulatot is oly papok számára, kik állásukban, hivatásukban megmaradva a keresztény hitélet legdrágább gyöngye, a legméltóságosabb oltáriszentség iránt különös odaadást akarnak tanusitani. Azért a társulat főczéljául azt tüzte ki, hogy a tagok az Oltárszentséget többször látogassák, hetenkint egyszer egy órai elmélkedést tartsanak az előtt és az ezen szentség iránti tiszteletet s szeretetet hiveik közt különös gonddal terjeszszék és ápolják. Tagok csak papok, legalább is szerpapok lehetnek, kiknek nevei a Párisban lévő anyakönyvben be-

jegyeztetnek s kik hónaponkint az e czélra kézbesitett rovatos lapocskákban — libellum adorationis — tudtul adják illetékes igazgatójuknak, mely napon tartották az elmult hóban az imádási órákat. Minden héten tetszés szerint választható az imádás napja és órája. Egyleti tagsági dij minden évben 1 frt, melynek fejében a havi folyóirat, »S S. Eucharistia« jár. Minden esztendőben egy sz. misét kell szolgáltatni a meghalt tagok lelki üdvéért. Ez a 25,000 sz. mise nagy vigasz a tagok számára.

XIII. LEO pápa sok búcsúval gazdagitotta az ifjú társulatot. Teljes búcsúval, naponkint egyszer, ha az Oltáriszentség előtt egy órai adoratio tartatik, conditio sine qua non azonban, hogy az öröklámpa a tabernakulum előtt égjen. Úgy szintén teljes búcsút nyerhetni: a belépés napján, a halálos órában Jézus sz. nevének kimondása által és vizkereszt ünnepén, valamint úrnapján, ha a tagok az oltáriszentséget akár csak néhány perczre meglátogatják és a szent Atya szándékára valami imádságot végeznek.

Ezek röviden az egyleti teendők. Kivált a lelkipásztorkodással foglalkozók ezen egyesületben bő forrását találják a lelki vigasznak. Ez egyesület közelebb hozza őket ahhoz, kinek juhait és bárányait legeltetik. Akik pedig az egyház szabadságáért való küzdelemben fáradoznak, itt, a vértanuk erősségén, megtalálják azt a természetfeletti erőt, mely őket kitartó harczra képesiti.

Minthogy egyházi hatóságaink eddig magyar társulati igazgatót még nem neveztek ki, azok, kik már most a szentségimádás papjainak társulatába akarnak belépni, ezen szándékukat latin, vagy német nyelven főt. Krasa Károly, bécsi egyházmegyei papnak (Wien, Pfarre Altlerchenfeld, VII. 3,) adhatják tudtul, vagy pedig a »Magyar Állam« t. szerkesztőségének.

Reméljük azonban, hogy nemsokára magyar igazgatója is lesz a társulatnak.

**8. Franczia állapotok.** Bizony szomorú állapotok. A szabadkőmüvesektől inspirált kormány most már annyira megy az egyházüldözésben, hogy a felszentelt papot is ka-

tonai szolgálatra kényszeriti. Eddig a papjelölteket vitték, sőt a subdiakonusokat és diákonusokat is katonának, ma már fiatal áldozárok kénytelenek a kaszárnyába vonulni, s ott tényleges katonai szolgálatot teljesiteni. Miséről, breviáriumról természetesen szó sincs; még azt sem engedte meg Richard biboros kérései daczára sem a hadügyminiszter, hogy esténkint az ily papkatonák kozos imára gyüljenek össze, »mert azt nem turik a szolgálati szabályok.« A párisi biboros kijelentette, hogy ezentúl csak oly férfiakat szentel papokká, kiknek a katonai kotelezettséggel immár semmi közük nem lesz.

**9. Tisztul a láthatár.** A »Nordd. allg. Zeitung«, amelyet ugyancsak nem gyanusithat senki ultramontánizmussal, multkoriban igen világosan kimutatva a liberalizmus, radikalizmus és anarchizmus szoros összefüggését, azt mondja, hogy bizony végre is csak két világnézlet lehetséges, egyik a hit alapján, mely nyugodt biztos támaszt nyujt — a másik a népszerűséghajhászás alapján, ami ma az egyik iránynak kedvez, holnap meg egy másiknak. Még szebb, hogy Zolát, a naturalista regényirót idézi, aki így szólt nemrégiben: Egész életemben positivista voltam De harmincz éves tapasztalásom után be kell vallanom, hogy e meggyőződésem megingott. A vallásos hit lenne alkalmas arra, hogy az anarchisztikus elméleteknek gátat vessen.

**10. Palesztina jövője.** Folyton megujulnak a versengések, veszekedések, sőt itt-ott vérengzések a szent helyeken sizmatikusok és katholikusok, örmények és görögök közt. S a világ hatalmasai összetett kezekkel nézik ezeket. Mikor azután egy kissé erősebben lépnek fel e kórjelek, teszem, egy gyilkosság is előfordul, mint a mult őszszel, amikor egy olasz szerzetes esett a szakadárok duhének áldozatul: akkor egy perczre megint odafordul a világ figyelme, s kezd gondolkodni róla, mikép lehetne végét vetni ez immár tarthatatlan állapotnak.

Mindenki azzal a meggyőződéssel van eltelve, hogy az orosz terjeszkedés oka a bajoknak, mit tehet azzal szemben a gyarló, tehetetlen török? Még a francziák segithet-

nének legtöbbet, mert ők a szentföldi katholikusok védnökei első sorban; de hisz ezek most valóságos szerelmi vallomásokkal árasztják el Oroszországot. Így hát a kilátások egy békésebb, rendezettebb jövőre, Palesztinában, nagyonnagyon kétesek. Az orosz folyton kiterjeszti befolyását a szentföldön; ahová fordul a jámbor zarándok, mindenütt orosz telepekre bukkan. Orosz kupolás templom áll a Josafat völgyében, orosz templom az Olajfák hegyén, számtalan orosz épület Jeruzsálemben magában, még pedig oly pontjain a városnak, melyek stratégiai szempontból is a legfontosabbak. Mit hozhat hát a jövő? Emberi számitással — jót nem.

**11. A „Magyar Sion" Repertóriuma,** melyet mult évi füzetünkkel kaptak t. előfizetőink, (s mely különnyomatban is kapható 60 krért) a napisajtó részéről kellő méltánylásban részesült. És pedig: a »Magyar Állam« egy egész kis tárczaczikkben ismertette azt. (Decz. 29-iki számában.) — Az »Egyetértés« decz. 31. számában, az irodalmi mellékleten, tizenöt-húsz sorban szintén méltánylólag emlékezett meg róla, ép úgy a »Budapesti Hirlap« (január 8.) és a »Pesti Napló« is (január 11.); legalább felemlitik a »Pester Lloyd« (január 3.), a »Századok« (1. füzet) és a »Nemzet« (deczember 31.) Sőt még a »Magyar Hirlap« is, mely sohasem mutatta magát a katholikus ügy, s így a kath. irodalom barátjának, helyet adott irodalmi rovatában (decz. 31.) a Repertóriumnak, még pedig oly érdekes sorokban, hogy azokat nem resteljük itt lenyomatni: Ime: »*Repertórium.* Azt hinné az ember, hogy a szakfolyóiratok egyoldalusága megboszulja magát — annál jobban, mentől tovább áll fenn, vagy inkább tengődik az ilyen kizárólagos mű. De ime, a »Magyar Sion«, az 1863 óta fennálló havi folyóirat, fényesen megczáfolja azt a hiedelmet; most látjuk, a szerkesztője, *K. V.* dr. által egybeállitott repertóriumból, hogy harmincz évfolyama tele van érdekesebbnél érdekesebb, alapos czikkekkel s tartalmának gazdagsága csak sokoldaluságával vetekszik. A repertórium egybeállitója derék munkát végzett minden szellemi munkás

számára, hozzátehetjük nem könnyű munkát; a szakértelemmel és nagy szorgalommal készitett kalauznak bármily szakban dolgozó irótársaink jó hasznát vehetik.« — Vegyék is hasznát, ez a mi legbensőbb kivánságunk.

**12. Meghaltak:** P. Malfatti S. J. hosszú éveken át a nagyon elterjedt »Sendbote d. hl. Herzens Jesu« szerkesztője, — Göndöcs Benedek pusztaszeri apát és b.-gyulai plébános.

**13. Katholikus szellemü lapok és folyóiratok 1894-ben.** A következőkben adjuk — mint más években is — az 1894. évben megjelenő kath. lapok és folyóiratok jegyzékét, melyek pártolásraméltók.

*Politikai lapok.*

1. *Magyar Állam.* Kath. politikai napilap. Főszerkesztő *Hortoványi* József dr., felelős szerkesztő *Szemnecz* Emil. Budapest, (Zöldfa-utcza 43.) Előfizetési ára egész évre 20 forint.

2. *Religió.* Kath. egyházi s irodalmi folyóirat. Megjelenik szerdán és szombaton. Szerkeszti *dr. Breznay* Béla. Budapest, Bajza-u. 14. Előfizetési ára egész évre 10 frt.

3. *Magyar Néplap.* Politikai és társadalmi katholikus hetilap. Budapest. Szerkesztő *Lepsényi* Miklós, társszerkesztő *Németh* Gellért. Egész évre 1 frt 80 kr. Budapest, Döbrentey-utcza 18.

4. *Kalocsai Néplap.* Politikai és vegyes tartalmu heti közlöny. Kalocsa. Egész évre 2 frt. Szerkesztő *Mócsy Ant.*

5. *Eger.* Politikai s vegyes társadalmi hetilap. Egerben. Szerkeszti *Luga* László. Egész évre 5 frt.

6. *Szabadka és Vidéke.* Politikai és vegyes tartalmu lap. Megjelenik hetenkint. Egész évre 3 frt. Szerkesztő *Cseisz* Máté.

7. *Heti Szemle.* Politikai és társadalmi hetilap Szatmár. Egész évre 3 frt. Szerkesztő *dr. Buza* Sándor.

8. *Nyitramegyei Szemle.* Heti politikai lap. Nyitra. Szerkesztő *dr. Tóth* János. Egész évre 5 frt.

9. *Pécsi Közlöny.* Politikai Hetilap. Szerkesztő *Rézbányay* János. Egész évre 4 frt.

10. *Oedenburger Volksblatt.* Politisches Wochenblatt. Sopron. Szerkesztő *Kriegler* Mihály. Egész évre 5 frt.

11. *Der Landbote.* Politikai hetilap. Temesvár. Egész évre 2 frt. Szerkesztő Schlinger József.

12. *Der Freimütige.* Politikai lap. Temesvár. Egész évre 4 frt 80 kr. Szerkesztő *Blaskovics* Ferencz.

*Vegyes tartalmu lapok.*

1. *Esztergomi Hirlap.* Hetilap. Esztergom. Szerkesztő *Sinka* Ferencz Pál. Egész évre 4 frt.

2. *Katholikus Egyházi Közlöny.* Vegyes tartalmu s irodalmi hetilap. Budapest, Hársfa-utcza 25. Szerkesztő: *Cenner* Lajos. Egész évre 5 forint.

*Kelet.* A magyarországi görög katholikusok érdekeit képviselő hetilap. Ungvár. Szerkesztő *Neviczky* Konstantiu. Egész évre 4 frt.

*Közmüvelödés.* Az erdélyi róm. kath. irodalmi társulat heti közlönye. Gyulafehérvár. Szerkesztő *Zlamál* Ágoston. Egész évre 4 frt.

5. *Szepesi Közlöny.* Társadalmi hetilap. Szepesváralja. Szerk. *dr. Zelenyák* János. Egész évre 4 frt.

6. *Téli estèk.* Hetilap, novembertől márcziusig. Szatmár. Szerk. *Bodnár* Gáspár. Egész évre 1 frt.

7. *St. Gerardusblatt.* Hetilap. Temesvár. Szerkesztő *Magyary* Pál. Egész évre 1 frt 50 kr.

9. *Szent Gellért.* Vallásos hetilap. Szerkesztő *Bartl* Ferencz. Temesvár. Egész évre 1 frt 50 kr.

9. *Társulati Értesitö.* Havonként kétszer. Budapest. Szent-István-társulat. Szerkesztő *Tóthfalussy* Béla.

*Kath. tudományos folyóiratok.*

1. *Katholikus Szemle.* Budapest. Szerkesztő *dr. Mihályfi* Ákos. Egész évre 5 frt.

2. *Magyar Sion.* Egyházirodalmi havi folyóirat. Esztergom. Szerkesztő *dr. Kereszty* Viktor.

3. *Bölcseleti Folyóirat.* Megjelenik évenkint négyszer. Budapest. Szerkesztő *dr. Kiss* János. Egész évre 5 frt.

4. *Hittudományi Folyóirat.* Megjelenik évenkint négyszer. Budapest. Szerkesztő *dr. Kiss* János. Egész évre 5 forint.

5. *Havi Közlöny.* Az elméleti és gyakorlati lelkipásztorság köréből. Havi folyóirat. Temesvár. Szerkesztők *Tokody* Ödön és *Patzner* István. Egész évre 4 frt.

6. *Egri Egyházmegyei Közlöny.* Megjelenik havonkint kétszer. Eger. Szerkesztő *dr. Böhm* János. Egész évre 2 forint.

7. *A Kath. Hitterjesztés Lapjai.* Képes havi közlöny. Nagyvárad. Szerkesztő *Nogely* István. Egész évre 3 frt.

8. *Katholikus Hitvédelmi Folyóirat.* Havi folyóirat. Szerk. *Lepsényi* Miklós. (Budapest, I. Döbrentei-utcza 18.) Egész évre 4 frt.

### *Kath. szépirodalom.*

1. *Magyar Szemle.* Hetilap. Budapest, Uj-utcza 14. Főszerkesztő *Kaczvinczky* Lajos. Szerkesztő *Kaposi* József. Egész évre 6 frt.

### *Kath. ifjusági lap.*

1. *Örangyal.* Képes hetilap gyermekek számára. Győr. Szerkeszti *Kárpáti* Endre. Egész évre 80 kr.

### *Hitbuzgalmi lapok és folyóiratok.*

1. *Jézus Szentséges Szivének Hirnöke.* Havi folyóirat. Szerkeszti *Tóth* Mike S. J. Egész évre 1 frt 50 kr.

2. *Szüz Mária virágos kertje.* Havi folyóirat. Kalocsa. Szerkeszti *u. a.* Egész évre 1 frt.

3. A magyarországi papi ima-egyesület *Értesitője.* Győr. Szerkesztő *Varga* János. Egész évre 60 kr.

4. *A Legszentebb Rózsafüzér Királynéja.* Havi folyóirat. Szerkeszti *egy Mária gyermek.* Budapest. Egész évre 1 forint.

5. *A Szent Család kis követe.* Szent-József-társulatá-

nak közlönye. Évenkint 10 füzet. Budapest. Szerkesztők *Szemennyei* Mihály és *Mészáros* Kálmán.

*Kath. nevelés- és oktatásügyi lapok.*

1. *Katholikus Hitoktatás.* Havi folyóirat a hitoktatás elméleti és gyakorlati művelésére. Budapest. Szerkesztő *Bognár* Ádám. Egész évre 3 frt.

2. *Népiskolai tanügy.* Eger. Hetenkint jelenik meg. Szerkesztő *Kelemen* Lajos. Egész évre 5 frt.

3. *Népnevelő.* Kath. nevelés-oktatásügyi lap. Megjelenik hetenkint. Budapest, Érsek-utcza 2. Egész évre 3 frt. Főszerkesztő dr. *Komlóssy* Ferencz, felelős szerkesztő dr. *Zelliger* Vilmos.

4. *Kalauz* a népiskolai nevelőoktatás terén. Pozsony Szerkesztő *Regéczy* József. Egész évre 2 frt.

5. *Iskola* kath. tanitók és szülők lapja. Havonkint. Felsőbánya. Szerkesztő *Ember* Károly. Egész évre 2 frt.

*Hitszónoklati folyóiratok.*

1. *Borromaeus.* Kath. hitszónoklati havi folyóirat. Győr. Szerkesztő *Varga* János. Egész évre 4 frt.

2. Görög szert. kath. *Hitszónok.* Havi folyóirat. Ungvár. Szerkesztő *Melles* Emil. Egész évre 2 frt.

3. *Isten Igéje* szent beszédekben. Megjelenik havonkint. Esztergom. Szerkesztő *Jagicza* Lajos. Egész évre 2 frt.

4. *Jó pásztor.* Egyházszónoklati folyóirat. Megjelenik havonkint. Szerkesztő *Lepsényi* Miklós. Budapest. Döbrentey-utcza 18.

5. *Külföld Szónokai.* Egyházszónoklati folyóirat. Megjelenik évenkint négyszer. Budapest. *Ribényi* Antal. Egész évre 2 frt 50 kr.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# A MUNKABÉR KÉRDÉSÉRŐL.

Irta: Dr. KRAMMER GYÖRGY.

Az ember szinte bámul, mikor elgondolja, hogy a munkabér kérdése, amily általánosan és állandóan forog a szőnyegen, épp oly bizonytalan, mondhatnám ingadozó tudott maradni mindekkoráig, holott a bérmunka szinte egykoru az emberrel.

Streikolás, elégedetlenség mindenfelé, s a baj egyik főoka tényleg a bér csekélysége. Az egyes nagy hullámok csak lesimulnak ismét, de az általános háborgás nem tud megszünni; él, dolgozik, sürgölődik a communismus, socialismus, sőt az anarchismus. Van-e az elégedetleneknek valami alapos, jogos okuk? Ez itt a kérdés. Mert ha nincs, miért nem bánnak velük a hatóságok úgy, mint csend- és közbiztonsághaboritókkal, zendülőkkel szokás? Hiszen békén hagyják őket, még a törvényhozó testületekben is van helyük. Úgylátszik tehát, van valami sérelmük, melyre méltán keresnek orvoslást. Igaz, hogy ők úgy akarnák orvosolni a társadalom e baját, mint egyik-másik újkori orvos, hogy amputálnák az eddigi egész állapotot: de már az egész testet amputálni még sem lehet. Úgy épiteni, hogy minden eddig fennállót leromboljunk, még azt is, amit a természet, mit Isten emelt, nem lehet: nem szabad. A czélon tullőni nem annyi mint czélbatalálni. — Mire van tehát annak a streikoló, a bérnek csekélysége miatt elégedetlen, zavargó munkásnak tulajdonkép, szoros joga? Hogy a munkásnak

szoros joga van azon bérhez, melyre szerződött, az magától értetődik, hisz a szerződött bért meg nem adni az égbekiáltó bűnök egyike. Nem is ez a kérdés. A kérdés, egész határozottsággal, ez: van-e a munkásnak szoros joga *egy bizonyos nagyságú bérhez, eltekintve minden szerződéstől, ettől egészen függetlenül*, úgy, *hogy valódi igazságtalanság*, rablás és fosztogatással egyenrangu *jogtalanság legyen a munkás szorult állapotát kizsákmányolni* és vele az e *bizonyos*, meghatározott nagyságu bérnél *kisebb bérre szerződni?*

Olyan közelfekvő kérdés, az ember azt hinné, hogy már régen el van döntve, pedig a csak közelmultban, 1890-ben Lüttichben tartott sociális congressuson a kath. tudósok éppen nem tudtak erre nézve egyezni. Egyik részük mindig azt hajtogatta, hogy csak a szerződésnél fogva van a munkásnak joga, és pedig csak annyihoz, amennyibe szerződött; a másik több jogot vindikált a munkásnak, de egyességre nem jutottak. Csak az 1891. év hirneves Encyclicája — „Rerum novarum“ — hozott új világosságot e kérdés eldöntésére. Álljon itt XIII. Leo szentséges Atyánk érvelése: „Nagyjelentőségü dolgot érintünk itt, melyet jól kell megértenünk, hogy sem az egyik, sem a másik oldalról ne tévedjünk. Ugyanis a munkabért közös megegyezéssel állapitják meg: azonban ne gondolja a munkátadó, hogy eleget tett kötelességének és egyébre sincs kötelezve, ha megfizette a szerződött bért. Ne gondoljuk, hogy csak akkor történnék jogtalanság, ha az úr megtagadná az egész bért avagy a kézműves az elvállalt munkát: és hogy csak ez esetekben volna a hatóságnak kötelessége közbelépni, hogy kinek-kinek jogát biztositsa, különben nem. Ha ez okoskodást méltányosan vesszük fontolóra, nem egyezhetünk bele, mert nem tökéletes minden izében: igen fontos valami hiányzik belőle. Dolgozni ugyanis annyit tesz, mint a különféle életszükségletekhez s kivált az önfentartáshoz megkiván-

tatott eszközök megszerzése végett munkálkodni. „Orczád veritékével eszed a kenyeret.“ (Móz. I. 3, 19.) Tehát az emberi munkának két, mintegy természetadta jegye van, ugyanis, hogy *személyes*, amint maga a munkaerő is személyes, s egészen azé, ki azt kifejti, akinek használatára adta a természet: továbbá, hogy *szükséges*, mert munkája gyümölcsére szüksége van az embernek, hogy életét fentartsa: az élet fentartását pedig maga a dolgok természete, melynek okvetlenül kell engedelmeskednünk, követeli. Ha már most a munkát csak azon szempontból tekintjük, amennyiben az *személyes*, nem szenved kétséget, hogy a kézművesnek joga van a kikötött bér mértékét bármily csekélyre szabni; valamint ugyanis szabadakaratból végzi e munkát, úgy szabadakaratából meg lehet elégedve bármily csekély bérrel, sőt bér nélkül is. De egészen máskép itélünk, ha a személyesség tekintetével összekapcsoljuk a *szükségességet*, melyet az előbbitől csak gondolatban lehet elválasztani, nem pedig a valóságban. Mert életét fentartani mindenkinek kötelessége s ez ellen véteni bűn. Innét származik az ember joga mindahhoz, ami az élet fentartásához szükséges, s amit a szegényeknek csak a munka által keresett bér nyujt. Ha tehát meg is engedjük, hogy a munkátadó és a munkás szabadon egyezkedhetnek, névleg a bér fölött szabadon egyezkednek: megmarad mindig a *természetjognak* egy oly követelése, mely fontosabb és előbbrevalóbb az egyezkedők szabadságánál, hogy t. i. a munkabér legyen elégséges a takarékos és tisztességes kézműves eltartására. Mert ha a munkás szükségtől kényszeritve, vagy nagyobb baj elkerülése végett, ennél keményebb feltételekbe belenyugszik, melyekbe *akarva nemakarva*, bele *kell* nyugodnia, mivel azokat ura szabja eléje: akkor erőszakot szenved, amely az igazságossággal ellenkezik.“ — Eddig az Encyclica.

Jó lesz apró pénzre váltani ez aranyat érő érvelést.

Mikor a Teremtő megalkotta az ember számára a földi ideiglenes otthont, jól tudta minő nagyra kell azt épitenie, hogy elégséges legyen az ember befogadására; midőn bevetette földjét, tudta, minő asztalt kell ellátnia. Senkinek sem kell, senkinek nem szabad éhenhalni, ez az alap. Ha ott a jó és gonosz tudásának fájánál Isten el is forditotta kissé tekintetét az emberről s áldó kezét sujtásra emelte; ha számkivetési helylyé is lett az isteni terv szerint csak az ég ékes előszobájának szánt föld: azért e számkivetési hely éppen nem kietlen sziklasziget, lakói nem éhhalálra kitett rabszolgasereg; van itt még bőven a volt édenkertből; és az ember, ha nem is királyfi többé, csak elbocsátott szolga: az Úr jól gondoskodott az elbocsátott szolgáról is. Ott a paradicsom kapujánál Ádám fiaitól ezzel búcsuzott el: in sudore vultus fui vesceris pane, orczád veritékével eszed a kenyeret — ebből fogtok élni, ez a ti szolgabatyutok, ez szolgai örökségtek; nem fogtok éhenhalni, hanem élni; de dolgoznotok kell, ez lesz a ti szükséges de egyszersmind elégséges birtokotok.

Ez isteni gondolatban, valamint az embernek azon legelső kötelességében, hogy életét tőle telhetőleg fenn kell tartania, maga az isteni akarat határozza meg, hogy mi legyen a napimunka értéke, bére! Ha az a szegény munkás későn jött is a paloták és Wertheim-kasszák kiosztásához, és egyebe sincs, mint ép két keze lába, értelmes esze; a gondoskodó Ur Isten neki a munkaerőben csereportékát ad ölébe, hogy ezzel szerezze be azt, ami élete föntartására szükséges. E csereportékára ő nagymaga, az Úr Isten irta reá, mi az értéke. Igen. Hiszen arra kötelez, hogy föntartsam életem, ezzel más szóval jogot is ad arra, hogy föntartsam, miután pedig más eszközt nem ad a szükségesek beszerzésére, mint ezt: in sudore vultus fui vesceris pane, azaz a napimunkát: tehát ezzel ő maga azt teszi mindenkinek kötelességévé, hogy munkámat annyiba számitsa, amennyi személyem tisztességes el-

látására elégséges. Így érvel a Rerum nov. Encyclica.

Lássunk egy más érvet, melyet a Genuában tartott első kath. sociális congressuson hangoztattak. Maradjunk az előbb felhozott képnél: maga a Teremtő irta reá a napimunkára, mint csereportékára az értékét. Ha valaki e tiszta irást nem akarja látni, mert nincs éppen nála a hit szemüvege, van azon a portékán egy tisztán természetes szemmel látható felirás is, mely ugyanazt mondja, mint a fennemlitett, csakhogy azt maga a dolog természete irta reá. — Nemde, az igazságosság mindig azzal biztat, hogy, ha kölcsön adok, legalább annyit kapok vissza, amennyit adtam; amennyit elvettem mástól és elhasználtam, annyit kell visszaadnom. Már pedig a munkás, mikor bérért dolgozik, kölcsön ad és azt várja, hogy visszakapja, amit adott. Éppenséggel nincs eszében valamit ingyen adni. Viszont a munkátadó kölcsönvette, elhasználta a munkás személyes jószágát, a munkaerőt. Mennyit kell tehát visszaadnia, hogy a munkás rövidséget ne szenvedjen? Az igazságosság azt feleli: okvetlenül legalább annyit, amennyit elhasznált. Igen ám, de éppen az látszik nehézségnek, hogy mennyibe számitsuk a kölcsönadott, az elhasznált munkaerőt. Amire én azt felelem: e munkaerőt természetesen annyiba kell számitanunk, amennyibe az a munkásnak magának került. A felhasznált napi munkaerő pedig a munkásnak egynapi állapotához mért tisztességes ellátásba kerül.

Ha a megtöltött lámpát veszem kölcsön és elhasználom összes munkaerejét, elégetem egész olaját, az elhasznált világitó munkaerő annyiba kerül, amennyibe annak az előállitása került, a lámpa egy új megtöltésébe. Csak így van ez a munkásnál is, az egynapi elhasznált munkaerő ugyanannyinak új előállitásába kerül, tehát egynapi tisztességes állapotához mért ellátásba. Ime, csak ugyanazt mondja a dolog természete, mit

az elébb az Isten által az emberre rótt kötelezettségekből bizonyitottunk. S ne legyen kifogásunk a lámpáról vett kép ellen, e kép teljesen megfelel, ha a napi munka alatt annyi erőkifejtést értünk, amelynél többet emberi erő nem szolgáltathat, legalább állandóan nem, egészsége rovása, veszélyeztetése nélkül; az ilyen napimunka szintén fenékig meriti ki azt, amit a napi ellátás szolgáltat.

Igy most már megfelelhetünk a bevezetésben tett kérdésre, van-e a munkásnak szoros joga egy bizonyos nagyságu bérhez, eltekintve minden szerződéstől? Igenis az éppen kifejtett két érv azt bizonyitja, hogy a munkásnak minden szerződéstől függetlenül, napi munkája után szoros joga van annyi bérhez, amennyi az ő személyét képes tisztességesen állapotához mérten eltartani. Ha tisztességes ellátásról beszélünk, azalatt természetesen nemcsak ételt, italt, hanem a tisztességes lakást, ruházatot s az összes társadalmi és polgári szükségletek födözését értjük, hisz annak az állatnak sem elég az abrakostarisznya és szénaköteg: jó istálló, lópokrócz stb. is kell. A munkásnak annyira szoros joga van a fennemlitettekhez, hogy a pápai encyklika szerint, mint föntebb láttuk, valóságos erőszakot szenved, mely az igazságossággal ellenkezik, ha keményebb feltételekbe kényszerül beleegyezni. (Ezzel azért éppen nem kárhoztatnám azt a szerződést, mikor az úr tiszta könyörületből vesz fel egy munkást, ki különben munkát nem talál, s azt mondja neki: már ugyan nincsen szükségem munkásra, hanem könyörületből, hogy éhen ne kelljen halnod, felveszlek, de kisebb bérrel kell megelégedned, mint ami járna. Mondom, e szerződést nem kárhoztatnám, mert itt az úr nem kényszerit, a munkás meg szivesen beleegyezik. Ez nem annyira munkabér volna, mint inkább kiérdemelt alamizsna.)

A munkásról ez elvek megvalósitásával gondos-

kodva van, tisztességes ellátást követel számára a szigorú jogosság, a justitia commutativa; — de mit csináljon a munkás családja? A család miből éljen, mikor a szigorú jogosság csak a munkás személyéről beszél! Éhezve, dideregve, sóhajtozva várják este az apát, hozza-e a kenyeret, de mikor ez csak számára van kimérve! Ugylátszik tehát, hogy mégis csak keveset mondunk azzal, mit eddig mondottunk, hogy a munkabérnek a munkás személyének eltartásával kell egyenértékünek lennie. A család, különösen a kiskoru gyermekek, természetszerűleg az apára szorulnak, tehát magának a természetnek kell az apát valami eszközzel ellátnia, melylyel nemcsak személyét, hanem családját is föntartsa. Már most mennyiben gondoskodik a természet a család eltartásáról?

Mi így szeretnénk első tekintetre okoskodni: a „Rerum novarum" encyclica érvében azt láttuk, hogy a természet szava, a természetes ész, azaz benne a természet Ura arra kötelez, hogy minden ember föntartsa életét; életfentartásul ha mást nem, a munkát adja, s következőleg, hogy a munka fentarthassa az embert: ugyanez a természet szava, illetve a természet Ura maga adja meg a napimunkának az értékét. Ebből kiindulva most azt mondhatnók: ugyanez a természet szava akarja, hogy létezzék és fennálljon a család is, — más fennállási módja esetleg nincsen, csak az apa munkája: tehát maga a természet akarja, hogy a napimunka értéke nemcsak a munkás, hanem családja ellátásának is megfeleljen. — Ám ez okoskodásban könnyü feltalálni az achillessarkat: mig a természet minden egyént föltétlenül kötelez élte föntartására, addig nem kötelez minden egyént családalapitásra is, következőleg családfentartásra sem. Miért is e szempontot tüzetesebben kell megvilágitanunk.

Van oly moralista vagy szocziológ is, aki így akarná a szigorú jogosságot a munkás családja érdekében felszólaltatni: A természet ugyan nem kötelez

családalapitás és föntartásra, de ha már valaki családot alapit, akkor köteles azt fenn is tartani. Ámde, folytatja, ezen kötelességnek szükségkép az a jog is felel meg, hogy az illető megkereshesse az erre szükségeseket: mása nincsen csak két keze munkája, tehát e munkának szükségkép annyit kell érnie, hogy megélhessen belőle családja is. — Ez az érv, ime, nagy ugrást tesz, pedig hidat akarna készitени. Azt mondja: azzal a kötelességgel, hogy az apa ellássa családját, jár az a jog is, hogy megkereshesse az erre szükségeseket, és e joggal új kötelesség hárul a munkátadó urra, hogy a munkabér elég legyen a családnak is. Hát én erre így felelek: Igen, igen, a te jogodnak hogy eleget kereshess, megfelel az a kötelesség, hogy téged e jogod gyakorlásában senki se akadályozzon, de más kötelesség bizony nem. Az előbbi érvelés hidja nem visz át a tulpartra, hanem nagyot ugrik oda. Ha a koldusnak jogot ad a város, hogy koldulhasson, nehogy éhenhaljon: ez a jog csak azt a kötelmet szüli másokra, hogy senkinek sem szabad ezt a koldust akadályoznia a koldulásban, mást nem. A természet a munkásnál is csak azt a jogot adja, hogy családját is eltarthassa munkájával, e joggal igenis azt a kötelességet rójja a munkaadóra, hogy ne akadályozza a munkást e jogában; de ebből arra is kötelezni akarni a munkaadót, hogy a munkabérben a családra is legyen tekintettel: igen nagy ugrás lenne: ezt a munkás nem követelheti, amint az a koldus sem követelheti az adott koldulhatási jog nyomán, hogy most tartsa el őt a város.

Ismét más érvet találok egy más moralistánál. Nem mondja ugyan, hogy a munkásnak napi munkája után annyi bérhez van jogigénye, amennyi családja eltartására is elég, hanem így szól: Jogtalanság csak annyit adni, amennyi a munkás személyének felel meg, mert akkor ennek le kell mondania a családi örömökről, előnyökről, — már pedig, ki kárpótolja őt mind-

ezért? De meg, folytatja, az oly kétoldalu szerződés, melyben az elvállalt teherért nincs kárpótlás, vét a jogosság ellen; tehát jogtalanságot követnek el a munkáson, ha többet nem adnak, mint ami szorosan személye eltartására elégséges. — Úgy örültem ennek az érvnek, mikor először, másodszor olvastam; ámde csakhamar átláttam, hogy ennek is passiv oldala van. A munkátadó erre egyszerűen azt feleli: én csak azon terheket tartozom megtériteni, melyeket a munkás az én érdekemben vállal, már pedig hogy nősül vagy nem nősül, azt nem az én érdekemben teszi, az én munkám ugyanaz, akár nőtlen, akár nős végzi azt — csak a munkás saját, magán érdeke kivánja a családalapitást. Igazat mond. S így bármennyire szeretné az ember a szigorú jogosságot, a justitia commutativát jobban a munkás javára hangolni, nem marad más hátra, mint hogy ismételjük, mit már annyiszor mondottunk, hogy *a szigorú, szorosan vett jogosság*, a justitia commutativa csak annyi bérre ad jogczimet, amennyi a munkás személyét képes tisztességesen ellátni s nem találunk oly argumentumot, amely ugyanezt a jogczimet a családra is kiterjesztené.

Jól értsük meg! *a szorosan vett jogról* beszélünk, nem a méltányosságról. Így érti Róma is a „Rerum novarum“ encyclica érvét. A mechelni érsek ugyanis Rómába fordult, hogy onnét tudja meg az Encyclica érvének e kifejezése — naturalis justitia — valódi értelmét. Két kérdést tesz: 1) Mit kell az Encyclica ezen kifejezése alatt — justitia naturalis — érteni: a szoros jogosságot-e — justitia commutativa, vagy csak a természetes méltányosságot? 2) Vétkezik-e a munkátadó, ha oly bért fizet, mely ugyan elégséges a munkásnak magának az ellátására, de elégtelen családja eltartására? Ha igen, mily erény ellen vétkezik ez esetben? A feleletet datum és aláirás nélkül az államtitkár küldi 1891. szept. 25. keltezett kisérő iratával. Felelet. 1) Magában véve a

szigorú jogosságot, jutitia commutativa kell érteni. 2) Nem vétkezik a jogosság ellen, de könnyen megesik, hogy részint a szeretet, részint a természetes méltányosság ellen vétkezik. — Tehát szilárdan áll mit bizonyitottunk, hogy e szigorú jogosság, a justitia commutativa csak a munkás személyéről, nem pedig családjáról is gondoskodik; de azért a munkás családjának sem kell koldulni mennie, hiszen a justita commutativa nem összfoglalatja az összes kötelező erényeknek, ott van még a kötelező erényeknek egész nagy családja. Ott a justitia commutativához oly közelálló, szintén a felebarátra vonatkozó szeretet és a méltányosság erénye, ott van az ugyanazzal vérrokon justitia legalis. Ha nem gondoskodik a munkás családjáról a justitia commutativa: felállnak erénytestvérei és ezek hangosan emelik fel kötelező szavukat a munkáscsalád mellett. Először is a szeretet lép fel, ha nem is méri oly pontosan mint a szigorú jogosság, hogy ennyi és ennyi jár a munkásnak föltétlenül: egész bizonyosan hangoztatja azt, hogy nem elég csak a munkásnak jól laknia. Hisz nem lelketlen gép ő, melynek ha kifogyott munkaereje, mert kőszenét már megemésztette, ismét csak annyi kőszenet adsz, amennyi munkaereje kifejtésére szükséges; neki szive is van, nemcsak gyomra, mint a gépnek. Az a munkás nincs arra teremtve, hogy veritéke a tőke bőven termő kertjét öntözze; annak a szegénynek munkára görnyedt háta nem lépcső, melyen a gazdag kényelmesen s fáradtság nélkül felsétáljon. Az a szegény munkásember embertárs, ami annyit jelent, hogy bár most ideiglenesen csak a konyhában teritettek számára, ő is olyan uri ivadék mint te, veled egykoron egy asztalnál fog enni, sőt esetleg előtted lesz helye. Mindebből azt következteti a szeretet, hogy nem elég annak a szegény munkásnak csak annyit adni, amiből ő jóllakjék, hisz annyit az igavonó állatnak is adnak, sőt a ló még előnyben van, mert szerencsétlenség avagy vénség esetére le-

szedik a hátáról a terhet. Arról a szegény munkásról szerencsétlenség vagy vénség esetére ki gondoskodnék, ha csak a szigorú jogosság volna a bérre nézve az irányadó? A felebaráti szeretet tehát azt kívánja, hogy a munkabér adja meg a szerencsétlenség és az öregkor számára is a biztositékot. Még többet. Non est bonum hominem esse solum, mondja a szentirás, nem jó az embernek egyedül lennie. Istennek rendkivüli hivásától eltekintve, ez mindenkire szól, főképen a szegény munkásra, kinek, ha boldog családi otthona nincs, igazán semmije sincs. Mily nagyon vétünk tehát a szeretet ellen, ha a munkabért oly szükre szabjuk, hogy az nem elégséges a család számára!

A szeretettel karöltve fellépnek az illendőség és méltányosság. Megfelelnek a munkátadónak azon ellenvetésére, melyet különben jogosan tehet a fennebb emlitett érv ellen, (mely azt akarja bebizonyitani, hogy a munkabérnek szigorú jogosságból kell a család szükségleteinek is megfelelnie.) Megengedjük ugyan, hogy a munkás, ha le is mond a családi élet javairól, mert béréből családját nem képes ellátni, ezzel nem tesz az úrnak szolgálatot, de nem-e részvétlenség és szivtelenség a szegény embertől a családi tűzhely javait megtagadni? Nem elég, hogy neki oly keserves, verejtékes kenyeret kell ennie, szabad-e tőle még azt a nagy jót is megvonni, mire szive, egész természete utalja! Tehát csakis verejtékezzék az a munkás és egyék, hogy ismét verejtékezhessék? Nem igavonó barom az a munkás, tehát az a Teremtő szükségkép akarja, hogy lehetségessé tegyük, hogy ember lehessen.

Igaz, nem kötelez az Úr Isten senkit házasságra, de viszont ugyan nem szabad azt sem mondani, hogy azt akarná, hogy a szegény munkás maradjon nőtlen. A munkásnép társadalmunk legnagyobb része. Az Úr Isten a családot akarja, mert először is tiszta

nemzetséget akar; továbbá az emberi természet megszámlálhatlan szükségletein, nyomoruságain általábanvéve csak a családi otthon segithet: az nyujt vigasztalást, támaszt, menhelyet, melyre az emberi természetnek általában szüksége van. Tehát a természet, benne a természet Ura akarja a családot a munkás számára is; ha akarja, gondoskodik is róla; ámde nem gondoskodik róla a szigorú jogosság útján, tehát bizonyára a többi *kötelező* erények útján, mint eddig láttuk, a szeretet és méltányosság útján.

Amig azonban csak szeretetet és méltányosságot emlegetünk, a dolog, mondhatná valaki, még mindig nem látszik elég komolynak; mintha ez erények inkább a puha, lágy szivben birnák az alapjukat s nem annyira az igazságban. Azért nézzük, nincs-e, hogy úgy mondjam, valami férfiasabb erény, mely még jobban fogja pártját a munkásnak és családjának. Igenis van; a neve is férfiasabb, a justitia legalis.

Keveset ismert erény! Csak egyesek javát, jogát szoktuk emlegetni, a közjóra kevésbé vagyunk tekintettel. Már pedig a közjó olyan mint a levegő, egyeseké is, mindnyájunké is. A közjólét, közerkölcsiség, közbiztonság stb. úgy egyeseké, hogy egyszersmind mindnyájunké is legyen, itt az enyém czim alatt nem lehet kizárni a másikat. E közjó, értem a szükséges közjót, mely nélkül ugyanis emberi társadalom lehetetlenség, ez képezi a justitia legalis tárgyát. Arra kötelez a justitia legalis, ami szükséges közjó, attól tilt el, ami a szükséges közjó ellen van. Kérdem tehát: van-e a justitia legalisnak szólnivalója a munkabér ügyében? De van ám, s mennyire! Ugyan mi más tornyositja ma az egész czivilizált társadalom egére azokat a vészes felhőket, melyeket communismus, socialismus, anarchismus néven nevezünk, mint a munkáskérdés és e kérdésnek veleje, magva: a rendezetlen munkabér? Pedig azok a felhők nemcsak

amolyan szinpadi felhők ; épp a közelmultban csapott le ismét egy villámuk a franczia képviselőházban. E munkáskérdés, azaz a munkás lealacsonyitása, nyomorának kizsákmányolása, az igazságtalan és méltatlan munkabér, ez rázza, rengeti a mai társadalom alapjait. A közjó ugyancsak meg van támadva, tehát igenis van bele szólni valója a justitia legalisnak a munkáskérdésbe.

Azt gondolja az a gyáros, hogy munkásával való ügye csak magánügy. Mikor először esetleg jó hitványul fizeti embereit, azután pedig vagy közvetve vagy közvetlenül valódi zsarnoka népének : büntet lépten-nyomon irgalmatlanul, akár valódi, akár látszólagos az ok, apellata nincsen ; tetszése szerint von le azokból a véres krajczárokból büntetésül ; azután még azt a szabadságát is megvonják a munkástól, hogy keserves szerzeményét ott költse el, hol olcsóbb áruczikket és jobbat kap. Hogy ez mind csak magánügy ! Épp oly kevésbé magánügy ez, mint a község közös szérühelyén eldobott égő szivar. Magánügy volna, ha ily sorsban csak egyik-másik részesülne, de mikor csak egy gyártelepen ezer és ezer munkás jajdul fel ezek miatt, az államban pedig annyi száz és száz a munkástelep !

Manap egy kolerás is közügy, csak a közelmultban láttuk, hogy tolonczolták el szegényt a barakkba, ha akart, ha nem akart. Épp úgy közügy a munkátadónak méltatlan bánásmódja a munkással szemben is. Ez szükségképen szétviszi, elhordja a communismus, socialismus, anarchismus tűzét a társadalmon végig.

Nem beszélünk tehát többet a szeretet és méltányosság erényéről, hisz ezeket úgy sem fogja fel a mai világ, érezni meg szintén nem tudja a nemes erényeket, hisz ehhez sziv kellene, ez pedig manap nincsen, illetve ezt teljesen monopolizálja az erszény, embertársa számára nem marad belőle. Nem a sze-

retet és méltányosság szempontjait hangsúlyozzuk tehát, ismétlem, hanem a justitia legalist, és ennek komoly szava manap ez: ha élni akarsz munkátadó úr, hagyd élni a szegény munkást is, legyen ő is ember! Az igavonó barmot sem szabad kinozni, pedig az engedi, hogy elvonjunk abrakos tarisznyájából, mit tehet ellene szegény, legfelebb kimulik! Emberrel nem lehet így bánni, egyik-másik szintén kidől, de a nagy sokaság öntudatra ébred, érzi erejét, nála a tömeg. Így állunk jelenleg. Te gyártulajdonos! nem lehetsz biztonságban, ezzel fenyeget a justitia legalis, — bizonyitékra nem szorulunk, van elég. — Nos tehát, hogy necsak öklét mutogassa a justitia legalis, lássuk mit tanácsol. Res per quas causas nascitur, per eas et dissolvitur. Azokat a tornyosuló vészfelhőket jórészt a bérkérdés süritette össze fejünk fölé, a justitia legalis tehát arra kötelez: adjunk a munkásnak oly bért, amelylyel ő nemcsak személyét, hanem családját is eltarthassa, és pedig tisztességesen.

Nyujtson a munkabér biztositékot a jövő minden esélyei, az aggkor számára is. E kettőt szigorúan követeli a közjó, vagyis a justitia legalis. Ha nem teszszük, szinte szükségképen szoritjuk le a munkást a tisztesség útjáról az erkölcstelenség sarába, pedig a közerkölcstelenség már magában is elég közrosz volna, de, mi még több: e posványban megnő minden közveszélyes bűn. Másodszor az erkölcstelenség biztos forrása a közelszegényedésnek, a köznyomornak, mi a társadalomnak ugyan nincs előnyére, de mi fő, ez szüli a társadalom elégedetlen, forrongó elemeit. Ha a munkás csekély bére daczára is alapit családot, az csak szaporitja a közveszélyes elemet. A szegény ember ilyformán csak ellenségét és elnyomóját látja és láthatja a gazdag emberben, és méltán. Nem követni a justitia legalis intő, kötelező szavát, annyi, mint forrongó vulkánra helyezni az államokat, mint azt szemeinkkel látjuk. Azért nem nagy-

lelküséget hangoztatunk, hanem szigorú kötelességet. Ha az ország veszélyben lévén, nagyobb adót vetnek ki, ezt a nagyobb adót nem a nagylelküség, hanem a kötelesség, mindnyájunk magán- és közérdeke fizeti. Így mi is a munkátadónak nem nagylelküségére hivatkozunk, hanem szoros kötelmére. Sőt többet mondunk: mi vádlólag lépünk fel az összes munkátadók ellen, ők hozták az egész sociális veszedelmet mindnyájunk fejére, ők az okai, és ime, mindnyájan szenvedünk. Legyen a munkás is ember, tessék neki oly bért adni, hogy tisztességes ember lehessen! A justitia legalis persze manap keveset mond, azért azt hangoztatjuk, hogy itt az államhatalomnak kell közbelépnie. Az államhatalom mindnyájunk javára van, mindnyájunkról kell gondoskodnia, de különösen a szegényekről, hisz ezek a polgárság többsége; a gazdagok igaza úgy sem igen szenved sérelmet; ha igen, van kire támaszkodniok, a szegénynek semmije, senkije. A munkásnép nagy sérelmeket szenved hosszu idők óta, s nincs ki segitsen. Ne csodáljuk, ha türelmöket vesztve maguk akarnak magukon segiteni, érzik, hogy náluk a tömeg, nem válogatnak eszközökben. Ez bajos állapot. Persze a munkátadó úron mulnék első sorban minden, de mit használ, mikor a lelkiismeret szava elrekedt a hitetlenség kisértő hidegében, de meg a megszokás is szinte alsóbbrendü lénynyé tette a munkást a mi szemeinkben. Itt tehát csak az állam segithet. Az ember szinte nem tudja megérteni, hogy e tárgyban annyit kell bizonyitani. Oly világos, hogy lopás, csalás, uzsora ellen fel kell lépnie az államnak: és mikor a munkáskérdésben ezrek és milliók lépnek fel, s lopás, csalás és uzsorával vádolják a munkátadó urakat, s hozzá nem is pénzuzsorával, hanem verejték, vér- és emberélet uzsorával, hát itt nem kötelessége a legfőbb törvényszéknek legalább vizsgálatot inditania? Hol közbaj van, ott csak közös összeműködés segithet; ha kolerának

hivják a bajt, mi mindent nem tesz az államhatalom: ezt a bajt, ezt a ragályt, a munkáskérdést igaz, nem kolerának hivják, de talán nem kevésbé veszélyes. A Sz. Atya is nagyon sürgeti az állam közbelépését. A francziák és belgák, szinte érthetetlen, itt más véleményen vannak, annálinkább sürgetik a németek és angolok: és nagyon természetes, manap, mikor nincsen lelkiismeret, mikor a közjó iránt semmi érzék, mikor mindenütt, még a kormányrudak körül is csak rút önzés diktál, a vis coactiva nélkül mit sem érünk el, már pedig a baj nyakunkon van! Az államhatalom biztositsa a munkásnak járó jogos és tisztességes bért; igen, tudom én azt, hogy az állam le nem szállhat minden apróságra, tudom, hogy minden iparágnak, munkának mások és mások a körülményei, azért mondja a Szentséges Atya, érintkezzék az állam az egyes munkástestületekkel. Nálunk például a kormánynak eszébe is jutott ilyesmi. Mikor a közelmultban azok a csanádmegyei munkászavargások vonták magukra a közfigyelmet, kiadták a rendeletet, hogy megyénkint terjeszszék fel a munkabér állását. Itt-ott eleget is tettek a rendeletnek, no de nem is laknánk Magyarországon, ha ismét el nem hagyták volna aludni az egész ügyet. Mintha bizony nálunk olyan tiszta volna a légkör; mintha magyar hazánkban nem kezdené fejét felütni a soczializmus! Jó lesz vigyázni, tartottak már itt is ott is socialista gyüléseket, s ha ezekről olvasva, mindeddig talán mosolyt erőltettünk ajkunkra, mert még esetlen gyermekmozgás az egész, meg kell gondolni, hogy a franczia és német socialismus sem ott kezdette, hol most van. — Nem elég az, hogy már 8 nyiltan bevallott socialista lapunk van, 6 pedig többé-kevésbé nyilt sisakkal küzd? A kis tűz nagygyá lesz, ha van anyaga, — már pedig van. Tehát videant consules! ez a jelszó.

Álljon itt végezetül röviden összegezve, amit kifejtettünk.

A munkásnak napi munkájáért szigorú jogosságból, ex justitia commutativa annyi bér jár, amennyit személyének tisztességes állapotához mért ellátása kiván. Ennyi bér neki minden szerződéstől függetlenül jár, úgyannyira, hogy a szerződés is semmis, ha kisebb bérbe kellett a munkásnak szükségből beleegyeznie. Ezt mondja maga az Encyclica és a kérdezősködésekre Rómából jött felelet. A justitia commutativa többet nem kiván, de igenis kiván a szeretet és méltányosság, főkép a justitia legalis, azaz: a föltétlenül szükséges közjó kívánja, hogy a munkabér a munkás családját is legyen képes tisztességesen fenntartani, és biztositékot nyujtson a munkásnak a szerencsétlenség és aggkor esélyeire.

## AQ. SZENT TAMÁS ÉS A HIT ANALIZISE.

Irta Dr. ANHAUPEL GYÖRGY.

(Folytatás és vége.)

IV. A mondottakból folyik a második következtetésünk: *Az isteni hitnek alaki tárgya az isteni tanuság, indító oka pedig az isteni tekintély.* — Ha ugyanis a hit kettős tehetség müködésének az eredménye, úgy szükségképen kettős tárgyhoz fog viszonyban állani, mert más az a tárgy, mely értelmünkre hat, — és más az, mely akaratunkat hozza mozgásba. Mi képezi tehát a hitnek tárgyát, ha azt úgy tekintjük mint értelmünknek tényét, működését? Mielőtt e kérdésre felelnék, meg kell jegyeznem, hogy minden értelmi tény tárgyában ismét kettős tárgyat kell megkülömböztetnünk: az *anyagi* és az *alaki* tárgyat.

Az *anyagi* tárgy maga az igazság, melyet az értelmi müködés, tény által megismerünk; az *alaki* tárgy pedig azon szempont, az a különös tekintet, mely alatt értel-

münk ezen igazságot éri. — Alaki tárgynak nevezzük ez utóbbit ellentétben az elsővel, mivel miként a dolgok rendjében az alak az anyagnak valóságos létet ád és annak szorosan körvonalazott faji meghatározottságot kölcsönöz, úgy az alaki tárgy is ama tárgyakat, melyek értelmünk vagy valamelyik értelmi képességünk (habitus intellectualis) körébe eshetnek, mintegy a tényleges fölfoghatóság állapotába helyezi és azokat fajilag meghatározza úgy, hogy csakis az értelemre vagy ezen és nem más értelmi képességre vonatkozhatnak. — Egy-két példa jobban fogja tisztázni az alaki tárgynak fogalmát, melynek megállapitását a szóban levő kérdésre vonatkozólag fölötte fontosnak tartjuk. Mindaz, ami körülöttünk a természetben létezik: a fák, a hegyek, a sziklák, az emberek, szemünk anyagi tárgyát képezi, mert mind e tárgy szemünk látókörébe eshetik. De azokat csak úgy fogjuk tényleg látni, ha rajtok a napnak fénye ömlik el. E fény tehát ama tárgyakat a látótehetségnek tulajdoképeni tárgyává teszi, s azért a látótehetségnek alaki tárgya.[1] Hasonlóképen azon igazságok, melyeknek ismeretére következtetés útján jutunk, értelmünknek, értelmünknek anyagi tárgyai közé tartoznak; az alaki rész bennök az a fény, mely a sarkigazságokból sugárzik ki reájok. Az egyes tudományok is aszerint különböznek egymástól, amint az anyagi tárgyakat más és más szempont alatt tárgyalják. Az anyagi világ például a bölcsészetnek vagy a természettudománynak is egyaránt tárgya. De mig a természettudós avval úgy foglalkozik, ahogy azt kisérletei érinthetik; addig a bölcsész úgy tekinti azt, ahogy az értelmi elvonásnak alapját képezheti.[2] Ez eltérő szempontokban rejlik az illető tudományok alaki tárgya.

Visszatérve tehát az imént fölvetett kérdéshez, nem nehéz átérteni, hogy a hitnek mint értelmi ténynek anyagi tárgyát azon igazságok teszik ki, melyeket Isten nyilatkoztatott ki. Így a hitnek fő anyagi tárgya Isten lesz, mert az által, hogy a végtelenül tökéletes értelmében foglalt igaz-

[1] Sz. T. 1. qu. 1. a. 7.

[2] Sz. T. 1. p. qu. 1. a 1. ad 2. és 2. 2. qu. 1. a 1.

ságokat nyilvánitja, első sorban is önmagát mint a természetét meghaladó rend alkotóját és végső *czélját*, nyilatkoztatja ki; csak úgy, miként a fény, mely az által, hogy a tárgyakra világosságot vet, önmagát szintén láthatóvá teszi. »In quantum nihil nisi per lucem videri potest — jegyzi meg sz. Tamás — lux ipsum visibile esse dicitur« De Ver. qu. 14. a. 8. ad 4. és alább ad 9.: »Quamvis per veritatem primam deducamur increaturas, principaliter tamen per eam deducimur in se ipsam, quia ipsa principaliter de se testificatur.« Unde veritas prima se habet in fide et *ut medium* et *ut objectum:* — Ezen értelmünket felülmuló kinyilatkoztatott igazságok azonban csupán Istennek megismert tanubizonysága folytán jutnak értelmünkhez némi közelebbi vonatkozásba és csak így szerzünk mi azokról tudomást. Ezért méltán mondjuk *a tanubizonyságot a hit alaki tárgyának.* Kétség ez iránt alig foroghat fönn. Értelmünk ugyanis vagy azért karolja át anyagi tárgyát, mivel látja annak igazságát, vagy azért, mivel mástól hallja, hogy az igaz. Ámde a hit nem karolja át anyagi tárgyát azért, mert annak igazságát állitja; mert hisz az esetben már tudássá válnék. Tehát azért, mert mástól hallja, hogy az valóban úgy van. De valamit igaz gyanánt elfogadni csak annyiban, amennyiben azt mástól halljuk, annyit tesz mint az igazságot átkarolni annyiban, amennyiben amellett másnak a tanubizonysága szól. Azért tehát az alaki tárgy, melynek szempontjából a hit mint értelmi tény anyagi tárgyai felé fordul, nem más mint *az isteni tanubizonyság.* E tanubizonyság választja el a hitet minden egyéb értelmi működéstől. A szentirás is több helyütt elég érthetően »Isten szavában«, az Ő tanubizonyságában jeleli meg a hitnek alaki tárgyát. Így jelesen sz. Pál a Thess. irt első levelében II. v. 13. »Accepistis illud non ut verbum hominum, sed sicut est *vere verbum Dei.*« És szent János els. lev. 5. 9.: *si testimonium hominum accipimus tertimonium Dei majus est.* — De most az a kérdés merül föl előttünk: Szerepel-e a hitnek alaki tárgya, a tanubizonyság egyuttal mint a hitnek motivuma, inditó-oka? A felelet, úgy vélem, csak taga-

dólagos lehet. Inditó-ok alatt ugyanis, — amint azt maga a szó is tisztán kifejezi, — azt az okot értjük, amely valamely tehetségünkre inditólag hat, azt mozgásba hozza, úgy, hogy annak tényét is előidézi. E meghatározásból következik, hogy *értelmünk* inditó okának nemcsak tárgyilagosan kell működnie (movere objective) hanem *a létesitő ok módjára* is (per modum causae efficientis), mivel értelmünk tudvalevőleg szenvedőleges tehetség (potentia passiva), mely létesitő okra szorúl, hogy tényei által tulajdonképeni tárgyának, az igazságnak birtokába juthasson. De létesitő ok gyanánt egyedül a sarkigazságok folynak be a következmények megállapitásába. Ezekben rejlik tehát az értelemnek inditó oka.

A hitigazságokat illetőleg azonban, — amint láttuk — a tanubizonyság nem bir a sarkigazságok erejével, az értelmi beleegyezést nem tudja kicsikarni; azért nem is lehet a hitnek inditó oka. De ezen állitás elé önmagától gördülhet ez a nehézség: Hogyan? Mi azt mondottuk, hogy az isteni tanubizonyság a hitnek mint értelmi ténynek alaki tárgya; és most mégis tagadásba vesszük, hogy egyszersmind az értelemnek inditó okát képezhetné. Hiszen ha az értelemnek alaki tárgya nem hat reá valamikép inditólag, úgy megszünik alaki tárgy lenni! — Ez ellenvetésre azt válaszolom, hogy az alaki tárgy igenis mozgásba hozza értelmünket, de csak tárgyilagosan és nem *a létesitő ok módjára, úgy, hogy az értelmi beleegyezést is elő tudná idézni.* Mivel pedig az értelem szenvedőleges képesség, úgy szükséges, hogy inditó oka létesitőleg működjék. A tanubizonyság mint alaki tárgy ezt nem teheti és csak arra szolgál, hogy értelmünk előtt az anyagi tárgyat mintegy megjelenitse, az értelmet képessé tegye a kinyilatkoztatott igazság terminusainak némi fölfogására, és hogy így a hitet minden egyéb értelmi ténytől megkülönböztesse. — Különben e nehézség abból a föltételből indul ki, hogy az alaki tárgy és az inditó ok egészen azonos fogalmak. Alább tüzetesebben fogjuk — amennyire tőlünk telik — e föltevés helytelenségét kimutatni.

A hitnek tehát mint pusztán értelmi ténynek van ugyan alaki tárgya, de inditó-oka nincs. Inditó-oka csak annyiban van, amennyiben létesülésében az akarat is közreműködik. De mi alkotja ez inditó-okot? Bizonyára nem más mint a jó, a czél, mert csak ez képes az akarat tényére befolyni. Világos hogy a czél már nem a létesitő-ok módjára (*per modum efficientiae*) inditja *akaratunkat*, hanem csak tárgyilagosan. Ez azonban teljesen elegendő ahhoz, hogy a czél az akaratnak inditó-oka lehessen, mert az akarat már nem szenvedőleges tehetség mint az értelem, hanem tevékeny tehetség (potentia activa), melynek tulajdonképeni tényét, az akarást (volitio), a kivánságot (appetitus) a tárgyilagos inditás is létesiti; természetesen mindig Istennek a legfőbb oknak befolyása alatt. Már előbb láttuk, hogy miképen válik a tanubizonyság az akarat működésének czéljává t. i. azon tekintély folytán, amely a tanubizonyságot adja. *E tekintély* képezi tehát *hitünk inditó-okát.* Itt megjegyezhetjük, hogy nem akármilyen tekintély teheti a tanubizonyságot a hitakarat czéljává, hanem csak az, amely az igazság ismeretére vezethet. E tekintélyt tehát nem alkothatja a tanuskodó személy igazságossága, hatalma, magas állása, királyi méltósága, mert noha mindez döntő befolyással lehet akaratunkra minden egyéb dologban, az igazság keresésének és megszerzésének nagy ügyében csak a bölcsesség, mely által valaki a mi szükkörü ismereteinket messze-messze túlhaladja, és az igazmondóság, melynélfogva valóban azt állitja, amit elméjében forgat, ezek azon tulajdonságok, melyek elég sulylyal birnak arra, hogy az akarat általok indittatva az értelmet hódolatra *kényszeritse.*

Hogy mennyire fontos szerep jut az ily értelemben vett inditó-oknak a hit létesitésében, az a mondottakból már eléggé kitünik. A tanuskodó személynek értelmi felsőbbsége nélkül a tanubizonyság csak üres héj volna benső mag nélkül, puszta szó minden nyomaték és erő nélkül. E tanubizonyság egész jelentőségének és értékének forrása és egyuttal mértéke a tekintélyben van. A tekintély teszi azt mintegy becses drágakővé, melyet az akarat minden-

képen megtartani, megőrizni óhajt. De nemcsak a hit beleegyezését határozza meg éppen ez inditó-ok, hanem a hit *bizonyosságát is*. Ha a hitet csak értelmi oldalról vesszük figyelembe, úgy kétségkivül nem mondhatjuk a hitismeretet bizonyosnak, mert általa értelmünk a hitigazságot nem hatja át úgy, mint a tudás által. Ha azonban a hitet úgy tekintjük, ahogy az akarat befolyása alatt az értelemben létrejön, úgy a hit bizonyossága minden más elgondolható bizonyosságnál mód nélkül nagyobb. Miért? Mert az akaratot az isteni értelemnek végtelen felsőbbsége inditja a tanubizonyság elfogadására.

A bizonyosságnak ilyen sziklaszilárd alapja mellett pedig minden egyéb az emberi értelemből folyó bizonyosság elsilányul s eltörpül. Voluntas — mondja sz. Tamás — modo non determinat intellectum ut faciat inspici quae creduntur, sicut inspiciuntur principia per se nota vel quae in ipsa resolvuntur; sed hoc modo, ut intellectus firmiter adhaereat .... in his ergo quae per fidem *credimus ratio voluntatem inclinans, est ipsa prima veritas, sc. Deus, cui creditur*, quae habet majorem firmitatem, quam lumen intellectus humani .... v. ratio humana .... et ideo fides habet majorem certitudinem, quantum ad firmitatem adhaesionis, quam sit certitudo scientiae v. intellectus....« (3. sent. dist. 23. qu. 2. a 2. solut 3.) És másutt „*fides habet certitudinem ab eo, quod est extra genus cognitionis, in genere affectionis existens*“ (3. sent. dist. 23. qu. 2. a 3. solut 1. ad 2. továbbá 22. qu 4. a 8. és quaest. disp. 14. a 1. a 17).

Teljesen kiirtam ez idézeteket, mert azokból világosan kitetszik, hogy sz. Tamás éles megkülönböztetést tesz a hitnek alaki tárgya és inditó-oka között. A hitnek inditóoka ugyanis sz. Tamásnak e szavai szerint nem az értelemre, hanem az akaratra hat. *Ámde a hitnek, amennyiben az értelemben székel, kell alaki tárgygyal birnia, mely a hitbeleegyezést elválassza fajilag minden más értelmi beleegyezéstől. Tehát sz. Tamás szerint a hitnek alaki tárgya vagyis a tanubizonyság mint ilyen* (*testimonium div. ut testimonium*) *nincs befolyással az akaratra s azért nem lehet*

*egyszersmind a hitnek inditó-oka.* — Ezzel természetesen semmikép sem akarom azt mondani, hogy ez a két dolog: a tanubizonyság, meg a tekintély: két önállóan föllépő részt képez. Nem. Hiszen a tanubizonyság nem más mint azon ismeretnek, gondolatnak nyilvánitása, melylyel valaki bir. Nem lehet tehát azt elválasztani a tanuskodó személy értelmétől, annak bölcsességétől, igazmondóságától, hanem mind e három elemet úgy kell vennünk, ahogy belőlök egy egész: *az isteni tanubizonyság alakul. Csakhogy ez isteni tanubizonyság annyiban hat az értelemre, amennyiben az tanubizonyság; és annyiban inditja az akaratot, amennyiben e tanubizonyság isteni, Istentől való.* Ez és nem más az értelme az eddig kifejtett megkülönböztetésnek.

Az ujabb hittudomány főképviselőinél e megkülönböztetésnek nyomára nem igen akadunk. Szerintök az alaki tárgy és inditó-ok között nincs semmi külömbözet. És éppen ezért a hitnek alaki tárgyába fölveszik azt az elemet is, amelyről mi azt mondottuk, hogy az a hitnek nem alaki tárgya, hanem inditó-oka t. i. az isteni tekintélyt és különösen az isteni igazmondóságot, a veracitást. Így határozza meg a hit alaki tárgyát: Suarez, De Lugo és napjainkban Franzelin, Masella. — Pesch (l. az idézett folyóiratot 1884. Pag. 61.) úgy látszik Scotussal tart és a tanubizonyság kizárásával egyedül a veracitást jeleli meg a hit alaki tárgyául. Hogy ez utóbbi vélemény szerint mennyire lehet még a hitnek ténye *értelmi* beleegyezés és a hit *értelmi* erény, azt nem tudom fölfogni. És P. Sassenak nem került sok fáradságába P. Pesch véleményére — az »Insbrucki Zeitschrift für Theologie« 1887. folyamában — noha az különben sok igazat tartalmaz, ez oldalról érzékeny vágásokat mérni. Suarez, De Lugo, Masella és a többi hittudós tanában pedig éppen ellenkezőleg a hitnek értelmi része van különösen hangsúlyozva, de semmikép sincs megmagyarázva, hogy mi az, ami az akaratot »lényeges« működésére birja.[1]

[1] Dr. Szentes Anzelm a »Hitt. Folyóirat« 1893. III. füzetében szintén nem látszik kulonbséget tenni a tekintély és a tanuság más és más sze-

*Ezenkivül azt sem értjük, hogy mi módon lehetne valamely erény — az igazmondóság, a veracitás pedig erény — értelmünknek alaki tárgya.* Mert az alaki tárgynak tisztje nem más, mint az értelem elé terjeszteni az egyes igazságokat, vagy az alapelvek fénye folytán vagy másnak tanuskodása utján, hogy így az értelem egy szorosan meghatározott szempont alatt érhesse azon igazságokat. De az igazmondóság erénye még ha a tanubizonysággal együtt veszszük is azt, nem jöhet ilyen viszonyba értelmünkhöz, hanem legfeljebb akaratunkra lehet kedvező, elhatározó befolyással. Egészen így magyarázza az Üdvözitő is az isteni igazmondóságnak szerepét a hit létesülésében »*Qui accipit* ejus testimonium, signavit, quia Deus verax est« (Joan III. 33) Valakinek a tanuságát elfogadni vagy nem, csak *az akarattól függhet.* Aki tehát — mondja az Üdvözitő — elfogadja Isten tanubizonyságát, amelyet általam ád az emberiségnek, az éppen e tettével bizonyitja az Ő igazmondóságát; természetesen azért, mert ez igazmondóság inditja *akaratát* a tanubizonyság elfogadására. Az emlitett hittudósok folyton hivatkoznak sz. Tamás tekintélyére s azt az erős meggyőződést táplálják, hogy szt. Tamás teljesen az ő nézetükön van. De hogy mi volt tulajdonképpen sz. Tamásnak véleménye a hitnek alaki tárgyáról, azt már eléggé következtethetjük azon mindig erősen hangsulyozott tanából, mely szerint a hit létesülésében az akarat *lényegesen* működik közre. Különösen egy helyütt[1] egyenesen kimondja, hogy az igazmondóság a veracitás nem képezheti hitünk alaki tárgyát. Szerinte úgyanis ezt a szót: igazság (veritas) kétféle értelemben vehetjük: először úgy, hogy általa az értelemnek a dologgal való egyezését fejezzük ki; másodszor úgy, hogy az igazmondóság erényét jelezzük e szóval. A legfőbb igazság azonban — úgymond egy ellenvetésre adott feleletében ad 1., — *csak e szó első értelmében képezi*

repe között a hit aktusának keletkezésében. »A tekintély ereje — mondja értekezése legvégén — á végső inditó ok, de nem mint egyszerü feltétel, hanem mint értelmünkre folyton ható szükséges kellék.«

[1] S. T. 2. 2. qu 109. a t.

*a hitnek tárgyát.* Az igazmondóság tehát sz. Tamás szerint nem tartozik a hit alaki tárgyához. De mivel mégis a hit alakulására döntő befolyással bir, úgy azt kell mondanunk, hogy ezen erény, mely Istenben a lényegtől nem különbözik, a hitnek inditó-okával, a tekintélylyel áll összefüggésben.

Az alaki tárgyat és az inditó-okot tehát sz. Tamásnak eddig kifejtett nézete szerint legalább a hitnél, széjjel kell tartanunk egymástól. Ámde evvel még semmit sem értünk el. A modern hittheoriák követői éppen az alaki tárgy *általános* fogalmából indulnak ki és azt alkalmazzák a hit alaki tárgyára. Ha tehát az alaki tárgy általános fogalmában benfoglaltatik az inditó-ok fogalma, úgy világos, hogy a hitet illetőleg is az alaki tárgy egyúttal inditó-ok lesz. És valóban a legtöbb esetben az alaki tárgy az inditó-ok szerepét viszi, amennyiben a tehetséget működésbe hozza, úgy, hogy annak tényét is előidézi. Így pl. a sarkigazságok a tudásnak nemcsak alaki tárgyát képezik, amint előbb láttuk — hanem annak inditó-okául is szolgálnak. Ez okból igen könnyü az egyiknek fogalmát a másikéval fölcserélni. — *Pedig hogy közöttök mégis különbségnek kell léteznie, azt már abból is következtethetjük, hogy ellenkezőleg sem az értelemben, sem az akaratban többféle képességet* (habitüst) *nem sorolhatunk fel.* Mert az értelem tényeinek csak egy inditó-okuk van: a sarkigazságok fénye; úgyszintén az akaratnak tényeit is egyedül a jóság idézheti elő. Ha tehát az *inditó-ok, amennyiben inditó-ok* azonos volna az alaki tárgygyal, úgy sem az értelem, sem az akarat tényei között, faji különbözetek nem létezhetnek, s ennek következtében fajilag különböző képességek (habitus) és erények sem tökéletesithetnék szellemi tehetségeinket, mert a fajilag különböző tények szerint alakulnak a fajilag különböző habitusok.

Még jobban fog ez föltünni, ha figyelembe vesszük, hogy *tehetségeink tényei mintegy mozgást képeznek* és azért éppen úgy nyerik faji meghatározottságukat (specificationem) miként a mozgás. A mozgásról pedig tudjuk, hogy azt úgy

a kiindulópont mint a végső czél, a határpont különbözteti meg fajilag minden más mozgástól; vagy ahogy az iskolában mondják: »motus specificatur tum a termino a quo, tum a termino ad quem.« Ha már most az értelem tényeit ilyen mozgások gyanánt vesszük, akkor világos, hogy e tények faji különbségének forrását nem kereshetjük a kiinduló pontban, az *indító-okban*, mert *ez csak egy és nem különféle* t. i. a sarkigazságok fénye. És ezért az értelmi tények *indító-oka mint indító-ok* nem lehet azoknak alaki tárgya, melynek főtisztje éppen abban áll, hogy a tényeknek és ezeknek közvetitésével a képességnek megadja faji különbözetüket. De ha a sarkigazságok fényét úgy tekintjük, ahogy az az értelmi működésnek határpontját, nyugvó pontját is alkotja, akkor e szempontból a sarkigazságok fénye már fajilagos különbséget okozhat az értelmi tényekben és azért azoknak alaki tárgyává válik. Mert egészen másképp nyugosznak meg az értelem ténye által magokban a sarkigazságokban t. i. közvetlenül és egészen másképp az értelem többi tényei által t. i. közvetve, következtetés folytán; ami ismét kétféleképpen történhetik: vagy úgy, hogy következtetés útján a sarkigazságok fénye olyan eredményre vezet bennünket, amely csak bizonyos rendben, bizonyos nemben teszi ki értelmi működésünk határát; vagy úgy, hogy olyan eredményre vezet, mely egész emberi ismeretünk végső pontját képezi, amennyiben a lét és ismeret legfensőbb okait érinti. Az első esetben a tudomány, az utóbbi esetben a bölcsesség erénye létesül ezen értelmi működések gyakori ismétlése után.

Az értelem *indító-oka* eszerint, *amennyiben indító-ok* nem képezheti az értelmi erények faji különbségének okát, azoknak alaki tárgyát. Vagyis más szóval az indító-ok fogalma nem esik egybe az alaki tárgy fogalmával, noha valóságban egy dolgot tesz ki mind a kettő: Hasonlóképp vagyunk az akarat tényeivel is. Ezeknek indító-oka *csak az*, ami a jóság jellegével bir. Ha tehát ez indító-ok mint indító-ok képezné egyúttal az akarati tények s ennek folytán az akaratban székelő erények alaki tárgyát, akkor minden

akarati *tényünk jó* és pedig egyformán jó volna, és a bünök meg az erények változatos fajai nem létezhetnének. — De ugyanazon tárgy, mely mint inditó-ok nem okozhatja az akarati tények faji különbségét, azt létesiteni fogja mint az akarati tények czélja, határa, terminusa; mert egy tény csak egy czélra vonatkozhatik, miként a mozgásnak is csak egy határa lehet.

De természetesen e tárgyat nem szabad pusztán anyagilag vennünk, hanem azt alakilag kell tekintenünk, ahogy t. i. *más és más különös viszonyban áll cselekedeteink iránytűjéhez* (*regulatorához*) *az értelemhez.*[1]

Ily módon különbözteti meg sz. Tamás is az erkölcsi erényeket egymástól. Ezért mondja, hogy akaratunkban magát a természetes czélt illetőleg nem lehet erkölcsi erényünk, mert a természetes czél felé velünk született hajlandóság visz úgy, hogy az csak egy szempont alatt, a jónak szempontja alatt képezheti működésünk határát s azért csak inditó-okul szolgálhat, de alaki tárgyul nem. In voluntate secundum quod est finis, non potest esse aliqua virtus moralis, *quia ad bonum civile* et naturale hominis voluntas *naturalem inclinationem* habet sicut in proprium subjectum (III. dist. 33. qu. 2. a. 4. sol. 3.)

Ugyancsak ez okból különbözteti meg a természetet meghaladó czélra vonatkozó két akarati erényünket: a reményt és a szeretetet; mert a természetfölötti czélt magát, melyhez a legparányibb természetes hajlandóságunk sincs, akaratunk már kétfélekép érintheti, amint azt a hit vagy nehéz (arduum) de mégis elérhető (possibile) jó gyanánt vagy önmagában véve is absolut jó gyanánt tekinti.[2] És ezt a tant tételezi föl sz. Tamás ott, ahol azt vitatja, hogy a kardinális, a sarkerények a földöntúli életben is megmaradnak, noha tényeik fajilag térnek el ugyanazon erények főbb működéseitől. Miért különböznek e tények fajilag? Nem a fajilag különböző inditó-okok folytán; hanem

[1] S. T. p. 1. 2. qu. 6. a. 1. et ad 1. és ten III. 33. qu. 1. a. 1. sol. 1.
[2] S. T. 1. 2. qu. 52. a. 3.

a fajilag különböző alaki tárgyak miatt vagyis azon fajilag különböző szempontok miatt, melyek alatt az egyes sarkerények czélját itt a földön s ott, a földöntúl érintik, úgy azonban, hogy e szempontok egymásnak alá lévén rendelve s a sarkerények ugyanazon czéljára vonatkozván, magokat ez erényeket nem változtatják át fajilag más erényekké. (Lásd sz. Tamás Quaest. Disp. De Virt. Card. a. 4. és 12. qu. 57. a. 1.)

Mindezekből már eléggé kitetszik, hogy sz. Tamás szerint is az inditó-ok fogalmát az alaki tárgy fogalmával összezavarnunk nem szabad.[1] És ez volt az, amit kimutatni akartunk. *De ha e kettő között mindig különbséget kell elismernünk, csoda-e, hogy ezt a megkülönböztetést még élesebben kell kiemelnünk a hit tényénél és erényénél, amely mint láttuk nem egy, hanem kettős tehetség működésének eredménye?*

Joggal mondhatjuk tehát, hogy az isteni *tanuságot*, mint tanuságot vagyis mint *alaki tárgyat* nem tekinthetjük hitünk inditó-okának, és hogy ez inditó-okot az isteni tanuság csak annyiban képezheti, amennyiben az *isteni tekintély* azt alkalmassá teszi, hogy akaratunkra döntőleg befolyhasson.

De menjünk tovább és vonjunk le a mondottakból az utolsó következtetést.

V. *Az alaki tárgy és az inditó-ok ismerete nem oka, hanem csak föltétele a hitnek, mint az akarat parancsa folytán létesült egyszerű értelmi ténynek.* — De mit értünk föltétel és mit ok alatt? Oknak nevezzük azt, ami valósággal befoly valamely eredmény létesitésébe; mig föltételnek azt mondjuk, ami ugyan szükséges valamely eredmény létesitéséhez, de azt tényleg elő nem idézi. Ilyen értelemben véve a föltételt valamennyi hittudós egyetért abban, hogy az isteni tekintély és tanuság *ismerete*, amennyiben a hitet

[1] Az inditó-okot *objectum formale quo* elnevezéssel is illethetjük a latinban megkülönböztetésül a tulajdonképeni alaki tárgytól az *objectum formale quod*-tól. A magyarban az elnevezés világossága kedvéért az előbbit inditó-oknak, az utóbbit alaki tárgynak mondhatjuk helyesebben.

megelőzi, csak föltétel; mert szükséges ahhoz, hogy a hit észszerűen támadjon bennük, de magára a hit keletkezésére nem folyik be okilag.

A kétely csak ott támadhat, ahol *magáról a hitnek tényéről van szó.* Az a kérdés merül föl ugyanis, nem függ-e a hit ténye az akarat parancsán kivül az alaki tárgynak vagy az inditó-oknak *ismeretétől* is, még pedig úgy, hogy nemcsak mint föltétel vagy külső inditó-ok, hanem mint belső ok folynék be a hit beleegyezésének keletkezésére? Az utolsó századok hittudósaink nagyrésze e kérdésre igenlőleg felel. Hitünk ugyanis — imígy érvelnek — a zsinatok világos tana szerint *értelmünknek ténye és erénye.* Már pedig lehetetlen és az értelem természetével homlokegyenest ellenkezik, hogy valamihez beleegyezését adja anélkül, hogy e beleegyezésre magának az inditó-oknak *ismerete* is valamiképpen okilag ne hasson. Mivel azonban a hitnek egész bizonyossága, ereje, természetfölötti jellege az inditó-ok ismeretén alapszik:[1] világos, hogy ez ismeret nem lehet azonos ama természetes úton szerzett ismerettel, mely a hit észszerűségét tüntette fel és csupán föltétel gyanánt szolgált. Szükséges tehát, hogy ez az okilag működő ismeret nagyobb természetfölötti szilárdsággal és bizonyossággal birjon.

Ez alkotja Suarez és De Lugo tanának közös kiinduló pontját. Szerintök tehát a hitnek ténye mindig következtetésnek az eredménye; Suarez szerint virtualis, De Lugo szerint formalis következtetésnek az eredménye. Az eltérés közöttök ott nyilatkozik legelsőbben, ahol az inditó-ok ismeretének pontosabb meghatározása kerül vizsgálat alá. Mig Suarez — amint az értekezés elején megjegyeztem — azt tanitja, hogy az inditó-ok csakúgy lehet a hit alapja, ha azt szintén a hit által ismerjük meg; addig De Lugo azt tartja, hogy az inditó-ok ismeretére világos és természetfölötti közvetlen ismeret, szemlélet utján teszünk szert.

Ha jobban szemügyre vesszük mind a két nagy elménk e tanát, úgy nem lesz nehéz fölimerni, hogy az tulaj-

[1] Suarez. De fide disp. 3. sect. 6.

donképpen egy más és mindkettőjöktől jóváhagyott állításból folyik. Azt tételezik ugyanis föl, hogy a hit nem *egyszerű*, hanem *összetett* tény, beleegyezés, melyben a kinyilatkoztatott igazságba — az anyagi tárgyba — való beleegyezésen kivül az alaki tárgynak, az inditó-oknak ismerete és igaznak tartása is bennfoglaltatik mint belső elem. Ha ez így van, akkor persze már magától értetődik, hogy az inditó-ok ismeretének egyuttal ok gyanánt is kell szerepelnie. De helyes-e ezen föltevés? Mit szól hozzá belső tapasztalásunk! Ha figyelemmel kisérjük az emberi és isteni hit keletkezését, úgy azt fogjuk találni, hogy a hitnek tényét így fejezhetjük ki: »Hiszem azaz igaznak tartom, hogy a föld forog a nap körül«; illetőleg: »Hiszem, hogy a Fiú Isten megtestesült.« És ez a hitnek tulajdonképpeni ténye. Mert ha azt mondom: »Hiszem, hogy a föld forog a nap körül, mert egy igen bölcs csillagvizsgáló állitja azt«; vagy: »Hiszem, hogy a Fiú Isten megtestesült, mert arról maga az Úristen tanuskodott«: akkor már nem a puszta hitténytt, hanem azon egész működési folyamatot fejezem ki, mely engem a hitre előkészitett. *A hit tehát nem egyéb, mint az akarat által előidézett egyszerű beleegyezés, assensus, melyben nem jut kifejezésre sem a hitnek alaki tárgya, sem inditó-oka.* És valóban mi szükség van arra, hogy Isten tekintélyét és a kinyilatkoztatás tényét a hit beleegyezésében újból erősitsem, újból állitsam? Hiszen annak létét már a hitbeleegyezés előtt is megismertem; és az mint valóságos tény minden okos kétséget kizáró bizonyossággal lebeg értelmünk előtt. Ezenfelül azáltal, hogy a kinyilatkoztatott igazságot elfogadom, a hit inditó-okát, — az isteni tekintélyt — és a hit alaki tárgyát, — a tanubizonyság létét — *tényleg exercite* szintén helybenhagyom; mert az akarat parancsa folytán létesült beleegyezés a hitigazságot úgy tartja igaznak, ahogy az az értelem a tanuság utján megjelenik. Más szóval: *egyszerre minden megoszlás nélkül (indivisim) éri a beleegyezés úgy az anyagi, mint az alaki tárgyat*, miként a szem is egyszerre irányul a tárgy felé és az azt megvilágitó fény felé.

Minek ezért a tanubizonyság létét még *egyenesen, signate* is állitani, akár egy ujabb hittény által, akár más természetfölötti ismeret által?

Igen, hogy ha a hittény akár formalis akár virtualis következtetés volna, akkor természetesen a tanubizonyság létébe való beleegyezés benfoglaltatnék magában a hittényben. De ez állitást, e tételt a fönnebb kifejtett és a belső tapasztalásból meritett példák, az azokból levont s érvekkel támogatott következtetések alapján — úgy gondoljuk — tagadásba kell vennünk. *A hit nem értelmi úton alakul. Ezt sz. Tamás, mint láttuk, mindig határozottan kiemeli. A hit-assensus szerinte lényegesen az akarat műve. A hit nem lehet puszta következtetés eredménye. Az a tiszteletteljes hódolat, az az áldozatkész lelkes szellem, az az alázatos meghajolás másnak véleménye előtt nem zsugorítható össze a logikai formulák száraz várába. A hitet nem lehet mechanizálni.*

Ha pedig a hit nem következtetés, akkor *az alaki tárgynak és az inditó-oknak ismerete sem lehet a hit beleegyezésének oka, hanem csak föltétele.* Az az ellenvetés tehát: hogy értelmünk természetével ellenkezik, hogy valamit elfogadjon, amibe az inditó-ok ismerete be nem folyik, ez az ellenvetés önmagától elesik, ha figyelembe vesszük, hogy a hit-assensus nem az igazságba való belátás, hanem az akarat parancsa folytán történik.

Ezek után már egész könnyen és egyszerűen megfelelhetünk azon kérdésre, hogy *miért hiszünk? Az isteni tanubizonyságért. És ezzel hitünknek úgy alaki tárgyát, mint végső és egyedüli inditó-okát is megjeleltük.* Ha pedig valaki még tovább kérdezi, hogy mi módon kell ez isteni tanuságot megismernünk, hogy az isteni hitünk alapjává, okává válhassék, akkor azt felelem: e kérdés teljesen felesleges. Mert világos, hogy tudnom kell, létezik-e Isten, kinyilatkoztatta-e ezen vagy azon igazságot. De kutatni, hogy milyennek kell lennie ez ismeretnek: az értekezésben kifejtett következtetéseknél fogva czéltalan dolog.

Először ugyanis az alaki tárgy és az inditó-ok isme-

rete nem szerepel magában a hitényben mint *ok*, hanem az csak *föltétel gyanánt* szolgál; és másodszor mi nem *azért* hiszünk, *mert* megismertük az *isteni tanubizonyság* létét; vagyis nem ezen *ismeret kedvéért*, nem ezen ismeret mértéke szerint, hanem egyes egyedül *az isteni tekintély kedvéért*, úgy ahogy az önmagában tárgyilagosan van, ragaszkodunk Isten szavához.

Ebből az is kitetszik, hogy mennyire megmarad véleményünkben a hit tényének és erényének *isteni jellege*. Mert az isteni erényt istenivé nemcsak az teszi, hogy általa Istenhez jutunk rendezett viszonyban, hogy Isten önti azt lelkünkbe,[1] hanem az is, hogy ezen erény kizárólag Istent birja inditó-okául, nem pedig az emberi észt, és hogy az alaki tárgy is — az isteni tanubizonyság.

Ez az inditó-ok készteti az embert arra, hogy ragaszkodjék Isten szavához, tanubizonyságához. Mivel pedig ez a tanubizonyság Isten értelmének, örök gondolatainak föltárása, azért a hivő az isteni tanubizonysághoz való ragaszkodás folytán átlépi saját értelmi körének szük határait és Isten ismeretével, értelmével jut összeköttetésbe. Ez a hitnek sz. Tamás kifejtette fogalma. »Neque hominis, neque angeli testimonio assentire infallibiliter in veritatem duceret, nisi in quantum in eis loquentis Dei testimonium consideratur. Unde oportet, quod fides . . . *faciat intellectum hominis adhaerere veritati, quae in divina cognitione consistit, transcendendo proprii intellectus veritatem.*« De Ver. qu. 14. a. 8.

VI. Hátra van még, hogy a hitnek természetfölötti voltáról szóljunk valamit. Úgy gondolom, hogy a hit tényének eddig adott analysiséből eléggé kitünt, hogy az nézetünk szerint természetfölötti jellegét nem alaki tárgyából és inditó-okából meriti. Ugyanazon alatti tárgy és inditó-ok mellett természetes és természetfölötti hit is lehetséges. Miért ne tudna valaki, aki Istennek létét már eszének világánál fölismerte, csupán természetes uton — ha mindjárt

[1] S. T. 1. 2. qu. 62. a. 1.

magasabb, gazdagabb szellemi tehetség segitségével — meggyőződést szerezni magának a kinyilatkoztatás létéről a hihetőség azon jeleiből, melyek a ker. vallást kisérik? Miért ne tudná azután ugyanazon ember a kinyilatkoztatás által eléje adott tant elfogadni egyedül az isteni tekintély kedvéért, egyedül Isten tanubizonyságában bizva? Miért ne tudná a tant elfogadni úgy, hogy beleegyezésének erősségét ne értelmi felfogásának gyöngesége mérje és határozza meg, hanem az isteni tekintélynek súlya? Úgy gondolom, hogy minden elégséges, sőt minden probabilis ok nélkül tagadná el valaki az emberi természettől ezt az *absolut*, legalább *physikai* tehetséget az igazi, tulajdonképpeni isteni hit fölkeltéséhez. Ez a hittény természetesen semmiképpen sem lesz a természetfölötti czél felé irányitva és ezért az érdemszerzésnek legparányibb homokszemjét sem foglalja magában. De azért isteni hit lesz, mert egyedül Istennek hiszünk általa, nem önmagunknak; mert Isten tanubizonysága képezi alaki tárgyát, Isten tekintélye inditó-okát. — Elismerjük, hogy ez a természetes isteni hit nem lesz olyan tökéletes proportióban, viszonyban az alaki tárgyhoz és az inditó-okhoz, mint a természetfölötti hittény, éppen mivel a kinyilatkoztatás nem a természetes rend keretében foglaltatik; elismerjük azt is, hogy *tényleg*, *de facto*, minden isteni hittény rendesen természetfölötti is egyuttal, mert Isten a hitet a természetfölötti czél kiinduló pontjává, kezdetévé tette; de mindemellett megmarad a természetes isteni hitnek legalább physikai lehetősége és ez elegendő arra, hogy a hit természetfölötti jellegét máshonnan származtassuk.

De Lugo szintén ezt a nézetet vallja a magáénak (De Fide div. disp. 9. sect. 1.); sőt ő ezt még a remény, a szeretet erényeire és az erkölcsi erényekre is kiterjeszti. Egyedül azt a megszoritást adja hozzá — nem mint föltétlen bizonyos, hanem csak mint valószinübb dolgot, — hogy a természetfölötti erkölcsi erények az inditó-oknak is köszönik némileg természetfölötti jellegüket. »Loquendo *de facto*

[1] Sz. T. 1. 2. a qu. 63. a. 4. ad 1.

— mondja De Lugo — probabilius videtur, omnes actus virtutum moralium supernaturales, imo *omnes actus super naturales saltem voluntatis differre aliquo modo ex parte motivi* ab actibus naturalibus, *qui de facto dantur*, saltem *per se loquendo.*« És ki után indul itt De Lugo? Sz. Tamás után, aki hasonlóképpen azt tartja, hogy »virtus infusa et acquisita differunt non solum secundum ordinem ad finem ultimum, sed etiam secundum ordinem ad propria objecta.« Szent Tamásnak ezen textusából sok theologus azt olvassa ki, hogy az angyali doktor itt egészen világosan az alaki tárgyat, az inditó-okot jeleli meg mint a természetfölöttiség egyik fő forrását. Igaz, az objectum formalet emlegeti sz. Tamás az idézett artikulusban, de nem mint a természetfölöttiség *főforrását*, hanem csak mint a faj szerint való különbségnek közelebbi okát. Mert úgy is lehetne fölfogni a dolgot (lásd ezen articulus 1. objektióját), hogy a természetes és természetfölötti erények fajilag — specifice — egymástól nem különböznek, hanem csak czéljaik szerint. Az angyali doktor erre azt válaszolja, hogy a természetes vagy természetfölötti czél által meghatározott inditó-ok fajilagos különbséget okoz egy és ugyanazon erényben pld. a mértékletesség erényében. Még jobban elötünik állításunk helyessége, ha kérdezzük: milyen erényekről beszél itt sz. Tamás? Azon erényekről, melyeknek alaki tárgyát vagy a regula rationis humanae, vagyis a pusztán természetes ész, vagy a regula divina, a hittől megvilágitott ész, szabja meg; ezek az erények pedig az erkölcsi erények. Az erkölcsi erények tehát sz. Tamás szerint természetfölötti jellegüket *első sorban* és főképpen a hitnek köszönik és csak annyiban az alaki tárgynak, amennyiben ezt is a hit határozza meg. Az egész kérdés ez okból csak az, hogy a hit honnan meriti természetfölötti voltát? Sz. Tamással azt mondjuk: a természetfölötti czél felé való hajlásából, a boldog szinről-szinre való látás felé irányzott működéséből. Az angyali doktor mindig csak Istennek szinről-szinre való látásában jelzi meg a malaszt szükségességének, a hit s a többi theologiai erények természetfölötti voltának fő-fő for-

rását. Ez a természetet meghaladó czél okozza, hogy az akarat parancsát megelőző ismeretek, a judicium credibilitatis, a hit kötelességeinek fölismerése, magának az akaratnak ténye, melylyel a hivő az értelmi habozást eldönti, mindmegannyi természetfölötti tények. Ugyancsak az a természetfölötti czél okozza, hogy az értelemnek szüksége van az illuminatióra, az akaratnak az inspiracióra. És ezen természetfölötti czél kedvéért ruházza fel Isten az értelmet a hit természetfölötti habitusával.

Nincs ennél egyszerübb dolog. Csak a theologusok kuszálták össze a természetfölöttiség eredetének kérdését és ezzel megnehezitették a hit analysisének helyes lebonyolitását. Suarezt is mystikus tanitására, a hit analysisének kérdésében, főleg a természetfölöttiség eredetéről vallott nézete vezette.

A theologusok a természetfölöttiség eredetének kérdését a specificatio kérdésévé hegyezték ki. Azt keresték: Undenam specificantur actus naturales et supernaturales? Specifikus különbséget kerestek ott, ahol pedig több mint genericus különbség nem forog fönn. Az a természetet meghaladó czél, melyet Isten az Ő végtelen jóságából az emberiség elé kitüzött, egy egészen új rendet, egy egészen új világot alapitott meg. Az ezen új rendben való működés, egy egészen új természetet kiván meg. És ezt az új természetet a megigazult ember a megszentelő malaszt által kapja meg *állandóan*, a bünös pedig a gratia aktualis, a segitő malaszt által *átmenöleg*. Valamint tehát ezt az új ökonomiát nem az inditó-okok, az alaki tárgyak létesitik, úgy a malaszt szükségességének, a hit természetfölötti jellegének sem lehetnek okai.

Sajátságos, hogy a zsinatok mindenütt, ahol a hitnek, reménynek, szeretetnek tényéről van szó, beleszurják azt a két szócskát *„sicut oportet."*

Így az orleans-i 2-ik zsinat 6-ik kanonjában olvassuk: »Si quis non confitetur per infusionem et inspirationem Spiritus Sancti in nobis fieri ut credamus, .... *sicut oportet* .... resistit Apostolo dicenti etc. A tridenti sz. zsinatban ugyan-

ezt találjuk a 3-ik kánonban »Si quis dixerit hominem, credere, sperare etc. posse, *sicut oportet* . . . anathema sit.« — Hasonlóképpen a vatikáni zsinat is azt hangsulyozza . . . . . »nemo evangelicae praedicationi consentire potest, *sicut oportet* ad salutem« etc. (cap 3. De Fide.)

Mit akartak a sz. zsinatok ezen két szócska által ki emelni? Nem mást, mint amit mi fejeztünk ki az imént; azt t. i., hogy a természetfölöttiség forrása a végső czél, Istennek szinről-szinre való látása és hogy a természetfölötti hit mellett lehetséges, legalább physikailag, természetes isteni hit, remény, szeretet is. A malaszt csak azért szükséges, hogy úgy higyjünk, amint azt a természetfölötti czél megkivánja.

Íme ez sz. Tamásnak tana a hit analysiséről és természetfölötti voltáról. Az angyali doktor nézetét e kérdésben nem szabad egyes kikapott idézetekből megitélnünk; akkor igenis közös köpeny lesz ő a legellentétesebb tanok számára. Sz. Tamásnál minden egyes, nem ex professo tárgyalt kérdést csak úgy itélhetünk meg teljesen, ha veszszük az illető kérdést sz. Tamás egyéb főtanaival való szerves összefüggésében. Így van ez a szentségek causalitásáról, az akarat szabadságának és a gratia efficax-nak együtt való működéséről szóló vitás kérdésekben; és így van ez a jelen esetben is.

Sz. Tamásnak eddig kifejtett tanában egyrészről fényesen kidomborodnak az Üdvözitő ama szavai: »Nemo potest ad me venire, nisi Pater traxerit eum«; másrészről pedig teljesen érvényesül az isteni ökonomiának ama sarkalatos törvénye, mely szerint »cum magna reverentia disponit nos Deus.« A hit működésének *állaga*, lényege a természetfölötti hitben is megmarad, nem szenved semmi erőszakot. Sz. Tamás tanában elkerüljük Suareznek, azt a benső tapasztalásunkkal s egész eszes természetünkkel ellenkező tételét, mely a hitnek nemcsak anyagi, hanem alaki tárgyát is a titokzatosság, homályosság leplével boritja. És emellett észszerüen és könnyen magyarázhatjuk meg a hitnek szabadságát, a hitnek bizonyosságát. Sz. Tamást követve nem

kell tekervényes útakon haladnunk, ha a hitet bonczolgatni akarjuk. Elég az öntudatot, a benső tapasztalatot segitségül hivni, hogy tisztán lássuk a hitnek egyszerű assensusát. Méltán mondhatjuk tehát sz. Tamással,[1] hogy röviden, de mélyen jelezte sz. Pál a hit természetfölötti voltának és a hit assensusának eredetét azokban a szavakban: *Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* (*Hebr. 11. r. 1.*)

# ESZMECSERE EGY DIVORCZIÁLIS ESETRŐL.

(I. Napoleon és Beauharnais Josefin elválása.)

Irta: SPULLER GYULA.

Most, mikor annyi tinta pazaroltatik a polgári házasság minden oldalról való megvilágitására; most, mikor még a napilapok is versenyeznek a theologizálásban: nem csoda, hogy sok zöldség is tálaltatik a szegény olvasó publikum elé, — hisz már az is mondatott, hogy az egyházban könnyebb az elválás, mint lesz a polgári házasság életbeléptetése után!

A kath. egyháznak nincs kétféle dogmája, kétféle erkölcstana. Ott van az igaz egyenlőség: királyt és koldust, gazdagot és szegényt egyforma törvény kötelez. Nagyon tévedt a »Bp. Hirlap« egy multkori vezérczikkének irója, midőn azt állitotta, hogy a pápák felbontották a fejedelmek házasságát, midőn feleségeik magtalanságban szenvedtek. »Mas et foemina connubio copulati, quamdiu vivunt, inseparabiliter perseverent . . . nec sterilem coniugem fas est relinquere, ut alia fecunda ducatur«; (sz. Ágoston). E szabály alól nincs kivétel; nincs fölmentvénynek, dispensatiónak helye.

[1] De Ver. qu. 14. a 2.

Kétségkivül Napoleonra czélzott a czikkiró; de beteljesedett rajta egy jeles történetiró szava, »dass selten die Geschichte gut unterrichtet ist.« Pedig Napoleon »válási esete« annyiszor volt már a legkülönbözőbb munkákban leirva, hogy csakis az a gondolat mondatja el velem az esetet ujra, hátha sikerül ezzel egy-két olvasómat, akinek figyelmét a dolog kikerülte, tájékoztatnom.

Beszéljen helyettem két gyanútlan tanu, Thiers, az alapos történetiró és gr. Las Casas, Napoleon kedves embere és a számkivetésben, Sz.-Ilona szigetén, társa.

Thiers (Gesch. des Consulats und des Kaiserthums; Leipzig, 1845. V. köt. 205. s köv. l.) így irja le Napoleon és Josefin egyházi esküvőjét: »Közeledett ama nagy ünnepély (koronázás) előestéje, t. i. (1804.) decz. 1-je. Josefin, kinek az olasz nőkhöz igen hasonló jámborsága a sz. atya előtt tetszést nyert, Josefin a Párisban jelenlevő pápához járult, hogy előtte vallomást tegyen, melytől nagy előnyt remélt. Megvallotta neki, hogy Napoleonnal csak polgárilag kelt egybe, mert házassága idejében a vallásos szertartások el voltak tiltva. A pápa, kinek oly viszony, mely az egyház szemében ágyasság, botrányul szolgált, azonnal Napoleonnal kivánt beszélni és kijelenté neki, hogy őt ugyan megkoronázhatja, mert az egyház a császár lelkiismeretét soha sem kutatta a koronázás miatt; de Josefin koronázása által oly viszonynak, mely ágyasság, sz. kenetet nem adhat. Napoleon boszankodott Josefin önző csacskaságáért, a pápát nem akarta erőltetni; mert tudta, hogy vallás dolgában hajthatatlan, s a szertartást sem akarta megváltoztatni, melynek programmja már közhirré volt téve; tehát beleegyezett az esküvőbe. Josefin, kit férje jól megpirongatott, de aki el volt ragadtatva az eredménytől, a koronázást megelőző éjjel a Tuilleriák kápolnájában részesült a házasság szentségében. Fesch biboros a legnagyobb titokban megeskette a császárt és a császárnét s *Talleyrand* és *Barthier* tábornagy *voltak a tanuk.* E titkot hűen megőrizték a válásig.«

Thiers azon állitását, hogy Talleyrand és Berthier lettek volna Napoleon tanui, később, mint látni fogjuk, visszavonta.

Ugyanis i. m. XI. köt. 302. s köv. l. irja, hogy midőn 1809. decz. 16. a senatus Napoleont és Josefint polgárilag elválasztotta volna, »Cambacérès főkanczellár lett megbizva, hogy az egyházi kötelék föloldását szorgalmazza, azért, hogy a kath. udvarok aggályait eloszlassák, ha netán ily vallású fejedelmi nőre esnék a választás .... *El lett határozva, hogy a pápa közbenjárásáról lemondanak.* Cambacéres ... hét püspökből álló bizottságot hozott össze, mely elé a kérdéses ügyet előterjeszté. Ezek valának: Maury biboros, Montefiascone püspöke, Parma püspöke, Tours érseke, Vercelli püspöke, Evreux püspöke, Trier püspöke, Nantes püspöke. E tudós férfiak alapos vizsgálat után kimondák: ha egy szabályszerű házasságnak nagy államérdekből történendő feloldásában, egyedül a pápai tekintély illetékes(?); akkor a szabálytalan házasságnál — milyen a szóban levő, — egyházi törvényszék elégséges. Már pedig, bármit mondjon Fesch biboros, azon titkos szertartás, mely a Tuilleriák kápolnájában, *tanuk nélkül*,[1] *az egybekelő felek kellő beleegyezése* nélkül jött létre, semmiképen sem alkothat szabályszerű házasságot. Tehát alaki hiba miatt első sorban az egyházmegyei hivatalnál, s másodsorban az érsekségnél kell a (házasság) megsemmisitését kérni.

»Ennélfogva a főkanczellárnak, mint a császári család képviselőjének, kezdeményezésére, zajtalanul kánoni pert inditottak, hogy Napoleon császár és Josefin császárné egyházi házasságának megsemmisitését elérjék. Tanúk valának: Fesch biboros, Talleyrand, Berthier és Duroc urak; az első a megtartott alakiságokat illetőleg, a többi három a két fél adott beleegyezésének módjára vonatkozólag.

»Fesch biboros kijelenté, hogy ő mint nagyalamizsnás

[1] »Kéziratos, egykori emlékirat téves adatai alapján mondottam az 5. kötetben, hogy Talleyrand és Berthier urak tanuképpen szerepeltek, a koronázás előtt, a Tuilleriákban titokban megtartott egyházi esküvőnél. Az emlékirat szerzője Josefin császárné szájából hallotta adatait, de tévesen volt értesitve. A hivatalos okmányok megvizsgálása, melyekhez csak később férhettem, azon helyzetbe juttatott, hogy ezen tévedést jóvá tegyem, melynek különben csak alaki jelentősége van.«

a pápától fölmentvényt kapott, miszerint ténykedéseiben némely alakiságokat mellőzhessen, mi, nézete szerint, a tanuk és plébános hiányát igazolja . . . Talleyrand, Berthier és Duroc urak állíták, Napoleon ismételve mondá előttök, hogy ő csak puszta szertartásba akart beleegyezni, miszerint Josefin és a pápa lelkiismeretét megnyugtassa; hogy az ő határozott szándéka mindig az volt, miszerint köteléke a császárnéval soha se legyen teljes, mert már azzal a szerencsétlen tudattal birt, hogy a császárság érdekében, nemsokára kénytelen lesz vele szakitani. E tanuvallomások felhoztak egyes körülményeket, melyek ez ügyben minden kételyt eloszlattak.

»Az egyházi hatóság a megejtett vizsgálat után felismerte, miszerint hiányzott a kellő beleegyezés; tiszteletből a felek iránt, azonban nem akart különösen e semmiségi okra támaszkodni. Más, nem kevésbé fontos semmisitő okokra alapitotta itéletét, melyek abban állottak, hogy hiányoztak a tanúk és a feljogositott lelkész, t. i. nem volt jelen a plébánia lelkésze, ki a kath. vallás által egyedül feljogositott pap, hogy az egyházi házasságot érvényessé tegye. A hatóság kimondá, hogy a Fesch biborosnak, mint nagyalamizsnásnak, általában adott felmentvény (dispensatio) nem jogosithatta fel őt plébánosi teendők végzésére, tehát, hogy a házasság lényeges alakiságok hiányában semmis. A házasság tehát úgy a püspöki, mint az érseki hatóság részéről, vagyis első és másodfokú itélettel, illő alakban s a kánonjog teljes szemmeltartásával, meg lett semmisitve.

Napoleon tehát szabad volt . . .«

Rövidebben s tán a mellék-dolgokban ezért kevésbé szabatosan; de a lényegben Thierssel megegyezőleg ir gr. Las Casas (Denkwürdigkeiten v. Sanct-Helena, Stuttgart & Tübingen 1823. III. köt. 290. l.): »A franczia primás szájából tudom a házasság és az elválás nevezetes részleteit. Beauharnais asszony Bonaparte tábornokkal, bizonyos esküt le nem tett pap által lett összeadva, ki azonban véletlenségből az illető község plébánosától a szükséges felhatalmazást magának megszerezni elmulasztotta. Ezen vagy netán más

alaki hiba azon időtől fölötte nyugtalanitotta Fesch biborost, s vagy aggályból vagy más okból, a dolgot oly jól intézte, hogy a koronázás idejében sikerült neki, a két házastársat rábeszélni, hogy zárt ajtók mellett, minden eshetőségre, (für alle Fälle), megesküdjenek. A váláskor a senatus mondotta ki a polgári elválást. *Az egyházi válást illetőleg nem akartak a pápához fordulni*, de nem is volt erre szükség. Minthogy Fesch biboros a házasságot tanúk nélkül újitotta meg, ennélfogva a párisi egyházi hatóság e hiba miatt azt felbontá és kijelenté, hogy ezen okból semmiféle házasság létre nem jött . . .«

Tehát I. nem igaz, hogy a pápa választotta volna el Napoleont Josefintől. Ellenkezőleg nem is akarták, hogy az ügy a pápa elé kerüljön.

II. Napoleon »polgári házasságát« a pápa csak épp úgy ágyasságnak nevezte, mint annak nevezné akárkinek tisztán polgári házasságát, akármely országában lakjék a világnak, még ha — mitől Isten óvja hazánkat! — Magyarországba is behozatnék az új-pogány intézmény.

III. Az egyházi hatóság Napoleon házasságát föl nem bontotta; hanem kezdettől érvénytelennek nyilvánitotta; s pedig 1) az u. n. nyilvánosság hiánya miatt; ugyanis, ahol a trienti zsinat Tametsi kezdetű határozata ki van hirdetve, a házasság érvényéhez szükséges, hogy az két tanu s az illető plébános vagy általa meghatalmazott pap előtt köttessék;

de 2) érvénytelen volt e házasság, a beleegyezés hiánya miatt Napoleon részéről is. Napoleon *nem akart* Josefinnel házasságra lépni, csak tettette magát. Nem szép dolog hazudni, csalni; kétszeresen nem szép a nagy Napoleontól; háromszorosan nem szép Josefinnel szemben, ki őt oly odaadólag szerette, s kit állitólag Napoleon is oly hőn szeretett. De azért a tettetés mégis csak tettetés maradt. Az elválasztásért ne tessék az egyházat okozni, hanem az egészet Napoleon számlájára irni. Nem az egyházon, hanem Napoleonon mult, hogy házassága e szempontból is érvénytelen volt.

Mindazok, kik talmi fegyverekkel az egyház tana ellen küzdenek, szivleljék meg Fontanes szép szavait, melyeket a Párisba vonuló VII. Piushoz intézett: »Minden merénylet a kereszténység ellen, merénylet a társadalom ellen.«

# A LOURDESI JELENÉSEK THEOLOGIAI SZEMPONTBÓL.

Irta: Dr ANHAUPEL GYÖRGY.

A folyó hó 11-ike emlékezetes nap volt a bold. Szűz Mária tisztelőire, — e napon jelent meg a Szűzanya először (1858.) az ártatlan kis Soubirous Bernadette-nek a lourdesi barlang felett, s így e nap évforduló volt. — Nagy ünnepet ült ez évfordulón a franczia búcsújáróhely, az ezer és ezer zarándok közt ott volt a kalocsai érsek ő exciája is, kíséretével, amely annak a százötven ezer magyar hivőnek neveit vitte magával, akik legalább lelkileg zarándokoltak el a világ ezidő szerint leglátogattabb kegyhelyére, ájtatos novenát végezvén a lourdesi sz. Szűz tiszteletére. E nevek egy ezüst-lámpába zárattak, s e lámpa ott fog égni abban a szentélyben, s szende fénye azt fogja jelenteni késő évek mulva is, hogy a magyar hazában sok buzgó tisztelője van az Isten anyjának, a kereszténység segitségének.

Tudjuk, hogy az egyház a lourdesi jelenésekben semmi kifogásolnivalót nem talált, sőt azok mellett állást is foglalt.

Három esztendeje már, hogy dicsőségesen uralkodó szentatyánk, XIII. LEO, az egész Anyaszentegyháznak örömére egy új ünnepet engedélyezett külön officiummal és külön misével. Ez az új ünnep — *a festum apparitionis B. M. V. Immaculatae.* Az esztergomi főmegye papjai ezidén recitálták először, most febr. 20-án (mivelhogy 11-e akadá-

lyozva volt) ezt az officiumot. Fölmerülhetne a kérdés: *Milyen álláspontot foglal el az egyház már most voltaképen, ezen új ünnep és officium engedélyezése által a lourdesi jelenésekkel szemben? Theologiai szempontból minő jelentőséget és értelmet kell tulajdonitanunk az egyház ezen rendelkezésének?*

Mindenekelőtt világos, hogy a lourdesi megjelenésben semmiképpen sincs dogmatikai faktummal dolgunk, mely valamely hitágazattal szorosabb vagy lazább kapcsolatban volna. A szeplőtelen fogantatás hitágazata a lourdesi megjelenés által hatalmas, mennyei megerősitést nyert ugyan, de tartalma azért attól teljesen független. A bold. Szűz lourdesi megjelenése nem egyéb, mint a természetet meghaladó, tisztán történelmi tény.

De nem emelte-e föl az egyház éppen az újonnan rendelt ünnep és officium által e pusztán történelmi tényt a csalhatatlan bizonyossággal biró tények magas polczára?

Bizonyos, hogy az egyház, kultuszának meghatározásában csalhatatlan. Ezen infallibilitásnak azonban csak tagadólagos értelme van. Csalhatatlan az egyház kultuszában csak annyiban, amennyiben nem irhat elő, nem hagyhat helyben olyan ájtatossági, vallási gyakorlatot, szertartást, olyan imát, mely akár a kinyilatkoztatott hitigazságokkal, akár a jó és tiszta erkölcsökkel ellenkezhetnék. E csalhatatlanságot nem terjeszthetjük ki tehát azon dolgokra, melyek sem közvetetlenül sem közvetve nem foglaltatnak a hit depozitumában. A csalhatatlanság bélyegét nem süthetjük ama pusztán történeti tények hitelességére, melyek egyik vagy másik ájtatossági, vallási gyakorlat engedélyezésére inditó-okul, kiinduló pontul szolgáltak. Így például, hogy a bold. Szűz olvasóval jelent meg sz. Domonkosnak, skapulárével sz. Simonnak, — hogy az Üdvözitő megjelent bold. Alacoque Margitnak, mindezen természetfölötti, de pusztán történeti tények nem eshetnek az egyháznak azon csalhatatlan tekintélye alá, amelylyel engedélyezte az olvasó, a skapulare, a Jézus szent Szive ájtatosságait. — Hasonlóképpen az egyház nem kezeskedik *infallibilis* tekintélyével azon életrajzok, olvasmányok hitelességéért,

melyeket egyes sz. atyák és egyházi irók műveiből meritve szőtt a breviarium officiumaiba, nem teszi ezeknek tartalmát hitágazatokká. — Az a körülmény tehát, hogy a lourdesi megjelenés az egyháznak egy új ünnep engedélyezésére adott alkalmat, és az a körülmény, hogy a »festum apparitionis B M. V. Immaculatae« officiumába a lourdesi eseményeknek egész történetét fölvette az egyház, ez a kettős körülmény nem huzza a csalhatatlanság védő palástját a lourdesi megjelenésekre és csodákra.

Mindebből következik, hogy nem követ el az isteni hit ellen bűnt, nem lesz eretnekké az, aki a bold. Szűz lourdesi megjelenéseit az egyháznak ezen intézkedései után sem akarná elfogadni, ha csak különben hisz Isten csodákat művelő hatalmában és a szeplőtelen fogantatás dogmájában.

Mindazonáltal kétséget nem szenved, hogy az ilyen eljárás — a lourdesi események kétségbevonása — nagy bizalmatlanságot és tiszteletlenséget tanusitana az Anyaszentegyház ellen. Mert az *egyház tényleg a lourdesi események mellett vetette, ha nem is infallibilis, de mégis súlyos, sokat nyomó szavát az igazságnak serpenyőjébe.* Az új ünnep, officium és mise engedélyezése által azt hangsúlyozza az egyház, azt hirdeti a hiveknek: hogy *dicséretes, okos, a hit és erkölcsi élet fejlesztése czéljából üdvös dolog a lourdesi eseményeket hivő lélekkel elfogadni, azokban az Isten ujját, a Gondviselés intézkedését fölismerni. Ez az egyház ujabb intézkedéseinek értelme és jelentősége.* És ezen jóváhagyását, kijelentését az egyház nem elhamarkodva, nem könnyelmüen, hanem a bizonyitó okok, különösen a nagyszámú csodák szorgos megvizsgálása után, a kritikai tudományok teljes fényében adta. — Ha már most ezek után mégis valaki tagadásba venné Bernadettenek a bold. Szűzzel való társalgásait, a bold. Szűznek ama kijelentését: »Én vagyok a szeplőtelen fogantatás«, ha tagadásba venné a Lourdesban történt csodálatos dolgokat, az megvetné az egyház véleményét, és ezzel szemben nem tartaná dicséretesnek, okosnak, üdvösnek a lourdesi eseményekbe vetett

hitet. Ez mindenesetre már tiszteletlenség volna azon tekintély ellen, mely hivatva van nemcsak a hivőknek kötelmeit meghatározni, hanem az örökkévaló czél felé törekvőknek tanácsokat, ujabb ösztönzéseket is nyujtani.

Halljuk azonban az ellenvetést: »Tehát az egyház okos, helyes, üdvös dolognak mondja azon történelmileg hamisaknak bizonyult tények hivő elfogadását is, melyeket sajnos, még mindig találunk a breviariumban?« Korántsem. Jól kell megkülönböztetnünk a breviarium ujabb officiumait a régiektől. Az ujabb officiumokban elfogadott és jóváhagyott természetfölötti tények, jelenések, revelatiók nem függenek ismeretlen szerzőktől, spurius könyvektől, hanem szavahihető tanúk bizonyságtételétől, a rendelkezésre álló kritikai eszközök gondos használatától. Az ujabb officiumokat az egyház fejének megbizásából a kongregáczió rituum szerkeszti. Ezért az ujabb officiumokban foglalt események és természetfölötti tények hitelességéért mintegy maga az egyház vállal sokat nyomó (ha itt nem is csalhatatlan) tekintélyével kezességet. — Nem így van a dolog a régi officiumokkal. A régi officiumok nagyobbára magányos személyek művei, kolostorokban készültek; az ezen régi officiumokba került és a zsoltárok reczitálásában nyugvó pontokul szolgáló leczkéknek kiválogatásában egyedül az áhitat érdekei voltak irányadók, a történelmi igazság, hűség megvizsgálása inkább figyelmen kivül hagyatott; az áhitatnak subjektiv természete idővel szintén tőle telhetőleg toldozott-foldozott a régi officiumokban foglalt eseményeken. Midőn végre a tridenti zsinat után V. Pius, VIII. Kelemen véget vetettek e nagy subjektivitásnak és a meglevő officiumokat elfogadták, rendezték és azok reczitálását kötelezővé tették, nem akartak az officiumokba szőtt eseményeknek nagyobb tekintélyt, hitelességet adni, mint amennyit azoknak a veneranda antiquitas kölcsönzött. Mig tehát az ujabb officiumok az egyes események hitelességét illetőleg egyuttal mindig az egyház approbatióját is magukban foglalják; addig a régi officiumok nem zárják magukban mindig az egyház jóváhagyását az események hitelességére nézve, hanem csak a

tiszteletreméltó öreg kor jogával kivánnak maguk számára hitet. Így magyarázható azután, hogy a veneranda antiquitás czimén és szine alatt egynéhány olyan adat is került a breviariumba, melyeknek tarthatatlanságát a későbbi kutatás nyilvánvalóvá tette.

Joggal mondhatjuk tehát, hogy az Anyaszentegyház igenis állást foglalt a lourdesi események mellett annyiban, amennyiben helyes és üdvös dolognak tartja azoknak hivő elfogadását, amennyiben azokban a szeplőtelenül fogantatott Szűz tiszteletének terjesztése czéljából adott, gondviselésszerű serkentéseket, impulsusokat lát.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

A pápai tizedjegyzék szövege, melylyel ezen sorokban foglalkozom, már a mult században ismeretessé lett hazánkban.

Batthyányi Ignácz gróf, Erdély halhatatlan emlékü püspöke a vatikáni levéltárból teljes másolatot vétetett róla, s ezen másolat az ő nevéről nevezett Batthyányi-könyvtárban Gyula-Fehérvárt a kéziratok indexébe be volt igtatva, ezen könyvtári jegy alatt: No 5. V. 15. Czimirata ez volt: *„Regestum Saeculi XIV. De decimis et aliis sportulis camerae apostolicae spatio sex annorum, inchoando ab anno* 1332—1337. *inclusive collectis a collectoribus pontificiis Jacobo Berengario et Raymondo de Bonofato conscriptum. Ex archivo Apostolico Vaticano transsumptum.“* (In Quarto.)

Ezen kéziratot a hatvanas években szorgalmasan forgatta, és fel is használta b. Orbán Balázs, amit a »Székely

földről« kiadott három kötetes monografiája csaknem minden leirt községnél bizonyit. Azonban, midőn a nevezett könyvtár kéziratainak jegyzékét (Index Manuscriptorum Bibliothecae Batthyanianae) Gyulafehérvártt 1871-ben közrebocsátottam, eme kézirat már hiányzott, mit a 194. tétel alatt eme szóval: »Desideratur«, megjegyeztem. De távol legyen tőlem b. Orbán Balázst gyanusitani e kézirat eltünése miatt, sőt egyenesen meg kell jegyeznem, hogy ő eme kéziratból sajátkezüleg ivekre menő pontos excerptumokat készitett, s ezek alapján még a kézirat lapszámait is idézhette, amint azt számtalanszor idézte is. Ezen excerptumokat én saját szemeimmel láttam, s egy időben használtam is. Továbbá, ugyan a nevezett könyvtári kéziratot forgatta és használta néhai Kolosi Antal kanonok és püspöki irodai igazgató is, midőn az 1882. évi egyházmegyei Schematismus számára a parochiák történelmi jegyzeteit készitette, mit világosan bizonyit azon körülmény, hogy eme kéziratot, annak szövegét, lapszámait, sőt még könyvtár-signaturáját is idézgeti, mi nem lett volna lehetséges, ha a nevezett kézirat kezeinél nem lett volna. De ezért nekem nincs jogom, szándékom sem lehet őt valami gyanusitással illetni, nem is illenék, sem hozzá, sem hozzám olyasmit állitani, amire semmi bizonyitékom sincs; csak azt akarom konstatálni, hogy a nevezett kézirat az egyházmegyei könyvtárból, nem lehet tudni, mikor és hová, eltünt.

Ugyanezen kézirat másolata megvan Budapesten a m. kir. egyetemi könyvtárban Pray György kéziratai között; és megvan talán Pécsett is, mert Klimó György pécsi püspök is lemásoltatta volt még 1760-ban.

Nyomtatásban legelőbb Theiner Ágoston tette közzé ezen tized-jegyzéknek egy fogyatékos töredékét »Monumenta Hungariam Sacram illustrantia« czimü müve I. kötete 556—588 lapjain. (Romae Typis Vaticanis, 1859.)

Mindezen másolatok és töredékek azonban most már könnyen nélkülözhetők, miután a vatikáni levéltárból legujabb időben eme tized-jegyzék teljes szövege a »Monu-

menta Vaticana« első kötetében hitelesen le van másolva, és közrebocsátva.

*Jelen sorok czélja eme tized-jegyzéknek az erdélyi egyházmegyére vonatkozó részét, a Vaticana Collectio I. kötetének alapján, az akkori főesperességek helyzete szerint rendszerbe állitani, a lehetőségig megmagyarázva és feldolgozva, az érdeklett olvasó közönségnek úgy bemutatni, hogy az erdélyi püspökség ama korbeli képe álljon előttünk.*

Ezen rövidségre törekvő, és igénytelen munka során következő részekkel foglalkozunk:

I. A pápai tizednek a magyar egyház javadalmaira történt kirovása általában, és a tized-jegyzék jelentősége.

II. A pápai tizedjegyzék Erdélyre vonatkozó része, annak előnyei és nehézségei.

III. A pápai tized-gyüjtés pénzbeli eredménye az erdélyi egyházmegyére vonatkozólag.

IV. Az erdélyi püspök és püspökség a pápai tized-gyüjtés idejében.

V. Az erdélyi székesegyházi káptalan és annak tagjai, a pápai tized-gyüjtés idejében.

VI. Az erdélyi egyházmegye fő- és alesperesi kerületei, és az azok kebelében megnevezett plébániák, a plébánosok, befizetéseik kimutatásával együtt.

VII. Általános betüsoros kimutatása azon hitközségeknek, melyek a dézmaszedés idejében 1332—1337-ben az erdélyi egyházmegyéhez, (és a szebeni kiváltságos prépostsághoz) tartoztak, mely kimutatás a ma érvényben levő hivatalos községi nevek szerint, úgy van készitve, hogy első tekintetre látszik, minő egyházi fő- vagy alesperesi kerületbe tartozott régente eme község? minő nemzetiségek lakják ma? és mekkora ma annak területe?

VIII. Betüsoros személynévmutató a pápai tized-jegyzék erdélyi részéhez.

Ezen három utóbbi pont alatt van a tized-jegyzék személyi és tárgyi tekintetben jól megforgatva és a figyelmes olvasónak úgy bemutatva, hogy annak segitsége mellett a tized-jegyzék minden részecskéjét megérteni, és kel-

lően, méltányosan megitélni és felhasználni képes lesz. Ha valaki tisztelt olvasóim közül ezeket, főleg az utóbbi három pont alattiakat szárazaknak, nem elég teljeseknek. és nem elég világosoknak tartaná: nem fogok megütközni véleményén, magam is, eme korszak gyér történelmi forrásainak nyomása alatt, hasonlóképpen vélekedvén. De az épület elkészitésére sokféle anyag lévén szükséges, e munkában egybeállitjuk a főbb vonalakat, mint megannyi alkatrészeket, melyeket a jobb jövőnek munkás keze tovább épithet, vagy megjavithat. Efelett illik tekintetbe venni a forrást, melyből e munkálat eredt. Megrovást csak akkor érdemelne az iró, ha a forrás világosságát észre nem venné, vagy annak ellenére valamit szándékosan homályban hagyna.

Egyébiránt, mint mindenben úgy itt is győzzön, ami jobb.

Ha az e sorok folytán feltüntetendő hatszáznál több erdélyi magyar község mindenike egy-egy ivekre menő monografiával lenne megtisztelve, annak senki jobban nem örvendene, mint én; de én nem erre, csak a tized-jegyzék magyarázatára, és felvilágositására vállalkoztam. Elértem-e, vagy legalább megközelitettem-e a czélt? azt örömest a szakértő közönség bölcs itéletére bizom.

## I.

### *A pápai tizedgyüjtés Magyarországban. A tized-jegyzékek jelentősége.*

Magyarország történetében a pápai tized gyüjtése nem tartozott a ritkaságok közé. A keresztes hadak nagyszerű feladatai alkalmat szolgáltattak a keresztény világ akkori rendjében a zsinatoknak és a pápáknak, hogy a keresztény fejedelmek lelkesedését a papi rend, és papi javadalmak megadóztatásával is segitsék a kitüzött czél elérésére.

A XIII-ik század elején 1216-ban III. Honorius pápa, hivatkozva a lateráni általános zsinat végzéseire, rendeletben felszólitja János esztergomi érseket, hogy a szentföld felsza-

baditása végett, támogassa, segitse a pápai kiküldött követeket, kiknek három éven át minden egyházi javadalmas évi jövedelme huszadik részét fizesse le. (... »Omnes omnino clerici, tam subditi, quam prelati, vicesimam ecclesiasticorum proventuum usque ad triennium integre conferant in subsidium terre sancte« .... (Theiner A. Monumenta I. 3. l.) X. Gergely pápa 1275-ben utasitja Gerárd pápai követet, hogy a magyar egyház javadalmas papjaitól hat éven át az egyházi jövedelmeknek tizedik részét a szentföld felsegitésére szedje be; e végett a hol hasznos vagy szükséges, segédgyüjtőket is rendelvén, kiket tekintettel a gyüjtésben kifejtendő fáradalmakra és költségekre, a tizedfizetés terhétől felmentett, (Theiner, Monum. 1. 319. 320.) mit III. Miklós pápa is megerősitett. (U. o. 324. l.) VIII. Bonifácz pápa hasonló irányú rendeletei után, 1304-ben XI. Benedek kasentinói Bonajutus aquileai kanonokot küldötte Magyarországba *mint pápai követet ugyanezen czélból*, (Theiner, Monumenta I. 412.) s az üresedésbe jövő egyházi javadalmak jövedelmeit is ugyan evégett gyüjtögeti (1317-től 1320-ig) Szebeni Rufinus pápai követ (Theiner, Monumenta I. 450.) De mindezen huszad, tized, stb. jövedelmi gyüjtésekről Gerárd és Rufinusét leszámitva, melyek a Monumenta Vaticana első kötetében 1—38 lapon közrebocsátvák, kevés jutott el a mi korunkra. Szerencsésebb lett a viennei zsinat rendelete folytán XXII. János által hazánkban elrendelt tizedgyüjtés, mi nálunk 1332—1337. években volt foganatba véve. Róbert Károly király ebbe azon kikötéssel egyezett bele, hogy a gyüjtés harmadrésze az ország védelmére kezén maradjon. Ugyanezen harmadrészt az időközönként üresedésben levő egyházi javadalmak jövedelmeiből is kivette a királyi felség, mibe belenyugodott XXII. János pápa is. (Theiner. Monum. I. 554—555.)

Ezen tizedgyüjtés egymásután következő hat esztendőre volt elrendelve, úgy hogy minden egyházi alantas vagy főjavadalmas évi tiszta jövedelme tizedik részét a kiküldött pápai követeknek évenként kétszer, az Úr mennybemenetele, és mindenszentek ünnepén, fizesse be. Pápai követekül

evégre ki voltak küldve Berengári Jakab és Bonofato Raymond, ki a sexennium vége felé elhalván, helyébe Lengres Jakab neveztetett ki.

Ezen követség hazánkban a kijelölt hat esztendő alatt nagy munkát végzett, s a megyés püspökökkel egyetértőleg, azoknak, és a királynak védelme alatt a befizetendő jövedelmi részeket kiszabta, több algyüjtőket rendelt, és ezeknek jelentéseiből elkészitette főjelentését, vagy jobban mondva számadását az apostoli szentszékhez, mely a már többször nevezett Monumenta Vaticana első részének első kötetében a 41—410-ik lapig már megjelent. Eme regesták nagyon becsesekké váltak, nemcsak azért, mert a XIV. század egyházi javadalmainak jövedelmeiről biztos kulcsot adnak, és a folyó pénznemek neveit, hiven megtartották, de főleg azért is, mert megtartották a régi községeknek, és azok papjainak neveit, és emlékét, az egyházmegyéknek kerületekbe osztását, és szervezését, feltüntetvén ezek mellett hazánkban a keresztény vallás intézményeinek az Árpádok korszakában történt gyors elterjedését, és lehetővé tévén a régi magyar egyház geografiájának megirását, mely már meg is jelent ezen czim alatt: »Magyarország egyházi földleirása a XIV. század elején. A pápai tized-jegyzék alapján feltüntetve.« Budapest, 1891. (Három kötet; a harmadikban a mappák lévén elrendezve, az egyes Dioecesisek részére. Ismertetve a M. Sion 1892. évf. 310. l.)

Igaz, hogy ha a subcollectorok tized-jegyzetei meglennének, minthogy ezek honi egyházi dignitáriusok, kanonokok, főesperesek valának, s a helyi és személyi viszonyokat hivataluknál fogva is legjobban ismerték, ugyanezen eredményeket részünkre éppen úgy, vagy talán még világosabban biztositanák; de a subcollectorok ezen jegyzékei, mik valószinűleg a pápai követség főjelentésével együtt az apostoli szentszék levéltáraiba kerülhettek, vagy elvesztek, vagy pedig valahol lappanganak, mig a követségi jelentés pergamen lapjai (eltekintve az elveszett első 38 laptól) napjainkig fennmaradtak. Ezen pergamen lapok nagyon tömötten és sok rövidítésekkel, kettős kolumnában vannak irva,

s a 39. oldaltól kezde 123—6-ig terjednek, miket a pápai követek rendeletére, a követség kanczelláriájában, a kirendelt hazai subkollektorok jegyzékei alapján készitettek úgy látszik olyan idegen emberek, kik a magyar nyelvet, s a magyar helyneveket nem ismerték, és nem értették, s éppen azért azok leirásában sok ingadozást, tévedést, sőt torzitásokat is követtek el, úgy hogy az eredeti neveknek eltalálása végett itt-ott, beható hely-ismeretre, és éles megfigyelésre van szükség. Némely irók megkisértették eme hibásan irt helynevek helyes olvasására, a vocalis és consonans betük áttételeiről elmélkedve és értekezéseket készitve, szabályokat felállitani. De ezen törekvés czéltévesztett, és minden ily irányú fáradságnak meddőnek kell maradnia, azon egyszerű okból, mert szabályokat csak a helyesirás, az orthographia ismer, a téves irásnak, az értetlenségnek, a torzitásnak szabálya nem lehet. Szabad azonban a leirt téves jegyekről a helyes nevekre éles megfigyelés mellett következtetni, s a torzitott alakban az eredetit kitalálni.

Azonban kétséget nem szenved, hogy a követség emberei, akik e számadási jegyzeteket készitték, művelt emberek voltak. Ezt egyéb körülmények mellett az is bizonyitja, hogy a latin nevekben, s a latinos községi elnevezések leirásában nem hibáznak; s némely hibáik éppen a latinos műveltségből erednek, midőn például Debreczen helyett így irtak de Breczen; Désvár helyett: de Eruar; Derzs helyett de Ers stb. Gyakran felcserélik az s, zs betüt a g betüvel; de Salisfodio helyett Galifodio, Zsadan helyett Gadán, Sebösi helyett Gebusi, innen erednek. Azon pedig, hogy a magyar nyelvnek sajátságos cz, cs, gy, ly, ny, sz, ty, zs, stb. hangjait, nem egyforma biztossággal adják, még ma sincs jogunk megütközni, ha tudjuk, mennyi ingadozás volt eme betük leirásában, napjainkig. Mentségökre szolgál, hogy nekik nem a helynevek tiszta kiirása, de a tized-gyüjtés pénzügyi eredményének pontos feljegyzése vala főkötelességök; s ebben is itt-ott botlanak. Például beirják, hogy valaki fizetett, de nem irják, hogy mennyit fizetett, mire több esetet lehetne felhozni.

Kellemetlen érzést okozott a sexennium végével 1338-ban XII. Benedek pápának azon tapasztalat, hogy Bonofato, és a helyébe küldött Lengres halála után, Berengari Jakab számadásait a maga idejében nem adta be, s a begyüjtött, és több helyeken deponált értékekről felvilágositást adni vonakodott, miért a pápa őt személyesen megdorgálta és maga elébe idéztette. Erről Theiner Monumentáiban több okmányt találhat a figyelmes olvasó az első rész 619, 631, 632 és 634-ik lapjain. S valamint napjainkban a nagyobbszerű vállalatok alkalmát aljas csalók fel szokták használni saját zsebök megtömésére, úgy megtörtént azon korban is, hogy furfangos emberek XXII. János és XII. Benedek pápa nevére hamis rendeleteket faragtak, és azokkal a lengyelek között, s hazánkban is pénzt csaltak ki egyházi férfiaktól. Egyikök,pl. (több társaival) a nyitrai dioecesisben, Rathe nevü plébániába (talán: Rutka, Turóczmegyében) érkezvén, Domokos plébános házában véletlenül sulyos betegségbe esik, s a halál rettenetes óráját közeledni látván, megvallja házi gazdája előtt, milyen csalásokkal jutott ő (és társai) a nála levő kincsekhez és drága edényekhez, miket halála esetére a római egyháznak átadatni kivánt; de midőn Domokos plébános az ő és társai nevét kérdezte, sem társait, sem magát meg nem nevezte. Társai Domokostól futással menekültek, ő pedig titkát magával a sirba vitte. (Theiner, Monumenta I. 622. lap.)

## II.

### *A pápai tized-jegyzék Erdélyre vonatkozó része; annak előnyei és nehézségei.*

A XXII. János pápa által hat évre kihatólag rendelt tized-gyüjtés Erdélyben csak öt évig tartott s az ötödik év befizetései is csekélyek. Maga az erdélyi dioecesist illető tized-jegyzék főczime: „*Registra quinque annorum de Ecclesia Transsilvana, sive partibus transsilvanis Subcollectorum*“, mely az eredeti vatikáni pergamentkönyv 48-a első kolumnájától kezdve az 58—6 II-ik kolumnáig terjed,

és a Monumenta Vaticana első kötetének 90—144. lapjain, nyomtatásban olvasható,) világosan mutatja, hogy a hatodik év gyüjtéséről a követség valami, előttünk nem világos okból lemondott, ámbár az erdélyi püspök az ő tizedét az egész hat esztendőre lefizette. Továbbá kilátszik a czimből az is, hogy az erdélyi tized-jegyzék egészen az itten működött *Subkollektorok Tamás* székesegyházi őrkanonok és *Benedek* telegdi főesperes-kanonok jegyzékei alapján készült, vagy lett lemásolva a főkönyvbe, a pápai követség irodájában. Csak az a sajátságos tünemény, hogy mig az első két évi befizetések példás jó rendben történnek, a harmadik évi jegyzék oly feltünően zavaros, s az egymáshoz nem illő helynevek oly egybehányását mutatja, mintha nem is azon Subkollektoroktól származnék, vagy valaki a neveket mesterségesen vegyitette volna. A negyedik évi bejegyzések is rendben vannak, de a vége felé, és az ötödik évben nagyon megcsappannak. Úgylátszik, akkor sem volt kedves a huzamos időre terjedő fizetés. De ezt nem úgy értem, mintha az erdélyi tized-jegyzék szövegének valamely kis része erre feljogositana; mert abból inkább a nyugodt, készséges fizetés tünik ki, a szász lelkipásztorok pedig, különösen a sebesi dekánátusból szorgalmasan fizetnek, még az ötödik év elején is. És ami más egyházmegyék papjainál nem ritka, hogy t. i. a pápai követség tagjai a befizető plébánosokat a jövedelmek hűséges bevallására megeskették, hogy azon évre csakugyan annyit és nem többet kötelesek befizetni (= juratus solvit . . .) az erdélyi tized-jegyzékben annak semmi nyoma sincsen, annál kevésbbé volt valami egyházi fenyiték, vagy censura alkalmazva. Csak a beszterczei dekánátus néhány szász papja, és a szeredahelyi plébános Konrád kapott megintést a pontos fizetésre. Azért az ötödik év befizetései is valami előttünk ismeretlen más okból maradhattak el.

Megpróbáltam, időtani elvek szerint vizsgálni az erdélyi tized-jegyzéket, s azon eredményre jutottam, hogy a bejegyzésekben, tekintve a csoportokot, a chronologia rendje nincs megtartva. De a subcollectorok erre nem is lehettek

sem utasitva, sem kötelezve. Az idő egymásután következő rendjének meg nem tartását könnyű megérteni abból, hogy a segédgyüjtők jegyzékei, melyek az alesperesektől a fenn megnevezett Tamás őrkanonok és Benedek telegdi főespe-res kezébe érkeztek, nem egymásután lettek a Regestumba bevezetve. Nincs ugyanis kétség abban, hogy Tamás és Benedek kanonokok mellett Erdélyben több segédgyüjtők is működtek; maga a tized-jegyzék is, mint ilyent névsze-rint megnevezi Pétert a nagyenyedi plébánost; és az erdélyi káptalan levéltárában ma is megvan Berengari Jakabnak 1333. márczius 1-ről kelt egy nyugtatványa, melyben Ta-más és Benedek mellett János főesperest is mint subkollec-tort, az átvett értékekről megnyugtatja. (Ezen nyugtatvány közzé is van téve, a fenn megnevezett »Magyarország egyházi földleirása« bevezető részében a XXI. lapon.)

Az eredeti pápai tized-jegyzék 53-b. col. II. lapjának közepén, a befizetők nevei között oly felülvizsgálati bejegy-zés áll, melyből világos, hogy az erdélyi tized-jegyzék el-könyvelése a pápai követségnél 1336-ban készült. Ezen jegyzék ilyen: »Nota. *Hec est sumpma istius regestri, que facta est coram domino Legato in festo b. Georgii martiris anno Domini M.CCC.XXXVI-o videlicet LXXVI marce argenti, minus fertone ponderis Albensis. Item in grossis quadringenti quinquaginta quatuor grossi.*“ Ilyen forma bejegyzés ugyanezen évből még van kettő. — Feltéve, hogy a fenn megnevezett pergamen-libellus már a beirások idejében is, mostani rendje szerint állott, (miről a lapszámok folyó összegezései kezeskednek) ebből következik, hogy a váradi egyházmegye Regestuma kivéte-lével, mely az erdélyi előtt áll a 39—47. lapon, a többi dioecesisek Regestumának elkönyvelése mind ezen idő után történt.

Az erdélyi pergamen-regestum a vatikáni levéltárban elég jó állapotban maradott fenn; csak néhány helyen 57, 58. lap van a pergamen megevődve, melyeken a községek és papok neveit az idő vasfoga kiharapta; legtöbb nehéz-séget okozott a III-ik év fennemlitett zavaros helye, hol az

archidiaconatusok rendje mellőzve van, és némely röviditett nevek, miket többfelé lehet fejtegetni. Azért meglehet, hogy az ezen dolgozatban feltüntetett plébániák jegyzéke nem is teljes; maga a hunyadi főesperesség nagyon gyengén, a krasznai főesperesség pedig csak egyetlenegy plébániával van bevezetve; némely szegény vagy létrejövés állapotában levő plébánia, és a marosujvári »Szent-Mihály« egyház s az Aranyos völgyében fekvő faludi »Szent-György« egyháza, miknek emlékét ezen korból a gyulafehérvári káptalan levéltára (Cista Capit. II. n. 33. alatt) megtartotta, talán azért, mert nem voltak plébániák, nincsenek megemlitve. A kolosmonostori apátság területén levő beneficiumokról is hallgat a Regestum.

A hitközségek neveinek főesperességek szerint történt rendezésében azon eljárást követtem, hogy minden helynevet, még a hibásan irottakat, s az eltorzitottakat is tekintetbe vettem, és betüsorban berendeztem, a meghatározásnál a helységnek a Regestumban előforduló neveit mind egyhelyre vettem, hogy az egybehasonlitás, vagy a feltalálás könnyü, és a munkálat végén a Regestum régi neveiből való részletes index felesleges legyen. A meghatározásnál nem lehetett a vármegyék megemlitését és az úgynevezett adfiliatiót, elkerülnöm. Természetes, hogy a mostan érvényben levő vármegyei felosztást vettem figyelembe; az adfiliatiók kérdésében pedig az erdélyi és a szatmári püspökségnek legujabb 1893. évi Schematismusát követtem. — Minden községnél megnevezem a quinquennium alatt tizedet fizető plébánosok neveit. Az évszám csak egyszer fog előfordulni, de a befizetések az öt év alatt római számokkal (I—V.) vannak megkülönböztetve. Itt-ott, a községek történetére vonatkozó rövid jegyzeteket is tettem kezem ügyébe eső régibb okmányok alapján, melyek mintegy utólagosan bizonyitják a pápai Tized-Regestum teljes hitelességét; s néhány székely községnél felemlitettem idéző jelek között a XVI. század előtti időkből épségben fennmaradott egyházi emlékeket, és pedig leginkább b. Orbán Balázs »Székely Földje« szerint, mit azért emlitek itten, hogy az

idézett részletekért felelős forrásnak előre megadjam a kellő tiszteletet, s a további idézgetést feleslegessé tegyem.

Ha valaki ezen tanulmányban a községek rendezését könnyű dolognak vélné: arra kérem, tegye félre merőben ezen tanulmányt és próbálja meg az ujra-, vagy jobbanrendezést. Én már tapasztalásból tudom, hogy nem fog könnyű munkát végezni!

Még csak egy megjegyzést kivánok tenni. A tizedjegyzékben többhelyen meg van emlitve, hogy a plébánosok »media decimát« »fél-tizedet« fizetnek. Tévedés lenne ezt csupán a dézmákra szoritani, mert itten az évi tiszta jövedelemről, és annak tizedéről, illetőleg a media decimánál huszadáról van szó; ámbár ahol a plébános fizetése csupán a dézma volt, emez értelmezés helyes lenne. A jövedelem más része földbirtok volt, s itt-ott alapitvány, és egyebek. Nincs kétség benne, hogy a magyar ősi egyház főjövedelme a dézmákra vala fektetve, melyet a magyar és székely nép is századokon át fizetett, miről a régi okiratok lépten-nyomon, még a székelységnél is tanuságot tesznek. De miután a pápai rendeletben a jövedelem tizedéről van szó, és nálunk nem tizede, de huszada van beszedve, ez, azt vélem, hogy valamely kivételes pápai engedély folytán (melyet csak sejtek, de nem ismerek) történhetett, mit az erdélyi püspök és papság eziránti kérelmének kellett megelőznie. Hasonló példával az esztergomi és egri püspökségek területén is találkozunk, mert Druget Vilmos szepesi gróf 1331-ben folyamodott XXII. János pápához, hogy a szepességi szegény plébánosoktól, hol a papságnak dézma jövedelme nincs, (mert a dézma-jog az esztergomi érseket és az egri püspököt s a szepesi prépostot illeti) s egyéb jövedelem alig elégséges az alsó papság tisztességes megélhetésére, a jövedelmek tizedének csak felét rendelje beszedetni. (Theiner, Monumenta I. 541.) Ilyen irányú kérelem mehetett Erdélyből is a pápához, ki a tizedgyüjtő követeket az erdélyi vajdának Szécseni Tamásnak is ajánlotta; (Theiner I. 551.) noha ottan eme leengedés nincs megemlitve.

Magáról a magyar egyházi dézmáról IX. Gergely pápa

1233-ban azt irja követének, hogy a magyar egyház szokása szerint a főesperesek az ő kerületeikben beigtatják, és egyszersmind kifosztják a papokat (»in capellis archidiaconatus sui instituunt et destituunt sacerdotes« ...) és a cathedraticumot, s a procuratiót, midőn a kerület papjait meglátogatják, beszedik; és *minden dézmáknak háromrésze a püspöknek*, és a hátralevő negyedből *három rész* a »magistereknek« jut csak a *quarta*, *negyedik része* lévén a plébánosoké. »Sola quarta parte, sexta decima videlicet presbiteris reservata.« ... (Theiner, Monumenta I. 113, 114.) Ezen tizenhatodrész tehát igen csekély lehetett, s azért emliti a pápa azon következményt, hogy a papi pálya szegénysége miatt sok a panasz »indeque accidit, quod vix, nisi servilis conditionis presbiter invenitur«; mi ellen a szentatya a papság jobb dotációja sürgetésére az ő követét, Prenestei Jakabot kellően utasitja, de több mint valószinű, hogy a tatárjárás korszakában emez utasításnak nem lett kellő eredménye. — Azért nem alapnélküli a feltétel, hogy az erdélyi papság a XIV. század elején is szegénysorsú volt, mi a tized felének leengedésére alkalmas igaz okul szolgálhatott: Ebből is látszik, hogy a ma is feszegetetett »congrua« kérdése a magyar egyházban nagyon régi, s a jelekből itélve nem egyhamarjában fog megoldást nyerni.

Hogy megtudjuk valamely régi plébános évi tiszta jövedelmét, a tized-jegyzékben egy évre befizetett részt sokszoroznunk kell 20-szal; s az összeg a becsülés alapjául felvett évi tiszta jövedelmet fogja kimutatni.

(Folyt. köv.)

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Janssen hetedik kötete.* (*Geschichte d. deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters, mit Ergänzungen von L. Pastor; herausg. v. Herder, Freiburg i. Br. 8-r. 47 és 660 l. Ára 6 Mk. = 3 frt 60 kr.*)

Csak egész röviden teszünk említést eme nagyszerű munka uj kötetéről, amint ezelőtt sem mulasztotta el a »M. Sion« az egyenkint megjelent Janssen-kötetekről referálni. (V. ö. pl. 1883. évf. 214. l. — 1889. 281. l. stb.)

T. olvasóink tudják, hogy a megboldogult nagy historikusnak (életrajza ismertetését lásd 1892. évf. 982. l.) szellemi hagyatékát az innsbrucki egyetem jeles történettanára, Pastor L. örökölte, s hogy az örökhagyó egyenesen őt kérte fel műve folytatására, helyesebben, további kiadására; mert hisz maga Janssen egybegyüjtötte s egybegyüjtve hagyta hátra adatait egész a mi századunk elejéig. (1806-ig, amikor a régi német birodalom megdőlt.) Igy hát ez a kötet épúgy, mint a még következendők a valóságnak megfelelőleg *Janssen munkájának* nevezendők, bár Pastor, az átnézéssel, rendezéssel is nagy munkát végezve, a magáéból is ád hozzá egyet-mást, sőt igen sokat, kiegészitésül, de egészen Janssen szellemében. — Egész precize beszélve, e kötetben *Janssentől* vannak megirva a következő fejezetek: Az egyház-szakadás óta támadt hanyatlás az iskolákban. Népiskolák — a tanitók dijazása — a tanuló ifjuság és annak fegyelmezése. Ujonnan alapitott protestáns latin iskolák és gymnáziumok — a tanitók fizetése — tanszakok és tanmód. Iskolák katholikus vidékeken. Az iskolai dráma a protestánsoknál és katholikusoknál. Egyetemek katholikus hatóságok alatt — egyetemi működése a jezsuitáknak. 2. A protestáns egyetemek. Humanisztikus tanulmányok — philologiai műveltség — latin költészet. Jogtudomány s jogi tanulmányok— philologiai műveltség — latin költészet. Jogtudo-

mány s jogi tanulmányok. Történetirás. Mennyiségtan és csillagászat. Viszont átdolgozta *Pastor* a következő fejezeteket: Természettudományok, gyógytudomány. Philosophia és theologia a protestánsoknál. Theologia és philosophia a katholikusoknál. A szentirás német fordítása katholikusoknál és protestánsoknál. A prédikáczió katholikusoknál és protestánsoknál. Könyvcensura. Könyvnyomtatás és kereskedés. Lapirodalom. — De, mint mondottuk, mindezt Janssen szellemében.

Innen van, hogy ez a hetedik kötet is úgy szól hozzánk, mint az előző hat; nem a szerző beszél belőle, hanem beszélnek maguk az idézett okmányok. És pedig beszélnek a művelődés legfontosabb tényezőiről: az iskolákról és egyetemekről, művelődésről és tudományról, könyv-czenzuráról és könyvkereskedésről.

Bámulatos, úgy hűsége, mint kivitele folytán, az a kép, melyet Janssen mesteri keze — az a most már elporladt kéz — itt festett. Csak néhány kiválóbb kideritett tényre utalunk. Az 553. lapon ki van mutatva, hogy amit Luthernek tulajdonitottak eddig, a német, az u. n. hochdeutsche Sprachet vagyis az irodalmi nyelvet illetőleg, az *Luther nélkül is kifejlődött volna*, mert már fejlődésben vala. Továbbá az az 554. lapon be van bizonyitva, hogy *Luther a szentirás fordításakor a szent szöveg meghamisitását rendszeresen üzte*, csak hogy új tanitását a bibliából látszassék meriteni. Különösen szeretett magán Luther ilyenkor két rövid szó által segiteni. S ez a két engedelmes szó az „*allein*“ és a „*nur.*“ A legfőbb hamisitások egyikét Luther ily módon a Róm. 3, 28. versébe beirt »allein« szócska által követte el: »So halten wir es nun, dass der Mensch gerecht werde ohne des Gesetzes Werk, *allein* durch den Glauben.«

»Az egyedüli protestáns lelkész, irja Döllinger (Kirche und Kirchen 469—470.), akiről tudomásra jutott, hogy ebben, a szentirás meghamisitásának a pontjában, ekklézsiájával nyiltan szembe szállott, az Amerikába kivándorolt porosz predikátor, *Ehrenström*. Ő hitközségének tagjait megtanitotta a görög nyelvre s azután szemük láttára kimutatta

nekik, hány különféle helyen forditott Luther hamisan (V. ö. Wangemann, Preusz. Kirchengesch. 3, 132. lap). Ellenben *Palmer* (Homiletik 303. l.) a predikátorokat nagy hangon figyelmezteti, hogy *a nép előtt soha se említsék, hogy Luther ezt vagy azt a helyet roszul forditotta. Ez titok, melyről hallgatni kell;* legfölebb annyit szabad megengedni, hogy a forditás nem világos, homályos.

*Igy tartják lefogva a protestáns német népet, századokon át, a tévedésben;* így ámitják ezt a szegény népet századokon át.

Mindez s még sok egyéb szorosan, okmányokból bebizonyitva, — úgy hogy el lehet mondani: Janssen történelme befejeztekor nem lesz egy népnek kulturtörténete sem oly behatóan és részletesen megirva, mint a német népé az újkorban.

Épp azért az az osztatlan figyelem, melyben a művelt világ Janssen történelmét kezdettől fogva részesiti, osztályrésze lesz ennek a kötetnek is, meg a következőknek is, (alig győzi a kiadó-czég folyton új kiadásokkal kielégiteni a publikumot), s amint az előző kötetek, úgy ez is meg fogja nyitni még jobban a komoly kutatónak szemét a reformáczió szerencsétlen hatásainak szemlélésére. — A VIII. kötet rövid pár hó mulva fog, mint a kiadó igéri, megjelenni, s tartalmát a XVII. századbeli socziális, nemzetgazdászati stb. állapotok, a boszorkánypörök stb. fogják képezni.

*Liberius.*

*Hettinger X. F. Aus Welt und Kirche. Bilder und Skizzen. Dritte, mit „neuen Bildern aus Tirol“ u. Skizzen aus der Schweiz vermehrte, von dem sel. Verfasser für den Druck vorbereitete Auflage. Mit d. Porträt des Autors in Lichtdruck u. 57. Illustrationen. 2 kötet. (Az első: Rom u. Italien. A második: Deutschland u. Frankreich.) 8-r. össz. XXIV. és 1394 l. Ára füzve 10 Mk. (= 6 frt.) félbőrbe kötve 14 Mk. (= 8 frt 40 kr.)*

Hogy a »Magyar Sion« az a folyóirat, amely Magyarországon a Herder-féle úgy theologiai és bölcseleti, mint egyéb jelesnél jelesebb kiadványokat legsürübben ismerteti, azt, gondolom, senki, aki a lefolyt évfolyamok köteteibe betekint, tagadásba venni nem fogja.

Ime ismét egy új kiadása a hirneves, pár év előtt elhunyt Hettinger egy szintoly hirneves munkájának, melyről máshol magyar recenziót alig olvashatni. Pedig az a könyv, amelyben egy oly theologus, egy oly plátói lelkü bölcselő, egy oly mély kedélyü ember, mint Hettinger, irja le a különböző országokban szerzett közvetlen benyomásait, az a könyv, kell, hogy érdekelje a magyar papi olvasóközönséget is.

Nekem itt tulajdonképpen nem is magát a könyvet kell bemutatnom, hanem csupán annak új, harmadik kiadását. Mert a »M. Sion« már ezelőtt hét esztendővel (1887. évf. 138. és 219. ll.) beható recenzióját hozta magának a könyvnek Várnai tollából, s elmondotta abban a recenzióban, hogy ez a könyv nem pusztán utirajz, hanem telve van a theologus, az apologeta szellemes és tanulságos reflexióival, melyek mindent a világon az egyházhoz viszonyitanak, elmondotta, hogy az egész munkán zamatos illatként ömlik el az az egyházias, az egyházat szerető szellem, és a gazdag tudás, amely Hettingert jellemezte; — elmondotta bő kivonatban a könyvnek jóformán egész tartalmát is.

Legyen tehát nekem megengedve, a t. olvasót, aki a könyv iránt méltán érdeklődik, arra az idéztem ismertetésre utalnom, magamnak pedig csupán az új, immár harmadik kiadásnak rövid megbeszélésére szoritkoznom.

Ez új kiadás abban különbözik az előző kettőtől, hogy 1) jelentékenyen van bővitve, 2) illusztrációkkal gazdagitva, 3) az eddigi nagyoktáv, esetlen alak helyett tetszetősebb, közönséges nyolczadrétben van megjelenitve.

A bővitéseket illetőleg, egészen új leirások jutottak ez új kiadásba, az elhunyt szerzőnek a szép Tirolországban és Svájczban tett szünidei kirándulásait tárgyalók. Ezeket az első két kiadásba nem vette be, de később, feldolgozva

úti emlékeit, még maga rendezte sajtó alá, hogy, ha esetleg új kiadásra lenne szükség, oda beszőhesse. Nem is csalódott, a munka oly tömegben kelt el, hogy alig pár évre a második kiadás után már harmadikra lett szükség. S bár a szerző ezt meg nem élte, a buzgó kiadó felhasználta a hátrahagyott kéziratokat.

Az illusztrációk ugyancsak hiányoztak az első két kiadásból. De nem lenne Herder az a fáradhatlan, életrevaló kiadó, aki valóban, — ha nem respektálja korunk előszeretetét az illusztrált könyvek iránt. Hisz ma, talán a legszorosabb értelemben vett tudományos könyveket kivéve, mindent illusztrálnak. Ott diszeleg mindjárt az első kötet czimlapja mellett Hettingernek érdekes, fénynyomatú profilja, magas homlokával, vállaira omló hajával, a szövegben pedig nem kevesebb, mint 57 kisebb-nagyobb kép, többnyire jó fényképek után s mindig az éppen leirt vidék vagy város mellett adva.

Amint ez illusztrációk nagyban emelik a könyv értékes és érdekes voltát, épp úgy igen előnyös a harmadik újitás is, a kisebb, jobban kezelhető formátum. Ezt már az ember székében hátradőlve is forgathatja, s nem kell, mint az előbbi kiadásokat, az asztalra letennie.

Újra mondom, ezt a könyvet olvasni, magasabb szellemű élvezet! Tartalom és forma egyaránt lekötik az olvasót. Hettinger az örök várost pl. már ifjú éveiben, mint germanikus ismerte még XVI. Gergely pontifikátusa alatt, mikor ott még minden a régi, rendezett viszonyokat tükrözte vissza — később is többször meglátogatta Rómát, az új állapotokban. Hogy irja le eme benyomásait! Vagy a második kötetben, mily élvezet az ő vezetése mellett járni meg a gasteini hegyeket, a zöld Tirolt, Helvéciát, a thüringi erdőt, végre Párist s a st.-denisi királyi sirbolt csarnokait!

Felhivjuk az érdeklődők figyelmét a könyvre, mely, tekintve azt, amit nyujt, éppen nem mondható drágának.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Keresztény imádságos könyv, melyet irt Pázmány Péter. Budapest. Kiadja a Szent István-társulat. Nagy 4-r. 564 lap. Ára félbőrbe kötve 3 frt 20., egész bőrbe 4 frt.*

Pázmány Péter, »a boldog emlékezetű Kardinál« imakönyvét ezuttal a 18-ik kiadásban ötödször adja ki a szent István-társulat. Ezt a kiadványt bizonynyal hálásan fogadja a kath. hivő közönség, hiszen az a zamatos, erőteljes nyelvezet szinte leheli az élő hitnek füszeres fuvalmát. Cseppet sem ereszkedem Szarvas Gábor czégéres mesterségébe, a filologiába; már csak azért sem, mert roppant respektussal viseltetem a nyelvészek iránt s valamint egy német filologushoz nem mernék latin levelet irni, úgy Szarvas kollegáival sem mernék egyetlen egy disputáczióba ereszkedni. Csak azt emlitem, hogy itt-ott az ósdiság triviálissá és parasztossá teszi a kifejezést a mai kor emberének fülében, például »kinszenvedésed keserüségét kóstolhassam«; nem tudom, mégis csak jobban hangzik nekem az »izlelhessem.« Igaz, hogy talán nem jó szó ez az »izlel.« Akkor természetesen bocsánatot kérek. — Egy jó katholikus, akadémiai tanár, világi ember azt mondta nekem: miért használják önök még mindig azt a »paradicsomot?« a szavak jegyek, bankók s értékük módosul. Manapság a közész a »paradicsom« alá legkönnyebben a paradicsom-alma fogalmát csusztatja. Ha ez igaz: akkor az ósdiságnak ilyenekben helyet nem szorithatunk.

Úgy veszem észre, hogy a jelenlegi kiadás néhány imával bővittetett s hogy a »Toldalék« nincs külön hozzátoldva, hanem elosztva s alkalmasan beleékelve. De egyet sehogy sem érek föl észszel, s ez az, hogy mi indithatta a Társulatot az előbbi kezelhető alak elhagyásával arra, hogy kvart alakot adjon a könyvnek. A mostani kiadás egészen úgy néz ki, mint egy rituale. Csak csatt kellene rá, s akkor tisztességesen illenék bármely falusi anyámaszszony hóna alá. Világos ebből, hogy azt a könyvet feltünés nélkül »intelligens« úr vagy hölgy templomba nem viheti. Vagy talán csak mint irodalmi mű van kiadva? de attól megint a kötésen diszlő kereszt idegenkedik. Tehát imakönyv, melyet templomba

vinni nem lehet. Igaz, hogy ha otthon forgatják, akkor is teljesen kifizeti a fáradságot, de miért nem kötötték össze a jót az alkalmassal? Otromba alakja van. Azt is gondoltam, hogy talán az egyetem által kiadandó Pázmány-műveknek alakjára voltak tekintettel: de ezt se hihetem.

*Dr. Pethő.*

*Az evangelista munkája. Példákkal füszerezett dogmatikus egyházi beszédek. Irta Sullay Rezső, spáczai plébános. I. köt. II. rész. (Husvéti ünnepkör.) Esztergom, Buzárovits nyomda. 94. 195. l.*

A szerző hű maradt önmagához s az első bekezdő füzetben fölmutatott irányhoz, s így az ismertető is könnyű szerrel odautalhat az első füzet ismertetésére, amelyből a másodiknak is főbb vonásait kiemelhetni. — A hang, a szinezés, a józan mérséklet, a szónoki áradozás hiánya .... itt is, mint ott ugyanaz maradt; természetesen csak a tárgy más. Egyes hangulatosabb beszéddel is találkozunk a füzetnek végén, hol a »mennynek teremtőjéről«, a »hatnapi teremtés csodáiról« szól. De épp azért talán, mert hangulatosaknak, s kellemes változat-számba menő beszédeknek tartom ezeket, melyek az egyhangú s elcsépelt, s amellett új mezbe nem öltöztetett témákhoz kötve nincsenek, — mondom, — épp azért, mert hangulatosaknak tartom, más valaki a közönséges templomi használatra alkalmatlanoknak itéli. De tény, hogy igen érdekesek, s ha a szokatlan szavakat használatosabbakkal váltjuk fel, s kissé a magyarázatot hosszabb lére eresztjük, beválnának bárhol. Csak azt jegyezném meg az e fajta beszédekről is, hogy olyan nagyon is dilettans nézeteket, amilyen az, hogy Isten a paradicsom tájékán a Himalaja-hegységet emelte ki a földből s azért nem akadnak rá a paradicsom helyére, — mégis csak nagyon parce kell a szószékről hirdetni.

*Dr. Pethő.*

I. *Ontologia. In usum scholarum. Auctore Carolo Frick S. J. Cum approbatione rssimi archiep. Friburg.*

*Brisgoviae. Sumptibus Herder. 1894. 8-r. 204 lap. Ára 2 Mk. = 1 frt 20 kr.*

II. *Philosophia naturalis. In usum scholarum. Auctore Henrico Haan. Cum approbatione rssimi archiep. Friburg. Brisgoviae. 1894. 8-r. 220 lap. Ára 2 Mk. = 1 frt 20 kr.*

Gyorsan egymásután jelennek meg a német jézustársasági atyáktól szerkesztett latinnyelvü tankönyvsorozat egyes kötetei. Már eddig is meggyőződtünk arról, hogy a szerzőknek különbözősége cseppet sem zavarja meg a módszernek és a bölcseleti tannak egyöntetüségét. Az egyes kötetek közös terv szerint készültek, szerves logikai összeköttetésben vannak egymással és minden ellentét kizárásával szépen beleillenek ugyanegy bölcseleti rendszer keretébe.

P. Frick *Ontologiá*-ját három könyvre osztja: Az első könyv tárgya az ens in communi, ahol egyuttal az actus- és potentiára vonatkozó kérdéseket és a lény transcendentalis tulajdonságait tárgyalja; a 2-ik könyvben szól de ente categorico, ide ékelı be az okokról szóló tant is, melyből azonban a causa materialis és formalis ismertetését elhagyja, ezekre nézve utal a kozmologiára. — A spekuláló szellem nézeteinek, véleményeinek szétágazása a filozófia egyik részében sem, általában egy tudományban sem olyan fontos, mint éppen az Ontologiában.

Az Ontologia állapitja meg azokat a főelveket, melyektől minden bölcseleti rendszer irányát, szinezetét nyeri; az Ontologia rakja le azon alapokat, melyeken fölépülve más és más szellem lengi át a theologiát és a többi profán tudományok jórészét is. Jól tudták ezt a középkor bölcselő lángelméi; ezért folytattak oly heves küzdelmeket az Ontologia térségein; és azért hangoztatja, szent Tamás is ontologiai kérdéseket fejtegető opuszkulumának (De ente et essentia) mindjárt kezdetén: Parvus error in principio magnus est in fine. — A mai bölcselet — sokszor még a restaurált és sz. Tamás czégérét kitüző skolasztika is — szereti azokat az igazi tősgyökeres ontologiai kérdéseket, mint amilyenek des distinctione inter essentiam et existentiam, de

principio individuationis, de analogia entis stb. kevésbé vagy semmibe sem venni. Pedig ezeknek az eldöntésétől a filozófiában és theologiában nagyon-nagyon sok függ. P. Frick ezen kérdéseknek fontosságát általában elismeri s azért azokkal alaposabban foglalkozik. Az eltérő nézetek között azonban nem tart mindig sz. Tamással.

Így az egyedi egység alapelvét illetőleg a következő tételt állitja föl: »Omne ens, quod exsistit vel existere potest *per suam ipsius realitatem* singulare et individuum est. P. Frick úgy gondolja, hogy ezen tétellel is szépen megmaradhat sz. Tamás tanának alapján. Mi ellenkezőleg úgy vélekedünk, hogy a szerző ezen tétellel végleg búcsut vett sz. Tamástól, mert az sz. Tamásnak ideologiájával, tanával az általános fogalmakról homlokegyenest ellenkezik, és a theologiában is Aquinásnak nem egy theoriáját dönti meg teljesen, így különösen az incarnatio misteriumához füzött fejtegetéseit. — Teljesen szakit a szerző sz. Tamással azáltal is, hogy az essentia és existentia között minden valóságos különbséget tagadásba vesz, noha P. Limbourg nyomdokain haladva ő is erősen védekezik sz. Tamás tekintélyével. Pedig ha sz. Tamás tekintélye a szerzőt támogatná véleményében, akkor Scotus és tanitványa Trombeta Antal, Pererius, Tiphanus, akik éppen ebben a pontban — az essentia és existentia között fenforgó distinctio kérdésében — támadtak leghevesebben az angyali doktorra, akkor azok mind Don-Quichotte-i küzdelmeket folytattak volna egy általok képzelt ellenség ellen.

De különben is sz. Tamásnak álláspontja e tekintetben csaknem minden artikulusából előtünik, mert ez a tan nála alapvető tan, melyet minduntalan alkalmaz. A Summát bátran bepakkolhatjuk és a venerabilis régiségek közé tehetjük, ha sz. Tamással e pontban nem vallunk közösséget. — A szerzőnek azon állitása, hogy P. Limbourg érvelése mindeddig nem czáfoltatott meg, nagy tévedés, mert már Szilvester Maurus és Pallavicini biboros is régen szétforgácsolták azt, legujabban pedig P. De Maria mutatta ki P. Limbourg érveinek tarthatatlanságát »Philosophia peripatetica« cz. művében.

*P. Haan Philosophia naturalisában* az anyagot hat részre taglalja: 1) Der proprietatibus incativis corporum. 2) De activitate rerum materialium. 3) De vita ejusque principio. 4) De vita vegetativa. 5) De vita sensitiva. 6) De natura corporum. Ez utolsó résznek a természetesebb és következetesebb rend szempontjából — úgy gondoljuk — az élet kérdései előtt kellett volna helyet foglalnia. A peripatetikus rendszert a materiáról és formáról a szerző négy tételben foglalja össze és azt igen alaposan és világosan fejti ki. Az életről és annak egyes fokozatairól szóló részek teljesen a modern természettudományok szinvonalán állanak és mindamellett nem engednek semmit sem a skolasztika szelleméből. P. Haan sz. Tamással jobb barátságban van, mint az Ontologia szerzője; a quantitásról és a spatiumról szóló tételekben azonban szintén cserben hagyja őt és Suarezhez szegődik.

A két köteten — miként az előzőken is — nagyon meglátszik a hosszasabb tanárkodás alatt szerzett tapasztalatoknak érvényesitése. Módszer tekintetében ezért azokat kitünőeknek mondhatjuk, hogy azonban XIII. LEO pápa intentiója szerint sz. Tamás tanát tükrözik-e vissza, az már más kérdés.

*Anhäupel dr.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**14. Kegyelmes főpásztorunk,** Rómából nyert hatalma folytán, és ismerve a mai nemzedék gyengeségét, ismerve egyszersmind az ezerféle nehéz köznapi viszonyokat: oly bőséges, túláradó mérvben adta meg az idei nagybőjti dispenzációt, amilyenre eddig nem volt példa Magyarországon, s amelyért hálára kötelezte összes dioecesánusait. Névszerint megengedte, hogy 1) a szerdát s pénteket, meg

természetesen a nagyheti sz. triduumot kivéve, mindig húsétkeket használjunk (még az esti coenulánál is), 2) hogy évközben is csak öt vigiliabőjt legyen, melyek a körlevélben felsorolvák, 3) hogy az utasok, a vásárosok, a vendéglőkben étkezők, korcsmárosok és hozzátartozóik csakis karácsonybőjtjén s nagypénteken tartozzanak abstinentiával. — Valóban nagy engedmények. Németországban, Olaszország sok megyéjében, ahol pedig a katholiczizmus, a hitélet teljes virágában van, az ily tág dispenzáczió már régóta divik, s ő Emja, mint már mondottuk, az időviszonyokat mérlegelte, mikor e felmentvényt az esztergomi főmegyére is megadta. A katholikus hitélet nyilvánuljon annál nagyobb energiával más téren, egész életünkben, justus ex fide vivit!

Ugyancsak ő Emja sürgetésére a S. Rituum Congregatio kimondotta, hogy az esztergomi főmegye istentiszteletének (officium et missa) rendjében Epiphania után való harmadik vasárnapon, (ezidén február 17-én,) a *Szent Család*: Jézus, Mária, József ünnepe, sub ritu duplicis majoris, és október 25-én boldog Mór püspök és hitvalló ünnepe sub ritu duplici minori vétessék fel, amott a legujabban kiadott, emitt a pécsi egyházmegyében szokásos misével és officiummal.

**15. Palesztrina halálának** 300. évfordulója volt e hó 2-án. Ő volt a legnagyobb mestere az ének világának, s megérdemli azt a szép, egyszerű epitáfiummal jelelt helyet ott a sz. Péter-templomban, amaz oltár alatt, amelyen a Guido Reni remeke után készült »Péter kereszthalála« diszeleg, »J. P. A. P. Musicae princeps.« Ez az egész sirirat (Joannes Petrus Aloysius Praenestinus, vagy olaszul: Giovanni Pierluigi da Palestrina). A zenevilág e »princeps«-éé az érdem, hogy visszatért az ős-Gergely-féle ének zenéjéhez, s az ő nyomdokain fejlődött az a polyphon-chorális ének, mely, Istennek hála, mindinkább terjed az egyházban, kiszoritva a már nagyon elterjedt világias zenét. 1555-ben a Laterán ének- és zenekarának vezetésével bizta meg őt IV. Pius pápa. Ekkor irta hires improperiáit, melyeket

ezen időtől kezdve minden évben, nagypénteken adnak elő a sixtusi kápolnában. Maga IV. Pius kérte ezt a remekművet a kápolna számára s a művészt azzal jutalmazta meg, hogy az ott betöltött karnagyi állásának teljes fizetését adta meg neki nyugdij neve alatt. A hálás Palestrina ezért 1561-ben egy új miséjét ajánlotta fel a műpártoló pápának s ez a mise, meg az improperiák tették Palestrinát az egyházi zene reformátorává. Az improperiák Krisztus panaszai azon nép ellen, mely őt keresztre feszitette s az egész kompoziczió megrázóan fejezi ki a szenvedő Megváltó mély fájdalmát és páratlan közvetlenséggel érezteti a hallgatóval a kereszténység szellemét.

1564-ben a tridenti zsinatnak az a kollegiuma, mely az egyházi zene tárgyalásával volt megbizva, Palestrinában vélte a már nagyon sallangossá vált s elvilágiasodott egyházi zene újjáalkotóját megtalálni s próbakompozicziók benyujtására szólitotta fel. Palestrina három misét irt s ezzel az egyházi zene legzseniálisabb, leghivatottabb művelőjének mutatta magát. Világhirre ezen misék közül csak a harmadik emelkedett, a Marcellus miséje, melyben magasztosság és szépség, a dallamoknak kifogyhatlan bősége és klasszikus egyszerűsége, valamint a hangszerek mesteri elrendezése és a szöveg megérthetősége oly módon egyesülnek, hogy ez a mise minden idők legremekebb egyházi kompoziczijának mondható. Legelőször 1565. április 28-án adatott elő s ez az előadás korszakalkotó volt a zeneművészet történetében: meg volt benne zenei stilus, melyben a vallás és a művészet követelményei nem ütköznek össze, hanem ellenkezőleg egymást támogató, fejlesztő hatással egyesülnek.

IV. Pius pápa végig hallgatván a misét igy kiáltott fel: »Valóban ezek harmóniái azon új éneknek, melyet János apostol a diadalmaskodó Jeruzsálemben hallott s amelynek egy részét ime más János nyujtja nekünk itt, a földi Jeruzsálemben!« és még a páratlan zene hatása alatt nevezte ki Palestrinát a pápai zene- és énekkar kompozitorává. Ez a világhirű kar ettől az időtől kezdve mind mai napig az »a capella«, vagy Palestrina-stilust művelte, mely az

emberiségnek valóban egyik legnagyobb kincse; mely üditő és áldásos erejét, bármi reformok történjenek is az egyházi zene terén, sohasem fogja elveszteni. Miért? Mert az örökkészép Gergely-féle ének alapján áll s mert emellett ma is legalkalmasabb eszköze a vallási eszménynek emberi hangokkal való kifejezésére. Palestrina stilusa ma sem »túlhaladott álláspont« és nem fog elévülni soha.

Palestrina 1571-ben szent Péter templomának karnagya lett s e kitüntetés fokozott tevékenységre sarkalta őt. Egymásután alkotta remekműveit, mint ő maga mondá, Isten nagyobb dicsőségére s az istentisztelet méltóságának emelésére s ő neki köszöni létezését a világhirű *római iskola*. E mellett XIII. Gergely pápa parancsára Giudetti tanitványa segélyével több mint 20 évig munkálkodva eredeti tisztaságába állitotta vissza az egész antiphonáriumot.

1584-ben szerzette az Énekek éneke cz. kompozicióját, huszonkilencz a Gergely-féle éneken alapuló motettát, mely munkában a fenség és a szenvedélyesség oly csudálatosan olvadnak össze, hogy a mestert ezért a »zeneművészet királyá«-nak nevezték el. Egy évvel előbb, 1583-ban irta nem kevésbbé hires és gyönyörü lamentációit, melyek szintén a pápai zene- és énekkar állandó repertoirejába vétettek fel. Egyéb szerzeményei közül — összes művei husz kötetre rugnak — még négy hangra való Hymnusait és két karra szerzett Stabat materét emlitjük.

A nagy mester 1594. február 2-án halt meg azzal a biztos tudattal, melylyel csak kevés művész száll sirba, hogy t. i. művei túl fogják őt élni s élni fognak mindaddig, a mig lesznek, kik a zenéért, a szépért lelkesednek. Palestrina katholikus egyházi zeneszerző s így első sorban nekünk, katholikusoknak büszkeségünk. Geniusza azonban diadalmasan küzdötte fel magát azon halhatatlanok közé, kik az egész emberiség közös büszkeségét képezik s a kiknek művei az egész emberiség közkincse.

**16. Az orléansi szűz,** kinek szereplését a M. Sion (1889. évf. hosszabb czikksorozatban) a lélektan és a theologia szempontjából méltatta, úgylátszik, végre mégis beatifikáltatni vagy

kanonizáltatni fog. A mult hó 27-én a S. Rituum congregatio biborosai megengedték, hogy a beatifikálási pör megkezdethessék. Ezzel Jeanne d'Arc a »venerabilis« czimre kapott jogot. Francziaország katholikusaival együtt örvend a katholikus világ, hogy az a tiszta lélek, az a hősnő, az az égi jelenésekre méltatott teremtés, akit szivökben már eddig is tiszteltek, most nyilvánosan is tisztelhető leszen.

**17. A kongrua.** Az országos kongrua bizottságból kiküldött 8 tagu albizottság befejezte az egyházi jövedelmek összeirása módjáról szóló javaslat tárgyalását. A javadalmas szerzetes rendek a kongrua kérdésében a herczegprimás és a közoktatásügyi miniszter útján a király elé memorandumot terjesztettek, amelyben azt fejtik ki, hogy a kormányuk alatt levő rendek javadalmait nem irathatják össze a kongrua kérdésnek a püspökök és a nagyobb egyházi javadalmasok által ideiglenesen való megoldása ügyében, lévén azoknak czélja a kath. oktatásügy ellátása.

**18. Hogy az ünnepek** megszentelése, a munkaszünet nem teszi szegényekké a nemzeteket, azt egy statisztika, mely összeállitotta országok szerint egy-egy esztendő munkanapjainak számát, világosan mutatja. Egy évben Oroszország belsejében 207, Kanadában 270, Skócziában 276, Angliában 278, Portugáliában 283, Orosz-Lengyelországban 288, Spanyolországban 290, Ausztriában 295, Olaszországban 298, Bajorországban, Belgiumban és Luxemburgban 300, Szászországban és Francziaországban 302, Württembergben, Svájczban, Dániában és Norvégiában 303, Svédországban 304, Poroszország és Irhonban 305, az Egyesült-Államokban 306, Hollandiában 308 a munkanapok száma. Legtöbb munkanap, 312, Magyarországon van, már pedig a legnagyobb sovinizmussal sem állithatjuk, hogy Magyarország a maga 312 munkanapjával gazdagabb például Angliánál, ahol az év 365 napja közül csak 278 napon dolgoznak.

**19. A Civiltà Cattolica** összeszámitotta, hány kath. lap jelenik meg Olaszországban, megközeliti számuk a háromszázat, melyben 21 napilap. Rómában 3, Turinban 2, Milánóban, Genuában, Velenczében, Veronában, Nápolyban,

Cuneoban, Bergamóban, Bresciában, Comoban, Udineban, Vicenzában, Modenában 1—1 kath. napilap jelenik meg.

**20. Husvét ünnepe ezidén** márczius 25-re esik, ami egyike a legkorábbi terminusoknak, s annyira ritka, hogy pl. a jövő egész században csakis 1951-ben ismétlődik. Pedig még ez sem a legkorábbi lehetőség, vannak esetek, amikor márczius 22-ére esik a husvét ünnepe. De ez aztán valóban a legkorábbi husvét, s csak akkor áll be, mikor a holdtölte márczius 21-re esik és ez a márczius 22-e éppen szombat. Így esett a husvét 1693-ban, 1716-ban, 1818-ban — és így fog esni 1970-ben, 2076-ban és 2144-ben.

**21. Schmitt Jenő dr.** neve nem ismeretlen e folyóirat t. olvasói előtt. Ha az egykori zombori irnokra, aki a berlini filozófiai társaság egy nemzetközi pályadiját nyerte el, nem emlékeznének is, van tudomásuk arról, hogy a most már Buda várában működő hivatalnok könyvet irt »Krisztus istenségéről« amely a mi folyóiratunkban is (1892. évf. 405. lap.) meg másutt is *kellőképen* volt megvilágitva. De Schmitt Jenő dr. még magasabbra tör, ő a kereszténység helyébe egy új, mint ő nevezi »szellemi vallás«-t akar behozni, amely mellett nemcsak a »P. Lloyd«-ban, hanem az »Élet« cz. folyóiratban is plaidiroz. E »szellemi vallás«-nak főelvei a következők lennének:

1. *Religio.* A religio nem képzelt bálványban való hit: a religió az erkölcsi öntudat és a világnézlet harmóniája, az egész, a teljes emberi lényeg összhangja önmagával. — 2. *Theologia.* Isten a szellemek napja és a lények őslénye, aki bemerülve mintegy az összes lényekbe önzéstelenül, azokból kibeszélhetetlen dicsőségben ujra előjő örökkön-örökké, feltünik minden valóságban, legfőképen az emberben (!) Ő a mindent átölelő, mindenekben élő, mindent egyesitő szeretet *eleven eszményképe*: oly valóság, melyen kivül valóság nincs, mely a lények világát egybeforrasztja. — 3. *Anthropologia.* Mi nem vagyunk pusztán az agynak vagy egyáltalában valami véges tárgynak öntudata, mi a végtelen mindenség, a végtelen gondolat és a mindent átkaroló szeretet öntudata vagyunk. Mindenki a maga egyéniségében:

ez az egyaránt végtelen szellemi és eszményi öntudat. Különbözők az egyéniségben, egyek vagyunk a lényegben. A másik ember nem idegen hozzánk, hanem lényeg a mi lényegünkből. Egylényegüek — ὁμοούσιοι — vagyunk. — 4. *Soterologia.* Az üdv az eleven eszményben, a religióban keresendő. — 5. *Eschatalogia.* A paradicsomot, a mennyországot sem keressük képzeleti túlvilágban, hanem az élet küzdelmeiben, fáradságában, feláldozásában látjuk a szellem örök dicsőülését. A mennyeknek országa *itt* van, *bennetek* van. A jövő nemzedékben látjuk ama mennyországot, melyben, ujra megtestesülve a szellem mindig magasabb fokra fejlődötten feltámadását leli. — 6. *Erkölcsi maxima.* Tanuságtétel az igazság mellett.

Hogy tetszik ez az új, és mégis régi pantheizmus? Nekünk bizony ennél sokkal jobban tetszik a »Pesti Napló«-nak az a tárczája, amelyben (febr. 1) Monachus, — no és a »Budapesti Hirlap«-é (febr. 10.), ahol Béla Henrik, sőt még a »Prot. e. i. Lap«-nak is a czikke — mutatis mutandis — amelyben S. Szabó I. Schmitt dr.-t az ő »szellemi vallásával« együtt kifigurázza.

**22. Szentföldi levél** jutott kezünkbe, amelyben érdekesen irja le egy franczia, hogyan ülik a karácsonyt Bethlehemben magában, ahol a világ üdvössége megszületett. Ime: »..... Jeruzsálemtől Bethlehembe az út jó, lehet mondani a legjobb egész Palesztinában. Ez uton sok emlékkel találkozunk, melyek részint történeti, részint legendai értékűek. Itt a »három királyok kútja«, amott egy kő, melyen a Jezabel boszújától menekülő Illés próféta nyugodott, ismét amott a szelid Rachel mauzoleuma, — s egyszerre megpillantjuk a két dombon igen szépen fekvő Bethlehemet. A domboldal szőllővel van beültetve, minden szőllőkert élősövénynyel keritve. Gótizlésű kapun — a keresztesek idejéből eredőn — megyünk be a városkába, s egy téren át a szent Ilona császárné által épitett, Justinián császár által restaurált, egykor nagyszerű, ma már egyszerű bazilikába lépünk, oly alacsony ajtón át, hogy meg kell hajolnunk, mikor beteszszük lábunkat. Amit ittbenn látunk, nem nagyon örvende-

tes. A négy korinthi oszlopsor által alkotott öt hajót a szentélytől egy esetlen vaskos fal választja el, (a görögök épitették vagy 50 éve) úgy, hogy az innensö rész, a hajó ma már profán hely, ahol sétálnak, csevegnek. A tulajdonképeni templom csak a szentély, melynek gyönyörü kupolája alatt görög oltár áll, a szokásos sok képpel. Ebből a szentélyből keskeny lépcsö vezet le a két török katonától örzött kryptába, amely nem más, mint maga a barlang, amelyben az Úr Jézus született, s amelyet az akkori pásztorok istállónak használtak. Persze a barlang eredeti alakját egészen megváltoztatta, mert köröskörül márványlapokkal van befödve. Mily kár! Nem lenne-e sokkal meghatóbb, magasztosabb látvány, ugyanabban a szegény egyszerüségben szemlélhetni a barlangot, amelyben az Isten Fia e világra jött? Huszonegy ezüstlámpa hinti szelid fényét arra az ezüst csillagra, mely a születés helyét jelzi e felirással: Hic natus est Christus. — Karácsony természetesen itt, ezen a helyen, a legnagyobb ünnep. A szent estén a franczia konzul egész kiséretével idejön Jeruzsálemből, hogy, mint a keresztény védnök-hatalmasságnak képviselője részt vegyen az istenitiszteletben, öt követik a szerzetesek, a zarándokok, s egyéb katholikusok. Mindezeket a ker. lakosság örömriadallal, a török helyörség ünnepi tisztelgéssel fogadja. Este 10 órakor kezdödik a zsolozsma, éjfélkor pedig a patriárka által bemutatott ünnepélyes szentmise fönn a szentélyben. Ez után égö gyertyákkal, körmenetben mennek le mindnyájan a barlangba. A jeruzsálemi patriárka egy jászolban fekvö gyermek-alakot tart kezében, mialatt a diakonus elénekli az evangeliumot: Exiit edictum a Caesare Augusto, s mikor ama passzushoz ért: impleti sunt dies, ut pareret, — átveszi a szót tőle a patriárka, s így alkalmazza a szent szöveget: Et *hic* peperit filium suum . . . et *hic* pannis eum involvit, et *hic* reclinavit eum in praesepio, quia non erat eis locus in diversorio! Az evangelium végén felhangzik a Te Deum.

Persze egész Bethlehem virraszt ez éjjelen, gyertyákkal kezükben mindnyájan a bazilika körül énekelnek, imád-

koznak, visszhangoztatják tizenkilenczszáz év mulva azt a »Gloriát«, melyet egykor itt az angyalok énekeltek . . . .

**23. Ki hinné, hogy a lengyel** nemzet még ma is 17 milliót tesz ki! Persze szétszórva az egész világon, s csak a nagyon éber nemzeti öntudat által összetartva. 14 millió lakik a régi lengyel királyság területén, Porosz-Sziléziában 1 millió és kétszázezer, Osztrák-Sziléziában kétszázezer, a német birodalomban hatszázezer, Bukovinában harminczezer, Sziléziában, Oroszországban harminczötezer, Észak-Amerikában két millió.

**24. Figyelemmel szoktuk** kisérni a hazai protestánsok szellemi mozgalmait az ő lapjaik tükrében. Igaz, hogy mindannyiszor, ahányszor a szántszándékos elfogultság nyilatkozik meg azokban, nem reflektálunk minden, amúgy is az unalomig ismeretes frázisukra — hisz akkor polémiával kellene megtöltenünk hasábjainkat, ami pedig nem első hivatásunk. Ezért sem a Sincerus dr. Roma locutajához, sem a Hetesy »apróságaihoz« nincs mit szólnunk. De néha oly kirivó a következetlenség az ő organumaikban (ugyan lehetne-e máskép!) oly derültséget keltő a hangulat megváltozása egy és ugyanazon tárgyban, hogy meg nem állhatjuk, arról itt-ott tudomást venni. Olvasóink pl. látták a mult füzet 5. sz. vegyes közleményében az egyik pásztor panaszait a »Prot. e. i. Lap«-ból idézve, hogy mennyi a baj az »egyház«-ban. Ugyanama lap február 1-iki számában már egy oly vezérczikket találhatnak, mely csak úgy duzzad az önérzettől és vigasztalástól: »Mit félnek a kicsinyhitű protestáns pásztorok? Mit remeg szivük a protestantizmus jövőjeért? Hisz ennek diadala biztos, meg van irva a bibliában (ugyan hol?) a jövő az övé, csak egy mustármagnyi hitök legyen a pásztoroknak. (Úgy?) . . . Mert az a viharszitogató egyház (a katholikus t. i.) a Szentlélek ellen vétkezett (!) nem tiszteli az emberben az embert, az erkölcsi szabad valóságot (!) hanem követeli tőle, hogy tagadja meg eszét, lelkiismeretét, jobb meggyőződését, emberséges érzéseit s még az evangéliumot is s kövesse vakon és engedelmesen a parancsolatoket, de nem a Krisztus parancsolatait, hanem az ő állitóla-

gos utódaiét, a pápáét, a papokét: az az egyház nem vivhat diadalmas harczot azzal a másikkal, mely mindezeknek éppen az ellenkezőjét hirdeti, mely egyedül csak *a szív és lélek törvényeit* teszi kötelezőkké; az a kevély birodalom annyira e világ szerint való, hogy éppen azért e világ által kell elvesznie. Az a mesteri szervezet, melynek eddigi hatalmát és diadalait köszöni, (köszönjük!) az lesz a halálra vivője is, — a római világvallás elkövette azt a képtelenséget, hogy az egyházhoz, tehát *egy külső szervezethez, gyarló emberi csinálmányhoz,* bilincselte, az üdvösséget, amelyen kivül nincs kegyelem, csak kárhozat. S e szervezettel behálózott eget és földet, benyult vele a másvilágra, pokolba, mennyországba, purgatóriumba s mikor már a megkötözött testet a halál kiszabaditotta kezei közül, megragadta az elköltözött lelket és bilincsbe verte azt is, a másvilágon is, hogy ott se könyörülhessen rajta más, ott se szabadithassa meg senki, se Isten, se Megváltó, csak az egyház és az ő papjai.«

És így megy tovább, ebben a tónusban a vezérczikk. Énekli pedig mindezeket — egy Czinke. Hol is hallottuk ezt a nevet? Ahán, az *Őrálló* cz. sárospataki lapban, abban a nemrég megindult lapban, amelynek programmjában im ezek fordultak elő: „*Meg akarjuk oltalmazni a protestantizmust a klerikális hatalomvágy túlkapásai ellen, mert a protestáns szellem szülte a modern* (már t. i. a mai szépséges) — *felvilágosultságot* stb.« Számitunk a támogatásra, „*odaértve a felvilágosodott katholikusokat, a zsidó polgártársakat.*

„*Óhajtjuk különösen azok támogatását, kik a világegyetem nagy Épitőmestere* (egészen így!) *nevében épitik az emberszeretetet, a türelem és felvilágosultság, szóval a valódi humanizmus szent épületét.*“

Hát így? Hisz ez nem a *protestáns vallás,* hanem a szabadkőmüvesség hangja! Hová jutottunk? . . .

„*Igyekszünk közre hatni arra,* mondja tovább az *Őrálló, — hogy vagy az ó-katholiczizmus tanai honosodjanak meg nálunk, vagy — a* 40-*es évek mozgalmainak példájára*

— *nemzeti kath. egyházunk szervezkedjék, ami az ultramontanizmus ellen a leghatalmasabb védbástyát képezné.*«

Nos hát, ha az a Czinke ebben a bokorban is énekel, akkor már értjük, hogy mi a nótája a másikban is.

Egyáltalában nem győzünk csodálkozni, hogy ugyan mit törődik az egész »Prot. e. i. Lap« oly sokat, oly nagyon sokat velünk katholikusokkal. Miért nem marad a maga szférájában? Hisz, ha minden számát katholikus dolgokkal tölti meg, akkor a »protestáns« jelző illuzóriussá válik. Vagy talán a magyar protestantizmusnak nincs is más jellege, mint a katholiczizmus gyülölete?

**25. Még valami a hires protestáns türelemről.** Midőn a régi naptár, XIII. Gergely pápa, és a keresztény fejedelmek megegyezése folytán 1582 után helyet engedni kénytelen volt az új, javitott naptárnak, melylyel azon idő óta élünk: az erdélyi és magyarországi protestánsok a józan tudomány ellenére, királyi rendeletek, és az új naptárt elrendelő országos törvények ellenére is sokáig tusakodtak s a régi naptárhoz ragaszkodva, az új szerint élni vonakodtak. Ezen szomorú időben, a haza egyik része, csaknem az egész Dunántuli-Rész a törökök kezére került. A budai pasa bégek által kormányozta a kerületeket és ilyen bég volt Baranyában is, Pécsett lévén rendes lakhelye. Pécs környékén a magyarság szomorú ziláltságban volt. Egy része kálvinista, — a más árianus vala; a katholikus magyarság nagyon megfogyott. Ekkor történt 1641-ben, hogy *Horvát János* jezsuita *Derkay György* és *Miklós atyákkal együtt Baranyában buzgólkodott a hittérités munkájában*, és a húsvétot 1641-ben márczius 31-én tartotta meg kevés hiveivel, mig a kálvinisták, unitariusok még április 25-ére, mint leendő húsvétnapra várakoztak; a kálvinisták prédikátorai előadták a bégnek, hogy az ő hitök *régi* az országban, még azon időből való, mikor Solimán szultán elfoglalta Szigetet, s azóta ők mindig együtt tartották ünnepeiket, a husvét ünnepét is; mig most némi pápisták, s ezeknek élén három jezsuita *a régi hit* ellen, és a régi ünnepek ellen botrányt csinálnak a népben. Erre a bég hivatja az atyákat és kérdi Horvátot:

Te miféle vallásu vagy? »Pápista« felelé. »Volt-e néktek már húsvét napja?« »Volt« felelt Horvát; s minthogy látta emiatt a bég háborgását, kezdette magyarázni, hogy ez a mód, a húsvéti ünnepet így számitani, nagyon régi, még a niczeai zsinattól ered stb. De a bég hallgatást parancsolt, s a három jezsuitát rögtön tömlöczbe kisértette, s *aztán birói széket ült felettök; fővádlók voltak a prédikátorok.* S a bég *karóba huzatásra itélte a három pátert.* Magok a törökök megirtóztak a rettenetes büntetéstől, és kérték a béget, hogy szeliditse azt. Erre a bég a börtönben senyvedő pátereknek értésére adta, hogy egy ezer forint lefizetése mellett őket a börtönből szabadon bocsátja. Ezt az összeget az atyák csakugyan be is szerezték, minek befizetésekor a bég megemlitette, hogy ez az ezer forint nem is sok, mert magok a *vádlók is egyezer forintot igértek vala neki, ha az atyákat kivégezteti.*« Ehez nem kell commentár. Az elbeszélés egészen igaz és hü. Jankovics tette közzé 1833-ban a Tudományos Gyüjtemények II. kötetében az okmányokat. (Lásd Kazy: Historia Regni Hungariae 34—40 lap, és Koller: Historia Episcopatus Quinqueecclesiensis VII. 17—22 lap.)

**26. Khaosz** mindenfelé. A tábori lelkész nem akarja eltemetni a párbajban elesett tisztet, ezért az ezredes feljelenti őt a hadügyminiszternél, aki elteszi a lelkészt — büntetésből — Boszniába. A tábori püspök viszont dicsérő levelet intéz a lelkészhez, mivelhogy papi kötelméhez hü volt. Hát már most mi ez? Amig a párbajmániának véget nem vet a társadalom, vagy a szigoritott, s hajthatatlanul keresztülvitt törvény: addig az ellenmondások, következetlenségek megszünni nem fognak. Pár hónap előtt, (persze akkor egy zsidó esett el a párbajban!) nagy garral indult meg a mozgalom a párbaj ellen: maig a szép lelkesedés újból szerencsésen — elaludt.

**27. Mi történik Angliában?** Erről már rég nem szólottunk. Hát az történik, hogy a dolgok lassan, de biztosan fejlődnek, a kath. egyház előnyére. Igaz, hogy a katholiczizmus a nép rétegeiben még nem hódit, a régi előitélet a kath. tan ellen sokkal mélyebben gyökerezik az angol

nép szivében, hogysem az onnét hamarosan kiveszne; de a *ritualizmus* készíti a talajt előre, s elforditja a nép rokonszenvét teljesen a protestantizmustól, amelynek u. n. evangelikus frakcziója éppenséggel kivesződben van. Végre is határozott, elismert *Credo* nélkül vallás nem létezhetik.

**28. A Jézustársaság új névtára** szerint az összes tagok száma az egész világon 13,546, és pedig 5868 áldozópap, 4042 schorastikus, és 3636 laikus (coadjutor); — az osztrák-magyar provinczíában pedig van 313 pap, 153 scholastikus, és 224 coadjutor, összesen 690 tag. Hogy menynyit dolgoznak az atyák, arra elég megmondani, hogy vezetik az innsbrucki theologiai kart, a klagenfurti és serajevoi szemináriumokat, a mária-scheini, freinbergi és travniki gyermek-szemináriumokat, a kalksburgi, kalocsai, szatmári konviktusokat, működnek a mária-scheini, m. taferl-i, hosteini és welehradi búcsújáró-helyeken, népmissiókat tartanak, lelkészkednek.

**29. Afrika új primása,** Lavigerie utódja a karthágói érseki széken msgr. Combes lett, az ő egykori általános helynöke. Nagy fénynyel installálták az aránylag még nem idős (55 éves) egyházfejedelmet új méltóságában pár héttel ezelőtt.

**30. A szabadkőmivesek komédiája** az is, amit a »Franc-Maçonnerie démasquée« cz. folyóiratában az ő *aranykönyvükről* olvasunk. E könyvbe jegyzik ők az ő »tiszteletbeli tagjaikat.« Ilyenek a többi közt: Brahma, Odin, Isis, Manco-Copac, az Inkák atyja, Orpheus, Virgil, Sokrates, Romulus, Homér, Cicero, Mahomet stb., szóval, aki csak valamikép hires ember lett, ipso facto *disz*-szabadkőmüves. Kár, hogy a szegény régiek már nem tiltakozhatnak a »megtiszteltetés« ellen. Egyébiránt, ez még a legártatlanabb mulatságuk a szabadkőmüveseknek.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# A PAPSÁG FÖLADATA A SZOCZIÁLIS KÉRDÉSEK KÖRÜL.

Irta Dr. PETHŐ.

Egy előkelő dáma értesülvén férjének haláláról, fölkiáltott: „mily borzasztó szerencsétlenség! hozzatok hamar egy pohár kávét.“ A történetiró, ki a fájdalom e mélységes kitörését ideges korunk jellemzésére fölhozza, a legjobb reményben hagy az iránt, hogy a dámát a pohár kávé türhetően restaurálta . . .

Szakasztott ilyen a legtöbb ember viselkedése a szocziális bajokkal szemben, melyek pusztitják és irtják a megélhetés lisztáin följegyzett nemzedéket s küzdelmes és elkeseredett éhenkórász ezredeket teremtenek, ezredeket, melyek bár maguk mezitlábuak, de nyomaikban jár a forradalom vas-sarús fúriája. Igen, szakasztott úgy viselkednek; egy keveset szörnyűködnek, óbégatnak, azután pedig idegeik a szokásos, normális egyensúlyba helyezkednek. Minél liberálisabb valaki, annál képtelenebb a helyzetet fölérteni; mert a liberalizmus a legbutább szisztema, amely az erkölcsiség terén eddig megjelent, s elveivel egyrészt gondolatlanságot és fölületességet létesit, másrészt pedig fölszabaditja a szenvedélyeket, az ember-állatot. Azért az az ügyvéd, aki nekem, midőn részvétet és biztatást keresve, előtte a szocziális bajok rémitő nagyságát ecseteltem, „coronidis instar“ azt felelte: „tudja fene, mi lesz“, s evvel kimeritette az egész liberális

arzenált, — ez az ügyvéd, mondom, előttem valóságos typus, melyet az előbb emlitett történetiró szintén fölvehetne művébe a kornak illusztrálására. Ilyenek az emberek!

A hivatalos Magyarország egészen a liberalizmus szekere elé van fogva; hogy a teherhordók és igavonók mily alakjában, fölösleges fejtegetni, mert abban már nem lesz valami megtisztelő különbség; reá illik a czivilizáczió vértanújának — s hogy ezzé lehetett, természetesen a jó kereszténynek, Gordon generálisnak korszakot jellemző nyilatkozata: „Nem hiszek nekik . . . az ő kereszténységük szellemtelen, elernyedt és semmire sem jó. Inkább törődnek ebédjükkel, mint bármi mással. Higyje el, csak kevesen vannak, kik melegen érdeklődnek és dolgoznak . . . a legtöbb azt mondja: „ó ez meg az borzasztó“ s rögtön utána azt kérdezik: „nem vesz még a lazaczból?“ (W. Butler. Life.)

Így beszélnek Angliában; nálunk csak abban van a különbség, hogy a lazacz ritka s inkább füstölt kolbász vagy oldalas járja.

Egészségükre váljék; tőlem akár lazaczot is ehetnek, de így nem boldogulunk. A liberális gyárosok, répatermesztők és vállalkozók pedig a szuronyokra támaszkodnak; de minél inkább támaszkodnak, annál előbb döfödnek át azok rajtuk. A szurony éles, arra támaszkodni nem lehet!

Hátra van tehát a magára maradt, veszendő munkás nép s lesi a prófétát, aki elmondhassa: misereor super turbam!

S miért lesi az a szorult népség az új prófétát, hát nincsenek Mózesük és prófétáik? s miért olyan veszendő, mint a pásztor nélkül való nyáj, hát eltünt körükből „lelküknek pásztora?“ eltüntek-e azok, akiknek mondatott: si amas me: pasce oves meas? Hát nem lépett a papság, az a szegények és szenvedők közt forgolódó papság a társadalmi nagy gátszakadás

résébe az egyház hajójával, hogy ha kell, magával evvel a hajóval betömje a rést s parancsoljon a romboló elemnek?

Kereken kimondom, hogy a papság bizony sehol sem tett eleget a szocziálizmust megteremtő gonoszság és pogányság ellen, — sok helyen elkésett, — máshol meg még most sem tesz semmit.

Ne botránkozzunk meg e nyilt szón! Ne ütközzünk meg főleg azon, hogy azt mondom: a „papság"; kivételeket nem sorozhatunk szabályok közé, de viszont a szabály nem tünteti el a kivételt. Hogy kivételek vannak, azt készörömest elismerem s azok a kivételek tudják s érzik leginkább, hogy árván, elhagyottan, vándorsziklák gyanánt állnak társaik körében.

E jelenségen nem is csodálkozunk. Az idők igényei és szükségletei új irányokat és utakat nyitnak, s ez új utakra lépni nem sietünk, — szakitani az adminisztráczió régi, belénk csontosodott módjával nem igen szoktunk, s méltán beszélek itt mirólunk papokról, mert az új időkbe való beleélés legnehezebb nekünk, akik elveinknél, egyháziasságunknál fogva szükségképen konzervativ érzelmüek vagyunk s e lelkületünknél fogva egyszersmind nélkülözzük sok esetben a helyes és a fogékony érzéket annak észrevevésére, ami az új kort s az új embereket mozgatja és bántja.

Lange, aki nem szeret minket, — de hiszen azért néha igazat mondhat rólunk; — egy helyen így ir a materialismus történetében: „ne csodálkozzunk azon, hogy sok esetben a szabadgondolkozók, sőt néha éppen az egyháznak legelszántabb ellenségei azok, kik az elnyomott emberiség ügyét lelkes szivvel felkarolják, mialatt az egyház szolgái a gazdagok asztalánál ülnek s a szegényeknek az alázatosságot, a meghúzódást, az alázatos engedelmességet prédikálják. Ha föl is teszszük, hogy az új-szövetség morálisa mély benyomást gyakorolt a keresztény világ népeire: abból nem következik, hogy ez a benyomás éppen azok-

nál lesz a legmélyebb, kik a tan szövegével és betüjével foglalkoznak . . . . . Sőt nagyjában tekintve a dolgokat talán az is valószinüvé válik, hogy századunknak erélyes és forradalmi reformtörekvései, melyek a világot az eltaposott néptömegek javára átalakitani kivánják, közelebb állnak az új-szövetség gondolataihoz, jóllehet e reformtörekvések hordozói manapság tán azt hiszik, hogy ellenkezésben állnak avval a jelenséggel, melyet kereszténységnek szokás mondani.“ (II. k. II. r. 485 l.)

Az egyházban is többfelől emelkedtek már hangok, amelyek sürgetik, hogy nemcsak a szegénynek való tűrést és szenvedést kell prédikálni; hanem a gazdagok és a birtokos osztály által elkövetett igazságtalanságokat is kell az evangelium nevében megbélyegezni. Hiszen az a sok csalás és fosztogatás, a raffinált szipolyozás és uzsora, a köteles bérnek visszatartása, a börze- és bankgazdálkodás, a kötések és „gyürük“ megalkotása az Isten VII. parancsának mérlegét annyira terheli és túlterheli a pénzes birtokosok rovására, hogy valamennyi tolvaj, zsivány és krajczáros csaló a világ kezdete óta nem vétkezett, annyit a VII. parancs ellen, mint a mennyit a liberális szabadfosztogatás rendszere vétkezik ellene, — hogy ne mondjak sokat — 10 év alatt. Máshol azt olvastam, hogy a papok ne játszszák a zsandárok szerepét, akik a gazdagok wertheim-szekrényeihez vannak odaállitva s azt gondolják, hogy teljesen megfeleltek hivatásuknak, ha a nélkülözőket a kihágásoktól visszatartják.

Tagadhatlan, hogy az ilyen nyilatkozatok rászolgálnak arra, hogy sokan az illetőket tizenhárom próbás szocziálistáknak tartják s a vörös és a fekete demokracziáról álmodnak rémes álmokat. Jó tanácsokkal is szolgálnak az egyház intézőinek, hogy a század szabad eszméitől meglegyintett ifjabb generácziót erős hámba vesse és irányitsa, nehogy az egy-

ház maga a megfontolatlan zelátoroknak engedve, a társadalmi forradalom táborában találja föl magát.

Már az itt fölcsillámlott gondolatok is kezünkbe nyujtják a fölvett kérdés fogantyúját. Arról volt szó, hogy a papság nem tesz eleget a nép szocziális érdekeiért. Lange szavaiból kivehetjük, hogy e tartózkodó passzivitásra az evangelium ugyan rá nem süti helyeslő bélyegét. Lehet, sőt nagyon valószinü, hogy az evangeliumhoz közelebb állnak a gyakran ellenséges táborból kiinduló reformtörekvések, mint azok az állapotok, melyekben a papság összetett kézzel tétlenkedik és mondjuk hozzá, jól érzi magát. A papságnak nincs privilegiuma ahhoz, hogy legjobban értse az evangeliumot, s következőleg nem is gondolhatja magáról, hogy a szocziális alakulások tekintetében benne van a „status possidentis"-ben, mert ezt a statust tán éppen az evangeliumhoz közel álló eszmék rengetik s ostromolják oly erővel, hogy máról holnapra romhalmazzá válik.

Nem is álmodva tehát privilegiumról az evangelium korszerü fölértését illetőleg, a papság akcziója az égető kérdések mélyebb felfogásán és a népért lelkesülő, örömében-bajában résztvevő, kemény sorsán lenditeni kivánó érzéken és sziven fordul meg. Ahhoz pedig, mint minden akczióhoz férfiak, a meleg eszmék izzó megtestesülései, a nemes törekvések lelkes szószólói kellenek. Ezekből szól majd az érzék s érzéket kelt másokban is, — ezeknek szúr majd szemet az új s folyton új meg új alakban föllépő szükséglet s az észrevevést tettre-buzdulás és erélyes munka követi. Ha vannak ily emberek, akkor az egyház tenni fog; ha nincsenek, akkor az egyház tétlenkedik még akkor is, mikor már magasra dagadt az ár és a kereszténységnek talaját érinti.

Az egyháztörténelem mutatja, hogy az áldás ép úgy mint a baj, — az élet ép úgy mint a herezis mételyező halála, — a destructio ép úgy mint a re-

formáczió az egyház gyermekeiből s nem a tekintélyből indult ki. A tekintély az öreg ágyú, az egyházban meg éppen a legöregebb ágyú; mikor az megszólal, akkor már a harcz régen folyt s tán javarészben be is fejeződött. A tekintély nem segithet a szociális bajokon hatalmi jelszavakkal; a tekintély nem reformálhat, ha az embereket előbb át nem járta a reformáczió vágya, ha nem fogtak előbb erős karral a dologhoz; csak miután a kereszténység buzgalmi munkája neki állt és megpuhitotta a sziveket az eszmék befogadására: akkor ütött a tekintély órája s föllépését siker koronázza. Előbb nem! s valamint a szociális bajokban a tekintélytől a kezdeményezést, de talán még az idejekor való belenyulást várni nem lehet: épp úgy nem lehet a tekintélyt tartózkodó állásából kiszoritani s az akczióra reászoritani. Tehát ne várjunk s ne panaszkodjunk, hanem tegyünk. Nekünk kell tennünk; nincs kire háritanunk a késedelmezés okát s a mulasztás vádját.

A klerus tartózkodásának és szociális tétlenségének egy más oka magának e bajnak zürzavaros, komplikált volta.

A szocziálizmus úgy kóválygog és forrong, úgy hullámzik és kavarog mint a boszorkányüst tartalma. Ezer meg ezer baj és százezer reczept, praktikus próbálgatások és theoretikus diatribák, javaslatok és inditványok váltakoznak s beláthatlan a soruk s még inkább a végük. Ki tanácsolná e körülmények közt a papságnak, hogy a zajló árba ugorjék s tekintélyét és tevékenységét problematikus próbálgatásokban koczkára tegye? Igaz; de ezekben a declamátiókban is túl sok van a tartózkodási bölcsességből s az általánositó panaszkodásból. Minek beszélnek ez esetben papságról? itt nem lehet papságról, hanem csak papokról szó; azután itt nem lehet egy általános és közös, mintegy az egyház által acceptált programmról szó, hanem csak részletekre szoritkozó, — rész-

letes, konkrét bajokat gyógyitó, — egy város, vidék, egylet vagy testületre kiterjedő szocziális mozgalmakról lehet szó, s azért az az általános krach, — az az általános kudarcz, mely kisértetül idéztetik fel, egyáltalában legalább eddig be nem állhat.

Reméljük, hogy később lesz egységes s tüzetesen meghatározott és kifejtett programmunk, melyre ráesküszünk; de mig az nincs, addig ez általános és vállvetett föllépésnek veszélyeit sem lehet ellenünk tromful kijátszani.

Mire irányuljon tehát jelenleg közvetlenül a papság szocziális müködése vagy talán jobb lesz, ha mondom, szocziális készülődése?

*Először arra, hogy lehetőleg érdeklődjék a társadalmi bajok pusztitása s az iparosok és munkások s a föld népének szenvedései iránt* s hogy e bajok gyökereit nyomozza, magának róluk s okairól tiszta képet alkosson s a keresztény szocziálizmus útmutatásai szerint a reformeszméknek szóbeli és praktikus segélynyujtás által tért hóditson.

Viseltessünk nagy részvéttel a nagy-beteg, keresztény társadalom iránt, mely lelkében nagyrészt meg van mérgezve, — s ami a bajt igazán flagranssá teszi, — vagyonilag tönkre van, vagy legalább nemsokára tönkre lesz téve. Ez nem jövendölés, ez összeadás és kivonás. Multkori czikkemben (a januári füzetben) kimutattam, hogy a nagy tőke megeszi a kis tőkét s elnyeli a munkát. Némelyek már azt is számitgatják, hogy hány év alatt bonyolódnék le ez iszonyú processus; csak hogy nem bonyolódik le végkép, mert addig az agitáczió s az önvédelem is elvégzi munkáját s az elkeseredés vasmarokkal nyúl a pörgő orsóba, hogy igazságot szolgáltasson az elnyomottaknak. — Alkossunk magunknak lehetőleg hű képet az iparosok és munkások kereseti és bér-viszonyairól, arról a szorult helyzetről, mely kiszáritja a lelket és szorongatja a szivet. Éppen a pap van abban a helyzetben hivata-

lánál fogva, melyet az Úr Jézus is úgy jelzett: „pauperes evangelizantur“, — mondom, éppen a pap van abban a helyzetben, hogy észrevegye s napról-napra mindjobban meggyőződjék róla, hogy a gazdasági nyomasztó állapot az embereket keményekké és elkeseredettekké teszi s kiöli a szivükből az érzéket a vallás iránt. Azt mondhatná erre valaki, hiszen a szegénység s a nyomor Istenhez vezet, nem hogy vallástalanná tesz. Azonban jól kell különböztetnünk az újkori s a régi jó idők szegénysége közt. Az újkori szegénység érzéketlen a vallás iránt; mert az újkori szegénység telitve van nemzetgazdasági és szocziálista eszmékkel. Az újkori szegénységnek vágyait a szocziálizmus eszményei felé terelik a sajtó, a kalendáriumok, a szájról-szájra járó szocziálista evangelium. A ki most újkori szegénynyel szóba áll hitről, lélekről, üdvről, annak nem lehet elkerülnie a szocziálista kérdéseket, melyekkel tele van tömve az eszük meg a szivük.

Ezek az újkori szegények tehát elkeseredett, elégedetlen emberek. Ha pedig valaki benne uszik vagy el is merül a megélhetés keserü gondjaiban: annak a lelkében alig marad erő, melyet mással foglalkoztatni, szivében alig találkozik ideg, melyet másért kedvezőleg hangolni lehetne. Gondoljanak egy kereskedőre, kit folyton lejáró váltói ijesztenek; nézzék mily szótalan, kedvetlen ember; elül székén órahosszat s bámul a semmiségbe. Próbáljanak ennek Istenszeretetről és a lélek értékéről szólani; nem is reagál szavaikra. — Tekintsék a szegény iparosokat, kiknek családjuk s gyakran 30 kr. napi keresetük van s vigyék ezeket az embereket a vasárnapi sz. beszédekre. Beszéljen a szónok szive mélyéből, nem fogja-e észrevenni, hogy gyakran a legmegragadóbb részleteknél indulnak kifelé; miért? mert hiszen mikor itt ültek, akkor sem volt jelen a lelkük.

A lelket leköti az élet borzalmas küzdelme! Ne

csodálkozzunk, hogy minden terhére esik, hogy minden émelygős és kiállhatatlan előtte, ami nem hajtogatja neki azt a nagy érdeket, melynek súlya szinte eszét veszi. Az evangelium a maga lemondásával és szenvedési témáival erőtlen árnynak látszik, mely nem lendit cseppet sem a nyomorultakon. S evvel akarják idejét vesztegetni s árva fejét még terheltebbé tenni? Helyezzük önmagunkat az ő állapotukba s akkor majd a gond, a megélhetés sűrű, sötét fátyla ereszkedik le szemeinkre, mely eltakarja mindazt, amit az egyház hitről s lelki üdvről hirdet.

A munkás osztály belépett már férfiasságának korába, önérzete túlságosan ki van fejtve; eddig azt hitte a történelmi fejlődés gyámsága alatt állván, hogy mindennek úgy kell lennie, amint van, amint azt a gyermekek hinni szokták; de most már felébredt s érezvén hatalmát, meg akarja változtatni a maga javára a világot. Hogy ez az újjáalakitás elvben nem megvetendő, — hogy az evangelium fogalmaihoz egy új, az eltaposott néptömegek javára átalakitott világ közelebb állhat, mint a mostani gyalázatos gazdasági rendszer, — hogy valamint az egyháznak nincs oka lelkesedni a Bourbonokért, éppúgy nincs oka lelkesülni a zsidó aranyborjuért, — hogy valamint a törvény előtt a mult században még nem volt meg a polgári egyenlőség s most már megvan, éppúgy lehet majd a jövő században a birtoklásban is bizonyos egyenlőség, mely most még nincs, — hogy nem kell mindenre, ami a vagyonnak új felosztását s minden embernek számára való részbiztositást illeti, ráfogni, hogy ez szocziáldemokráczia: ezek gondolom oly igazságok, melyek napról-napra derülnek még azok előtt is, kik annyira belemélyedtek a mostani viszonyok fejfájást okozó álmába, hogy bűnnek tartják, rajtuk változtatni.

De ha a dolgok ily állapotában a klerus apathikus lelkülettel tétlenkedik, vajjon nem bizonyitja-e

be, hogy nem érti korát s nincs szive a nép bajai iránt? S ha ez a társadalmi forrongás oly mérveket ölt, hogy erkölcstant, theologiát, hitet, vallást egyaránt magával sodor és pedig a praktikus élet nyilvánossága előtt: vajjon lesz-e fontosabb ügye és dolga és föladata a papságnak, mint minden erejével és szeretetével, befolyásával és hatalmával bebizonyitani, hogy a népnek ő a leghivebb barátja s legbiztosabb oltalma? Mulaszsza el ezt, s koczkára tette a jövőnek társadalma előtt létjogát!

Kemény beszéd ez, de legalább üssön be ott, ahol még alusznak és álmodnak régiekről.

Azonban bárki értheti, hogy mikor a papságtól elvárjuk, hogy érdeklődéstől izgatott lelkülettel lépjen a nép, az iparosok s a munkások feldult érdekeinek küzdterére, nem értjük azt s nem érjük be vele, hogy csak a lelkipásztorkodás hagyományos és természetesen első sorban álló eszközeivel: a katekizmussal, sz. beszéddel, szentségekkel, áhitatgyakorlatokkal hasson lelkükre, hanem ez alkalommal éppen azt sürgetjük, hogy közvetlenül anyagi eszközökkel, egyesületi, társulati előnyökkel, szövetkezési manipulácziókkal is segitse lábra állitani az embereket vagy legalább iparkodjék az érzéket az iránt ébreszteni, hogy a kereszténység mindezekkel a törekvésekkel rokonszenvez, hogy papjai szivesen mozgatják ezt a nagy fát s hogy az anyagi tönkben az egyház nemcsak hiveinek fájdalmát, hanem gyermekeinek elpártolását is siratná.

A szocziáldemokraták úgy is csúfolják az olvasót meg a gyónást s maró gúnyjuk sehol sem évődik oly sikerrel mint éppen a társadalomnak tönkretett osztályaiban. Mindig rájuk olvashatják: nézzétek, mit segitett ez rajtatok eddig, . . . ugyan tán többet segit majd ezután? Szóba álltam én is a kórházban egy szocziáldemokratával s kértem őt, hogy gyónjék meg. A szocziáldemokrata azt felelte nekem: „minek? Ha dolgozom, van mit ennem; ha nem dolgozom,

nincs mit ennem; akár imádkozom, akár nem.“ Hát hiszen lehet erre sok szellemes kadenciát mondani s világos mindnyájunk előtt, hogy az ember nem azért imádkozik, hogy ne dolgozzék s nem azért dolgozik, hogy ne imádkozzék; hanem dolgozik az állattal közösen, mert állati, s imádkozik az izom munkáján kivül, mert ember is s mert sok más érdeke van, melyet az in, az izom s a gyomor fel nem ölel. De mit segit a nyomorultakkal szemben a szellemes filozófia és teologia; ők egyet akarnak, hogy ne legyenek nyomorultak s ezt nekik a győzelmes replikázás meg nem adja, azért rá sem hederitenek, ha még úgy sziporkázik rajta az esprit.

De ha azt mondom annak a szocziáldemokratának: „barátom, mit gondol, mit keresek én itt? azért jöttem-e ide, mert magát szeretem vagy mert gyülölöm? azért-e, hogy segitsek Önön; vagy hogy keseritsem?“ Ha nem rabiátus, úgy tetszik nekem, hogy e szavakra benne is ébredez a jobb érzelem. Óh, ez az igazi filozófia és theologia! Ezek oly hangok, melyek sziveket nyitogatnak. „Lám“ — folytatom tovább — „tudom én, hogy maga el van keseredve és sok panasza van az emberek ellen; tudom, hogy talán kézzelfogható igazságtalanságokat kényszerült nyelni a hatalmasaktól, s hogy nem talált kabátos embert, ki nem nézett magára úgy, mint egy kutyára, s aki kezét nyujtotta volna magának jeléül annak, hogy becsüli és szereti magát. Ne sorozzon engem abba a keménszivű sorba! Ne gondolja, hogy mert nekem is kabátom van, elvesztettem a kabát alól szivemet a szenvedők iránt! Sőt amennyiben rajtam áll, segitek minden ügyefogyott emberen s én csapok fel mindenütt védőjükül; egyesitem, csoportositom őket, hogy ne legyenek mint a bomlott kéve, hanem egyesülve könnyebben viseljék el és tereljék el a mostoha idők csapásait, mig végre sikerül nekik magukra deriteni az igazságot, mely azt kivánja, hogy valamint

a napfény az égen egyenlőkép osztja sugarait szegénynek gazdagnak: úgy a föld is adjon kenyeret egyaránt birtokosnak és proletárnak."

Ezt megértik! Tehát ezen a nyelven kell beszélni! Micsoda nyelv ez? a praktikus cselekvés és tevésnek, a gyakorlati szeretetnek nyelve. Ha az egyház nem pártolja igazán a szegénységet nemcsak alamizsna által, hanem a szegények jogainak érvényesitése által: akkor a szegénység ott hagyja az egyházat a faképnél s igaz, hogy szerencsétlenségére, de mégis természetszerüleg a túlzó, fantasztikus szocziáldemokratákhoz szegődik. Hiszen azok szeretik őt!

A nagy szociális mozgalmakban a reménykedőket mindig ez a belátás vezette: jót akarnak nekünk; tehát gyerünk utánuk.

A pogány világ fordulásakor is a legnagyobb érv a kereszténység igazsága mellett az eddigi állapotok nyomorúsága és hordozóik tehetetlensége volt. Azért nem volt szükségük filozófálásra. Amit érzünk, az indit s úgy indit, hogy el is ragad magával. Nem állnak-e a társadalom némely rétegei most oly elhagyottan, kifosztottan s reménytelenül a divó rendszerrel szemben, mint álltak 1900 év előtt milliók a pogány imperiummal szemben? S csoda-e, ha úgy tesznek, mint tettek akkor, hogy a lelkes szóra, mely új világot igér nekik, megindulnak? Ne kössük tehát össze magunkat az uralkodó rendszerrel úgy, hogy azután vele állunk, vele dőlünk. Ne áruljunk egy gyékényen a liberális gazdasági rendszerrel, ne védjük azt. Nagyon roszul fizeti még hivatott prókátorait is. Mi pedig ugyancsak nem találunk okot, hogy ügyvédjeiül fölcsapjunk.

Igaz, hogy bizonyos tekintetben összenőttünk vele. Manipulácziói életünkkel összeforrtak; létföltételeinket hordozzák; mi is ennek a gazdálkodásnak kamataiból élünk s a börze maszlagos gyümölcsei táplálnak; de ezt csak a körülmények késztető behatása

alatt teszszük s türjük; elveink mások. Elveinket proskribálta, átkozta, száműzte a liberális társadalom; legyen tehát neki hite szerint. Vonuljunk ki a néppel, a szenvedő demokracziával ki a városból a „szent hegyre"; a papoknak ott van helyük.

Ezen általános tájékozódási törekvésen kivül *másodszor az szükséges, hogy a papság mindenütt pártolja azokat az intézményeket és eljárásokat, melyek a munkás osztály javára létbe hivatnak.* Ha lesz neki élénk érzéke a szocziális kérdés iránt, akkor szinte skrupulózus lesz mindannak kerülésében, ami a hasznot a munkától el-, s a tőke kezére játsza. Nem lesz előtte e nemben semmi sem kicsiny, mert hiszen a meggyőződés s a lelkesülés semmit sem kicsinyel, semmit sem becsmérel, hanem természetszerüleg mindenre kiterjed, amire csak teheti. A mély meggyőződés a keresztény hitvallást mindenütt érvényesiti s a keresztény morális alól nem von ki semmi viszonyt, semmi ügyet, semmi szerződést. S az ilyen kereszténység az lesz igazán életbölcsesség, az lesz igazán eleven, lelkes vallás, elvbevallás, elv-érvényesités!

De kérdem, ha valaki ilyen keresztény, akinek kereszténysége merő élet és gyakorlat, aki a keresztény erkölcstant az élet minden viszonyára kiterjeszti, vehet-e az ilyen egy pár czipőt három forintért, holott tudja, hogy annak tisztességes, rendes ára legalább 5 frt? vehet-e az a zsidótól csizmákat per 2 frt 30 kr.? Az ilyen vevőt csak az ostobaság vagy a gondolatlanság ekszkuzálja. Ha valaki emellett áhitatos, jámbor keresztény és alamizsnát is osztogat, jó volna, ha mindenekelőtt visszaadná a letartóztatott, lefogott bért s restituálná az idegen jószágot. Az ilyen vevők mind kooperálnak a csalásban és fosztogatásban. Minden kornak megvannak a maga veszélyei; a középkorban a jó ember is könnyen interdictumba vagy excommunicatióba bonyolódott éppen a viszonyoknál fogva, hogy mindenütt volt valami alka-

lom a közreműködésre, a tilalmazott akcióba való beleelegyedésre; a mi korunkban az erkölcsös életnek a zátonyai és szirtjei a hetedik parancs területén rejlenek. Az emberek mind fosztogatnak, bért fognak le, igazságtalanul elnyomják a szegényeket és munkásokat, közreműködnek az iparosok elnyomásában és tönkretételében: s a lelkiismeretek mégis nyugodtan pihennek és imádkoznak és szörnyűködnek a sikkasztókon és tolvajokon. Ilyen a divat hatalma! A divatos bűnre nem reflektálnak s a morálist tanuló kispapok, s a morálist tanitó nagy papok vesznek czipőt ebből vagy abból a czipőgyárból 3 frtért és elhagyva a tisztességes, és munkájokat értő helyi iparosokat (a fusereket nem védjük; kontármunkának nincs joga a léthez; az természetes;) rendelnek 300 sőt 600 frt ára munkát bécsi vállalkozóknál, akiknél egy reverenda csináltatása szintén 10 frtra számittatik ugyan, csakhogy ebből a 10 frtból a munkás, a saját otthonában dolgozó s a munkát albérletben kivett, szegény szabó kap 4—5 frtot, a többit a tőke nyeli el. Szemináriumainkat látogatják szentképek és könyvek s egyházi ruhák eladói; először csak a maguk portékájával köszönnek be, de későbbi látogatásuk alkalmával már bécsi szabókat és olcsó innsbrucki havelokokat hoznak a nyakunkra s a jószivü közönség természetesen lelkesülten pártolja ezeket a modern iparlovagokat. A XIX. században az evangelium ráolvasná ezekre a divatbűnösökre: megszegitek az Isten törvényét „propter traditiones vestras", a gondolatlan szokás, a bűnös divat miatt.

Mit használ e divattal szemben az alamizsna? Add meg mindenkinek a neki járó bért, ez a legnagyobb jótétemény, a legtitkosabb és a legmegtisztelőbb alamizsna.

Ha a magyar papságban jobban ébred a szociális érzék, nem fog annyi ezer meg ezer forint Grödenbe vándorolni, nem mondom szobrokért, mert arra

itt még nincs képesség, hanem oltárokért. Oltárokat, époly tetszetőseket sőt művésziesebbeket, — körülbelül ugyanazon áron, nálunk is rendelhetnek. Tessék megnézni az oltárokat Hontmegye Szalka városában, vajjon kell-e Grödenbe menni? pedig azokat az asztalos itt faragta Esztergomban. Ha a papságban lesz szocziális érzék, nem fognak majd rajta annyira a hirdetések, hogy végre is elhigyje, hogy igazat mondanak s fölöslegesnek fogja tartani, hogy olajat az örök lámpába éppen Gratzelnél rendeljen, mert amit a mi boltosainknál vehet, az ép oly pompásan ég benne, mint amit közvetlenül Bécsből rendel. — Erkölcstelen hirdetések számába mennek majd nemcsak a szerelmes, pikans levelezések a liberális ujságok hátlapján, hanem a bécsi szabó-munkák hirdetései a „M. Államban", „Egyh. Közlöny"-ben, stb. ha még oly elegánsan mutogatja is ott magát bécsi ruháiban az a divatos papi úr.

Szóval uraim! praktikus kereszténység kell! Tessék elolvasni Langenek föntidézett szavait mégegyszer s meditálni azon, hogy csakugyan vallhatja valaki magát kereszténynek s tényleg a hivatalos kereszténység ellenségei több tekintetben közelebb állhatnak az Evangelium eszméihez, mint az egyház ilyen hive!

*Harmadik helyen még egy kötelességről vagy talán csak buzgalmi műről akarok megemlékezni*, s azt a főtisztelendő papság szivére kötni, illetőleg ez ügyben szives közremüködését kérni.

Tudjuk mindnyájan, hogy a gyárakba nem igen van alkalmunk bejutni; különösen kedvező körülmények kellenek ahhoz, hogy a pap befolyást szerezzen magának a gyári munkások közt. Vegyük például csak a pesti gyárakat, hogyan csempészsze be valaki magát oda? Kaján szemmel is néznék a gyár intézői a klerikális befolyásokat. Van azonban nagyon sok vállalat, sok téglavető és kő-, meg kőszénbánya, ahol a munkások között a pap egyet-mást tehet. Azután érdeklődésünket várja és kivánja az iparos osztály s

a gazda-közönség; a gazdaságban ismét van sok termelési faj, amely bizonyos szociális, testületi csoportosulást megenged s több helyen létesültek is már az ily szövetkezések. Magam is tudok már egyetmást kiválóan buzgó és élelmes papokról, akik szép eredményeket vivtak ki e téren. Ez eredményeket, e törekvéseket és próbálgatásokat kár volna véka alá rejteni. Legfölebb a közvetlen környék tud róluk valamit. Pedig nagy hasznára volnának a közügynek és sokan köszönettel vennék az értesülést. Azért kérésem odaterjed, sziveskedjenek *a főtisztelendő urak ez irányban megindult törekvéseikről, keserves vagy örvendetes tapasztalataikról értesiteni*, akár dolgozat alakjában, akár csak rövid értesités vagy reflektálásképen.

Legyünk mindnyájan meggyőződve, hogy az egyháznak jelenleg a szociális téren kell theologiáját és hitét megvédeni, — s hogy a szociális téren dől majd el az ellenséges világnézetek harcza, amelyből nemcsak győzelmesen, hanem minél kisebb veszteséggel is kivánunk hazatérni.

## ÉRDEKES HÁZASSÁGJOGI ESET.

(Pápai felmentvény in matrimonio rato non consummato.)

Irta H. K.

Hogy a római pápának joga és hatalma van az érvényesen megkötött, de el nem hált házasság alól felmentést adni, azt mindenki, aki valaha kánonjogi tankönyvet vett kezébe, jól tudja, Nemcsak a legtekintélyesebb hittudósok és egyházjogászok tanitják ezt, de maguk a római pápák is tényleg tanuskodnak róla azáltal, hogy egyes esetekben fontos okoknál fogva a felmentvényadást, amint a multban

mindig gyakorolták, úgy a jelenben is gyakorolják, miként azt az »Acta S. Sedis« közleményeiből láthatni. Alapja pedig a pápa ebbeli hatalmának az: hogy ha adhat a pápa felmentvényt a szerzetesi fogadalmak alól (melyek pedig a házasságot felbontják), még inkább dispenzálhat a még el nem hált házasságban; mert hisz a »fiunt una caro«, a konzummáczió fejezi ki legtökéletesebben a Krisztus és egyháza közt létező reális egyesülést, szeretetet.

A »ratum-nonconsummatum« házassági perek formáját illetőleg az a rendes szokás, hogy amennnyiben az ily per a helyi stb. viszonyoknál fogva Rómában le nem tárgyalható, a pápa az illető Ordinariust, megyés püspököt bizza meg a per rendes letárgyalásával s az inconsummatio beigazolásával a Rómában divó peres eljárás szerint, s azután a trienti szent zsinat magyarázatára kirendelt bibornoki testület, a »S. Congregatio Concilii« itéli meg a periratok alapján, vajjon az inconsummatio tényleg be van-e igazolva, illetőleg a dispenzáczió megadható-e a szent Atya által, vagy sem?

Jelen közlemény czélja nem egyéb, mint egy konkrét, az esztergomi főegyházmegyében a közelmultban történt eset nyomán bemutatni az érvényesen kötött, de el nem hált házasság alól való felmentésre irányuló pernek egész lefolyását, és pedig egy olyanét, mely nem egészen a római forma szerint tárgyaltatott le, s így méltán kivételnek is tekinthető. Annyival inkább jónak tartottuk ez ügyet és az eljárási módot is közölni, mert lehetnek indokolt esetek, aminő a jelenlegi is volt, amikor a felek, *anélkül, hogy valamelyikök aposztatálna*, új és az egyház szerint is érvényes házasságra léphetnek.

A tényállás a következő: K. Zs. 38 éves férfiú 1889. aug. 10-én B. A. 23 éves hajadonnal törvényes házasságra lépett. Körülbelül nyolcz hónapon át éltek együtt, anélkül azonban, hogy a házasságot konzummáltak volna. Ennek okát a férj nejének impotentiájában vélte feltalálni, s az e körülmény folytán házasfelek közt egymás irányában beállott elhidegülés, közönyösség, később oly foku békétlenség

és egyenetlenségre vezetett, hogy a nő, aki különben magát ily defektusban szenvedőnek nem tartá, férjét 1890. április 11-én elhagyta és végleg anyjához költözött.

A férj, kire e visszás házasállapot elkeseritőleg és bántólag hatott, házasságát ily körülmények közt czéltévesztettnek találván, miután a megejtett lelkészi békéltetés sikerre nem vezetett, 1890. deczember 19-én pert inditott neje ellen az illetékes esztergomi érseki főszentszék előtt, kérve házasságának érvénytelenné leendő nyilvánitását nejének impotentiája alapján.

A szentszék a keresetet elfogadta, s a peresfeleket szabadvallomásaik kivételére meg is idézte. Felperes férfi a tárgyalásra megjelent, s a fentebbieket előadván, azon kéréssel is járult a szentszéki bíróság elé, hogy ha nejének impotentiája abszolut bizonyossággal megállapitható nem lenne, az apostoli szentszéktől érvényesen megkötött, de el nem hált házassága alól kér felmentést. E szabadvallomások felvétele a »Dei Miseratione« pápai breve értelmében a rendszerinti házasságvédő jelenlétében történt ugyan, de felperes férfit, bár vallomásait esküvel megerősiteni késznek nyilatkozott, a vizsgáló biró megesketni elmulasztotta.

Alperesnőnek, ki a többszörös megidézés daczára is megjelenni vonakodott, kihallgatása az illetékes plébánia hivatal utján történt 1891. szept. 9-én az erre szentszékileg delegált bíróság előtt. A nő ez alkalommal férjéhez hasonlóan beismerte ugyan, hogy a házasságot el nem hálták, de ennek okát nem önmaga hibájában kereste, s orvosokra hivatkozott annak beigazolására, hogy impotentiában nem szenved. Különben kijelentette, hogy férjével a házas életet folytatni nem hajlandó, minthogy azonban a birói elválasztás rá nézve csak hátrányos lehet, ennélfogva a válást sem óhajtja. Vallomásaira alperesnő sem eskettetett meg.

A bíróság ki nem térhetvén alperesnő szakértői megvizsgáltatása elől, őt újból és ismételten megidézte, de alesperesnőt csakis a karhatalommal való fenyegetés birta arra, hogy végre 1891. évi november 12-én a szentszéki

hivatalban megjelent, ahol dr. F. S. és dr. R. I. szentszéki hites orvosszakértők az előirt eskü letétele után, megvizsgálták.

A szakértői jelentések azonban felperes vádját, melylyel nejét illette, be nem igazolták. Azt ugyan mindketten konstalálták jelentéseikben, hogy a házasság konzummálva nincsen, s bizonyos szabályellenességet is észleltek (arctitudo), melyet azonban veszélytelen orvosi műtéttel megszüntethetőnek nyilvánitottak.

A házasságvédő ily körülmények közt a további eljárást, u. m. a tanukihallgatást, szükségesnek nem látván, az ügyet a bíróság elé terjesztette, mely 1892. február 19-én hozott itéletével felperest keresetével el is utasitotta, s a felek közt 1889. augusztus 10-én kötött házasságot érvényében fentartotta, *meghagyván a jogot felperesnek, hogy érvényesen megkötött, de el nem hált házassága alól az apostoli szentszékhez felmentésért folyamodhassék.*

Időközben a nő férjét a polgári bíróság előtt tartásdijért bepörölte, s a férj havi 30 frt fizetésében el is marasztaltatott.

Az itélet, de még inkább a női tartásdij kötelezettsége arra ösztönözte felperest, hogy a bíróság által szolgáltatott jogát érvényesitse. Az érseki hatóság ennélfogva 1892. évi augusztus hóban folyamodást intézett Ő Szentségéhez, melyben a fentieket előadva a dispenzáczió megadásaért esedezett. A válasz nem soká késett. A S. Congregatio Conc. ugyanis ugyanazon hó 29-én azt válaszolta az érseknek, »ut conficere curet processum super asserta inconsummatione et causis dispensationis; servata forma Constit. Dei Miseratione et Instruct. S. Congr. an. 1840.«

Minthogy azonban a fentjelzett per az utasitásnak megfelelőleg már letárgyaltatott, sőt jogerős itélettel is el volt látva, az érsek a következőket irta vissza Rómába: »Mandato huic obediendo promptissime satisfacerem, circumstantiis attamen oratoris, praeprimis vero mulieris cogor iterum iterumque ad clementiam Sanctitatis Vestrae confugere, humillime exorans, ut super conficiendo novo pro-

cessu clementissime dispensare dignetur .... Quodsi mandato S. Congregationis Concilii conformiter processum novum confici curare attentarem, mulier, etsi citaretur, nunquam compareret, neque ad comparendum brachio saeculari stringi nunc iam posset, cum processus coram iudicio matrimoniali iam finitus sit. Mulier nec viro suo pacifice convivere, nec semet operationi medicae subiicere vult, quo apta pro consummatione matrimonii fieret; sed a viro suo separata vivens summam intertentionalem via legali a marito suo extorsit, ad quam solvendam maritus eousque obligabitur, quousque matrimonium illorum non annihilabitur, aut vero dispensatio a Sanctitate Vestra non obtinebitur.

Orator igitur novum processum sibi imminentem videns, cum summa intertentionalis mulieri solvenda alioquin magnopere illum affligat, fine processus non expectato, ad acatholicos deficiet, apud quos talia matrimonia facillime et brevi — aliqua taxa soluta — annihilantur, ipse vero duplicem finem, scilicet facultatem uxorem aliam ducendi, et liberationem a summa intertentionali solvenda assequetur.

Spectatis itaque causis urgentissimis, quas in supplici meo priori et praesenti allegare ausus sum, iis cum humillimis precibus accedére Sanctitatem Vestram nomine eiusdem oratoris S. K. praesumo, ut assertam inconsummationem matrimonii ipsius, relatione medicorum et processu apud iudicium meum matrimoniale finito comprobatam acceptando, omisso novo processu et sanata omissione septimae manus ex allatis causis cum oratore in praeallato matrimonio cum E. B. die 10. Augusti anni 1889. contracto rato et non consummato clementissime dispensare eidemque ad alia vota matrimonialia transeundi libertatem concedere dignetur.«

Ezen okok végre arra birták a S. Congregatiót, hogy előbbi követelésétől elálljon. 1892. deczember 30-án odautasitotta az érseket, hogy a periratokat küldje be. A per iratai ennélfogva, u. m. a keresetlevél, a felek szabadvallomásairól szóló jegyzőkönyvek, továbbá az orvosi szakértők

jelentése és esküje nemkülönben a házasságvédő észrevételei és a hozott itélet latin forditásban Rómába küldettek.

A S. Congregatio titkárja 1893. évi márczius hó 4-én tartott kihallgatáson jelentést tett minderről Ő Szentségének, aki a fontos okok figyelembe vételével kegyesen megengedte, hogy az ügy a rendes forma mellőzésével — oeconomice — tárgyaltassék le, kiadatván természetesen a S. Congregatio Consultorainak és a házasságvédőnek véleményük nyilvánitása, illetőleg az észrevételek megtétele végett.

Az Actorum Synopsis már megemlékezik a hiányokról, melyeket a pernek letárgyalásánál a biróság elkövetett. »Verumtamen — úgymond — heic animadvertere oportet, responsionibus iuramentum de veritate dicenda non praecessisse, neque de veritate dicta subsequntum esse; praeterea omnes viri et mulieris septimae manus testes desiderari, quum defensor matrimonii inutile iudicaverit eos ad examen adducere; ac tandem inspectionem corporis E. a duobus peritis a iudice Strigoniensi deputatis, peractam esse absque matronae praesentia et absque praevio balneo aquae tepentis.«

A theologus véleményében ennek alapján először is a felek szabadvallomásait támadta meg, melyeket, minthogy azokat eskü meg nem előzte, sem nem követte »uti extraiudiciales esse accipiendas« nyilvánitott; másodszor kifogásolta a testimonium septimae manus hiányát, s mindebből következtetve az inconsummatiót beigazolva nem találta.

A másik érvet, az orvosi szakértők jelentését is csak indirect érvnek ismerte el. Mert habár megengedte, hogy az érsek jelentése szerint a két szakértő »viri catholici, insignis doctrinae, et spectatae auctoritatis«, akiknek véleményében még a házasságvédő is belenyugodott, de hozzáteszi: »tamen inspectio directe ordinata fuit ad dignoscendam potentiam mulieris vel impotentiam, et non virginitatem. Si enim ad hoc secundum ordinata fuisset, tunc procul dubio aliae observari debuissent conditiones a iure requisitae«, t. i. mint fentebb már emlitettük, matrona, tres

obstetrices, balneum aquae tepentis stb. miként azt az 1840-ik évi Instructio előirja.

Az ő véleménye tehát az volt, hogy a felek eskületétele és a tanuk kihallgatása pótoltassék. „*Dilata, et corroboretur processus.*“

Időközben, minthogy joggal lehetett tartani attól, hogy különösen azon körülmény, miszerint felek szabadvallomásaikra esküt le nem tettek, a per kedvező elbirálására hátrányos leend, az esztergomi érseki főszentszék a feleket az erre külön delegált bíróság által vallomásaikra pótlólag megeskettette, s az erről felvett jegyzőkönyvet Rómába küldötte.

Ez döntötte el a per sorsát. Az eskületételről szóló jegyzőkönyv beérkeztével a periratok a theologusnak újból kiadattak, aki ezt a »processus corroboratio« gyanánt elfogadván, az inconsummatiot moralis és physicai bizonyossággal beigazolva találta, s azon okok alapján, melyek a felmentés elnyerésére felhozattak, u. m. impossibilitas novum conficiendi processum«, »nulla reconciliationis spes«, továbbá a »periculum aeternae felicitatis amittendae« végül a női tartásdíj terhe — véleményét következőleg változtatta meg: »Cum igitur, EE. PP. ex iam expositis concludi possit, matrimonium S. K. inter et E. B. initum, inconsummatum mansisse; et iustae atque rationabiles causae adsint, quae dispensationem super matrimonio rato et non consummato postulant, censeo *recurrendum esse ad Summum Pontificem pro actorum sanatione, et pro gratia dispensationis super matrimonio rato, et non consummato in themate.*«

A canonista hasonlóképen nyilatkozik. Kifogásolja ugyan, hogy az orvosi szakértőkön kivül (kiknek nevéhez e megjegyzést füzi: „*exotica nomina*“) a bábaasszonyok nem alkalmaztattak, hanem azért a végeredmény: „*iudico esse consulendum SSmo pro dispensatione.*“

A házasságvédő ennek ellenében azon szabálytalanságokra támaszkodva, melyeket a theologus és a canonista a per letárgyalásánál tapasztalt és kifogásolt is, — röviden, minden további fejtegetés nélkül odanyilatkozik: „*dilata, et coadjurentur probationes.*“

A S. Congregatio Concilii mindezek után 1893. évi deczember 16-án az összes ügyiratokat tárgyalás alá vevén, a felhozott okok alapján a kért dispensatiot megadhatónak vélte, minek alapján Ő Szentsége a felmentést meg is adta. Czélszerűnek tartjuk e helyen magának a felmentési okmánynak erre vonatkozó részét szószerint közölni.

Quibus omnibus relatis in audientia SSmi diei 4. Martii huiusce anni, SSmus D. N. benigne annuit, causa oeconomice, ut aiunt, proponeretur cum votis consultorum et animadversionibus defensoris matrimonii. Modo igitur superest, ut sueta sapientia ac iudicii maturitate E. E. V. V. resolvant

Dubium

*An consulendum sit SSmo pro dispensatione a matrimonio rato et non consummato in casu.*

Die 16. Decembris 1893. S. Congregatio Emmorum S. R. E. Cardinalium Concilii Tridentini Interpretum ad suprascriptum dubium respondit: *Affirmative, praevia sanatione actorum.* Factaque de praemissis per Secretarium praefatae S. Congreg. relatione SSmo Dno Nostro in Audientia diei 15. Januarii 1894. Sanctitas Sua resolutionem S. Congreg. approbare et confirmare petitamque dispensationem super matrimonio rato et non consummato, de qua agitur, benigne impertiri dignata est. A. Card. di Pietro m. p. Praeses. (P. H.) C. De Lai m. p. subsecr.«

A felmentési okmány $^{4033}/_{36}$. szám alatt kelt és közvetlenül a folyamodó K. Zs. kezeihez küldetett.

# TAPASZTALÁSOK, INDITVÁNYOK A PRÉDIKÁLÁSRÓL.

Irta: CSERNIK ALAJOS.

Tizenkét esztendeje annak, hogy minden vasár- és ünnepnapon prédikálok, (kivévén olyan eseteket, midőn a helyi viszonyok miatt a prédikáczió elmarad.) Betegség miatt, hála Istennek, nem mulasztottam el a szentbeszédet egyszer sem, más okadatolt esetekben ritkán, készakarva soha. Így hát azt gondolom, hogy tizenkét évi tapasztalat után hozzá szólhatok e tárgyhoz, annál is inkább, mert prédikáltam magyarul, németül meg tótul; falun, fővárosban, egyszerű népnek, meg intelligenczianak is. E mellett a prédikálást legfontosabb tényked̈ésemnek tartottam, arra lelkiismeretesen készültem, éveken át úgy, hogy a prédikácziót előbb mindig leirtam, ami annál könnyebben és gyorsabban ment, minthogy a Gabelsberger-féle gyorsirást mindahárom nyelven kezelem.

Nem fogok itt hitszónoklati elméletek fejtegetésébe bocsátkozni; ami elméletszámba megy, arra nézve csak ismétlem és hangsúlyozom, hogy a prédikálást igen fontos papi tényked̈ésnek tartom. De a mostani szomorú időben azt a kérdést vetem föl: vajjon, miután az intelligenczia soraiban annyi sok ellenséggel találkozik az egyház, tekintettel arra, hogy a prédikáczióhallgatásban éppen az intelligenczia lanyha, nem tudható-e be az élő hit és keresztény meggyőződés hiánya annak, hogy a prédikálást talán nem elég buzgósággal, ügyességgel és szerencsével kezelik az egyház szolgái? Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi, mondja az apostol. (Róm. 10, 17) A hit isteni ajándék, amely a vétkes és viszontagságos életben szeret elillanni, mert a gratia, a kegyelem, amely az érdemek arányában adatik, olyan mint az égő lámpa olaja, amelyet állandóan pótolni kell. De hogyan pótolja az intelligens ember,

ha vallásos könyvet soha nem olvas és prédikácziót nem hallgat, a katekizmust meg régen elfelejtette. Ha nem viszszük annyira, hogy az intelligens nép is, általában hiveink zöme prédikálásunkat hallgassa, jaj nekünk! Nehéz feladat ez, de meg kell lennie.

Midőn még Bécsben kispap voltam, már első éves theologus koromban arra biztatott a tanárunk, hogy ha majd egyszer papok leszünk, magunk csináljuk a prédikácziókat, ne pedig nyomtatott, kész prédikácziókból szónokoljunk; hogy hisz azért tanulunk theologiát. No már megvallom, hogy a szorosan vett theologiai tankönyvek nyomán nagyon kevés prédikácziót készitettem; hiszen pl. Müller morálisából azt a sok regulát meg principiumot csak nem lehet a népnek beadni, a fák miatt nem látná az erdőt! A pastorálisnak homiletica czimű része már tárgyammal foglalkozik. Tanárunk megbizott, hogy készitsünk egy prédikácziót; egy német és egy magyar kispap azután elmondotta, tanárunk néhány megjegyzést tett, a refectoriumban mindegyikünk mondott 3—4 prédikáczió — töredéket, melyet nem maga készitett, — és megtanultuk azt, ami a pasztorálisban állott. Ennyiből állott az előkészület, hogy hirdessük az Isten igéjét a mai hitetlen, romlott, keményszivű és tudákos világnak!

A mai theologiai tanfolyamok törekvése odairányul, hogy a jövendőbeli papnak hitét szilárd alapokra fektesse, keresztény meggyőződését megingathatatlanná tegye, egyházias szellemét tudományos apparátussal fölszerelje. Igen helyesen! Meg kell engedni, hogy a papok képzésének tudományosnak kell lennie, hogy kiváltképen az egyetemi szakképzés tudományos szinvonalon álljon. De be kell látni azt is, hogy a mai világban tisztán theologiai tudománynyal nem lehet vezérszerepet vinni. A mai világban a papság kiesett abból a szerepből, amelyet a régi világban elfoglalt, hogy t. i. a nagy közönségnek a tudomány minden terén imponálhatott. Nem is lehetséges ez többé; hanem mégis csak kétségtelen marad az is, hogy ha a pap prédikáczióiban nem tud a theologiai tételek fejtegetésén kivül mást is elmondani, vagy ha a hitigazságok magyarázatát nem tudja más tudomány

szakokból meritett érdekes adatokkal fűszerezni, akkor nem is fog tudni prédikáczióival hatást kelteni. Ahelyett tehát, hogy mint pl. nekem és osztálytársaimnak Müller vaskos köteteit jobban kellett betanulnunk, mint akármelyik gymnáziumi tantárgyat valaha, szabadabban kellene engedni a theologust mozogni, hogy azt a négy theologiai esztendőt egyébbel is töltse mint emlézéssel.

Mikor végre pappá szenteltetve, káplánnak küldettem, az első évben betű szerint megtartottam egykori tanáromnak utasitását, hogy a prédikácziókat magunk készitsük, fogalmazzuk. Megtettem; magam megfogalmaztam, leirtam, betanultam és előadtam. A hatással meg voltam elégedve, a nép szeretett, ezt kézzelfoghatóan is bebizonyitotta a sok intenczióval, amit kaptam. De ha most arra az időre visszagondolok, nem tudnám eldönteni, vajjon a prédikácziók tartalmával vagy pedig előadási módommal értem-e el azt a szerényke kis hatást. Virgoncz, hol mosolygó, hol Illés módon haragvó emberke voltam és most csendes, magamba vonult óráimban valami láthatatlan kópé azt súgja nekem, hogy az emberek akkor csak mulattak rajtam, habár jóakaratomról talán meg is voltak győződve. Tény az, hogy a prédikáczió anyagát sokszor az utczán szedtem föl; láttam valamit, ami nem tetszett, fulemhez jutott valami pletyka — és fogtam magam, belekevertem a prédikáczióba, veszekedtem, demonstráltam, parancsolgattam az adott viszonyok és körülmények, de nem az általam megalapitott rendszer szerint. Most pedig nem azt a papot tartom boldognak és okosnak, akinek akkor nyilnak meg a szemei, mikor valami botrány támad a hitközségben és csak akkor kezd veszekedni és demonstrálni, hanem azt, akinek ajkairól rendszeres, tartalmas folyama áradozik az isteni igazságoknak, méltóságteljesen és tervszerűen előadva, és nem az ő szemei, de a nép szemei nyilnak meg a botrány láttára és azt kénytelen mondani a nép: ime, elmondotta ezt már a mi papunk, hogy ennek így meg amúgy kell lenni! Nem tudom, nem mondható-e sok papról az, hogy hitszónoklati működésében ő maga nem egyéb, mint saját szenvedélyeinek és hecz-

czelödéseinek játéklapdája, aki prédikáczióinak anyagát a mult vasárnapi korcsmai verekedésből és a jövő vasárnapra készülödő batyubálból meriti, aki a szószéken ötletek által, de nem az isteni igazságok rendszere által engedi magát vezéreltetni. . .

Mikor most egykori prédikáczió-fogalmazványaimat veszem elő néha-néha, a következő benyomást vagyok kénytelen magamon észlelni. Különösnek találom, hogy egy fiatal, a szemináriumból kikerült, tapasztalatlan fiatal papnak megengedtetik, miszerint a szószéken, ezen szent és oly kiváló helyen, a hivők sokasága előtt, a Szentlélek Úr Isten nevében, a maga feje szerint, minden ellenőrzés nélkül sokszor sületlenségeket beszéljen össze. Különösnek találom ezt, mikor látom, hogy az egyház menynyire féltékeny és szorgos mindarra nézve, ami az isteni tisztelet alkalmával a templomban történik és mondatik. Teszem, nagyon sok jó, az egyházi hatóságok által megerősitett, tudós férfiak által szerkesztett imakönyv forog a nép kezében. Ezekben mindenféle litániák találhatók, pl. Krisztus Urunk kínszenvedéséről, az isteni gondviselésről, szent Háromságról, Xaveri sz. Ferenczről, Nepomuki szent Jánosról és sok más. Az egyház pedig mindezeknek használatát a nyilvános isteni tisztelet alkalmával tiltja, a loretói, minden szentekhez és Jézus szentséges nevéről való litánián kivül, a többi mind ki van zárva a nyilvános isteni tiszteletből, még a legfölségesebb oltári szentségről való litánia sem használható. Pedig mindezek a litániák ki vannak nyomtatva, előzetesen czenzurálva, a hittudományban jártas férfiaktól szerkesztve és mégsem engedtetnek meg. De egy az élettapasztalat által még ki nem próbált fiatal papnak meg van engedve tetszés szerinti tárgyról prédikácziókat komponálni, a szószéken minden ellenőrzés nélkül hadonázni az egyházi élet legfontosabb pillanataiban: mikor mint a tanitó egyház tagja, a hivő nép oktatója szerepel és azon hivatását teljesiti, hogy a nép szivébe hamisitatlan isteni igazságokat ültessen. Tessék elhinni, nem olyan nagy csoda, hogy a prédikácziók hallgatása discreditálva van. Az

olvasótól azonban higgadt itéletet kérek; nincs szándékomban a meglevő viszonyokon változtatni akarni, vagy a fönnálló állapotok hivatlan kritikusa gyanánt szerepelni; nem az én dolgom. Szándékom csak az, hogy az itt elmondottak által a *meglevő viszonyok mellett* az ügynek és talán egyik-másik t. paptársamnak hasznára legyek. Aki valami dolgon javitani akar, tisztában kell lennie e dolognak tökéletesithető oldalaival.

Az elmondottak után kiveheti már a t. olvasó, hogy tulajdonképen mit akarok: hogy például nem mindenkor és mindenkinek ajánlanám, hogy maga készitse prédikációit. Olybá veszem ezt, mintha minden tanárnak azon utasitás adatnék, hogy ne alkalmazzon semmiféle tankönyvet, hanem maga fogalmazza meg tárgyának tananyagát, vagy aki csak teheti, irjon tankönyvet. Mintha minden szinésznek azon biztatás adatnék, hogy irjon szindarabokat, necsak játszsza, de fogalmazza is. Minden hasonlat sántit ugyan, de azért mégis csak fölösleges dolog, hogy a fiatal pap értéktelen prédikációk faragására pazarolja idejét, mikor annyi kitünő, kész és szépen nyomtatott prédikáczió van minden nyelven. Az időt inkább jó prédikációk betanulására fordithatja, semhogy ide-oda kapkodjon és kompiláljon. Ujat akar komponálni? Azt nem teheti, nem akarhatja, mert az egyház tanitása régi és mindig ugyanaz. Jobbakat akar késziteni a meglevőknél? Az ugyan még eleinte bajosan fog menni. Ám tegye meg, akinek jó tehetsége van hozzá és kellő tudománya; de adja át a nyilvánosság kritikájának, amit komponált; aki prédikációkat ir, nyomtassa ki, hogy a szakembereknek alkalma legyen azokat megkritizálni, fölhasználni és talán javitani, máskülönben hagyja abba, mert ha kritika nélkül ir, el fog pongyolásodni. A prédikáczió-leirásnak igen soknál az az oka, hogy a betanulást akarják ezáltal megkönnyiteni, mert úgy gondolkodnak, hogy amit maguk főztek, azt könnyebben is megeszik. Hát hiszen, ha ügyes dolgot müveltek, helyén van; de ha csak azért komponáltak, hogy kevesebb tanulni valójok legyen, akkor a primitiv productumnak hasonló lészen

az eredménye is, a jó ügy kárával, anélkül, hogy czéljukat érték volna, mert ismétlem, hogy a szerkesztésre forditott időt és fáradságot a tanulásra használva, jobb lett volna az eredmény.

Már most sokan azt fogják mondani: igen ám! csakhogy kész, mások által készitett prédikációkból szónokolni igen merev dolog; a prédikációkat a helyi viszonyokhoz, a hallgatóság igényeihez és fölfogásához, a pap tehetségeihez és czéljaihoz kell alkalmazni. Hát ez igaz. De alkalmazni és ujat csinálni nagy különbség. Ha egy asztalos-mesterrel akarnék egy adott esetben prédikációt elmondatni és alkalmaztatni, az nem tudná; de képzett theologusnak tudni kell egy prédikációt alkalmazni és ez számára mindenesetre sokkal könnyebb lesz, mint ujat irni. Jó prédikációt átdolgozni, abban sok haszon van; az ember tanul mellette és élesiti itélő képességét. Jó prédikáczió könnyű szerrel alkalmazható az adott viszonyokhoz tetemesebb módositások nélkül is, föltéve természetesen, hogy a kivánt tárgyról szól. Aki lelkiismeretesen szokott készülni, teszem, kész prédikációkból, abban éppen azáltal fog fejlődni a kellő alkalmazkodási képesség, hogy hozzászokott mások eszmemenetének és gondolatainak elsajátitásához, ha t. i. szorgalmasan tanul. Ismeretei folyton bővülni fognak, bőséges anyag-kincsre fog szert tenni. Az pedig, nézetem szerint, a szónoklási siker alapja: sokat és jól tudni. Ha ez megvan, könnyű alkalmazni is. Ha az ember látja, hogy ez a tárgy a hallgatóságot érdekli, hosszasabban időzhet mellette, ha csak nincs fogytán a lélekzete és van mondanivalója. Ha pedig látom, hogy az, ami most következik a könyvben, a jelenlevők előtt talán kevesebb értékkel és vonzerővel bir, hát rövidebben érintem és tovább megyek. Az ilyen prédikáczió világos, tartalmas és nem unalmas. Sokat tudni és kevesebbet elmondani! Ez a siker titka. Az ilyen szónok nem fél, hogy kifogy a tárgyból idő előtt; éppen azért nem sallangoz, nem czifráz, nem csinál kását, amelyben úgy ő, mint a hallgatóság csak nehézkesen mozoghat. Önérzetesen beszél, mert van mondani valója; választékos, mert van miből választania, — és mert so-

kat tud: sok embert, különféle állásuakat is tud lekötni. Aki szorgalmasan és alaposan készült, az tud legjobban ex abrupto is beszélni. Az ember előre nem tudhatja, hogy kik fogják hallgatni. Ha nem kell a szószéken a gondolatok után kapkodni, ha az ember »otthon« van a maga tárgyában, akkor könnyen föltalálja magát bárkivel szemben is.

Egy évi falusi káplánkodásom után, amely idő alatt valamennyi prédikációmat magam fogalmaztam, úgy kezdtem magamat érezni, mint egy kifacsart czitrom. Úgy éreztem, hogy amit úgy magamtól tudtam, azt már mind elmondtam. Kezdtem hát könyveket olvasgatni és arra figyelni, mit lehetne azokból a prédikációkra fölhasználni. Úgy találtam, hogy egy-egy konyvből egy, legfölebb két prédikációt lehet szerkeszteni. Gondoltam magamban: ez ugyan keserves mulatság lesz, ha egy prédikáczió megszerkesztése miatt egy könyvet kell elolvasni. Pedig bizony a valóságban is úgy van a dolog; nagyon sok könyvet elolvashat az ember, amelynek végén azt látja, hogy egy prédikáczióra való sincs benne. A világirodalom mezeje olyan, mint egy virággal boritott végtelen kiterjedésü rét. Mennyi sok anyag, sok becses adat van itt; csakhogy tessék összeszedni! Valamint a méh fáradsággal röpked egyik virágról a másikra és óvatosan, választékosan szedegeti a méznek földolgozható anyagot: akképen kell a prédikáczió-szerkesztőnek is bő ismeretekkel, fáradsággal és finom műizléssel a prédikáczionak való anyagot összeszedni, kiválasztani, »megemészteni« és izlésesen összeilleszteni, ut doceat, moveat et delectet.« Nehéz föladat, mert olyannak kell lennie a jó prédikáczionak, mint édes, gyógyitó erejű méznek, mint szüztiszta mézkarajnak, amelyen nincs mocsok, nincs kinövés, nincs szabálytalanság, hanem szép kerekded az egész! Nehéz volna egy méhnek egész mézkarajt készitени; nehéz föladatba fogott az is, aki egymaga akar jó és szép prédikáczió-koszorút fonni. Az okosság azt parancsolja, hogy csatlakozzunk másokhoz, használjuk föl a már mások nagy fáradságával összehordott anyagot, javitsunk, simitsunk rajta és haladjunk másokkal egy uton, legalább nem fogunk eltévedni.

Tizennégy hónapi falusi káplánkodásom után a főváros X. kerületébe helyeztek át. Akkoriban még Kis-Pest, meg a sz. lőrinczi puszta is hozzánk tartozott. Körülbelül 2□ mföldnyi terület volt a plébánia, 9000 katholikussal, plébános- és egy káplánnal. (Jelenleg még két hitoktató is működik ott.) Temetni vasuton is jártam, beteghez ha mentem fél napot is vett igénybe a rosz járművön, mig haza kerültem. E mellett 8—11 osztályban tanitottam hittant, mindegyikben 30—70 gyermek volt, mert kettős osztályok is voltak egyben. Itt három nyelven magyarul, németül és tótul kellett szónokolnom és akarva nemakarva, elvemmel és prédikációkészitési praxisommal föl kellett hagynom. Kész prédikációk után néztem. Hogy megy az, kész prédikációk után készülni? Hát imígy: az ember felüt egy prédikációt, amelyik éppen kezeügyébe kerül és olvas belőle egy darabot: nem tetszik, félreteszi és elővesz egy másikat. Talán ez sem tetszik és még két-háromszor is más után kap. De elvégre is mulik az idő, más dolog is van, a vasárnap közeledik, talán itt is van már, és készülni kell. Hát végre azután valamelyikét az elővettek közül az ember kénytelen kelletlen megtartja, úgy ahogy memorizálja, kedv nélkül ficzamitva és csavarva elmondja és a jóakarat és törekvés mellett is azon öntudattal távozik a szószékről, hogy bizony jobban is készülhetett volna.

Úgy-e, itt a kész prédikációkból való készület hátrányát és árnyoldalát érintettem? Igen! És *ezen czikkemnek egyedüli czélja, hogy ezen hátrányok kikerülése módját mutassam meg.*

Nézetem szerint az összes megirt, megirandó és általában szükségelt prédikációk hét kategoriába oszthatók: vannak: *biblikus* és történelmi prédikációk, *dogmatikus*, *morális* tartalmuak, és ezek kétfélék, u. m. *bünökről* és *erényekről* szólók; vannak *liturgikus*, *bölcseleti* és végre az *állapotbeli* kötelességekről szóló prédikációk. *Már most a kész prédikációk után való készület nehézsége és általában a sikertelenség főoka nézetem szerint a rendszertelenségben,*

*az összevisszaságban rejlik, úgy az irók mint a prédikálók részéről.*

Bizonyára számtalan sok kitünő prédikáczió van leirva és kiadva; de mit használ az, ha a becses, nagy szorgalommal összehordott anyag meg nem közelithető. A számtalan sok prédikácziós könyvben a különböző kategoriákba tartozó anyagok *minden rendszer* és *szakszerü berendezés nélkül* vannak egymásra halmozva. Az ember gyarló, restel sokáig válogatni, keresgélni, vizsgálgatni. A sokféleképen elfoglalt lelkész azon prédikáczió után kap, a mely éppen kezébe kerül. Egyszer jó szemes buzára volna szüksége a prédikálónak, máskor jó érdes mosó szalmára, majd hizlaló kukoriczára, azután ismét izletes gyümölcsre; de a prédikácziós könyvben mind össze-vissza van rakásra hányva, tessék már most keresgélni, vagy 10 prédikácziót előbb elolvasni, megbirálni, azután a megfelelőt megtanulni, mikor már csak úgy zúg bele az ember feje az anyaghajhászatba. Aki egymásután 50-szer így készült, annak már alaposan el van rontva a gyomra; és ha egy rakásra hányva 50 ilyen prédikácziót mondott el valaki hivei előtt, akkor már kezdi érezni, hogy nem tudja, miről beszéljen, milyen érdekes anyagot válaszszon, mert a mi érdekest tudott, azt már elpuskázta, talán háromszor is, de uramfia, hisz akkor még lelkipásztori működésének még csak kezdetén van, talán nem prédikált még egy esztendeig sem, mit fog csinálni még 30 évig?! Kanoniára — szökésre fog gondolni. Ha őszintén vallanák be sokan, kisülne, hogy régen megundorodtak saját maguk prédikálásától, és ha ők maguk is, hát még hiveik!

A prédikácziós könyvek összes rendszere abban rejlik, hogy ádvent első vasárnapjától pünkösd utáni utolsó vasárnapig vannak bennük prédikáczió k, egymásután lenyomtatva; de hogy miről szólnak, milyen egymásutánban az egyes anyagokról, azzal nem törődik legnagyobb részük, csak prédikáczió legyen, jó és szép, mindegy akár miről. — De azután vannak olyan prédikáczió k, amelyeknek $^1/_6$ része történeti vagy biblikus, $^1/_6$ dogmatikus, $^1/_6$ morális, $^1/_6$ liturgikus, $^1/_6$ bölcseleti és $^1/_6$ állapotkötelességbeli. No az ilyenekkel meg

csakhamar készen lesz a pap összes tudományával! Tessék képzelni egy tanárt, aki egy órában biblikumot adna elő, másikban dogmatikát, harmadikban morálist, negyedikben egyháztörténetet, ötödikben egyházjogot, hatodikban pasztorálist — és tessék azután az eredményt összegezni. Ex omnibus aliquid, ex toto nihil. Pedig az egyházi szónokok legnagyobb része igy tesz, igy tanit Nem csoda, hogy a nagy publikum azután az egészből nem tud semmit. De a legnagyobb rosz emellett mégis az, hogy a prédikáczió-hallgatástól elidegenedik. Teszem, e vasárnapon a plébános a rágalmazásról prédikált; a káplán nem hallgatta, semmiféle közös tervük nincs, hát a káplán jövő vasárnapon véletlenül szintén a rágalmazásról prédikál. Azután egy atyafi elmegy a jövő vasárnapon komáját meglátogatni a szomszéd faluba, templomba megy vele és ime, itt is a rágalmazásról prédikálnak. Ilyenkor azután azt mondják az emberek: amúgyis hallottuk már, tudjuk már. Pedig nem hallottak semmit és nem tudnak semmit. Kár! mennyit lehetne hallani, mindig ujat és érdekeset, ha más volna a rendszer.

Minő rendszert óhajtok tehát én? Kettős rendszert óhajtok: egyet a prédikáczió-irók, egyet a prédikálók részéről. *A prédikáczió-irók részéről*, azoktól, akiket Isten tehetséggel, arra való képességgel áldott meg, hogy mások vezérei és útmutatói legyenek, akik egész köteteket, egész egyházi évre való prédikácziókat irnak, ezen kiválasztottaktól azt kivánom és őket arra kérem, hogy *irjanak szakprédikácziókat.* Az egyik kitünő hisztorikus; nos hát irjon történelmi és biblikus prédikácziókat. Mutassa ki az Isten útjait, a gondviselés végzéseit az emberiség történelméből. Használja föl a legujabb történeti kutatások eredményeit, a legujabb és legjelesebb történeti munkákat és dolgozza föl azokat történeti prédikácziókká. Aki nem történész, azt a történelem száraz adatai hidegen hagyják. Nos hát a hisztorikus öntsön azokba szellemet, adjon hust és lelket a csontváznak, tanitson, bizonyitson, lelkesitsen a történelemből. Hasznosabb dolgot fog vele müvelni, mintha vaskos történeti munkákat fog kiadni, melyeket teszem a papok

összevásárolnak és azután a könyvtármolyoknak adják át használatra, a nagy hivő seregnek pedig nem jut belőle semmi. Talán a falusi pap-gazda dolgozza föl? Tizezerből egy talán megteszi maga számára; nos hát tegye meg egy tizezer számára!

A másik kitünő dogmatikus, készitsen tehát hitvédelmi, hitmagyarázó, hitelemző beszédeket, vagy forditson valami kitünő munkát a külföldiek közül. Üdvözlöm a Dr. Kiss János, szent István-társulati igazgató által forditott Melcher-féle hitelemző beszédeket, melyek a M. Sionban is (1893. 790. l.) kellő méltatásban részesültek. Bárcsak többen találkoznának ilyenek ismét más szakmák terén. De azután nem kell fázni a három kötettől, hanem lassan-lassan bevenni. Jó eredményt mindenki akar elérni, dolgozni meg amúgy is kell: tehát rendszeres munkának és készületnek nagyobb lesz az eredménye, mint ide-oda való kapkodásnak.

Szentéletü, aszketikus hajlamú és olvasottságú ember irjon erkölcsi prédikációkat, az egész egyházi évre, egy czyklust a bünökről, egyet az erényekről; a többi idevágó fejtegetéseket szőjje be ezek közé a fölfogás könnyitésére, az egésznek betetőzésére. Liberális fölvilágosodottságú ember ne fogjon ilyenekbe, az maga szorul reájuk, keresse másoknál. Ezeknek a hitvány közélet fölé kell emelkedniök, nem a földről fölemelkedniök, hanem az égi ihletből leszállaniok, az ideálok megmutatására, hogy hivjanak és emeljenek. Ezek a legnehezebbek és mégis a leggyakoriabbak, de egyúttal a legpongyolábbak. Az erényt nem hogy megkedveltetnék, hanem elijesztenek tőle; mert veszekedésekkel és szidásokkal — eredményt elérni nem lehet.

Jó pasztoralista, műtörténész, művészies hajlamú finom ember vagy régiségkedvelő irjon liturgikus prédikációkat, ez gyönyörü képeket fog festeni mások karikaturái helyett. Ez az isteni tisztelet pompáját van hivatva bemutatni, a gyarló emberi természetre kedvesen hatni. De itt sokat kell tudni és okosan válogatni.

Bölcsész irjon bölcseleti, a hitalap letevésére alkalmas prédikációkat, azután alkalmi beszédeket. Ezekben helyén

van a bölcselkedés, életfilozófia, abstractio, általánositás és következtetés, párosulva éles itélettel és élénk fantáziával.

Politikus, államférfi, amolyan »univerzálgenie« irjon állapotbeli kötelességekről szóló prédikációkat. Irja le az emberi társadalom czélját, egyes osztályait, tényezőit, ezek egymásközti viszonyait. Irjon a hazáról, a hazaszeretetről, társulatokról, az állami intézkedésekről és ezek hivatásáról; a családról és egyes tagjairól, a nyilvános élet tényezőiről, a különféle társadalmi állásokról és kötelességeikről. Mutassa ki mindezekre nézve az egyház és tudós egyházi férfiak tanitását. Irjon ezekről egész egyházi évre szóló prédikáczió-czyklust vagy többet, az lesz azután ember, ha föladatának megfelel.

Hát a szentekről való prédikácziók hová valók? egyrészt a biblikus és egyháztörténetiek közé, másrészt példáknak alkalmazva a többiek közé.

Már most igazat mondottam-e, hogy nem ajánlom mindenkinek a prédikácziók össze-vissza való szerkesztését? Irhat egy ember minden szakmába való jó prédikácziókat? Aki *ezt* állitja, az nevetségessé teszi magát. Továbbá, van-e oly lelkészkedő pap, aki nem szorulna jó kész prédikácziókra? Nincs. Mert minden lelkipásztornak szüksége van minden szakmába vágó jó prédikácziókra, de maga nem készitheti mind, legalább nem készitheti jól. Már pedig a szószéket és templomot nem szabad a próbálgatás és tapogatózás eszközévé tenni. Az egy aktuális szükséglet, amelynek meg kell felelni. A hivek, akik éveken át ugyanazon templomba járnak, többet akarnak hallani a csupa kezdetlegességnél.

Már most azon a sor, hogy elmondjam, mit óhajtanék a *prédikálók* részéről. A t. olvasó észrevehette, hogy az én czikkem *a prédikácziók anyagának megválasztása* körül forog; ezt tartom legfontosabbnak és legnehezebbnek, kivált a még fiatal, tapasztalatlan hitszónokra nézve. Érintettem már, hogy nem akarok a meglevő viszonyokon és gyakorlaton változtatni, mert hiszen nem vagyok competens reá. Csakis olyan dolgokat akartam elmondani, amelyeknek t. paptársaim a fönnálló gyakorlat és állapot mellett vehetnék hasznát. Ámde aki, mint én most, valamiről ir, annak bizonyos ideál

szokott a szeme előtt lebegni, amelyet megközeliteni és megismertetni, megkedveltetni törekszik; enélkül az irás sokszor csakis a rideg valóság regisztrálása, amely nem hogy fölemelne, hanem inkább lehangol. Nekem is hát bizonyos ideális állapot lebeg szemem előtt, amely, merném állitani, hogy talán jobb volna a mostani állapotnál, melyet mindenesetre ki kellene próbálni, amely iránt én legalább rokonszenvet·érzek és ezt már másokba is szeretném ültetni, mert jót várnék tőle.

Nos hát ez az ideális állapot, amely szemem előtt lebeg, ez volna: Minden egyházmegyei hatóság minden hét esztendőben pályázatot irna ki hét prédikáczió cziklusra; ezek volnának: egy történeti, amelyben az isteni kinyilatkoztatás története úgy az ó-, mint újtestamentomban, az egyház alapitása, elterjedése, sorsa és tanitásának fejlődése volna leirva egy egyházi évre való prédikáczió-cziklusban; egy dogmatikus, amelyben a hitágazatok volnának egy cziklusban földolgozva; két erkölcstani, t. i. egy a bűnökről és egy másik az erényekről; végül egy állapotbeli kötelességekről való prédikáczió cziklus. A pályázatot évenkint is lehetne megtartani egy-egy egymásután következő cziklusra. A pálya-nyertes munkákat az egyházmegyei hatóság lefordittatná azon hazai nyelvekre is, amelyek a dioecesisben használatosak, s ugyane munkákat az összes egyházmegyei papság jutányos áron köteles volna megszerezni azon nyelven, amelyen prédikálni szokott, a szegények ingyen kapnák a püspök urak jóvoltából. Ezen pályanyertes prédikáczió-cziklusokat az egyházmegyei hatóság az egész egyházmegye hitszónokai számára követendő zsinórmértékül állapitaná meg, minden egyházi évre egy-egy cziklust az egész dioecesis számára. Minden hitszónok a meghatározott prédikáczió-cziklus anyagához volna köteles alkalmazkodni az illető egyházi éven keresztül; ha tehát pl. ezen polgári házasságos időben liturgikus prédikáczió-cziklus volna megszabva a dioecesis számára, minden egyházmegyei hitszónok köteles volna ebben az esztendőben liturgikus prédikációkat tartani. Már azután nem kellene pedáns módon kényszeriteni senkit, hogy éppen

az egyházmegyei pályanyertes cziklusból prédikáljon; megtehetné, aki akarja, akinek nem volna ideje vagy tehetsége, hogy maga fogalmazzon liturgikus prédikációkat, vagy nem is volnának neki más szerzőktől való ezen szakmájú művei. Aki talán jobbakat tudna szerezni, mint aminőket az egyházmegyei hatóság nyujtott, megtehetné, de rendszerint köteles volna azokat valamelyik hitszónoklati folyóiratban közölni, hadd jusson a jóból másnak is, de azután a nyilvánosság kritizáljon is. — Ezen rendszernek az ide-oda való kapkodással szemben igen sok előnye volna, úgy a hitszónok mint a hallgatóság szempontjából. A hitszónok sohasem fogyna ki az anyagból, mert hét esztendeig prédikálhatna mindig ujat, mást és mást.

Erre nézve azonban szinte hallom azt az ellenvetést, hogy akkor a hallgatóság nagyon hosszú ideig volna kénytelen oly igazságok meghallgatását nélkülözni, amelyekre a buzgó keresztény életben folyvást van szükség, vagy amelyek valamely ünneppel szorosan összefüggnek. Nem áll, mert akármelyik prédikáczió-cziklusban röviden és velősen mindazokat az igazságokat lehet alkalomadtán előadni, amelyekre a keresztény élet gyakorlatában naponkint szükség van, vagy amelyek az ünnep tekintetéből alkalomszerüek. A pedanteria ki legyen zárva mindenhol, s amikor egy szakmával tüzetesen foglalkozik a hitszónok egy esztendőben, nincs kizárva, hogy mellékesen mindazt előadja, amire hallgatóságának az ő itélete szerint pro hic et nunc szüksége van. Ez meglepő könnyüséggel is fog történni, a kitérések érdekes és kellemes változatosságot fognak kölcsönözni a szakszerinti előadásoknak, holott a rendszertelen kapkodás mellett az történik, hogy egy tárgygyal únos-untig foglalkozik a szónok, és mihelyt kicsit gyönge a készület és más nem jut eszébe, mindjárt a megszokott dolgokat trécseli és pedig annál többször, mennél gyakrabban ismételte, mintegy szokásból, az unalom fokozására. Holott a szakszerint betartott prédikáczió-cziklusok mellett a kitérések haszonnal és érdekkel fognak járni.

Szakszerinti prédikálás mellett folyton fognak gyara-

podni a hitszónok ismeretei, a készület éppen rendszeressége miatt érdekkel, az ujság ingerével fog birni, holott a rendszertelen kapkodás mellett a készület nyomában az unalom jár, akkor pedig már oda van a siker, az bizonyos. De hát az egy szakmán való nyargalózás nem lesz unalmas? Lelkiismeretesség és szorgalom mellett nem, annál kevésbbé, mert ha megtartjuk az általam jelzett logikai rendszert, akkor ezzel párhuzamosan a hallgatóság vallásos műveltsége is haladni fog fokozatosan előre, az előadandó igazságok számára már előkészitve lesz az alap. Az unalom legnagyobb előmozditója a tudatlanság és felületesség. Senki sem akarja, hogy prédikációja alatt az emberek unatkozzanak; tehát tessék a hallgatóságot kiképezni, aki hogy veti meg ágyát, úgy fog azon nyugodni. Alapos képzés csakis rendszer mellett lehetséges, amely úgy a szónokot mint a hallgatóságot is, szorgalomra és buzgóságra fogja serkenteni.

A hallgatóságra nézve is igen sok előnynyel járna a szakszerű rendszer. Teszem, a faluba új káplán jön; a mai rendszerben (vagy rendszertelenségben?) próbálgatni kezd a maga módja és izlése szerint. Félesztendő mulva elmegy, jön egy másik és ujra kezdi a próbálgatást. No nem csoda, hogy azután a hivek a folytonos prédikáczió-hallgatás és szorgalmas templomlátogatás daczára is semmit, vagy keveset tudnak a rengeteg vallástani anyagból, vagy pedig mindakettőtől elmegy a kedvük, úgy a templomtól, mint a prédikácziótól. Nem jól van az sem, hogy plébános és káplán, egyik a másiktól függetlenül, minden terv és megállapodás nélkül mindegyik tetszése szerint prédikál. Csakis az egyházmegye által kiadott és megállapitott prédikáczió-cziklusok által lehetne a kapkodást megszüntetni és mindenkit egy közös tervnek megnyerni, mert enélkül a plébánosok és káplánok ismert egyetértése alapján sohasem fog rend létrejönni. Egyházmegyei terv mellett váltakozhatnának a papok, a hivek nem vallanák kárát. De az emberek is költözködnek egyik helységből a másikba; milyen magasztos volna, ha valaki elhagyván eddigi lakóhelyét, új otthonában annak

folytatását hallhatná, amit előbbeni tartózkodási helyén hallgatni kezdett!

Tudom, hogy mig azoknak, amiket itt előadtam, nálamnál illetékesebb szószólója nem akad, nem is lesz belőle semmi. De már ami engem illet, azokat, amiket a föntiekben teendők gyanánt jeleztem, nemcsak megirtam, hanem tehetségem szerint meg is tettem, teszem és tenni fogom. Tapasztalataimat akartam leirni és jóknak talált nézeteimet mások becses figyelmébe is ajánlani. Az ide-oda való kapkodásnak hátrányát papi működésemnek mindjárt első éveiben vettem észre. Mikor a főváros X. kerületéből Budavárába helyeztek át, néhány heti próbálgatás után mindjárt láttam, hogy a helyi viszonyok mellett legczélszerűbben fogok cselekedni, ha szakszerinti prédikácziókat tartok. Neki fogtam; hónapszámra prédikáltam az Isten létéről, hónapokon át a materializmusról, hónapokon át a lélek halhatatlanságáról, a hitben való kétkedésről, a hit alapjáról és szabályáról, az isteni kinyilatkoztatás szükségességéről, a szentirás és evangelium hitelességéről és isteni eredetéről, a csodákról és jövendölésekről, az egyházról. Németül prédikáltam minden ünnep- és vasárnapon, nem zavart senki, megtarthattam a rendszert. Hettinger kitünő apologiája után indultam, előadásaimat népszerű formába dolgoztam át, alkalmazkodással a helyi viszonyokhoz. Hallgatóságom nem volt ugyan sok, mert Budapesten általában, Budavárban pedig különösen eseményszámba megy telt templom előtt prédikálni. De akik hallgattak, szivesen hallgattak. — Falusi plébániámon is rendszerhez tartom magamat. Ez idén pl. liturgikus prédikácziókat tartok és azokat czáfolom, akik az egyház magasztos ténykedéseit és szertartásait elhanyagolni, kisebbiteni, a nép vallási életéből kiirtani és megsemmisiteni akarják. Nemcsak vizkereszt utáni vasárnapokon volt rájuk gondom, hanem kijutott nekik belőle mindjárt ádvent I. vasárnapjától kezdve és ha éltet az Isten, az egyházi életről külső, liturgikus nyilvánulásaiban prédikálni fogok ezen egész egyházi éven keresztül. Az eredmény olyan, aminőt vártam, mondhatom jó.

Ezen rendszer kivitele természetesen nehézségbe ütközik, a jelen viszonyok között annál is inkább, mert hiszen nincs is szakrendszerű prédikációs irodalmunk. De olyant, amit nem lehet kivinni, nem is akartam irni és ajánlani. Inditványomat és tanácsomat ki-ki úgy valósithatja meg, hogyha birtokában levő összes prédikációit rendszeres elenchusba foglalja össze, legalább a czimek szerint megfelelő szakmákba osztja be azokat. Így azután látni fogja, hogy egy-egy vasár- és ünnepnapra milyen prédikációk vannak birtokában. Ha azután készülni fog pl. erkölcsi prédikációra, azt az elenchus szerint könnyen találhatja meg; ha nem fogja találni czélszerűnek, az elenchus szerint könnyen fog fölkereshetni egy másikat ugyanazon szakmából, hasonló tárgyról, ugyanilyen alkalomra, amely talán az előbbit czélszerűen fogja kiegésziteni, de a könyvekben, a prédikációhalmazban igen messze volt tőle. Ilyen elenchus által használhatóvá és megközelithetővé fogja tenni egész prédikációs könyvtárát, holott szakszerű elenchus nélkül, czél nélkül fog kapkodni egyikről a másikra, anélkül, hogy az elővett prédikációkat egy egészbe tudná foglalni, vagy pedig egy prédikációban három szakmába vágó tárgyról is fog értekezni, hamar kimerül, összehord mindent egyszerre, de annál felületesebben, a hallgatóság érdeklődését pedig nem fogja tudni sokáig ébren tartani. Ellenkezőleg már az is sokat tesz, midőn a lelkész, a szószékre lépvén, tisztában van vele, hogy szakbavágó szónoklatot fog tartani és nem kapkod ide-oda. A rendszer a készületet is meg fogja könnyiteni, mert nem kell a hallgatóságot mindig Ádámtól kezdve a más és más folyton váltakozó szakmájú tárgyba bevezetni. A bevezetés és befejezés egyszerű, könnyű lesz, nem a pillanatnyi hatás után kapkodó, de a folytonos, rendszeres előrehaladás mellett annál érdekesebb és maradandóbb hatású.

Ezekben elmondottam, ami ezen tárgyra vonatkozólag mondani valóm. Fejtegetésemet azon őszintén és szivemből adott tanácsommal zárom be, hogy t. paptársaim, akik a lelkipásztorkodás terén működnek, amennyire lehet és viszo-

nyaik engedik, rendszerhez tartsák magokat a prédikálásban. Ha pl. 4—5 vasárnapon át biblikus prédikácziót mondanak, azután ugyanannyi dogmatikust, azután 4—5 morálist, 4—5 liturgikust, utána néhány életbölcseleti és néhány állapotbeli kötelességekről szóló prédikácziót, már akkor is, ha nem is huzzák ki az egy szakmát egész éven keresztül, látni fogják a jó eredményt és a rendszeresség jó oldalait. Világosság fog derengni prédikálásukra, amely a már elmondottakat és azután elmondandókat helyes viszonyba fogja hozni egymással, működésük öntudatos, prédikálásuk tartalmas és eredményes lesz.

Az elenchuskészitést a birtokában levő prédikácziós könyvekből mindenkinek ajánlom, ha nem is tart rendszert, mert legalább öntudatosan és könnyen fogja megválaszthatni prédikáczióit.

Hogy hogyan és miként képzelem én az ilyen tartalomjegyzék készitését, azt majd a jövő-számban fejtem ki, sőt gyakorlati táblázatban is be fogom mutatni.

(Folyt. köv.)

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL

(Folytatás)

## III.

### *A pápai tized-gyüjtés pénzbeli eredménye az erdélyi egyházmegyében, és a folyó pénzérték nemei.*

A pápai tized-gyüjtésnek pénzbeli eredményét a pápai követség megbizottjai, a számadások főkönyvében, laponként összegezték. Az erdélyi tized-jegyzék lapjain ilyen

összegezés van negyvennégy, miknek főösszege a libellus végén 665 márka, 3 grossus, egy denár és három ferto. Ezt a kisebb egyházi javadalmasok fizették. Az erdélyi püspök befizetése, egyezerszázötven márkára van téve a tized-jegyzék utolsó lapján. Ebből világos, hogy az erdélyi püspök egyedül csaknem kétannyit fizetett, mint az összes erdélyi beneficiátusok együttvéve.

Azonban valamint az előre bocsátott sommás befizetéseknek, úgy az ezután majd részletezendő befizetéseknek megértésére és méltánylására szükséges némely numizmatikus, azon időben érvényes elnevezéseket és értékeket itt rövideden meghatározni.

Soha sem volt a magyar földön többféle pénzérték divatban, mint éppen a XIV. század kezdetén. Régibb királyi pénzeink, a cseh Venczel, a bajor Ottó által veretett pénzek, és a Róbert Károly által behozott új pénzek és pénzügyi elvek egymás mellett bizonyos ideig mind érvényben maradtak, mig lassanként a márkák régi rendszere helyt engedett az Anjouk »florenus« = forintos rendszerének, mely napjainkig több metamorphosison átesvén, most szemeink előtt készül bevégezni pályafutását, hogy helyt adjon a »koronák« új korszakának.

Kétségtelen dolog, hogy a XIV. század első felében érvényben volt többféle pénzérték a számitást nagyon megnehezitette, mit a pápai tized-gyüjtők is éreztek.

Ilyen pénz-nemek valának:

1. *A márka.* Ez négy aranyforint értékkel birt »quarum quelibet valet quatuor florenos auri.« Van benne négy ferto, tehát egy ferto egy arany forintot tett. A márka rendesen 48 garas, de a szathmári főesperes befizetésénél már 50 garas van számitva egy márkába; s némely pénzek silánysága folytán meg 64 garasos márka is előfordul az erdélyi tized-jegyzék 137. lapján.

2. *Ferto.* Ez negyedrésze a márkának. Péter nagyenyedi pap, midőn egy ferto finom ezüstöt befizetett, be van jegyezve »et est quarta pars unius marche.« És a tized-jegyzék 452. lapján a pápai követ megjegyzi: sciendum

est, quod marcha communiter valet XLVIII grossos . . . et in qualibet marcha sunt IIII fertones.«

3. *Uncia. Lotto.* Egy márkában volt nyolcz uncia, tett egy fertot. Féluncia neve volt lotto, vagy locto, mi közönségesen 11 denárt, vagy 11 régi banalist ért. A tized-jegyzék 407-ik lapján meg van emlitve, hogy a szent Istvánról nevezett Hospitale egy uncia aranyat fizetett, mely »ebon«-nak neveztetik. Erdélyben ritka az aranyfizetés, és az »ebon« név nem fordul elő az erdélyi tized-jegyzékben.

4. *Pensa.* Ezen szóról Schönwisner a jeles numismatikus megjegyzi »dicitur a pendendo.« Egy pensa közönségesen negyven denárt tett. Ezen pensától ered a magyar »pénz« elnevezés; nem pedig a tót »penyáz«-tól, honnan csak erőltetve lehetne levezetni. Ebből érthető a magyar nép azon nyilatkozata is, midőn csekélyebb értékre azt mondja »az nem pénz.«

5. *Pondo*, egy pondo hatodrésze volt az unciának, és 48-ad része a márkának. Tehát egy pondo rendesen egy garas, grossus.

6. *Szektin.* Ez a márkának harminczkettedrésze volt, és két kuntint ért.

7. *Kuntin*, a márka 64-ed része, vagy az uncia nyolczad része. »Kuntinus, quasi quintinus mondja Schönwisner, Nummismatikájában, mert öt kuntin rendesen egy pensát, az az 40 denárt tett.

8. *Onequin.* Ezen érték csak egyszer van emlitve az erdélyi tized-jegyzékben. Kisebb a kuntinnál, de maga Schönwisner sem határozta meg értékét pontosan, csak azt mondja róla: ponduscum kuntino levius.

9. *Grossus.* Ettől, és nem a német Groschen-től jő a magyar »garas.« Ilyen garasokat nagymennyiségben veretett Róbert Károly király, melyeknek egyik oldalán ezen külső körirat van: HONOR·REGIS·JUDICIUM·DILIGIT. Belső körirata pedig ez: JUS·DAT·PACEM·PAX·SALUTEM. Egy közönséges grossusban van hat régi bánális; de Péter tordai plébános olyanokkal fizetett, melyekből nyolcz darab ért egy garast.

10. *Denár.* Ez sokféle volt; régi, új, széles, kicsi, liliomos, montan-denár; forgott a bécsi denár is, melyből már 400 darab tett egy márkát. De a magyar denár sokkal értékesebb volt, mint a bécsi.

11. *Banalis.* Ez is apró pénz volt, közönségesen rézből, mig a denár ezüst vala. Volt régi, új, verőczei, kolozsvári banalis. Még ma is megvan a nép nyelvén, és némely iróknál is a banalis = közkézenforgó kifejezés. Leggyengébb értékű banalisok a denárok valának, a sas-jegygyel jegyzettek, melyekről a tized-jegyzékben »cum aquilis, vagy »schulaquios« »sculaquioš« »thulaquios« homályos nevek alatt van említés téve. Én ezeket egyszerűen *sasos*-nak neveztem. Orbán Balázs ezektől akarta a »susták« szót levezetni, de az érték elüt nagyon egymástól, s a levezetés is erőltetett. A »susták« rokon a »peták«-kal; mindketten kimultak már ez árnyékvilágból. Azon tisztességre pedig, hogy a tized-jegyzék megemlékezzék rólok, nem is számithatnak.

12. *Obolus;* fillérek. Schönwisner szerint a cseh Venczel veretett László név alatt kettős kereszttel denárokat és obolusokat, melyeken két egymással szemben álló sas játszik, ezen felirattal MONETA HUNGARIE. Úgylátszik, ezek lesznek a sasos denárok, miknek értéke vaczillált, s a többi denároknál csekélyebb volt.

*A pénzverés* azon időkben több helyen, és nem egyenlő principiumok szerint történt. Ez köztudomású dolog volt, amit magok a pápai tized-gyüjtő-követek is jól tudtak. »Marche autem diversi numeri et ponderis sunt in regno Hungariae« mondják a M. Vaticana I. 401. lapján, s kissé később a 405. lapon emlitik, mint köztudomású dolgot, hogy egy forintban némelykor XX., XXI., XXII. és XXIV. garas is volt forgalomban.

Erdélyben a beszterczei, gyulafehérvári, kolozsvári, verőczei (Szlavoniából) verés van leginkább forgalomban.

Tekintve a márka súlyát, egy márka félfont ezüstnek felelt meg, azon bécsi félfontot értve, melyben 16 lat volt

az ujabb időkben számitva. Tehát két márka megfelelt egy bécsi fontnak, 32 lattal számitva.

Ennyi a tized-jegyzék megértésére elégséges. Azon időben a pénz értéke bizonyára nagyobb volt, mint napjainkban Szent István decretuma XXX. részéből világos, hogy egy tinó három és $^3/_4$ solidust ért. Ezen érték pedig megfelelt 45 denárnak. A XII. és XIII. században, negyvenhat márkával szép birtokot lehetett vásárolni, és 1291-ben az ácsmesterek kilenczven márka ezüstért megcsinálták a gyulafehérvári székesegyháznak fő-, két mellék- és keresztházára s tornyaira az összes fedélzetet. 1317-ben XXII. János pápa Szebeni Rufinus előbbi időkben a pécsi Dioecesisben tolnai főesperesnek, most magyarországi pápai követnek napi dijban két forintot rendelt (Theiner: Monumenta I. 450) XII. Benedek pedig Gervasii Péternek 1338-ban a pápai követség napidiját egy és fél arany forintban határozta meg. (Monumenta Vaticana I. 436.)

## IV.

### *Az erdélyi püspök a pápai tized-gyüjtés idejében.*

Erdélyi püspök vala gróf Szécsi András 1319—1356-ig. Nincs ugyan névszerint megnevezve a tized-jegyzékben, de meg van nevezve méltósága szerint, az erdélyi tized-jegyzék legutolsó sorában, hol hat esztendőre fizet. Hogy ő a hires és gazdag Szécsiek grófi családjából származik, nincs semmi kétségem benne. Valószinü, hogy Benedek püspöki elődének, a hatalmas László erdélyi vajda fiának közel rokona volt, az pedig kétségtelen, hogy körülbelül 1316-ban Benedek püspöktől nyerte az erdélyi káptalan prépostságát, alig lévén akkor több mint 22—23 éves. (Lásd Theiner Monumenta I. 765 lapját.) Benedek püspök halála után az erdélyi káptalan, saját prépostját András püspökké választotta s XXII. János pápa a választást tekintettel az ő 27 éves voltára kasszálta ugyan, de teljhatalmával őt mégis erdélyi püspökké kinevezte, felmentést adván neki a kor hiányában, s

a kellő tudományos képzettség, és egyházi rendek megszerzését kötelességévé tévén. Valamint a káptalan választásánál, úgy a pápai kinevezésnél is tekintet volt arra a reményre, hogy az új püspök személye, jelessége és szülőinek hatalma által, a sok sérelmet és elnyomást szenvedő erdélyi egyház az anyagi és lelki dolgokban erős védelmet és jó kormányzást fog találni. Az ő kinevezését a király s az erdélyi mágnások is irásban kérték a pápától. 1320-ban juliusban megengedi a pápa, hogy András püspök, tetszése szerint választandó katholikus püspököktől a püspöki rend szentségét felvehesse, letévén a szokásos hűségi esküt. (Theiner, Monumenta 1, 471.) Sajátságos tévedésben volt ezen püspökre nézve Szereday Antal erdélyi prépost, s utána Fancsali Dániel kanonok is. Szereday (Series Episcoporum Transsylvaniae ACarolinae 1790. 63, 64. lapon,) és Fancsali (az 1846. évi 1848. évi egyházmegyei Schematismus történeti részében) kellő alap nélkül I. és II. András püspököt különböztetnek meg ezen időre; s hivatkoznak a váradi káptalan két oly okmányára, mely az erdélyi káptalan levéltárában ma is meg van. Csak az a lényeges hiba esett ezen hivatkozásba, hogy az 1314-nek vélt okmány (Herepei Demeter tartozásáról) az 1344-ik évből, és az 1316-nak véleményezett, (melyben Mikudbán fiai Ujvárt elzálogositják) 1342-ből van dátálva. Nem sikeres ezen megkülönböztetés igazolására egy harmadik hivatolt okmány sem (a Gáldi nemesek birtokeladásáról), mely szerintök András püspökről már 1318-ban szólana; de ezen évben András csak prépost volt, és Benedek püspök még élt; a hivatolt okmány pedig nem 1318-ról, de 1348-ról van keltezve, s azért sem ez, sem az előbbiek, a czélzott évekre nem bizonyithatnak semmit. Nevelte a homályt Szeredai Antalnak a »Series Episcoporum« ezen éveire néző ingadozása, és az ő nyomdokain haladó Fancsali Dániel kanonok azon további megjegyzése, hogy az ő I-sső Andrásának a római kuria részéről (?) »contra jus patronatus« (?) Márton »episcopus Albensis«; II. Andrásának pedig L. Pál, (Paulus Lucas de Cheztalz) »episcopus Albensis« lett volna pápai reservatio utján opponálva és a patronatus jogát védő

királytól el nem fogadva. Csakhogy ezen Fráter Márton és Pál, nem gyulafehérvári, hanem nándorfehérvári püspökök valának, kiknek semmi közük sem volt az erdélyi püspöki székhez, mit Szécsi András gróf, 1319—1356-ig legalább ezen képzelt pretendensekkel szemben békességben birt. Az is merő tévedés, (az erdélyi Schematismus Cleri 1848. XII. lapján) mintha András valaha domokosrendi szerzetes lett volna. Ilyen volt Benedek püspök, és ilyenek a fent emlegetett Frater Márton és Frater Pál belgrádi püspökök, de András soha sem volt domokosrendü szerzetes.

Egyébiránt, midőn Fancsali kanonok, a fenn érintett kis biografiai kisérletet megirta, látszik, mennyire küzdött a források csekélységével és homályosságával. Azon idő óta már megszaporodtak ezen korszak történelmi forrásai, melyek világánál András püspök személye és működése egészen más szinben tünik fel.

Azonban, őszintén megjegyzem, nekem sincs szándékom sem kritikát, sem biografiát irni, de a magyarázandó pápai tized-jegyzék időszakában András lévén az erdélyi püspök és a tanulmány folytán több okmány kerülvén felőle kezeimhez, megkisértettem az ő püspökségéről, a fontosabb eseményekre vonatkozólag egy rövid vázlatot készíteni, mit itt az olvasónak az eseményeket csoportositva bemutatok.

1. Szécsi András életében első helyen emlékezem meg arról, ami felvett tárgyammal a tized-jegyzékkel legközelebbi kapcsolatban van. Tehát alatta és általa történt az 1332—1336. évi pápai tized kivetése és egybegyüjtése. Maga a püspök, hat évre, egyszer egyszázhetven márkát fizetett, amit 10-szer véve megkapjuk a püspökségnek általa contemplált és fateált hat évi tiszta jövedelmét. Ebből, valamint a XXII. János pápa korából eredő püspöki kinevezési taxák tariffájából, (melyet Theiner; Monumenta I. 601. lapján lehet látni) világos, hogy az erdélyi püspökségnek már kitünő jövedelmei voltak. Ezen tariffa szerint ugyanis az esztergomi érsek négyezer arany forintot, a pécsi püspök háromezer, a kalocsai érsek és a váradi püspök két-kétezer, az erdélyi püspök egyezerötszáz forintot fizetett, mint kinevezési

dijat. A csanádi és veszprémi 900 frtot, az egri és győri 800 frtot, a váczi 500 frtot, a zágrábi 400 frtot, a nyitrai 275 frtot, a boznai 200 frtot, a szerémségi 100 frtot fizetett pro fructibus anni. Amit fennebb a tized-jegyzék erdélyi részéről mondottam, a befizetések nyugodtan és rendben történnek, bár meg kell vallanom, hogy némely kérdésekre, például, hogy némely papok mind az öt évre, mások csak négyre, vagy háromra, mások csak egyre miért fizetnek? nem tudok kielégitő feletet adni. Az kétséget nem szenvedhet, hogy a befizetések, a püspök, és az illetékes esperesek előzetes tanácskozásai folytán, a pápai követek helyeslésével, s az illető lelkészek meghallgatásával történtek, s bár esküvel erősitve nincsenek, (mint például az esztergomi, egri s más püspökségek papjai befizetésénél történt) azért mégis teljesen hitelesek.

2) András erdélyi püspök élete a fennmaradott okmányok szerint sok fáradsággal és küzdelemmel vala teljes; de senkivel sem volt oly heves összetüzése, mint éppen Szécseni Tamás erdélyi vajdával, a harminczas években.

Tamás vajda, Károly királynak igen kedves, bizalmas embere volt. Látszik ez abból is, hogy midőn 1318-ban másodszor házasodott, az eljegyzést Beatrix-szal, luxemburgi VII. Henrik római király leányával, János cseh király testvérével, királya megbizásából Königssaalban Szécseni Tamás végezte. Atyja Farkas, nógrádmegyei főispán volt, a Kachlin nemzetség azon ellenzéki ágából, melynek Gertrud királyné halálában is része volt. De Tamás állandó hűséggel és jó szerencsével szolgálta a királyt, s úgy kinyerte bizodalmát, hogy a királyi családból házasodott. A rozgonyi győzelem és Visegrád visszavétele, valamint a hatalmas László vajda fiainak, kik Csicsó, Léta és Déva várait kezükön tartották, leverése az ő nevéhez füződik. Küzdelmeiért szép királyi adományokat és jutalmakat kapott, s midőn 1337-ben megnyeri Rima-Szombatot, a királyi oklevélben meg van emlitve, hogy Tamás vajdának oly megszámlálhatlanul sokféle érdemei vannak, hogy unalmas dolog lenne azokat egyenkint mind elészámitani. (Anjouk. Okmtr. III.

köt. 73.) Erzsébet királyné egyenesen rábizta a bakonybéli apátság védelmezését. Ilyen érdemekkel gazdagon, már 1321-ben Erdélyben szerepel, a nádorrá lett Dósa után a vajdai széken, s folytatja a Laczkfiak ellen a hadműveletet. Hol a fegyver elég nem volt, árulókat keresett, s aranynyal, bő igéretekkel többek között megvesztegette Vas Miklóst a csicsói várnagyot, hogy a várat kezére keritse. A király 1322-ben panaszkodik a Laczkfiak ellen, kiket pártütőknek nevez, s kik oly sok zsarnoki pusztitás és vérengzés okozói, és a király terveinek megrontói, (Anjouk. Okmtr. II. 39.) és pár év mulva 1334-ben a nádorral Dósával együtt már Erdélyben van s a vajda-fiaktól visszafoglalván a várakat, azoknak erejét végleg megtörte. Valószinüleg ez volt a hatalmas vajda családjának végső veszedelme, elveszitvén minden javait, s a király ellenfeleihez, (talán a szerb királyhoz, kivel családi egybeköttetései voltak) átszegődvén, ottan kerestek a család tagjai s barátai menedéket, s itt-ott betörtek a magyar király birtokaira boszút állani, rabolni és pusztitani. (Anjouk. Okmtr. II. 142, 148.) De atyjok nagy hatalmának már vége volt. Tamás vajda pedig folyvást emelkedik és gazdagodik. Oly figyelmes, hogy midőn a királynak 1323-ban elsőszülött fia született, ezen örömhirt ő adta legelsőbben a királynak tudtára. (Ajándékba kapván ezért Somoskőt, l. Anjouk. Okmtr. II. 65.) A pápa is gyakran felkeresi őt leveleivel, neki ajánlja a pápai tized begyüjtésére kiküldött követeit is Berengarit és Bonofatot, kegyelmeket osztogat neki, s megengedi, hogy saját birtokán Szécsenben egy alapitandó szerzetesrend számára alkalmas templomot és kolostort épitsen. (Theiner: Monumenta I. 513, 547, 551.)

Már tudva azt, hogy Péter erdélyi püspök László vajdának édes testvére volt (gyfvári káptalani ltr. f. 6. num. 26.); tudva azt, hogy Benedek erdélyi püspök László vajdának édes fia volt (Theiner: Monumenta I. 425. lap) s tudva azt, hogy Benedek, kihez tartozott az erdélyi prépostság kinevezési joga, ezen prépostságra az alig 23 éves gróf Szécsi András nevezte ki: lehetetlen itten a rokonsági

viszony erős működését észre nem vennünk. (Így tette vala Péter püspök is unokáját Mihályt erdélyi prépositá, ki később zágrábi püspök, onnan esztergomi érsek lett; így tette Szécsi András püspök is testvérének Péternek fiát, a bár kiskoru Domokost, erdélyi prépositá). És András püspök megnyerve a káptalan bizodalmát, a mágnások és királya kegyét, éppen akkor foglalja el püspöki székét, midőn a hatalmas Tamás vajda is megkezdi erdélyi működését.

Ez László vajda fiainak forrongó gyülöletét, úgy lehet sejteni a körülményekből, átvitte András püspök személyére is, kinek állása biztos, befolyása nagy, jövője szépreményü vala; azt vélte Tamás, hogy ezen püspök megalázása leszen az ő győzedelmének koronája s a Laczkfiak utolsó reményének megtörése. Az egyelőre lappangó gyülölet, lassanként nyilt tényekben is észrevehető lett, mik irtózatos dulások, rablások és vérengzések okozói lettek, s midőn ezen bünös hatalmaskodás nyomása alatt 1342-ben eltávozik a vajda Erdélyből, hogy a trónváltozás folytán az új király oldala mellett még fényesebb állást foglaljon el, még egyszer érezteti rettentő haragját, s a püspököt a király köpenyege alól többféleképen is megfenyegetteti.

Egyelőre a püspök kormányzása első éveiben simán folyt a dolog; a vajda a püspök uradalmával szemben megtette törvény szerinti kötelességét, nem gátolta a birtokszerzést, ellátta a pereket, s a beigtatásokat szabályszerüen végeztette; de azt már nem engedte meg, hogy Mihály erdélyi kanonok az őt nyilván megillető Csongva nevü birtok $^2/_3$ részébe beigtatást nyerjen, mit Tamás vajda s utána István herczeg is jó ideig kézen tartottak, (gyfvári káptalani ltr. Centuria Q. num. 16) s ezen jeladás után, később ostort font a vajdai hatalomból, gátakat emelt a püspök vagyonszerzésének, megrongálta a püspöki és káptalani s egyéb papi jövedelmeket, annyira, hogy a viszony kettőjök közt már-már türhetetlenné lett.

A kitörendő nagyobb viharnak mintegy előjele volt

Tamás vajdának azon tette, melylyel az ő vajdai fényes udvarát odahagyó étekfogó mesterét Luki Mihályt, 1329. tavaszán, elég önkényesen megfenyitette. Ezen tényéről az erdélyi káptalan levéltára teszen tanuságot (Miscellan. II. f. III. num. 33) Ugyanis az eme jel alatt lévő csanádi káptalani oklevélből kitünik, hogy a hatalmas vajda azon okból gerjedt Luki Mihály ellen boszúra, mert ez a vajdát odahagyva András püspöknek szolgálatába ment át, és ott »magister tavernicorum« lett. A bosszú munkája rettenetes volt, és nemcsak az étekfogó mesternek, de bizonyára András püspöknek is szólott, s éppen miatta lett oly éles. Fegyveres erővel berontott a vajda Luki Mihály kolozsmegyei birtokaira és Zováton, Ombozon, Kőtelenben található ingó és ingatag javaiban oly vehemens fosztogatást és rablást vitt végbe, hogy (mint az okmány mondja: »tam miserabiliter, quod exceptis mortibus et interfectionibus hominum, denudationibus et deturpationibus mulierum et virginum«), két ezer márka ezüstöt érő kárt okozott neki.

Ily önkényes eljárást »pour une omelette« csakugyan nem várhatnánk a vajdától, ki a törvénynek őre és végrehajtója tartozik lenni, és a jogrend megtartásában jó példával elöljárni. De Tamás vajda, érdemei rovására néha hatalmaskodásra hajlott, minek bizonyitására jó adat van az Anjouk. Okmtr. II. 617. lapján. Ugyanis, Palatkai Janka itt tiltakozik Tamás erdélyi vajda erőszakos fenyegetése ellen azért, mert perben állván Legun birtoka miatt ellenfelével Jánossal, ki a kőhalmi várnagynak, Zabari Miklósnak, a vajda emberének rokona lévén, ezeknek pártját fogja a vajda és őt valami fassiora, joglemondásra akarja kényszeriteni: de Palatkai előre kijelenti, hogy ha ezt valaha megtenné is, nem érhet és ne is érhessen vele sem a vajda, sem az ő embere semmit. (»Thomas voyvota periculum sibi comminaretur, et ipsum perdere conaretur« mondja az idézett okmány.)

3) Mily megrázó szerencsétlenségek, pusztitások és vérengzések kisérték a vajda gyülöletét, s mennyit szenvedtek azok, kik kötelességszerüleg az erdélyi püspökhöz

ragaszkodtak, leginkább kitünik XII. Benedek pápa 1341. évi október 31-én kelt leveléből, melyben az ügy állását előadva, a pécsi, váradi és egri püspököket, a bűnök megvizsgálására, és ha igaznak találnák, egyházi megbüntetésére kiküldi. (Theiner: Monumenta I. 644—5.) Ezen oklevél tanusága szerint a vajda, maga mellé vévén több hivatalnokait és alárendelt népségét, rárontott Gyulafehérvárra, (mely teljes joggal a püspökség birtoka vala); s azt kecskekői várnagya Rimai Miklós által kiraboltatni rendelte. Ez férfiakat és nőket kifosztott, némelyeket megsebesitett, megöletett; s a várost részben leégette. A káptalan nagyenyedi birtokán lakó Herschmannt elfogatta és letartóztatva, addig kinozta, mig neki kétszáz márka ezüst váltságot fizetett. Ezekkel meg nem elégedve a püspöknek birtokait Harinát, Bilakot, Néczet rendre járatta és feldúlatta; a Segesvár közelében fekvő Bunt, mi a káptalan birtoka vala, a káptalantól elvette és a kőhalmi várhoz foglaltatta; Hunyadmegyében és más megyékben a püspök és káptalan dézmáit lefoglaltatta és hosszú ideig bitorolta. Tamás gyfehérvári őrkanonokot elfogatta és elzáratta, László szolnoki főesperest pedig megverette, és a püspökség szolgálatában álló számos egyházi és világi embereket különféle méltatlan módokon megsanyargatva, megsarczolva, megkinozva, csak anyagi kárt is több mint huszezer márka értéküt okozott a püspökségnek! S ámbár a többször megintett Tamás vajda némely elfoglalt jószágokat és jogokat időközben a király parancsolatjára a püspöknek és káptalannak visszaadott, hogy a rá ezért kimondott egyházi büntetések alól felmentést nyerjen, a felmentés után gonosz indulattal megváltoztatva szándékát, amiket visszaadott újból elfoglalta, újból bitorolta és új bűntényeket követett el, irtóztató módon kifosztva a püspöknek Sárd, Szent-Miklós, Tóthfalu, Körösfő, Piski, Barátpüspök és Fülesd nevü, egymástól nagyon távolesö (Fehér-, Kolozs- és biharmegyei) birtokait, a püspököt és egyházát jogvesztettnek, őt és hozzá ragaszkodó népségét felségsértőknek, hütleneknek jelentvén ki és vagyonaikban rendre fosztogatván. — S midőn az ily na-

gyobb méretű gonoszság ellen, mit csak a büntetlenség tudata magyaráz meg, a merőben fegyvertelen és tehetetlen püspök, lelki hatalmának öntudatában a vajdát kiközösitéssel sujtotta, s alattvaló embereit egyházi tilalom alá vetette: a vajda a püspöki hatalom megvetésével felelt, a püspöknek engedelmeskedő papokat, ameddig hatalma ért, hivatalaikból kivetette, és törvényellenesen olyanokat csúsztatott helyökbe, kik úgy mint ő, az egyházi tilalmat semmibe sem vették.

Ugyancsak Tamás vajda parancsára Sinka Péter kecskeköi várnagy elfogta András püspöknek dézmaszedőjét Zovát Istvánt, s a nála lévő kétszáz márka ezüstöt elrabolván (ez akkor tán lovagi cselekmény számba ment, ma már rút fosztogatásnak és rablásnak nevezné korunk) őt és családját is megsebesitette. A püspök újból élt szellemi fegyverével s a vajdát Szécseni Tamást s a vele tartó Péter vicze-vajdát, Rimai Miklóst, előbb kecskeköi azután létai várnagyot, és ezek társait névszerint is excommunicatióval sujtotta. De ezek a vajda példáját követték, s a büntetést semmibe sem vették. Azért a püspök (talán a királyi kuriától sem remélvén, Tamás neje a herczegnő tekintetéből kellő elégtételt,) az egész ügyet a pápa elébe terjesztette s a büntetések megerősitését kérelmezte.

Ezen időben tehát a püspök több excommunicatiós levelet adott ki. Egy ezek közül a Rimai Miklósé, a gyulafehérvári káptalan levéltárában fenmaradott, s bár szövege sokhelyen az okmány megevődöttsége miatt hiányos, a rendelet, vagy inkább itélet gondolat-menetét és tényei felsorolását ideigtatom:

András, Istennek és az apostoli szent széknek kegyelméből Erdélyi püspök Krisztus minden hivének üdvösséget! Prófétai és apostoli intéssel oktatva vagyunk, mondja, az őrtoronyba felmenni és vigyázni, hogy a gonosz léleknek az emberi nemzet régi és kegyetlen ellenségének minden tüzes nyilát észrevegyük, és kioltani törekedjünk. Innen van, hogy Rimai Miklós, előbb kecskeköi, most létai castellanus, az ördög tüzes nyilaival és sebeivel

teljesen ami hiveinkre feltüzült, s úgy papjainkat, mint hiveinket, különféle, számnélküli károkkal és kegyetlen jogtalanságokkal megkinozta és szüntelen kinozza. Mert Kecskekő várában létében iszonyú erővel berontott a mi városunkba, Gyulafehérvárra, s annak határában, az állatok, barmok, juhok nyájait a város lakóitól, a járomba fogott szántó ökröket, s a káptalanunk legelőjén levő lovait s a nyájak őrzésére rendelt pásztorait kegyetlenül elhajtotta, az embereket elfogta, megsebesitette, őket félholtra veretve és megbecstelenitésekkel járó fosztogatásokat elkövetve. S midőn ezek miatt általunk a kánonok szerint s törvény szerint elégtételadásra volt megintve, a megintést semmibe vette. Ugyanő a mi papjainkat és plébánosainkat, midőn zsinatunkra jöttek, vagy arról hazatértek, útjokban elfogta, megkinozta, ruháiktól megfosztotta s ezeket, mint Krisztus ruháit egykor a katonák, sorsot vetve saját emberei között kiosztotta. Tovább, midőn Létán lett várnagy, az eddigieknél is gonoszabb cselekedeteket elkövetni nem rettegvén, a mi (kolozsmegyei) hű embereinket megkinozta, sokakat megsebesitvén közöttök. Midőn Kolozsvártt bizonyos ügyben bíróságot gyakorolt, egy alszerpapnak kezét levágatta, emberei, Tamás őrkanonokot és László szolnoki főesperesünket megkergették, s kivont kardokkal a faluba üldözték, ruháit leszaggatták; Tamás őrkanonokot pedig elfogták, lováról erőszakos kezekkel leverték és jó lova helyett egy leghitványabb gebére felültetvén, a papi rend és tisztesség nyilt gyalázata mellett a szűz Mária kolostora mellett a nép előtt körül hordozták, úgy hogy férfiak és nők sokasága ilyen nagy dolog (tantum spectaculum) látására egybegyülvén, mellöket verték, látván a papi rend meggyalázását. S mindezek oly nyiltan, oly világosságban történtek, hogy tagadni sem lehet, s ami sérelmeink még a király előtt is, és az ország főpapjai és főrendei előtt is ismeretesek lettek. De ő mindezeket, s a királyunk által küldött levélben kimondott büntetéseket sem veszi figyelembe, annál kevésbbé hallgat a mi intéseinkre. Azért mi őt kiközösitjük, és átok alá vetjük, harangok zúgása között égő gyertyáinkat kioltván, azon

reményben, hogy akik meg nem vetik hatalmunkat, az úrnak napján üdvözülnek. Tehát megparancsoljuk egyházmegyénk minden plébánosainak és papjainak, hogy ezen ítéletünket templomaikban hasonlóképen harangok zúgása között, gyertyáikat meggyujtván és eloltván, hirdessék ki, avégett, hogy ezen gonoszságok okozói, az egyház közösségéből ki vannak zárva, és őket mindenki elkerülje. (Cista Capit. f. 4. num. 50.)

Ime egy darabja az egyháztörténetnek a XIV. század elejéről!

A többi közösitő levelek is, bizonyára ilyen irályban és ilyen bün-részletezéssel voltak fogalmazva, de elvesztek; legalább eddig ismeretlenek.

Ennyi méltatlan és súlyos sérelem, s a mi fogalmainktól oly messze eső barbárság bizonyára nem egy év alatt, de csak több lustrum alatt nőhetett ki ekkora erővel. Úgylátszik, a nemes vajda, lecsendesitvén az erdélyi veszedelmes mozgalmakat, s levervén az olygarchákat, annyira megszokta a háborút, hogy a békesség és csendesség napjaiban is, mint valami fegyvergyakorlatot, könyörtelenül megtette, és megtétette András püspök és emberei ellen a »hatvágást.«

Azonban az ilyen hősieskedés, amellett, hogy önmagában botrányos vala, magának Károly királynak sem lehetett kedves, ki ha sürgette is koronája ellenségeinek leverését, s ezen irányban a könyörtelenségig szigorú volt: a fegyvertelen erdélyi püspököt királyi hatalma ellenségének még sem tekinthette.

Azért értésére adta a vajdának, hogy ezen furcsa és céltévesztett hadviselés nemét bevégezve, a püspökkel legyen békességben.

Maga a vajda is óhajtotta később, úgylátszik sürgette is az egyezséget, ami a király előtt 1341-ben szeptember 19-én megtörtént. Sajátságos tünemény, hogy midőn András püspök, Mihály kolosi főesperessel, a békesség megkötése végett a király előtt megjelent, mindketten attól tartottak, hogy a gyfehérvári káptalan a békeegyezményt nem fogja helyeselni, és el sem fogadja; de igérkeztek, hogy azt vele

elfogadtatják. Látszik a püspök részéről is a sietés. Lemondott a püspök a követelésekről, s kibékült a vajdával, ki esküvel kötelezte magát a béke-egyezmény megtartására.

Tehát, még mielőtt a római kuria a püspök nevezetes panaszlevelére a vizsgálat elrendelését kiadta volna: a vajda kibékült a püspökkel, elégtételül eltávozott a husz esztendeig tartott erdélyi vajdaság székéből, s a király udvarába vonult vissza. A következő évben 1342. julius 16-án meghalt Károly király, fiának nagy Lajosnak hagyván szent István koronáját, kinek szolgálatában Tamás, mint Judex Curiae Regis ujabb érdemeket szerzett. Már az ő saját fia is Mihály 1333 óta pozsonyi prépost, (Anjouk. Okmtr IV. 6.) 1343-ban váczi püspök lett, s maga Tamás midőn halálát közeledni érezte, (1354-ben, márcziusban) mintegy végső bocsánatkérésül meghagyta Mihály püspöknek és Kónya mesternek, királyi étekfogómesternek, saját fiainak, hogy erdélyi Lapád nevű jószágát, egy egész falut, minden tartozékaival együtt adják át Szécsi András erdélyi püspöknek és az ő székesegyházának alapitványképpen, hogy a püspök az ő papjaival az ő és felesége lelki üdvösségeért az Isten oltáránál imádkozzék. — Így változott át a gyülölet tiszteletté; amit nehéz lenne a királyok és herczegek társaságához szokott főurban megérteni, ha András püspök az egyenetlen harczban kellő mérséklet hiányával lett volna.

(Folyt. kóv.)

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Cura et impensis Josephi Dankó, praep. S. Martini de Posonio. — Nagy 8-rét, XV. és 589 l. Budapest. Franklin. — Ára 12 frt.*

Alig van honi és külföldi irodalmi szaklap, amely már

ne méltatta volna érdeme szerint a tudós pozsonyi prépostnak e legutolsó publikációját, sőt még a napilapok is hosszszabban rövidebben megemlékeztek arról.

A »M. Sion« sem mulaszthatja el, hogy, bár késve, legalább röviden ne ismertesse meg olvasóival e nagy feltünést keltett gyüjteményes munkát; annyival kevésbé mulaszthatja ezt el, mert egyrészt a szerző-kiadónak nevét harminczéves Repertóriumában ama nevek közt őrzi, amelyek viselői nem egy jeles dolgozattal gazdagitották régi és ujabb köteteit, — másrészt meg maga e könyvnek tartalma olyan természetü, hogy éppen belevág a M. Sion keretébe, programmjába, lévén e programmnak kezdettől fogva egyik pontja, a régi magyar egyháztörténelmi vonatkozásu témákat is kultiválni.

Mert mi is voltaképen ez a »Régi magyar Hymnárium?« Gyüjteménye, és pedig mondjuk mindjárt itt ki, nagy gonddal és szakértelemmel összehordott gyüjteménye azoknak a régi, szebbnél szebb latin (részben magyar) hymnusoknak, melyek a magyar egyházban a XVII. századig divtak.

És miért határpont ép a XVII. század? Tudnivaló, hogy Pázmány Péter, az »immortalis memoriae Cardinalis Primas« (ezt a jelzőt, mely a remek esztergomi Pázmány-szobor talapzatába van vésve, D. is következetesen alkalmazza) az 1630-ban megtartott nagyszombati nemzeti zsinat határozatához képest, számüzve a liturgiából a sok magyar specialitást, a római liturgiát honositotta meg. (Igen helyesen; mert a liturgia is egyik vehikuluma az *egységnek*, annak az egységnek, mely oly impozánsul ötlik szemünkbe az egyházban, bárhová vigyenek utjaink.) Így persze ezek a régi hymnusok, officiumok, liturgikus könyvek, melyek csakis hazánkban használtattak, s melyekről a római szerkönyvek mit sem tudtak, e nemzeti zsinat után eltünve a mindennapi gyakorlatból, a könyvtárak poros polczain huzódtak meg s csakhamar teljes feledésbe merültek.

Ámde mit ne fedezne fel, mit ne gyüjtene össze ez a mi régiségekért rajongó századunk? És dicséretére legyen

mondva a korunkbeli régiségkedvelésnek, hogy az a tudósok egy részét — egyébkint már régiebbek nyomában, egy Mabillonéban, Nealéében, majd Dreves'ében, stb. — a régi *liturgiák* tanulmányozására is irányitotta, az egész világon.

A magyar tudósok közt, bár pl. Szilády Áron már régebben kifejezte óhaját, vajha a régi missalékból és breviáriumokból a magyar szentekhez irott hymnuszokat valaki összeszedné, eleddig mégis Dankóé az elsőség e téren, aki névszerint e könyvében ragadja magához a pálmát; mert hisz a Horvát István kisebb kéziratgyüjteményét (a Nemz. Muzeum könyvtárában), mint kiadatlant, alig számithatjuk.

Százával hozta itt napfényre a tudós szerző-kiadó a régi hymnusokat a feledés homályából. Mielőtt magának a gyüjteménynek közléséhez fogna, 140 lapon át nagy szakértelemmel »Prolegomenákat« ád e hymnusok eredetéről, használatáról, sőt átnézetet nyujt az egyházi hymnusköltészet egész történetéről átalában (hymnorum origo, usus, collationes, — ahol meg is magyarázza a liturgikus műszavakat: natalis, depositio, translatio, inventio) — és a magyar liturgikus ének történetéről részletesen, nemkülönben ezek gyüjtőiről és kiadóiról (Clichtoveus chartresi kanonok, Kajoni János O. S. F., Náray György esztergomi kanonok); ismerteti továbbá az általa látott és forgatott kéziratos Agendákat, Antifonáriumokat, régi breviáriumokat, a Sacramentarium Bolduense-t (a XII. századból) a zágrábi Sacramentáriumot (a XI.-ből) stb.

E prolegomenák után következik csak maga a Hymnarium, a régi hymnusok gyüjteménye. Ó mennyi szép, igazi régi magyar áhitatot, gyermeki pietást lehelő hymnus van ezek közt a magyar szentek- és védőszentekről szóló hymnusok közt! (Remete sz. Pálról, sz. Adalbert pk. és vértanuról, sz. István királyról, B. Margitról, Sz. Lászlóról, magyar sz. Erzsébetről, sz. Imréről, sz. Gellértről.) Mint már érintve volt, ezek legnagyobb része latin, igen kis része magyar; sőt vannak olyanok is, — s ezek igen érdekesek — melyek keverten latin és magyar nyelven szerkesztvék. Nem klasszikusok ezek, ó nem, hanem naivságuk, kedvességök meghatja az olvasót. Nem tehetjük, hogy emez utóbbi,

ma szinte képzelhetetlen formából egy kis mutatványnyal ne szolgáljunk olvasóinknak. Ime pl. egy karácsonyi ének a 329. lapról.

In dulci jubilo — zengjen uj énekszó,
Mi Megváltónk nyugszik — in praesepio
És fénlik mint a fényes nap, matris in gremio
Alpha est et Ω, Alpha est et Ω

O Jesu parvule, ó kisded gyermecske
Szivünket vigasztaljad, o puer optime.
Minden te javaiddal, o princeps gloriae
Trahe nos post te, trahe nos post te.

Ubi sunt Gaudia, a mennyei hajlékba,
Nagy örömmel éneklik, nova cantica
Mind a mennyei karok, in Regis curia
Eja gloria, eją gloria.

Mater et Filia, a szép szűz Mária
Mi mind elvesztünk volna, per nostra crimina
De ő nékünk megnyerte — coelorum Gaudia
Eja qualia, eja qualia.

Ezeknél persze sokkal szebbek a tisztán magyar, s még szebbek a tisztán latin hymnusok, melyekre kedvem lenne felhivni a költői vénáju fiatal papokat, hogy forditsanak le egynéhányat belőlök.

Mindezen hymnusok keletkezéséről, lelhelyeikről stb. bő jegyzeteket mellékelt a tudós szerző-kiadó, amelyek a liturgikus számára ép úgy igen becsesek lesznek, mint az azokra következő régi esztergomi egyházi »Kalendárium«, (a 433. és kk. ll.) melynek kézirata a XIV. századból ered, nemkülönben a XV. századbeli, itt először kiadott esztergomi »Rubrica« vagy »Ordinarius«, vagy mint ma neveznők: directorium, mely nem kevesebb mint száz nyomtatott oldalt vesz igénybe; természetesen szintén gazdagon ellátva magyarázó jegyzetekkel.

Szeretnénk ezekre bővebben is kiterjeszkedni, hogy olvasóink lássák, mennyi érdekes régi dologról nyujt felvilágositást Dankónak e tudományos elukubrációja; de, fáj-

dalom, terünk nem engedi az ily terjeszkedést. Csakis utalni akarunk például az esztergomi »Ordinariusnak« vagy Ordónak jobban, sok elütő sajátságára, összehasonlitva azt az Ordo Romanus-sal, a karácson-ünnep liturgiájában, mely a régi századokban Esztergomban igen fényesen ünnepeltetett, sokkal fényesebben, mint a római Ordo azt előirja. Ez pontosan le van irva a »Rubrica Strig.« czimü fejezetben, a 496. s kk. lapokon.

De már végezzünk ismertetésünkkel, amelynek summája, rövid tartalma ez: A pozsonyi prépost e munkájával a liturgikus kutatások terén nagyszerű eredményt mutatott fel, úgy az irott régiségek korrekt kiadásával, mint az igazi tudományos apparátussal készült kommentárral, mely azokat kiséri. E könyv nem efemer értékü, sőt becse évről évre növekedni fog, amint a szakférfiak nagyobb és nagyobb gonddal fogják a liturgikát művelni. Nem szabad hallgatással mellőznünk az elegáns kiállitást sem, mely úgy a szerző műértő áldozatkészségét — hiszen ő minden munkájánál nagy súlyt fektet a szép külső megjelenésre is — mint a Franklin-nyomda technikai tökéletességét dicséri.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Munkácsy Mihály „Honfoglalás" czimü festményének rövid ismertetése. (A kép kiállitva Budapesten, a nemzeti Muzeumban, a förendiház üléstermében, márczius elsejétől.)*

Az idei márcziushónapnak tagadhatatlanul egyik főeseménye számunkra, magyarok számára, a legnagyobb magyar festő, Munkácsy Mihály új alkotásának a »Honfoglalásnak« közszemlére való kiállitása. A magyar nép valósággal ezrével zarándokol e képhez; illő, hogy mi is hozzászóljunk.

Én is láttam a képet, sőt bevallom, alig vártam, hogy azt megláthassam, s a sok ellenmondó leirás, kritikai taglalás, szépészeti elemzés után, melyet olvastam, úgy abból az időből, mikor a kép még Neuillyben ragadta bámulatra a francziákat, — mint abból, amikor már a magyar lapok szólottak — természetesen a szuperlativus erős alkalmazásá-

val — a festményről, megalkothassam a magam véleményét.

Hiszen, hogy csak egyet-mást emlitsek, a »Budapesti Hirlap« ismertetője elragadtatásában annyira ment, hogy egyik vezérczikkében Munkácsy Árpádjának a szeméből, a homlokáról leolvasta ezer éves történetünket körülbelül egészen. Szerinte Árpád *tudta*, hogy ő ezeréves hazának veti meg alapjait; viszont a »Pesti Napló« kritikusa szerint *nem is sejtette* az a lovas vitéz ott, mit csinál voltakép, hogy hazát alapit önmagának, utódainak, és egész népének. — A Beöthy Zsolt kritikája, melyet a Kisfaludy-társaságban felolvasott, kellene, hogy legjobban tájékoztassa az olvasót a kép iránt; de ez is tuloz egyrészt, másrészt meg történelmi tekintetben inkorrekt kifejezéseket használ. Tuloz, mikor a kép méreteiről szólva pl., a velenczei doge-palotában látható Tintoretto-féle Paradicsom-mal akarja azokat versenyeztetni, még jobban tuloz, mikor a legbombasztikusabb szólamokat keresi ki nyelvi tárházából a kép dicsőitésére; inkorrekte beszél, mikor folyton és következetesen csak *mondát* lát a honfoglalás tényében, sőt *mesének* nevezi a viz, a föld, a fű átadását; vagy mikor a hódolók közt (elég anakronisztice) jelenlevő barátot, »a passzaui püspök emberei közül valónak« mondja stb.

Ily nagy csoportképnél, az én szerény véleményem szerint, az első benyomás a döntő. Hozzáértő ember az első perczben tisztában van magával a kép összhatása iránt. Jól emlékszem rá, hogy mikor Munkácsy »Krisztus Pilátus előtt«-jét, belépve a műcsarnok elsötétitett nagytermébe, megpillantottam, az az első benyomás megrázó, mély, magasztos volt, — s csak hosszabb nézdelés után kezdett kritikai érzékem a részletekkel foglalkozni, esetleg kisebb kifogásokat is tenni, de azt az első, grandiózus benyomást e kritizálás sem birta maig sem eltörülni. Arra is emlékszem, hogy Munkácsy másik képénél »Krisztus a kálvárián« az első benyomás lehetőleg kedvezőtlen volt, s az is maradt mindvégig. Nos, a »Honfoglalás«-nál ez az első benyomás, nem mondom, hogy kedvezőtlen volt, de nem is volt sem

mély, sem magasztos és lélekemelő, szinte azt mondhatnám, hogy hidegen hagyott; de viszont a hosszabb szemlélés felfedte a képnek igazán sok jelességét és tökélyét, ismét úgy azonban, hogy az az első impresszió, melyet így fejezhetnék ki: a kép nem nyujtott annyit, mint amennyit vártunk, itt is érvényben maradt.

De kiséreljük meg a kép leirását. Mindenesetre nagy darab vászon, 14 méter hosszú és 4 méter magas, (tehát hogy versenyezne a talán nem hosszabb, de igenis sokkal magasabb Tintorettoval?) s röviden szólva: azt a történelmileg fontos pillanatot van hivatva ábrázolni, mikor a meghóditott szláv törzsek küldöttsége az országhóditó Árpádnak hódolata jeléül átadja a földet, vizet és füvet.

Két főcsoportot kell a festményen megkülönböztetnünk. A jobb oldalon áll a magyarok csoportja, a középen fehér lován ül Árpád, kinek kissé merev, nyugalmas tartása, büszke arczkifejezése, határozott tekintete, egész pose-ja azt fejezi ki, hogy tudatában van erejének, melylyel e földet elfoglalja. Ugyanily nyugodt az őt körülvevő magyarok csoportja, mely csöndes tanuja az ünnepies aktusnak. Ezen nyugodtságot legfölebb Lehel vezér alakja zavarja némikép, amennyiben ágaskodó sárga lovát látszik megfékezni akarni ott a kép jobb sarkán. De nem tehetek róla, Árpád fehér lovának merevsége, szinte élettelensége oly szembeszökő, hogy azt ugyan nem mondanám, amit uton-utfélen hallani lehetett, hogy az a ló fából van, vagy kitömött, stb., hanem azt a véleményt igenis koczkáztatnám: úgylátszik, hogy Munkácsy nem szokott állatokat festeni.

Árpád egyébiránt az egész jobboldalnak, sőt lehet mondani, az egész nagy képnek, melyen körülbelül 90 alak van, főalakja. Ő rá tér vissza mindig a szemlélőnek tekintete, az ő elegáns alakján, talán kissé túlfényes halványsárga selyem ruházatán, (jó, hogy keztyüje nincs!) diszes fegyverzetén pihen meg kóborlásai után a szem. Tény, hogy aki ezt az Árpádot egyszer látta, nem feledi el többé a szép, egészséges barna arczszinü, körszakállas férfiarczot, a sugár, izmos, edzett és mégis előkelő alakot, s igazat ad Beöthynek ab-

ban, hogy »egész tekintete valójának uralkodó vonásaiul az erőt és nyugalmat fejezi ki, ezt a két tulajdonságot, amely a méltóságban egyesülve, mind maig eszménye a magyarnak. Erejével országot alapit, nyugalmával bölcsen uralkodik s utódról-utódra örökitvén, biztositja a nemzeti élet ezredévét.«

De nézzük a másik csoportot, a szláv küldöttségét, mely Árpád előtt foglal helyet a képnek körülbelül a közepén, s melynek tagjai a hódolat, az országátadás szimbolumait teszik a nagy vezér lábaihoz. E csoportositásnál Munkácsy művészi lelkét öntötte a képbe, s kiváló művészi ereje itt teljes fényben ragyog. Kitünően vannak az alakok is modellirozva, ámbár azt hibául lehetne felróni, hogy az egyik alak, a kép legközepén éppen, oly inesztetikus módon mutat hátat a szemlélőnek, hogy igazán megütközést kelthet, egy Munkácsynál, aki nem szorul rá, hogy az arczot elrejtő helyzetben fessen embereket. Azt a kifogást is méltán emelték, hogy a szláv küldöttség demagóg módjára buzgólkodó vezér-szónokának kardját nem oldalán kellene hordania, hanem kezében lefektetve kellene vinnie Árpád elé, úgy mint Matejko vitette Báthory István lengyel király elé az oroszok hódoló küldöttségének élén a leoldott vezéri kardot, elismeréseül annak, hogy a karhatalom, a főhatalom, az állami souverainitás, melyet ily alkalmakkor a kard jelképez, immár azt a másikat illeti meg, akinek kardja előtt a kard hódol.

Ez az egész csoport mozog, él, beszél s úgylátszik, van is sok mondani valója. S ép ezáltal nagy ellentétet képez az Árpád-csoport nyugalmával és merevségével szemben. — Ami már most e két csoporton kivül történik, az mind e történelmi aktus kerete. A távoli tábori sátrakból ideözönlik a magyarság, hogy nézhessen és láthasson, s különösen a baloldali óriási embertömeg csoportositása kissé bántó is azáltal, hogy ez a csoport a lármázó, üvöltő, szinte ujongó nép örömrivalgását akarja kifejezni, amint a magyarok kivont kardokkal, csatabárdokkal és egyéb fegyverekkel hadonázva orditják tele a levegőt, mintegy üdvözölve a vezért, s oda

csőditve a még távollevő magyarságot. Az ember szinte azt kérdi önmagától, hogy engedheti meg Árpád e zajongást, abban az ünnepélyes pillanatban, mikor egy ország átvétele iránt tárgyal az eddigi lakókkal, s mikor már csak azért is csendre van szüksége, hogy a szónok beszédét meghallhassa. Azután meg ezt a rendkivül élénk, lármás és mozgalmas csoportot csupán egy élőfa választja el a másik csoporttól, s az emberi szem hiába keresi azt a kapcsot, mely a baloldal nyüzsgő, mozgó jelenetét a jobb oldal nyugalmas, kimért, hideg csoportjával szerves összeköttetésbe, összefüggésbe hozza. Ennyiben a nagyszabásu kép a compositionális hibáktól nem éppen ment, a minthogy semmisem hibátlan e föld kerekségén.

Az se utolsó kérdés, hogy hát vajjon a vitézek ruházata, fegyverzete korhü-e? Az a kép közepén levő tört vörös zászló semmi esetre nem az, ilyet csak Olaszországban a XIV. és XV. században használtak, eleinte proczesszziók alkalmával, később hadban is, és rajta akkoriban a Mária-kép diszlett Arra a történeti anachronismusra pedig, hogy a képen csuklyás barátot látunk derekán a kordával, már utaltunk; az Árpád hóditásakor még nem volt kordás barát az országban.

Egyátalán ki kell mondanunk, hogy a kép *nem történeti festmény*, *hanem inkább allegoria* historizált alakokkal.

És ez nem akar gáncs lenni. Vegyük ugyanis figyelembe az óriási nehézségeket, melyek a mester elé gördültek, és feladatának hálátlan voltát. Munkácsy oly thémával küzdött meg, melynek lényegét az ő fényes fantáziájával ugyan megfogalmazhatta, de melyre nézve sem történeti, sem etnographiai és archaelogiai szempontból nem konzultálhatott akár irásbeli akár más tradicziókat.

A nagy mesternek ez a műve mindama kifogások daczára, miket elsoroltunk, szép festmény marad, melynek fényoldala *a remek kolorit*, *a szinpompa*. Hisz Munkácsy Mihály a szinek mestere, s az ő kiváló szinező virtuozitása teszi valamennyi képét mesterművé. Oly szinekkel, s oly brilláns hatással és technikával csak Munkácsy Mihály

tud festeni, kinek műveit dicsőiti, bámulja az egész világ, kinek fényes neve, minden új munkájával új fényt, új dicsőséget szerez hazájának s a magyar nemzetnek.

Ez a »Honfoglalás« kép a mienk marad, ott lesz az új parlamenti palotában. Hisz eddig nem is volt Munkácsy-képünk. A külföld műpiaczán elkapkodták mind. És ez egy után, reméljük, lesz majd több is, és lesz még tökéletesebb is.

*Liberius.*

*A keresztény bünbánat és bünbocsánat. A budapesti m. kir. tudomány-egyetem hittani kara által a Horváth-féle jutalommal kitüntetett pályamunka. Irta Prohászka Ottokár. Az esztergom-főegyházmegyei hatóság jóváhagyásával. Esztergom, 1894. Buzárovits Gusztáv kiadása. Nagy 8-rétü VIII és 325 l. Ára 2 forint.*

Ha nem tudnám, hogy az előttem fekvő munka szerzőjének neve és minden jeles tulajdonsága eléggé ismeretes a M. Sion minden olvasója előtt, nem is mertem volna belefogni ezen mű ismertetésébe; attól kellene ugyanis tartanom, hogy azok, kik a szerzőt nem ismerik, engem túlzásról fognak vádolni a dicséretben még akkor is, ha az igazságnak csak felét mondom el. Miután azonban a magyar katholikus olvasóközönség diszes soraiban nincs, aki »Pethő« barátunk nevét ne ismerné, nekem sem kell a túlzott dicséret vádjától tartanom.

Dr. Prohászka műve egy darab *dogmatika*: a dogmatika egyik sarkalatos tételének, a katholikus bűnbocsánat tanának magyarázata és bizonyitása. De milyen magyarázat és milyen bizonyitás! Mi sem lett volna könnyebb a szerző fegyelmezett elméjének és mélyen kutató és elemző vizsgáló tekintetének, mint a legszabályosabb és legszimmetrikusabb divisiók és distinctiók által az egész tant parányaira szétbonczolni és azután minden egyes részletecskét a legkifogástalanabb syllogismusok egy egész erdejével megvédelmezni. De a szerző ezuttal ezt nem akarta, mert nem

akart egy »Tractatust« irni a régi Schola szellemében, hanem azokhoz is akart szólani, kiket untat a sok distinctió és kiket elfáraszt a syllogismusok sorozata. Elvégezte ugyan elméjében mindazon szellemi munkát, amibe a symmetrikus elemzés és syllogistikus bizonyitás belekerül; de nem reprodukálta schémáit ezen könyvben; csak a végeredményeket vette át, továbbá azon igazságot, világosságot és szabatosságot, melyet a »methodus scholasticán« kivül senki és semmi sem adhat meg a tudománynak.

Van Prohászka dr. könyvében *aszkezis*, s bátran merem mondani: az aszkezis leggyöngyebb gyöngye, mely az eredetiség zománczával hat az olvasó lelkére-szivére. Kétféle aszketikus irodalmat kell megkülömböztetnünk: az értelem és a sziv aszkezisének irodalmát. Az értelem aszkezise a lelki életnek mintegy grammatikája, a magasabbra törő erényes élet rendszeres ethikája, mint pl. Scupoli lelki harcza vagy Neumayer »Idea theologiae asceticae« czimü müveinél nem nagyon sokat határoz, vajjon eredeti-e vagy forditás. De egészen másképen áll a dolog a sziv aszkezisénél és ennek irodalmánál, mely hivatva van a szivre, a kedélyre hatni, hogy a természetfölötti dolgok szépségétől elragadtatva ezeknek megszerzésére magát elhatározza vagy ezen elhatározásában megszilárdüljon. Itt a nyelv már nagyon sokat határoz. Innen van az a nagyon aktuális kérdés, hogy van-e már *magyar* Kempisünk? Sokszor a nyelv teszi az eszmék szépségének kétharmadát. Aki nem hiszi, próbálja meg magyarra forditani a sz. Bernárdnak tulajdonitott »Vitis mysticát« vagy montaui b. Dorottya »Septililiumát«; próbálja meg ezeket magyarul úgy visszaadni, hogy az olvasó lelki életére ugyanazon hatást gyakorolják, mint a latin eredetiek. Ezért üdvözöljük örömmel a Prohászka ezen *eredeti magyar* művét, melynek számos részlete igazi aszketikus szépségben tündöklik.

Van végre Prohászka dr. könyvében *történelem* is, különösen dogma- és erkölcs-történelem. Plasztikus elevenséggel vonul el lelkünk szemei előtt a keresztény bűnbánat és bűnbocsánat megragadó multja, felülmulhatatlan magasztosságu

jeleneteiben, épúgy, mint itt-ott előfordult visszaéléseiben. Ritkán sikerült valakinek úgy megtartani, sőt mondhatnók kidomboritani a történetirásnak Cicero által kimondott ezen törvényét: Ne quid falsi dicere audeat, ne quid veri dicere non audeat. Ahol elismeréssel kell adózni a mult dicső emlékei iránt, Prohászka dr. ezt kevés szóval úgy megteszi, hogy szavai egy Bossuet-féle panegyricusnak is dicséretére válhatnának; ahol visszaéléseket kell kárhoztatni, megteszi ezt is, és pedig úgy, hogy még a sárospataki »antipápisták« sem mulhatnák őt fölül szókimondásban.

Ennyit a mű tárgyáról. Ami stilusát illeti, erről is szólottunk már helylyel-közzel. Egy ismertető Prohászka dr. methodusát és, ha jól emlékszem, stilusát is a modern kath. angol remekirók stilusához hasonlitotta (Wiseman, Manning, Newman). Van is valami hasonlatosság; de van talán némi külömbség is. Nekem úgy látszik, hogy szerzőnk stilusa legalább Manningénél valamivel élénkebb, Newmanénál pedig világosabb és szabatosabb. Külföldi irók között talán még leginkább emlékeztet Weiss Albert dominikánus apologétára.

Mindezek után bátran mondhatjuk, hogy dr. Prohászka ezen műve tárgy és alak tekintetében diszére és dicsőségére válik a magyar katholikus irodalomnak. De ezen tény konstatálásán kivül van még egy fontos mondanivalónk, kifejezése amaz óhajtásnak: váljék e könyv egyszersmind üdvére számtalan léleknek. Terjedjen el sok-sok példányban; meritsen belőle inspirátiót a szószék és gyóntatószék munkása; találjon benne vigaszt és erőt minden olvasója.

*Fischer-Colbrie Ágost dr.*

*Schuster-Holzammer: Bibliai történetek magyarázata. Az ötödik német kiadás után forditotta Végh Kálmán egri főegyházm. áldozópap. Képekkel és térképekkel. III. és IV. kötet Uj-szövetség. Miskolcz. Wesselényi és König. 1894. 338 és 370 l. Ára ?*

Végre Végh Kálmán is elkészült az ő forditásával,

ami valóban nem csekély munka volt. Két kötetet adott egyszerre, a harmadikat és a befejező negyediket.

Hogy mi a mi véleményünk a régi, jó Schuster bibliкus könyvéről, mely Holzammer által átnézve és javitva öt kiadást ért a németben, azt olvasóink a M. Sion régi köteteiből igen jól tudják, — s ha nem emlékeznének rá, üssék fel a Repertórium 54. lapját, ott megtalálják a helyeket, melyeken e véleményünket, a legkedvezőbbet, megolvashatják. — De a mű magyar forditásáról is, mikor az I. és a II. kötet megjelent, dicsérőleg nyilatkoztunk. (1892. évf. 566. l., 1893. évf. 59. l.) E nyilatkozatokat ismételjük most is, — a forditó nagy gonddal iparkodott a jót jól átültetni literaturánkba.

Ajánljuk e könyvet legfőképen hitelemzők, és gymnáziumi, polg. iskolai hittanároknak, ezek fogják azt legnagyobb haszonnal forgatni.

A forditó pedig megérdemli, hogy munkája tömeges elárusitása által szellemi fáradtságát ne legyen kénytelen anyagi áldozattal is tetézni.

*Dr. Kereszty Viktor.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**31. Pázmány imádságos könyvének negyedrétü kiadásáról** februári füzetünkben ajánlólag emlékeztünk meg, csak azt kifogásolta az ismertető, hogy ugyan miért adta ki a Szent-István-Társulat e jeles és nagyon elterjedt imakönyvet ügyetlen negyedrét alakban, holott a hivek többsége a 8-ad és 12-edrétet kedveli? E kétségre a társulat igazgatóságától a következő felvilágositást vettük: Pázmány negyedrétü kiadását több oldalról, sőt egyházi főhatóságok részéről is hangoztatott kivánságra eszközölte a társulat. Ez a negyedrétü kiadás azoknak van szánva, kik ily alakú imakönyveket szeretnek használni: öreg férfiak, öreg anyókák,

sőt fiatalok számára is, kik ilyeneket kedvelnek s kivált rosz szemüeknek. Ily alakú imakönyvek ezrével el vannak az országban terjedve, de tartalomra, kiállitásra és olcsóságra mindannyit fölülmúlja a Szent-István-társulat új kiadványa. *E mellett azonban a régi, 12-edrétü alak is raktáron tartatik s ha a készlet elfogy, új kiadást nyer*, a negyedrétünél alkalmazott jobbitott szöveggel. — Hát így már belenyugszunk.

**32. A magyar tudományos akadémia** igazgató-tanácsa február hó 18-án tartott ülésén a Szögyény-Marich László országbiró halálával megüresedett helyre egyhangulag Vaszary Kolos herczegprimást, kegyelmes főpásztorunkat választotta meg. Ő Emja már a harmadik herczegprimás, ki az akadémia igazgatótanácsában helyet foglal. Az első volt Scitovszky János, kit 1853. márczius hó 16-án, a második Simor János, kit 1867. márczius hó 17-én választott be tagjai sorába az igazgató-tanács.

**33. A zambesi missió-területről,** hol P. Czimmermann és P. Menyhárt hazánkfiai is működnek, épp tőlök sokszor kapunk kedvező hireket. Ezuttal azonban szomorú hirt hozott a pósta: két ifjú, egészségtől duzzadó jezsuita missionárius, P. Loubiére és P. Perrodin a gyilkos afrikai láznak estek áldozatul. Kinek ne jutnának eszébe ezt olvasva, Chateaubriandnak szavai: »Ha valaki egy egész nép láttára, rokonainak, barátainak szemei előtt, honáért halálnak teszi ki magát, csak néhány életnapot cserél fel századokig tartandó dicsőséggel, s családjára hirt, nevet és kincseket áraszt: de a missionárius, aki életét kietlen erdőkben emészti fel, ki borzasztó halállal mul ki, nézők, taps, s övéinek minden előnye nélkül, s emellett megvetve, őrültnek, botornak, rajongónak tekintve, s mindezt, hogy örök boldogságot adjon ismeretlen vadaknak: ó minő névvel nevezzük ezt a halált, ezt az áldozatot?« (Génie du Christianisme T. 4. ch. 1.)

**34. Porosz katonatisztek polgári házasságával** az ő felettes hatóságuk meg nem elégszik, hanem, a tiszti kardbojt »különbeni« elvesztése mellett kötelezi őket, hogy há-

zasságaikat *egyházilag* is megkössék. Vajjon miért? A megokolás egyenesen nem mondja ugyan ki, de igen világos, hogy *csakis* azért, mert a pusztán polgárilag megkötött házasság *a társadalomban* nem biztosit nekik olyan tiszteletet, közbecsülést, amilyenre egy katonatisztnek szüksége van. — Ezt a tényt most felemliteni nem tartottuk időszerütlennek . . . .

**35. Lapunk egy barátja** összegezte azokat a megtéréseket, melyekről a M. Állam, a M. Néplap, stb. hétről-hétre referálni szoktak, az egész 1893. évet véve alapul. Az eredmény ime a következő: Hazajött 98 lutheránus, 278 kálvinista, 8 nazarénus, 2 görögkeleti s fölvette a sz. kereszténységet 22 zsidó, mindössze 412 egyén. E feljegyzés persze nem teljes, mert hisz nem is jön köztudomásra minden megtérés: vannak, kik egyenesen kérik, hogy ujságba ne kerüljenek. Van a konvertáltak közt minden rangu és rendü, minden korbeli: van köztük mérnök, vasuti tiszt, államhivatalnok, katona, földmüves, iparos, gyármunkás, úrhölgy, hajadon, egyszerű cseléd, nemes, pór. A legöregebb volt köztük nemes Báthory Karolina, 92 éves (a hirneves Báthory-családból). Legtöbb megtért találkozik a javakorabeliek közül. Csudálatosak az Isten utjai. Néha a kora ifjúkorba nyulik vissza az a fonál, melyet valaki fölkapva s követve megtalálta az igaz hitet. Sokszor igen egyszerű eset rázza föl a lelkiismeretet, máskor külső indokok viszik a lelket a kutatásra. Feltünőbb eseteket nyilvánosságra hozni igen czélszerű, s ezt, kérjük, tegyék is meg paptársaink a szent ügy érdekében.

**36. A kötelező polgári házasság** tárgyalásakor a miniszterelnök két váddal illette a püspöki kart, élén a herczegprimással. Az egyik: »Magas állású egyházi férfiak oda nyilatkoztak, hogy ha már a parancsoló kényszer a polgári házasság valamely nemének behozatalát indikálja, úgy ők minden forma közt a *kötelező* formának behozatalát tartják legkevésbbé sérelmesnek.« Hogy tehát a katholikus egyháznak képviselői és illetékes férfiai helyezkedtek arra az álláspontra, mely ma a kormányé.

E vádat, mely minél indokolatlanabb, annál megdöbbentőbb egy miniszter ajkáról, már maga az összes püspökök által aláírt amaz emlékirat is megczáfolja, melyet hónapokkal ezelőtt a püspöki tanácskozmány ő felségéhez terjesztett föl s egyuttal a kormánynak is megküldött. Miért akarja hát a miniszterelnök az egyházi tekintélyt kikezdeni vagy éppen megtörni, ellentétbe helyezvén a primást és püspököket a határozott katholikus álláspontot valló hivekkel?

A miniszterelnök másik vádja épp oly indokolatlan, ő, — úgymond — »egy ujabb iskolát lát életre kelni a kath. egyház kebelében, mely a *mély vallásos érzés helyébe* a vallásos *külszint* akarja helyezni.« S ez új iskola hivei alatt — mint folytatólag kifejti — azokat kell érteni, kik ellenzik a polgári házasságot; tehát a *hivő* katholikusokat, kik az egyházi álláspontho szigorúan ragaszkodnak. E furcsa felfedezés kijelentésekor a miniszter hivatkozott az ő tanulmányaira meg a történelemre Az előbbire nem várt csipős megjegyzésekkel megfeleltek már a napilapok. Az utóbbira csakúgy általánosságban hivatkozott a miniszter, kár, hogy nem mutatott rá egy speczialis korra vagy esetre, mert van ott akárhány. Mindjárt a XVI. században VIII. Henrik angol király esete, ki ugyanazt a vádat emelte a hithű katholikusok ellen, mint ő, mivel azok a házasság szentségét és kötelékét épségben, szennytelenül iparkodtak fentartani a király ellenkező törekvéseivel szemben. A történelem azután elmondja, hogy az erkölcstelenségbe sülyedt többnejü király elszakadt az egyháztól, azok a vallásos külszinnel gyanusitott államférfiak pedig nemcsak megmaradtak az egyházban, hanem százával hajtották fejüket a vérpadra hitükért, köztük a nagy államférfiú Morus Tamás kanczellár és Fischer püspök. A történelem és az egyház ezeket a szentekkel helyezi egy sorba; hogy mit szól a »mély vallásos érzésű« VIII. Henrikről? azt mindenki jól tudja.

Van igen egy új iskola alakulóban: az egyház kegyszereit mellőzők, a sz. Péter sziklája mellől félre sanditók, a felvilágosultságot negélyzők iskolája, kik a katholiczizmus-

nak éppen csak a külszinét akarnák megtartani, minduntalan emlegetve: hogy ők »jó katholikusok.« Ez iskolának hiveit nagyon közel találja magához a miniszter, nézzen csak körül.

37. **Katholikus népiskoláinkra** nézve nagyjelentőségű dolog, hogy a régi u. n. püspöki tanterv revideáltatni fog, a modern kivánalmakhoz képest. Az e revizióra hivatott bizottság tagjaiul a herczegprimás a püspöki kar felkérésére a következőket nevezte ki: Palotay Ferencz dr. pápai prelátus (Veszprém-egyhm. főtanfelügyelő), Katinszky Gyula cz. kanonok (Eger-egyhm. ft.) Fejér Manó prépostkanonok (Munkács-egyhm. ft.), Komlósy Ferencz dr. kanonok (Esztergom-egyhm. ft.), Kisfaludy A. Béla dr. prépost egyetemi tanár, Bartal Rezső királyi tanácsos tanfelügyelő, Francsics Norbert országos képviselő, Palkovics Viktor gútai alesperes tanfelügyelő, Petrovátz József kalocsai képzőintézeti igazgatótanár, Schulcz Imre pécsi képzőintézeti tanár, Kudlik János püspöki plébános és Szentgyörgyi Ferencz magyarsoóki kántortanitó urakat. A kinevezett bizottságnak a herczegprimás azt a megbizást adta, hogy az átdolgozás czéljából necsak a régibb keletü püspöki rendszabályok, hanem az ujabban kelt miniszteri utasitások is, különösen, melyek a kisdedóvásról szóló új törvény végrehajtásához kiadattak, tétessenek tanulmány tárgyává, hogy a herczegprimás elnöklete alatt megtartandó bizottsági ülésen a tagok véleményes jelentése a tanácskozásnak alapul szolgáljon.

38. **A Szent-László-Társulat,** egyike régibb katholikus egyesületeinknek, új korszakba lépett az 1894-i esztendővel. Nagyvárad biboros püspöke, aki eddig elnöke volt e fenkölt czéllal biró, de aránylag kevés anyagi eszközzel rendelkező társulatnak, az ismételt marasztalások daczára lemondott e tisztéről s a társulat az ő helyébe dr. Steiner Fülöp székesfehérvári püspököt választotta meg, aki az elnöki tisztet el is fogadta. — Alapos a remény, hogy az agilis, érdeklődő, tudománynyal és bölcseséggel, tapintattal és erélylyel rendelkező új elnök a társulat működésébe friss életet fog hozni.

A Sz.-László-Társulat jövendő munkás és életképes korszakának előjelei mutatkoztak már a február 10-én tartott rendkivüli közgyülésen is, melyen az új elnök a társulat ujjászervezőjének mutatta be magát az által, hogy az egész országot behálózó központi szervezetet javasolt, melylyel a vidéki kisebb központok közvetitsék az egységet.

**39. Új felfedezések a római katakombákban,** névszerint a sz. Hermes katakombáiban, ismét az őskereszténység e tiszteletreméltó helyeire terelik a figyelmet. *Marucchi* régész eddig egészen ismeretlen sirfeliratokat talált, a IV. századból eredőket, sőt egész verseket is, Damasus pápától származókat (ezeket t. i. betüformáikból mindig fel lehet ismerni), s mi még több, egy kis képecskét is a III. századból, allegorikus alakokkal.

**40. Egy másik érdekes felfedezés** Velenczéből jut tudomásunkra. P. Secchi G. megfejtette azt az eddig ki nem betüzött aramaeai feliratot, mely sz. Márknak régi püspöki székén olvasható, s mely felirat az első századból származik és latin fordításban így hangzik: Cathedra Marci eadem ipsa (sum) Divina norma mea Marci mei (est): In aeternum juxta Romam. — Magyarul: »Márk püspöki széke (vagyok én). Az én isteni, Márktól (származó) szabályom (ez): Mindörökre Róma mellet.« — E cathedra tehát mintegy megszólal, és a felirat első részében tanuságot tesz a sz. Márk püspöki székével való azonosságról. A második részben az alexandriai egyház hitszabályait sz. Márktól származtatja. A harmadik rész: »In aeternum juxta Romam« kimondja az alexandriai egyház függését a rómaitól. — És mindez a kereszténység első századának bizonyitéka!

**41. Ez is jubileum.** A »levelező-lap«, vulgo »korrespondencz-kártya« most nemrég ülte meg 25 éves jubileumát. 1869. elején hozták forgalomba ezt az igazán ügyes szellemi közlekedési eszközt, amely azóta óriásilag emelte a levelezés forgalmát. Látnivaló, hogy az eszme kitünő volt, s az állam is nyert rajta.

**42. Szélsőségek a hőmérsékben.** A legmagasabb hőfok, amelyet megbizható eszközökkel eddig észleltek, +57

fok Celsius szerint árnyékban, ezt mutatta a hőmérő egy juniusi napon belső Arábiában (persze a homok a napon felviszi 80—90 fokra is); — a legnagyobb hideget pedig, —68 fokot Szibériában mutatta a Celsius-hőmérő. És az ember mindezt képes elviselni!

**43. Érdekes árverés lesz könyvekre** a napokban Londonban, I. Napoleonnak, az egykori hatalmas császárnak könyvei kerülnek dobra, azok, melyek nála voltak sz. Ilona szigetén. Ezek: Velly, Villaret et Garnier: Histoire de France harmincz kötetben, Mémoires du prince de Sully nyolcz kötetben, Vie du prince de Villars, Histoire du comte de Turenne, és egy kötet Gil Blas Lesage-tól. — Ezeket valamikor Bonaparte Jeromos örökölte, s odaajándékozta egy kamarásának b. Stöltingnek; ennek halála után özvegye, aki másodszor is férjhez ment, mostohaleányainak hagyta a könyveket, s ezek akarják azt most, persze busás árak reményében elárverezni.

**44. Protestáns igazmondás.** Az »Evang. Gemeindeblatt für Frankfurt« 7. számában azt olvassuk »Rom & die Bibel« czimü czikkecskében, hogy a vatikáni zsinat idejében egy püspök a prot. követségi prédikátortól volt kénytelen kölcsön kérni egy bibliát, mert máshol nem kapott. Volt pedig ez Dupanloup a hires orléansi püspök, aki eleinte »opponált«, — s erre szüksége volt a szentirásra. Legszebb, hogy a kölcsönkért könyvet vissza nem adta »valószinüleg hogy másokban kárt ne tegyen.« Ugy-e nagyszerü? Egész Rómában szupprimálták, konfiskálták a szentiráspéldányokat, csak egy volt, az is a prot. prédikátornál! A dolog voltaképen igy áll: Dupanloupnak egyenesen egy protestáns kiadásu német bibliára volt szüksége, hogy az abban lévő eltéréseket, szöveg-korrupcziókat konstatálhassa; ilyet a könyvkereskedésben nem kapván, elkérte a prot. követségi prédikátorét. Vissza pedig a könyvet valószinüleg azért nem adta, mert a sietségben, melylyel az 1870. juniusi hadüzenetkor a püspökök hazasiettek, ezt tenni elfeledte. Punctum.

**45. Liszt Ferenczről** egy ujabb biografia jelent meg (L. Ramanntól Lipcsében), amelyben egy-két reminiszencia

minket is érdekel. Így pl. az ő vallomása az »esztergomi ünnepi miséről«, melyet a hatvanas években, mint ő mondja, »nem annyira komponált, mint inkább összeimádkozott.« Mi, akik ismertük Lisztet, s tudjuk, mily ájtatos, buzgó katholikus volt ő élte utolsó évtizedeiben, nagyon szivesen elhisszük ezt neki. De azt is hozzá kell tennünk, hogy ez az imádság az ő magánimádsága vnlt, s nem az egyház imájából volt meritve. Sokkal több abban a »misé«-ben, annak istrumentációjában a szenvedélyesség, hogysem az egyházi zene lenne. Még Wagner Richard is, (Schriften u. Dichtungen II. 337.) igy vélekedik az egyházi zenéről: »Az egyházi zenében az emberi hangnak, mint a szent szavak közvetlen hordozójának kell uralkodnia, nem pedig a hangszerek, névleg a hegedük triviális cziczomájának, mint azt ma tapasztaljuk, úgy, hogy ha a templomi zenét eredeti tisztaságára akarjuk visszavezetni: a vokális zenének kell főhelyet adnunk. Az egyedüli hangszer, mely méltón kiséri az éneket, az orgona, mely bámulatos hang-kifejezésekre alkalkalmas, de természeténél fogva kizárja a művészies czikornyákat és igy az érzékek csiklandozásával nem szórakoztatja az áhitatot.« Egyébiránt, ezt nem akarjuk Lisztnek bünül felróni, az ő idejében a caeciliánus irány még nem nyilvánult oly hatalmasan, mint ma, ugy hogy Liszt nem is tulajdonitott még annak fontosságot. — Szellőztetve volt annak idején, Liszt halálakor († 1886. aug. 1. Bayreuthben, a zenevilág Mekkájában; sirirata egy mondása: Où il m'attrape, je meurs) az a kérdés is, részesült-e a haldoklók szentségében. Ő oly rövid betegeskedés után halt meg, hogy (különben is protestáns) környezete nem is álmodta a veszélyt, melyben a nagy vendég forog. De az bizonyos, hogy Liszt lelkiismeretes, öntudatos, sőt jámbor katholikus volt, aki hétköznap sem mulasztotta el sz. misét hallgatni, s aki gyakran járult a szentségekhez.

**46 A katholikus iskolák Amerikában** a chicágói kiállitás alkalmából fényesen megmutatták a világnak, hogy milyen eredményeket érhetnek el a felekezeti iskolák, ha ugyanazon életfóltételekkel rendelkeznek, ugyanazon szabad-

ságot élvezik, mint az állami iskolák. Az egyáltalában nem katholikus szellemü, német nyelven megjelenő »Illinois Staats-Ztg« hosszabb visszapillantást vet a lefolyt chikagói kiállitás iskolai részére. E visszapillantást a következő sorokkal vezeti be: »Ha mindjárt ki is tesszük magunkat azon veszélyeknek, hogy az állami iskola fanatikusai kiátkoznak és legalább in effigie megégetnek, mégis ki kell jelentenünk — és, úgy hisszük, minden méltányosan gondolkodó egyet fog érteni velünk, — hogy nyilvános, állami népiskolánknak kiállitása nem állotta ki a versenyt a kath. tan- és nevelőintézetek kiállitásával.« És alább ezeket mondja: »Gyönyörü palotamintázatok, drága tanszerek helyett (melyeket az állami iskolák kiállitása tüntetett fel) a katholikusok iskoláiknak eredményeit mutatták be. És ezek az eredmények valóban nagyszerüek. Kalapot kell emelnünk azon férfiak és nők előtt, akik minden állami segély nélkül, a nyilvánosságtól egyáltalában nem dédelgetve, sőt ellenkezőleg szükkeblü patent-hazafiak által uton-utfélen üldöztetve, pellengérre állittatva, ilyen iskolákat tudtak emelni és berendezni. Kalapot kell emelnünk azon tanitók előtt, akik szivök legmélyéből és nem a fizetés nagyságából meritik a lelkesedést hivatásukért, és akik azért ily nagyszerü eredményeket létesitettek.« »Ha nem is vagyunk katholikusok — végzi az érdekes jelentés — még sem tagadhatjuk meg a katholikus tankiállitástól legmelegebb, minden fentartás nélkül való elismerésünket; gyógyithatlan, korlátolt elménk volna, ha nem akarnók megvallani, hogy ezen kath. tanintézetek a nagy amerikai tanrendszerben teljesen és méltóképpen töltik be helyeiket.« — Nem kellene-e nálunk is már most arról gondoskodni, hogy felekezeti kath. iskoláink és tanintézeteink a milleniumi kiállitáson tisztességesen, becsülettel jelenhessenek meg?

**47. A szomszédban,** Ausztriában, ahol pedig a katholikusok érdekeit kevésbé sértik, mint akarják nálunk, még sem egészen rózsásak az állapotok. Sőt valósággal szégyenletes botránynak kell minősitenünk azt az esetet, amelyről itt említést akarunk tenni. Egy laibachi gymnazista azzal a

kéréssel fordult az ottani szeminárium bölcselettanárához, lenne szives neki és nehány társának magánórákat adni a bölcseletből, apologiából stb. A tanár, miután meggyőződött róla, hogy az ifjak iskolai kötelességeiknek megfelelnek, sőt legszorgalmasabbak az egész gymnásiumban s szülőik tudtával cselekszenek, igen szivesen meghallgatta kérésüket, szobájában, sétáin társalgott velük s oktatta őket. És ime mi történik? Az ifjak a félév végén az iskolai bizonyitványban a magaviseletből »szabályszerü«, »kevésbé szabályszerü« jegyet kapnak! S midőn rémülten tudakozódnak e jegyek alapokáról, ezt kapják feleletül: Tilos összejövetelekben vettek részt, — értsd a szemináriumi professzornál. Tehát szinházba, korcsmába, tánciskolába a felső osztályu tanulóknak — ilyenekről van t. i. szó — szabad járni, de paphoz, valami okosat tanulni az előirt tárgyakon kivül, nem szabad! Ez már közveszélyes valami, amit a bizonyitványban kell megbélyegezni! Aztán nemcsak megbélyegzésről van ám itt szó, hanem arról is, hogy az ily magaviseleti osztályzat folytán elesnek a tanulók eddig élvezett ösztöndijaiktól s elesnek a tandijmentességtől is, fizethetnek a szegény szülők félévenkint 20 frtot. — Úgy látszik, a »liberálisok« paedagogiája *elvből* kárhoztatja az ifjak érintkezését — pappal. Messzire jutottunk! Ezt a »képet« pendant-nak lehet felakasztani a mult füzetünkben (26. sz. a.) referált eset képe mellé, amikor a tábori lelkész áthelyeztetik, mert nem akarja egyháza törvényét lábbal taposni. A két kép aztán hiven mutatja, amit fönnebb mondtunk: hogy Ausztriában sem egészen rózsásak az állapotok.

**48. Felhivás a katholikus tudósok III. nemzetközi kongresszusában való részvételre.** A katholikus tudományosságra kiválóan fontos a normandiai katholikusok által Rouenban 1885-ben tartott nagygyülésnek az a határozata, mely által *katholikus tudósok nemzetközi kongresszusának* egybehivására bizottságot nevezett ki. Ugyanis ennek a határozatnak köszönhető az a fényesen sikerült két kongresszus, mely »Katholikusok nemzetközi kongresszusa — »Congrès scientifique international des catholiques« név

alatt 1888. április 8—13-án és 1891. április 1—6-án Párisban tartatott.

Az ily kongresszusok czélja egyesiteni a katholikus tudósok törekvéseit a bölcselet-, a természet-, történet-, jog- és összehasonlitó vallástudomány, szóval a hittudomány kivételével minden tudomány azon főbb kérdései körül, melyek a keresztény és spiritualista elméket érdeklik; jelezni e kérdésekben a tudomány jelenlegi állását s ösztönt adni és ujabb módot szolgáltatni arra, hogy a kérdéseket a keresztény tudósok minél nagyobb buzgósággal fejtegessék.

Az eszme oly nagyszeru és meglepő, az anyaszentegyház általános jellegével annyira megegyező s a jelen korban oly sokat igérő, sőt szükséges: hogy győzelme felől kétség pillanatra sem lehetett.

Valóban nagyszerü eszme: a hithű kereszténveket a tudományos törekvésekben egyesülve látni s igy gyakorlatilag kimutatni, hogy a keresztény katholikus hit nemcsak nem ellensége a tudománynak, nemcsak nem ignorálja azt, hanem ápolására hatalmasan ösztönöz; a tudomány pedig nemcsak nem ellensége a keresztény hitnek, hanem inkább a hit tételeit pontról-pontra megerősiti, a meggyőződést pedig ápolja. Továbbá az anyaszentegyház általános jellegével mi sem megegyezőbb, mint hogy azok, kik a hitben egyek, a tudományos törekvésekben is egy sziv, egy lélek legyenek. De meg oly közönséges, a tudomány részéről vádat emelni a katholikus hit és egyház ellen, hogy ezzel szemben immár kiáltó szükséggé vált a katholikusoknak, mint ilyeneknek és mint tudósoknak minél nyiltabb szereplése, minél hangosabb nyilatkozata. A világi szaktudósok látják ebből, hogy ime, közülük számosan, kik veluk egy niveau-n állanak, keresztény megyőződésükét legkevésbé sem találják megsértve a tudomány tételei által; továbbá látják a világi tudósok, hogy az egyháziak, kik a katholikus hit hivatásszerü képviselői és hirdetői, e meggyőződésük mellett a tudományt nemcsak kedvvel ápolják, hanem egyuttal *oly sikerrel, hogy bárkivel versenyre kelhetnek;* végre a keresztény hivők látják, hogy hitsorsosaik, egyháziak mint világiak, a tudomá-

nyosságban kitunnek, miből meggyőződésükben tápot és megnyugvást meritenek, a hitetlenekkel szemben pedig megvédelmezhetik álláspontjukat.

A Párisban tartott mindkét kongresszus a benyujtott nagyszámu és alapos dolgozatokkal, a komoly és élénk eszmecserékkel, a résztvevők nagy számával s a kiadott nagyon értékes emlékkönyvekkel, valóban fényes tanubizonyságot tettek a hit és a tudomány harmoniája s a katholikus tudományosság mellett.

Örömmel emlitjuk fel, hogy Magyarország katholikusai az eddigi két kongresszuson igen nagy számban vettek részt olykép, hogy a kongresszust aláirásukkal és anyagi hozzájárulással támogatták. Alapos a remény, hogy a III. kongresszusra, mely a folyó évben, 1894. szeptember 4—7-ig Brüsszelben, Belgium fővárosában fog tartatni, minél számosabban fognak jelentkezni.

A kongresszus szabályzata kétféle tagokat különböztet meg: a rendes és pártoló tagokat. Rendes (működő) tag az, aki 10 frankot (5 frtot) fizet, akár ad be dolgozatot, akár nem. Pártoló (adakozó) tag pedig az, aki tetszés szerinti összeggel járul a kongresszus czéljainak előmozditásához.

A rendes (működő) tag jelen lehet a kongresszus minden ülésén; megkapja a kongresszus emlékkönyvének egy példányát; továbbá a szervező-bizottság minden közleményét: körleveleket, időszaki értesitést (bulletin periodique) stb.

A pártoló (adakozó) tagok az összes ülésekre hivatalosak. Amely adakozó tag legalább 20 frankot (10 frtot) fizet, szintén megkapja az emlékkönyvet, ha kéri.

Nők adakozó tagok lehetnek.

Akik dolgozatot akarnak benyujtani, minél előbb, de legkésőbb május 31-ig küldjék azt be e czimre: M. André Dumont, professeur à l' Université catholique, Louvain (Löven). A dolgozat franczia vagy latin nyelven, vagy magyar vagy német nyelven is lehet irva, mert az előkészitő-bizottság a nem-franczia és nem-latin nyelvekre nézve ezuttal forditókról is gondoskodott. Szerfölött óhajtandó,

hogy Magyarország, mely az előbbi kongresszusokon igen sok fizető tag által volt képviselve, de kevés felolvasót szolgáltatott, a harmadikon minél több dolgozattal szerepeljen.

A rendes és pártoló tagok jelentkezzenek haladék nélkül. Jelentkezhetnek pedig a következő uraknál: gróf Zichy Nándor, az aranygyapjas rend vitéze, ő felsége v. b. t. tanácsosa, Budapest, Verbőczy-utcza 23.; Kisfaludy Á. Béla prépost, egyetemi ny. r. tanár, Budapest, Királyi-Pál-utcza 13.; dr. Breznay Béla, ő Szentsége t. kamarása, kiérd. rektor magnificus, Budapest, Bajza-utcza, 14.; dr. Bognár István, ő Szentsége t. kamarása, egyetemi ny. r. tanár, Budapest, Csillag-utcza 8.; dr. Fischer-Colbrie Ágost, cs. és kir. udvari káplán, az Augustineum igazgatója, Bécs, Augustiner-Strasse 7.; dr. Kiss János, a Sz.-István-Társulat igazgatója, Budapest, Királyi-Pál-utcza 13.

**49. A világ legnagyobb harangjai.** Nemrég huzták fel az ez idő szerint Francziaországban a legnehezebb harangot, a montmartrei bazilikában; maga a harang 16880 kilót, verője 347 kilót, gerendája 3500 kilót, a vaskapcsok és tartók 3000 kilót nyomnak; a harang összes súlya tehát 24235 kiló. Átmérője 3·3 méter, magassága 3·6 méter; hangját 14 kilométer távolságra meghallják; az északi szél elviszi 21 kilométer távolságra. Ez alkalomból érdekes feljegyezni, hogy ma a világ legnagyobb harangjai ezek:

| | kiló |
|---|---|
| A moszkvai szentháromság-templomban . . | 67.083 |
| A moszkvai székestemplomban . . . . . | 65.000 |
| A kölni székestemplomban . . . . . | 28.000 |
| A párisi Notre-Dame-templomban . . . . | 12.000 |
| A reimsi székestemplomban . . . . . | 9.500 |
| A marseillei Notre-Dame-de-la-Garde-templomban . . . . . | 8.000 |
| A genfi székestemplomban (ezüstből) . . . | 2.070 |

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

Főmagasságú és Főtisztelendő

# VASZARY KOLOS

biboros, esztergomi Érseknek,
Magyarország Hg.-Primásának, k. Főpásztorunknak,
1894. ápr. 19-én, a Szent-István-társulat XLI-ik közgyülését megnyitó beszéde.

Mélyen tisztelt közgyülés!

Hazánk valláserkölcsi és közművelődési terén buzgón fáradozó Szent-István-Társulatunk mélyen tisztelt tagjait a jelen évi közgyülés alkalmából annál melegebben üdvözlöm, minél nagyobb jelentőséggel bir katholikus hittudatunk, egyetértésünk és összetartásunk nyilt és bátor bevallása napjainkban, midőn a társadalom nyugodt fennállását biztositó tényezők értékére nézve a legkülönbözöbb vélemények, ne mondjam a legelfogultabb előitéletek uralkodnak.

Ezen előitéletek a társadalmi élet mai kóros tünetei mellett ép oly veszélyesek, mint amily végzetes az elhibázott orvosi diagnozis és a kellő gondozás hiánya a súlyos betegségre nézve.

Avagy elzárkózhatunk-e férfias bevallásától annak: hogy az eszmék világában a legnagyobb habozás, s ennek következtében a meggyőződés ingadozása, az akaraterő gyöngesége, az erkölcsi érzék bénulása, az elvek feladása a vallási, erkölcsi és társadalmi

élet terén oly aggodalmat keltő jelenségeket tár elénk, mintha ma is irányul szolgálnának tanai azon bölcséseknek, kik Pyrrhon szerint a jó és rosz között különbséget nem ismerve, minden erényt és vétséget tagadtak, vagy kik Epikurral azt vallották, hogy az ember főtörekvését az élet küzdelmeinek és fáradalmainak kerülésével az élvezetek vadászata képezi.

Ha a kutató ész fürkészi e szomorú állapot okait, azt látja, hogy a társadalmi épület alapjában is meg van támadva s e megtámadott alap: a család; pedig a család az Isten egyik leggyengédebb műve, az emberiség egyik legdrágább kincse, mely eredeténél fogva isteni intézmény s már az első emberpárral létesült a földön.

A család azon forrás, melyből az állam élete fakad; azon sejt, melyből a nemzet testszövete képződik; a család azon veteményes kert, mely a társadalom polgárait és az egyház híveit termeli.

Ha ezen veteményes kertben nincs meg melegágya a vallásnak, melynek világa és melege éltet, a fiatal szív ép úgy elcsenevész, mint azon növény, melyhez nem hatol verőfény, s melyet nem érlel hője a napnak.

E szóban „család“ benfoglaltatik mindaz, ami az embert emberré teszi, ami bennünk igaz, szép és jó, mindaz, ami szeretetünk- és kegyeletünkre érdemes.

A ház, melyben születtünk, a testvérek, akikkel a létnek örvendve játszadoztunk, az asztal, melyet körülülve étkeztünk, az imák, melyeket az ártatlan szív buzgóságával rebegtünk, anyánk csókja és könyei, atyánk tanitásai s aggódó szeretete, első reményeink s örömeink, első bánatunk, az ész, a szenvedély és érzelmek első kezdetleges megvillanása, a munkásság, a kötelességérzet, a becsvágy, a szelidség, a könyörület, a kegyesség, az akarat és a jellem első csirái, ezek mind a családban sarjadoznak.

A család e szerint a társadalmi együttélés különböző nyilvánulásainak, a társas érintkezés változa-

tos alakulásainak bár szük, de legelső köre, melyben mozogni, az emberekkel együtt gondolkozni, érezni, velök és érettök cselekedni tanul a sarjadozó, a szülői gyengéd, vagy ha kell erős kezek által hajlitható és irányitható csemete.

Bár a családfő régi teljhatalma megszünt, mégis a felsőbbségnek oly személyesitője gyanánt szerepel a gyermek előtt ma is, hogy tekintélye, ereje, szigora ép úgy parancsol engedelmességet a család tagjainak, mint az államfő akarata és a törvény tekintélye a hódoló alattvalóknak.

Amily szoros tehát a kötelék és benső a viszony, mely a család tagjait egymással összefüzi; amily közvetlen és nagy a hatás, melyet a család az egyedre kifejt: ép oly mély, általános és messzeható a befolyás, melyet a család szervezete, belélete, szelleme az egész társadalmi rend, az egész állam-élet alakulására, irányára, fejlődésére gyakorol.

Mint az egészséges gyökér a dús lombozatú fát, úgy tartja fenn a jól szervezett család erejében, virágzásában a társadalmat.

Ha a család azon magasztos, azon fenséges elvek piedesztálján áll, melyekre eredetileg épitve volt, s melyeken ma is állania kell, úgy ez az egész társadalom erős alapja, s ezen nyugalma és békés haladása is biztositva van; de mihelyt e piedesztálról lelép, lehetetlen, hogy konszolidált, erkölcsileg erős, anyagilag virágzó legyen az elzüllött családokból alakult ily társadalom.

Tévedne az, ki az állam erejét és nagyságát csak alattvalóinak számában, iparának és kereskedelmének virágzásában, tudományának és művészetének fejlettségében keresné, és nem egyszersmind a családban szerzett és az életbe átvitt erkölcseinek épségében, jellemének tisztaságában.

Ám hiszen a világ már látott kifejlett kulturát, magasra emelkedett állami életet; látott az izlés, a

gazdaság, a művészet, a kényelem minden eszközével rendelkező társadalmat, Augusztus korát; de vajjon a hatalmas, a világra szóló római birodalomban a nagyszerű épitkezések, a páratlan szónokok, irók s művészek minden hirneve és dicsősége, a lángész összes ragyogása előmozditotta-e az erkölcsök szelidülését, az indulatok és szenvedélyek fegyelmét, az akarat szabályozását, az emberiséget összekötő testvéri érzelmek fejlődését?

Ellenkezőleg, amily magasra emelte Rómát műveltsége, ép oly mélyre vetették bűnei.

A római birodalom tulajdonképeni fénykora összeesik a családi erkölcsök féltékenyen őrzött épségével — azon korszakkal, mely a családi tűzhely tisztaságának megmentése végett Lucretia tőrét megvillanni látta s tart körülbelül 500 éven át egész addig az időig, amelyben Brutus, a fogadott fiú tőrét atyjának Caesarnak szivébe mártotta.

Ezen időszakra esik a római erkölcs és szabadság fénykora.

Róma polgárai ekkor jogaikért, szabadságukért, hazájuk nagyságáért küzdöttek.

E helyzet azonban megváltozott, midőn az eltörpült utódok a hatalomért küzdő egyes nagyravágyók zsoldjába szegődnek, eladják a forumon szavazatukat, a harczmezőn karjukat s lelkök sivárságában nem jogot követelnek, hanem csak „panem et circenses.“

De ne bolygassuk tovább a romokat, hanem vessük fel azon kérdést:

Mi az oka a közállapotok ily elsatnyulásának?

Mi az oka az eddigelé legnagyobb és leghatalmasabbnak ismert világbirodalom oly gyors hanyatlásának?

Mélyen tisztelt közgyülés!

Azt hiszem, nem leszek sem igazságtalan, sem elfogult, ha a történeti események fejlődésének menetét figyelve arra következtetek, hogy a római biro-

dalom gyors sülyedése okozati összefüggésben van a családi élet alapjainak, szervezetének elkorcsosulásával, felforgatásával!

Elégtételül szolgál nekem oly tekintélyekre hivatkoznom, mint Montesquieu és Mommsen, kiknek összhangzó állitása szerint az eredeti méltóságából, tisztaságából kivetkőzött római családélet különféle vétkeit mint megannyi méregcseppeket vezette és szürte át az állam és társadalom szervezetébe, melyek annak életerejét rohamosan tönkretették.

De nem is lehetett ez másképp.

Hiszen már nem voltak anyák, akik — mint a Grachusok anyja — gyermekeiket legdrágább kincsüknek tartották és azokat maguk nevelték; hanem igen is voltak nők, kik magzatjaikat a rabszolgákra bizták. Ámde ezek miként nevelhettek volna, midőn ők maguk is neveletlenek? Hogyan önthették volna a gyermekek szivébe a haza szeretetét, mikor ők maguk hazátlanok? Hogyan lelkesithettek volna a jogért, a szabadságért, midőn ők maguk is jogfosztottak, rabszolgák voltak?

A felhozottakon kivül emlitsem-e még a szigorú törvényeket, melyek a családfőt korlátlan hatalommal ruházták fel?

Részletezzem-e lealázott helyzetét a nőnek, ki adás-vevés tárgyát képezvén, egészen meg volt fosztva szabadságától s azon örökös aggodalomban élt, hogy ura minden órában kiüzheti házából?

A családi laknak hiányzott az a fátyola, mely a növekvő gyermek szemei előtt eltakarta volna az anya szolgaságának szégyenét.

És a gyermek?

Alig pillantotta meg a világot, az atyai önkény kegyetlen birói széke elé került, hogy meghallja az itéletet, mely élete vagy halála felett határozott.

Az erkölcsöket szabályozó azon bölcseleti elvek, amelyek szerint, mint Quintilian tanusitja: „az ember-

ölés gyakran vétek, de kioltani saját gyermekeinek életét a legtöbbször dicséretre méltó cselekedet", nem gördítettek semmi akadályt a legembertelenebb elhatározás elé, különösen, ha a család már több tagból állott, hogy gyermeköket veszélyes helyre kitegyék, hol azután vajmi ritkán menekült meg a legkinosabb elpusztulástól, mert mint Quintilián találóan jegyzi meg: „Hizeleghetünk-e magunknak, hogy megmentjük a gyermek életét, ha önmagunk hivjuk fel a halált, hogy elrabolja tőlünk?"

A család ily mélyreható sebei mellett nem csoda, ha az egész társadalom szervezete megtámadtatott s mind kivánatosabbá vált az orvos, ki az erkölcsi sülyedés e borzasztó szakában a megmentés gyógyszereit nyujthatta.

A kereszténységnek jutott a nagy feladat, hogy szabályozza a jogokat, melyek a család minden egyes tagjait úgy Isten rendelete, mint a természet törvényei szerint megilletik.

A nagy átalakulás, melyet a kereszténység a család körében előidézett, kiterjedt a családi élet minden viszonyára, annak szellemére és érzelem-világára oly általánosságban, hogy annak egyetlen tagját sem hagyta érintetlenül.

A férj feje maradt ugyan a családnak, mint Krisztus feje az anyaszentegyháznak, de nem maradt többé korlátlan ura nejének és gyermekeinek.

„Valamint az emberfia nem jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon": akként a keresztény családfőnek is arra kell használnia elsőségét, tekintélyét, főlényét és hatalmát, hogy szeretettel elősegitse, buzditsa és munkálja a gyengébb fél javát, boldogságát.

Nincs többé feljogositva arra, hogy szeszélyei szerint rendelkezzék nejével, őt tetszése szerint eltávolitsa, létező vagy állitólagos gyengeségei, hibái miatt megvetésével sujtsa.

„A férj a család feje“ — mondja XIII. LEO pápa (Arcanum div. Sap. 1880. febr. 10.) „és feje az asszonynak is, ki azonban nem mint szolgáló, hanem mint társ van neki alárendelve.“

Viszont a nőnek is meghatározta kötelmeit, hogy nemes vonzalommal, változatlan szeretettel hű élettársa legyen férjének, soha sem feledkezve meg a nemzetek apostolának intelméről: „Mint az Anyaszentegyház engedelmeskedik Krisztusnak, úgy az asszonyok is engedelmeskedjenek férjeiknek.“

Végül gondoskodott a gyermekről is, kinek élete felett a szülő őrködni, szellemi és anyagi jólétéről, ideiglenes és örök üdvéről szeretettel és önfeláldozással gondoskodni tartozik s oda törekedni, hogy gyermekei képesek legyenek mindazon kötelességeknek és várakozásoknak megfelelni, amelyeket úgy az egyház, mint az állam támasztanak irántuk.

Vétkes mulasztást követne el, ha gyermekeinek képzését elhanyagolva lehetetlenné tenné rájok nézve, hogy a társadalom körében tehetségökhöz mért állást foglalhassanak, annak érdekeit szolgálják, haladását, jólétét előmozditsák.

Viszont tökéletlenül oldaná meg feladatát, ha a gyermeket csak az anyagi jólét keresésére ösztönözné, ha csak értelmének s nem egyuttal lelkének fejlesztésére forditaná gondját, mert régi axioma: „Kiképezett ész kiképezett sziv nélkül nem áldás, hanem átok a társadalomra.“

A család e szellemét és irányát azon védvek biztositják, amelyekkel azt az egyház körülsánczolta, hogy megóvja a visszaeséstől, melybe a pogány társadalom azt sülyesztette.

Ezen nagy elv igazságának fényétől körülsugározva nagy pápánk, XIII. LEO éppen egy hóval ezelőtt a bölcseség e szavaival fordul a lengyel püspökökhöz:

„Élesitsétek szorgalmatokat a család körül, hogy

megőriztetvén épsége és tisztessége, mely egységében és felbonthatlanságában áll, egészség ömöljék át belőle a társadalom ereibe.“ (Caritatis providentiaeque 1894. márcz. 19.)

Mélyen tisztelt Közgyülés!

Nem tagadható, hisz tapasztaláson alapszik, hogy az emberi gyarlóság, az indulat, a szenvedély, az egyenetlenség, az önzés a szeretetet száműzi a családból, néha örökre, legtöbbnyire olyanoknál, kiknél az oltárnál esküvésre megjelent sziv nem volt ment a földi salaktól s az aranykort nem is találhatta fel a családban; de azoknál is, kiket a legtisztább szeretet füzött össze, merülnek fel szomorú napok; de hát mindig tiszta, mindig derült és felhőtlen az ég? Amint az anyagi világban vannak viharok, úgy nem hiányoznak ezek az erkölcsi világban sem. Oly családi boldogságot, minőt az Isten az édenben alapitott, elképzelni talán, de elérni nem lehet; hisz első szülőinkkel az édenből a boldogság is számüzetett s azóta mint bolygó jár közöttünk, néha hosszabb, néha rövidebb időre be-betér hozzánk s ismét távozik, bajt, bánatot, betegséget, szenvedést hagyva maga után.

De mindezek mellett is a család lesz azon oáz, ahol az élet utain kimerült vándor a szeretet zöldellő lombjai alatt nyugpontra lel; a család lesz azon menedékhely, hol az ország gondjaival terhelt fejedelem trónjáról leszállva enyhülést talál, hová a munkás napi fáradsága után nyugodni száll; hol a sorsüldözött a megpróbáltatások szenvedései közt a gyengédség és bátoritás felemelő szavaiból vigasztalást merithet; hol a szerető gyermek a már redőzött homlokok daczára is hőn dobogó édes szülei sziveken megpihenhet.

Mélyen tisztelt Közgyülés!

Röviden, amennyire egy megnyitó beszéd keretébe befér, igyekeztem a pogány és keresztény állam családi életviszonyait feltüntetni; zárszómban csak arra kérem a m. t. Társulatot: igyekezzék magasztos

feladatához hiven kiadványaiban odahatni, hogy a családi tűzhelynél a vallás és hazaszeretet lángja ki ne aludjék, erre ugyanis mindig, de a jelen időszakban kiválólag szükségünk van, annyival is inkább, mert az utóbbi századok végső évtizedében felmerült események megrázván egész Európát, a szólammá vált „fin de siècle“ megemlitésénél is ideges nyugtalanság fogja el a kedélyeket.

Azt állitják ugyan, hogy a politikai láthatár tiszta; de nem törhet-e ki pusztitó vihar azon sötét felhőkből, melyek társadalmunk egén tornyosulnak?

A mult század végső tizedében — éppen századik éve — tünt el egy hatalmas nemzet, mely egyik legnagyobb királyunkat s Erdély egyik legkiválóbb fejedelmét királyának választotta; megvan ugyan a föld, a patria; de megszünt a nemzeti, a lengyel hegemonia. Mintha e szomorú esemény lebegett volna koszorús költőnk előtt, midőn gyönyörű szózatában igy ir: „A sirt, hol nemzet sülyed el, népek veszik körül s az ember millióinak szemében gyászköny ül.“

És mégis! Sem az összes szabad népek őszinte részvéte, sem a törvényhozóknak a törvényhozás termeiben elhangzott rokonszenves nyilatkozatai nem tudták az egykor nagy nemzetnek hazáját visszaadni.

S ez a hős nemzet tapasztalva azt, hogy sem saját erejével, sem emberi segélylyel nem tudja hazáját feltámasztani — családjainak ezreivel az Úr templomába megy s milliók ajkán zendül meg az ének: Istenünk! szent oltárodnál térdre hullva kérünk, szabad hazánkat, oh add vissza nekünk!

Mi van e nemes és jobb sorsra érdemes nemzet jövőjéről az élet könyvében megirva? az előttünk zárva van; de nyitva van előttünk multjának könyve, melyből megtanulhatjuk: hová vihetnek a társadalmi, a vallási és pártharczok?!

Mélyen tisztelt Gyülés!

Reánk nézve nemcsak a század, hanem ezredéves multunk alkonya is közeleg.

Sóhajtsunk fel: „Mane nobiscum Domine, quoniam advesperascit.“

Maradj velünk Uram! mert alkonyodik. Ha Te leszesz velünk, ki ellenünk!?

## ISMÉT A SZOCZIÁLIS KÉRDÉSRŐL.

Irta VÁRNAI.

Azt hiszem, nemcsak én, hanem mások is örvendetes jelenségnek veszik azt, hogy a szocziális kérdés, napjainknak e legaktuálisabb kérdése iránt a papi körök mindnagyobb érdeklődését nemcsak a kath. politikai napisajtó, hanem az egyházirodalmi szemlék is, és első sorban a M. Sion, mind sűrűbben, mind tüzetesebben iparkodnak felkelteni. Örvendetes e jelenség először azért, mert a papság ezáltal dicséretesen felel meg a Szentséges Atya intentióinak s dokumentálja fiúi kegyeletét az egyház feje iránt. Szentséges Atyánk ugyanis „Rerum novarum“ kezdetü hirneves encyklikájában nemcsak kitüzi a kérdés megoldására a kellő, az egyedül czélra vezető irányt, hanem fel is hivja a papságot buzgó közreműködésre. Ő Szentségének határozott, többször kifejezett kívánsága, hogy mi a kérdést magunkévá tegyük.

De illik nekünk a kérdéssel foglalkozni másodszor azért is, mert ez egyenes egyházi feladat! A kath. egyház nemcsak igyekezett mindenkor, hanem tudott is az emberiség ügyein-bajain segiteni. Mindenkor az igazságosságot és a szeretetet követte, mindig oltalmába

vette az elnyomottat az elnyomóval szemben. Ő volt a társadalmi rendnek a regulátora, ő volt számtalan esetben a megrázkódtatott, a feloszlásnak indult társadalomnak a megmentője. Ez a tény, ez az igazság arany fonálkint szövődik keresztül az emberiség történetén, s aki ezt nem látja, azt csak az ellenséges indulat teszi vakká, mert csak ez tagadója az igazságnak.

Ő Szentsége csak nemrégiben hangsúlyozta egyik alkalmi beszédében az egyháznak e jótékony befolyását s szükségesnek mondotta, hogy az a köztudatba átvitessék. „Mert a tisztesség — úgymond — az igazság, tekintély, szabadság, és a társadalmi jogok és kötelességek fogalmát fejtetőre állitották. Az egyház azért törekszik a nemzeteknél felélesztení a hit és erkölcs elveit, megmutatni a bajok valódi kútforrását, feltárni a szabadkőmüvesek terveit, a hasznos intézményeket összhangba hozni az igazsággal s igazságossággal, az összes társadalmi osztályok keresztény családi életében ébren tartani a méltányosság s felebaráti szeretet érzetét, továbbá az uralkodásra hivottak közt a becsületesség, a népek közt az engedelmesség érzetét, és mindnyájuk közt az Istentől jövő béke utáni vágyat.“

A világot mozgató jelen szocialistikus áramlatnak is csak az egyház vethet üdvös gátot, csak ő vezetheti békés kiegyenlitésre az ellentéteket, amennyiben a kérdés csak a keresztény elvek alapján oldható meg gyökeresen, amit persze a mai liberálizmus el nem ismer. Ez eleget vél tenni, ha a munkásoknak baleset s rokkantság esetére való biztositását törvényileg elrendeli, de hogy mily kevéssé nyugtatja ez meg a többet követelő s jelesen arányosb munkabér után kiáltó munkásnépet, azt a példák európaszerte mutatják. Liberális államnak a keresztény momentum — hekuba.

Nálunk ezidő szerint még nem sokat törődnek az illetékes körök a szocziálizmussal. Mindazáltal egyelőre megelégedéssel konstatáljuk, hogy a parlamentben

a legutóbbi hirhedt szavazás előtt nevezetes fordulat állt be. A polgári házasság fölötti vitában az ellenzéki képviselők ugyancsak odamondották a liberális kormánynak, hogy hová vezet a nép vallásos érzületét sértő, a vallásosság kiirtására irányult politika s mik lesznek ennek következményei. Mig idáig alig találkozott parlamentünkben szónok, kinek elég bátorsága lett volna a keresztény elvek, a vallásosság mellett lándzsát törni: most ime az ellenzéki képviselők egész légiója, katholikusok és protestánsok egyaránt, lelkesen szólaltak fel, mint ugyanannyi apologéták, a vallásos momentum mellett s elmondottak nem országra, hanem országokra szóló, a meggyőződés melegétől áthatott, a ragyogó ékesszólás szárnyain magasra szálló szavakat, méltókat, hogy érczben örökittetnének meg az utókor számára. Avagy nem egy keresztény apologéta beszélt-e Ragályi Lajosból, midőn ezeket mondogatta oda a kormánynak?

„Meggyőződésem, melyet nemcsak mióta képviselő vagyok, de már azelőtt is nyilvánosan kifejeztem, az, hogy a mai társadalmi rendben egy nagy, föltétlenül szükséges és nélkülözhetlen támasz hiányzik. Mert bármilyen dicséretes törekvést fejtsen is ki az állam és a társadalom arra nézve, hogy segitsen a szenvedők nyomorán s tegye legalább elviselhetővé rájuk nézve az életet: egy dolog kétségtelen, és ez az, hogy ez a czél eléretni sohasem fog. Már pedig addig, mig annak a nyomorral küzdő embernek, annak a megélhetés nehézségeivel küzdő egyénnek — pedig a társadalom legtöbbje ezekből áll — megvan a maga vallásos meggyőződése, addig ez a vallásos meggyőződés nyujtja neki azt, mit semmiféle ethika, semmiféle morálpolitika, semmiféle fölvilágosodás nyujtani nem képes: a megnyugvást sorsában, és a reményt egy jobb jövő iránt. Addig, mig a nyomorultaknak lelkét áthatja a hit, mig annak a szegény küzdő embernek kebelében él ama meggyőződésnek

melege: addig arra a kérdésre, mely önkéntelenül felmerül lelkében: „miért kell nekem kicsiny korom óta halálomig folyton dolgoznom, hogy csak annyit keressek, amennyi a megélésre magamnak és családomnak szüken elég, mig mások fényben, boldogan, dolog nélkül töltik el életöket?“ megkapja a megnyugtató választ: így kell ennek lenni, mert a te mindenható Istened ezt így rendelte: addig a hitnek magasztos fényében, mely még az ő Megváltóját is rongyokba burkolva s igazságtalanul megfeszitve állitja lelki szemei elé, és mely azt a reményt nyujtja neki, hogy a földi élet igazságtalanságaiért a túlvilágon igaz jutalmat s kiegyenlitést fog találni, arra a felvetett kérdésre megtalálja a megnyugtató választ, addig szivét betöltheti a megnyugvás. De mihelyt a hit világa kialszik lelkéből, mihelyt a hit melege kihül szivében: akkor a megnyugvás helyét az igazságtalanságnak bántó érzete, a gyűlölet foglalja el azok iránt, kik mindazon javakat élvezik, amelyektől ő elzárva van, a gyűlölet azon társadalom iránt, melynek szabályai, melynek rendje ily hibákat mutatnak fel.

És aminthogy az elégedetlen tömegek erejének csak egy pillanatra is túlsúlyra jutása alkalmával az éhező ember betöri a kirakat tábláját, mely a mások számára tartott inyencz ételeket csak mutatja neki, de a hozzájutását csak megakadályozza: épp úgy a szegény néposztály óriási ereje szét fogja törni, mint az üveget, a társadalom azon korlátait, amelyek őt azon javaktól elzárják.“

Nem a pápai encyklikának visszhangjai-e ezek? Avagy nem azok-e Asbóth Jánosnak is a következő szavai:

„Az emberi szivnek eszményekre van szüksége, a szegény embernek még inkább van erre szüksége, mint annak, aki jól él; mert a népnek, a szegényeknek és a nyomorultaknak, nincsen más ünnepi pompájuk, nincs más épülésük, és nincs más vigaszuk,

mint az, amelyet egyházi és vallásos életökben találnak. Foszszák meg a népet eszményeitől, de azután ne csodálják, hogyha azok a szegények s nyomorultak, kitagadva minden földi és minden mennyei örökükből, új eszményt és új rendet keresnek petroleummal és dinamittal annak a társadalmi rendnek romjain, amely nekik semmit, de semmit sem akar meghagyni... Ha csakugyan sikerülni fog önöknek utat törni ezeknek a felfogásoknak (a házasság körül), akkor legyenek elkészülve arra, hogy azt a tért, amelyről így kiszoritották a vallásos hagyományokat, a vallásos érzületet, és az azokhoz való ragaszkodást, el fogja foglalni egy új eszmény, egy új mysterium az emberi nemnek megváltásáról, egy új mysterium, mely a szeretet tanai helyébe a gyűlölet tanát teszi; annak a tannak helyébe, hogy mindnyájan egy atyának vagyunk gyermekei, annak a tannak helyébe, hogy szegénynek és gazdagnak viselnie kell a maga keresztjét, annak a tannak helyébe, mely tanitja a kölcsönös áldozatkészséget és önmegtagadást, a kereszténység e tana helyébe lépni fog az a tan, hogy aki jobban birja, az marja, aki erősebb, az egye meg a gyöngét, mert ehhez joga van, mert ez a természeti törvény . . . Szoritsák ki a régi eszményeket, és a teret el fogják foglalni a szocziálizmus, kommunizmus és az anarkia eszméi. Magyarországon még nem volt dinamit-attentátum, majd lesz."

Ez hatalmas leczke volt a liberális kormánynak. De ideje is volt már, ut multis incommodis veritas debilitata tandem aequitate talium virorum recreetur." (Cic. pro P. Quinct.) Ime így jut érvényre még a parlamentekben is, és pedig önkéntelenül is, a pápai encyklika, mert én nem hiszem, hogy a sok jeles szónok csak egy része is olvasta volna a hatalmas pápai megnyilatkozást. De hiába: „est quaedam ita perspicua veritas, ut eam infirmare nulla res possit." (Ugyanaz ugyanott.) Igenis, van oly világos igazság,

hogy szinte felerőszakolja magát az embernek lelkére. Ilyenek a pápai encyklikában elmondott igazságok is.

Mondám, hogy az egyház képes a keresztény elvek alapján kiegyenliteni az ellentéteket és ő erre ajánlkozik is, sőt már meg is inditotta az akcziót a bölcs pápa idézett encyklikájával. Rajtunk a sor belemenni az akczióba.

A kérdés akademicze egy egész irodalommal meg van már vitatva s annyira tisztázva, hogy aziránt már tisztában lehet mindenki. Egyébiránt a legjobb irányitó a pápai encyklika; ami a kérdésben még iratik, csak paraphrasisa lesz az encyklikának. Ámde az akademikus megbeszélés egymaga nem vezet czélhoz, az akczió tényeket tételez fel, tényeket követel. Nem annyira irnunk kell már tehát, mint inkább tennünk.

Én nem vagyok avatott szocziolog, de igenis érdeklődöm a kérdés iránt s gondolkodom fölötte, és valamint minden gondolkodó ember, úgy én is jutok valamelyes eredményre. Ha már hely adatik eszmecserének: úgy én is bátorságot veszek magamnak, elmondani igénytelen nézeteimet a praktikumra nézve, kérvén azonban a t. olvasót, hogy szavaimat csak úgy vegye, mint egy megfigyelő dilettans röpke gondolatait.

Amit én a gyakorlati téren szükségesnek tartok, azt röviden e három pontban jelzem: Szükségesnek tartom 1) a zászlókibontást, 2) a tömöritést, 3) a fegyelmezést.

A M. Sion ezévi folyamának februári füzetében „A munkabér kérdéséről" czimü czikkben azt olvassuk, hogy már nyolcz nyiltan bevallott szocziálista lapunk van, hat pedig többé-kevesebbé nyilt sisakkal küzd. Ezek ellenében van-e és hány keresztény-szocziálista lapunk? ezt tudni igen érdekes, sőt szükséges lenne. E lapnak a munkáskérdést népiesen kellene fejtegetni, az árát pedig oly olcsóra kellene szabni, hogy azt a munkások nagyrésze járathatná,

de sőt az első számokat ingyen kellene közibök dobni, hogy ők az ő vitális érdekeiket képviselő lappal bővebben megismerkedjenek, illetőleg megbarátkozzanak, mert a bizalmatlanság a priori megvan bennök. E lap volna a zászló, mely közé a munkások tömöritendők volnának.

Kérdhetné valaki, erészben vajjon mit tehet a pap? Mit tehet? Igen sokat! Tisztelendő paptársaink, kik eddig a művelt osztályok számára oly dicséretesen irtak, ereszkedjenek le a munkások szellemi niveaujára, álljanak szolgálatába a lapnak, és már sokat tettek. Irjanak különösen azok, kik lelkészi tisztjöknél fogva sűrűbben érintkeznek a munkás-osztálylyal, kik ennélfogva a munkásviszonyokat jobban, sőt néha per autopsiam is ismerhetik. De sokat tehetünk a lap létesitése körül is, csekély anyagi áldozattal. Össze kellene ugyanis hozni minimális adakozások útján annyitmennyit arra a czélra, hogy a lap árát olcsóbbra lehessen szabni. Vajjon nem tehet-e a papnak buzgólkodása itt is valamit? Irhatunk mi a szociális kérdésről politikai vagy irodalmi lapokba akármennyit: ezek nem hatnak be a zakatoló gyárakba, nem a sötét bányákba, nem a kisiparos szurtos műhelyébe. A munkások számára egy külön keresztény szociálista lapot kell megteremteni, melyet azok tudjanak is, szeressenek is olvasni.

A lap megteremtésénél sokkal nehezebb a munkásokat tömöriteni. Tudjuk, a szocziálizmus mennyire gyülöletessé teszi a papot, mint iparkodik bizalmatlanságot kelteni iránta, mint olyan iránt, aki az elnyomott munkást csak a jövendő boldogság, csak a földöntúli kiegyenlités reményével tartja, de a földi javak s örömekből mitsem hajlandó neki engedni. A munkások azon hányadánál, mely még hisz és templomba jár, sikerülhet még a papnak ezt a bizalmatlanságot eloszlatni. Neki a szószéken számtalanszor van alkalma beleszőni sz. beszédébe a munkások

ügyét, és mint az igazság, az igazságosság, a méltányosság és az elnyomott munkás barátjának tüntetni fel magát. Teheti ezt, de tennie kell úgy, hogy távolról se legyen az a látszatja, mintha ő a munkást a munkaadó ellen izgatni akarná, aminthogy ezt nem is akarja. Omnia svaviter.

A hivő munkások egy hányadánál tehát még rehabilitálhatja magát a pap, de a hitetlen, a vörös szocziálizmust valló munkáshoz mikép férkőzzék?

Én azt hiszem, hogy én a feszülettel kezemben könnyebben megközelitem a vad indiánt és szerecsent, mint a vörös szocziálistát. Ismerek én azonban egy hathatós eszközt, mely nekünk még a hitetlen munkásnépet is hozzáférhetővé teszi, és ez — a szent Vincze-egylet. Ez egylet tagjai személyesen keresik fel a nyomor és az inség bús tanyáit s nyujtanak a nyomorultnak egész váratlan anyagi segélyt, mellette még lelki vigaszt is. Ez igen szép és termékeny tér lelkeket hóditani. A városi nyomorultak s inségesek egyik százalékát a munkások is képezik. Ha én már magam keresem fel az ilyen munkást, hogy nyomorán enyhitsek: úgy azt — ha még szive van — a jótétemény által fogom lefegyverezni s lekötni magamnak.

> Zwingt die Macht der Menschen Nacken:
> Menschenherzen Zwingt die Gute.
>
> Weber (Dreizehnlinden)

A szent Vincze-konferencziák a magábaszállás, a megtérés számtalan eseteiről tudnának beszélni. Én magam is tudnék példákkal szolgálni azon időből, mikor még városokban lakván, a konferencziákban részt vettem. Az egyletről szólva, mindig csak a népesebb városokat tartom szem előtt. De hát épp ezekben találjuk a népes gyártelepeket, a nagyiparüzleteket, mely utóbbiakban a legszivtelenebbül zsákmányoltatik ki a munkás és munkásnő erője. Tudok kifelé dolgoztató konfekcziót, mely a varrónőnek egy nőiruha

varrásáért s felczifrázásáért nyolczvan krajczárt fizetett, s egy másikát, melyben a szabólegény egy vászonnadrág varrásáért tizenkét, egy gyapotnadrág varrásáért husz krajczárt kap. Igen, a városokban találjuk legbővebben a nyomor és inség tanyáit.

Van tehát, amint láttuk, a papnak kettős módja is megközeliteni a munkást s előtte jóakaró, résztvevő barátjául tüntetni fel magát. Népszerűvé teheti magát a pap a munkásosztálynál is, ismertem magam is ilyent. Ime tehát, a pap igenis magához tudja vonni, tudja magával megbarátkoztatni a munkást: vajjon oly nehéz lesz-e azután a munkásokat egy keresztény munkás-egyletbe összehozni? S ez volna a fegyelmezés.

A hivő munkás elszigetelten nem tud magasbra emelkedni, nem tud önérzetességre jutni, eltesped tovább is a hitetlen tömegben, mig ez végre absorbeálva őt, a vörös internazionale karjaiba viszi. Ellenben, keresztény egyletekben egyesülve önérzetre jut a hivő munkásnép, megérzi erejét, neki bátorodik, ellentállásképessé leszen, nem enged a nyomásnak, megküzd férfiasan vörös ellenfelével. Öröm látni a jól szervezett keresztény szocziálista-egyleteket, mily hiven ragaszkodnak azok zászlójukhoz s nem engedik magukat vörös kollégáiknak sem csábitása, sem fenyegetése által eltántoritani. Ha kisebbségben maradnak is ezekkel szemben: mégis már pártot, éket képeznek s paralysálják annyira-mennyire amannak vészes akczióját.

De eltekintve az erkölcsi előnytől, az egyleti élet még anyagi előnyben is részesiti a munkást, amennyiben visszatartja őt a korcsmában való dőzsöléstől s játéktól, melyekbe a könnyelmű munkás sokszor egész heti bérét belefekteti, hogy azután egy hétig ismét koplaljon s nélkülözzön, ő és szegény családja. A munkás-egylet ekkép az egyénre nézve egyszersmind mértékletességi s megtakaritási egylet

leend, úgy mint a legényegyletek. És itt egy ponthoz értem, amelynél kell, hogy kissé tovább időzzem.

Igaz, hogy a munkásnyomornak az oka a munkabér aránytalanságában keresendő, de szintoly igaz az is, hogy a nyomornak másrészt maguk a munkások az okai. Mert köztök nevezetes százalékot képeznek ám azok, kik a keservesen megkeresett munkabért könnyelmüen elprédálják: elmulatják, eliszszák. Lehet azután az olyan munkásnak még oly szép bére, mi haszna, ha ő azt, amit megtakarithatna, sőt megtakaritania kellene, könnyelmüen elprédálja? Aki ismeri, illetve megfigyeli úgy a városi mint a vidéki munkásnépet, az erészben szomorú tapasztalatokat tesz. Látni kell csak a nagy városokban vasár- és ünnepnapon azokat a munkás csoportokat, melyek „mit Kind und Kegel" azaz pereputtyostul kirándulni mennek, nem annyira a felüdülés kedvéért, mint inkább, hogy egy nap jól éljenek s mulassanak a zöldben. Itt azután nem kiméltetik a költség, a zseb nyitva van, mig csak van valami benne, és amit az egész család egy délután mulatva elköltött, az a vitelbért hozzászámitva, forintokra rúgó számlát tesz ki. A munkás vasárnap nem megpihenni akar, hanem élvezni. Hiszen az az ő állandó panasza, hogy mig a gazdagok élvezik az élet örömeit, ő azokból ki van zárva. A sors igazságtalan iránta, meg kell azt tehát korrigálni — s élvez ő is. Ha azután nem telik az életre, ki az oka? Ő nem, hanem a fukar munkaadó, az aránytalan bér. Ő a szegénységgel nem tud számolni, hanem túlcsap. Quantae paupertas, quae bene fertur, opes! ezt csak költő mondta, ez nem az életre való. Ismertem egy bécsi házmester-párt. A férfi egy szállitónál volt napi forint ötven krajczárjával szerződtetve. A lerakodásnál esik itt-ott egy kis borravaló, a férfi tehát közel két forintot keresett napjában. A nő gondozta a házat, s keresett ő is felszolgálásért, különféle apró szolgálatokért s jára-

tokért egy kis pénzt a lakófeleknél. A lakás ingyen volt. A háznak tulajdonosa a város tanácsában ült. Valahányszor emberszerető jótevők szenet vagy fát osztattak ki a szegények között, a jó tanácsos úr tudott abból mindenkor juttatni az ő szegény (?) házmesterének is. És ez a szegény nép hogyan élt? Vasárnap drága sültekkel lakoztak és az ugorkasalátát meg nem tagadták maguktól akkor sem, mikor az ugorka darabjának még tiz krajczár volt az ára. Sok hivatalnok lakófél megirigyelte ennek a napszámosnak a dolgát, de ő csak egyre panaszkodott a munkásnyomorról s szocziálista volt. Ez a városi életből.

Ismerek vidéki gyárakat. Itt a viszonyok még boldogok. A falusi nép igazi jótéteménynek nézi a gyárat, mert a szegény zsellérember és a kisgazda gyermekei itt állandó munkát, foglalkozást találnak. A napibér csekély ugyan: 40—60 krajczár tizenegy órai munka után, de a szegény nép ezt a csekély bért is a napszámnál előnyösbnek tartja, mert a gyár az egész éven át állandóan foglalkoztatja a munkást, mig a napszám téli időben csaknem egészen szünetel. E gyármunkások nem elégedetlenkednek, nem nyugtalankodnak, nem sztrájkolnak, a szocziálizmust alig ha neve után is ismerik, köztök és a munkaadó közt a legjobb viszony áll fenn. Ámde ez a vidéki munkásnép is ugyanazon bajban szenved, melyben a városi: nem takarékos, szeret mulatni, inni. Szombaton a kifizetés után a korcsmába ül, eszik-iszik, elkártyázik, vasárnap ugyanígy. Másik része pedig, különösen a nőnem, ruhára, piperére költi mindenét, állapotát tekintve fényt űz. De hát legalább nem morog a sors ellen, nem okolja a munkaadót.

Ausztriában már évek előtt megalkották a munkások érdekében az úgynevezett iszákossági törvényt. Ennek értelmében szombaton már esti öt órakor el kell zárni a pálinkaméréseket s zárva maradnak egész vasárnapon át. A munkás tehát a szombaton kifize-

tett bért nem viheti egyenesen a csapszékbe, és a felesége nem kénytelen többé eléje menni, hogy őt haza hozza. Vasárnap zárva van a csapszék, és hétfőn csak reggeli hat órakor nyitják azt meg, mikor a munkások már munkába mentek. A pálinkamérésekben nem szabad sem padnak, sem széknek lenni s nem szabad azokban semmi harapnivalót sem tartani, ami igen jól kigondolt prophylaxis. A rendőrség szemmel tartja a csapszékeket s érzékenyen birságolja áthágás esetében a csaplárost. De aki részegen találtatik az utczán, az is szigorúan büntettetik elzárással. E törvény utánzásraméltó volna nálunk is. Ámde sokat el lehet érni mértékletesség tekintetében már a munkás-egyletekkel is, s nekünk ezekért kell inkább, már a nemesebb erkölcsi szempontból is, buzgólkodnunk. De azt higyjük el, hogy mig a munkás mértékletlenül iszik, addig nem lesz segitve a nyomoron, sem a szocziálizmus, de még a kommunizmus által sem. Mert elvégre minden kutat ki lehet meriteni. Lassalle azt mondja: „amit a szocziálizmus akar, az nem a tulajdon eltörlése, hanem ellenkezőleg egyéni, munkán alapuló tulajdonnak a behozatala.“ Igen ám, de az nemcsak arányos munkabértől, hanem a munkás józanságától, takarékosságától is függ. Enélkül nemcsak nem szerzünk tulajdont, de még a meglevő is elvész.

Ezek az én igénytelen nézeteim a praktikumra nézve. Tán inpraktikusok azok a papra nézve? Magunkról mondanánk le, ha azt mondanók, hogy mi a jelzett téren mitsem, vagy vajmi keveset tehetünk. Megtagadnók azt a históriai tényt, hogy a társadalomra kiható emberbaráti művek: a kórházak, a rabszolgák megváltása, az árva- és lelenczházak, a legényegyletek, a különféle menedékházak stb. jobbára egyházi férfiaknak köszönik létöket s elterjedésüket: Paulai sz. Vincze egymaga mennyit alkotott az emberi nyomor enyhitésére! Es mi volt, ami inditotta

őket? Az emberi nyomor szemlélése s érző sziv a nyomorultak iránt. Ám tanuljanak azok, kiket hivatásuk a munkás-osztálylyal összehoz, ismerni ennek nyomorát, bajait, kizsákmányolását s fognak ők is szivet nyerni, és az érző szivükben fellobbanó szeretet-szikra ki tudja mire fog nekik impulzust adni. Így támadtak az Istenről nevezett Jánosok, a paulai Vinczék, a Claverek, a Kolpingok, a Don Boscok. Higyjük el, hogy Isten az elnyomott munkásoknak is fog támasztani megváltót, éppen az egyházi rendből. Buzgólkodjunk csak mi a munkások ügye mellett. Erre minket csak a magasabb erkölcsi tekintet határozhat el; az opportunismus, a hasznossági tekintet, csak mellesleges motivumok lehetnek. De azért ezt se mellőzzük. Ha a radikális szocziálizmus, melylyel az állami bölcseség a maga óvszereivel többé boldogulni nem tud, majdan fegyveres harczban tör ki a társadalom ellen, jó lesz, ha mi papok a munkások barátainak fogunk ismertetni. Nem hogy ezáltal talán bőrünket mentsük meg, hanem hogy legyen, kire hallgasson a munkásnép, még mielőtt dúlni, égetni, robbantani, mészárolni kezdene. Emlékezzünk a biboros Manning szavaira: „A jövő század nem az arisztokráczziáé, nem is a bourgoisie-é, hanem a népé leszen. Ha az egyház nem fogja birni a tömeg bizalmát: a nép mindent el fog söpörni a föld hátáról.“

## ÚJ MÓDSZER AZ APOLOGETIKÁBAN?

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Egy kis időre a biblikus tudományok terére, erre a tág, folyton művelt, s még mindig ujdonságot nyujtó mezőre vezetem a M. Sion t. olvasóközönségét. A mai »gyakorlati« kérdések közepette úgyis ritkán jutnak hozzá ilyesmihez.

Egy név emlitésével kezdem, amely név, azt hiszem, nem teljesen ismeretlen t. olvasóim előtt; mert hisz a mai keresztény-tudományos mozgalmakban ez a név, a msgr. d'Hulst-é, elég sokszor hangzik. Kitünő férfiút jelel ez a név, a párisi katholikus fakultás rektorát, aki a katholikus tudósok eddigi két kongresszusán (1888. és 1891. Párisban) az elnöki tisztet viselte, s minden valószinüség szerint az idén újból összeülő kongresszuson (Brüsszelben folyó évi szeptember 1—4.) megint viselni fogja; aki az idei bőjti konferencziákat tartotta a Notre-Dame-ban; aki a theologiai irodalom terén is jelesen működik, stb.

Az ily férfiúnak szava tekintélylyel, súlylyal bir. Képzelhetik tehát tisztelt olvasóim az én meglepetésemet, hogy ne mondjam zavaromat, mikor nemrég egy franczia folyóirat régibb számaiban böngészve (Correspondant, január, 1893.) az ő tollából eredt, »Question biblique« czimü oly czikkre bukkantam, amelyben a szerző egy-két aggályát fejezi ki a mai biblikus alapu hitvédelmet illetőleg, sőt, ha nem inditványokat, legalább óhajokat hangoztat, melyeket persze, hosszú, igazi franczia retorikával felczifrázott alakjukban itt nem reprodukálhatok, de melyeket röviden körülbelül ekkép lehetne kifejeznem: *Új módszert kellene alkalmazni az apologetikában, névszerint a szentirás magyarázásában, oly új módszert, amely egyet-mást engedne a szentirásnak eddig talán túlszigorúan óvott, talán túlszélesre kiterjesztett tévmentességéből, egyes lényegtelen, a hit- és erkölcsökbe nem vágó tárgyakat illetőleg,* mert hát a tudomány, a történelmi kritika stb. nagyot haladtak . . .

Előre is óvást kell tennem a t. olvasóval szemben, nehogy félreértessem, ez a dült betükkel irt mondat nem d'Hulsté, ezzel én akarom a hosszú czikk foglalatát megjelölni; ez a mondat magában véve ugyan elég hosszú, de a d'Hulst-féle czikk egész tartalmának jelzésére mégis *igen rövid*, s épp azért nem is kimeritő jellemzése annak, s névszerint, ki kell jelentenem, hogy a tudós monsignor részéről ki van zárva minden liberalizáló törekvés, sőt, hogy őt a legjobb szándék vezeti, az a szándék, hogy végrevalahára meg-

szünjenek azok a bibliai kontroverziák, amelyek egyik-másik nézőre, kivált a be nem avatottakra, zavarólag hathatnak. De ez a jó szándék ismét nem változtathat azon, ami meg van irva, s ami tényleg legalább is úgy hangzik, mint egy félénk kérdés, »ne engedjünk-e valamit a katholikus theologia szigorú álláspontjából?«

Szükséges, hogy kissé belemélyedjünk a kérdés lényegébe. Hát mik is azok a viták, kontroverziák a szentirástudományban, amelyek a »Question biblique« tudós irójának elmélkedés tárgyául szolgáltak, s az elmélkedés gyümölcseül magát a czikket eredményezték? A régi, pompás elv szerint: divide et impera, pontokra szedem a franczia czikk különböző — de az eredetiben nagyon is összefolyó — téziseit; ezzel világosságot fogok a tárgyalásba hozni, habár *ép* a világosság kedveért fájdalommal kell föláldoznom a remek, szinte retorikus hangot, mely a franczia iróknak — s mint már előbb emlitettem, msgr. d'Hulstnek is — annyira sajátjuk.

1. A biblikusok rég ismernek egyes kontroverziákat az ó-szövetségi sz. könyvek authentiájára nézve, a katholikus biblikusok rég meg is oldották, el is döntötték azokat, — de a raczionalizmus ujra meg ujra felmelegiti ugyanazokat. Hányszor, de hányszor volt már pl. bebizonyitva a Pentateuchus authentiája, az az ellen felhozott ellenvetéseket hányszor czáfolták már meg, — de azért még ma is hallani a támadást, hogy a Pentateuchus ujabb kompiláczió! Vagy hányszor mutatták ki a legjobb szentirás-kritikusok az objekcziók ellen, hogy Izaiás jóslata igenis czimszerű, s hogy névleg a Cyrusra vonatkozó nem »vaticinium post eventum,« — s mégis folyton ezekkel jő a protestans-raczionalista theologusok tábora, — és így tovább.

Ezek, és ilyenek tehát a msgr. d'Hulst nehézségei. Ő ugyan tudja, s ezt nyiltan ki is mondja, hogy egyetlen igazán szolid ellenvetést sem lehet tenni ezen és hasonló pontokban, sőt hogy nincs egy ily ellenvetés sem, amely külön-külön meg ne czáfoltatott volna: de hogy ha az ellen-

vetések mind együtt vannak, úgymond, mégis bizonyos kényelmetlen érzést okozhatnak az embernek.

Ezért tehát először azt mondja: Az apologetikának meg kell változtatnia taktikáját, megújitania eljárását. Névszerint hagyja el a religio bebizonyitásánál az ó-szövetségből meritett isteni tényeket, s elégedjék meg az új-szövetségiekkel. Nem mintha kétség férne az ó-szövetségi csodák és jövendölések valódiságához, szó sincs róla: hanem, mivel azok *evidenciája* pusztán a történeti kritika eszközeivel, anélkül, hogy már föltételezzük a kinyilatkoztatás tényét, nem szembeötlő.

No már kérem, ez volt mindjárt első gondolatom — miért — áldozná fel az apologetika az ó-szövetség nagyszerű isteni tényeit, mikor ugyanez az apologetika kezdettől fogva oly előkelő helyet biztositott azoknak? Hisz már az apostolok apologétikus beszédei, levelei nem csupán az új-szövetség nagy eseményeire hivatkoznak, hanem az ó-szövetségből is meritik érveiket! Ép így cselekesznek az egyházatyák és doktorok, sőt a zsinatok is, egész a vatikáni-ig folytonosan. És ha maga d'Hulst megengedi, erősiti, hogy egyetlen egy igazán szolid ellenvetés sem találtatik a raczionalisták arzenáljában, egy sem, amely meg ne czáfoltatott volna a kath. hittudósok által: miért tulajdonit erőt e semmis objekczióknak akkor, amikor azok együvé vannak halmozva? A zérusok, (új matematikák borzasztó magyarságával: semjegyek) ha ezerszámra helyeztetnek is egymás mellé, soha sem adnak pozitiv számot. Ex nihilo fit nihil. Miért vonja le e kellemetlen benyomásból mindjárt azt a következtetést: hagyjuk el az ó-szövetséget apologétikus bizonyitásainknál?

Azt természetesen megengedem, hogy az új-szövetség nyujtotta érvek még világosabbak, evidensebbek, mint az ó-szövetségiek, — sőt azt is megengedem, hogy elégségesek is lennének magukban is; de az ó-szövetségből meritett érvek létjoga nem fog megszünni soha!

Akadnak theologusok, akik az emlitettem objekcziókra ilykép felelnek: még föltéve is, de meg nem engedve, hogy pl. a Pentateuchus ujabb keletű, (IX—V. századbeli Kr. e.)

megmarad a főtény, a természetes uton soha, csakis természetfölötti módon megmagyarázható főtény: a zsidó nép léte, vallása, fenmaradása; — föltéve, de meg nem engedve, hogy az Izaiás Cyrus-jövendölése a babyloni fogság idejéből való, megmaradnak az ő nagyszerű, világos messiánus jóslatai. Én az ily beszédet nem tartom helyesnek, mert a kikötés daczára valamit engedni látszanak, már pedig semmi ok sincs rá, hogy a kath. hittudós az ő álláspontjából csak szemernyit is engedjen.

Azután, ha elfogadnók d'Hulst inditványát, hová lenne az a mostani demonstrácziő-ban oly gyönyörű logikai egymásután, az üdv-oekonomiának az a szerves egysége a világ kezdetétől fogva maig, az a folytonosság, melyet Bossuet »la suite de la Réligion«-nak nevez; hová lenne ez, mondom, ha az ó-szövetséget ezután egyszerűen mellőznök? Szóval: *ebből* a szempontból semmi szükség egy ujabb módszerre az apologétikában.

2. Egy másik pont a msgr. d'Hulst czikkében a szentirás oly helyeinek értelmezésére vonatkozik, amelyeknek a hithez, erkölcsökhöz igazán semmi közük, hanem inkább történeti, vagy tudományos vonatkozásuak. Azt a kérdést intézi önmagához, vajjon a szentiróknak minden egyes állitása, legyen az bár egész profán tartalmu, birja-e az inspirácziő biztositékát, s isteni forrásból eredőnek tekintendő-e?

Pedig ez nem is kérdés tárgya, névszerint a vatikáni zsinat óta nem az, amely még az inspirácziónak — eladdig disputábilis — határaira nézve is döntött, s igy véget vetett az azelőtt igenis magas hullámokat vert kontroverziáknak. Valamikor egy Holden párisi theologus († 1665.) még megkülönböztetéseket tehetett a »pure doctrinalia« és »adiaphora«, »obiter dicta« között, amazoknak vindikálva az inspirácziő jellegét, emezektől azt megvonva: ma már nem teheti ezt se párisi teologus, se egyebütt élő; ma már nem mondhatja senki, hogy mintegy »erkölcsi értelemben«, *a potiori*, *a lényegre* vonatkozóan kell értenünk az inspirácziót. Nem tehetem, hogy ne idézzem itt szószerint a korán

elhalt, jeles, sőt az ujak közt egyik legjelesebb dogmatikusnak, Scheebennek idevonatkozó szavait:

»Es ist a) ein direkter Verstoss gegen das Dogma, und mithin haereticum, die Inspiration nach ihrem vollen Begriffe, — wonach nämlich das inspirirte Wort als Wort Gottes anzusehen und fide divina zu glauben ist — bloss auf einen Theil des Inhaltes der hl. Schrift, etwa die Glaubens- & Sittenlehren, oder auf das, was ausdrücklich als offenbart bezeichnet wird, zu beschränken, und sie nicht auf die Substanz ihres Inhaltes, also auch auf die historischen Partieen, auszudehnen. Denn in diesem Falle wäre Gott nicht mehr der Urheber des ganzen Buches in allen seinen Theilen, wie ausdrücklich definirt ist. Es wäre aber auch b) im höchsten Grade bedenklich, wenn nicht ebenfalls haeretisch, zu sagen, die Inspiration umfasse den ganzen Text bloss im moralischen Sinne, oder bezöge sich bloss auf die Substanz der Bücher, nicht aber auf gewisse Dinge, die man als ausser der Substanz liegend, oder als Accidenzen betrachten könne.[1]«

De hát mindezeket d'Hulst ne tudná? Ó, tudja ő ezt, de megint a raczionalisták támadásai zavarják őt; ámbár megint ő az, aki egyenesen kimondja, hogy e támadások egyenkint véve mind alaptalanok, hogy az új felfedezések, névszerint az assyrologia és aegyptologia vivmányai nemcsak meg nem ingatták a sz. könyvek történeti részleteinek hitelét, hanem azt inkább megerősitették. Nos, tehát akkor miért nyugtalankodik? Miért ajánlgatja a taktika megváltoztatását az apologétáknak? — Érzi is a czikkiró, hogy erre az önként felmerülő kérdésre nem szabad adósnak maradnia a felelettel, s azért részletekbe megy által, elmondja czikkében, hogy a Genesis első tiz fejezetének értelme, (például az ember bűnbeesése, az »Isten fiai« és az »emberek leányai« között szőtt házasságok, a vizözön, a chronologia egyáltalában), nem látszik neki a történeti kritika szempontjából egészen biztosnak, s hozzáteszi, hogy még inkább zavarja

[1] Dogmatik 1873. p. 112—113.

őt az a feltünő hasonlóság, amely e témák s a régi keleti népek mythologiája között észlelhető...

Lám, lám, hát ez az, ami msgr. d'Hulst szerint új módszert tenne ajánlatossá az apologiában! Nos hát, *ebből az okfőből* szintén teljességgel fölösleges lenne az új módszer. Nincs e kérdések között egy sem, melyre a jeles exegeták egészen kielégitő magyarázatot ne adtak volna, még pedig anélkül, hogy a szentirás infallibilitását gyöngiteni lettek volna kénytelenek. Mert jól vigyázzunk, itt a szentirás infallibilis tekintélyéről és inspirációjáról van szó. Ezt msgr. d'Hulst is tudja, hiszen idézi is az inspirácziót meghatározását a trienti és vatikáni zsinatok kánonjai szerint, — alkalomszerüen egymás mellé állitja és megkülönbözteti egymástól — és pedig jól — az infallibilitást és inspirácziót, — és mégis a történeti kritika itélőszékéről beszél! Nekem úgy látszik, mintha a tudós férfiú még sem hatna mélyére a szentirási inspiráczió meghatározásának, főleg a vatikáni kánon végszavainak: »Deum habent auctorem, atque ut tales ipsi ecclesiae traditi sunt.« E szavak *mindent* megmondanak. Nem mondják azt, hogy minden egyes szó, minden egyes betü meg pont inspirált, — egy katholikus theologus se tanitja a szoros értelemben vett »verbalis inspirácziót«, (legfölebb az oly szókét, ahol igazán *egy* szótól függ az értelem) — de igenis kimondják, hogy minden egyes mondat, minden egyes gondolat, mindaz, ami önmagában már értelmet ad, az Istentől van sugallva.

Mit akar hát a franczia theologus? Ő azt kérdi: felelős-e az Isten mindenért, *a tárgyi tartalomért is*, amely az egyes mondatokban van? Mert, úgymond, ha az exegeták táborát tekinti, lát ott, banális kifejezéssel élve, *jobbpártot* (amely a szigorúbb interpretácziót tartja szem előtt) *balpártot* (amely megengedi, hogy a szentirásban itt-ott előfordulnak inexakt kifejezések, nem a dogmák s a morális terén, Isten ments! hanem történeti és tudományos kérdésekben) végre *középpártot*, amely, mint a parlamentekben szokás, néha jobbra, néha balra szavaz, és többször balra, mint jobbra. Ő úgylátszik, a jó ügy érdekében, hajlandó lenne ez utóbbiak közé állani.

Nos hát, ami ezeket a »pártokat« illeti, biztosithatjuk msgr. d'Hulstot,hogy a szentatyák s a nagy theologusok mindig az ő általa u. n. jobbpárthoz tartoztak, biztosithatjuk továbbá, hogy a soi-disant »balpárt«-ban nincs egy igazi theologus sem, (Newmant ne számitsa ide, mert ő az ellen nyiltan protestált, mikor »sur l'inspiration de l'Ecriture« cz. czikkéből (ford. Correspondant 1884.) olyasmit akartak kiolvasni). Az a középpárt végre, ép határozatlansága miatt — nem megbizható, s igy nem is létjogosult.

Végre is a kérdést világosan kell feltenni: Lehetnek-e a szentirás szövegében, abban a szövegben, melyet infallibilisnak mondunk, téves, a történet vagy a tudomány szempontjából téves állitások? Igen vagy nem? Itt határozottan szint kell vallani!

No már pedig, itt az egyház tana adja meg a feleletet, mely azt mondja: Deum habent auctorem, a szentirás Isten szava, — és pedig az egész szentirás, kivétel és különbség nélkül. Aki az idevonatkozó tradiczió tanubizonyságait is akarja látni, üsse fel Franzelin hires munkájában, (de div. traditione et scriptura) az appendixet.

És msgr. d'Hulst? Vajjon ő máskép vélekedik? Ő azt mondja: nem; hanem finoman distingvál az inspiráczió s az infallibilitas között, ami tényleg két különböző dolog, jól tudjuk; és azt mondja: Az *inspiráczió* kiterjed az Irás minden részletére; anélkül, hogy minden egyes enunciáczió *infallibilis* is lenne. De éppen e distinkcziójában lepjük őt meg, mert ime frappans ellenmondást találunk abban. Mert eszerint nincs kizárva, hogy *téves állitások* fordulnak elő az irásban, melyeknek *mégis Isten a szerzőjök*. No már kérem, ezt pedig még sem szabad állitani; tessék még egyszer elolvasni Scheeben dogmatikájának fönnebbi idézetét.

Ezek után már csak egy menedékhelye marad a tudós theologusnak, de amely, bármily bizalommal búvik is abba, nem soká adhat neki oltalmat. Mi az? Az a decretuma a trienti (és vatikáni) sz. zsinatnak, amelyben az egyház csak »in rebus fidei et morum ad aedificationem doctrinae christianae pertinentium« tartja fenn magának a szentirás-értel-

mezés jogát. Úgy? Hát ez tán annyit tesz, hogy a többire nézve nem tartja magát az egyház csalhatatlannak, vagy éppen, hogy a többire nem fektet súlyt? Ó nem; ez a megszoritás semmi mást nem mond, mint azt, hogy az egyház nem akarja magát állandóan terhelni a hit- s erkölcstanra indifferens helyek magyarázatával, hanem helyt ád a tudományos exegesisnek is. Nagyon-nagyon sok dolga lenne az egyház magisteriumának, akár egyebet se csinálhatna, ha a szentirás minden helyét, minden mondatát az ő authentikus magyarázatával akarná ellátni.

Bátran konstatálhatjuk tehát újból és újból, hogy msgr. d'Hulst érvei az apologia egy új taktikájának szükségessége mellett, minket meg nem győztek. És hozzátehetjük, hogy ha az a »tág magyarázat«, amelyet a msgr. d'Hulst által »balpárt«-nak nevezett iskola, sőt, (hogy ugyancsak az ő szavaival éljünk) amelyet az a sokszor »balra szavazó középpárt« akarna meghonositani, nagyobb tért foglalna: az semmiesetre a hittudományra előnyös nem lenne, s előbb vagy utóbb az egyház sujtó nyilatkozatát tenné szükségessé, aminthogy egyik-másik esetben, (pl. a tudós Lenormant »Origines de l'histoire« cz. művére nézve) már szükségessé is tette . . . Ez az új iskola *revolucziót* támaszt, holott a biblikus tudománynak legfölebb *evolucziót* van szüksége. És ez az evolucció, főleg az exegesis terén, egyuttal fölöslegessé tesz minden új taktikázást a keresztény apologiában is.

Megmondották ezt msgr. d'Hulstnek már francziául is, nevezetesen a jezsuiták szerkesztette »Études religieuses«-ben is, mi csak kis tájékoztatással akartunk szolgálni a legujabb szellemi áramlatokat illetőleg t. olvasóinknak.

# TAPASZTALATOK, INDITVÁNYOK A PRÉDIKÁLÁSRÓL.

Irta: CSERNIK ALAJOS.

(Folytatás)

Multkori czikkemet azzal az igérettel zártam be, hogy legközelebb még jobban megvilágitom, sőt gyakorlati táblázatban is bemutatom a M. Sion tisztelt olvasóközönségének, hogy miként gondolnám én a szerintem nagyon ajánlandó *szakszerü*, szakok szerint való rendszeres prédikációtémáknak elenchusát elkészitendőnek.

Azt hiszem, minden papnak van birtokában egynéhány prédikációkat tartalmazó könyv vagy folyóirat. Én az elenchust az én birtokomban levőkből állitottam össze, s ez talán mintául szolgálhat paptársaimnak. — Az egyházi év minden vasár- és ünnepnapjára valamint egyéb alkalmakra is tért kell hagyni, ezt azután 7 rubrikára fölosztani és az egyes prédikációk forrását és helyét az illető rubrikákba beirni.

Ha a tisztelt szerkesztőség nem sajnálja a papirost és költséget,[1] a mult czikkemben mondottak illusztrálására és talán gyakorlati alkalmazására is, ime a birtokomban levő magyar prédikációkból, ahol a tartalom persze a prédikáció homlokán jelezve van egy czim által, szerkesztett elenchust csatolok ide. A munkák, amelyekből az elenchus készült, ezek:

Egyházi beszédek Vincze Alajostól. Eger, 1882.

Egyházi beszédek hármas sorozata, Pákolicz Jánostól. Kalocsa, I, II, III. köt.

Jirsik János szent beszédei, forditotta Ribényi Antal, Vácz, 1883. és

Jó Pásztor, egyházszónoklati folyóirat III—XIII. évf.

Lássuk most, hogy állitanók össze az ilyen szak-szerint való elenchust.

[1] Kérem, jó és hasznos ügyért sem a költséget, sem a tért nem sajnáljuk. — *Szerk.*

## Szakszerü

**Rövidítések:** Pák. = Pákolicz, Jir. = Jirsik, J. P. = Jó Pásztor. — A

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. XI. 3.<br>XII. 3.<br>XIII. 3. | Pák. I. 7.<br>J. P. V. 1.<br>X. 3. | Pák. I. 14.<br>Jir. 3. | J. P. VIII. 3. |
| J. P. III. 17.<br>VI. 15.<br>XII. 10.<br>Jir. 19. | Vincze 9.<br>J. P. IV. 27.<br>X. 18 | Pák. I. 34.<br>J. P. VII 15. | J. P. VIII. 9.<br>IX. 21.<br>XIII. 11. |
| J. P. X. 24. | J. P. VI. 43. | J. P. VII. 47. | Pák. I. 73.<br>J. P. III. 30.<br>IX. 27.<br>XI. 34. |
| J. P. IX. 33.<br>XII. 34. | Pák. I. 86.<br>J. P. VI. 50. | J. P. V. 37.<br>XIII. 35. | Jir. 30. |
| J. P. VII. 39.<br>IX. 12.<br>XI. 29. | Pák. I. 47.<br>J. P. III. 10.<br>IV. 13. 20.<br>V. 17. 22.<br>VI. 33. | J. P. XII. 16. | Pák. I. 54.<br>J. P. VII. 31.<br>XIII. 18. |
| Pák. I. 113.<br>J. P. VI. 67.<br>VIII. 59. 68.<br>XI. 50.<br>Jir. 44. | Vincze 534. | | J. P. III. 46.<br>57.<br>VII. 71.<br>IX. 39.<br>XIII. 44. |

## elenchus.

római szám a kotetet, illetve évfolyamot, az arabs szám a lapot jelöli.

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| J. P. IV. 8. | Vincze 1.<br>J. P. III. 3.<br>VI. 3.<br>VII. 3. | J. P. IV. 3.<br>IX. 3. | I. Adv. |
| J. P. V. 10. | Pák. I. 27.<br>J. P. XI. 19. | | II. Adv. |
| J. P. VIII. 35. | Pák. I. 66.<br>Vincze 16.<br>J. P. IV. 33.<br>V. 29.<br>Jir. 27. | J. P. XII. 27.<br>XIII. 27. | III. Adv. |
| J. P. III. 39.<br>IV. 40.<br>XI. 43. | Pák. I. 94.<br>J. P. VII. 26.<br>VIII. 43.<br>X. 35. | | IV. Adv. |
| J. P. VIII. 17.<br>IX. 10.<br>Jir. 12. | J. P. VIII. 30. | | Immac. Conc. |
| J. P. IV. 89.<br>95. | Pák. I. 106.<br>J. P. V. 45.<br>VI. 58.<br>VII. 64.<br>IX. 44.<br>X. 51.<br>XII. 44. | | Nativ. Dni. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| Pák. I. 129.<br>Vincze 542.<br>J. P. IV. 103.<br>VI. 73.<br>VII. 78.<br>VIII. 80.<br>IX. 51.<br>X. 60. | J. P. XI. 62. | J. P. III. 63. | Pák. I. 137.<br>J. P. XIII. 53. |
| J. P. IV. 116.<br>XI. 68.<br>XII. 63. | | | Pák. 196. |
| J. P. IX. 71.<br>78.<br>Jir. 68. | Pák. I. 229. | | Pák. I. 237.<br>J. P. V. 80. |
| | J. P. VI. 155.<br>X. 104. | Jir. 74. | Pák. I. 249.<br>Vincze 37. |
| Pák. I. 276.<br>J. P. VI. 163.<br>VII. 127.<br>X. 122.<br>XI. 120. | J. P. III. 103.<br>V. 116. | J. P. IV. 140. | J. P. XII 99.<br>XIII. 81. |
| J. P. X. 134.<br>XIII. 89. | | | J. P. IV. 183.<br>XI. 127. |
| | Pák. I. 310. | | |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyházi év |
|---|---|---|---|
| J. P. V. 51. | J. P. XII. 49.<br>Jir. 52. | | S. Steph. Protomart. |
| J. P. VI. 97. | Pák. 188.<br>J. P. V. 63.<br>Jir. 59. | Vincze 30.<br>J. P. III. 70.<br>IX. 56.<br>X. 76. | Dom. p. Nativ. |
| J. P. V. 84. | Vincze 391.<br>J. P. IV. 127.<br>VI. 143. 150.<br>VII. 99.<br>VIII. 119.<br>X. 96.<br>XI. 100. | J. P. III. 89.<br>VIII. 113.<br>XII. 82.<br>XIII. 75. | Circumc. |
| | Pák. I. 256. | J. P. V. 108.<br>VII. 117.<br>XII. 90. | Dom. p. Circumc. |
| J. P. IV. 133.<br>VIII. 125.<br>Jir. 82. | J. P. III. 95.<br>V. 123.<br>VI. 168.<br>IX. 82. | | Epiphan. |
| J. P. III. 107. | J. P. VI. 176.<br>VIII. 132. | Pák. I. 290.<br>298.<br>Vincze 43.<br>J. P. V. 130.<br>VII. 135. 146.<br>IX. 102.<br>XII. 112.<br>Jir. 90. | I. p. Epiph. |
| | | Pák. I. 317.<br>J. P. IX. 108. | II. p. Epiph |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| Jir. 100. | J. P. VIII. 145.<br>XII. 122. | | J. P. XI. 138. |
| | J. P. XII. 129. | Vincze 57.<br>J. P. VIII. 157.<br>X. 153.<br>XIII. 106. | Pák. I. 357.<br>J. P. V. 156. |
| Pák. I. 377.<br>J. P. XIII. 747. | Pák. I. 370.<br>J. P. III. 641. | J. P. IX. 145.<br>XII. 150. | J. P. VIII. 729.<br>Jir. 116. |
| J. P. VIII. 736.<br>XIII. 753 | | Pák. I. 416.<br>J. P. XI. 838.<br>XII. 156. | J. P. IV. 766.<br>IX. 152. |
| J. P. VII. 629.<br>X. 766.<br>XIII. 760. | J. P. VIII. 746. | J. P. XI. 852.<br>Jir. 132. | Pák. I. 429.<br>435.<br>J. P. VI. 231. |
| J. P. VII. 629.<br>XI. 161. | | J. P. XII. 139. | |
| J. P. X. 168. | J. P. III. 131.<br>IX. 158. | Vincze 89.<br>J. P. VII. 180.<br>VIII. 162.<br>XI. 142.<br>XII. 164.<br>XIII. 112.<br>Jir. 147. | |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| J. P. III. 113.<br>IV. 191. 198.<br>V. 136. | Pák. I. 331.<br>337.<br>J. P. V. 145.<br>VI. 184. 192.<br>VII. 154. | J. P. III. 615.<br>XIII. 100. | Nom. Jesu. |
| J. P. V. 209.<br>VI. 198.<br>VII. 161.<br>IX. 129. | Pák. I. 350. | J. P. III. 615.<br>Jir. 107. | III. p. Epiph. |
| J. P. VII. 168. | Vincze 65.<br>J. P. IV. 224<br>VI. 203. | | IV. p. Epiph. |
| | Pák. I. 409.<br>J. P. V. 759.<br>VI. 222.<br>Jir. 123. | J. P. X. 738. | V. p. Epiph. |
| | J. P. III. 662.<br>V. 766. | | VI. p. Epiph. |
| J. P. III. 153.<br>IV. 217.<br>V. 180.<br>VII. 174.<br>VIII. 168.<br>IX. 135.<br>Jir. 140. | J. P. VI. 215. | J. P. XIII. 119. | Purific. |
| | Pák. I. 449.<br>457.<br>J. P. IV. 230.<br>V. 174. | J. P. VI. 239. | Septuages. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. XI. 151. | J. P. VIII. 186. | Vincze 96.<br>J. P. III. 146.<br>X. 177. | |
| | Vincze 104.<br>J. P. IV. 254. | J. P. VIII. 206.<br>IX. 173.<br>X. 186. | J. P. VII. 195.<br>XI. 174.<br>XII. 181. |
| Vincze 414. | Pák. II. 87. 93.<br>J. P. VI. 273.<br>VIII. 251.<br>IX. 230.<br>Jir. 208. | J. P. V. 259. | J. P. VIII. 243<br>X. 233.<br>XII. 217. |
| | J. P. V. 212.<br>XI. 191. | Pák. II. 3.<br>J. P. X. 193.<br>XII. 195. | J. P. III. 170.<br>VII. 203.<br>IX. 192. |
| | J. P. XI. 198.<br>Jir. 178. | | J. P. V. 218.<br>IX. 200.<br>XII. 203. |
| J. P. VII. 222.<br>VIII. 223.<br>IX. 222.<br>XIII. 168. | | Pák. II. 43. 50.<br>Vincze 129.<br>J. P. III. 188.<br>IV. 292.<br>V. 225.<br>XII. 210. | J. P. VI. 378. |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| Pák. I. 470.<br>J. P. VI. 246.<br>VII. 186.<br>IX 166.<br>XII. 173. | Pák. I. 476.<br>J. P. V. 185.<br>VII. 186<br>XIII. 127<br>Jir. 148. | J. P. IV. 238. | Sexages. |
| | Pák. I. 490.<br>497.<br>J. P. V. 190.<br>VI. 251.<br>XIII. 141. | J. P. III. 163.<br>Jir. 163. | Quinquag. |
| J. P. IV. 331.<br>XIII. 223. | J. P. V. 253. | | Annunciat. |
| Pák. II. 9.<br>J P. IV. 263.<br>XIII. 152.<br>Jir. 171. | J. P. VI. 257.<br>VIII 211. | | I. Quadrag. |
| Vincze 119. | Pák. II. 23.<br>30.<br>J. P. III. 179<br>IV. 279.<br>VI. 265.<br>VII. 215.<br>X. 201. | J. P. XIII. 161. | II. Quadrag. |
| J. P. X. 205.<br>XI. 209. | | Jir. 176. | III. Quadrag. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| | J. P. V. 231.<br>XIII. 177. | J. P. III. 193. | J. P. X. 219.<br>XI. 219. |
| J. P. VII. 241.<br>XI. 343. | J. P. IV. 337. | Vincze 146.<br>J. P. V. 246.<br>VI. 293.<br>X. 226.<br>XIII. 184.<br>Jir. 200. | J. P. VIII. 235. |
| | | J. P. XI. 350.<br>XIII. 232.<br>Jir. 215. | |
| Pák. II. 129.<br>137.<br>Vincze 426.<br>J. P. V. 266.<br>273.<br>VI. 307.<br>IX. 262. 271.<br>XI. 357.<br>XII. 243.<br>Jir. 225. | | J. P. X. 262. | J. P. VII. 249.<br>VIII. 258. |
| J. P. III. 216<br>225.<br>IV. 384.<br>VI. 401.<br>VIII. 275.<br>XI. 365.<br>XII. 250. | Pák. II. 154.<br>Vincze 432.<br>J. P. V. 279.<br>285.<br>VI. 393.<br>VII. 260.<br>IX. 279. 285.<br>X. 273.<br>XIII. 305.<br>Jir. 230. | | Pák. II. 161. |
| Pák. II. 176.<br>Vincze 441.<br>J. P. IX. 289.<br>XIII. 313. | | J. P. III. 231.<br>VII. 283. | Pák. II. 183.<br>J. P. V. 296.<br>VI. 410.<br>Jir. 238. |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| Pák. II. 66. 83. J. P. VII. 228. IX. 240. Jir. 193. | J. P. VI. 288. VIII. 229. | J. P. IV. 317. XII. 224. | IV. Quadrag |
| Pák. II. 114. J. P. III. 199 XII. 237. | Pák. II. 107. | | V. Quadrag. |
| | J. P. IX. 225. | | Palmar. |
| Pák. II. 147. J. P. IV. 269. XIII. 296. | J. P. III. 209. | | Parasceve. |
| | J. P. VIII. 266. | | Dom. Resurr. |
| J. P. XII. 257. | J. P. V. 290. VIII. 280. X. 281. XI. 382. | J. P. IV. 390. | Fer. II. Pasch. |

(Folyt. kóv.)

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

Milyen volt András püspöknek kormányzása egyházmegyéje papságával és népével szemben? arra az ujabb kor szorgalmas forrásgyüjtése folytán, mindig több-több világosság áramlik.

Személye a legkitünőbb család sarjadéka; s midőn mint prépost, azon kitüntetésben részesül, hogy őt a káptalan tagjai püspökuknek választják, ifjú kora daczára: a választás helyességét maga a király is támogatja s a magyar nemesség virágával együtt tanuságot teszen András püspök nagy erényeiről. »Quem Carolus rex Hungarie, irja XXII. János pápa, et .... alii magnates nobis de multe probitatis meritis commendarunt.« Hogy a pápa levelében a korhiány mellett meg van emlitve, miszerint tudománya kevesebb, mint amennyi a püspökséghez illik, az tekintettel ifjú korára megrovás természetével nem birhat, és általa könnyen pótolható volt. Már megválasztatása után mellette látjuk két testvérét gróf Szécsi Pétert és Miklóst, kik Szent-Mihály-köve vára átvételekor vele együtt a szent keresztre megesküsznek a szerződés teljesitésére. Előkelő nép van szolgálatában; grófok és nemesek vannak körülötte, étekfogó mestere Suk Mihály, három-négy faluban földbirtokos Kolozsmegyében, s a hatalmas Tamás vajda, a király sógora, boszút áll rajta, azért, mert a fényes vajdai udvart odahagyva, a püspök szolgálatába állott. Daczára a vajdával viselt küzdelmeknek, a nemesek nagy tisztelettel vannak iránta, szép és számos alapitványokat tesznek ingatlan vagyonban is, és András püspök mindenütt mint gene-

rózus főúr tünik fel, s az adományt, szeretett egyháza részére elfogadván, kötelességén felul ajándékokkal viszonozza. Püspökségének régi jogaiért és méltóságáért, s bátran szembeszállott a vajdával, a királylyal, s bár itt-ott félre ismerték buzgóságát, mégis megérte, és vigasztalással tapasztalhatta, hogy maga a néhai Tamás vajda is egész falut adat fiai által neki és székesegyházának; Péter alvajda pedig, aki az ő Váradján fenyegetőzött, hogy Alárd fiai példájára fel kell égetni az erdélyi székesegyházat, nemsokára a gondja alatt lévőket nagy alapitványoknak megtevésére felhatalmazza. S az anyagi vagyon-szerzésben oly szerencsés, hogy sokan azt irigyelni kezdik, és egyháza régi privilegiuma ellenére, mely szerént mindenki, (még a nemesség is) igaz vagyonukból Szent Mihály főegyháza javára alapitványokat, királyi consensus nélkül is tehet, azt megröviditeni szeretnék; a nagy királyt pedig Lajost, oly rendelet kiadására birják, mely sem az ő korához, sem jelleméhez nem való; s melyet a király, bár megiratott hevenyében, ellenséges indulata részeiben soha teljesedésbe nem vétetett, sem a vagyonszerzés megkötésében, sem a főpap lelki hatalma lenyügözésében. Midőn a vajda rosz példája az erdélyi nemesség jó részét a püspök ellen való egyenetlen küzdelembe bonyolitja, s a papság, mely kegyuri javadalmaikban alkalmazva van, egyházi kötelességében, a küzdelem hevében megtántorodik, s emberi tekintetek és érdekek miatt a püspök tilalmát megtartani nem tudja, nem meri vagy nem is akarja: ily esetben nem az a fődolog, hogy a püspök a pátronusok egyházaiba az ő akaratjok ellen papokat ne tegyen, de oly királyi rendelet lett volna szükséges, hogy a pátronus a hű papokat ne kergesse ki javadalmaikból, s a püspöki hatalom megvetőit, védelme, pártfogása alá ne vegye, s egyházi javadalmakra ne segitse, amit Tamás vajda és társai széltében cselekedtek, a hivő nép nagy botránykozására, és saját lelkök kárára.

Azért ezen heves, és mérséklet nélküli küzdelem, mint valami vihar lecsendesedése után, (mint VI. Kelemen pápa 1344. évi leveléből kilátszik) zsinatra hivja meg papjait,

hogy az egyháznak okozott sebek orvoslásáról gondoskodjék. E zsinat határozatairól nincs semmi tudomásunk, de hogy mi lehetett a tanácskozás tárgya, arról nem lehet kétségünk. Törekedett kérdőre vonni az engedetlen papokat, kik a tilalom alá vetett templomokban istentiszteletet tartottak, s megbüntetni azon kóbor papokat, kik egyházi missió, küldetés nélkül, csupán a pátronusok akaratára támaszkodva, a még meg sem ürült papi hivatalokba, nem az ajtón, de az ablakon át, betolakodtak és botrányokat bűntényekkel vegyitettek. Meglehet, fennforgott a pátronátussal visszaélő nemesek megfenyitése is, és ezek önmagokat igazolni törekvő erőlködésének látszik az a panasz, melyet az egyházi bíróság rendezése előtt nagy Lajos elébe juttattak.

A püspöki hatalom akkor is sok gondokkal járt, mint most. Minden főesperesnek első folyamodásu foruma volt; még pénzbirsággal büntető hatalommal is felruházva. S ezektől a felebbezések a püspök elébe kerültek, aki az albai és tasnádi vikáriátus által másodfoku birói hatalmat gyakorolt, s csak innen mehetett át a peresügy az érseki hatóság elébe.

Az egyházi fegyelem egyik érdekes esetét tartotta fenn Bethlen-Szent-Miklós papja, ki a püspök által hivatalába küldetést nyervén, és abban több ideig szolgálván, attól fél, hogy némely hatalmaskodó egyházi és világi emberek elütik őt hivatalától, s azért András püspökre hivatkozva a kevezi apátság előtt óvást teszen, nehogy némely szász papok, Jánost, azelőtti bethlen-szent-miklósi papot, kit a püspök a censurák megvetése miatt hivatalától megfosztott, oda visszahelyezni megkisértsék.

Ezen plébános elbeszéli, hogy ő hivatalát törvényesen nyerte, s abba nem az ablakon, de az igazi ajtón ment be; t. i. püspöki kinevezés mellett; János pedig az azelőtti szent-miklósi pap, a püspöknek helyettese, Mihály Dobokai főesperes által, rendes per útján lett megfosztva »propter suam rebellionem et contumaciam« lázadása és makacssága miatt »quod non curabat interdictum seu excommunicationem«, de az ellen »pompás miséket« tartott, s emiatt még

»szabályszerűsége« sincs a plébániára, lévén ő »irregularis.« Továbbá felhozza ellene, hogy papsága alatt bort árult, és tánczolgatott; hogy a népet elhanyagolta, és odahagyva hivatalát, több mint negyven napon át, három gyermek halt meg keresztség nélkül, s mégis most pártfogói által reményli visszaszerezni azon templomot, amitől »secundum formam juris exstitit amotus.« Még azt is megemliti róla, hogy a püspök őt kétszer elzáratta. »Jussit .... bina vice carceri mancipari.«

Bár ezen elbeszélt fellebbezés, vagy óvástétel 1350-ben történik, látszik, hogy János pap eseményei régibb évekből, a Tamás vajda mozgalmas idejéből erednek, csak akkor lévén a vajda fedezete alatt bátorsága, az egyházi fegyelem semmibe-vevésére.

Úgy látszik a körülményekből, hogy János papnak ezen megbüntetése nem állott egyedül a maga nemében; de a többiek megérdemlett büntetéséről részletesen nincs tudomásunk, szenvedéseikről pedig hallgattak, tudván, hogy sorsukat megérdemelték.

Még megkapóbb az a részlet, ami VI. Kelemen 1344. évi leveléből kiviláglik. A püspök t. i. zsinat tartása alkalmából Lőrinczi István telegdi főesperest utasitja, hogy a püspöknek engedetlen, a zsinatra makacsságból nem jövő papjait, vagy akik tilalom alá vetett egyházakban papi functiókat végeztek, ha önkényt nem jönek, fogassa el, és úgy küldje a püspök elébe. Ilyen papokról a püspök névsort is adott a főesperes kezébe. És a főesperes, visitatio alkalmával megtalált egyet a nevezettek közül s attól zálogot vett annak biztositása végett, hogy három nap alatt a püspök előtt megjelenik. És ez a pap, (kár, hogy el van hallgatva neve és községe), midőn a püspök elébe indul, bizonyos világi emberek gyülésébe jutván, azokot rábeszélni törekedett, hogy a zálogot a főesperestől vegyék el. Ezek nem támadták meg a főesperest a zálogért, sőt ellenkezőleg az ő gonosz tervét leleplezték. Azért a főesperes a püspök elébe nem siető, sőt illetéktelen helyen védelmet keresö papot elfogatta, és békóba veretve inditotta útra a

püspök elébe. S minthogy az volt mondva a papról, hogy »egy könyvet elrejtett magának«, a főesperes parancsot adott ki, hogy őt annak előadására, ha kell, kinzással is kényszeritsék. Ezek az esperesi végrehajtók pedig a végrehajtásban a határokat túllépve, a pap kezéből kinzással vért eresztettek, békóban tétették meg vele az utat.

Távol legyen, ezen eljárást mindenben helybenhagyni; maga András püspök is hibásnak tartotta azt, a főesperes pedig egyenesen a római kuriához folyamodott, hogy a mennyiben hibás eljárása miatt irreguláritásba, s egyéb egyházi büntetésbe esett volna, az apostoli szentszék, kellő elégtételadás mellett őt mentse fel. (Theiner: Monumenta I. 662, 663.) Ezen pápai irat 1344. februárban kelvén, látszik, hogy a mondott történet a mult év telén történhetett.

5. Midőn nagy Lajos 1344-ben juliusban Gyulafehérvárt volt, a székelyeknek és szászoknak Szécsi András erdélyi püspök ellen irányzott régibb panaszaik folytán, Gyulafehérvárt julius 28-ik napján, mint hangsúlyozva van, az országos tekintélyek, főpapok, főrendek tanácsa szerint, nevezetes királyi rendeletet adott ki, melylyel az erdélyi püspök törvényszékének hatáskörét szabályozta.

Az ok e rendelet kiadására a kölcsönös panaszok valának, a jogszerzés és joggyakorlat kérdését illetőleg; a czélt pedig maga a fejedelem abban jelöli ki, hogy ezután a nemesség, a székelyek és szászok jogaikkal éppen úgy, mint a püspök békességesen és zavar nélkül éljenek, és az erdélyi részek közbékéjén maga a király örvendezhessen.

Azért 1) a házassági ügyeket, a paraphernum, dos = női hozomány, s leányi negyedrész ügyeit, s papi személyek megverése ügyét, ami eddig is oda tartozott, az egyházi joghatóság elébe tartozónak jelentette ki, de úgy, hogy az egyházi biró a sértett személyt per útjára ne kényszerithesse, sem a sértő feleket másképpen, mint a törvény rendje szerint ne büntethesse. Szüzek, nők, házasságtörő férfiak vagy nők megsértése (hacsak vérontással kapcsolatban nincs) valamint a végrendeleti ügyek is az egyházi bíróság hatáskörébe tartoznak, avval a megjegyzéssel, hogy

midőn házasságtörőkről a per nem a büntény megfenyitése végett foly, az egyházi bírósághoz, ha pedig a büntény megfenyitése végett foly, a világi bírósághoz tartozzék.

2) A püspök a birtoklás tényében, a per folyama alatt senkit egyházi czenzurákkal ne büntessen, de más jogtalanságokért, és az egyház ellen elkövetett tényekért szabad kiközösitést, vagy egyházi tilalmat alkalmaznia.

3) A püspök által helyes, vagy helytelen okból elfoglalt birtokok perének végleges letárgyalását a vajdára bizza a király s megtiltja, nehogy a nemesek megfélemlitésével azok birtokait a püspök elfoglalja, vagy királyi engedelem nélkül megszerezze.

4) A püspök a nemesek birtokaira és templomaiba papokat ne tehessen önkénye szerint, erőszakkal, az ő akaratjok ellenére.

5) Az erdélyi részek lakói, a nevezett püspöknek, a jövő évtől kezdve minden egyes kalangyakepéért fizetni fognak egy pondo denárt (= hat denár) a királyi kincstár denár-számitása szerint. Ha pedig ez a püspöknek nem tetszenék, akkor az érdekeltek a köteles kepét hagyják künn a mezőn, (kivéve ezen esztendőt, mert az új denárok az erdélyi részekben még nincsenek forgalomban.)

6) Az esperesek foruma előtt egy perlekedő felet sem szabad ügyeikben egy márka értékén felül elitélni.

Ezen királyi rendeleten sajátságos szellem ömlik szét, mely az erdélyi püspököt bizonyára nyomta és szorongatta.

A kepére vonatkozó rész, amily világosnak látszott éppen olyan határozatlan volt és káros a valóságban. Mert az őszi és a tavaszi kepe megkülönböztetve nincsen; az sincs biztosságba helyezve, hogy a kepe mindenütt egyforma mennyiségben számittassék és szállittassék, s maga a becslés hogy egy rakás kepe egy pondo denárt érjen, és többet ne, oly önkényes és az egyházi érdekeltek meghallgatása nélkül történvén, oly egyoldalu, hogy avval sem az erdélyi püspök, sem az ő papsága megelégedve nem lehetett. Néhány év mulva rájött erre maga a nagy király is, mert 1352-ben az erdélyi részre kiadott ujabb rendeletével a

régi kepe-szedés és kepe-becslés módját András erdélyi püspök egyházi körére visszaállitotta és elrendelte, hogy a bárányok, gidók, méhek stb. tizede is a régi szokott módon fizettessék; s ezen rendeletét az erdélyi részekben, nyilvános helyeken, mindenütt kihirdettetni rendelte.

Tehát a nagy király által megkisérlett első *kepe-váltság* nem sikerült; ami felett nem is lehet csudálkozni, miután mind e mai napig, számos kisérlet volt téve a kepemegváltás keresztülvitelére, de azt a régi kepét, biztos alapon megváltani még seholsem lehetett, ha csak maga a nép nem fizeti a kepét, vagy magának meg nem szerzi az annak megfelelő tőkét!

Még feltünőbb ezen rendeletben az, hogy az erdélyi egyházi biróságok hatáskörét, a nagy király nem országos törvénynyel, de egyszerű királyi rendelettel szabályozza, ami úgy tünteti fel az erdélyi részeket, mintha nem is a köztörvény alatt állanának, és a kormányzás módja mint valami időleges »provisorium« egyszerű királyi rendeletektől függene.

Az a részlet pedig, hogy a püspök a nemesek birtokaira és egyházaiba, azok akarata ellen papokat ne tehessen, egyenesen a kegyuri kérdéssel függ egybe és a Tamás vajdával egy követ fuvó nemesekre vonatkozik. A régi okmányok szerint, a kegyuri jog az országban egy, és az apostoli király által gyakoroltatik az egyházi intézmények felett. A király ezen főkegyuri jogot birtokadományozások, és kiváltságok által más világi (s egyházi) emberekre is átruházhatja. A magyar nemesség Erdélyben magát egyenkint és együtt patronusnak tekinti, ami világos az erdélyi nemeseknek Tordán 1446-ban tartott gyülése határozatából, melyet a kolozsi főesperességnél idézni fogok. Azonban ezen kegyuri jog minden időben ruganyos természetű volt, és ahol az atyai, jótevő kegyes indulat az egyházi intézmények iránt hiányzott, könnyű volt a félreértés, de sikertelen is a legtöbb esetben a perlekedés. Így volt ez régen, és így van ma is. Úgylátszik, András püspök a kegyuri jogot és az abból folyó prezentát, csak a fundatio, dota-

tio, aedificatio alapján ismerte el, és kisebb adományokat a kinevezendő személyek »bemutatására« elégtelennek tekintett; s a kinevezéseket függetlenül gyakorolta azon nemesek ellen, kik talán jótevők voltak, vagy lehettek in theoria, de patronusoknak vélték magukat, s mint ellenségek léptek fel in praxi; például Tamás vajdát támogatva. Egyébiránt e pont alatt ezen egész korszaknak egy jellemvonását vélem felismerhetni, amennyiben t. i. a király a pátronusok hatáskörét a püspöki kinevezések ellen szélesebb alapra fektetni törekedik. Ez a pápai reservatiók korának visszahatása. A királyi hatalom látván a pápák számos reservátióit, melyekkel egyházi főbb és alsó hivatalok kinevezését a püspököktől elvévén, magoknak tartották fenn, kedvet kap arra, hogy a kegyuri jog alapján terjeszsze az alsóbb és a főpátronus befolyását és hatáskörét. S midőn a pápai reservatiók kora lejárt, csaknem mindenütt a főpátronus lépett nyomába, s oda fejlődött a viszony, hogy legtöbb egyházi beneficium osztogatási joga a prezentáczio útján tőle függött. Ennek gyakorlati eredménye, hogy mig régen csaknem minden kanonok kinevezése a püspöké volt, a későbbi korban igazi kivétel- és ritkaságszámba megy, ha valamely püspök ilyen kinevezési joggal bir, a magyar királyi korona sugarai alatt; a püspök választása pedig egészen elenyészett.

A királyi rendeletnek éppen a Szécsi András személyére vonatkozó része, amennyiben a birtokszerzésről, és annak elbirálásáról szólt, Szécseni Tamás volt erdélyi vajda esetére emlékeztet, kit a fennebb mondottak szerint, vajdai nagy hatalma daczára is András püspök egyházi censurákkal is kényszeritett a jogrend megtartására, mely jogi rendtől és törvényes eljárástól maga Szécseni Tamás a királynak »proximus«-a, a »mindenkor szerény, hűséges és béke szerető férfia«, az erdélyi püspök jószágainak önkényes feldulatása és kifosztása által, s egyebekben is nem egyszer letévedett, semmi egyébre mint nagyobb erejére, és vajda elődeinek disztelen példájára támaszkodva, kik hogy az erdélyi hegyek között kincseket gyüjtsenek, gyakran önkényes törvénytelenségekre vetemedtek.

Ami a főesperességek forumának birságoló megszoritását illeti, az is a korszak forduló pontját látszik feltüntetni. A főesperességek birósága lassanként szük korlátok közé jut, s a XIV. században elvileg eltöröltetik a katholikus egyházi hatóságok területén. De sajátságos tünemény az, hogy a katholikus egyház kebeléről Erdélyben leszakadozott felekezetek, a Luther-, Kálvin- és Szoczin-követők és a görög-keletiek ezen főesperesi hatáskört egész napjainkig fenntartották és gyakorolják!

Végre legfurcsább a királyi rendelet azon része, mely a püspöknek exkommunikálás-jogát akarja szabályozni, és a birtokszerzést valami »placet«-hez köti. Egyik tétel sem felel meg az akkori jogviszonyoknak, s talán a régi Tamás vajda keze mozog az ilyen törekvések alatt, mik gyakorlatba át nem mehettek.

6. Ismeretes, hogy XIV. század elejétől fogva, hetven évig a pápák, választási és politikai zavarok s egyéb machinátiók miatt Rómát odahagyván Avignonban tartózkodtak. Ezen helyzet sok nyomasztó következménynyel járt. Megszüntek a római és olaszországi pápai jövedelmek, miken a hatalmaskodó pártok veszekedtek és osztozkodtak. A pápák kénytelenek voltak oly jövedelmi forrásokhoz folyamodni, mik a püspökökre és a papságra nézve terhesekké váltak, és mindenféle súrlódásokra, panaszokra s visszaélésekre vezettek. Ilyenek voltak, egyebeket mellőzve, különösen a pápai reservatiók, mikkel a püspökségek, apátságok, kanonokságok, sőt más kisebb javadalmak is egyenesen a pápának voltak fenntartva, miáltal a káptalanok választási joga lassanként háttérbe szorult; s a püspökök hivatal-osztási joga éppen úgy, mint a kegyurak befolyása csorbát szenvedett. Az avignoni korszaknak ez áramlatával bátran szembe nézett András püspök, s a reservatiókat erdélyi püspöksége területén elhatalmasodni nem engedte. Ezen elhatározása azonban, amiről neki sem lehetett kétsége, őt magával a római kuriával hozta ellentétbe.

Hogy ezen ügyről, András püspököt és vele tartó

káptalanát illetőleg méltányosan itéljünk tudnunk kell a következőket:

Az erdélyi káptalanban az ő idejében valami 20 szék volt, miből kettőt, az albai és küküllői főesperességet a király osztogatta. A többinek kiosztása, kezdve a prépostságtól a püspöknek régi joga vala. Ezen jogot, annak minden természetes következményeivel együtt erős próbára tették a római reservátiók és »gratia exspectativák.« Mert, csupán csak azon (nem is teljes) névsort tekintve, melylyel a római kuria, az erdélyi káptalanba, cum gratia exspectativa, embereit beigtatás végett, valami felmerülendő üresség esetére beküldötte (melyek Theiner Monumentáiban 1320-tól 1346-ig előfordulnak): azon következtetésre jutunk, hogy a püspöknek már semmi kanonoki kinevezés sem jut, sőt a jelölteket sem győzi rendben tartani, annál kevésbbé kielégiteni.

Ugyanis, nem is emlitve azt, hogy a győri, pécsi, váradi, boznai püspöki székek, sőt az *erdélyi* is a közjogban megállapitott elvek és a káptalani választás lenyomásával, már reserválva voltak, s erről az illetők ünnepélyes okmányokban jó előre értesittettek: csupán az erdélyi káptalan üresedő székeire, András püspök idejében következők kaptak római »gratia exspectativát:

1. András fia László 1320-ban.
2. Tamás fia Cháma 1321-ben.
3. Tibe László 1326-ban.
4. Wolvicus Paulus Bojanus de civitate Austrie 1326.
5. Bulcsu, Óbudai Péter fia 1330-ban.
6. János fia Péter 1332-ben.
7. Szentkirályi Lőrincz fia Jakab 1332-ben.
8. György fia Péter 1343-ban.
9. Gebullini László 1344-ben.
10. Berthold fia János (»de Wilkov«) 1345-ben.
11. Plága László 1345-ben.
12. Vilmos biboros lemondása folytán és csere útján István, bácsi lektor-kanonok készül elfoglalni az albai főesperességet 1345-ben.

13. Szekeres László fia Lukács 1346-ban.

De már nem is folytatom tovább a névsort, mert éppen ezen esztendőben tört ki a vihar a reservátiók miatt.

Ugyanis András püspök a 8. szám alatt megnevezett Pétert a káptalanba beigtatni nem engedte. (A többiek Chamát, Tibét, Bulcsut kivéve, szintén nem jutottak stallumukba.) De Péter, a pápai okmánynyal kezében, számitgatta az üresedéseket, s midőn kiesett a jó reménységből, és látta, hogy a dobokai főesperességet is, mely Fajszi Péternek (kit Theiner: Monumenta I. 714. hibáson olvastat: Petrus »de Frisia« »de Fayzia« helyett, ami Fajsz küküllőmegyei községnek régi neve) mint dobokai főesperesnek halála után a püspök nem őt nevezi ki, de a kézdi főesperest Adorjánt igtattatja be a dobokai főesperességbe: perre fogta a dolgot és a pápai kinevezés végrehajtását követelte. VI. Kelemen pápa evégből az esztergomi és zágrábi prépostot és a garcsai főesperest azon utasitással küldötte ki, hogy a püspököt, ki káptalanával együtt, a beigtatás ellenzése miatt már egyházi büntetésekbe, censurákba esett, s az egyházi tilalom ellenére, az isteni tiszteletet kanonokjaival együtt folytatja, ki ezen állapotban már több mint egy éve a római kuriával ellenkezik és ami különösen hangsúlyozva van »est notorius contemptor mandatorum apostolice Sedis — et censuram ecclesiasticam vilipendit, nec per eam valet coerceri«: az apostoli szentszék itéletét, a büntetések szigoritásával, és ha szükség, az »auxilium brachii saecularis« kikérése mellett is hajtsák végre.

Mi történt tovább ezen ügyben, arról hallgatnak az okmányok; de úgylátszik András püspök szilárdan állott elhatározása mellett, Péter pedig nem jutott be a dobokai főesperes székébe; legalább én annak semmi nyomára nem akadtam. De van »nyoma« annak, hogy András püspök a római kuriát Avignonban felkereste, s ez úgylátszik éppen ezen konfliktus után történhetett, de melyik évben? arról ismét hiányosak a forrásaim. Bizonyára nem volt a püspök ezen útja valami királyi követség, mire a Szécseni Tamás volt vajdával való éles összetüzés után gondolni sem lehet,

de egyháza és káptalana ügyében, és saját püspöki hatósága megvédelmezésére tette ezen utat Avignonba. Ezen nyom, egy kis honi levéltári bizonyiték; abban van, hogy Kolbert, marseillei püspök András erdélyi püspököt a tőle kölcsön felvett 750 arany forint lefizetésének kötelességétől 1355-ben felmentettnek nyilvánitja. Kolbert ezen nyomtatványa megvolt még a mult században a káptalan levéltárában (f. 1. num. 17. alatt) de tartalmát csak a régi indexek alapján ismerjük, minthogy ezen irat már régen elveszett. Még az 1769-ben készitett káptalani másolatok könyvébe sincs bevezetve.

(Folyt. köv.)

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*A görög kath. egyházban vasár- és ünnepnapokon felolvastatni szokott evangéliumi szakaszok magyarázata (különös tekintettel a r. k. egyház közistentiszteletén felolv. evangeliumi szakaszokra). Irta ifj. Gebé Andor, Munkács e. m. áldozár, ungvári theol. tanár. Eger, lyceumi nyomda. 1890. 8-r. 511 l. Ára füzve 3 frt, kötve 4 frt. (Növendékpapoknak 2 frt.)*

A szerző, kinek nevét e vaskos kötet homlokán olvassuk, nem ismeretlen a magyar papi olvasóközönség előtt, a görög kath. papság tagjai között egyike ő a legszorgalmasabb iróknak. Mi is ismertettük már egy művét, »Az Apostoli szakaszok magyarázatát« (lásd 1892. évf. 312. l.), egyéb műveit meg épp e füzetünk boritékán hirdetjük.

Ez a perikopa-magyarázat, amelyet most mutatunk be egész röviden t. olvasóinknak, kiegészitő része, folytatása az Apostoli szakaszoknak. A görög-katholikus papok is prédikálnak, ők is, bár egész más rendszerben, felolvassák a — szintén máskép beosztott — evangeliumi szakaszokat, me-

lyek a prédikálás alapjául szolgálnak. És ennyiben, névszerint a görög-katholikus papság számára igen hasznos munkát végzett a szerző e munkája kiadásával. Mert habár vannak immár perikopa-magyarázataink, úgy magyar, mint latin nyelvüek, melyeket a görög-kath. clerus is használhat; mégis könnyebb nekik az ő felosztásuk szerint megtalálni az odavágó perikopát s annak átismételni magyarázatát, mintsem a latin egyház felosztása nyomán felkeresni az éppen szükségelt szakaszt. Ime pl. mi János ev. I. fejezetét Karácsony ünnepén olvassuk, a görög-katholikusok a husvéti misében; mi nagycsütörtökön János ev. VIII. fejezetéből olvasunk, ők Máté XXVI-ból és így tovább. (Minde különbségeket a latin s a görög ritus között, szerző egy pontos táblázatban közli műve végén.) — Ami magát a magyarázatot illeti, az inkább népszerű, mint tudományos, mindazonáltal szorgalmasan felhasználja a szentatyáknak, névszerint a görög egyházatyáknak Irenaeus, jerus. Cyrill, Epiphanius stb. bőséges adatait, s e tekintetben becsesnek mondható. (A görög neveknek túlságos magyaritása nem lett volna szükséges; Eusébi, Szeduli, Eutimi stb. egyrészt szokatlanok, másrészt semmivel sem hangzanak magyarosabban, mint ha »us« végzetük meghagyatott volna.)

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Tiz ének hangjegyekkel Jézus Sz. Szivének tiszteletére. Hennig Alajos S. I. kiadja a „Hirnök" Kalocsán. Ára 20 krajczár.*

Jézus sz. Szivének tisztelete a közelmultban hazánkban is örvendetes módon gyarapodott, úgy hogy az e czélra rendezett istentiszteletek nemcsak gyakoriak, de mindenfelé nagyon látogatottak is. Csak az volt már régóta kivánatos, hogy a Jézus sz. Szivéhez irt egyházi énekek is számban és minőségben fejlődjenek; mert az eddigi »Add nekem Jézus«, »Úr Jézus legtisztább« már nem volt elég a hivek buzgalmának táplálására. Ezért tette közzé az egyházias énekmodorban annyira jártas P. Hennig Alajos a fönnjel-

zett énekfüzetet. Az énekek egy része már a »Hirnök« lapjain látott napvilágot, most tizre kiegészitve jelentek meg. Az énekszövegek jónevű katholikus egyházi költőinktől: Rostytól, Kalocsay Alántól, Epölyitől származnak, túlnyomóan eredetiek, csak egy a forditás köztök, mely kétszer van dallamositva és feldolgozva. A dallamok mind a legszigorúbb egyházias szellemben vannak tartva, lágyan és emelkedetten folynak, s mi a fő, a leggyakoribb hangterjedelemhez alkalmazkodnak. A harmonizálást kifogástalanul, klasszikus szigorral s természetes könnyedséggel vitte a szerző keresztül. — A sz. Sziv tiszteletének terjesztésén fáradozó plébános uraknak, továbbá kántoroknak, iskoláknak s egyáltalán a hivőknek kiválóan ajánljuk a füzetet, mely egyébiránt magánájtatosság czéljából is alkalmas; mert hisz zongorán, harmoniumon is igen jól játszhatók a darabok. Hogy hogy lehet ezt a szép kiállitású, tartalmas füzetet ily bámulatos olcsón, 20 krért adni, szinte alig értjük. Tessék minél sűrűbb megszerzés által a kiadók áldozatkészségét jutalmazni.

*X. Y.*

*Zur Entstehungsgeschichte der ständigen Nuntiaturen. Von dr. A. Pieper, Priv. Doc. an d. kgl. Akad. Münster. Freiburg im Br. Herder, 1894. 8-r. 222. l. Ára 3.50 Mk. = 2 frt 10 kr.*

Ez a könyv egy egyháztörténelmi monografiácska, s arról értekezik, hogyan keletkeztek és fejlődtek a nunciaturák Német-, Franczia-, Spanyolországban egészen a XVI. század közepéig. S miért csak idáig? Mert a szerző, mint előszavában mondja, tulajdonkép egy későbbi művében, melynek czime lesz: »Instructionen an die päpstl. Legaten und Nuntien« akarja az állandó nunciaturák fejlődését egész napjainkig vezetni, úgy hogy ezen előttünk fekvő dolgozata a jövőnek csakis mintegy bevezetése.

Így hát meglehetős töredék-alakú munkálattal, torzóval van dolgunk, amely különben is csak kevés szakférfiú-

nak fogja érdeklődését felkelteni. A könyv első része historikus dolgozat, (a 151. lapig) — másik része okmánygyüjtemény (Analekten) végig. A négy fejezet, melyekre az első rész tartalma oszlik, a következő: 1) Mi volt a kezdete a küldöttségeknek, melyek eleinte csak rövid, később hosszabb időre kaptak mandátumot, 2) a rendes és rendkivüli küldetések közt fenforgó különbség, névszerint a XV. és XVI. században, (első nuncziatura Velenczében 1500.) stb. 3) Nunczіusok Spanyolországban, Francziaországban, 4) legátusok és rendkivüli nunczіusok.

Érdekesebb az Analekták gyüjteménye a könyv második részében; a nunczіusoknak adott nagyfontosságú instrukcziónak szövege hol latinul, hol olaszul van adva, s ügyesen meg is magyarázva.

A könyv végén kettős tárgymutatót látunk, a chronologiai átnézetét, a nunczіusok neveivel, — s a pápai követeknek betürendes névsorát a könyv által felölelt egész időszakból.

Aki a tárgy iránt érdeklődik, e rövid ismertetés fonalán is el fogja tudni birálni, bir-e számára a könyv értékkel vagy nem.

*Liberius.*

*Friedländer-Bozóky: Vallás-erkölcsi viszonyok a római császárság fénykorában. 298. l. Nagyvárad, 1894. Ára 2 frt. (Megrendelhető Dr. Bozóky Alajosnál, a nagyváradi jogakadémia igazgatójánál.)*

Jelen mü Dr. Bozóky Alajos »Római világ« cz. művelődéstörténelmi munkájából a III. kötet harmadik, de *magában is teljesen önálló és befejezett* része. (Az I. kötet tartalma: Róma városa, az udvar, a három rend, a társas érintkezés, a nők. A II. kötet tartalma: utazások, a nyilvános játékok, a fényüzés. A III. kötet szól: a művészetekről, a szépirodalomról s a valláserkölcsi viszonyokról.)

A császárkori Róma viszonyai, de különös valláserkölcsi állapotai manap kétféle szempontból érdekesek: általános

művelődéstörténelmi szempontból és a kereszténység szempontjából. Hiszen e korban érte el az ó-világi pogány kultura tetőpontját, s éppen ez időben lépett fel a pogány kultura közepette a keresztény vallás. A római kulturában látjuk, mire képes a természetes emberi ész és munka a maga erejéből; a kereszténységnek a római kulturán aratott győzelméből pedig megismerjük a krisztusi vallás, erkölcs és kultura fensőbbségét s meggyőződünk, hogy a kereszténység diadala az isteni Gondviselés csodálatos műve volt. Ma, mikor a kereszténység eredetéről oly sokat vitatkoznak, elméleteket állitanak fel, melyek czélja a kereszténységet a megelőző szellemi mozgalmakból, zsidó és pogány elemekből minden természetfeletti ok mellőzésével megfejteni: nagyon időszerű kérdést tárgyal Friedländer műve, mely bepillantást enged azon vallási és erkölcsi fogalmakba, elvekbe, állapotokba, melyeket a keresztény vallás hóditó utjában talált. Annál érdekesebb pedig e mű, mert protestáns szerző, (Friedländer) irta, aki az egykoru pogány és keresztény irók, feliratok és emlékek alapján dolgozott.

A munka első része (1—154. l.) a rómaiak vallási állapotát, s a zsidósággal és kereszténységgel szemben elfoglalt álláspontját vázolja.

Szerző bebizonyitja, hogy a rómaiaknál a vallástalanság nem volt oly nagy, mint rendesen hiszik. A nép hitt a pogány mythologiában, sőt a műveltek is, bár az utóbbiak a mythologiát igyekeztek észszerübben felfogni. A filozófusok egy részének hitetlensége a néphez nem férkőzött. Ezért a pogányságnak a kereszténységgel szemben oly szivós ellenálló ereje, — s ezért volt oly természetfölötti a kereszténységnek diadala.

A császárság korában az idegen istenek (kivált semiták és egyptomiak) tisztelete igen el volt terjedve a rómaiaknál, népnél és művelteknél egyaránt. A csodákban és jövendölésekben való hit egész babonasággá fajult. Kivált a II. és III. században a pogányság minden erejét megfeszitette, hogy a keresztény vallással csodák dolgában verse-

nyezzen. Még az előkelők és filozófusok nagyrésze is a legnevetségesebb babonáknak hódolt.

Mig azonban a római (és görög) vallás pogány elemeket könnyen és ellenkezés nélkul felvett magába, addig a zsidó és keresztény monotheismus kizárólagosságával már meg nem alkudhatott. Kivált a kereszténység a pogány isteneket holt bálványoknak, vagy gonosz szellemeknek nyilvánitotta. Természetes, hogy a római előtt, ki az istenséget csak a mythologia sok és változatos istenében megtestesülve tudta képzelni, s a földi élet örömeiben kereste végczélját, a kereszténység istentagadás és »az emberi nem gyülölete« számba ment. A zsidóság még monotheismusa daczára sem jött éles ellentétbe a pogánysággal, mert elzárkózott vallás volt, czélja inkább az önfenntartás mint a hóditás volt. Csak lassú, észrevétlen befolyást gyakorolt a pogányságra, amennyiben annak egyes eszméket adott. Ellenkezőleg a kereszténység mindjárt kezdetben világhóditó küldetésének teljes tudatában lépett fel és élethalál harczot izent a pogányságnak. S a pogányság gyülölete a kereszténység iránt annál nagyobb lett, minél inkább érezte amaz a talajt lábai alól eltünni. Csapásokban és szerencsétlenségekben a pogányok az istenek boszúját látták tiszteletük hanyatlása miatt.

A keresztény vallás elterjedését nagyon előmozditotta a zsidóság megelőző szétszóródása. A zsinagógákban kész tanszékeket és hallgatóságot találtak az evangelium hirdetői; a zsidóság pedig a monotheismus és a megváltóban való remény terjesztése által előkészitette a talajt a ker. vallás befogadására.

A munka második része (155—248. l.) a római bölcseletről szól, különösen annak a valláshoz és erkölcshöz való viszonyáról. E rész különösen érdekes és tanulságos. A rómaiak bár gyakorlatias gondolkozásmódjuk folytán az elvont filozófia iránt közönynyel, sőt sokszor ellenszenvvel viseltettek, annál jobban érdeklődtek a filozófia gyakorlati ágai: a logika, fizika, ethika iránt. Úgylátszik, hogy egyes stoikus bölcselők a II., sőt talán az I. században már

a keresztény erkölcstan befolyása alatt állottak, ami pl. Senecáról igen valószinű.

A harmadik rész a halhatatlansági hitről szól (249—298. l.) Egykorú irók és sirfeliratok bizonyitják, hogy a lélek halhatatlanságának és a túlvilági életnek hite kivált a műveltek közül sokaknál hiányzott; de azért a római nép zöme, ha kétségektől nyugtalanitva is, mégis úgy, ahogy hitte a sirontúli életet. A filozófusok közül csak a platonikusok vallották azt határozottan; a többiek legalább is kételkedtek róla. A túlvilági jutalmat és büntetést a rómaiak meglehetős érzékies alakban képzelték.

El volt terjedve a szellemek megjelenésében való hit is. Ebből sokféle babona, kisértetekben való hit, szellemidézés, bűbájosság eredt nemcsak a népnél, hanem még a műveltebb osztályoknál is. (Úgylátszik, hogy a középkori boszorkányhitnek elemei nemcsak a germán hitregében, hanem a római néphitben is gyökereznek.)

Ez főbb vonásokban a munka tartalma. Nemcsak a klasszikus kor buvárai, hanem a biblikusok, apologeták és egyháztörténészek is sok érdekes dolgot találhatnak abban. Különben a könnyű, kellemes stylus és gördülékeny forditás mindenkire nézve élvezetessé is teszi annak olvasását.

Azt, hogy a protestáns szerző egypárszor itéletében jóhiszeműleg téved, nem vehetjük neki rosz néven. (Különben az átdolgozó az efféle apró helytelenségeket sok helyen kiigazitotta.) Így pl. nem áll, hogy Decius előtt a vértanúk száma aránylag csekély lett volna. (126. l.) Egyes provinciákban már az előző üldözések nagy kegyetlenséggel dühöngtek. — A kereszténység elterjedését előmozditó természetes okok mellett (az emberi természet szükségletei, a gyengeség érzete, a nyomorúság enyhitése, a nőnem felmagasztalása, a bűnbocsánat és örök élet reménye s az örök büntetés félelme) jobban kellene hangsúlyozni az isteni kegyelem működését s az evangeliumot meghitelesitő folytonos csodákat. A keresztények száma is nagyobb volt az első három században mint a szerző gondolja. (138. skk.) Az meg határozottan nem áll, hogy Commodus előtt a ke-

reszténység a magasabb társadalmi rétegekben kevés haladást tett volna. — Helytelen felfogás az is, hogy az angyalok és szentek, mint Isten és ember közti középlények a pogány herosok és daemonok helyébe léptek. Abban pedig már a ma divatos mythikus magyarázat egészen félrevezette a szerzőt, mikor némely szentek legendáit (pl. a Hippolytusét) átalakult pogány mythosnak tartja. (153. sk. l.) Ez nyilván kikerülte az átdolgozó figyelmét, máskép bizonyára helyreigazitotta volna, ahogy kijavitotta a Hypatia meggyilkoltatásának a ker. vértanúsággal való párhuzamba állitását. Azt sem irnók alá, hogy a pogány istenek az erkölcsi világrend őreinek tekintettek, s erkölcstelen példáik káros hatással nem lettek volna. A szerző ezen optimista felfogása különben nem vezetheti félre az olvasót, ki a nagyszámú idézetekből úgyis megtudja, mit tartson a rómaiak vallásosságáról és erkölcseiről.

E nehány kifogásunk daczára ajánljuk e művet mindazoknak, kik a világtörténelem legérdekesebb korszakának: a kereszténység fellépése idejének vallási és erkölcsi állapotairól bővebb tájékozást szerezni óhajtanak. Sok tanulságos anyagot találnak benne összehordva — habár a szerző felfogását néha-néha kénytelenek lesznek korrigálni.

*Dr. Székely István.*

*Szűz Mária, az ifjúságnak mintaképe. Irta Dosenbach István S. J. Forditotta Dr. Lessenyey Ferencz papnev. hittanár. Szatmár 1894. 16-r. 276. l. Ára 60 kr.*

Közeleg május hónapja, a B. Szűz tiszteletének különösen szentelt hónap, s ez az idő rendesen meghozza virágait, a Szűzanya tiszteletére irt ájtatossági, buzgalmi termékeket.

Ilyen a Dosenbach jelen kötetkéje is, melyet Lessenyey, ki már egyebet is forditott Dosenbachtól, ültetett át irodalmunkba. Mi is hát ez a könyv? Elmélkedések, lelki olvasmányok, történetkékkel füszerezett oktatások sorozata, mely az ifjú olvasókat a tisztaság, alázat, szeretet erényeire,

Mária e főerényeire akarja serkenteni. Ezen sorozathoz csatlakozik azután a második rész, imák gyüjteménye, a Bold. Szűz tiszteletére alakult társaságok ismertetése, különféle ájtatosságok formuláival.

A fordítás nagyon jó, magyaros, — s mi a könyvecskét, mint amúgy is igen olcsót, nagyon ajánljuk paptársainknak, az ifjúság közt való tömeges terjesztésre.

*Liberius.*

*Blaskovics András néhai erki plébános a magyar Abraham a s. Clara ünnepi egyházi beszédei. Egybegyüjté s sajtó alá rendezte Arnóthi, az „Erki pap" cz. munka szerzője. Eger, Blay, 1894. 8-r. 63. l. Ára 50 kr.*

Bizonyos előitélettel vettük a kezünkbe e beszédsorozatot, mert bizony, mikor »Az erki pap« megjelent, az egész kritika, (amely egyáltalában tudomást vett arról) nagyon kedvezőtlenül fogadta azt, s kimondotta, hogy biz a néhai »erki pap« csak azért neveztetik némelyek által, még pedig tévesen, magyar »Abraham a s. Clara«-nak, mert beszédmódja esztetikátlan, durva, illetlen volt. És mi tagadás benne, ehez a kritikához mi is kénytelenek volnánk hozzájárulni.

Azért mondjuk, hogy előitélettel vettük a kezünkbe ennek az inaesthetikus embernek a beszédeit. Szerencsére, a szószékre még sem vitte fel magában az egész erki papot, s habár beszédei túlságosan is népiesek, legalább az illemet s jó érzéket nem sértik túlságosan. — Másrészt, hogy mi szükség volt e beszédek kiadására, igazán nem látjuk be, mert azt a kedélyt, elmésséget, sőt genialitást, amit Arnóthi folyton emleget előszavában, mint jellemzését az »erki pap«-nak, mi bizony-bizony nem tudjuk felfedezni irodalmi hagyatékában. Ez legfölebb irodalom-történeti szempontból birhat némi értékkel, amennyiben megmutatja, hogy irta meg prédikáczióit a XVIII. század végén egy falusi magyar pap. És ezzel az egész kiadványról eleget mondottunk. *X. Y.*

*A vallás körüli felségjogok. Irta Boncz Ferencz. Budapest, Pallas irodalmi és nyomdai részvénytársaság. 1894. A 198 lapra terjedő münek ára 1 frt 40 kr.*

A közélet és jogi irodalom terén szép névvel biró Boncz F.-nek jelen jogtörténeti tanulmánya nagy eruditióval, széleskörü történet és törvényismerettel van megirva, s bizvást állithatjuk, miszerint Kollár óta a magyar királyok vallás körüli felségjogairól nem jelent meg munka, mely figyelmünkre oly érdemes volna mint tisztelt szerzőé.

Nagyon sajnáljuk, hogy az érdemes Sz. irányával nem érthetünk egyet, hogy művében sok az inkorrekt tétel és állitás, még több az elfogultság és előitélet.

Az egyházellenes tannak és politikának az ujabb kor történetében két fázisát különböztetjük meg. Az egyik az egyház államositásának, az egyház fölötti állami gyámkodásnak, a másik az egyház laiczizálásnak a fázisa. Amaz Mária Teréziától vette kezdetét, II. József alatt virágzott, s akadékoskodott az egyházban 1848-ig; emez a felekezetnélküli, vagy jobban atheus államkormányzat rendszerével köszöntött be s igázza le az egyházat, rontja s pusztitja a vallás-erkölcs intézményeit. A vallás tanait, az egyház szentségeit átváltoztatja politikai tárgyakká, azután elbánik velök kénye-kedve szerint, a vallástalanok nagy örömére, Krisztus hiveinek nagy fájdalmára. Szerző műve az egyház államositásának, az egyház feletti állami gyámkodásnak apologiája.

Mindjárt a bevezetésben Sz. első szent királyunknak (6. lap) nemzeti egyház alapitására irányuló törekvést tulajdonit, hogy a magyar keresztény államot sz. Péter székének túlbefolyásától függetlenné tegye. No már, ha ezt szándékozta volna sz. István, nem küldi Astrikot Rómába.

A 7. lapon Sz. megmondja művének czélját e szavakkal: »Valóban a magyar egyház mindjárt első királya által egynémely egyházi ügyek rendelkezése terén oly kiváltságok birtokába lépett, melyek azután pápai beleegyezéssel is megerősittetvén, a magyar szent korona elidegenithetlen tulajdonává váltak. Ezen kiváltságos jogok összesége alkot-

mányjogunkban „*a vallás körüli felségjogok*“ latinul jura maiestatica circa sacra vagy circa negotia religionis elnevezés alatt ismeretes; ezen jogok mibenlétének részletes megismertetése és azok védelmében a római szentszékkel időnként folytatott viták rövid történelmi vázolása leszen a jelen mű feladata.«

Hogyha a pápai beleegyezéssel megerősitett kiváltságos jogok részletes megismertetése a feladata szerzőnek, akkor mit keresnek művében a vallás körüli általános felségjogok, a legfőbb felügyeleti jog és a tesztvényjog. Tán ezekhez is pápai beleegyezés járult? Biztositjuk szerzőt, hogy nem; mert ez képtelenség. Tetszvényjogot a pápa senkinek nem adhat, még ha akarna is. Katholikus férfinak, mielőtt a tetszvényjogról irna, illenék megismerkednie a vatikáni zsinat e tanával: Damnamus ac reprobamus illorum sententias qui (hanc) supremi capitis cum pastoribus et gregibus communicationem licite impediri posse dicunt, aut eandem reddunt saeculari potestati obnoxiam ita ut contendant, quae ab apostolica Sede vel eius auctoritate ad regimen Ecclesiae constituuntur, vim ac valorem non habere nisi potestatis saecularis *placito* confirmentur. (SS. IV. c. 3. §. 4.) Különben a magyar jogforrásokban II. József előtt a tetszvényjognak semmi nyoma nincs. Amit szerző felhoz más tárgyra vonatkozik. A concordatum csak azt bizonyitja, hogy II. József óta vagy jobban a concordatum előtt a tetszvényjog mint állami túlkapás igen is létezett.

A febróniusi tanoktól megtisztitott egyházjogi felfogás különbséget tesz a felség jogai és felségjogok között; előbbieket mint a római szentszéktől nyiltan vagy hallgatagon nyert kiváltságokkal elismeri, utóbbiakat mint államfői szükséges attributumokat tagadja; mert az egyháznak isteni alapitója által kijelölt jogkörében az állam suprematiáját el nem fogadhatja.

A Sz. művének tartalma ez: I. Bevezetés. — II. Az egyház s állam közti viszony nagy Károly utódai alatt és a hierarchia megalapitása. — III. Egyházi állapotok Magyarországon sz. István idejében és az egyház s állam

közti viszony. — IV. A legfőbb kegyúri jog alanya. — V. A legfőbb kegyúri jog terjedelme. — VI. A vallás körüli általános felségjogok. — VII. A legfőbb felügyeleti jog az egyházi ügyekben. — VIII. A tetszvényjog. — IX. Egyházak alapitása, püspökségek és plébániák szabályozása és a papneveldék rendezése. — X. A kiváltságok adományozása. — XI. A legfőbb kegyuri jog érvényesülése az egyházi ügyekben. — XII. Az egyházi vagyon feletti felügyelet. — XIV. Az egyházi személyek és vagyon terhelése. — XV. Az egyházi személyek végrendelkezési jogának korlátozása. — XVI. A szerzetes rendek irányábani felségjogok. — XVII. A bevont egyházi javak feletti intézkedési jog. — XVIII. Az alapitványok körüli felségjogok. — XIX. A magán kegyuraság adományozása. — XX. Befejezés.

Alá nem irjuk azt, amit Sz. 4. l. mond, hogy az egyház az ó-testamentomban gyökeredző levita-jognál fogva követelt a hivektől bizonyos előnyöket; sem azt, »hogy a keresztény egyház, mely kezdetben a demokratikus egyenlőségen alapult, már a középkor elején nagy változáson ment keresztül.« Az sem helyes, hogy az egyház »a középkorban lett egyetemessé (7), hogy az egyetemesség nem ismer önálló külön államot, sem önjogu nemzeteket« (ugyanott). Az egyetemesség csak a moszkovitikus caesaro-papismust zárja ki. Midőn a szerző I. Miklós pápáról állitja, hogy az Izidor-féle gyüjteményben lerakott elvek szerint kormányzá az egyházat, ha ezzel azt akarja mondani, hogy akár a hitet, akár az egyház isteni szervezetét megváltoztatta, protestánsoknál igen, de katholikusoknál nem fog hitelt találni. VII. Gergely világuralmi terveiről is tévesen informálta szerzőt dr. Hans Prusz. Hogy a legfőbb kegyuri jog személyes joga a királynak, ezt tán nem is volna szabad kétségbe vonni.

Sok helyen tévesek szerző okoskodásai. A legáltalánosabb ilyforma okoskodása: ekkor és ekkor ezt tették királyaink, tehát ezt tenni felségjoghoz tartozik. Az ily fajta syllogismussal nagyon sokat be lehetne bizonyitani.

Különben el nem vitathatjuk a szerzőtől az érdemet,

hogy tanulmányával szolgálatot tett a magyar jogtörténelmi tudománynak; mert az általa gyüjtött anyag nagyban hozzá fog járulni, illetőleg alapul s ösztönül szolgálni az eszmék tisztázásához s az igazság felderitéséhez.

*Dr. Horváth Ferencz.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**50. Ezidei februári füzetünkben** Spuller Gyula úr tollából »Eszmecsere egy divorcziális esetről« czimü közleményt adtunk, mely Thiers és Las Cases franczia irók tekintélyére támaszkodva mintegy bebizonyitottnak állitja, hogy I. Napoleon és Beauharnais Josefin házassága egyházi szempontból ab initiis *semmis* volt. Erre a közleményre azóta egy reflexiót kaptunk *Szvidrony Bonifácz* gyöngyösi hitelemző úrtól, melyben elismeri, hogy Spuller úr intencziója egyházias, minden kétséget kizáróan nemes, de hogy Spuller úr fentisztelt tekintélyek nyomán eltalálta volna a helyes utat, ahhoz már — úgymond — kétely fér. Sőt mi több, nem ignorálható *szaktekintélyek* vezérlete mellett Szvidrony úr azt állitja, hogy *a szóban levő házasság érvényes volt.* — Tehát eszerint Spuller tagad, Szvidrony pedig állit. Miután pedig S. úr a jelzett füzetben már kifejtette álláspontját s minthogy ily nagyszabású tételeken nem szabad egy-két tollvonással, egyoldalú itélkezéssel átsiklanunk, a Szerkesztőség, hogy az érem másik oldalát is lássák olvasóink ezennel a Szvidrony úr fejtegetését is közzéteszi. Szól pedig az ekképen:

1. Mindenki tudja: mily siralmasan szomorú vala a franciaországi kath. egyház helyzete Napoleon előtt és alatt. A világrázó forradalom golyózápora mindent megtépett, minden isteni és emberi jogon sebet vágott. Azon,

még a kivételes állapotban is kivételt képező vérfagyasztó jelenetek, bevégzett események, melyekben Lebon, Carrièr, Marat, Danton, Robespierre és mások játszották a hőst, egyszóval az őrjöngő revoluczió csapongása, romboló munkájának a vallási téren is nyilvánuló borzalmassága évekre kiható befolyást gyakorolt. Tény az, hogy Napoleon 1796. márcz. 9-én, tehát 27 éves korában özv. Beauharnais Sándornéval a párizsi II. ker. polgármesteri hivatalának tisztviselője előtt házasságot kötött. Tanúkként: Barras, Tellien, Calmelet és Lemmarais szerepeltek. Mint ebből látható, e házasság tisztán polgári módon létesült. Az ily házasságokra pedig ott, hol mint Francziaországban is a trienti szabványok ki lőnek hirdetve, az egyház azt mondja, hogy érvénytelenek, merő ágyasságok. — Ha azonban — és ezt jól jegyezzük meg — valahol a trienti határozatok betartása lehetetlenné vagy szerfölött nehézzé válnék, — ott az ily házasságok is végérvényesek. — Ily hangú határozata van az egyháznak már az 1605. év január 19-ről, mely szerint: »Si extent quidem parochus, et episcopus, sed nullo constituto Vicario uterque metu haereticorum lateat . . . *nec ad alterutrum sit tutus accessus, validum est matrimonium contractum absque forma Concilii,* adhibitis tamen, ut dictum est duobus testibus.« S. Congr. Conc. — VI. Pius pápa Instructiója, — melyet éppen az 1792. év szept. havában behozott jacobinus házasságbontó intézkedések folytán 1793. május 28-án a luçoni püspökhöz intézett, — szintén azt mondja, hogy: »Quoniam complures ex istis fidelibus non possunt omnino legitimum parochum habere, istorum profecto conjugia contracta coram testibus et sine parochi praesentia, si nihil aliud obstet, et *valida et licita erunt.* — Hasonlóan Caprara biboros is, ki pedig mint követ Napoleon iránt elég engedékenységgel viseltetett, 1803. év május 2-án közzétett Instructiójának első pontjában kijelenti, hogy: »Qui civiliter . . . duobus saltem testibus praesentibus . . . matrimonium inierunt tunc temporis, cum ad proprium parochum aut nullatenus, aut nonnisi difficillime, seu periculossime recursum habere potuerant, *moneantur sic*

*contrahentes de hujusmodi matrimonii validitate.*« — Ebből látható tehát, hogy rendkivüli esetekben az illetékes plébános hiánya nem házasságbontó körülmény.

De most már az a kérdés, alkalmazható-e ezen körülmény Napoleonra? Tekintve a befolyást, mely alatt Napoleon akkoron állott, — tekintve, hogy még csak az imént, a touloni ostrom után neveztetett ki tábornoknak, valamint hogy nagyon is körültekintőnek kellett lennie, nehogy a royalizmus gyanujába keveredve pirkadó jövőjét örökre eljátszsza — igenlőleg kell válaszolnunk. De másrészt tekintve a vadállati dühöngéseket is, melyeknek még a directorium alatt is a polgári alkotmányra esküt le nem tett papság ki volt téve, önként következik, hogy Napoleon házasságába nagyon is mélyen benyúl a külviszonyok fájdalmas nyomása. Eszerint tehát Napoleon házasságát erősen befolyásoltnak, rendkivüli körülmények közt létesitettnek látjuk. És e körülmények az idéztem szaktekintélyek szavai kellő mérlegelésével felmentenek az illetékes plébános assistentiája alól, vagyis Napoleon első házassága ezen ez alapon *érvényes volt.* — De továbbá 2) Sokan vannak, kik a házasság érvényességéhez megkivántató *beleegyezés* hiánya miatt érvénytelennek kürtölik e házasságot. Nézzünk szemébe ezen állitásnak is. — Hogy Josefin valódi házasságot akart kötni, multja után is lehet következtetni, mely az erkölcs dolgában mindig feddhetlen vala, — valamint továbbá azon szeretetből is, melylyel férjén és az egyház hitelvein szüntelenül csüngött. — Mi több, ha ugyan e tekintetben tekintélynek vehető, Thiers szerint a koronázás előtt ő maga megvallotta VII. Piusnak, hogy: »Napoleonnal csak polgárilag kelt egybe, *mert házassága idejében a vallásos szertartások el voltak tiltva.*« (V. ö. Spuller úr czikkét a M. Sion ezidei évf. 118. l) — De különben is, föltehető-e egy oly nőről, ki az akkori párizsi arisztokrata hölgykoszorúnak széleskörű összeköttetéseinél fogva néhányad magával hangadója vala, — kérdem, föltehető-e róla, hogy ő egy katonával, kinek köpönyegén és kardján kivül mije sem volt, — csupán ágyasságra akart volna lépni?! ki később férje válási szándéka

elé akadályt gördítendő, minden megengedett módot felhasznált, minden eszközt megragadott. — Josefin nemes magatartása tehát amellett van, hogy ő érvényes, katholikus módon érvényes házasságot akart kötni. S így Josefin consensusával tisztában volnánk. — De mit mond Napoleon?

Napoleon, látván házassága gyümölcstelenségét, hatalma fénypontján utódról kezd gondolkozni. S ime, az első házassága megdöntésére vezető utat abban a *ráfogásban* találja meg, hogy annak kötésénél részéről hiányzott az őszinte beleegyezés. És mikor teszi meg ő e kijelentést? Csak a koronázás után, tehát házassága 9—12-ik esztendejében. Hát miért nem beszélt így 1796-ban? hiszen az ilyen kikötéseknek katholikus felfogás szerint a házasság előtt, vagy alatt, a jelenlevő tanúk előtt kellene megtétetniök. (V. ö. Dr. Szeredy: Egyházjogtan II. k. 1186. l.) — Napoleon azonban nemcsak az 1796. évi polgári módon kötött házasság alkalmával, de még az 1804. év decz. 1-én Fesch biboros által megújított kötésénél sem tett határozott kijelentést belenemegyezését illetőleg. Tehát még a koronázás idején sem volt elhatározva az elválásra. Pedig ezen kikötést most már 1797. aug. havában hatályon kivül helyezték. (V. ö. Dr. Rapaics: Egyháztörténelem III. k. 530. l.) Hogy pedig Napoleon ilynemű és irányú kijelentést 1804. előtt tett volna, arról az egykorú és komoly kath. irók mitsem tudnak, hacsak Talleyrand, Berthier és Duroc urak önmaguknak ellentmondó állitását nem veszszük annak, kik szerint Napoleon előttük odanyilatkozott volna, »hogy az ő határozott szándéka *mindig* az volt, miszerint köteléke a császárnéval soha se legyen teljes, *mert már azzal a szerencsétlen tudattal birt, hogy a császárság érdekében, nemsokára kénytelen lesz vele szakitani.*« (Spuller, u. o. 120. l.) — Hát micsoda megokolás ez? nem valóságos contradictio in terminis ez? Ezzel ugyan Napoleon belenemegyezése nincsen constatálva. Sőt ellenkezőleg, világosan ki van mondva, hogy a válás eszméje Napoleonban csak évekmultán született meg, »utód hiányában a császárság érdekében nejével szakitani kénytelenittetvén.«

Hogy Napoleonnak lehetett *hallgatag* intencziója válni, — megengedhető, mert lelkében senkinek sem olvashatunk, bár mindent fontolóra véve ezt is tagadásba kellene vennünk. Az ily hallgatag, non probata intentio azonban a jogászvilág szerint: *pro non adjecta habetur.* — Felfogásunkban támogat Lehmkuhl, a hires morálista is, ki tárgyunkhoz szólva hirneves morálisában így ir: »Si, uno .... conditionem apponente alter *contradicit*, vel etiam solo silentio dissensum suum manifestat, etiam prior ille, quando nihilominus contrahit, *conditionem illam abjecisse et matrimonium valide iniisse praesumitur.*« II. Vol. p. 485.

Meg azután utóvégre is ő nejét sajátkezüleg koronázta meg. Tehát egy oly nőt koronázott volna meg, kivel nem volt szándéka uralkodni? — Ehhez járul az, hogy ő 14 évig élt Josefinnel, mi elég nagy idő arra, hogy feljogositva érezzük magunkat beleegyezéséről nem kételkedni. — Mindezekből tisztán látható, hogy az egész csak csürés-csavarás, mert úgy a körülményeket, mint a házasságra lépett felek beleegyezését tekintve, mindenből a házasság érvénye tünik ki.

3. De engedjük meg, hogy az 1796-ban kötött házasság csakugyan nem volt érvényes. Még ezen esetben is érvényessé teszi azt a koronázás előtti, Fesch biboros által végrehajtott megáldás. — A consensussal már az előbbeniekben leszámolván, itt legfeljebb a trienti forma megnemtartása jöhet szóba. Tudvalevő ugyanis, hogy Fesch a megáldást tanúk nélkül és proprius parochus felhatalmazása nélkül végezte. Mely körülményből némelyek azt dedukálhatnák, hogy a házasság e szempontból is érvénytelen vala. Szerintünk e következtetés helytelen, mert tudnunk kell, hogy Fesch a Párizsban levő VII. Pius pápához járult; s anélkül, hogy a helyzetet leplezetlenül feltárta volna, rendkivüli felhatalmazást kérve azt mondta neki, hogy ő mint birodalmi alamizsnás hivatalában sokszor oly nehézségekkel találkozik, melyek — titokban lévén tartandók, a párizsi érsekkel nem közölhetők. Erre a pápa ezt felelte neki: „*Én mindazon teljhatalmat megadom neked, melyet megadhatok.*“ (L Lyonnet Le Cardinal Fesch 1841. 2, 244.) —

Így tehát Fesch bár implicite, de eléggé fel volt hatalmazva a házasságnak érvényes megáldására, amelynek különben is csak úgy lehetett értelme, ha az a consensus megújításával hajtatott végre. — Miből levezetőleg egyházjogi értelemben, ha mindjárt érvénytelen lett volna is az első házasság, ezen az úton *convalidáltatik vala.* De maga a pápa is törvényesnek nevezi e házasságot az 1805. junius 26-án tartott allocutióban; melyben idevonatkozólag így beszél: »Ibi Imperatoris, et carissimae in Christo filiae nostrae Josephinae optimae *ejus conjugis* . . . sacro solemnique ritu consecratio et coronatio peracta est.« (Bullar. Rom. Cont. 12, 326.) — Talán nem csalódunk ezek után, ha azt véljük, hogy in foro conscientiae Napoleon első házassága érvényes házasság volt.

Végre megjegyzendőnek tartom, hogy Thiers, ki Histoire du Consulat et de l'Empire« czimű művét csak 1854. évben fonsokból halászva kezdte irni, nem tartható egyházi tételek bonczolásánál döntő tekintélynek, különben is Dr. Holzwarth úgy mutatja be őt, mint »fortélyost és elvtelent«, ki a liberálizmus szellemében irt.« (Világtört. IX. köt. 547. lap.) — Las Cases sem szerencsésebb Thiersnél, mert eltekintve attól, hogy előadásában ezzel sem egyezik meg, szintén csak a párizsi officziálátus 1810. év január havában kicsépelt és árúba bocsátott szalmáját ajánlgatja. Elvégre ők csak történészek és nem egyszersmind jogászok s annál kevésbé morálisták. — Az akkori világban sok tarkaság és balvélemény került az eszmecserék piaczára, a világosságot is sötétségnek mondva és megforditva.

Az elválasztást illetőleg pedig annyit mondunk, hogy az a római Szentszék tudtán és így beleegyezésén kivül történvén, nem vehető másnak, mint a párizsi aulicus papok bűnös könnyelműségének, az elvakitott ész szomorú manifesztálásának.

Eddig Szvidrony úr.

Mi a kéziratot megküldtük Spuller úrnak is, ki azonban, mint plébános, szent missiókat tartatva éppen, sokkal inkább el volt foglalva, hogysem tüzetesen válaszolhatott

volna a különvéleményre. Mindazáltal pár szóval ő is reflektál, és pedig a következőkben: 1-ször. Azt Szvidrony úr sem tagadja, hogy az ügy a pápa elé nem került, s — ez a fő. 2-szor. Thiers Szvidrony úr szerint nem jogász (hát akkor mi? hisz ügyvéd volt) és nem morálista, ergo. — Erre majdnem azt lenne kedvem felelni, hogy tehát szent János sem illetékes megirni, hogy Kr. U. meghalt, mert hisz nem — halottkém. Hogy különben Thiers liberális, én is állitottam. 3-szor az irat éle úgy veszem észre, az »aulicus« püspökök ellen irányul, (már pedig ezek közül hiteért némelyik számüzetést is szenvedett.) *Én igaznak* fogadom el itéletöket; Szvidrony úr *nem*, sőt őket *roszakaratról* vádolja . . . Ez kettőnk közt a különbség.

**51. Az elmult hónapot** a »szellemi khaosz« hónapjának lehetne nevezni. Olvastunk Kossuth-*requiemről* a lutheránus imaházban, még oly lapokban is, melyek bizonyos elegancziát, fölényt, finomságot affektálnak más organumok fölött, hallottunk *oltárról* ugyancsak protestáns, sőt zsidó imaházakban; hallottunk »jó katholikus« képviselőtől olyas beszédet, hogy »a reakczió bornirtsága« tilthatta meg csak a katholikus templomokban a harangoztatást Kossuth temetésekor, sőt még a *Katholikus Egyházi Közlöny* sem átallotta keményen elitélni azokat az egyházi intézeteket, házakat, melyek »megtagadták a nemzet, a polgárság hazafias lelkesedésének nyilvánitását« gyász-zászlók kitüzése által! Szegény hazánk, amely frázisokban ugyancsak bővelkedő fiakat látsz a század végén: vajjon boldogulsz-e majd e sok üres frázisból a jövőben?

**52. Figyelemreméltó czikket** olvastunk nemrég (ápr. 12-én) a »Pesti Napló« tárczarovatában az erdélyi *szombatosokról*, akik lassacskán, tősgyökeres székely góbé létökre, egészen áttértek a zsidóságra. Az ember nem is hinné, ha szemeivel nem látná, hogy az unitarizmusból sarjadzott e herezis hogy veszett el — a zsidóságba! A szombatosoknak — így, mert a vasárnap helyett a szombatot ülik — alapitója szenterzsébeti Eőssi András volt, egy székely főnemes. Felesége és három gyermeke korán elhalván, ő a dús-

gazdag ember teljesen szakit a földi dolgokkal; a szentirás olvasásába merül és hosszas elmélkedései után szentül hiszi, hogy az igazságot megtalálta. Krisztus istenségét elvetette, miért maguk unitárius ellenfelei azt hirdették, hogy zsidóvá lett, vagy legalább zsidózóvá; pedig hitvallásában egyebekben több elem van még a kereszténységből, mint amennyit átvett a zsidó vallásból.

Eőssi persze, († 1598. táján) mint kevésbbé iskolázott ember, vallásának rendszerbe foglalására nem volt alkalmatos. E munka fogadott fiára Péchy Simonra háramlott. Ez politikai okokból állandóan unitárius kereszténynek vallotta magát, de a zsidó vallás tantételeit és nagyjában ritusait elfogadta, az ó-szövetséghez ragaszkodott, oly szombatos énekeket szerzett, melyek vágyat fejeznek ki ama nap bekövetkezése iránt, amelyen a Messiás eljövend.

Bözöd-Ujfalu és Szent-Erzsébet lett főfészkük a szombatosoknak. Az üldözések, amelyekkel a szombatosokat Eőssi fellépésétől kezdve folyton sujtották, csak nevelték kedvüket, és buzgalmukat egész a rajongásig fokozták. I. Rákóczy György ki akarta irtani a szombatosságot, százankint kerültek szigorú fogságba és jószágaikat is elvesztették. A börtönökbe hurczoltakat később, miután megfogadták, hogy a befogadott vallások valamelyikére áttérnek, szabadon bocsátották, de előbb hitlevelet vettek tőlük az iránt, hogy a szombatos vallásra többé visszatérni nem fognak. A bebörtönzöttek egytől-egyig aláirták az eléjük nyujtott hitlevelet.

Péchy maga akkoriban háza népével együtt áttért a református vallásra. Csendes emberré lett, s noha szivéből ki nem irthatta ifjú- és férfi-korának ideáit, ezentúl már a szombatosság ügyével nem látszott törődni. Nagy kort élt, a hetvenedik életéven jóval túl volt, midőn 1642-ben vagy 43-ban meghalt.

Péchy halála után a szombatosok mindegyre fogynak. Üldöztetéseik miatt sokan kivándorolnak az országból, még többen a református vallásra térnek át. De egy-egy félreesőbb faluban, ahol kevésbé vannak szem előtt, a szigorú

rendeleteknek nem engedelmeskednek, s midőn nem bántják őket, mint a XVII. század második felében, számban ismét szaporodnak. Békességök azonban nem sokáig tart, mert midőn titkolódzásaikkal megint felhagynak, a figyelmet csakhamar magukra terelik, ismét üldöztetnek, mi elől, különösen a munkabiróbbak, úgy miként az előbbi időkben tették, kivándorolnak Erdélyből; s részben a szomszédos Oláhországban, részben török földön, Drinápolyban telepednek le, s az utóbbi helyen a zsidó vallásra térnek át. Az itthon maradt szombatosok, hogy szabadságuktól meg ne fosztassanak és jószágaikat megtarthassák, 1725-ben és a rákövetkező években áttérnek a katholikus vallásra. De áttérésök után is megmaradnak szombatosoknak; mert szigorú felügyelet alatt állván, eljárnak ugyan a keresztény templomba, a keresztény vallás szertartásait azonban csak kényszerüségből követik, házaikban titkon a szombatosság hitelvei szerint élnek.

A szombatosság a XVIII. században már nagyon közel járt a zsidó valláshoz, mert hivei lassankint mind több és több zsidó ritust elfogadtak, s azok szerint végezték istenitiszteletüket. Még mindig Eőssi és Péchy idejéből való imádságaikat és énekeiket használták, de ha bennök egy-egy kifejezést vagy szót, mely kereszténynek tünt fel előttük, észrevettek, más kifejezéssel, más szóval helyettesitették, a hogy a zsidó vallásnak inkább megfelelt. A zsidó szertartások némelyikét alaposan nem ismervén, hibásan gyakorolták ugyan, de annál szorosabban ragaszkodtak az étkezési törvényekhez, amelynek eltanulása nem került nagy fáradságukba.

Idők folyamán a kor megváltozásával a szombatosokat már alig háborgatták. Névleg mindegyikök valamelyik keresztény felekezethez tartozott; s így keresztény templomban kötötték a házasságot, ott végezték a keresztelést, halottaikat keresztény pap temette el: de otthon, a maguk körében, a maguk módja szerint szintén elvégezték ezeket a vallási dolgokat és székely furfangossággal számtalan esetben kijátszották a keresztény vallás követésében ellenőrzé-

sükre rendelt felügyelőket. Keresve keresték az alkalmat, hogy minél többet érintkezhessenek zsidókkal, hogy ezáltal tőlük egyről-másról kérdezősködvén, lehetőleg mindenben a a zsidók szokásai szerint éljenek. Bözöd-Ujfalun, amely község ma jóformán az egyedüli, ahol a szombatosok fentartották magukat, 1865-ig egy szál zsidó sem lakott. Innen kezdve már laknak ott zsidók. Ellehet képzelni, hogy mily örömmel fogadták az odaköltözött zsidókat a szombatosok.

Midőn 1867-ben a zsidók egyenjogositásának hire az országban széltiben elterjedt, a bözöd-ujfalusi szombatosok örültek legjobban e hirnek. A köztük lakó zsidók egyikét rá nyomban felkérték, hogy lenne segitségökre a zsidó hitre való áttérésben.

A szombatosok, akik Péchy korában számra nézve a huszezret megközelitették, az őket ért sok üldözés során lassankint annyira megfogytak, hogy a hatvanas években összesen már kétszázan sem voltak.

Öt család nem tért át a zsidó vallásra, megmaradt napjainkig szombatosnak. Most, midőn nyugalmuk biztositva van s nincsenek felügyelet alatt, mint voltak apáik — vallásukat senkitől sem háborgatva nyiltan gyakorolhatják. Megszokásból eljárnak vasárnaponkint a katholikus templomba, ahol azonban lelkileg a vallás dolgaiban nem vesznek részt. Otthon, családi körükben végzik szombaton és a zsidók egyéb ünnepein ájtatoskodásaikat. Olykor-olykor betekintenek a zsinagógába is, de ott a tőlük elszakadt hitfelekkel nem imádkozhatnak, noha velök a lelki rokonságot fenntartják.

Zsidó család, amely előbb szombatos volt, huszonhét van jelenleg Bözöd-Ujfalun.

A zsidó-vallásra áttért székelyeinket alig birjuk megkülönböztetni a született orthodox zsidóktól. Külsejökben, néhányat kivéve annyira megváltoztak, hogy látásukra inkább galicziai zsidófaluban hihetné magát az ember, mint Bözöd-Ujfalun, e tőzsgyökeres székely községben.

A huszonhét család közül csak hét van olyan, amely megél saját földjének terméséből; a többi husz család, né-

hánynak kivételével, földhözragadt szegény. Pedig egykor, amikor még szombatosok voltak, ámbár nem tartoztak a gazdagok közé, egy kis házuk és földjük lévén, nem szorultak rá, hogy másoknak dolgozzanak. Most napszámosokul mennek, de így sem akad keresetük, mert orthodox elveiknél fogva, főleg, hogy az étkezési tilalmat valahogy meg ne szegjék, csak falujokbeli, jobbmódu hitsorsosaikhoz állanak be munkába. Mondják, hogy a hetvenes években többen közülök azért váltak meg földeiktől, hogy kereskedésbe fektessék vagyonukat. Összevásároltak sok mindent, de túladni rajtuk csak veszteséggel birtak. A zsidó vallásra áttérésük tehát nem tette őket született kereskedőkké. Valaki mondotta is, hogy azért lettek a szombatosok zsidók, mert azt gondolták, hogy ők szintén megélnek majd dolog nélkül, mint a zsidók; csakhogy hát ahhoz nincs nekik eszük.

Hitbuzgalmuk huszonöt év alatt észrevehetőleg csökkent, annak a bámulatot keltett rajongásnak, mely áttérésök idején lelköket eltöltötte, manapság már nyoma sincs. E jelenségnek két oka lehet. Egyik, amely a dolog természetéből megmagyarázható, az, hogy bármiért csak addig lelkesedik az ember, amig akadályokat lát maga előtt czéljának elérésében. Ők kitüzött czéljokat elérték és jelenleg senkitől sem háborgatva gyakorolhatják vallásukat. Azután meg figyelembe kell venni, hogy vannak köztük olyanok, akiket lelkük üdvösségének elnyerése mellett a meggazdagodás reménye is kecsegtetett, mert hisz a köznép a zsidókat mind gazdagoknak tartja. Ma pedig úgy áll a dolog, hogy a meggazdagodásra még csak kilátásuk sincs. Ebben kereshetjük másik okát annak, hogy a vallásukhoz való ragaszkodásuk ma már nem oly nagy, mint volt kezdetben, áttérésök napjaiban.

Az üldözések miatt, amelyeknek a szombatosok a mult századokban ki voltak téve, nem csoda, hogy az idők folyamán hitelveikben mindegyre közeledtek egy másik, bizony csak lenézett vallásfelekezet, a zsidóság felé. Eőssi azonban a szombatosságot keresztény vallásnak fundálta, de még maga Péchy sem gondolhatta, bár sokat átvett

Mózes vallásából, hogy felekezete valamikor a zsidóságba beléolvadjon.

**53. „Szent Antal kenyere.“** Nemrég egy ismerősünk, Francziaországban utazgatva, Bordeauxt is érintette, s ott a következő, számára még egészen új tapasztalatot tette: A Ferenczrendüek zárdájában talált egy kápolnát, melynek oltárképén páduai sz. Antal volt ábrázolva. Az oltár két oldalán két persely volt felállitva, s bámulatos, az emberek folyton jártak-keltek e kápolnában ki-be, s az oltár lépcsőinél elmondott rövid ima után vagy az egyik vagy a másik perselybe dobott valamit mindegyikök, urak, hölgyek, katonatisztek, szegény munkások stb. No, gondolta magában ismerősünk, a barátkáknak itt ugyancsak szépen gyülik az alamizsnájuk! De jobban megfigyelve a dolgot, azt látta, hogy kivált az egyik perselybe nem pénzt, hanem papirszeletkéket, levélkéket dobálnak. Igen kiváncsi lett, s megkérdezett egy pátert, mi legyen ez? Ez azután a következő magyarázatot adta neki: A jobboldali perselybe a kéréseket, kivánságokat dobják, kinek mire szüksége van, lelki kegyelmekre, földi ügyekben való segitségre, gyógyulásokra stb, s e kéréseket megtoldják azzal az igérettel, hogy meghallgattatás esetén a szegények számára bizonyos alamizsnát fognak adni. Kedves sz. Antal! mondják például, gyógyitsd meg könyörgésed által édes atyámat s én szivesen járulok 5 vagy 10 frankkal a szegények kenyeréhez. A másik, a baloldali perselybe azután bedobják az igért alamizsnát, megfizetik adósságukat sz. Antalnak, mikor már amit kértek, megkapták. Azt is hozzátette a páter, hogy eleinte harmincz-negyven frankot találtak naponkint a perselyben, ma pedig már százával vannak a frankok, úgy hogy a kolostor abból a perselyből 1200 szegényt lát el kenyérrel.

**54. Miért tesznek a püspökök keresztet** névaláirásuk elé? Erre a tudós Nilles S. J. azt feleli, hogy az régi szokás, melyet a régi görög atyáktól kell származtatni. Ezek névaláirásuk elé a ταπεινός (= humilis) jelzőt szokták tenni, s azt rendesen nem is egészen kiirni, hanem csak a T kezdőbetüvel jelezni. Ebből a T-ből lett a kereszt, ép úgy, mint

a szentmise kánonjának első betüjéből: T (e igitur), valóságos kereszt lett, amely a mai misszálékban egész külön lapot foglal el. Hisz a T betü valóban keresztalak, az u. n. crux commissa. — Mindenesetre érdekes magyarázat.

**55. Valami dr. Bateille** nevü úr egy könyvet irt ily czimmel »A sátán a XIX. században«, melyről a »Religio« is hosszasan emlékezett meg. Nem volt érdemes; Bois Georges, az Universnek egykori szerkesztője, aki a szabadkőmüvességet alaposan ismeri, az egészet szédelgésnek nevezi, amelynek semmi értelme.

**56. Az északamerikai Egyesült-Államokban** eddig a vallásközi viszonyok türhetők voltak, az állam nem avatkozott a vallások belügyeibe. Most sem avatkozik, de avatkoznak mások, és nem ám a száz meg száz protestáns szektáéiba, hanem egyesegyedül a kath. egyház ellen kezdik meg már ott is az uldözést. »American Protective Association« név alatt, melyet röviden — mint már nálunk is mindenfélét — csak a kezdőbetükkel: A. P. A. szoktak jelezni, titkos társaság jött létre, melynek tagjai esküvel kötelezik magukat, mindenképpen a kath. egyház ellen dolgozni, soha katholikusra nem szavazni, sőt soha katholikus embernek még munkát sem adni! Hogy miért? arra igazán nem tudnak okosan felelni. Bizony mi sem tudunk mást felelni erre, mint hogy az Úr Jézus megjövendölte: Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Mit vétett a kath. egyház ezen embereknek, hogy azt ki akarják irtani? Mit a buzgó papság, hogy azt minden módon rágalmazzák? Egy bizonyos, hogy az amerikai katholikusok derekasan meg fogják állani ezt az alávaló, oktalan üldöztetést is, és hitükhez hűen ki fognak tartani.

**57. A „Germania“-ban** nyilt levelet olvastunk ezzel a czimzéssel: Minden okos protestánshoz. Maga a levél a következő: »Miután ép most egy monstre-peticzió készül a jezsuitáknak Németországba való visszatelepitése ellen, én azt kérdezem, mikor csinálnak már egy másik monstre-peticziót az egyházi hatóságokhoz, hogy kergessék el azokat a professzorokat és pásztorokat, kik a szentháromság titkát,

Jézus istenségét, a Krisztus vére által való megigazulást tagadják, ama szószékekről és kathedrákról, melyek valaha keresztények voltak? Mert aki nem hisz a háromszemélyü egy Istenben, a Krisztus istenségében, s a megigazulásban Krisztus vére által, az nem keresztény többé.« Az aláirás kissé hosszú, de nagyon sokat is fejez ki. Ime: »Egyike a sok protestáns theologusnak, akikhez a pápa, hitét tekintve, tizszeresen közelebb áll, mint a modern protestáns theologia képviselői összevéve.«

**58. „Tu dixisti.“** A »Prot. e. és i. Lap«-ból (10. szám) veszszük át e nagyon megszivlelendő, s jól értelmezve, igaz szavakat: »Rettenetes baj azonban az, hogy *a katholikus intelligenczia sem ismeri a maga vallását.* . . . ezt legjobban igazolja N. képviselő minden jót és szépet felölelő beszéde. Azt mondta, hogy ő haladni akar a világgal; a szabadelveket pártolja, a világosságot terjeszti . . . . . *de azért meg akar maradni római katholikusnak.*

Nohát ez lehetetlen. *Értsék meg már valahára, hogy szabadelvüség és vatikáni katholiczizmus nem fér egy kalap alá.* Mert aki nem úgy gondolkozik, mint pápája, az már nem római katholikus. Aki nem akar Rómának engedelmeskedni, az nem pápás katholikus; aki nem hisz mindent, mit Róma tanit: . . . . . az nem római katholikus. A katholikus vallás nem rétestészta, amit nyujtani lehet, hanem csont, ami törik, de nem enged. *A ki megszavazza a polgári házasságot, az megszünt katholikus lenni.*“ Gratulálunk Hetesy úrnak, ez sikerült! Tu dixisti!

**59. Weber Frigyes Vilmos,** a »Dreizehnlinden« hirneves költője, e hó 9-én 80 éves korában meghalt Rieheimben Westfália egy kis városában, hol régebbi idő óta visszavonultan élt. 1813-ban született Alshausenben; Boroszlóban tanulta a bölcsészetet és az orvostant. Tanulmányai befejezte után, hosszú időn át fürdőorvosa volt Driburg, majd Lippspringe nevü fürdőhelyeknek. 1867. óta visszavonult a nyilvános élettől s kizárólag a költészetnek szentelte magát. Siriratát maga készitette el, mely a következőleg hangzik: Und schlaf ich längst schon unter Friedhofslinden, Das sollst

du stets bewahren im Gedächtniss: Als meiner Liebe theuerstes Vermächtniss. — Es ist kein Heil, als nur im Kreuz zu finden.

**60. Szobrok.** Folyik a gyüjtés a Kossuth-szoborra, a Baross-szoborra már a tervek is elkészültek s kiállittattak. S elérkezik a millenium, anélkül, hogy honalapitó sz. István királyunknak szobra állana a fővárosban! Pedig tudomásunk van róla, hogy egy művész hazánkfia fenkölt levélben sürgette az ügyet a kultuszminiszternél. Felette sajnos, hogy ezen kérés s országos közérdek a kormánynál kellő visszhangra nem talált. Nincs és nem lehet elegendő indok, mely ezen kiáltó mulasztást menthetné, amiért legelső sorban a kormány vádolható. E vádnak súlyát emeli azon körülmény, hogy a szent István szoborra eddigelé több év lefolyása alatt jelentékeny összeg is gyült össze. Tudjuk, hogy az adományok gyüjtését az 1860-as években gróf Pálffy Móricz inditványára kezdték meg. 1881. évben több lapnak szerkesztője e czélra szép eredménynyel gyüjtött pénzt s néhány vármegye nemes buzgalommal növelte az adományok összegét.

Nem lenne-e a kormánynak egyik legszebb feladata, a milleniumi mozgalom kezdetén a törvényhozás elé egy törvényjavaslatot terjeszteni, melynél fogva sz. István emlékszobra, beszámitva az emlitett adományösszeget országos pénzalapból lenne felállitandó?

Nem tehető fel, hogy a törvényhozásnak nagy többsége készséggel meg nem szavazná e törvényjavaslatot. Talán csak nem fél a magas kormány az országgyülés protestáns töredékétől?

Hisz protestáns atyánkfiai manap nagyban kérkednek hazafiságukkal s néhányan majdnem monopoliumot akarnak vele üzni. Remélhető következetességöktől, hogy sz. Istvántól, legalább mint magyar embertől nem vonják meg a méltánylás s hála adóját. Mi katholikusok szent Istvánt, mint egyházunk szentjét s édes hazánk honalkotó első királyát tiszteljük s ez utóbbi tiszteletben minden más hitfelekezetü honpolgárnak velünk egyaránt kell osztozkodnia. Mindig igaz

marad, hogy csak azon nemzet érdemel és remélhet fényes jövőt, mely multjának emlékeit tiszteletben tartja.

Mélyen elszomoritó azon különös és visszás jelenség fölött, hogy mig ujabbkori — egyébkint érdemes s kiváló — honfitársainknak mihelyt holttetemük sirba tétetik, emlékszobrot emelünk, addig a mult idők nagy embereinek emlékével nem törődünk. Sz. István szobrának meg kellett volna előzni minden monumentális épületünket s eddig felállitott emlékeinket!

Persze a napi sajtónak legnagyobb része teljesen ignorálja sz. István szobrának szükségességét. Ez is bizonyitéka annak, hogy a sajtót nagyrészben a zsidó-uralom befolyásolja. Ennek persze nem kell sz. István-szobor.

Nem tudjuk, hogy fog kiütni az ezredév ünnepe, de az bizonyos, hogy Szent István szobrának hiánya a millenniumnak oly sajnálatos és kiáltó kudarcza lesz, melyet Európa igazságos birálói nemzeti becsületünk rovására élesen fognak gáncsolni. — Jól mondta Jedlicska Pál a M. Állam egy nemrégi tárczájában, hogy »a millennium szent István szobra nélkül egy diszes templom lesz, melynek nincs főoltára, hasonló lesz egy nagyszerű történeti festményhez, melynek főalakját a művész elfelejtette megfesteni.«

Teljes szivünkből járulunk az ő ugyanott hangoztatott inditványához, hogy a sz.-István-szobor felállitására adománygyüjtő bizottság alakuljon és hazafias feladatát haladéktalanul buzgón karolja fel.

Sz. István király szobrának a fővárosban mielőbb állania kell!

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894 Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# AZ ANARKIA LOGIKÁJA.

Irta DR. PETHŐ.

A pünkösdi Lélek eltöltötte régente azt a házat, melyben Krisztus Urunk a nagy szentséget rendelte s eltölti azóta is azt a házat, mely az „egyház“ s melyben a pünkösdi Lélek, most is oly illatosan és titokzatosan száll és leng, mint az idei tavaszban a regg harmatos fuvalma. De a modern kor felfogása szerint az élet árama elhagyta már az „egyházat“ s más „házak“ felé jár, melyek a modern élet színtereivé, a divatos szellem szentélyeivé lettek; e házak: a kávéházak, szinházak és országházak; ezekben pezseg az élet, árad a beszéd, rikácsol a szabad szó, elmélkedik a politika, táboroz az intelligenczia, toboroz hiveket a közvélemény; ez az a három kiváltságos ház: kávéház, szinház, országház.

A kávéházban gyenge mokkát vagy éppen Kathreinert mérnek s politizálással öntenek bele egy kis erőt; a szinházban komédiáznak és tragédiáznak, amint jön, vagyis inkább amint valami jobban fizet; az országházban pedig a nemzet-állam szine-java mond nagyokat, sokat beszél, és sokszor félrebeszél. De mindez már körülbelül száz év óta folyik s nem újság; ami azonban ugyancsak újság s csak két év óta van meg s azelőtt nem igen volt, az, hogy a kávéházban most már nemcsak mokkáznak és mókáznak, hanem puffogatnak és durrogatnak

örömére az anarkiának, s a szinházban és országházban nemcsak gombákat termelnek, hanem bombákat is röpitgetnek s mig eddig a szabadelvűek, a hitetlenek, a darwinisták, az atheisták, a szocziálisták, a hegelisták szabadon termeszthették a gombát s árulták a szellemi piaczon nagy lepedőkön, a sajtó lapjaiban; most már mások ugyanoly szabadelvű öntudattal röpitgetik a bombát s mondják: nekünk most már bomba kell, a gombával rég jóllaktunk.

Igazán, az új kor eddig serényen termesztette a gombát; a legújabb kor pedig ad helyette bombát. A valóságos bomba a szellemi gombából való; mert először megmételyezik az emberek lelkét és szivét a lelki penészszel, a rossz elvek és tanok gombáival s a félrevezetett tömeg azután bombát ragad.

Bombát nem láttam; sem póstán még nem kaptam, mert nem vagyok sem német császár, sem Caprivi kanczellár; de gombát, azt sokat kell nyelnem. Minden liberális újság tele van gombával, természetesen bolond gombával. Ott viritanak a frázisok, mint a penészflóra az őserdőben; ott irnak Istenről, erényről, tisztességről, elvekről, akár csak nadrágról vagy kabátról, melyet lehet fölhúzni s amikor tetszik, megint levetni; ott neki mehet tekintélynek, hitnek, vallásnak akármelyik zsidó firkász; ott olvashatni, hogy a törvény a nemzet akarata, s hogy minden ötlet törvény, amit megszavaznak.

Ezek a gombák mint megannyi baczillus röpködnek a levegőben, a közvéleményben, — megmérgezik a közérzületet, lázba hozzák a tömegeket, — földagasztják a társadalom testének úgyis pufók tagjait, s valóságos őrületbe ejtik az embereket, kik szinte megbomolva józan eszükben és nézeteikben, kivetkőznek békés természetükből, dühös, romboló elemekké szilajulnak s mindent tönkretenni iparkodnak; e gombáktól lesznek az emberek liberálisokká, azután szocziáldemokratákká, anarchistákká, nihilistákká, s mint az esztergomi hidépitésnek egy olasz munkása mondta: bestiákká.

Uraim, ez mind a gombáktól van, s elhagyva a képet s nevén megnevezve a bajt, ez mind azoktól az elvektől, azoktól a tanoktól való, melyek a fölöszlásnak, a szellemi haldoklásnak, az erkölcsi elzüllésnek a leghatalmasabb okai, melegágyai, forrásai, meg következményei is s melyek a kávéházakban szájról-szájra adatva, megjelenitve a szinpadokon s a betűk szárnyain a lapokban a világba szétrepülve egyre tovább mételyezik az emberek eszét is, meg szivét is. Ha már a bombák ropognak s a velenczei tükrök s a finom porczellán dirib-darabjai csörömpölnek, — ha az operák lágy dallamai közé az irtózat s a haldoklók jajjai vegyülnek s a zsölleszékek a vértől pirosulnak; — ha a parlamentben a borzalom a szónok torkára fagyasztja a szót s halálsápadtság ijeszt ott, hol az imént a pártlelkesülés pirja hevült: akkor az emberek szájtátva bámulnak egymásra s szörnyűködve mondogatják: mégis csak borzasztó! ki hitte volna, hogy ily rossz emberek is találkoznak. De ameddig a hitetlenség és vallástalanság bombákat nem dobál, csak mézesajku szóbeszédben terjesztetik; ameddig az elvtelenség csak regényekben bitangol s az erkölcstelenség csak parlamenti beszédekben hirdettetik: addig minden szabad, tisztességes, minden természetes és sikkes. Az elvek hirdetői keztyüben járnak s szalonokban forognak, — az elvek végrehajtói pedig, az anarchisták, a Ravacholok, Vaillantok kérges kézzel járnak s bombákat röpitgetnek; a hitetlen, elvtelen, szemtelen szalon-emberekkel kezet fognak, bár a bombákat készitik és töltögetik; — a hitetlen s elkeseredett Vaillantokat lefejezik, mert a megtöltött bombákat kidobják, s arra használják, amire az urak csinálták.

De hiszen így volt ez már jó ideje, s ami divat, az mind jó; beszélni hit ellen, erkölcs ellen, felforgatni az elveket, ez jó, mert divat; bombákat vetni pedig még nem divat. Hogy is várnánk következetességet a világtól,

melynek az elv a leggyengébb oldala, s a szeme hályogos. De a mi meggyőződésünk a kath. elvek szirtjein áll s képviseli és hangoztatja azt a nagy elkerülhetlen követelményt, hogy kereszténység kell mindenbe, s hogy az elveket sérteni egy ponton sem szabad; e szirten állva akarom röviden megvilágitani *hogyan lesznek gombákból bombák.*

Az életet elvek hordozzák; az elvek testet öltenek az emberekben és törekvésekben. Az elvek járnak az utczán és öltözködnek vagy szerényen vagy kaczérul; az elvek laknak a házakban és formálják a családi életet; az elvek csinálnak törvényeket és paragrafusokat; az elvek adnak irányt az iparnak és kereskedelemnek; a léha elvek, a korrupczió, az erkölcstelenség a tekintélymegvetés elvei vagy ha tetszik fonákságai, ezek dominálnak törpe, gyenge korokban csak úgy, mint a józan erkölcs s a hit elvei tisztább s felvilágosodott korokban.

Az elvek a gyökér, az élet a fájuk, az emberek cselekedetei a gyümölcsük, s ebben szigoru egymásután van, s az evangelium ezt így mondja: ex fructibus eorum cognoscetis eos! Forditsuk már most magyarra e deák szót: a bombák, melyek ropognak s öldökölnek kávéházaitokban és szinházaitokban, hová mulatni jártok, a ti fáitok gyümölcsei liberális elvek; a bombavetők, kik elkeseredett szivvel, melyből romboló düh tajtékzik, emelkednek fel a társadalom örvényeiből, a ti neveléstek; az anarkisták, nihilisták, mind a szabadelvüségnek gyermekei s ennek az édesapának nincs sürgősebb dolga most, mint nyakáról lerázni s eltagadni önfiait; de bármint tagadja, megvannak s enni követelnek s megeszik és szétroppantják saját édes apjukat, azt a liberális, a kereszténységtől elpártolt társadalmat, mely őket nevelte.

Ne legyen félreértés; vannak tisztességes liberálisok, de a liberálizmus, mint elv, szakitás a kereszténységgel s én csak erről szólok. A liberálizmus,

mint elv fakasztja a bombavetők sarjait s a bombák a liberálizmus gyümölcsei! A liberális államtan, a liberális közerkölcs, a liberális tőke és tudomány országvilág előtt bizonyitja, hogy a liberálizmus az anarkiára vezet. Vegyük sorba!

A liberálizmus a politikában ignorálása az isteni tekintélynek, *mely az egyházban s a tanító pápában él.* Mint a spanyol grandok, büszkén mennek el a liberális urak az egyház tekintélye mellett, ignorálják s valamint az angol bányászgyerek arra a kérdésre, hogy ismeri-e az Istent, azt felelte: „azt nem ismerem, mert kőszénbányáiban még nem dolgoztam“: úgy a liberális államférfiak is azt látszanak mondani: „Kicsoda az egyház? miféle tekintély az, hiszen annak bakáit és zsandárait még nem láttam?“ A logika aztán tettekben nyilvánul: tehát jogait nem tisztelem; intézkedéseit ignorálom; papjaitól elszakadok. Tekintélye nem tromf, nem üt; a tekintély a nemzeti erő, a zsandárok és a káplárvessző. S mikor ezt a tromfot kijátszszák, úgy tesznek, mintha mondanák: nézzétek, ez az igazi tekintély! hogy ropog, hogy hódol neki minden hátgerincz! Mi a ti isteni szavatok, tilalmatok, fenyegetéstek? azt nem lehet megfogni: tehát semmi.

S egy darabig megy is minden jól; a káplárvessző suhog, s az állampolgár háta ropog, s az egyház semmi. Ez jó darabig tart, néha száz évig is; de a gyökér el van ásva s mozog benne az élet; felemeli fejét az ördög fattyuhajtása, s a tekintély ellen inditja a politikai, társadalmi revolucziót, s azok az emberek, kiket a liberális állam rátanitott, hogy nincs isteni tekintély, fényes logikával ráhajtják, hogy tehát emberi sincs. Azok a nemzedékek, melyeket arra tanitottak, hogy az auktoritást, mint erkölcsi hatalmat megvessék, hogy az egyház erkölcsi tekintélyét nevessék s csak az államnak hódoljanak, azt mondják: Uralmatok, liberális urak, nem tarthat végig. Ma neked, holnap nekem. Ma te vagy az úr, liberális nemzet-

állam, holnap én leszek, én az anarkia! Minek ülnél csak te a zsölleszékben? Ha az auktoritás nem az Isten hatalma, hanem a láb és kézizmok: van öklöm nekem is; s ha nemzetre hivatkozol; ó, hiszen a nemzet nagyobb része a nyomorultak, csak kérdezd meg, hogy mit akarnak, s a pokolba kergetnek nem is holnap, de még ma.

S ha az ököl nem verhet szét bilincseket, itt a dinamit, nitrogliczerin s másféle Zacherlin-por, megtisztitjuk majd mi a földet az élősdiektől, kik nyakunkon ülnek, nem az Isten, hanem az emberek nevében.

Ez úgy-e tagadhatlanul liberális elv: ignoráljátok az egyházat? ennek gyümölcse a tekintély tagadása és megvetése; a gyümölcs most már érett s fölpattan a héja s magot szór, tüzes magot, szeget, golyót s vasdarabokat.

Ezt a történelem mindenféle kiadásban tanitotta; boltjára ki van irva: életbölcseség-mérés kicsinyben és nagyban, s mint az egyik esztergomi bolton az áll, hogy itt sütnivaló elfogadtatik: úgy a történelem boltján az áll: itt sütnivaló ingyen adatik. Lássuk csak.

I. Jakab angol királyt kivált a pápa feszélyezte; annak jogait nyirbálni, a szentszék szavára semmit sem adni, minden mozdulatára féltékenykedni, minden bullára protestálni, törvényeket faragni a nemzet függetlenségének megóvására: ez volt passiója; s öröme telt az erélyes, a pápát, az egyházat megvető nemzetben; — de nem soká, mert a gyökér nőtt, a liberálizmus hajtott, s már I. Jakab fiának nemcsak koronája, de a feje is lehullott a piaczon felállitott pelengérről. — És XIV. Lajos, ez a mintaképe a liberális királynak, ki a papságot is heczczelte, hogy az isteni tekintélyt az egyházban is lehetőleg korlátozza, ugyancsak „kitrotovározta“ királyi unokájának az utat, XVI. Lajosnak, a vérpadra. Az egész középkorban sohasem jutott egy király sem a bitófára, daczára a pápa „elnyomási politikájának“; mindenesetre nem azért, mert a népek buták voltak; hanem azért, mert a tekintélyt

tisztelték, valamint hogy a középkorban a czéhekben az ipar virágzási periodusát ülte, bizonyára nem azért, mert a munkás buta volt, hanem azért, mert becsülete volt neki Isten és ember, király és törvény előtt.

Ez a bombavetők eredése a politikában. Lépjünk át a társadalmi erkölcs terére.

A bombavetők a társadalom meghasonlott, a polgári osztályt utáló, gyülölő, vesztét szomjazó emberei. Sepredéke, törmeléke, elzüllő rongyai a társadalmi testnek, kik miután törekedtek, dolgoztak, iparkodtak s elbuktak, csak egy emléket hordoznak lelkükben: a halálfejet, egy érzelmet: a gyülöletet. S mi gyülemlitette fel mellükben az epének azt a fekete tócsáját, mely ereikbe ömlik s izmaikat rángatja? Mi boritotta el lelküket avval a sötét felhővel, melyből értelmök csak villámokat csihol s karjuk csak villogó tőröket húz ki? a liberálizmus, mely megteremtette a *morált Isten nélkül, s emancipálta az erkölcsöt a vallástól* s ez által megint csak nevén nevezve a gyermeket a korrupcziónak, az élvezetnek, a kegyetlen, kiméletlen önzésnek kaput nyitott, hogy kitóduljon rajta mind az a szenny, amit előbb gátak összetartottak és emésztő gödrök takartak, — hogy kitóduljon s büzével, s mirigyes leheletével megmérgezze az erkölcsöket. Mit tiszteljenek az emberek egy társadalomban, melynek dísze, virága miniszterek, szenátorok, képviselők, hirlapirók 1000 millió frankot sikkasztanak el a szegényektől, hogy azt, mint a tékozló fiú az elite-világ csordáiban, a salonok vállyui körül, a piszokban eldorbézolják? Mit tiszteljen a nép egy társadalomban, melyben az olasz bankok csalásai és vesztegetései illusztrálják az embereket: nézzétek! ezek a ti uraitok. Mit egy társadalomban, melyben magas államhivatalnokok, fővámvizsgálók egészen komisz csalásban kompromittáltatnak — lásd Chauvet ügyét —? melyben olasz miniszterek, kik mindég teli szájjal beszélnek, ha jogról és igazságról van szó, hatalmas

ujságbirtokosoktól, kik előbb altisztek és csiszárok voltak, úgy vezettetnek, mint az oláh medvék, a zsurnaliszták pedig ütik hozzá a dobot és fújják a sipot?

Azt szokás ezekre mondani: ez meg az nem csalás, hanem provizio; a gazficzkókkal való paktálás politika; az erkölcstelenség pedig modern élet; s ez mind szükséges, ez mind kell; az elkeseredett emberek pedig erre azt mondják: ha ez mind kell, akkor az ily társadalomnak dinamit is kell.

Úgy látszanék talán, mintha én ezt az okoskodást védeném. Nem védem, de a logikát nem tagadom. Logika van ott bőven. Ha szabad az uralkodó társadalomnak magát Isten és vallás alól emanczipálni: szabad a nyomorultaknak is; ha a liberálizmus az Istent kitette az erkölcs portájából, hogy szabadon üzérkedjék s megtartsa uralmát: szabad e szabadsággal élni még inkább másnak, aki nyomorult. A társadalmi morált a liberálizmus megmérgezte! Minek legyen egy mérgezett társadalom, mely minket nyúz és nyom? Vagy segitsünk rajta kereszténység által s ezt mi mondjuk, — de a liberálisok nem akarják — vagy dinamitot neki. Hol van a logika? mondom, hogy nem a liberális túlparton.

Ezek rettenetes perspektivák, de nem nagyitások. Vagy kereszténység vagy anarkia!

Menjünk át a munka terére! A liberálizmus a munka terén a legkegyetlenebb zsarnokságot, a fehér rabszolgaságot teremtette a tőkének uralma által; — koldussá tette a munkást és mankót adott az iparnak, a korlátlan iparszabadságnak valósággal pedig a tőke garázdálkodásának monopoliuma által. Erre bővebben ki nem terjeszkedem. Tény, hogy a munkásnak elveszik a bérét, amit a középkorban nem tettek; mert nem voltak liberálisok, époly tény, hogy a dologtalan tőke hizik a munkások verejtékén. Ezáltal nagy társadalmi osztályok, az iparos és földmives osztályokból széles rétegek merülnek el a létért való küzdelemben s önálló em-

berekből munkásokká és éhenkórászokká lesznek. Az éhség eszközli a gyomorkorgást s a gyomorkorgás mennydörgéssé válik a szocziális kérdésben, melyből az anarkisták bombái mint megannyi villámok czikáznak ki.

A liberálizmus alkotja meg a tőke uralmát, tehát ez szüli a szocziális revolucziót s az anarkiát.

A népeket kifosztogató liberálizmus teremti meg az elkeseredett munkásokat, s miután már jó eleve felekezetlen iskoláival, szemtelen ujságaival, hitetlenségének fitogtatásával megmérgezte szivüket s kitépte belőlük a vallást, mit akartok? mit tett ezáltal? csakhogy kezükbe nem adta a bombát, mondván: nesze, mit habozol, üsd agyon azokat, kik tégedet nyomorultakká tettek.

Azonban nemcsak az egyes emberek közt, de az államok közt is a mostani állapot nem a jog és az igazság viszonya, hanem a ragadozó állatok állapota. Nincs más biztossága az államoknak, mint a félelem az erőtől. Melyik állam nem dőlne össze csak egy napig is policzáj és rendőrség nélkül? Csak az erő, csak az ököl, csak az állat az emberben, az a vezércsillagzat; vele szemben nyög a gyönge, az elnyomott, mialatt a legmélyebb Istenfeledettség idegeniti el a szükölködő rétegeket a társadalom birtokos osztályaitól. Az elfojtott és letartott düh azután kitör hihetetlen vadságokban. S mikor a bombák ropognak, mit tesz a művelt társadalom? Keresztet vet magára egy Ravachol, Vaillant, Henry neve említésénél s a farizeussal mondogatja: hálát adok neked Isten, hogy nem vagyok olyan, mint ezek. „Csak vessetek magatokra keresztet és siránkozzatok — így ir a berlini „Socialist“ cz. lap, — de a felelősséget el nem hárithatjátok magatoktól. Csak botránkozzatok, hogy Barczellonában sok ártatlan gyermek és asszony esett a bombamerénylet-nek áldozatul, de meg ne feledkezzetek róla, hogy a ti társadalmatokban naponkint tömérdek existenczíát nyel el a gyalázat s a nyomor örvénye.“

Így irnak s még inkább így beszélnek és tesznek.

Végül pedig ott lépked a tudomány! Az anarkiának tudományos alapja is van; ez a tudományos alap a hitetlen liberális tudomány. Főelve: az isteni rend ellen felállitani az emberi rendet: ezáltal lealacsonyitani az embert. „Darwin az embert kellő helyére tette, az ő testvéreinek, az állatoknak élére", így szólt egy hires berlini tanár az ottani akadémiának Darwint tisztelő ülésén, a hol jelen volt a porosz kultuszminiszter is. Ugyanekkor szemére hányták az országgyülésen a szocziáldemokratáknak, hogy ők Isten és a társadalom ellenségei. Bebel megfelelt nekik: Mit hányjátok ti szemeinkre, hogy mi istentelenek és hitetlenek vagyunk és az életet élvezni akarjuk? Igen, akarjuk; de ki tanitott minket arra? a ti egyetemeitek. Ott tanultuk, hogy nincs Isten, nincs lélek, nincs öröklét s mi csak a következtetést vonjuk le s be akarjuk rendezni az életet ezen tanok szerint. Élvezet, ez a ti evangeliumotok, élvezni a világot, ez a ti erkölcsösségtek!? vajjon csak a tietek? Ugy-e a mienk is? No de mi ki vagyunk zárva az evangelium paradicsomából; hát meg akarjuk nyitni a kaput, melynél a zsandár s a katona őrt áll, a modern kerub! Kicsoda az a zsandár? az is szegény ember, az majd velünk jön. Ti azt mondjátok: ez a mi jogunk, mert mi benn ülünk a jogok és javak birtokában. Sebaj, majd kidobunk onnan, mert hiszen mi a jog más, mint erőszakos elnyomás története századokon át.

Mit akarnak erre felelni? igazuk van. A liberális társadalomnak, mely az államot az isteni törvény fölé helyezi, — mely a társadalmi morált a Panama árkába temeti, — mely a kizsákmányolás szabadságát hirdeti s a hitetlen tudományt dicsőiti, nincs joga szemrehányásokat tenni az anarkizmusnak; a korhadt fa sem tehet szemrehányást a férges almának, sem az erkölcstelen apa a ftizises, görvélyes gyermeknek.

Avval zárom, amivel kezdenem kellett volna.

A kath. elvek, a keresztény hit és élet az a szikla, mely a társadalom forrongó hullámaiban, duló orkánjában áll rendületlenül. A piszkos hullámtaréjok is csak mossák a szirtet, s nem döntik meg, de elsöprik sokszor azokat, kik a szirten erősen nem állnak s a veszedelemmel kaczérkodva, az árba ereszkednek.

Hü kitartás a szirthez, az egyházhoz, — az egyház látható fejéhez, a püspöki karhoz, a papsághoz; ez legyen a jelszó! Hithü helyeken ez így szokás; a katholikusok megértik a vezért s követik lelkük buzgó pásztorát. Mindig így, mint egy szál, vállvetve álljon száz meg száz s a liberálizmus szép szóvirágaiért és szép szemeiért ne adja fel senki az elvet, azt az elvet, melynek kegyelméből nemcsak hiszünk, hanem élünk; azt a sz. kereszténységet, melynek erejében elkerüljük nemcsak a poklot, hanem a bombákat is s melynek áldásos oltalma alatt állnak nemcsak oltáraink, hanem házaink is. Éljen a keresztény elv! Félre a liberálizmus bolondgombáival s az anarkizmus bombáival!

## LESZ-E HÁT KATHOLIKUS EGYETEMÜNK?

Irta LIBERIUS.

Ennek a kérdésnek, lesz-e hát katholikus egyetemünk? immár mind sürübben, mind sürgetőbben kell felhangzania. Hangzik már régen, hangzik a kath. sajtó minden organumában: de ma már oly erővel kell hangzania, hogy a felelet rá csak a tett lehessen! A jelenetek, melyeknek szemtanui voltunk, a beszédek, melyeket akár a parlament termeiben, akár más összejöveteleken hallottunk, négy esztendő óta, de legkivált ebben az esztendőben, és névszerint februártól maig: meggyőzhettek minden igazságszerető, önma-

gához őszinte férfiút, hogy Magyarországon nincs katholikus érzelmü, katholicze kimüvelt intelligenczia, vagy ha van, igen csekélyke kis töredéke az az u. n. intelligencziának.

De hisz van negyven-ötven »katholikus« gymnáziumunk! amelyekből ezrével kerülhetnének ki a katholiczizmus elveiben nevelt ifjak! Hát mivé lesz az a nyolcz évig tartó, katholikus szellemben nyujtott nevelés és tanitás? Vapor est ad modicum parens! Füstté lesz, semmivé lesz, mert még akkor is, ha ezek a kath. gymnáziumok nemcsak névre és jellegre, hanem mindannyian szellemre és vezetésre nézve is katholikusok lennének: lepörköli, letarolja azoknak eredményét az a szellem, (ha ugyan szellemnek lehet azt nevezni?) amely a két magyar főiskola, a budapesti meg a kolozsvári egyetem hallgató-termein átleng.

Hisz csak a multkor mutatta ki a M. Állam, abból az alkalomból, hogy egy zsidó kandidáltatott első helyen a római jognak ép most üresedésben levő rendes tanszékére, (ami az első eset Pázmány egyetemén, a katholikus pénzen alapitott egyetemen), hogy a zsidó szellem és zsidó befolyás már mily fokban kisért a tudomány eme csarnokában, — csak egynéhány év előtt mutatta ki alaposan és részletesen Doctor Romanus, micsoda katholikus-ellenes tenorban adatnak elő az egyes szakok! Hát akkor csodálkozzunk-e, ha intelligencziánknak, a közéletben szereplő intelligencziánknak úgyszólva fogalma sincs már katholikus elvekről s érzületről? Csodálkozzunk-e, ha magukat »jó katholikusoknak« nevező férfiak a nyilvánosság előtt össze-vissza hadarnak hetet-havat, s forditott világot hoznak létre, laikus létökre tanitani akarván az egyházat, amelytől tanulniok kellene?

Nincs más mód a menekülésre ez őrülten visszás helyzetből, mint katholikus egyetem felállitásával!

Bármennyire tépelődjék is valaki a magyar katholiczizmus jövendő sorsa felett, kutatva a módokat és eszközöket, melyek e jelen közönyt és rémitő ignoranciát eloszlatni s a jövőben az érdeklődést, a lelkesedést, hitbuzgalmat, de leginkább az igazi tudást felébreszteni képesek lennének: végső eredményben mindig oda jut ki, hogy Magyar-

országon is mint egyebütt a katholiczizmust csakis katholikus intelligenczianak nevelése fogja megmenteni, megőrizni s egy szebb, virágzóbb korszak felé vezérelni.

El kell kezdeni ezt a katholikus nevelést a népiskolában, folytatni a középiskolában — helyes! de betetőzni ezt a nevelést s ezzel az intelligenczianak katholikus szellemü kiképzését is megadni, még pedig a tudományos egyetemek falai között: ez az, ami nekünk kell!

Hisz, az Isten szerelméért, az intelligens osztály az, amely lényeges befolyást gyakorol a nemzet sorsára, ez az osztály az, mely a tanári kathedrákon, a birói székeken, a törvényhozási termekben, az állami élet és közigazgatás, a a tudomány, irodalom és művészet soknemü ágazataiban vezetője, kormányzója, igazgatója lesz a nemzetnek s annak egész sorsát úgyszólván kezében tartja.

Teljesen igaza van egy derék publiczistánknak, Gyürky Ódonnek, mikor az Egyházi Közlönyben ezeket irja (12. sz.): »Mindaddig, mig nincs igazán katholikus szellemü, szilárd katholikus meggyőződésü intelligenczianak nemzetünknek, mindaddig, mig értelmisége hazánknak csak hideg katholikus, csupán azért, mert ennek van megkeresztelve, de a hit, az igaz katholikus szellem nem járja át érzelemvilágát, gondolkodási módját, elhatározó akaratát keresztül kasul, mindaddig, mondom, hasztalan sóvárgunk katholikus társadalmi élet, katholikus tudomány, avagy katholikus politika után. Ezek már csak okozatai, eredményei annak, ha az ország intelligenczianak érzelmeiben és cselekedeteiben katholikus, mig ha ez megvan, amint a tapasztalás is mutatja, ahol az intelligenczia valóban katholikus, ott megvannak azonnal, egész természetszerüleg emez eredmények is.«

Hogy pedig e czélt elérjük: égető nagy, elkerülhetlen szükség van katholikus egyetemre is. Az egyetem készíti elő az ifjuságot választott életpályájára, hivatására. Ha ez az előkészités oly szellemben történik, mint ma, hogy folyton a tudás és hit között létező áthidalhatatlan örvényekről beszél, ha hirdetett tantételeivel czélzatosan egyre ostromolja a hitet, kell, hogy ez a hit meginogjon az ifjú szivé-

ben, engedni fog végre is a tudomány nevében, tehát legelső és legfőbb ideálja nevében hirdetett elveknek, a szüntelen hirdetett felfogásnak. S ha még csak ez volna! De az ily tanok, melyek kiirtják szivéből a hitet, rendesen kitépik onnan az erkölcsöt is, s a vallás helyén, melynek virágait erőszakosan kiszakitották, az erkölcstelenség dudvája üti fel fejét . . .

Mindezek tudata, mindennek felismerése lelkesitette a külföld katholikusait, hogy midőn a modern állam ama jogtipró, jogfosztogató utjában, melyen a liberálizmus vezeti keresztül, elrabolta, államivá tette az egyetemeket, melyek eredetileg mind katholikus intézetek valának, ezek helyébe új és katholikus egyetemeket létesitsenek s óriási áldozatokkal, a jótékonyság filléreiből emeljenek a kath. tudomány, a kath. intelligenczia részére ujabb és ujabb szentélyeket. Így jöttek létre Francziaország új kath. egyetemei, így alapitottak a belgák, a németek, az amerikaiak kath. egyetemeket maguknak s ép így fáradoznak annak létesitésén manap osztrák testvéreink. Ezért inditottak mozgalmat a magyarhoni protestánsok is, egy Debreczenben létesitendő protestáns egyetem ügyében, amely, ismerve az ő kitartásukat, nemsokára létre is jövend. Ezért tesznek, mozognak tehát mindenütt a világon; — egyedül mi magyar katholikusok nyugodjunk tovább is szépen csendesen, ölbe rakott kezekkel? Egyedül mi magyar katholikusok türjük el némán, hogy ifjainkból hitetlen, laza erkölcsü s így kétes jellemü férfiak váljanak?

Ha valahol, úgy Magyarországon ma már életszükség egy kath. egyetem felállitása. A legujabb, szemeink előtt lezajlott események mutatják legjobban, hogy a magyar intelligenczia mennyire elpártolt hitétől, mennyire átjárta azt a liberálizmus szele, mennyire hajszolta békóba a modern korszellem. Akarhatjuk-e, hogy továbbra is tartson ez az állapot? Akarjuk-e, hogy még nagyobb csapások sujtsák egyházunkat? Ha nem, úgy legyen gondunk, legyen törekvésünk legelső sorban az, hogy mielőbb létesitsünk katholikus egyetemet Magyarországon.

Évek óta sürgeti a katholikus sajtó a budapesti tudomány-egyetem katholikus vagyonának kiadatását; (és liberális miniszterеinknek, ők mondják legalább, nincs is ez ellen kifogásuk; hisz ki ne emlékeznék Trefort hirhedt mondására: »pakoljanak«; s a »magyar kultura mai legfőbb őrének« egyik-másik ugyancsak hasonló értelmü nyilatkozatára?) — évek óta emlegeti ugyanaz a kath. sajtó egy katholikus egyetem égető szükségességét. Bonnaz püspök százezer forintot hagyott e czélra, más főpapok és világi urak, de sőt minden igazi katholikus apa meg anya is szivesen áldoznának bőven, tehetségükhez mérten e czélra, ha az legalább már a kezdet stádiumáig eljutott volna.

De ime, mintha a kezdet stádiumáig már eljutottunk volna, mintha egy jobb jövőnek hajnala a távol keleten már derengeni kezdene.

Találkoztak férfiak, akik jól tudva, hogy az akadémikus értekezések, a hirlapi czikkezések, a sopánkodások tett nélkül mit sem érnek, a tettek mezejére léptek. Szegény, lelkészkedő papok, de akik a nép közt élve és munkálkodva, legszomorúbban tapasztalják a rombolást, melyet a magyar közélet szereplői vallási ignorancziájukban, az egyház érdekeivel szemben tanusitott közönyükben, sőt itt-ott az egyház ellen táplált oktalan gyülöletükben már eddig létrehoztak, s még inkább létrehozni törekednek.

Az esztergomi esperesi kerület papjai, a f. hó 10-én tartott gyülésükből egy felhivást menesztettek az összes esperes-kerületekhez egész Magyarországban — megküldve azt hódoló tisztelettel a magyar episkopátus fenkölt lelkü tagjainak is, — melyben feljajdulnak siralmas helyzetünk szemléléséнél, erélyesen hivják fel kartársaikat, s adakozásra szólitva fel őket, ők adakoznak legelsőknek a kath. egyetem czéljaira. Nagyon érdemesnek tartjuk e felhivást itt egész terjedelmében közölni. Ime:

Főtisztelendő kerületi papság!

Krisztusban kedves testvéreink!

Szent emlékü első királyunk által apostoli buzgalommal megtéritett, bölcs előrelátással szervezett, a róm. kath. vallás megörökitésére a boldogságos Szűz pártfogásába ajánlott Mária-országában, kétségbevonhatlan túlnyomó többségünk daczára, saját hibánk által, a birtoklás kényelmében lábrakapott elbizakodás, a türelem nevében gyakorolt és a gyengeségig fokozott engedékenység által odajutottunk, hogy legszentebb jogaink figyelmen kivül hagyatván, alapitványaink eredeti rendeltetésükkel ellenkező czélokra fordittatnak, midőn áldott emlékü királyaink, buzgó őseink és bőkezű főpapjaink által szerzett intézményeink, ezek szándékaival ellenkezőleg a hitközöny, sőt a hitetlenség terjesztőivé válnak, az ezen intézmények védelmére a hit szellemében hozott törvényeink ellenkező irányuakkal cseréltetnek föl. Kik mindenki iránt türelmet gyakoroltunk, türelmetlenséggel találkozunk, kik mindenkit befogadtunk: ha hitünkhöz és legszentebb meggyőződésünkhöz ragaszkodunk, rövid idő alatt saját hazánkban hontalanokká leszünk. Igen találón alkalmazható reánk a római szónok-király mondata: »Sedebamus in puppi, et clavim tenebamus, nunc autem vix est in sentina locus.«

Hogy még fennálló törvények által szentesitett jogaink gyakorlásában is háborgattatunk, hogy ujabb törvényeink majdnem kivétel nélkül mások uj jogainak megalapitására, a mieink elkobozásával hozatnak, csak onnét van, *mert nincs katholikus intelligencziánk, nincs katholikus egyetemünk.* Pázmány örökségébe a hitetlenség terjesztői léptek. Az általa és utódai által fejedelmi bőkezüséggel alapitott egyetem nem a családban öröklött és a középtanodákban öntudatossá vált hit és erkölcsi érzés kiképzésére, de az ifjuság hitének kiirtására, az erkölcs megrontására szolgál.

Az ország zsenge reménye, az ifjuság beletereltetik ezen intézetbe, hol a legválságosabb korban, midőn a szenvedélyek ébrednek, midőn az önhittség legnagyobb, a tapasztalás

pedig még teljesen hiányzik, midőn, ha lehetne, minden ifjunak két atyai barátra volna szüksége: a főváros csábító légkörében teljesen magára hagyatik oly szabadság élvezetében, minőhöz hasonlót egész életében találni soha sem fog.

A nevelés fogalmával elválaszthatlanul egybekötött fegyelem teljesen hiányzik.

A legkitünőbb tehetségü, kiváló szorgalmu ifjak, kiknek sikerei előtt a középtanodákban önkénytelenül kalapot emeltünk, kiknek multja kezeskedni látszott a jövőről, a folytonos kisértet által megejtetve, szárnyszegetten hagyják el az intézetet.

Életkedv, önbizalom, szükséges ismeretek hijjával, minden erély, nélkülözhetlen testi, lelki erő hijjával indul megkezdeni pályáját, melynek tőkéjét elvesztegette ott, hol azt fejleszteni, gyarapitani kellett volna.

Nem egyes kivételek, nem mindenütt felmerülő elzüllött áldozatok kivételes képe ez, hanem többé kevésbé általános rajza a Magyarország egyetlen katholikus alapitásu egyeteme pályavégzett polgárainak.

Akik pedig az általános vizözönből rendkivüli tényezők segélyével kiszabadultak, azoknak Noe bárkája nem képes oltalmat adni. Se teteje se alja. Egyetem hit és fegyelem nélkül annyi, mint hajlék fedél és alap nélkül. »Primus discendi ardor nobilitas magistri.« Nélkülözi a hitélet és ebből termékenyitett erkölcs terén a keresztény oktató ellenállhatlan erővel magával ragadó mintaképét, a tantárgyakban a mindent Istenre viszonyitó katholikus vallásos szellemet. Így esik meg, hogy akik a zátonytól megmenekültek, az örvényben elvesznek. »Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdim.« »Philosophia obiter hausta — Baco de Verulam szerint — abducit a Deo.« Így esik meg, hogy vallásos szellem és fegyelem hijjával nevelt ifjuságunk javáról el lehet mondani Montalambert szerint: »quorum praestantissimi nihil valent.« A tudomány szelétől elragadtatva, tudákosságukban elbizakodva többet ártanak mint használnak az emberiségnek. Ezekből lesznek országlárok, első rendü hivatalnokok, képviselők

és itélnek a nemzet legszentebb érdekei fölött, anélkül, hogy azokat ismernék.

Hogy mint vonul el fölöttünk a jelenleg tomboló vihar, mit pusztit el, mit hágy maga után: az isteni Gondviselés mély végzésében rejlik; de ha mi fenmaradunk utána, a megmentett kincsek védelmére, ha nem is egyetlen, de jelentékeny, nélkülözhetlen tényező egy katholikus egyetem alapitása, melyben az ifjuság vallásos szellemben oktatva, keresztény fegyelem hatása alatt nevelve, megtanulja hitét ismerni, hogy sz. Péter apostol szerint: »Kész legyen mindenkor megfelelni mindennek, ki okát kérdezi a benne való reménységnek.« (I. Epist. III. 15.)« Megtanulja azt szeretni.

Ha sikerülne is a hitetlenség és romlottság mételyétől megóvni hiveinket, ha nincs hit- és tetterős értelmiségünk, 200—300 hitetlen egyén oly törvényeket hoz, melyek 15 millió emberre nézve lehetetlenné teszik a vallásos nevelést, a hitélet gyakorlatát.

Ujjászületésünk ezen nélkülözhetlen tényezőjéhez pedig kettő szükséges, idő és erő. Egyik a másikat részben pótolhatja. De mi mindkettőnek hijjával vagyunk. Ha a felettünk tomboló vihar Isten irgalmából elmulik és nem söpör el minket, elmondhatjuk: »Misericordiae Domini quia non sumus consumti.« (Thren. III. 22.) Ez nem annyi mint »proximus ardet Ucalegon«, hanem »iam securis ad radicem arboris posita est.« (Math. III. 10.)

Ami erőnket illeti, arról a tények szólnak, facta loquuntur. Határozott többségünk daczára, a hatályos védelem minden eszközeivel ellátva, nem birtuk megvédeni azon erős várat, melyet őseink hitbuzgalma, erénye szerzett és nekünk átadott. Pedig ezen várról nem szabad lemondani, daczára annak, hogy számunk megfogyott, erőnk hanyatlott. De fokozott és gyors tevékenységre van szükség. Gyors tevékenység fokozza a kifejtett erőt, nagyobb erőfeszités gyorsabban czélhoz vezet.

Nekünk lehető gyorsan, és a válságos időknek megfelelő erélylyel kell cselekednünk, mivel a szabadelvüség czége alatt működő hitetlenség nem alszik — »filii iniqui-

tatis prudentiores sunt, quam filii lucis« — s mindenfelé kiterjeszti polyp karjait, leköti erőnket, megbénitja tevékenységünket, naponta gyériti a rendelkezésünkre álló eszközöket, ellenben növeli és szaporitja a leküzdendő akadályokat.

Ezen szomorú állapot javitására, ezen végzetes helyzetből kimenekvésre saját körében, erejéhez mérten közreműködni akarván, az esztergomi esperesi kerület lelkészkedő papsága 1893. évi október 18-án tartott őszi kerületi ülésében elhatározta, hogy:

1. Ő Eminenciájához a Bibornok Herczeg-Primás úrhoz, mint kegyelmes Főpásztorához fiúi kegyelettel és hódolattal kérelmet intéz, melyben alázattal esedezik, hogy Ő Eminenciája amiket bölcs belátása szerint egy felállitandó katholikus egyetem létesitéséhez czélszerüeknek vagy szükségeseknek talál, egyéb ügyek fölött és előtt, főpásztori kiváló gondjainak tárgyává tenni és elrendelni kegyeskednék; igénybe vevén e czélra a gondjaira bizott híveknek anyagi áldozatkészségét is.

2. Amennyiben e szándék megvalósitása tetemes pénzbeli áldozatok nélkül nem lehetséges, a kerület papsága már a gyülésben késznek nyilatkozott, sőt kötelezte magát, hogy amint a Főpásztor elrendeli, azonnal az erejéhez mért legnagyobb anyagi áldozatot fogja hozni e czélra.

3. Hogy e kérelem kegyes tudomásulvétel végett az egyes Főpásztorokhoz, hasonló eljárás végett pedig az összes egyházmegyék főt. esperesi kerületeihez megküldessék.

Sőt az esztergomi esperesi kerület tudván, hogy legjobb kezdet a kezdet, továbbá, hogy megmutassa, ez ügyet mennyire fontosnak, szükségesnek, elkerülhetlennek tartja az egyház érdekeinek megvédésére, egy lépéssel tovább ment, megkezdette az aláirást a fölállitandó katholikus egyetemre. Ámbár a kerületben nincs középszerüséget meghaladó plébánia, többen irtak alá a plébánosok közül egyszer s mindenkorra 100 frtot, a segédlelkészek közül 50 frtot. Ezenfelül többen, az ügy folyamatba tétele után évi jövedelmük 1—2 százalékát kötötték le.

Ő Eminenciája az ország biboros főpapja f. évi febr. hó 24-én 828. sz. alatt kelt kegyes leiratában dicséri buzgalmunkat, helyesli törekvésünket és biztosit, hogy ezen ügy a főpapok tanácskozásának már tárgyát képezte.

Most tehát testvéri bizalommal kérünk, kényszeritünk Krisztusban szeretett testvérek, egyesitsétek törekvéseiteket a mieinkkel! Kérjetek, adjatok és nyilvánossá téve ez ügyet minél több pártolót szerezzetek ez ügynek hiveitek között is.

Nagyon sok ezer van e drága hon polgárai közt, ki éltének legszebb reményeitől lett megfosztva egy vallásos, jól fegyelmezett intézet hijjával. A bünnyomor érzetében, sokan örömmel fognak e mentő horgony előállitására közreműködni.

Még ez idő szerint valamivel kedvezőbb helyzetben vagyunk mint franczia hitrokonaink. Talán még nem merik egy katholikus egyetemnek alapitását, mint a babona melegágyának fészkét betiltani, talán még kitelik egyesült erőnkből annak előállitása, de a helyzet változhat és pedig gyorsan. Festinandum! Utinam Dominus ad adiuvandum nos festinet! Tegyük meg amit lehet, azután nyugodtan mondhatjuk: »non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei.« (Ad. Rom. IX. 16.)

Esztergom, 1894. Szent József ünnepén.

Az esztergomi esp. kerület lelkészkedő papsága nevében *Gabriely János esp. plébános. Dr. Fehér Gyula jegyző.*

* * *

Így szól az esztergomi esperesi kerület felhivása. Ki ne tenné azt magáévá, ha szereti egyházát, kath. hitét?

Mi is kérve kérjük az egész haza klérusát, szivlelje meg az itt mondottakat, ne térjen napirendre az itt kimondott nagy igazságok fölött, amelyek megszivlelésétől az egyház sorsa függ szegény magyar hazánkban!

Az esztergomi papnevelő-intézet elöljáróságát és tanári karát legalább annyira fellelkesitette, meghatotta az esztergomi esperesi kerület eme kiindulása, eme tettbeli kezdeményezése, hogy meg nem állhatta, miszerint ne adjon viszhangot,

lelke mélyéből fakadó viszhangot a nemes felszólalásra, s indittatva érezte magát a következő adressz megirására:

Főtisztelendő Esperesi Kerület!

Oly korban, midőn a tettrebuzdulás és törekvés helyett néha még az egyháziak közt is a lemondás és reménytelenség kisért, — oly korban, midőn az emberek a nehézségekkel szemben küzdeni, tenni annyira elfelejtettek, hogy remélni is alig tudnak: az a lelkesülés, amelyet a főtisztelendő esztergomi esperesi kerület kebeléből látunk kiindulni, még akkor is csodálatra ragadna, ha az ügy, amelyről szó van, nem birná is teljes rokonszenvünket.

Pedig egy katholikus egyetem felállitása immár a magyar keresztény intelligenczia létérdeke, úgy hogy minket ma nemcsak Belgium és Francziaország, Amerika és Svájcz példája, nemcsak a pápa buzditó és sürgető szava: hanem kivált közvetlen, édes magunk keserű tapasztalatai ébresztenek arra a borzalmas öntudatra, arra az ijesztő valóságra, hogy az ár elsöpörte lábaink alól a talajt, a társadalmi és politikai akcziónak talaját, a keresztény érzelmű intelligenciát, — s majdnem azt kell mondanunk, hogy az egyház helyzete hazánkban már nem annyira a termékeny vidéken álló Istenvárosának, mint inkább az elszigetelt, hullámoktól ostromlott világitótoronynak képére emlékeztet.

Nincs keresztény intelligenciánk, nevelnünk kell azt; ámde nevelésünk verejtékos gyümölcseit, melyeket egyikmásik jó szellemü katholikus gymnáziumunk érlel, elprédálja a hitetlen és frivol egyetem!

Mit tegyünk hát? Alkossunk katholikus egyetemet!

Nagy szó ez, s még nagyobb tett lesz!

De aki azt a fönebb adott konzekvenciát magáévá teszi, az hozzá is fog fogni a nagy mű megvalósitásához. Fogjon hát hozzá mindenki, tegye meg mindenki, ami tőle telik, s ha Ausztriában a katholikusok hozzáfogtak krajczárokkal, fogjunk hozzá mi fillérekkel, — s a fillérek-

ből, melyeket vállvetett lelkesülés gyüjt, előbb lesznek milliók, mint az oly százasokból, melyeket a kétkedő szkepsis adogat itt-ott tétovázó kézzel.

Egyetemet alapitó *egyletet* alakitsunk! S ha vannak, akik semmi jó czélra nem adnak semmit, lesznek mások, akik minden jó czélra sokat adnak, ott, ahol a jó ügyet férfiak, a XIX. század munkájára termett papok karolják fel.

Ebből a szempontból csatlakozik az esztergomi papnevelő-intézet elöljárósága és tanári kara az esztergomi esperesi kerület lelkes felszólalásához; nyilatkozatát teljességgel magáévá teszi, és valamint a gyujtó szóra lelkes szivvel, úgy az áldozatkész példára tőle telhetően, csengő tettel felel, és a kath. egyetem alapjára szivesen felajánl egyenkint száz-száz forintot.

A lelkes kiindulásért pedig fogadja a ft. esperesi Kerület köszönetünket, zálogául azon tiszteletnek, melylyel a korunk bajait s egyházunk érdekeit szivökön hordozó férfiak iránt mindig érdeklődik.

*Az esztergomi papnevelő-intézet*
*elöljárósága és tanári kara.*

Igen, t. olvasók! nem lehet léteznünk tovább katholikus egyetem nélkül! Létre kell azt hoznunk, s ha évekig tart is, mig filléreinkből kiegészitjük azt az összeget, amely már is jog és igazság szerint ezé a szent czélé, létre kell azt hoznunk.

Hogy hogyan és mikép és hol? az aztán másodrendü kérdés, másodrendü annyiban, hogy azt könnyen el fogjuk intézhetni, ha már a fődolog, a »nervus rerum« együtt leszen. Mindenesetre visszaveszszük a Pázmány által alapitott, de kormányunk által elfoglalt budapesti egyetem kath. alapjait is, — és azután akár Budapesten vagy Pécsett, akár Egerben, Esztergomban vagy máshol létesitjük is az új egyetemet, a fő az, hogy meglegyen. A részletekről lehet beszélni később is. Az első az, hogy a magyar püspöki kar mondja ki a szót, az elhatározást, amely, tudjuk, úgyis

él már kebelében: *kell, hogy legyen kath. magyar egyetem* s azután alakuljon meg egy bizottság, egy valóságos, alapszabályokkal ellátott *egyetem-egylet*, mely hozzálát az alkotás munkájához. Ezt várja, kívánja, követeli nem annyira a liberális tüntetések által felzuditott, mint inkább a folytonos, tervszerü rombolást látó katholikus közvélemény, ezt követeli a magyar katholiczizmus jövője, életérdeke.

## TAPASZTALATOK, INDITVÁNYOK A PRÉDIKÁLÁSRÓL.

Irta: CSERNIK ALAJOS.

(Folytatás.)

Elenchusomat a mult füzetben husvétig füztem, most folytatom. Azt hiszem, ez elenchus megtekintése nagyon tanulságos nemcsak a prédikáló papokra, a konzumensekre, hanem a producensekre, a prédikáczió-irókra is, mert láthatják belőle, hogy az egyházi év némely alkalmára valamelyik szakmából annyi prédikáczió készült, hogy tiz év alatt sem lehet azokat elmondani: más alkalomra viszont vagy más szakmából semmi vagy jóformán semmi sincs adva e könyvekben, illetve folyóiratokban. Így történik azután, hogy az egyházi szónok halomszámra menő prédikácziós-könyvei mellett is, némelykor prédikáczió-hiányban szenved. Ez nem történnék, ha az irók szakprédikácziókat irnának. Lássuk hát most az elenchust husvéttól az egyházi év végeig.

## Szakszerü

**Rövidítések:** Pák. = Pákolicz, Jir. = Jirsik, J. P. = Jó Pásztor. — A

| Történelem | Dogmatika | Morál. | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. X. 289.<br>XIII. 320. | J. P. VI. 396.<br>VII. 295.<br>XII. 265. | J. P. XI. 389.<br>Jir. 245. | Pák. II. 205.<br>J. P. III. 228.<br>V. 302. |
| J. P. VIII. 296.<br>XI. 397. | J. P. IV. 408.<br>VI. 444.<br>Jir. 253. | J. P. III. 244. | |
| J. P. IV. 412. | Pák. II. 241.<br>J. P. VI. 454. | J. P. VIII. 303. | |
| J. P. XII. 368.<br>XIII. 309. | | Pák. II. 283.<br>J. P. V. 343.<br>VII. 323.<br>VIII. 309. | Vincze 181. |
| | J. P. IX. 370. | J. P. X. 363. | J. P. VII. 331. |

## elenchus.

római szám a kotetet, illetve évfolyamot, az arabs szám a lapot jeloli

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| Pák. II. 197.<br>J. P. IX. 309. | J. P. VI. 416.<br>VIII. 291. | | I. p. Pasch. |
| | Pák. II. 219.<br>227.<br>J. P. V. 318.<br>XIII. 330. | Vincze 163.<br>J. P. VII. 303.<br>IX. 339.<br>X. 319.<br>XII. 286. | II. p. Pasch. |
| | Pák. II. 248.<br>Vincze 172.<br>J. P. VII. 313.<br>IX. 344.<br>X. 329.<br>XI. 413.<br>XII. 302.<br>Jir. 261. | J. P. V. 327.<br>XIII. 361. | III. p. Pasch. |
| | Pák. II. 291.<br>J. P. III. 258.<br>IV. 419.<br>VI. 461.<br>IX. 357.<br>XI. 425. | J. P. X. 355.<br>Jir. 269. | IV. p. Pasch. |
| Pák. II. 324.<br>332.<br>Vincze 190.<br>J. P. III. 277.<br>IV. 433.<br>V. 358.<br>VI. 476.<br>VIII. 316.<br>XII. 316.<br>XIII. 389.<br>Jir. 274. | J. P. IV. 426.<br>XI. 444. | | V. p. Pasch. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. V. 379.<br>VI. 488.<br>X. 381. | J. P. V. 387<br>VIII. 372.<br>XII. 331. | J. P. III. 297.<br>IX. 476 | J. P. IV. 466.<br>VII. 352. |
| Vincze 198.<br>J. P. VI. 497.<br>X. 388.<br>XIII. 404. | J. P. VII. 369. | J. P. III. 319.<br>IV. 473.<br>V. 450.<br>XII. 339<br>Jir. 290. | J. P. IX. 484. |
| J. P. IX. 401.<br>410.<br>X. 393.<br>XI. 501.<br>XIII. 422. | Pák. II. 398.<br>J. P. III. 332.<br>IV. 486.<br>V. 455.<br>VI. 504.<br>VII. 380.<br>XII. 369. | J. P. VIII. 397. | Pák. II. 389.<br>J. P. VI. 511.<br>Jir. II. 3. |
| J. P. IX. 419.<br>XII. 378.<br>Jir. II. 10. | J. P. III. 345.<br>VII. 396.<br>VIII. 419.<br>X. 401.<br>XIII. 429. | J. P. XI. 509. | Pák. II. 421.<br>J. P. IV. 493.<br>V. 462. |
| J. P. VIII. 488.<br>IX. 457.<br>X. 475.<br>XIII 486. | Pák. III. 134.<br>Vincze 473.<br>J. P. III. 532.<br>IV. 559. | | J. P. V. 531.<br>VI. 563.<br>XII. 435. |
| Jir. II. 22. | Pák. III. 48.<br>J. P. X. 428.<br>XI. 529.<br>XIII. 203. | | |

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyh év |
|---|---|---|---|
| | Pák. II. 349. 355. J. P. VII. 361. IX. 385. Jir. 283. | J. P. IV. 456. XIII. 397. | Ascensio. |
| | Pák. II. 378. 375 | J. P. VIII. 385. IX. 393. | VI. p. Pent. |
| | | | Pent. |
| | Pák. II. 412. J. P. VI. 520. | | Fer. II. p. Pent. |
| | Pák. III. 141. J. P. VII. 437. VIII. 381. IX. 450. XI. 589. Jir. II. 43. | | SS. Petri et Pauli. |
| Pák. III. 55. J. P. IV. 519. V. 474. VIII. 435. XII. 398. XIII. 444. | J. P. III. 379. VI. 537. | J. P. IX 431. | Corp. Christi. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. V. 495. | | | J. P. VI. 581.<br>X. 454.<br>XII. 419. |
| J. P. XI. 524.<br>XII. 383. | Vincze 206.<br>J. P. III. 365.<br>V. 469.<br>VII. 402.<br>X. 409. | | Pák. III. 3 32.<br>J. P. IX. 427. |
| J. P. XI 537. | | J. P. VII. 408.<br>VIII. 445.<br>IX. 437.<br>XIII. 452.<br>Jir. II. 28. | J. P. IV. 525.<br>XII. 412. |
| J. P. XIII. 466. | | Vincze 223.<br>J. P. IV. 539.<br>V. 511.<br>VIII. 455.<br>IX. 544.<br>Jir. II. 35. | J. P. IX. 464.<br>X. 462. |
| J. P. IX. 471.<br>XIII. 475. | J. P. V. 517.<br>X. 469. | J. P. VIII. 461.<br>XII. 471. | Jir. II. 49. |
| J. P. VI. 601. | Vincze 239. | Pák. III. 163.<br>J. P. III. 411.<br>V. 523.<br>VII. 452.<br>VIII. 472.<br>IX. 479.<br>X. 481.<br>XII. 479. | Pák. III. 156.<br>J. P. XI. 568.<br>XIII. 480.<br>Jir. II. 55. |

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyházi év |
|---|---|---|---|
| Pák. III. 92. 99. J. P. IV. 259. XIII. 460. | | | Cord. Jesu. |
| J. P. IV. 513. XIII. 439. Jir. II. 16. | Pák. III. 9. J. P. VI. 530. VIII. 425. | Pák. III. 24. | I. p. Pent. |
| Pák. III. 71. 78. J. P. V. 486. VI. 547. X. 438. | J. P. III. 386. | | II. p. Pent. |
| J. P. VI. 589. VII. 422. | J. P. III. 397. | J. P. XII. 427. | III. p. Pent. |
| J. P. IV. 568. VI. 595. | Pák. III. 112. 118. J. P. III. 404. XI. 561. | Vincze 231. J. P. VII. 430. | IV. p. Pent. |
| | | J. P. IV. 574. | V. p. Pent. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| | Vincze 247.<br>J. P. X. 512.<br>XII. 488. | Pák. III. 184. | Pák. III. 178.<br>J. P. IV. 584.<br>VIII. 494.<br>IX. 487. |
| J. P. VI. 636.<br>VIII. 501<br>X. 519.<br>Jir. II. 70. | Pák. III. 200.<br>J. P. III. 438.<br>XII. 498. | J. P. IV. 593.<br>IX. 502. | Pák. II. 207.<br>Vincze 254.<br>J. P. V. 552.<br>XI. 596.<br>XIII. 493. |
| J. P. XII. 517. | J. P. IX. 508. | J. P. III. 451.<br>IV. 621.<br>V. 560.<br>VIII. 507.<br>XI. 604.<br>Jir. II. 77. | Pák. III. 228.<br>J. P. VI. 654.<br>VII. 474. |
| J. P. VIII. 583.<br>X. 594.<br>XI. 661.<br>XII. 541. | Pák. III. 283.<br>290.<br>J. P. IV. 646.<br>VII. 504. | | J. P. III. 506.<br>VIII. 593.<br>IX. 519. |
| Pák. III. 332.<br>Vincze 489.<br>J. P. VI. 671.<br>VII. 514.<br>IX. 539.<br>X. 610.<br>XI. 687.<br>XII. 548.<br>XIII. 565.<br>Jir. II. 109. | | | J. P. V. 626.<br>IX. 548. |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| | J. P. V. 545.<br>VI. 608.<br>VII. 459.<br>XI. 581.<br>Jir. II. 62. | J. P. III. 416. | VI. p. Pent. |
| | J. P. VII. 466.<br>XIII. 510. | | VII. p. pent. |
| | Pák. III. 221. | Vincze 262.<br>J. P. X. 527. | VIII. p. Pent. |
| J. P. XIII. 558. | J. P. V. 614.<br>VI. 663.<br>IX. 525.<br>XI. 669.<br>Jir. II. 97. | | Assumptio B. M. V. |
| | | Pák. III. 325.<br>J. P. III. 519.<br>VIII. 611. | S. Steph. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| J. P. XIII. 580.<br>Jir. II. 125. | Pák. III. 365.<br>371.<br>Vincze 497.<br>J. P. III. 532.<br>IV. 672.<br>V. 643.<br>XI. 703. | J. P. VI. 693. | J. P. IX. 504. |
| J. P. III. 462.<br>XI. 610.<br>XII. 522.<br>XIII. 525. | | J. P. VII. 481<br>VIII. 523. | J. P. IV. 626. |
| | | Vincze 276.<br>J. P. III. 468.<br>Jir. II. 89. | Pák. III. 263.<br>J. P. VI. 679.<br>IX. 532.<br>XI. 617.<br>XII. 531.<br>XIII. 531. |
| J. P. XIII. 545. | J. P. IX. 558. | Vincze 284.<br>J. P. VI. 688.<br>VIII. 551.<br>XII. 557. | J. P. VII. 407.<br>XI. 625. |
| | | J. P. IV. 668.<br>VI. 700.<br>VII. 520.<br>XII. 566. | Pák. III. 345.<br>352.<br>J. P. III. 491.<br>V. 621.<br>VIII. 573.<br>XI. 654.<br>Jir. II. 117. |
| | Vincze 299. | J. P. V. 637.<br>X. 621.<br>Jir. II. 131. | J. P. VI. 707.<br>IX. 581.<br>XI. 675. |

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| | J. P. V. 649.<br>VIII. 627. | J. P. XII. 579. | SS. Ang. Cust. |
| J. P. V. 585.<br>X. 534.<br>Jir. II. 82. | Pák. III. 243.<br>Vincze 269.<br>J. P. IX. 514. | | IX. p. Pent. |
| J. P. IV. 638.<br>V. 593.<br>VII. 489.<br>VIII. 536<br>X. 567. | | Pák. III. 269. | X. p. Pent. |
| J. P. V. 607. | Pák. III. 305.<br>312.<br>J. P. III. 464<br>IV. 655.<br>X. 586. | Jir. II. 102. | XI. p. Pent. |
| J. P. XIII. 551. | J. P. X. 603. | | XII. p. Pent. |
| Pák. III. 386.<br>392.<br>J. P. III. 498.<br>VII. 527.<br>VIII. 604. | J. P. XIII. 518. | | XIII. p. Pent. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| | | Pák. III. 434.<br>J. P. III. 513.<br>XI. 694. | J. P. IV. 678.<br>VIII. 619. |
| J. P. IX. 600. | Vincze 312. | J. P. VII. 546. | J. P. VI. 745. |
| | | Pák. III. 510.<br>518.<br>J. P. III. 540.<br>VII. 561.<br>Jir. II. 168. | J. P. XI. 713. |
| | | | Pák. III. 552.<br>Vincze 327.<br>J. P. III. 561.<br>V. 686<br>VI. 761.<br>VII. 568.<br>VIII. 649<br>. IX. 628.<br>X. 656.<br>XIII. 605.<br>Jir. II. 175. |
| J. P. IX. 649. | | Pák. III. 573.<br>582.<br>Vincze 334.<br>J. P. III. 568.<br>V. 691.<br>VII. 579.<br>XI. 739.<br>XII. 655. | J. P. VI. 771. |

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyh. év |
|---|---|---|---|
| | Vincze 305.<br>J. P. VI. 727. | Pák. III. 427.<br>J. P. VII. 535.<br>X. 628.<br>XIV. 573.<br>Jir. II. 139. | XIV. p. Pent. |
| J. P. IV. 704.<br>V. 657. | Pák. III. 468.<br>476.<br>J. P. X. 636.<br>XII. 611. | J. P. III. 528.<br>Jir. II. 147. | XV. p. Pent. |
| Vincze 319.<br>J. P. IV. 711.<br>VI. 755.<br>IX. 606.<br>XII. 616 | | | XVI. p. Pent. |
| | Pák. III. 560. | | XVII. p. Pent. |
| J. P. XIII. 613.<br>Jir. II. 183. | J. P. IV. 722.<br>VIII. 655.<br>X. 663. | | XVIII. p. Pent. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| | Pák. III. 595. 603.<br>J. P. III. 573<br>VII. 585. | J. P. XI. 746. | J. P. VI. 781. |
| | Pák. III. 617. | J. P. VI. 789.<br>VII. 592.<br>X. 694.<br>XII. 666. | J. P. IX. 672. |
| J. P. V. 669.<br>XI. 719.<br>XII. 589. | J. P. VII. 540.<br>Pák. III. 406.<br>414. | J. P. VI. 715. | J. P. IX. 571.<br>X. 641. |
| | Pák. III. 448.<br>456.<br>J. P. III. 554.<br>V. 674.<br>IX. 591. | | J. P. XI. 727. |
| J. P. X. 711. | | Vincze 357.<br>J. P. VI. 810.<br>VIII. 687.<br>XI. 761. | J. P. IV. 743.<br>V. 723.<br>VII. 599.<br>IX. 712.<br>XII. 674.<br>XIII. 657. |
| J. P. X. 683. | Pák. III. 531. | J. P. XIII. 625. | J. P. XI. 755. |

| Liturgika | Bolcsészet | Állapotbeli | Az egyházi év |
|---|---|---|---|
| Vincze 342.<br>J. P. IV. 729.<br>V. 709.<br>Jir. II. 192. | J P. VIII. 663.<br>IX. 661.<br>XII. 661. | | XIX. p. Pent. |
| Pák. III. 624.<br>J. P. XIII. 652.<br>Jir. II. 200. | J. P. V. 717. | Vincze 349.<br>J. P. III. 593.<br>IV. 735. | XX. p. Pent. |
| J. P XIII. 586. | J. P. III. 546.<br>V. 664.<br>VIII. 633.<br>Jir. II. 154. | Jir. II. 207. | Nat. B. M. V. |
| Vincze 511.<br>J. P. IV. 694.<br>VI. 721.<br>VIII. 639.<br>X. 648<br>XII. 598.<br>Jir. II. 161. | J. P. VII. 553.<br>XIII. 590. | | Nom. Mariae. |
| | | | XXI. p. Pent |
| Pák. III. 538.<br>J. P. III 595<br>VIII. 679.<br>IX. 634. 643.<br>XII. 636. | J. P. V. 702. | | SS. Rosarii. |

| Történelem | Dogmatika | Morál | |
|---|---|---|---|
| | | Bűn | Erény |
| | Vincze 365. | J. P. III. 603.<br>X. 706<br>XI. 777.<br>XII. 704.<br>Jir. II. 228. | J. P. IV. 754. |
| J. P. V. 736.<br>XIII. 698. | Pák. III. 742. | J. P. XII. 723. | Pák. III. 750.<br>J. P. IV. 760.<br>IX. 740. |
| J. P. X. 777.<br>XIII. 773.<br>Jir. II. 241. | Pák. III. 762.<br>771.<br>J. P. III. 668.<br>V. 775.<br>VII. 638.<br>VIII. 763.<br>IX. 747. | J. P. XII. 7.<br>40. | J. P. XI. 877. |
| Vincze 518.<br>J. P. X. 716.<br>XIII. 723.<br>Jir. II. 215. | Pák. III. 659.<br>J. P. III. 621.<br>IX. 690. | Pák. III. 666. | J. P. VI. 794<br>VII. 614.<br>XI. 792<br>XII. 682. |
| | Pák. III. 679. | | J. P. VIII. 715.<br>IX. 699. 707. |
| | | | J. P. IX. 95. |

| Liturgika | Bölcsészet | Állapotbeli | Az egyházi év |
|---|---|---|---|
| Pák. III. 700. | Pák. III. 708.<br>J. P. V. 730.<br>VI. 819.<br>VII. 606. | J. P. VIII. 694.<br>IX. 724.<br>XIII. 665. | XXII. p. Pent. |
| | J. P. III. 609.<br>XI. 784.<br>Jir. II. 235. | J. P. VII. 721.<br>VIII. 721.<br>X. 733. | XXIII. p. Pent. |
| Vincze 380. | J. P. IV. 774.<br>VI. 826. | | XXIV. p. Pent. |
| J. P. IV. 748.<br>V. 743.<br>VIII. 708. | | | OO. Sanctorum. |
| Pák. III. 687.<br>J. P. III. 630.<br>VI. 804.<br>Jir. II. 211. | J. P. III. 365.<br>X. 725.<br>XII. 687.<br>XIII. 730. | | OO. Fid. Def. |
| J. P. V. 92. 102.<br>VI. 89. 621.<br>VIII. 50. 358.<br>X. 112. 243.<br>XI. 517.<br>Jir. II. 250. | J. P. III. 138.<br>IV. 447. | J. P. XII. 572. | Dedic. Eccl. |

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

7. A XIII. század végén Marmarosmegye az erdélyi püspökséghez tartozott. Erről elég világos okiratok tanuskodnak. Az egyik okmány 1299. február 21-ről szól, mely eredetije megvan a kolosmonostori levéltárban, (ma Budapesten.) Ebben Péter erdélyi püspök III. András király előtt sürgeti, hogy a király valamint elvette az erdélyi püspökség határáról Marmarost és az egri püspöknek adta »az ügynek megvizsgálása nélkül«, úgy rövid úton Marmarost az erdélyi püspökségnek adja vissza, hogy ne legyen a két egyházmegye határaira nézve félreértés a két püspök között, miben itéletet hozni úgyis a metropolita hatáskörébe tartozik. Erre a király, saját tanácsának véleménye szerint az egri püspöknek adott »licentiát« a »jus diöcesanum«-ra vonatkozólag visszavonta, és elhatározásáról, saját káplánja Lukács által értesitette. A kiküldött királyi káplán teljesiti kötelességét s Marmarosba megy, de nem találja ott az egri püspököt, ki kellőnél nagyobb sietséggel némely helyeken főpapi cselekményeket végezvén, s templomokat felszentelvén, hazament Egerbe. Utána siet Lukács, és saját székhelyén értesiti őt a király elhatározásáról s megtiltja, nehogy ezután Marmarosban, mit törvénytelen módon nyert vala, bármely főpapi functiót végezzen, mert az már az erdélyi püspöknek vissza van adva. A második okmány ugyanezen évi augusztus 10-ik napjával megvan az erdélyi káptalan levéltárában Gyulafehérvárt (f. 1. num. 8.), mely ezen kérdésre még nagyobb világot vet. Ezen okirat szerint ugyanis János kalocsai érsek András egri püspököt, Mar-

maros kérdése miatt maga elé idézte, hogy arra jogát az erdélyi püspök ellen igazolja. De az egri püspök nem jelent meg az illetékes bíróság előtt sőt »absque hujusmodi causae cognitione recessit.« Azért András király megértvén János kalocsai érsektől, valamint Imre váradi püspöktől és László titeli prépost, kir. udvari vicze-kanczelláriustól, hogy Marmaros régen is az erdélyi püspökség határai között volt és most is odatartozik, az ő királyi tanácsában történt tanácskozás után, újból visszavonja és érvénytelennek mondja azon licentiát, melyet előbb az egri püspöknek adott vala, és a püspökségnek itéletileg visszaadja; és az erdélyi püspököt Pétert Mátyás királyi káplán, mint megbizott által beigtatja.

A harmadik felebbezési okmány az emlitett káptalan levéltárában (f. 7. num. 33.) további történetét mutatja ezen marmarosi kérdésnek. Eszerint ugyanis András egri püspök, a marmarosi dézmát, és avval együtt a püspöki hatóságot, ugyan 1299. vége felé András királytól magának s illetőleg egri egyházának meghagyatni és ajándékoztatni kérte. Péter erdélyi püspök ezen eljárás ellen, Miklós szolnoki főesperes által protestatiót és appellátiót jelent, azon okból, mert Marmaros egyházi hatósága merőben egyházi kérdés lévén, abban a király az erdélyi püspökség ellen nem itélhet. Az erdélyi püspök saját nyája gondozásában fél az erőszak alkalmazásától, s azért az apostoli szentszékhez felebbez, hogy az ilyen törvénytelen adás s ajándékozás, valamint törvény szerint semmis volt, úgy tényleg is semmisnek legyen bíróilag kijelentve. Tiltakozik az ellen is, hogy 1300. év vizkereszt nyolczadára a marmarosi dézmák miatt, a kánonok ellenére világi bíróság elébe megidéztetett, és az ügyet a római szentszék elé felebbezi.

Mi történt ezután, mintegy 30 év alatt? arról nincsenek okiratok. Az bizonyos, hogy az erdélyi káptalan tagjai között Marmaros főesperese nem szerepelt. Az egri káptalan pedig már 1331—1332. évi kiadványaiban emlegeti a marmarosi főesperest, mi arra mutat, hogy Marmaros földje az egri püspökséghez csatoltatott. Ugyanezt igazolja a pá-

pai tized-jegyzék is 1332—1337-ből, melyben Marmaros javadalmas papjai az egri plébánosok közé vannak beigtatva, a 355, 456, 371. lapon.

Ezen előzmények után, jó későre, 1346-ban Szécsi András püspök személyesen Marmarosban megjelenvén, tettleg főpásztori jogokat gyakorolt és hozzá csatlakozott Benedek szigethi plébános is, ki pedig éppen az egri püspöknek vala eddig marmarosi helyettese. András püspök, a régi emlékek alapján belemarkolván Marmaros kérdésébe, felelevenitette a régi, de már lecsillapodott ügyet. Az egri püspök azonban Benedek szigeti plébánost maga elé idézte és megbüntette. Ugyanezen tárgyban az egri káptalannak részletes jelentése olvasható a Codex Diplom. IX. 1. 426. lapján, melyből kitünik, hogy ezen időben Marmaros már az egri püspökséghez van számitva.

Sajátságos, hogy András püspöknek, 1319-től kezdődő főpapi functióitól kezdve ily későn, csak 1346-ban jutott eszébe Marmarosban jus dioecesanumot gyakorolni, mire a kellő alap-okok püspöksége első éveiben is hiányzottak, és éppen fellépése folytán világos lett, hogy Marmaroshoz már az erdélyi püspöknek joga nincsen.

András püspök életében eddig kellően fel nem derített részlet az ő úgynevezett felségsértése, miről Éder Károly »Observatiói« nyomán gróf Eszterházi János a »Századok« 1868. évi 90—94. lapján megemlékezett.

T. i. 1349-ben Lajos király több ideig tartózkodott Erdélyben. Juliusban Hunyadmegyében Hátszegen ad ki levelet, szeptember 9-én Felvinczen van, s a Mikó család részére határjárást rendel; szeptember 17-én már Beszterczén keltezi leveleit, október 4-én pedig Gyulafehérvár közelében Szász-Sebesen fogadja Kolozsvár bíróját Waltert és társait, s Károly királynak a város részére 1331-ben kiadott szabadalmi levelét megerősiti. Ebből látszik, hogy a király Beszterczéről Kolozsvár elkerülésével, talán a Mezőségen át, vagy a Maros völgye hosszában jött Gyulafehérvár mellé. Október közepén a király már Gyulafehérvárt van, s több napokon, sőt heteken át novem-

ber 5-ik napjáig Gyulafehérvárról adja ki leveleit, mik azonban az itt történt eseményekre és András püspök személyére közelebbi felvilágositást nem nyujtanak. Pedig éppen ezen napok alatt, a szüret idejében kellett valami fontos engedetlenségnek történni a püspöknek vagy hivatalnokainak részéről, mi a királyi felséget mélyen megsértette. Erről magának a királynak 1349. évi november 8-án Déván kelt levele tanuskodik, mely a »Magyar Sion« 1867. évi folyama 362—363-ik lapján a kolosmonostori levéltárból közzé van téve. A királyi oklevélből nem kevesebb mint az látszik ki, hogy András püspök a királyt Gyulafehérvár várából, amely a szent királyok alapitványai folytán az erdélyi püspökség tulajdona vala, kizáratta vagy általában a királyt a várba be nem fogadta. Ostrommal vette-e be a várat a királyi fenség? vagy a várőrség adta-e meg magát önként, püspöke parancsa ellenére? ezek eldöntetlen kérdések; csak az bizonyos, hogy a király november 8-i levelében Dévárol András püspököt mint felségsértőt, minden további idézés, vizsgálat vagy itélet nélkül elfogatni és minden vagyonától és jogaitól megfosztatni rendeli. Ilyen eljárás csak a nyilvános felségsértés és teljesen bebizonyult lázadás, rebellio esetében lehetséges és érthető a magyar törvények szerint; és ennek valamely éles alakban kellett megtörténnie, mielőtt a király az aranyosi várnagyot, Macska Domokost és Csáky Domokost fennebb jelzett erős parancsa végrehajtására kiküldötte, kijelentvén, hogy aki ezeknek a kiadott parancs végrehajtásában ellentáll, hasonlóképen örökös hütlenség bűnével bélyegzi meg magát.

A kirendelt biztos Macska Domokos nem csinált titkot a küldetésből, sőt Kolosmonostorra ment és az ottani hiteles hely előtt a királyi parancsot in forma authentica transsumtumban is kiadatta. De a transsumálás már sokkal később 1350-ben szeptember 24-én történik. (Castrum Albense E. Num. 20. alatt, a kolosmonostori levéltárban, Budán.) Látszik, hogy Macska várnagy halogatta a dolgot.

A dolog szokatlansága mellett, már ezen halogatásból

is sejteni lehet, hogy a király felhevült haragja lassanként lecsendesedett s a püspöknek feltehetőleg megelőző könyörgése és bocsánatkérése folytán megbocsátott, s azért a kemény parancsnak végrehajtásával Macska Domokos tordai várnagy sem sietett. Fel is lehet tennünk, hogy ezen elfogatás és a püspök vagyonának elkobzása nem volt foganatba véve, legalább ennek még eddig sem a hazai, sem a római szentszéki levéltárakban semmi nyoma sincs eddig felfedezve, pedig az apostoli szék ilyen esetekben közbelépni, s a püspöki tekintélyre mért ilyen rengeteg csapást a maga módja szerint elháritani, s ha megtörtént, megorvosolni el nem mulasztotta volna.

Ezen következtetésre jogosit azon körülmény is, hogy a királyi okmányok záradékaiban ezután is úgy, mint eddig András erdélyi püspök neve 1356-ban márcziusban bekövetkezett haláláig fordul elő. Megemlitendő körülménynek tartom, hogy az elfogatási parancs után egy hónappal később, midőn János erdélyi őrkanonoknak, ki már a börtönben a fájdalom kenyerén és szorongattatás italán nyög, eladatja felségsértés bűntényе miatt Somogymegyében fekvő Gyog nevü birtokát; 1349. deczember 10-én, az ország főpapjai közt a király András erdélyi püspököt is megemliti, ami nem volna megérthető, ha a király haragja nem enyhült volna. (Anjouk. Okmtr. V. 343.)

Ugylátszik ezen esemény, a már-már körülbelül 60 éves heves természetü András püspöknek utolsó kellemetlen összezörrenése volt, minek bővebb okait nem ismerjük.

8. Szécsi András püspök főgondjai közé számitotta a püspöki széknek, a székesegyháznak és káptalannak jogait, vagyonát és jövedelmeit nemcsak megvédelmezni, hanem lehetőleg gyarapitani is.

Hogy ezen gyarapodás tisztán álljon előttünk az 1320—1356-ig tartó püspökségére nézve, következőket kivánom figyelembe vétetni:

A püspökség és káptalan alapitó-levelei, melyekben az első birtokok fel voltak sorolva, már régen, valószinüleg a tatárjárás idejében elvesztek.

Ami birtokok a XIV. század elejéig a püspökség és káptalan tulajdonában voltak, vagy odajutottak, azoknak emlékezete nem ősi alapitványi levelek szerint, de egyéb okiratokból, perekből, jelentésekből, ujabb adománylevelekből, végrendeletekből, határjárási levelekből stb. maradott fenn.

A püspöki jószágok három csoportban látszanak gyarapodni; az egyiknek központja vala Gyulafehérvár, Fehérmegyében, a másiknak Gyalu Kolozsmegyében, a harmadiknak Tasnád, a régi Kraszna-Szolnokmegyében. Ezekből megannyi uradalmak fejlődtek ki a XVI. század közepéig, midőn ezen birtokok a fejedelmi kincstárba bevonattak.

Azon birtokok, melyek 1320-ig az erdélyi püspökség és káptalan tulajdonában voltak, s melyekről ma a káptalani levéltárnak csupán okmányai maradtak meg, mint a régi dicsőségnek sovány emlékei a következők: Abrudbánya 1271-től fogva, Akmár (1276.), Akna (1315.), Alba (1248.), Barátpüspök (1282.), Bázna (1502.), Bilak (1246.), Borbánd (1302.), Bun (1315.), Buzd Bogács Egurd (1300.), Cserged (1302.), Damasafölde (1300.), Ebes (1282.), Fenes (1282.), Füged (1296.), Fulesd (1291.), Gyalu (1245.), Harina (1246.), Ivánka telke (1285.), Kapus (1282.), Karácsonfalva (1302.), Kis-Buzna (1296.), Kolozsvár (1275.), Koppánd (1285.), Körösfő (1276), Lomb- és Lokustelke (1291.), Miriszló (1274.), Nagy-Lak (1301.), Nécz (1290.), Pad (1296.), Poklos (1248.), Puspöki (1270), Sárd (1282.), Szász-Lona (1298.), Szentkirály (1282.), Szent-Miklós (1286.), Szucság (1295.), Tasnád (1246.), Torda-akra (1278.), Ujvár (1296.), Vajasd (1302.), Vissa (1299.), Váradja (1300.), Zaonatelke (1288.) Zalatna (1318.), Zilah (1246-tól fogva).

Péter püspök 1270—1307-ig sokat tett a püspöki javak gyarapitása végett, miről a káptalani okiratok elismerő hálával emlékeznek.

És ezen nem megvetendő vagyon-complexushoz András püspök szorgalma és erélyes utánjárása nevezetes gyarapodásokat szerzett.

Első lépése volt, hogy a pápánál és királynál védel-

met keresve, a netán eltévedt vagy idegen kézre jutott egyházi javak visszaszerzésére támogatást és segitséget nyert.

Ennek következménye XXII. János pápának egy levele a szebeni préposthoz, melyben rendeli, (pontificatus anno undecimo, quinto idus Junii), hogy az erdélyi székesegyház bármi néven nevezendő, elidegenitett javait és jogait adassa vissza. Továbbá azon számos királyi requisitioniális levelek, melyekkel a püspök az egyháza jogainak védelmére alkalmas okleveleket gyakran keresteti, s a dézma jövedelem épentartására és befizettetésére az erdélyi vajdát és vice-vajdáit ismételten a királyok, Károly és Lajos által utasittatja és kötelezteti.

Ezen generális provisio mellett a püspökség vagyonát évenkint is szaporitotta.

Első ténye volt, hogy mindjárt a káptalan által történt megválasztatása alkalmával ünnepélyes esküvel erősitett okmány mellett szent Mihály köve várát őrizet végett és az egyházi birtokok jobb védelmére kezéhez veszi, mit alább szó szerint fogok közölni. Ezen vár azután élete fogytáig kezén maradott; azt ő nem foglalta el és nem uzurpálta, de elég jó czimen birta s hagyta utódaira, kik azt, nem lehet tudnom, mikor és hogyan? megszerezték. Ezen vár átvétele és őrizete a püspökségre és káptalanra nézve azért vala fontos, mert több püspöki jószág az Ompoly völgyében feküdt, és ez a vár annak védelmére szolgált. A mai Zalatna, Abrudbánya, az Abrudpatak völgye és az Aranyos felső völgye, Topánfalva, Alsó- és Felső-Lupsa birtokokkal együtt, régóta a káptalan tulajdona volt. És bármily szokatlannak tessék ma ezen állitás: az Ompoly és Aranyos felső völgye azon korban közlekedési vonal vala Biharmegyébe s az ország szive felé.

1320-ban Abrudbányát és Ompoiczát illetőleg, mik régi birtokok, de az igeni és krakói bevándorlott telepesek által meg voltak támadva, a káptalan Demeter királyi tárnokmestertől május 19-én kedvező itéletet nyert. (f. 7. num. 13.)

1321-ben az Ákos-nemzetségből eredő Ehellős vajda

perel ugyan az erdélyi káptalannal, de elismeri, hogy a per tárgya »Zaadker« régóta a káptalané volt, és most is az, csak arra kéri a káptalant, hogy ezen »castrum« és »possessio« még két esztendeig maradjon nála és fiainál használatban s azután ők a káptalannak visszadják. (f. 2. num. 4.)

1325-ben András püspök megerősiti a sárdi lakosoknak püspök-elődei által engedett kiváltságokat, (kolozsm. levéltár transsumtuma 1364-ből); 1330-ban kijáratja Sárd, Igen és Krako határait a püspökség és káptalan részére. (Centuria O. num. 50.) 1337-ben Károly király visszaadja a Lampert kuriai biró által Krakóhoz és Igenhez itélt birtokrészeket Sárdhoz és Vajasdhoz; (Kolozsm. ltr.) és 1347. évben Sárd és Vajasd határait András püspök sürgetésére ismét ujra járatja. (Centuria L. num. 69.)

1326-ban a püspök kérelmére a régi királyoktól az erdélyi egyháznak adott sótizedet a szék-aknai, kolozs-aknai, dés-aknai és torda-aknai sóból vindikálja a hivatalnokok ellen, és Károly király elrendeli 1326. junius 12-én, hogy ezen sót a püspök és káptalana szárazon és vizen, mindenütt vámmentesen, úgy értékesitsék ahogy tetszik, és ezt sem az alvajda, sem senki más alárendelt embere akadályozni ne merje, még a »zonoki gróf« (maga a vajda) se. (f. 3. num. 41.)

1335-ben az erdélyi káptalan tiltakozást jelentett Orozfáy István ellen azért, mert ez Kökényes-Renoldi-Renold végrendeletét, melylyel Komlodot és Nyulast a káptalannak hagyományozta, semmibe véve, ugyanazon birtokokat magának Károly királytól adományoztatni kérelmezte. (f. 6. num. 18.)

1336-ban védelmébe veszi Károly király az erdélyi egyházat és minden javait, s a fehérmegyei Koppánd káptalani birtok gyors benépesitése végett 3 évi adómentességet enged, febr. 18-án. (f. 3. num. 10.)

A váradi káptalan Szász-Fenes püspöki birtok régi határait a király parancsára kijáratta. (Centuria O. num. 1.)

Ugyanezen évben panaszt teszen András püspök a király előtt, hogy az ő káptalana a Szeben közelében fekvő

Szász-Zalatna birtokát békességben azért nem birhatja, mert az erdélyi egyháznak némely ellenségei eme birtok használatát akadályozzák és javait elfoglalják; pedig eme falu az erdélyi egyházhoz tartozik, miről a káptalannak királyi kiváltság-levele is van, azon kir. középpecsét alatt kiadva, mely a havasalföldi hadjárat alkalmával elveszett volt; és maga Szécseni Tamás vajda is kijelentette, hogy eme birtok az erdélyi székesegyházhoz tartozik. Erre Károly király új beigtatást rendelt április 5-én. (f. 7. num. 57.)

1338-ban András püspök 70 márka ezüsttel zálogba veszi Mikud bán fia Pétertől Könczéd-Ujvárt (ma Maros-Ujvár) úgy, hogy tartozzék két év mulva Szent-Mihály napkor vagy kiváltani, vagy a hiteles becsértékben az egészet a püspöknek átengedni. (Com. Alb. III. f. 4. num. 41., és f. 3. num. 26.)

Azután 310 márka ezüstért eladta Péter a jószágot 500 márka bánatpénzt kötvén le, ha a vásárt megmásitaná vagy megvédeni nem tudná a békés birtoklást. (f. 1. num. 12. f. 2. num. 42.)

1339-ben panaszolja András püspök Károly király előtt, hogy a Biharmegyében fekvő Barát-püspök nevü püspöki birtok igazi határai között, az ő akarata ellen Csáki Péter és Barcs Mihály egy Zelend nevezetü gyarmatot alapitottak, s emiatt perben is állnak a püspökséggel, s azért kéri a királyt, nehogy e helyet adományozza, Csáki eladja, hogy Pál kuriai biró azt megszerezze, az erdélyi püspök nagy kárára. (f. 1. num. 32.)

1341-ben Herepei Merhord fia Demeter ellen, ki András püspöknek zálogba adta volt Herepén levő birtokát és kötelezte magát annak ezen évi mindszentnapkor leendő kiváltására, tiltakozást jelent a püspök a ki nem váltás miatt. (f. 3. num. 46.)

A Maros mellett fekvő Szent-Miklóst a káptalan birtokát Fodor László elfoglalni törekedvén, ellene a kolozsm. konvent előtt tiltakozás van jelentve a káptalani dékán által. (f. 7. num. 19., f. 5. num. 39.)

1342-ben február 2-án a váradi káptalan arról teszen

tanuságot, hogy Diódi Mihály nemes ember, adóssága megfizetésére, az általa okozott károk megtéritésére és lelke nyugalmáért örökös alapitványképen Diómál, Oláhhalom és Tinód nevü birtokait Fejérmegyében az erdélyi székesegyház káptalanának hagyományozta. (Kolozsm. levéltár.)

1343-ban, a váradi káptalan tanusitja, hogy előtte András erdélyi püspök egyfelől és Gombási Obus fia András, fiával Domokossal együtt másfelől megjelentek és ezen két utóbbi: Gombási András és Domokos, Csombord és Gombás nevü birtoknak egyenes fele részét, hol sz. Péter és Jakab tiszteletére templomok is vannak épitve és Apahidát egészen a gyulafehérvári székestemplomnak adományozzák, csak azt tartván fenn, hogy András püspök engedje át nekik élethosszig Harina, Rilak és Nécz birtoklását s ha meghalnak, ez is a mondott egyházé legyen, kivéve azon egyetlen esetet, ha netán törvényes örökösei születnének. (Centuria P. num. 60.)

1344-ben április 12-én László vice-vajda arról ad bizonyitó levelet, hogy Esztényi Lénárd fiai János és Imre, a szülőik és saját lelki üdvéért saját birtokukat, ami Eszténynek fele részét teszi, András erdélyi püspöknek és az ő székesegyházának ajándékozták és adományozták, amiért a püspök nekik ötven márka ezüstöt adott ajándékba. (f. 3. num. 6. és num. 28.)

1345-ben október 6-án András püspök az erdélyi püspökség alapvagyona gyarapitása végett Péterke Péter comes tisztje által a váradi káptalan előtt vallja, hogy miután Mike Kételben levő rész-jószágát cserében átadta az erdélyi püspökségnek a Zilahon levő Faber Péter-féle telekért, a püspök ezen kiváltságos teleket Mikének teljesen átengedi és a kételi részjószágot elfogadja. (f. 7. num. 50)

1345-ben febr. 20-án András erdélyi püspök Alberti Mihály és Miklós mesterek kérelmére nekik Légen nevü birtokra, mint zálogra nagyobb pénzösszeget adott kölcsön külön kötelezvény mellett. S az adott visszafizetési idők ismételten eltelvén és ki lévén kötve, hogy kinemváltás esetében a jószág megörökösödik, a püspök »Meszesen tuli

procuratora« Vincze krasznai főesperes tiltakozást jelentett a megnemtörtént fizetés vagy kiváltás ellen, és a zálogjószágot megörökösitettnek tekintetni sürgette. (f. 6. num. 25.)

Ugyanazon év szeptember 18-án András püspök átadja a Kételben levő, Pécs Lőrincztől kapott rész birtokot Zeleméri Miklósnak azon kikötés mellett, hogy Zeleméri adja vissza a püspökségnek Zilahon azon szőllőjét, melyről állitja, hogy azt megvásárolta. (Kolozsm. levéltár. 1354-ből.)

1346-ban márczius 16-án Venczelfi János és testvérei gáldi nemesek Fahid nevü birtok mellett levő rész jószágukat, a Gáldon levő harmincz holdnyi szántófölddel együtt, eladják és alapitvány gyanánt átadják az erdélyi székesegyház káptalanának lelkök üdve tekintetéből; mit András püspök elfogadván, nekik husz márka ezüstöt ajándékozott a váradi káptalan tanusága előtt. (f. 2. num. 26.)

Midőn az erdélyi káptalan magát törvény szerint beigtattatta Váradján a Henning comes özvegye Erzsébet asszonytól hagyományul nyert részjószágba, a beigtatásnál Péter erdélyi vice-vajda is, ezelőtt Tamás vajdának jobb keze, jelen volt és annyira fel volt ingerülve, hogy a beigtatást végző hiteles emberek bámulatára fenyegetőzve mondotta: úgy kell a gyulafehérvári székesegyházat és a káptalan minden jószágát felgyujtani és elpusztitani, amint Alárd fia Gaan idejében történt. A káptalan eme fenyegetőzést oly fontosnak tekintette, hogy arról 1346-ban aug. 28-án a váradi káptalan tanusága mellett hiteles bizonyitványt szerzett. (Gyulafehérv. kápt. lvltr. 121. szám alatt.)

És ime két év alatt mekkora fordulat!

1348-ban ugyanezen Péter vice-vajda közreműködik abban, hogy Balázs fia Ilyés, a maga és gyermekei Miklós és János nevében, (kiknek részére Péter vice-vajda felhatalmazványt adott az apának Ilyésnek), továbbá Buken fiai Miklós és Jakab, valamint Gergely fia Miklós a maga nevében és Jakab testvérért, (kit Péter vice-vajda hasonló felhatalmazványnyal ellátott), a váradi káptalan tanusága előtt megvallják, hogy ők azon részjószágaikat, mik Fahidon, Gáldtőn, Bukenszegen, Lőrinczrévén, Ujfaluban, Hariban,

Sülyén, Medvésen és Sintelkén vannak minden tartozékaikkal, és a velök járó jus patronatussal együtt az erdélyi püspökségnek hagyományozzák. 1348. április 18-án. (f. 3. num. 45)

1349-ben május 5-én Guti Ország Imre özvegye Kachlin örökös nélkül lévén, Krasznamegyében Baldunban levő birtokrészét a váradi káptalan tanusága mellett András erdélyi püspöknek és utódainak hagyományozza. (f. 6. 48.) Balduni Márk fia László pedig ugyancsak Baldunba levő birtokrészét az erdélyi káptalannak adta ugyanazon váradi káptalan tanusága előtt. (f. 6. num. 5.) Megjegyzem, hogy Kachlin Tamás vajda családjából származik.

1351-ben máj. 31-én Füle nevü birtokot András erdélyi püspök tiz márka ezüst lefizetése mellett megvette következőképen: Dezső külső-szolnokmegyei alispán egyfelől és Vincze krasznai főesperes, mint András erdélyi püspök megbizottja másfelől, megjelenvén a kolosmonostori konvent előtt, Dezső alispán előmutatja István erdélyi herczeg és vajda itéletét, melylyel Istvánfi Mózesnek Füle nevü birtokát bizonyos birósági illetékek lefizetése czimén megkapta, s minthogy ezen birtok az erdélyi püspökség birtoka szomszédságában van, ennek tekintetéből a birtokot a püspökségnek tiz márka már le is fizetett ezüstért eladta és átadta. (f. 6. num. 31.)

Ugyanezen évben István herczeg Nagy Balázst elutasitja azon keresetével, melylyel Miriszló nevü káptalani birtok fele részét anyai rész gyanánt követelte, mert András püspök helyettese Tamás kanonok és társai bizonyitották, hogy Balázsnak követelési joga nincs, és a káptalan már 76 év óta békés birtokban van. (Gyulafvri kápt. lvltr. 126-ik száma alatt.)

1352-ben átirja a váradi káptalan Nemes János erdélyi kanonoknak 1343-ban kelt végrendeletét, melyben vallja, hogy ő az erdélyi székesegyháztól sok tisztességben, jutalomban részesült, s gyermekkora óta élete végeig abban enyhülést és vigasztalást talált, s ezeknek némi meghálálása végett Kolozsmegyében fekvő Homruk Szent-Mihály

telke nevü birtokát, minden tartozékaival együtt a szent Mihályról nevezett székesegyháznak, s általa az erdélyi püspöknek adományozza és hagyományozza. (Centuria XX. num. 99.) 1354-ben május 6-án a váradi káptalan arról értesiti Lajos királyt, hogy midőn a király parancsa szerint, az erdélyi káptalant Myroslon nevü régi birtokba, annak határait is ujra kijárva beigtatta: a beigtatás napján néhai Szécseni Tamás »judex curiae« lapádi tisztjét és Lapádnak minden lakosait Miriszló jövedelmeinek elfoglalásától és használásától eltiltották. Tehát a vajda, még vajdasága korából bitorolta Miriszlót s csak halála után történhetett meg a káptalan birtokba visszahelyezése! Ezen tény egy kis világot vet arra, hogy Szécseni Tamás Lapádot nem ugyan a káptalannak, de Szécsi András erdélyi püspöknek hagyományozta. (Anjouk. Okmtr. VI. 213.)

1354-ben május 13-án a váczi káptalan tanuságot teszen arról, hogy Mihály váczi püspök és Konya mester, mindketten Szécseni Tamás volt erdélyi vajda fiai, a Tordamegyében fekvő Lapád nevü birtokot András erdélyi püspöknek és általa az erdélyi székesegyháznak adományozzák, a néhai Tamás vajdának, atyjoknak és anyjoknak lelki üdvéért, úgy amint azt atyjok, mig életben vala a maga és neje lelki üdvére ajándékba odaadni elrendelte volt. (Centuria XX. num. 88.)

1355. jan. 3-án Herczeg Péter, Mikudbán unokája, Bányabük egy nyolczadrészét eladja és örökösön átadja András erdélyi püspöknek. (Kolosm. lvltr.)

Ugyanezen évben vagy e körül, Köblös István és László alapitványképen szülőik emlékezetére, valamint azon 60 márka ezüstnek, melylyel András erdélyi püspöknek tartoznak, lefizetésére, a püspökségnek adják, eladják és átadják Köblöst Kolozsmegyében az erdélyi káptalan tanusága előtt. (f. 1. num. 21.)

Végre ugyanezen évben deczember 6-án Kegyei Márton fia János a maga és gyermekei nevében elcseréli és átadja Kegye fele részét (Szolnokmegyében) András erdélyi püspök kolozsvári piaczi kuriájáért és a kolozsvári szőllőhegyben levő két darab szőllőért, mely cserét a püspök

elfogadván, minthogy Kegye ezeknél többet ér, önkénytesen adott nekik ajándékba tiz márka ezüstöt. (Centuria O. num. 1.)

9. Ha még ideveszszük, nyilvános hitelü okmányok alapján András püspök azon gondosságát, melylyel egyházának dézmajövedelmeit rendben tartani törekedett, elég teljes képe fog előttünk állani az ő püspöki működésének.

Így már 1328-ban királyi rendelettel kötelezteti a magyar és székely nemeseket, s a szászokat, hogy mindenki, még a nem nemesek is, az egyház iránti tartozásait, főleg a tized fizetést vonakodás nélkül teljesitse. (f. 2. num. 45.)

Simon bán fiait Mihályt és Miklóst, kik a káptalannak tizedet fizetni sokáig vonakodtak, a békesség és kötelesség utjára vezeti, kik elégtételt adnak és tartozásaikat megfizetik. (f. 4. num. 14.) Szatmármegyében pedig Szent-Mihály, Tarcsa és Apáti községek dézmajogát, mely régen a csanádi püspöké vala, s melyet ujabb időben a váradi püspök törvény ellen elfoglalt, Druget Vilmos palatinus és a kunok birája előtt, a Szatmár- és Ugocsamegyében »prope villam Kylianus« tartott közgyülés itélete szerint, az erdélyi püspökségnek visszaadatta. (f. 4. num. 15.)

A sebesi kerület szász papjaival, kik régóta perben állnak a dézmafizetés miatt, a püspökséggel egyezkedik és a dézmafizetés azon 1303. óta divó módját fogadja el, hogy a káptalan megbizott hiteles emberei járják rendre a parokiákat és vegyék számba a házakat, és minden »hatvan füst« után, amit találnak, évenkint fizessenek finom budai súlyú ezüstben egy márkát. (f. 4. num. 47.) Azelőtt ugyanis az 1283. évi egyezmény szerint negyven márka ezüstöt fizettek általában.

De már 1330-ban a sebesi dékánság papjai újból négy év óta hátra vannak ezen minden hatvan füst után számitott censussal; perelnek a római kuriánál is, mely pert, hogy visszavontak és kötelességök teljesitésére magokat elhatározták, abban András püspöknek is van érdeme. Ekkor az egyezmény már kissé másképen hangzik. Már nem mennek a káptalan emberei a füstök megszámitása és a márkák kivetése végett; de magok a községi plébánosok kö-

telezik magokat a dézmák egybegyüjtésére, s azt pénzzé téve, budai súly szerint évenkint 50 márka ezüstben Gyulafehérvárt Szent Miklós napja után három nap alatt saját költségükön lefizetik. (f. 6. num. 28.)

Hogyan törekedtek a szászok a dézmák árát lenyomni és kezökre keriteni, és mit tett a püspök azok kijátszására, alább névszerint, az okmány idézése mellett meg lesz jegyezve.

Midőn a király 1344-ben Gyulafehérvárt volt, nevezetes rendeletében a dézmaszedésről is, és pedig a dézmakötelesek vágya szerint úgy intézkedett, hogy a kepék egy »gelima-«ja, (azaz egy kalongya, vagy rakás, ami bizonyos számú kévékből állott) legyen megváltható egy pondo denárral; (azaz hat dénárt érjen) s ha a püspök ezen becsértéket el nem fogadja, hagyják a dézmakötelesek a dézmát a »mezőn.«

Feltünő eme rendeletben nemcsak a becslés, de a végrehajtás módja is, ami éppen egy királyi rendeletben méltán megütközést keltett. Bizonyára sok kérésébe és utánjárásába került a püspöknek, hogy a király eme rendeletét visszavonta és a régi dézma fizetés módját már 1352-ben visszaállitotta. (f. 7. 28.)

Alig hunyt el a püspök, a dézmák ügyében már panasza volt a káptalannak, melylyel 1356-ban Lajos királyhoz folyamodott, előadva, hogy a dézmafizetésben, éppen a jog védelmére s a törvény őrzésére és végrehajtására rendelt hivatalos emberek, királyi várnagyok és vajdák a legtöbb károkat okozzák az egyháznak, és névszerint megnevezte András vajdát, valamint a dévai, küküllővári, ujvári és kőhalmi várnagyokat, kik a dézmát egyenesen lefoglalták. Erre a nagy fejedelem 1357-ben január 25-én keményen megpirongatja a vajdát, azt irván: »minthogy a dézmák jövedelme az egyházi férfiakat illeti, csudálkozunk, hogy minő vakmerő bátorsággal mertetek belevegyülni a dézma szedésbe, a ti lelketek üdvének nagy veszedelmére«; és az elfoglalt dézmákat királyi kegyvesztés terhe alatt visszaadatni rendelte. (f. 7. num. 27.)

10. Ennyi fáradság, harcz és küzdelem között jutott

ideje András püspöknek arra is, hogy székesegyházát jókarban tartsa és hiányain segitsen.

Hogy ő a gyulafehérvári székesegyházon nagyobbszerű épitkezést végzett, annak bizonysága a püspök családi czimere, a templom középhajójának közepén, fenn a háromtagu hajó-boltozat közbelső bordái vagy gerinczei között, a záró kövön Mert tisztán látszik ott, ámbár mészrétegekkel bevonva, a Szécsiek kétfejü sasa, hosszúkás testével, lefüggő szárnyaival, kétfelé tartott lefüggő lábával és gyűrű által csomóba szoritott farkával. Ezen czimer mindenesetre azt jelenti, hogy ama gerinczeket és az azokon nyugvó bolthajtásokat ő készitette. Evvel nincs az mondva, mintha eme templomnak annak előtte nem lett volna bolthajtása, vagy éppen bolthajtás helyett gerendázatra lett volna valami plafondja épitve. Ennek semmi nyoma sincsen; de megvannak a templom belső és külső rendszerében egyformán az erőteljes *támoszlopok*, melyek a magasba törnek, nemcsak disz gyanánt, de főleg azon rendeltetéssel, hogy a bolthajtás szétnyomó súlyát ellensúlyozzák és biztosan megtartsák. Már Péter püspök is javittatja a templom hiányait és a bolthajtások felett új fedelet csináltat 1287—91-ben. A régi bolthajtások a tatár dulások és a szászok ismételt pusztitásai folytán annyira meg voltak romolva, hogy a püspök elérkezettnek látta az időt, annak ujjal való kicserélésére. Ezt jelenti tehát a Szécsi család czimere. De jelent többet is. Nekem nincs kétségem benne, (ámbár irott okmányokkal nem rendelkezem), hogy a templom kereszthajója is általa és alatta kapta meg mostani alakját. Nem úgy, mintha az alap vonalakon valamit változtatott volna, hanem azáltal, hogy az éjszaki oldalon levő négy kis félkörös ablakot berakatta, s azok helyébe egy nagy, kettős körives, hosszú ablakot vágatott a templom belsejének jobb megvilágitására. A déli oldalon is ugyanily ablakot nyitott, berakatván a ma is jól látszó ablak-rózsát, s az alatta, arányosan álló kisebb körives ablakocskákat.

Az a nézet, mintha a kereszthajót Hunyadi János kormányzó akár egészen ujra épitette, akár pedig javittatta

volna, merőben tarthatatlan már csak azért is, mert ő, a hunyadi vár és a gyulafehérvári templom szentélyének építője, a góth-izlés kifejlett korában, mit eme két emléken is élénk kifejezésre juttatott, ha valamit a kereszthajón változtat, azt bizonyosan a góth-izlés szabályai és igényei szerint tette volna.

De Szécsi püspök építkezése a gyulafehérvári székesegyházon még az éjszaki hajóra is kiterjedett, amely mellett magának sirhelyet választva, egy kis kápolnát épitett. Ezen kápolna, (ma a Mater Dolorosa kápolnája) egészen beleillett a templom méreteibe és arányban volt a vele szemben levő déli kápolnával, mely hasonlóképen későbbi építmény, de már a XIII. században, Péter püspök alatt mint létező (Camera vagy sekrestye) emlitve van. Ebben a kápolnában van ma is az ő sarkofágja. És midőn ezen oldalkápolnát épitette, a mellékhajó falait és oszlop-pilléreit is felujitotta, úgy hogy a kereszthajótól kezdve egy önálló oszlop és négy pillér, melyeknek alapkoczkája a régibb koczkáknál valami 20 cmrrel feljebb van emelve, az ő idejéből látszik származni. De az ékitmények a koczkák szegletein és a pillérek fejezetein mérsékeltek és a régi részletekhez vannak alkalmazva; csupán az éjszaki ajtó jobb oldalán bemenet van két oly ékitmény, (bár megrongált állapotban), mely mint symbolum a püspök küzdelmeire és Istenben vetett bizodalmára látszik vonatkozni. Tudniillik a koczkának két szegletén két állatfő, (talán oroszlánfej?) rengeteg nyilt szájjal van kifaragva, úgy hogy egy erőteljes ifjú háttal a templom hajójának fordulva, rá ül az oroszlán nyakára, leereszti lábait két felől a pillér koczkatalajára, felső testével az oszlop felé hajlik, annak tövéhez támasztja fejét és két kezét kétfelé tárva, az oszlop-pillér alsó gyűrűjét átöleli, kinyujtott ujjait arra nyugodtan leteszi. Ezen alakzat, az oroszlán-nyakon ülés, az egyház oszlopához való támaszkodás és annak megölelése világosságot nyert előttem, amint András püspöknek fennebb leirt küzdelmeiről az okiratok alapján értesültem. Van-e az oroszlán-főben valami czélzás a Szécseniek czimerére? azt nem

tudom, de Pór Antal kanonok »Nagy Lajos király«-a 542-ik lapja szerint Szécseni-Frank kuriai biró pecsétjén csakugyan valami oroszlán-alak emelkedik. Tamás vajda pecsétje pedig a 27. lapon oly homályos, hogy az alakokat kivenni nem lehet. A magyarországi »Régészeti Emlékek« 1875. 131. lapja szerint Tamás vajda 1339. évi pecsétjén farkas van a paizs felett, egy körben, mit körirat veszen körül.

Mikor, azaz: melyik évben történhetett ezen tetemes épités a székesegyház épületén, azt adatok hiányában nem lehet megoldani. Valószinü, hogy ezen épités több éven át tartott és Szécsi püspökségének inkább első felére esik. Ezt gyanitanom engedi az is, hogy VI. Kelemen pápa 1335-ben január 29-én a gyulafehérvári főtemplomnak búcsút engedett, (Theiner: Monumenta I. 679.) ami nehezen történt a püspök előleges kérelmezése nélkül.

Érdekes felfedezés lenne, ha a vatikáni levéltári bizottság tudós tagjai, kutatásaik folytán feltalálnák András püspök azon levelét, melylyel székesegyházának búcsú-engedélyt kért; mert valószinünek vélem, hogy ezen levelében az általa eszközölt javitásokat megemlitette és éppen az épités bevégzésekor kérhette emez engedélyt!

Annyit bizonyosnak tartok, belső okokból, hogy a gyulafehérvári székesegyház déli mellékhajóját Péter püspök, az éjszaki mellékhajót pedig András püspök ujra épittették; mert a régi falak kissé vékonyak voltak, miket erőteljesebb falakkal cseréltek fel. A falak megerősitése mai napig tisztán kivehető.

(Folyt. köv.)

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Dogma-történelmi mozzanatok a német hittudósok körében a 18. és 19. században. Irta Balogh Ferencz, a theologiai akadémia egyik tanára a debreczeni református kollégiomban. Debreczen. Telegdi K. Lajos könyvkereskedése. 1894. 8-r. 53. l. Ára 70 kr.*

Balogh F. jónevű iró a református theologiai téren. Előttünk fekvő kis művecskéje csak toldalékot képez már előbb megjelent egyháztörténelmi műveihez, melyeknek egyöntetüségét e dogmatikai tárgyra való kitéréssel nem akarta megzavarni. Átlag csakis a protestáns irókkal foglalkozik; a római kath. theologiával rövidke fejezetben végez. S ezt a szerző jól is teszi, mert a szakaszok ilyetén czimei alá: »a tan megrenditése« és »tantisztázó és helyreállitó törekvések«, ugyancsak nehéz lesz a protestáns és a katholikus theologiai mozzanatokról irni. Az elvet tekintve a protestáns dogma állhatatlan tan; irány és kormány nélkül hányódik vetődik az orthodoxia és a rationalismus majd erősebb, majd gyengébb áramlatain; nincs is dogma, hanem csak nézet; mondom az elvet tekintve, mert a gyakorlatban felekezet symbolum nélkül, tehát dogmák nélkül nonsens. Jól beszél a szerző, mikor nézeteket emleget; mert a szabadvizsgálódás elve s evvel az egyház csalhatatlanságának tagadása tág kaput nyit az egész kereszténység tagadására s okvetlenül föloszlásra vezet. Az ezen alapon ébredő s meginduló dogmatikus mozzanatok sehogy sem hasonlithatók a katholikus mozgalmakhoz, melyek az egyházon belül mennek végbe; mert ezeknek a dogmát illetőleg egy elbirálásuk van, melyet az irás hangoztat: aki hisz, üdvözül; aki pedig nem hisz, elkárhozik. Ha valaki ez alapról lecsuszik, mint pl. Döllinger, az eo ipso már nem katholikus.

A szerző nem igen mond itéletet az egyes irányokról; mégis úgy veszszük ki az egészből, kiváltkép a 34. l. talpra-

esett jegyzetéből, hogy pozitiv keresztény, tehát bizonyára a »helyreállitó törekvések« pártolója, s azon igen örvendünk; mert bizony részben a magyar református theologia is, sőt a református »püspökök« egyike, Szász Károly is, a sekélyes rationalizmus zátonyain lubiczkol. De a rationalizmus nemcsak nálunk, hanem Németországban kiváltképen, rémitő réseket szakit a symbolumhoz ragaszkodó prot. egyházon; — gondoljunk csak Harnackra és az »Apostolicum« körül duló vitákra; — s azért nem igen látom, vajjon ezeket a hitetlen irányokat szerző a »tantisztázó és helyreállitó-törekvésekhez« sorolja-e; a könyv beosztása szerint, ott a helyük; de arra már csak Harnack soha sem tartott igényt.

A »római kath. theologia« czimü czikkecske igen vékony, silány, tele van hibákkal s a szerző tájékozottságára megsemmisitő fényt vet. Balogh úgy tudja, hogy Hontheim Miklós (Febronius) trieri érsek volt; Trierben nincsenek érsekek; Hontheim fölszentelt, de nem megyés püspök volt. — A »Pius-egylet« nincs Németországban, hanem Svájczban, s a theologiához semmi köze; amiről négy sorral alább regél, az a »Volksverein« akar lenni; kiváltkép a szocziáldemokraczia ellen létesült; ennek sincs a theologiához semmi köze. Belehozza a »Rózsafüzér-egyletet« is; erről ezt a klasszikus ismertetést közli: »minden tag egy rózsa, 15 rózsa egy istenfa, 15 istenfa a Mária kertjét képezi « Valóban ennek se füle se farka. B. úr hallott valamit harangozni, de nem tudja, hogy hol.

Perrone János szerinte »biborkalapot nyert« (43. l.); nem nyert biz az ; biztositom a szerző urat; jelen voltam a temetésén.

Szeretném tudni, hogy honnan irta ki azt az »új tanczikket«, hogy »a római főpap *nagy mértékben* bir a csalatkozhatlansággal, midőn hivatalos székéből szól«; főleg a dőlt betüs két szó láttatja, hogy szerző a vatikáni zsinatról édeskeveset tud.

Az ó-katholikusokról emlékezvén irja, hogy Döllinger a pápa csalhatatlanságának dogmáját »mint keresztyén, mint

theologus, mint történész s mint az új német birodalom polgára« visszavetette; igen, csakhogy mint oly történész tette ezt, aki mindannak ellenkezőjét állitotta a nagyzás korában, amit önmaga józanabb időkben tanitott. — A szerző szerint Németországban az ó-katholikusok száma most 38,000 lélek, 107 gyülekezet, 56 pap; — hogy mennyi a lélekszám most, azt nem tudom; de azt tudom, hogy alig van 10—15 papjuk. — Scheebenről, Alzogról, Schanzról, Funkról, továbbá a legujabb jezsuita német irókról, Franzellinről mélységesen hallgat a szerző. — Ezek után nem állithatom ki *e részben* Balogh úrnak még azt a szerény bizonyitványt sem, hogy *oly tárgyról irt, melyet ismert.*

*Dr. Pethő.*

*Utmutatás a lelki béke megszerzésére és megörzésére. Irta P. Lehen, S. J. Brucker német kiadása után forditotta és kiadta Sarmaságh Géza, szatmár-e. m. áldozópap, fögymn. tanár. Szatmár, Pázmánysajtó, 8-r., 347 l. Ára 1 forint 10 kr. (erga 3 s.) kötve 1 frt 46 kr. (4 s.)*

Azok, akik a lelki élet vezetésével foglalkoznak hazánkban, már rég ismerik ezt a jeles munkát, mely német nyelven hosszú évek óta forog már az ő kezökön. Épp azért minden oldalról elismeréssel fogadták a hirt, hogy Sarmaságh G. át akarja azt ültetni a magyar irodalomba is, s most, hogy a hirből valóság lett, ugyanazzal az osztatlan elismeréssel fogadják magát a könyvet.

A fiatalabb generáczió, a túlságos chauvinistikus áramlat következtében, már alig talál alkalmat németül megtanulni, s igy napról-napra nagyobb a szükség, hogy a jó német munkák magyarra fordittassanak. Hála Istennek, az aszketikus, a hitbuzgalmi irodalom ujabb időben szép számmal mutathat is fel úgy eredeti, mint magyarra forditott termékeket, s ezek közt előkelő helyet fog magának szerezni ez a könyv is.

Van-e nagyobb kincs a földön a lélek békéjénél? Az igaznak lelki békéje szinte örökös ünnepi hangulatot szerez

neki, mint alexandriai Kelemen mondja. De mig ezt eléri, sokszor nagy küzdelmeken, harczokon kell átmennie, tépelődéseken, aggályokon, melyek kinjairól a földiekbe elmerült világfinak fogalma sincs! Ilyenkor kell a vigasztaló, a felvilágositó, a megnyugtató szózat, ilyenkor az iránytü, mely a hányatott hajócskának megmutassa az utat a révpart felé. S ezt az iránytüt, ezt a vigasztalást és felvilágositást akarja nyujtani Lehen könyve úgy a magánembernek, mint a lelkipásztornak kezébe. Fölosztása a következő:

I. Megnyugvás az isteni Gondviselés intézkedéseiben.

II. Az igazi istenes élet, mint a lelki béke alapja, s az utak és módok, melyeken Isten a lelkeket a tökélyre és békére vezeti.

III. Mily módon őrizhetjük meg a békét a lelki gyarlóságok között.

IV. A skrupulusok.

Függelékül szép és hasznos imádságok vannak a könyvhöz mellékelve.

El ne mulaszszák azt megszerezni azok, kik a lelkek vezetésével vannak vagy lesznek megbizva. *Liberius.*

*Der ewige Jude. Episches Gedicht von Joseph Seeber. Herder (Freiburg i. Br.), 1894. Kis 8-r. 216 l. Ára 2 Mk. (= 1 frt 20 kr.)*

Ki ne ismerné azt a mély értelmü mondát a bolygó zsidóról, aki nem bir nyugtot találni századokon, évezredeken át, mig el nem jön ismét az általa káromolt Megváltó?

Ezt a mondát dolgozta fel eposz alakjában Seeber, és pedig igen szépen, az eposz összes kellékeivel felruházottan, ami az *alakot* illeti, — és egyszersmind igen érdekesen, tekintve a *tartalmat.*

Ez az érdekesség különösen onnan ered, hogy a szerző nagy szerepet juttatott eposzában az Antikrisztusnak. Ahasver, a bolygó zsidó, képviselője a Krisztus utáni judaizmusnak, mely Krisztus Jézussal mint ellenség áll szemben: de amely az idők végével, az Antikrisztus működése után, sz.

Pál szerint is (Róm. 11, 26.) a potiori legalább, meg fog térni és üdvözülni. Ámde előbb az Antikrisztus borzasztóan működik, elcsábit sokakat, névszerint a zsidók közül, — ime a szoros összeköttetés közte és a bolygó zsidó közt.

Ami ezt az érdekességet még fokozza, az a szinte bámulatos theologikus tudás, melyet a szerző lépten-nyomon elárul. Jegyzeteiből, melyeket a költemény befejezte után mintegy »piéces justificatives« gyanánt közöl, látjuk, hogy a szentirásnak és a szentatyáknak az Antikrisztusra vonatkozó megjegyzéseit a legalaposabban ismeri, ami pedig nem csekélység, ép úgy az idevágó ujabb irodalmat, (P. Honchedé könyvét pl.: Die Lehre von Antichrist, Bickell exegesiseit, Krementz magyarázatát az Apocalypsishez stb.)

Akik az ily témákat, hozzá még gyönyörű költői nyelvezetben olvasni szeretik, nagy élvezetet fognak találni az eposz figyelmes olvasásában.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Seelenführer. Illustr. Katechismus der kath. Ascese, besonders für Tertiaren. Von Fr. Beetz. II. Aufl. Mit 42 Abbildg. Herder. Freiburg, 1894. 16-r. 230 l. 1 márka.*

Jó kis káté ez, igaz, nem gyermekeknek való, nem is legfontosabb hitigazságainknak rövid foglalata; nem, ez a kedves könyvecske rövid kátéja akar lenni a ker. ascesisnek kérdések- és feleletekben: olyan lelkek számára, kiknek az a vágya, hogy igazán öntudatos tökéletességre törekvő ker. életet éljenek. S ezek pompás kis lelki vezetőre találnak benne. Rövid kérdések és feleletekben megmutatja mi a ker. tökéletesség, mik annak eszközei, melyek a szükséges ker. erények, mi gyakorlási és megszerzési módjuk, mely akadályokkal találkozunk ez utunkban és hogyan kell azokat leküzdenünk. Dióhéjban van ugyan mindez, de azért mi sem hiányzik. Világosságot rövidséggel párositva és alaposságot találunk e könyvecskében. A sz. különösen sz. Ferencz III. rendjének ajánlja azt, de ajánlhatni mindenkinek, ki igazi és rövid átnézetet akar nyerni a lelki életről; gyóntatók,

lelkivezetők jól használhatják, akinek pedig conferentiáznia kell, itt hamarosan alapos anyagot, beosztást talál. A csinos, Seitz-féle illusztrációk emelik a könyv vonzerejét.

*Dr. Krammer.*

*Der Einfluss des tonischen Accentes auf die melodische u. rhythmische Struktur der gregorianischen Psalmodie von den Benediktinern zu Solesmes (franczióból ford. Bohn trieri pap). Herder. Freiburg, 1894. folio, 69 lap. Ára 4 mk. 80 fillér.*

Hát biz az ilyesmi kevés embert, kevés papot érdekel még ma Magyarországon; sajnos, mi nálunk a gregorián ének szépségeit, sőt szükségét alig méltányolják egy-két helyen, — hát még ki törődnék a muzsika paleografiájával? Pedig ez a kötet ép azzal a témával foglalkozik, s a gregorián hangjegyek régi kéziratairól akarja kijavitani amaz eltéréseket, variánsokat, melyek a nyomtatott példányokban, már akár helytelen másolás, akár rosz korrektura által becsusztak.

Azért hát nem is bocsátkozunk mélyen a dolog ismertetésébe, s e pár sorral nem akarunk egyebet, mint figyelmeztetni a netán mégis érdeklődőket, hogy a külföldön, névszerint Németországban nagyban művelik ám a gregorián éneket nem csak gyakorlatilag, hanem tudományos kutatásokkal is, — úgy hogy lesz hová fordulnunk, lesz hol tanulnunk, ha majd nálunk is belátják az illetékes faktorok, hogy a szinházias templomi zenét kiküszöbölve, a gregorián éneket és cäciliánus zenét kell már egyszer megszólaltatnunk a mi templomainkban, a mi székesegyházainkban is.

*X. Y.*

*A családi tűzhely búban és örömben. Elbeszélések. Irta Bodnár Gáspár. Szatmár, Pázmány-sajtó. Kis 8-r. 165 l. Ára 60 kr.*

Mindig örömmel regisztráljuk, ha uj, katholikus irányu szépirodalmi művet találhatunk a könyvpiaczon. Fájdalom, e tér nem műveltetik kellőképen, kevés a hivatott, s az a kevés is ritkán hallatja szavát!

A kevesek közt jóhangzásu neve van Bodnár Gáspárnak, a fiatal szatmári papnak, akit nemcsak a »Téli esték« lapjairól, hanem már egy-két önálló elbeszéléséből is ismer a magyar katholikus olvasóközönség. Azért szivesen fogja venni ugyanez a közönség az ő legujabb kötetkéjét is, melynek czimét és árát itt leirtuk.

Nem kevesebb, mint nyolcz, kedvesnél kedvesebb elbeszélés van e könyvecskében. Czimeik: 1. Ahova a boldogság visszaköltözött. — 2. A kis Jézuska él. — 3. Hogyan lett az elkényeztetett leányból jó háziasszony. — 4. A beszélő sir. — 5. A viszontlátásig. — 6. Levél a kis Jézuskához. — 7. Legyen meg a te akaratod! — 8. Az uj asszony. — Mindegyik vonzó, naiv és keresztény irányu. Ajánljuk terjesztésre paptársainknak, a szerzőt pedig buzditjuk további munkálkodásra ezen az oly fontos és szükséges téren.

*Sz.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**61. F. hó 10-ike** emlékezetes nap marad a magyar katholikusoknak, mint az a nap, melyen a főrendiház katholikus többsége visszautasitotta a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslatot. Istené a *dicsőség*; de aki ama nap előzményeit és kisérő körülményeit látta s elgondolta: kiérezhette, még ha előbb nem tudta volna is, melyik részen van az *igazság*. Remélhető, hogy ez igazság másszor is győzni fog.

**62. A kongruáról** értekeztek nm. püspökeink legutóbbi konferenciájukon. Mi az eredmény? nem tudjuk. De hogy

a szegénysorsu klérus nagyon várja már az eredményt, az bizonyos.

Nincs ország a kontinensen, ahol a papi jövedelem minimuma oly alacsony összegre volna leszoritva, mint épen hazánkban.

Az első pillanatban a laikus ember előtt ez az állitás talán egy kissé merésznek és csodálatosnak látszik. Hiszen a nagy közönség annyira megszokta a katholikus egyház helyzetét a magasabb papi jövedelmek és a rendezett plébániák szemüvegén keresztül tekinteni, hogy a nyomorral küzdő katholikus lelkész tipusa előtte ismeretlen és hihetetlen fogalom. Csodálkozva tekint erre az előtte idegen kérdésre s a papi kongrua szabályozását sokan nem is tartják megokolt szükségnek.

Akik így gondolkoznak, nem ismerik kivált a felsővidék sanyargó alpapságát, mely nyomorral küzd s elfakult, rongyos reverendájában gyakran éhezik.

Magyarországon közel egy évszázaddal ezelőtt állapitották meg a katholikus alpapság kongruáját, s azóta ezt a fizetési minimumot sem a kor változó viszonyaihoz, sem emelkedő életszükségleteihez képest nem módositották. Sőt a mai rendszer ujabb megterheltetéseket rótt reája. A paptized, a robot eltörlése, a kötelező állami terhek viselése, az adómentességnek megszüntetése, a kegyuri teherviselés elvének ridegebb alkalmazása, a misepénzek csökkenése határozottan apasztotta a lelkészi állás jövedelmeit.

Ha még ezekhez hozzászámitjuk az egyenértékü adó terheit, ártéri költségeket, könnyen beláthatjuk, hogy a feudális társadalom átalakulása nemcsak, hogy kárpótlást nem nyujtott az alsó papságnak, hanem sok helyen egyenesen megélhetési feltételeit támadta meg.

Tudják-e vajjon liberális egyházpolitikusaink, hogy a mai lelkészi jövedelem minimuma 315 frtra rug? Hogy ebből a jövedelemből akademikus képzettséggel biró osztálynak a mai viszonyok között megélni lehetetlenség, azt még bizonyitani is fölösleges. Hiszen még a tanitói fizetés kongruáját is 400 frtra emelte, s még ezt is annyira csekélynek

tartotta a törvényhozás, hogy a 600 frtos ellenindítvánnyal szemben csupán pénzügyi viszonyaink nyomottságára való tekintettel fogadta el.

De hogy ezt a sanyaru helyzetet számokban is kimutassuk, utalunk itt a szomszédos államokban elfogadott papi kongruára. A Lajtán tul az »existens minimum« megállapitása egyes tartományok szükségletei és közgazdasági viszonyai szerint változik, de azért még a legszegényebb dalmát vidékeken is magasabb a kongrua, mint nálunk.

Bécsben a minimum 1800 frt. A Bécs körül fekvő első osztályu városokban 1200. A vidéki helyek első osztályzatában nyolcz, a másodikban hétszáz frt, még Galicziában és Bukovinában is 1200 frttól 600-ig változik a minimum. Sőt Dalmácziában is 800 frttól 450-ig terjed.

Badenben 1882-ben szabályozták a kongruát. A minimum 2200 márkától 1800 márkáig van megállapitva. A segédlelkészeké 800 márka. Bajorországban 900 frt, Poroszországban a legkevesebb 400 tallér.

Sőt a görögkeleti egyházban és a duna-melléki református egyházkerületben is történtek már ily irányban intézkedések. A reformátusoknál az első osztályu dijazás 2000—1600 frtig terjed. A második osztályu 1400—1200-ig. A harmadik osztályu 1100—1000-ig. A negyedik osztályu 900—600 frtig.

Csak mi magyar katholikusok nem tudtuk rendezni szegénysorsu alsópapságunk helyzetét! Nálunk a kongrua, szégyenszemre, még ma is 315 frt.

Valóban elérkezett az ideje, hogy a kormány halogató igéretei helyett, — mely eddig is csak akadályozta a megoldást — főpapságunk komolyan lásson hozzá a rendezés nagy munkájához. Mi az ő kezeikbe sokkal nyugodtabb szivvel tesszük le érdekeinket, s bár tudjuk, hogy a végleges rendezés még nagy nehézségekbe ütközik, de az ideiglenes gyors segélyt a püspöki kar a saját hatáskörében is megállapithatja. Bis dat, qui cito dat.

**63. Omnia venalia** — Romae, mondta egykor Jugurtha; fájdalom, ugyanezt kell ma-holnap Budapestre is

alkalmaznunk, ha végig tekintünk a liberális napilapokon. Ki ne vette volna észre a szinváltozást, a köpönyegforgatást egyikén-másikán ez organumoknak az elmult hetekben? S ha még sem vette észre, megtudhatta a parlamenti diskussziókból. Azelőtt se voltak barátai az egyháznak, de még jóakaratu, igazságos nézői sem az eseményeknek; legujabban faltörő kosokként egyre döngetik az egyházat, jogait, képviselőit, s aknamunkájokkal is mind közelebb érnek szivéhez. Egyik-másik lap már nemcsak liberális, hanem egyenesen a radikalismussal szövetkezik, de legtöbb van, mely pusztán csak a zsidókat szolgálja, pedig e fajnak érdekeit minden más lap is támogatja. Ezekkel szemben áll a sajtó terén az egyetlen derék katholikus napilap 3000 példánynyal, egyszeri megjelenéssel, s nagy részben papi olvasó-közönségével. De meg is látszik az eredmény. A napi lapot olvasó közönség szép lassan egyházellenes indulatúvá lesz, meg van mételyezve egyházellenes nézetekkel. Pedig ha tudná ez a közönség, kik irják azokat a tendenciósus közléseket, ha látnák a szerkesztőség asztalainál görnyedni azt az éretlen, fiatal, semmi készültséggel és tudással nem biró zsidó journalistát, azt a névtelen hőst, aki nekik a napi táplálékot nyujtja: haj de elrestelnék magukat! Ma már ott vagyunk, hogy nagy munka kellene ahhoz, hogy az elcsavarodott eszü, úgynevezett intelligenciát a józan, szenvedélytelen, tiszta észhez, az igazságossághoz, visszaemeljük! — Pedig okvetlenül kell, hogy a hány csapást mérnek felénk, annyit fel is tartsunk s vissza is vágjunk: számban és erőben gazdag katholikus napisajtó kell nekünk, mely a kihivásra feleljen, a csapásra visszacsapjon; leálczázza s az ész kardjával az ellen fejét szertemetszve megmutassa, hogy az belülről üres. Szomorú elgondolni, hogy a liberális ujságok előfizetői legtúlnyomóbb része katholikusokból áll. Saját pénzünkön tápláljuk Beliált. A halálos mérgü kigyót keblünkön melengetjük. Ez tovább nem mehet így! Rajta tehát, nyujtsunk a katholikus lapolvasóknak nekik való szellemi tápot, a többi lapokkal versenyképes napi lapot, olcsó pénzen, szapora számban. — Egy napilap létesitéséhez

három dolog kivántatik, anyagi tőke, szellemi tőke és olvasó közönség. Anyagi tőke van elég nagy a katholikusok kezében. Részvényekre kellene fektetni az uj kath. napilapokat, és bizonyos, hogy ez senkire nem járna koczkázattal. A szellemi tőke sem marad bármely más lapé mögött. Azok, kik a magyar irodalomban elsőrangu helyet vivtak ki magoknak, a katholikus papok és világiak vannak olyan tollforgatók, mint bármely zsidó-iró; s reális képzettségök is van akkora, hogy nem szorulnak úgy a Lexikon forgatására, mint az ellenség szerkesztőségei. Itélő képességök, politikai érzékök, jellemök meg éppen minden gáncs felett áll. Nincs a napilapnak az a rovata, melyre katholikus szakavatott tehetségek ne volnának elég nagy számban, különösen, ha azon világi iróinkra is gondolunk, kik szerteszórtan a különböző lapoknál dolgoznak. Hogy végül olvasóközönség is lenne bőven, könnyü megérteni abból, hogy minden ujszülött lapnak megterem a maga gárdája, anélkül, hogy a régiek hivei valami észrevehetően megfogynának. Még most vannak katholikusaink. Ezeket kellőképen felvilágositani egy vagy több becsületes katholikus lap révén, oly czél, melyre érdemes fölhasználni az erőket s egybegyüjteni a tényezőket.

**64. IX. Pius pápa születésnapjának** századik évfordulóját ülte meg f. hó 13-án Sinigaglia városa, nagy pompával, minden ország képviselőinek részvételével. Méltó nap volt ez az ünneplésre; az a gyermek, kinek bölcsője ott ringott a Mastai-Ferretti grófi család házában, később mint férfiu több mint 30 évig ült sz. Péter székén, s dicső pontifikátusa, annak gyümölcsei még mindnyájunk emlékezetében élnek. — Rómában is lesznek ünnepélyek, a nagy pápa gyönyörűen feldiszitett sirjánál a S. Lorenzo fuori le mura egyházban, f. hó 28-án s a következő napokon.

**65. Majorem charitatem** nemo habet, ut animam pones quis pro amicis suis! *P. Czimmermann István*, jézustársasági atya, hazánkfia, távol szerettei körétől, Afrika belsejében, Zumbóban a Zámbezi vidékén, a portugáli jezsuita provinczia utján vett távirati tudósitás szerint hosszabb,

gyötrő láz után apostoli buzgalmának áldozata lett. P. Czimmermann István született 1849. márczius 13-án Szomolnok-Huttán, Szepesmegyében, mint váczi növendékpap, 1877-ben Rómában az egyházi rendet felvette, hittudorrá avattatott, s miután Harasztin és Taksonyban segédlelkészi minőségben két évig működött, 1879. évi szeptember 24-én belépett a Jézus-társaságba, előbb Pozsonyban, majd Kalocsán mint hittanár és hitszónok működött, mialatt a szegények és betegek gondozásában nagy buzgóságot fejtett ki. Innen azonban 1885-ben Afrikába távozott, hogy életét a vadak megmegtérítésére szentelje, kik a pogányságban vakoskodnak. Nagy sikereket ért el. 1889-ben, miután Boroma missióállomáson négy évig buzgólkodott, egyidőre Európába visszatért és nagy tevékenységet fejtett ki a missiók érdekében. 1890. május havában P. Menyhárt László, volt kalocsai főgymnáziumi igazgató és tanár, valamint három áldozópap, öt világi testvér és nyolcz apácza kiséretében visszatért Afrikába, hogy hazáját s ismerőseit e földi életében többé viszont ne lássa. Miután a boromai állomást P. Menyhártra bizta, ő maga a Zambezin felfelé haladva Zumbóban új missióállomást állitott fel, hol működése szintén már szép gyümölcsöket aratott, midőn e télen (a pontosabb dátum még ismeretlen) az Úrban elhunyt, áldozatul esvén az e vidéken járványos láznak. A ker. hit és kultura igazi barátainak hálás emléke és imája lebegjen az üdvözült távol sirja fölött! Az ö. v. f. n.!

**66. Új bibornokok.** A legközelebbi consistoriumban a pápa a következő főpapokat kreálta bibornokká, kiket rövid életrajzukkal t. olvasóinknak ezennel bemutatunk. 1. Mgr. *Mauri* Egyed, ferrarai érseket, ki született 1828. decz. 9. Montefiasconeban. Szent Domonkos hires rendjének nagynevü tagja. Mint tudós, mint szónok és mint buzgó kormányzó már szerzetes rendjének határa körében kitünt. IX. Pius 1871. decz. 22-én rietii püspökké praeconizálta, XIII. Leo 1888-ban Osimóba áttette, 1893. junius 12-én pedig ferrarai érsekké nevezte ki. — 2. Mgr. *Svampa*, forlii püspökből bolognai érsek. Szül. 1851. Fermóban, ahol

a papi pályát is kezdte. Rómába hivatván a Propagandában lelkiigazgató és az Apollinaris-ról nevezett római szemináriumban a polgári jog tanára volt. Kiváló tudós. 1887. évben XIII. Leo forlii püspökké praeconizálta, most Bolognába tette át. Ő lesz a szent collegium legifjabb tagja. 43 éves. — 3. Mgr. *Ferrari* András. Született 1850-ben a parmai egyházmegyében, ahol pappá szenteltetett és mint nagyhirü theologus, vicarius generalissá emelkedett. XIII. Leo pápa 1890-ben guastallai, 1892-ben comói püspökké praeconizálta. Mint ilyen sz. Ambrus és borr. sz. Károly székét, a milánóit fogja elfoglalni, már mint bibornok. — 4. Mgr. *Sancha y Nervas* Cyriakus valenciai érsek Spanyolországban. Szül. 1838-ban, 38 éves korában IX. Pius areopolisi czimzetes püspökké tette, XIII. Leo 1882-ben az avilai püspökségre, 1888-ban a Spanyolország fővárosában, Madridban felállitott püspökségre nevezte ki. 1892 óta valenciai érsek. — 5. Meglepetés számba megy Mgr. *Segna* Ferencz bibornoksága. Pályafutása rendkivül gyors volt. XIII. Leo pápasága kezdetén az Apollinaris-ról nevezett római szemináriumban theologiai tanár vala. Azután uditore lett a madridi nuntiaturánál. Itt ismerkedett meg Rampolla biborossal. Rampollával Rómába tért vissza s mikor mgr. Agliardi Münchenbe került nuntiusnak, mgr. Segna foglalta el helyét a rendkivüli egyházi ügyek congregatiójának titkárságában. — 6. A theologusi és kánonjogászi elem erősitésére czéloz, épp úgy mint mgr. Segna kinevezése, *Steinhuber* András jézustársasági atya kinevezése is. Szül. 1825-ben Bajorországban, egyszerü polgári szülőktől. 1845-ben mint a passaui egyházmegye növendékpapja a római collegium germanico-hungaricumba került. A passaui megye papságának sorából 1857-ben a Jézus-társaságba lépett által. 1858-ban philosophiát kezdett tanitani az innsbrucki egyetem hittudományi karában. 1867-ben Rómába rendelte fel a rendfőnökség a collegium germanico-hungaricum kormányzójává. IX. Pius több congregatióiban alkalmazta a nagy tudóst. Jelenleg is a sz. Officium, a Propaganda, a rendkivüli egyházi ügyek congregatióinak consultora. XIII. Leo pápa a Peni-

tentiara theologusává nevezte ki. Erre az állásra mindig jezsuitát nevez ki a pápa. Vele nagy theologus és nagy munkaerő vonul be a szent collegiumba.

**67. Még mindig történnek** új felfedezések a katakombákban. Multkor a sz. Priscilláéban Wilpert msgr. volt olyan szerencsés, egy egész képcyklust felfedezhetni, négy képből állót, melyek a II. századból származnak, s melyek egyike pláne magát a misézés aktusát ábrázolja! De hát, hogy maradhatott ez a képcsoport rejtve egész maig, holott a Priscilla katakombáiban évtizedek óta járnak-kelnek az emberek? Úgy, hogy egy cseppkő-réteg takarta el az egész falat, s annyi száz meg száz ember között csakis Wilpertnek jutott eszébe, hogy hátha a réteg alatt van valami. »A priori« okoskodása bevált; vegyi uton leoldván a cseppkő-kérget, megtalálta a képeket, s ragyogó arczczal hivta össze bámuló archaeologus-kollégáit. Maga a szegény szélütött de Rossi is, hordozó-ágyon vitette le magát a katakombába, hogy a fontos felfedezést meglássa.

**68. Az „exequatur-kérdés" Olaszországban** mind égetőbbé válik. Immár több mint húsz püspök, bár kinevezési bulláját kezében birja, nem juthat székéhez, a hivek nem kapnak főpásztort, miért? mert az olasz kormány *jogtalanul*, daczból, nem adja meg nekik az »exequaturt.« Úgy viselkedik igazán, mint egy daczos, rosz gyerek, aki »csak azért is«, mert tudja, hogy bajt okoz viseletével, nem tér a jó utra. A garanczia-törvény 16. §. értelmében pedig semmi mást nem követelhet a kormány, mint hogy az új püspökök az ő kinevezési-okmányukat bemutassák. No hát, ha még ez is egyházpolitika: akkor nem tudjuk, hogy mi a — komédia.

**69. Oroszországban persze** már sokkal előbbre haladtak. A schisma botrányosan üzi propagandáját, sőt a rendőrség most már a gyóntatószékig hatol. Rendeletet adott ki, hogy semmiféle kath. plébános, deportáczió terhe alatt, ne merjen mást meggyóntatni, mint saját plébániája hivét; miért is egy rendőr odatolakodik a gyóntatószékhez, s a gyónót, ha különben nem ismeri, megkérdi kilétéről,

állásáról! Ennyire még csakugyan nem jutottak soha és sehol.

**70. Tolstoi gróf a vallásról és erkölcsiségről.** A világhirü orosz iró egy angol folyóirat (The Contemporary) márcziusi füzetében érdekes czikket irt a vallásról és erkölcsiségről. Tolstoi czikke válasz a németországi »Ethikai Társulat« által feltett eme két kérdésre: 1. Mit ért a vallás alatt? és 2. Vajjon független-e az erkölcsiség a vallástól? Tolstoi szerint a vallás a mindenséghez és ennek okfejéhez való életviszony. Az embernek, ha az állati állapoton felül akar emelkedni, ezzel a viszonynyal számot kell vetnie, s a számvetés eredménye a vallás, melylyel okvetlenül kell birnia minden embernek. A vallásokat három csoportba osztja. 1. Melyekben ezt az életviszonyt úgy fogják fel, hogy az embernek az egyéni boldogság a legfőbb java és végczélja. 2. Melyben az egyéni boldogság a közjónak van alárendelve. 3. Melyben az egyéni boldogság és a közjó az absolut akaratnak, az Istenségnek van alárendelve. Ezt a magaslatot a világ vallásai között csupán csak a kereszténység éri el. Az igaz vallás csak revelációból, azaz a világokfő ön-kinyilatkoztatásából származhat. A vallás a végtelen Lélek megnyilatkozása a véges lélek előtt. — Az erkölcsiségnek a valláshoz való viszonyáról azt mondja Tolstoi, hogy a morál nem független a vallástól, minthogy cselekvéseink attól az életviszonytól függnek, amilyent a mindenségről s ennek okfejéről alkotunk. Itt aztán Tolstoi erős támadást intéz Huxley tanárnak »Ethika és evolutio« czimü Oxfordban tartott felolvasása ellen, melyben a világhirü professzor az ethikát a természetes fejlődés elvére alapitá s a vallástól függetlennek nyilvánitotta. Tolstoi szemére veti Huxleynek, hogy elfelejti kimutatni azt az erőforrást, melyből az emberiség erkölcsisége kifejlik. Kultura és társadalmi haladás csak akkor emelik az erkölcsiséget, ha a vallás revelatorius ereje megszenteli, megnemesiti az emberi erőket. A vallásnélküli erkölcsiség olyan, mint az a karnagy, ki zenekart akar vezetni zeneismeret nélkül, pusztán csak karjainak mozgatása által.

Ilyen disharmoniára vezet a modern szociologusoknak az a kisérlete, mely erkölcsiséget és erkölcsi társadalmat akar a vallástól független alapon.

**71. A muzeumok és könyvtárak országos bizottsága** Széll Kálmán elnöklete alatt április 27-én a főrendi és képviselőház több tekintélyes tagja, miniszteri tanácsosok, fővárosi és vidéki muzeumok névszerint meghivott képviselői élénk részvétele mellett nagygyülést tartott. Hazánk közmüvelődése, emlékeinek és multjának felkutatása körül sok életre való eszmét vetettek ott fel. A könyvtári tételnél azonban *György Aladár* előállott oly inditványnyal, mely bennünket egyháziakat mélyen sérthet. Szerinte nálunk a vidéken van oly 48 könyvtár, melyek nagyobbrészt egyháziak és felekezetek kezelése alatt levén, rendezetlenek és használatban nem levő holt kincsek. Van 6 ily nagyobb papi könyvtár, *névszerint* a *pannonhalmi*, mely a fővárosiak után (?) legelső és mégis alig használják. Ezeket el kellene látni olvasótermekkel és meg kellene nyittatni kormányrendelettel a nyilvánosság számára. Erre *Thaly Kálmán* rögtön közbevágott a debreczeni collegium könyvtár megvédésére. A szép számmal jelen volt egyháziak nem találtak volna szót érdekük megvédelmezésére, ha szót nem kér az állandó könyvtár-bizottság egyik legfiatalabb tagja *Récsey Viktor* benczés tanár és a legnagyobb indignatióval vissza nem utasitja az inditványozó vádját. Az egyházi könyvtárak, névszerint *Pannonhalmának* 100,000 kötetes könyvtára igenis jól és szakszerüen van rendezve, katalogizálva és nem is holt kincs. A főapátság évenkint ezreket áldoz központi könyvtárának tervszerü gyarapitására és ezt a nagy gyüjteményt Pannonhalmán a tanárképző-intézet vezetői és rend tanárjelöltjei, továbbá a nyolcz gymnasiumban működő vidéki benczés tanárok, fiók-apátsági tagok is sürüen használják. Az elnöklő *Széll Kálmán* ezután azzal akarta enyhiteni az inditványozó fulánkjának élét, hogy csak a nagyobb nyilvánosságot sürgette az egyházi könyvtáraknál; mire Récsey ismét azt válaszolá, hogy Pannonhalmán nemcsak a könyv és leltárak ajtajai, hanem a főmonostor kapui is vendégszere-

tőleg ki vannak tárva mindenha a tudományszomjas közönség előtt. Ezt *Szalay Imre* miniszt. tanácsos, *Kuncz Adolf* csornai praelatus és *Zuber I.* nyug. főispán is hozzájárulásukkal konstatálták. György Aladár szomszédja mégis odakiáltott neki: »barátom, darázsfészekbe nyultál«! Bizony abba. Az egyházi férfiak századokon át gyüjtögették a tudomány azon kincseit, melyeket bizonyos urak most el akarnak tulajdonitani. Legyünk résen, mert ily elfoglalási szándékok reánk nézve sok tekintetben tanulságosak lehetnek. Ha ez uraktól függne, csakhamar oda jutnánk, a hová az olaszok már »szerencsésen« megérkeztek, hogy t. i. az egyházak legbecsesebb műkincsei, épitészeti s műremekei »monumento nazionale«, nemzeti emlék gyanánt szerepelnek, s jogos birtokosaik azoktól megfosztattak. Haladunk!

**72. Egy magyar főnemes** levelet intézett egyik barátjához, báró S. S.-hoz, a német birodalmi czentrum tagjához, hogy magyarázná meg főbb vonásokban, azon bámulatos varázserőt, mely a németországi czentrumpártot megteremtette.

A lelkes német főur alább közlött soraiban válaszol, melyeket a »Nyitramegyei Szemle« nyomán egész terjedelmökben közlünk, egyrészt azért, mert avatott oldalról éppen azon kérdéseket penditi meg, melyeket napjainkban a katholikus közóhaj is előtérbe tol Magyarországon; másrészt azért, mert új erőt, új erkölcsi támogatást merithetünk e sorokból, mely ösztönözni fog ernyedetlen tevékenységre, még akkor is, ha törekvésünket nem jutalmazná is mindjárt látszólagos külső siker: mert az igaz meggyőződés által hajtott eszmék hatalma előbb-utóbb megtör minden akadályt, győzedelmeskedik minden kicsinyes aggályokon. De hadd beszéljen a levél maga:

*Kedves barátom!*

Nagy érdeklődéssel olvastam leveledet s felette megörültem, hogy te is a magyar katholikus mozgalomhoz csatlakozni akarsz. Ha a nép csakugyan veletek van, akkor nem kételkedem győzelmetek sikerében, mert ahol a korona

és a nép együtt érez, ott a liberális szabadkőmüves-rendszer sem maradhat tartós a miniszteri padokon.

A mi »czentrum«-unk a küzdelemben és küzdelem által fejlődött s pártéletünkben annyira döntő és hatalmas tényezővé lett, hogy okvetlen számolni kell vele. Ezt eredményezte egy kisebbség, és pedig olyan kisebbség, mely csak a legritkább esetben tud rokonszenvezni a kormány nézeteivel.

Nekem úgy látszik, hogy *három tényező volt az, mely a czentrumpártot létre hozta.*

Először *az ellenfél támadásai*, másodszor a nálunk igen kifejlődött s különösen a fiatal papság által vezetett *egyleti étet* s végre *a sajtó.*

Mindenek előtt pedig legfontosabb a sajtó. Ha a katholikus mozgalmat az országban tartóssá akarjátok tenni, akkor először egy nagy, jól vezetett, a mai igényeknek megfelelő korrekt katholikus lapra van szükség, mely a bécs—budapesti sajtóval kiállja a versenyt. Az ilyen lap alapitása mindenek előtt pénzkérdés. Sikerül a részvényeket az ilyen lapra elhelyezni, s a részvénytőkét oly magas mérvben összehozni, hogy a munkatársak s más egyéb jól lesznek fizetve, akkor kétségtelennek tartom, hogy a lap vezetésére csakhamar tekintélyes embert lehet megnyerni.

*De ezen egy nagyobb*, az országgyülés tagjaival szorosabb összeköttetésben álló hirlapon kivül kellene még a helyi, katholikus lapok egész hálózatát alapitani a megyék számára. (Az eredetiben is »für die Komitate.« Szerk.) Nekünk itt politikai irányu heti lapjaink vannak, melyek 30,000 előfizetővel, sőt az egyik 90 ezer előfizetővel rendelkezik, s melyek negyedévenkint 60 fillérbe (30 kr.) kerülnek. A legegyszerübb házakban is lehet találni e heti lapokat.

Ezen sajtónak, különösen a választások idején főkötelessége felvilágositólag müködni. *A papságnak aztán élére kell állani a helyi szervezkedésnek és a világi elemmel vállvetve müködni.* Az tagadhatlan dolog, hogy nálunk, Németországban sohasem jött volna létre a czentrum a papság közremüködése nélkül; mert ezek szervezete rendkivül tömör,

továbbá minden községben vannak, s befolyásukkal a jó ügyért igen sokat tehetnek. Vajjon az egyháziak ugyanoly befolyást gyakorolnak-e nálatok a népre, mint nálunk, azt természetesen nem tudom megitélni. Nálatok még egy új tényező járul hozzá, s ez a főnemesség.

Itt nálunk, hol a forradalom sok ősrégi családot elsöpört s hol a nemességnek egyáltalában nincs meg azon állása az országban, mint nálatok, ha mindjárt sok érdemet szerzett is az előkelő nemesség a katholikus ügy létesitése körül, de a katholikus papság segitsége nélkül a czentrumhoz hasonló hatalmat sohasem hozhatott volna létre. *Hogy az emberek mindenkor rendelkezésre álljanak: a városokban számos egylet alakult.* Mindenekelőtt emlitem a katholikus legényegyleteket, melyek majdnem minden, még a legkisebb városban is vagy saját vagy legalább bérelt házzal birnak, hol az iparosok minden este, vagy legalább minden héten összejönnek és szórakoznak.

Ha a czentrumról magáról és annak szervezetéről akarsz közelebbről tudomást szerezni, úgy tanácslom neked, hogy fordulj a czentrumpárt elnökéhez, Hompesch grófhoz Berlinbe. Ha a katholikus egyletek életét, mozgalmát akarod ismerni és személyes érintkezésbe akarsz lépni a czentrum főintézőivel, úgy tanácslom, hogy te és néhányan közületek Kölnbe jőjjetek a német katholikusok egyetemes gyülésére, mely aug. 26—30-án fog megtartatni. A helyi bizottság elnöke: Custodis, igazságügyi tanácsos Kölnben. Ezen egyetemes gyülés állandó biztosa Löwenstein herczeg, Csehországban. Bizonyára nagy feltünést keltene és a katholikus mozgalomnak ujabb lökést adna, ha ott közöletek számosan megjelennének.

Szivélyes üdvözlettel hived

*S.*

**73. Beyschlag Willibald** a neve annak a »hires« hallei protestáns theologusnak, akinek minden szavára esküszik, mert hisz tőle tudja amit tud, a Prot. e. és i. Lap »tudósa« Szlávik Mátyás. Hát arról tud-e Szlávik Mátyás, hogy Einig, ugyancsak protestáns professzor egy röpiratban bebizo-

nyitja, hogy Beyschlag, tagadva Krisztus istenségét, ezáltal tulajdonkép »Rómába vezeti« a Luther követőit? És tud-e arról is Szlávik Mátyás, hogy e röpirat rövid két hét alatt 3000 példányban úgy elfogyott, hogy tüstént új kiadása vált szükségessé? — Hanem azért csak kövesse ezután is nyugodtan mesterét; mi tudjuk, hogy a magyar protestánsok főlapjukban még sokat fognak olvasni Beyschlagtól, Szlávik Mátyás fordításában . . .

**74. Bámulj, világ!** azon az új felfedezésen, melyet Justh Zsiga regényiró tett! Szerinte a magyar nemzetnek par excellence legjobban megfelel az összes vallási rendszerek közül a — nazarenizmus. Ezt, kérem, nem ám valami regényében mondja, ámbár a legutolsónak hősnője Gányó Julcsa már szintén nazarénuskodik — nem, hanem a »Magyarország« cz. lap tárczájában (máj. 3.) ajánlgatja nézetét, körülbelül ebben a kontextusban: Párisban most a filozófusok is vallások alapitására, illetve átültetésére adták fejüket. Buddhizmus, brahmaizmus, izismus kezd nálunk divatba jönni. Nálunk, úgymond, ha majd a »vallás szabad gyakorlásáról« szóló miniszteri t.-javaslat törvénynyé lesz valaha, ilyesmitől nem kell félni, itt a nazarenismus, mint a magyarnak nemzeti, faji vallásul legmegfelelőbb rendszer; eredete is magyar, jellege »modern«, olyan magyar, mint a »magyar paraszt józan esze«, oly modern, mint a mai magyar! S örömmel teszi hozzá Justh Zs., hogy ime, az alföldön, a legmagyarabb vidéken, már nagyon terjed is a nazarenizmus. — Hát csak rajta, Justh Zsiga úr! legyen nazarénussá; hanem prognózisában aligha csalódni nem fog.

**75. Mikor a Flammarion** »Urániá«-ját, magyarra leforditva, terjesztgették: egy recensensünk megmutatta t. publikumunknak, hogy micsoda tendenciák lappanganak abban. Most megest egy új műve van az ügyesen iró, de az igazi nagy tudósok előtt tekintély nélkül szükölködő Flammarionnak, melynek czime: »A világ vége.« Nosza hamar ennek is akadt forditója; pedig senki se higyje, hogy ebben a könyvben igazi tudomány van letéve, dehogy! amolyan Verneféle, a fantáziát persze élénken foglalkoztató, s tudományos

számitásokkal, közbe meg a keresztény vallás ellen irányzott támadásokkal füszerezett leirások. Ezek jellemzésére talán eleget mondunk, ha elmondjuk, hogy a legsürübb mutatvanyok e műből a »Hét« czimü zsidó-szépirodalmi (!) lapban látnak napvilágot, hogy forditója a műnek Kenedi Géza (a Pesti Hirlap szerkesztője), kiadója pedig Légrády, ugyancsak a Pesti Hirlap kiadótulajdonosa.

**76. Az orosz trónörökös házasodik,** s Alix hesseni herczegnőt veszi nőül; az összes lapok hozták, hogy *Janisev* sizmatikus orosz udvari pap már el is ment a hesseni udvarhoz, hogy a herczegnőt az orosz vallásra »megtéritse.« S ezt a lapok valami természetesnek tartják, semmi kifogásuk ellene. Persze, mert százados történet bizonyitja, hogy az orosz nagyherczegek jobbára német protestáns udvarokból nősültek, amikor is minden esetben a sizmára tértek az illető protestáns herczegnők. — Hát ezek után beszélhet még protestáns »püspök« vagy pásztor, vagy protestáns lap arról, hogy a vallás általuk valami nagyrabecsült dolog? Hisz maguk a német protestáns lapok is szépen belenyugodnak a »kikerülhetlen«-be, mig ha ilyesmi katholikus uralkodó családokban előfordulhatna, a kath. lapok mindent mozgásba hoznának megbotránykozásuk kifejezésére — ők, a protestáns lapok, egy kicsit panaszkodnak ugyan, de azután szépen belenyugodnak; pedig még a tény hónapok mulva fog csak megtörténni. Persze! ha navarrai Henriknek egykoron »Páris megért egy misét«; akkor idővel czárnénak lenni pláne megér egy kis vallászcserét.

**77. „A világ legelső plébánosa.“** Ezzel a czimmel illette a leereszkedő tréfásságáról is ismeretes nagy IX. Pius, a most elhunyt Abbé Rebousse-t, a párisi Madeleine-templom plébánosát. Nagy kort ért, de érdekes multja is volt e tisztes papnak. Eleinte ügyvéd volt, s csak azután lépett az egyházi rendbe, lemondva nemcsak a világ hiúságairól, hanem egy fényes pályáról is. A gyönyörü Madeleine-templom plébánosává Guibert párisi érsek nevezte ki őt a hetvenes években, s azóta igen áldásosan működött. Két főerénye volt mégis: az egyik a vendégszeretet volt,

nem ám abban az értelemben, mint azt talán holmi liberális urak szeretnék venni, akik szivesen leülnek a magyar pap asztalához, nem, hanem a szentirás értelmében; a házaikból kiutasitott szerzeteseket, az ügyes-bajos dolgaikkal Párisba érkező szegény paptársakat fogadta ő szivesen hajlékába. Másik erénye az alázatosság volt, nem kevesebbszer mint negyvenszer utasitotta vissza úgy az egyházi kitüntetéseket, mint a világi dekorációkat.

**78. Janssen történelmi művének** VII. kötetét ismertettük februári füzetünkben (139. l.) ugyanezt teszi most egy hires protestáns tanár, Paulsen Fr., a Deutsche Litteratur Zeitungban (Nro 5.) S hogy mi erről tudomást veszünk, az azért van, mert Paulsen kritikája nagyon elüt az ő hitrokonaiétől, akik dühöngenek a Janssen nevének hallatára, hazugságnak bélyegzik — persze bizonyitás nélkül — az egész munkát, mely pedig csupa okmány felsorolásából áll, úgy hogy nem a szerző beszél voltakép, hanem az okmányok beszélnek nagyon világosan. (A mi magyar protestáns iróink legjobbnak látják, az egész Janssent agyonhallgatni, s ha már róla vagy művéről szólniok kell, megelégesznek azzal, hogy egy szivvel-lélekkel mindig csak a Janssen *hirhedt* munkájáról szólnak. Ez is argumentum.) Nos tehát, mondom, Paulsen másképp beszél; elismeri a munka érdemeit, értékét, szenvedélytelen igazságszeretetét. Sőt, a kulturharczra czélozva, szóról-szóra ezeket mondja: Hiába, a katholiczizmus a németek felének vallása, s ez nem baj; mert ha a reformáczió egészen áthatotta volna a német nemzetet, akkor ma egy német nemzeti vallás, egy »birodalmi egyház« léteznék, s nem tudni, nem hasonlitana-e ez nagyon az orosz állapotokhoz. Ez a valláskülönbség legalább napról-napra azt a nagy igazságot hirdeti nekünk, hogy *a vallás nem állami ügy.*

**79. Utánzásra méltó példa az,** melyet a bécsi szent Vincze-egyletnek következő táblázata mutat fel sokkal ékesszólóbban, mint egy órákig tartó pamegyrikus beszéd. Tizenkét év alatt ez egylet, helyesebben annak az az ága, mely »Regis sz. Ferencz művé«-nek neveztetik, nem keve-

sebb mint 3199 konkubinátust változtatott át tisztességes házassággá. És pedig:

| | |
|---|---|
| 1881-ben 12 | 1888-ban 272 |
| 1882-ben 160 | 1889-ben 247 |
| 1883-ban 178 | 1890-ben 225 |
| 1884-ben 124 | 1891-ben 305 |
| 1885-ben 90 | 1892-ben 474 |
| 1886-ban 312 | 1893-ben 560 |
| 1887-ben 240 | |

Összeg 3199

Mindez persze pénzbe került, de az igazi felebaráti szeretet nem riad vissza nagyobb áldozatoktól sem.

**80. A „Prot. egyh. és isk. Lap"** (14. számában) reflektál a mi közleményünkre, melyben örömmel konstatáltunk 412 megtérést és hozzátettük, hogy e statisztikában nincs minden konverzió felvéve, — és gúnyolódva előáll 533 apostatával, hogy hát ez sokkal több. Ó, hisz tudjuk mi azt, csakhogy a katholikus embert (jobban: a katholikus anyakönyvbe irt embert) protestánssá nem a meggyőződés, hanem Venus asszony szokta tenni, — mig mi hozzánk, minden »erőfeszités, mesterséges lélekfogdosás« nélkül, az igazság megismerése hozza őket; mi legalább nekik ilyes »szabadságokkal« nem szolgálhatunk. — Az meg már éppen nem szép ugyanama laptól, hogy 17. számában, mely április 26-ik dátumot visel homlokán, felmelegit egy rágalmat, melyet a »Magyar Sion« már márczius 20-án megjelent füzetében, (a 234. lapon) megczáfolt, értjük a Dupanloup püspök biblia-kölcsönzési esetét. Persze, ha Beyschlag, az ő prófétájuk, felül valaminek, akkor felül Szlávik Mátyás is, jurans in verba magistri.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# A NYELV A PASZTORÁCZIÓBAN.

Irta VÁRNAI.

„Ha az igazság patak volna: úgy az emberek mind viziszonyban szenvednének.“ Weiss Albert atya, a jeles apologeta, e mondatával az igazság roppant népszerűtlenségét akarta jelezni. És csakugyan, alig van népszerűtlenebb, gyülöletesebb valami az igazságnál. Meg nem tűri azt egoismusunk, még kevésbé a különféle vak érdek. De azért elhallgassuk-e azt, avagy kitérjünk-e előle, különösen mi papok, kik annak szolgái s hivatott őrei vagyunk? Ha kitérünk: a világ szolgaságába esünk s gyávaságunkról teszünk tanúbizonyságot. Koczkáztatjuk, feladjuk sokszor legszentebb érdekeinket, csakhogy tessünk a világnak, csakhogy sütkérezzünk a kétes népszerűség még kétesebb fényében. Ez bűnös conniventia az igazság ellen, olyas valamiért, ami káka a tölgyfához képest. Balgatag, aki kákára támaszkodik.

Tudom, a tárgy is, melylyel itt ma foglalkozni akarok, népszerűtlen, odiózus sokak előtt, de én nem akarok még magam előtt sem oly gyávának feltünni, hogy meg ne kisérteném annak nyilvános megbeszélését, miután a tárgyat fontosnak, a hitéletbe vágónak ismerem. Az odiummal mitsem törődöm. Ha már az igazságnak el kell azt viselnie: annál inkább elviselem én.

De hogy mindjárt in res medias menjünk: a lelkipásztorkodás-tannak egyik axiomája az, hogy a pap-

nak kellőleg birnia kell a nyelvet, melyen a hiveknek szolgál. Megköveteli ezt az Isten igéjének, melyet ő hirdet, a méltósága; szükségessé teszi ezt a penitenczia-tartás szentségének a kiszolgáltatása is: megköveteli tehát a szószék és a gyóntatószék egyaránt. Minden pastorálisban fel fogjuk találni e követelményt, kellően megindokolva.

Amely szónok a nyelvvel küzködik, az sohasem fog mélyebb hatást gyakorolni hallgatóinak lelkére. Hiszen ő nem a lelkéből beszél, hanem a könyv után, melyből beszédjét ügygyel-bajjal compilálta s nagynehezen betanulta. A zenevirtuóz, ha reám hatást akar gyakorolni, kell, hogy egész lelkével, egész érzelmével uralkodjék hangszerén; csak így fogja előadása átrezgeni egész valómat. Azonképen kell, hogy az én beszédem is, ha a lelkekre hatni akarok, az érzelem melegétől áthatva, lelkem mélyéből fakadjon. De nem fog onnét fakadni, ha az én minden gondom csak a nyelvre irányul. A lélek itt legalább is meg van osztva a nyelvvel. Tagadhatatlan, hogy a szónok akkor éri el legnagyobb hatásait, ha hallgatóinak érdeklődésével, meghatottságával élve, alkalmas kitéréseket, impromptu-kat tud tenni. Ezt a mi fogyatékos nyelvismeretü szónokunk is belátja. Fel is támad benne a gyujtó eszme, ámde a szavak hiánya nem engedi azt neki kifejezésre hozni. Még ma is közszájon forog egy német filiálisunkban prédikáló káplánykának ez a mondása: Wie soll ich sagen, wenn kann nicht sagen? Pedig azóta több telt el egy decenniumnál, s a káplánykából plébános lett, még pedig egy oly plébániában, ahol sok szüksége van a német szóra. (Vajjon haladt-e azóta a németben, nem tudom.) — Másrészt attól is tart az ily gyönge szónok, s jóformán az a főgondja, nehogy beszédjének medréből kisodortatva, megzavarodjék, fennakadjon, belesüljön. Sz. Ágoston három dolgot követel meg a szónoktól: ut doceat, ut delectet, ut flectat. Mikép fog ennek a hármas

feladatnak a hallgatóságának nyelvében nem tökéletes pap megfelelni? Nincs bizonytalanabb, nincs ingadozóbb valami a nyelvvel vivó szónoknál. Erről ugyan sohasem leszen elmondható: Ipse tamquam imbres mittet eloquia sapientiae suae.

Még inkább megkivántatik a nyelv kellő birtoklása a gyóntatószékben. A sz. beszédet még csak valahogy elkésziti s betanulja a nyelvben nem tökéletes pap, de mit fog csinálni a gyóntatószékben, hol minden szava csupa rögtönzés kell, hogy legyen, a bűnbánók és a bűnök minőségéhez képest? Ars artium regimen animarum. Sz. Gergelynek e szavai leginkább a gyóntatószékre vonatkoznak. Hogy fog itt behatóan oktatni, buzditani, dorgálni, szóval a bűnbánó lelkére mélyebben hatni az oly pap, ki a szók után kapkod? A kiaszott földet csak a sürün alászálló eső lágyitja meg. Ha csak cseppenkint esik: át nem hatja az eső a szomjas földet. A papnak is folyékonyan kell beszélni; hebegő, kapkodó nyelve át nem fogja hatni a bűnbánó valóját. A gyónó szinte megszánja gyóntatóját s szájába akarná rakni a szavakat, miközben elvész a hatás, melyet neki gyóntatójától kellett vala venni. Ez utóbbi pedig utoljára is megunván a nyelvvel való örökös küzködést, szerkeszt magának egy általános intelmet, melyet azután minden gyónóra egyaránt alkalmaz; de az egyén fölött sem törvényt nem ül annak rendje szerint, sem sebeinek nem nyujtja a megkivántatott speciális írt. Nem teljesiti tehát, még csak hiányosan sem tanitói tisztét a szószéken, sem birói s orvosi tisztét a gyóntatószékben. Megengedi ezt nekem a t. olvasó? Nem kétlem, hogy igen. Ha így: úgy meg fogunk egyezni a folyományokra nézve is. Melyek lesznek e folyományok?

Először is az, hogy a nyelvet tanulni kell. Hol tanulja ezt a papjelölt? A magyar nyelvet, még ha nem is anyanyelve, minden pap tökéletesen megtanul-

hatja nálunk s meg is tanulja, hiszen összes középiskoláinkban a magyar az oktatási, és a társaságban csaknem kizárólag a társalgási nyelv. Jó magyar szónok tehát bőven teremhet nálunk. De miként vagyunk a német nyelvvel, amely pedig még igen sok plébánián okvetlenül szükséges széles Magyarországon? Igaz, középiskoláinkban ezt is tanitják s Csáky Albin gróf valamikor azzal inaugurálta nem-szerencsés miniszterségét, hogy legelsőbb is a német nyelv tanitását szigoritotta, mindazonáltal kerül-e ki középiskoláinkból (zsidót kivéve) csak egy ifjú is, ki a német nyelvnek nem mondjuk tökéletes, de csak elégséges birtokában is volna? És ha kikerül: az ugyan fehér holló számba megy. A dolognak megvan a magyarázata. A tanuló ifjúság, beleojtott s vele nagyranevelt chauvinizmusánál fogva, hadilábon áll a német nyelvvel. Nemcsak idegenkedik tőle, de lelkéből gyülöli s azért nem is tanulja, a szóbeli érettségi vizsgának úgy sem lévén az tárgya. A tanár urak sem táplálnak valami különös sympathiát iránta, s azért lanyhán kezelik a dolgot, sőt némelyikök valósággal cum furore teutonico (subiective értve) adja elő a gyülölt disciplinát. Hogy pedig valamely tanuló öntökéletesedés utján tanulja meg a nyelvet: arra, ha akarata volna is, a rendes tantárgyak és dolgozatok halmaza időt nem enged neki. Pedig papnak, hej be jó németül tudni, s a virágzó német theologiai irodalmat hasznára forditani!

No de mondjuk, hogy a német nyelv megtanulására nyujtatik valamelyes mód, pedig ezzel nagyon sokat engedünk meg! de a tót vagy egyéb szolgálati nyelv megtanulására épen semmi. Pedig a tót egész Felső-Magyarországon túlnyomólag a nép nyelve, melyen tehát lelkészkedni kell. Ezt bizony a papjelölt csak mint autodidakta tanulhatja meg, de ismét nem a középiskolában, ahol teljességgel nem nyujtatik ilyesmire alkalom.

Erre azt mondhatná valaki: akinek a német vagy a tót az anyanyelve, az úgyis tudja azt, nem kell tanulnia. A köznapi nyelvet igenis tudhatja; de ez papnak nem elég. A köznapi nyelv csak az érzékek alá eső dolgokat karolja fel, a papnak pedig úgy a szó-, mint a gyóntatószékben ép az érzékfeletti renddel kell foglalkoznia. Ezt a nyelvet tanulni kell, annál is inkább, mert a papjelölt az egész iskolatanfolyamon át a hittant is magyarul tanulván, a természetfölötti dolgok megnevezését anyanyelvén soha nem is hallotta. De a szónoklathoz, illetve a sz. beszéd kidolgozásához (hacsak örökké plagizálni nem akar) grammatikai készültség is megkivántatván: ezt a papjelölt hol vegye, ha nem magántanulás, önképzés utján?

Erre a papjelölt a theologiai tanulmányok folyama alatt van utalva. De itt aztán utána is kellene nézni, hogy fiatal levitáink anyanyelvükben is, melyen majdan szolgálniok kellend, kiképezzék magukat. E nélkül a theologiai elméletet sohasem lesznek képesek a gyakorlatban érvényesiteni. Mert mit ér nekik tudniok, hogy mikép kell prédikálni meg gyóntatni, ha sem az egyikét, sem a másikát nem képesek kellően végezni, a nyelv hiánya miatt? Tudásuk megvan, azt azonban használni, alkalmazni nem képesek. Siralmasan végezni pedig: ez nem a kötelesség teljesitése, a lelkek üdvének nincs szolgálva vele. Maledictus qui facit opus Dei negligenter. Már pedig így tesz az a pap, aki nyelvkészültség nélkül lát lelki hivatalához. Nem képes a lelkipásztorkodás két legfőbb s legfontosabb teendőjét kellően végezni. Már az is negligentia számba megy, hogy a nyelvet nem tanulta meg és ez az első negligentia szülőanyja sok másnak.

Papnövendékeink a középiskolákban egyoldaluan, sőt ki kell mondanom, chauvinizmusban nevelkedvén, hányadikuk jön önnönmagától ama gondolatra, hogy anyanyelvében, melyen minden valószinüség szerint pasztorálnia fog kelleni, kiképezze magát? Ezt ők a

a bennök nevelt gyülölség s kicsinylés folytán mellőzvén, inkább idegen nyelvek tanulására adják magukat, elég rövidlátóan. Rövidlátásukat csak azután fogják megbánni, mikor az iskolapadról a szószékre lépve vagy a gyóntatószékbe ülve, szégyenkezve kénytelenek bevallani maguknak roppant hiányosságukat. Arra ők persze chauvinizmusukban nem is gondoltak vala, hogy a missionáriusjelöltnek előbb tanulnia kell a nyelvet és csak úgy indul utra. Pedig ez czivilizálatlan, barbár népekhez megy, ők pedig polgáriasult, sőt részben művelt emberekhez. Most látják csak, mily akadály nekik a nyelvhiányosság, mennyi idejök s fáradságukba kerül, csak egy árva beszédet is összetákolni, a gyóntatószékben pedig mennyire gyötrik magukat, hogy csak valamikép végezzenek a bűnbánóval. Most megjön a kiábrándulás, a bánkódás, a lelki gyötrelem és átkozzák a chauvinizmust, mely annyira elvakitotta őket. Több ily panaszt s önbevallást hallottam már fiatal paptársaim részéről s megszántam őket.

Ezek így lévén: az intézők kötelességének tartom, a papnövendékeket a magukkal hozott oktalan chauvinizmusból jobb belátásra tériteni, őket kapacitálni, hogy a nyelv kellő birtoklása nélkül a lelkipásztorkodásban sikeresen nem működhetnek, ami miatt nehéz felelősséget vonnak magukra; hogy a nyelvkészültség ép úgy megkivántatik tőlök, mint a a tudományos készültség, lévén a nyelv a tudomány közvetitője; hogy sok bajtól, sok munkától s fáradságtól meg lelki gyötrelemtől fogják megkimélni magukat, ha most, mig idő van rá, anyanyelvükben is kiképezik magukat. Aki azzal biztatná magát, hogy künn, a lelkipásztorkodásban majd begyakorolja magát, a hivatás legkönnyelmübb felfogását tanusitaná. A szószék, meg a gyóntatószék már kész egyént kivánnak, nem hogy te itt gyakoroljad magadat — a lelkek rovására. Avagy kész vagy-e megfelelni Istennek a káro-

kért, miket a lelkek a te begyakorlásod ideje alatt szenvedtenek? De te talán azzal mentegeted magad, hogy nem te, hanem elüljáróid hibája ez. Ha ezek utána néznek s serkentenek téged, te igenis neki feküdtél s megtanultad volna a nyelvet.

Hogy e sok izben alapos vádnak eleje vétessék: nézetem szerint nem elég csak kapaczitálni, serkenteni a növendékeket, hanem éber szemmel kellene figyelni arra is, hogy azok ne foglalkozzanak idegen nyelvek tanulásával mindaddig, mig anyanyelvökben öntudatos jártasságra nem vitték. Ferdeség, megforditott rend az, hogy a növendék előbb tanuljon idegen nyelvet, melyre mulhatatlanul szüksége nincs; anyanyelvével pedig, melyre a tanulmányok bevégzése után azonnal, még pedig mulhatatlanul szüksége leend, mitse törődjék. Ha a nevelésben semmiféle ferdeséget türni nem szabad: úgy ezt sem. A seminariumban tanulja meg a növendék a szolgálati nyelvet, künn aztán tanuljon francziául, angolul, olaszul — gusztusa szerint, mennél többet, annál jobb. Quot linguas calles, tot homines vales.

De ha már komolyan akarjuk, hogy a növendék anyanyelvében kiképezze magát: úgy az előző postulatumok mellett még az is szükséges, hogy kezére szolgáltassuk a nyelv megtanulására megkivántatott eszközöket is. Álljon rendelkezésére nyelvtan, szótár s alkalmas olvasmány. Vannak népies kath. hetilapok s iratok: ezekből válaszszon az előljáróság belátása szerint, válaszszon, mondom, mert eszem ágában sincs ignorálni a veszélyt, melyet egyik-másik tót lap iránya méhében hord, ugyancsak nationalizmusból és chauvinizmusból, ami ellen épen beszélek. Válaszszon, mondom, e lapok közül az előljáróság és legyen szabad a seminariumba járatni belőlök egy-két példányt, a tanulók számarányához képest. Így aztán nem leszen mentegetődzése a növendéknek, az előljáróság is megtett a maga részéről mindent, őt vád nem érheti.

Tudom, hogy reakczió, sőt talán hazaárulásszámba is menne sokak előtt, ha a fentebbiekhez még azt is ajánlanám, hogy az illető papnövendékek, ha valamely papnevelőben nagyobb számmal vannak, irodalmi iskolában egyesülve, irodalmi készültséget is szerezzenek maguknak, aminek napjainkban fontos momentuma van. Hova-tovább mindig nagyobb szükségünk lesz népies kath. lapokra és iratokra, népies apologetákra, hogy a népben a kath. hitet megőrizzük, benne a kath. szellemet éleszszük és fokozzuk, hogy a hitelveket, az erkölcsöt és az egyház igazait a minden oldalról sűrűbben támadó ellenséggel szemben megvédjük. A népet ez idő szerint már nemcsak szóval, de irásban is kell felvilágositanunk sok olyasmi iránt, amiről ellenségeink a sajtóban össze-vissza hazudnak. A rossz irányu lapokat és iratokat kell hogy jókkal egyensúlyozzuk. Scripta scriptis opponenda. A szentséges Atyának e buzditó szavai nemcsak egy nemzetiségnek, hanem minden ajku népnek szólanak. Eddigelé a papi irók szolgáltatták ezeket az iratokat, amint ők is hivatvák erre s képesitvék első sorban. De ha növendékeink nem tanulnak irni, hol vegyük azután az apologetákat, a népies kath. irókat? Ha az a magyar chauvinizmus, amely megvet, kicsinyel mindent ami nem magyar, még a klérusban is tovább fejlődik, előbb-utóbb oda jutunk, hogy ha valamely pásztori levél leforditandó leszen, azzal, Isten tudja, melyik profán szerkesztőségbe kellend szaladni, nem találkozván reá alkalmas papi egyén.

Az előadottak után a t. olvasó hajlandó lesz nekem concedálni azt is, hogy a nyelvet igenis tanulni kell és hogy e tanulásra nem marad egyéb idő, mint a theologiai cursus, amely pedig a végső idő.

Ámde erre talán azt fogom hallani, hogy ez igen kényes dolog, miután az ujságok a kath. seminariumokat koronkint máris megtámadják, mint a panszlavizmus sat. melegágyait, melyeket a kultuszminiszter

még állami ellenőrzés alá is akarna fogni. Erre ugyan meg lehetne szeppenni, ha a vádnak volna valami alapja. De meg van az már czáfolva azon tény által, hogy csaknem minden papnevelőben létezik magyar irodalmi iskola, mellette pedig, vagy épen ellenében, sem német, sem tót iskola nem létezik. Hol van tehát itt akár a germanizálás, akár a szlavizálás? Avagy talán abban keressük azt, hogy itt két növendék tótul, ott meg kettő németül beszél egymással, a nyelvgyakorlás kedvéért? Vagy hogy a seminariumba ugyancsak e czélból valamely tót vagy német lapocska jár? — Másrészt elég kezesség a papnöveldék intézőinek bölcsesége és hazafisága, mely nem fogná megtűrni, hogy a papnöveldék falai között nemzetiségi tendenciák vagy politikai mozgalmak lábrakapjanak, ami nemcsak a hazafias, de az egyházi szellemmel is egyaránt ellenkeznék. — És végre, aki ismeri a papnöveldék szervezetét, az tudja, hogy ezekbe be nem csempészhetők egykönnyen nemzetiségi vagy politikai tendenciák, sem látogatás, sem olvasmány utján, állván mindakettő szigorú őrizet alatt.

A vád tehát nem lévén egyéb, bizonyos túlhajtott aggályoskodásnál, vagy inkább orrukat mindenbe beleütő ujságirók malicziájánál, kérdés: szabad-e ennek kedvéért a papi nevelés, a lelki pásztorkodás egyik lényeges postulátumát feladni? Avagy mi kényesebb? a vád-e, vagy a lelkek üdve? Minden józanul s méltányosan gondolkodó ember be fogja ismerni, hogy a papnak meg kell tanulnia a nyelvet, melyen szolgálni hivatva van. Ime, a diplomatának meg kell tanulnia a külföldi nyelveket, mert ezt hivatása úgy hozza magával. Csupán csak a pap ne tanulja hivatásos nyelvét? Ezt kellene megérinteni minden démentiban, melylyel a megtámadott papnöveldék a vád ellen — nézetem szerint egészen fölöslegesen — védekeznek. Védekezés helyett helyesebb volna visszautasitással élni, mert Uram, hova jutunk,

ha a papi nevelésbe, a papnöveldék beléletébe minden fogadatlan ujságiró beleártja magát? A védekezés máris ingerentiát concedál, amitől aztán még inkább megnő az ujságiró kakasok taréja.

A mindenható állam persze, mint mindent, a a seminariumokat is szeretné a maga joghatósága alá hajtani, de nem annyira a hazafias szellem féltéseért, mint inkább az egyház lenyügözésének kedvéért. Ő a seminariumoknak is szeretne prescribálni s magának szolgai papokat nevelni, úgy, mint tett II. József császár. A boldogult Brunner Sebestyén az ilyen fő- és alpapokat „theologische Dienerschaft"-nak nevezte el igen találóan. De ime a satyra: mig az alkotmányos s liberális állam Józsefet, az autokratát, minden izében s tényében elitéli, csupán csak az egyház lenyügözésében követi őt, sőt ebben még túl is liczitálná. És mi népszerüséget hajhászszunk ez államnál s dobjuk neki oda a lelkeket? Testünk, vérünk, vagyonunk fölött ugyis ő rendelkezik már, óvjuk meg tőle legalább a drága lelkeket.

Találkozhatnám még azon sokszor hangoztatott nézettel is, hogy bizony annak az együgyü népnek a kedvéért kár volna a nyelvtanulásra valami különös gondot forditani. Feleletem erre az, hogy én nem csupán a falusi, hanem, és még inkább a városi lelkészeket tartom szem előtt, kiknek mennél müveltebb közönséggel van dolguk, annál tökéletesebben kell hogy birják a nyelvet. Egyébiránt, hogy annak az együgyü népnek is mily finom érzéke van a nyelv iránt, azt egy-két tapasztalati adattal akarom illusztrálni.

Egyik helyen a szónokló pap a nép nyelvéhez alkalmazkodván s kifejezéseit néha a triviumból is szedvén, a nép azt mondta róla, hogy tréfát üz Isten igéjével s nem szerette hallgatni. — Másik, és pedig sváb helyen a pap a maga sváb anyanyelvét kezdte használni a szószéken, — megjelentek nála a

falu vénei s szemére vetették, hogy ő vagy az ő nyelvükből üz csúfot, vagy az Isten igéjéből. Ezt ne tegye, hanem prédikáljon nekik azon a nyelven, melyen imakönyveik irvák, melyen ők énekelnek s melyen az előző plébános is prédikált nekik. — És még egy példa: bizonyos tót faluban eljárt a földes úr is a templomba. Midőn látta, az uj káplán mily keservesen küzd a nyelvvel a szószéken, mennyire hebeg, mennyire akadozik, mily rosszul fejezi ki magát, megütközve ezt mondá: „Ha már prédikálnia kell, miért nem tanulta meg a nyelvet? Ilyen prédikációt hallgatni kín, melynek én ezután alá nem vetem magam.“ Meg kell pedig jegyeznem, hogy ez a földesúr nem volt panszláv, hanem olyan lelkes magyar, hogy mitsem kivánt volna inkább, mint hogy az egész világon csak az egy magyar nyelven beszélnének.

Én ezekkel, mások más példákkal tudnának szolgálni és e példák mind oda mutatnak, hogy van a népnek igenis érzéke a nyelv iránt s hogy ennek tudását papjától meg is követeli. De e példák egyszersmind oda utalnak, hogy fiatal levitáink igenis tanulják meg a nyelvet, előljáróik pedig ezt sürgősen meg is követeljék tőlök. Salus animarum suprema lex esto. Ezt szemmel tartva, ha igénytelen értekezésem t. olvasóim egynémelyikénél rossz izt gerjesztene is: megemésztve üdvös táplálálékul fog az szolgálni.

. . . se la voce tua sara molesta
Nel primo gusto, vital nutrimento
Lasciera poi, quando sara digesta.

Dante (Paradiso).

# SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

Nagy férfiak életének behatóbb ismerete mindig nemesiően hat az utódokra. Szent Bernát is egy ily kimagasló alakja nemcsak a XII. századnak, melyben élt, hanem az egész középkor történetének.

Pár évvel ezelőtt, születésének nyolczadik centenáriuma alkalmából sokan kutatták át újból az ő életrajzának forrásait, s e kutatások egyik szerény gyümölcse a jelen füzetben megkezdett tanulmány is.

## I. Szent Bernát életének első évei, első politikai szerepléséig 1091—1127.

Dijon város közelében kies vidéken terül el Fontaines város és vár, melynek hirneve örök időkre fenn fog maradni. A katholikus egyház legkiválóbb középkori bajnoka, a »doctor mellifluus« szent Bernát e várban pillantá meg 1091-ben a világot. Itt ringott bölcsője annak, kiről már születése előtt megjósoltatott, hogy nagy dolgokra lészen hivatva.

Az alábbiak — jól tudjuk — csak halvány s korántsem teljes képét nyujtják szent Bernát eseménydús életének. De tekintve azon körülményt, hogy magyar nyelven a katholikus egyház e kiváló alakjáról eddig nagyobb munka nem jelent meg, reméljük, hogy jelen dolgozat közrebocsátása nem lesz fölöslegesnek mondható.

Fontaines várának ura, a vitéz Tecelin,[1] régi nemes családból származó férfiú volt, ki világi foglalkozása mellett jámbor, istenfélő életet élt. Neje Aleth (Erzsébet) Monsbarti Bernát leánya, jámbor életü, jótékony s házastársi

[1] A vita II. és IV-ben Tescelinusnak neveztetik.

kötelességeit pontosan teljesitő nő volt. Házasságukból hét gyermek született, hat fiú és egy leány. Gyermekeit anyjuk az akkori kor szokása szerint mindjárt születésük után Istennek ajánlotta fel; gondos nevelésben részesitette őket, kik úgyszólván már az anyai tejjel szivták magukba anyjuk jó tulajdonságait.[2] Különösen harmadik fiát, Bernátot szánta Isten szolgálatára, kinek jelentőségét az egyházra nézve egy álomkép előre megjósolta neki. Bernát születése előtt ugyanis azt álmodta, hogy egy egészen fehér, csak a hátán vöröses, erősen ugató kutyának fog életet adni. Megijedvén ezen álom felett, egy szerzeteshez fordult, ki neki azt jósolta, hogy a születendő gyermek Isten egyházának vitéz és kitartó bajnoka lesz. Nemsokára Bernát születése után őt azonnal az egyházi életre szentelte, s amint az idő elérkezett, a chatilloni templommal egybekötött iskolába vitte, hol Bernát az első, a papi állásra előkészitő oktatást nyerte.[2]

Bernát fogékony lelke hajlott az anyja által eléje szabott irányra. Alázatos és engedelmes volt szülei irányában, magába zárkózó és jóindulattal eltelve mások irányában. A chatilloni iskolában társait csakhamar felülmulta, s szorgalommal adta magát a tudományokra. E mellett tiszta életü, jámbor erkölcsü volt, ki kerülte a nyilvánosságot, s a világi élet csábitásainak állhatatosan ellenállt. Beszélik róla, hogy midőn egyizben heves főfájásban szenvedett, egy varázslatáról hires asszony közeledett hozzá, ráolvasás által akarván őt meggyógyitani; de ő méltatlankodva utasitotta vissza és űzte el magától. Jámborsága, — folytatja az életirat — meg is lőn jutalmazva, mert főfájása csakhamar elmult.[3]

Ez időben történt, hogy karácsony ünnepén, midőn övéi a karácsony ünneplésére készültek, Bernátot elnyomta az álom. Álmában megjelent előtte teljes glóriában az Isten fia, s ettől kezdve mintha különös ihlet fogta volna őt el,

[1] »... quasi cum lacte materno materni quodammodo boni infundens eis naturam.« Vita I. S. Bernardi c. I. §. 1. (Opera Scti Bernardi ed. 1781. tomus III.)

[2] Ugyanott.

[3] Vita I. lib. I. c. I. §. 3. és c. II. §. 1.

valahányszor ez időben beszélt. Nem kevésbé kiemeli életrajza jótékonyságát, hogy kerülve minden szemtanút, megtakaritott pénzét már ifjú korában alamizsnaként osztotta ki a szegények között.[1]

Ez időre 1106—1108.[2] teszik szent Bernát anyjának Alethnek halálát. Ha Aleth eddig is jámborul élt, úgy életének utolsó évei még inkább, valóságos szerzetesi életmódhoz hasonlitottak. Böjtölés, ima és alamizsnálkodás képeztek főfoglalkozását életének utolsó éveiben. Szokása volt a fontainesi templom védszentjének sz. Ambroziusnak ünnepére egybegyüjteni mindama papokat, kiket előtalált s őket dúsan megvendégelni. Mintegy isteni kijelentés által ezen napra (szeptember 1-ére) jósolta halálának bekövetkezését is.[3] Ezt férjének, gyermekeinek s másoknak is elmondta, kik eleintén nem hitték el neki, de később, midőn beteljesedett, csodálkozva látták be jövendölésének helyes voltát. Halála előtti napon a hirtelen rájött láz ágyba döntötte. Miután meggyónt, megáldozott s az utolsó kenetet felvette, magához kérette a megvendégelt papokat. Egybegyültek ezek halálos ágya körül s elkezdték a halottakért való könyörgéseket. Midőn e helyhez értek »Per passionem et crucem tuam libera eam Domine«[4] Aleth, ki addig velük együtt énekelt, keresztet vetett még magára; kevéssel rá meghalt.[5]

Kétségkivül nagy befolyással volt Bernátra anyjának ily körülmények között történt kimulása. Halála után többször megjelent az anya fiának Andrásnak s Bernátnak is, kinek későbbi ingadozását, vajjon a szerzetesi életre adja-e magát vagy sem? megszüntette, őt a szerzetesi élet felé terelve.[6]

[1] Vita I. Bernardi caput III. §. 5.

[2] A chronologia Bernardina 1105. szept. 1-re Bernardi opp. tom. I. — Mabillon: Annales ord. s Bened. tom. V. p. 466. ». . . sexto anno antequam Bernardus ejusque fratres Cistercium ingrederentur« történt pedig ez utóbbi 1113-ban.

[3] Mabillon Annales V. kötet p. 465.

[4] Kínszenvedésed és kereszted által szabaditsd meg őt Uram!

[5] Vita IV. S. Bernardi; auctore Joh. Er. l. I §. 6.

[6] Ibidem.

Bernát ifjúsága nem volt ment kisértésektől. Társak szegődtek hozzá, kik a világi dolgok felé törekedtek őt vonni, sőt nemcsak ezek, hanem idegenek is törekedtek őt befolyásolni, elcsábitani. Szóval elég kisértésnek volt kitéve, de ő szigorú volt önmaga iránt, és sikerrel ellenállt minden csábitásnak. Nagyobb befolyást gyakoroltak reá testvérei. Akkoriban az ujonnan felébredt tudományos szellem tért kezdett foglalni a vallásos iránynyal szemben. A tudomány terjesztői, legtöbbnyire a dialektikus iskolák előljárói rendkivüli befolyást gyakoroltak e tekintetben az ifjakra. Százával sereglettek ezek össze egy-egy hiresebb férfiú körül, hallgatni tanitását, a tudomány igéit, melyeket ajkai hirdettek, jóllehet gyakran a vallással ellentétben állottak is ez igék. Sokan feledték a tudomány mellett a vallást, mig végre a kor vallásos szelleme legyőzte bennök a világi tudományok iránti hajlamokat.

Bernát is eleinte a világi tudomány felé hajolt, de az anyjától beléoltott vallásos szellem csakhamar elvonta őt ez iránytól. Mig ez történt, ő is foglalkozott a latin költőkkel, sőt testvéreivel versenyezve verseket is irt, melyek inkább világi, tréfás szellemben voltak irva. Ezt később ellenfele Berengár — ámbár jogtalanul — szemére is hányta, mint későbbi életének szellemével ellenkezőt.[1]

De nem sokáig tartott Bernát kedélyének ezen elvilágiasodása. A beléje oltott vallásos érzelem ujra, s még hevesebben ébredt fel benne. Belátva, hogy a világ csábitásai ellenében csak bajosan birja magát megóvni, arra gondolt, hogy visszavonul egészen a világtól, szerzetesi életre adja magát. Gyakran látni véli anyját, ki őt inti, felszólitja, hogy hagyja abba a világi tudományokkal való hiú foglalkozást, emlékeztetve őt, hogy egészen más czélra nevelte őt. Egy izben, midőn testvéreihez a grancey-i táborba megy, legtisztábban látja anyját maga előtt. Betér egy az út mentén álló templomba s kéri Istent, hogy erősitse meg szándéká-

[1] Neander: Der heilige Bernhard und sein Zeitalter. I. kötet p. 8. (Gotha, 1889. A »Bibliothek theologischer Klassiker« 22. és 23. kötete.)

ban. Megerősitve az imádság által, arra törekedik most, hogy minél több társat nyerjen meg a szerzetesi életnek. Csodálatos beszélőtehetsége elérte a kivánt eredményt; beszédének tüze sokat elragadott. Ezek között volt első sorban nagybátyja Galdricus, egy nemes, vitéz férfiú, továbbá testvérei, kivéve a másodikat, Gerhardot, (ki később mégis hozzája szegődött) barátai és több mások.

De nemcsak beszédének tüze, hanem számos más külső körülmény is befolyt arra, hogy rokontársakul szegődjenek hozzá. Így fentemlitett testvére Gerhard eleinte ellenezte testvéreinek szerzetbe lépését, ellentállva Bernát minden téritési szándékainak is. De Bernát nem csüggedt. »Tudom, — szólt testvéréhez — tudom, hogy egyedül csapások fognak észre tériteni« és ujját testvére oldalára téve folytatá: »El fog jönni a nap, és hamar el fog jönni, midőn az ezen oldalba döfött lándzsa hozzáférhetővé fogja tenni az utat szivedhez a te üdvödet czélzó tanácsomnak, melyet most megvetsz; és jóllehet rettegni fogsz a haláltól, azért még sem fogsz meghalni.«[1]

Ezen mintegy jóslatszerüen mondott szavak nemsokára beteljesedtek. Gerhardot ellenei megsebesitették oldalán s ő fogságba jutott. Ő, a haláltól félve, hangosan cziszterczitának vallá magát.[2] Midőn pedig kiszabadult, nem változtatta meg ezen fogadalmát, hanem késznek nyilatkozott testvéreit követni.

Ily események olyanokat is, kik azelőtt sohasem gondoltak a szerzetesi életre, az utóbbi felé vontak. Másokat ismét hirtelen veszélyből való megmenekülés inditott erre. Így történt ez pl. Norberttel, a praemontreiek alapitójával, kit, midőn még világi pap volt, a vadászaton egy villámcsapás földre teritett.[3]

Midőn Bernát társai körülötte összegyültek, ő egyesülésük megerősitése czéljából a templomba ment velük. Mi-

[1] Vita I. S. Bernardi lib. I. c. III. §. 11.

[2] ». . . mortem quasi jam praesentem metuens clamabat: monachus sum, monachus sum Cisterciensis.« Vita I. l. I. c. III. §. 11.

[3] Neander i m. 7. old.

dön beléptek a templomba, ott ép a következő epistolát olvasák: »Fidelis est Deus, quia qui coepit in vobis opus bonum, ipse perficiet usque in diem Jesu Christi.«[1] Ez mintegy az égből eredt szózat gyanánt tünt fel Bernát előtt. Megujult lelkesedéssel fogott a prédikáláshoz és szónoklatával sikerült is számos új társat nyerni meg czéljának.[2]

Minthogy társai közül sokan nős emberek voltak, ezek nejei s hozzátartozói részére a juilly-i apáczakolostort alapitotta, mely csakhamar hirre vergődött.[3] Ezután még hat hónapig tartózkodott Bernát Chatillonban, részint, hogy még többeket gyüjtsön maga köré, részint, hogy társai világi ügyeiket rendezhessék.[4] De végre nem akarván tovább koczkáztatni, hogy némelyek tőle elszakadjanak, s ismét a világi élethez visszatérjenek, elhatározta, hogy vissza fog velük vonulni egy kolostorba. Midőn bucsút vettek az atyai háztól, legifjabb testvérük Nivard ép az utczán játszott. Megpillantván őt a legidősbik testvér Guildo így szólott hozzá: »Lásd öcsém Nivard, egész birtokunk te reád marad«, mire Nivard következőleg válaszolt: »Tehát tietek az ég és enyém a föld? ez nem méltányos osztály.« Rövid idő mulva ő is követte testvéreit, senkitől sem engedvén magát visszatartani.[5]

A kolostor, melyet Bernát a maga és társai részére választott, nem volt gazdagsággal s hirnévvel tündöklő kolostor. Szegény és szigorú szabályokkal biró kolostor volt ez, mely ép ez oknál fogva keveset vont még falai közé. Ez a Chalons-sur-Saone egyházmegyében fekvő Cistercium (Citeaux) volt, hová Bernát 1113-ban 23 éves korában belépett.[6] Akkoriban az angol származásu Harding István volt

[1] Fülöp I. 6. l. Vita I. S. B. l. I. c. III. §. 13.

[2] Ugyanott.

[3] Vita I. l. I. c. IV. §. 19.

[4] Vita I. l. I. c. III. §. 15.

[5] Vita I. S. B. lib. I. c. III. §. 17.

[6] A Citeaux történetére vonatkozó forrásokat lásd: Janauschek Originum Cisterciensium tomus I. Vindobonae 1877. No I.

az apát, ki alatt csak 18 volt a szerzetesek száma, midőn Bernát több mint 30 társával hozzájuk csatlakozott.

Bernát egész lélekkel lőn szerzetes. Mindennemü önmegtagadásokkal a legalacsonyabb munkákat végezte, üres óráiban a szentirást tanulmányozta s felette elmélkedett. Azt tartotta, hogy sokkal többet tanulhat a szövegből magából, mint a belőle folyó commentárokból.[1] Még később is szokta volt mondani, hogy mindazt, mit a szentirásokról s azoknak szelleméről tud, leginkább az erdők- s mezőkön való elmélkedés és imádkozás által tanulta, s hogy nem voltak más tanitói, mint a cser- és bükkfák.[2]

Bernát, jóllehet az akkori idők szokása szerint a szerzetesek már úgyis asceticus életmódot folytattak, arra törekedett, hogy magát még jobban felszabaditsa a test bilincsei alól. Örömest vonta meg magától az élet fenntartására legszükségesebbeket, az evést, álmot, s ha mégis engedelmeskedni kényszerült a természet parancsának, mindig arra törekedett, hogy szellemét függetlenné tegye testétől. Ascetismusa az akkori korban, midőn a szerzetesi életmód úgy is nagy tiszteletben állott, annál nagyobb hatással kellett, hogy birjon, mennél inkább felülmulta a többi szerzetesek életmódját. Így történt, hogy Bernátot a szerzetesek már akkoriban is mintaképökül kezdték tekinteni. Nem tagadható, hogy épen ezen túlhajtott ascetismus által vetette

[1] Vita I. lib. I. c. IV. §. 24. »Canonicas autem Scripturas simpliciter et feriatim libentius ac saepius legebat; nec ullis magis quam ipsarum verbis eas intellegere se dicebat; et quicquid in eis divinae sibi elucebat veritatis, aut virtutis, in primae sibi originis suae fonte magis, quam in decurrentibus expositionum rivis sapere testabatur.«

[2] »Nam usque in hodie quicquid in Scripturis valet, quicquid in eis spiritualiter sentit, maxime in silvis et in agris meditando et orando se confitetur accepisse; et in hoc nullos aliquando se magistros habuisse, nisi quercus et fagos, joco illo suo gratioso inter amicos dicere solet.« Ugyanott §. 23. — Hasonlókép nyilatkozik Murdach Henrik, később yorki érsekhez intézett levelében: »Experto crede: aliquid amplius invenies in silvis, quam in libris. Ligna et lapides docebunt te quod a magistris audire non possis. An non putas posse te sugere mel de petra, oleumque de saxo durissimo? An non montes stillant dulcedinem et colles fluunt lac et mel, et valles abundant frumento?« S. Bernardi epistola 106.

meg későbbi betegségeinek alapját. De nem lehet tagadni azt sem, hogy ezen életmód nagyban előmozditotta később-ben a prédikálás által elért sikereit. Vallásos lelkesedésének hatalma, beszédének ellenállhatatlan ereje, gyenge, beteges testével úgyis kontrasztban állván, ép ezen kontraszt által a legnagyobb sikert érte el. Ez okozta, hogy Bernát már 25 éves korában kilépett azon függő helyzetből, melyben mint szerzetes apátjához állott, s önálló helyet foglalhatott el a szerzetességben.

A citeauxi kolostorban idővel a szerzetesek száma rendkivül megszaporodott. Bernátnak mindinkább emelkedő hire folyton több szerzeteseket vont a kolostorba, úgy, hogy a kolostor, melynek alapitásakor nem számitottak annyi tagra, szük kezdett lenni. István apát nemsokára kényszeritve volt egy ujabb kolostort alapitani, hová a szerzetesek egyrésze átköltözött. Még ugyanazon évben, midőn Bernát belépett a szerzetbe, 1113-ban alapittatott Firmitas kolostora,[1] melynek első apátjául Bertrand (Philibert) emlittetik.

De a szerzetesek mindinkább szaporodó számának nem volt elég ez új kolostor sem. A rákövetkező évben 1114-ben egy ujabb kolostor alapitása vált szükségessé. Ez Pontiniacum, Pontigny, volt, hol a későbbi autissiodori püspök Hugo volt az első apát.[2] Majd midőn ez is kevésnek bizonyult be, 1115-ben még kettő alapittatott. Ezek Clairvaux és Morimund.[3]

Champagnei Hugo Harding István citeauxi apátnak a langresi püspökségben fekvő Vallis absinthialist engedte át kolostor alapitására. E völgy előbb rablók tanyája volt, s talán ép ezért neveztetett vallus absinthialis, az »üröm völgyének.« Később a Claravallis nevet nyerte.

Ezen elhagyatott vidékre vonult néhány társával Ber-

---

[1] La Ferté, Burgundiában a cabilonensi egyházmegyében a Grona folyó mellett feküdt. Történetének forrásai Janauschek i. m. I. p. 3.

[2] Janauschek ugyanott p. 4.

[3] Janauschek ugyanott p. 4. és 5. Morimund első apátja Arnoldus, Fridrik kölni érsek testvére.

nát, azt az Isten templomává átalakitandó.[1] Nemsokára, még ugyanazon évben 1115-ben a kolostor apátjává választatott. Kisérve egy öregebb szerzetes által, kit már tekintélyes alakja s erős testalkata mintegy apátnak praedestinált, megjelent champeaux-i[2] Vilmos, Chalon-sur-Marne-i püspök előtt.[3] Midőn a püspök elé léptek, ennek környezete méltán elcsodálkozhatott a két szerzetes közti ellentéten. A püspök Bernátot szentelte apáttá, s benső barátságot kötött vele.[4]

A nehézségek, melyekkel a szerzeteseknek eleinte meg kellett küzdeniök, szerfelett nagyok voltak. Beszélik, hogy tél elején Bernát testvére Gerhard, ki a kolostorban pinczemester volt, panaszkodott neki, hogy a kolostorban sok szükséges dolog hiányzik, s nem mutatkozik sehol eszköz, melylyel azokat pótolni lehetne, pénz sem lévén a kolostorban. Bernát megnyugtatá őt, s amint mindenkor, úgy most is az imához fordult. Nemsokára jelenték neki, hogy egy asszony óhajt vele beszélni. Midőn maga elé bocsátotta, az asszony könyörgését kérte ki beteg férje számára, s ennek fejében a kolostor szükségletei fedezésére igényelt összeget ajánlotta fel.[5] Idővel a kolostor nagyobbodott, birtokai növekedtek, tetemes vagyonra tett szert. Midőn egyizben Burgundiában nagy éhinség ütött ki, sokan Clairvauxba gyültek, segélyt remélvén a kolostortól. Minthogy szerfelett sokan gyültek egybe, Bernát és a szerzetesek elhatározták, hogy 2000 kiválasztottat[6] egyenlően látnak el, mig a többieknek aránylag kisebb segély nyujtatott.[7] De nemcsak a kolostor osztogatott ekkor alamizsnát, hanem Bernát másokat

[1] Vita S. B. I. lib. I. c. V. §. 25. A kolostor fekvését illetőleg lásd ugyanott c. VII. §. 35.

[2] A Campellis.

[3] A langresi (lingonensi) püspök Foscerannus, kinek egyházmegyéjébe Clairvaux tartozott, s kinek hatásköre alá tartozott volna Bernát felszentelése, ép akkor távol volt.

[4] »Facti sunt cor unum, et anima una« mondja Guillelmus. Vita S. B. I. l. I. c. VII. §. 31.

[5] Vita I. l. I. c. VI. §. 27.

[6] »Accepit sub signaculo.« Vita IV. l. II. §. 6.

[7] Ugyanott.

is rábirt alamizsnálkodásra, így pl. Theobald champagnei grófot.[1]

Túlhajtott asceticus életmódja által Bernát egészségét nagyon aláásta. Barátja Champeauxi Vilmos püspök ezért kieszközölte a rendtől, hogy Bernát egy évre az ő fennhatósága alá adatott. A kolostortól elkülönitett lakásba küldötte, s egy falusi orvos kezelésére bizta őt, de ez gyógymódjával még jobban elrontotta őt.[2] Nagy nehezen ugyan összeszedte magát, de alig, hogy az egy év letelte után a kolostorba visszatért, régi életmódját újra kezdte. Ennek természetesen az volt a következménye, hogy újból tönkre tette alig helyreállitott egészségét, úgy, hogy végre kénytelen volt a szerzetesek közösségéből visszavonulni. Ekkor vádolta is magát, hogy túlhajtott szigorúságának következményei gátolják őt elérni azon czélokat, melyeket maga elé tüzött. De a gyenge, beteg testben lakozó hatalmas lélek annál nagyobb diadalokat aratott. Szépen jellemzi működését egykoru életirója Vilmos,[3] »Ugyan, mely erős testalkatu és egészséges ember tett a mi korunkban annyit — mondja ő, — mint amennyit tett és még tenni fog ezen beteg és haldokló az Isten dicsőségére és a szentegyház javára? S szóval és tettel hány embert nemcsak hogy megtéritett, hanem tökélyre is vezetett?« Megemliti a szent Bernát által alapitott kolostorok nagy számát, melyek az egész föld kerekségén elterültek. Felemliti az általa megszüntetett egyházi szakadásokat, a nemzetek között helyreállitott békét. »Mert — így szól — Isten ereje, mely gyöngeségében annál jobban kitünt, egész mai napig az emberek előtt annál nagyobb tiszteletet, tisztelet által tekintélyt, tekintély által engedelmességet szerzett neki.«[4]

Az életirat Bernát működését a valóságnak teljesen megfelelőleg jellemzi. Az általa végbevitt tettekre a munka

[1] Vita I. lib. II. c. VIII. §. 52.

[2] Mabillon: Annales ordinis S. Benedicti tom. VI. p. 6.

[3] Vita I. lib. I. c. VIII. §. 40. és 41.

[4] Ugyanott.

folyamán még vissza fogok térni. Itt csak szent Bernát kolostorának nagyobbodásáról akarok egy pár szót szólani.

A clairvauxi völgyben alapitott kolostor idővel számos kolostor anyjává lőn, melyek Európa minden államaiban szétszórva feküdtek. Szent Bernát halálakor a kolostorok száma 106 volt, melyek mind egyenes irányban Clairvauxtól származtak. E körülmény Bernátnak kiterjedt levelezésre szolgáltatott alkalmat. Hátramaradt levelei közt számos oly levelet találunk, melyeket részint e kolostorok apátjaihoz, részint egyes szerzetesekhez intézett. Messze vezetne tárgyamtól, ha e kolostorokat csak röviden akarnám is ismertetni. Újból utalok ehelyt Janauschek alapvető munkájára az Origg. Cisterc. I. kötetére, melyben hangyaszorgalommal vannak összegyüjtve az egyes kolostorok történetére vonatkozó adatok s források.

Bernát levelezése azonban nem szoritkozik pusztán ezen kolostorokra. Levelezése kiterjedt a különböző országok fejedelmeire, egyházi s világi méltóságaira is. Már ekkor kezdte meg működését úgy az egyházi, mint világi ügyek terén. Az egyházba belopódzott visszaéléseket, az elharapódzott bajokat élesen ostorozza, s azok megszüntetése végett bátran szembe száll az egyházi s világi hatalmakkal is. Élénk világot vetnek ezen működésére s annak egyszersmind főforrásait képezik fennmaradt levelei.

Tekintélyénél fogva, melyben a világiak előtt állott, különösen a méltatlanságot, igazságtalanságot szenvedettek érdekében emelte fel szavát. Így pl. campagniai Theobald gróf egyik vazallusa Humbert érdekében, ki jogtalan módon megfosztatott birtokától.[1] Egy másik levelében,[2] mely ugyancsak Theobaldhoz van intézve egy másik szerencsétlenért jár közbe. Theobald ugyanis, ki a párbajokat területén elnyomni igyekezett, egy párbajban legyőzöttnek szemeit kiszuratta, javait pedig lefoglaltatta. Bernát közbenjárt, hogy javait visszanyerje, hogy nyomorú életét fentarthassa.

---

[1] Ep. S. B. 37. és 38.

[2] Ep. S B. 39.

Ekkor kezdte meg Bernát reformátori tevékenységét is az egyházban elharapódzott bajok ellen. Simonia és más visszaélések a clerus tekintélyét teljesen aláásták. Nem hiányoztak ugyan egyes reformátorok, kik megkisérlették a bajokat orvosolni, de az akkori idők erkölcseinek hanyatlott volta minden jó reformot tönkretett, minden jó törekvést meghiusitott. A Chrodegang metzi püspök által még a VIII. században behozott kánoni életmódnak, mely szerint a papok a püspökkel élükön a káptalant alkották, nem volt foganatja. A káptalanok emancipálták magukat a püspök fennhatósága alól, az állásokat nemesi családokból származók foglalták el, kik hivatalaikban csak jövedelmi forrásokat láttak, s a papi teendők végzésére másokat fogadtak fel. Fényűzés, pompa uralkodott a papságban. Ezekkel szemben állt egy másik párt, mely VII. Gergely elveit magáénak vallván, gyökeresen reformálni akarta a clerust. E párt egyik kiváló tagja Reichersbergi Geroch volt, ki a legbuzgóbb reformátori tevékenységet fejtette ki.[1] Igen szerette volna, ha Bernát is teljes erejével fellépett volna, őt reformátori tevékenységében segitve, de mindamellett nem merte Bernát álláspontját, ki nyájassága által az egyház elleneit is megnyerte magának, elitélni. Elismeri, hogy Bernát mérsékelt fellépésével magát és övéit sok kellemetlenségtől megóvta, s több oly jót ért el, melyet más uton elérni nem lehetett volna.[2]

Jóllehet Bernát nem követte tehát Geroch reformátori tüzességét, mégis törekedett az egyházban elterjedt visszaéléseket orvosolni. Összeköttetésbe lépett Suger st. denysi apáttal ugyancsak reformálási szándékból. A st. denysi apátságban a szerzetesek között ugyanis rendkivül lasciv élet uralkodott, melyről Bernát is megemlékezik Sugerhez intézett levelében.[3] Buzditja Sugert, hogy az ott uralkodó

[1] Neander i. m. 35—37. old.

[2] Neander i. m. 37. old., hol Géroch adversus Simoniacos munkájából is idézve vannak erre vonatkozó helyek.

[3] S. Bernardi ep. 78.

világi zajjal vegyült élet helyébe valódi szerzetesi életet hozzon be, s már előre is szerencsét kíván neki ehhez.[1]

Suger befolyását felhasználta VI. Lajos franczia királyra is, hogy egy az egyház tekintélyét mélyen lealázó, a vallásra pedig káros befolyásu dolgot megszüntessen. Garland István VI. Lajos franczia király seneschallja világi méltósága daczára elnyeri a beauvaisi püspökséget. Már Ivo chartresi püspök is felszólalt ez ellen, óvást téve úgy a pápánál, mint a cardinálisoknál.[2] Most Bernát is szólt ez ügyről Sugernek.[3] Megütközését fejezi ki afelett, hogy mikép birhat valaki egy egyházi és ilyen világi méltóságot egyszerre. Hogy egyeztethető-e két méltóság össze, a pap szolgál fel a királyi asztalnál, a seneschall pedig az oltárnál celebrál. Méltán csodálkozhatik bárki is azon, hogy valaki fegyveresen áll a hadsereg élén, azt vezetve, s mint pap stolával s albában az evangeliumot hirdeti. Kürtszóval adja a jelt a csatára, s mint püspök parancsait hirdeti a szószékről.

Hasonló volt Bernát fellépése Henrik sensi püspök ellen is. Henrik 1122-ben lett püspök, elődje Daimbertus halála után, s eleinte az udvarnál meglehetős szabad életmódot élt, de később különösen Gottfried chartresi és Burchard meauxi püspökök által megintetve, megváltoztatta életmódját. Amint ez szent Bernát tudomására jutott, egy hosszabb levéllel sietett őt felkeresni, melyben a püspökök erkölcseiről s hivatásáról szól.[4]

Nehéz és veszélyekkel egybekötött a püspök hivatala, — úgymond — s ép ezért jó tanácsadókra szorul. Szeme elé állitja, hogy az egyházi méltóság dicsősége és disze nem a külső fényben, hanem az erkölcsök és erények diszében áll. E helyen felemliti az egyháziak között elterjedt fényűzést, kik a legdrágább ruhákba öltöznek, arany- s drágakövekkel feléke-

[1] Ugyanott.

[2] Lásd Mabillon jegyzeteit sz. Bernát 78. leveléhez. Opera S. B. editio 1781. tom. I. Notae pag. XII.

[3] Ep. S. B. 78. §. 11.

[4] S. B. abbatis ep. XLII. seu tractatus ad Henricum Senonensem archiepiscopum ed. Mabillon Opera S. B. 1781. tom. I. p. 397—412.

sitett lószerszámokkal büszkélkednek, s emellett a szükölködőkről teljesen megfeledkeznek, kik a hideg és éhség ellen küzdenek, kik rongyosan és elszakadozott czipőkben járnak. Ezen ily fényüzést kifejtő egyháziakkal szembe állitja a keresztény pap hivatását, kinek mindenben minta gyanánt kell szolgálnia, kinek fődiszét a szűzesség, alázatosság és szeretet képezi, mely utóbbi nélkül a többi erények semmit sem érnek. A sziv tisztasága Isten dicsőségének és embertársaink javának keresésében áll. A jó pap közbenjáró Isten és az emberek között, ki felajánlja Istennek a község könyörgését és fogadalmait, s viszont Isten áldása- és kegyéért könyörög a hivők részére. A hálátlanok szeme elé tartja az istenség jótéteményeit, az istenség megvetőinek pedig az isteni hatalom nagyságát. De ennek daczára mindkettőt kibékiteni igyekszik Isten haragjával, majd az isteni kegyesség nagyságára utalva őket. A hű pap nem keresi a népnek adományait, de ellenkezőleg a nép hasznára és Isten dicsőségére munkálkodik. Tiszta hit és valódi szeretet a legszükségesebbek az elöljáróknak, nemkülönben az alázatosság, a világi dicsőségnek, mint hiú dolognak megvetése, mely alázatosság egyedül fog kegyelmet találni Isten előtt az itélet napján. Szól ezután az egyházi személyek dicsvágyáról, s kikel az ellen, hogy az egyházi méltóságok azokra méltatlanoknak adományoztatnak. »Iskolás gyerekek, — szól — serdületlen ifjak, származásuk méltóságánál fogva nyerik el az egyházi méltóságokat, kik egyelőre jobban örülnek azon, hogy megmenekültek a virgácstól, mint azon, hogy elnyerték a legfőbb méltóságot.«[1] De szintúgy kárhoztatja, hogy már felszentelt klerikusok is átengedik magukat ezen dicsvágynak. Alig, hogy valaki püspök, már érsek akar lenni. S ha ezt is elnyerte, fáradságos utak s költséges barátságok utján a római udvarnál pártfogókat igyekszik magának szerezni. Mások kiváltságokat igyekez-

[1] »Scholares pueri, et impuberes adulescentali, ob sanguinis dignitatem, promoventur ad ecclesiasticas dignitates . . ., laetiores interim, quod virgas evaserint, quam quod meruerint principatum.« Cap. VII. §. 25.

nek maguknak szerezni, egyházmegyéik határait tágitani igyekeznek, s fájdalom mindig találnak Rómában olyanokra, kik őket czéljaik elérésében gyámolitják, nem mintha ők sokat törődnének azzal, hogy fog a dolog végződni, hanem azért gyámolitják őket, mert az ajándékokat szeretik.[1] Alázatosságra és mérsékeltségre inti a püspököket, kárhoztatja azon képmutatást, melyet tanusitanak, midőn a méltóságot elnyerik, midőn sirnak, erőszakról panaszkodnak s magukat ily méltóságra méltatlanoknak mondják.[2] Végül az apátokra tér át.

Az apát nem szünik meg szerzetes lenni, sőt inkább egy azok közül. Ostorozza képmutató alázatosságukat, szól azok ellen, kik kiváltságokra törekesznek, kik püspöki jelvények után vágyódnak. Végül a szerzetesek igazi ékességeiről szól, melyek szerinte: munka, elvonultság és önkéntes szegénység.[3]

Ez időbe, 1127—1130, esik szent Bernát első nyilvános fellépése, mely VI. Lajos franczia király ellen irányult. Ezen fellépésének ugyan még nem annyira állam-, mint inkább egyházpolitikai jelentőséget kell tulajdonitanunk.

VI. Lajos franczia király István párisi püspöktől megvonta a temporaliákat. Az ok, mely Lajost erre inditotta, valószinűleg a párisi püspök vonakodása volt, hűbéri kötelezettségét teljesiteni.[4] A párisi püspök a király ezen intézkedése ellen segélyt talált elöljárójánál, Henrik sensi érseknél. Miután mind VI. Lajos, mind István püspök mint fratres conscripti a cziszterczita rendhez tartoztak, Bernát indittatva érezte magát e körülmény által közbelépni. A párisi püspök pártjára állt, s erélyesen felszólalt a király eljárása ellen. Felszólitá a királyt, hogy adja vissza a püspöknek a lefoglalt temporaliákat, kijelentve, hogy ellenkező

[1] Cap. VII. §. 28. és 29.

[2] Caput VIII.

[3] Caput IX. §. 37.: »Labor, et latebrae, et voluntaria paupertas, haec sunt monachorum (vera) insignia.«

[4] Thiel: Die politische Thätigkeit des Abtes Bernhard von Clairvaux. 1885. pag. 3.

esetben a pápához fog fordulni. De egyuttal azon esetre, ha a király hajlandó kibékülni a püspökökkel,[1] felajánlja közbenjárását.[2] A király nem engedett. Ekkor szent Bernát szemrehányásokat tőn a királynak, s megjósolá, hogy fia, Fülöp, a trónörökös rövid idő mulva meg fog halni, s ő még kérni fogja majd a püspököket, hogy második fiát, Lajost Fülöp helyébe avassák fel.[3] A király most sem engedett. Midőn a püspökök látták, hogy a király nem enged, interdictum alá vetették a király területét, s István püspök a pápához fellebbezett a király eljárása ellen. A király szintén a pápához, II. Honoriushoz fordult, hogy oldja fel őt az interdictum alól. De egyuttal alkudozásokba bocsátkozott a püspökökkel, s már-már hajlandónak mutatkozott velük kiegyezkedni, midőn egy váratlanul közbejött eset az alkudozásokat félbeszakitotta. Megérkezett ugyanis a pápa levele, melyben Lajost az interdictum alól feloldja. Ez új bátorságot öntött a királyba, ki erre a püspököknek tett igéreteit visszavonta. Bernát, ki ez ügyben már eddig is nagy tevékenységet fejtett ki, s több levelet intézett úgy a pápához, mint annak kanczellárjához, mind erélyesebben kezdett fellépni. Már egy előbbi levelében is kifejezést adott annak, hogy ő ugyan nem állitja azt, hogy a felebbvalók parancsait alárendeltjeiknek kritika alá kell fogni, de mindamellett az okosság úgy kivánja, hogy legyen elég bátorsága az alattvalónak, felebbvalója parancsát, ha az az isteni törvénynyel ellenkezik, figyelmen kivül hagyni.[4] Ezen elv szerint járt el most is. Nyiltan figyelmeztette a pápát azon jogtalanságokra, melyeket a pápa neve alatt elkövettek, s egyszersmind tudomására hozta, hogy a király a felmentő levelet csel által eszközölte ki tőle,[5] s reményét fejezte ki,

[1] T. i. István párisi puspök- s Henrik sensi érsekkel.

[2] S. Bernardi ep. 45.

[3] 1130-ban Fülöp csakugyan meghalt s Lajos lőn trónörökösnek felavatva.

[4] S. Bernardi ep. VII.

[5] »Scimus quidem id a vobis per mendacium fuisse subreptum..... Ep. S. B. 46.

hogy a vétkesek nem fognak büntetlenül maradni.[1] Hogy czélt ért-e Bernát, arról nincsenek positiv tudósitások. Thiel azt véli, hogy a differentiák a troyesi és a chalonsi zsinatokon lőnek kiegyenlitve.[2]

Bernátnak ezen tevékenysége nem lehetett épen inyére a pápának, még kevésbé a kardinalisoknak. Haimerich pápai kanczellár valóban azt a tanácsot adta neki, hogy jobban tenné, ha nem törődne szerzetes létére annyit a világi ügyekkel.[3] Szent Bernát védelmezte magát ezen szemrehányás ellenében, kijelentvén, hogy akarata ellenére kényszerült ez ügyben állást foglalni, s hogy nem sajnálhatja eléggé, hogy nem tartá magát távol. Kijelenti, hogy ám jó, ezentúl hallgatni fognak a brekegő békák, s benn fognak maradni mocsaraikban, s nem lesznek hallhatók az egyházgyülekezetekben, nem lesznek feltalálhatók a palotákban, de azért, ha ők hallgatni fognak is, nem fog megszünni az egyház panasza, ha a kuria továbbra is a jelenlevők akarata szerint fog itéletet hozni a távollevők felett.[4]

De jóllehet Bernát kijelenté is, hogy ezentúl nem fogja magát a világi ügyekbe beleártani, ezen szándékát, még ha akarta volna is, nem vihette végbe. És pedig azért nem, mert a pápák maguk szólitották volna őt ki kolostora magányából. Senkisem gyakorolt azon időben nagyobb befolyást népek s királyokra, mint épen szent Bernát. Ezen befolyása pedig megbecsülhetetlen volt a kuriára nézve oly

---

[1] Ezen ugyre vonatkoznak sz. Bernát 45—51. sz. levelei.

[2] Thiel i. m. p. 4.

[3] Befolyhatott még Bernát rendreutasitására a következő eset is: Henrik angol archidiaconus Mathild császárnétól a verduni püspökséget kapta. Nem birván a kellő tulajdonságokkal, melyek a püspöki hivatalra megkivántattak, zavarok ütöttek ki a városban, hol Henrik erővel akarta magát fenntartani. Henrik Rómában bevádoltatott, de felmentetett. Másodizben világias életmódja miatt vádolták be. Pápai legatusnak kellett volna ez ügyben itélni, (Matthaeus cardinalis de S. Albano), de mielőtt az ügy eldöntésre került volna, Henrik, Bernát rábeszélésére, leköszönt püspöki méltóságáról. Neander i. m. 28. old.

[4] S. Bernardi ep. 48.

esetekben, midőn valamely ügyet keresztül akart vinni, annak általános érvényt szerezni.

Nemsokára Bernát egyenesen felhivatott Matthaeus de Albano pápai legatus által, hogy vegyen részt a troyesi zsinaton, mely 1128-ra volt összehiva. Ezen a legatus elnöklete alatt összeült zsinaton többek között a templariusok 1118-ban alakult rendjének megerősitése és rendezése is volt tárgyalandó.

Bernát, ámbár eleintén betegség okozta gyöngeségével mentegette magát, s nem akart résztvenni a zsinaton,[1] végre mégis kénytelen volt engedni a legatus követeléseinek s megjelenni Troyesben.

Úgy látszik szent Bernátnak nagy része volt a templariusok rendjének megalakulásában, mely rendnek szabályai e zsinaton lőnek megalkotva. Vajjon sz. Bernát maga szerkesztette-e ezen szabályokat, az kétséges: többen Joannes Michaelensist tartják szerkesztőjüknek.[2] Tény az, hogy a szabályok azon alakban, melyben előttünk ismeretesek, arra mutatnak, hogy későbbi korból származnak.

A rend első nagymesterévé Hugo a Paganis választatott, kinek kérésére irta Bernát később »De laude novae militiae ad milites templi« czimü munkáját.[3]

A bevezetésben üdvözli a rend nagymesterét, Hugót, ki őt e munka megirására felszólitotta. »Kértél engem — így szól hozzá, — hogy a te és társaid számára buzditó beszédet irjak, erősitve, hogy nem kevésbé leszek segitségtekre, ha azokat, kiket fegyverrel nem bátorithatok, legalább irásban bátoritom.«[4] Áttér ezután az új rendnek dicséretére, mely rend a katonáskodásnak egy egészen új nemét teremtette meg. Mert e lovagok kettős harczot vivnak, egyrészt a test és

[1] S. Bernardi ep. 21.

[2] Lásd a jegyzeteket szent Bernát ezen munkáihoz Opp. S. Bernardi ed. 1781. II. köt. 547—550.

[3] Opp. S. B. II. köt. 547—563.

[4] ». . . petiisti a me, . . . ut tibi tuisque commilitionibus scriberem exhortationis sermonem, . . . asserens vobis non parum fore adjutorii, si quos armis non possum, litteris animarem . . .« a Prologus elején.

vér, másrészt a gonosz hatalmak ellen. Áttér ezután a világi lovagokra, kiknek szemére hányja elfajulásukat s fényüzésüket, kik selyemmel boritják be lovaikat, befestik pajzsaikat és lándzsáikat, aranynyal és ezüsttel ékitik fel lovaik szerszámát, kik hajukat az asszonyok módjára megnövesztik s hosszu, bő ruhákba burkolózva, lehetetlenné teszik, hogy gyorsan mozoghassanak.[1] Ezekkel szembe állitja a templariusokat, kik józan, egyszerü életet élnek, kik fényüzést nem ismernek, kik minden világi mulatság s vigságtól magukat távol tartják. Majd arról szól, hogy viselik magukat a háboruban, melyben nem pompát, hanem harczot keresnek. Inkább tekintenek lovaik gyorsasága s bátorságára, mint a pompás szerszámokra s fegyverekre; nem saját erejükbe, hanem Istenbe vetik bizalmukat s egyedül Istentől remélnek győzelmet.[2] Felveti a kérdést, valjon a pogányok megölendők-e vagy sem s azon eredményre jut, hogy mindaddig kimélni kell életüket, mig visszatarthatók a hivők nyugtalanitásától s elnyomásától.[3] Végre a jeruzsálemi templomról, Betlehem és Názárethről, az olajfák hegye s Josaphat völgyéről, a Jordánról, a kalváriahegyről, Krisztus sirbatételéről, Betphage és Bethaniáról szól.[4] Emlékezteti a templariusokat, hogy ezen helyek mind az ő őrizetükre s védelmükre vannak bizva, s felszólitja őket, hogy ezen az ég által is reájuk bizott depositumot mindvégig hűségesen és szorgosan őrizzék meg.[5]

## II. Bernát mint apát és szerzetes.

Mielőtt áttérnék Bernát életének azon szakára, melyben ő a világi ügyek terén mind nagyobb és nagyobb szerepet kezd játszani, vessünk egy pillantást azon működésére, melyet ő mint apát s mint szerzetes a kolostorban kifejtett.

[1] Caput II.
[2] Caput III. et IV.
[3] Cap. III. §. 4.
[4] Cap. V—XIII.
[5] Cap. XIII. §. 31.

Nem tagadható, hogy Bernátnak ezen működése szerfelett nehéz volt. Különböző egyének sereglettek össze a kolostorban, kiket különböző okok, körülmények birtak rá a kolostor felkeresésére. Némelyek a pillanat hevétől elragadva, nyugalmat kerestek a kolostor falai között, de azt ott fel nem találták. Mások bűneik tudatában teljességgel kétségbeestek, ismét másoknál a pillanatnyi buzgóság a lelki élet teljes sivárságának engedett. Sokan, kik az önkinzást a túlságig vitték, elernyedtek, hitök hitetlenséggé vált. Természetes, hogy nagy tapintattal, óvatosság és okossággal kellett Bernátnak ily lelki állapotokkal szemben eljárnia. De másrészt ez által alkalma volt ritka emberismeretet szerezni magának, s mélyen bepillanthatni az emberek lelkébe. Ezen működésére kivált az ő remek beszédei vetnek világot, amint ez az alábbiakból látható lesz.

Az akkori szerzetesség egyik főbűne, mint látszik, a megszólás és rágalmazás volt, mely mintegy a világi élet maradványának tekinthető. Hogy azt a szerzetesi ruha csak eltakarta, s az alkalomadtán ujra kitört, azt szent Bernátnak idevonatkozó nyilatkozatai minden kétségen kivül helyezik. Érdekesek szent Bernát beszédeinek azon részei, hol a rágalmazás bűnéről szól, érdekesen s mesterileg jellemezve a rágalmazó személyiségét s azon utakat s módokat, melyekkel ez rágalmait terjeszteni igyekszik. Mindenki, ki valakit rágalmaz — így szól egyik beszédében[1] — csak azt bizonyitja, hogy szivében nincs szeretet mások irányában. A rágalmazó nem akar mást elérni, mint hogy azt, akit rágalmaz s leszól, azok előtt, kik előtt ezt cselekszi, gyülöltté és megvetetté tegye. Különféle utakat választ, hogy ezt elérje. Sokan mélyen sóhajtozva és oly vontatva s nehezen mondják ki a rágalmat, mintha fájna nekik azt kimondani. Ezek annál könnyebben találnak hivőkre, mert azok, kik őket hallják, valóban azt gondolják, hogy fáj nekik azt kimondani. Mások ismét arra hivatkoznak, hogy ők ezt már rég tudták, de a világ ezt tőlük nem

[1] Sermo in cantica canticorum XXIV. §. 4.

tudta volna meg s csak azért, mert már mások által lett nyilvánvaló a dolog, csak azért hozzák ők is most a világ tudomására. Képmutatólag még sajnálkozásukat is fejezik ki ekkor; »nagy kár érte — szól a rágalmazó, mert más dolgokban sokat ér; de ami ezt illeti, hogy az igazat megvalljuk, ebben az esetben semmiképen sem menthető.«[1]

Tapasztalván, hogy a szerzetesek közül sokan szeretik fitogtatni világi viselt dolgaikat, igyekszik őket ettől a dicsekvéstől is visszatartani. »Quamquam et de his, qui religiose vestiti, et religionem professi sunt, nonnumquam audivimus aliquos reminisci et jactitare impudentissime mala sua praeterita, quae (verbi gratia) aliquando vel fortiter gladiato, vel argute litterario gessere conflictu; seu aliud quid secundum mundi quidem vanitatem favorabile, secundum animae vero salutem nocivum, perniciosum, damnosum. Saecularis adhuc animi indicium est hoc: et humilis habitus qui gestatur a talibus, non sanctae novitatis est meritum, sed priscae vetustatis operculum. Nonnulli talia, quasi dolendo et poenitendo rememorant; sed gloriam intentione captantes, commissa sua non diluunt, sed seipsis illudunt: nam Deus non irridetur. Veterem hominem non exuerunt, sed novo palliant.«[2]

Atyailag, igazán mint »doctor mellifluus« vigasztalja azokat, kik a szerzetesi életre adva magukat, a világi életükben elkövetett bűneik feletti fájdalom miatt majdnem kétségbe estek. »Denique et supernas beatorum mansiones attinget poenitentiae odor, ita ut, teste ipsa Veritate, magnum gaudium sit inter Angelos Dei super uno peccatore poenitentiam agente. Gaudete poenitentes, pusillanimes confortamini. Vobis dico quos nuper conversos de saeculo, et a viis vestris pravis recedentes, excepit mox amaritudo et confusio animi poenitentis, ac velut recentium adhuc vulnerum dolor nimius excruciat et perturbat. Securae manus vestrae distillent myrrhae amaritudinem in salubrem hanc unctionem: quia cor contritum et humiliatum Deus non

[1] Ugyanott.

[2] Sermo in cantica canticorum XVI. §. 9.

despiciet.«[1] Avagy: ». . . suadeo vobis amicis meis reflectere interdum pedem a molesta et anxia recordatione viarum vestrarum, et evadere in itinera planiora serenioris memoriae beneficiorum Dei, ut qui in vobis confundimini, ipsius intuitu respiretis. Volo vos experiri illud quod sanctus Propheta consulit, dicens: Delectare in Domino, et dabit tibi petitiones cordis tui. Et quidem necessarius dolor pro peccatis, sed si non sit continuus. Sane interpoletur laetiori recordatione divinae benignitatis, ne forte prae tristitia induretur cor, et desperatione plus pereat. Misceamus absinthio mel, ut salubris amaritudo salutem dare tunc possit, cum immixto temperata dulcore bibi poterit. Audi denique Deum, quomodo ipse contriti cordis temperat amaritudinem, quomodo pusillanimem a desperationis barathro revocat, quomodo blandae et fidelis promissionis melle moerentem consolatur, erigit diffidentem. Ait per Prophetam: Ego infrenabo os tuum laude mea, ne intereas. Hoc est: Ne intuitu facinorum tuorum nimiam incurras tristitiam, atque instar effrenis equi desperatus in praeceps ruas et pereas: freno te, inquit, inhibebo indulgentiae meae; et meis laudibus erigam respirabisque in bonis meis, qui de tuis confunderis malis, dum me sane benigniorem, quam te culpabiliorem invenies.«[2] — Egy más helyen Jézust ajánlja nekik legjobb menedékül: »A quanta me amaritudine frequenter liberasti adveniens, Jesu bone? Quoties post anxios fletus, post inenarrabiles gemitus et singultus, sauciam conscientiam meam unxisti unctione misericordiae tuae, et oleo laetitiae perfudisti? Quoties me oratio, quem pene desperantem suscepit, reddidit exultantem, et praesumentem de venia? Qui similiter afficiuntur, ecce hi sciunt, quod vere medicus sit Dominus Jesus, qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum. Qui experti non sunt, credant inde eidem ipsi dicenti: Spiritus Domini unxit me, ad evangelizandum mansvetis misit me, ut mederer contritos corde.«[3]

[1] Sermo in cantica canticorum X. §. 6.

[2] In cantica canticorum sermo XI. §. 2.

[3] Ugyanaz XXXII. §. 9.

Saját magán mutatja meg, hogy mit kövessenek a szerzetesek: ne az erények gyakorlásában vagy az erkölcsök fegyelmében utánozzák őt, hanem amint ő vádolja magát, ha észreveszi, hogy az erény iránti buzgalom benne lanḳad, ép úgy vádolják ők is magukat hasonló esetben. »In veritate didici — szól egyik beszédében — nil neque efficax esse ad gratiam promerendam, retinendam, recuperandam, quam si omni tempore coram Deo inveniaris non altum sapere, sed timere. Beatus homo qui semper est pavidus.«[1]

Hasonlókép mérsékletre inti azokat, kik a pillanat hevétől elragadva — ép úgy, mint annak idején ő maga — az ascesist minden határon túl hajtják. »Vel certe magis ex obliquo vos, qui nuper venistis, tangit spiritualis sermo: vestram illam (quam et nos frequenter reprimere conati sumus) minus discretam vehementiam, immo intemperantiam prorsus nimium obstinatam redarguens. Non vultis esse communi contenti vita. Non sufficit vobis regulare jejunium, non imposita disciplina, non mensura, quam vobis partimur in vestimentis et alimentis: privata praefertis communibus. Qui vestri curam semel nobis credidistis, quid rursum de vobis vos intromittitis? Nam illam, qua toties Deum, conscientiis vestris testibus, offendistis, propriam scilicet voluntatem vestram, ecce nunc iterum magistram habetis non me. Illa vos naturae docet non parcere, rationi non acquiescere, non obtemperare seniorum consilio vel exemplo, non obedire nobis . . . Non legistis in Regula vestra, quod quicquid sine voluntate vel consensu Patris spiritualis fit, vanae gloriae deputabitur, non mercedi? Non legistis in Evangelio quam formam obediendi puer Jesus pueris sanctis tradiderit . . . . Bonum receperatis spiritum: sed non bene utimini eo. Vereor ne alium pro isto recipiatis, qui sub specie boni supplantet vos: et qui spiritu coepistis, carne consummemini. An nescitis quia angelus satanae multoties transfigurat se in Angelum lucis? Sapientia est Deus, et vult se amari non solum dulciter, sed et sapienter. Unde Apostolus: Ra-

[1] In cantica canticorum sermo LIV. §. 9.

tionabile, inquit, obsequium vestrum. Alioquin facillime zelo tuo spiritus illudet erroris, si scientiam negligas: nec habet callidus hostis machinamentum efficacius ad tollendam de corde dilectionem, quam si efficere possit, ut in ea incaute, et non cum ratione ambuletur.«[1] Emlékeztet arra, hogy a túlhajtás gyakran az ellenkezőbe csap át: »Denique ipsi experti estis, quomodo quidam (ad verecundiam illorum dico) qui ante inhiberi non poterant, (ita in spiritu vehementi ad omnia ferebantur) post ad tantam ignaviam devenerunt, ut secundum illud Apostoli, cum spiritu coeperint, nunc carne consummentur: quam turpe iniere foedus cum suis corporibus, quibus crudele ante indixerant bellum. Videas, proh pudor! importune superflua quaeritare, qui prius necessaria obstinatissime recusabant.«[2] De még az asceticus buzgalomban is gyakran a hiúság és büszkeség csiráit látja rejtőzni: »Quoties, verbi causa, suggessit (sc. Daemon) anticipare vigilias, quo ad solemnia fratrum illuderet dormitanti? Quoties produci jejunia, ut divinis obsequiis eo inutilem redderet, quo imbecillem? Quoties bene proficientibus in coenobiis invidens, obtentu quasi majoris puritatis eremum petere persuasit, et cognoverunt miseri tandem, quam verus sit sermo, quem frustra legerant: Vae soli, quoniam si ceciderit, non habet sublevantem? Quoties ad opus manuum plus, quam opus fuerat, incitavit; et fractum viribus, caeteris regularibus exercitiis invalidum reddidit? Quam multis exercitationem corporis . . . non modicum persuasit, et pietate fraudavit.«[3] Finom gúnynyal illeti e hanyagokat s buzgalmukat fokozni törekszik: »Quosdam siquidem oscitantes, quosdam et dormitantes intueor. Nec mirum: praecedentis noctis vigiliae (longissimae quippe fuerunt) excusant eos. Verum illis quid dicam, qui et tunc dormiunt, et modo nihilo minus dormiunt? Sed non pergo nunc ulterius exagitare verecundiam eorum: sufficit tetigisse. Puto quod melius deinceps vigilabunt, nostrae observationis cauterium ve-

[1] In cantica canticorum sermo XIX. §. 7.

[2] Ugyanaz XXXIII. §. 10.

[3] Ugyanott.

rituri. In hac spe gerimus eis hac vice morem; et quod continuandam ratio exigebat, eorum charitate, pendente licet disputatione, partimur, facientes finem ubi non erat finis.«[1]

Isten és saját maguk ismeretére buzditja a szerzeteseket, amint ennek több helyen is ad kifejezést: »Volo (proinde) animam primo omnium scire seipsam, quod id postulet ratio et utilitatis, et ordinis. Et ordinis quidem, quoniam quod non sumus primum est nobis: utilitatis vero, quia talis scientia non inflat, sed humiliat, et est quaedam praeparatio ad aedificandam .... Nec mediocris Dei visio, pium et deprecabilem experiri, sicut revera benignus et misericors est, et praestabilis super malitia: quippe cujus natura bonitas, et cui proprium est misereri semper et parcere. Tali itaque experimento et tali ordine salubriter innotescit Deus, cum prius se homo noverit in necessitate positum, et clamabit ad Dominum, et exaudiet cum, et dicet: Eruam te et honorificabis me. Atque hoc modo erit gradus ad notitiam Dei cognitio tui: et ex imagine sua, quae in te renovatur, ipse videbitur, dum tu quidem revelata facie gloriam Domini cum fiducia speculando, in eamdem imaginem transformaris de claritate in claritatem, tamquam a Domini Spiritu.«[2] Inti a kislelküeket s kétségbeesetteket, hogy Isten kegyébe helyezzék bizodalmukat s ne tartsák kegyetlennek, szigorúnak, kiengesztelhetetlennek azt, ki tulajdonképen kegyes és irgalmas.[3] Még több más helyen is érinti ezen tárgyat az énekek éneke felett tartott beszédeiben.

Legfőbb czéljául tűzte ki sz. Bernát, hogy a reá bizott szerzetesekben az Isten iránti oly magas foku szeretetet gerjeszszen, hogy azok Istent tekintsék legfőbb javuknak. Erre czéloz egyik levelében is, melyet szerzeteseihez intézett, s melyben inti őket, hogy egyedül Krisztusnak éljenek, aki ha nem halt volna meg, mi nem élnénk; szeressék őt azon szeretettel, mely a fáradalmakat nem érzi, a félelmet ma-

[1] In cantica canticorum sermo XXXVI. §. 7.
[2] Ugyanaz XXXVI. §. 5. etr. 6.
[3] Ugyanaz XXXVIII. §. 2.

gától távoltartja s mely jutalmat a maga részére nem keres.[1] Az Isten iránti ezen szeretet különböző fokairól szól »De diligendo Deo« czimű művében, melyet itt röviden ismertetni akarok.

Kettős okból kell Istent szeretnünk — szól ezen munkájában — még pedig 1) mert senkit sem lehet jogosabban, 2) senkit sem lehet gyümölcsözőbben szeretnünk. Az Istent az embernek megszámlálhatatlan jótéteményeiért kell szeretni. S mig a hitetlen a természet törvényei által kényszerittetik arra, hogy Istent mindenekfölött szeresse, addig a keresztények a többiek ellenében: Krisztus passiója, feltámadása, irgalmassága s hatalma által, melyet mindig szem előtt kell tartaniok, Isten szeretetére nagy ösztönzéssel birnak. Istennek és a gazdagságnak szolgálni egyszerre nem lehet, s mily kötelező erővel bir Istennek irántunk való szeretete a keresztényre nézve, hogy őt viszont szeresse! Ezután tovább folytatja a felvett tárgyat, hogy kell Istent szeretni? Szeressük Istent, de nem mintha hasznot akarnánk ezen szeretetből húzni; az igaz szeretet megelégszik saját magával, nem tekinti a hasznot. Az ember vágyódását a legfőbb jó iránt nem földi dolgokkal kell kielégiteni. Áttér ezután a szeretetre, melynek négy fokát különbözteti meg. És pedig első fokául tekinti azt, midőn az ember magát saját magáért szereti; ez a felebaráti szeretet parancsolata általa mérsékeltetik, mely utóbbira nézve szükséges, hogy Istent birja okául. A szeretet második foka, midőn az ember Istent magáért szereti, a harmadik, midőn az Isten saját magáért szerettetik, a negyedik pedig, midőn az ember még saját magát sem szereti, hacsak nem Istenért. A következő fejezetben szól azután azon leveléről, melyet régebben a karthausiakhoz intézett, s melyben ugyancsak a valódi s tiszta szeretet törvényéről, fokairól beszél.[2] Szól azután a szolgák állapotáról, a gyermekek iránti szeretetről. Befejezésül még egyszer kiterjeszkedik a szeretet emlitett

[1] S. Bernardi epistola 143. §. 4. (Ad suos Clarae-vallenses.)

[2] S. Bernardi epistola XI.

négy fokára, s megjegyzi, hogy a szeretet negyedik foka ez életben nem képzelhető: ám czáfolják meg ezt azok, kik ezt tapasztalták, ő neki a szeretet ezen fokának előfordulása ez életben lehetetlennek látszik. De minden bizonynyal be fog következni, ha be fog menni a jó és hű szolga urának örömére és meg fog ittasodni Isten házának dicsőségétől.[1]

A szerzetesség főczéljául tekinté Bernát ez irányból a lélek felemelkedését az Istenség szemléletére, lerázván magáról minden földi dolgot. De elismeri, hogy mások javára való tekintetből le is kell ereszkedni ismét. Erről több helyen szól beszédeiben: »Nonnunquam ergo, cum sederem mihi ad pedes Jesu moerens, et offerens sacrificium spiritus contribulati in recordatione peccatorum meorum; aut certe si quando exultarem in recordatione beneficiorum ejus, audivi dicentes: ut quid perditio haec? — Et dicebant: Potuit enim venumdari multo, et dari pauperibus. Sed non bonum mercatum mihi est, etiam si universum mundum lucrer, meipsum perdere, et detrimentum mei facere.«[2] »Quis enim non dico continue, sed vel aliquamdiu, dum in hoc corpore manet, lumine contemplationis fruatur? At quoties corruit a contemplativa, toties in activam se recipit, *inde nimirum tamquam e vicino familiarius reditura in idipsum*: quoniam sunt invicem contubernales hae duae, et cohabitant pariter; est quippe soror Mariae Martha. Neque *enim, etsi a contemplationis lumine cadit, patitur tamen* ullatenus se incidere in tenebras peccati, seu ignaviam otii, sane in luce bonae operationis se retinens. Et ut scias etiam opera lucem esse: Luceat lux vestra coram hominibus: quod non est dubium de operibus fuisse dictum, quae homines poterant intueri.«[3]

Ennyiben iparkodtam vázolni Bernátot mint apátot s szerzetest. Áttérek azonban szent Bernátnak működésére a politikai téren.

(Folyt. köv.)

[1] Tractatus super diligendo Deo c. XV. 39.

[2] Sermo in cantica canticorum XII. §. 8.

[3] Ugyanaz LI. §. 2.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

11. Szécsi András püspök siremlékéről szólottam, ez, úgy látszik, sok rombolást állott ki. Azt kell hinnem, fel is volt valamikor törve; erre mutat az, hogy a sarkofag fedéllapja, melyen a püspök alakja és a sirirat s czimer ma is látható, hét nagyobb darabra van törve s a törés vonalainál a kő csorbákat szenvedett.

A siremléknek hossza 2 mtr. 34 cmr.; szélessége 1 mr. Hosszában jobbról és balról két-két sor sirirat (24=24 cmr. szélességben), a felső és alsó része egy-egy sorirat 12 cmr. szélességben futja körül. A siriratok közötti lap, (az, melyen faragvány, a főpap képe áll) 2 mtr. és 2 cmr. hosszú, 52 centiméter széles. Itt látszik András püspök képe, dús főpapi ornátusban. Fején diszes püspöki tiára, kissé kétfelé nyilt csúcscsal; arcza jól van konserválva, sima, borotvált képe, dús körhajjal; vállán a vállkendő redőköt vetve futja körül nyakát; redőkben gazdag és szép pluviale fedezi testét, mely alól látszanak az alba részletei a pluviale nyilásán; bal kezében főpásztori horgos botot tart, melynek alsó vége jobb lába mellett végződik és jobb kezét áldásra felemeli. A körülfutó sirirat a püspök feje felett kezdődik. Szeredai Antal prépost »Collectio vetustorum Monumentorum« czimü munkája 17-ik lapján sok hibával adja a szöveget, ezelőtt száz évvel; azóta a kő még inkább kopott; s bár nem hizelgek magamnak avval, hogy hiba nélkül olvasom, megkisértem a szöveg olvasását így: Anno millesimo

tricesimo quinquagesimo nono. Bis denis et tribus. . . . . mensis apprilis . . . terp . . . . . veas presul . . . . hoc tumulo, nece victus. Christe . . . das, ne torqueat eum stigis ictus. Sed coeli clarum solem videat. Ora qui transis pro eo, ut requiescat.

Ezen sarkofág mellett, még más két kő van arányosan ugyanazon kápolnában a Mater Dolorosa oltára előtt úgy elhelyezve, hogy a püspökök tiárái nagyon közel érnek az oltár zsámolyához, lábaik pedig, a függélyesen szemben álló újkoru vasrács alatt, az ezen túl álló kápolnai padok alá benyúlnak, s éppen ezek miatt, az alsó sorirással együtt nem láthatók, hacsak a padokat onnan el nem veszszük. Így nem látszik András püspök lábainál azon két darab kétfejü sas sem, melyet már száz év előtt Szeredai András prépost, (bár nem sejtette, kié?) látott és le is irt idézett Collectiója 17. lapján és láttam én is, Bunyitay Vincze váradi és Imecs F. Jákó gyulafehérvári kanonokok társaságában ezen év elején, midőn a sasokról és az alsó sorirásról is facsimilét vettem. A kápolna oltárának jobb szárnya felé áll András püspök sirboltja a felirattal, közből áll rokona és közvetlen utóda Szécsi Domokos püspök sarkofágja; de alakja nagyon megkopott, czimere feje mellé, jobb arczához volt metszve, de ma felismerhetlen; feliratából egy betü sem maradott, a kő lágysága és kopása miatt. Az oltár bal szárnya felé pedig van Zudar Imre erdélyi püspöknek (1386—1389.) képes és feliratos, de megkopott sirboltja, melynek czimere a csatt, a jobb arcz felől, tisztán látszik, s éppen olyan, mint az 1372-ben meghalt rokonának a pannonhalmi apát onodi Zudar Lászlónak czimere, mit rajzban is közzétett Fraknói Vilmos szegszárdi apát a »Szegszárdi apátság története« czimű monografia 21. lapján; s ugyanazt mutatja a pannonhalmi templomról 1876-ban kiadott diszmű is (»Emléklapok« 11-ik lapján). Azonban a mi Zudar Imrénk sirirata is megkopott, nehezen olvasható; Szeredai prépost fel sem vette a Collectio siriratai közé. Ezen sirirat sajátságos módon készült, t. i. a betük a kőbe mélyen be vannak vésve és az üreg valami fekete massával úgy kitömve, hogy ezen

massa adja az irást s úgy tünik fel, mintha friss festékkel volna valami régi felirat felujitva. Körülbelül ez a tartalma: »Anno millesimo trecentesimo octuagesimo nono. A me judicium queritis, dies pandit extrema . . . . audit in tuba ejusdem cui astra ostenduntur.« (Mind egyforma gót betük.) Az alsó sor és az oldalsorok hibái miatt világosabb értelem nem jöhet ki.

A fentmegemlitett sirirat nem hagy kétséget afelett, hogy Szécsi András püspök 1356-ban április havában már nem élt; de a napra nézve a sirirat semmi tájékozást sem nyujt. Sőt azon szavak: Bis denis et tribus . . .« a tájékozást is nehezitik. Azonban e szavak úgylátszik nem vonatkozhatnak például április 26-ik napjára és pedig azért nem, mert Nagy Lajos király már április 24-én rendeletet ad ki a váradi káptalanhoz annak kideritésére, hogy Szent Mihály-köve vára az erdélyi káptalan tulajdona-e? Sőt éppen ezen rendelet előzményeiből látszik, hogy a püspök korábban halt meg s akkor történt Miklós vajda azon hatalmaskodása, hogy Szent Mihály-követ lefoglalta és bitorolta, minek elháritása végett volt felküldve a király elébe valami jelentés; mig a királynak 1357. évi julius 30-án kelt parancsára azt visszaadta. Sőt minthogy Lajos királynak 1356. márczius 21-én kelt oklevele Erdély püspöki székét üresnek mondja, (Anjouk okmtr. VI. 439.) a püspök már márczius ezen napja előtt meg volt halva; a római egyház szokása szerint pedig a püspököt nem szokták három nap alatt eltemetni; testét be szokták balzsamozni és harmincznapnyi idő van az exequiák megtételére előirva.

A 23-as szám = »bis denis et tribus« hogyan van beleszőve a »cadentiás« siriratba? azt nem könnyü most eldönteni. Vonatkozhatik a sirbatétel napjára is.

Végül meg kell emlitenem, hogy a Szécsi család, melyről itt szó van, a Balog nemzetségnek egyik ága, abból eredvén az Athfi, Derencsényi, Tombold és Szécsi-ág. De hogy András püspök éppen ebből a Szécsi-ágból ered és gróf Szécsi Péternek és Miklósnak édes testvére volt: ennek bizo-

nyitása végett, a fennevezett czimer nem lévén elég bizonyiték, (mert az a Balogok mind a négy ágára quadrálhat), nem tartom helytelennek itten szószerint közölni azon oklevelet, mely engem ebben a véleményben megerősitett. Ezen okmányt a »gyulafehérvári káptalani levéltár« okmányai közé azon egyszerű okból nem vettem fel, mert akkor nem jutottam hozzá, csak a mult évben kerülvén az a préposti lakból több irományokkal a káptalani levéltárba. Szép kis, jól megőrzött pergamen okmány, hosszúsága 31, szélessége 7 cmr.; összesen csak 9 sor. Hátán van András püspök szegletbe kimenő ovalis pecsétjének, nem ugyan alakja, de helye, mely a pergamen hátán tisztán látszik. Az okmány tartalma is érdekes. Az erdélyi káptalan átadja őrzés végett Szent Mihály-köve nevü várát András püspöknek, fenntartván magának a teljes tulajdon jogot és a használat jogát is bizonyos tekintetben; mit András püspök elfogad és ő maga, valamint két »testvére« Péter (ez gróf Szécsi Péter, Domokos erdélyi püspöknek atyja, l. Theiner: Monumenta I. 683. l.) és Miklós, (ez gróf Szécsi Miklós judex Curie, 1363-ban már Dalmát- és Horvátország bánja, (lásd Theiner: Monumenta II. 52 lap), a szent keresztre megesküsznek, hogy a káptalan tulajdon és használati jogát ezen várra nézve elismerik és mihelyt a káptalan kivánná, a várat visszaadják. Nem találtam sehol nyomát annak, hogy ezen okmány ki lenne nyomatva, azért szövegét ezennel ideigtatom:

»Nos Magister Andreas prepositus ecclesie beati Mychaelis archangeli Transsilvane, in episcopum ejusdem ecclesie per capitulum postulatus, presentium per tenorem significamus quibus expedit universis, quod discreti viri fratres et concanonici nostri ejusdem ecclesie, considerata inpacati temporis qualitate, diversisque turbacionibus et lacerationibus, que hoc tempore eis et populis ipsorum evenerunt, castrum eorum, quod lapis Sancti Michaelis vocatur, proprietate et possessione ad eos pertinens, commiserunt nobis ad custodiendum et servandum non alio respectu, seu causa vel occasione, nisi quia indeterminate ut

preposito eorum dederunt custodiam castri supra dicti tali condicione, quod per juramentum, una cum Petro et Nicolao magistris, fratribus nostris, super ligno vivifice crucis et sacris reliquiis sr. obligavimus nos sub ipso juramento prestito, et sub pena excommunicationis, quam a magistro Benedicto Archidiacono de Tylegd, sede vacante, per capitulum in spiritualibus et temporalibus constituto vicario generali in nos, in pleno capitulo recepimus spontanea voluntate, quod idem castrum ecclesie beati Mychaelis, sine nocumentis eis servabimus, et quandocunque ipsi fratres nostri de capitulo a nobis, dictum castrum eorum repetiverint, vel requisiverint, sine difficultate eis restituere teneamur. In usibus autem ipsius castri, utpote presidio, tempore fuge, vel rerum ecclesie, seu ipsorum communiter et singulariter in ipso castro domini existant, et uti possint similiter sine aliqua difficultate, vel impedimento in presentia vel absencia nostra. Datum Sabbato proximo ante Dnicam Oculi. Anno Dni M°. CCC°. vigesimo.« (= 1320. márcz. 1-sö napja.)

Ily erős eskü letétele után, nehogy további tévedésre alkalmat adjak, meg kell javitanom a »gyulafehérvári káptalani levéltár« 142. szám alatti Szent Mihály-kövéről szóló okmány-kivonat azon nyomdahibáját, mely szerint »András *püspök* uzurpál« így »András *vajda* uzurpál.« Mert 1356-ban márcz. hóban meghalván András püspök, ugyanazon évi junius 21-én nem ő, de András vajda »uzurpálja« a Szent Mihályköve várát; ami egyébiránt ugyanazon lapon, a 143. és következő okmányokból is világosan kiderül.

## V.

### *Az erdélyi káptalan a XIV. század elején.*

A gyulafehérvári káptalan, úgy mint a többi magyarhoni káptalanok, püspökválasztási joggal birt; ez lévén a középkorban az európai székesegyházak káptalanainak leg-

nevezetesebb joga. Ezen jog nálunk bizonyosan az Árpádházi királyok alatt jött létre; de hogy megvolt-e mindjárt a szent István által alapitott egyházakban is? vagy azután, talán az investiturák küzdelmei után jött-e létre és a királyoknak (kik bizonyos, hogy befolyással birtak) minő természetü és terjedelmü befolyása mellett volt eme választás gyakorolva? arra határozott feleletet adni még nem lehet.

Kétségtelen, hogy Péter érdélyi püspököt 1270-ben a káptalan választotta. A püspöki választás azonban, a dolog természete szerint, nemcsak a hiveket és a papságot, de a főurakat is érdekelte s éppen azért mozgalmas jelenetekre adott alkalmat. Így, midőn hosszas püspöksége után Péter erdélyi főpap meghalt 1307. november 27-én, a hatalmas erdélyi vajda, László, a meghalt püspöknek édes testvére, minden követ megmozditott, hogy saját fiát, Benedeket, a Domokos-rendüek szerzetéből, ki egykor gyulafehérvári házfőnök vala, most pedig a Buda melletti szigeten levő szerzetes háznak priorja, az erdélyi káptalannal püspöknek megválasztassa. A vajda nagy befolyásu ember volt, Erdélyben számos vára, nagy birtokai, Déván, Hunyadmegyében fényes udvartartása volt s czélja elérésére szivós kitartással törekedett. Ennek a törekvésnek nyomása alatt a káptalan nem akart vagy nem mert a maga rendes idejében választani; halogatta tehát a dolgot. De László nem tágitott, intése, figyelmeztetése, ajánlgatása nem vezetvén sikerre, erősebb eszközökhöz nyult és midőn a választásra a kanonokok Gyulafehérvártt egy szerzetházban, hogy feltünő ne legyen, tanácskozni kezdettek: a vajda az öregebbeket elfogatta és elzáratta. Ezen tény úgy megrémitette a többieket, hogy vagy gyorsan elrejtőztek egyes városi klastromokban, vagy pedig futásban kerestek menedéket. De az ezek minden léptéről könnyen értesülő vajda gyorsan fölkerestette őket s haza hozva, házaikban egy ideig zárva, őrizet alatt tartotta s csak azon feltétel alatt adott szabadságot, hogy ha fiának püspökké választását megigérték. Evégett maga vette kezébe a választás vezetését s kitüzte a választás napját 1308. évi vizkereszt napjára. A választó gyülésben maga

személyesen megjelenik, a terem közepén leül a kanonokok közé, felolvastat egy irást, mely szerint a káptalan az ő fiát, Benedeket, püspökké választotta, a nélkül, hogy a káptalan erről tanácskozhatott és szavazhatott volna, azon irást minden egyes taggal aláiratta és az ő pecsétjeikkel megerősittette és a káptalannak mint testületnek pecsétjét is rányomatta. S mintha minden a legjobb rendben volna, fiát máris erdélyi püspöknek vélvén, rátette kezét a püspöki jövedelmekre, elfoglalta a püspöki palotát s a várakat világi emberek őrizetére bizta, kik a papi személyeknek sok kellemetlenségeket okoztak. Ezen erőszakos eljárás miatt egyik erdélyi kanonok, Párisi Péter mester, állitólag a káptalan megbizásából Budára utazik s ottan Ft. Gentilis, biboros pápai követ előtt 1308. deczember 10-én (elég későn, tekintettel a még januárban történt eseményekre) panaszkodott, kérve, küldene a pápai követ Erdélybe a szabad választás eszközlésére megbizott férfiakat, minthogy különben ezen idő szerint a káptalan szabadon nem választhat; a pápai követ megbizottjának jelenlétében pedig a választás szabadsága biztositva lesz. Egyenesen és névszerint a vajda személye ellen irányozta a vádnak is beillő panaszt; róla azon nevezetes nyilatkozatot teszi, hogy addig majd a vajda is meglágyul, az lévén minden erőszakos indulatnak természete, hogy kezdetben hatalmasabb, mint a végén. A biboros az ügyet jelentéstétel végett tanácsosaira bizta, kik tiz nap mulva csak annyit feleltek Párisi Péternek, hogy majd meg fogják vizsgálni az ügyet és az eredményről őt is, és az erdélyi káptalant is értesitik.

Nem hiába volt nehéz a válasz-adás, mert az országban hullámzó nyugtalan mozgalmak és kétes remények mellett, László vajda ép ekkor hatalmának tetőpontján állt. A magyar királyi koronáért versengő bajor Ottó, hogy a vajda támogatását megnyerje s amint mondják, leányát is, Ilonát magának eljegyezze, ezen évnek tavaszán Erdélybe jött. Lehet, hogy ezt maga a vajda készitette így elé, kinek tetszhetett a gondolat, hogy leánya magyar királyné legyen. De a terv rosszul sikerült. A hatalmas vajda ugyanis, talán azért, mert leányá-

nak a már 45 éves és kopasz Ottó nem tetszett, vagy azért, mert Ottó pártja az országban gyenge volt és ő Károly király pártjának szolgálatokat téve nagyobb hasznot és dicsőséget remélt: Ottótól a magyar koronát elvette s őt egyik várába (maig sincs tisztába hozva, melyikbe? talán a Szamos völgyében, Csicsóba) bezáratta. Azonban úgy látszik, szándékosan nem adott erős őrizetet s a balszerencse üldözöttjét futni engedte, ki orosz és lengyel földön kerülő utakon menekült hazafelé. Glogauban, Szilézia egyik városában, az ottani herczeg ismét fogságba ejtette, hol azon feltétel alatt nyeri meg szabadságát, hogy a herczegnek Ágnes nevü leányát vegye feleségül, amit meg is tett.

László vajda tehát, kinek kezében vala az ország legnagyobb kincse, a királyi korona s kinek leányát már a szerb király is kérte fiának feleségül s fia Benedek, úgy, ahogy, az erdélyi püspöki székre ki vala jelölve, bizton reménylette, hogy a püspökség iránti terve teljesedni fog.

Azonban, nyugodtabb pillanatokban, úgy látszik, maga a vajda is azon meggyőződésre jutott, hogy fiának ilyen hevenyészett jelölését a római kuria nem fogja helyeselni. Azért nagyobb mérséklettel, de mégis szilárd akarattal tört czélja felé s egy alkalommal Ilyés erdélyi káptalani dékánnak, ki némely elvesztett marháinak visszaszerzése végett a vajda előtt panaszkodott és segitséget keresett, közlékeny módon kijelentette, hogy az eddig történteket unja s a káptalannak szabadságát visszaadja, úgy azonban, hogy szivesen látná, ha a káptalan fr. Pétert a pálosok rendjéből s még inkább fiát Benedeket, a budai sziget priorját választaná meg s ekkor visszaadná a püspökség várait és jövedelmeit; de ha olyant választana, ki a vajdának nem barátja, szó sem lehet róla, hogy ama jószágokat visszaadja. Erről még levelet is irt a káptalanhoz. S bár az ilyen beszéd is egy jelentőségü volt a fenyegetéssel, szándéka mégis sikerült. A káptalan 1309-ben, ápr. 30-án a székesegyházban Gyulafehérvártt frater Benedek priort egyhangulag püspökké választotta, vagyis, a kánonjog kifejezésével élve, őt a szerzetes rendből a püspöki szék elfoglalására egyhangulag, postulatio utján

kérelmezte és erről 15 választó kanonok aláirásával és pecsétjével ellátott okmányt állitott ki. Az okmányt, mely a pápai követség elébe került, itt gondosan meg is vizsgálták a követség jogtanácsosai. Maga a káptalan az okmány védelmével megbizta Benedek ozdi, János kolozsi és Miklós telegdi főesperes-kanonokokat, kik e végett a követség előtt megjelentek.

Az okmány vizsgálata alatt felmerült azon kérdés: miért nem volt minden kanonok meghiva a választásra? és szokásban volt-e meghivni a távollevő kanonokokat a választásra? Benedek főesperes erre azt felelte, hogy ő a szokást illetőleg tanuságot nem tehet, mert nem emlékszik más püspökválasztásra, nem lévén régóta a püspöki szék üresedésben s így sem szükség, sem alkalom nem lévén a választásra. Benedek választásakor azonban öt kanonok vala távol, kiket tartózkodási helyeik szerint egyenkint megnevezett.

Innen látszik, hogy ekkor a káptalannak husz tagja volt.

Sajátságos az eljárásnál, hogy a káptalan Párisi Péter fennemlitett panaszát nem ismerte el magáénak, sőt azt egyenesen elutasitotta, miáltal ama jelentés egyszerü »denunciatió«-vá törpült. De ha volt is valami igaz a dologban, azt élére állitani a körülmények között nem lehetett.

Még két akadály volt a választás utjából elháritandó. Ugyanis a választásnak Péter püspök 1307. nov. 27-én történt halála után három hónap alatt a kánon jogszabályai szerint meg kellett volna történnie; de az nagyon későn, egy év és öt hónap mulva történvén, azon kérdés merült fel, volt-e ezen halogatásnak oka? s ily későn volt-e a testületnek választási joga? Ezen kétely eloszlatására hivatkoztak a káptalan megbizott tagjai, hogy nagy félelem és folytonos akadályok miatt hamarább választaniok nem lehetett s ezt hét dékánnak esküvel erősitett bizonyságlevelével igazolták. A másik akadály vala, hogy a káptalan nem fizetvén le a pápai követség fenntartására kirótt tizenkét márka ezüst költséget, emiatt egyházi büntetésbe esett és a büntetés, censura tartalma alatt választási jogot sem gya-

korolhatott. A megbizottak azonban hiteles bizonyitványnyal kimutatták, hogy a káptalan a rá kirótt 12 márka procuratiót a maga idejében lefizette és azért sem testületileg, sem egyes személyeiben egyházi censura alá nem eshetett; még maga Tamás kántor-kanonok sem, (ki arról vala vádolva, hogy László vajda erőszakoskodásaival egyetértett).

Ezen nehézségek elháritása után, midőn Benedek a biboros pápai követ előtt személyesen megjelent és megerősittetését kérte: a biboros a megerősités kimondása előtt, (úgylátszik a király akarata szerint történt ez), Benedeket atyjához a vajdához küldötte, hogy a magyar korona kiadását (mire ekkor, az izgalmak között nagy szükség vala) kieszközölje. A koronát a vajda csakugyan 1310 közepén visszaadta és Benedek választása már julius 2-án megerősitést nyert.

Ezen nevezetes püspök-választás processusa terjedelmesen le van irva Theiner: Monumenta I. kötet 426—432. lapjain s a Vatikáni okmánytár II. kötetében.

Bár azonban e püspökválasztás alkalmával husz tagja vala az erdélyi káptalannak, ebből még sem következik, hogy ezen szám éppen annyi javadalommal, így volt állandósitva.

Károly királynak egy datum nélküli leveléből (mely valószinüleg 1318-ból ered) arról értesülünk, hogy az erdélyi káptalanban a kanonokok száma meghatározva nincsen, s üres kanonoki szék nincsen; mégis kéri a király a káptalant, hogy az ő érdemes káplánját a fenyőfalvi plébánost testületébe vegye be, mert a püspök Benedek őt oda befogadni kész és hogy teljes joggal kanonok legyen, csak a káptalan beegyezése szükséges. (Gyulafehérvári kápt. lvltr.)

Valószinü, hogy Károly király maczedoniai hadjárata alkalmával ismerte meg a fenyőfalvi plébánost, ki valamely fontos szolgálattal a király kegyelmét kiérdemelte. Ezen hadjáratról XXII. János pápa is megemlékezik 1320-ban Frigyes római királyhoz irott levelében (Theiner I. 770.). Bevette-e a káptalan e papot ily hathatós ajánlás és közbenjárás után? nem világlik ki az adatokból.

Fenmaradott a káptalan levéltárában egy töredék a káptalani jövedelmek kiosztásáról 1331. évből, melyben a felosztás a prépost részének előzetes kiadása után huszonnégy személy között történik. Tehát ekkor 25 tagja van. De a pápai tizedjegyzék 1332—1336-ból ismét csak 20 tizedfizető kanonokról emlékezik. Ez a személyzet a következő:

1. Az erdélyi káptalan prépostja vala ez időben *Szécsi Domokos*, kit a püspök alig 14 éves korában már kinevezett, amint az Theiner, Monum. I. 683. lapról kitetszik. Atyja volt gróf Szécsi Péter, a püspöknek testvére. Nincs ugyan megnevezve a tizedjegyzékben sehol az erdélyi dignitáriusok között, de semmi kétség benne, hogy már 1331-ben ki volt nevezve. Bizonyitja ezt a káptalani levéltár egy libellusa, az 1331—1332-ben történt quotidiana distributiókról, mely szerént már Domokos prépost neve emlegetve van, de jövedelmét a püspöknek procuratora veszi át Domokos nevében. Meg van jegyezve, hogy az ő részére egy harmadrész levonatik a beérkező taxákból és cursusból s azután oszlik meg a maradék a kanonokok között. 1345-ben ő már egri diakonus is (talán Arkhidiakon?), de azon töprenkedik, hogy kiskoránál fogva azelőtt birhatta-e az erdélyi prépostságot s a római kuriában orvoslást keres. Kelemen pápa válaszolja, hogy a multra nézve a prépostság jövedelmeit neki ajándékozza, de két feltétel mellett, hogy a törökök elleni háboru költségeire fizessen négyszáz arany forintot és a prépostságról mondjon le. Eme 400 forintot a Monum. Vaticana I. kötet 443., 444 lapja szerént (hol tévesen: natus comitis »de Zow« áll »comitis de Zeche« helyett) valóban lefizette ugyan, de a prépostságról nem mondott le, sőt egyenesen Erdélybe jött és beleült préposti székébe. Ezt bizonyitják némely káptalani kiadványok zárdékai; melyekben ő mint tanu meg van emlitve. András püspök 1356. márcziusban bekövetkezett halálával erdélyi püspök lett (úgy látszik, pápai reservatio szerént *„kinevezve"*). Személyesen megjelent a római kuriában és ottan az ostiai biboros püspök szentelte fel püspökké. Püspöksége 1368-ig tartott.

Sarkofagja a Mater Dolorosa kápolnában András püspöké mellett látható, mint fentebb megemlitettük.

2. Lektor-kanonoki szék az erdélyi káptalanban régen nem lévén, kántor-kanonok volt *Sanctus*, ki a tized-jegyzékben fizetett egy márkát és egy fertót; aztán három fertót, ismét $2^1/_2$ fertót ezüstben, végre nyolcz pensa denart.

3. Kusztosz-kanonok volt *Tamás*, ki Benedek telegdi főesperessel együtt a pápai követek által szervezett Subkollector volt. Ezeknek, Tamásnak és Benedeknek gyakran fennforog ugyan a neve, de nem fizettek tizedet, bizonyosan fel voltak mentve a tized-gyüjtéssel járó fáradalmak tekintetéből.

4. Albai, vagy gyulafehárvári főesperes kanonok vala Nemes (nobilis) *János*, kit Berengarii Jakab a fenn megnevezett nyugtatványban hasonlag Subkollectornak mond: de ő a quinquennium alatt 25 márka ezüstöt fizetett. Később bele volt vonva András püspök felségsértési esetébe és örökös fogságra itélve, fogságban halt meg. (Anjouk Okmtr. V. 343.) Somogymegyei Gyögy nevü birtokát a király Erzsébet anyakirálynénak adta.

5. Dobokai főesperes *Domokos*, ki három márka ezüstöt és 72 garast fizet.

Hunyadi főesperes volt *Miklós*, ki öt és fél márka ezüstöt fizet. Tót Tamás 1375-ben hunyadi főesperes átmegy a tordai főesperesi székre, utódul hagyván Veres Jakab hunyadi főesperest, ki »pro mediis fructibus« a római kuriának 20 forintot fizetett. (Monumenta Vaticana I. 518.)

Kézdi főesperes volt *Adrian*, vagy *Adorján*, de befizetéssel terhelve ő sincsen, talán Subkollector volt. 1346-ban dobokai főesperes lett.

8. Kolosi főesperes volt *Toroczkói Mihály*, ki négy márka ezüstöt és 128 garast fizetett. Jelen volt mikor Tamás vajda a király előtt Szécsi András püspökkel kibékült — s úgy fungált mint megbizott, de félt, hogy a megbizásnak nem jól felelt meg.

9. Krasznai főesperes volt *Pál*, — öt márka ezüstöt, három fertót, 16 pensa denárt és 52 garast fizet.

10. Küküllői főesperes volt *Chama*, budai prépost, kinek neve csak kétszer van emlitve hat márka befizetéssel. 1320-ban ezen szék jövedelme 70 márkára van becsülve, minek felét be is fizette Mihály Domokos-rendü frater a nála letett pénzből Rufinus pápai követnek. (Mon. Vatic. I. 32.) Chama (talán Csoma?) Tamásnak fia, Károly király tanácsosa, budai prépost, már 1320-ban XXII. János pápának ajánlva volt kinevezés végett valamely erdélyi kanonoki székre és kinevezést is nyert. (Theiner: Monum. I. 478.) A küküllői főesperesség a király kinevezésétől függött, azért nem feltünő, ha őt 1331-ben már itten találjuk. Volt-e királyi Vice-Cancellárius is? nem tudom. Nevezetes, hogy Chama a szent földre fogadalmi látogatást tervezett és XXII. János pápától favorabilis engedményeket kapott. (Theiner Mon. I. 546.). A befizetett hat márka egy királyi tanácsosnál nem mutat ugyan valami dús jövedelemre, de sejteni lehet (feltéve a személyazonosságot), hogy ő több beneficiumokat is kapott. Már 1341-ben nincs életben; halálával a székesfehérvári káptalanban két-, a zágrábi káptalanban két-, a veszprémi és pécsi káptalanban egy-egy beneficium, a bácsi káptalanban pedig a prépostság is üresedésbe jött a tizedjegyzék Codexének 428. és 429. lapjai szerint.

11. Ozdi főesperes volt *János*, ki tévesen van a tizedjegyzék egy helyén (pg. 118.) Jakabnak nevezve. Befizetett 19 és fél márka ezüstöt és két fertót. 1319-ben évi jövedelme vala 20 márka, minek felét befizette János főesperes Rufinusnak. (Monum. Vatic. I. 31.)

12. Telegdi főesperes *Benedek*, mint fentebb mondva volt, kirendelt Subkollector, felmentve a tizedfizetés terhe alól. 1319-ben ezen főesperesség tiszta jövedelme 40 márka, minek felét Benedek főesperes nevében lefizette Konrád, szászvárosi plébános Rufinusnak. (Mon. Vatic. I. 31.) Fancsali Dániel őt »Buken de genere Damyan« előnévvel 1318—1338-ig kanonoknak találja kutatásaiban. András püspök választása után káptalani helyettes volt, mint a fenn közölt okmányból világos.

13. Tordai főesperes volt *Salamon*, ki 16 márkát ezüstben, aztán 100 garast, végre 20 pensa dénárt fizetett. 1375-ben Czibak László a tordai főesperességről csanádi préposttá lévén, utána következett Tót Tamás azelőtt hunyadi főesperes. (Monum. Vat. I. 518.) András püspök halála után az erdélyi káptalan Salamont választja káptalani helyettessé (Anjouk Okmtr. V. kötet).

14. Szatmári főesperes vala *Bulcsu* (Bulcho Bulchonius), ki hat márkát ezustben, azután 617 garast, 6 pensa denárt és 10 denárt fizetett. Ó-Budai Péter fia Bulcsut már 1330-ban, mint kanonokot emliti XXII. János pápa. 1375-ben Zudar Imre szatmári főesperes kalocsai prépost lett, (Monum. Vatic. 1. 517.) de már az 519. lapon Zonke Boto (?), mint szatmári főesperes, cum gratia expectativa várja az erdélyi stallumot s meghal mielőtt elnyerte volna.

15. Szolnoki főesperes vala *László*, ki 14 márkát ezustben, 6 fertot és 89 garast fizetett. Theiner: Monum. I. 518. l. szerint már 1327-ben tagja az erdélyi káptalannak és királyi káplán, lévén székesfehérvári prépost, kit tévedés lenne erdélyi »kis« prépostnak tekinteni. Azonban Erdélyben lakott, de nem nagy kegyében állott Szécheni Tamás vajdának, ki őt Tamás őrkanonokkal együtt megverette, mi azonban a vajda szégyene. (Lásd Theiner: Mon. I. 644.)

16. Ugocsai főesperes vala *László*, ki tizenhárom márkát fizetett. Ezen főesperesnek előneve Tibe vagy Tiba; figyelemre méltó, hogy XXII. János pápa őt a navarrai és franczia királyok iránti tekintetből nevezi erdélyi kanonokká (Theiner: I. 509.) Egyuttal váradi kanonok is. (U. o. 513. és 549. l.) Ez a László 1352-ben lemond az ugocsai főesperességről, melyet Valentini Miklós foglal el, fizetvén pro fructibus primi anni 32 forint kinevezési illetéket.

Mindezek kettős beneficiumot birtak, t. i. főesperesit és kanonokit. A többi kanonokok, (sőt a fennevezett okmány szerint minden kanonok) egyszerűen magistereknek neveztetnek; ilyenek a tizedjegyzék szerint:

17. *Nagy László*, ki összesen 3 márka ezüstöt és 64 régi banalist fizetett.

18. *György*, ki fél márkát fizet a kanoniáért és 3 pensa denárt »pro ecclesia sua«, de hogy melyikért? nincs feljegyezve.

19. *Domokos* fizet 2 és fél fertot és 72 garast.

20. *Salamon* fizet kétszer 30 pensa denárt.

1319-ben három üres erdélyi kanonoki szék van említve; nyolcz-nyolcz márka tiszta évi jövedelemmel; az egyikért Veres Péter (Rufus), a másikért Tatár Péter (Tartarus), a harmadikért Mauricius János fizetett kinevezési taxát, 32—32 forintot aranyban. (Monum. Vat. I. 35. l.)

Ami az erdélyi Dioecesis papi rendjének a tizedjegyzékből kivehető további tagozatát illeti, vannak alesperesek és dekánok is megnevezve, ámbár kisebb számmal, mint amilyent a plébániák nagy száma és nagy területen elszórt helyzete megkívánni látszik. Apát csak egy fordul elő befizetéssel, a czégeni. Ezen Czégen valószinűleg egy a szatmári főesperességben majd felemlitendő Czégennel, ott lévén a Zichy-okmánytár I. 66. lapja szerint »monasterium de Cegen.« A papok némely helyen, főleg a sebesi, springi, beszterczei dekanátusokban s oly telepitvényes községekben, hol a nép papválasztás jogával birt), »plébános« névvel vannak jelölve: a tehetősebbek, (de a szász községekben még a szegénysorsuak is) dominus czimmel kitüntetve. Parochus megjelölés nem fordul elő. Legtöbb helyen van azonban: »sacerdos.« De van vicarius, van káplán is, és három »hospitalis« azaz kórházi káplán, Beszterczén kettő, Kolozsvártt egy. Kár, hogy a hivek számaránya sehol sincs megemlitve!

Az alább következő recensióban némely község- és személy-nevek szögletes zárjelbe [ . . . . . ] vannak téve. Ennek oka az, hogy az eredeti tized-pergamenjegyzék így jelölt helyei megevődtek és az ottan levő nevek nem olvashatók; de pótolva vannak a »minták«-ból, azaz a számadások mellett levő fogalmazványokból és ezen pótlás van zárjel közé szoritva. A kerek zárjelek ( . . . . ) idézetek a forrásokból s eme jelentőséggel nem birnak.

(Folyt. köv.)

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Petri Card. Pázmány Archieppi Strigoniensis et Primatis Regni Hungariae Dialectica, quam e codice manuscripto bibliothecae universitatis Budapestinensis recensuit Stephanus Bognár, Suae Sanctitatis camerarius secretus, etc. etc. Budapestini. Typis regiae scientiarum universitatis. 1894. Ára 5 frt.*

Pázmánynak hatalmas szelleme nem lesz már sokáig a budapesti egyetemi könyvtárban őrzött kéziratok elsárgult lapjaihoz kötve. Latin műveinek kiadása végre valahára megindult az első kötet megjelenésével: a többi és a magyar kötetek sorozata remélhetőleg gyorsabb egymásutánban fog következni. És midőn csaknem háromszáz év után ez a hatalmas szellem rejtekhelyéből előszáll és megjelenik közöttünk, még most is csodálatra ragad elméjének élességével, mélységével, erejével, nyelvezetének klasszikus tisztaságával. Valóban fájlalnunk kell, hogy az a nagy kincs, melyet Pázmány Péter szelleme gyüjtött össze, oly sokáig volt eltemetve vagy legalább is oly nehezen volt hozzáférhető. Teljesen igaza van a tudós egyetemi tanárnak, ki ezen első kötet kiadásának munkáját és gondjait magára vállalta: »Si paulo altius in studium operis istius (Dialecticae) descenderis, te quoque confessarum, malo prorsus fato evenisse, ut editio insignis istius operis tam diu negligeretur.«

Az egykori gráczi egyetemi tanárnak dialektikai előadásai tisztességgel megállják a helyüket a legjelesebb bölcselők klasszikus művei mellett is. Felfogásában, itéletében Pázmány itt is mindig eredetiségre törekszik. És éppen ezért szoros értelemben nem lehet azt mondani, amit a »Litt. Handweiser« jegyzett meg ezen dialektikai előadásokról, hogy azok a thomismus alapján állanak. Pázmány mindenütt nagy tiszteletet mutat szent Tamás iránt, de nem

követi őt minden elvében. Hogy mennyire történik ez az igazság rovására, az nem jöhet most itélet elé. Leginkább Cajetánt, Suareziust, Fonsecát, Toletust követi.

Érdekesnek találjuk Pázmány álláspontjának illusztrálására bölcseleti nézeteiből néhányat felsorolni. Az általános lényeg az egyedtől Pázmány szerint tárgyilagos alappal biró észbeli különbség szerint tér el (distinctione rationis ratiocinatae p. 113. old.) Az analogia attributionison kivül van szerinte még analogia proportionis is, mely nem pusztán metaphora, hanem a dolgok között fenforgó rokonságot fejezi ki. (256—259. old.) Nem minden praedikamentumot tart egymástól valóságilag különbözőnek és ennek következtében akárhány járulék van, mely a substantiától nem különbözik realiter. (280. old.) Sőt még azt is irja e helyen Pázmány: »secundum plurimorum et forte *veriorem sententiam* intellectus et voluntas non distinguuntur ab anima ex natura rei.« Nem áll tehát messze az Okam-féle nominalismustól, aminthogy ez irány felé általában az egész universaliakról szóló tanban eléggé nagyon hajlik. Az egyedet szerinte direkte megismeri az értelem conceptu proprio.

Ezen néhány megjegyzésből is eléggé kitünik, hogy Pázmány dialektikája a skolasztikai bölcselet történetére nézve kiváló fontossággal bir és emellett a napjainkban serényen folyó skolasztikai tanulmányok között nem egy fénysugárt lövel a prädikabiliákat és a prädikamentumokat illető subtilisebb kérdésekre.

De szóljunk már a kiadó által végzett munkáról. Cosmus Alemannus legujabb kiadásánál volt alkalmam közelebbről meggyőződhetni arról, mennyi vesződséggel, mennyi nehézséggel és áldozattal jár egy műnek a legrégibb nyomtatott kodexek összehasonlitása alapján rendezendő kritikai kiadása. De úgy gondolom, hogy Pázmány Dialektikájának sajtó alá rendezése még jóval nagyobb nehézségekkel volt összekötve. Nem nyomtatott kodexek, hanem egy kézirat nyomán kellett a kiadásnak elkészülnie; és ez a kézirat nem magától a szerzőtől — Pázmánytól — származik, hanem egy gépiesen másoló amanuensistől, aki bizony nem

igen törődött a helyes értelemmel, aki a pontokat és veszszőket sokszor csak találomra, a felfogást zavarólag alkalmazza, és aki sietségében mindannyiszor üres helyet hagy hátra kéziratában, valahányszor a szerző kéziratából egyikmásik kifejezést, mondatot nem tudja hamarjában kibetüzni. Egy ilyen hiányos és hézagos kézirat mellett csakis a skolasztikus filozófiában jártas, otthonos elmére lehetett bizni Pázmány Dialektikájának kiadását. E megtisztelő, de egyszersmind terhes megbizást az egyetemi hittudományi kar tanácsa szerencsés választással *Bognár Istvánnak*, a szent Tamás társasága elnökének, vállaira rakta. A »Dialektiká«-nak csaknem minden lapja fényesen tanuskodik arról a lelkiismeretességről, pontosságról, mély tudományról és eruditióról, amelylyel a kiadó megbizatásában eljárt és melylyel az amanuensis legkisebb hibáit is kijavitotta, a hagyott hézagokat kitöltötte. A kéziratnak hibáit, kérdéseit nem a textusban találjuk kijavitva, hanem a margón; a hézagok betöltését azonban magában a textusban zárójel között cursiv betük által jelzi a kiadó. Az egyes hézagok betöltése nem csekély elmeélt, körültekintést és a kérdésbe vágó auktorok sokszoros felütését igényelte. A kiadó ezen ügyes, sikerült restauratori működésének egy különösen szép példáját a 143-ik oldalon találjuk, ahol az amanuensisnek egy hosszú 10—12 sorú teljesen corrumpált textusát állitja vissza sikerrel eredeti formájába és értelmébe.

A tulajdonképeni »Dialektikát« Pázmány Péternek rövid életrajza és egy előszó előzik meg. Az előbbi Dr. Rapaics Raymund jeles tollát dicséri; az utóbbiban Dr. Bognár István számol be a kiadásban követett eljárásról. Kedvteléssel gyönyörködtünk mindakét dolgozatnak szép latinságában.

A királyi egyetemnek nyomdája finom papiros és elegáns betük alkalmazása által gondoskodott arról, hogy azon emlék, melyet a kir. egyetem hittudományi kara hálás szivvel emel halhatatlan alapitójának, külsőleg is fényes, diszes, impozáns legyen.

*Dr. Anhäupel György.*

*Lélektan és Gondolkodástan. Középiskolai használatra. Irták: Dr. Hajdu Tibor és Dr. Zoltvány Irén, pannonhalmi benczés tanárok. Budapest. Kiadja a Szt. István társulat. 1894. Ára: 1 frt 20 kr.*

Igaz örömmel üdvözöljük a Szt. István Társulatnak ezen legujabb kiadványát. A filozófia perennis jelentékeny előnyomulását látjuk benne. A középiskolákba akarja bevinni a józan, a ker. bölcseleti szellemet; a fiatal forrongó lelkekbe óhajtja beleoltani a szilárd világnézletnek a helyes önismeret forrásából fakadó elveit. És csakugyan ideje már, hogy az első kisérlet erre nézve megtörténik. A középiskolai bölcseleti propedeutika nagyon is szük keretében nálunk kezdet óta khaotikus zürzavar kerengett. A tapasztalati lélektant és a gondolkodástant kellene a 8-ik osztályban előadni; csakhogy ez a lélektan a lelket egy felismerhetetlen torzalakká gyurja s ez a logika a helyes gondolkodás szabályait egy lebonyolithatatlan gombolyaggá kavarja össze. A bölcseletnek legfontosabb ismeretei, elemei, mint: a fogalom, képzet, szemlélet, érzet, érzelem, szenvedély, indulat, értelem, ész, öntudat stb. a középiskoláinkban használt Wundt, Kant, Herbart szellemü tankönyvekben határozatlanul kavarognak, mint ősködben a nélkül, hogy tisztán jegeczedni tudnának. Hogyan termékenyitse az ilyen ősköd a tanulónak szellemét? Hogyan öntsön beléje nagyobb kedvet a bölcselet tanulmányozásához? Az a tanuló, ki a bölcselettel való foglalkozása közben olyan ősködre akad, melyen át világosságra hatolni nem képes, aki a lélek életéből talán csak annyit értett meg, a mennyit épen a fiziologia adatai nyujthatnak, az a tanuló egyszer s mindenkorra megunja a filozófiát és önként hozzájárul ahhoz a nagyuri megvetéshez, melylyel manapság a filozófia szánalmas mesterségét lenézni szokás. Jól tudjuk, hogy mindenütt, ahol csak értelmesebb tanár nem helyezte magát részben vagy egészen túl a Pauerféle vagy a Kármán Móricz forditotta tankönyveken, ott a tanulók valóságos robot-munkát végeznek a propedeutikai bölcseségek »bevágásánál.« De ez még hagyján volna, ha a robot-munka végzésénél testet-lelket ölő mérget nem volná-

nan kénytelenek magukba szivni. Miként a zsidó tőkepénzes rabszolga-munkát végző napszámosait még a szeszes itallal is megrongálja, úgy a középiskoláinkban »filozófia« név alatt szereplő tantárgy is a keserves robot-munka mellett, melyet megkiván, még a darwinizmusnak, materializmusnak egyes szavakba, kifejezésekbe, megoldatlanul hagyott kérdésekbe ügyesen kevert méregcseppjeivel is tönkre teszi a tanulók lelkeit. —

A pannonhalmi benczés tanárok propedeutikája ezen a nagy bajon van hivatva segiteni.

Kettős feladatot kellett a szerzőknek megoldaniok: a ker. filozófiának kellett utat nyitniok a kath. gymnaziumokba és ezt a ker. skolasztikus bölcseletet úgy az anyag megválasztását, mint a tárgyalás módját illetőleg az »Utasitások«-hoz kellett szabniok. És e kettős feladatnak derekasan megfeleltek. Bátran elmondhatjuk, hogy a skolasztikus bölcseletnek meg tudták szerezni a polgárjogot középiskoláinkban.

Van a skolasztikus filozófiának egy kiválóan nagy előnye, mely már egymaga is az igazság jellegét adja meg e tannak; és ez az előnye abban áll, hogy a skolasztikus, thomisztikus bölcselet soha sincs ellentétben a közönséges fölfogással, a sensus vulgarissal — miként a modern filozófiai tanok, — hanem azzal mindig a legszebb összhangzatban van. A skolasztikának ezt a jó oldalát helyesen ki tudták zsákmányolni a szerzők. Különösen a tapasztalati lélektanban láttuk, hogy mennyire kezére járt a szerzőknek a skolasztika emlitett jellege a lelki jelenségek és tények egyedül észszerü, tapasztalati fejtegetésénél. Éppen azon részletekre derithettek így a ker. bölcselet segitségével a szerzők világosságot és fényt, melyek a modern bölcseleti szisztemákban a leghomályosabbak szoktak lenni, mint pl. az értelmek, az indulatok, a törekvések magyarázatánál. Az a tanuló, akit e könyv használata mellett csak némileg ügyes tanár vezet, eléggé világos és áttekintő ismereteket szerezhet magának az emberi mikrokozmoszban lefolyó tényekről, működő erőkről, azok egymáshoz való viszonyáról. Van a skolasztikus filozófiának egy másik előnye is, mely abban nyilvánul, hogy

mindent rendszerbe önt, mindent szigorúan logikai rendszerben ad. Ezt az előnyt is sikeresen érvényre juttatták a szerzők úgy a Psychologiában, mint a Logicában. Nincs e műben laza összefüggés az egyes részek között, nincs benne minden össze-vissza hányva, felforgatva, mint ez eddig használt tankönyvekben, hanem egymásból logikai rendben szorosan folyó paragrafusok kapcsolódnak benne egy tömör egészre.

Miként az előszóból értesülünk: a lélektan, úgy amint van, Dr. Zoltvány műve, mig a gondolkodástan a Dr. Hajdú művének tekintendő. Nem akarunk e két rész között összehasonlításokat tenni; nem akarjuk eldönteni, melyik részlet sikerültebb. Amúgy is más mértéket kellene alkalmaznunk a lélektan helyességének megitélésénél, és más mérték alá esnék a csak látszólag könnyebb, egyszerübb logika összehasonlitó megbirálása. Azt azonban minden kétséget kizárólag megállapithatjuk, hogy a két szerző egyöntetü művet alkotott úgy alaki mint anyagi tekintetben.

A munkának nyelvezete tömött, szabatos; minden szó a maga helyén van és sokat mond. Tisztán ki lehet venni, hogy az egyes kifejezések, mondatok nem lettek úgy könynyedén odadobva, hanem csak alapos csiszolás, kalapálás után lettek beillesztve a tankönyvnek keretébe. Ezért talán nehéznek is tünhetik föl a könyv stylusa, főleg középiskolai használatra. Úgy gondoljuk azonban, hogy ezt a nehézséget könnyen elsimithatja az ügyes magyarázat. Utóvégre is filozófiai tankönyvet nem lehet úgy irni, mint egy regényt.

Ha ezen általános megjegyzésekhez még egy-két részleges észrevételt is hozzáfüzünk, úgy ez által egy fokkal sem akarjuk alább szállitani a műnek értéket, nagy hasznavehetőségét. A lélektanban több helyütt (pl. az 53, 56, 62, 65. stb. old. egyformán) használja a szerző az *„elme“* szót úgy a szellemi, mint az érzéki ismerő tehetség jelzésére. Az »elme« szónak e használata nagyon könnyen zavart okozhat a tanulónak felfogásában. »Elme« néven csak a szellemi megismerő tehetséget értjük és sohasem az érzékit; innen van, hogy az állatoknál nem beszélhetünk elméről. Homályos az

is, hogyan veszi s szerző a »képesség« kifejezését, midőn a 38. oldalon azt mondja: »a szemlélet jórészt csak megszerzett *képesség.*« A képesség nevén mindig a facultas-t, a potentiát szoktuk érteni.

Kár, hogy az érzéki megismerés tárgyalásánál elhagyja a szerző a scholának álláspontját és Descartes tanát teszi magáévá. Amit a szerző a 38. oldalon állitott, hogy »a kivülről eredő hatások érzékeink szerint módosulnak s ha valamennyi érzet mint ilyen alanyi, lelki állapot, akkor nem mondhatjuk, hogy a rajtunk kivül eső tárgyak valósággal olyanok, aminőknek érzékeink föltüntetik; az érzékek tehát nem hű másai a külső tárgyaknak; mert semmiféle szin, hang, szag stb., mint ilyen rajtunk kivül nem létezik«, ez már tiszta cartesianizmus és atomizmus, mely a skepszisnek, az idealizmusnak okvetetlenül tág kaput nyit. Ez a tan nem illik be a szerzőnek azon rendszerébe, amelyben az intellectus agens is helyet foglal (69. old.), és amelyben a fogalom-alkotással elfogadtatik a hasonulásnak fontos elve. (67. old.)

Nem irhatom alá azt sem, amit a szerző a 41-ik oldalon állit, hogy »a régi skolasztikusok nem tudták még hajdanta, hogy sem az ily értelemben (a szerző értelmében) szerzett belső érzéki kép, sem pedig maga az érzet nem egészen hű visszatükrözője a tárgyak érzéki tulajdonságainak.« A régiek mindig azt vallották, hogy az érzeki képzet csak intentionaliter — anyagtalan módon — és nem physikailag tükrözi vissza a külső tulajdonságokat. A tér észleletének mibenlétét (41. old. 11. §.) homályosan és túlságosan subjectivizmusra való hajlamokkal tárgyalja a szerző. Avagy nem Kanthoz közelező subjectivizmus hangzik-e ki a következő szavakból (41. old.): »hogy mi képesit arra, hogy észleleteinket a külső tárgyakra vonatkoztassuk, annak más végső okát nem adhatni, minthogy *maga elménk az, melynek a tér észleletére veleszülött azaz természeti képessége van*?« A skolasztika e tekintetben azt tartja, hogy a tér sensibile commune, melyet a szem és tapintás érzékével minden tévedést kizáró módon éppen úgy ismerhetünk meg tapasztalatilag, mint minden más érzékelhető tulajdonságot.

A belső érzéki megismerő tehetségeket szintén tanácsosabb lett volna teljesen a scholának romlatlan elvei szerint taglalni. A közös érzéket, a sensus communist, mely Aristotelessel szólva gyökere a fantáziának és az emlékező tehetségnek — a tehetségek sorából kitörülve látjuk a szerzőtől. Történik ugyan reá hivatkozás a 72-ik oldalon, de egy fatalis hibával. »A kettő között (az érzéki tényekre vonatkozó öntudat és a szellemi tevékenységekre vonatkozó bensö tapasztalás között) — mondja a szerző, nincs lényeges, hanem csak vonatkozásszerü különbség.« Tessék e tekintetben megnézni szent Tamás Qu. Disp. Der. Verqu. 1. a. 9. olyan lényeges a kettő között a különbség, mint általában az érzéki és a szellemi megismerés között. — Elveti a sulykot a szerző akkor is, midőn azt állitja (72. old.), hogy »valamely lelki működésünk vagy állapotunk és a reávonatkozó tudatunk a valóságban egységes, el nem választható tényt alkotnak.« A megismerés tényéről csak reflexio utján szerezhetünk tudatot; a reflexio és az érzéki vagy szellemi ismereti tény pedig nem alkotnak egy tényt; különben az érzéki megismerés önmagára reflektálhatna.

A képzelet és az érzéki emlékező tehetség a szerző szerint nem két különálló belső érzéki tehetség; az előbbi az utóbbinak csak részét képezi. Ajánlom e pontot illetőleg a szerző urnak figyelmébe sz. Tamás első részében a 78. qu. 4-ik artikulust, ahol nagyon egyszerüen és világosan tárgyalja e két tehetség között levő különbséget. A facultas aestimativáról, a becslő tehetségről, melyről olyan érdekes czikket hozott a »Bölcs. Folyóirat« 1893. évfolyama, a szerző nem mond semmit. Pedig ez nagyon elősegitette volna az ösztönnek még helyesebb, teljesebb kifejtését a skolasztika elvei szerint.

Nagyon homályos a simplex apprehensisnek a 70. old.-on adott meghatározása. Téves a jelnek meghatározása a 76. oldalon.

Tévedés azt állitani, hogy az értelem és az érzéki megismerő tehetség, az akarat és az érzéki vágyi tehetség egymástól anyagi tárgyaik szerint különböznek (25. és 82.

old.). A tehetségek mindig alaki tárgyaik által különböznek egymástól. A judicium praktikum mindig szükséges az akarat szabad tényéhez; azért teljesen tévesen fogja fel a szerző a judicium praktikumot a 91-ik old.-on.

Nincs helyesen felfogva az indulat a 119. old.: a testszervezeti változás az ott leirt indulatnak *nem hatása, hanem lényeges alkotó része*, éppen úgy, mint a szenvedélynél és az érzelemnél, ha ez utóbbit csupán az appetitus sensitivusra vonatkoztatjuk. Sokkal logikusabb és természetesebb fölosztást talált volna szerző az érzelmeket illetőleg sz. Tamásnál, aki a szenvedélyeket az érzéki vágyó tehetségnek két hajlama: a concupiscibilis és irascibilis hajlam szerint különbözteti meg és éles elméjével a szenvedélyek és érzelmek gazdag szinváltozásait 11 alapzatra vezeti vissza. (L. sz. T. 1. II. qu. 23., 4. és Bölcs. Foly. 1893.) — Széltében használja sz. a „*kedély*"-nek szavát az érzelmek székhelyének jelzésére; jó lett volna ezt a kifejezést egy kissé röviden megbeszélni. A vallást nem mondanám a szerzővel (118.) „*vonzalom*"-nak a felsőbb lény iránt.

A gondolkodástanban leginkább föltünt nekünk a dialektikának eddig nem szokásos, új meghatározása. »A dialektika — mondja a szerző — a helyes *fogalomalkotás* szabályait tárgyalja.« Úgy gondoljuk, hogy ez a meghatározás téves. A dialektika az igazság könnyü, biztos felismerésének czéljából állitja fel elveit, szabályait. Már pedig az igazság nincs a fogalomban, hanem csakis az itéletben. Tehát a dialektika nem is a fogalomalkotás szabályait adhatja elő, hanem a helyett inkább a helyes itélet-alkotás szabályait. És ezért úgy gondoljuk, hogy a szerző nem helyes alapra épitette föl a gondolkodástant, aminthogy ezt éreznie is kellett, midőn később az itéletről, a demonstracczióról, a következtetésről beszél. A legtöbb fogalmat a puszta abstraktió révén szerezzük meg; csak az összetett fogalmakat, mint a milyenek a definitiók, csak ezeket szerezzük meg az itélet, a következtetés által. — A 143. old. a jegyzetben adott okok nem képesek igazolni a szerzőnek azon eljárását, melynél fogva eltér a logikának eddig

használt fölosztásától: az egyszerü felfogásra, itéletre és következtetésre. Az értelemnek tényleg nem két, hanem három működése van, ha mindjárt a következtető működés eredménye itéletet képez is. Nem kell sok »idővesztegetés« annak megértetéséhez, hogy a következtetés itéletre vezet. Éppen a szerző eljárása nem egy helyen homályt hagyhat hátra a tanulónál. Amit a szerző a 3. és 4. §. mond, azt sokkal egyszerübben és világosabban lehetett volna egybefoglalni.

Aristoteles a habitus praedicamentuma alatt mást ért, mint amit a szerző (a 145. old.) tulajdonit neki. Az a habitus, melyet a szerző emleget (tehetségek, erények stb.) a qualitas kategoriájának alfaját képezi (L. Aristoteles Metaph. l. XI. lect. 1. et 2.) Néhányszor előfordul a műben az actualitás jelzésére ez a szó: »meglét«, melylyel nem igen tudok megbarátkozni. — Az induktióról alaposan értekezik a szerző. A rövid kritikai rész szintén teljesen kielégiti a tanulónak ebbeli szükségleteit.

A szerzők önállóságra törekedtek, de e mellett veszitett a filozofia perennisnek tisztasága, mely nem tűr meg semmi tranzakcziót, semmi eklekticizmust. A 42., 64., 66., 221. oldalokon kisebb sajtóhibák csúsztak be.

Melegen óhajtjuk a ker. filozófia érdekében, hogy a derék benczés tanárok könyve szerencsésen szürődjék át azon a szitán, melyet a középiskolai tanács biráló bizottsága fog most még alája tartani. De ha a klikk-uralom össze is esküdnék az új könyv ellen, azért annak mégis nagy hasznát fogják venni mindazok, akik tájékozást akarnak maguknak a psychologia és logika kérdései körül és akik alaposabban óhajtanak foglalkozni a pädagogiával.

*Anhäupel György dr.*

*Az evangelista munkája. Példákkal füszerezett, dogmatikus, egyházi beszédek. Irta Sullay Rezső spácai plébános. II. k. I. r. Pünkösdi ünnepkör. Esztergom, Buzárovits. 1894. Nagy 8-r. 148 l.*

Az evangelista munkája folytatódik. A II. kötet I. részével belépett a pünkösdi ünnepkörbe, melynek gyúpontja a Szentlélek, sugarai pedig a Szentlélek művei és charismái. E művek közt első Krisztus az Istenember; követi ezt az egyház fönséges kegyelemajándékának képviselője, a pápa; mindkét tárgyról több, egymást kiegészitő beszédet közöl. A fölosztás különben nem ezt a gondolatmenetet követi; hanem miután a pünkösdi ünnepkör főünnepeit elénk adta, az Istenember képét szinezi az egyes vasárnapokon s azután átmegy szent Péter elsőségére s a pápa hatalmának és tévmentességének előadására.

E beszédekben kiváltkép tetszett az Úr Jézus emberi természetének, Krisztusnak, az embernek előtérbe állitása. Jézus földi életéről, föllépéséről és tanitásáról ugyancsak szivhezszóló és gyakorlati irányban lehet beszélni, s a szerző úr ezt meg is teszi. Éppen úgy bőven fejti ki a pápaság dogmatikus tartalmát, valamint érvényesülésének praktikus levonásait. A példák füszere sehol sem hiányzik; csak azt szeretném, ha ujabb keletü adatokhoz, s nem folyton a vértanúk sokszor legendaszerű történeteihez nyúlna.

A szerző lelkiismeretességét csodáltam; ahol csak valamit szed is más szerzőből, odateszi az illetőnek nevét. A Jézus sz. szivéről való beszédben föltünt, hogy szerző úr azt mondja, hogy »az egyház kezdetétől fogva . . . különös tisztelet tárgya volt Jézus isteni szive.« Jézus istenségét a csodákból nagyon parce bizonyitja. Máshol megint azt olvasom, hogy »a világ teremtésétől számitva 4004 esztendőben Oktavián Augusztus általános békét hozott létre egész birodalmában.« Ezek ósdiságok, melyek teljesen kimentek a divatból.

Különös elismeréssel kell megemlékeznem a szerző azon kath. irányzatáról, melynél fogva tüzetesen és a figyelmet s az érdeklődést kihiva, több beszédben értekezik a pápáról.

Találja meg az evangelista munkája megérdemlett sikerét.

*Dr. Pethő.*

# VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**81. A budapesti** kir. magyar tudományegyetem hittudományi kara új pályatételeket tüzött ki a Horváth-féle alapitvány pályadijaira. Ezek a következők:

I. Kivántatik oly tudományos munka, melyben a kath. világi olvasóközönség által is kellőleg érthető módon legyen előadva s bevitatva, az egyháznak a szentirás és isteni hagyományról, mint a keresztény vallás kútforrásairól, nem különben a hit, ész és tudomány közt fenforgó kellő viszonyról szóló tanitása.

Jutalma 800 frt. Határidő 1895. szept. 15.

II. Adassanak elő azon különbözetek, melyek a kánonjogi és hazai kegyuri jog, úgy a szerzési mód mint a kegyur jogai és kötelezettségei tekintetében léteznek; fejtessenek ki továbbá mindazon indokok, melyek a hazai kegyuri jog és terhek új szabályozását javasolják; végre pedig a külföldön e tárgyban történt intézkedések birálatos előadása után készittessék indokolt javaslat a hazai kegyuri jog és teher czélszerű módositása iránt.

Jutalma: 800 frt; határidő 1895. szept 15.

III. Készittessék a keresztény hitéletről művelt világi olvasóközönségünk használatára oly mű, mely előrebocsátván a ker. hitről szóló theologiai tanitást, a keresztség szentségében nyert megszentelő malaszt és beöntött erények alapján, folytonos vonatkozásokkal az életre, fejtse ki a ker. hitélet kath. elméleti és gyakorlati tant.

A Horváth-alapból 800 frt. Határidő 1895. szept. 15.

IV. Milleniumi pályatétel: Kivántatik a kath. papnevelés és theologiai iskolázás története Magyarországban a legrégibb időktől napjainkig.

Jutalma: 3000 korona. Határidő 1895. decz. 1.

Kelt Budapesten, a hittudományi kar máj. 4-én tartott IV. rendes üléséből. *Dr. Klinger István*, e. i. dékán.

**82. Böjti fölmentés.** Sz. Péter és Pál apostolok ünnepe az idén pénteki napra esik. Tekintettel az ünnepre, a Szentatya e napra teljes dispenzációt adott az esztergomi egyházmegye hiveinek az abstinentia alól; úgy azonban, hogy helyette az ordinariatus valamely más napot jelöljön ki böjti napnak. E nap a legujabb czirkuláris szerint az ünnepet megelőző szombat.

**83. Az esztergomi uj tanitóképezde** épülete, a biboros herczegprimásnak rég tervelt nagy alkotása, már legközelebb munkába vétetik. Az impozáns épület ott lesz a várfeljárótól jobbra fekvő területen, a hajdani érseki diszkert területén, homlokzattal a szent-tamási hegy felé. Két emeletre van tervezve s lesz benne a különféle mellékhelyiségeken kivül 12 tanterem, egy nagy disz- s egy nyári és egy téli torna-terem. A terveket hozzá Czigler Győző műegyetemi tanár s műépitész készíti s a próbaásatások s a felmérések a mondott területen megtörténvén, ma már az anyag szállittatik. Az épités költségeire 100,000 forint van előirányozva.

**84. Mióta káromkodnak Magyarországon?** Ezt a szomorú kérdést tárgyalja a »Századok« legujabb füzetében Lehóczky Tivadar, komoly történeti kutatásokkal. És a felelet a kérdésre? Hát bizony, Lehóczky nem akarja egész kereken kimondani, de minket bizony nincs ami visszatartson, és kimondjuk nyiltan, hogy *azóta* káromkodnak Magyarországon, *amióta a protestantizmus behurczolkodott* édes hazánkba.

Sehol semmi nyoma, irja a történetkutató Lehoczky, hogy a XVI. század közepéig e rút szokással éltek volna magyar eleink.

Bár régi krónikairóinknak az ősregék nyomán sajátságos fogalmaik valának a hunok és ősrégi magyarok lelki müveltségéről, amennyiben őket a legdurvábbaknak jellemzik, a káromkodásról sehol sem tesznek említést. Így a többi között Bonfin nyomán Heltai Gáspár krónikájában a szkitákat, mely elnevezés alatt a hun-magyarokat érti, olyanokul jellemzi, kik legkisebb lelki müveltséggel sem birtak; torzon-

borz szakált és hajat viseltek, mert sohasem borotválkoztak s e miatt »vad és fene tekintetüek valának.« Sőt szerinte még a szövést, fonást sem ismerték s ruházatuk csupán állatok irhájából állott s véteknek csupán a tolvajlást tartották: de káromkodni nem szoktak.

Későbbi történetiróink szerint is őseink vallása eleintén egyszerü természetkultusz volt, hasonló ahhoz, mely Közép-Ázsia többi népeinél, kivált a parzoknál divott. Eleintén tüz, viz- és levegőtisztelők valának, utóbb azonban az egy Isten eszméjének hódoltak, sőt a gonosznak külön főlényeül az ármányost, manót és ördögöt képzelték. Erkölcseikre nézve az ősmagyarok szó- és eskütartók, szelidek és bölcsek valának, kik között vétek sem merült fel s kiket utóbb csak a folytonos harczok tettek kegyetlenekké s keményekké. Mindamellett nincs nyoma sem a magyar történelemben, sem a törvénykönyvekben annak, hogy a magyaroknál a káromkodás divott volna.

A kereszténység felvétele után pedig éppenséggel szó sem lehetett az ilyesmiről, sőt nem is volt századokon át, mig az Árpádházból kikerült s később önválasztotta királyaik alatt, az alkotmány alatt, ősi jogaikat élvezve, bár sok vész és viszontagság közt éltek, a káromlást soha nem ismerték. Ez a csuf bűn és rut szokás, irja Lehoczky, csupán a mohácsi vész előtt (talán után?) bekövetkezett *válságos időkben* fészkelődött be, midőn a magyar koronáért két trónkövetelő, Zápolyai János és I. Ferdinánd versengett s a pártokra szakadt országban, melyben még a pártfeleken kivül a török is dühöngött, a folytonos harczok között erőszak és féktelenség s azzal együtt a nyomor, inség mindinkább eláradt a hazában. Nemcsak az ország főrendei, hanem a köznép is a két király közt pártosokul szerepelvén, a legnagyobb elkeseredéssel törekedtek egymásnak ártani, egymást ölni, égetni és pusztitani, anélkül, hogy a kevés számu jobb érzésüek a két tehetetlen s egymás ellen törő király mellett az ország végromlásán segithettek volna s e közben, mig a közigazgatás s igazságszolgáltatás fennakadt s e helyett a közzavarban a csalárdság s megvesztegetés, hatalmaskodás

és erőszakoskodás divatozott: a személy- és vagyonbiztonság teljesen felforditatott, a magánjogok kiméletlenül megsértettek, a hatalmasan előtörő török csapatok is minden oldalról épen úgy mint a féktelenül portyázó s erőszakoskodó magyar és német zsoldos és vérszomjas zabolátlan seregek zaklatták a földnépet, mely a rája nehezedett elviselhetetlen teher és nyomoruság közepette még a vallás és egyház erkölcsi világában sem találhatott vigaszt, melyet a felforgatott államviszonyok közt *a reformáczió által keletkezett felekezeti zürzavar* szintén elnyomott.

Ime, bár rejtve és mintegy félénken, mégis odautal a jeles történetbúvár, hogy hát ezt a magyar nemzeti bűnt a drágalátos reformácziónak köszönhetjük. Az új vallás követői szidják a régi valláshoz hű magyarokat, e vallás-gyalázásból nőtt ki aztán az Isten szent nevének gyalázása s fájdalom, fennmaradt maig s oly fokban mint sehol a világon, oly rút, oly piszkos kifejezésekben, milyeneket a földkerekség egy nemzeténél sem találunk.

E válságos, szomorú időkben, folytatja Lehoczky, elveszté az ország népe hitét az Istenhez s vallásához, melyet határtalan elkeseredésében gyalázni, szidni s káromolni kezdett, amely szokatlan elfajuláson később, midőn Miksa megkoronáztatott s Ferdinánd némileg a rendet helyreállitá, a birtokos osztály elrémülvén, sürgeti, hogy e lábrakapott bűn ellen szigorú törvények hozassanak. Minek következtében aztán 1563. évben a Pozsonyban egybegyült ország rendeinek előterjesztésére keletkezett az 1563. 42. törvényczikk, melyben világosan kimondatott, hogy amennyiben a közelebb elmult években az átkozódók részéről keletkezett az Isten és szentség elleni káromkodás, melyért nehogy az Isten jogos haragja az ország ellen felingereltessék, meggátlásául megállapittatott s Ferdinánd által azon évi november hó 13-án szentesittetett is, hogy mindazok, kik Istent, a szentségeket és lelket káromolják s azok, kik ezeket hallván a bíróságnál fel nem jelentik, első izben nyilván megfenyittessenek, másodizben izben megpálczáztassanak, harmadizben pedig mint emberölők vagy más ily gonosztevők megbüntettessenek; a

fel nem jelentők pedig három márkányi pénzbirsággal sujtassanak.

S bizonyára a hatóságok alkalmazták is e törvényt, de nem a kellő eredménynyel, mert a rút szokás mindinkább terjedt s mélyebb gyökeret vert az ország lakosainál úgy, hogy egy évszázad leforgása után az 1659. évi julius 21-én Pozsonyban megnyilt országgyülésen jónak látták a rendek a fönnebbi törvényt megujitani s szigorú alkalmazását elrendelni. Nem különben hatvannégy év multán ismét megujitják, az 1723. évi 110. törvényczikkben megállapittatván, hogy az előbbi törvények az Isten, boldogságos szüz Mária és szentek káromlói ellen szigorúan alkalmaztassanak s mivel később, különösen az I. Napoleon elleni hadjáratokban szervezett magyar nemesi felkelők — insurgensek — közt is divatba jött a káromkodás, ennek meggátlásául hozatott a pozsonyi országgyülésen az 1808. évi 11. t.-cz. 13. §-a.

S számos példa van arra, hogy hatóságaink, a megyei törvényszékek, városi biróságok és uri székek egyaránt, élve a törvényadta joggal, csakugyan alkalmazták is a törvény rideg intézkedéseit és büntetéseit. Így a Beregszász városi biróság 1748. november hó 12-én bizonyos Duszkáné nevü ottani asszonyt, »adta-teremtette és ménkő mondásáért s részegeskedésért, jóllehet halált érdemelne, arra itélte, hogy egymásután három pénteken lapátoltassék meg és a városból örökre számüzettessék.«

1752. augusztus hó 27-én ugyanazon becsületes tanács Fagyas Lukácsot azért, mert ». . . . anyalelkével, teremtettével felette igen káromkodott«, 24 lapát-csapással büntette, azon megjegyzéssel, hogy ismétlés esetében »kővel veretetik agyon.«

1772-ben pedig Orosz Lászlónét, hasonló káromkodásért, »mint maga rosszaságáról és példás istentelenségéről *már mindenki előtt ismeretes és megjegyeztetett gonosz* asszonyt, más hasonló nők elrettentésére« ötven kemény korbácsütésre itélte.

Hasonló módon járt el a Munkács városi tanács is. Így 1684. évről az foglaltatik a rövid tartalmu tárgyalási jegyző-

könyvben: »Deliberatum est. Főbiró Kallós István uram házánál tetszett az istenes törvénynek, hogy Isten ellen való káromkodásért Bodnár Sándoron a piacon város láttára a juratussal negyven csapassék, mivel tanukkal és a maga nyelve megbizonyitotta. Hogyha pedig ezen bűnben találtatik máskor, tehát kővel vetettetik agyon.«

Érdekesebb ennél a következő 1695-ki eset, mely egyszersmind az akkori bűnvádi eljárást is feltünteti, lévén az a tárgyalási jegyzőkönyvben így beirva: »Nemes Beregh vármegyében levő Munkács városának most substitualt főbirója, Lázár György, mint A(ctor) szólitja a törvényhez a munkácsi tanács elébe ugyan felülemlitett vármegyében lakó nemzetes uram szolgáját Kalin Jánost alias Hagymás I(ncattust), mivel a felső napon úgymint die 4. Julii nem tudatik mi októl vitetvén, a felül emlitett kimenvén a város piaczára és ott mind városunk lakosai s mind körül való népek hallatára rettenetes istenkáromló, ördögadta és teremtettével kezdett szitkozódni; mely dolgot az A-nak fülébe vitték és mint város magistrátusa parancsolta város földén megfogatni és kalodába tétetni: a kalodában lévén pedig az I. nemhogy magát tartóztatta volna, de egész napestig, amint a száján kifért, az Istent káromló undok szitokot úgy szóra ki; azzal sem elégedvén meg, kezdé a várost égetéssel fenyegetni.... Deliberatum est. Munkácsi főbiró Somody Márton ur házánál a tekintetes tanács Lázár György biró uram képebeli magistrátusnak mint A-nak Kalin János I. ellen való felelete szerint bebizonyitotta Kalin Jánosnak mind Isten ellen való káromkodását, mind égetéssel való fenyegetését bőven tanuknak vallástételeikből, per hoc tetszett az egész törvényszéket ülő biráknak közönséges voxokból, hogy Isten ellen való káromkodásaért és tüzzel való fenyegetéseért, a város piacán kővel verettessék agyon Kalin János.«

Nem kevésbé érdekes ez is az 1732. évből: »Deliberatum est. Munkácsi főbiró Koncházi János házánál tetszett a törvénytevő személyeknek, mivel a tanuknak fassióikból előttünk világosan konstatálva lett, hogy városunkba lakozó Técsi István az Istennek méltósága ellen ördög adta, mennykő te-

remtette, disznó adta éktelen káromkodásokat tett volna, sem isteni, sem emberi szép intéseknek nem engedett volna, azért a következendő hétfőn (hetivásár alkalmával) úgy mint 3-a novembris 1732., a piacon levő fa-lóra feltétetik és délig ottan detineáltatik pro primo; pro secundo, hogyha azon éktelen káromkodásokban leledzendik, tehát ismét feltétetvén a lóra, onnan 12 órakor levétetvén, néki negyven lapát adatik; mindazokkal sem gondolván, ha harmadszor is azt a gonoszságot elköveti, ország törvénye szerint megköveztetik. Anno Domini 1732. die 27-a Octobris.«

De a katonai rendeknél is szigorúan tiltatott a szitkozódás rut szokása.

Érdekes e tekintetben a káromkodás megfékezésére a kővári várőrség részére az ottani várkapitány által 1665. évben kiadott edictum, melynek 2-ik §-ban ez foglaltatik:

»Mivel igen eláradott az Isten ellen való káromkodás s az isteni szolgálatban való röstelkedés, azért valaki vasárnap a prédikációt elmulasztja, ha fizetett szolga, aznap kenyérbeli praemondáját elveszitse, ha ugyan contumacia ductus azt szóközben négyszer-ötször megpróbálná: a férfi megpálcáztassék, ha asszonyemberek közül való, a hid alá tétessék és ott megöntöztessék. Valaki ezeknek a rut szitkoknak nemével, ördögadtával, ördögteremtettével szitkozódik, indifferenter akárki legyen, kővel verettessék agyon. A ki pedig ördög lelkével és egyéb afféle szokatlan szitkokkal szitkozódik, német és drabant, szolgarend megpálcáztassék. Ha magam találnám mondani, totiesquoties egy forintot adjak; ha vicekapitány uram, harminc pénzt adjon, ha porkoláb uraim közül valamelyik, 20 pénzt s az ilyen jövedelmek fordittassanak az ecclesia szükségére.«

S jóllehet a káromkodás keletkezésekor a XVI. században a magyar törvényhozó testületet a szentirásnak az Isten nevét szidalmazókra vonatkozó intelmei s e tétel: »Az Isten nevezete ne legyen szádban szüntelen és a szentek nevét se keverd beszédedbe, mert nem maradsz ez által büntetlen« vezeté a tevőleges törvény megalkotására: mégis ettől eltekintve, II. József »római császár, Német-, Magyar- és Cseh

országok királya«, midőn Bécsben, 1787. április hó 2-án (gróf Pálffy Károly és Nagy József ellenjegyzése mellett) kiadá a Magyarországra is kiterjesztett »közönséges törvényét a vétkekről és azoknak büntetéseikről«, az ötödik fejezetben, mely »Az erkölcsök rontására czélzó vétkekről« szól, a 61. §-ban a káromkodásra nézve a fejedelem ezt állapitá meg: »Aki a józan észt olyannyira megtagadja, hogy a Mindenhatót nyilvánvaló helyeken vagy másoknak jelenlétében beszédek, irások vagy cselekedetek által valamiképen káromolni merészelje, ezzel úgy kell bánni, mint egy eszelőssel és mindaddig a Bolondok házában fogva tartani, mig a javulásnak bizonyos jeleit mutatja.«

Hatvanöt év mulva az osztrák abszolut kormány e tekintetben már más véleményt táplált, midőn az 1852. évi május hó 27-én kelt császári nyilt parancscsal az 1803. évi szeptember hó 3-kán kelt osztrák büntető törvénykönyvet némi módositásokkal Magyarországban, mint az összbirodalom egyik koronatartományában is életbeléptette. Itt a 13. fejezetben »Vallásháboritási büntettnek« minősité a káromkodást; megállapitván a 122. §-ban, hogy ki beszédek, cselekvények, nyomtatványok, vagy terjesztett iratok által Istent káromolja, ha ezzel nyilvános botrány okoztatott, vagy veszély volt összekötve, úgy ezen büntett egytől öt éviglen, vagy gonoszság vagy veszélyesség mellett pedig tiz évig is terjedhető súlyos börtönnel büntettessék.

Végre a magyar alkotmányos törvényhozás által az 1878. évi V. törvényczikkben megalkotott büntető törvénykönyv XI. fejezete szerint a káromlás szintén a vallás és annak szabad gyakorlata ellen való büntettek és vétségek közé soroltatott, megállapittatván a 299. §-ban; ki valamely gyülekezeten nyilvánosan szóval vagy nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése vagy kiállitása által Isten ellen intézett gyalázó kifejezések által közbotrányt okoz, vétséget követ el és egy évig terjedhető fogházzal és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntettetik.

Ime ennyi fázison ment át negyedfél század óta a káromkodás büntetése hazánkban; mely daczára minden

szigorú megtorlásnak, mégis annyira szokássá vált főleg a kevésbé művelteknél, hogy például az ötvenes években az idegen osztrák hivatalnokok és birák is éppen azért nagy ritkán alkalmazták az 1852-iki törvény szigorát; azzal indokolván a csendőrség által koronkint feljelentett eseteknél alkalmazott egyszerü kihágási rendbüntetést, hogy a magyar embernél második természetté vált a káromkodás rossz szokása s így a közönséges czikornyás káromkodás gonosz szándéku bűntényül nem minősithető.

Szomorú, nagyon szomorú állapot ez! A tulvilágon nincsenek nemzetek és nemzetiségek, — azért az ily nemzeti bűnökért itt a földön adja meg a megtorlást az igazságos Isten.

**85. Protestáns önvallomások.** A »Debreczeni protestáns Lap« május 26-iki számában Baczoni Lajos nagyon szomorú konfessziókat tesz a protestánsok erkölcseiről, névszerint az u. n. két gyermek-rendszerről, mely köztök elharapódzott.

Elmondja, hogy egy félszázadig visszamenő névtári (Fényes E.), legnagyobb részben pedig népszámlálási adatok mutatják azt, hogy az evang. reformátusok szaporodása nem tart lépést a legtöbb hazai felekezetével, különösen pedig messze elmarad a római katholikusokéval szemben. 1830-ben a reformátusok még 14·34%-át tették a magyar birodalom összes népességének, 1890-ben már csak 12·83%-át; mig ezzel szemben a róm. katholikusok számaránya ugyanezen idő alatt 49·59%-ról 50·84%-ra, a zsidóké pedig 1·89%-ról 4·18%-ra emelkedett. Felekezetünk tehát — úgymond — tért veszit a többiek között, még pedig nem kivételesen egyik vagy másik időszakban, hanem a legmegdöbbentőbb következetességgel.

Ennek az elszomoritó jelenségnek okát nem az elkeresztelésekben, nem is más felekezetek hóditásaiban, hanem egyenesen a szaporodás belső tényezőinek, a születési és halálozási viszonyoknak felettébb kedvezőtlen alakulásában találhatjuk fel, mondja B. dicséretes őszinteséggel.

Ma már határozottan konstatálva van, hogy a ref. hit-

felekezet fogyatkozásának oka mindenekfölött a gyér születésben keresendő. A gyér születést pedig a reformátusoknál nem faji sajátságnak vagy fiziologiai okok következményének, hanem egyenesen *felekezeti jellemvonásnak* tekintik. Ezzel a jellemvonással pedig, mondja B., nemcsak hogy dicsekednünk nem lehet, hanem az valóságos szégyenbélyeg gyanánt tapad reánk, amelyet eltávolitani nemcsak népünk egészséges szaporodása, hanem egyházunk valláserkölcsi jelentőségének s szeplőtlen reputációjának érdekében is legfőbb kötelességünk.

Évek óta hangoztatják a statisztikusok, hogy a ref. hitfelekezet körében tapasztalható gyengébb s folyvást gyengülő születési arány hazánknak már nagyobb vidékein s épen csak a reformátusoknál elterjedt kárhozatos bűnnek, az u. n. két- — sőt ujabban egy-gyermek-rendszernek a szomorú következménye. Ismételve rámutattak erre a Nemzetgazd. Szemlében s más szakmunkákban; foglalkozik vele dr. Bartha B. is a magyar protestantizmusról közzétett becses statisztikai tanulmányaiban, sőt ma már a hivatalos statisztika közleményeiben is megállapitott tény gyanánt beszélnek róla. — De legtüzetesebben feltárta e bajt dr. Vargha Gyula, az országos statiszt. hivatal aligazgatója, a Magy. Prot. Irod. Társaság körében felolvasott s a Prot. Szemlében közzétett jeles dolgozatában, amelyben ő a hivatásszerű statisztikus éleslátásával, a buzgó református komoly érdeklődésével s költői melegséggel tárgyalja felekezetünknek ez égető kérdését.

Kimutatja, hogy az emlitett egy-gyermek-rendszer főleg a Dunántul kapott lábra a maga legteljesebb brutálitásában s harapódzik tovább, mint a száraz födélbe kapott tüz. »A vagyonszeretet, az anyagiakhoz való túlságos ragaszkodás a legfőbb forrása ennek a bűnnek. A szülők osztatlanul akarják gyermekükre hagyni a vagyont s bűnös elvakultságukban saját vérük ellen irtóztatóbbakká válnak mint az egyptomi angyal, gyilkolva istentelenül a meg nem született csecsemők gyenge életét, mely után nem egyszer a szerencsétlen vétkes anyáké is odavész. De azon a népen,

amely nem a gyermeket, hanem csak földi javakat tekinti istenáldásának, nem lehet Isten áldása. A földmüves ember boldogulásának legfőbb tényezője a munkás kéz s midőn ettől szántszándékkal fosztja meg magát, vagyonosodás helyett a pusztulást készíti elő, ivadéka kihal, vagy elzüllik s idegen ül birtokába, melyhez oly káros szeretettel ragaszkodott. Hogy mennyire terjed ez a borzasztó szokás, a gyermekvesztés, adataink megdöbbentőleg igazolják. — Baranyában a reformátusok között 1876-ban 1000 lélekre még 31 születés esett, 1892-ben már csak 18, Somogyban ugyanezen idő alatt a születési arány 38-ról 25-re, Tolnában 37-ről 28-ra, Veszprémben 39-ről 30-ra szállott alá.« Sőt egyes járások arányai még kedvezőtlenebbek, pl. Baranyamegye siklósi járásában 20, a baranyaváriban 15 születés esett 1891-ben 1000 lakóra. És ez adatok annál elszomoritóbbak, mert hazánk általában a legmagasabb születési aránynyal biró országok közé tartozik Európában, de mégis oly alacsony arányokat, mint az emlitett megyékben, Európának egyetlen államában, még a dekadenciában levő Franciaországban sem találunk. — Másrészt pedig ugyanazon megyében a róm. katholikusok születési aránya igen sokkal magasabban áll. Ennek bizonyságául álljanak itt a népszámlálási munka következő adatai: 1890-ben 1000 lakóra Baranyában a róm. katholikusoknál 39, a reformátusoknál 20, Somogyban a r. kath. 44, a ref. 26,; Tolnában a r. kath. 41, a ref. 27, Veszprémben a r. kath. 42, a ref. 31 születés esett.

Mindezeknek az eredménye azután az a szomorú valóság, hogy a ref. népesség absolute végre is fogyásnak indult. Hogy csak néhány példát idézzünk Varga után, 1869—1890-ig a reformátusok száma leolvadt Csehiben 371-ről 290-re, Harasztiban 516-ról 428-ra, Nagy-Harsányban 1141-ről 990-re, Siklóson 1324-ről 1183-ra stb. Baranya, Tolna- és Somogymegyében hitfeleink, a kedvezőtlen halálozás elősegitvén a bajt, egyetlen évben, 1892-ben 1316 lélekkel fogytak! Mi lesz belőlünk, ha ez tovább is így megy?!

Elpusztulunk, jelentéktelen számra sülyedünk alá s a mi még talán ennél is fájdalmasabb: egy erkölcsi fekély, egy keresztyénellenes és amellett embertelen tulajdonság fészkeli be magát mindinkább a mi népünk jellemébe s rontja meg, sülyeszti alá erkölcsileg azt a jó magyar népet, amelyet humánus gondolkodása és józansága eddigelé éppen, sőt talán még inkább távol tudott tartani az alávaló önzés és kapzsiság rákfenéjétől, mint a könnyüvérű meggondolatlanság veszélyeitől. — B. e vallomásaihoz nincs miért kommentárt füznünk.

**86. „Az ifjú szerzetes"** czimű, Palágyi Lajostól »bölcselmi költeménynek« elkeresztelt műről, kissé tán furcsának tetszhetik, hogy itt a »vegyesek« közt, s nem az irodalmi rovatban teszünk említést: de ne vegyék rosz néven t. olvasóink, ha arról irodalmi rovatunkban nem veszünk tudomást, daczára annak, hogy a napilapok, meg a szépirodalmi szaklapok rémitő sok dicséretet tudtak összehalmozni a műről úgy, amint annak szerzőjéről.

Hogy micsoda furcsa egy »szerzetes« a költeménynek a hőse, azt t. olvasóink itéljék meg maguk az itt vázolt meséből:

Az ifjú szerzetes, a »bölcselmi költemény« főszereplője tulajdonkép egy trónkövetelő, ki hiveitől elhagyatva, az ellenféltől üzetve megutálja a világot és Isten valójának ismerésébe kivánván elmélyedni, szerzetessé lesz. Megküzdve a szerelem, dicsőség s szabadság csábitó démonjával, a szerzetesek és rendfőnök ellenvetéseivel leteszi az ünnepélyes fogadalmat. De ép e pillanatban lép elő a püspök, mint a jogos trónkövetelő védője és buzditja, hogy elhagyván e zárda falait, az őt megillető trón kiküzdése végett pártja élére álljon. Majd a hódoló főurak és fegyveresek lelkesitő szavától elkapatva hütlen lesz esküjéhez s a világba visszatér. Seregét ütközésre vezérli. Abban, mint ismeretlen harczossal, trónkövetelő testvérével megviv s azt elejti. A haldoklóban felismeri testvérét. Az esküszegés és testvérgyilkosság mardosása s a balra fordult hadi szerencse miatt, megutálja a földi létet s az Isten után epedve — öngyilkossá lesz.

Nem furcsa egy história? No már az ily ifjú éppen nem való szerzetesnek; s midőn azzá lesz, azt nem a vallásban gyökerező mély meggyőződésből teszi, hanem holmi ábrándos költői kalandként. Avagy mondhatja-e azt egy szerzetes: »A nagy, a dicső, ki leszámolt magával, a léttel, a földdel, az éggel.« Ezt egy elkeseredett, megcsalatott szellem, de nem egy Istent-kereső szelid lélek mondhatja. Helytelen az elveszett bűnösre vonatkozólag mondani: »S ha nincs soha mód már segiteni rajta, úgy itt legalább mi az árva bukottért hadd zengjük imáink.«

Vagy ezt: »Oh mily jó lesz itten járva szőni szent ábrándokat.« Vagy való a hitbeli belső élet s akkor nem ábránd; s ha valóban ábrándot sző, nincs köze a szenthez.

A végkifejlet az meg már éppenséggel elvetni való. Egy szerzetes, aki, mert Isten után eped, öngyilkos lesz! Talán csak nem akar ez az öngyilkosság eszményitése lenni? Im az ifjú szerzetes így szól: »Hadd veszszek itt mint egy féreg, öljenek meg engemet. Itt a porba leborulva, hadd marczangolom magam, Isten irgalmát koldulva, s veszszen hirem nyomtalan.« S folytatja e furcsasággal: »Vége már, nem harczolok, véget ért ma az én éltem; Isten, a tiéd vagyok (?) hütlen gyermek visszatértem. Mozdulatlan, mereven rajtad csüngök, örök fenség s nem mozdit el semmi sem kebeledről, végtelenség! Tovább ne perdülj unott élet orsó; szivem, multadnak romja ne maradj! Oh percz, e hazug létben az utolsó, az igaz létnek első percze vagy! (Sziven szúrja magát és meghal.)« S most erre következik a szerzetesek dicsőitő kara.

Ahol a tartalom ilyen, ott azután hiába a szép költői nyelv, a külső forma nem békithet ki a belső lényeggel.

**87. A szabadkőmivesek** fő-fő nagymesterére, Lemmi Adorjánra, aki különben csillagzatára nézve olasz zsidó, nagyon rájár a rúd. A multkor gyülést tartott, összehiva soksok páholy képviselőit, de biz egyesség helyett széthuzás lett a gyülés vége. 26 páholy képviselői kijelentették, hogy Lemmi úrral semmi közösséget nem akarnak, lévén őneki

még régi időkből holmi lopási, sikkasztási s egyéb hasonló piszkos »elintézetlen« ügyei.

**88. Katholikus kör** van készülőben sokfelé, legujabban Léván is. Az ottani iparos olvasókör tagjainak kath. része ugyanis belátván, hogy nem lehet szó neutralitásról, mikor a vallás ügyeiről van szó, uj kört alapit Kath. Kör czimén. A kör első sorban az iparos osztályt fogja magában foglalni, de mint az általános hangulatból kivehető, a magasabb osztály is helyesli az eszmét, sőt nem idegenkednék ezen vagy más hasonló körbe belépni. Mindez a lévai kath. hitéletnek öntudatos voltára mutat. Adja Isten, hogy a készülődő kath. kör eszméje mennél előbb testté váljék s mihamarább teremje meg gyümölcsét, a kath. önérzet megszilárdulását!

**89. Schlauch biboros Rómából** sok kitüntetést hozott haza magával, köztük a legnagyobb az, hogy a szent Atya a nagyváradi latin szert. káptalan összes tagjait megajándékozta és kitüntette a hermelin major kappával, melyet Magyarországon eddig csak az esztergomi és kalocsai kanonokok viselhettek. Ezenkivül több személyi kitüntetést is eszközölt ki.

**90. Vallás és művészet.** Amint az igazi vallásosság szelleme áthatja az emberi élet összes viszonyait és emeli, nemesiti azokat, úgy érezhetők minden téren hiányának nyomai, következményei is. A rohamosan terjedő vallási közöny eléggé érezhető már napjaink művészetében is. Minden érzék kihalt a vallásos művészet iránt. Találkoznak ugyan művészek, kik hivatásukat magasabb szempontból fogva fel, komoly ügyekezettel szentelik egész erejöket és tehetségöket a vallásos művészetnek. De egyrészről csekély e nemesebb érzésü művészek száma, másrészt pedig elleneik annyi akadályt gördítenek törekvéseik elé, hogy csak a legnagyobb önnralom biztosithatja dicséretes kitartásukat. Bécsben történt rövid idő előtt, hogy egy fiatal festőművészt szemrehányással illettek tanárai, mesterei, mivel Führich, Richter Lajos és más hasonló érzésü festők müveit behatóan tanulmányozta és utánozni iparkodott! Pedig Holland, a hires műtörténész azt mondotta: »Ha bekövetkeznék egyszer az idő,

hogy Führichet nem fogják méltányolni, akkor véget ért az igazi művészet.« A kiállítások alkalmával is tapasztalhatni, hogy a vallásos tárgyú művek mily kevés figyelemben és elismerésben részesülnek. Ha elfogadják is a »juryk« az ily munkákat, szorgosan gondoskodnak arról, hogy azok a látogatók szemei elől — lehetőleg elvonassanak. A legkedvezőtlenebbül helyezik el azokat, oly »magasra függesztik«, hogy a szem alig képes hozzájok felhatolni. Csak mintegy rejtve tenyészhetik tehát a vallásos művészet és csoda, hogy még egyesek vállalkoznak arra, hogy e tövises, hálátlan pályára lépjenek.

E szomorú tapasztalatok inditották München nemesebb érzésü, ideálisabb törekvésü művészeit arra, hogy a vallásos művészet felkarolására, előmozditására, felvirágoztatására egyletet alakitsanak ily czim alatt: *„A keresztény művészet ápolásának társulata.“* Czélja egyrészt állást foglalni a küzdelemben, mely a hit és hitetlenség között folyik; másrészt az eredeti művészi alkotás és a gyári termelés közötti különbség feltüntetése mellett, az igazi keresztény művészetet fejleszteni.

Ami az első pontot illeti, jelentőségét nem nehéz belátnunk, ha tudjuk, mily igazak Plattner idevonatkozó következő szavai: »Vasárnap az istentisztelet helyett dorbézolni, a papokat gyalázni és hétfőn oltárképet festèni, templomi ablakfestményeket készitèni, vagy szent szobrokat faragni, oly munka, aminőre csak a mai kor gyermekei képesek.« Hogy ily gondolkozás mellett méltó tolmácsa legyen valaki a vallásos eszméknek, teljes képtelenség. Pedig sokan vannak ilyenek a mai »egyházi művészek« között. Oda kell tehát hatni, hogy csak igazán vallásos művészek kapjanak templomaink számára megbizásokat!

Nem ok nélkül vette fel továbbá a nevezett társulat programmjába azon törekvést, hogy feltüntesse az igazi művészi alkotás és a gyári termelés között fennálló nagy különbséget. Úgynevezett »műintézeteink« túlnyomó része csak — gyár, hol a művész csaknem teljesen elenyészik és közönséges munkássá lesz, ki egészen nélkülözi a művészi alkotáshoz szükséges szabadságot és sablonszerü utánzóvá alacsonyul. Kenyeret nyujt ugyan az ilyen foglalkozás, de szárnyát szegi

a tehetségnek, sirját ássa a művészetnek. Az ily intézetekben megvan u. i. szorosan határozva minden »művésznek« a maga teendője. Az egyik csak a testrészeket, a másik csak a ruhákat festi, a harmadik csak diszit. A »szobrász« méterszámra faragja a szenteket! Nem is lesznek az ily intézetek produktumai maradandó becsü alkotások! Egészen más körülmények között jöttek létre azon műdarabok, amelyek a régibb századokból ránk maradtak és ma is nagy műbecscsel birnak.

Zászlajára tüzte még a társulat azon feladatot is, hogy az igazi keresztény művészetet előmozditsa, azaz művészeket képezzen, kik szivvel lélekkel függnek a vallásos alkotásokon, és műveiken visszatükröztetik azon mély meggyőződést, melyet legkevésbé sem hajlandók anyagi előnyök kecsegtetéseiért feláldozni. Mert ma Krisztus-képet festeni és holnap Renán arczképét készitení, ép oly kevéssé egyeztethető össze, mint — hogy egy aktuális esettől kölcsönözzük hasonlatunkat — »jó katholikusnak« vallani magát és a polgári házasság mellett lelkesülni! Valódi egyházi művész csak igazán vallásos ember lehet, mint azt Führichnél látjuk, ki szigoruan megkivánta tanitványaitól, hogy vallási kötelmeiket lelkiismeretesen teljesitsék; gyakran és áhitattal vegyenek részt a vallási szertartásokon és ihletüket az élő hitből meritsék. Tudta ő, hogy a művészet a vallásnak köszöni eszményi lendületét, kenetességét és hogy viszont az épitészet, a festészet, a szobrászat mint a magasabb lelkesedés szüleményei ékitik a vallási szertartásokat és a nagy természettel versenyezve dicsérik Istent az ő műveiben.

Ily törekvéseket tüzvén maga elé a nevezett társulat, kivánjuk, hogy működését minél nagyobb siker koronázza! Hazai művészeink is példát vehetnének pályatársaik kezdeményezéséről, mert máskép hiába panaszkodnak, hogy a nagyobb egyházi műalkotásoknál túlnyomó részben idegen művészekre vagyunk utalva.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# KERESZTÉNY SZOCZIALISTA AKCZIÓ.

Irta DR. PETHŐ.

Ne dümmögjetek, ne truczczoljatok, hanem ha nem tetszik a franczia világ járása a Pyrenék s Vogesek közt: ott a nép, forduljatok hozzá, appelláljatok hozzá s iparkodjatok, hogy megértse nyelveteket; mert ha megért: tietek a győzelem.

Körülbelül így szólt XIII. Leo pápa a franczia monarchistákhoz.

Ezt kell mindenütt ismételgetni! Ha a parlament nem tetszik, válaszszatok mást; hiszen ti választjátok. Ha a kormány nem tetszik: ültessetek helyébe mást. De ne bujjatok el szilvafáitok árnyékába vagy zöld salugáteros kastélyaitok homályosságába s ne fujjátok elkeseredésteket a pipafüst bodor felhőibe. A világ elszáguld fölöttetek s ti mint elmult korok gyenge árnyai idegenen lézengtek a földön.

Trón és oltár egyaránt a demokracziához fordul, benne s általa dől el az eszmék uralma. Amit népek ragadnak meg millió karral, — amiért dobban millió sziv : azé a győzelem, azé a lét! Azért csak oly gondolatok vétetnek számba, melyeknek a népben s általa a parlamentekben kifejezésük van. Enélkül a gondolatok éretlen fejlemények, melyeket legfölebb boldogabb jövővel kecsegtethetni, — vagy éppen halvaszülöttek, melyeket anyakönyvezés nélkül is koporsóba tehetni. E demokracziához utasit a pápa, — e demokracziához kell fordulnia minden eddigi módot

meghaladva, de az elvet a végletekig keresztülvive az egyháznak. Nagyszerűek e részben Manning nyilatkozatai, melyekben az amerikai „munkalovagokat“ védi: „Eddig a világon dinastiák uralkodtak, — ezentúl a szentszék majd a néppel lép érintkezésbe és pedig a püspökök útján, kik naponkint érintkeznek a néppel. (Nálunk is ?!) Minél világosabban értik ezt.meg, annál erősebb lesz Róma. Soha se volt az episkopatus oly független a világi hatalomtól s oly szoros egyetértésben önmagával s Rómával. (Nálunk is ?!) Ha ezt be nem látják, s az egyháznak fölajánlt hatalmat fölhasználni nem akarnák, akkor sokat mulasztanának és nagy zavart okoznának. Az egyház a nép anyja, barátnéja és védője. Valamint az Úr a nép közt járt: úgy él az egyház a nép körében!“

Nagyszerű szavak, melyek a legmodernebb püspök áldásdús életét kommentálják.

Különös, hogy a trón is ez ötletre jutott; de természetesen csak vesztére!

II. Lipót belga király a demokracziához fordult, midőn követeli a referendumot, az appellátát a kamaráktól a néphez, — midőn követeli a jogot, hogy a király *a nép elé* terjeszthesse a törvényt, melyet károsnak itél s követeli, hogy a nép plebiscitje döntsön sorsa fölött. Mert amit a nép megragad, amit megért, az hatalom, az él; — amit pedig ignorál, ami életében nem is érvényesül, az lehet fönséges mint a Plató universaléja, de senkinek se kell; egy tyúk kotkodácsolása jobban veri föl a világ csendjét, mint a plátói tudósok harcza.

Ha a kereszténységet a lejtőről, melyen a lehetetlenségbe s feledésbe csuszik, ismét régi, erőteljes pozicziójába akarjuk visszahelyezni: akkor mutassuk be s léptessük fel mint élő, korszerű, tenni-hatni képes intézményt; mutassuk be mint oly tényezőt, mely valamit hordoz, — mint oly központi tengelyt, melyen ha nem is az egész világ, de a világban az ép, erős elem forog; nem pedig mint merő, hagyományos

chablont, melyből a maradi világ még ki nem nőtt egészen. Mutassuk meg mint erőt, mely a népben él és hat, emel, segit és boldogit. Ha a kereszténységet így fogjuk bemutatni: akkor megint majd körötte jegeczesedik a világ; de mig ezt nem teszszük: addig csak kegyelmes türelemre számithatunk. Mert a társadalom merő élet, merő történés, hatás és okozás; — benne csak az érvényesülhet, ami él és hat.

Igaz, hogy nincs minden e felületen; az eszmék, elvek, nézetek rendszerét, mely az ember belső ábrázatja, nem hordhatjuk mint a kévét csak úgy hónunk alatt; homlokunkra sincsenek irva s cselekedeteinkben is gyakran csak lappanganak; de azért azoknak az elveknek okvetlenül kivül kell tért hóditani, ha nem akarnak összeaszni s minél mélyebbek és szükségesebbek: annál élénkebb és gyakoribb érvényesülést kell szereznünk nekik. S így bár tagadhatlan, hogy a kereszténység általános elvei nagyon mélyen benn ülnek a nyugati czivilizáczióban s bár azok az emberek is, kik nyiltan szakitottak vele, még jó darabig, — sőt nemzedékről nemzedékre is — magukon hordják elmosódott szellemét mint az égett ember a tűz szagát; de ettől a diluált kereszténységtől úgy elterjedhet s elhatalmasodhatik a legvastagabb pogányság, hogy feledésbe megy a kereszt s az oltár.

Higyjük el, minden kopik; a kereszténység is hanyatlik s öregszik; az a kereszténység, mely a nép eszében és szivében, tehát az életben van lerakva s nem az a kereszténység, mely változatlan tan, s melyet a kodexek őriznek; új körülmények közé nő bele a társadalom, melyekben a kereszténységet szinte elégtelennek, hatástalannak, jelentőségtelennek tartják; a földi élet küzködései mintegy arra szoritanak, hogy szükségesnek és döntőnek csak az érzékit s anyagit tartsuk s az ezekért folytatott harczban a lelki s az emberi háttérbe szorúl, — pillanatra úgy látszik, mintha boldogulnánk nélküle; azért a kereszténység szen-

tencziái izetlenekké válnak; — elveit kivihetetleneknek tartják s az életre oly kevés befolyásúvá lesz, mint „a fényes segédlettel czelebrált pontifikális mise“ a király névnapján hivatalból megjelent polgári s katonai kitünőségekre. — Buzgalmunkat egyoldalu s higvelejű jóakaratnak; hithűségünket fanatizmusnak; meggyőződésünket tévedésnek tartják; a társadalom nagy rétegei pedig egyszerüen nem törődnek velünk, s dómjaink s tanaink fölött napirendre térnek.

S honnan ez az elpártolás a régi zászlótól? Uraim! Egy nagyszerű, fönséges, isteni kriteriuma van a nagy világ szemében az igazságnak, az elveknek *s ez a tény, a tett!* Azért volt a kereszténység hatalmas és tiszteletet parancsoló, mert inkább tény volt, mint tan. Nemde úgy volt? Hiszen a kereszténység, az a radikális, substantiális kereszténység, az maga a megtestesült, a szerető s szeretetből szenvedő Isten. Ez pedig egy tény, s ami tan van benne: a ténybe van foglalva. Ez a nagy tény . . . a „verbum crucis“, „quod factum est.“ A „Verbum“-é a hatalom, amelyről mondhatjuk: „quod factum est“; azé az igéé a hatalom, amely ige ténynyel lett, amely ige testté, valósággá lett.

Mutassuk fel tehát a valóságokat az új világban, ha akarjuk, hogy számba vegyenek. Új világról szólok, mert a társadalom törekvései a felforgatás áramává duzzadtak, a régi medret elhagyták s a maradi, régi eszmék városa, bár tündérszép mint Velencze, eliszaposodó lagunákon tétlenkedve várhatja teljes rombadülését; a tenger árjai más felé folynak már, a kincscsel megrakott hajók másmerre járnak már; s amerre régen jártak, ott már csak dohos szag és szegénység lakik.

A verbummal, „quod factum non est“, bátran felhagyhatunk; lehet ragyogó, de hideg mint a januári égbolt csillagai; fáradt arczczal hallgatják azt az elkinzott, elcsigázott emberek. Nem melegiti fel őket;

nem értik. Hagyjunk fel tehát a nyelvvel, melyet már nem értenek; — hagyjuk el a medret, mely holt érré iszapodott: beszéljünk úgy, hogy megértsenek s torkoltassuk be az örök eszmék hatalmas áramát abba a mederbe, melyben az élet tolong.

Mit értenek most? Mi a világ nyelve, melyen megszólaljunk? ez a kérdés.

Kenyeret kér s élni akar, még pedig emberhez méltóan; ez az emberiség nyelve; ha ezen szólsz hozzá, azt megérti. Az emberiség nyelve *nem a politika;* hanem *erkölcsi s anyagi érdekeinek nyelve.* Az angol Stephens így irja körül azt, hogy mit értenek ma, s miről van a szó: „Nem forog a szőnyegen politikai, hanem kés- és villa-kérdés, — az embernek joga az otthonhoz, a tűzhelyhez és a boldogsághoz, — az embernek joga Isten szabad levegőjét szivni, Isten szabad földén járni. Arról van szó, hogy a munkás tisztességes kabátot és kalapot szerezhessen, — hogy legyen otthona és tűrhető ebédje, hogy ne kelljen dolgoznia többet, mint amennyit elbir, és annyi bért nyerjen, hogy tisztességesen élhessen.“ Mindezt pedig azért hangoztatják, mert fölnyiltak szemeik; elcsigázott pilláikat fölpeczkelte a végső nyomor, melybe a méltatlan ember-kiaknázás a társadalom óriási rétegeit döntötte.

Azontúl már csak egy járja: érdekfelölelés! ... ez a titokzatos jelszó, melynek erejében kunyhókból indulnak ki s elboritanak világokat, — hiveket toboroznak s oly hálát és ragaszkodást szitanak az emberi keblekben, — azokban a siket, érzéketlen szivekben, mely vértanukat ad. Érdekfelölelés ... ez a varázsgondolat, mely a vallási, erkölcsi, politikai szkepticizmusban haldokló nemzedékekbe lelket önt, s ha irányuk s röptük oly alacsony is mind a fáradt madáré, föllenditi azt a jobb remény s az önbizalom áldásos irgalmával.

Nagy, kiható pártok mindig érdek-pártok. A

német centrum „megingathatlan tornya“ az erkölcsi s anyagi érdekek felölelésén emelkedik, és pedig a nép s nem a bourgeoisie — értem a „pénz s a műveltség“ jelenlegi birtokosait — ismétlem a nép érdekeinek felölelésén. Onnan ereje s állhatatossága; de ugyanonnan előzetes nagy feladata és óriás munkahalmaza. S jóllehet a népnek vannak anyagi és erkölcsi érdekei s ezeket egymástól elválasztani vagy az egyikét a másiktól függetleniteni akarni a leglaposabb badarság volna, mégis, amint most áll a világ: mindent háttérbe szoritva s ami még áll, azt is összezuzással fenyegetve föltárulnak az élet, a kenyér, a létért való küzdelem rémséges, mert elhanyagolt érdekei. Ezeket kell most kiválóan gondozni, az erkölcsieket pedig el nem hanyagolni; de aki az erkölcsieken kezdi, higyje el, azt a társadalom s a veszélyeztetett osztályok zöme meg nem érti. Az emberiség idegeit ez érdekek feszitik, — figyelmét teljesen ezek kötik le, — minden másnemű aspiratiónak szárnyát szegik s az eszményinek megértését lehetetlenitik. Érdeklődésük le van fogva a küzdelemben, másra se idő se erő nem kerül; a koldusságra kárhoztatott lélek kedve szürke és homályos szinekben mosódik el, mint az ájuldozónak szemvilága. Ha tehát most azt akarjuk, hogy a világ megértsen; érvényesitsük a keresztény elveket a nagy, létért való küzdelemben; forditsuk meg azt az óriási hadihajót, a keresztény igazságot, s térjünk a sekély lagunából, a holt érből az eszmék nyilt tengerére, hol a társadalmi nagy harczok, az osztályokba nyomoritott emberiség vivja küzdelmeit; lépjünk a nép anyagi érdekeinek megóvásaért és emeléseért sorompóba. Ez pedig teljesen az élet kellő közepébe tereli munkásságunkat. Ne gondoljuk, hogy vétünk egyházisságunk, konservativismusunk ellen; az egyházi akczió modorában konservativismust nem ismerünk; a modor s a taktika változik; az nem lehet konservativ; konservativ csak

az elv. Az egyház nem maradhat a mult század pasztorácziójában; nem maradhat a „cura animarum“ eddigi, a templomban s iskolában folytatott tevékenységénél; ez már különben is eliszaposodott, holt ér azon értelemben, hogy az emberiség árama nem tart már a templom felé s a társadalom tényleges alakulására az eszméket, tehát a vezérgondolatokat nem a templomtól kérik. Ha mi azt akarjuk, hogy a társadalom mégis szerintünk alakuljon, nekünk magunknak kell eszméinket utána vinnünk, — reá kényszeritenünk, — úton-útfélen ajánlgatnunk, — tolakodva toborozni nekik hiveket; nem pedig várnunk, mig hozzánk jönnek s kérnek sebeikre irt s hályogos, mámoros szemükre nagyitó üveget. Nagy, társadalmi rétegek teljesen el vannak idegenedve templomtól s oltártól; a keresztelés, temetés s eddig a házasság hozta azokat csak érintkezésbe a pappal; de ez összekötő szálak vajmi hitvány s gyenge kapcsok s csak a testet, a külső formát tartják: a lélek kinőtt már belőlük, az új eszmék szárnyára kelt s az egyházi ténykedések igénybevételében csak a gubót látja, melyből a lélek lepke módjára kirepült.

Így tettek a régi hittéritők: utána jártak az embereknek, — belementek az életbe, — nyomozták az élet leglágyabb írvetését, — fölkerestek s átalakitottak minden társadalmi intézményt. Így lett kereszténynyé a társadalom! A példa érthető és meglepő. Alkalmazása korunkra a legprimitivebb következtetés műve! Magunk körül társadalmat látunk, mely emanczipálja magát a kereszténységtől: ha akarjuk megtériteni, járjunk utána; vigyük bele életébe s intézményeibe a kereszténységet. Mivel pedig a XIX. század társadalma a szoczialis eszmék lendületében készül új, pogány alakot ölteni: épen azért az anyagi érdekek felkarolásában kell kimutatni a kereszténység életrevalóságát. Ismétlem: azé a jövő, ki az emberekhez érthető nyelven szól; az emberiség pedig

most egy nyelvet ért csak, egy nyelvet, mely egy szót hajtogat s százszorosan körülir, — ez a szó: *érdekeink!*

Ezeken kezdjük, mert rajtuk mutatkozik az Istentől és hittől elfordult emberiség átka; ezeken kezdjük, de már e kezdetet is rögtön keresztény alapokra fektetjük. Mert a szocziális bajok gyökerei a kereszténységét vesztett emberiségből sarjadnak. A szocziális kérdést csak úgy oldhatjuk meg, ha a vezérlő köröket ép úgy mint a néptömegeket theoretikus és praktikus kereszténnyekké teszszük. Minden egyéb csak a felületen tapad, s a kérdés magvát nem érinti. De csak a kath. egyház képes arra, hogy az emberi társadalmat nagyobb kiterjedésben s mélyebb behatással kereszténnyesitse. Ebben rejlik az egyház belátlhatlan szocziális feladata és jelentősége. A katholiczizmus, — mondotta már jóval ezelőtt Pereire Izsák zsidó, — az egyedüli hatalom, mely szervezeténél fogva alkalmas nagy szocziális tevékenység megindítására.“ Bár belátnók ezt, mielőtt késő volna. A katholikus öntudat ébresztése e téren az első lépés, s ez öntudatnak erős kézzel *a nép anyagi érdekei közé kell nyulni;* ez érintés elevenjére tapint a nyomorultaknak, felocsúdva kezdik belátni, hogy jót akarunk nekik.

Ismétlem tehát: a keresztény akczió programmjainak első és főpontját a keresztény szocializmus képezi, mely varázsfuvalommá olvad, midőn a világ lealacsonyitó nyomorán segiteni akar!

Mást a világ jelenleg nem ért! A szocializmus hóditása világosan bizonyitja. Ne vakuljunk! A szocializmus nem merő bujtogatás; a szocializmus egy szekta, mely mély, *mindent átjáró s megrágó elégedetlenségből szivja hatalmas kifejlését.* Nem zavarogni szerető elemek utczai tüntetése; hanem rendszer. Rendszer, mely segiteni akar a világ helyzetén. S honnan népszerűsége? mert eget-földet renget a kiáltás a segitség után. Segitség pedig azért kell, mert nagy s mély a baj.

Ha a kereszténység nem segit: akkor az utópiák vérmes izgalmai s az elkeseredett ember véres öklei a társadalmat beláthatlan chaosba sodorják. Már is sodorják; mert késedelmesek vagyunk.

A történelemben gyakran látni, hogy tévtanok s forradalmi mozgalmak reakczióból származtak nagy bajok ellen. A montanizmus s novatianizmus ép oly reakczió volt, mint a janzenizmus az egyház elvilágiasodása ellen; alapjában nemes törekvések, melyek minden lelkes sziv bánatában viszhangoztak. S mit tett ez általános, nemes törekvéssel szemben az egyház? A jóindulatu s buzgalmas, de fegyelmezetlen elemeknek nem tett eleget, ők gyors reakczióra akarták volna magukkal ragadni s midőn az nem sikerült, lóra pattant s fegyvert fogott a herezis, az akarta a reakcziót megcsinálni a megsértett igazság rehabilitálására. Így van az most is; a társadalom forrong; mételyes elvek baczillusai megmérgezték vérét s felduláták az elemek egyensúlyát; a ragály szép szavak takarója alatt pusztitott a ker. társadalomban s bár jajveszéklést eleget hallatott, de gyökeres orvoslásra sem az egyházban sem az államban nem talált: azért felülkerekedik egyház és állam fölé a forradalmi reakczió, a nagy erkölcsi, vallási, politikai, társadalmi herezis: a szoczializmus, mely úgy tud beszélni, mint akár az evangelium a pogánynak s barbárnak; — mely győzelemittasan kibontja lobogóját s a csüggedő s kétségbeeső nyomorultak milliói benne egy új jelet látnak, s megesküdnek rá, hogy nem halluczinácziő, hanem merő valóság, amit leolvasnak róla: in hoc signo vinces! A szoczializmus — az eltaposott érdekek reakcziója, — minden fönnálló rendet, gátat, viszonyt elsöpör. Amint mondtam, nemcsak társadalmi, erkölcsi, vallási herezis, hanem nemzeti is. A szoczializmussal szemben a „nemzet“ ismeretlen kategoria. Az új pogányság e cseréplábu bálványképe előtt a szocziális mozgalom, ha egyszer forradalomba csapott át, meg nem áll;

mint Schulze-Gavernitz irja: a szoczial-demokráczia következtében a német nép már is két „nemzetre“ oszlik, melyek közt minden érintkezés és közlekedés megszakadt, — melyek mindegyike máskép gondolkozik, máskép érez, — melyek Disraeli Angolországra vonatkoztatott szavai szerint, oly idegenek egymással szemben, mintha más-más világöv alatt születtek volna.

Tehát új földet, — új hitet, — új vallást, — ne ezt, mely elnyomásunkra vezetett! mást! miért ne lehetne más hit, más vallás, más föld, melyen számunkra is, ha nem paradicsom, de tűrhető megélés otthona nyilnék. Más társadalmat, ne ezt, melyben lealacsonyitásunk megengedtetett! A szoczializmus felöleli az egész embert s annak minden viszonyát; a nyomor elkeseredése széttör öklével minden eddig fönnálló intézményt: nemcsak társadalmat, jogrendet és államot, hanem egyházat s nemzetet egyaránt. Csalódásban ringatják magukat, kik mint a belga szocziális kongressus egyes előkelő tagjai, köztük D'Hulst, a párisi kath. egyetem rektora, hirdetik, hogy a szoczializmus kizárólag gazdasági mozgalom; nem igaz; nemcsak gazdasági mozgalom; hanem a szoczializmus társadalmat, politikát, vallást magával rántó forradalom. A szoczializmus nagy befolyását az ő mély részvétéből magyarázzuk, melylyel a nép bajai és szenvedései iránt viseltetik. Aki ezt az erőt, a részvét hatalmát le akarja győzni, annak erkölcsi hatalmasságokat kell felléptetnie és a munka követelményeit, a dolgozó ember igényeit ki kell elégiteni. Meg kell mutatnia, hogy *szeret és sajnál.* Mi volt a kereszténység más az erkölcsi világban, mint a szánakozó és áldozatos szeretet? Mi volt hatása más a kedélyekre mint éppen ez, hogy kimutatta a nyomorúltaknak, kik átérezték mélységes sajnálatra méltó voltukat, hogy szereti őket s részvéttel viseltetik irántuk. Most is az alsó osztályoknak bajai beláthatlanok; nyomorúságuk öntudata világosabb és tűrhetlenebb mint va-

laha; s azért ahoz fordulnak, aki szereti őket. *Akik szeretik őket, azokat szocializmusnak hivják.* Ha ez elég ahoz, hogy szocialistákká legyünk: akkor minden nemesen gondolkozó ember szocialistává válik. Akkor szocialisták Carlyle, Puskin, Kingsley, Manning, Schaftesbury ép úgy mint Lassale, Marx és Bebel. Kegan Pál legalább ezt a vonását emeli ki a szocialista Kinsleynek jellemében: „az imádság embere volt s Krisztus iránt szenvedélyes szeretettől áradozott szive, kiben a szentek példája szerint testvérét s barátját tisztelte. Mikor a bibliát vagy az egyház imáit olvasta: az Isten üzenetét véltük ajkairól folyni. Mély vallásosságával demokratikus irányzatokat párositott s oly szeretetet a szegények iránt, mely *a szocializmussal volt határos.* (Confessio Viatoris, Month. 1891. II. p. 462.)

Ha ez áll, nem voltak-e akkor szocialisták Assisi sz. Ferencz a legragyogóbb elmélettel a szegénység fölkarolásáról s nemesitéséről, és sz. Vincze, Don Bosco a szegénység praktikus segélyzésében?

Ez az igazi szocializmus: a szegények kiható s minden téren érvényesülő szeretete. — A szegények engednek a szeretetnek! Különös, hogy mily ösztönszerüen nyilatkozik meg bennük ez elementáris szükséglet, hogy ahhoz forduljanak aki szereti őket. Még Sue Jenőben is reformert láttak e század első felének elnyomottjai. Regényeivel, melyek felületesek és durvák, de amellett elevenek s élesek voltak mint a tőr, fölkavarta az alsóbb néposztályokat. Munkások feliratokban üdvözölték, mint új vallásalapitót. Midőn egy nap lakásába lépett, előszobájában akasztott ember öltögette rá nyelvét. A szerencsétlennek kezében czédulát talált, rajta e felirással: „Öngyilkos vagyok. Azt gondoltam, hogy könnyebben esik meg halálom, ha annak födele alatt végzem ki magamat, aki szeret és ótalmaz minket.“ Sue Jenő, a munkások ótalma!

A szenvedélyesség sokszoros ellenségévé kiált ki valakit, aki különben tiszta, önzetlen jóindulattal

viseltetik a szenvedő iránt: de a józan ész, a tüzetesebb felismerés csakhamar kikorrigálja a tévedést s a jóindulatot, jöjjön az bármely oldalról, elismerésével s bizalmával tiszteli meg. Az ok ugyanaz: a szenvedő egy nyelvet ért *s ez: a részvét, a szeretet nyelve.* Nagyszerű e részben Manning biboros esete, kinek két nappal halála után a legszebb koszorút azon elismerésben tették ravatalára, melyet a londoni Dockmunkások a Fassingdon utczában tartott gyülekezeten nyilvánitottak. Bateman úr mindnyájok nevében kijelentette: „Angolok, olaszok és irek érzik, hogy a biboros halála által legjobb barátuktól fosztattak meg. A szenvedők iránt való rokonszenve, a jognak védelme s a munkások bárhonnan eredő elnyomatásainak folytonos megbélyegzése által megnyerte a munka embereinek szivét."

Méltán gondolom, hogy ugyancsak világosan kiolvastuk e lapokból azt a sürgető kötelességet s egyszersmind fönséges keresztény föladatot, hogy a társadalom nagy osztályainak forrongó nyomorát enyhiteni ... ez képezi a kath. akcziónak legszükségesebb, s legnemesebb pontját, mely csakhamar a nép szemeinek könyes sugaraiból sző magának s jogosultságának aureolát.

*Ez alapon emelkedhetik nálunk is nagy, keresztény néppárt!* Nincs ugyanis modernebb, időszerűbb gondolat, mint a legveszélyeztetettebb érdek fölkarolása: következőleg párt sem lehet korszerűbb, népszerűbb mint a szocziális reform pártja, melyet mindenki megért, mert mindenkinek szivéhez szól s érdekeinek elevenjére tapint. E helyett meddő politizálásban s politikus traktákban vesztegetik az emberek eszüket és pénzüket. Hiábavaló, nemzeti aspirácziókká felfujt kérdéseket árasztanak el ékesszólásuk árjával, melyek a nép javán semmit sem lenditenek. A néppel egyáltalában pártjainknak akár kormánypárt, akár nemzeti vagy függetlenségi legyen, természetes és praktikus összeköttetésük nincs;

a lelkesülés bármelyikért egyaránt gyujtható, de csak a pálinka melege s nem egy leszámoló, józan belátás, s a törekvések, a kenyeret adó s jólétet emelő törekvések mérlegelése által. Miért lelkesüljön a gazda, a munkás, a kézműves, — tehát a nép zöme — kormány- vagy nemzeti pártért? Programmjuk következetes, elvi és rendszeres szocziál-reformot nélkülöz; morzsákkal traktálja a vajudó, nagy, társadalmi osztályokat. Mindent a véletlenre hagy s ügyefogyottságának s fejetlenségének érzete kirí kapkodásaiból, melyek fennen hirdetik, hogy elve nincs, legalább keresztény elve nincs, a rablógazdálkodásnak, — a paraszt s kézműves osztály hanyatlásának, — a zsidó pénz uralomnak meggátlására.

Csodálkozni ugyan nem igen fogunk e gyámoltalanságon; mert a kereszténység hijja, mely a nyugati párttörekvéseket addig, mig keresztény alapra nem álltak, tehetetlenekké és betegesekké tette, a magyar társadalmi életet is szánalmas véznasággá soványitotta. De ha nem is csodálkozunk nagyon, de már vágyódni vágyódunk a ker. szocziális irány úttörése felé, miután máshol a kezdeményezés nagy erőfeszitéssel foganatositatott!

„Bármit gondoljanak a birtokos és megelégedett osztályok, — mondja Carlyle, a XIX. század Jeremiása, — mióta Krisztus eljött, a világ meg van itélve. Egy „új föld"-re van kilátásunk. Az eszményt meg kell valósitani; de ezt csak mély, messzire terjedő és sokáig tartó fordulat által lehet megtenni, amely be fog állni, a belső embernek fordulása által. A kereszténység főtörvényének végre első és vezérigazsággá kell válni: „Szeresd felebarátodat úgy mint tenmagadat." Carlyle volt feje lelkes tanitványai hóditó csapatának, kik manap is fáradhatlanul dolgoznak és már csodálatos eredményeket vivtak ki. Carlyle hivta életbe a „keresztény szocziálistákat, a „Fabiusi egyesületet"; mely a fönnálló társadalom

„fordulását“ megrázkódtatások és forradalmak nélkül akarják új vágányába zökkenteni. „A fiatal ügyvédek, orvosok s kiváltképen papok közt számtalan szocializtát találunk, — irja Schulze Gävernitz „zum socialen Frieden“ czimü művében, — kik nyiltan szocialdemokratáknak vallják magukat. De jegyezzük meg jól, mindezek a „szocializtáták“ erősen hangsulyozzák, hogy egy új társadalom felállitása, mely szakit teljesen a most fennállóval, utópia! nemcsak kivihetetlen, de fogalomban is okadatolatlan és érthetetlen. Minden haladás csak a fönnálló rend tova fejléséből magyarázható ki. Részint emberbaráti, részint keresztény szempontból a gyárosokban, — az individualismus és kapitalismusban, manchesteri „laissez faire, laissez-aller“ politikában halálos ellenségeiket látják.

Ily „szocializtáták“ gondolom mi mindnyájan vagyunk s akik még nem azok, kötelességünknek ismerjék azokká lenni; mert a ker. morális — a ker. ethika és társadalmi nézetek, ha komolyan foglalkozunk velük, oly fényt árasztanak szemünkbe, hogy bódulva fölkiáltunk: mikép hagyhattuk a dolgokat a bomlás e lejtőjére lépni s még inkább, mikép lehetséges, hogy ez állapotokkal megbarátkozni hajlunk.

Az egyháziaknak első sorban kell ily „szocializtákká“ válniok, és pedig azért, mert ők született vezérei a népnek, — ők kebelében élnek, — ismerik s megosztják bajait és szenvedéseit.

Kingsley, a nagy angol szocziális reformer hirdeti, hogy a Pair és a lelkész született vezérei a népnek; az ő kötelességük kifejezést adni a keresztényellenes társadalmi visszásságoknak, és élére állni a nép javát előmozditó mozgalmaknak. Tőlük kell kiindulnia azon józan felfogásnak, hogy ne sokat vesződjünk a „nemzeti“ és „függetlenségi“ vagy más mondva csinált különbségekkel, hanem az üres szalmát cséplő, terméketlen szónoklatok helyébe, érdekeink égető megbeszélését tüzzük ki pártéletünk tisztázására.

E felfogásnak paraszt- és kézműves- és munkás-egyletek létesitése által törünk utat, amely egyletek fölkarolják az egész munkás embert, de amint emlitém, az időszükségleteinek sugallatából első sorban, a végveszélylyel fenyegetett anyagi érdekeket. Az Isten is az embert „in funiculis Adam, in vinculis caritatis" vonzza. Mi is az embert, szenvedő, érzékeny oldalán fogjuk s anyagi előnyök nyujtása által, melyeket az egyleti tevékenység révén érünk el, bizalommal, küzködő, vállalkozó szellemmel töltjük el helyzetének javitására!

Midőn nálunk fenyegetett anyagi érdekekről van szó: előtérbe lép nem annyira a szoczialdemokraczia, mint inkább a zsidókérdés; de mindkettőnek alapja és gyökere egy: nagy társadalmi rétegek nyomorúsága és folytonos elnyomoritása. Hiába mondják, hogy e modern szoczális válságok csak bujtogatások és fajgyülölet megnyilatkozásai. Így ugyan ki nem dekretáljuk sem a szoczialdemokraczíát sem a zsidókérdést. Sikeresen és lelkiismeretesen mindkettő ellen csak azon esetben küzdhetünk, *ha jogosult követelményeiknek elismerésben úgy mint tényleges igazságszolgáltatásban eleget teszünk.* Mert ki vonhatná kétségbe, hogy igazságon és jogosultságon alapszik e két kérdés:

*A nemzeti vagyon mily nagy része van zsidókézen s a nemzeti munka mily nagy részét végzik érte?*

*Mily vallás-erkölcsi, politikai és szocziális — általában véve szellemi — befolyásuk van a zsidóknak s hogyan élnek vele?*

Ki van inkább hivatva és ráképesitve e kérdések s az azokkal karonfogva járó nagy népérdekek tanulmányozására és fölkarolására, mint épen a papság?!

Angliában sok vallásos és egyházi lap tért nyitott a szoczializmus megbeszélésére, így a Church Times és a Church Review; nagy tekintélyü lapok mint a Record és az oly nagy elterjedésnek örvendő,

medhodista Christian World, fölszólitották Champion H. szocziáldemokratát, hogy tisztelje meg őket czikkeivel. Henry George Angliában való első tartózkodásakor nagy hatással beszélt a londoni Sion-Collegiumban 500 pap előtt. Sőt utolsó tartózkodása alkalmából templomban beszélt nagy gyülekezet előtt, melyet a keresztény-ifjak egylete hivott egybe. . . . Henry George egész propagandáján vallásos alaphang vonul át. — Egyházmegyei zsinatok is nagy érdeklődéssel foglalkoztak a szocializmussal. A rochesteri anglikán zsinaton a többi közt így szólt a püspök: „Az egyház egyedüli biztonsága abban áll, ha a vezetést kézre keriti. Minden eszközét s hatalmát arra forditsa, hogy úgy ezen földi élet mint a következő örök életnek érdekeiben hathatósan segitse a munkás népet.“ A lambethi 1888-ban tartott „pananglikán püspöki konferenczián,“ mely az egész anglikán egyház képviseletének tekintetett, a megvitatandó tárgyak sorozatába a szocializmust is fölvették. Sz. Máté czéhe hódolatos emlékiratot nyujtott be a zsinatnak, mely melegen pártfogolta a szocializmust. A püspökök is igen rokonszenveztek a beadványnyal; a papoknak még külön is megengedtetett, hogy a szocialisták egyesületeiben és gyüléseikben részt vehetnek.

Így azután beállhatott az, amit Schulze-Gävernitz ir: „a szocializmusnak Angliában és Skócziában nagyrészt keresztény szinezete van. Minden szocialistikus egyletben határozott keresztény elvű férfiakkal találkozni. Azonkivül vannak „keresztény szocziális“ szervezetek.“ „A felsőbb osztályokban is hemzsegnek a lelkes odaadó férfiak, kik magukat szocialistáknak, sőt szocziáldemokratáknak hivják; s tényleg is azok.“ Mit értenek ezek szocializmus alatt? *értik a munkának jogait és a munkás osztályok érdekeit, melyeket eddig lehetőleg elhanyagolt a szabad kiaknázása az embernek a tőke által.* A törvényhozásra befolyást gyakorolnak az érdekek megvédésére s ezt *szocializ-*

*musnak hivják*, amint hogy eddig a birtokos, vagyonos osztály befolyása a „laissez-faire“ nézeteket vallotta s ezáltal a gyöngét elnyomatni, a szegényt még inkább kiszipolyoztatni engedte, — s *ezt capitalizmusnak hivják*. Van-e valakinek kételye az iránt, hogy az „új világ“ mily csillagzat alatt áll majd? alig hiszem! s nem teljesitenénk-e ez irányban megindult tevékenység által háladatosabb munkát, mint a magyar parlamentben „feketesárga zászlóról“ és „Hentzy-szoborról“ és határozatlan, utopiás „nemzeti aspiraczióról“ tartogatott beszédek elkiabálása által?

Legyen legalább a magyar papságban józan, szocziális-reformer irány! Emeljük a népet német parasztegyletek mintájára alakitott népegyesületek által s eszközöljük a kézművesek szervezkedésének józan keresztény irányba való terelését!

Hogy a szocziális reformok hordozó lelkét félre nem ismerjük, attól tapasztalatunk is megóv. Szocziális reformokat erkölcsi alapoktól elvonni annyi mint a fát a talajból kiszakitani. A vallásnak kell szineznie és éltetnie a szocziális törekvéseket. Kingsley így fejezi be egyik fölhivását a munkások szocziális reformjára: „legyetek bölcsek és akkor szabadok is lesztek, mert csak így lesztek képesitve szabadságtokat észszerüen felhasználni.“ „Isten — mondja Kingsley egy más helyen — csak oly feltét alatt fogja a társadalmat reformálni, ha *minden egyes maga magát reformálja;* mig ellenben az ördög úgy akarja a reformálást, hogy a törvényeket kivánja megváltoztatni, azt az őt feszélyező érdeket pedig, hogy mindenki magamagát javitsa, szivesen mellőzi.“ Mintha csak azt mondaná: mit segit az ilyen reformálás, mely a munkásnak több vagyont biztosit, hogy azt annál gyorsabban felönthesse a garatra s nem nyujt neki emberséget s méltóságának önérzetet; hiszen ez „a sötétségnek átka“, ez az a degradatio, melybe az önzés Minotaurusa milliókat taszitott, kik

sötét falak labyrinthjában s utálatos, patkánylátogatott zugokban élnek, — kiknek számára nincs műveltség, haladás és művészet, mert mit akar a legragyogóbb műemlék egy oly világban, melyben a valóság oly szomorú?!

Tehát erkölcsi reformot, az egyén, az ember reformját kell czélul kitüznünk, — de e czélra az utat a szivekhez az anyagi érdekek gyámolitásán át keressük, mint amelyek fölkarolása bizonyitani fogja az elnyomottaknak, hogy szeretjük őket. „A munkás degradácziója, — mondja Ruskin, — géppé való sülyedése leginkább feltüzeli őt s az egész nemesen érző emberiséget vérmes, hiú, szabálytalan s destruktiv harczra a szabadságért. Nemcsak azért elégedetlenkednek, mert roszul táplálkoznak, (hiszen vannak szocziáldemokraták, kiknek kitünő ételük van), hanem mert nincs örömük azon a munkán, melylyel kenyerüket szerzik. Nem érzik magukat sértve a magasabb osztályok megvetése által, csak azt érzik, hogy az a munka, melyre kárhoztatvák, az állat alá sülyeszti őket. A magasabb osztályok soha sem mutattak nagyobb rokonszenvet a munkások iránt s mégis ez utóbbiak soh'se fizettek vissza érezőbb gyülölettel. Érezni azt, hogy a lélek elhal bennünk, — arra eszmélni fel, hogy egész ekzistenczánk beláthatlan örvénybe merül, — hogy az egyes csak mint óriás gépezetnek szerény srófja szerepel: ez nem felel meg a természet törvényeinek, — ezen Isten áldása nem nyughatik, — ez türhetetlen. Mindent gyártunk, csak embereket nem képezünk; halványitjuk a gyapotot és keményitjük az aczélt, — tisztitjuk a czukort és agyagedényeket készitünk; de soha se gondolunk arra, hogy egy emberi lelket megerősitsünk, — hogy azt tisztitsuk, — és javitsuk.“ Ezek aztán világos, nyilt fejü emberek, kik az anyagi érdekeket pártolván és előmozditván, nem feledkeznek meg arról, ami legemberibb: az embernek erkölcsi nemesbitéséről; kezdjük a földin, hogy végezzük a meny-

nyein, — kezdjük az anyagin és érzékin, hogy végezzük a szellemin. S erre valóban csak az egyház van hivatva; ezen értelemben hangoztatjuk folyton, hogy az egyház nélkül e kérdéseket megfejteni nem lehet.

Zárlatul ide tüzöm a triesi paraszt-egylet alapszabályainak két pontját.

2. §. Az egylet czélja tagjainak lelki, erkölcsi, gazdasági emelése, — a parasztbirtokok érdekeinek óvása s egy erőteljes parasztosztály megteremtése.

3. §. E czélokat az egylet következő eszközök által akarja elérni:

1. alkalmas mozgalmak meginditása által oly törvények alkotására, melyek a földbirtokra előnyösek, — a földbirtokra nehezedő tulságos megterhelésnek eltávolitása, nemkülönben ártalmas szokások és visszaélések megszüntetése által;

2. egymással ellenkező érdekek és vetélkedések békés kiegyenlitése által;

3. a takarékosság előmozditása, az uzsora kiirtása, a földbirtok természetellenes eladósodásának megszüntetése és egészséges hitelviszonyok megteremtése által; különösen kötelezi magát az egylet marhavásárlások és uzsora körül támadó pöreit a tagoknak az egylet költségén az általa kijelölt ügyvéd által lebonyolittatni azon esetben, ha az egylet elnöksége a bevágó okiratokba szerzett betekintés után azon meggyőződésre jut, hogy az illető tag igazságtalanságot szenved;

4. az egyleti tagok érdekeinek fölkarolása által a biztositások terén;

5. a parasztosztálynak való ismeretek terjesztése által;

6. a családi életnek és otthonosságnak gondos ápolása által, ami a földbirtok megóvásában fölötte fontos.

Nem lehetne-e nálunk ily szoczializmust szélesebb alapon üzni, mint a hogy azt eddig nemeslelkü emberek megkisérlették?!

# BOLTIZÁR JÓZSEF
## püspök, ált. érs. helynök ötven éves áldozári jubileuma.

(1844. julius 15. — 1894. julius 15.)

Lélekemelő, magasztos ünnepet ült a Magyar Sion, midőn folyó hó 19-én az egész esztergomi főegyházmegyei papság osztatlan részvéte mellett tartotta meg a közszeretetben és általános tiszteletben álló, nemeskeblü főpap, Boltizár József püspök, ált. érs. helynök ötven éves áldozári jubileumát.

Ha magában véve is elegendő ok az áldozári méltóság ötven éves disze arra, hogy tisztelettel hajoljunk meg a férfiu előtt, ki e nagy napot az isteni Gondviselés különös kegyéből megélheté: kétségtelenül nagyobb erre a jogosultság akkor, midőn oly férfiuval állunk szemben, kinek ötven éves munkássága oly érdemek lánczolatát képezi, a melyeknek elismerése elől nem zárkózhatik el senki, aki tudja, mily tudomány, mennyi fáradság, mily kitartás, mennyi tapintat kivántatik az egyházmegyei kormányzat azon hivatalaiban, amelyeket az ünnepelt püspök és ált. érs. helynök a lefolyt öt évtized alatt betöltött.

Mint ifjú a kitartó szorgalom, mint férfi az öntudatos munka — ritka mintaképe.

Szelid, de nem elnéző. Szigorú, de nem méltánytalan. A mérséklet és tapintat oly határozottan kidomborodott tulajdonai jellemzik, amelyek minden körülmény között a leghelyesebb középút felfedezésére képesitették. Hosszas tevékenysége alatt az egyházmegyei kormányzat hivatalaiban alig volt eset, amidőn akár személyes magatartásával, akár hivatalos eljárásával valakinek szándékosan keserűséget, kellemetlenséget, vagy sérelmet okozott volna.

Ha Cicero szavait: »In oculis sita sunt omnia« rá alkalmazzuk, egy tekintet jóságos, nyilt szemeibe, meggyőzhet mindenkit arról, hogy oly férfiu, kinek egész valóját a szelidség, szeretet, jóakarat, igazságosság képezik.

Hogy ily jellemvonások mellett mindazok őszinte szeretetét és odaadó ragaszkodását vallja magáénak, kik vele érintkezésben állottak, azt oly természetesnek találjuk, mint amily természetes a bimbó feslése a nap sugarainak hatása alatt. Nem csodálhatjuk azt sem, hogy kiváló szellem- és jellemtulajdonai mellett azon gyorsan emelkedő irányt tünteti fel pályája, amely az egyházi rangfokozatok lépcsőin mai diszes állásába emelte.

Régi, előkelő, nemes család sarjadéka. Született 1821. február hó 2-án Morva-Szent-Jánoson, hol atyja a Zichy-család jószágkormányzója volt.

Magas műveltségü szülői igen gondos neveltetésben részeltették és nemcsak arra törekedtek, hogy elméleti ismeretekkel gazdagitsák, hanem oly jellemmé is képezzék, aminőre a család czimere is utalni látszik, amelynek pajzsán a vidám kék szinü mező közepén nagy sziv diszeleg.

Tanulmányait részint P.-Sz.-Györgyön, hol gr. Andrássy Gyulával, a nagynevü államférfiuval volt együtt a kegyesrendiek convictusában, részint Tatán kitünő sikerrel végezvén, az esztergomi főegyházmegye növendékei közé vétetett fel. Mint ilyen Pozsonyban az »Emericanumban«, Nagyszombatban a szemináriumban és a bécsi Pázmány-intézetben készült elő pályájára. Fiatal kora miatt theologiai tanulmányainak befejezése után még egy évet az akkor Esztergomban létezett »Presbyteriumban« töltött.

Nyilvános működését Ujlakon kezdette meg, hol mint segédlelkész volt alkalmazva, de csak rövid ideig, mert nemsokára Esztergomba hivatott, ahol az egyházmegyei hivatalban egészen a primási titkárságig emelkedett. Ez állásából nyerte el Selmeczbánya lelkészi hivatalát, melyet 19 éven keresztül a legnagyobb odaadással és lelkesedéssel töltött be, mitsem mulasztván el, ami által a hitélet fejlesztésére, az oktatásügy tökéletesitésére és a társadalmi

élet emelése érdekében tehetett. Hálás kegyelettel is őrzi a város emlékét ma is, mint azt most ünnepelt jubileuma alkalmából fényesen bebizonyitotta nemcsak az által, hogy julius hó 11-én egy 14 tagú küldöttség által üdvözöltette, hanem hogy jubileumának tulajdonképeni napján, jul. 15-én valóságos ünnepet tartott a város.

Szeretetét, tiszteletét és ragaszkodását már ottléte alatt is világosan kitüntette a város, midőn őt 1873-ban országgyülési képviselőjévé választotta meg.

Két évvel később, 1875-ben esztergomi kanonokká, kevés idő mulva Nagyszombatba érs. helynökké és puspökké neveztetvén ki, ismét azon pályához tért vissza, melyre mint ifjú pap hivatott és a melyre bő tudománya, nagy gyakorlati ismeretei és tapintatossága különösen képesitették. Tizenhét évig állt a nagyszombati vikariátus élén és oly bölcseséggel, odaadással, szeretettel kormányozta a terjedelmes kerületet, hogy mindenkinek rajongó szeretetét és ragaszkodását volt szerencséje megnyerhetnie.

Megragadóan nyilvánult e közszeretet és általános becsülés nemcsak a papság azon nagyszerű ovációjában, melyben őt távozása alkalmából részeltette, hanem a város azon megtisztelő kitüntetése által is, melylyel kevéssel távozása után közlelkesedéssel Nagyszombat diszpolgárává választatott. Szerencsések voltunk tanui lehetni a megható jelenetnek, midőn folyó évi pünkösd vasárnapján egy 12 tagú küldöttség a diszpolgári oklevelet átnyujtotta. Mily mély és benső volt a szeretet, mely őt Nagyszombat aprajával, nagyjával összefüzte, azt legékesszólóbban azok a sürü könyek tolmácsolták, a melyek ez alkalommal úgy az ünnepelt, mint a küldöttség tagjainak szemeiben ragyogtak és a szónokló polgármestert annyira elérzékenyitették, hogy teljesen képtelen volt üdvözlő beszédét elmondani.

Ugyanazon szeretet és ragaszkodás nyilatkozott meg most is, midőn a nemeskeblü főpap aranymiséjének alkalmából néhány jóakaratúlag figyelmeztető szó elegendő volt arra, hogy az egész nagy egyházmegye megmozduljon és a jubiláló háza oly szentélylyé magasztosuljon, ahová az

igazi, benső tisztelet és hódolat, az őszinte vonzalom és ragaszkodás a legtávolabbi vidékről is lelkesült örömmel zarándokolt!

Bebizonyult ez alkalommal is, hogy a szeretet erejének hatalma ellenállhatlan.

Alig néhány hónapja csak, hogy Boltizár József püspök kegyelmes Főpásztorunk kitüntető bizalmából ált. érs. helynökké lőn és Esztergomba tevén át lakását, első sorban az esztergomi vikariátus kormányzása nehezült vállaira; de e rövid idő is elégséges volt arra, hogy — a minek Nagyszombatban oly nagy mértékben örvendett — Esztergomban is meghóditsa a sziveket, magához vonzza, lebilincselje mindazokat, kik magas személyével érintkezésbe jöttek.

Vetélkedve sietett tehát az egész egyházmegye papsága a jelen ritka örömünnep alkalmából Esztergomba, hogy személyes megjelenése által adjon kifejezést őszinte, mesterkéletlen szeretetének és tiszteletének.

Julius 19-én folyt le a megkapó ünnepély.

Sajátkép 15-én volt ötvenedik évfordulója áldozárságának. E napon jelent meg az ünnepelt előtt az esztergomi főkáptalan is és testületileg fejezte ki üdvözletét dr. *Blümelhuber Ferencz* p. praelatus, h. olvasó kanonok beszédével. Miután azonban ez vasárnapra esett és így a lelkészkedő papság e napon meg nem jelenhetett volna, a rendezőség, mely — most már szabad lesz elárulni a nagy titkot! — Garamujfalu barátságos plébániáján alakult meg junius 14-én és kebeléből *Pristyák Neit* czimz. kanonok, verebélyi lelkész és *Hönig Vilmos* garamujfalusi esperest állitotta az ügyek élére, julius 19-ét választotta az ünnepség napjául.

Az ünnepély a bazilikában 9 órakor az ünneplő és ünnepelt püspök által mondott sz. misével kezdődött, melynél kizárólag áldozárok segédkeztek az egész egyházmegye területéről. Sz. mise után dr. *Lassú Lajos* alkalmi beszédet mondott, mely mély benyomást gyakorolt a hallgatóságra. Végeztével áldást adott a jubiláns. A templomi ün-

nepély után, mely alatt a városi lakosság zsufolásig töltötte meg a tágas főszékesegyházat, levonult a papság a püspök lakására, hogy hódolatát tolmácsolja. A nagy tisztelgő sereget a főegyházmegye hivatali éveire legrégibb esperese, *Jezsó Mihály* vezette és szép szavakban, nagy bensőséggel fejezte ki a tisztelgés indokait és a hódolók érzelmeit. Az ünnepelt püspök meghatottsággal mondott köszönő válasza után előlépett *Keller János* nagyszombati kanonok és rövid szavakban kérte, fogadná szivesen az általa átnyujtott diszalbumot, mely remek kötésben *Epölyi Ferencz* nagykálnai lelkész alkalmi ódáját, *Jezsó Mihály* üdvözlő beszédét és a papság aláirásait tartalmazza.

A papság után még 15 más küldöttség jelent meg az ünnepelt előtt és tolmácsolta a városi lakosság különféle rétegeinek érzelmeit.

Véget érvén a tisztelgések, *Vézinger Károly* kir. palotai apát-lelkész és *Pristyák Neit* jelentek meg az ünnepelt lakásán, hogy meghivják a tiszteletére rendezett bankettre, amelyen az egész tisztelgő papság, a megyei és városi tisztikarok, a különféle egyesületek fejei, továbbá nagyszámú előkelő városi polgár vett részt és emelkedett, szép beszédekkel füszerezve, késő délutánig tartott.

A beszédek nagy része az ünnepeltnek szólott és a legváltozatosabb alakokba öltöztetve, megegyezett azon forró kivánság kifejezésében, melyhez mi is szivvel-lélekkel csatlakozunk, melyet mi is lelkesülten hangoztatunk, adná a jóságos ég, hogy az ünnepelt mai örömeit még igen-igen sokáig élvezhesse.

*

*Epölyi Ferencz* fennemlitett ódája a következő:

Mily szép a gyümölcsfa, ha ősz felé
Hajladoz gyönyörű gyümölcs alatt;
Gyümölcsét mind szépen megérlelé,
S belőle szivesen szétosztogat.

Szeretik az ifjak és öregek,
Épeket felüdit s betegeket,
Sok szegény utas is alá vonul,
Jó neki árnyékja hűs sátorul.

Te vagy ily gyümölcsfa, Püspök-Atyánk!
Imáid áldása terjedt felénk,
Mint szép fa ágai borulva ránk,
S attól mi oly sokszor feléledénk.
A bátor bátrabb lett, s gyenge erős,
Jézusért, hitéért küzdeni hős,
Hogy szived legékesb virágjakép
Hirdetéd szüntelen a szent igét.

Félszázad gyümölcse vesz ma körül,
Szép papi életnek szép tettei!
Szived ma megújra im itt örül,
S örömben ugyanazt zengedezi,
Mit ötven év előtt az oltárnál
Ifjúi erőben felajánlál.
Félszázig Istenért égő kebel,
Áldozat tüzében szentelve fel!

Nézz vissza! Újitsd meg emlékidet.
Nem képzelt érdemek ábrándja csak,
Hogy kereszt ékiti hű kebledet,
Hogy Krisztus irigyelt főpapja vagy:
A munkás érdemelt bérét nyeri,
Kikelnek magvető vetései;
A mikép vetettél, úgy aratál,
Főpapok keresztje szivedre száll.

Nézz vissza! s beszéld el örömidet,
Hogy azt mind az oltár körül leléd.
Tanusitsd, az oltár nem oly hideg,
Fel tudja tüzelni igaz hivét.

Mint a nap sugara mindeneket,
Melegit az oltár hű sziveket.
Szeretet sugarát löveli szét,
Mutatván nap gyanánt Jézus Szivét.

Oh, annál tanultál szeretni Te!
Oh onnan vetted az áldásokat.
Gazdagabb mindennél Jézus Szive,
Mindenütt csak áldást hint, osztogat.
E példa buzditott, s áldásaid
Betöltik fél ország határait;
S ifjak és öregek áldják kezed,
Mely rájuk kené a keresztjelet.

Oh buzgó apostol, tett férfia!
Hideget, meleget türő kebel,
Kinek már szabadna nyugodnia,
De öreg korban is tettekre kel.
Kényelmet áldozva jár Ő körül,
Jézusért mindenre kész püspökül.
Félszázad munkája a kit dicsér,
Új munkát vállal el Úr Jézusért!

Jó Atyánk! a miért hevül szived,
Ragyogjon fel új nap bús Sionon.
Lásd győzni mindenütt a szent hitet,
S adj hálát Istennek mint Simeon.
Oh érd meg, oh érd meg e szép napot!
Ezért mondj szent arany áldozatot.
Veled száll Istenhez buzgó imánk:
Oh Isten! áldd meg jó Püspök-Atyánk!

# SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás.)

## III. Szent Bernát működése 1130—1145.

### 1. Az 1130-i schisma megszüntetése.

II. Honorius pápa halála után 1130-ban kezdődik sz. Bernát életének s működésének fénykora. Működése felölelte úgyszólván egész Európát, s úgy az egyházi, mint a világi politika terén feltaláljuk működésének nyomait.

Ez időben a VII. Gergely előtti állapotok Rómában visszatérni látszottak. Valamint akkor, úgy most is római előkelő családok versengtek a város feletti főhatalomért, melyet azáltal véltek maguknak biztosithatni, ha a pápai szék betöltésének jogát saját családjuknak szerzik meg.

Már II. Honorius pápa egy ily nemesi családnak, a Frangipanik családjának volt kreaturája. Halála után megindult a versengés egyrészt a Frangipanik, másrészt a Pierleonik családja között, mely utóbbinak egy tagja, latinosan Petrus Leonis II. Honorius alatt bibornoki méltóságot viselt.[1] Honorius pápasága alatt természetesen nagy szerepet nem játszott, de annál buzgóbban törekedett előkésziteni titokban az utat, hogy Honorius halála után a tiara az ő fejét ékesitse. Ezen törekvésében a pártját képező bibornokokra és családjának tekintélyére s gazdagságára támaszkodott. Hogy a Frangipanik pártja ép oly buzgón törekedett Petrus Leonis megválasztatását megakadályozni, az magától értetődik. Szövetkezett a Frangipanik pártjával, s a pártnak mintegy lelkét képezte Haimerich pápai kanczellár, ki hatalmát és befolyását elveszettnek tekinthette, ha az ellenpártnak sikerül jelöltjét a pápai trónra emelni.

A küzdelem a tiara elnyeréséért 1130-ban kezdődött,

[1] Cardinalis presbyter Sancti Calixti.

midőn Honorius megbetegedett. Ez év februárjában valószinüleg Haimerich és társai befolyása folytán egybehivatott a bibornokok testülete az András kolostorba, hogy a halálos ágyán fekvő pápa utódja fölött tanácskozzon. Az ellenpárt ekkor, hivatkozva azon törvényre, mely tiltja a pápa életében, illetőleg annak eltemetése előtt, annak utódjáról tanácskozni, a választást meghiusitotta. De Haimerich és pártja segitettek magukon. Alig hogy Honorius behunyta szemeit, Haimerich parancsára végbement a temetés az András kolostorban, s utána azonnal az új pápa választásához fogtak. Megválasztatott Gregorius de St. Angelo diakon bibornok, ki mint pápa a II. Incze nevet vette föl. A választás megtörténte után exhumálták az eltemetett pápát, s a holttesttel s az új pápával a Lateránba siettek, hol Honoriust újból eltemették s II. Inczét inthronizálták.

Az ellenpárt meglepetve hallá a történteket, de csakhamar összeszedte magát. Még ugyanazon nap megválasztotta Petrus Leonist a San Marco templomban II. Anaclet neve alatt, ki mellett a római nemesség nagy része fegyvert fogott. II. Incze kénytelen volt a Lateránt átengedni Anacletnek, s a Frangipanik birtokában levő Palladium kolostorba menekülni.[1] Sőt nemsokára Anaclet pártja annyira megnövekedett, hogy végre a Frangipanik is az ő pártjára állottak. Ezzel megszünt Rómában Incze utolsó támpontja is. Éjnek idején kénytelen volt Rómából menekülni. Trasteverebe futott s innen sujtotta márczius 2-án Anacletet egyházi átokkal.[2] Midőn azonban az itteni tartózkodás személyére nézve is veszélyessé kezdett válni, előkészületeket tett, hogy Rómát egészen elhagyja. Éjnek idején, május végén vagy junius elején[3] hajóra szállt kisérői-

[1] Hofmeister: Bernhard von Clairvaux. II. Berlin, 1890. pag. 5.

[2] »Nos . . . praefatum Petrum Leonis . . . . . prima die dominica mensis Martii excommunicantes, satanae in interitum carnis tradidimus . . . .« mondja II. Incze az angol egyháziak és világiakhoz intézett 1130. márczius 3-án kelt levelében. L. a levelet Giesebrecht: Geschichte der Deutschen Kaiserzeit IV. kötet 504. lap. (Documente: A. 1.)

[3] Bernhardi: i. m. 317.

vel a pápa, s a Tiberisen végig evezve a tyrrheni tengeren keresztül Pisába ment.

Itt a pápát a legnagyobb tisztelettel s odaadással fogadták. A város elöljárói által fogadtatva, kik a városukat ért megtisztelésért mondtak neki köszönetet, sőt annak hű ragaszkodásáról biztositották s beláthatatlan néptömegtől kisérve vonult be a pápa Pisába [1] Egy ideig Pisában s Genuában tartózkodott, végre, valószinüleg Haimerich kanczellár tanácsára, VI. Lajoshoz, Francziaországba ment.[2]

A franczia király, kihez úgy Incze mint Anaclet már előbb is leveleket intéztek, melyekben mindegyik a maga számára kérte ki a király pártfogását, a schismát megszüntetendő Etampesbe gyülést hivott össze, melyen sz. Bernátnak jutott a feladat az ügyről referálni.

Bernát, mint életirója mondja, remegve s habozva vállalta el ezen megbizást, jól tudván, hogy az ő szava fog dönteni ez ügyben.[3] De isteni kijelentés által indittatva[4] nem habozott szavazatával II. Inczét ismerni el pápának, mely elismeréshez az egész gyülekezet csatlakozott.

A gyülés eloszlása után II. Incze Bernát kiséretében Fleury-be ment, hol Lajos hódolatát fogadta,[5] innen pedig Chartresbe, hol II. Henrik angol királylyal találkozott, ki őt szintén elismerte. Mondják, hogy Bernát sokáig hiába igyekezett Henriket rábirni, hogy Inczét ismerje el, mig végre a következő szavakat intézte hozzá: »Mitől félsz? attól talán, hogy bűnt követsz el, ha Inczének engedelmeskedel? Gondolkozzál a felett, hogy mily módon fogod magadat tisztázni többi bűneid alól Isten előtt: ezt pedig engedd

[1] Vita S. Bern. I. Lib. II. auctore Ernaldo caput I. §. 2.

[2] Hofmeister: i. m. II. 5.

[3] Vita I. S. Bern. Lib II. c. I. §. 3. »Convocato igitur apud Stampas concilio, abbas sanctus Clarae-Vallensis Bernardus, specialiter ab ipso Rege Francorum et praecipuis quibusque Pontificibus acoersitus, sicut postea fatebatur, non mediocriter pavidus et tremebundus advenit, periculum quippe et pondus negotii non ignorans.«

[4] » . . . tamen consolatus est eum Deus . . . ibid.«

[5] Hofmeister: i. m. II. 8.

át nekem: reám szálljon ezen bűn.«[1] Henrik erre Inczét ismerte el.

Chartresből Incze Lüttichbe ment, hol Lothár császárral volt találkozandó. Lothárhoz fordultak úgy Anaclet, mint Incze mindjárt megválasztatásuk után, segélyét kérvén küzdelmükhöz. De mig Incze érdekében Konrád salzburgi és Norbert magdeburgi érsekek hathatósan közreműködtek, addig Anaclet ügye nem talált kedvező fogadtatásra. Clermontban 1130. november 18-án értesittetett II. Incze Konrád salzburgi érsek által, kit Ekbert münsteri püspök és a gorzei apát kisértek, hogy az október havában Würzburgban tartott zsinat őt ismerte el Sz. Péter törvényes utódjául.[2] A lüttichi találkozás most arra szolgált, hogy Lothár rábirassék, miszerint a pápát Rómába visszavezesse.

A találkozás Lüttichben 1131. márczius 22-én történt. Lothár a legnagyobb fénynyel és pompával fogadta a pápát, kinek tiszteletére egyik ünnepély a másikat érte. De e mellett komoly tárgyalások is folytak a két fél között. Incze azon kérést intézte Lothárhoz, hogy vigye őt vissza Rómába, megigérvén neki, hogy újból császárrá fogja koronázni, s hogy a császári teljhatalmat neki visszaadja.[3]

Lothár azonban a maga részéről alkalmasnak vélte a pillanatot, hogy a pápától a püspökök investiturájá a maga részére visszakövetelje.[4] Félelem szállotta meg ezen követelés hallatára a pápát és a püspököket, kik Lothár hatalmában voltak, s előbb-utóbb engedniök kellett volna a császár követeléseinek. De Bernát teljes erejéből ellenállt Lothár

[1] »Quid times? (ait) times peccatum incurrere, si obedias Innocentio? Cogita, quomodo de aliis peccatis tuis respondeas Deo: istud mihi relinque: in me sit hoc peccatum.« Vita I. S. B. lib. II. c. I. §. 4.

[2] Giesebrecht: Geschichte der deutschen Kaiserzeit IV. 61. l.

[3] Bizonyságul a császári teljhatalomra szolgálhat S. B. ep. 139. »Romae siquidem Imperialis culminis plenitudinem gloriosissime assecutus . . .«

[4] Vita I. S. B lib. II. c. I. §. 5. »Siquidem importune idem Rex institit, tempus habere se reputans opportunum, Episcoporum sibi restitui investituras . . . . . .« S. B. ep. 150. »Sed nec Leodii cervicibus imminens mucro barbaricus compulit acquiescere importunis, improbisque postulationibus iracundi atque irascentis Regis.«

követeléseinek s sikerült is rábirnia a császárt, hogy követelésétől elálljon.[1]

Április elején elhagyta a pápa Lüttichet s visszament Francziaországba. Október 18-án Rheimsben nagy zsinatot tartott, melyen VI. Lajos király második fiát Lajost a nemrég meghalt Fülöp koronaherczeg helyett királylyá koronázta. Egyszersmind ezen zsinaton, melyen különféle ügyeket is intéztek el, sz. Bernátot bizta meg a pápa, hogy az egyház hiányait és az egyházi rendnek valódi hivatását az egybegyült egyháziaknak előadja. Ezen beszédében, melyet különben kiadója Mabillon nem tart sz. Bernátének,[2] a clerus erkölcsi romlása, fösvénysége, kevélysége és fényüzése ellen kel ki leginkább.

A rheimsi zsinatról a pápa Bernát kiséretében Clairvauxba ment. Az itteni fogadtatás lényegesen különbözött azoktól, melyeket a pápa tiszteletére más helyeken rendeztek. Sz. Bernát életirója Vilmos következőkép irja le ezen fogadtatást:

»Visszatérve pedig Lüttichből Clairvauxt akarta a pápa saját szemeivel megtekinteni. Itt a pápát Krisztusnak nem bibor s byssussal ékesitett szegényei, nem aranyozott evangeliummal fogadták, hanem egy fakeresztet emelő rongyos csapat, nem hangos dobpergéssel, nem lármás énekekkel, hanem egyszerű, jámbor énekléssel, szeretetteljesen fogadta őt. Sirtak a püspökök, sirt maga a pápa: és valamennyien csodálták ezen egyesület komolyságát, hogy ily ünnepélyes örömben valamennyinek szeme földre van szegezve és semerre sem tekintenek kiváncsian: de szempilláikat lezárva, mig ők maguk senkit sem láttak, de mindenki látta őket. Nem látott a római jövevény ebben a templomban semmit, ami után

[1] L. sz. Bernát életrajzát az imént idézett helyen.

[2] Ide iktatom Mabillon szavait, melyekben e beszédről szól: »Non est Bernardi, cui superbum et insolens videretur, Episcopos universosque Praelatos fratres apellare, quanto minus diabolos, uti hic fit n. 3. Cujuscumque sit, ex Bernardi centonibus totus constat, coram Papa, ejusque jussu habitus, ex num. 1. A beszéd S. B. opp. tom. III. p. 818—822. A 818. lapon vannak Mabillon idézett szavai.

vágyódhatott volna, annak semmiféle eszköze nem ingerelte fel vágyódását: semmit sem látott az oratoriumban, csak a puszta falakat. Egyedül az erkölcsökre vágyódhatott.« — Megemlékezik még életmódjuk egyszerüségéről,[1] s egy sajátszerü eseményt ir le, mely akkor történt. Ugyanis midőn a szerzetesek a templomban énekeltek, s több bibornok is jelen volt, a szerzetesek egyike fölugrott s e szavaival: »Én vagyok Krisztus« általános rémületet keltett. Sokan Bernáthoz futottak, ki csak azt mondá nekik: »Imádkozzatok«, s befolyásával a rendet helyreállitá. Az akkori felfogás ezt a tüneményt az ördögnek tulajdonitá, ki, — az életiró szerint — nem birta eltürni Isten szolgáinak dicsőségét, kiket ily előkelő vendég jelenléte tisztelt meg, s botrányt akart okozni, de be kellett látnia, hogy ebbeli kisérlete hiába való volt.[2]

Incze pápa Clairvauxból nemsokára eltávozva, Olaszországba ment, ott Lothár császárt bevárandó, ki neki megigérte, hogy Rómába vissza fogja vezetni. Jóllehet Lothár Norbert magdeburgi érsek által már a rheimsi zsinaton jelentette a pápának, hogy római utra készül, csak 1132. aug. 15-én indulhatott útnak Würzburgból s csak csekély sereggel. Hosszú, körülbelül 8 hónapig tartó út után Róma elé érkezett Lothár, s fegyverrel foglalta el az örök várost. De csak egy részét volt képes elfoglalni, a város nagyobbik részét Anaclet és pártja tartották elfoglalva. Lothár alkudozásokba bocsátkozott Anaclettel a Péter-templom átengedése végett, mely Anaclet kezei között volt, de ezen alkudozások nem vezettek eredményre. Lothár kénytelen volt magát a Lateránban császárrá koronáztatni, mely ünnepélyes actus junius 4-én ment végbe.[3]

Bernát ez idő alatt a pápa oldala mellett tartózkodott. Innen irt Henrik angol királynak, segélyt kérvén tőle a

---

[1] Vita I. S. B. lib. II. c. I. §. 6.

[2] Vita I. S. B. lib. II. c. I. §. 7.

[3] Bernhardi: Lothar von Supplinburg cz. művében a 469—475. ll. bővebben tárgyalja ezen eseményeket.

császár és a pápa részére, kik mint látszik, szorult helyzetben voltak.[1]

Ugyanekkor Bernát egy nagyfontosságu politikai missióval lőn megbizva. Genua és Pisa között ugyanis már huzamosabb idő óta ellenséges viszony uralkodott, mely egyházi kérdésből támadt. Genua és Pisa tudniillik egyesült erővel ragadták volt ki Corsicát és Sardiniát a saracenok kezéből. Midőn az elfoglalt szigeteken szervezni kezdték a püspökségeket, a római szék, mely a püspökségek feletti suprematust magának követelte, előnyben részesité Pisa püspökét, kinek azonfelül II. Gelasius pápa az érseki czimet is adományozta. Emiatt tört ki a két város között a viszály, melynek kiegyenlitése végett Incze pápa sz. Bernátot Genuába küldte.[2] Hogy miért törekedett Incze ezen viszályt megszüntetni, annak oka igen egyszerű volt. A Lothár által Róma ellen inditandó hadjáratnál nagy fontossággal birt a tengerpartnak birtoka, hogy megakadályozzák Roger sziciliai királynak — ki Anaclet pártjára állott — netáni törekvését a Tiberen felfelé hajózva, Rómát a császári hadak ostroma alól felszabaditani. Ennek megakadályozására pedig okvetetlen szükséges volt, hogy Genua és Pisa, a tyrrheni tengert uraló két város egyesült erővel működjék. Bernát ezen működése tehát tulajdonképen a császári koronázás előtt ment végbe.

Mig Bernát Genuába ment, azalatt Incze pápa Pisába utazott. A békealkudozások mindkét részről sikerrel folytak, a mennyiben a felek hajlandók voltak az egyezkedésre. Az egyezkedés 1133-ban létrejött mindkét félre nézve kedvező föltételek mellett. Ezek a következők voltak: Genua érseki rangra emeltetik s ez által megszünik Majland suffraganusa lenni; alárendeltjei lettek Bobbia, Borghetto és Corsica éjszaki részén 3 püspökség. Pisa kapta a Sardinia feletti primatust, a Corsica déli részén fekvő 3 püspökséget, azonkivül még Populoniat — Piombinot.[3]

[1] Ep. S. B. 128. ad Henricum Regem Anglorum.

[2] Thiel i. m. p. 14.

[3] Bernhardi i. m. 464. old. Thiel i. m. 15. old.

E feltételekkel a genuai követek Pisából hazautaztak. Velük ment sz. Bernát is, hogy a pápa megbizása folytán a béke végleges megkötésében közremüködjék. Genuában rendkivül ünnepélyes fogadtatásban részesült, amint ezt maga is emliti egyik levelében.[1] Hogy a Pisában történt alkudozások után ment sz. Bernát Genuába, ez ugyanezen levelének egyik passusából tünik ki, hol igy szól: »Portabamus verbum pacis, cumque invenissemus filios pacis, requievit super eos pax nostra.« Márczius 20-án köttetett meg végleg a béke Cornetoban, mely békében Genua és Pisa kötelezte magát, hogy Lothár részére hajóhadat szerel fel, s a tengerpartot egészen Rómáig le védelmezni fogja.

A koronázás megtörténte után Lothár még csak rövid ideig időzhetett Rómában. A németországi kedvezőtlen viszonyok kényszeritették őt Rómát elhagyni, s hazájába visszatérni. Elvonulása után Incze sem tarthatta magát fen sokáig Rómában; menekülnie kellett az örök városból, mely igy ismét Anaclet kezébe került. Incze Pisába vonult, mely város elég oltalmat nyujthatott neki.[2]

Sz. Bernát most egy ujabb fontos megbizást nyert a pápától. Hogy Lothár császár Incze pápa visszahelyezése czéljából egy új olaszországi hadjáratot indithasson, mindenekelőtt szükséges volt, hogy a béke Németországban Lothár császár és a Hohenstaufok között helyreállittassék. Ezen ügy elintézésére valóban senki sem volt alkalmasabb sz. Bernátnál, s a pápa meg is bizta őt ezzel.

Sz. Bernát tehát 1133-ban elutazott Németországba, s Mainz felé vette útját. Vajjon már ez alkalommal jött-e létre béke a felek között, arra nézve a vélemények elágazók. Bernhardi és Giesebrecht idézett munkáikban sem Bernát jelenlétét Mainzban, sem a béke létrejöttét nem emlitik, Thiel azonban mindakettőt elfogadja, azon megjegyzéssel, hogy a béke csak rövid ideig tartott.[3] Azonban a bizonyitékok, melyeket állitása támogatására felhoz, véleményem

[1] Ep. S. B. 129.

[2] Bernhardi: i. m. 494. oldal.

[3] Thiel: i. m. 30. old.

szerint nem kielégitők. Sz. Bernát életrajzának azon helye, melyre támaszkodik, nézetem szerint nem bir döntő bizonyitékkal. Az illető hely így hangzik: »Ingressus aliquando servus Christi Germaniae regnum, festinabat ad partes Moguntinorum, pacem reformaturus inter regem Lotharium, et praedecessoris ejus Imperatoris Henrici nepotes, Conradum scilicet . . . et Fridericum . . .«[1] Azt hiszem, hogy ezen »festinabat ad partes Moguntinorum, pacem raformaturus«-ból következtethetni ugyan, hogy Bernát Mainzba szándékozott menni, hogy ott a békét létrehozza, de épenséggel nem olvasom ki belőle azt, hogy Bernát valóban ott is volt. Azon érve Thielnek, hogy Lothár 1133—1135 között csak 1133. október 23-án volt Mainzban, igaz annyiban, hogy ott Lothárnak az nap egy oklevele kelt, de Bernát jelenlétéről sem az oklevélben, sem más kútforrásokban említés nem tétetik. Különben ekkor Mainzban a birodalmi fejedelmek gyülést tartottak, melyen Lothár elnökölt. Ha már most a Hohenstaufok Mainzban s ezen a napon békültek volna ki Lothárral, nem hiszem, hogy az ottan Ottó bambergi püspök részére kiállitott oklevélben elősorolt fejedelmek közé a sváb herczegeket nem vették volna fel, miután az utóbbiak itt békültek ki a császárral, okvetlenül jelen kellett volna lenniök.[2] A Thiel által felhozott azon körülmény, hogy sem Bernhardi, sem Giesebrecht nem emlitik, hogy Bernát 1133-ban létrehozta már a békét Lothár és a Hohenstaufok között, véleményem szerint szintén csak az ő nézete ellen bizonyit. Mert ha Bernát csakugyan létrehozta volna a békét 1133. október 23-án Mainzban, azt hiszem, hogy úgy Giesebrecht, mint Bernhardi okvetlenül felemlitették volna ezen Németország belbékéjére nézve oly fontos eseményt.

Továbbá Thiel azt mondja, hogy Bernátot ezen útjában Gerhard bibornok kisérte, ki jelen is volt a béke megkötésénél Mainzban. Erre nézve megjegyzem, hogy Gerhard csakugyan Mainzban volt a kérdéses időben, amint ezt úgy

[1] Vita I. S. B. lib. IV. c. III. §. 14.

[2] Az oklevél ugyancsak okt. 23-án kelt.

Bernhardi,[1] mint Giesebrecht[2] elismerik. De hozzá teszem, hogy az idézett irók szerint Gerhard akkor Lothárnak tudtára adta, hogy Incze Rómából kiüzetett. Ha azonban Gerhard — mint Thiel állitja — sz. Bernát kiséretében volt Mainzban, felmerül azon kérdés, hogy miért adta épen Gerhard hirül Lothárnak a Rómában történt eseményeket, s miért nem sz. Bernát, ki eddigelé a pápának úgyszólván teljhatalmu megbizottjaként szerepelt Lothár császárral szemben? Nézetem ez ügyben a következő: Hogy Bernát 1133-ban Németországban volt, az valószinü, erre mutat a Vita-nak azon helye, hogy Ingressus . . . Germaniae regnum . . . . Ezt maguk a vita-kiadók is 1133-ra teszik. Valószinü az is, hogy Mainz felé tartott, erre mutat a festinabat ad partes Moguntinorum kifejezés. De hogy Bernát jelen volt Mainzban, illetve ott a békét létrehozta, azt tagadnom kell, és pedig azért, mert, ha a béke csak rövid ideig tartott volna is, ez Németország történetében oly fontos mozzanat lett volna, hogy az azon korból való kútforrások ezt minden bizonynyal felemlitették volna De maga azon okt. 23-ki oklevél, melyben az akkor Mainzban jelen volt főurak vannak felsorolva, hallgat a sváb herczegekről, kik ezen alkalommal békültek volna ki a császárral. A sváb herczegek pedig nem voltak olyan személyiségek, kiket ez okmány kiállitása alkalmával mellőzni lehetett volna az urak nevei felsorolásánál, annál is inkább, mert az oklevél a birodalmi gyülésből kelt. Azt hiszem nem lehet kételkednünk azon, hogy a béke ekkoriban nem jött létre Lothár és a Hohenstaufok között. Abbeli nézetemre, hogy Bernát ekkor nem volt Mainzban, szabad legyen még felhoznom a következőt. Giesebrecht, a német császárság történetének megirója, midőn az 1133-ki év eseményeiről szól, felemliti azt, hogy Gerhard Mainzban jelen volt október 23-án. Ha Giesebrecht felemliti Gerhardot, sz. Bernát *kiséröjét*, miért nem emliti fel azt, *akit kisért*, mikor a clairvauxi apát oly személyiség volt már akkor, hogy megjelenése nem maradhatott

[1] i. m. 509. oldal.

[2] i. m. 90. oldal.

volna említés nélkül, annál kevésbé működése egy ily, a körülményekhez képest eléggé fontos ügyben.

Mig Bernát Németország felé vette útját, addig Roger szicziliai király követeket küldött Pisába, hogy a várost Anaclet részére vonja. A követek Pisában czélt nem érve, Genuába mentek, hogy ezen várost Pisa ellen felingereljék. De ebbeli tervük is hajótörést szenvedett. Bernát, midőn a szicziliai királynak ezen törekvései tudomására jöttek, levelet irt mindkét városnak, melyben őket felszólitja, hogy Incze pártján tántorithatatlanul megmaradjanak. A Pisához intézett levél telve van magasztalással e várost illetőleg. Pisa, úgymond, Róma helyét foglalja most el, s az egész világ úgy tekinti azt, mint az apostoli szék városát. Ez pedig nem véletlenség, vagy emberi szándékból történt, hanem Isten maga mondá szolgájának, Incze pápának: »Válaszd Pisát székhelyedül, és én meg fogom a várost áldani.«[1] Hasonló hangon szól a genuaiakhoz is. Emlékezteti őket azon fogadtatásra, melylyel őt fogadták. Óvja őket Rogertől, s állhatatosságra buzditja őket. »Tartsátok meg a békét testvéreitekkel a pisaiakkal, tartsátok meg a pápa és a király iránti hűséget, becsületeteket.« Majd Roger követeiről tesz említést, és felszólitja a genuaikat, hogy ha valaki találkoznék köztük, ki azokra hallgatott, ők maguk nyilvánitsák azt ellenségüknek, megbecstelenitőjüknek. S ha már minden áron harczot akarnak, forditsák fegyvereiket az egyház ellenségei ellen s oltalmazzák magukat a szicziliaiak ellen. »A béke és szeretet Istene maradjon veletek«, e szavakkal végzi levelét.[2]

Az 1135. évre Incze pápa, kit Pisában számos előkelő egyházi méltóságot viselő férfiu keresett fel, oda zsinatot hivott egybe. Bernát szintén kapott meghivót s a zsinat tanácskozásaiban tevékeny részt vett. De az ő befolyásának volt köszönhető az, hogy a franczia püspökök is részt vettek a zsinaton. VI. Lajos franczia király ugyanis megtiltotta a franczia püspököknek a zsinaton való megjelenésüket.

[1] Ep. S. B. 130.

[2] Ep. S. B. 129.

Ezen tilalom oka, Bernhardi szerint,[1] valószinüleg egy nagyobb pénzsegélyben keresendő, melyet a zsinaton akartak kiróni, s melyet az Incze-pártiaknak kellett volna viselniök. Midőn a franczia király tilalma Bernát tudomására jutott, levelet intézett Lajoshoz, melyben kérdi őt, hogy miért akarja megakadályozni a zsinatot, mely oly szükséges. Biztositja a királyt, hogy ha a zsinat olyas valami határozatot hozna, mely által a király magát sértve érezné, hivei, kik ott jelen vannak, teljes erejükből törekedni fognak ezt megakadályozni, vagy legalább mérsékelni. Magasztalni fogják a királyt a zsinaton, ki mint első, vagy legalább is az elsők között ismerte el Inczét törvényes pápául.[2]

Nem szándékozom itt a pisai zsinat lefolyását s végzéseit tárgyalni. Ez meghaladná az értekezés keretét. De meg kell emlitenem, hogy e zsinaton adta ki Incze pápa azon bulláját, melyet a német püspökökhöz intézett, melyben a pápai székhez való appellatio joga megerősittetett s nagyobbittatott. Hasonló értelmü bulla intéztetett valószinüleg a franczia püspökökhöz is, erre látszik legalább czélozni sz. Bernát egy, Incze pápához intézett levelében.[3]

Sz. Bernát a pisai zsinat után Majland városát békité ki a pápával. E város lakói ugyanis érsekök Anselm példája után Anaclet pártjára állottak. Lassanként azonban egy másik párt keletkezett a városban, mely Anselm álláspontját elitélvén, Incze pápa és Lothár császárhoz szitott. Egy ideig csak titokban működött e párt, de később, különösen Lothárnak 1134-ben a Hohenstaufok felett aratott győzelme által felbátoritva nyiltan felemelte fejét, s a békét a város s a pápa és császár között létrehozni törekedett.[4] Azért

[1] Lothar von Supplinburg 634. s. kk.

[2] S B. Ep. 255.

[3] S. B. Ep. 178.

[4] Tagadhatatlan, hogy ha a város tovább is megmarad Anaclet pártján, igen kritikus helyzetbe jut. A felső-olaszországi városok Incze és Lothár pártján állottak, a Hohenstaufok és Anaclet segélyt nem nyujthattak, s igy legalább is kétes volt, vajjon ellenállhatna-e sikeresen a város Lothár esetleges támadásának.

midőn értésükre esett, hogy Bernát a pisai zsinatra utaztában Felső-Olaszországba érkezett, követeket küldve hozzá, felkérték őt a béke helyreállitására.

Bernát örömest vállalkozott a majlandiak ebbeli kérésének teljesitésére. De mert a pisai zsinatra sietett, a majlandiaknak tudtára adta, hogy ügyüket majd csak a zsinat befejezése után veheti elő.[1]

A pisai zsinaton néhány magasrangu majlandi pap meg is hódolt Inczének. A kiegyezés végleges befejezése s megerősitése czéljából Incze követeket küldött Majlandba,[2] kikhez Bernát is csatlakozott. Midőn a majlandiak meghallák, hogy Bernát városuk határaihoz közeledik, az egész lakosság kivonult eléje. Fogadtatása nagyszerű volt; mindenfelől összesereglettek hozzá az emberek, kik között ő számtalan csodát művelt, ördögöket kiüzve, betegeket gyógyitva. A béke mindkét fél tökéletes megelégedésére létrejött: a majlandiak kijelentették, hogy érseköket Anselmet leteszik, a szomszéd városbeli foglyokat visszaadják, II. Inczét elismerik, nemkülönben Lothárnak is hüséget esküsznek. Oly nagy volt a lelkesedés sz. Bernát iránt, hogy a majlandiak őt érsekükké akarták választani, amit azonban ő nem fogadott el.[3]

Majlandból Bernát Felsőolaszország városait kereste fel, hogy őket Majlanddal kibékitse. Így ért többek között Pávia és Cremonába is. Utóbbi városok mitsem akartak tudni a Majlanddal való kibéküléséről,[4] ellenben Piacenza készségesen hozzájárult a kibéküléshez. Ezalatt azonban Majland és a pápa között egy újabb viszály volt kitörőben. A majlandiak ugyanis Anselm helyébe Riboald albai püspököt választották érsekükké. Bernát közbenjárására a pápa megerősité őt, de a majlandiak egyházuk régi kiváltságaira támaszkodva megtiltották neki, hogy a palliumot a pápa

[1] Ep. S. B. 132. L. még a Majlandhoz intézett 132—134. sz. leveleket.

[2] Ezek voltak: Matthaeus de Albano és Guido pisai bibornok presbyter.

[3] S. B. vita I. lib. II. c. IV. §. 26. Bernát tartózkodását Majlandban illetőleg l. ugyanott II. c.

[4] S. B. ep. 314.

kezéből vegye át. E miatt a viszály kitörőfélben volt ismét, midőn Bernát szerencsére még idejekorán közbelépett. A viszály kitörésének megakadályozása végett levelet intézett Majlandhoz, melyben emlékezteti a lakosokat mindazon jótéteményekre, melyekben őket Incze részesitette. Figyelmezteti őket a pápa hatalmára, ki a föld minden részeiből a legmagasabb ranguakat maga elé idézheti, s kinek hatalma ellen fellázadni annyi, mint Isten akarata ellen fellázadni.[1] De másfelől a pápát is felkereste levelével, s pártfogása alá vette Riboaldot, s kérte a pápát, hogy bánjon szeliden vele, s ne rontsa el megint a Majlanddal kötött békét.[2] Majd a viszály kiegyenlitése végett maga is újból Majlandba jött.[3]

Miután a majlandiakat a pápával kibékitette, arra törekedett, hogy a császárral is kibékitse őket. E czélból legelébb is Richenza császárnéhoz intézett levelet, melyben jelenti neki, hogy a majlandiak kibékitésében a pápánál eljárt, s kéri őt, hogy gondoskodjék, hogy a majlandiak a császárnál is kedvező fogadtatásra találjanak.[4] Ugyancsak ezen czélból tette tán Bernát az emlitett utat a felsőolaszországi városokban is.[5]

Miután Bernát a békét ily módon úgy a hogy Itáliában helyreállitotta,[6] visszatért Franciaországba. Nagyon

---

[1] S. B. ep. 131.

[2] S. B. ep. 314.

[3] S. B. vita I. lib. II. c. 4. §. 24.

[4] S. B. ep. 137. ». . . . rogamus vestram satis nobis expertam clementiam, ut tempore suo, cum requisierint praedicti Mediolanenses per dominum Papam, utique mediatorem suae reconciliationis, gratiam vestram benignos vos atque placabiles inveniamus . . .«

[5] Thiel i. m. p. 20.

[6] Hogy a béke Itáliában, különösen a felső-olaszországi városok között nem valami szilárd alapon állott, arra mindjárt a következő — 1136. — évben eclatans példát látunk. Engelbert karinthiai őrgrófot Lothár még a pisai zsinat előtt Olaszországba küldte a pápa s a pisaiak segitségére. Bernát Engelbertet melegen ajánlá a pisaiaknak (ep. 130.) s Engelbert úgy látszik ezt annyira követte, hogy nemsokára, 1136-ban Luccával, Pisa vetélytársával, háborúba keveredett, de Fucechionál legyőzetett. V. ö. ezen ügyre sz. Bernát 140. levelét, melyre nézve Thiel azt véli, hogy azért iratott, hogy a pisaiakat

csalatkozott azonban, ha azt gondolta, hogy a kiállott fáradalmak után most kinyugodhatja magát. Ellenkezőleg ujból fel kellett emelnie szavát, különösen Vilmos Aquitania és Poitou fejedelme ellen. Vilmos az 1130-ban bekövetkezett schismában Anaclet pártjára állott, s ennek ürügye alatt az Incze pártjához szitó püspököket székhelyeikből kiüzte. Vilmos ezen tettei ellen már Petrus Venerabilis is felszólalt s megkisérlette őt más útra téríteni: de ez nem sikerült. Végre Gottfried chartresi püspök, maga mellé vévén Bernátot, személyesen indult el Vilmoshoz. Ami a schismát illette, könnyü szerrel rávették, hogy álljon Incze pártjára. A püspökök restituálását azonban kereken megtagadta, kijelentvén, hogy azok őt kiengesztelhetetlenül megsértették, s ő esküt tett arra, hogy sohasem fog velük kibékülni.[1] Hosszú tárgyalások folytak ez ügyben, mig végre Bernát ráunva a huza-vonára, a templomba ment misét szolgáltatni, melyet a fejedelem, miután ki volt közösitve, az ajtón kivül állva hallgatott meg. Miután a consecratiot elvégezte s áldását adta a népre, a patenára helyezte az Úr testét s azt kezébe véve fenyegetőleg a fejedelem felé tartott s e sza-

az Engelbertet ért vereségért Lothár előtt védelmezze, ki akkoriban Luccával jó viszonyban állván, ez ellenségeskedések miatt méltán neheztelhetett Pisára. Bernhardi (l. v. S. 648. old. a jegyzetben) azt hiszi, hogy Lothár neheztelését nem kelthette fel a Fucechio melletti vereség, mert ez csak 1136-ban történt, s mert Bernát Amalfi bevételét emliti, ami 1135. aug. 4-én történt. Ő a levelet a Fucechio melletti ütközet elé teszi. Giesebrecht (i. m. IV. 446.) a levelet 1136-ban mondja irottnak. Valószinübbnek tartom azonban, hogy e levél még 1135-ben iratott, mert nem tehetem fel, hogy Amalfinak 1135. aug. 4-én történt bevétele a császárnak 1136-ban még nem jött volna tudomására. Már pedig ezen eseményre czéloznak a levél ezen szavai: »Sed vos fortassis adhuc ista nesciebatis.« Elfogadom részemről Bernhardi azon véleményét, hogy már 1135-ben tört ki az ellenségeskedés Pisa s Lucca között, s hogy ennek lecsendesitésére iratott ezen levél. — A factum az, hogy alig állott a béke a városok között helyre, alig egy év mulva már megint hajba kaptak.

[1] »Comes . . . respondit se in obedientiam Innocentii Papae posse dare consensum; sed in restitutionem Episcoporum, quos de sedibus suis expulerat, nulla ratione induci, quoniam implacabiliter eum offenderant; et juraverat se eorum pacem nullo tempore suscepturum.« Vita I. S. B. lib. II. c. 6. §. 37.

vakkal szólitá meg: »Kértünk téged, és te megvetettél minket. Már két tanácskozásban kért téged az Isten szolgáinak előtted összegyült serege és te lenézted őket. Ime megjelent előtted most a Szűznek fia, ki feje és ura az egyháznak, melyet te üldözesz. Itt van a te birád, akinek neve előtt meghajol minden térd, az égiek, földiek és alvilágiaké. Itt a te birád, kinek kezébe fogod lelkedet átadni. Vajjon őt is megveted-e majd? Vajjon őt is, mint szolgáit, le fogod-e nézni?« Sirtak mind a jelenlevők s mindenki valami isteni csodát várt. A fejedelem minden tagjában reszketve s remegve, midőn Bernát az Úr testével feléje közeledett, mintegy epileptikuson összeesett. Katonái felemelték őt, de nem volt képes állva maradni, ismét földre rogyott. Ekkor Bernát hozzá ment s őt fölemelve így szólitá meg: »Jelen van itt a poitiersi püspök, kit templomából kiüztél. Menj, békülj ki vele és a békének szent csókjával köss vele békét, s vezesd ismét vissza székhelyére: és eleget téve Istennek, egész fejedelemségedben valamennyi elpártoltat s elszakadtat vezesd vissza a szeretet egységébe. Vesd magad alá Incze pápának, és ahogy az egész egyház engedelmeskedik neki, úgy engedelmeskedjél te is az Isten által kiválasztott pontifexnek.«[1] Ezt hallván a fejedelem, felelni sem nem mert, sem nem tudott, hanem azonnal a püspökhöz sietve megcsókolta őt, s az egész lakosság örömujjongásai között székébe visszahelyezte.[2]

Ezalatt Incze pápa újból Lothár császárhoz fordult, segélyt kérvén tőle Roger szicziliai király ellenében, ki őt ismét megtámadással fenyegette. Alig hogy a pápának ezen lépése Bernátnak tudomására jutott, egy levelet intézett Lothárhoz, melyben őt a római útra buzditja, melyre két dolog kényszeritheti a királyt leginkább: az egyházat a schismatikusok dühe ellen védelmezni, császári koronáját pedig a szicziliai usurpator ellenében megoltalmazni. »Mert mindenki, ki Szicziliában királylyá teszi magát, fellázad a

[1] Vita I. S. B. lib. II. c. 6. §. 38.

[2] Ugyanott.

császár ellen.«[1] Egyszersmind hogy lehetővé tegye a császárnak, hogy egyrészt zavartalanabbul távozhassék Németországból, másrészt, hogy a császár minél nagyobb hadsereggel indulhasson Olaszországba, újra felvette a békéltetés fonalát Lothár és a Hohenstaufok között.

A Hohenstaufok Lothárnak eddig rendkivüli szivósággal állottak ellen. Sz. Bernátnak korábbi kisérletei kibékiteni a két ellenfelet — ha ugyan ily kisérletek egyáltalában történtek[2] — eredményre nem vezettek. De Lothárnak 1134-ben a sváb föld ellen viselt szerencsés hadjáratai tetemesen kisebbitették a Hohenstaufok pártját, s megtörték ellenállásukat. Hohenstaufeni Frigyes békéért könyörgött, amit meg is nyert. Az 1135. év márczius 17-én Bambergben tartott birodalmi gyülésen jött létre a béke az ellenfelek között a clairvauxi apát közbenjárásával.[3]

A bambergi gyülésen felmerült az olaszországi hadjárat ügye is. De Lothár, jóllehet a pápa azt akarta, hogy már ez évben jöjjön Olaszországba, a pápának csak annyit igért, hogy el fog jönni. Végre miután 1135. Mihály napja körül Hohenstaufeni Konrád is alávetette magát Mühlhausenben Lothárnak, ez utóbbi komolyan kezdett az olasz útról gondolkozni. Ugyanez év karácsonyjára Speierbe birodalmi gyülést hivott egybe, melyen az olasz hadjárat kérdése volt tárgyalandó. Itt a császár kinyilatkoztatta a pápa követei előtt, hogy a következő évben Olaszországba fog jönni. Később, de nem a speieri gyülésen, hanem Goslarban 1136. juniusában elhatároztatott, hogy az Olaszországba

[1] S. B. ep. 139.

[2] Már fentebb kimutatni iparkodtam, hogy a felek egy állitólagos kibékülése 1133-ban nem történhetett meg.

[3] Otto ep. Frising. Chronicon lib. VII. c. 19. »Imperator generalem curiam Bamberg circa mediam quadragesimam celebrans, Fridericum et Conradum duces interventu Clarevallensis abbatis Bernhardi in gratiam recepit.« Thiel i. m. 31. old. 1. jegyzet azt mondja, hogy sz. Bernát ezen közbenjárása levél útján történt. Ezzel ellenkezőleg Giesebrecht azt állitja, hogy Bernát személyesen jelen volt Bambergben. Az okokat, melyek Giesebrechtet ezen conclusiora birták l. i. m. IV. 441. old. A bambergi gyülésen csak Frigyes hódolt meg, Konrád fél évvel később.

indulás napja augusztus 15-ike, a gyülhely pedig Würzburg lesz.

Nem akarok e helyen bővebb tárgyalásokba bocsátkozni az olaszországi hadjáratot illetőleg. Utalok ezen eseményeket illetőleg Giesebrecht és Bernhardi már idézett műveire.[1] Csak röviden akarom vázolni a hadjáratot, csak azon eseményeket tárgyalva bővebben, melyek sz. Bernát közreműködését illetik, s melyek minket is leginkább érdekelnek.

Lothár az 1136. év aug. 15-én Würzburgból kiindulva, Éjszak-Olaszországban állapodott meg. Itt októberben a roncali mezőn egyesült a majlandiaknak 40,000 főből álló seregével, s az éjszak-olaszországi városokat egyesek kivételével elfoglalta. A hadműködés most egy időre be lett szüntetve.

A következő 1137. év februárjában a hadjárat újra megindult. Lothár hadseregét most két részre osztotta, melynek egyik része az ő vezérlete alatt a keleti partokon volt bevonulandó Dél-Olaszországba, a másik pedig Henrik bajor herczeg, Lothár veje alatt Tuscia, majd Campagnia ellen volt indulandó. Henrik elsőben Lucca ellen indult, mely városnak lakosai Bernát közbenjárása folytán békét nyertek Henriktől.[2] Ekkor ugyanis Bernát már ismét Olaszországban volt, hova őt Incze pápa hivta.[3]

Henrik Luccából Grosseto elé vonult, melyet elfoglalt. Itt találkozott Incze pápával, ki február 28-án Pisából elindult, hogy Henrikhez csatlakozzon. Grosseto alól Viterbo elé ment, melyet szintén elfoglalt. Itt viszályba keveredett Incze pápával. Viterbo elfoglalása alkalmával egy 3000 talentumnyi összeg rovatott ki a lakosokra. Incze ezt a maga

---

[1] Giesebrecht: IV. 123—146. — Bernhardi: 649—751.

[2] Szent Bernátnak közbenjárásáról a luccaiakkal kötött békében, s egyáltalában az ő jelenlétéről Lucca előtt csakis az Annalista Saxo szól: » . . . mediantibus quibusdam episcopis et abbate Clarevallensi . . .« A Viták ezt nem említik.

[3] Vita S. B. I. lib. II. c. 7. §. 41. » . . . (Interea) litterae Apostolicae Virum Dei vocant, et ut adsit laboranti Ecclesiae, supplicant Cardinales...«

részére követelte, azt hozván fel okul, hogy az pápai városból való. Henrik ellenben a háború jogára hivatkozva a pénz kiadását megtagadta. Vajjon sz. Bernát ez alkalommal közbenjárt-e vagy sem, azt nem lehet eldönteni. Tény az, hogy Henrik a pénzt nem adta ki a pápának, ami arra mutat, hogy ha történt is Bernát részéről közbenjárás ez ügyben, az hiábavaló volt.[1]

Viterbóból kiindulva Henrik dél felé vonult. Sutri és Róma mellett elhaladva s az egész Campaniát birtokába keritve a capuai herczegség határain belül Monte-Cassinonál ütött tábort. A kolostort megadásra kényszeritette, s Rainald apát, miután Incze pártjára esküdött, újra be lőn iktatva apátságába. Monte-Cassinoból Henrik Capuaba ment, hol Róbert herczeget újólag investiálta. Ezután május 21-én Benevent elé vonult Henrik, melynek lakosai megadták magukat, s Incze hűségére esküdtek. Május 25-én tovább vonult a sereg Bariba, hol Lothár császárral találkozott.

Lothár császár ezalatt szintén végig vonult Olaszországon. Elfoglalta a Felső-Olaszországban fekvő várakat, majd Anconát fogta körül, melyet csak hosszabb ostrom után sikerült bevennie. Anconából Fermon keresztül Spoletoba vonult, majd a Tronton átkelve Teate határgrófságban állapodott meg. Teate grófja Vilmos meghódolt a császárnak, ki erre Apuliába bevonult, s a Monte-Garganotól éjszakkeletre fekvő Castel-Paganot foglalta el, innen a Monte-Gargano ellen vonult, melyet ostrommal bevett, s végre gyors menetekben Tranin keresztül Bariba ment.[2]

Eddigelé Lothárnak kedvezett a szerencse. Az alsóolaszországi városok legnagyobb része már megunta Roger uralmát, s így a legtöbb helyen a császárt mint szabaditót üdvözölték. De most a helyzet megváltozott. Roger szicziliai király Bari bevétele után Lothárnak békeajánlatokat tett. Kijelenté, hogy kész egy nagyobb mennyiségü pénz-

[1] Bernhardi: i. m. 696—697. old.

[2] Giesebrecht: i. m. IV. 128—135. Bernhardi i. m. 699—707.

összeg lefizetésén kivül lemondani egyik fia javára Apulia birtokáról, s fiai közül Lothárnak egyet kezesül átadni.[1]

A föltételek mint látjuk eléggé elfogadhatók voltak. De Lothár Roger ezen békülési ajánlatát visszautasitá. Valószinüleg a normann uralmat akarta Olaszországban megtörni. Hogy ezen kivül Incze pápa is befolyhatott Lothár visszautasitó válaszára, az több, mint valószinü. Roger úgy látszik elállt volna Anaclettől, ha a királyságban megerősittetik. De ez által jóváhagyatott volna az Anaclet által Rogernek adományozott királyság is, ezt pedig Incze semmi áron sem akarta tenni.

Így tehát a háború tovább folyt. Nemsokára Lothár elhagyta Barit, s Tranin keresztül Melfi elé vonult, ahova junius 29-én vonult be.

De ekkor a német hadseregben elégületlenség jelei kezdtek mutatkozni, mely elégületlenséget Roger is szitotta. Az elégületlenség főleg a pápa, nemkülönben annak bibornokai és a trieri érsek ellen irányult, kiket a hosszú ideig tartó háború okozóiul tekintettek. Az elégületlenség végre nyiltan kitört s a pápa és bibornokai roszul járnak, ha a császár hirtelen megjelenése le nem csillapitja a támadókat. Melfiből felkerekedve a császár hazaindult Németországba. Hosszabb ideig tartózkodott a Lago Pesole-nál, majd gyors menetben megkezdte a visszavonulást. November 11-én Trientben volt, rá nemsokára, deczember 3-án Breitenwang faluban Tirolban meghalt.[2]

Ezalatt a viszonyok Olaszországban Rogerre nézve javultak. Lothár elvonulása után azonnal átkelt Szicziliából s Alsó-Itáliát visszafoglalta, bevonult Beneventbe, s Apulia ellen készült.

Ekkor elérkezettnek látták az időt, a Lothár által elejtett békealkudozásokat Rogerrel ismét felvenni. A pápa és a császár most sz. Bernátot bizták meg a békealkudozások vezetésével.[3] Bernát, ki eddigelé Rómában hathatósan

[1] Bernhardi : i. m. 714. oldal.

[2] Giesebrecht : i. m. IV. 135—150. oldal.

[3] Ezen kettős megbizás kitünik sz. Bernát 144. leveléből: »§. 4. In-

működött a schisma végleges megszüntetésén,[1] örömmel engedett e megbizásnak. Felszólitá a királyt, hogy tegye le a fegyvert. De Roger nem engedett. Midőn azonban október 30-án (1137) Rainulf apuliai herczeg — kit a pápa és a császár ruháztak fel a herczegséggel — Rogert Ragnanonál teljesen megverte, engedett Roger is. Kivánságára mindkét párt követeket küldött hozzá. Incze részéről megjelentek Haimerich kanczellár, Gerhard bibornok és szent Bernát maga. Anaclet megbizottjai Mathäus kanczellár, Petrus pisai bibornok és Gergely bibornok voltak. A választások törvényességét akarta Roger felülvizsgálni — mint ő maga mondá — mielőtt elhatározná magát, hogy melyik pápa részére fog állani. A küldöttek meg is jelentek Roger előtt, de ez elhatározását húzta, halasztotta. Salernoban tartatott meg a vitatkozás a választások törvényessége felett. Sz. Bernát hévvel védte Incze választásának törvényességét. Egyik párt a másikat okozta, hogy Krisztus egyházát megosztotta, hogy két részre akarja darabolni. Bernát hivatkozott arra, hogy az egész Kelet és Nyugot majdnem minden államai és szerzetes rendei Incze mellett vannak. Ezek tehát mind elátkozottak és csak egyedül Roger fog üdvözülni? Ezután Péter bibornokot igyekezett Incze részére megnyerni. Vajjon sz. Bernát intései birták-e Pétert Incze elismerésére — amint sz. Bernát életirata állitja[2] — vagy pedig külső okok, nem belső meggyőződés: azt nem lehet teljes biztonsággal eldönteni. Tény az, hogy Péter Bernáttal Rómába utazva Inczével kibékült. Nem ily könnyen ment a dolog Rogerrel. Ez, azt állitván, hogy a Salernoban végbement vitatkozás nem győzte meg, hogy tulajdonkép melyik pártnak van igaza, elhatározását elhalasztotta. Palermóba szándékozott menni, s ott a szicziliai püspökök véleményét ez ügyben meghallgatni. Valószinüleg csak azért vonakodott még mindig Inczét elismerni, hogy azután még

stantissima postulatione Imperatoris, Apostolicoque mandato . . . . . trahimur in Apuliam . . .«

[1] Vita I. S. B. lib. II. c. VII. §. 42.

[2] Vita I. S. B. l. II. c. VII. §. 46.

nagyobb árt szabhasson elismeréséért. Így elérhetőnek hitte, hogy a pápai állam egyes általa elfoglalt részeinek birtokában annál szilárdabban megerősitheti hatalmát.[1] De mielőtt Roger elhatározhatta volna, hogy melyik pártra áll, Anaclet 1138. január 25-én meghalt, s így a schisma véget ért. Igaz, hogy Anaclet pártja egy új pápát választott III. Viktor személyében, de ez sz. Bernát rábeszélésére rövid idő mulva meghódolt Inczének. Ez 1138. május 29-én történt, s most az egész kereszténység egy fő alatt állott.

A schisma megszüntetése által Bernát dicsősége tetőpontját érte el. Róma nemesei kisérték őt, mihelyt az utczán mutatkozott, s az egész nép örömujjongással fogadta.[2] Nemsokára ezután — junius 3-án — elhagyta Rómát s hazatért Clairvauxba.[3]

Roger most kénytelen volt elismerni Inczét. De teljesen még most sem békült ki vele. 1138. nyarán ujolag beütött Apuliába, de Rainulf által ismét visszaveretett.

Incze pápa hatalma tetőpontján állott. 1139. április 4-re zsinatot hivott össze Rómába, mely Anaclet összes intézkedéseit semmisnek nyilvánitá, s Rogert követőivel együtt újra átok alá vetette. De a pápa hatalmi állása nem volt tartós. Április 30-án meghalt Rainulf herczeg az ő legerősebb támasza Olaszországban. Roger erre hadsereggel betört s elfoglalta egész Apuliát. Incze pápa hirtelenében sereget gyüjtvén, személyesen ment Roger ellen. S.-Germanonál Roger követei jöttek elébe, kik Roger részéről békeajánlatokat tettek. De ezen alkudozások eredményre nem vezettek. Mindkét fél fegyverhez nyult, de a háborúnak csakhamar vége szakadt. Roger elfogta Inczét a bibornokokkal együtt, s kényszerité őt a mignanoi egyezkedést 1139. julius 22-én aláirni. Ennek értelmében a pápa áten-

[1] Ezen részek képezték azon patrimonium sancti Petri-t, melyet a Vita I. S. B. lib. II. c. VII. §. 46. emlit, s mely a casinoi és beneventi vidékeken feküdt.

[2] A vita I. az id. helyen §. 47.

[3] L. Ep. S. B. 317. ». . . Sexta feria post diem illum egressus est noster de civitate . . .« (In octavis Pentecostes szavakkal kezdődik a levél.)

gedte Rogernek egész Campaniát a Liristől kezdve, s feloldozta őt az egyházi átok alól. Roger viszont hűbéri esküt tett a pápa kezébe az átengedett birtokokról.[1]

A mignanoi kibékülés után Roger kibékülni igyekezett sz. Bernáttal is. Azon kéréssel fordult hozzá, hogy küldjön hozzá néhányat szerzetestársai közül,[2] s hogy béküljön ki vele is. Bernát a dolgok megváltozott állapotára való tekintettel Rogerrel kibékült, s ez ügyben több levelet is intézett hozzája.[3]

Így ért véget azon schisma, mely a kereszténységet közel 10 évig a két pápa között megosztotta, s melynek megszünése kiváltképen sz. Bernát fáradozásainak volt köszönhető, ki II. Inczének, választásától kezdve, rendületlen s buzgó párthive volt.[4] (Folyt. köv.)

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

## VI.

*Az erdélyi egyházmegyében levő főesperesi kerületek, és az azok kebelében megnevezett plébániák; valamint azoknak papjai, dézma fizetései.*

Az erdélyi főesperességek régi neveiről általában, helyén látom itt néhány sorral megemlékezni. Azon kérdés,

[1] Giesebrecht: i. m. IV. 153. sgni.

[2] Ez kitünik sz. Bernát 208. leveléből.

[3] Ep. S. B. 207. 208. 209.

[4] Az 1130-i schismáról ujabban Dr. E. Mühlbacher értekezett: Die streitige Papsthwahl des Jahres 1130. Insbruck 1876. felhasználva az összes történeti kútfőket, melyek ez eseményre vonatkoznak, egyszersmind kritikáját adva a kútforrásoknak.

honnan vették hazánk első püspökei a főesperességek neveit? szorosan egybefügg hazánk régi szerkezetével. Közönségesen szent Istvánnak tulajdonitják hazánknak vármegyékre osztását, bár meg kell vallanunk, hogy a XI. század gyér okmányai ezen felosztást igen soványan bizonyitják.

Nem is lehet talán állitani, hogy emez elnevezések vagy czimek, mindig éppen a vármegyék neveiből indultak ki, mert a vármegyék idővel fejlődött intézménye mellett még voltak várispánságok is, s valószinünek tartom, hogy némely elnevezések az ilyen váraktól erednek.

Balási Ferencz az egyházmegyék eredeti területi felosztásáról »Magyarország Egyházi földleirás«-ában (I. rész 115. lapján) így vélekedik: »Ha a főesperesi kerületek alakulásait s elnevezéseit nyomozzuk, úgy találjuk, hogy azok a vármegyék mintájára alakultak és voltak beosztva, a vármegyék neveiről vagy jelentékenyebb helyeiről lettek elnevezve, s a vármegyék határai között terültek el, úgy hogy ahány vármegyéből alakult és állott valamely egyházmegye, éppen annyi főesperesi kerületre volt osztva annak területe, s ami és mekkora volt földiratilag a vármegye politikai, ugyanaz s akkora lett a főesperesi kerület egyházi tekintetben, s így minden vármegyének földiratilag egy főesperesi kerület felelt meg.«

Ez, meglehet, talál az egri és más magyar egyházmegyékre; de nálunk a kézdi, ozdi, telegdi főesperességekre, (melyek nevei szerint vármegyék elnevezve nem voltak), nem talál egészen, csak annyiban, hogy ezen elnevezések a politikailag már meglévő Kézd-, Ozd-, Telegd nevü, erős várakkal biró helyekre vezethetők vissza. Azonban a többi tiz főesperesi kerület neveire (Alba, Doboka, Hunyad, Kolos, Kraszna, Küküllő, Szatmár, Szolnok, Torda, Ugocsa) egészben véve illik.

Melyik helynek volt régen neve Kézdi? azt most nehéz meghatározni. Valamely várral biró, központi hely (talán Kézdi-Vásárhely felett, a kézdi-szentléleki vár?) lehetett. Az bizonyos, hogy Kézdi-Szék, mint politikai fogalom, a legújabb időkig létezett. Ozd is, mint önálló politikai terület

fennállhatott, de már régóta nem létezik; egyetlen halvány bizonyitéka Ozdi-Szent-Péter község elnevezésében maradott fenn, mit újabb időben, bár helytelenül, »Uzdi«-nak is mondanak. Telegd sem létezik ma sem mint vár, sem mint megye; de létezett hajdan, a mai Udvarhelymegye területén, (talán éppen e város vala Telegd?) és volt egy ily vezetéknevü család is, mely Székely-Udvarhely környékén nagybirtokos, és az Adorján-családnak egyik tekintélyes ága volt.

Ezek után lássuk a tizenhárom főesperesi kerületet egyenként.

### *A)* A gyula-fehérvári főesperesi kerület.

Ezen kerület a püspöki székvárostól (Alba, Gyula-Fehérvár) vette nevét. A régi Dáciának főhelye, polgári és katonai központja, az Ompoly és Maros egybefolyásánál alakult régi gyarmat (Colonia Apulensis, Apulum) nevével együtt a népvándorlás zavarai között régen feledékenységbe ment, és a hely új nevet kapott. Számos szláv hegységnevek, mint Bucsecs, Retyezát, Hargitta; folyó és patak nevek, mint az Olt-völgyben Krassó, Vidom; a Maros-völgyben Jáva, Szekás, Dobra; a Szamos-völgyben Bisztricza, Rebra, Szalva, Zágra; és eme helységnevek: Brassó, Branicska, Csernáton, Debreczen, Dobrocsina, Dumbrava, Pojána, kétségtelenül bizonyitják, hogy az erdélyi hegységben egykor szláv népfaj is tartózkodott; és ettől eredhet Gyula-Fehérvárnak Belgrád (szép vár) neve, mit az oláh népség ma is használ. De a magyar nép e várost mindig Gyula-Fehérvárnak nevezte Töhötöm egyik utódáról, szent István király rokona I. Gyulától, ki e vár és a Marosvölgy ura vala, s a régi Apulum romjaiból a várat újra épitteté. E vár egyenletes négyszög alaku volt, s a mult század elejéig fenmaradott. Mielőtt lerombolták volna, hogy az új »Károlyfejérvárnak« helyet adjon; Morando Viconti J. épitőmester, (ki 1717-ben április 7-én, 65 éves korában, itt halt meg és a székesegyházban, a MDolorosa kápolná-

ban van eltemetve) megadta a régi várnak az utolsó tisztességet és 1711-ben lerajzolta. Ezen rajz jelenleg Bécsben a császári királyi titkos levéltárban van, ahonnan egy t. barátom közvetitő szivességével cynkografált hű másolatát kaptam. Ezen kép felirata: »Monografia della Citta D'Alba-Julia, o'sia Veisemburgh, in Transilvania, gituata a 1000 passi geometrici dal Marensis, con sua giusta situatione.« Aztán felszámitja a rövid szöveg a benne lévő nevezetesebb épületeket. Ilyenek: a székes templom (még a reformátusok kezében), a Jezsuiták temploma; az erdélyi fejedelmi palota (most püspöki lak); a reformatum Bethlen-Kollegium (most kettős udvaru kaszárnya); a gubernator lakása (néhai Mikó János épittette I. Rákóczi György korában; most a várparancsnok lakása a főtemplom mellett); az Apor gróf palotája; a gróf Bethlenek háza, kiknek kigyós czimere most is ott áll az épület homlokán; jelenleg katonai kaszárnya, a papnövelde mellett, mely talán maga is az emlitett grófok palotájához tartozott: a gróf Telekyek palotája a vár északnyugati szegletében (most nem létezik). Némely házak a szászok birtokában; a keleti szent György- és a nyugoti szent Mihály-kapu, mely előtt a szőllő hegyek alatt a katonai temető déli szegletén alól a szent Mihályról nevezett templom állott; (a vár restaurálása alkalmával az összes környező házakkal együtt lerombolva). Sajátságos, hogy ezen várban, a rajz szerint, (minek Bethlen Farkas elbeszélései is megfelelnek) egy citadella volt, melyben a székes-templom, a fejedelmi palota hármas udvara (melyek közül egy most a püspöké, a más kettő pedig az úgynevezett tüzérkaszárnya) be vala foglalva. Nevezetes e rajzban, hogy sem az 1849-ben leégett kapisztránus templom és zárda, sem a trinitáriusok temploma nincs benne. A régi pénzverde, hol most a törvényszék van, és a tiszti pavillon, újabb épületek. Ezen vár régi időktől fogva az erdélyi püspökség tulajdona volt 1556-ig, midőn a kincstárra átszállott, s azé mai napig, néhány egyházi és polgári épület kivételével.

Meglehet, hogy a régi korban, az Albensis Comitatus és Albensis Archidiaconatus határai megegyeztek. De a

szász telepitvények kedveért egy része, az úgynevezett fundus-regius belőle kiszakadt, de Fogaras, vidékével együtt, sokáig Fehérmegye alkotó része volt. A szász-telepitéskor, a fundus regius kivétele is úgy történt, hogy számos helységek, mint Vizakna s környéke, Albahoz tartozott; s ámbár az Andreanum privilegium szerint a Barczaság a szásztelepek részére ki vala jelölve, mégis nincs nekik átadva Törtsvár, Zernyest, Tobán, sem Ujfalu, sem Komlós, melyekről a régi oklevelek úgy emlékeznek, mint melyek Fehérmegye kiegészitő részei. Oda tartoztak még Apácza, Bácsifalu, Csernátfalu, Hosszúfalu, Kvizba, Purkerecz, Tatrang, Türkös, Zajzon, mint Törtsvár tartozékai. Törtsvárt Ulászló király a XV. század végén tiz esztendőre zálogba adta tiz ezer forintért Brassónak, mely összeg és a záloglejárás ideje, Zápolya János, Izabella és János Zsigmond alatt folyvást nagyobbodott, s végre a város kezén maradott az egész birtok.

Fehérmegye Alsó- és Felső-Fehérmegyére felosztása újkori dolog; a mult század közepén történt.

A régi nagy kiterjedésü Fehérmegye Hunyadmegyétől kezdve Háromszékmegye közepéig terjedve, a Maros- és Olt-völgy tetemes részét és a bányavárosokat (Abrudbánya, Vöröspatak, Zalatna) felölelve, legnépesebb volt. Főesperessége pedig öt kerületre (úgymint: albai, sebesi, selyki, sepsii, springi) oszlott, és számos plébániákkal birt, miket a tizedjegyzék szerint itten egyenként meg kell neveznünk.

Főesperese volt Nemes János 1318—1339-ig.

### a) A fehérvári kerület plébániái.

Agun, lásd Igun.

1. Alba = *Gyula-Fehérvár*, Alsó-Fehérmegyében; az erdélyi püspökség székhelye. A tizedjegyzék mindig egyszerüen Albanak nevezi, hogy megkülönböztesse a sebesi dekánságban Szeredahely mellett létezett Alba-Ecclesiától, és a régeni dekanatusban fekvő Alba-Ecclesia de Királya-

tól. Plébánosa 1332 - 1334-ig János, aki I. 40 denárt; III. 60 denárt és 16 garast fizetett. A vár régen, 1556-ig az erdélyi püspökség tulajdona volt. Ebben nevezetes a székes-egyház, egyike legszebb és legrégibb építészeti emlékeinknek, melynek VI. Kelemen pápa 1345-ben január 29-én búcsút engedett. Ezen kivül a várban még három templom volt; egyik a szent Istvánról nevezett Báthori-féle, az átmeneti korszakból, a XIV. században épitve, — mely most üresen áll; a trinitarius szerzetesek temploma, mely most könyvtárrá van alakitva; és a bolgár kapisztránus szerzetes rend temploma, mely 1849. leégett, s a szerzet nem lévén képes azt felépiteni, a hatvanas évek elején a katonai kincstárnak eladta, mely a templomot a mellette lévő szerzetházzal együtt, mi a mostani Károly-kapu mellett, bejövet jobbra állott, földig leromboltatta. A város régen nem a völgyben, hanem a vár fensikján, a szőllő-hegyek alatt feküdt. Ebben volt a szent Miklósról nevezett régi templom is, mely a vár újra alakitásakor a körülötte lévő házakkal együtt lerontatott. 1549-ben meg van emlitve magister Stephanus plébános, civitatis Albensis. (A gyulafehérvári káptalani levéltárban f. 4. n. 45.)

Arbov, lásd Orbou.

2. Azunepe, Azunnepe, Azumepe, Zunmepe = *Asszonnépe*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja Benedek (1332—1334.) fizetett I. 4 garast, ismét 30 denárt; II. 14 denárt, III. 2 garast és 8 denárt, IV. Péter (1335.) fizetett 20 denárt.

3. Barbancina villa = *Borbánd*, Alsó-Fehérmegyében. Papja volt 1335-ben Péter, ki pro ultima solutione IV. 40 denárt és ugyanakkor az V-ik évre 3 pensa denárt fizetett.

Már a XIII. században van róla emlékezet. (Fehér, codex dipl. VII. II. 200.) Mint plébánia 1302-ben dézmát fizet az erdélyi káptalannak. 1320-ban az üresedésben volt borbándi plébánia javadalmát évi 12 márka jövedelemre becsüli Rufinus, (Monum. Vaticana I. 35.) s a községet »ecclesia Barbantina« névvel nevezi. Borbánd rég óta az erdélyi káptalan birtoka. (A gyfehérvári káptalan levéltára f. 5. num. 3.

és 27.; f. 7. num. 16.) 1451-ben Antal kolosmonostori apát értesiti a borbándi plébánost, hogy Runoczi András prépost feltételesen ki van közösitve. (Gyfvári kápt. levélt. f. 5. ném. 24.)

4. Beche = *Magyar-Becze*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja volt (1332—1336.) Benedek, ki I. 36 denárt, ismét 50 denárt, II. 20 denárt, III. 2 régi és 14 új denárt, IV. 22 denárt fizetett.

5. Benchench = *Benczencz*, Hunyadmegyében, ma Szász-Város fiókja. Papja Lambert (1332—1335.) fizetett I. 40 denárt, III. 24 denárt. 1291-ben Benchench, István Domokos és Miklós »de genere Siculorum«, eladják Sótelek nevü helyöket, mit István királytól nyertek volt, mi feküdt »intra vicinitatis Joanche jobbagionis custri Albensis juxta Morisium, necnon saxonum de Romos, item Galmár ac villae Gyog situm.« Ezen régi Sótelek tehát a mai Benczencz és nevét Benchench tulajdonosától vette. (Lásd az erdélyi Honismertető Egylet 1880. évi 171. lapját.) Ezen Sótelek az Árpádk. Új Okmtrban »Bottelek.« (X. 61. l.) Van más neve is az Anjouk. Okmtrban.

6. Benedic, Benenyk = *Benedek*, Alsó-Fehérmegyében, ma Tövis fiókja. Papja 1332-ben Albert, ki I. 7 liliomos denárt és 4 közönséges denárt, Domokos (1334.), ki 10 denárt fizetett.

Benenyk, lásd Benedic.

7. Bogov, Bokov, Rogov = *Magyar-Bagó*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja 1332-ben János, ki I. 1 garast, ismét 40 denárt, Miklós, ki II. 6 denárt, III. 12 denárt, ismét 10 denárt fizetett. 1290-ben Szentkirályi János fia Danch mester végrendeletében Péter erdélyi püspöknek és a székesegyháznak hagyományozza Alsó- és Felső-Bagó harmadrészét, mibe a püspökséget beiktatni rendeli László vajda. (Gyfvári kápt. lvtr. Centuria Q. num. 12.) Bagó a Várdai püspök Regestuma szerint is püspöki jószág a XVI. század elején, Várdainak a káptalani levéltárban eredetiben meglevő Regestuma tanuság erre; mit ezután egyszerüen Várdai-Regestumnak fogok nevezni.

8. Buchard, Bulhard = *Magyar-Boros-Bocsárd*, Alsó-Fehérmegyében, ma Magyar-Igen fiókja. Papja Henczmann 1332—1334. fizetett I. 80 denárt, ismét 80 denárt; III. 3 pensa denárt és Imre pap 1334-ben 30 denárt.

Bulhard, lásd Buchard.

9. Buzabuhhard, Buzasbuchard, Buzazbuchard = *Buzás-Bocsárd*, Alsó-Fehérmegyében, ma Für fiókja. Papja Mihály 1332—1334. fizet I. 6 denárt, ismét 40 denárt; II. 19 denárt, Mátyás pap 1334-ben fizetett 25 denárt és 12 montan-denárt.

10. Chekalaka, Chekelaka = *Csekelaka*, Alsó-Fehérmegyében, ma Harasztos fiókja. Papja Lukács 1533-ban fizetett 20 denárt, ismét 18 denárt.

11. Cheztus = *Magyar-Csesztve*, Alsó-Fehérmegyében, ma Felvincz fiókja. Papja Egyed 1332-ben 40 denár befizetéssel van megnevezve. Valószinü, hogy az eredeti Regestumban így volt irva: Cheztue.

12. Chigud = *Maros-Csüged*, Alsó-Fehérmegyében, ma Gyula-Fehérvár fiókja. Papja volt 1335-ben [Abraam], ki 22 denárt fizetett. A Várdai-féle Regestum szerint a gyulafehérvári püspöki Dominium egyik része.

13. Chumbard, Chumburd, Kumbund, Kumburd = *Csombord*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja 1332—1333-ban János, ki I. 36 denárt, ismét 40 denárt, II. 30 denárt, aztán Mihály, ki III. 26 denárt, ismét 2 garast, 8 denárt, IV. 24 denárt fizetett. 1343-ban Gombári Miklós és Domokos, Csombord és Gombás fele részét és Apalidát egészen az erdélyi püspöki székestemplomnak hagyják és adják, megjegyezvén, hogy Csombordon szent Péter tiszteletére, Gombáson pedig szent Jakab tiszteletére templom van épitve, s ezek patronátusát is a székesegyházra ruházzák. (Cista Capit. Albens f. 2. num. 29.; f. 5. num. 2.; Centuria P. num. 60.) 1442-ben Benedek volt Csombord plébánosa. (Cista Capit. Albens. f. 7. num. 11.)

14. Dedeg, Deog, de Egd = *Dég*, Kis-Küküllömegyében, ma Radnót fiókja. Papja Egyed 1332—1333-ban fizetett 20 denárt, ismét 20 denárt, végre 20 denárt.

Deog, lásd Dedeg.

15. Drumbar, Dumbar, Duumbar = *Drombár*, Alsó-Fehérmegyében ma Borbánd fiókja. Papja 1332—1333-ban Abraam, ki I. 40 denárt, ismét 40 denárt, II. 32 denárt fizetett. Várdai Regestuma szerint az Albense Dominium kiegészitő része.

Duumbar, lásd Drumbar.

De Egd, lásd Dedeg.

De Enitrino, lásd Enyd.

16. Enyd, Enydinum, Endinum, Enidinum, de Enitrino = *Nagy-Enyed*, Alsó-Fehérmegyében. Templom-kastélya már 1239-ben fennállott. (Archiv des Vereines f. Sieb. Landerk. Neue Folge. II. 21.) Ősi káptalani birtok volt, és 1302-ben az erd. káptalannak tizedet is fizetett. (Codex Diplom. V. I. 100 lap.) 1320-ban a plébánia jövedelme husz márkára van becsülve, (Monum. Vaticana I. 35. Itten Enyed neve »de Egnudino.«) Nevezetes, hogy a ma is fennálló kastélyban lévő diszes templomot az enyedi német polgárok éppen a dézma-szedés éveiben 1333—1335-ben épitették. Ezekről maradott emlékbe a Varczagás (= Schwarze Gasse) utcza, Herzsa (= Herschau) s egyéb elnevezések.

A pápai tizedszedés idejében 1332—1337-ig Péter nevü papja kinevezett »subcollector decime papalis« volt; s maga is fizetett I. egy ferto ezüstöt, ismét 7 fertot. A III. év befizetésénél már »sacerdos quondam de Endino« név alatt fizet 99 garast és 6 denárt. De ezen év végén ismét egy Péter nevü pap fizet 1 fertot, 1 kuntint s a IV. évben 7 lotto ezüstöt. Nehéz eldönteni, hogy itt egy vagy két Péterről van-e szó? 1423-ban János kanonok az enyedi plébános, (gyfvári kápt. lvtr. Centuria Q. num. 13.) ki már 1428-ban az erdélyi püspök helyettese. 1477-ben Nagy-Enyed birója, az erdélyi káptalannak 67 arany-forintban fizeti a szent-György-napi censust. (Gyfvári kápt. lvtr.) 1503-ban Rákosi Melchior jogtudor, kanonok vala Enyed plébánosa és erdélyi püspöki helyettes. (Tabular. Albense II. 288.) A vallásújitás korában, Benkő Jos. előadása szerint, ki Hermányi József első enyedi ref. pap jegyzeteire hivat-

kozik, 1557-ben Mauri Ambrus, utánna Toronnyai Máté is reform. pap Enyeden, ki 1585-ben superintendens lett. (Lásd Benkő: Transsylvania Specialis MS. a budapesti Egyetem könyvtárában, a kéziratok között G. 142. alatt.)

17. Enyd superior, Enyd = *Fel-Enyed*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja István. 1332-ben fizetett 18 denárt, ismét 30 denárt, végre 22 denárt. A többi években nincs emlitve. Antal kolosmonostori apát levele szerint 1451-ben is állott a Fel-Enyedi plébánia.

18. Feleh, most ezen név alatt ismeretlen. Lehetne *Fele* a Mezőségen, vagy Magyar-*Felek* Segesvár közelében, de azon helyek innen távol vannak, és más kerületbe tartoznak. Nem helyes semmi erőltetett magyarázat, s a tévesen irt név, lehetőségig azon kerületben vagy közelében lévén megtartandó, amelyben a dézma-gyüjtők által beiktatva van: fel lehet tenni, hogy itten egyszerü olvasási, vagy toll-hiba forog fenn és Feleh = *Folth*-nak veendő. A folthi lelkész a sebesi alesperességben ezen időben csakugyan Péter, s azért ezen »Feleh« Péter nevü papjának IV. 24 denár befizetése ottan 1335-ben IV. alatt meg van emlitve.

19. Fohyd = *Fahid*, ma már nem létező község. Hajdan Gáldtő határában állott a Maros-völgyben, s a gyulafehérvári káptalan birtoka volt 1346-ban. (Gyfvári kápt. lvtr. f. 2 num. 6., f. 3. num. 45., f. 4. num. 27., f. 6. num. 24.) 1352-ben Gáldi Adorján comes, fahidi földét, ami fekszik Fahid mellett, a Köves nagy út, a Gáld vize, és a gáldi közép út között, a maga és szülői lelki üdveért az erdélyi püspöknek és székesegyházának adományozza. (Centuria. O. num. 71.)

20. Foro, Forrow = *Magyar-Forró*, Alsó-Fehérmegyében, ma Felvincz fiókja. Papja 1332—1334-ben Tamás, fizetett 22 denárt, aztán Domokos, ki két fizetésbe fizetett 1395-ben 18 denárt.

Forrow, lásd Foro.

21. Gald, Kald = *Alsó-Gáld*, Alsó-Fehérmegyében, ma Tövis fiókja. Papja Domokos 1332—1335-ben fizetett I.

18 denárt, II. 10 denárt; 1397. óta káptalani birtok. (Gyfv. kápt. lvtr. f. 7. num. 22.)

22. Gumbuch = *Gambucz*, vagy lehet *Gombás*, Alsó-Fehérmegyében, amaz Harasztos, ez Nagy-Enyed fiókja. Papja Domokos csak egyszer, 1332-ben fizetett 20 denárt.

Gyle, lásd Sile.

23. Gyod, Guog, Kyod = *Felgyógy*, Alsó-Fehérmegyében. Tövis fiókja. Papja Domokos első évben fizetett 53 denárt; aztán György, ki fizetett 40 denárt, II. évben 32 denárt, III. évben 20 denárt.

24. Hapurcum, Hapurcun, Hapurtm, Hapurtun = *Háporton*, Alsó-Fehérmegyében, ma Nagy-Enyed fiókja. Papja Péter, befizetése az I-sö évben nincsen számokban kitüntetve; aztán 1332—1335-ig fizetett 100 denárt; II. évben 22 denárt; III. évben 22 denárt; IV. évben 22 denárt. Háporton 1428-ban már káptalani birtok, s a káptalan tiltakozik, nehogy Zsigmond király azt másnak adományozza; tiltakozik az ellen is, nehogy valaki az ottan szent Miklós tiszteletére épiteni kezdett templomot tovább épitse. (Cist. Capit. f. 2., 41.)

25. Herepal, Herepel = *Magyar-Herepe*, Alsó-Fehérmegyében, Küküllővár fiókja. Papja Pál I. 13 denár, II. 20 denár, IV. 13. denár befizetéssel van 1332—1335-ig bejegyezve.

26. Heyud, Herud, Kyud = *Diód*, Alsó-Fehérmegyében, Tövis fiókja. Papja Miklós, ki mint kyudi pap I. 40 denárt, aztán II. mint heyudi 22 denárt, III. 20 denárt, ismét 3 régi banalist és 9 denárt; mint herudi 20 denárt fizetett 1332—1335-ben.

Ezen község Heyud neve, talán nem is ide, hanem Nagy-Enyedhez tartozik, melyet az oláhok ma is »Ajud«-nak neveznek. Az oláh népnek megvan az a jó szokása, hogy a régi neveket, bár szája ize szerint idomitva, régi alakjukban hiven megtartja. Meglehet, hogy ezen város neve vagy Heyud lehetett, vagy valamely részének ilyen neve volt. Heyudnak egyébiránt valami várszerü és kedves fekvéssel biró helynek kellett lenni, mert midőn András

vajda az erdélyi püspöknek Szent-Mihály-Köve nevü várát, Acintost, Nándorlakat stb. 1356-ban elfoglalta, ezen bitorolt javak között vala Heyud is, mit Lajos király a püspökségnek visszaadatni rendel 1357-ben. (Gyfvári kápt. lvtr. Com. Alb. I. f. 2. num. 1.) 1420-ban diódi pap vala Máté, 1526-ban pedig Antal. (Lásd a Kolosm. levéltárt ezen évek alatt és a gyfvári kápt. lvtr. f. 1. num. 40.)

Herud, lásd Heyud.

Hupurtun, lásd Hapurtun.

27. Igun, Agun = *Magyar-Igen,* németül régen Krapundorf-nak nevezték. Német telepitvényesei a királytól 1206-ban szabadalmakat kapnak. (Codex. Diplom. VII. IV. 71.) 1225-ben a vámok fizetése alól is felmentvényt nyernek. (u. o. 64. 85. l.) A pápai tized-szedés idejében papja János 1334—35-ben III. »pro prima Domo« 1 márkát, IV. 3 márkát fizetett. A »prima domus« emlitése sejtenünk engedi, hogy Jánosnak még valami más beneficiuma is volt. Talán gyula-fehérvári kanonok lehetett, de erre csak azon gyenge bizonyiték van, ha van, hogy neve a tizedjegyzék 135. lapján a kanonokok nevei között van bejegyezve. Emliti Igent 1451-ben Antal kolosmonostori apát; 1470-ben papja Simon jogtudor és püspöki helyettes; 1520-ban István, 1543-ban Péter. (Gyfvári kápt. lvtr.)

Kald, lásd Gáld.

Kumbund, Kumburd, lásd Chumbard.

Kospetek, lásd Sospetek.

28. Kurgued = *Nagy-Cserged,* Alsó-Fehérmegyében, ma Für fiókja, Balásfalva környékén. Papja Egyed 1332-ben csak az I. fizetéskor van emlitve 6 denárral. *Cserged* mint az erdélyi káptalan jószága van emlitve. (Gyfvári kápt. lvtr. f. 1. num. 40.; f. 2. num. 29.; f. 6. num. 22.; f. 7. num. 3.)

Kyod, lásd Gyod.

Kyud, lásd Heyud.

29. Lapad = *Magyar-Lapád,* Alsó-Fehérmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Papja vala 1332—1335-ben Mihály, ki l. 3 garast, II. 10 denárt, aztán Péter, ki a IV. évben 10 denárt fizetett. 1316-ban Lapád fele része Chama budai

prépost sürgetésére a budai templomnak vissza van adva. (Ms. Taularii Albensi 44—88. lap.) 1317-ben a budai káptalan lapádi birtokát cserébe adja Buken Péternek és Benedek ozdi főesperesnek, kik testvérek voltak, a nagy ujvári Damján nevü birtokért. (Cista metalium f. 1. num. 42. az Erdélyi Orsz. levéltárban.) 1358-ban már az erdélyi püspök birtoka. (Gyfvári kápt. lvtr. f. 1. num. 43.; f. 7. num. 25.)

30. Medikered, Medikerek, Medykerek, Medkerek = *Megykerék*, Alsó-Fehérmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Papja Lőrincz, ki 1332—1335-ig I. 30 denárt, ismét 30 denárt, II. 20 denárt, III. 17 denárt, IV. 2 garast fizet. Modrusi Lukács erdélyi kanonok, királyi engedelem mellett, megykeréki birtokát 1521-ben az erdélyi székesegyházban lévő Úr szine változásáról elnevezett oltár alapjának hagyományozta. (Gyfvári kápt. lvtr. Cista Albens. IV. f. 3. num. 28.)

31. Mikloslaka, Mycloslaka = *Miklóslaka*, Alsó-Fehérmegyében, ma Felvincz fiókja. Papja Abraam 1332—1334-ig I. 30 denárt, ismét 30 denárt, III. 23 denárt fizetett. 1492-ben Miklóslaka negyedrészét Sülyei Péter és Mihály után zálog czimén birtokba veszi az erdélyi káptalan (lásd a kolosmonostori levéltárt, ezen évi részében). Itten megjegyzem, hogy a kolosmonostori levéltár honn maradott iratairól egy chronologicus hű indexet készitettem, melyben az idézett iratok az évszám szerint is könnyen fellelhetők lesznek, mely rövid idő alatt a »Történelmi Tárban« meg fog jelenni, azért a kolosmonostori levéltárt ezután csak czime szerint idézem.

32. Mihalch villa, Mihalt = *Mihálczfalva*, Alsó-Fehérmegyében, ma Für fiókja. Papja Mátyás a tized-szedéskor albai alesperes volt és fizetett I. 40 denárt, ismét 40 denárt, II. 24 denárt; azután Mihály papja fizet 1334-ben 70 denárt.

Mihalt, lásd Michalch.

33. Mokovtelky, Mokortelky, .. ocolleky = *Makótelke*, lehetett egykor, de ma már hire sincs e környéken. Pedig hajdan Alsó-Fehérben, Bogáth mellett feküdt a Maros-völgyben. Birtokos vala benne Mikud bán fia Miklós, ki azt eladja Kelemen gyula-fehérvári kanonoknak 1295-ik évben.

(Centuria XX. num. 68. a gyula-fehérvári káptalani levéltárban.) A pápai tizedeléskor papja vala István, ki 1334. és 1335-ben fizetett 20 denárt, ismét 14 denárt, végre 20 denárt.

Mykloslaka, lásd Miklóslaka.

34. Noglog, Noglok, Nyglog, Nyglok = *Nagy-Lak*, Alsó-Fehérmegyében, Felvincz fiókja. Papja vala 1332-től 1335-ig Jakab, ki I. 50 denárt, II. 16 denárt; III. 20 denárt, ismét 2 garast és 10 denárt; IV. 40 denárt fizetett. 1293-ban Péter fia István eladja Nagy-Lak birtokot Kilián telegdi főesperesnek. (Centuria F. num. 42.) 1396-ban Nagy-Lak, Koppánd, Szilvás az erdélyi káptalan birtoka, s midőn a szomszéd nemesek azokat (ami ama korban egyebütt is gyakran történt, még a vajdaság főemberei által is) bitorolni kezdették: ez ellen Miklós Szolnoki főesperes Imre vajda előtt Tordán, a nemesek generalis gyülésében protestált. (Comit. Albens. IV. f. 4. num. 83.) Nagy-Lakon, mely az éppen mellette fekvő káptalannal együtt a gyula-fehérvári káptalan birtoka vala, nagyobb méretü, átmeneti korszakban épült, szép kettős tornyu templom áll a XIV-ik századból.

Nyglog, Nyglok, lásd Noglog.

35. Orbou, Orbov, Arbov, Orbow = *Alsó-Orbó*, Alsó-Fehérmegyében, Tövis fiókja. Papja vala 1332—1335-ig Simon, I. 80 denárt, ismét 4 pensa denárt, II. 3 pensa denárt és 20 denárt, III. 102 denárt és 40 montan denárt, ismét 3 pensa denárt, IV. 80 denárt fizetvén. 1450-ben Kolozsi Gergely jogtudor vala plébánosa (Tabular. Albense 245.) Örbó az erdélyi káptalan birtoka volt; s a falu helye kissé változott a középkorban, (gyfvári kápt. lvtr. f. 4. num. 18. és 22.) akkor ugyanis egészen az alsó Maros-völgyben feküdt, hol most csak régi templomának romja látszik.

36. Ozd, Oza = *Ozd*, Alsó-Fehérmegyében, Harasztos fiókja. Papja 1332—1335-ig Márton; fizetvén I. 32 denárt, III. 20 denárt és 1 banalist, ismét 18 denárt. 1796-ban birói itélet folytán az erdélyi káptalan birtokába jut. (Cista Capit. fasc. 7. num. 5.; fasc. 4. num. 9.)

37. Peturlaka, Penirlaka, Peturlaba, Peturlala = *Oláh-Péterlaka*, Alsó-Fehérmegyében, Radnót fiókja. Papja János 1332—1334-ben fizetett I. 6 denárt, ismét 20 denárt; II. 12 denárt, III. 27 montan-denárt.

Rogov, lásd Bogov.

38. Saard, Sárd = *Sárd*, Alsó-Fehérmegyében ma Magyar-Igen fiókja. Papja 1333—1334-ben Imre, II. 5 pensa denárt és 22 denárt; III. 4 pensa denárt, ismét 10 pensa denárt fizetett. Emliti Antal kolosmonostori apát is kiközösitő levele czimében 1451-ben. Sárd szép privilegiális levelei fennmaradtak az erdélyi püspököktől, a kolosmonostori levéltárban, melyeket a sárdi polgárok tőlük, mint földesuruktól kaptak.

39. De Sancto Benedicto = *Szent-Benedek*, Alsó-Fehérmegyében, Küküllővár fiókja. Papja Péter 1332—34-ben I. 20 denárt, III. 2 garast fizet.

40. De Sancto Emerico = *Maros-Szent-Imre*, Alsó-Fehérmegyében, Tövis fiókja. Papja 1332—1334-ben Tamás, I. 40 denárt, ismét 20 denárt és 6 régi banalist, III. 8 garast fizet. Szent-Imre az alvajdák kedves tartózkodási helye. Hunyadi János benne templomot épittetett, mely maig desolált állapotra jutott.

41. De Sancto Rege = *Maros-Szent-Király*, Alsó-Fehérmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Papja Mátyás 1332—35-ben I. 4 garast, ismét 40 denárt, II. 20 denárt, III. 34 denárt, ismét 3 garast, IV. 4 garast és 9 denárt fizet.

42. Sile, Gyle, Syle = *Magyar-Sülye*, Alsó-Fehérmegyében. Küküllővár fiókja. Papja István 1332—1335-ben fizet I. 24 denárt, ismét 22 denárt, II. 22 denárt, III. 20 denárt, IV. 30 denárt.

43. Sospetek, Kospetek = *Sóspatak*, Alsó-Fehérmegyében, Borbánd fiókja. Papja 1332—1334-ig János, I. 30 denárt, III. évben 30 denárt fizet.

44. Spanlaka = *Ispánlaka*, Alsó-Fehérmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Papja 1332—1334-ig György, I. 30 denárt, ismét 20 denárt, III. 7 denárt fizet. 1329-ben Csesztvei János fia, Ispánlakán lévő két kuriája után kiadja Ruwoz

Péternek a filialis quartot, Tamás erdélyi vajda rendeletére. (Centuria Q. num. 10.)

45. De Spinis = *Tövis*, Alsó-Fehérmegyében. Papja 1332—1335-ig Domokos, I. 80 denárt, II. 80 denárt, III. 80 denárt, ismét három pensa denárt, IV. három pensa denárt (minus 6 denariis) fizetett. 1344—1352-ig Tamás, (Cista Doboka f. 3 num. 40., Centuria L. num. 69.) 1357-ben Péter, (Miscellan. III. f. 5. num. 1. és Anjouk Okmtr. VI. 522.) 1420-ban András valának plébánosai. (Cista Capituli Albens. f. 1. num. 40.) 1448-ban Hunyadi János Gubernator itten templomot épit a Szent-Imre mellett kivivott győzelem emlékére, (Codex. Diplom. VIII. V. 2.) mely ma is fennáll mint kath. plébánia-templom.

46. Thacey, Thathey = *Tátè*, Alsó-Fehérmegyében, Borbánd fiókja. Papja csak 1333-ban van emlitve, Miklós, fizetvén 25 denárt és 4 denárt. 1516-ban a Balád fiak tátéi birtokukat cserébe átadták a gyula-fehérvári káptalannak a káptalan ozdi jószágáért. (Comit. Albens. IV. f. 5. num. 76.)

47. Turek, Turk = *Tür*, Alsó-Fehérmegyében, Balásfalva mellett. Valószinü, hogy eredetileg Turch, Turh volt irva a Regestumban, csak hibásan levén Turk olvasva. Papja Lukács 1332-ben I. 60 denárt, aztán 1335-ben Domokos IV. 60 denárt, végre 50 denárt fizet. Régi temploma ma is fenn áll.

48. Varda = *Alsó-Maros-Váradja*, Alsó-Fehérmegyében, Gyulafehérvár mellett. Papja 1332-ben Jakab van emlitve, az I-sö évben fizetvén 40 denárt. 1397-ben Miklós vala váradjai plébános. (Cista Capituli f. 7. num. 23.) Határán feküdt régen Damasa földe, mely most e néven nem ismeretes. Káptalani birtok volt. Ebben a Szentháromság tiszteletére köből épült templom állott. (Cista Cap. f. 2., 32. fasc. 5., 16.)

49. Villa nova [Byfalvi] = *Szász-Ujfalu*, Alsó-Fehérmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Papja 1332-ben Péter 40 denárral, aztán 1334—1335-ben Rudolf III. 23 denárral, IV. 22 denár befizetéssel. Kevés utángondolás kell annak

eltalálására, hogy Byfalvi nem egyéb, mint a falu régi neve torzitva, t. i. Ujfalu.

50. Zikkuch, Zilkuch, Zilkuich = *Szélkút*, Kis-Küküllő-megyében Radnot fiókja. Lelkésze vala István (1332—1334.) I. 20 denárt, ismét 20 denárt, II. 12 denárt tizedbe befizetvén.

Zunmepe, lásd Azumepe.

*

*Jegyzet.* Az albai kerületben vannak emlitve, de meg nem határozhatók a következők:

Item Lumba sacerdos solvit 3 grossos pg. 92.

Item Albertus sac. solvit 20 denarios pg. 92.

Item Lucas sac. solvit 62 denarios pg. 109.

Item Lucas sac. solvit 2 grossos, pro alia solutione 40 denarios pg. 136.

Valószinű, hogy ezen Lukács csekefalvi pap volt.

### b) A sebesi kerület plébániái.

1. Alba Ecclesia = *Fejéregyház* lenne neve, ha eme község már régen meg nem szünt volna. Szeredahely mellett feküdt, mostan hasonnevü puszta tartja fenn emlékezetét. A pápai tizedszedéskor papja volt János (1332—1336.), fizetvén I. fél fertó, ismét 1 fertó ezüstöt; III. 8 garast és 9 denárt, ismét 66 denárt; V. fél fertót és 1 és fél kuntint. Úgy látszik, 1330-ban is ezen János pap szerepelt, amit emlit a gyfvári káptalan levéltára f. 6. num. 28. alatt.

2. Apoldia, Apoldja inferior = *Kis-Apold*, Szeben-megyében, ma Szeredahely fiókja. Papja volt (1332—1333.) Rener (Wernher), ki I. 3 lotto ezüstöt, ismét 1 fertot, III. 88 denárt, IV. 110 denárt fizetett. 1309-ben Rontius, 1330-ban ugyanezen Werner (Wernerius) vala papja (a Cista Capit. Albens. f. 6. num. 28. szerint).

3. Apoldia, Apoldja superior = *Nagy-Apold*, Szeben-megyében Szeredahely közelében Papja 1332-ben János,

ki 3 lotto ezüstöt, ismét 6 pensa denárt fizetett. 1288-ban papja Pál erdélyi kanonok vala (Cista Capituli Albensi f. 4. num. 42.), 1330-ban ugyan a fennevezett János van megemlitve. (Cista Capit. f. 6. num. 28. és Miscellan. III. fasc. 5. num. 36.) Benedek püspök halála után, sede vacante, ezen parochia, mit az iródiák »de Apoldia« névvel nevez, üresedésbe jött és Rufinus intercálaris jövedelmét 40 márkára becsülte. (Monum. Vaticana I. 36.)

4. Arkus, ma ismeretlen, ha csak nem értendő alatta *Árki* a szomszéd Hunyadmegyéből. Papja Péter I. 3 lotto ezüstöt, ismét 3 lottot, III. 9 lotto ezüstöt, két évi fizetésül, és V. 66 denárt fizetett 1332—1335.

Bech, Becch, Beech, Beeth, lásd Rech.

5. Beren, Beryn, Byrni = *Berény,* Hunyadmegyében, ma Szászváros fiókja. Papja 1332—1334-ig János, fizetvén I. 1 és fél ferto, ismét 1 ferto ezüstöt, II. 2 pensa denárt, és 28 denárt; aztán Lőrincz fizet III. 6 garast, IV. 3 pensa denárt, és végül 66 régi banalist.

6. Bihov = *Reho,* Szebenmegyében, Szász-Sebes fiókja. Papja 1332—1336. Henchmann, fizet I. 3 sektint, ismét 1 márkát (minus tribus sectinis); II. 3 márkát, ismét 2 márkát; III. 1 és fél márkát, ismét fél márkát; IV. 1 fertot denárokban; V. 1 fertot. 1309-ben papja Dániel »de Ryon« (gyfvári kápt. lvtr.). Ugyanezen Dániel 1311-ben eladja részét, ami Demeterpatakon volt, 12 márka ezüstért. (Anjouk. Okmtr. I. 227.) 1318-ban Reho beneficiuma jövedelmét 14 márkára becsüli Rufinus, minek felét fizeti Miklós rehoi plébános (Mon. Vaticana I. 33.), hol a község neve: »plebes de Riho.« 1330-ban papját Miklós név alatt emliti az erdélyi káptalan Cista Cap. f. 6. num. 28. alatti okmánya.

7. Chapintha, Chapurcha, Kapurcha = *Toporcsa,* Szebenmegyében, Vizakna fiókja. Papja 1332—1336-ban Jakab, fizetgetvén I. 11 régi banalist, ismét 66 denárt; III. 5 garast és 44 denárt; V. 44 denárt.

Chapurcha, lásd Capintha.

Colmas, lásd Omlas.

Cordas, lásd Thordas.

8. Crakov, Krakow, Krako, Kako = *Krakó*, Alsó-Fehérmegyében, Magyar-Igen közelében. Papja volt (1532—36.) Pál, I. 12 pensa denárt, ismét 3 márkát denárokban; II. 8 pensa denárt; III. 6 pensa denárt, 10 denárt és 30 montan denárt, ismét 6 pensa denárt; IV. 5 pensa denárt fizetvén. Régi szász telep, melynek lakói II. András királytól 1206-ban szabadalmakat nyertek, (Codex Dipl. VII. IV. pg. 71.) úgy mint Igen és Romosz. (Centuria L. n. 67.) 1420-ban plébánosa vala Tamás. (Cista Capituli fasc. 1. num. 40.) Várdai püspök Regestuma szerint Krakó püspöki jószág, évenként fizetvén 32 forint censust és Igennel együtt a Sárdon lakó püspöki várnagy — castellanus — alá tartozván.

9. Doborka, Doburca = *Doborka*, Szebenmegyében, mit a szászok Dobringnak neveznek. Papja az I. befizetésnél nincs megnevezve, de fizetett három lotto ezüstöt. Aztán 1332. végén fizet János pap 6 pensa denárt; utóda Henrik 1334—1336-ban II. 4 márkát; III. két márkát, ismét 7 fertot, 1 fertot denárokban; V. 1 lotto ezüstöt.

Doburca, lásd Doborka.

10. De Enedyno, Enendino, Enydino = *Kis-Enyed*, Alsó-Fehérmegyében, Szeredahely fiókja. Papja Jakab fizetett (1332—1335.) I. fél fertot (minus uno banali antiquo), ismét 3 pensa denárt; III. Miklós fizet 24 garast és 1 ferto ezüstöt.

De Enendino, lásd de Enedyno.

De Enydino, lásd de Enedyno.

11. Folt, Folth = *Folt*, Hunyadmegyében a Maros mellett, ma Szász-Város fiókja. Papja Péter 1332—1335-ben fizet I. 70 denárt; III. 23 denárt; IV. 24 denárt.

Forum Ruthenorum, lásd Zeredahel.

12. Guid saxonica. Ma ily sajátságos nevü hely nincs és talán régen sem volt. Inkább hibás olvasás- vagy irásnak tartom Giod, vagy Gyod helyett s akkor = *Al-Gyógy*, Hunyadmegyében. Szász-Város fiókja. Fennebb, a Benczencz nevü községnél idézett oklevél szerint Gyógy úgy lévén felszámlálva mint szomszédos szász birtok, nincs kétségem benne, hogy itten Algyógy értendő. Dézmája fele el volt

adva 1333-ban Mihály szebeni comesnek 6 és fél márka ezüstért. A tized-jegyzékben a 92. lapon be van jegyezve 1332-ben György pap 40 denár befizetéssel. Ez sem diódi, sem felgyógyi pap nem lehet azon egyszerű okból, mert ugyanazon lapon Miklós diódi és Domokos felgyógyi papok befizetik a tizedet. Valószinü tehát, hogy ezen György, ki a tizedjegyzék 106-ik lapján is befizet 30 denárt, Algyógy plébánosa s nincs kizárva a lehetőség, hogy a Kis-Gyógy papjainak nevei, (nem lévén a »saxonica« jelző csak egyszer kitéve) fel vannak cserélve.

Kapurcha, lásd Chapintha.

13. Kaztonia, Keztev, Kozcov, Koztov, Koztonia, Koztonia = *Kásztó* Hunyadmegyében, Szászváros fiókja. Papja vala 1332—1336-ban János, ki I. 1 ferto ezüstöt, ismét 8 garast, II. 1 fertot, III. 3 pensa denárt és 21 denárt; ismét 80 denárt, IV. 1 fertot, V. 93 denárt és a VI. évre 93 denárt fizetett.

14. Kelnunk, Kelnuk = *Kelnek* Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. 1309-ben papja Berthold, 1318-ban pedig Mihály, ki az interkáláris jövedelem fele részébe fizetett Rufinusnak 20 márkát (Monum. Vatican. I. 32.), hol a község neve egészen hibátlanul ki van irva így: Kelnek.) — 1330-ban ugyanezen Mihály kelneki plébános és szerepet játszik a szász papoknak az erdélyi püspökség ellen a dézmák miatt agitált perében. (Cista Capit. f. 6. n. 28. és Miscellan. III. f. 5. num. 36.) — A pápai tizedszedés idejében 1332—1336-ig Mihály plébános, ki a kerület dekánja is, fizetett I. 7 lotto ezüstöt III. 4 aranyat, ismét két aranyat, és 18 garast, IV. évben is fizetett, de a szám eltünt, hogy mennyit? V. 3 ferto és 1 sektin ezüstöt.

Kelnuk lásd Kelnunk.

Keztev lásd Kaztonia.

15. Kimortu, Kunerta, Kunertu = *Alkenyér*, Hunyadmegyében, Szász-Város fiókja; régi neve talán *Kenyértö* lehetett. Al- és Fel-Kenyér egymáshoz közel fekszik, német neve mindkettőnek közös: Brodsdorf. Papja volt 1332-től 1336-ig János, ki I. 3 és fél lotto, ismét 1 ferto ezüstöt,

II. 1 fertot, III. 1 fertot, ismét 3 pensa denárt és 12 denárt, IV. 1 fertot denárokban; V. 1 fertot ezüstben fizetett. 1330-ban ugyanezen János papot emliti a Cista Capituli f. 6. num. 28.

Kozcov, Koztov lásd Kaztonia.

Koztonia, Koztonia lásd Kaztonia.

(Folyt. köv.)

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Köny és mosoly. Rajzok, elbeszélések. Irta Huttkay Lipót. Miskolcz, Wesselényi könyvnyomdája, 1894. Kis 8-r. 215 l. Ára 1 frt 20 kr.*

Nem kis örömmel konstatáljuk, hogy ez már a harmadik, negyedik elbeszélő kötet, mely az idén papi szerzőtől megjelenik.

Mondhatom, kiváncsian fogtam e »rajzok és elbeszélések« olvasásába, először, mert a szerzőtől, aki mint kritikus az egri irodalmi szaklapban rendesen a »schäfere Tonart«-ot kultiválja, a szigorúbb mértéket használja, sokat vártam; másodszor, mert a »Köny és mosoly«-t ismertető eddigi kurta reczenziócskák — kivéve a Bpesti Hirlapét, amely szintén igen elismerően nyilatkozott, — főleg azt hangoztatták, hogy ime, végre egy könyv, amely, anélkül, hogy a katholikus irányt czégérül használná, mégis, szinte észrevétlenül ezt nyujtja olvasóinak.

Most, hogy elolvastam a kötetet, röviden ezt a benyomást jegyezhetem fel róla: Azt ugyan, amit vártam, nem kaptam meg egészen, valamint hogy azt a katholikus irányt sem fedezhettem fel sűrűn az egyes elbeszélésekben: mindazáltal jól elmulattam az egyes, zamatos magyarsággal, jó humorral megirt darabokon, — és szeretném, ha a szerző egy nagyobb, nem egy pár lapra, hanem egy kötetre terjedő elbeszélést, vagy regényt, vagy novellát nyujtana,

melyből az ő egyéniségét jobban megismerhetné nemcsak az érdeklődő reczensens, hanem az egész magyar olvasóközönség is.

Ebben a kis kötetben nem kevesebb, mint tizenhat hosszabb-rövidebb, meglehetősen heterogén elbeszélés foglaltatik. Meséjök elég ügyesen van szőve, egyiknek-másiknak iránya morális, de a legtöbbé nem kifejezett; főérdeme azonban valamennyinek a jóizű magyarság, (néha a tájszólásokig hajtva, úgy hogy maga a szerző kénytelen jegyzetben magyarázatát adni egyik-másik kifejezésének.)

Egyes apróbb kifogásokat el nem hallgathatok. Mindjárt az első elbeszélésnek czime (*A leány-anya*) nincs szerencsésen megválasztva; mert ebből a czimből ugyan senki sem fogja elérteni, hogy itt egy oly leánykáról lesz szó, aki az elhalt anyát pótolja testvérkéinél. Ugyanez elbeszélésben, a vége felé elfelejti a szerző a hősnő nevét, aminek már csak nem lenne szabad megesnie. — A hatodik számú rajz (*A rabbi leánya*) hadilábon áll a pszichologiával, épúgy nem sok valószinüséggel bir a kilenczes számú sem (*Kigyógyitva*). A tizenegyes, (*Csak igérj!*) izetlen, a tizenkettes (*Lázban*) meg már valósággal lázas erőlködés gyümölcse, — az utolsó szám, a *Mozaik* szintén kissé erőltetett.

Természetesen, amiket itt fel nem emlitettem, azok ellen nincs is kifogásom. Sőt igen ügyesek: *A forint meséje*, *Pisze Panna története*, *Szegény feje* és, amit első helyen kell vala emlitenem, a *Márványszív* (csakhogy itt is összezavarja Ferit meg Ferdit), nagyon kedves az *Utolsó karácsonyfa*.

Egy szó, mint száz, Huttkaynak van tehetsége beszélyeket, rajzokat irni, jó megfigyelése, elég erőteljes tolla is van hozzá, — újra mondom, jól tenné, ha nagyobbszabású novellákba vagy regényekbe fogna, amelyeknek igazi erkölcsi alapjuk, problémájuk is lenne; ott azután elválnék, ő-e az, akit a keresztény irányu szépirodalomnak parlagon heverő mezeje már régen óhajtva vár.

*Liberius.*

*Der neutestamentliche Schriftcanon und Clemens von Alexandrien. Ein Beitrag zur Geschichte der neutestam. Canons, Habilitationsschrift von Dr. P. Dausch. Mit Approb. d. Erzbischofs v. Freiburg. Herder. Freiburg, 1894. 8-r. 58 l. Ára 1 Mk = 60 kr.*

Az új-szövetségi sz. könyvek kánoni története már meglehetősen meg van állapitva, mindazonáltal az ujabb szentirási kritika, névszerint a Harnack, Pfleiderer s egyéb hasonszőrű protestáns theologusok által üzött kritika kényszeriti a katholikus theologusokat is, hogy az ő hipotéziseiket megdöntsék, s a tiszta igazságot kimutassák.

Ez a kis füzet is, melynek témája doktori inangurális témául jutott a fiatal szerzőnek, világosságot akar hozni a viták tömkelegébe, névszerint alexandriai Kelemen korát tekintve (meghalt 217 körül), aki már egyenkint idézgeti az összes sz. könyveket.

Eddig Origenest volt szokásban határpontúl felvenni, mint aki már mind a huszonhét sz. könyvet, amelyekből az új-szövetségi kánon áll, ismeri és idézgeti, sőt katalogizálja. Tekintve már most, hogy alexandriai Kelemen még egy pár évtizeddel régibb (Origenes 185—250); Szerző az ő alapos kutatásaiért őszinte dicséretet érdemel.

Kutatásai valóban alaposak, birálatai behatók, adatai igen érdekesek.

Könyve igazán méltó arra, hogy a tárgy iránt érdeklődők közt elterjedjen. *Dr. Kereszty Viktor.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**91. Sz. Péter és Pál** napjáról van keltezve a szentatyának, XIII. Leo pápának legujabb főpásztori levele. A katholikus egyház és vallás isteni eredetének és küldetésének nagy kihivó jele ez a pápai encyklika, amint így, az

összes emberiséghez van intézve. Signum levatum in gentibus. A földkerekség minden népéhez szól e körlevél, mindenre kiterjedő gondoskodással vannak felölelve ebben a főpapi szózatban az egész emberiség érdekei és ráillenek pogányokra, szakadárokra, eretnekekre, igazhitü katholikusokra mind azok, miket róluk és nekik a pápa, az egész emberiség főpapja és lelki atyja, ebben a levélben elmond és szivökre köt!

A vatikáni aggastyán ezuttal eltért a pápák rendes szokásától. Nem a pásztorokhoz és a nyájhoz intézi szózatát. Felöleli az egész emberiséget, mint Krisztus Urunk tette a keresztfán, és szól minden fejedelemnek, minden népnek, a földön levő emberi mindenségnek, felszólítva mindenkit, hogy kötelességéhez képest mindenki igazodjék az Isten akaratához, mely az emberiséget a megváltás által egy hitre, egy isten-fiui méltóságra emelte fel.

Legyetek egyek hitben és testvériségben, s hajoljatok meg az Isten mindenek fölött való igazsága s mindeneket átható akarata előtt, egyértelmüen és egy szivvel! — Ez az eszmemenete az encyklikának.

Azokhoz fordul XIII. Leo pápa atyai szózatával először, kik »az evangelium világát még vagy meg nem pillantották, vagy meglátván azt, gondatlanság vagy nagy távolság által kioltották.« A pogányokhoz szól elsőben. Azokat is, minket is a szeretet ösztökélésével buzdit, hogy egyek lenni igyekezzünk, krisztusi hitben, testvériségben, szeretetben. A pogány világról aztán a keresztény világra esik az emberiség tanitó- és nevelő lelkiatyjának tekintete. Szomorú látvány tárul el előtte. A keresztények szét vannak szakadozva egymástól, idegenkedő, gyülölködő, veszekedő, verekedő felekezetekre: keleten a schisma, nyugaton a haeresis népeket és nemzeteket elszakitott Krisztus üdvözitő hite egységének kötelékétől. Egy hit, egy meggyőződés, egy értelem, egy sziv, egy lélek helyett visszavonás és széthuzás — Krisztus akarata és rendelete ellenére! Az emberiség egyetemes lelki atyja hiven teljesiti evvel az áldatlan állapottal szemben is oktató és nevelői kötelességét: Talál-

kozzunk mindnyájan a hit egységében és közös isteni-fiuságunk elismerésében!

Mig a szakadárok és eretnekek atyai ölelésre való sietésre serkentetnek: az egyház századok óta hűn maradt fiainak utódai, korunk katholikusai, kemény leczkében és megdorgálásban részesülnek, a nemzetek egyetemes lelki atyja részéről. Nem ismerik az egyházat; telve vannak államomnipotenczias gondolatokkal és törekvésekkel a katholikus népek »meggondolatlan« kormányai és »bajokat okozó« törvényhozói. Se összekeverni, se szétszakitani nem szabad a két hatalom körét. Meg kell adni a császárnak ami a császáré, de Istennek is ami az Istené. Ez a békességes élet tanitójának és a népek nevelő lelkiatyjának tanitása a katholikusokhoz. Különös gonddal óvja a katholikus népeket a szabadkőmüvesség, az Istentől való elszakadás összeesküvésének kerülésétől.

Vajha megértsék s törekvésöknek tárgyává tegyék az emberek és népek közül mennél többen a pápa főpapi levelének záró szavait a vallásos egyesülés és hitegységből fakadó nagy jó következményekről, áldásokról!

**92. Zsolna után** Nagytapolcsány, Nagytapolcsány után Pozsony volt a szinhelye a katholikus lelkesedésnek. Szent Péter és Pál apostolok ünnepén több mint 10,000 katholikus férfiú adott kifejezést hitegységének, de egyszersmind jogos óhajainak is. S ez így fog menni továbbra is, mig csak czélt nem érünk!

**93. A zsidóreczepczióról** mi annak idején két czikkben is elmondottuk a magunk véleményét. (Lásd a Magy. Sion tavalyi évfolyamának 161. és 414. ll.) Most a »Magyar Ujság« egy nem régi számában dr. Herczegh Mihály egyetemi tanár egy érdekes tárczát irt »Viribus Unitis« czim alatt, amelyben arról értekezik, hogy milyenek legyenek a zsidók a reczepczió után. A czikkben elmondja azt is, hogy milyenek most a zsidók, s miután meglehetős hiven festi le sajátságaikat, az ember önkénytelenül is azt kérdezi: hogy ha most ilyenek, akkor minek is őket reczipiálni?

Sokkal jobbak a reczepczió után sem leendenek. Az érdekes czikkből különben adjuk a következőket:

Minden társadalmi állapot sajátszerü kötelességeket ró ennek tagjaira.

Zsidó honfitársaink ez idő szerint a reczepczió elfogadása után mindenben egyenjogu részeseivé lesznek a magyar társadalomnak. Nem egyesülés vagy egybeolvadás, hanem fölvétel által.

Ezen fölvételből, mely nagylelküleg, kényszer nélkül történik, szükségkép következik, hogy életmódjukat ők, a zsidók alkalmazzák az őket magához emelő magyar társadalomhoz, ennek rendjéhez, szokásaihoz, illeméhez, egy szóval nemesebb világához. És nem megforditva.

Mert egy bizonyos. És ez az, hogy a magyar társadalom nem fog a zsidóség kedvéért, hogy úgy mondjam, zsidóvá lenni, rendelkezzék bár a zsidóság India mesés kincseivel, vagy e nagy világ minden vagyonával.

Ne érjék be tehát ma már zsidó polgártársaink csupán a vagyoni gyarapodással, az anyagi javak túlbecsülésével, a mindenhatónak tartott pénz erejével, a kincsek bálványozásával, hanem iparkodjanak társadalmi életük irányát és módját azon magasabb erkölcsi és illemi szinvonalra emelni, amelyet tőlük az ujabb helyzet, viszonyok és életirányok megkövetelnek.

Épen azért, hogy a még mindig tapasztalható idegenkedés és feszültség eloszlattassék: elengedhetetlennek tartom, hogy a zsidóság vezérlő elemei komolyan és erélyesen foglalkozzanak ezen bajok és jelenségek okaival, elháritásával. A feladat nem könnyü, de igen nemes és nagyon jutalmazó.

Baj az, hogy a zsidó azon körben, hol gazdasági lételt és gyarapodást keres, a megszorult, ügyetlen, meggondolatlan nem-zsidó elemet mesterkedéssel, fortélyosan és többször kiméletlenül kifosztogatja.

Baj az, hogy élettörekvésük egyoldalu, csaknem kizárólag vagyonszerzésre irányuló, melynek elérhetése miatt igen sokszor még az illetlen és jellembevágó eszközöktől sem riad vissza.

Baj az, hogy a zsidó elemek szerfelett összetartanak, és pedig nem csak vallási dolgokban, ami helyén való és megdicsérendő, hanem egyebekben is, még olyanokban is, amik nem tartoznak a megengedett cselekmények közé.

Az is baj, hogy zsidóságunk egynémelyikének társadalmi fellépése és szereplése nem illemes, nem tisztességes: inkább vakmerő, nyegle, tolakodó és ficzánkodó. Az ügyvédeknél itt-ott hatásra számító, érdekhajhászó, mely a gyakorlatban olyan szellemben és fogásokkal működik, melyek más élethivatáshoz sem volnának illők.

Elvégre az is baj, ami hazai irodalmunkban ujabban egyes zsidó honosaink által szokásba hozatik: az u. n. irodalmi zsibvásár, mely nemcsak egyes folyóirati speczialitásokban, önálló könyvekben, füzetekben, erős elbeszélésekben, pikáns történetekben, hanem néha még tisztességes külsejü lapok hasábjain is napvilágot lát.

**94. Bármint gunyolódjanak** a protestánsok az ő lapjaikban, az isteni irgalom még ma is csodás gyógyulásokat eszközöl úgy a Jézus sz. Szive tisztelőinél, mint Lourdesban, vagy egyebütt. Legujabban Korum trieri püspök kiadta egy 200 lapra terjedő füzetben mindama gyógyulásoknak és imameghallgatásoknak leirását, a leghitelesebb bizonyitékokkal, melyek a trieri sz. köntös kiállitása alkalmából végbementek. Tizenegy eset olyan volt, melyeknél maguk az orvosok a természetes gyógyulást kizártnak tartják, huszonkét más esetben pedig legalább is nagyon feltünőnek a gyógyulást. Hát csak gunyolódjanak a hitetlenek és a »kegyes«, »hivő«, »krisztusi buzgalommal telt« protestánsok, — mi katholikusok megmaradunk abban a hitünkben, hogy az Isten keze nem rövidült meg.

**95. Zola legujabb regénye Lourdesról.** Mint olvasóink bizonyára tudják, Zola egy Trilógián dolgozik, mely Lourdes, Róma, Páris czimek alatt a század legkiválóbb tüneményeit fogja »megvilágitani.« Hogyne tudnák? Hiszen alig mulik el hét, a melyen Zola ne fogadná egyik-másik ujság riporterjét és meg ne interwiewoltatná magát készülő regénye ügyében. Az egyik napon megjelenik nála egy

ujságiró és megkérdezi, mi a véleménye az idegbetegségekről. Zola elmondja neki, hogy így meg úgy; különben ő éppen ezt a thémát dolgozza fel legújabb regényében, melynek a lourdesi csodahely a tárgya. (Persze, hogy ez az utóbbi kijelentés volt az interwiew tulajdonképeni czélja!) Másik nap beállit hozzá egy riporter és megkérdezi a mestert: mit tart ő az utazásról? Zola kijelenti hogy ő nem szeret utazni, nem akarja elhagyni ezt a szép, ezt a fölséges Párist. De azért mégis kénytelen lesz még egy nagy utazást tenni; Rómába kell mennie, hogy tanulmányokat tegyen megirandó regényéhez, melynek épen az örökváros a tárgya. (Hallottátok: regényt ir Rómáról, megjelenik akkor és akkor, ára ennyi meg ennyi frank lesz!)

Étvágygerjesztőnek Zola a mult hónapban Lourdesról szóló regényéből egy részletet fel is olvasott a Trocadéroban a Societé des Gens de Lettres által rendezett matinée-n. Ez a részlet eléggé mutatja, hogyan gondolkozik a hires regénycsináló a lourdesi csodákról, hogyan akarja azokat »természetes uton« megfejteni.

Zola eme felolvasása elé akkoriban nagy érdeklődéssel tekintett az »irodalmi Páris.« Ám a vonzó tárgy feldolgozása nem elégitette ki a többséget. A lourdesi csodáknak »természetes« magyarázatát szerették volna kapni, Zola pedig nem magyaráz semmit, csak misztifikál. Hallucziná-czióra vezet vissza mindent, s egy szomszéd plébános szuggesztióját csempészi be a történetbe, mint aki a kis Bernadette előtt *sokszor* (?) elmondta a leány előtt ezt a csodás történetet, mely szerint a Szent Szüz La Salette-ben vakitó fényességü ruhában végig járt a füvön, a nélkül, hogy egy szálát is meggörbitette volna s megjelent két gyermeknek a hegységben egy patak szélén, stb. Kétségtelen, — mondja Zola — hogy ez a csodás történet mély benyomást tett Bernadettere, ki nagy figyelemmel, némán, az ébren álmodónak módjára hallgatta azt, hogy magával vigye a magányba, a mezőre, a juhok közé, hogy azt maga újból átélje, mialatt ujjai közt olvasóját morzsolgatta!

Ilyen kiszinezése után Bernadette lelki életének Zola

leirja a lourdesi jelenéseket, mint idegkáprázatokat, hallucinációkat tüntetve fel azokat . . . Nohát kérem, ez misztifikáczió és történethamisitás.

Ezerszer el volt mondva, egyszerű, történeti elbeszélésben, száz meg száz tanú bizonysága mellett Bernadette historiája.

Nagyon természetes tehát, hogy a Zola-féle magyarázat módja nem elégitett ki senkit, nem a radikálisokat, akik hatalmas támadást vártak a kath. egyház ellen; sem a katholikusokat, mert az ellenféltől, különösen pedig ettől az ellenféltől, Zolától, valamivel különb támadásokat vártak, olyanokat, melyekre érdemes visszavágni.

De azt mondhatná valaki: Ugyan, hisz Zola regényt ir, történeti regényt, s itt kell egy kis szabadságot engedni az ő fantáziájának is.

Erre azt feleljük, hogy a történelmi regényiró feladata a való történelmi kiindulópont és a végeredmény közt, a történelmi adatok által kijelölt uton haladva, kapcsolatot létesiteni.

Aki egy regényben megoldását akarja adni egy problémának, attól talán mégis csak elvárhatni, hogy magát a problémát a valósághoz hiven adja és ne torzitsa el azt is.

Zola nem a történelmi Bernadette problémáját fejtegeti; ő egy önalkotta, idegbeteg alakot szerepeltet, mely természetesen alkalmazkodik a szerző intencióihoz; mely idegbeteg *csak azért*, mert a káprázat elméletét valló Zolának egy idegbeteg regényhősre *szüksége van*.

Az ilyen megoldás nem megoldás. Az ilyen regény lehet nagyon érdekes, nagyon fantastikus, kedvesen misztikus, de nem történelmi regény és még kevésbé filozófiai regény. A Trocadéro hallgatóságának igaza volt, mikor hidegen fogadta a felolvasott részletet.

**96. Az „Őrálló“**, a radikálliberális protestáns szabadkőmüves ujság nincs többé, azaz megbukott. Így olvassuk azt a »Debreczeni Protestáns Lap«-ban. Nem szokás ugyan, hogy egy elnémult dongólégy fölött nekrológot irjanak, de az Őrállónak élettörténete a szellemi életnek e különben

jelentéktelen változatát is elég érdekessé teszi. A protestánsok a hatalomnak tényleg birtokában lévén, nem támogatták az Őrállót, a zsiros alföldi eklézsiákból, mint a debreczeni ujság irja, egy árva előfizető sem jelentkezett egész félév alatt, a szabadkőmüvesek és zsidók pedig, kiknek támogatását *különösen is kikérte* az Őrálló szerkesztője, dr. Bartha Béla sárospataki professzor, még csak ügyet sem vetettek a vállalkozásra. Haas és Deutsch uraknak sem kellett az Őrálló s így került a nagy dongással megindult kis újság nagyon hamarosan az ebek harminczadjára. Hogy mi miért nem gyászoljuk e kimulást, azt olvasóink megtudják 24. számú vegyesünkből.

**97. Gibbons bibornok, baltimorei érsek,** aki 35 éves korában már püspök volt s mint ilyen résztvett a vatikáni zsinaton, tapasztalatait és élményeit most egy könyvben közrebocsátotta. Könyvében érdekes az a rész, amely Ausztr.-Magyarország főpapságára vonatkozik. Schwarzenberg herczeg, Csehország primása és Simor Magyarország primása voltak szerinte Ausztria-Magyarországnak legbefolyásosabb prelátusai a zsinaton. »A kettős méltóságnak, melyet Schwarzenberg viselt, lévén ő úgy a birodalomnak, mint az egyháznak herczege, még nagyobb fényt kölcsönzött impozáns alakja, szép vonásai és az ékesszólása. Meglepő — úgymond — az analogia az egyház és az Egyesült-Államok között, hogy a legnagyobb méltóságokra egészen a pápaságig, a földmives fia is választható, ép úgy, mint Amerikában a legegyszerűbb polgárnak is lehet reménye az elnöki méltóságra. Simor bibornoknak életpályájában is megalapitva látjuk ez igazságot. Csehországi társával ellenkezőleg ő a népből származott s ő azt büszkén hangsulyozta is. A magyar parlamentben az első kamarának tagja volt és parlamenti tapasztalatai képessé tették arra, hogy egyike volt a zsinat legtanultabb és legtehetségesebb szónokainak.«

**98. Széchényi István grófról,** a legnagyobb magyarról érdekes visszaemlékezést közöl a Fehérmegyei Naplóban egy kortársa. »Széchényi István az 1848—49. évi válság nagy napjaiban gyakori látogatója volt a budai krisz-

tinavárosi kegykápolnának s onnan többször elment az ottani öreg plébánoshoz is. Ezt a plébánost egy napon magunk is meglátogatni akarván, a küszöbön Széchényi Istvánnal találkoztunk s mintha könyeket vettünk volna szemében észre. Üdvözöltük őt s a plébánoshoz belépve, közöltük vele ez észrevételünket. Erre a plébános válaszolta: »A gróf úr igen gyakran ellátogat hozzám, hogy lelke ügyeiről velem tanácskozzék. Nagyon el van telve lelke aggodalommal a haza jelen és jövő sorsa miatt.« És ennek a Széchényi Istvánnak a fia az a Széchényi Béla, ki a kötelező polgári házasságot védve a főrendiházban, a kérdést inkább arra használta alkalmul, hogy az erkölcsi élet őrét, az egyházat támadja meg minden kimélet nélkül, s így azon, nemzeteket elseprő iránynak legyen előharczosa, melynek előrelátása elboritotta atyjának, a legnagyobb magyarnak lelkét! És ugyanaz a Széchényi Béla roppantul megtisztelve érezte magát, mikor a napokban a soproni szabadkőmüvesek »lelkes« óváczióban részesitették!

**99. Miért találnak a tudományok Németországban a legtöbb művelőre?** Ennek több oka van. Egyike az, hogy Németország a porosz király császársága alatt való egyesüléséig, politikával, pláne világpolitikával édes keveset foglalkozott: az intelligenczia tehát a tudományos buvárkodás és alkotás terén keresett magának magához méltó foglalkozást. Aztán alkalom is bőven nyilott a tudós buvárkodás pályáinak megválasztására, mert Németországnak 20 tudomány-egyeteme van, 21-iknek a münszteri kétkaru akadémia vehető fel. Ezen tömérdek számu főiskolán összesen 27,689 tanuló volt a jelen iskolai év első felében, Aschenson »Universitäts-Kalender«-je szerint, kik szakok szerint a következő lateiner pályákra a következő számokban készültek elő: orvosi pályára 8430, jogira és államira 7506, protestáns lelkészire 3260, katholikus papira 1315, a bölcsészeti karok hallgatóinak száma 7178 volt. Népesség szerint a német egyetemek közt következő sorrend mutatkozik: Berlin 4979 hallgató, München 3408, Lipcse 3067, Halle 1535, Bonn 1383, Würzburg 1335, Boroszló 1238, Tübingen 1151,

Erlangen 1098, Freiburg 1040, Heidelberg 960, Strassburg 941, Marburg 825,. Göttingen 770, Greifswald 747, Königsberg 683, Jena 643, Giessen 517, Kiel 507, Rostock 425. A münszteri akademián 399 ifju tanult.

**100. Nagyságos Kempis Tamás úrnak London.** Ilyen czimü levél érkezett a napokban London egyik könyvkiadó czégéhez. A levél irója egy irodalmi szaklap szerkesztője, e levelében előadja, hogy a hozzá ismertetés végett beküldött »Krisztus követése« czimü mnnkát szivesen megbirálja, ha Nagyságos Kempis Tamás úr birálatának minden soráért egy shillinget fizet. No annak az irodalmi szaklapnak szerkesztője irodalmi téren roppant járatos lehet.

**101. A polgári házasság és a felekezetlenség magyar hiveinek és pártolóinak figyelmébe!** Francziaországban van már polgári házasság, polgári temetés, polgári keresztség. Legujabban, befejezéseül az Istentől való elrugaszkodásnak, az új pogányság hivei elhatározták, hogy tanfolyamot fognak nyitni három tanárral az atheizmusból gyermekek számára. A három tanár közt ott van Lettvillard, a »L'Athée« czimü folyóirat szerkesztője. A tanfolyamot egy vasárnap kellett volna reggel 10 órakor megnyitni. $10^1/_4$, $^1/_2 11$ óra; tanitványnak egy lélek se mutatkozik. Egy felnőtt anglius jelent meg kiváncsiságból. Azt mondják, hogy beiratkozás útján fognak szerezni tanitványokat. Négy gyermek már be van irva. Az észbomlás netovábbja. Magyar felekezetlen uraim, hogy tetszik a bolondság?!

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál

# AZ ESZTERGOMI PAPNEVELŐ-INTÉZET RESTAURÁLT KÁPOLNÁJA.

»Dilexi decorem domus Tuae et locum habitationis gloriae Tuae.« *(Ps. 25. 8.)*

Irta DR. KERESZTY VIKTOR.

Kedvet akarnék önteni tisztelt paptársaimba, hogy a gondjaikra bizott Isten-házakat, templomokat, kápolnákat, amennyiben azok rászorulnak — és hajh! mennyi sok esetben rászorulnak — szépen, stylszerüen, hozzáértő művészek által, az egyházi szellemnek megfelelően — és aránylag mégis olcsón restauráltassák.

Ó hányszor tapasztalták paptársaim velem együtt azt a leverő, szomorú érzést, mikor belépve a szentelt csarnokba, mindent elhanyagolva, piszkosan, pókhálókkal födve láttak, — mikor a sokszor szép falfestményekből a reájok tapadt por, gyertya- és tömjénfüst miatt jóformán semmit ki nem vehettek!

De hányszor bánkódtak, sőt boszankodtak is, ugyancsak velem együtt, mikor egy-egy „restaurált“ falusi, sőt városi templomban kontár szobafestőknek szörny-alakjain ütődött meg tekintetök, amikor nem lehetett el nem gondolniok, hogy a kidobott drága pénzzel im ez az eredmény, ez a kifestés, amely akárhová inkább, csak templomba nem való, — ezek a képek, melyek megbotránkozást igen, de áhitatos érzel-

met ugyan nem gerjesztenek a szemlélőben, semmi arányban nincsenek!

Hallom is úton-útfélen a panaszt, hogy nincs ügyes, egyházi ismeretekkel biró festőnk, templomrestaurátorunk, hallom a sopánkodást, hogy a nagynevü művészekre nem is gondolhatunk, mert azokat ki birná megfizetni!

Igaz a panasz, jogos a sopánkodás. De azért itt is áll: Qui petit accipit, qui quaerit, invenit.

Igen, uraim, keressetek és találtok művészt, olyat, aki egyenesen templomfestésre készült, aki bir egyházias érzékkel, aki e téren tett alapos tanulmányokat, s aki mégis igen elfogadható áron fog nektek dolgozni.

Ujra mondom kedves paptársaimnak, restauráltassák templomaikat, tegyék azokat a gyönyörű keresztény katholikus kultusz méltó helyeivé. Ujra mondom, kedvet és lelkesedést szeretnék e szép és szent czél iránt beléjök önteni, — s ime, ahelyett, hogy hosszú értekezést irnék az Isten-háza méltóságáról, avagy mit én tudom, a különféle stylekről, egyszerüen és röviden leirom, mikép lett a mi szép házikápolnánk, az esztergomi papnevelő-intézet nagy, templomnak is beillő házikápolnája úgy restaurálva, hogy öröm abba belépni, öröm annak diszében gyönyörködni.

Igen, *Esztergom egy új látnivalóval gazdagabb lett, a primási székváros egy új nevezetességgel gyarapodott.*

Jőjjetek és nézzétek meg, győződjetek meg saját szemeitekkel arról, mint lehet egy nagy és magas méretű kápolnát aránylag igen gyorsan, rövid két hónap alatt, remekül restaurálni.

* * *

Azok között, kik e sorokat olvassák, sokan vannak, akik ismerték a régi, — most már, a restaurálás után, így beszélek róla — a régi esztergomi szemináriumi házikápolnát.

Ezek tudják, hogy bizony az is nagyon szép kápolna volt, melynek nemcsak tiszta, románizlésű strukturája, hanem kivált a remek, Gayling-féle üvegfestmények, névszerint a középső, az országát a Madonnának felajánló sz. István királyt ábrázoló, adták meg diszét, úgy hogy minden idegen, aki először lépett a kápolnába, a meglepetés fohászával adott kifejezést tetszésének. De azt a kápolna örökös félhomályában talán nem vették észre, hogy az a harmincz esztendő, amely idő elfolyt a kápolna felépülte óta, már nagyon is észrevehető nyomokat hagyott a kupola belső fölületén úgy, mint a falakon. A lámpa- és gyertyafüsttől már szinte alig látszott, hogy az a kupola valamikor kék volt s aranyos csillagokkal volt behintve; a nagyon közönséges, márványozást imitáló festésü falakon is csak a figyelmes szemlélőnek ötlött szemébe, hogy bizony sok már az a szenny, az a por, amely a falakra tapadva, azoknak, s így az egész kápolnának is túlsötét, komor szint adott.

De meg különben is, a régi kápolna túlságosan egyszerű volt, falai kopárak; s mi tagadás benne, óhajtandó volt egyszóval, hogy a buzgó kispapok istentiszteleti helye fényesebb legyen.

A szemináriumnak a házikápolna legyen a gyöngye, a főékessége. Itt az a központ, ahol a háznak összes lakói napjában többször összegyülnek, hogy lelküket Istenhez emeljék, kinek dicsőségére egész életöket szentelték. Itt mondják közös reggeli és esti imájukat a növendékpapok, itt végzik a legintenzivebb imát, az elmélkedést, — itt vesznek részt nap-nap után az új-szövetség vérontás nélküli szent áldozatában, — itt keresik föl lelkeik vőlegényét, a kenyérszin alá rejtőzött Istenembert, midőn ebéd s estebéd utan, vagy napközben is bármikor pár percznyi áhitatos adorácziót akarnak végezni; — itt készülnek el, hogy lelkeiket a penitenciatartás szentségében tisztára mossák, s itt veszik magukhoz az élet kenye-

rét! Itt, ezen a szent helyen érzik át és élvezik azokat az édes, szent gyönyörrel teljes perczeket, melyeket, ha a világ ismerne, semmi földi gyönyörűségért be nem cserélne, — a léleknek ama szárnyalásait magasabb, minden földi mocsoktól szabad szférákba, amelyekből annyi szent szándék, jámbor föltétel, sőt igen sokszor egy egész, Istennek s az emberiség üdvének szentelt élet fakad; igen, a léleknek ama szárnyalásait, melyekről a zsoltáros oly szivrehatóan énekel a 83. zsoltárban! Sokszor, igen sokszor magát az egyházi rend szentségét, amelyre egész szemináriumi élete alatt készül a növendék, itt, a szeminárium házi kápolnájában veszi fel a püspök kezeiből, az elé az oltár elé borulva, amelynek lépcsőinél négy, hat, nyolcz éven át imádkozott.

Nem igaz-e tehát, amit fönebb mondottam, hogy minden szemináriumnak a házikápolna legyen a gyöngye, a főékessége? Nem illő és méltányos dolog-e, hogy ez a szemináriumi szentély oly diszben és fényben ragyogjon, hogy maguk a falak is beszéljenek a klerikusnak szivéhez?

De meg abból a kispapból pap lesz idővel, és mennyivel inkább fog buzogni az Isten házának diszeért, ha édesen visszaemlékszik a papnevelő-intézet szép kápolnájára, hol minden tisztaságtól ragyogott, hol nemcsak semmi olyast nem látott, ami nem lenne egyházias, hanem inkább minden a legtisztább, legkorrektebb egyházi érzéknek, izlésnek megfelelően volt kivive és alkalmazva!

Ezen és hasonló gondolatok birták az esztergomi papnevelő előljáróságot arra az elhatározásra, hogy az immár harmincz év óta, bár a lehetőségig tisztán tartott, de a folytonos használat nyomait mégis már magán hordó kápolnát ezidén izlésesen, egyháziasan restauráltassák.

Nem akarták a dolgot elhamarkodni, sok megfontolással hányták-vetették meg az eszmét társalgá-

sukban, amint azt az ügy kényes volta meg is követelte. Hogyan? Miképen? Ki által? Ezek voltak a gyakran megbeszélt, gondos aggályossággal tárgyalt kérdések.

Végre is, az idő sürgetett, a szünnapok, az ily nagy munkára egyedül alkalmas időpont, közeledtek, a terv mind konkrétebb alakot kezdett ölteni.

Abban mindenki megegyezett, hogy a román-stylü strukturának megfelelően az a szingazdag, polychrom dekorálás lesz alkalmazandó, mely az ujabban épült, vagy renovált hires templomokat, a pécsit, a müncheni Bonifácz-bazilikát, az ugyancsak müncheni kapuczinus-templomot stb. olyannyira disziti. De az ideál, melyet némileg megközeliteni óhajtottunk, mégis a brixeni Vincentinum[1] kápolnája volt, melyre kivált egy budapesti, nagyon műértő plébános barátunk tett figyelmessé. E sorok irója megnézte ezt a kápolnát, s alig birt betelni annak remek szépségével. Ó mily gyönyörű is az a kápolna! És mi teszi azzá? Semmi más, mint a polychrom dekoráczió és az ezek közé festett figurális alakok — ezt kell felelnem rá; de érzem, hogy ez a felelet hideg és semmitmondó. Non verbis, sed adverbiis meremur, mondja valahol sz. Bonaventura — itt is azzal kellene kiegészitenem azt a feleletet: hogy leirjam, (ha birnám), hogyan van az a dekorativ és figurativ diszités megkészitve, hogy mily finom és gyöngéd az a dekoráczió, és mily kedvesek, nemesek, minden túlzástól mentek a figurativ részletekben a szentek arczvonásai s egész

[1] Ez a Vincentinum egy hatalmas épület, 7—8 percznyi távolságban Brixen városától, melyet Gaszner Vincze néhai brixeni püspök, nagy buzgalommal folytatott gyüjtésből épitett abból a czélból, hogy az katholikus ifjaknak gymnáziumul és egyuttal konviktusul szolgáljon. Kétszáz és háromszáz között váltakozik az ifjak száma, kik részint ingyen, ha szegényebbek, részint olcsó fizetésért, ha tehetősebbek, lakásban, élelmezésben és középiskolai tanitásban részesülnek, paptanárok vezetése alatt. Ennek az intézetnek házikápolnájáról van szó.

alakjaik! Pedig sok alak van abban a Vincentinumbeli kápolnában, nem lenne csoda, ha egyikök-másikok el lenne nagyolva. Valaki azt mondta, hogy az egész dogmatika le van ott irva — képekben, s én hozzá teszem; nagyon szép képekben, s nemcsak a dogmatika, hanem a szentek élete is. Azt a szent Alajost például, akit ott látni öt képben, a tiszteletére szentelt egyik mellékoltár fölött félkörben, (első vótuma, éjjeli önsanyargatása, első áldozása, jezsuitakori betegápolása, halála), azt a szent Alajost, mondom, nem lehet elfelejteni!

Igen ám! de a Vincentinum kápolnáját egy *Felsburg* festette és dekorálta, a hirneves innsbrucki tanár és festőművész, kinek ma a templomfestésben, az egyházi festészetben, kevés vetélytársa akad Európában, ha nevét nem is hangoztatják annyiszor mint Stornoét, meg a két Seitzét. Arra pedig, hogy őt, a beteges öreg urat, (aki most különben is a brixeni székesegyház remek festményeit frissiti fel), megkaphassuk, gondolnunk sem lehetett. Quid ergo facto opus?

Ha meg nem kaphatjuk Felsburgot, talán megkaphatjuk egy ügyes tanitványát, aki az ő szellemében, az ő eszközeivel, az ő szigorúan egyházi érzékével dolgozik — így gondolkodtunk. És a gondolatot követte az erős szándék, az erős szándékot pedig a tett.

Ki ne ismerné, ha nem személyesen, úgy a magyar katholikus lapokból a jó „Brückner bácsit", a Deiller egyházi-ruhagyáros-czég utazóját, a legényegyletek, sz. Vincze-egyletek buzgó apostolát? Nos, ez a jó ember nálunk is sokszor megfordul, s őszinte, keresetlen beszélgetése közben, nem is álmodva, hogy nekünk ezzel szolgálatot tesz, említést tett egyetlen, Lipót nevű fiáról, aki egyházi festészetre készült, Felsburgnak volt tanitványa, s Münchenben az akadémián tetőzte be készülését stb. Hát mi kiváncsiak voltunk e fiatal emberre, s meghivtuk őt f. é. április havában,

hogy jőjjön, hozza magával egy-két vázlatát, s nézze meg kápolnánkat, mit szólna hozzá, ha annak stylszerű restaurálását ő reá biznók.

A fiatal 29 éves művész eleget tett a meghivásnak, s amig igénytelen megjelenése mellett szerény, igazán jól nevelt modora, s a pár nap alatt is, amelyet itt töltött, szembeötlő vallásossága a lehető legjobb benyomást tette ránk, úgy másrészt mindjárt első megjegyzései, észrevételei, előadott tervei s magával hozott rajzai elárulták, hogy ez az az ember, akire nekünk szükségünk van. Véglegesen is megbiztuk tehát őt a részletes tervek és vázlatok, nemkülönben a költségvetés elkészitésével, s a munka megkezdésére ez évi junius hó közepét tüzve ki határidőül, visszabocsátottuk őt munkássága szinhelyére.

Junius hó elején megjöttek a vázlatok, s a hó közepén a művész maga, egynéhány segédével.[1] Már a papirra vetett részletes vázlatokból örömmel láttuk, mi lesz a mi kápolnánkból! A szinpompa, melylyel a dekorációk ékeskedtek, a figurális diszitések, melyek a vázlatban jelzett nagyobb falmezőkre festve voltak, mondom, bár még csak a papiron voltak vizfestékkel kidolgozva, már is lelkesedésre ragadtak minket, a behatóan szemlélőket.

A mi tervünk, szándékunk röviden mondva, a következőkben állott: 1) Az egész kápolnát, de főleg a kupolát, — tekintve, hogy a kápolna inkább homályos — lehetőleg derült és világos alapszinre festve, stylszerüen, polychromice disziteni, 2) a nagyobb falmezőkre figurális diszt alkalmazni, azaz képeket, a sz. irásból és szentek életéből meritett oly képeket festetni, amelyek a növendékpapok hivatására, lelki életére különös vonatkozással birnak. Ilyen nagyobb falmező összesen nyolcz van a kápolnában, egy-egy a szentélyben, a főoltár két oldalán; kettő-kettő a két oldalfalon, és egy-egy hátul, a kórus két oldalán. (Az

[1] Ezek közt kulonösen megemlitendő *Sternen Máté*, fiatal festő.

oltár fölött, a B. Szűz és sz. István király nagy üvegfestménye foglalja el a helyet). Miután azonban a hátsó két mezőre, a kórus falára, kép nem igen való, mert ennek a jelenlevők mindig hátat forditanak; ezekre alkalmas felirásokat szántunk, s így tulajdonkép csak hat képre volt szükség, amelyekül a következők vétettek tervbe: a) a főoltár két oldalára sz. Alajos alakja, amint imádva borul le az Oltári-szentség előtt, és Kosztka sz. Szaniszló csodás áldozása az angyal kezéből; b) a két főmezőre a kápolna két oldalán, az oratoriumok ives ablakai alá: a Megváltó, körülvéve apostolaitól, akik közül Péternek adja át a főkulcshatalmat — és a halottaiból föltámadt Megváltó, amint ugyancsak apostolai között megjelenve, Tamásnak megmutatja sz. sebeit, s ez hangosan vallja az ő istenségét; c) a még hátralevő két kisebb mezőre B. Alacoque Margit, a jámbor paray-le-moniali apácza, akinek a sz. Sziv megjelenik, és pendantképen a feszület előtt térdelő Aquinói sz. Tamás, hogy a növendéket amaz a buzgó áhitatra, emez a tudományok szeretetére emlékeztesse, — pietati et scientiis, ezt a feliratot viseli ragyogó aranybetükkel homlokán a szeminárium is.

Ezt a mi tervünket kivinni, ezt a mi szándékunkat megvalósitani: ez volt hivatása a művésznek, s e megvalósitásnak első lépését láttuk az aquarell-vázlatokban.

Persze, a mai festő-generáczió figurális képet minta nélkül nem tud festeni, s így az is a mi dolgunk volt, alkalmas képeket adni az immár megbiztuk festő kezébe mintául. Szerencsére, ez nem volt nehéz feladat; úgy a mi szép papnevelő-intézetünk, mint kivált a b. e. Simor kardinális gyönyörű képtára bővelkedik ilyes képekben, azután mi magunk is láttunk utazgatásaink alkalmával itt is, ott is szép képeket. Sz. Alajoshoz a mi szemináriumunknak egy szép képét nyujthattuk mintául, szent Szaniszlóhoz, Aq.

sz. Tamáshoz, a feltámadt Üdvözitő s az apostolok csoportjához a primási képtárban találtunk remek mintákat, Alacoque Margitnak én szebb képét nem ismerem, mint a müncheni Frauenkirche sz. Sziv kápolnájának Hess-féle festményét, erre nézve tehát ideutasitottuk a Münchenben amúgyis otthonos festőt, végre a „Tu es Petrus — pasce agnos meos“ jelenethez ki tudna különb mintát felmutatni, mint a halhatatlan Rafael képét, melyet a düsseldorfi szent-kép-terjesztő-egylet sokszorositott?

Mily öröm volt már csak azt is elgondolni, hogy ezek a szép dolgok oda lesznek rögzitve, megörökitve a mi szépen renovált kápolnánk falaira! hogy mennyivel különb látványt fog nyujtani ez a diszes, ragyogó szentély, mely immár az ideált, a Vincentinum-kápolnát meg fogja közeliteni, mint amilyet nyujtott a régi kápolna, csupasz szürkés-barna, szobafestőtől „márványozott“ falaival!

De végre is, az idő haladt, elérkezett a nap, melyen az eszmének meg kell valósulnia, a gondolatnak testet kell öltenie.

Junius 15-én távoztak a növendékek, 16-án reggel absumáltatott a szentség, kihordattak az oltárok, s 8 órakor reggel már dolgoztak az ácsok a hatalmas, 18 méter magas s az egész kápolna szélességét befogó állvány fellállitásán. Ez a magában is szép alkotmány úgy egy hét alatt elkészült, pár nap alatt a kőmives is kijavitotta a hiányos párkányokat, melyekbe az idő vasfoga már-már beleharapott, — s ekkor a festő az ő segédeivel elfoglalta birodalmát, az állványokat.

A legelső, amivel kezdeniök kellett a munkát, a kupolának s az összes falaknak lemosása volt, mert hisz, amit az ember alig hinne, és szabad szemmel alig is vett ki, egész rétege volt a koromnak, a pornak úgy a falakon, mint névszerint a kupola felületén. Csak mikor ez a „nagymosás“ szappanos vizbe

mártott erős kefékkel megtörtént, kezdődhetett az igazi, a tulajdonképeni munka, a kápolna polychrom kifestése.

De e nagy és szép munkának egyes fázisait nem irom le. Nem mondom el, hogy bontakozott ki az állványok okozta homályból először is az új, derült és világos kupola, majd a szinekkel és aranynyal gazdagon diszitett hevederek, majd ismét az egyes mezők a falakból, stb. új meg új gyönyörűséget szerezve a kiváncsi szemlélőnek.

E helyett inkább megkisértem leirni az immár, csaknem két hónapi erős munka után kész, teljesen restaurált kápolnát.

* * *

Óriási a különbség, ama két összbenyomás között, amelyet a régi kápolna tett, s amelyet a restaurált kápolna tesz a belépőre az első perczben. Amaz homályos volt, s ez örökös félhomályban tiszteletreméltó: emez derült, világos, szinte azt mondanám, örömre hangoló. Amabban a felső részeket, a kupolát alig lehetett látni, s hogy a kupola közepén a Szentlelket ábrázoló galamb lebeg, azt mintegy csak sejteni lehetett: emebben tisztán látni minden legkisebb részletet, s a galamb ujonnan megaranyozva az első, ami szemünkbe ötlik.

Mindezt természetesen a világos alapszin teszi, mely az egész festésnek főelvéül mondatott ki, ami megint azért volt szükséges, mert a kápolna csakis üvegfestésü ablakain át nyervén félvilágosságot, maguknak a falaknak is segédkezet kell nyujtaniok a világitáshoz.

S most menjünk sorban, felülről kezdve a restaurált kápolna leirását, és pedig első sorban a *dekoratiu* részszel.

A kupola igen-igen világos, szinte fehérnek látszó halványkék alapszint kapott, s egész belső felülete

két keresztbefutó szépen csipkézett kék szalag által négy gerezdre van osztva. A középpontot az aranyozott galamb képezi; a gerezdekbe aranyos csillagok vannak hintve. Az a széles öv, mely a kupola alját szegélyezi, gazdag polychrom munka, aranyszegélyekkel.

A négy román félkörü heveder, mely a kupolát tartja, természetesen négy sarkot képez a kupola alján, mely sarkok igen alkalmasak voltak arra, hogy hatszögü mezőkben a négy evangelistának jelképeit fogadják magukba. Ott vannak, arany alapra, stylszerüen festve Máté angyala, Márk oroszlána, Lukács áldozati borja és János madara, a sas.

Maguk a hevederek, kivált a főoltár fölötti, mely valósággal az „arcus triumphalis"-t helyettesiti, gazdag és változatos polychrom festéssel vannak feldiszitve.

E hevedereket négy oszlop tartja, ezeknek kapitél-jei nagyobb szinpompában, melyben az aranynak is sok rész jutott, ragyognak. Maguk az oszlopok pedig váltakozó, a legkülönbözőbb szinű, de remek harmóniába összehozott patronokkal vannak tarkitva.

A kápolna mennyezetének alapszine igen-igen világoskék, tengerzöld és sötétebbkék diszitéssel, viszont a falaknak, oszlopoknak fő-alapszine crême-halvány sárga, aranysárga diszitésekkel. Csakhogy ezzel jóformán semmi sincs mondva; mert azt a tömérdek szint, amelyben az ezen alapszinekbe behintett rozetták, keresztecskék, virágok, czirádák, arabeszkek pompáznak, teljes lehetetlenség leirni és ismertetni. Mindezt látni kell, és látásában gyönyörködni.

Igen-igen szépen sikerült a két oldalfalnak diszitése is. E két oldalfalon ives ablaksor vonul végig, megfelelő a szeminárium másodemeleti magasságának, (mert hisz a kápolna az első emeleten van ugyan, de a második emeletet áttörve felnyulik a tetőig, sőt

kupolájával azon túl is). Az ablakok fölött mindkét oldalon egy-egy gyönyörű, nagy, kék alapszinű rozetta ékeskedik, persze szintén erősen polychromozva, melyek a halványsárga alapszinnel nagyon összhangzanak.

Végül a hátsó falon, melyen a nagy ajtó, s a fölött a kórus van elhelyezve, a szőnyeg-diszitések között leginkább szembeötlik két nagy, szintén ives falmező, amelyekre a Zsoltárok könyvéből van egy-egy a papnövendékek hivatásának megfelelő vers nagy, románstylü betükkel felirva. Az egyik, az epistola-oldalon:

„Unam petii a Domino, hanc requiram, ut inhabitem in domo Domini omnibus diebus vitae meae.“ (Ps. XXVI. 5.)

A másik, az evangelium-oldalon:

„Dominus pars haerditatis meae et calicis mei, tu es, qui restitues haereditatem meam mihi.“ (Ps. XV. 4.)

Alul, egész a padsorokig, remek, zöld alapszinű, stylszerű ránczokba szedett szőnyeg-függöny van festve.

Ez, igen röviden, és még szegényesebben vázolt leirása a *dekorativ* résznek.

Lássuk most a *figurativ* részt, szóljunk a képekről, melyek a nagyobb falmezőkbe jutottak.

Elsőben is a főoltár két oldalfalán, meg van jelenitve a keresztény ifjuságnak, nevezetesen pedig a növendékpapoknak két kedves védőszentje, *szent Alajos*, az epistola-oldalon — és *Kosztka sz. Szaniszló* az evangelium-oldalon, mindkettő oly helyzetben, mely erőteljes és egyszersmind kedves vonatkozással bir a legméltóságosabb oltári szentségre.

Sz. Alajos, a herczegi származásu castiglionei angyallelkü ifjú, immár mint jezsuitanövendék, talárban és karingben, térdel az oltári-szentség előtt, feje alázatosan lehajtva, szemei lesütve, kezei áhitatosan össze-

téve. Egész valója, egész vonzó, szeretetreméltó megjelenése azt a minden szórakozástól ment áhitatot fejezi ki, mely sz. Alajosnak ártatlansága és önsanyargatása jutalmál különös isteni malasztként osztályrészül jutott, mint azt összes életirói felemliteni el nem mulasztják. És mily szűztiszta ez az arcz, mily ékesszólóan fejezi ki, hogy ez az ifjú soha bűnös gondolatba nem egyezett, sőt hogy már zsenge ifjúkorában annyira vitte az önmegtagadás tökélyét, hogy mikor még a madridi udvarban mint nemes apród működött, soha szemeit nőre nem emelte.

A remekmivű szentségtartó finom faragványú, tiszta lepellel leboritott oltárra van helyezve, — a háttérben egy oszlopa a templomnak látszik, az oltár lépcsőjénél pedig egy a földön álló füstölőből száll ég felé a kékes tömjénfüst. A padozat igen természethiven ábrázolja a szines kőkoczkákat, melyekkel a középkor oly szivesen boritotta be templomainak talaját.

*Kosztka sz. Szaniszló* képe szemközt a sz. Alajoséval, az evangelium-oldal falát foglalja el. A szent ifjú életének azt a csodás jelenetét ábrázolja e kép, midőn Bécsben még mint 17 éves tanuló, nagy betegségében nem birva elérni hozzátartozóitól, hogy papot hivjanak hozzá az oltári szentséggel, abban a malasztban részesül, hogy angyal jelenik meg neki éjszakának idején, s ennek kezéből áldozik.[1]

A képen ugyan nincs ágyban fekvő betegnek ábrázolva az ifjú, hanem az ő lengyel nemzeti ruhájába felöltözötten, aminthogy a háttér is inkább csarnokot, mint hálószobát tüntet fel: de ez a kis festői liczenczia az eszthetika érdekében bizonyára senkinek nem lehet szálka a szemében.

Amily kedves az ámulva térdelő, egyik kezét

---

[1] L. számos életrajzának bármelyikét, pl. az Arndt S. J-tól valót, melyet Bányik Ignácz S. J. forditott magyarra. (Kapható Kalocsán, a »Hirnok« szerkesztőségében, — ismertetve M. Sion 1893. évf. 65. l.)

szivére illesztő, másikkal csodálatot kifejező ifjú alakja, ép oly fönséges a magasból aláröppenő s még a föld fölött lebegő angyalé, amint a balkezében tartott paténa fölött jobb kezében a szent ostyát emeli fel, hogy azt az ifjúnak nyujtsa.

A kép igen ügyesen van kivive, a bordeauxvörös szőnyeg, melyen az ifjú térdel, egybefoly a felhőzettel, melybe az angyali jelenség van burkolva.

Ez a két kép (méreteik: 3·75 m. hosszú 1·50 m. széles) disziti a főoltár két oldalát, mindkettő, mint már emlitettem, az itt, a főoltáron őrzött oltári Szentség imádására s áhitatos vételére figyelmezteti a növendékpapok seregét.

Vegyük szemügyre a többi képeket. A sekrestyeajtó fölött, valamint az ezzel szemben, symmetria kedveért készitett vakajtó fölött egy-egy kisebb mező kinálkozott a festőnek. E két mezőbe, stylszerű keret közepette egy-egy kedves angyal jutott, kik kiterjesztett szárnyakkal, és kezeik közt vonóhangszert pengetve, emlékeztetik mintegy a növendékeket, hogy buzgón és szépen énekeljenek az istentisztelet alatt, megemlékezve sz. Pál szavairól: „. . . in psalmis et hymnis et canticis spiritualibus cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino!“ Mert a szivből jövő templomi ének kettőzött imádság.

Sed paulo majora canamus. A két legnagyobb falmezőbe, melyek az oratoriumok ablaksora alatt inkább szélességben mint magasságban (3 m. 15 cm. széles — 2 m. 10 cm. magas) terjeszkednek, két nagyon szép, nagyon lélekemelő és magasztos témáju csoportkép jutott a már emlitettem terv szerint.

Az egyik, — kezdjük ismét az epistola-oldallal — a föltámadt Jézust állitja elénk az ő tanitványai között. A kép témája az Ur Jézus istenségének, a kereszténység alapdogmájának egyik nagy érve, a feltámadt Üdvözitő sebeit kezével érintő Didymus Tamás apostol vallomásából: „Én Uram és én Istenem“

— meritve. Az a jelenet van e képen megörökitve, melyet az evangelium e szavakkal ir le:

„. . . Nyolcz nap mulva ismét bennvalának az ő tanitványai és Tamás is velök. Eljöve Jézus a bezárt ajtón át, és megálla középen és mondá: Békeség nektek! Azután mondá Tamásnak: Ereszd ide be ujjadat és lásd kezeimet, és hozd ide kezedet és bocsásd az én oldalamba, és ne légy hitetlen, hanem hivő. Felelé Tamás és mondá neki: Én Uram és én Istenem! Mondá neki Jézus: Mivelhogy láttál engem, Tamás, hittél; boldogok, akik nem láttak és hittek. (Ján. 20, 26—29.)

Ezt az egyszerű szavakba rejtett oly nagyszerü eseményt ábrázolja a mi képünk.

Valóban eszébe jutnak akaratlanul is az embernek, midőn e képet szemléli, sz. Pálnak a korinthusiakhoz irt kemény szavai: si Christus non resurrexit, inanis est praedicatio nostra, inanis est fides vestra. Az egész keresztény tan, ha abból el lehetne venni Jézus feltámadásának tényét, egy semmivé zsugorodnék össze. De ép mivel nincs kétségtelenebb, hitelesebben bebizonyitott tény a történelemben, mint ép a Jézus feltámadása, amelynek hiszen mi, az egész világon szétszórt keresztények, vagyunk az élő tanui: ép azért oly magasztos, oly lélekemelő, oly szent örömmel teljes minden mozzanat, melyet az evangelium arról a negyven napról, melyeket a feltámadt Megváltó tanitványai körében töltött, feljegyzett. És ezek közt a mozzanatok közt egyik jelentősebb ez az esemény, és névszerint a hitetlen Tamásnak ez a vallomása, ez a tökéletes elismerése Jézus istenségének. Az én Uram és Istenem vagy te! ez az értelme, s csakis ez lehet az értelme Tamás felkiáltásának, — s a socziniánus eretnekek, (a mai unitáriusok elődei) hasztalan iparkodtak azt a felkiáltást az Atyaistenre vonatkoztatni, hiszen ott áll a szentirásban: mondá *neki*. — Maga a feltámadás is nagy érve te-

hát Jézus istenségének, de amelyhez új érvet ad az apostolnak Jézus által elfogadott, megdicsért vallomása.

Annak a remek csoportnak, amely, ezt az evangeliumi jelenetet egy crayonnal megrajzolt nagy kartonon ábrázolva, a primási képtárban látható, nem kisebb ember a szerzője, mint Führich, a felejthetlen emlékű, mindig egyházias irányú művész. Ezzel, azt hiszem, elég van mondva. Ezt a kartont adtuk mintául a mi festőinknek, kik azt, kissé szabadabban lemásolva, pompásan átvitték, s gyönyörűen kiszinezték a mi kápolnánk oldalfalán. — Középen áll, két-három lépcsőnyi magaslaton a dicsőséges Megváltó; balválla földig érő, a derékon összekötött fehér lepellel van boritva, a jobb szabad, hogy oldalsebe látható legyen. Kezében diadala jelét, a zászlót tartja; szemei szeretettel és irgalommal pihennek Tamás apostolon, ki térdreborulva, arczát elfödve egyik kezével, a másikat pedig ép most huzva vissza Jézus oldalsebétől, kitünően fejezi ki a kételyeitől megszabadult, most már erősen hivő, meggyőződött ember meghatottságát! A többi tiz apostol két oldalt környezi e két főszemélyt, a bámulat, a rajongó szeretet, a kitörő öröm lelkesedésével arczukon és taglejtéseikben. Hogy a tradicziő, pl. sz. János arczában és ruházata szinében, vagy sz. Péterében meg van óva, mondanom sem kell. Még arra a mellékkörülményre is figyelemmel volt a szerző és utána a mi festőink is, hogy a „zárt ajtók", a reteszszel, tolózárral elzárt ajtók is jelezve legyenek a képen.

Ami azután az egész csoportozatnak ünnepies s egyszersmind stylszerű fényt és gazdagságot kölcsönöz; az az aranyalap vagy aranyháttér, melyből a fejek éles konturokban válnak ki.

Ennek a szép képnek pendantja az evangelium oldalon egy másik, ha lehet, még szebb csoportkép, melynek tárgya ugyancsak az evangeliumból van meritve, és ugyancsak a kereszténység egy alapdog-

máját fejezi ki: a Péter apostol primátusát, helyesebben ennek a primátusnak megalapitását, a főkulcshatalomnak átadását, melyet az evangelium az Úr Jézusnak (Máté 16.) egyszerű, világos, de örök érvényű szavaival mond el: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam. Te kőszál vagy, s én e kőszálra épitem az én egyházamat, — s melyet ujra megerősit egy más helyen (Ján. 21.), midőn feljegyzi az Ur szavait Péterhez: Pasce agnos meos, pasce oves meas.

Nem ide tartozik, hogy az Isten fiának egyszerű és világos szavait magyarázzuk, vagy, hogy elsoroljuk, mily agyafúrt, mily erőltetett magyarázatokat készitettek e szavakhoz az eretnekek és schismatikusok, századok óta, s készitenek még ma is: hogy itt Péter hitéről van szó, hogy itt erről meg amarról akar Jézus beszélni, — csakhogy megszabaduljanak a legfőbb tekintélytől, melyet az Isten fia megalapitott egyháza számára. Mi keresztény katholikusok tudjuk, hogy e szavaknak nincs és nem is lehet más értelmük, mint csak az, hogy az Üdvözitő Péter apostolt megkülönböztette a többitől, őt föléjök emelte, a legfőbb tekintélyt neki és utódainak adta egyházában, az idők végezetéig.

Ezt a magasztos jelenetet sok nagy művész iparkodott a vásznon kifejezni.

Mi a mi ifjú festőművészeinknek mintául Rafaelnek, a halhatatlan mesternek e jelenetet ábrázoló remekművét adtuk. És a kép kivitele, (némi szabadságokkal) szintén várakozásunkon felül, gyönyörüen sikerült. Persze csak a düsseldorfi aczélmetszet nyomán.

A szintén 3·15 m. széles és 2·10 m. magas kép balsarkán áll az Üdvözitő a tradiczió által szentesitett vörös ruhában és kék palásttal, — egyik kezével az előtte térdelő, szemeit hozzá emelő Péternek már átadott kulcsokra, a másikkal a háttér felé mutatva. Sz. Péter mögött sorakoznak a többi apostolok, tisz-

teletet és bámulatot kifejező arczvonásokkal, csakis sz. János arczán tükröződik vissza megint az a forró szeretet, melylyel Mestere iránt mindig viseltetett, egész lelke a Mesterre tapadó szemeiben van, látni rajta, hogy teljesen átérzi a pillanat fontosságát.

Nagy feladat volt a különböző arcz-typusok, s a változatos szinű, bő redőzetű keleti ruhák megfestése, de művészeink ezt a feladatot is igen szépen megoldották. — Ez a kép is, mint pendantja, aranyalapra van festve.

És most szóljunk az utolsó két képről, melyek eme nagyobb képek mellett, azoktól persze stylszerű keret által teljesen elválasztva, két kisebb, hosszúkás mezőben kaptak helyet.

Az epistola-oldalon, mint czikkem első részében mondottam, a *b. Alacoque Margit* képét akartuk elhelyezni, amint az Úr Jézus sz. Szivét imádja. A minta Hess-nek remekszép festménye volt, mely a münchen i székesegyház egyik oldalkápolnájában van elhelyezve, és számtalanszor sokszorositva. E minta nyomán a mi képünk is (3 m. magas, 1·30 széles) pompásan sikerült. Ott térdel immár a jámbor apácza, kezeit szivére szoritva, szemeit szent extazisban félig lehúnyva, — előtte pedig a magasban megjelenik a lángoló, tövissel koszorúzott isteni Sziv, gazdag sugárzattal körülvéve. Maga az Üdvözitő alakja nincs a képen, csupán a sz. Sziv, amint azt b. Margit nem egyszer látta, saját leirása szerint. A szentéletű zárdaszűz arczáról mintegy leolvassuk, hogy most hallja az Úr Jézus igéit: Ime ez az a Sziv, mely az embereket annyira szerette!

Amig ez a kép a jámborságra, az isteni szent Sziv kultuszára, melyben az esztergomi növendékpapok szépen buzgólkodnak, emlékezteti őket, — addig annak pendantja szemközt, az evangelium-oldalon, mely *Aquinói sz. Tamást* ábrázolja, az angyali doktort, a tudományok, névszerint a keresztény bölcselet

s a theologia nagy művelőjét, — a tanulmányokban való buzgó előmenetelre fogja őket serkenteni.

Ennek a képnek mintáját ugyancsak a primási képtárból vettük, s ifjú festőművészeink ezt is nagy gonddal és sikerrel vetették a falmezőre. Ez sem szorosan vett másolat, mint ahogy a többiben is engedtek maguknak némi szabadságot.

Aquinói sz. Tamás, a dominikánusok festői, bőredőzetű fehér-fekete ruhájában az imazsámolyon térdel, s a feszületre emeli lelkes tekintetét. Ugylátszik, ép most hagyta abba az irást, s a Megfeszitettnek szemléléséből vár új inspirácziót, mert jobbjában irótollat szorit, mig balkeze mellén nyugszik.

Ezek tehát a figuralis részletek az ujonnan restaurált esztergomi szemináriumi kápolnában, mely immár teljes fényben és diszben ragyog, — s mely, ujonnan benedikáltatva, legyen még sok meghallgatott imának, mindenekfölött pedig az Isten dicsőségének áldott szinhelye . . . .

* * *

Megkisérlettem leirni a restaurált, s most már rendeltetésének igazán diszesen megfelelő esztergomi szeminárium kápolna leirását.

De tudom, hogy ez a leirás még akkor is gyarló lenne, ha nem nyomdafestékkel, hanem ragyogó szinekkel, a képek másolatával nyujtottam volna azt t. olvasóimnak.

Azt mondom tehát nekik: Venite et videte! Jőjjenek és győződjenek meg saját szemeikkel a valóságról.

Most, a papi lelkigyakorlatok alkalmával sokan látták a kápolnát t. paptársaim közül, névszerint az esztergomi főmegyeiek közül. Mondják ők is el másoknak, mit láttak, hogy azok is kedvet kapjanak, s tanulni, okulni jőjjenek el.

Kivált pedig azok a t. paptársak jőjjenek, s

lássák, miként lehet szépen és stylszerűen templomot restaurálni, akik a közel jövőben templomaikat megujittatni, diszittetni akarják.

Ha az esztergomi papnevelő-intézet szaczellumát látták, ó, akkor meg vagyok győződve, nem fogják templomaikat kontárokra, olcsónak látszó, de mégis drága szobafestőkre bizni, hanem alapos készültségű művészeket fognak hivni, akik azután Isten házát úgy fogják felékesiteni, hogy az csakugyan Isten dicsőségéhez méltó legyen, s a hivek ájtatosságát, épülését előmozditsa.

En Brückner Lipótot ilyesmire mindenkinek nyugodt lélekkel merem ajánlani.

## SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás.)

### 2. Szent Bernát működése Németországban és Franczia-országban 1130—1145.

Az előző szakaszban szent Bernát azon működését tárgyaltam, melyet ő a II. Honorius pápa halála után, 1130-ban kitört schisma megszüntetése körül kifejtett. E helyen szent Bernát politikai szerepléséből akarok egyes apróbb részleteket kiemelni, melyeket, miután beillesztésük az előbbi szakaszba nehézségekbe ütközött, ott nem tárgyalhattam.

Vegyük mindenekelőtt Németországot szemügyre.

A Lothár császár és a Hohenstaufok közti viszály kiegyenlitése nem volt az egyedüli eset, mikor szent Bernát Németország ügyeibe beavatkozott. Igaz ugyan, hogy többi beavatkozásai csekélyebb fontosságuak, inkább csak lokális érdekűek, de azért őket itt még sem mellőzhetjük.

Kevéssel a schisma kitörése után 1132-ben, Simon Felső-Lotharingia herczege és Albero trieri érsek között kü-

lönféle differentiák merültek fel. Simon herczeg — ki mellesleg megjegyezve Lothár császár féltestvére volt — a thionvillei sz. Dié templomhoz tartozó emberekre adót vetett ki s törvényszéke elé idézte őket. Albero, ki ekkor már — nem ugyan nagy küzdelmek s fáradozások nélkül — a trieri érseki széket elnyerte volt, a herczeg ezen eljárásának ellenszegült. A herczeg erre erőszakot használt, Albero pedig excommunicálta őt, s később Aachenben husvét ünnepén kényszeritette Simont a császár jelenlétében, hogy mint excommunicált hagyja el a templomot.[1] A differentiák a két fél között hosszasabb háborúskodásra vezettek, Simon elfoglalta Sierck várát s kevéssel utóbb több győzelmet aratott az érsek hadai fölött. A béke a két fél között 1132-i évben létrejött ugyan, kevéssel Sierck várának bevétele után, de nem tartott sokáig. Albero érsek kezdte meg újból a hadakozást, de kevés szerencsével. Birtokai elpusztittattak, s kénytelen volt végre engedni. 1133-ban márczius 7. és 24. között[2] létrejött a béke a két fél között Thionvilleben, melyről fenmaradt oklevelek tanuskodnak s így létrejötte kétségbevonhatatlan.[3]

Sz. Bernát beavatkozását ezen viszályba említi Thiel is, hivatkozva sz. Bernátnak a lotharingiai herczegnőhöz intézett levelére.[4] Több mint valószinű, hogy a levélnek egy passusa[5] ezen viszályokra vonatkozik s azok megszüntetését czélozza. A levél keltét kiadója Mabillon 1132-re teszi, a vár, melynek ostromlásáról említést tesz, valószinüleg Sierck vára. A levél tehát körülbelül a háborúskodás kezdetén lett irva; — hogy sz. Bernát sikertelenül törekedett a béke létrehozására, mutatja az, hogy a béke csak 1133-ban jött létre.

[1] Giesebrecht i. m. IV. 74. Bernhardi i. m. 427.

[2] Bernhardi i. m. 843.

[3] Ezen viszálykodásról szól röviden Giesebrecht i. m. IV. 44. old. s hátul a jegyzetekben. Bernhardi idézett munkájában egy külön értekezést szán ugyanannak a 841—844. lapokon.

[4] Ep. S. B 120. (Thiel i m. 29. old.

[5] »— Ore vestro ducem salutamus; et tam ipsum, quam vos admonemus, ut si castrum, pro quo guerram facturi estis, vestri juris non esse noveritis, pro Dei amore relinquatis: scriptum quippe est etc.«

Körülbelül ugyanazon időben Zähringeni Konrád herczeg és Amadeus genfi gróf között is volt viszálykodás, melynek kiegyenlitésére hasonlókép törekedett sz. Bernát. Levelében, melyet Konrád herczeghez intézett, Amadeus gróf megbizottjaként szól, s a herczegnek engedményeket ajánl, akár fegyverszünetet, akár állandó békét.[1] Bővebbet a viszálykodásról nem tudunk, s így arról sem, vajjon sz. Bernátnak ezen közbenjárása eredményre vezetett-e vagy sem.

Legfontosabb volt Bernát közreműködése Lothár és a Hohenstaufok kibékitése körül, melyről már fentebb volt szó. Ezen közreműködése Bernátnak utolsó nyilvános fellépése volt Lothár császár alatt. A st.-maximi apátság ügyében történt beavatkozása már III. Konrád uralkodása alá esik. Mielőtt erre átmennék vessünk egy pillantást III. Konrád uralkodásának első idejére.

Lothár halála után a megürült császári trón elnyerésére legtöbb kilátása volt Henrik szász herczegnek. De a fejedelmek egy része félvén Henrik hatalmától, melylyel már akkor birt, nem őt, hanem Hohenstaufeni Konrád herczeget választotta császárra 1138. február 2-án Koblenzben, s őt nemsokára rá Aachenben meg is koronázta. De Henrik szász herczeg és párthivei nem voltak e választással megelégedve. Konrádot a május 22-én Bambergben tartott birodalmi gyülésen a német fejedelmek legnagyobb része elismerte, Henrik azonban nem. A birodalmi jelvényeket, melyek kezében voltak, Konrádnak a regensburgi gyülés tartama alatt elküldötte, de ő maga nem hódolt meg. Közte és a császár között voltak ugyan alkudozások, különösen Augsburgban, de ezek eredményre nem vezettek. A császár erre a Würzburgban tartott birodalmi gyülésen kimondotta

[1] Ep. S. B. 97. »Comes Gebensis (Amadeus I.), ut accepimus per os ejus, ad justitiam se obtulit, et offert de omnibus, quae te dicis habere adversus eum . . . Nunc autem pro me hos de fratribus nostris destinare curavi, si forte suis et nostris precibus a tua dignitate obtineant vel perfectam concordiam si fieri potest; aut certe inducias, usquedum licet nobis firmam quaerere pacem . . .«

a birodalmi átkot Henrik fölött. A két fél most fegyvert ragadott. 1139. julius 19-én Konrád Nürnbergben volt, teljesen felkészülve a szászok elleni hadjáratra. A birodalmi had julius 25-e körül gyült össze Hersfeld körül. Itt csatlakozott a birodalmi sereghez 500 lovaggal Albero trieri érsek is.

Augusztus 15-én a két sereg, a birodalmi és a szász, Kreuzburgnál állott egymással szemben. De a szász sereg oly tekintélyes volt, hogy a császár alkudozásokat kezdett az ellenféllel. Ez alkudozások, melyekben különösen Albero trieri érsek tünt ki, békére vezettek. A békekötés után az érsek azon költségekért, melyekbe magát a fentemlitett 500 lovag kiállításával keverte, kárpótlásul a trieri St.-Maximin apátságot kapta.[1]

De ezen apátság, (melynek birása pedig Alberonak régóta táplált vágya volt), sok kellemetlenséget okozott neki.

A st.-maximini szerzetesek ugyanis nem voltak hajlandók egy könnyen elismerni az ő fennhatóságát. Megakadályozták őt, hogy az apátságot birtokába vegye, s miután esetleg ép akkor ürült meg az apáti állás, tudtán kivül a lüttichi származásu Sichert választották apátjukká. Albero, midőn ezt megtudta, anathemával sujtotta Sichert, kit a szerzetesek pénzzel bőven ellátva, Rómába küldöttek, hogy ott az apátság függetlenségének s választása érvényességének elismerését kivivja.

Mig Sicher odajárt, Henrik namuri gróf, a kolostor védura, késznek nyilatkozván a kolostort fegyverrel támogatni, beütött Trierbe, s annak környékét teljesen elpusztitotta. Ugyanakkor a koblenzi kanonokok is, St.-Maximin példájára, Alberonak ellenére, Isenburgi Lajos, mainzi születésü klerikust választák prépostjukká. Albero őt sem ismerte el, mire a koblenziek is Rómába fordultak.

Ezalatt a st.-maximini barátok befolyása Rómában megtette a maga hatását. 1140. május 6-án Incze pápa egy bullát adott ki, melylyel az apátságot egyenesen a római

[1] Giesebrecht i. m. IV. 169—183.

kuria és a birodalom alá rendelte.[1] Május 8-án kelt levelében pedig tudtára adja Adalberonak, hogy az általa Sicher fölött kimondott anathemát megsemmisiti, s elvárja, hogy az érsek kibéküljön Henrikkel.

E levélnek legközelebbi eredménye az volt, hogy az érsek megtagadta a pápának az engedelmességet. Erre Rómába idéztetett, s miután ott nem jelent meg, állásától felfüggesztetett. Erre Albero persze elhatározta, hogy Rómába megy a pápát kiengesztelni.

Az ügyek ilyetén állásában egyszerre oly pártfogója akadt, kinek segélyével az ügy rá nézve kedvező kimenetellel volt. Ezen pártfogó sz. Bernát volt, ki több levelében védelmére kelt a trieri érseknek.[2]

Sz. Bernát befolyásának sikerült is az ügyet javára eldönteni.[3] Már 1140. deczember 20-án visszavonta a pápa május 6-iki kiváltságát, s Alberonek itélte oda a St.-Maximin apátságot.[4] De a béke azért nem állott mindjárt helyre. Henrik namuri gróf az apátság védura tovább is folytatta a viszálykodást Alberoval, jóllehet ez hajlandónak mutatkozott a gróffal kibékülni. Csak 1147-ben sikerült Bernátnak Speyerben a feleket egymással kibékiteni.[5]

Alighogy ez megtörtént, Francziaországban akadt sz. Bernátnak dolga.

VI. Lajos franczia királynak a sensi érsekkel való viszályáról már fentebb volt szó. Láttuk, hogy ekkor (1127—1130-ban) szent Bernát közbelépett a viszály kiegyenlitése végett. Ezen első nyilvános szereplése ugyan nem annyira a világi mint inkább az egyházi politika terén történt. Nagyobb fontossággal birt mostani, második fellépése. VII. Lajos franczia király és az egyház között már 1138 óta

[1] Jaffé: Regesta pontificum ed. II. No. 8093. (ed. I. 5765)

[2] Ep. S. B 178, 179, 180, 189, 323.

[3] Kulönösen 180. levelében szól erős hangon, szemére hányva a pápának: »Hoc solet habere praecipuum apostolica Sedes, ut non pigeat revocare, quod a se forte deprehenderit fraude elicitum, non veritate promeritum «

[4] Jaffé: Reg. Pontif. 8111. (5778.)

[5] Giesebrecht i. m. IV. 251.

némi feszült viszony uralkodott. Ez évben ugyanis a rheimsi érseki szék megürülvén, Rheims polgárai felhasználván ez alkalmat, elfogadták a laoni chartát és az érseknek jogait több tekintetben megnyirbálván, egy communet rendeztek be. Daczára, hogy a pápa ennek megerősitése ellen tiltakozott, Lajos ezen commune szervezetét megerősitette. Már ekkor ellentétbe jött a pápával, de a győzelem az ő részén volt.[1] De a feszültség a két fél között már megvolt, s csak alkalomra volt szükség, hogy a vihar kitörjön.

Az alkalom nemsokára be is következett. 1141-ben megürült a bourgesi érseki szék. Betöltésekor két részre szakadt a clerus. Az egyik párt egy bizonyos Cadurcust, a másik Haimerich pápai kanczellár egyik unokaöcscsét Petrus de la Châtre-t kandidálta. Mindkét jelölt erős párttal birt: Cadurcust a király VII. Lajos, Petrust II. Incze pápa támogatta. A pártok ezen állásánál nem lehetett kétség arra nézve, hogy melyik fog győzni. Petrus de la Châtre csakugyan felszenteltetett Incze pápa által, anélkül, hogy ez a király ellenmondásaira figyelt volna. Cadurcust, aki szintén fel volt már szentelve, a pápa méltóságától megfosztotta, és Petrus de la Châtre-t Francziaországba küldé, hogy az érseki széket elfoglalja.[2]

A pápának ezen eljárása mélyen sérté a franczia királyt. Sértve érezte magát souverain jogaiban, hogy a pápa, ellenvetéseit tekintetbe nem véve, egészen önkényesen járt el.[3] De személyében is sértve érezte magát a pápának azon szavai által, hogy a királyi gyermeket nevelni és fékezni

[1] Thiel i. m. 4. old.

[2] Thiel i. m. 4. Neander i. m. I. 158.

[3] Francziaországban az idők folyamán szintén kifejlődött egy bizonyos usus a püspök választására nézve. A franczia királyok felségjogokat gyakoroltak, nem ugyan valamennyi püspökség felett, hanem azok felett, melyek közvetlenül a koronától nyerték hűbéreiket. (Ez pedig a legtöbb püspökségre állott.) A felségjogokon kivül az u. n. Regaliákat is gyakorolták, t. i. a püspök halála után a püspökség jövedelme a sedisvacantia alatt a király pénztárába folyt. A püspökválasztásnál mindenekelőtt szükség volt a király beleegyezésére, ezután történt a választás, a választás után az illető a királyhoz

kell, nehogy ilyenekhez szokjék.[1] A pápa és a király között most nyiltan kitört a viszály, az utóbbi megesküdött, hogy mig ő él, addig a kuria jelöltje nem fogja betenni lábát Bourgesbe.[2]

S valóban midőn Petrus de la Châtre püspökségét birtokába akarta venni, a király őt ebben megakadályozta.[3] Erre Theobald champagnei gróf pártját fogta Petrusnak,[4] s ez által közte és a király között is kitört a háború, melyet egy közbejött esemény még jobban szitott.

Sz. Bernát már a viszály elején törekedett a békét helyreállitani. Úgy látszik, hogy sz. Bernátnak intései, ki ekkor valószinüleg Incze pápa megbizásából működött,[5] a királyt engedékenynyé tették. Legalább erre enged következtetni sz. Bernátnak Albericus ostiai, István praenestei, Igmar tusculumi püspökökhöz és Gerard pápai kanczellárhoz intézett levelének vége, melyben emliti, hogy a béke helyreállitható, ha a bourgesi érsek, kit a pápa már felszentelt, érsekségébe befogadtatik, amire a király hajlandónak látszik lenni, s amit az egész czitramontan egyház óhajt.[6]

---

fordult az investitura elnyerése végett, és csak ezután történhetett a consecratio és installatio. Az által, hogy a pápa Petrus de la Châtret szentelte fel püspökké, a királynak ezen jogait sérelem érte, mert az ő beleegyezése és hozzájárulása nélkül, sőt világos akarata ellenére nyerte el Petrus az érseki széket. Ha Lajos ez esetben enged a pápának, ezen jogakat soha többé nem gyakorolhatta volna, mert a pápák ezentúl minden új püspökválasztásnál ignorálták volna a királynak ezen jogait, melyeket ő tényleg birt. De különben is ezen jogfeladás anyagi veszteséggel is birt volna Lajosra nézve (A választásnál tekintetbe veendő pontokra nézve l. Thiel i. m. 5. old. Deutschnek a Neander-féle monografia I. 155 squ. ll. a szövegbe toldott jegyzeteit.)

[1] »Regium puerum instruendum et cohibendum, ne talibus assuescat.« Willelmus Nangius krónikája. Lásd a jegyzeteket sz. Bernát 219. leveléhez, Opp. S. Bernardi editio 1781. a jegyzetek 163. oldalán.

[2] Thiel i. m. p. 6.

[3] Willelmus Nangius chroniconja az id. helyen.

[4] Ugyanott. (»Et ei omnes ecclesiae obediebant« mondja a krónika.)

[5] Erre enged következtetni a 218. levélnek ezen passusa: ». . . ex vestro mandato paucis quaerendae negotiis . . .« Úgy ezen mint a 216. levél datálását illetőleg l. Thiel i. m. 7. old. 1. jegyzet.

[6] Ep. S. B. 219. §. 3.

Hogy valóban létrejött-e a béke, azt ezen levélből nem merném oly biztosan következtetni, mint ahogy ezt Thiel teszi. Tény az, hogy a király hajlandó volt az egyezkedésre, amint azt az imént emlitett levél kétségen kivül helyezi.

De ekkor egy oly esemény jött közbe, mely a béke létrejöttére gátlólag hatott, s a viszályt a király és Theobald között csak elmérgesitette.

A viszály elmérgesitésére Theobald szolgáltatott okot. VII. Lajos neje Eleonora X. Vilmos aquitaniai herczeg leánya volt, kit Lajos 1137-ben vett nőül. Nemsokára a menyegző után meghalt Vilmos, s így Aquitania Lajos kezére jutott. 1137. aug. 1-én VI. Lajos is meghalt s így VII. Lajos követte őt a franczia trónon. 1141-ben Lajos neje igényeinek Toulousera is érvényt akart szerezni. E czélból fegyverre szólitotta hűbéreseit. Ekkor Theobald megtagadta a hadjáratban való részvételt. Viszonzásul a király Champagnei Odot vette pártfogásába, kinek örökösödési igénye volt Theobald birtokainak nagy részére.[1] Az ebből keletkezett ellenségeskedést egy családi ügy még inkább fokozta.

Theobald nővérének férje Raoul vermandoisi gróf volt. Ez a király és Theobald között kitört viszályt felhasználva, vagy talán általa indittatva elvált nejétől és Petronellát, a király sógornőjét vette nőül. A püspökök között találkoztak is olyanok, kik az első házasság felbontásába, melynek ürügye közeli rokonság volt, beleegyeztek, s azt végre is hajtották. Nem csoda, hogy Theobaldot mélyen sértette s elkeseritette Raoulnak eljárása. A harczra, melyet a király ellen kezdett, az egyháznál keresett és talált is segitséget. Mert alighogy Raoul elvált nejétől, sz. Bernát a pápához fordult Theobald érdekében. Kérte a pápát, hogy miután találkoztak oly vakmerő férfiak, kik az irás azon szavai da-

[1] Neander i. m. 159. old. Deutsch jegyzeteiben. Odonak törvényes származása kétséges volt, s így csak igényelte a birtokokat. Az által, hogy VII. Lajos őt pártfogásába vette, kilátása nyilt Odonak ezen igényeit érvényesithetni.

czára: »mit az Isten összekötött, az ember azt fel ne oldja«, nem féltek az Istentől összekötötteket szétválasztani, ne türje az egyház szent törvényeinek ezen megsértését. Sokan sóhajtanak fel a pápához szivük mélyéből, hogy fiának sérelmét, az egyház elnyomását megboszulja, s ezen gonosztett elkövetőit azoknak fejével együtt érdemük szerint megboszulja.[1] Bernátnak ezen fellépése nem maradt eredmény nélkül. Incze pápa Ivo bibornokot legatusa gyanánt küldte Franczіaországba, hogy Theobald és Raoul ügyét megvizsgálja. Ivo elnöklete alatt azután 1142-ben Lagnyban egy zsinat tartatott, melyen Raoul excommunikáltatott, elválása érvénytelennek nyilvánittatott, a püspökök pedig, kik Raoul elválását kimondották, felfüggesztettek.[2]

A zsinatnak ezen eljárása mélyen sértette VII. Lajost, miután a zsinat itélete nejének nővérét, Theobald második feleségét is érintette. A király nem is késett a zsinat határozata ellen actiot kifejteni. Visszavonta azon concessiót, melyet Petrus de la Châtret illetőleg tett,[3] s szövetkezve Raoullal megtámadta Theobald tartományát. Erre a király fölött is kimondatott az egyházi átok.[4] Ez még jobban felbőszült, s folytatta Theobald tartományának dúlását. Ekkor perzseltetett fel Vitry városa a királypártiak által.

Sz. Bernát ezalatt folytatta békitési kisérleteit. Fáradozásainak sikerült is odavinni a dolgot, hogy kevéssel Vitry elpusztitása után Lajos és Raoul alkudozásokba bocsátkoztak Theobalddal.[5]

---

[1] »Multi clamant ad vos, in toto corde suo, ut injuriam filii vestri, et oppressionem Ecclesiae digna animadversione vindicetis et artifices hujus sceleris cum ipso eorum capite, cui quicquid libuit, licuit, apostolico vigore coerceatis, ut in verticem ipsius iniquitas ejus descendat. Ep. S. B. 216.

[2] Ezek voltak Simon tournayi, Bertalan laoni és Péter senlisi püspökök. Lásd a jegyzetet sz. Bernát 216 leveléhez.

[3] Lásd fentebb.

[4] S. B. ep. 221. §. 4. »Non tacebo, quod cum excommunicatis etc «

[5] Bernát közbenjárását a pápánál bizonyitja Lajoshoz intézett levelének következő passusa: ». . . etiam apud sedem apostolicam litteris et nuntiis causam vestram egisse fateor, usque pene ad propriae conscientiae laesionem, et ipsius summi Pontificis justam (quod diffiteri non debeo) contra me indig-

Feltételül tüzetett ki Theobaldnak, hogy törekedjék a pápától kiesközölni, hogy Raoul az egyházi átok alól feloldoztassék.[1] Theobald ezt kénytelen volt megigérni, de ez által egy igen kényes helyzetbe került. Ha a pápa a feloldást kértére megadja, Raoul elválása Theobald nővérétől mintegy érvényesnek jelentetik ki; ellenkező esetben a háború tovább folyik, s Theobald tartománya teljesen elpusztul. Ezen kényes helyzetből úgy találtak kibúvót, hogy a pápa felmentheti minden gondolkodás nélkül Raoult az egyházi átok alól: de, miután Raoul nem kötötte ki azt is feltételül, hogy Theobald az egyházi átok esetleg megújitását is megakadályozza, a pápának joga van Raoult bármikor ujolag excommunikálni. Ily értelemben irt Bernát a pápának is,[2] aki az egyházi átok alól Raoult csakugyan feloldozta, de egyszersmind tudatta vele, hogy ha el nem vál Petronellától, ujra átok alá fog vettetni.

Ezen végzéssel úgy Lajos, mint Raoul nem voltak megelégedve. A király haragjában megtagadta azon engedmények teljesitését, melyeket eddig tett.[3] Bernáthoz fordult, s kérte őt, eszközölje ki a pápánál, hogy az átok ne ujittassék meg. Figyelmezteti Bernátot, mennyi baj fogna abból keletkezni, ha az egyházi átok megújittatik. Szent Bernát a király levelére hidegen válaszolt. A levélben, mely meglehetősen éles hangon van irva, kijelenti, hogy fájna ugyan neki, ha ebből baj keletkezne, de azért nem kell ro-

---

nationem« ep. S. B. 221. §. 3. és ep. 224. §. 3. »Praeterea Rex nobis quidem non parum laborantibus, pacem cum Comite Theobaldo fecerat . . . .« Az először idézett levél passusából kitünik, hogy Bernát ekkor a pápánál sem állott már oly nagy kegyben, mint előbb.

[1] Ep. S. B. 217.

[2] Ep. S. B 217.

[3] Ezen engedmények Thiel szerint a következők voltak:

1. Raoult a király eltávolitja tanácsosai közül.

2. A chaloni és bourgesi püspökségek betöltését, melyet eddig megakadályozott, továbbra nem fogja hátráltatni.

3. Netáni differencziákat Josselin soissonsi püspök és Suger st.-denisi apát, mint a király megbizottjai, sz. Bernát és Hugó auxerrei apát mint Theobald képviselői intéznek majd el.

szat tennünk, hogy jót hozzunk létre.[1] De komolyan megleczkézteti a királyt ezen levélben, midőn azt kérdi tőle, hogy ugyan mit követett el Theobald, hogy ujra magára vonta a király haragját? Hisz Theobald teljesitette az eléje megszabott feltételeket, kieszközölte a pápánál, hogy Raoul az egyházi átok alól felmentessék, noha ezen felmentésnek törvény szerint nem lett volna szabad megtörténnie. Inti a királyt, hogy ne halmozzon vétekre ismét vétket, s ne hivja fel Isten haragját maga ellen.[2]

Ily módon a háború ujra kitört. A király megakadályozta a bourgesi, chalonsi és párisi püspökségek, és a rheimsi érsekség betöltését, s az érseki tartományba katonákat rakva, azt széltiben-hosszában elpusztitotta.[3] Erre Bernát ujra egy levelet intézett a királyhoz s szemrehányólag szólt hozzá: »Szerfelett gyorsan — szól — adtátok fel jó szándéktokat és ujra a régi gonosztettek felé siettek, hogy mily ördögi tanács által üzve, azt ugyan nem tudom. Mert csak ördögtől jöhet az, hogy ujra elkövettetnek gyilkolások, gyujtogatások. A szegények kiáltása, a bebörtönzöttek sóhajai és a meggyilkoltak vére ahhoz kiált fel, ki az árvák atyja, az özvegyek birája.[4]

Miután ezen levél sem használt, Bernát Josselin soissoni püspök és Suger st.-denisi apáthoz fordult. Felhozza e levelében is, hogy Theobald gróf megtett mindent, mi a föltételekben volt. Tehát nem a gróf, hanem a király volt az, ki a békefeltételeknek nem felelt meg. De hagyján, ha ezt a

---

[1] »Doleo quidem de malis, si inde proveniant; sed non ideo tamen debemus facere mala, ut eveniant bona.« S. B. ep. 220. §. 1.

[2] »Iterum vultis peccatum peccato addere, et iram Dei super vos (quod absit) accumulare?« Ep. S. B. 220. §. 2.

[3] Ep. S. B. 221. §. 4, 222. §. 5., 224. §. 2.

[4] ». . . Vos a bono et sano consilio . . . nimium cito, nimiumque leviter resilitis; et ad mala priora, quae dudum nonimmerito perpetrasse vos plangebatis, adhuc recentibus illis plagis, rursum, ut audio, nescio quo diabolico consilio, festinatis. A quo enim, nisi a diabolo, procedere hoc consilium dixerim, per quod fit ut incendiis incendia, homicidiis homicidia addantur? clamor denuo pauperum, et gemitus compeditorum, et sanguis interfectorum auribus personent Patris orphanorum et Judicis viduarum.«

gróf megérdemelte, de mit vétett az egyház, hogy a király az egyházi foldeket pusztitja, hogy nem engedi a pásztorokat juhaik élére állani? De valóban, ha bármi rosz történik is, ezt nem annyira az ifjú királynak, mint inkább az ő öreg tanácsosainak kell tulajdonitani, kik nem tartották őt vissza, ezen rosz tettektől, jóllehet mindig mellette voltak.[1]

E levél úgy látszik, felboszantotta Josselint, ki egy éles hangú levelet irt Bernátnak, őt rágalmazásról vádolva.[2] Bernát erre újból levelet irt Josselinnak, melyben magát a rágalmazás vádja alól kimenti, de egyszersmind újból kéri Josselint, hogy fejtsen ki nagyobb buzgalmat úgy a schisma megszüntetése végett, mint pedig, hogy a király a szerződéseket megtartsa.[3]

Sz. Bernát ezen szivós kitartásának volt is némi eredménye. Corbeilben, Páris közelében tartatott is egy értekezlet a béke ügyében, s volt már némi remény, hogy a béke létrejön s a háborúnak valahára vége lesz. De ezen reményt is semmivé tette a király eltávozása Corbeilből, melynek folytán az értekezlet is eloszlott.[4]

Ezalatt Theobald champagnei gróf magának szövetségeseket törekedett szerezni. E czélból házasságot akart létrehozni fia és a flandriai gróf leánya között, továbbá arra törekedett, hogy a soissonsi gróf fia vegye el az ő — Theobald — leányát.

Ezen kettős házassági terv rendkivül felmérgesitette Lajost, ki azt a közeli rokonság ürügye alatt meggátolni igyekezett. Sz. Bernát István praenestei püspökhöz intézett levelében felemliti ezen házassági terveket, mondván, hogy a király ezeket is felrója Theobaldnak. Tudtával közeli rokonság itt nem forog fenn, mert ha igen, akkor ő maga sem

[1] S. B. ep. 222.

[2] »Salutem in Domino et non spiritum blasphemiae« irta Josselin a levél élére. L. még erre S. B. vita I. lib. III. c. 7. §. 23.

[3] S. B. ep. 213. Ugyancsak Josselin neheztelésére látszik czélozni István praenestei puspökhöz irt levelében is. Ep. S B. 224. §. 1.

[4] S B. ep. 226. §. 2.

helyeselné e házasságokat, mert ezek által az egyház csak kárt szenvedne, s ereje gyöngülne.[1]

Sz. Bernát nem szünt meg ezután sem úgy Josselin püspök, mint Lajos királyhoz intézett leveleiben a béke létrejöttét sürgetni.[2] De a viszály ennek daczára is tovább folyt. Időközben azután II. Incze pápa meghalt, miután közte és a király között béke jött létre. A bourgesi püspök ezután minden nehézség nélkül elfoglalhatta püspöki székét. II. Lucius alatt azután a béke Lajos király és Theobald között is létrejött, 1144. október 9-ike után,[3] vermandoisi Raoul elválása első nejétől pedig a rheimsi zsinat által 1148-ban megerősittetett.

Ezzel röviden vázoltam szent Bernát működését a világi politika terén, II. Incze pápa alatt. Áttérek most azon küzdelmekre, melyeket az egyház érdekében Abälard és Bresciai Arnold ellen vivott. (Folyt. köv.)

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

16. Kuner Superior, Kuner = *Felkenyér* Hunyadmegyében, ma Szászváros fiókja 1335-ben papja Herbord fizetett 110 denárt. 1320-ban valamelyik *Kenyér* üres volt Benedek püspök halála után, sede vacante, s jövedelme

[1] S. B. ep. 224. §. 4.

[2] S. B. ep. 225, 226, 227.

[3] L. Fragmenta ex tertia vita S. Bernardi, auctore Gaufrido fragm. VIII. »Factum est in festivitate beati Dionysii . . . ubi perfecta est reconciliatio . . .« V. ö. még ep. S. B. 358., melyben II. Coelestin pápát, II. Lucius elődét, kéri, hogy a béke létrehozására czélzó törekvéseket támogassa.

12 ezüst márkára volt becsülve. Ekkor a község nevét így irja Rufinus követ iródiákja »Cogner« = Kenyér helyett.

Kunerta, Kunertu lásd Kimortu.

17. Lanchruch, Lanouk = *Lámkerék*, Szebenmegyében, Szász-Sebes és Váradja között a Sebes völgyében fekszik. Papja Miklós quondam Sebesi dekán, 1332—1333-ban fizet I. 3 lotto ezüstöt, ismét 3 fertót denárokban; azután 1335-ben fizet Péter pap 22 denárt. 1330-ban is Miklós vala plébános. (Cista Capituli f. 6. n. 28.) 1494-ben Lámkerék Reho és Pién nevü papjai panaszolnak az erdélyi káptalan ellen a király, Ulászló előtt, hogy nem elégednek meg a fél dézmával, s őket egész dézma fizetésére akarják kényszeriteni. Tabular. Nation. Saxon. 743. lp.

Lanouk, lásd Lanchruch.

18. Ludas, Ludas Regis = *Nagy-Ludas*, Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. Papja András 1332-ben fizet 3 pensa denárt; 1333-ban Mihály fizet 4 márkát, III. évben 2 márkát; 1335-ben Péter fizet 1 fertót ezüstben. 1330-ban János nevü papot találnak benne. (Cista Capituli f. 6. n. 28.)

19. Malipondium, Malum prandium = *Rosz-Csür*, Szebenmegyében, Vizakna fiókja. Papja Hermann vicarius 1332-ben fizetett I. 13 denárt; 1333-ban Jakab 6 denárt és ismét 12 denárt; 1330-ban Homideus vala plébános (Cista Capituli f. 6. num. 28.)

Malum prandium, lásd Malipondium.

20. Milunberg, Midenborch, = *Alamor*, Szebenmegyében, Vizakna fiókja, német neve régen Mildenburg vala. Papja 1334-ben Péter fizet 65 denárt, 1335-ben Kondrad, vagy Korlárd káplán fizet 1 ferto ezüstöt; 1330-ban papja vala »Penus plebanus de Olmur« (Cista Capituli f. 6. num 38.) Alamornak nevezi a Batthyáni-könyvtárban őrzött régi kézirat is, (minek czime: Matricula Plebaniae Cibiniensis); melyet Mildenburgra fejteget.

Mules lásd Omlas

Mylenbah, Mylunbach } lásd Sebus.

21. Obnuk. Ma ilyen hely ezen környéken ismeretlen.

Talán hibás az irás *Olmor*, helyett, mely esetben azonos lenne az előbbi Alamorral; hol a pap csakugyan Péter. Obnuk(?) papja Péter fizetett 1333-ban 3 pensa denárt.

22. Omlas, Colmas, Mules, Vmlas = *Omlás*, Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. Papja (1332—1336.) Miklós I. 22 régi banalist, ismét 3 pensa denárt, III. 20 verőczei banalist, V. egy lotto ezüstöt fizet. 1309-ben Athelin, (Gyfv. kpt. ltr.) 1330-ban Miklós vala plébánosa. (Cista Capituli f. 6. n. 28.)

23. Ocbov, Orkov = *Szász-Orbó*, Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. Papja 1332—1333-ban János fizetett 1 fél márkát, 1334—1336-ban Hermann fizetett 5 márkát, aztán 1 és fél márkát denárokban, végre 1 ferto ezüstöt.

Orkov lásd Orbov.

24. Villa Petri = *Péterfalva*, Szebenmegyében, Szász-Sebes fiókja. Papja Márton 1332—1336-ig fizetett I. 3 lotto, ismét 3 ferto, III. 1 márka ezüstöt »pro anno secundo«, ismét 25 garast. V. 1 fertót és 66 denárt. Péterfalva javadalmának évi tiszta jövedelme 28 márkára volt 1319-ben — sede vacante — becsülve, minek felét lefizette Jakab plébános Rofinusnak. (Monum. Vatic. I. pg. 32.) Másodszori üresedéskor 1320-ban már 40 márka a jövedelem. (u. o. 33. lp.)

25. Purcas, Purkas, Purkaz, = *Perkasz*, Hunyadmegyében, Szászváros fiókja. Papja Péter 1333—1335-ig fizet I. 3 lotto, ismét fél ferto ezüstöt, II. 60 denárt, III. 47 denárt, ismét 30 denárt, IV. 35 denárt.

26. Ramacha, Ramas, Ramatha = *Romosz*, Hunyadmegyében, Szászváros fiókja. Papja 1332—1335-ben Segurmann (Sygurmann, Sygumann, Regurmann, e nevek úgylátszik azonosak) fizet I. fél márkát, ismét 4 pensa denárt, II. 6 pensa denárt, III. 3 pensa denárt, ismét 4 pensa denárt, IV. fél márkát, ismét 1 márkát ezüstben »pro tribus terminis.«

Ramas, Ramatha lásd Ramacha.

27. Reech, Beech Becch, Beeth = *Récse*, Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. Papja Miklós 1332—1336-ban

fizet I. 3 lotto ezüstöt; ismét 7 lotto ezüstöt, III. 1 florenust, ismét 5 lotto ezüstöt; V. 18 garast.

Ruthenorum Forum lásd Zeredahel.

28. Sebus, Milenbah, Mylunbach = *Szász-Sebes*, Szebenmegyében, (németül Mühlbach), melyből már 1150-ben van szó egy a nevezett város levéltárában meglevő okmányban. Theiner: Monumenta I. 129. szerint 1245-ben Tivadar szebeni kanonok a plébánosa; gyakran itt székelt a Sebesi dekán, innen nyerve vagy talán inkább a Sebes folyótól nevét is. Papja Péter (Cista Capituli. f. 5. num. 16.; és f. 2. num. 46.) 1309-ben pedig Henrik. (Gyfvári kápt. ltr.) 1320-ban a sebesi plébánia beneficiuma évi jövedelme 20 márkára van becsülve, minek felét fizeti »Daniel plébános.« Rufinus iródeákja itt így nevezi Sebest: »de Sceps sive de Munulak« (értsd: Muhlbach). Monum. Vaticana I. 32.

A pápai tizedszedéskor papja Miklós, ki I. 7 lotto, ismét 2 és félmárka ezüstöt (minus medio fertone); III. 9 fertót és 16 garast, ismét egy és félmárkát fizetett; aztán Jakab fizet 1 fertót, de az ötödik évben ismét Miklós teszi le a 8 pensa denárt. 1371-ben Péter sebesi plébános erdélyi kanonok halála után, »Thomas Michaelis« »presbyter dioecesis Transsilv.« következik, fizetvén »pro mediis fructibus« 30 arany forintot. (Monum. Vatic. I. 517.) Antal kolosmonostori apát is emliti a plébániát. (Cista Capit. f. 5. num. 24.) 1446-ban pedig György jogtudor szász-sebesi lelkész (Miscellan III. fasc. 3. num 4.) Volt benne dominikánus szerzet is (Tabul. Albense II. 276 lp.) Ma is fennáll a közép korban épitett gyönyörű szentélyü, gothikus temploma, mint ama kornak szép emléke.

29. de Subcastro Petri. Ezen nevet nem tudom biztosan megfejteni. Talán — *Sebeshely?* Péterfalván felül, mert ottan csakugyan áll ma is egy vár-rom; vagy *Czigmo*, a Maros mellett? Papja Jakab volt 1332—1336-ban fizetvén I. 3 lotto, ismét 7 lotto ezüstöt, V. évben pedig 18 garast. 1318-ban ezen plébánia évi jövedelme 12 márkára van becsülve, minek felét lefizette Miklós plébános. (Monum.

Vaticana I. pg. 33.) 1330-ban is Jakab a papja Cista Capit. fasc. 6 num. 28 szerint.

30. Thordas, Torda, Toodas, Cordas = *Tordos*, Hunyadmegyében, Szászváros fiókja. Papja Kondrad 1332-ben fizet I. 3 lotto ezüstöt; aztán Miklós pap 1332-ben fizet fél fertot; II. 60 denárt, III. 6 garast ismét 30 denárt, IV. 36 denárt.

Torda, Tordas lásd Thordas.

31. Trikow. Ma ilyen nevü hely merőben ismeretlen. Nincs semmi ok arra, hogy Krako-nak véleményezze valaki, mert a dézsmaszedés quinquenniuma alatt Krako lelkésze Pál volt, és szorgalmasan fizetett. Trikow papja pedig János az I. évben fizetvén 5 lottó ezüstöt. Valószinü, hogy e helység hibásan s eltorzitva van irva a következő szám alatt lévő *Tykylew*, helyett; de ez is téves. De az első évi befizetés hiányzik.

32. Tykylew = *Ecsellő*, Szebenmegyében, Szeredahely fiókja. 1334-ben papja Lőrincz fizetett III. 44 denárt; 1330-ban papja csakugyan János volt, ami az előbbi conjecturát támogatja a Cista Capit. f. b num. 28 szerint.

33. de Varos, Varasió, Warosió = *Szász-Város*, Hunyadmegyében. Régi szász telep; a XIII. század elején a város már épül; hajdan villa Sancti Ambrosii volt neve s innen ered a német »Broos.« A pápai tizedszedéskor papja volt 1332—1335-ig Miklós, fizetvén: I. félmárkás (sine kuntino) ismét fél márka ezüstöt, II. 2 és fél fertot, III. 1 pensa denárt; ismét 3 pensa denárt; IV. 6 pensa denart. 1318-ban papja Conradus »plebanus de Varasio«; (Monum. Vaticana I. pag. 31.) 1334-ben János pap, exactor censuum dominorum de decanatu de Varosio, egybeirja a dekanatus községeiben házakat, és Szászvároson 144 füstöt, talált »excepta domo balnearia, et quatuor beginas; et Nicolaus plebanus solvit pro censu, seu fumis sic computatis sex marchas argenti majoris ponderis, minus medio fertone«. Ugyanitt van leirva Kosztov, Berény, Szarkad, Tordas, Purkaz, Romosz, Krako és Igen. Ennek eredetije pergamen, Dr. Amlacher kezében Szászvároson; közzétéve az erdélyi honism. egyesület kiad-

ványában. 1344-ben VI. Kelemen pápa rendeli, hogy Petri András dipsei plébánost a telegdi és szathmári főesperesek a szászvárosi plébániába igtassák be. (Theiner: Monumenta 1. 679.)

34. Villa Velkani, Vilkani, Wigani, Wlkani. Mindezek tévesen vannak irva villa Vulkani vagy Volkani helyett. (Így Ackner: Mitheilungen zur Erhaltung . . . der Baudenkmale. Wien 1856. 128. ki azt Alsó-Piánra magyarázza.) Tehát = *Alsó-Pián*, ma Szász-Sebes fiókja. Papja 1332—1335 Uterbord, fizet I. 3 lotto, ismét 1 ferto ezüstöt; III. 22 denárt; IV. két és fél fertot denárokban. 1309-ben Miklós »plebanus de Peyn« (gy.-fehérvári kápt. ltr.) és 1330-ban Uterbord a Cista Capitul. f. b. 128. száma szerint, ki a tizedeléskor is functioban van.

35. Vinch, Vinch inferior = *Alvincz*, Alsófehérmegyében, régi nevezetes mezőváros, mely 1248-ban Lőrincz erdélyi vajdától szabadalmakat nyert. Plébániáját már 1238-ban emliti Cista Capituli f. 1. num. 14. alatti okmány. 1309-ben papja Godeschalk, (Cista Capituli f. 5. n. 16.) De már 1330-ban György az alvinczi plébános. (Cista Capit. f. 6. num. 28.) A pápai tizedszedéskor papja Miklós III. 3 ferto ezüstöt, 1 és fél fertot denárokban, IV. félmárkát ezüstben fizetett 1332—1335. Antal kolosmonostori apát levele szerint nemcsak Vincznek, de a mellette a Maros jobb partján levő Borbereknek is van plébánosa. Ennek a jövedelmét már 1330-ban 30 márkára becsülte Rufinus, hacsak a »Burperg« ottan valami más községet nem jelöl. (Monum. Vatic. I. 35.) 1361-ben emlitve van ft. Alard, »prior ecclesie beate Virginis« és János »rector ecclesie in Vinch inferiori«, valamint Miklós borbereki plébános is. A vinczi szerzetnek hagyományoz 1300-ban Stenning özvegye 10 márkát. (Cista Capituli f. 2. n. 32.)

Vmlas lásd Omlas.

Waros lásd Varos.

Wigani, Wlkani, lásd Velkani villa.

36. Zarka, Zarkad, Zarkar, Zorka = *Szarkafalva*, Hunyadmegyében, Szászváros fiókja. Lelkésze volt Vinchov

1332-ben, ki I. 1 és fél fertot, aztán Miklós, ki 1332-ben 8 garast, ismét II. Vinchov, ki két pensa denárt, III. 5 lotto ezüstöt és 20 denárt, ismét 30 denárt; IV. 40 denárt, végre 72 denárt fizetett.

37. Zeredahel, Buzmarch, Forum Ruthenorum = *Szeredahely*, Szebenmegyében; mint plébánia, már 1330-ban, Miklós plebánussal emlitve van. (Cista Capit. 6. num. 28.) A pápai tizedszedés quinquenniuma alatt papja Konrád, kit meg kellett inteni a pápai dézma pontos befizetésére. Aztán csakugyan fizet III. 3 márka ezüstöt, ismét 80 denárt, V. 3 lotto ezüstöt.

Zorka lásd Zarka.

c) A springi kerület plébániái:

1. Villa Bumi, villa Benimi. Ez ma előttem ismeretlen, hacsak nem lenne *Bun*, Csigmo közelében; vagy *Berény*, de ez esetben a sebesi kerületbe tartoznék. Papja Konrád 1332—1335-ig fizet I. 22 denárt, ismét 34 denárt, aztán IV. 32 denárt.

2. Berunsten; ily nevü hely ma ezen vidéken ismeretlen; hacsak nem *Kis-Kerék* értendő alatta, melyet az oláh nép ma is Brostyénnek nevez, mi hangzásra nézve közel áll a tizedjegyzék Berunstenjéhez. Papja Fülöp csak az I. évben van 33 denár fizetéssel 1333-ban.

3. Budz, Buzd = *Buzd*, Alsó-Fehérmegyében, Drajsó közelében. Papja Henrik 1332—1335 fizetett I. 34 denárt, ismét 34 denárt; II. 40 denárt; III. 60 denárt, ismét 22 denárt; végre IV. 32 denárt.

A XIV. század elején Buzd peres László vajda és az erdélyi káptalan között. (Cista Capit. fasc. 3. num. 42.) 1405-ben Laczk Jakab erdélyi vajda a buzdi dézmák felét az erdélyi káptalannak itéli, s negyedét az álbai főesperesnek meghagyja. (Cista Capituli f. 6. num. 23.) Ekkor Antal vala plébánus, ki az itélettel meg nem elégedve Rómába ment s ottan folytatta perét, mi miatt Zsigmond király rá megharagszik és maga elé idézteti. (Cista Capituli f. 4. num.

31.) 1510-ben György plébános is Rómában perel a dézmák miatt. (Tabular Albensi pag. 4.) Temploma a Bold. Szüz tiszteletére volt szentelve.

Byngurkir lásd Regurleir.

4. Byfalvi. Ma ismeretlen. Rudolf nevü papja csak 1335-ben fizetett 22 denárt. Sejteni lehet, hogy e név tévesen van irva *Ujfalu* helyett. Ezen feltétel alatt az albai kerületben Újfalu lelkészei között IV. alatt Rudolf pap és befizetése meg van emlitve.

5. Chanad = *Szász-Csanád*, Alsó-Fehérmegyében, Hosszuaszó környékén. Papja Mihály fizetett a harmadik évben 44 denárt.

6. Dalya = *Dálya*, a szászoknak Dal, a Sebes folyó völgyében. Papja 1332—1335-ben Arnold, I. fizet fél ferto, ismét fél ferto, II. fél ferto, III. fél ferto, IV. fél ferto ezüstöt. A Codex Diplomaticus is emliti 1343-ból; (XI. 472.) 1350-ben plebanus de Dulia, albensis dioesesis« a pápai kincstár javára befizet három és fél florenust. (Monum. Vaticana I. 444; és Cista Capituli f. 6. n. 10.)

7. Drassev, Drasov, Drassov, Drossov = *Drassó*, Alsó-Fehérmegyében, papja 1332—1335-ben Miklós, fizetvén I. 9 denárt, II. 12 denárt, III. 12 denárt, és még 2 garast, IV. 15 denárt. Drassó birtokáért egy ideig perelt az erdélyi káptalan. (Cista Capituli f. 5, num. 43; fasc. 6. num. 26. et 32; fasc. 7. num 30.)

8. De Duabus Ecclesiis. Ilyenforma „*Kétegyház*“ nevü község ma ismeretlen itten, Tövist, ami azonban már a Maros jobb partján áll s az albai kerületbe fel van véve, németül Dreikirchennek nevezik, de ez semmit sem segit a Duae Ecclesiae megfejtésére. Papja Jakab csak 1333-ban fizetett 5 kuntint, miből látszik, hogy javadalma csekély volt. Meglehet, azonos az alább leirandó »de duabus Turribus« plébániával; de a pap személyének azonossága és a befizetés arányossága nem tünik ki.

9. Villa Gregorii = *Gergelyfája*, Alsó-Fehérmegyében, Drassó környékén. Papja János 1332—1335-ben fizetett I. 1 lotto, ismét fél lotto ezüstöt; II. 33 denárt; III. 11 denárt,

ismét 44 denárt, IV. 20 denárt; »pro tribus solutionibus«; végre 45 denárt.

10. Hemungi, Heningii, Heniungi villa = *Héningfalva*, Alsó-Fehérmegyében, Borbánd fiókja. Papja Henrik 1333-ban 12 denárt, Péter pedig 1334-ben 21 denárt fizet.

Heningi, Heniungi villa, lásd Hemungi.

11. de Kucis, de Kutis = *Kutfalva*, Alsó-Fehérmegyében a Szekás-völgyben, Szász-Sebesen felül fekszik. Papja Tylmann 1332—1334-ben fizetett I. 11 denárt, ismét 22 denárt; II. 1 lotto ezüstöt; III. 40 denárt. Már 1339-ben erdélyi káptalani birtok. (Cista Capit. Fasc. 1. num. 2.)

12. vallis Lupardi, vallis Luperti, villa Luperti = *Farkastelke*, Alsó-Fehérmegyében, Hosszuaszó fiókja. Papja 1332—1335-ben Arnold, ki fizet I. fél fertót, III. 64 denárt, IV. 66 denárt. Hogy Farkas telke nem tartozik a Csanád-egyházmegyei egresi apátság birtokai közé, azt az erdélyi káptalan mint hiteles hely előtt, több esküdt tanu, az apát jelenlétében bizonyitja (Centuria D. num. 86.) 1496-ban birói itélet alapján az erdélyi káptalan birtokába jut. (Cista Cap. f. 4. num. 9.)

13. Munerad, Quinto-Forum = *Monora*, Alsó-Fehérmegyében, ma Hosszuasszó fiókja. Papja Konrád 1332—5-ben fizet I. fél fertót, III. 64 denárt, ismét 62 denárt, a IV-ik évben is fizetett, de hogy mennyit? az nincs megemlitve, vagy a bejegyzett szám elenyészett.

14. villa Pauli. Ma ily hely ezen környéken ismeretlen. Papja vala 1332—4-ben Henrik, ki I. 9 denárt, III. 4 denárt fizet.

15. de Pyro, de Pyron = *Oláh-Girbó*, Alsó-Fehérmegyében, mit a szászok Birnbaumnak is nevezgettek. Papja János 1332—3-ig fizetett 35 denárt, ismét 3 denárt; azután Konrád 1334-ben »pro duabus solutionibus« 50 denárt.

Quinto-Forum lásd Munerad.

16. Regurleyr, Regurkych, Remgurkyr, Ringurkir, Byngurkir. Ilyen nevü hely ma nincsen: de volt hajdan a XIV. században, sőt már 1295-ben emlitve van mint a Godin föld tartozéka, s Örményszékeshez volt csatolva. Ez a Godin-

Föld Ryngylkirch = Ringelkirch, az az gyürü alaku keritéssel körülvett templomnak neveztetett, és Gán (talán Han helyesebb lenne, ami a Johann röviditése volt régen) tehát ezen Gán fia Alárdnak békés birtokában hagyatott. Eredeti oklevél van erről az udvari kanczellária levéltárában. Ringelkirch-et az Anjou-kori okmánytár is emliti 1313—23-ból. (I. 302. lap. II. 62, 73.) 1324-ben Péter comes tiltakozik, nehogy valaki Ringelkirch nevü birtokot, ami az övé, Vizaknai Alárdtól megvegyen. (Gyfvri kápt. lvltr.)

A pápai tizedszedés idejében papja volt János, ki I. 9 denárt, ismét 9 denárt, III. Syboto pap 12 denárt, ismét 21 denárt; azután IV. Bunnis 1 lotto ezüstöt fizetett. 1548-ban Verbőczi Imre özvegye Szerecsen Sofia ezen helyen levő kuriáját, ugyanottan lakó Tóth Andrásnak adományozza. Itt a gyfv. káptalan irata Ringel-kirch-et »Lengyelkirch«-nek nevezi. Tehát ezen helynév nem is oly régen tünt el.

17. Ruffa Ecclesia = *Veresegyház*, Alsó-Fehérmegyében, Tür fiókja. Papja Ferencz fizet I. 15 denárt, II. János pap 70 denárt, III. 20 denárt, IV. 20 denárt.

18. Spring, Spungi = *Spring*, Alsó-Fehérmegyében, Drassó közelében, ezen helytől vette nevét a kerület. 1309-ben Henrik plébános több kerületi papokkal együtt perelvén az erdélyi püspökség ellen, Bertalan kelneki papot ügyvédül vallják. — 1332—5-ben papja Benenis »capellanus« fizet 34 denárt, azután János 3 florenust, III. 88 denárt, IV. 64 denárt. 1449-ban Spring, Drassó, Kis-Sebes birtokokat a hozzátartozókkal együtt Nádasdi Mihály végrendeletben az erdélyi káptalannak hagyományozván, midőn a beigtatás megtörténendő volt, Vingárdi Geréb János hatalmaskodva Springbe rohant s fegyveres erővel a beigtatókat, még a papi személyeket is megverte és elkergette. Ebből hosszú per lett, miről tanuskodik a gyfvári kápt. levéltár és a M. S. Tabularium Albense 86. és 61. lp.

Spungi lásd Spring.

19. Thokaka = *Tóhát*, Alsó-Fehérmegyében, Drasso

fiókja. Papja Tyba csak egyszer fizet a IV. évben 20 denárt, 1335-ben.

20. de duabus Turribus; valamint a fennemlitett *Kétegyház*, úgy ezen „*Kéttorony*“ nevü helység is ma ismeretlen. Lehet, hogy a két név egy községet jelez, és *Pókafalva* lappang alatta, melyet németül régóta „*Thürnen*“-nek neveztek, mi a kettős toronynak (?) megfelelne. Papja volt Petramnus 1332—5-ben fizet I. lotto ezüstöt ismét 27 denárt. Ezen második befizetésnél, nyilván tollhibából ezen helység »de duobus Canibus« név alatt fordul elő. De magán a vatikáni pergamen-lapon is így állván, világos, hogy ezen tollhiba csakugyan régi eredetü. A III. évi befizetésnél már János plébános fizet 20 denárt, IV. 20 denárt.

21. Vingarkyr, Vyngarthkir, Wingarthkyr, Vingartkirch, Wynkarthkyr = *Vingárd*, Alsó-Fehérmegyében. Az első évi tized fizetésnél papja nincs megnevezve, de befizetett 4 garast és 60 régi banalist; azután fizet 1333—5-ben János pap fél márka és 1 lotto ezüstöt, II. 5 lottót, III. öt lottót, ismét 7 lottót, IV. végre 5 lotto ezüstöt. Demeter vingárdi plébános 1511-ben panaszolja, hogy a zilahi plébánia az övé, miután arról András argusi cz. püspök lemondott; és azért sem ezen András püspök vissza ne foglalja, sem pedig Perényi Imre palatinus azt másnak ne adományozza. Ezen időben a palatinus kiskoru fia ülvén a püspöki széken, úgylátszik fia nevében gyakorolta a javadalmak osztogatását. (Centuria CC. num. 91.)

Wynkarthkyr lásd Vingarkyr.

22. Zekes = *Örmény-Székes*, Alsó-Fehérmegyében, Vizakna fiókja. 1333-ban Tamás a pap, fizet 33 denárt, s többször neve nem fordul elő. *Koncza* német neve is Zekes, Zekesdorf; azért nincs kizárva a lehetőség, hogy eme részlet rá ne vonatkozhassék. 1330-ban Zekes plébánosa Henchmann. (Cista Capituli Alb. f. 6. num.)

28. Itt megjegyzem, hogy Károly király 1322. aug. 5. levelében Székes »Zaszekes«-nak van nevezve. Ebből következnék, hogy Koncza = Szász-Székes. Anjouk. Okmt. II. 39. A springi dekánság neve is ugyanott »Zekes.« Ne-

vét úgylátszik onnan vette, mert e kerület a két Székes között fekszik.

Jegyzet: A tizedjegyzék 137. lapján ez áll: »Inprimis dom. Chunradus . . . denarios XXXII. pro lottone computando . . .« Bumi, Girbó és Monora papjai ilyen nevüek ugyan, de ott eme sor mint meghatározhatlan, tekintetbe véve nincsen.

d) A selyki kerület plébániái.

1. Abbatis villa = *Apátfalva*, Nagyküküllőmegyében, ma Hosszuasszó fiókja. Papja János II. fizetett 44 denárt, IV. 40 denárt 1333—5-ig.

2. de Camino, de Kamino Superiore, de Kumino superiore = *Sorostély*, Alsó-Fehérmegyében. A Sorostély a német Schornstein-ból, s ez a »Camin«-ból van magyarázva. Papja Fülöp 1333-ben fizetett II. 33 kis denárt; aztán Herbord 1334-ben 3 lotto ezüstöt.

de Kumino lásd de Camino.

3. de Monte Fornacis; ma ismeretlen. Papja Miklós 1334-ben fizetett III. 1 fertót, V. 3 lotto ezüstöt. (*Kéménd?*)

4. Musna = *Muzsna*, Nagyküküllőmegyében, Medgyes fiókja. Papja 1334-ben Hermann fizetett III. fél márkát banalisokban. 1477-ben János muzsnai káptalan 12 márka ezüstöt hozott az erdélyi káptalannak »pro censu purificationes BMV.« 1487-ben pedig Mátyás király Farkastelke tizedének felét a muzsnai templomnak adja, mely a Bold. Szűz tiszteletére van szentelve. (Gyfv. kpt. lvtr.)

Jegyzet: Berethalom, Segesvár, Segesd a tizedjegyzékben nincsen felvéve.

e) Sepsi kerület plébániái:

1. Ahch = *Nagy-Ajta*, Háromszékmegyében, az Olt völgyben, Miklós vár fiókja. Papja 1333-ben Jakab fizetvén 10 régi banalist és 2 garast. Régi temploma bár sok átalakuláson ment keresztül, de azért felismertetni engedi a késő

gót korra (XV. század) felvihető építési korát, sokszögzáródású szentélyében megmaradt a csinos szövedék-boltozat, melynek épszög tagozatu gerinczei csinos gyámkövekre nehezednek.«

2. Angelus = *Angyalos*, Háromszékmegyében, ma Köröspatak fiókja. Papja 1332-ben János fizet 7 régi banalist; 1334-ben Péter pap fizet 1 verőczei és 2 sasos denárt.

3. Arkus = *Árkos*, Háromszékmegyében, Köröspatak fiókja. Papja 1332—5-ig Pál, fizetvén I. 12 régi és 2 liliomos banalist, II. 2 garast, III. 6 obulust.

Arnapotok lásd Aruapotok.

4. Aruapotok, Arnapotok = *Árapatak*, Háromszékmegyében, ma Illyefalva fiókja. Papja Márton (1332 - 1335.) fizet I. 8 régi banalist, III. 2 banalist és 3 obulust.

5. Bandachfolva, villa Bardach, Wardach = *Bardocz*, Udvarhelymegyében, Barót fiókja. Papja Mihály 1332-ben fizetett 10 régi és két kisded banalist, 1333-ban László II. 1 garast, 2 régi banalist és 4 sasost, III-ik évre 7 obulust.

6. Baroch, Barouch, Barchuch = *Barót*, Háromszékmegyében, mely már András király 1224. évi levelében emlitve van, mint a német hospereknek adományozott föld keleti határa. Papja Damján 1332—5-ben fizetett I. 15 régi banalist, II. 8 régi banalist, III. 2 verőczeit és 1 obolust.

Barchuch lásd Baroch.

Bardach lásd Bandachfalva.

7. Belen = *Bölön*, Háromszékmegyében, Nagy-Ajta mellett az Olt völgyében. Papja György 1334-ben fizetett 2 régi banalist.

Besenzd, lásd Besenczsed.

8. Besenczsed, Besenzd = *Besenyő*, Háromszékmegyében, Szent-Iván fiókja. Papja Miklós fizet 1332—1334-ben I. 6 régi és 2 liliomos denárt, III. 5 obolust. E község »régiségét bizonyitja temploma is, mely az átmeneti korszak első szakából, tehát a XIII. századból való, mit kétségtelenné tesz a körives ablakoknak uralgása.«

9. Villa Byborch, villa Bibou = *Biborczfalva*, Udvarhelymegyében, ma Barót fiókja. Papja 1332—1334-ben

Balás, ki fizetett I. 16 régi banalist, II. 1 régi banalist és 6 verőczeit; III. 5 denárt. »Régi temploma az átmeneti korszak müve.« »Teljesen átalakult, úgy hogy csak a szentélynek polygon záródása és körives oldalkapuja . . . mutatják keletkezése korszakát.« »Belső falait igen szép freskofestmények boritják, melyet ma vastag mészréteg fed.« Benkő J. Transsilvania Ms. 84. lapja szerint 1603-ban László nevü papja már ev. református.

Bybouh lásd Byborch villa.

10. villa Bycha, villa Sitka = *Bikfalva*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-Iván fiókja. Papja Péter 1332—1334-ben fizetett I. 6 régi banalist, III. 4 régi denárt.

11. Buduk = *Bodok*, Háromszékmegyében, Miko-ujfalu fiókja. Papja Lubarnis 1333-ban csak egyszer fizetett 6 régi banalist és 1 garast.

12. Buduli = *Bodola*, Háromszékmegyében, Türkös fiókja. Papja 1334-ben Lukács, fizetett 6 sasos denárt. 1405-ben kőegyháza volt harangokkal és parochiális háza, miből látszik, hogy a XV. században is önálló volt.

13. Villa Elye, Helye = *Ilyefalva*, Háromszékmegyében. Papja Pál 1332—1336-ig fizetett I. 5 régi banalist, II. 3 régi banalist, III. 2 banalist.

14. Guidonis villa = *Gidófalva*, Háromszékmegyében, Kőröspatak fiókja. Papja Gergely fizetett 9 régi banalist 1333-ban.

Helye villa lásd Elye.

15. Hidueg, Hydveg = *Hidvég*, Háromszékmegyében, Papja vala 1332—1334-ben Miklos, ki I. 23 régi banalist, III. 4 banalist és 14 obulust fizetett. Székely Bertalan törcsvári várnagynak parancsolja 1462-ben Mátyás király, hogy Hidvég és Árapatak lefoglalt dézmáit az erdélyi káptalannak adja vissza. (Cista Capituli f. 6. num. 45.) 1450-ben Pallós Miklós ügyvéddé nevezi ki András hidvégi plébánost. (Kápt. ltr.)

16. Kalnuk = *Kálnok*, Háromszékmegyében, ma Kőröspatak fiókja. Papja László az I. évben 7 régi banalist, Péter a III. évben 3 régi banalist, aztán Lőrincz 3 obolust

fizetett 1332—1334-ig. Kálnokot a Codex Diplomaticus már 1225-ből emliti. (IV. II. 360. lap.)

17. Kevruspotok, Kemuspotok = *Köröspatak*, Háromszékmegyében. Papja 1332—1334-ben István, ki fizetett I. 5 régi banalist, III. 4 régi banalist. Régi temploma át van alakitva. Egy harangján ezen felirat áll: »meistr enders c. v. Cron. hat diese glock gossen 1512.«

Kemuspotok lásd Kevruspotok.

18. Kylien = *Kilyén*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-Iván fiókja. Papja 1334-ben fizetett 1 banalist, négy sasost.

19. Lizno, Liznov = *Lisznyó*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-Iván fiókja. Péter nevü papja 1332—1334-ben fizetett I. 5 bégi és 2 kisded banalist; II. 4 régi banalist; III. 1 banalist, 3 sasost.

20. Moxa, Moya = *Maksa*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-Iván fiókja. Papja Tamás 1332—1334-ben fizetett I. 6 régi és két kisded banalist, II. 3 banalist, III. 4 denárt. Régi temploma »az átmeneti korból való (XIII. század), mit bizonyit már az is, hogy oldal-ajtaja csucsives, mig hátulsó főportaléja körives.« Régi harangja is van ezen körirattal: »S o l i d e o g l o r i a 1531.

21. Mylcosuara = *Miklósvára*, Háromszékmegyében, az Olt völgyén. Mint Castrum s. Nicolai már 1211-ben van emlitve. Papja János 1332-ben 6 régi és 4 kisded banalist fizetett.

22. Olazteluk = *Olasztelek*, Udvarhelymegyében, ma Barót fiókja. Papja 1332—4-ben volt Péter, ki fizetett I. 3 régi és 8 kicsi banalist, III. 7 obolust. Régi temploma egészen át van alakitva, csak néhány töredék maradt, melyek a templom keritésébe emlékül félre tétettek. Van egy régi harangja ezen körirattal: »ad honorem s. martyni et omnium Sanctorum 1489.«

23. Olthzeme, Olcznui = *Oltszem*, Háromszékmegyében Mikó-Ujfalu fiókja. Papja Miklós 1332—4-ben fizetett I. 2 garast, II. 2 garast.

Olcznui lásd Olthzeme.

24. Rachan (hibásan irva Bachan helyett) = *Baczon*, Telegdi- és Sepsi-Baczon, ma Nagy-Baczon, hogy meg legyen különböztetve a mellette fekvő Kis-Baczontól; ma Barót fiókja. Hajdan határt képezett Sepsi és Telegdi közigazgatási területek között. Papja Péter 1334-ben fizetett 1 verőczeit és 2 sasos denárt. Régi temploma át van ugyan alakitva, de megmaradt némely rész, mely elég arra, hogy a templom épitési korát a XV. század közepére határozzuk. Van egy régi harangja is ilyen felirattal: »C. B. M. I. N. R. I. Anno Dom. 1575. = Consecratum Beate Marie — Jesus Nazarenus, Rex Judeorum.« A templom a két falu feletti hegyen fekszik, de megfejtést nyer abból, hogy régi időben idetartozott Hermány is, Kis-Baczon is, melyek az épitésben résztvettek, s hogy mind a négy falu inkább megközelithesse a helyet, eme hegyet választották templomának.« Érdekes, amit Benkő J. Transsilvania Ms. 85. lapján elbeszél Hermányról. Eszerint 1550. körül Hermány is az új (ev. ref.) vallásra áttért; de midőn meglátta, hogy új papja András, egy zászlós templomi keresztet tüzött fel az asztag tetejére, hogy eme lobogóval a verebeket elijeszsze: a falu lakóit e tettével úgy megsértette, hogy ezek kiáltani kezdették: »védj meg Úr Isten! mi dolog ez, mit atyám-uram cselekszik?« És a kath. vallásra visszatértek. De már 1669-ben ujra református a papjok, Péter; azután 1709-ben Ajtai János; ezt követé Benkő Mihály, a nevezett történet elbeszélőjének az apja.

25. Reech = *Réty*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent Iván fiókja. Papja Gergely 1334-ben csak egyszer fordul elő a harmadik évben 6 denár befizetéssel. Temploma »nemcsak gyönyörü fekvésénél fogva érdekes, hanem épitészeti tekintetben is, mert az kétségtelenül a székelyföld legrégibb egyháza. Azonban ujabb időben átalakult, csak a szentélye maradt meg eredeti alakjában, mit félkúp fed, s körives diadalive, mi a törpe szentélyt a hajóval egybeköti, csalhatatlanul bizonyitja, hogy ez tiszta román izlésü épület volt.«

26. Sancte Marie villa = *Szemeria*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-György mellett, amibe most be van olvasztva.

Papja László 1332—1334-ben fizetett I. 6 régi banalist, II. 10 denárt, III. 4 denárt.

27. De sancto Georgio = *Sepsi-Szent-György*, Háromszékmegyében. 1332—1334-ben papja Mihály fizetett I. 15 régi banalist, II. 11 régi banalist, III. 10 verőczei banalist. Benedek erdélyi puspok halála után 1319-ben ures volt a plébánia »de S. Georgio«, minek intercalaris jovedelmét XX márkára becsulte s felét mint tartozást, naplójába bevezette. Tobb parochia lévén »de Sancto Georgio« Erdélyben, nem bizonyos, melyik beneficiumra szól ezen adat. (Monum. Vatic. I. 36.)

28. De Sancto Ioanne = *Sepsi-Szent-Iván*, Háromszékmegyében. Papja volt János, ki 1332—1334-ben fizetett I. 16 régi banalist, ismét 6 régi és 7 kicsi banalist, II. 6 verőczeit, III. 10 verőczeit.

29. De Sancto Rege = *Sepsi-Szent-Király*, Háromszékmegyében, Ilyefalva fiókja. Papja Domokos 1334-ben fizetett 4 sasos denárt.

30. Sanzacha, Zarahrazahca, Zozacha = *Szároz-Ajta*, Háromszékmegyében, ma Miklósvár fiókja. Papja Benedek, 1332—1335-ben fizetett I. 6 és fél régi banalist, II. 6 denárt, IV. 6 verőczeit.

Sitka villa, lásd Bycha.

31. Suruzno = *Nagy-Borosnyó*, Háromszékmegyében, Zágon mellett. Papja Miklós 1333-ban fizetett 6 régi banalist.

32. Vzun, Vzmi, Vzum = *Uzon*, Háromszékmegyében, Sepsi-Szent-Iván fiókja. Papja István 1332—1335-ben fizetett I. 7 régi és 2 kicsi banalist, II. garast, III. 1 verőczeit és 4 sasost.

33. Voygias villa = *Vargyas*, Udvarhelymegyében, Barót fiókja. Papja János 1334-ben fizetett 1 régi banalist.

Wardachvilla, lásd Bandachfolna.

34. Zalan, Zlalan = *Zalán*, Háromszékmegyében, az Olt-volgyben. Mikóujfalu fiókja. Papja Miklós 1332—1334-ben fizetett I. 2 garast, II. 2 garast, III. 1 banalist és 4 sasost A zaláni csinos templomnak, melynek főportaléja igen szép, épitését a hagyomány pálosoknak tulajdonitja.

A portale, ha nem régibb, de mindenesetre a XIV. század kezdetéről való.«

35. Zaldubus = *Száldobos*, Udvarhelymegyében, Barót fiókja. Papja József 1333-ban fizetett két banalist.

Zlalan lásd Zalan.

Zarahrazacha, Zozacha, lásd Sanzacha.

Jegyzet: Ezen kerületből nincsen meghatározva »Item mag. Paulus Priscianus solvit 5 persas denariorum«, mi a tizedjegyzék 106. lapján áll. Nem lévén Sepsiben más községben, csak Árkoson Pál nevü pap, valószinü, hogy ezen Paulus Priscianus, (vezetéknév lesz, Régi, Ős, Vén értelemben) akkori pap volt, de neve és fizetése beigtatva fenn, Árkos leirásánál nincsen.

### *B)* A dobokai főesperesség.

Ezen főesperesség Dobokára, a hagyomány szerént, Szent István király rokonára emlékeztet, róla vette nevét Doboka község is, valószinü, hogy birtoka lehetett. Ha biztos azon fennemlitett nézet, hogy régen a vármegye és a róla nevezett főesperesség határai egybevágók voltak: ezen főesperesség elősámitott számos plébániái a régi Dobokamegye terjedelméről jó tájékozást nyujtanak. Doboka vármegye a legujabb időkig önálló volt.

A főesperesség két kerületre oszlott, a dobokaira és a beszterczeire.

Főesperese volt: Domokos, gyulafehérvári kanonok 1320–1347-ig.

#### a) A dobokai kerület plébániái:

De Boka, lásd Doboka.

1. Bonchida = *Bonczhida*, Kolozsmegyében. Papja volt 1332—1334-ben Márk, ki fizet I. 60 denárt, ismét 60 új banalist; II. 7 garast és 5 denárt; III. 10 garast.

2. Borza-Harazta, Borsa-Hazarca, Bursa-Harazta = *Borsa*, Kolozsmegyében, Kide fiókja. Papja Domokos 1332-

ben fizetett 17 új banalist. Aztán Miklós 1333-ban 2 garast, ismét 3 garast; 1334-ben Domokos 3 garast.

Borsa, Buzyas = *Magyar-Borzás*, Szolnok-Dobokamegyében, Árpa-Nagyfalu fiókja. Domokos pap 1332—1334. évben fizet I. 16 denárt, Pál 1334-ben IV. 60 montan denárt.

Burzaharazta, lásd Borza-Harasta.

Buzyas lásd Borsa.

4. Buza = *Buza*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Papja volt 1332—1334-ben Kozma, ki I. 60 denárt, ismét 4 garast, 22 új banalist, 13 liliomost és 9 kisded banalist, III. 3 pensa denárt, ismét 5 garast és 85 denárt fizet. Buza, Czég és Pujon határai között létezett hajdan, 1315-ben Vascultelke, a Vas-család birtoka, melynek plébánosa is volt, mert az Anjou-okmánytár I. 387. emlegeti a papnak lakóházát.

5. Chamafaya = *Csomafája*, Kolozsmegyében, ma Kide fiókja. Domokos papja 1333—1334-ben fizetett II. 11 kolozsvári banalist, III. 1 garast és 1 denárt. Temploma ó-izlésü régi épület, mely az egyháztagok egyenetlensége miatt romlásnak indult . . . Erd. Ev. ref. Névk. 1883.

6. Chaga, Chege, Chegey = *Czege*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Pál pap 1332—1334-ben befizet I. 18 denárt; II. 10 denárt; III. 1 garast és 8 montan denárt. »A mai templom a régi alapjára van épitve.« Ev. ref. Erdélyi Névkönyv. 1885.

7. Chocanica vill. Ma ismeretlen. Talán *Csókás?* Szolnok-Dobokamegyében. Miklós pap 1333-ban az első befizetéskor 3 garast és 11 új banalist fizetett.

8. Claudus = talán *Kalocsa*, Szolnok-Dobokamegyében. Kide fiókja. Papja Bálint 1335-ben fizet 15 denárt.

9. Doboka, Dobka, de Boka = *Doboka*, Szolnok-Dobokamegyében, Kide fiókja. Papja 1332—1334-ben János, ki fizetett I. 40 denárt, ismét 42 denárt és 1 garast, II. 2 garast és 22 denárt; III. 4 garast. Egykor népes város és nevezetes vár is volt benne; de ez a XVII. század elején végleg elpusztult. »A (ref.) papi telek felső részén, a magyarok temetőjén egy régi templom vagy kápolna sánczolásai, mely, hogy hajdan Bold. Asszony tiszteletére volt épitve, bizo-

nyitja »Boldiga« oláh neve.« (Erdélyi evan. ref. Évkönyv. 1883.)

10. Drág = *Drág*, Kolozsmegyében, Kide fiókja. Pál nevü papja 1332—1334-ben fizetett I. 50 denárt, ismét 60 új banalist, II. 6 garast, 3 pensa denárt és 31 denárt, III. 10 garast.

11. Eskulev, Eykulew = *Nagy-Esküllö*, Kolozsmegyében, Kide fiókja. Pál pap ugyan 1332-ben fizet I. 20 denárt, III. Antal 1334-ben 2 garast.

Eykulew lásd Eskulev.

12. Fekete, Feketeluk = *Feketelak*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Papja Péter 1332-ben 8 denárt, Miklós 1334-ben 2 denárt fizetett. »Régi temploma a közelmult években kicsinysége miatt lebontatván, a hivek egy új templom épitéséhez kezdettek . . .« mondja az Erd. ev. ref. 1885. évi Névkönyv.

13. Geke, Kege = *Gyeke*, Kolozsmegyében, Katona fiókja; papja Pál fizetett 1332—1334-ben I. 16 denárt és egy fertot, és pedig ezen év második fizetésébe.

Gothardo lásd De Sancto Boyhardo.

14. Hublus, Kublus = *Magyar-Köblös*, Szolnok-Dobokamegyében, Kide fiókja. Papja János 1332—1333-ban fizetett I. 20 denárt, ismét 21 kicsi denárt és 10 új banalist. 1335-ben az erdélyi püspökség birtoka. (Cista Capit. f. 1. num. 21.)

15. Hydalmas, de Pomeris = *Hidalmas*, Kolozsmegyében, Kide fiókja. Papja a második befizetésnél 1 garast fizet ugyan, de nincs megnevezve; aztán fizet Lőrincz pap 18 denárt 1333—1334-ben. Ezen község az Almás nevü patak völgyében fekszik s úgy látszik Mikud bán családi birtoka volt a XIII. században, mert midőn Mikud bán 1288-ban Szász-Lónát az Aranyos mellett Szent-Királyért cserébe adja Péter erdélyi püspöknek: Almást a békés birtoklás biztositására egyszáz márka értékéig leköti. Már ekkor Almáson szent Demeter tiszteletére kőből épitett templom áll. (Cista Capit. f. 5. num. 12.) Ugyanitt szerzetes ház is volt. (Theiner Monumentái között a 161. lapon.) 1238-ban

ugyanis IX. Gergely pápa vizsgálatra kiküldi Almásra a kolozsmonostori apátot, azért mert László »comes dioecesis« a premontrei szerzeteseket pazarlás és vagyonvesztegetés vádja miatt Almásról elkergette és helyökbe saját tetszése szerint az ő káplánjait s más kóborlókat beültetett. Meg kell azonban jegyeznem, hogy ez utóbbi adatok inkább *Nagy-Almásra* látszanak vonatkozni, ami az Almás patak felső völgyében fekszik, nem messze Hid-Almástól.

16. Ketyl = *Kéthely*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Apa-Nagyfalu fiókja. Benedek pap csak az első évben, 1333-ban van emlitve 8 denár befizetéssel.

17. Kend, Kond = *Szarvas-Kend*, Szolnok-Dobokamegyében. Papja volt 1332—1335-ban Mihály, fizetvén I. 18 denárt, II. 2 garast és 9 denárt, III. 24 obulust.

18. Kyule = *Kajla*, Besztercze-Naszódmegyében, Csicsó-Keresztur fiókja, melyet Nagy- és Kis-Kaján vagy Kalyánnak is neveznek. Papja Syfrid 1333-ban csak egyszer szerepel 10 kis denár tized-fizetéssel. »Valaha egész magyar község lehetett (irja az erd. 1885. évi ev. ref. Névkönyv), a község benszülött lakosainak vezetékneve nagyrészint Székely, Kodori, Kerekes . . . kik most teljesen elfeledték a magyar nyelvet . . . vallásukat s nemzetiségüket . . .«

19. Kynelis = *Kerlés*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Csicsó-Keresztúr fiókja. Papja Albert 1333-ban befizetett 2 garast.

20. Manieh, Monich = *Mányik*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Péter papja fizetett 1332—1335-ben I. 9 garast, IV. 4 garast.

Monich lásd Manich.

21. Maruch = talán *Móricz*, ma *Szász-Móricz* (némelykor Aranyos előnévvel), Szolnok-Dobokamegyében, Apa-Nagyfalu fiókja. Papja Péter 1334-ben fizetett 3 garast.

22. Monorous = *Sajó-Magyaros*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Csicsó-Keresztúr fiókja. Péter pap fizetett 1 garast és 12 kis denárt 1332—1333-ban.

23. Nuzal = *Nozsoly*, Szolnok-Dobokamegyében, Ka-

tona fiókja. Bálint pap fizetett II. 1 garast, 13 montan denárt, a III. évben 3 garast 1333—1334-ben.

24. Pathani villa. Ma ismeretlen. Talán *Pata* Kolozsmegyében, vagy *Posa* Szilágymegyében, mindkét hely olyanforma gyökszóval bir, mint a Pathani villa. Pata Kolozshoz, Posa Kidéhez van adfiliálva. Papja Menyhárd csak egyszer van emlitve 1333-ban 1 garas és 5 régi banalis befizetéssel.

De Pomeris lásd Hydalmas.

De Sancto Boyhardo lásd Gothardo.

25. De Sancta Cruce = *Sajó-Keresztur*, Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztúr fiókja. Papja Domokos csak 1333-ban fizetett 17 új banalist.

26. De Sancta Cruce = *Récze-Keresztúr*, Szolnok-Dobokamegyében, Kide fiókja. Papja Miklós 1333-ban fizetett 1 kuntin ezüstöt, 3 denárt és 2 régi banalist.

27. De Sancto Gothardo, Boyhardo = *Szent-Gothard*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Papja Imre 1332-ben I. fizetett 20 denárt, Miklós 1333-ban II. 30 montan denárt, III. 1334-ben 20 denárt.

28. De Sancto Egydio = *Szent-Egyed*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Szék fiókja. Péter nevü papja csak 1334-ben fizetett 9 garast. »Merőben köből épült s most romlás szélén álló temploma mennyezetén 1543, a harangon 1596 . . . évszám olvasható.« (Erd. ev. ref. Névkönyv 1885. 38. lp.)

29. De Sancto Georgio = *Szász-Szent-György*, Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. János pap 1332—1334-ben fizetett I. 8 pondot, III. 16 garast.

30. De Sancto Jacobo, villa Jacobi = *Szász-Szent-Jakab*, Szolnok-Dobokamegyében, Apa-Nagyfalu fiókja. Papja Bernard 1332-ben fizetett 2 garast, 1334—1335-ben Miklós 5 garast és 18 denárt.

31. De Sancto Joanne = *Sajó-Szent-Iván*, Besztercze-Naszódmegyében, Besztercze fiókja. Papja Henrik fizetett I. fél fertot, III. 10 garast, aztán Demeter 3 garast, 1332—1334-ben.

32. Solumku = *Sólyomkő*, Kolozsmegyében, Kide fiókja. Papja Antal az első befizetéskor kétszer egymásután 20 — 20

denárt fizetett. A III. befizetési évben János pap fizetett 1 garast. (1332—1334.) »E község 1658-ban nagy pusztulást szenvedett. Régi temploma góth alaku tömör épület volt.« Ezen összeomlott templom köveiből épült a babuczi (ev. ref.) uj papi ház és javittatott ki a »templom.« (Erd. ev. ref. 1883. évi Névkönyv.)

Sumbur lásd Zumbur.

33. Valazuch, Valazut = *Válaszut*, Kolozsmegyében, Bonczhida fiókja, István nevü papja fizetett I. 5 denárt, III. 3 garast 1332—1334-ben.

34. Vs, Viss = *Szász-Ujős*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Apa-Nagyfalu fiókja. Papja Miklós fizetett I. 2 garast, II. 2 garast, III. 2 garast, IV. 4 garast, 1332—1334-ben.

35. De Vite, Vitex = *Vicze*, Szolnok-Dobokamegyében. Papja János fizetett 1332-ben 20 denárt, aztán 25 denárt; 1333-ban pedig Bertalan pap fizetett 11 montan denárt.

Vitex lásd de Vite.

36. Ziluas = *Kecsed-Szilvás* vagy *Viz-Szilvás?* mindkettő Szolnok-Dobokamegyében, amaz Kend, emez Szék fiókja. Papja Simon csak 1331-ben van bejegyezve 20 denár befizetéssel. »Kecset és Kecset-Szilvás csinos gót izlésü templommal birtak, de ezek már összedőltek.« (Erd. ev. ref. Névk. 1884.)

37. Zumbur, Sumbur = *Szász-Zsombor*, Szolnok-Dobokamegyében, Katona fiókja. Papja Konrád 1332—1333-ban fizetett. I. 2 garast, II. 1 garast; 1334-ben Kelemen pap fizetett 3 garast.

Jegyzet: Szék a tizedjegyzékben nem fordul elő. Pedig valószinü, hogy volt temploma. E helység IV. Béla és III. András király idejében privilegiumokat nyert. »Úgy látszik (irja az Erd. ev. ref. Évkönyv 1884. 3 lapon), hogy a gót stylü templom a katholikusok számára épült egykor és hogy a hitujitáskor azonnal (?) az egész helység átalánosan az evang. hitre tért s *természetesen* a templomot is megtartotta.«

b) Beszterczei kerület plébániái:

1. Amda Bystricia, Anda Bistricia, Birida; az előnév mindig hibásan van másolva = Arida helyett, ma — *Asszu-Besztercze*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja volt 1332—1334-ben Hermann, ki I. 1 lotto, II. 1 lotto ezüstöt; III. négy garast, ismét 2 garast, IV. 2 garast fizetett. Aztán következik 1335-ben János pap, ki 1 garast fizet. 1520-ban Servatius asszu-beszterczei plébános innen dispositiót kap Jádra. (Mt. Tabularii Albensis 185.)

Anda Bistricia, lásd Amda.

Banarica villa, lásd villa Banauta.

2. Bistricia, Bystricia = *Besztercze*, Besztercze-Naszódmegye főhelye. Régi német telep, melyet a Szepességből Erdélybe települő szászok a XII. század elején alapitottak. (Katona Histor. Hungariae III. 558.) Később több szabadalmakat és jogokat nyert s a körülfekvő falvakkal együtt önálló vármegye lett. Theiner Monumenta I. 275 lapján Orbán pápa 1264-ben Beszterczét Ó-Radnával Zolosim (Zsolna?) Querali (= Király-Németi) és más helységekkel a magyar királyné birtokának mondja. 1319-ben a beszterczei plebánia megürült beneficiuma évi jövedelme 20 márkára volt becsülve, miből Rufinusnak 10 márkát lefizetett Miklós plébános. Itt Besztercze így van nevezve: »plebes de Nosna.« Régebben e várost a szászok csakugyan »Nősen«-nek nevezték. Ezen városban András püspök 1330-ban egy szent Ferenczrendü szerzetet alapitott, melynek templomát a Bold. Szüz tiszteletére felszentelte. Ezen templom átmeneti stilusban épült szentélye ma is megvan, az Archeol. Értesitő 1874. évi VIII. füzete 21 lapja szerént.

Az 1332—1337. pápai tizedszedés korában Besztercze lelkipásztorai voltak: Ebyrhard fizetett I. egy márkát ezüstben, aztán János, ki megintés után igéri, hogy jövedelmei fele után 17 márkát ezüstben fizet s ebből 9 márkát lerótt. III. ismét fizet 5 és fél márkát.

A városnak kórháza is volt, rendes lelkészi állomással, mely a pápai tized fizetésére köteles volt. Ilyen pap »sa-

cerdos de Hospitali« volt János, ki I. egy lotto ezüstöt és Thamo, ki két garast fizet. 1341-ben Benedek pápa a csanádi prépostot, továbbá az ozdi és dobokai főesperest conservatoroknak kinevezi a végett, hogy a beszterczei plébános jogait a városban levő Dominicanus és Minorita szerzetesek kihágásai ellen megvédelmezzék. (Theiner: Monum. I. 643.) 1452-ben Hunyadi János Beszterczét királyi adományba kapja, ottan várat épit és a városnak jeles szabadalmakat ad. (Katona Hist. Hungar. XIII. 886.) 1454-ben a városi tanács bizonyságlevelet ad ki a Domokos-rendü barátok beszterczei és környékén fekvő szerzett birtokairól. 1472-ben Mátyás király a kegyuri, vagy pátronus-jogot Dipse, Lekencze és Nagy-Demeter egyházai felett a beszterczei tanácsnak ajándékozta, melyről megvan a városi levéltárban az eredeti okmány. (Programm des Gymnasiums zu Bisztricz, 1893. 44. lp.) S midőn 1477-ben Geréb László erdélyi puspök Literati Bertalant Nagy-Demeter plébánosává kinevezte, őt onnan a király a beszterczei tanács panaszára, a kegyuri jog sértése miatt eltávolittatni rendelte (u. o. 50 lap). Egyébiránt a király 1475. junius 3-án meghagyta a három községnek papválasztási jogát, mit azonban a városi tanács tetszése szerént kellett gyakorolni. (Teleki, Hunyadiak kora XI. 535.) Szobi Mihály egy halastavát, amely Szász-Erkeden van, a beszterczei Domokos-rendü szerzetnek adományozta a váczi káptalan tanusága mellett, miről az okmány ma is a városi levéltárban van 1490-ből decz. 17-ről. — 1529-ben plébánosa Mátyás, ki Tamás vermesi plébánossal együtt szabályzatot csinált arról, hogyan kell a dézmát a beszterczei és a királyai kerületből megfizetni. (Tabular. Albensis de Mt. 185. lp.)

3. Bodakov, Bodako, Bodakon, Bodekov, Budako = *Szász-Budak*, Beszterczе-Naszódmegyében. Papja Henrik 1332—1335-ig fizetett I. fél fertot, ismét fél fertot ezüstben és 20 régi banalist, II. fél fertot, III. 8 garast, ismét 8 garast, IV. 6 garast, ismét 4 garast.

Bylna, lásd Sylna.

Byrida, lásd Amda.

4. Chichmar, Chimar, Chitmar, Stepnir, Stipur, Zynir = *Szépnyir*, Besztercze-Naszódmegyében; papja volt 1332-ben Seyfrid, fizetvén I. 1 lotto ezüstöt, ismét 6 garast; aztan 1334—1335-ben Miklós III. 2 garast, ismét 2 garast, IV. 2 garast, végre 2 garast.

De Cupimo, lásd de Tripimo.

Latina villa, lásd Vahldorf.

5. Lekenche = *Lekencze*, Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. Papja János 1333—1335-ben fizet III. 24 garast, IV. 5 lotto ezüstöt.

6. Molaarch, Molnark, Mulnark, Monclarth = *Malomárka*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja Vintus fizet I. 1 lotto ezüstöt; Henrik pedig 3 sektint; II. Ulrik 1 lotto ezüstöt; III. 3 garast, ismét 2 garast, IV. 2 garast és végre 1 garast. 1332—1335.

Nempcy, Nemptii, lásd villa Bananta.

7. Nigna. E név talán Nigra helyett áll és ezen esetben *Négerfalvát* jelentené Szolnok-Dobokamegyében, mely most Csicsó-Keresztúr fiókja. Papja Henrik csak a IV. évben fizet 3 garast.

8. Pintuk, Pyntuk, Pintun minor Pympich = *Szász-Péntek*, némelyek Pintáknak nevezik, Besztercze-Naszód megyében. Papja Titzmann fizet I. 5 kuntint, Tillmann fél fertot ezüstben, II. Friczko 5 kuntint, III. 3 garast, ismét Phyrcho 2 garast, IV. Friczko 3 garast, ismét 2 garast. A pap nevei úgy látszik egyet jelentenek.

Pympich, lásd Pintuk.

9. Sylk = *Zselyk*, Besztercze-Naszódmegyében. Új lelkésze a pápai dézsmaszedők elébe van idézve a tizedjegyzék 98. lapja szerént. Befizetése nincsen, úgy látszik, jövedelmi feleslege nem ütötte meg a két forintot.

10. Silna, Silua, Sylva, Bylna = *Zsolna*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja Henrik 1332-ben fizetett I. fél ferto ezüstöt; Henczmann 1333—1335-ben II. 2 és fél ferto ezüstöt, III. 16 garast, ismét 8 garast. IV. 1 lotto ezüstöt és 4 garast.

Stepnir, Stipur, lásd Chichmar.

Sylva, lásd Silua.

11. De Tripimo, Tripinio, Tripio, Tripunio, Typinio, Cupimo = *Törpény*, németül *Treppen*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja 1332—1335-ben Péter, ki fizetett I. fél fertot, ismét 1 márkát, II. fél fertot, III. 4 garast, ismét 16 garast, IV. fél fertot. Kolozsváry Péter ugocsai főesperes kanonok, 1547-ben, üres szavakban nyilatkozván, a lutheranizmusra hajlik. (Cista Capituli f. 3. num. 8.)

12. Vermus, Vernus = *Vermes*, ma Teke fiókja. Jakab nevü papja meg volt intve a dézma pontos befizetésére és csakugyan fizetett 1333-ban 1 fertó ezüstöt, de többször neve nem fordul elő.

Valdorf, lásd Waldorf.

13. Villa Bananta, villa Banarica, villa Nemptii, villa Nempcij = *Király-Németi*, német neve Bayerdorf, Besztercze-Naszódmegyében. Papja 1332—1335-ben volt Péter, ki I. 1 lotto ezüstöt, II. 1 lottot, III. 4 garast, ismét 2 garast, IV. 2 garast, végre 3 garast fizetett 1332—1335-ben.

14. Villa Demetrii, Demeterii = *Kis-Demeter*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja 1332—1335-ben Miklós, ki fizetett I. fél ferto, II. fél ferto, III. 1 ferto, ismét 1 ferto, IV. 1 ferto ezüstöt; végre fizetett . . . kuntint, de hányat? az a szövegből kikopott. Ezen plébánia jövedelme 1319-ben 12 márkára volt becsülve Rufinus pápai követtől, minek felét pro fructibus primi anni lefizette Miklós plébános. (Monumenta Vaticana I. 33.)

15. Villa Demetrii, de Sancto Demetrio = *Nagy-Demeter*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja Gottfrid csak a III. évben fizetett fél ferto ezüstöt, 1334-ben.

16. Villa Sancti Georgii = *Oláh-Szent-György*, Besztercze-Naszódmegyében, Radna fiókja. Papja János az első befizetéskor fizetett 5 garas tizedet 1333-ban. Nem lehet Szász-Szent-Györgygyel egynek tekinteni, mert az első évben, mindkét helyen, azaz két szentgyörgyi pap, mindkettő János név alatt fizetett, hacsak fel nem teszszük, hogy a nevek is azonosak s a községek is.

Villa Latina Lásd Waldorf.

17. Villa Magna = *Nagyfalu*, Besztercze-Naszódmegyében. Új lelkésze Hermann a pápai tizedszedők által meg volt intve a pontos fizetésre és a III. évben csakugyan befizetett 14 garast, 1334-ben.

Villa Nemptii, villa Nempcij, lásd villa Bananta.

18. Villa Nova = *Szász-Ujfalu*, Besztercze-Naszódmegyében. Papja Henrik fizetett 1332—1335-ig I. fél fertot, ismét fél fertot, II. fél fertot, IV. 3 garast.

19. Villa Paganica, Paganica = *Bessenyő*, Besztercze-Naszódmegyében; németül Heydendorf, mely megfelel a tizedjegyzék latin nevének. Alapitói pogány besenyők. Papja János 1332—1334-ben fizetett I. fél ferto ezüstöt, ismét 16 garast, III. 4 garast, végül 4 garast.

20. Villa de Venacione, de Venacone, de Venatione = *Jád*, Besztercze-Naszódmegyében. A tizedjegyzék latin neve kétségtelenné teszi, hogy a Jád név a német Jagd-ból van alakitva. Az Árpádok idejében vadászlakok lehettek ottan s ebből alakul s fejlődik a község. Papja 1332—1335-ben Miklós, ki I. 1 lotto ezüstöt, III. 4 garast, ismét 4 garast, IV. Hermann pap fizet 2 garast, 1335-ben.

21—23. Waldorf, Valdorf, Superior et Inferior, villa Latina = *Aldorf*, Besztercze-Naszódmegyében. Mai neve a tizedjegyzékben emlegetett Waldorfból eredett, a W egyszerü elhagyásával. Waldorf pedig a Wallendorf-ból, a vallonok régi XI. századi telepétől eredt. Már a XIII. században önálló plébánia volt, de nevezetes arról is, hogy egymás után két papját megölte. Ezen bünténynek a kánonjog szerint való megfenyitésére Péter erdélyi püspök a vallonok községét megfosztja a plébánia jogától 1295-ben s lelki gondozásukat a beszterczei ispotály lelkészeire bizza, a templomot pedig pusztulásra hagyja. Ezen nevezetes itélet pergamenre irva ma is megvan a gyfvári káptalan levéltárában (fasc. 7. n. 15.) Azonban a büntetés rövid idő alatt enyhitve lett, mert a pápai tizedszedés idejében mindkét Aldorf-nak lelkésze és temploma van.

Alsó-Aldorf papja volt 1333—1335-ben Miklós, ki mint új lelkész a pápai tized lefizetésére intést kapott; s fizetett

is (János plebános után, ki a második évre 2 és fél kuntinnal van bejegyezve), a harmadik évre 4 garast, ismét 4 garast, a negyedik évben, három alkalommal, együttvéve 8 garast.

Felső-Aldorf papja volt 1333-ban Hermann, ki az I. évben fél fertot, aztán Tamno, III. 2 garast, IV. 2 garast fizetett, 1334—1335-ben. Mint elébb meg vala jegyezve, 1529-ben papja lett Máté »decretorum doctor plebanus ville latine Superioris.«

Béla király 1231-ben Latinus János fiainak ajándékozza »villam Albe Ecclesie, villam Homuspotok, villam Sarpotok, villam Latinam« »in Transsilvanis partibus«. (Árpádkori új okmtr. XI. 236.)

Jegyzet: A tizedjegyzék 123. lapján meg van jegyezve »Comes Joannes filius Marjini solvit III. marcas fini argenti pro mediis decimis, et pro decima decime solvit 1 et medium fertonem cum pondere bystriciensi.« Bár e jegyzés a beszterczei kerületre látszik vonatkozni, a befizetés jogi czime megemlitve nem lévén, nincs sehol számításba véve.

A 140. lapon: »Item Tych sacerdos solvit 8 grossos, et 3 lottones argenti minus uno kuntino.«

A 142. lapon eme helyek:

»[Tychmannus plebanus de] . . . . . solvit XII grossos«,
»[Petrus sacerdos de] . . . . . solvit IV grossos«,
»[Blasius plebanus de] . . . . . solvit III grossos«

meghatározhatók nem voltak.

### *C)* A hunyadi főesperesség.

Valamint napjainkban, úgy hajdan, még az Árpádok korában is Hunyadmegye a legnagyobb területü megyékhez tartozott. A nagy területtel szemben azonban gyér volt a népesség és sok az erdőség. Még ma is például egyik községnek határa 82 ezer hold, minek legnagyobb része kincstári erdőség. A gyér népességnek természetes következ-

ménye, hogy a plébániák sem lehettek nagy számmal. A tizedjegyzék csak a következő plébániákról emlékezik:

1. Anvi = *Árki*, Hunyadmegyében, ma Déva fiókja. Papja István 1333-ban fizetett 50 denárt; neve többször nem fordul elő.

2. Bachi = *Bácsi*, Hunyadmegyében, Vajda-Hunyad fiókja; papja Jakab csak az I. évben fizetett 50 denárt, 1333-ban.

3. Berecce = *Magyar-Brettye*, Hunyadmegyében, Hátszeg fiókja. László papja csak az első évben fizetett 36 denár tizedet, 1333-ban.

4. Deua, Devia = *Déva*, Hunyadmegye régi főhelye s az erdélyi vajdák lakása. Nevét már 1267-ben említi a Codex diplomat. V. II. 95. Itt küzdött István vezér (ifjabb király, atyja, IV. Béla ellen [Codex diplom. XI. 462.) A pápai tizedelés idejében papja Benedek, hunyadi alesperes, ki az I. évben fizetett 4 pensa denárt és 25 denárt; ismét 3 pensa denárt, 1332—1333-ban. Déva 1458-ban Hunyadi János kormányzó birtoka. (Teleki, Hunyadiak kora X. 356—363.) Később az erdélyi fejedelmek birták. 1490-ben plébánosa vala Lőrincz (Cista Capit. f. 4. num. 16.) Utolsó kathol. plébánosa volt a XVI. században Sándor András, ki hitét elhagyta s hiveit is magával ragadta. »Az itteni ref. templom a legrégibb templomaink egyike. Belsejében, a falban több feliratos kő . . . Egyik Banó Kataliné 1554-ből.« (Kővári Erdély régiségei. 231. lp.)

Deuia, lásd Deua.

5. Haczak, Hathzok, Hatzok, Haztzoch, Haztzak, ecclesia Sancte Marie = *Hátszeg*, Hunyadmegyében. Neve mindig hibásan van irva s úgy látszik, megrecsegtette a pápai tizedjegyzőket. Papja vala 1332-ben Péter, ki I. 40 denárt, aztán Miklós 1333-ban II. 46 denárt, ismét 55 denárt, tovább 1334-ben János, ki 8 pensa denárt és 90 montan denárt, végre 6 pensa denárt fizetett. László vajda a XII. század végén (?) Hátszeg és Hunyad parochiáit úgy megkinozta, hogy Bonifácz pápa az ügynek megvizsgálására a váradi püspököt rendelte ki. A megbizás azonban oly száraz és lakonikus,

hogy a sanyargatás minőségét belőle megérteni nem lehet. (Centuria EE. num. 49.)

6. Hunad = *Vajda-Hunyad*, Hunyadmegyében, már régen, 1267-ben királyi vár. (Schmidt, Stammburg der Hunyade 12. lp. A pápai tizedelés idejében 1332—1334-ben plebánosa volt Péter, ki I. 96 denárt, ismét 70 denárt; II. 55 denárt, ismét 3 pensa denárt, 27 denárt, 1 garast fizetett. E várat Zsigmond király tartozékaival együtt Hunyadi János atyjának, Vajknak adományozta. (Codex. diplom. X. VIII. 492.) Hunyadi János 1452-ben remek módon helyre állittatta. (Tudom. Gyüjt. 1836. II. 46.) A városban már 1442-ben Hunyadi János templomot és kolostort épitett, mely 1452-ben a szent Ferencz-rendü szerzetesekké lett. 1633-ban Hunyad plébánosa némi vonakodás után belenyugszik abba, hogy a hunyadi templom és klastrom leégése után Rákosd községben, mi Hunyadhoz vala adfiliálva, önálló plebánia legyen, mit az erdélyi püspök felállitott és szent Ilona tiszteletére felszentelt. A templomot a Rákosdi család és a hivek közösen épitették. (Gyfvári kpt. ltr.) 1552-ben a hitujitás korában a pálos- és Ferencz-rendü szerzeteseket elüzték a megtévesztett lakosok.

7. *Kéménd*, Hunyadmegyében, Déva fiókja. Papja Imre 1334—1335-ben fizetett III. 24 denárt, IV. 1 garast és 4 denárt.

8. De Sancto Andrea = *Szent-András*, Hunyadmegyében, Déva fiókja. Papja Imre az I. évben fizetett 50 denárt, 1333-ban.

9. Villa Sancte Marie = *Öralja-Boldogfalva*, Hunyadmegyében, Hátszeg fiókja. Papja volt 1333-ban János, fizetvén I. 40 denárt, ismét 6 pensa denárt, 16 denárt, 4 régi és 5 új banalist és 34 darab sasost. Öralja-Boldogfalván a templomban igen régi és becses falfestményeket talált Römer Flóris a mészréteg alatt; de midőn Storno Ferencz művész azok felfedése végett megjelent, legyőzhetlen akadályokba ütközött. (Lásd Magy. Rég. Emlékek 1874. 130. lp.)

### D) A kézdi főesperesség.

Ezen főesperesség Erdély legdélkeletibb részén fekszik és a Feketeügy nevü folyóviz regiójára terjed ki. Régen a kézdi területen királyi várak és nagy terjedelmü fejedelmi birtokok voltak, miről tanuságot teszen Béla király egy oklevele 1250-ből. Ebben ő a jeruzsálemi Hospitalis-rendnek adományozván a Szerémséget fel az Oltig, (régen = Oláhország), és a Qumania egy részét, mely éppen a kézdi hegységek keleti hegy oldala alatt a Dunavölgyben feküdt, ezen nagyszerü adomány kiegészitése végett a Feketeügy völgyében 400 ekényi földet is igér nekik. (Theiner, Monumenta I. 210. transsumptum IV. Incze pápa oklevelében.) Még régibb említés történik Kézdiről s a vele határos Orbairól és Sepsiről Lőrincz-Milkovia püspöke 1090. évi oklevelében, melyben a Sepsi, Kézdi és Orbai székelyek papjait felszólitja, hogy a milkói székesegyház épitésének bevégzésére a néptől adományokat gyüjtsenek és a szent földnek a pogányok járma alól felmentésére fegyvert fogassanak. Ezen okmányt Benkő József középajtai ref. pap tette közzé »Milkoviá«-jában. Azóta, az okmányt többen kritizálták, alakját, tartalmát, dátumát gyanusitották, s bár az eredeti elveszett, eme régi másolatban fennmaradott okirat ma is figyelemreméltó. Szerinte a nevezett három kerület a régi milkói püspökség területére esik, és ha ezen püspökség régi sorsa felderitve volna, eme három kerület plébániáira is világot vetne. Azonban száz év irodalmi fáradalmai után is »Milkovia« kérdése még bővebb felvilágositást vár, s talán nyerhet is főleg a római levéltárakból, a vatikáni levéltári bizottság tudós tagjainak működése folytán, mert eddig csak az bizonyos, hogy eme püspökség a magyar szent koronának a mai kis és nagy Oláhországra, a régi Havas-alföldre való kiterjedésével szorosan egybefügg, s annak tekintélyétől függött tétele és befolyásának elgyengülése, a püspökségnek a tatárjárás és egyéb csapások közreműködésével történt sanyargattatását és elenyészését eredményezte. Meddig volt a kézdi, orbai, sepsi kerület a

milkói püspökség hatósága alatt, s mikor jött át az erdélyi püspökség alá? oly kérdés, melyet csak ezután fognak megoldani. Annyi azonban minden kétségen felül áll, hogy a tatárjárás után eme kerületek az erdélyi püspök hatósága alatt állanak, mit a pápai tized-jegyzék is teljes bizonyosságba helyez.

Ezen jegyzék szerint ugyanis *kézdi főesperes volt*: Adorján vagy Adrian, a tized-gyüjtésben valószinüleg »Subcollector.«

Kézdi kerületi plébániák ezek voltak:

1. *Beze villa.* Beebcuk = talán Bereczk, Háromszékmegyében. Kétségtelen, hogy a községnév hibásan van irva, sőt eltorzitva. De nem lehet Besenyőre magyarázni, ami Sepsiben van, mert ottan más nevü pap van ezen korban. Bereczknek, mi valamely személy vagy birtokos nevétől eredhet, régen Bereczkfalva volt a neve és lakói határőrségi teendőket végeztek. 1332—1334-ben papja András I. 6 régi banalist, III. 8 garast fizetett. 1426-ban Zsigmond király a lakosoknak szabadalmakat enged, melyek következtében némely szász családok a Barczaságról Bereczkfalvára települtek s ezenkivül Nyujtód mellett alapitják a ma is fennlévő Szászfalut. Minthogy a Barczaság e korban az esztergomi érsek hatósága alatt állott, a szászok kérelme folytán eme két község is a kézdi főesperesség kerületéből kivétetik s az emlitett érsek engedelmessége alá jut. A szászok Bereczken éz Szászfaluban rég eltüntek ugyan, de az engedelmességi viszony fennmaradott s midőn Bereczkben valamely megelőző veszedelem után a XVI. században a plébánia ujra feléled, az erdélyi püspökség is már eltörölve lévén, az esztergomi érsek hatósága alá került, honnan csak a mult század közepén jut vissza a régi kötelékbe, a kézdi főesperesi kerületbe.

A budapesti kir. egyetem könyvtárában őrzött Prayféle tizedjegyzék másolata ezen község nevét nem »Beze«, de »Bere« névnek olvastatja.

2. Churuacun, Kuruacun = *Al- és Fel-Csernáton*, Háromszékmegyében. 1332—1334-ben papja volt Péter, ki I. 5 lotto ezüstöt, III. 32 régi banalist fizetett.

Dabunk, lásd Dalnuk.

3. Dalnuk, Dabunk = *Dálnok*, Háromszékmegyében, ma Futásfalva fiókja. 1332—1334-ben papja volt Dikó, fizetvén »pro se et sociis« magáért és társaiért 40 régi banalist, III. 6 garast. Mit jelenthet az, hogy ő társaiért is megfizette a tizedet, bővebb megfejtésre vár.

4. Hatalka, Hotolka = *Hatolyka*, Háromszékmegyében, ma Szentkatolna fiókja. Papja Salamon I. 6 régi és két kicsi banalist, 2 banalist, III. 4 sasos denárt fizetett 1332—1334-ben.

Hotolka, lásd Hatalka.

5. Ika, villa Ika = *Ikafalva*, Háromszékmegyében, Futásfalva fiókja. 1332—1335-ben papja Pál fizetett I. 5 régi és kicsi banalist, II. 3 keresztes banalist, III. 4 denárt. Templomának egy része a XIII., más része a XIV. században épült; mert 5 lépés hosszu és ugyanannyi széles szentélye a késő gót kor egyik igénytelen alkotása.

6. Izkulnuk, Iskulnuk = *Esztelnek*, Háromszékmegyében. Papja volt János, ki I. 16 régi és 4 kicsi banalist, III. 4 régi banalist fizetett.

7. Lehman, Lehmen = *Lemhény*, Háromszékmegyében. Papja volt 1332-ben Beke, fizetvén az első évben 19 régi banalist; aztán 1334-ben Péter fizet a harmadik évi befizetéskor 14 régi banalist. 1538-ban Balás kézdi alesperes, volt lemhényi plébános, perben állván Markosfalvi Pállal. (Tabul. Albense 201. lp.)

8. Lezafalua, Lezofalua = *Léczfalva*, Háromszékmegyében, Szentkatolna fiókja. Papja András II. fizetett 3 banalist, III. 6 denárt 1334-ben.

9. Marci villa = *Márkosfalva*, Háromszékmegyében, Al-Csernáton fiókja. Papja Tamás 1332- 1334-ben fizetett I. 5 régi és 4 kicsi banalist, III. 2 garast. 1538-ban is Tamás nevü papja volt. (Tabular. Albense 201.)

10. Nachtond, Nazand = *Nyujtód*, Háromszékmegyé-

ben. Papja volt 1333-ban Tamás, I. fizetvén 5 régi és 4 banalist, 1334-ben János, ki csak a harmadik évi befizetésnél szerepel 2 régi banalissal. Nyujtódot a Codex diplom. is emliti a XV. században. (X. VI. 799.) Benne szerzetesrend volt, melyet a XVI. század közepén János Zsigmond fejedelem felosztott és kifosztott. (Gr. Mikó. Erdélyi történelmi adatok 76.)

11. Odula, Vzdula, Ysdula = *Ozsdola*, Háromszékmegyében. Papja Domokos 1332-ben I. 7 régi banalist, 1333—1334-ben Tamás II. 3 banalist, III. 2 régi banalist fizetett. 1538-ban papja Lukács volt. (Tabular. Albense 201.)

12. Polyán = *Kézdi-Polyán*, Háromszékmegyében. Papja János fizetett I. 10 régi és 4 kicsi banalist, III. 2 garast, 1332—1334-ben.

13. Pusulnik, Pusulnuk = *Peselnek*, Háromszékmegyében, ma Szárazpatak fiókja; papja Domokos fizetett I. 8 kicsi és 2 régi denárt, II. 3 régi banalist, III. garast, 1332—1334-ben.

14. De Sancta Katherina = *Szent-Katolna*, Háromszékmegyében; papja István fizetett I. 5 régi és 4 kicsi banalist, II. 2 banalist, III. 4 sasost, 1332—1334-ben.

15. De Sancto Spiritu = *Kézdi-Szentlélek*, Háromszékmegyében. 1332—1334-ben Pál nevü plébános fizetett. I. 19 régi banalist, III. 9 régi banalist.

16. Terya, Thorya, Torya Inferior = *Al-Torja*, Háromszékmegyében. Papja 1332—1334-ben Bálint, ki fizetett I. 34 régi banalist, II. 3 banalist, III. 8 régi banalist. 1538-ban papja volt Péter. (Tabular. Albense 201. lp.)

17. Torya, Torhya, Thorya Superior = *Fel-Torja*, Háromszékmegyében; papja Pál I. 18 régi banalist, II. 10 denárt és 1 régi banalist, ismét 3 verőczeit; III. 4 sasos denárt, 1333—1335-ben.

Vzdula, lásd Odula.

Yzdula, lásd Odula.

Yskulnuk, lásd Yzkulnuk.

(Folyt. köv.)

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Wanderfahrten & Wallfahrten im Orient. Von Dr. Paul Keppler. Mit 106 Abbildungen, einem Plan d. Kirche d. hl. Grabes und zwei Karten. Herder (Freiburg i. Br.), 1894. Nagy 8-r. 510 lap. Ára 8 Mk. = 4 frt 80 kr.*

Ma, mikor a közlekedés bámulatos fejlődése folytán a művelt Nyugaton utazni már jóformán semmi nehézséggel sem jár, mikor a Nyugat országait akárki is beutazhatja, aminthogy sokan be is utazták, meg le is irták: a figyelem és érdeklődés mindinkább a bűbájos Kelet felé fordul, amelynek országait bejárni még mindig elég fáradságos, s ma, hiába, a keleti útleirások becse van emelkedőben.

Hát még ha az útleirások a régi műveltség bölcsőjét, Egyptomot s a keresztények vágyódásának czélpontját, a szentföldet veszik tárgyul, az érdeklődés hogy ne fokozódnék még inkább. Ezért akik szentföldi útjokat leirták, (pedig már magyarul is van egynéhány ilyen útirajzunk közkézen) soha nem panaszkodhattak, hogy példányaik el nem fogytak.

De mikor egy olyan tudós férfiú, mint Keppler Pál, (azelőtt a bonni, most a würzburgi egyetem theologiai fakultásának hirneves tanára) szánja rá magát, hogy 1892-ben tett egyptomi és szentföldi útját leirja és közrebocsássa, ezt a könyvet mindenki, aki élvezve tanulni óhajt, mohón fogja a kezébe venni; mert tudja, hogy e könyvben egy szakférfiúnak észrevételeit fogja olvashatni, aki úgy az ó-kori archaeologia, amint a biblikus tudományok terén teljesen otthon van.

Én is ezzel a gondolattal ütöttem fel a vaskos szép könyvet, s mikor azt ismét letettem, nem volt okom a reáforditott időt sajnálni. Egész sorozata az a mesteri kézzel vázolt képeknek, melyek mindegyikébe szellem és tudás helyezte az üde, ragyogó szineket.

Triesztből 1892. márcz. 11-én kiindulva, a Fáraók

egykori országába indult a szerző, onnan a szentföldre, hol három hetet, a husvéti időszakot eltöltve, az anatoliai tengerpart hosszában, Görögországon s az európai Törökországon át jött vissza hazájába. Igaz, hogy mindenki, aki a szentföldet akarja meglátogatni, ezt az utat szokta követni, kivált, ha Olaszországot már ismeri; de Keppler útleirását olvasva, mégis annyi ujat, annyi érdekeset tanulunk, hogy soha sem tapasztaljuk azt a benyomást, hogy hisz ezt már hallottuk, vagy olvastuk itt meg ott.

Röviden mondva, Keppler ez útikönyvének főerénye *az objektiv elemnek a szubjektivvel való helyes és arányos vegyitése, a gondolatoknak és érzelmeknek, a művészet és természet leirásainak eltalált keveréke.* Az olvasó világos képet nyer a vázolt országokról és azok népeiről, ezek erkölcseiről és szokásairól, maga előtt látja — pompás illusztrációkban is — a történeti műemlékeket, s névszerint a szentföldi nevezetességeket.

El nem mulaszthatom azonban külön is kiemelni, hogy a szerző az egyptomi művészetet új, vallási szempontból méltatva, nagyon érdekes fejezetet nyujtott erről a közönségnek, melyből tisztán kiviláglik, hogy az egyptomiak polytheismusa a monotheismusból, az őskinyilatkoztatásból fajzott el, s nem megforditva, mint azt egynémely tudósok, persze czélzatosan megirni iparkodtak.

Hogy a szentföld helyeinek leirásánál bő alkalma nyilik a szerzőnek biblikus tudását kitüntetni s hogy ez alkalmat ő sürüen fel is használja: mondanom sem kell.

Keppler útikönyve nem szorul ajánlásra, magamagát ajánlja az, tudósok és laikusok, öregek és ifjak nagy haszonnal, s egyszersmind nagy élvezettel fogják azt olvasni. Kivánjuk, hogy ez a kitünő könyv, melyet Németországban valósággal széjjel-kapkodtak, hazánkban is elterjedjen.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Die Entstehung der Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands. V. Theodor Palatinus. Megjelent Würzburgban. (1894.) Andreas Göbel-féle kiadás, ára 1 Mk.*

Alig lehet képzelni egy vitálisabb érdekü könyvet ennél. Nemcsak azért oly becses, mert tanulságul szolgál e válságos időben a hü magyar katholikusoknak, hanem mert magas szempontból, nagy érettséggel, lelkesen, melegen tárgyalja feladatát.

Csak az első kath. nagygyülést tárgyalja végig, mely 1848. okt. elején tartatott Mainczban, de azon egynehány évnek történetéből, mely e nevezetes napokat megelőzte, számtalan tanuság folyik. Logikai szükséggel tünnek szembe az okok okozatai, szemünk előtt nyilván állnak az egyes események kapcsai, kidomborodnak a szereplő alakok, nem marad semmi érthetetlen, tudjuk, mért kellett az ő törekvéseiknek sikereseknek lenniök.

Pedig iszonyú rabbilincseket czipelt ott a kath. egyház. A bureaukratikus állam, a hegelianismus első tanitómestere, a szó szoros értelmében őrködött az egyháznak, e nagy delinquensnek minden lélekzetvétele fölött. A minister megtiltotta némely esetekben az absolutio megtagadását, a directoriumból kitörülte VII. Gergely officiumát, ő válogatta az ordinandusokat, a sigillum sacramentale előtte csak lárifári volt! Isten kezének munkája, hogy most Németországban ismét tisztelt és szabad katholicismus van. Megismerjük e könyvben azon nagy idők nagy embereit, előttünk áll Lennig, Buss, Ketteler, Mouffang, Heinrich, — érdemes dolog e férfiakkal megismerkedni Vajha minél számosabban vennék kezükbe e nagybecsü könyvet, hogy abból azután az applikácziót magukra, mi reánk, magyar katholikusokra is megtegyék. *Ernszt Sándor.*

*Szeverin, Noricum apostola. Elbeszélés a keresztény középkorból. Ford. Forster János. A „Kath. Hitvédelmi Folyóirat" melléklete. Pozsony, 1894. 16-r. 280 l. Ára 50 kr. Kapható Pozsonyban, a Kath. Hitvéd. Foly. szerkesztőségében (Ferenczieк zárdája).*

Napjainkban, igazán nehéz jó és tanulságos elbeszélő könyvet találni, különösen ha azt a mindkét nembeli ifjúság kezébe óhajtjuk adni; kétszeres buzgalommal kell tehát pártolnunk

minden olyan munkát, amely nem sérti kath. érzületünk zománczát, hanem midőn mulattat, gyönyörködtet: egyszersmind ápolja is boldogitó hitbéli meggyőződésünket. A Hitvédelmi Folyóirat hat évfolyamában már hat ilyen hasznos és tartalmas olvasmányt adott melléklet gyanánt, melyek közt igazán emlitésre méltók: *Antonia*, a lyoni vértanu (1891.), *Klodvig*, vagy a kereszténység győzelme Ariusz szellemén (1892.), *Julián*, vagy »Győztél Galilei.« (1893.)

Az idei évfolyamhoz *Szeverinről*, *Noricum apostoláról* szóló elbeszélés van csatolva, tartalmilag ép oly épületes, mint az előbb emlitettek. Ezt adta ki külön kötetkében a szerkesztőség. Amazok fölött még egy előnye is van ennek a könyvnek, az t. i., hogy mig az előbbiek egészen abban a formátumban nyujtattak, mint maga a folyóirat s így nagy nyolczadrétjük ügyetlenné tette a külön kötött vékony könyvet, emez már tizenhatodrétben jelenik meg előttünk, sokkal tetszetősebb s kezelhetőbb alakban.

A könyv tartalmát nem tartjuk szükségesnek ismertetni; e pár sort is inkább ajánlás, mint ismertetés kedveért irtuk.

*X. Y.*

*Róm. kath. szertartástan. Polgári iskolák számára. Jeles kutfők nyomán irta egy szathmár-egyh. m. ált. pap. A szathmári ft. egyh. hatóság jóváhagyásával. Szathmár, Reizer J. kiadása. Kis 8-r. 59 l. Ára 25 kr.*

A polgári iskolák számára megjelent r. kath. szertartástanok, tapasztalat szerint, a tanterv mellett nem mindenkor vették figyelembe a sajátos viszonyokat is; némelyek a tananyagot túlrövideden, mások terjengősebben vagy éppen kérdező modorban adják elő s a fejlettebb elméjü gyermeket majd kicsinylik majd túlbecsülik.

Eme szükségen segitendő, *Tóth József* polgári iskolai hitoktató Szathmáron »R. kath. szertartástant« állitott össze, mely az arányosan beosztott tananyagot előadó modorban közli, összefüggésben az egri közép katekizmussal, mintegy

annak mellékletéül, tekintettel különösen a polgári iskola növendékeinek képességére s a tanterv tartamára is.

Szerző bizalommal ajánlja művét a főtiszt. hitoktató urak pártfogásába mint olyat, melyből a teljesen felölelt tananyagot elég terjedelemben teheti magáévá a növendék.

Mi ugyan a mi részünkről azt hisszük, hogy mégis csak valamivel bővebb könyv lenne adandó a polgári iskolai tanulók kezébe, és hogy helylyel-közzel szabatosabb kifejezések is lennének szükségesek (Pl. 50. és 51. l. Jeremiás siralmai nem a gyászvecsernyékben hangzanak fel stb.) De a lelkiismeretesen magyarázó hittanár ez apróbb kifogásokat jó kifejezéssel tárgytalanokká teheti.

*X. Y.*

*Szivnemesitö, vagyis a gyakoribb sz. gyónás nagy haszna. Németből átdolgozta Hippich István S. J. Pázmány-sajtó, Szatmár. 16-r. Ára 10 kr. Kapható a „Hirnök" szerkesztöségében Kalocsán.*

Mindig örömmel üdvözöltük azokat az aszketikus irányú könyvecskéket, melyeket — pár év óta sürübben — nyert a magyar hitbuzgalmi irodalom, részint eredetiben, részint forditásban a magyar jezsuitáktól.

Most is egy ilyen kedves kis könyvecske jutott hozzánk, melyben 12 pontban, röviden és világosan elsorolvák amaz előnyök, fel van tüntetve az a nagy lelki haszon, melyeket a gyakoribb, havonkint vagy kéthetenkint végzett sz. gyónás okvetlenül meghoz a keresztény tökéletességre vágyódóknak. A fősúly persze itt a bocsánatos bűnökre van helyezve. Külön 4 pontban pedig szó van a gyónás gyümölcseiről a halálos bűnben sinlődőkre nézve.

E könyvecske arra való, hogy százával és ezrével terjeszszék azt a lelkészkedő papok hiveik között, ezért van ára is oly olcsóra szabva. Hát csak tessék is az alkalommal élni.

*Liberius.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**102. A Szentszék** a mult hónapban három dekrétumot is bocsátott közre az egyházi zene érdekében (dtto 6. 7. és 21. Julii). Mikor forditunk már mi magyarok is erre a nagyfontosságú ügyre nagyobb súlyt?!

**103. Az irgalmas nővérek** hazánkban mind nagyobb és nagyobb mértékben gyakorolják áldásos működésöket. Legnagyobb a szükség az ő önfeláldozásukra a fővárosban, amely kezdi is belátni, hogy kórházaiban s egyéb humanitárius intézeteiben ily önzetlen, ily pontos, ily olcsó közegeket másutt ugyan hiába keresne. De egyebütt is nagyon keresik őket, úgy hogy a körülbelül 1200-nyi létszám (Ausztria-Magyarországban) nem elég a »kereslet«-hez képest.

Nem csoda! mert akik oly teljesen Istennek szentelték magukat, mint ez irgalmas nénék, azoknak keze munkáján lehetetlen, hogy ne lássék meg az Isten áldása. Nézzük csak napirendjöket: Négy órakor kelnek, fél ötkor a házikápolnában elvégzik reggeli imájokat és elmélkedésöket, s jelen vannak a sz. misén, amelyben hetenkint háromszor-négyszer az Úr sz. testét is magukhoz veszik (hetenkint gyónnak), hatkor már mindegyik a neki kitüzött munkánál található. És ez a munka folyik szakadatlanul estig, a legegyszerübb és legszegényesebb étkezés által is alig megszakitva. Igazán — orant et laborant.

Néhány év óta a lipótmezei országos őrültek házának gondjai is reájok vannak bizva, — s miután itt kifejtett tevékenységük éppen nem érdektelen, pár szóval akarjuk azt ismertetni.

Tizenkilencz (gráczi provinciabéli) nénike van iderendelve. Miután reggeli ájtatossági gyakorlataikat végezték, 6 órakor már mindegyik a maga osztályában van. Nyolcz osztályba sorolvák az elmebetegek: négyszáz férfi, s körülbelül ugyanannyi nő, ezek közt legfélelmesebbek a VI. és

VII. osztálybeliek, a dühöngök, akiktől sokat kell eltürniök a nénéknek; de akiket az isteni malaszt már oly bátrakká tett, hogy semmitől sem ijednek meg, sőt bizonyos fölényt gyakorolva a betegek fölött, vajmi gyakran puszta megjelenésökkel megszeliditik őket, s mi még több, gyógyulásukhoz is hozzájárulnak. Egy valamikor hires énekesnő, most az intézet szánandó lakója így fejezte ki nemrég magát: »Ich und Andere, wir fühlen die Weihe vom hl. Orden.« Hitelesen tudjuk, hogy mióta az irgalmas nővérek az ő szelidségökkel, áldozatkészségükkel működnek a lipótmezei intézetben, egész más lett annak szelleme, még a világi személyzetet is értve.

Persze, pap is van az intézetben, ki úgy az apáczák lelki vezetését, mint a betegek pasztorációját látja el, amennyiben e szerencsétleneknél pasztorációról szó lehet. Amig az elme beteg, gyóntatásról nem lehet szó, csak ha a gyógyulás beáll, akkor lehet az illetőt óvatosan meggyóntatni. A legtöbb esetben halál a vége ennek a szomorú betegségnek, ilyenkor, a veszély közeledtével absolutióban és utolsó kenetben részesiti a házi pap a haldoklót.

De, hogy visszatérjünk az apáczák tevékenységére, szólnunk kell a háztartásról, a gazdaságról is, melyet szintén az egyik irgalmas nővér vezet. Ők vezetik a számadásokat, ők a konyhát, ahol naponta több mint ezer ember számára főznek, ők az egész ház anyagi érdekeit. S mindezért havonkint 6 frt 66 kr. van számitva egynek-egynek havi ellátására! (Mig a világi ápolók- s ápolónőkre 16—22 frt esik. Mert ilyenek is vannak, szükség van reájok.)

A személyzet a tébolydában a következő:

A curatus 1, az orvosok 7, a hivatalnokok 8, az ápolók 98, a cselédek 43, a mesteremberek 7, a konyhabeliek 10, a hivatalszolga 4, a háziszolga 4, a kocsis 2, a hullaház őre 1, a portás 2, a levélhordó 1, a ruhafelügyelő 2, a raktáros 1, — összesen 191.

**104. Risum teneatis amici!** Egy magyar püspök nemrégiben pásztorlevélben hivta meg papjait lelkigyakorlatokra, a többi közt ezeket is irván: Armemur igitur in

his exercitiis sacris, ut vincere valeamus contra principes et potestates, quae materiae tenebras tenent pro luce spiritus sancti. Világos, hogy a püspök szeme előtt sz. Pál textusa lebegett (Eph. 6. 11.): Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias diaboli, adversus potestates, adversus rectores mundi, tenebrarum harum stb.

Igen ám, de a »Pester Lloyd« valamelyik dolgozótársa — aki előtt úgylátszik csak az »ó-szövetség« érvényes, az új pedig terra incognita — iszonyatos lázitást látott a pásztorlevél ama mondatában. Úgy forditotta azt le a jeles »latinus«, hogy szerinte itt a papság egyenesen fegyverkezésre szólittatik, a *püspök által*, hogy győzelmet arathasson »a fejedelmek s ama hatalmasságok fölött, amelyek nem követik a Szentlélek világosságát, hanem sötét, anyagi érdekek rabjai«; hogy tehát itt formális izgatás rejlik a monarchák ellen, anarchia, szocziáldemokráczia stb.! O sancta simplicitas! És a püspök kénytelen volt egy kis exegézissel szolgálni a jeles »Lloyd«-munkatársnak. Hát nem mondjuk-e méltán, hogy: Risum teneatis amici?

**105. Szent István első királyunk ünnepén** ezidén Budán Walter Gyula dr., szerkesztőtársunk mondotta a sz. beszédet.

**106. A papi lelkigyakorlatok** hazánkban örvendetesen szaporodnak. Ezidén, és pedig az ép lefolyt hónapban tudtunkkal az esztergomi, a kalocsai, a veszprémi, a besztercze-bányai és Fehér-egyházmegyékben voltak sz. exercitiumok a papok számára, — s mindegyik helyen a főpásztorral élükön szép számmal jelentkeztek a résztvevők. — Az esztergomi szeminárium szépen megujitott kápolnájában vagy 130-an épültek P. Rosty és P. Ertl jézustársasági atyák buzditásain.

**107. Felső-Ausztria** nagy fénynyel és a hiveknek nagy részvétével ülte meg egyik védőszentjének, sz. Wolfgang püspöknek kilenczszázados jubileumát, f. hó 12-től 20-dikig.

**108. Szocziálistikus kongresszus** volt folyó 7. 8. 9. és 10-én Bécsben, a legérdekesebb és korunkban minden bizonynyal nagyon is aktuális felolvasásokkal. Németország-

ban az ily »kurzus«-ok már régebben kultiváltatnak, nagy hasznára a résztvevőknek, mert hisz látjuk, hogy a német katholikus intelligenczia teljesen átérti a szocziálizmus fontosságát. — Újból bebizonyodott a bécsi gyülésen, hogy csak *keresztény alapon* lehet a szocziális kérdést megoldani. A legjelesebb felolvasók voltak: P. Weiss dominikánus, Latschka káplán, Pohl tanár, Biederlack jezsuita stb.

**109. Zola regénye Lourdesről** immár mindenek kezein forog, s a kritika is megmondta a magáét a mű felől. Még szintelen, sőt liberális kritikusok is elitélőleg nyilatkoztak az egész munkáról: franczia tudós egyházi irók pedig részletenkint czáfolták meg az egyes valótlanságokat, leálczázva így egyuttal a tendencziát is, mely az egész könyvön végig vonul. Mi egyszerüen utalunk ama multkori közleményünkre (95. sz. a., juliusi füzetben), amelyben a könyv egy részét már megbeszéltük.

**110. A világ legapróbb könyvei.** Egy párisi amatőrnek olyan könyvtára van, melynek nincsen párja a földkerekségén. 700 kötetből áll ez a könyvtár. Csupa apró lilipùti könyvek sorakoznak benne egymás mellett, melyek közt az 54 milliméter magas és 33 milliméter La Fontaine már valóságos óriásszámba megy s ennél nagyobb kötet nem is vétetett fel a könyvtárba. A könyvek természetesen a legkülönbözőbb tárgyakat ölelik fel. Ott vannak Horácz művei 47—30 mm. nagyságban, La Rochefocauld, Maximes et réfléxions morales 42—21 mm., De Imitatione Christi 46—30 mm., Rime di Petrarca 39—24 mm., Divina Comedia 38—22. A történelem és a politika szintén erősen van képviselve. Ott van a Constitution francaise 41—29 mm.' Histoire de Holland, gazdag és igen finom illusztrácziókkal 49—30 mm., Ó- és Új-Testamentom 42—25 mm., és ezenkivül számos imakönyv apróbbnál-apróbb kiadásokban. — Hát hiszen a sok mindenféle sport és passzió közt ez még nem is a legfurcsább.

**111. Columbus mappája.** Wieser innsbrucki egyetemi tanár a florenczi könyvtárban ráakadt arra a földabroszra, melyet maga Columbus készitett felfedező útja előtt. E tér-

képből látható, hogy Amerikát, Ázsia egy földnyulványának hitte, mely Kinából kiszögellik s összefügg Indiával.

**112. A Wembley-torony Londonban.** Egyre bántja még a mérnököket az Eiffel-torony dicsősége. Chicagóban ugyan lemondtak arról, hogy Eiffelt felülmulják, de ehelyett most Londonban épitenek egy vasszörnyeteget, a Wembley-tornyot, mely 200 angol lábbal lenne magasabb, mint párisi mintaképe. A torony, melynek épitésével még 1894-ben készülnének el, új mulatóhely központjául szolgálna, mely versenyezne a kristálypalotával. Ime egy pár adat mutatja az új vascsoda nagyságát: A torony minden oszlopa 75 láb mély alapon nyugszik, a torony 1150 lábra van tervezve (az Eiffel csak 975 láb magas) s mivel maga a hely, melyen a torony áll, 165 lábnyira fekszik a tenger szine felett, nagyszerű kilátással kecsegtet. A torony súlya 7500 tonna. Az első terrász, mely már novemberben megnyilik, 200 négszögláb felületü s 160 lábnyi magasságban fekszik, a másik 500, a harmadik 950 lábbal nagyobb magasságot ér el. Ezeken párisi mintára vendéglők, hangverseny- és bazártermek lesznek berendezve. A torony tetején obszérvatórium s óriás villamlámpa talál majd helyet. A költségvetés 200,000 font sterlingre teszi az épitkezési kiadásokat.

**113. Szombatos zsidózó székelyek Nagyváradon és a theologiai viták Erdélyben 1638-ban.** A vegyes közlemények rovatában ez évi áprilisi füzetünkben (52. sz. a.) megemlékeztünk az erdélyi szombatosokról. Egy erdélyi dolgozótársunktól tudtuk meg, hogy *szombatos zsidózó székelyek I. Rákóczi György alatt Nagyváradon is voltak.* Érdekes történeti bizonyitéka van ezen történeti eseménynek a gyulafehérvári káptalan levéltárában. Ugyanis Medgyesi Pál superintendens, az erdélyi fejedelem udvari papja, Debreczenből a fejedelemhez 1638. szeptember 21-ről ezeket irja: »Kegyelmes uram, akarám Nagyságodnak néminemű dolgainkat alázatoson jelenteni. Az váradi sidózó szegény székelyeket én felette nagy tudatlanságban találtam, azokkal senki nem daykálkodott, hanem elvégtére az várbeli predikátor uram tanitotta egynehányát az Credora és az Miatyánkra meg. Én

azért mihelyt hozzájok érkeztem, egész reggeltől fogván délig, néha tiz óráig, inkább minden nap közöttök voltam, minthogy többire mind betegen találtam őket. Az keresztségre szükséges artikulusokat, az ő elméjekhez illendő hat vagy hét rövid kérdésekben és feleletekben foglaltam, és nagy részént már meg is tanulták, negyed napot vetettünk kapitány urammal ő kegyelmével[1] nekik, hogy az idő alatt jól megtanulván, mindgyárt megkereszteltessenek és az Ngod kegyelmes condonátioja szerént elbocsáttassanak. Jövék ez idő alatt Debreczenbe által szükséges dolgaimért s itt való püspök uramnak is hivataljára; 12-re hujus mensis, azaz holnapra Szeredára ő kegyelme az Senior uraimékat, mind az Tiszán túl, mind az innenvalókat, néminemű mostan érkezett nehéz dolgok végett konvokálja; ugy vagyon hogy én csak azért által nem jöttem volna, és az ő kegyelmek synattyát nem is várom meg, hanem mentül hamarébb Váradra ismét visszamenvén, az sidózók keresztségekre prefigált napra, Fejérvárra sietek, tisztemre hazamenni. Debreczenbe midőn jönnék, *az utba találának ez levéllel, melyet irt az eperjesi régi mester, quondam nekem Barsphán Poedagogusom;* mi dolog felől irjon, itélem hogy Nagyságodnak is méltó tudtára adnom, *ugyan maga levelét küldöm Nagyságodnak.* Azmivel Kereszturi uramat az Lactens Christianusban criminalja, *én edgy elsőben nem hittem,* hanem *nallam lévén edgy, pagina 104. találtam fel; ő kegyelmének nem árt hirré tenni.*«

Ezen Keresztúri Pál az erdélyi fejedelem, Rákóczy György fiainak tanitója, s a könyv, minek czime idézve van, Fejérvárt 1638-ban jelent meg, azon alkalomra, »midőn ő Nagyságok két fia . . . az Ur vacsorájához való járulással legbelsőbben hitekeket megh pecsételték.« (Lásd Szabó Károly: Régi Magyar könyvtár, 678. számát, 296. lapon.)

A mellékelt levél is megvan eredetiben, egy sürün teleirt iven, melyből azonban csak a végét irom ki, mint az akkori theologiai vitákra és főleg Kereszturi Pálra vonatkozó részleteket, Balog Ferencz debreczeni theologia-aka-

[1] Ezen időben Ibrányi Mihály volt a váradi főkapitány.

démiai tanár bővebb tájékozására. A levél Eperjesen, 1638-ban, szeptember 15-én kelt s így hangzik:

»mi nemű confessiot irtak az erdélyi eretnekek, s ő Nagyságának a fejedelemnek beadtak, láttam, olvastam. Uram, bizony az nem ariana, hanem photiniana confessio, mely sokkal veszedelmesebb, rettenetesb, iszonyatosb, kárhozatosb, tüzre méltóbb az ariana confessionál. Oly bizonyoson tudom és irom, amint tudom hogy keresztény vagyok. Az Arius vallását ex Tomis Athanasii, mindennap olvasom, által is olvastam; a photinianusok irási, egynehány rendbeli, kezemben vagyon, olvasom és gyakorta refutalom in thesibus, disputationibus, etc. Az Dávid Ferencz és Georg. Blandrata diputatioja is Albe Julie habita, an. 1658. az evangelikusokkal kezemben vagyon. Ezek Krisztus Urunkat átallyába csak embernek vallják, szinte mint engemet, vagy mást, a bűnből kiválva; és hogy az Atya Isten neki isteni hatalmat és méltóságot adott ideigh, minden teremtett állatokon; de post finem mundi, az ő tülle elvétetik, et ipse quoque subjicietur patri, et in ordinem redigendus . . . sanctorum. A Christus satisfactioját tagadják, káromolják, bolondságnak tartják; existentiáját Máriától való születése előtt figmentumnak, fabulának irják; omnes articulos fidei Christianae convellunt; s mégis azt merik firkálni, hogy: veram christianitatem credunt, mit így magyaráznak: quia vere divinam potestatem majestatem habet a patre sibi concessam naturalem ex generatione eterna, kaczagják. Azért nem méltók, hogy elszenvettessenek az iszonyatos káromkodások miatt. Az ő vallásokban, Uram, merő aequivocatiok vadnak, kiket az magok irásiból, ex Catechismo Rakociensi, Smalcii Crellii, Volkelii, irásiból igen könnyen megbizonyithatnék. No már egyszer a Dávid Ferencz eretneksége sopiáltatott volt az országban; Lengyelországban is proscribáltattak és Rakóban diruáltatott scholajok is, authentico regis et senatus edicto Azért kegyelmetek jól vigyázzon rájok és ex latibulis aequivocationum protráhálja, azalatt más együgyüeket meg ne csaljanak. Episcopi estis, vigilate super gregem. Actorum 20. 28.

Az mely irást az ő Nagysága fiai preceptora is kibocsátott Lactens Christianus (ugy tetszik) titulus alatt. Sok ember tudós, értelmes penig, még a kegyelmetek vallásán valók is[1] megütköztenek rajta, ami nemű *crassos errores admittalt, nem olvas a jámbor az mostani reformatus theologusoknak irásit;* és hogy *a tolvajnak és Péter apostolnak kénját a Chrisztus kénnyánál nagyobbnak merte irni,* vagy ahoz hasonlónak. S nem olvasta amaszt: O vos omnes qui transitis etc., videte si est dolor, sicut meus etc. *És annál inkább álmélkodunk rajta, hogy püspök és Alstedius uramék is epigrammákkal ékesitették az irást.* Elhittük penig, hogy ő kegyelmek különben vallanak. Alstedius uram irásiban nyilván különben olvasom.«

Ezen levél irója nem irja alá teljes nevét, csak a kezdő betüket, igy: »observantiss.: J. S. S.« De levele oly érdekes, hogy e részlet bemutatását nem véltük felesleges munkának.

Hogy Keresztúri Pál itt megrótt munkáját, a »csecsemő keresztyént«, Hajnal Mátyás 1640-ben Pozsonyban kiadott »Kitett Czégér«-jében megtámadta, köztudomásu dolog. Mérgesen válaszolt erre Keresztúri 1641-ben Váradon kiadott »Felserdült keresztyén«-jével.

**114. Magyar katholikusok imádsága.** XIII. LEO ő szentsége a bucsuk és ereklyék kongregációja által Magyarország számára 300 napi bucsuval egybekötött, következő könyörgést engedélyezte: *Könyörgés:* Ó szent István, ki koronádat az Ég Királynőjére, mint hazánk legfőbb Védasszonyára biztad, tekints fiaid nyomorúságára és szenvedésére. Kérjed újból Máriát, a keresztények segitségét, emlékezzék nagy inségünkről és sok veszedelmünkről és mutassa meg, hogy Magyarországnak Védasszonya.

Ó legszerelmesebb Királynőnk, teljes méltatlanságunk tudatában bár, Hozzád kiáltunk, hogy segitségünkre légy. Mutasd meg, Mária, mily hatalmas vagy Istennél ellen-

[1] Ezen kifejezésből az látszik következni, mintha az iró nem református, de lutheránus volna.

ségeid megtörésében és Isten hüséges fiainak megmentésében az ideiglenes és örök veszedelmek elől, amelyek mindenünnen fenyegetik őket. Ajándékozd meg népedet összetartással, erősséggel és a hitben való állhatatossággal. Adj nekünk tökéletes bizodalmat Isten irgalmába és a te anyai gondviselésedbe vetett rendithetlen reménységet és igazi nagylelkü, Jézus szivéből meritett szeretetet Isten és felebarátunk iránt. Eszközöld ki, hogy ne a gyülölség, keserüség és harag fegyvereit használjuk elleneinkkel szemben, hanem szent zászlód alá sorakozzunk és hűséges bajnokai legyünk Királyné Asszonyunknak, aki alázatosságod és a három személyben egy Isten akaratába való tökéletes megadásod által magát a végtelen fölséget örök üdvünkre öledbe vonzád és nekünk az isteni Üdvözitőt szülted. Oh irgalmas, kegyes, ó édes Szűz Mária. Tégy méltókká minket a Te dicséretedre, adj nekünk erőt a Te ellenségeid ellen.

Oh szent István király, sz. Adalbert, sz. Imre, szent László, sz. Erzsébet, sz. Margit, mindnyájan Magyarország Védőszentjei, imádkozzatok érettünk, mentsetek ki bennünket gonosz ellenségünk kezéből most és mindörökké. Amen.

A bucsukra és szent ereklyékre felügyelő sz. Kongregáczió, élve Urunk XIII. LEO pápa ő szentsége által engedélyezett fölhatalmazásával, Krisztus mindazon mindkét nembeli, Magyarország területén tartózkodó hiveinek, kik legalább töredelmes szivvel és ájtatosan a fenti imát elmondják, háromszáz napi, napjában egyszer nyerhető bucsut engedélyezni kegyeskedett. A jelen engedély mindenkorra szól, mellőzve külön Breve kiállitását. Contr. quib. n. obst.

Adatott Rómában, ugyanazon sz. Kongregáczió titkári hivatalából 1894. junius 12-én.

Persico Fr. Ignácz biboros, elnök. P. H. † A. Nicopol. érsek, titkár.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# A RESTAURÁLT TIHANYI TEMPLOM ÉS MONOSTOR.*

Irta POKORNY FRIGYES O. S. B.

## I. A templom.

A tihanyi apátsági s egyuttal plébánia-templom és a monostor épületeinek annyira viszontagságos a multja, hogy róluk mint ilyenekről az adatok teljes hiányában alig irhatunk valamit; azt az egyet tudjuk, hogy I. András magyar király épitette, de hogy mily terjedelemben és stylban, arról semmitsem irhatunk, s ebből önként következik, hogy vastag tévedésben leledzenek azok az irók, kik „*ősrégi*“ tihanyi templomról és monostorról irnak, amennyiben e kifejezés magukra az épületekre vonatkozik. Az ősmonostor ugyanis a török háborúk idején várrá lett átalakitva, de hogy a templomból mi lett? arról már mélyen hallgatnak az adatok; valószinü, hogy hadi- vagy élelmiszerek raktárának, illetve szertárának lett felhasználva. Azt igenis tudjuk, hogy a török háborúk után Rákóczy emberei keritették hatalmukba s oly erősen és huzamosan tarták megszállva, miszerint innét a Dunántúl legtovább daczoltak I. Lipót császár és király embereivel, kik is

* A szerkesztő az elmult szünnapokban eljutott Tihanyba is, a Balatonban visszatükröződő, kedves szentélyhez, s sok lelki gyönyörrel nézdelte a restaurált tihanyi apátsági templomot. Ez alkalommal sikerült neki folyóirata számára az alperjel úrtól megnyerni a restaurált templomnak s kolostornak szakszerü leirását.

midőn végre (a hagyomány szerint árulás folytán) elfoglalták, annyira dühöngtek a kolostorerősség ellen, hogy kő kövön alig maradt, s maga az apátság altenbergi német benczéseknek adatott el huszezer forintért. — Az egykori tihanyi vár romjai, a templom és monostor alig észrevehető rommaradványaival a főoltárképen megörökitvék . . . .

Tehát ősrégi templom- és monostorról a tihanyi félszigeten szó sem lehet, amint azt a templom struktúrája is mutatja, lévén az barokk műizlésben épitve; hanem kezdte azt épiteni Grasso Vilebald a nagynevü Sajghó Benedek pannonhalmi főapát által kinevezett tihanyi apát, folytatta és tető alá hozta Lécs Ágoston apát 1754-ben, fölszerelte pedig s pészaki Bajzáth József veszprémi püspök által konzekráltatta a szentéletü és nagytudományu Vajda Samu szintén tihanyi apát 1778-ban.

A pannonhalmi szent Benedek-rend feladata és rendeltetése az alapitó oklevél szerint „*Praedicate*“, tehát az „opus Dei“ az isteni szolgálat, Isten dicsőségének minden módon való előmozditása, — a visszaállitó okmány szerint: „*Docete*“ vagyis az ifjúság nevelés-oktatása ugyancsak a kereszténység szellemében; a harmadik feladat, nyiltan ki nem fejezett, de gyakorlatilag a balatonfüredi fürdőintézet fenntartása s fejlesztése által hallgatagon bevallott és szemmel láthatólag teljesitett feladat a szenvedő emberiség javának, egészségi állapotának előmozditása.

Midőn a mostani herczegprimás 1885-ben pannonhalmi főapáttá választatott, a főpapi szék elfoglalása után a czella, az opus Dei s a pax szeretetével szivében, működését mind a három irányban megkezdette s az akadályok legyőzésével erélyesen folytatta és végrehajtotta.

Legelső dolga volt, Tihanyban az Isten dicsőségére végrehajtani a főmonostori alsó folyosónak a már nagynevü elődje által megkezdett, de a bekövetkezett

halála miatt be nem fejezhetett kifestését s üvegfestményü keresztuti képekkel való fölékesitését; — majd a tanitás ügyére vetvén magát, következett a győri főgymnázium a modern igények- és szükségletnek többé meg nem felelő épületének alapjáig való lebontása s újból való fölépitése 130 ezer forint költséggel. Még föl sem volt szerelve a palotaszerü tanintézet s már is sürgős teendői közé sorolta a sok beszédre s alapos és alaptalan észrevételekre alkalmat szolgáltatott balatonfüredi fürdőintézet s a tihanyi templom és zárda újjáalakitását, emitt Isten dicsőségének, amott a szenvedő emberiség javának előmozditását czélozván. S hogy az Isten művét ne látszassék utána tenni az emberi, ha még oly üdvös érdekeknek, magához hivatván Czigler Gusztáv műegyetemi tanárt, mindkét munkára költségvetést készittetett s párhuzamosan mindkettőt foganatba vétette. Midőn a költségvetési előirányzat nagyságától (a fürdőintézeté egyelőre 120 ezer forintról szólott, de belekerült már 200 ezer forintba, a tihanyi templomé 40 s a zárdáé 20 ezer forintról), némelyek megijedtek s aggályuknak szerény kifejezést is adni siettek: a főapát röviden csak ezt válaszolá: „*Dominum Deus jam providebit.*“ S valóban! az Ur Isten csodálatosképen gondoskodott a költségről, megjutalmazván a beléje helyezett rendületlen hitet és bizalmat.

A templom, mint már emlitettük, a mult évszázban és barokk stylban épült; de azért nem áll az, mintha az oltárdiszitmények, melyeken a tört vonal, az aranyozott angyal, a rózsa-keretek, oszlopok czikornyája az uralkodó, — nem volna áhitatra gerjesztő; voltak oly pédagógusok a mi elődeink is, hogy jól tudták, miszerint a templom a lakosság *örökös nevelőháza.* Ifja-öregje ott tanul, ott nevelődik. Tudták, még pedig igen jól tudták, hogy az élet salakja sokat letörül az emberről, de a templom visszaállitja a lélek épségét, bearanyozza a reátapadt földi rozsdát. S úgy lévén meggyőződve a főapát is, miszerint a lélek

úgy van alkotva, hogy a folyton látott és nyert benyomások állandóan lenyomódnak rajta: nemcsak hogy el nem tért az épitészeti izléstől, melyben a szentegyház kivive volt, hanem még ki is egészitette ott, hol a pusztaság a szemet bántotta, a műizlést sértette. Igy történt, hogy hazánk három neves festőművésze is közreműködhetett a templom restaurálásán. Hazánkfiai voltak az iparosok is, kik a templom és a ház renoválásán közreműködtek.

Azelőtt sértő vagy legalább áhitatra nem gerjesztő részei voltak a templomnak a csupasz boltozat s a meztelen falak. A boltozatot most szép temperaképek ékitik. És pedig:

A főkép, mely köré a többi csoportosul, a szent Háromság gyönyörű képe (festette Lotz Károly). Ettől beljebb a szentély felé Nagyboldog-Asszony, Assumptio, (festette Ébner Lajos); külebb a khorus felé az apostolok (festette Székely Bertalan); e csoportba van bevéve szent Benedek és szent Ányos, egy-egy apostolt személyesitve. Még külebb a khórus fölött zenélő angyalok (Székely) s az elrekesztett zsolozsmahely fölött a hit, remény és szeretet jelvénye (Lotz); magán az elválasztó iven pedig Magyarország czimere.

A Nagyboldog-Asszony képétől beljebb a szentély felé a főhajót a szentélytől elválasztó iven épen a 14 lépcső fölött, melyek a főhajóból a szentélybe vezetnek, az Agnus Dei vonja magára figyelmünket (Lotz); a szentély boltozatán az evangelisták (Székely) s a főoltár előtt és fölött a szent atyák (Ébner).

A festményeket köritő ornamentikát Feichtinger Károly budapesti rajztanár készitette, a falat pedig műizléssel festette Scholcz Károly, ugyancsak Budapestről, tehát mind hazai művészek. Mindezek a képek a másfél száz éves templomnak új remekművei. A többiek mind megmaradtak, csakhogy új fényes mezbe lettek öltöztetve vagy legalább a szennytől és portól megtisztitva, kivéve a sekrestyét, melyben

semmi változás, újitás nem történt sem a freskóképeken, sem a gyönyörű faragványokon. A négy freskókép a következő: a boltozat keleti oldalán a Kálvária, Jézus a keresztfán, alatta Szűz Mária és a szent asszonyok; nyugati oldalán Anna amint Sámuel fiacskáját Heli főpaphoz vezeti s az Urnak felajánlja; az éjszaki boltozaton látjuk ó-szövetségi frigyszekrényt jobbról a főpappal, aki kezében füstölőt tart, balról az Ur angyalával; a déli oldalon a „panes propositionis" s végre a boltozat közepén a négy kép közt és fölött az Isten báránya foglal helyet. (Van még a sekrestyében hat olajfestés is, három nagyobb és három kisebb; a nagyobbak ábrázolják Jézus imádását a pásztorok által; Jézus engedelmességét szülei körében és Jézus megvendégeltetését Simonnál, hol Mária Magdolna könyözönével mossa s hajával száritja Jézus lábait; a kisebbek pedig: Ecce homo, Mater dolorosa és szent József.)

Följegyzésre méltó még e szép templomról az, hogy egyetlen az egész magyar birodalomban, mely szent Ányos hitvalló püspök tiszteletére van szentelve és hogy az egész templom belső felszerelésének irányzata benczés és magyar szellemü. Igy maga a templom védőszentje szent Ányos is már némi érintkezésbe került a mi eleinkkel, megvédvén Orleans városát, melynek püspöke volt, a hunok romboló dühe elől. A főoltár szobrai pedig az olajfestésü képtől jobbra az oszlopokon belül sz. Skolasztika, az oszlopokon kivül sz. László; balra pedig az oszlopokon belül sz. Benedek, az oszlopokon kivül sz. István király. Egészen fent a főoltárkép fölött látható még a liliomot kezében tartó szűz Mária szobra.

A főoltáron kivül van még a templomban négy oltár, két nagyobb és két kisebb, a két nagyobb közül jobbra a főhajó végén van Jézus legszentségesebb Szivének oltára: igen szép, régi, s az ember szivét és lelkét megkapó s áhitatragerjesztő oltár ez. Ez oltár

középalakjai alulról fölfelé: pelikán, amint három fiókját önvérével táplálja (symbolum), fölötte fájdalmas Szűz szivében a fájdalom tőrével, e fölött Jézus szobra lángoló szivével szivekkel és sugarakkal környezve. Jobb oldali szobrok: sz. Borbála és sz. Pál; baloldali szentek: sz. Ágoston, sz. Péter. — Az oltárt betetőzi a Szentlélek felhők- és sugaraktól környezve. Megjegyzendő még e szép oltárról az, hogy az a Jézus legszentségesebb szivének imádására emelt oltárok között hazánkban a legrégibb s épen annak a kornak a végéről való, melyben a janzenizmus a sz. Sziv áhitata s az érte buzgolkodó Jézus-társasága ellen oly rút harczot vivott Európaszerte.

Ezzel szemközt van Mária oltára, páratlan a maga nemében. A tabernákulum fölött vagy 100—110 cm. magas és vagy 60 cm. széles üvegszekrényben van a Szűz Mária szobra balkarján a kis Jézussal s jobbjában fényes jogarral, mintegy felhők vagy tömjénfüst fellegébe burkolva s örvendező angyalok s üdvözült lelkek khórusától körülrajozva. A restaurálás előtt bizony meglátszott a Mária-szobron a mult századbeli műizlésben való elmaradottságnak selejtessége, lévén a szobor fényes, sujtásos köntösbe bujtatva, szivekkel, inkább csokrokkal teleaggatva, annyira, hogy mindennek illett be, mint oltárszobornak; de most már ezen is segitve van, a Gröden melletti sz. Ulrichból hozatott szép Mária-szobor foglalván el a régi, lelket nem emelő, szivet áhitatra nem gerjesztő s az eszményileg szépet épen nem ábrázoló szobor helyét. — Ez oltár elé most már nemcsak a tihanyi hivek omlanak térdre, hogy olvasóval kezükben az áldott Istenanya lábai előtt megpihenjenek, hanem igen sokan a fürdővendégek közül is, akik a fürdőintézet vig zajából, mulatságok, játékok, lakomák s mindenféle élvezetek köréből egy-két órára ide a tihanyi csendes magányba menekülni szeretnek.

A bemenettől balra, tehát ugyanazon az oldalon,

hol a Mária-oltár van, a templom főhajójának közepe táján, látható a sz. Benedek oltára, kisebb arányu, de kedves kivitelü kis oltár, középen a nyugati szerzetesek patriárkájának olajfestésü képével s jobbról sz. Mór, balról pedig sz. Placid szobraival. Evvel szemközt (tehát a bemenettől jobbra) van sz. Skolasztika oltára, középen sz. Skolasztika olajban festett képével s jobbról sz. Gertrud, balról pedig sz. Mechtildisz szobraival; kivitele egyenlő a szemközti oltárral.

Megemlitendő még a szószék, mely a barokk-müizlésben ritkitja párját s melynek oldalain a négy nagy egyházatya szobra látható igen szép kivitelben, u. m. sz. Ágoston, Nagy sz. Gergely pápa, sz. Bonaventura és sz. Ambrus. A hangfogó tetején pedig a négy evangelista jelképei szemlélhetők.

Nem hagyhatjuk említés nélkül a keresztelő kutat sem, mely a többinél ujabb keletü faragvány ugyan, de azért müizléses kivitelü munka; középalakok: Jézus kereszteltetése a Jordán vizében ker. sz. János által, körülvéve jobbról és balról egy-egy angyaltól. A padok és a főajtó Thék Endre műhelyéből kerültek ki; az ablakok üvegfestményüek, a padlózat mozaikszerü czementkoczkákból áll.

Hátra van még a katakomba, mely a főoltár és az egész szentély alatt terül el. Az alapitáskor I. András magyar király által épitett templom maradványait a jelenlegi katakombában kell keresnünk. Itt aluszszák álmukat a feltámadás napjáig az alapitó király és fia Dávid. A király egyszerü de szép sirkeresztje a lemenet jobboldali részén van befalazva s vele szemközt a mozaikszerü padló alatt egy négyszögü kőszekrény s benne emberi csontmaradványok — ossarium. Tizenkét lépcső vezet le mindkét oldalon a templom főhajójából ez altemplomba, melynek boltozatát négy izmos kőoszlop tartja. A katakomba falait s ivezetét azelőtt a mult század közepéből való freskó-festmények diszitették volna, ha a látogatók kegyeletlensége be

nem undokitja vala; minthogy pedig az idő vasfoga is hozzájárult különösen a falak rongálásához, a katakomba egész terjedelmében kijavitva és Feichtinger Károly által műizlésesen kifestve s üvegfestményü ablakokkal lett ellátva.

A templom homlokzatán. a templomajtó fölötti kőczimeren következő négy betü látható: A. L. A. T.; jelentése: Augustinus Lécs Abbas Tihanyiensis (Lécs Ágoston tihanyi apát); a betük alatt pedig ezen évszám: 1754, vagyis a templom tető alá hozatalának éve. Ugyanezen felirat látható a templomban, belül is, a khórusnak a főoltár felé néző párkányzatán.

A négybetüs felirat fölött a templom homlokzatán egy másik kőczimer is látható, t. i. szélvésztől hányatott bárka, benne kétségbeesett emberek, amint karjaikat egy a partról feléjük hajló avagy sietö teljes egyházi ornátusban levő püspök felé nyujtják, aki segitségükre akar lenni. Ez szent Ányos, a tihanyi halászok védőszentje. E fölött aranyozott dicssugaras koszorúban Mária monogrammja. Ettől a czimertől jobbra van a sz. Skolasztika, balra a szent Benedek szobra. A czimer fölött egyenes vonalban, de jól magasan van a Szűz Mária szobra, s még magasabban efölött a templom védőszentjének sz. Ányos orléansi püspöknek a szobra.

A templom alaprajza s maga az egész felépitmény is tökéletes keresztalakot tüntet a szem elé hosszával nyugatról-keletre, szélességében pedig éjszakról-délre terjedvén. A kereszt törzsét a főhajó az előcsarnokkal, hegyét a szentély a főoltár mögötti részszel, jobb karját a sekrestye, balkarját pedig a házi kápolna teszi.

Megjegyzendő még, hogy noha Lécs Ágoston apát olajfestményü képén, melyen balkezében a felépitett templom miniatur-képét tartja, e kép alá jelmondatul a szentirat eme szavait választá: „*Supra firmam petram,*“ azt akarván ezzel jelezni, hogy a

templomot erős kőszálra épité, mégis alig másfél évszáz alatt a templom a kolostorral együtt majdnem a Balatonba csuszott; ugyanis az erős kőszál helyett csepegő s mésztartalmu kőzet adta a fundamentumot, mely a nedvesség behatása folytán lassan-lassan, de mindig porlott s a nehéz épület lejebb és lejebb szállt. Ma már, a primás (akkor főapát) gondoskodása folytán ezen a bajon is segitve van; a könnyen porladozó kőzet az épület alapjából kivéve s helye jobb kőnemmel van kitöltve.

### II. A monostor.

I. Lipót császár és magyar király még Telekessy István utolsó apát életében 1701-ben Regondi Rajmondnak, altenburgi benczés apátnak és utódainak adományozta a tihanyi apátságot ama hű szolgálataiért, melyeket a bécsi kormány iránt tanusitott; — névszerint a török háborúkra nyujtott 20 ezer forint s az aradi vár felépitésére kölcsönzött 10 ezer forintért, mégis azon kikötéssel, hogy Telekessy halála után a tihanyi apátságra alkalmas egyéneket nevezzenek s ezeket megerősités végett ő felsége elé terjeszszék. Igy lőn az altenburgi benczések közül rendes apáttá Reyzner Amand (1704—1710.), ki nemcsak sok jó akaratot, de elismerésreméltó erélyt és bátorságot is hozott magával a tihanyi félszigetre. A polgárháborúk alatt felburjánzott és a kath. vallás ellenei által folyton szitott surlódások közt is igyekezett az apátság jogait és javait visszaszerezni, de nem sok szerencsével; magát a kolostormaradványt a katakombával együtt, mely akkor majd a katholikusoknak, majd a reformátusoknak, majd azonegy időben mind a két hitvallásnak templomul szolgált, csak királyi végzések folytán, illetőleg a kir. vezérek szigorú parancsa következtében nyerhették vissza a törvényes birtokosok.

Miután a monostor romjait magának nagynehezen biztositotta s a vallási surlódásoknak véget vetendő a helvét hitvalláson levőknek templom és paplak épitésére fundust adott, Amand minden erejéből azon volt, hogy az apátság birtokait visszaszerezze. Ezen törekvésében nagy hátrányára volt a magyar nyelvben, szokások- és törvényekben való járatlansága. Belátván, hogy minden jó akarata, lankadatlan erélye s buzgó fáradsága a körülmények hatalma alatt hajótörést szenved, visszatért hazájába alsó-ausztriai Altenburgba 1710-ben, alig hagyván a kolostorra nézve más emléket maga után, mint azt, hogy a katakomba melletti földszintes monostor épületnek tető nélküli rommaradványát, mi lakóhelyül szolgált neki és társának, szalmával befödeté.

Altenburgba való visszatérése után az ő el- és rábeszélései következtében maga az altenburgi apát Much Placid, ki Regondi Rajmondnak utódja volt, belátta, hogy Tihany rájok nézve részint a hely távolsága, részint az ő járatlanságuk miatt a magyar viszonyok, törvények s nyelvben tarthatatlan; e körülmények arra birták, hogy Göncz Celesztin pannonhalmi főapáttal, kinek hajlandóságáról értesülve volt, Tihany átengedését illetőleg egyezségre lépjen. Ezen szerződés következtében a pannonhalmi főapát 20,000 forint lefizetése s a kir. kincstárba letett 3500 forint után az altenburgiaktól birtokába vette a tihanyi apátságot, s ezen idő óta Tihany a pannonhegyi főapátságnak nemcsak mint azonegy kongregációbeli, hanem saját pénzén szerzett fiókapátságát képezi.

Göncz Celesztin főapát Grassó Vilebáldot, pannonhalmi rendtagot nevezte ki tihanyi apáttá, ki a királyi megerősités után elfoglalván apáti székét, teljes erejéből azon volt, hogy az apátság zilált ügyeit rendezze, az elidegenitett birtokokat visszaszerezze és a nagyon elhanyagolt kolostort, — mint láttuk, csak igen kis része volt lakható és az is csak zsuppal

födve — lakályossá tegye. Evégből mig a templomot a régi katakombára tervezé, magát a kolostort ettől déli irányban kezdé épittetni, úgy, hogy az új épületszárny egész homlokzata keletre, a Balatonra nézett; midőn aztán ezen egy-emelet magas épület elkészült, hozzácsatolá a másik szárnyat keletről nyugati irányban, homlokzatával délre a somogyi partokra; csak ennek tető alá hozatalával kezdé emeltetni a harmadik, nyugati szárnyat, melynek homlokzata Tihany városkára és Badacsonyra néz s az apátnak szolgál lakásul. A három épületoldal s ezektől éjszakra a templom alkotják az úgynevezett kvadrumot, négyszögü udvart, egyszersmind házi kertecskét.

Már maga az épitkezés huzamossága s az épületnek különféle időszakokban történt kivitele hozta magával, hogy a kolostor nem egészen volt egyöntetü s ebben a nem egyöntetü, nem szimmetrikus állapotban áliott a monostor egész 1890-ig, mely évben ugyancsak az akkori pannonhalmi főapát, ma herczegprimás, Vaszary Kolos egyszerre végét veté a szemsértő aránytalanságnak s elsimitá a korkülönbségeket, renováltatván 20 ezer forint költséggel az egész épületet.

A szent Benedek-rendi tagok részére most sincsenek itt tágas termek, hanem csak igénytelen czellák; de e czellákból is csak Isten áldását tudják kivánni s hő imáikkal leesdekelni a törődött tagu és hajlott koru szerzetesek az egykori főapátra, most már az ország primásherczegére azon szivjósága-, béke- és rendtársi szeretete-, buzgalma- s áldozatkészségeért, melylyel a szent Ányos és Szűz Mária ótalma alatt élő fiainak czelláit lakályosakká, megszerethetőkké és megkedveltekké tette!

# SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás.)

## IV.

## Szent Bernát küzdelmei Abälard Péterrel és Bresciai Arnolddal.

### 1. Abälard Péterrel.

Az előző szakaszokban szent Bernát működését tárgyaltam, vegyesen úgy a világi, mint az egyházi politika terén. Tisztán egyházi téren játszódott le az ő küzdelme Abälard Péter ellen, melynek lefolyását a következőkben adom.

Abälard Péter született 1079-ben Palaisban, a Felső-Bretagne egyik városában. Előkelő családból származott; a legjelesebb tehetségekkel megáldott ember volt. Lovagi foglalkozások helyett a tudományokra adva magát, eleintén különösen a philosophiával foglalkozott, melyre őt rendkivüli dialektikai tehetsége is képesitette. Mint peripathetikus Párisban Champeauxi Vilmost hallgatta, s nemsokára a mestert felülmulta a tanitvány. Hogy azon surlódásoktól megszabaduljon, melyek közte és mestere között szükségképen létrejöttek, Abälard visszavonult a szent Genovéva hegyére, hol külön iskolát alapitott. És ime valóságos népvándorlás kezdődött meg hozzá. Mindenünnen sereglettek hozzá hallgatók, mig Champeauxi Vilmos hallgatóinak száma mindinkább fogyott. Vilmos mélyen megsértve Abälard eljárása által, ki előadásai közben mesterét sem kimélte, megmaradt hallgatóival együtt a sz. Viktor apátságba vonult, s ott a sz. Viktorról nevezett iskolát alapitotta, mely feladatául tüzte ki a mysticismus és scholastica közötti ellentétek kiegyenlitését.

Ekkoriban leginkább a realismus és nominalismus közti

vita volt napirenden, melynek eredetét pár szóban összefoglalhatjuk. A realisták szerint minden általános kifejezés (vagy elvont fogalom), mint p. o. ember, erény, valódi és független léttel bir, minden tekintet nélkül a concret egyedi meghatározásra, minők pl. kovács, jóakarat. A nominalisták ellenben azt vitatják, hogy minden általános kifejezés csak az elménck szüleménye, mely semmi határozott létre nem mutat, s csak gyüjtő fogalmak jeleiül használtatik.[1]

A nominalismus első védője Roscellinus volt, ki tanait később visszavonni volt kénytelen. Azt hiszem nem lesz érdektelen itt egy pillantást vetni ezen philosophiai tanokra, mielőbb tovább mennék.

Cousin állitása szerint az egész scholastikus philosophia Porphyrius mondásának egy, Boethius által adott magyarázatából eredt.

Boethius szerint Porphyrius azon feladatot tüzte ki maga elé, hogy az elméket előkészíti a praedicamentáknak (állitmányoknak) könnyü szerrel való megértésére. Ezt az által vélte elérhetőnek, hogy értekezett az öt dologról vagy szóról,[2] t. i. nem, faj, különbség, sajátság és járulékról, mert ezeknek ismerete vezet — szerinte — a praedicamenták ismeretére. A »dolgokról vagy szókról« czimből azt következtették, hogy velük az iró azt akarja kifejezni, hogy dolgok és szók kölcsönösen fölcserélhetők, hogy ha az egyikről szólunk,a másikról is szólunk.De azon kérdést nem jutott eszébe senkinek sem kutatni, vajjon e szó: *nem*, vagy a szó: *faj*, csakugyan egy valódi valamit, objective létezőt jelent-e, vagy csak puszta név-e, mely az egyedi dolgok bizonyos összeségét jelenti. E kérdés csak a XI. században lett fölvetve, s ennek vizsgálata azután Cousin szerint a XI. század végén, a XII. elején a scholastikás philosophia megalapitására vezetett.[3]

A nominalismus első védőjének tehát, Roscellinusnak

[1] Lewes: A philosophia története I. 463.

[2] Lewes: »Tractando de quinque rebus vel vocibus.«

[3] Lewes i. m. II. 226—7.

nézeteit illetőleg ellenfeleinek támadásai arra engednek következtetni, hogy Roscellinus talán valóban azt a nézetet vallotta, hogy az universaliák, az általánosak, csakugyan nem egyebek, mint puszta nevek. Tényleg tagadta azok objectiv létét, tagadta, hogy azon való, melyet »szén« név alatt ismerünk külön létezhetnék, külön és függetlenül is a szines valóktól, vagyis a dolgoktól, vagy hogy az »állat« függetlenül léteznék az állatoktól. De tagadta azt is, hogy az egyedi léten kivül egyáltalán lehetne valóságos lét. A philosophia történetének egy ujabb művelője, az angol Lewes, kétkedik ugyan, hogy Roscellinus a fentemlitett nézeteket egyáltalán hirdette volna. Szerinte : »valóban majdnem hihetetlen, hogy éles elméjü ember ily különös és tarthatatlan nézetet vallott volna; hisz ez voltaképen azt hirdeti, hogy a nevek nem egyebek lehelletnél, flatus oris, s hogy nem egyszersmind az eszmék jelei is.«[1] Tetemesen megnehezíti azonban az itéletet Roscellinus irányában azon körülmény, hogy munkáit nem ismerjük, nézeteit csak ellenfelei támadásaiból állithatjuk össze. Lewes maga azt mondja, hogy ». . . . . lehetséges, hogy Roscellinus a realismus tévedését belátva, azt hitte, hogy az általános kifejezések nem egyebek mint nevek, azt a tényt pedig elfeledte, hogy ezek a nevek általános eszmék helyett állanak.«[2] »Ha e tény — így folytatja tovább Lewes — nem kerülte ki figyelmét, akkor a nominalismusnak Abälard által kezdeményezett módositása, melyet azóta a (tisztán szóbeli módositást jelentő) conceptualismus neve alatt az e kérdés körül felmerült harmadik nézetnek tartanak, nem egyéb a kérdés elől való puszta kitérésnél.«[3]

Roscellinus tehát azt állitá, hogy az általános kifejezések puszta nevek. Nézetei talán nagyobb elterjedést nyertek volna, ha azokat nem alkalmazza úgy, hogy e követői eretnekség gyanujától tarthattak. Ő szerinte ugyanis ». . .

[1] Lewes i. m. II. 227.

[2] Ugyanott 228.

[3] Ugyanott.

a szentháromság hármas személye nem fér össze a valódi létezők egységével: a három személy vagy külön és egyénileg létezik, de akkor, mivoltuk között közös hasonlatosság lévén, csak a névben egyek; vagy pedig e három csak egyetlen istent alkot, de akkor meg csakis az isten létezik, a személyek megkülönböztetése nélkül.«[1]

Különösen ez utóbbi következtetése Roscellinusnak szolgáltatott arra alkalmat, hogy őt 1093-ban a rheimsi zsinat maga elé idézvén, őt tanai visszavonására kényszeritette.

Roscellinus első ellenfele volt canterburyi Anselm, ki »De fide Trinitatis« czimü művében támadta meg a nominalismust. Utána Champeauxi Vilmos következett, ki ellen ismét Abälard kelt ki.

Champeauxi Vilmos nézetei Roscellinus nézeteivel éles ellentétben állottak. Wilkens, Abälardról szóló értekezésében Champeauxi Vilmos nézeteit a következőkben foglalja össze: »Das Universale ist ihm (t. i. Champeauxi V.) ein Reales, das identisch, wesentlich, ganz und zugleich in allen Individuen ist, die daran theilnehmen, so dass die Individuen in ihrem Wesen nicht verschieden sind, sondern nur in zufälligen Elementen; liess Roscellin die Individuen allein existiren und das Wesen der Dinge ausmachen, alles Allgemeine nur Verstandes-abstraction und Spiel der Sprache, so setzte Wilhelm das Wesen der Individuen in das Universale, auf das sie sich beziehen.«[2]

Abälard tana Champeauxi Vilmos ellen volt irányozva. Törekvése nem Roscellinus és a nominalismus védelmezése, hanem annak megczáfolása volt, a két tan — a nominalismus és realismus — helyébe egy harmadikat akart helyezni. E tan a conceptualismus nevet viseli, de tényleg nem egyéb, mint a nominalismus szóbeli módositása. Abälard a nominalismusból annyit fogadott el, hogy őt magát nominalistának lehet tekinteni. Roscellinussal szemben azt

[1] Ugyanott 228. old.

[2] Wilkens: Peter Abalard p. 36.

vitatta, hogy ha az universaliák csak nevek, akkor azok semmik: de az universaliák valamik, mert azok conceptiók. Abälard tanának sajátsága abban áll, hogy az anyag és alak közti különbséget a nemre és fajra alkalmazta. Ezt a »De Generibus et Speciebus« cz. művében bővebben fejtegeti. Tanának főbb tételeit a következőkben lehet összefoglalni:

Minden egyedi való anyagból és alakból van összeszerkesztve, mint például Sokrates az ember anyagából és a sokratitas alakjából. Alakilag tehát Sokratest a sokratitas alkotja, mely csakis Sokratesben van meg, ép úgy az ember lényege is, mely Sokratesben a sokratitas hordozója, csak Sokratesben van meg. A *faj* (species) alatt nem azt az emberi lényeget érti, mely csakis Sokratesben, vagy bármely más egyénben van meg, hanem érti azon egész gyüjteményt, mely valamennyi hasonló mivoltu egyedi valókból áll. Ezt az egész gyüjteményt nevezik egy fajnak, egy általánosnak, egy mivoltnak. *Nem*-nek (genus) nevezi Abälard az állati lényegek sokaságát, mely az »állat« egyéni fajának hordozója, a sokaságot, mely az által ölt különböző alakot, ami a fajt alkotja meg. A *faj* ugyanis csak oly lényegeknek gyüjteményéből áll, melyek egyedi alakok hordozói; a *nem* ellenben a különböző fajok állományi különbségeinek gyüjteményéből áll. A részleges lényeg, mely az »állat« faját alkotja, ered egy bizonyos anyagból, a test lényegéből és állományi alakokból, ered továbbá az élővoltból és érzékenységből, melyek lényegeiknél fogva csak itt, az állatban létezhetnek, ámbár fölvesznek közömbösen mindenféle testalkatot. A lényegek ezen egységéből keletkezik az az általános, aminek »állati természet« a neve.

Lewes Abälard tanai fölött a következőkép itél: »... ha a nominalismust úgy értelmezik, mintha az az általánosokat pusztán általános neveknek, flatus vocis, mondaná, s nem egyszersmind oly valami realisra fektetett általános fogalmaknak is, melyek a dolgok hasonlóságait és viszonyait fejezik ki: akkor Abälard elvált a nominalistáktól, s azt

állitotta, hogy az általánosak a dolgok után, *post rem*, léteznek, ha nem is a dolgok előtt, *ante rem*, és nem önmagukban, *in se*, mint midőn a sokaság az egységnek alakjában gondoltatik, mely egység összefüzi az őt alkotó egyedi valók között létező hasonlóságokat.« Továbbá: Abälard azt vitatja, hogy a nem és a faj nem általánosan létezők, melyeknek objectiv realitásuk volna s melyek mint egészek léteznének oly különböző egyedi valókban, amelyeknek egysége a módosulások vagy járulékok különbségénél kivül még más különbséget is meg nem tür; hiszen különben, minthogy ezen járulékoknak alanya, ezen módosulásoknak állománya azonos, minden egyedi valónak ugyanaz volna az állománya. Az emberiség eszerint csak egy ember volna; Sokrates Athénben lévén, az emberiség Athénben volna, ha pedig Plató Thébében volna, akkor az emberiség vagy nem lehetne Sokratessel Athénben, vagy pedig Plató nem volna ember.«[1] Lewes maga teljesen osztozik Hauréan véleményében, ki szerint, ha Abälard védelmezi a realismust Roscellinus ellen, ezt jóformán csak fölszinesen, inkább külsőleg teszi, mást gondol, mint amit mond. Tulajdonképen a realismus neki visszatetszik, de a nominalismushoz nem mer nyiltan hajolni, szeme előtt van Roscellinus példája. Hogy a nominalismus vádját kikerülhesse, azt állitja, hogy a szók semmik, a nem és faj ellenben dolgok, állományok. De ezekről bővebben nem szól, miután »sokkal jobban szereti a kétértelmüséget, semhogy e tárgyról bővebben értekeznék, midőn semmi reá nem kényszeriti.«[2]

Abälard philosophiai tanainak ezen vázolása után ismét visszatérek Abälard életrajzára.

Champeauxi Vilmos a sz. Viktor apátságban folytatta előadásait. De nem maradt huzamosabb ideig háboritatlan. Abälard, kinek egészségét ezalatt a megfeszitett munka aláásta, egy ideig pihent. Majd újból fellépett s felkereste Vilmost a kolostorban. Itt egy alkalommal nyilvánosan vi-

[1] Lewes i. m. 233.

[2] Lewes i. m. 233—4.

tára hivta őt, s éles dialektikájával a mestert annyira sarokba szoritotta, hogy az kénytelen volt magát legyőzöttnek vallani. Vilmost ekkor tanitványai mind tömegesebben hagyták el s Abälardhoz csatlakoztak.[1] Abälard győzelme ily módon a philosophia terén teljes volt. Most a philosophia mellett a theologiát is kezdte művelni. A theologiát Laonban kezdte tanulni, Anselm előadásait hallgatva; de nem sokáig; mert Anselm megelégedett azzal, hogy az egyházatyáktól fenmaradt magyarázatokat különféle osztályok s szakaszokra osztályozva adta elő, kifejtve az irás ethikai tartalmát, vagy a mystikus értelembe bemélyedve az irás szavaiban kifejezéseket keresett a keresztény érzés hullámzásaira.[2] Abälard tehát megunta Anselm ily módu fejtegetéseit s egy alkalommal ajánlkozott a hallgatók előtt, hogy ő maga fog nekik előadást tartani a szentirás felett és pedig Ezechiel felett. A szót nyomban követte a tett. Előadásait társai eleinte nevették, később hallgatták, végre pedig rajongtak értök. Az út, melyet Abälard előadásaiban követett, több munkájában ki van fejezve. Eltért a mystikus magyarázattól, de a történeti elme elfogulatlan kifejlődésének ideje még nem érkezett meg, csak egyes kifejezésekben juthatott érvényre. A genialitás gyakran csak abban állott, hogy saját rendszerét az irás szavaiba mintegy belemagyarázta, onnan kiolvasta. A disputatióra így tág tér nyilt, mig az egyes helyek szőrszálhasogató magyarázata gyakran az értelem rovására történt.[3] Anselm, ki magát Abälard föllépése által mélyen sértve érezte, hogy magát fenyegetett állásában megerősitse, betiltotta Abälard előadásait. De ezzel csak saját magának ártott. Abälard előadásai ezáltal csak nyertek érdekességükben s hirökben. Elhagyta Laont s Párisba menve, ott iskolát alapitott. Hallgatóinak száma folyvást növekedett. Ragyogó dialektikája s fellépésének merészsége, nézeteinek bátor hirdetése mindig több

[1] Lewes i. m. II. 214—215.

[2] Wilkens i. m. 39.

[3] Ugyanott.

és több embert vontak körébe. Hire bejárta egész Európát, minden országból özönlöttek hozzá tanitványai, iratai mint az evangelium jártak be minden tartományt. Ekkor állott dicsőségének tetőpontján, s elérte azt, mire vágyakozott: a philosophia és theologia terén legelsőnek tartatott.

De ezen dicsősége nem tartott sokáig. Megismerkedett Heloiseval, s eddig elnyomott vágyai felébredtek. Alkalmat keresett, hogy Heloise-vel szorosabb érintkezésbe léphessen. És ezt könnyen elérte. Heloise nagybátyjának Fulbert kanonoknak azon ajánlatot tétette, hogy fogadja őt bármi áron is házába, okul adván, hogy tanulmányait zavartalanul akarja folytatni, s ebben őt a háztartás gondjai zavarják. Fulbert ebbe beleegyezett, örülve, hogy unokahugának egy oly tanitót talált, ki nem kerül neki semmibe. Házába fogadta tehát Abälardot, s Heloise tanitását reábizta. Műveltségre nézve Heloise magasabban állott Abälardnál, ki fölött még azon fölénynyel is bírt, hogy a görög és héber nyelvet, melyeket Abälard nem tudott, meglehetősen birta. Abälard tanitása így csak a dialektikára szoritkozott. Heloise szenvedélyesen megszerette Abälardot, s a mindennapi érintkezés csak növelte mindkettő szenvedélyét. A viszony mindig bensőbb és bensőbb lett, sőt már egész Páris tudott róla.[1] Fulbertnek is tudomására jutott a dolog. Kitiltotta Abälardot házából, de már ekkor a viszonynak következményei voltak. Heloise Abälard segélyével megszökött nagybátyjától s Nantesbe ment Abälard rokonaihoz. Abälard maga visszatért Párisba, s Fulbert lábaihoz vetve magát, sikerült annak haragját kiengesztelni. Abälard Heloiset nőül akarta venni, de föltételül tüzte ki, hogy a házasság titokban maradjon, félt, hogy házassága akadályozni fogja magasabb egyházi hivatalok elnyerésében. De im, Heloise midőn Abälard szándéka tudomására jutott, a tervezett házasságnak ellenszegült. Mindenféle okokkal törekedett Abälardot szándékától eltériteni, ki azonban Fulberttől való félelmében nem merte

[1] Abälard maga terjesztette szerelmi viszonyának hirét, gondoskodván, hogy azon levelek, melyeket Heloisehoz intézett, köztudomásra jussanak.

szándékát feladni. Heloise végre engedett, s a házasság megtörtént. De Fulbert adott szava ellenére, hogy a házasságot titokban tartja, azt köztudomásra hozta. Abälard erre tagadta, hogy a házasság megtörtént. Heloise, általa kényszeritve, hasonlókép tagadta, s miután tagadása mellett megmaradt, Fulbert őt kiátkozta házából. Heloise most az argenteuili kolostorba vonult, de nem lett még most apáczává. Ezen ténye felébreszté Fulbert gyanuját, hogy Heloise apácza akar lenni, s így Abälardnak függetlenségét visszaadja. Elhatározta, hogy boszút áll Abälardon. Társaival együtt megrohanta Abälardot, s azon csonkitást követte el rajta, melyet Origines saját magán követett el. Abälard erre a sz.-denysi kolostorba vonult, szerzetessé lőn. Felszólitására Heloise is felvette a fátyolt Argenteuilben.

De Sz.-Denysben nem találta fel Abälard a nyugalmat, mely után vágyódott. A kolostori élet ott világias, zajos volt, merőben ellenkező a szerzetesi szabályokkal. Abälard élesen kikelt ezen élet ellen, ostorozta azt munkáiban is, s ezáltal magára vonta a szerzetesek haragját. Annyira ment a harag Abälard ellen, hogy ez kénytelen volt menekülni. A champagnei gróf egyik prioratusába menekült s itt ujra megkezdte előadásait, nagyszámú hallgatóinak ösztönzésére kiadta azután »Introductio in theologiam« czimü művét. Ebben különösen a trinitas dogmájával foglalkozik. Erősen megtámadja ebben ellenfeleit, kiket azzal vádol, hogy ők a tekintély vak hivésének védői, kik vakon mindent elhisznek, mindenbe belenyugosznak. Állitja, hogy a mysteriumoknál az észnek is működni kell, hogy nem erős azon hit, mely nem indul ki a vizsgálódásból. Azon törekvésében, hogy a természetes és természetfölöttiben a harmonikus összefüggést kimutassa, túlbecsülte a görög philosophusokat, kiket ő eredetiben nem olvasott.[1] Az ész segitségével akarta a hit dogmáit magyarázni, azt mondván, hogy minden dogmát észszerü formában kellene feltüntetni.[2]

[1] Ezt Abälard maga több helyen mondja, így pl. Dialektikájában is.

[2] Hergenröther: Handbuch der Kirchengeschichte I. 960. squ. Lewes

Abälard ezen nézeteit, melyeket a bevezetésben nyilvánitott, nemsokára támadások követték. Legelső volt Gautier de Mortagne, Abälard egy társa, ki szerint Abälard eltért a katholikus hittől annyiban, hogy ő az Atyának nagyobb hatalmat tulajdonit, mint a Fiúnak, az utóbbit a bölcseségnek nevezi, tehát csak a mindenhatóság egy részének.[1] Ezen támadást nemsokára több más követte. Végre Abälard az 1121-iki soissonsi zsinat elé idéztetett. Itt hosszabb tárgyalások folytak úgy Abälard, mint tanai felett. A tárgyalások végre odavezettek, hogy Abälard kénytelen volt könyvét sajátkezüleg elégetni. Ezután visszatért a kolostorba. De nemsokára innét is menekülni volt kénytelen; azon állitása, hogy az araeopagita Dionysius nem volt a franczia egyház megalapitója, melyet ő Beda Venerabilisra támaszkodva mondott ki, felingerelte ellene a szerzeteseket. A champagnei grófhoz menekült, s hosszabb alkudozások után engedték meg csak neki, hogy Troyes vidékén egy pusztaságban letelepedjék.[2] Itt ujra megkezdette előadásait, melyeket hallgatni az ifjúság mindenünnen összesereglett. Lassankint egész telepitvényt alkottak ezek itt, mely nemsokára szervezett alakot öltött. Abälard kunyhója helyén templom emelkedett, melyet ő a Szentléleknek, Parakletnek szentelt, miután itt talált menekvést és vigaszt, mint szökevény, az isteni vigasztalás kegye által.[3] Itt dolgozta azután át »Bevezetés«-ét, mely mint »Theologia christiana« (keresztény theologia) maradt ránk. Ebben azt állitá, hogy a pogány philosophia közelebb áll a kereszténységhez, mint a zsidóság, amabban megvan az Isten szeretetének principiuma, emebben csak a félelem. Az evangeliumi erkölcstan csak reformja a pogányok által követett természeti törvénynek, a mig a mosaismusban a szertartásos és képleges felülmulja

i. m. II. 223. Abälard életét kimeritően Deutsch irta meg: Peter Abälard, ein kritischer Theologe des 12. Jahrhunderts. Leipzig, 1883. Ezt én is legnagyobbrészt használtam ezen szakaszban.

[1] Wilkens i. m. 57.

[2] Wilkens i. m. 58—60. Neander i. m. I. 260—1.

[3] Wilkens i. m. 61.

az ethikai elemet. Az ész viszonya a hithez egészben véve ép úgy van tárgyalva, mint a »Bevezetés«-ben,[1] a jámbor és vallásos élet még jobban dicsőittetik.[2] A római levélhez irt commentárjában, melyben hasonlókép sok a dogmatikus és ethikus nézet, Abälard az Isten iránti szeretetről is szól többek között. Állitja, hogy azon szeretet, mely jutalmat keres és Istenre nem ő érette vonatkozik, nem is érdemli meg a szeretet nevet. Szerinte a jó cselekedeteknél minden a belső érzülettől függ, azt következtetve ebből, hogy minden cselekvés magába véve, pusztán külsőleg tekintve, valami közönyös dolog, s a külső jó cselekedet sohasem gyarapitja a jó szándék erkölcsi értékét. Különösen élesen emeli ki az érzéki ingerek bűntelenségét, ha az akarat nem egyez azokba. Szigorúan megkülönböztetett minden emberi törvényt, még az egyházit is az istenitől, azt akarván, hogy a bűnbánat csakis az Isten iránti szeretetből vegye kiindulását, nem pedig a félelemből. A régi egyháztanitók ıtételeit különböző dogmatikai és ethikai dolgok felett 157 rovatba foglalta össze, ellenmondásokat törekedve köztök kimutatni. Szerinte még a próféták és az apostolok sem voltak teljesen mentek a tévedéstől; a *kétely* pedig, mely a vizsgálat által az igazsághoz vezet, mindenütt haszonnal alkalmazható.[3]

Ez időben Suger sz.-denysi apát elűzte Argenteuilből az apáczákat, köztük Heloiset is, ki most Parakletbe jött Abälardhoz. Abälard Parakletet felajánlotta neki menhelyül, s Heloise a kolostor apátnőjévé lett, melybe most apáczák telepedtek be. Abälardot viszont a st.-Gildas szerzetesek apátjukká választották s ő miután átadta Parakletet Heloisenak, odautazott. A kolostor állapotai, hova Abälard ment, a lehető legszomorúbbak voltak. A szerzetesek erkölcsei lazultak voltak, az apátság javai elprédálva, szóval mindenütt romlás és pusztulás uralkodott. Abälard, ki szigorú

[1] A hitről és észről alább lesz szó.

[2] Hergenröther i. m. i. h.

[3] Ugyanott.

fegyelmet akart az apátságba behozni, többféle támadásnak volt kitéve, melyek végre is arra inditották, hogy az apátságot odahagyja. A st.-Genovéva hegyén telepedett most le, hol annak idején mint philosophus s dialektikus a legnagyobb dicsőséget aratta. De nem sokáig maradhatott itt, egykori dicsőségén szinterén sem; tanai, nézetei, melyeket számtalan műveiben tett le, mindinkább több és több ellenséget szereztek neki. Végre megtörtént, amitől ő már régóta tartott. Tanait eretnekségnek bélyegezték, s zsinat elé idéztetett, hol elitéltetett, s így egész dicsősége összeomlott. A férfiú, ki rá az elhatározó csapást mérte, — szent Bernát volt.

Mielőtt áttérnénk sz. Bernát működésére Abälard ellen, vessünk egy rövid pillantást Abälard nézeteire a tudásról, hitről és a trinitasról.[1]

A kérdést, hogy jut az ember a hithez? Abälard a következőkép fejti meg: Mit kell tenned, ha valaki egy tételt ad eléd, hogy azt higyed? Felelet: vizsgálnod kell mindenekelőtt, vajjon az előadottat elfogadjad-e? Mert »Si aliquid persuadetur, ut credatur, ratione discutiendum est, utrum ita scilicet credi oporteat, vel non.« Abälard szerint tehát hibás az, qui ea, quae dicuntur, credit et prius recipit, quam an recipienda sint noscat, valamint az is, qui improvide prius acquiescit, quam hoc, si quod persuadetur, discutiat, an adhiberi ei fidem conveniat.

Az észnek egy másik feladata, functiója az, hogy ne csak vizsgálja azt, vajjon az, amit hivés végett eléje adnak, hitelt érdemel-e, vagy sem, hanem az illető tan értelmébe is be kell hatolnia, mert »non credi potest aliquid, nisi primitus intellectum.« A feltevés, hogy a dogmákat nem lehet megérteni, Abälard szerint nem áll, mert: 1) jóllehet a trinitast felfogni nem lehet, mégis sokan irtak róla, 2) a cognoscere különbözik az intelligeretől, mert cognoscere csak azt lehet, amit mint jelenlevőt látunk, de az invisibiliákat

[1] Abälardnak nézeteire nézve legjobb kalauz sz. Bernát »Tractatus contra quaedam capitula errorum Abaelardi« cz. 190. sz. levele, melyet II. Incze pápához intézett. Lenyomatva Opp. S. B. ed 1781. I. kötet. 649—64. lapokon.

intelligere lehet. De a megértéshez szükséges a jámborság, mert »Qui cupiunt Deum intelligere, velint ad intelligentiam se bene vivendo praeparare.«

Az ész 3-ik feladata, functiója a hitnek védése az eretnekek ellenében. Nem kell azokra hallgatni, »qui fidem rationibus vel astruendam vel vel defendendam esse denegant.« Mindamellett nem akar különbséget tenni a tudás és hit között. Ha valamiről bizonyos, hogy istenileg kijelentetett, akkor credi salubriter debet, quod explicari non valet. A credere által magasabb ismeretre jutunk, különösen ami az Istent illeti, mint az ész által, ea, quae ad notitiam Dei pertinent, non nisi eo revelante percipi possunt és nisi credideritis non intelligetis. Amit a hit nekünk nyujt, az teljes igazság, veritas est, sed adhuc creditur, non videtur. Ami a trinitast illeti, az, mit e tekintetben az ész elérhet, umbra, non veritas, csak aliquid verisimile atque humanae rationi vicinum, nec sacrae fidei contrarium. Amit a hit nyujt, az nagyobb biztonsággal bir, mint az, mit az ész által ismerünk fel: in omnibus auctoritatem humanae anteponi rationi convenit, maxime autem in his, quae ad Deum pertinent, tutius auctoritate, quam humano nitimur judicio. Ebből azután az következik, hogy az ész által felhozott bizonyitékok transcendens dolgokra nézve nem kötelezők: »perpende, quanta sit praesumptio de eo, quod cuncta transcendit humana, discutere ratione, nec aliter acquiescere velle, donec ea, quae dicuntur, aut ex sensu aut ratione humana sint manifesta, quod est penitus fidem et spem tollere.« Azon kérdésre, vajjon az úgy nyert hit nem veszti-e el minden érdemét Isten előtt, Abälard azt feleli, hogy ha mi humana ratione compulsi valamit elfogadunk, az Isten előtt nem bir értékkel, mert akkor nem »Deo credit, qui in sanctis loquitur, sed ratiunculis humanis. Nec fides habet meritum, cui humana ratio praebet experimentum.« Pl. ha valakit Krisztus csodái kényszeritettek a hivésre, akkor ez értékkel nem bir, de hogy ha ily esetben még a charitas is hozzájárul, akkor ez még sem teljesen értéktelen.[1]

[1] V. ö. Hefele: Conciliengeschichte V. kötet.

A mi már most Abälard nézeteit nevezetesen a trinitasról illeti, arra nézve a következőket mondhatjuk.

Sz. Bernát Abälard elleni tractatusában idézi ennek a szentháromságról szóló egyes nézeteit. Ezek a következők.

Abälard a trinitasban fokozatokat állit fel »in majestate modos, numeros in aeternitate. . . . constituit Deum Patrem plenam esse potentiam, Filium quamdam potentiam, Spiritum sanctum nullam potentiam: atque hoc esse Filium ad Patrem, quod quamdam potentiam ad potentiam, quod speciem ad genus, quod materiatum ad materiam, quod hominem ad animal, quod aereum sigillum ad aes.« «Dicit etiam spiritum sanctum procedere quidem ex Patre et Filio sed maxime de Patris esse Filiive substantia.«[1] Erre sz. Bernát következőleg válaszol: honnan van tehát a Szentlélek? talán semmiből, ahogy minden semmiből jött létre? »Dicemus ex Patre et Filio Spiritum factum — mondja sz. Bernát — non alio prorsus procedere modo, quam omnia, idest, non essentialiter, sed creabiliter; ac perinde creatum sicut et omnia? Aut numquid tertium inveniet sibi modum quo eum ex Patre Filioque producat, homo qui nova semper inquirit, et quae non invenit fingit, affirmans ea, quae non sunt, tamquam ea qua sunt.«[2] De Abälard azt mondja a szentlélekről: ». . . si esset . . . de substantia Patris profecto genitus esset, et duos Pater Filios haberet.« Mintha bizony — felel erre sz. Bernát — mindannak, ami valamely substantiából van, az, amiből van, szülője lenne. Mert »vermes de ligno putrido prodeuntes, aliunde, quam de ligni substantia sunt, qui tamen filii ligni non sunt? Sed et tineae, de sub-

[1] Abälard ezt a következő szavakkal mondja: »Cum itaque tam Filius, quam Spiritus sanctus ex Patre sit, hic quidem genitus ille procedens; differt in eo generatio ipsa a processione, quod si quis generatur, ex ipsa Patris substantia est, sapientiam, hoc est ipsum esse habeat, ut sit quaedam potentia; ipse vero charitatis affectus magis ad benignitatem animi, quam ad potentiam attineat. Unde bene Filius ex Patre *gigni* dicitur, hoc est ex ipsa Patris substantia proprie dicitur esse«, lásd a Tractatushoz tett jegyzetekben.

[2] S. B. Tractatus de erroribus Abaelardi cap. I. § 2.

stantia pannorum substantiam habent; generationem non habent.«[1]

Abälard védekezésében ezen neki tulajdonitott nézetekre felelve, azokat roszakaratu rágalmazásnak mondja. De munkáiban csakugyan gyakran előjön, hogy az Atya birja a potentiát, a Fiú a sapientiát, a Szentlélek a charitast. Birja pedig az Atya a potentiat juxta naturam, miután létezését saját magából birja. Ép úgy mint ez, előfordulnak nála a genus és species, a materia és materiatum-féle kifejezések. Ezt ugyan ő is elismeri, de védekezik azon insinuatio ellen, mintha ő azt mondaná, hogy a Szentlélek nincs *de* substantia Patris et Filii; igaz ugyan, hogy ő nem azt mondja *de* substantia, hanem azt állitja, hogy a Szentlélek *ex* substantia Patris et Filii van.[2]

Azt hiszem, helyén lesz itt sz. Bernátnak ezen tractatusát ismertetni, mielőtt áttérnék küzdelmeire, fellépésére Abälard ellen.

A mi magát a tractatust illeti, ez voltaképen egy levél II. Incze pápához intézve, mely Abälard tévedéseit tárgyalja. Miután ez oknál fogva rendkivül hosszúra nyúlt, nem a levelek, hanem a kisebb munkák közé szokták sorozni.

A praefatio a munka keletkezését okadatolja. »Szükséges — úgymond — némely az Isten országában felmerülő veszélyeket és botrányokat az apostoli szék elé terjeszteni, főkép azokat, melyek a hitet érintik.« Majd elmondván, hogy miért teszi ezt mostan, áttér a tulajdonképeni tárgyra.

Az I. fejezetben Abälardnak a szentháromságról szóló dogmáját veszi vizsgálat alá és veti el. Egy új theologus keletkezett Francziaországban — így szól — ki miután előbb a dialecticával foglalkozott, most a szentirások között esztelenkedik, ki »omnium quae sunt in coelo sursum et in terra deorsum, nihil, praeter solum Nescio, nescire dignatur; ponit in caelum os suum, et scrutatur alta Dei, rediensque ad nos, re-

[1] Ugyanott.

[2] Hefele i. m. i. h.

fert verba ineffabilia, quae non licet homini loqui: et dum paratus est de omnibus reddere rationem, etiam quae sunt supra rationem praesumit, et contra fidem. Quid enim magis contra rationem, quam rationem conari transcendere? Et quid magis contra fidem, quam credere nolle quidquid non possit ratione attingere? Denique exponere volens illud Sapientis: qui credit cito, levis est corde, cito credere est, inquit adhibere fidem ante rationem; cum hoc Salomon non de fide in Deum, sed de mutua inter nos credulitate loquatur.« Áttér ezután Abälard nézetére a sz. Háromságot illetőleg. Erről már fentebb volt szó. Csodálatosnak tartja, hogy ezen éleseszü ember, midőn azt mondja, hogy a Szentlélek az Atyával és Fiúval consubstantiális, tagadja mégis azt, hogy az Atyának és Fiúnak substantiájából származik. Vagy azt mondja tehát az egyházzal együtt, hogy a Szentlélek azok substantiájából van, nem tagadván, hogy azoktól származik, vagy Ariussal együtt tagadja a consubstantialitast és nyiltan hirdeti a creatiot. Még tovább fejtegeti Abälard ezen állitását, mig végre ezeket mondja: »Desinat ergo Spiritus sancti processionem a Patris Filiique substantia separare, ne duplici impietate numerum et Trinitati minuat, et tribuat Unitati; quod utrumque Fides abnuit christiana. Athanasiusnak szavaival: »Solum Deum ubi memoratus sum, non solam personam Patris indicavi: quia Filium et Spiritum sanctum de hac ipsa sola substantia Patris esse non abnegavi« végzi az I. fejezetet.

A II. fejezetben szól arról, hogy a szentháromságban nemcsak hogy különbség nincs, hanem ellenkezőleg minden tekintetben egyenlőség. Ha mi »unica et summa majestate juxta considerationem personarum vel parum aliquid claudicare recipimus, dum quod uni plus datur, alteri minuitur; minus profecto est totum ab eo, quo nihil majus valeat cogitari. Majus enim sine dubio est, quod totum maximum est, quam quod ex parte . . . Totum est Pater et Filius et spiritus sanctus; totum Filius, quod ipse et Pater et spiritus sanctus; totum spiritus sanctus, quod et ipse et Pater et Filius. Et totum, unum est totum nec superabundans in

tribus, nec imminutum in singulis.« Abälardnak erre felhozott hasonlatai — mond — képtelenek.

A III. caputban Abälard azon dogmájának tévességét bizonyitja, mely szerint: »nomina absoluta et essentialia uni personae proprie et specialiter attribuenda.« Reflectál Abälard azon állitására, hogy az Atyának sajátságos és különös tulajdonsága, a hatalom, a Fiúé a bölcseség. De ez merőben hamis, mert miután: ». . . et Pater sapientia, et Filius potentia verissime sunt, sanissimeque dicuntur: et quod est commune amborum, non erit proprium singulorum. Alia illa sunt profecto vocabula, quae non ad se ipsos dicuntur, sed ad alterutrum: et ideo est cuique suum, et non commune cum altero. Nam qui Pater est, Filius non est: et qui Filius est, Pater non est: quoniam non quod ad se, sed quod ad Filium Pater est, Patris nomine designatur; et item nomine Filii, non quod ad se Filius, sed quod est ad Patrem, exprimitur. Non sic potentia, non sic sapientia, neque alia multa, quae ad se dicuntur: et Pater et Filius non singulariter, alter respectu alterius.« De Abälard azt állitja: ». . . ad proprietatem personae Patris proprie vel specialiter invenimus omnipotentiam attinere, quod non solum cum caeteris duabus personis atque omnia efficere potest, verum etiam ipse solus a se, non ab alio exsistere habet: sicut habet ex se exsistere, ita etiam ex se habet et posse.« De erre azt kérdi Bernát: »Annon eadem ratione, si hoc ratio esset, et sapientia et benignitas proprie pertineret ad Patrem; cum et sapere et benignum esse, aeque a se Pater, et non ab alio habeat, quemadmodum et esse, et posse ? . . . Eligat quod vult: aut det sapientiam Filio, et tollat eam Patri; aut Patri tribuat, et auferat Filio; et rursum benignitatem aut spiritui sancto assignet; aut certe desinat nomina communia propria facere; et Patri, quoniam a se ipso habet potentiam; non ideo tamen audet concedere propriam; ne et benignitatem simul et sapientiam, quas a se nihilominus habet identidem proprias ipsi sua ratione assignare conatur.«

Ami a Fiút illeti, annak Abälard a bölcseséget teszi

tulajdonává, még pedig ». . . ipsamque non simpliciter quidem potentiam, sed quamdam in Deo potentiam esse definit, idest potentiam tantum discernendi. Forte timet injuriam facere Patri, si tantum tribuat Filio, quantum et ipsi; et cui non audet potentiam dare integram, concedit dimidiam. És ezt példákkal is bizonyitja, állitván. ». . . potentiam discernendi, quae est Filius, ita quamdam esse potentiam, quemadmodum homo quoddam est animal, et sigillum aereum quoddam est aes . . . Sicut enim, inquit, ex eo quod est aereum sigillum, exigit necessario ut aes sit; et ex eo quod est homo, ut animal sit, sed non e converso: ita divina sapientia, quae est potentia discernendi, exigit, quod sit divina potentia, sed non e converso. Quid igitur? kérdi sz. Bernát: Vis ut juxta tuam similitudinem, ad instar praecedentium, etiam ex hoc quod Filius est, exigat, ut Pater sit; hoc est, ut qui Filius est, Pater sit, quamquam non e converso? Si hoc dicis, haereticus es; si non dicis vacat similitudo.«

Miután elmondta Abälard, hogy az omnipotentia megvan az Atyában, »quaedam potentia« a Fiúban, megmondja nekünk egyszersmind azt is, hogy mit vél a Szentlélekről. Szerinte: »Benignitas ipsa, quae hoc nomine quod est Spiritus sanctus demonstratur, non est in Deo potentia, sive sapientia « Igy tehát Abälard az Atyának minden hatalmat, a Fiúnak félhatalmat, a Szentléleknek semmi hatalmat sem tulajdonit. Sz. Bernát ezt élesen megrója, és noha azt mondja: »Ipso audito horreo, et ipsum horrorem puto sufficere ad refellendum,« mégis tanubizonyságot tesz arról, »quod turbatio interim occurrit ad removendam spiritus sancti injuriam.« Idézi Isaias szavait: »Spiritus sapientiae et spiritus fortitudinis, per quod utique satis aperte istius audacia, etsi non comprimitur, convincitur tamen.«

A IV. caputban protestál Abälard azon nézete ellen, hogy a fides nem más mint aestimatio. Bernát saját álláspontjának védelmére, hogy a fides nem aestimatio, hanem certitudo, idézi Ágoston mondását: »Fides non consectando, vel opinando habetur in corde in quo est, ab eo cujus est;

sed certa scientia, acclamante conscientia« és idézi az apostol mondását: »Fides est substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.« Ugyancsak ezen IV. caputban Abälardnak még egy pár más állitásait is felsorolja, melyekről azt mondja, hogy nem lényegesek.

Átmegy ezután Abälardnak tanára a kiengesztelődésről, melyről nemcsak az V. caputban szól, hanem a VI., VII., VIII. és IX.-ben is, mig végre egy általános epilogussal zárja be dolgozatát. Kiindul Abälard szavaiból: »Sciendum est, quod omnes Doctores nostri post Apostolos in hoc conveniunt, quod diabolus dominium et potestatem habebat super hominem, et jure eum possidebat; ideo scilicet quod homo ex libertate arbitrii, quam habebat, sponte diabolo consensit. Ajunt namque, quod siquis aliquem vicerit, victus jure victoris servus constituitur. Ideo, inquit, sicut dicunt Doctores, hac necessitate incarnatus est Filius Dei, ut homo, qui aliter liberari non poterat, per mortem innocentis jure liberaretur a jugo diaboli. Sed ut nobis videtur, ait, nec diabolus unquam jus aliquod in homine habuit, nisi forte Deo permittente, ut carcerarius: nec Filius Dei, ut hominem liberaret, carnem assumpsit.« Nem tudja sz. Bernát, hogy mit itéljen ezen szavakban intolerabiliusnak: a blasphemiát-e vagy a dölyfösséget. Mit kárhoztatandóbbnak? a vakmerőséget vagy a gonoszságot. Ugyan ad-e ez valami jobbat, talált-e ki valami élesebbeszü dolgot, vajjon nem hivja-e ez[1] ki jogosan maga ellen valamennyinek kezét, kinek keze valamennyi ellen van. Végül igy aposztrofálja őt: Te egy új evangeliumot adsz elénk, de az egyház egy ötödik evangelistát nem fogad magába. »Mi mást hirdetnek nekünk a törvény, a próféták, az apostolok, az apostoli férfiak, mint azt, mit egyedül te tagadsz, hogy t. i. Isten emberré lett, hogy megváltsa az embert? És hogy ha egy angyal az égből hirdetne nekünk mást, átok legyen rajta.«[2]

Miután Abälard azoknak, kik az apostolok után követ-

[1] T. i. Abalard.

[2] c. V. §. 12.

keznek, a doctoroknak nem hisz, a prófétákat hozza fel tana ellen. »Nem a próféta, hanem az Isten beszél a próféta által. Megmentelek és megszabaditlak téged, ne félj. Kérdezed, hogy mily hatalom által? Mert nem akarod, hogy a gonosz az ember felett hatalommal birjon, vagy birt legyen: bevallom, én sem. De nem azért nem bir hatalommal, mert én és te ezt nem akarjuk. Ha ezt nem vallod be és nem ismered fel te, bevallják és felismerik, kik az Úr által megváltattak, kiket az ellenség kezéből megszabaditott. Ezt te magad sem tagadnád, ha nem lennél az ellenség kezében. De nem adhatsz hálát a megváltottakkal, mert nem vagy megváltott. Mert ha meg lennél váltva, felismernéd a Megváltót és nem tagadnád a megváltást. Nem keresi a megváltást, aki nem tudja magáról, hogy fogoly. Akik pedig ezt tudják, Istenhez kiáltanak, és Isten meghallgatta és megszabaditotta őket az ellenség kezéből.« De ha a prófétáknak nem hisz, ám lássuk, mit mondanak az apostolok? Pál apostol mondja: »Nequando det illis Deus poenitentiam ad cognoscendam veritatem, ut resipiscant a diaboli laqueis, a quo captivi tenentur ad ipsius voluntatem.« Ha az apostoloknak sem hisz, maga az Úr mondja: »Haec est hora vestra, et potestas tenebrarum« és »qui eruit nos e potestate tenebrarum, et transtulit in regnum filii claritatis suae.« De ezen potestas jogszerü is: »Discat . . . diabolum non solum potestatem, sed et justam habuisse in homines: ut consequenter et videat venisse utique in carne Dei Filium propter liberandos homines.«

De a megváltásban nemcsak az irgalmasság, hanem az igazságosság is kiviláglik. Krisztus azért jött a világra, hogy az Istennek elégtételt adjon az emberekért. A VI. fejezetben általában ezen tárgygyal foglalkozik sz. Bernát. A VII. fejezetnek az elején arról szól, hogy Krisztus nem annyira »ad instructionem nostram« jött e világra, mint inkább szeretetének bebizonyitására. Majd Abälard egy uj állitását czáfolja. »Cum solos — mondja Abälard — electos liberaverit Christus, quomodo eos diabolus possidebat, sive in hoc saeculo, sive in futuro magis, quam modo? Erre Bernát kö-

vetkezőleg felel: »Immo quia diabolus electos Dei possidebat, a quo sicut dicit Apostolus, captivi tenebantur, ad ipsius voluntatem; ut Dei propositum de ipsis impleretur, opus fuit liberatore. Oportuit autem liberari in hoc saeculo, ut liberos habeat in futuro.« De Abälard azon kérdést is felveti, hogy miután azon szegényt, ki Ábrahám kebelén nyugodott, hasonlókép az elátkozott gazdagot, gyötörte az ördög, birt-e az hatalommal Ábrahám és a többi kiválasztottak felett? »Nem birt, — mondja sz. Bernát — de birt volna, ha nem lettek volna megszabaditva a jövendőnek hite által, ahogy Ábrahámról irva van: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam. Propterea — folytatja tovább sz. Bernát — jam tunc sanguis Christi rorabat etiam Lazaro ne flammas sentiret, quod et ipse credidisset in eum qui erat passurus. Sic de omnibus electis illius temporis, sentiendum, natos quidem et ipsos, aeque ut nos, sub potestate tenebrarum propter originale peccatum: sed erutos antequam morerentur, et nonnisi in sanguine Christi. Scriptum est enim: Turbae autem quae praecedebant, et quae sequebantur, clamabant dicentes: Hosanna filio David, benedictus qui venit in nomine Dei.«

A VIII. fejezetben szól arról, hogy miért választotta Krisztus megváltásunknak ezen nehéz és fáradságos módját, midőn egyszerü akarata, sőt parancsa is elég lett volna arra. Maga Abälard veti fel a kérdést: »Quae itaque necessitas aut quae ratio, aut quod opus fuit, cum sola jussione sua divina miseratio liberare hominem a peccato posset; propter redemptionem nostram oportuit Filium Dei carne suscepta, tot et tantas inedias, opprobria, flagella, sputa, denique ipsam crucis ignominiosam et asperrimam mortem sustinere, ut cum iniquis patibulum sustineret?« »Respondemus — felel erre sz. Bernát — Necessitas nostra fuit, et necessitas dura sedentium in tenebris, et umbra mortis. Opus aeque nostrum et Dei ipsius, et sanctorum Angelorum. Nostrum ut auferret jugum captivitatis nostrae; suum, ut impleretur propositum voluntatis ejus: Angelorum, ut numerus impleretur eorum.« Bizonyitja ezután, hogy a megváltásnak gyümölcse a kien-

gesztelés. Azután fejtegeti azt, miként tetszhetett Istennek Krisztus halála. Nem a halál, hanem annak akarata tetszett neki, ki önként halt meg, aki halálával a halált legyőzte, az ártatlanságot helyreállitotta. A vér, mely kiontatott, elégséges volt, hogy kiontásának bűnét is eltörölje. Nem óhajtotta az Atya Isten a Fiának vérét, de a felajánlottat elfogadta.

E gyönyörű polémikus irat IX. fejezetében szól azután szent Bernát arról, hogy Krisztus nem egyedül instructionis nostrae causa, hanem megszabaditásunk végett jött e földre. S mert Abälard azt mondja: »Redemptio nostra est illa summa in nobis per Christi passionem dilectio«, felteszi Bernát azon kérdést, hogy Krisztus megváltása a kisdedekre nézve nem bir-e semmi értékkel? Hogy jussanak el Isten szeretetéhez azok, kik még saját anyjukat sem kezdték el szeretni! Mert Abälard idézett szavai szerint a kisdedekre nem áll a megváltás, mert nem birnak azon magasabb szeretettel. Miután ezt megczáfolni törekedett, végre bevégzi tractatusát: ». . . tria quaedam praecipua in hoc opere nostrae salutis intueor: formam humilitatis, in qua Deus semetipsum exinanivit: charitatis mensuram, quam usque ad mortem crucis extendit: redemptionis Sacramentum, quo ipsam mortem quam pertulit, sustulit.« Ennek fejtegetésével véget ér a tractatus. Az epilogusban újra a pápához fordul, elmondván, hogy noha Abälard irataiban még sok más, nem kevésbé rossz tétel fordul elő, ő azokra hely szüke végett nem reflektálhatván, csak némelyeket emelt ki azok közől.

Áttérek most azon működésére sz. Bernátnak, melyet ő Abälard ellen a nyilvánosság előtt kifejtett s mely végre Abälardnak 1141-ben a sensi zsinaton történt elitélésével végződött.

Abälard és Bernát már régebben érintkeztek egymással. Incze pápa kiséretében mindketten jelen voltak 1131-ben Maurigny kolostorban, midőn ott a pápa egy oltárt szentelt fel.[1] Theologiai nézeteik legelőször akkor jöttek összeütközésbe, midőn Bernát Parakletot inspiciálta, hova, mint fentebb emlitve

[1] Hofmeister i. m. II. 12. — Deutsch: Die Synode von Sens. 4—5.

volt, Heloise vonta meg magát apáczáival, midőn Argenteuilből kiüzetett. Bernátnak ekkor visszatetszett, hogy az apáczák az Úr imádságában nem a »panem nostrum quotidianum«-ot, hanem a »panem nostrum supersubstantialem«-ot imádkozzák. Erre Abälard levelet irt Bernátnak, melyben magának, miután az illető helynek jogosultságát bővebben fejtegette, azon jogot vindicálja, hogy tetszése szerint válogathassa meg azt, mi neki jobban tetszik, mert szerinte Bernát sem tesz másképpen.

Hogy mit irt Bernát ezen levélre, nem tudjuk; egyáltalában nem birunk adatokkal arra, miképpen vélekedett Bernát az első időkben Abälardról. Abälard arról panaszkodott később a historia calamitatumban, hogy Bernát ellenségesen lépett fel ellene, s sokban hozzájárult szerencsétlenségéhez. Némelyek azt vélik, hogy Abälard ezen historia calamitatummal magát részben igazolni akarta, hogy miért hagyta el kolostorát, melynek ő volt az apátja. Azután ismét fel akarta maga irányában hivni a figyelmet, miután már meglehetős hosszu ideig távol volt Párizstól, ott pedig a viszonyok azalatt gyökeresen megváltoztak. Azonkivül Abälard arra is törekedett, hogy a gondolkodás szabadságának előharczosául tekintsék, a fanatismus és ignorantismussal szemben, és ezen harczának martyrjául.[1] De mint mondám positiv adatokkal nem birunk sz. Bernátnak Abälardot illető nézeteiről a sensi zsinat előtt.

Az elhatározó küzdelmet sz. Bernát 1140-ben kezdte meg.

A támadást Vilmos, előbb a rheimsi St. Thierry kolostor apátja, később szerzetes a signyi cziszterczita kolostorban, kezdte meg, akit sz. Bernát annyira megkedvelt, hogy őt legbizalmasabb barátai közé számitotta. Ő neki ajánlotta két munkáját is, az apologiát, és a Tractatus de gratia et libero arbitriot.[2] Vilmos 1135-ben leköszönt apáti állásáról, és Signyben a cziszterczita szerzetbe lépett.

---

[1] Deutsch: Peter Abälard 42. s kk. oldal.

[2] Az apologia sz. Bernát munkái 1787-iki kiadásában I. 532—547.; a tractatus de gratia et libero arbitrio ugyanott 609—631.

Ez a Vilmos tehát egy munkájában Abälard irataiból egy hosszu sor tételt eretneknek nyilvánitott, s ezen munkáját szent Bernátnak és Gaufrid chartresi püspöknek megküldve, sürgetőleg felszólitotta őket, hogy vegyék oltalmukba a vallást és lépjenek fel Abälard ellen.[1]

Ezen levélre sz. Bernát sietett is válaszolni. Kijelenti, hogy ő is jogosnak és szükségesnek találja, hogy ez ügyben valami történjék. Miután saját itéletében nem igen bizik, szükségesnek találja, hogy ők ketten valahol összejőjjenek e felett tanácskozni. De ez husvét előtt nem történhetik meg. Eddigi hallgatását és türelmét azzal menti, hogy ő mindezeket eddigelé jórészt nem ismerte.[2]

Vilmosnak sz. Bernáthoz és Gaufridhoz intézett levele némely iró szerint nem privát jellegü, hanem egy szorgalmasan kidolgozott támadó irat, mely a nyilvánosságnak volt

---

[1] Abalardnak Vilmos által hibáztatott tantételei a következők:

1) Quod fidem definit aestimationem rerum quae non videntur.

2) Quod impropria dicit esse in Deo nomina Patris et Filii et Spiritus sancti, sed descriptionem hanc esse plenitudinis summi boni.

3) Quod Pater sit plena potentia, Filius quaedam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia.

4) De Spiritu sancto, quod non sit ex substantia Patris et Filii, sicut Filius est ex substantia Patris.

5) Quod Spiritus sanctus sit anima mundi.

6) Quod libero arbitrio sine adjuvante gratia bene possumus et velle et agere.

7) Quod Christus non ideo assumpsit carnem et passus est, ut nos a jugo diaboli liberaret.

8) Quod Christus Deus et homo non est secunda persona in Trinitate.

9) Quod in Sacramento altaris in aere remaneat forma prioris substantiae.

10) Quod suggestiones diabolicas per Physicam dicit fieri in hominibus.

11) Quod ab Adam non trahimus originalis peccati culpam sed poenam.

12) Quod nullum sit peccatum, nisi in consensu peccati, et contemptu Dei

13) Quod dicit concupiscentia, et delectatione, et ignorantia nullum peccatum committi; et hujusmodi non esse peccatum sed naturam. — Lásd Vilmos levelét. Opp. S. Bernardi I. kötet ep. 326.

[2] Ep. S. B. 327.

már szánva. Ezek azt is mondják, hogy a levél első fele teljesen sz. Bernát stylusára vall, továbbá még Vilmosnak sz. Bernáthoz való viszonya is arra mutat, hogy Vilmos sz. Bernát által bizatott meg, ezen vádirat szerkesztésével, és ehhez később Gaufrid is hozzájárult.[1]

Vajjon az összejövetel, melyet sz. Bernát Vilmoshoz intézett levelében említ, megtörtént-e vagy sem, azt nem tudjuk. Bernát ez időben Párisban időzött, Grimoard poitiersi püspök ügyében. Mindez nem lényeges a mi tárgyunkra nézve. Tény az, hogy Abälard Henrik sensi püspökhöz fordult,[2] kérvén őt, hogy egy disputatiót rendezzen közte és Bernát között, melyben ő Bernátnak ellene felhozott tételeit megczáfolhassa.[3] A püspök hajolt Abälard kérésére és a pünkösd utáni vasárnapot tüzte ki határidőül mindkét félnek.[4] Bernátnak nem volt szándéka a disputatióba belemenni. Incze pápához intézett levelében látszólagos okát adja ennek: nem akart megjelenni Sensben, miután ő »csak gyermek, az pedig (Abälard) ifjusága óta harczos férfiú.« Abälard mindenfelé azt hirdette, hogy ő Sensben meg fogja czáfolni Bernátot; ettől ugyan Bernát nem félt, de miután barátai féltek, hogy meg nem jelenése csak az ellenségnek fog használni, mégis elhatározta magát, hogy elmegy.[5] Elhatározását mutatja azon levél, melyet a püspökökhöz intézett, buzditván őket, hogy minél számosabban jelenjenek meg Sensben.[6]

Pünkösd octavája elérkezett. Nagy néptömeg gyült össze Sensben, jelen volt maga a király is.[7] Végre megér-

---

[1] Ugyancsak e szakaszban fejtegeti Deutsch, hogy miért választották ezen időpontot, hogy Abälard ellen fellépjenek.

[2] Hogy miért fordult Henrikhez lásd Deutsch: Synode etc. 19—20.

[3] Ep. S. B. 337. különösen a 2. §-t.

[4] Hogy miért tüzte ki Henrik e napot, azt ő maga mondja: »Illa vero die, scilicet, octava Pentecostes, convenerant ad nos Senonis Fratres, et suffraganei nostri Episcopi, ob honorem et reverentiam sanctarum, quas in Ecclesia nostra populo revelaturos nos indiximus reliquiarum « Ugyanott.

[5] Ep. S. B. 189. §. 4.

[6] Deutsch: Synode 21. Az idézett levél sz. Bernát 187. sz. levele.

[7] Otto freisingi püspök szerint Theobald champagnei gróf is ott volt:

kezett Bernát is, kiről hosszabb ideig bizonytalan volt, vajjon eljön-e. Az előrekitüzött napon végbement az ünnepély, melyről fentebb volt említés. Ezen Bernát prédikált. Utána reggelihez gyültek össze a főpapok, s ezután egy tanácskozás tartatott, melyen a következő napon követendő eljárást beszélték meg. Abälard ebből ki volt zárva. Az értekezleten[1] felolvastatta Bernát Abälard egyes tételeit s azokra megtette a maga észrevételeit, mire a püspökök itéletöket kimondották az illető tételek felett.[2] Igy már előre ki volt mondva az itélet, s Bernát nyugodtan nézhetett a bekövetkezendők elé.[3]

Másnap, 1141 május 26-án[4] megkezdődtek a zsinati tárgyalások. Az istentisztelet után megnyittatott a zsinat. A jelenvoltak közül felemlittetik maga a király, a rheimsi érsek több suffragan püspökével, Vilmos neversi gróf, azonkivül sok más tudós férfiú és pap.[5] A zsinat lefolyásáról a következőket mondhatjuk.

Miután a zsinat megnyittatott, azonnal a tárgyalásokhoz kezdtek. A tárgyalások menete így volt megállapitva:

---

». . . presentibus Lodewico rege Theobaldoque Palatino comite et aliis nobilibus, de populoque innumeris.« Gesta Frid. lib. I. c. 50. (48.)

[1] Ezen értekezlet teljesen magánjellegü volt, melyen Bernát a tényleges tárgyalás előtt a biráktól itéletet törekedett kieszközölni, mely kezüket a további dolgokra nézve megkösse, s őket moraliter kötelezze. Nem a zsinat itélte el Abälardot, hanem egy privát értekezleten összegyült püspökök. Ezen eredményre jut Deutsch idézett művében, melynek 27—40. lapján kritikai birálat alá veszi mindazon forrásokat, melyek alapján a zsinat lefolyását előadta. Ezen kritikai fejtegetéseket csak emlitem itt, bővebben nem terjeszkedem ki rájuk: az túlhaladná ezen értekezés keretét.

[2] Deutsch: Synode etc. 23. old.

[3] Ugyanott.

[4] A zsinatot ezen napra teszi, s állitását bizonyitja is Deutsch i. m. 50—4. oldal.

[5] »Convenerunt autem praeter Episcopos et Abbates, plurimi viri religiosi, et de civitatibus Magistri scholarum, et clerici literati multi; et Rex praesens erat.« Ep S. B. 189. §. 4. — A neversi gróf és a rheimsi érsek jelenlétét említi Ep. S. B. 337. §. 3. — A párisi és neversi püspök ekkor alkalmasint Rómában volt. V. ö. II. Incze bulláját Jaffé Reg. No 8139 (5794.) april 30-ról, datum Laterani.

felolvastatnak Abälard tanai, mire felszólittatik, hogy vagy vonja vissza azokat, vagy pedig bizonyitsa be valóságukat. Bernát maga rövid szavakkal kezdte meg a tárgyalást, s felszólitá Abälardot, a mindjárt felolvasandó tanokat visszavonni, vagy megczáfolni. Midőn beszédét bevégezte, megkezdődött az inkriminált helyek felolvasása. De ekkor egy nem várt esemény hirtelen egész más fordulatot adott az ügyek menetének. Alig kezdték meg a felolvasását az illető helyeknek, Abälard felemelkedve kijelenté, hogy a pápához appellál, s ezen kijelentés után odahagyta kisérőivel együtt a zsinatot.[1]

Hogy mi indithatta Abälardot ezen cselekedetre, az sokáig rejtély volt. Hisz az alkalom megvolt, hogy magát védje és igazolja. Azután meg ő maga kérte ezen zsinatot tanai felülvizsgálása végett, s most egyszerre ott hagyja és appellál a pápához. Ékesszólásánál fogva, melyet tőle senki sem tagadhat meg, könnyü lehetett volna neki a védekezés. Freisingi Otto szerint a népnek felkelésétől tartott, s azért appellált,[2] de sok ideig e pontról semmi bizonyosat nem tudtak. Ujabban Deutsch történetbuvár adott erről egy magyarázatot, melyet általánosságban elfogadtak. Deutsch a dolgot igy magyarázza: Abälard tudomással birt azon tanácskozás határozatairól, melyeket előtte való nap hoztak. Tudta azt is, hogy a püspökök már pártot formáltak ellene, s igy védekezése nagyon kétes eredménynyel bir. Nem volt más menekülése, mint hogy Rómába appellál, a bibornokok között több barátja lévén, kikről feltehette, hogy talán nem fogják őt cserben hagyni.[3] Megvallom, hogy noha a Deutsch által felhozott okok több valószinüséggel birnak, mint pl. Freisingi Ottóé, azért ezek Abälard eljárását még nem igazolják teljesen. Hogy ő tudta, hogy a zsinat hangulata kedvezőtlen reá nézve, az valószinü. Tudta tehát azt is, hogy védekezése úgy sem fog neki használni. Tehát Ró-

[1] Ep. S B. 189. §. 4.; 191. §. 2.; 337. §. 3.

[2] ». . . seditionem populi timens, apostolicae sedis presentiam appellavit.« Gesta Frid. lib. I. c. 50. (48.)

[3] Deutsch: Synode 24–6. old.

mábá appellált, megakadályozván azt, hogy a zsinat jogérvényes határozatot hozzon ellene. De mit ért el ezen appellatióval? Igaz ugyan, hogy a bibornokok között Rómában barátai voltak, kik esetleg megtesznek minden tőlük kitelhetőt, hogy a veszedelmet, ha nem is egészen, legalább részben elháritsák feje felől. De másrészt tudhatta azt, hogy Bernátban oly ellenfele van, ki a pápára rendkivüli befolyással bir s ki ezen befolyását fel fogja használni arra, hogy a pápa minden ellenkezés daczára is őt elitélje. Meglehet, hogy azon reményben tette az apellatiót, hogy a curia az ügyet revisio alá fogja s akkor talán olyanok fognak felette itélni, kiknek hangulata reá nézve nem oly kedvezőtlen. De nem szabad elfelednünk, hogy itt volt még szt. Bernát, ki minden követ meg fog mozditani, kedvező itélet esetén apellálni a pápához, s ekkor, miután a végelhatározás fine finali mégis csak a pápa kezében van, ez pedig Bernát befolyása alatt áll: az itélet Abälardra nézve mégis csak kedvezőtlen lett volna. Nekem úgy látszik, hogy Abälard ezen appellálással csak időt akart nyerni s talán a viszonyokat összekuszálni. Meglehet, hogy azon reményben ringatta magát, hogy sikerül a pápát a maga részére kedvezőleg hangolni, de a fentebb emlitett viszony Bernát és a pápa között, melyről minden bizonynyal neki is tudomása volt, ezt előre is kizárta.

Bármint legyen, Abälard appellatiója a zsinatot is meglepte. De azért folytatták a tárgyalást. Az apellatiót legkevésbé sem tartották jogosultnak,[1] de mégis a szentszék iránti respectusból nem merték az appellatiót teljesen ignorálni. Ennélfogva Abälard személyét illetőleg határozatot nem hoztak, de tanai elitélésében nem érezték magukat akadályozva. Így tehát Bernát folytatta is előadását Abälard tanait illetőleg.[2] Ennek megtörténte után a zsinat Abälard tanait eretnek tanoknak nyilvánitotta.[3] Ezzel a

[1] »Cum autem . . . appellatio ista minus canonica videretur . . .«! Ep. S. B. 337. §. 4.

[2] Ezen előadás képezi a 190. epistolát, vagy a »Tractatus contra quaedan capitula errorum Abaelardi«-t, melyről már fentebb volt szó.

[3] Ep. S. B. 189. §. 4.; 191. §. 2.; 337. §. 4.

zsinatnak vége volt s most már Román volt a sor, megtenni a magáét. Hogy pedig a kuria határozata nem fog a zsinatéval ellenkezni, arra Bernát személye elegendő kezességet nyujtott.

Így most az egész ügy eldöntése a pápa határozatától függött. Ezt tudva természetesen mindkét fél kézzel-lábbal törekedett, hogy saját ügyét juttassa diadalra. Sz. Bernát több levelet intézett úgy a pápához, mint a bibornokokhoz, úgy testületükhöz, mint egyesekhez.[1] Valamint a pápához intézett levelekben erélyesen sürgeti a pápának határozatát ez ügyben, figyelmeztetvén őt kötelességére s felhíván annak teljesitésére, ép oly hangon beszél a bibornokokhoz intézett levelében is. Nem mond el mindent a levelekben, amit el akar mondani, bővebben, szóval, levelének átadója fogja őket informálni.[2] Ez a franczia Miklós az Arremarense monasterium szerzetese, Bernát secretariusa.[3] Ezt szemelte ki Bernát hirnökéül s ez el is járt küldetésében.

[1] Ezen levelek a következők:

1) Ep. 188. Ad episcopos et cardinales curiae. Monet ad vigilandum adversus Petri Abaelardi errores.

2) Ep. 192. Ad magistrum Quidonem de Castello. Monet cam ita diligere, et fovere Abaelardum, ut tamen errores ejus non foveat.

3) Ep. 193. Ad magistrum Ivonem Cardinalem Indignum esse ut Abaelardus in Romana curia fautores inveniat.

4) Ep. 331. Ad Stephanum Cardinalem et Episcopum Praenestinum Ejusdem argumenti.

5) Ep. 332. Ad Q. Cardinalem. Item contra Abaelardum.

6) Ep. 333. Ad Q. Cardinalem. Ejusdem item argumenti.

7) Ep. 334. Ad Quidonem Pisanum. Contra eumdem Abaelardum.

8) Ep. 335. Ad quemdam Presbyterum Cardinalem. Item contra Petrum Abaelardum.

9) Ep. 336. Ad quemdam abbatem. Ejusdem argumenti.

10. Ep. 338. Ad Haimericum cardinalem et cancellarium. Petro Abaelardo, haereseos convicto, non debere apud Cardinales, et curiam Romanum patere refugium.

[2] Ezt több helyen mondja pl. a 336. levélben és a 338-ban, hol meg is nevezi ezen átadót.

[3] L. róla Mabillon praefatióját sz. Bernát munkáinak II. kötetéhez (a III. részhez). §. 36—52.

Ámde mig Bernát így működött, addig Abälard sem maradt tétlen. Maga Abälard késlekedett személyesen Rómába menni. Meglehet, hogy barátainak interventiójában bizott, meglehet, hogy nem hitte azt, hogy Rómában kihallgatás nélkül itéljenek el valakit, vagy pedig betegsége akadályozta az utazásban; elég az hozzá, hogy halogatta római útját. Ezalatt Rómában a határozás megtörtént, még pedig, mint előrelátható volt, Abälardra nézve elég kedvezőtlenül.

Magáról a Rómában folyt tárgyalásokról absolute semminemü kútforrásokkal nem rendelkezünk, s így csakis a végeredmény, az apostoli szék itélete az, amit birunk.

Mint emlitettük, 1141. május 26-án tartatott meg a zsinat Sensben, hol Abälard elitélése végbement. Ugyanaz év jul. 16-án kelt II. Incze pápának két bullája, melyekben Abälard tanait elitélte. Az első bullát Henrik sensi, Sámson rheimsi érsekek és azok suffraganusaihoz, nemkülönben sz. Bernáthoz intézte. Általános dolgokról beszél eleintén, felsorolja azon eretnekeket, kik zsinatokon elitéltettek, végre áttér Abälardra. Megerősiti, miután a püspökök és bibornokokkal tanácsot tartott, a zsinat határozatát; kárhoztatja föltétlenül Abälardnak összes pervers dogmáit, s tanainak követőit és védelmezőit a hivők közösségéből kizárva, őt magát is egyházi átok alá veti.[1]

Második ugyancsak julius 16-án kelt és Sámson rheimsi, Henrik sensi érsekekhez és sz. Bernáthoz intézett bullájában pedig meghagyja nekik, hogy Abälard Pétert (és Bresciai Arnoldot) ott, ahol jobbnak látják elzárassák, iratait pedig bárhol találják elő, elégessék.[2]

[1] ». . . communicato fratrum nostrorum Episcoporum et Cardinalium consilio, destinata nobis a vestra discretione capitula, et universa ipsius Petri perversa dogmata sanctorum canonum auctoritate cum suo auctore damnavimus, eique tamquam haeretico perpetuum silentium imposuimus. Universos quoque erroris sui sectatores et defensores, a fidelium consortio sequestrandos, excommunicationisque vinculo innodandos esse censiumus.« Lásd a bullát ep. S. B. 194 alatt és még Otto Fris. Gesta Frid. lib. I. c. 50. (48.)

[2] Lásd a bullát a sz. Bernát munkái első kötetéhez csatolt jegyzetekben, 153. oldal. »Per praesentia scripta fraternitati vestrae mandavimus, quatenus Petrum Abaelardum, et Arnoldum de Brixia, perversi dogmatis fabrica-

Abälard azidőtájt, midőn a pápai elhatározás megtörtént, Clunyban időzött. Rómába akarván utazni, útközben megbetegedett, és kénytelen volt Clunyban megállapodva, ott egy ideig tartózkodni. Itt irta meg valószinüleg »Apologia, seu confessio fidei« cz. munkáját, melyben nem ismeri ugyan be tanainak téves voltát, de nem is törekszik ellenfeleit megczáfolni. Az egész apologiát általában békülékeny szellem lengi át, amit valószinüleg Péter clunyi apát befolyása okozott.[1] Úgy látszik Abälard már akkor gondolkodott a felől, hogy kibékül Bernáttal, s így a reá mért büntetést is enyhiti. De már későn volt, mert már megérkezett Rómából azon bulla, mely őt elzárásra itélte. Igy tehát nem habozott sokáig. Akár Rainald citeauxi, akár Péter clunyi apát tette meg az első lépéseket, vagy Bernát saját intentiójából történt-e, elég az hozzá, hogy az összejövetel Bernát és Abälard között megtörtént. Erre Péter apát egy levelet intézett a pápához, melyben kérte őt, engedné meg, hogy Abälard élete hátralevő részét Clunyban tölthesse. Ebbe Incze pápa úgylátszik beleegyezett.[2] Clunyban töltötte azután Abälard életének hátralevő rövid idejét. Nemsokára 1142. április 21-én meghalt. Apátja Péter által szerkesztett sirirata szerint ő mindent legyőzött eszének és ékesszólásának ereje által, de akkor győzött le valóban mindent, midőn clunyi szerzetessé levén, Krisztus valódi philosophiájához tért át.

(Folyt. köv)

tores, et catholicae Fidei impugnatores, in religiosis locis, ubi vobis melius visum fuerit, separatim faciatis includi, et libros eorum ubicumque reperti fuerint, igne comburi.«

[1] Deutsch i. m. 43—4.

[2] Erre enged következtetni Abälard sirirata, melyet maga Péter apát irt: »Cum Cluniacensem monachum, moremque professus . . .« Idézve a sirirat Neander i. m. II. 40. old. a jegyzetben.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

### *E)* A kolozsi főesperèsség.

A kolozsi főesperesség a három Szamos felső vidékére terjed ki, s a mező-örményesi és tekei járásokat kivéve, magában foglalja mai Kolozsmegyét. A kolozsi főesperest már III. Incze pápa 1199-ben kelt levelével, összes javaival együtt pártfogásába veszi.

A főesperesek jövedelmi forrásai nálunk a püspökségek dézmajövedelmével kapcsolatban voltak, miről IX. Gergely pápa fennidézett levele is emlékezik. Szabály volt, hogy a dioecesis határai között, a megállapitott szokás szerint, a lakók dézmát fizetnek, minek három negyedrésze a püspököt, egy negyedrésze pedig a főesperest illette, de ez köteles volt ezen »archidiaconalis quarta« egy negyed részét községenként a plébánosoknak meghagyni. Minthogy a dézmaszedés joga, mint a jus dioecesanum ismertető jellege, a püspököt illette ugyan, de a püspökök a dézma szedést községenként arra felhatalmazott, vagy kirendelt emberek közbejöttével gyakorolták, vagy a dézmajogot bizonyos határozott összegért árendába adták, s az ily árendát haszonlesö, főleg hatalmas, befolyásos emberek megragadni, és annak révén nagy haszonra jutni törekedtek; azért nem csoda, ha a dézmaszedés körül ősi időktől fogva, mindenütt számos panaszok merültek fel. Ezek megszüntetésére sem egyházi censurák, sem királyi rendeletek nem voltak sikeresek. Ilyen természetü panaszok hangzottak gyakran az erdélyi hegyek között is, s főleg a szászok lázas jelenetekben éreztették, hogy nekik a dézma, ha azt mások ja-

vára kell fizetniök, sehogy sem tetszik. Ha főembereik nem kerithették kezökre a dézmaszedést, lázitottak a dézmaszedés ellen, s annak árát vagy lenyomni vagy beszedését lehetetlenné tenni törekedtek. A sok helyett csak egy esetet emlitek éppen Széchy András püspök korából, ki midőn a püspöki szék közelében eső Springi dekánátus dézma-jogát árendába adni törekedett, a főbb szászok azt potom áron akarták megkeriteni, de András püspök őket elkerülve az árendát másoknak adta. Erre az előkelő szászok, többen egyetértve, községről-községre jártak s a papoknak éppen úgy, mint a hiveknek, megtiltották, nehogy ők a dézmát haszonbérbe vegyék, vagy valahova szállitsák; vagy a bérlőket, dézmahordó szekereket s eszközöket befogadják, mert amint mondák: a püspök köteles a dézmát a saját szekerein, miket faluról-falura küld, beszedetni s idegeneknek közreműködni nem szabad. Eme furfang emlékét fenntartja András püspöknek a Kelneki Dániel fiai Miklós és Mihály s társaik ellen a gyulafehérvári káptalan előtt tett protestátiója 1334-ben jul. 29-én. (Furc. 4. num. 43.)

Egyébiránt az archidiaconusoknak még az úgynevezett »cathedraticum«-ban is részök volt. Ezen jövedelmet, (a püspöki szék iránti engedelmességnek, mérsékelt adóban való kifejezéseként) a főesperesek szedték be. A XIV. század elején ez évenkint 30—40 denár volt, mely illetéket, midőn a főesperesek között éppen a kolozsi főesperes száz denárra, sőt Ágoston kolozsi főesperes 1446-ban, midőn már minden arany forint egyszáz denárt ért (lásd Mátyás király 1467. évi levelét a székelyek grófjához, mi megvan a beszterczei levéltárban), többre (több aranyforintra is) felcsigázni törekedett, a kolozsmegyei papság nyilt panaszokban tört ki és ügyét az erdélyi nemeseknek Tordán tartott gyülése elébe vitte, hol Ágoston kolozsi főesperes ellen, (ki nemsokára győri püspök lett), Herepei Márk és Sáromberki Miklós alvajdák a nemesek helyeslésével mondottak itéletet. Péter mócsi (vagy talán helyesebben: mákoi) és György rődi plébános adták elő a panaszt s hivatkoztak Máté erdélyi püspöknek 1446. és Palócz György 1422. évi leveleire,

melyekben meg van tiltva, nehogy a kathedrátikum egyszáz denárnál magasabbra emelkedjék. Azért az alvajdák a papság kérelme szerint visszautasitják Ágoston főesperes követelését, kijelentvén, hogy az ország nemesei lévén a pátronusok, nehogy az ő plébánosaik a kathedratikum felemelt fizetése miatt le legyenek nyomva, ezeket védelmökbe veszik s amely főesperes száz denárnál többet követelne egy plébánostól, az nem a püspök vagy érsek előtt a papok, de az erdélyi generalis gyülésben a nemesek ellen tartozik pert inditani, akik az illeték felemelését nem engedik. (Az ezen ügyre vonatkozó adatok a kolosmonostori levéltárban Kolozsvártt vannak.)

A pápai tizedszedés korában kolozsi főesperes volt Toroczkói Mihály, egyuttal, mint minden erdélyi főesperes, a gyfehérvári káptalannak tagja.

A kolozsi kerület plébániái a következők:

1. Bagun = *Bábony*, Kolozsmegyében, Jegenye fiókja; papja István csak a II. évben van emlitve 22 denár befizetéssel, 1333-ban.

2. Bald = *Báld*, Kolozsmegyében, Mócs fiókja; papja fizetett a III-ik évben 2 garast és 14 denárt; ismét 35 denárt, 1334-ben.

3. Banabyky, Banabiky = *Bányabük*, Torda-Aranyosmegyében, Tur fiókja. Papja Szász András fizetett I. 90 denárt, II. 10 garast és 1 denárt, 1332—1333-ban.

4. Bare, Bark, Pare = *Báré*, Kolozsmegyében, Mócs fiókja. Papja Péter II, 90 denárt és 1 garast, III. 2 garast, ismét 3 garast, 3 denárt; IV. 1 garast és 4 denárt fizetett 1332—1335-ben.

5. Berekenes, Bereknes, Berenknes = *Berkenyes*, Kolozsmegyében, Mócs fiókja. Papja László II. 49 új banalist, ismét 20 új és 20 kicsi banalist, II. 4 garast és 15 keresztes banalist; III. 27 denárt, ismét 5 garast, IV. 4 garast és 6 denárt fizetett 1332 - 1335-ben.

6. Clus, Klusakna = *Kolozs*, Kolozsmegyében. Már András király 1291-ben a kolozsiaknak különféle szabadal-

makat adott. (Codex Diplom. VI. l. 106.) Régi sóbányatelep volt, mely 1310-ben névszerint meg van emlitve. (Frivaldszky Mineralogia 208.) A pápai tizedfizetéskor papja vala 1332—1335-ben Tamás, ki I. 80 új banalist, ismét 20 garast, II. 16 garast, III. 8 garast, IV. 8 garast fizetett. 1469-ben György kolosi főesperes beigtatást nyer a kolozsi halastó birtokába. (Kolosm. levéltár.) 1472-ben Domokos plébános megvásárolja 20 aranyforinton a kolozsi halastavat. (Cister Kolos. f. 1. num. 45.) Ezen halastó sok kézen forgott s pereket okozott.

7. Clusuar, Klusuar, Cluswar, Cluzuar = *Kolozsvár*, Kolozsmegye főhelye. Már a római korban szerepel, mint Colonia Napoca (Mommsen Corp. Inscription. Latin. III. 169.) A XII. században magyarok és szászok laknak benne. 1192-ben a kolosmonostori apátság, 1275-ben az erdélyi püspökség kapja királyi adományba. (Codex diplom. V. II. 254. és Cista Capituli Albens. f. 3 num. 43.) Ugyanezen évben István király a városnak szabadalmakat enged, miket 1316-ban Károly király is megerősit. (Codex dipl. VI. II. 44.) A szabadalmak közt van a város plébánosválasztási joga is. 1313—1324-ben Benedek volt a plébánosa. (Anjou-Okmánytár I, 304.; Codex diplom. VIII. I. 586.)

A pápai tizedfizetés idejében 1332—1337-ig papja volt István, ki 5 ferto ezüstöt (sine kuntino), II. két és fél márka ezüstöt, III. 56 garast és 1 fertot (minus sectino), ismét 80 garast, IV. 30 garast és 10 pensa denárt fizetett. Volt kórháza is rendes lelkészszel, kinek neve Helvik s az első befizetésnél ő is fizetett 40 banálist. 1335-ben Pál (Centuria O. num 54.), 1377—78-ban Miklós plébános működik a városban. A szent Mihály egyház 1387, 1397 és 1409 években, valamint a szent Jakabról nevezett kápolna is bucsuengedélyt kap, miről a plébánia levéltárának okmányai vannak. 1408—1414-ig Krisztián a kolozsvári plébános, ki kötelezve van egy szőlő és két mészárszék jövedelme fejében még egy káplánt tartani, s bizonyos alapitványi miséket elvégezni. 1428-ban János kolozsvári plébános, medicinae doctor, perel az ottan lakó Domonkos rendü szerzet priorjával a parochia jogaiért,

miről a plebániai és a kolozsmegyei levéltár tanuskodik. 1453-ban Gergely plébános köteles a szent Péter templom részére magyar káplánt tartani. Pál pápa 1456—1466-ban rendezi a parochialis functiokkal szemben a városi szerzetes rendek viseletét. 1503-ban Bocskay Miklós erdélyi püspök a kolozsvári plébániának azon privilegiumot adja, hogy tiz forinton alóli értékü perekben itéletet mondhasson. A városban dominikanus, karmelita, agustinianus, franciscanus és minorita szerzetesek, harmadrendü Ferenczes-apáczák, Pálosok és ispotályosok is laktak. A XVI. században ezen intézmények nagy kárt szenvedtek s a plébánia megszünt. Az új evangelium világánál felmelegedett kolozsvári magisztratus pedig leromboltatja a szerzetesek templomaiban levő oltárokat és művészi diszitményeket, fizetvén e nemes munka napszámosait »Kőmives Benedeket és Györgyöt« »pro labore in destructione altarium Claustrorum«, amint a városi sáfár ma is meglevő számadási könyve, ad majorem reformationis gloriam, bizonyságot teszen műkedvelő foglalkozásról. — 1556-ban, a katholikus intézmények elnyomatásának évében.

Sok klastrom lévén Kolozsvárt, sok munkája lehetett a nemes magisztratusnak, ha mindjárt Heltai Gáspár lett volna is a tanácsosa, kit méltatlanul nevezett Károlyi Péter váradi ev. ref. pap »Midas alter Claudiopolitanus«, »Kolozsvári Midás«-nak.

8. Cyre lásd Thure, Dezmer, Dozmer, Ezmer, Ziner = *Dezmér*. Kolozsmegyében, ma Kolozsvár fiókja; papja Márk 1332-ben I. 50 új banalist, ismét 20 új és 10 kicsi banalist; II. Istvon 12 keresztes banálist III. 4 garast fizetett 1333—1334-ben.

Dinsta lásd Vista.

Dozmer lásd Dezmer.

9. Drau; ma ismeretlen, ha csak nem Gegenye fiókja, *Darocz* nevü falu lappang alatta. Papja István csak a III. évi befizetéskor fizetett 24 denárt 1334-ben.

Ezmer lásd Dezmer.

10. Fenes = *Szász-Fenes*, Kolozsmegyében. Papja Miklós III. 48 régi banálist fizetett 1334-ben. 1508-ban Gyalui

Dénes volt fenesi plébános, kit Perényi Imre palatinus, fia Ferencz erdélyi püspök tekintetéből erdélyi káptalani tagnak nevez; a káptalan e kinevezést elfogadja és Dénest beigtatja. Ugylátszik a püspök átruházta a kinevezési jogot atyjára a palatinusra. (Tabular. Albense.) Szász-Fenes régi birtoka az erdélyi püspökségnek.

11. Feyerd, Fyerd, Pheyerd, Veyerd = *Fejérd*, Kolozsmegyében; Kajántó fiókja. 1332—1333-ban Papja János I. 80 új banalist, II. 7 garast és 36 kolozsvári banalist; 1334—1335-ben István III. 30 denárt, IV. 7 garast és 9 denárt fizetett. Régi kis, de gót styljából kivetköztetett temploma ma is használatban van. Régi harangjának érdekes felirata ilyen: »Christus Rex venit in pace. Homo factus est. — 1523.« (Erd. ev. ref. Névkönyv 1872) »Kisded, eredeti góth styljából kivetköztetett temploma megnyittatván, most használható (ev. ref.) állapotban van.« »Harang csak egy van, melyen ily felirat van: »Christus rex venit in pace. Homo factus est. M. 523.« (Erdélyi ev. ref. 1872. évi Névkönyv.)

12. Georgii villa = *Györgyfalva*, Kolozsmegyében; papja volt Criccius, fizetvén II. 36 denárt, III. 1 garast és 11 denárt, 1332—1334-ben.

Gezev lásd Kezev.

13. Gyalo, Gyalov, Gylaov = *Gyalu*, Kolozsmegyében, Szász-Fenes fiókja. Papja volt Mihály 1332—1336-ban és fizetett II. 20 garast és 2 pensa denárt, III. fizetett, de mennyit? nincs feljegyezve; ismét 32 garast és 3 pensa denárt; IV. 12 garast, V. 70 denárt és 10 garast.

Gyalu az erdélyi püspökség régi birtoka és magva volt a gyalui uradalomnak, mely több faluból állott. (Cista Capituli Alb. f. 3 num. 5.) 1304-ben plébánosa volt Miklós, ki Niger Tamástól megvette a Gerecse nevü földet. (Cista Kolos f. 2. num. 4.) 1355 János gyalui plébános az erdélyi püspöknek, Szécsi Andrásnak meghatalmazottja jelen van, midőn Kegye birtokát Kegyei Márton kicseréli valami Kolosvártt levő püspöki kuriával. (Centuria O. num. 4) 1446-ban Benedek gyalui plébános és gyalu kerületi alesperes közjegyző előtt átiratja Máté püspök levelét a kolozsmegyei papok kathe-

dratikum-fizetéséről, melylyel évenként a kolozsi főespereseknek tartoztak. (Kolosm. levéltr.)

Gylaov lásd Gyalo.

14. Kamaras = *Vajda-Kamarás*, Kolozsmegyében, ma Mócs fiókja. Papja volt 1333-ban Péter, ki 16 új banalist, 1334—35-ben Mihály, ki 4 garast, ismét 2 garast, végre 3 garast fizetett.

15. Kapous, Kapus = *Nagy-Kapus*, Kolozsmegyében, Jegenye fiókja. Papja 1332 – 1335-ben Domokos, ki I. 23 garast, II. 16 garast. Ekkor fizet »cum suo vicario«, azaz helyettesével együtt III. 3 garast, IV. 7 garast, V. ismét 12 garast fizetett. Már 1282-ben László király Kapust az erdélyi püspökség birtokai között emliti. 1500-ban már Nagy-Kapusnak nevezi a kolozsmonostori konvent, elbeszélvén, hogy az az erdélyi püspöknek birtoka s hogy bizonyos Gesztvágyi Benedek a püspökségnek Gyaluból ide küldött boros hordóit lefoglalta. (Kolozsmonost. ltr. E. num. 41.) Igen természetes, hogy ez ellen »protestálni« kellett a kolozsmonostori konvent előtt.

»Régi temploma a közelebbi időkben egészen újra épült s a régiből csak egy szép faragványu portále, melyből a régi templomnak régiségére bizton következtethetni, maradt meg, a nyugati *falba vakolva.*

Nagy-Kapus közelében fekszik *Kis-Kapus*, melynek temploma a »késő góth kornak csinos műemléke; szentélye nyolczszögből képezett három oldallal záródik; diadalive csúcsíves; ilyen boltívezete is, melynek közép henger és két melléktoronynyal tagozott hevederei egyszerü gyámkövekre nyugasztvák; paizs alaku zárköveinek egyikén a Gyerőfi-család czimere van dombor metszettel bevésve. A szentély külső része körül levő gyámoszlopok egyik vizvezetőjén 1441. évszám látszik. A templomtól távol benn a faluban (mert a templom künn az erdő szélén van) egy fa torony van s ebben ily feliratu harang: In virtute tua Chr. fiat pax. 1527.« Így az Erdélyi ev. ref. 1871. évi Névkönyv.

16. Kezev, Kezu, Kezy, Gezev = *Keszü*, Kolozsmegyében, Mócs fiókja; papja János 1332—1335-ben fizetett

I. 16 új Banalist, II. 15 keresztes denárt, III. 12 denárt és 9 montan denárt; ismét 8 keresztes és 9 kicsi denárt, IV. 26 denárt.

»Temploma elég jó ó-korbeli róm. kath. lehetett, mire vezet egy viztartó kőveder a papi telken.« Erd. ev. ref. Névkönyv 1887.

Klusuar lásd Clusuar.

Klusakna lásd Clus.

17. Legen, Legun = *Magyar-Légen*, Kolozsmegyében. Mócs fiókja. Papja Pál 1332-ben fizetett 40 új banalist, János pap 1333-ban fizetett 10 keresztes és 10 közönséges denárt. 1334-ben Briccius fizetett 7 kicsi denárt. 1345-ben már az erdélyi püspök birtoka zálog czimen. (Cista Capituli fasc. 6. num. 25.)

»Csak annyi bizonyos, hogy a reformáczió itt magyar községet s abban góth stylben épült kőtemplomot talált, mire mutatnak a mostani templom kőfalába rakott egyes faragott kövek. Mert megjegyzendő, hogy a mostani templom annak köveiből épittetett később, vagy a XVI. század utolsó felében, vagy a XVII. század elején.« Erd. ev. ref. Névkönyv 1886.

18. Leta = *Magyar-Léta*, Kolozsmegyében, Magyar-Fenes fiókja. Papja Demeter 1335-ben a harmadik befizetési évben 30 denárral van bejegyezve.

19. Lona, Noe = *Szász-Lona*, Kolozsmegyében, Szász-Fenes fiókja; ezen birtokot, »mely Gyalu és Fenes között fekszik«, Mikud bán 1288-ban a szomszéd Garab nevü kolostor patronatusi jogával együtt Péter erdélyi püspöknek adta az Aranyos melletti Szent-Királyért s egyszersmind zálogba lekötötte Almás falut is, hol Szent-Demeter tiszteletére kőből épült egyház állott. (Cista Capituli. f. 5. n. 12.) Ugyanezen Garab monostornak 1340-ben papja István, kit a Zichy-okmánytár I. 587. így nevez: »Stephanus abbas ecclesie b. Margarete virginis et martiris de Garab.« Lona papja 1332—1333-ig János vala, fizetvén I. 20 új banalist, ismét 40 új banalist és 40 denárt, II. 7 garast.

»Templomának épitési stylja, alakja, bár idők folya-

mán eredeti alakjából némileg kivetköztetett, a XV. századra mutat; erre utal régi barát-minuskel betükkel feliratos harangja: »Christus rex venit in pace. Deus homo factus est. 1482.« Erdélyi ev. ref. 1871. évi Névkönyv.

20. Malnuspetri; ma ismeretlen, hacsak nem *Nagy-Kis-Petri*, Kolozsmegyében, Jegenye fiókja. Ennek papja Márton 1335-ben, a IV. befizetési évben fizetett 1 garast és 10 banalist. »Nagy-Petri templomának alakja, épitési stylja a XV. századra mutat és Kis-Petri templom alakja épitési stylja a XV. századra mutat«, iratja az erdélyi ev. ref. Névkönyv 1872-ben, 15., 16 lapon.

21. Mera = *Méra*, Kolozsmegyében, Bács fiókja. Papja Imre 1332-ben fizetett I. 56 új banalist; 1333-ban Domokos fizetett 3 pensa denárt és 20 denárt; aztán 1334-ben Péter pap fizetett 3 garast és 5 montan denárt, végre Imre pap: 20 új denárt.

22. Moch, Mooch = *Mócs*, Kolozsmegyében. Papja János 1332—1335-ben fizetett I. 60 új banalist, ismét 80 új banalist, II. 80 keresztes banalist. III. 7 garast, ismét 8 garast, IV. 10 garast. Mócs filiája Magyar-Palatka, melynek »régi temploma ajtaja felett e sor áll: JesVs nazarenus reX IVDeorVM« — 1530. Erd. ev. ref. Névk. 1885.

23. Mochkas, Mockas = *Szent-Márton-Macskás*, Kolozsmegyében, Kajántó fiókja. Papjai fizettek: Lőrincz I. 26 új és 14 liliomos banalist, II. 26 kolozsvári denárt; Pál pedig fizetett III. 2 garast 1332—1334-ben. E községnek más neve is volt régebben; legalább a Cista Comitatus Doboka f. 3. num. 6. alatt így van nevezve: »Botos-Macskás.«

Mockas lásd Mochkas.

Mooch lásd Moch.

Noe lásd Lona.

24. Ohcum = *Ajton*, Kolozsmegyében, papja Tamás 1334-ben fizetett 40 új denárt

25. Oláfenes, Olafanes, Olasfernes = *Oláh-Fenes*, ma *Magyar-Fenesnek* nevezve; Kolozsmegyében. Plébánosa volt Pál, ki I. 35 új banalist, ismét 45 új banalist, III. 10 garast és 7 keresztes denárt, IV. 12 garast fizetett 1332—1335-ben.

Káptalani birtok, mert 1490-ben Telegdi István vice-vajda az erdélyi káptalant Oláh-Fenes birtokába beigtatni rendeli. (Cista Capituli f. 4. num. 17.)

Olaufernes lásd Olafenes.

Oluzuar lásd Clusuar.

Pheyerd lásd Feyerd.

26. Popfolua = *Papfalva*, Kolozsmegyében, Kajántó fiókja. Papja Benedek fizetett 1332-ben 45 denárt; II. 1333—1335-ben Zebedeus fizetett 9 kolozsvári és 19 montan denárt, III. 19 montan denárt, ismét 8 garast és 17 denárt, végre IV. 22 denárt.

27. De Sancto Ladislao = *Torda-Szent-László*, Torda-Aranyos-megyében, Magyar-Fenes fiókja. Papja 1332—1334-ben Miklós. fizetvén I. 35 új banalist, ismét 113 új és 24 liliomos banalist, végre 1335-ben Benedek fizet 7 garast a negyedik befizetéskor.

»Templomán a XIV. században divó csúcsives építészeti izlés vehető észre. Valamint minden régi egyház mellett, hol t. i. újra nem öntötték, úgy itt is, a fatoronyban egy régi harang van, melyen e felirat olvasható: Ora pro nobis, beate rex Ladislave. Anno dni. 1478.« Erdélyi ev. ref. 1871. évi Névkönyv.

28. De Sancto Rege = *Kalota-Szent-Király*, Kolozsmegyében, Bánfi-Hunyad fiókja. Papja csak a harmadik évben fizetett 1334-ben 12 denárt és 8 rosz denárt.

Kalota-Szent-Király régi temploma, tornya 1848-ban, novemberben leégett. Közelében fekszik *Magyar-Valkó*. »Kisded, góth stylü temploma nemes, szép formákban épitve; zömök tornya századok óta tekint körül a szük völgybe ... épitési ideje bizonytalan, mert ha volt is rajta felirat, (a csúcsives boltozatnak paizs alaku bezáró kövein maig is látható nyomai vannak, részben családi czimernek, részben köriratnak, úgyszintén a templom éjszaki oldalán lévő szentségtartón is volt ilyen felirat) *„kegyeletlen kezek azokat letördelték“* ... azonban aki az épitészet történetével ismeretes, ... a legnagyobb biztossággal a XIV. század elejére vagy közepére teheti ennek épitését. Szentélyének boltozata egy

rendes nyolczszög három oldala által záratik be, melynek szögletein a csúcsíves boltozat gerinczeinek megfelelő egyszerü támok, consolok szöknek ki; zárkövei paizs-idomuak. A templom nyugati részén a francziskánusok temploma volt, úgy látszik . . . összekötve a templommal, mely később jezsuiták kezére került, ezek a XVI. század vége felé kipusztulván, a Valkai család . . . a klastromot szétrombolta, a templomból a festett és faragott szentképeket egy a templom mellé ásott gödörbe hányatván és temetvén, melyek helye ma is mutogattatik s nem igen rég, egy sir ásatásakor látható nyomaira is akadtak, nemcsak, de a templom falából ki nem vehetett szenteket ábrázoló faragványokot is a megismerhetlenségig lefaragván, *a templomot a reformált vallás szellemében egészen . . . kitisztitották.*« Így beszéli az Erd. ev. ref. 1871. évi Névkönyv, 8., 9. lapon.

Magyar-Valkó mellett van *Magyar-Gyerö-Monostor*, melynek »temploma hihetőleg az apátság régi templomából alakittatott át. Boltivezete le van ugyan szedve, de annak egykori létezését, valamint a külső oldaltámok, úgy a konsoloknak is felismerhető helyei határozottan bizonyitják. A szentély jobb oldalán megvan ma is a sekrestye, megvan a fekirányos scrinium, vagyis azon vak alakitásu fülke, hol a katholikus korban a szent olajakot és krizmát tartalmazó szekrények állottak. A déli oldalon teljes épségben állanak a csucsives ablakok, melyeknek disz művészete a szebb alkotások köré tartozik. A templom nyugoti végén a régi időben két torony állott. Figyelmet érdemelnek ezen torony csucsives ablakai, melyek a csucsives góth épitészetnek megannyi remekei. A templom falának magasságáig leszedett torony egyik dél felé néző oldalát egy a falba illesztett szoborcsoportozat ékiti; a bal felőli részen egy női alak szoptat két kigyót; a jobb felőli részen egy női alak lándzsával megöli a kigyót; mindkét szobor fekvő oroszlánon áll.«

29. Sarwar, talán = *Sárvásár*, Kolozsmegyében, Bánfi-Hunyad fiókja. De még inkább lehet *Sárvár*, Apa-Nagyfalu közelében, ámbár ez Szolnok-Dobokamegyében fekszik ma.

Papja vala Péter, a III. évben fizetvén 3 garast és 33 montan denárt, 1334-ben.

30. Suach, Svach, Syab, Zvach, Zuach = *Szucsag*, Kolozsmegyében, Bács fiókja. Papja 1333-ban István, fizetvén az első évben 40 új banalist, ismét 60 új banalist; aztán 1333—1335-ben Mihály, ki fizetett II. 60 denárt, ismét 40 keresztes banalist; III. 8 garast; IV. 10 garast.

31. Sumbur, Zumbur = *Magyar-Nagy-Zsombor*, Kolozsmegyében, papja Márk fizetett I. 40 denárt, ismét 12 kisded és 2 régi banalist 1332—1333-ban. »Temploma nagyon régi, mely nem régen állami segélylyel lett felnyitva.« Erd. ev. ref. Névk. 1884.

32. Sunk, Suuk = *Zsuk* (Alsó-, Felső-, Nemes-Zsuk), Kolozsmegyében, Bonczhida fiókja. Papja István 1332—1335-ben fizetett I. 30 új banalist, II. 3 garast, III. már Mihály pap fizet 2 garast, aztán IV. 5 garast.

33. Supur, Zupur, Zumpur = *Mező-Szopor*, Kolozsmegyében, Mócs fiókja. Papja Albert fizetett I. 16 denárt, II. 18 montan denárt, III. 20 denárt, ismét 5 garast, IV. 22 denárt, az 1332—1335. évben.

Syab lásd Suach.

Svach lásd Suach.

34. Thure, Thurek, Tyukre, Cyre = *Tűre*, Kolozsmegyében, Jegenye fiókja. Papja Demeter 1332—1334-ben fizetett I. 109 denárt, ismét 18 garast, II. 22 garast, III. 40 denárt, ismét 18 garast. Tűrének ma is megvan egy régi harangja 1471-ből ezen felirattal: + S. Maria + Ora + pro nobis. + A szomszéd községnek XIV. századi, de már leromlott templomából fennmaradott egy páratlan szépségü kehely, felirattal 1482-ből s egy régi alaku harang, a XIV. századból, felirattal, év nélkül. »A templomnak alapja a mennyezeten levő felirat szerint 1587. szept. 22-én tétetett le s így gyanitható, hogy e templomot már reformátusok épitették; . . . mert a katholiczizmusra emlékeztető nyomok sehol fel nem lelhetők.« De »harangjai közül a nagyobbikon barát-minuskel betükkel ez van irva: † S. Maria † Ora † pro nobis † 1471.« Erd. ev, ref. 1872. évi Névkönyv.

35. Vasarlhel = *Gyerö-Vásárhely*, Jegenye fiókja. Balás nevü papja csak az első évben fordul elő 51 denár befizetéssel, 1333-ban.

»Régi temploma 1831-ben elbontatván, alapjából újra épittetett. A régi templomban találtatott feliratos kövek az új templomba is áthozattak és a templom falaiba idétlenül berakatva *bevakoltattak*. A Gyerőfi-család utódainak érdekükben állott volna, hogy ezen kövek az utókornak láthatóvá tétessenek.« Így az Erdélyi ev. ref. 1871. évi Névkönyv.

Veyerd lásd Feyerd.

36. Vista, Vysta, Diusta, = *Vista*, Kolozsmegyében, Bács fiókja; papja János 1332—1334-ben fizetett I. 16 garast, II. 14 garast, III. 12 garast és 6 keresztes banalist. Már 1599-ben mint az erdélyi püspök birtokát emliti a Cista Capituli Albensis (f. 2 num. 29.). »Templomának szentélye egy rendes nyolczszög három oldalával záródik, melynek szögletein a csucsives boltozat gerinczeinek megfelelő támok szöknek ki; a csucsiv gerinczek fenn paizs által záratnak be, melyeknek egyikén látható a templom épitésének ideje. 1498-ból. Van egy XV. századi harangja is ezen évszámmal: 1485. s felirattal.« Erd. ev. ref. Névkönyv.

37. Zeeg = *Kis-Czég*, Kolozsmegyében, Katona fiókja. Ilyés nevü papja fizetett 1333-ban 14 garast. Neve csak egyszer van megjegyezve.

Ziner lásd Dezmer.

38. Zomus = *Szamosfalva*, Kolozsmegyében, Kolozsvár fiókja. Papja János fizetett 1332—1335-ben I. 50 liliomos denárt, ismét 50 liliomos és 1 közönséges denárt, II. 1 garast és 20 denárt, III. 6 garast, ismét 3 garast és 3 denárt, IV. 5 garast és 4 új denárt.

Znach lásd Suach.

39. Zuan, ma ismeretlen Kolozsmegyében; ha pedig *Zovány* lenne a Berettyó-völgyben, itten tévesen lenne felemlitve. Papja Domokos csak az első befizetéskor fizetett 4 garast s 13 liliomos denárt, 1333-ban.

Zuach lásd Suach. — Zumpur lásd Supur. — Zupur lásd Supur.

Jegyzet. A kolozsi főesperesség területén, éppen Kolozsvár mellett feküdt a kolozsmonostori apátság, melynek kiváltságos apátja László az esztergomi érsekség papjaival fizetett. De megesküdött arra, hogy az ő tiszta jövedelme nem ér többet 10 márkánál és ezen 10 márka tizedét, egy márkát lefizette, és hozzá van téve: megesküdött, hogy ha több lenne évi jövedelme, jó lélekkel fizetne »et est ordinis Sancti Benedicti.« Monum. Vaticana Tomus I. pag. 227. Továbbá meg van jegyezve ugyanazon első kötet 427. lapján, hogy a kolozsmonostori apát »ratione decimi sexennalis non solute« befizetett 1 márkát »in latis viennensibus.«

A kolozsm. apátnak több faluja volt, s ezek némelyikében a lelkészeket is ő nevezte ki, kiknek azonban neveik a tizedjegyzékben felsorolva nincsenek. Bácson, Egeresen, Jegenyében, Kajántón, az apát legközelebbi birtokain rendes lelkészi állomások voltak. Az apátság kolozsmonostori levéltárából bizonyos, kogy 1417-ben Bácson Gyalui Imre volt lelkész, kit Henrik apát nevezett ki. Egeres és Jegenye régi plébániák, mi kitünik Antal kolozsmonostori apát 1423. évi leveléből. Ebben elrendeli, hogy Albert egeresi plébános vonakodása és tiltakozása ellenére is, a jegenyei régi, de megszünt plébánia ismét helyreállittassék. Kajántón is van lelkész 1437-ben, Domokos és a templom minden szentek tiszteletére volt felszentelve. Az egeresi templomban ma is szép részletek vannak, kőből kifaragva; egyik faragvány felett ezen szám áll 1493; valószinüleg az épités éve, mert a szentélyben kitünő helyen van eme felirat elhelyezve. Minő perei voltak Szécsi András püspöknek a kolozsmonostori apátsággal, fenn röviden meg volt emlitve.

Jegenyéhez közel, *Ketesden* a templom a XIV. századból ered; *Farnoson* »a régi nagyobbszerü templom romjaiból« épült 1750-ben az új, és van egy »Mátyás korabeli nagyharangja, ilyen minuskel felirattal: Ad honorem Sprit. Sancti. MCCCCLXX.« »Körülötte a legkisebb ásatás alkalmával művészi becscsel biró faragványok, faragott épületkövek kerülnek ki a földből.« Benne van a templomban

»1508-ból a hirneves farnosi Veres János sirköve.« *Sztána* »templomának alakja, építési stylja, nagy régiségre mutat.« »Egyik harangján ily felirat olvasható: Christus Rex. Judeorum. Ambrosi harang. 1537.« Másikon: »Jezus. Nazarenus. Rex. Judeorum. Spiritus Venit in Pace. Deus homo factus est — 1541.« *Egeresen* a Nádas völgyében »a templom egy szépen faragott szentségtartó homlokzatoni felirat szerint 1493-ban épült.« *Mákónak* »régi, még a XIV. századból való temploma, összeomlással fenyegetőzvén, 1864-ben hozzá kezdettek (az ev. reformátusok) egy új templom építéséhez.« Van edényei között »egy páratlan művű úrasztali kehely; felirata minuskel betükkel irva: Maria: ad honorem Dei: ise: füg: M: fecit: 1482. Sata Barbara.« Harangjai egyikéről, keskeny hosszúkas alakjából, négy oldalon kopottságából, (mert megforditva volt) ámbátor évszáma nincsen, mégis biztosan állithatjuk, hogy ez a XIV. századból való.«

Mindezekről megemlékezik az erdélyi ev. ref. Névkönyv, 1872. évi folyama. 2—40. l.

(Folyt. köv.)

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Die Lösung der socialen Frage. Von L. B. Hellenbach. Leipzig, Verlag von Oswald Mutze. 1894. 8-r. 363 l. Ára 2 márka.*

A szerző előtt a szocziális kérdés csak egy tünete az emberiség zsákutczába tévedett fejlődésének, — csak egy ága annak a túltengő bozótnak, melyben haladásunk végleg fönnakadt. A könyv maga szemlélteti ezt a felfogást, mert csak egy részét képezi a szerző nagy művének az »emberiség előitéleteiről.«

A szocziális kérdés kivált a nemzetgazdasági előitéletek quintessencziája. A nemzetgazdasági előitéleteken kivül

vannak politikai és társadalmi előítéletek. Hogy ezekkel itt rögtön végezzünk, fölemlitem a fejezeteket, melyekre H. könyve osztva van. A politikai előítéleteket kettőre szoritotta össze; az egyik szól a háborúról, a második a hamis liberalizmusról és a parlamenti kormányról. Mindkét fejezet tanu rá, hogy a frázis ködéből mint fejlik ki a belátás sugara s hogy ez a sugár, már nem a hithű és a keresztény elvü emberek monopoliuma, hanem közkincscsé válik. A tévely ugyanis, a cselszövény és a szótakarók szétfoszlanak idővel, nem annyira a tudományos fejtegetések, mint inkább a tények s az élet szenvedélytől ment behatásai alatt. — A társadalmi előítéletek programmja már tarkább; hemzseg ott egymás hátán a legkülönbözőbb elem. »Der Aristokrat« cz. fejezetben a szerző egészen az új felsőház-reformerek szája-ize szerint beszél; »Der Jude« alatt pedig akárcsak Tisza Kálmán, a keresztények és zsidók közt való házasodásban látja a zsidóság előnyei átplántálásának a kereszténységbe és hátrányai kiirtásának eszközét; a polgári házasság behozatalát azonban nem igéri ugyanezen reczepttel elüthetni.

A többi fejezetben egy veszedelmes és sikamlós térre lép, melyre nem visz magával botot, s így látatlanba is biztosra vehetjük, hogy négykéz-láb mozoghat ott csak, ha ugyan nem szegi nyakát. A házasságról, szerelemről, a nemi viszonyról irni nem lehet annak, aki mindenekelőtt nem állitja szemei elé az embert mint erkölcsi lényt. Minden analogizálás az ember és állat közt csütörtököt mond és objectivebb az az iró, ki az állatit nem veszi tekintetbe s csak az erkölcsi szerint igazodik, mint az, aki az erkölcsi elemnek ignorálásával az embernek viszonyait az állatvilág kaptájára húzza. Ahol az erkölcsi érzés halavány pirkadása jelentkezik, ott eo ipso egy új világ kezdődik, mely ugyan szintén liheg, eszik, alszik, küzd és szenved, de amelynek rendezésében és megitélésében egészen új faktorok: az erkölcsiség törvényei, az erkölcsi erők és hatalmak, a jog és kötelesség, az erény és a tökéletesség lépnek döntőleg az alkotások terére.

Különben Hellenbach úr szabadgondolkozó, még pedig a »schärfere Tonart«-ból való, aki mult századi naivságban leledzik kereszténységellenes fegyverzetét illetőleg. Annál toleransabb azután a zsidók iránt. Hogy Hellenbach úr mily viszonyban áll e fajhoz, azt nem tudom; ő a zsidót és a czigányt mint fajilag tiszta typust szemlátomást kedveli.

Vallásbölcseleti nézeteit egyetlenegy fölületes mondat is eléggé kompromittálja; a 262-ik lapon ugyanis olvassuk: »a vallások eredetüket igazat-álmodó rajongóknak köszönik«; igazán zseniális ötlet az az »igazat-álmodni«, mert ha igazán álmodók volnának, érteném a logikát, de az igazat még az álmodóban sem kifogásolnám; azután folytatja: »a vallások formájukat ravasz papoktól vették és az, hogy az ó-szövetséghez az ujat csatolták, (ugyan kik? talán szintén a ravasz papok? látni tehát, hogy ha Hellenbach úr nem zsidó, akiknek arroganciájáról a 267. lapon beszél, legalább hitetlen és hitehagyott keresztelt), sokkal kisebb fontosságú semhogy e körülményben keressük a zsidó és nem zsidó fajok különbözőségének forrását.« Az természetes, mert a zsidók nemcsak vallásilag, hanem fajilag is különböznek más népektől s a faji jelleget a keresztség *per se* bizony nem mossa le; csakhogy a keresztség által a keresztény népcsaládba fölvétetvén, eltünnek a zsidó vérnek jellegei, mert eltünik, elvegyül maga a vér.

Van azután még más theologikus kikezdés, amely kivált öntudatos, biztonsági érzeténél fogva ébreszt figyelmet. A szerző úr ugyanis így kezdi az új sort: »es ist allerdings wahr, dass die älteren jüdischen Propheten eine Unsterblichkeit nicht kannten«; hát nem találó egy kifejezés az az »allerdings wahr«?

Az efféléket méltán sorolhatnók a vallási előitéletek közé, melyekről azonban a szerző ezen művében szerencséjére hallgat. Kár, hogy az iró urak ily állitások megkoczkáztatásával fölébresztik azt az egészséges gyanút a hozzáértő olvasóban: hátha ez az iró úr a többi irnivalójában is ily alapos?!

De hagyjuk a szerzőt ez utóbbi »előítéletekkel« bibelődni; hiszen ezekkel már agyondolgozták magukat, hogy az ész szabadságának hekatombáit épp e mezőről hajtották össze . . . a hitetlenség és a bolondház disztelen oltáraira, s ha valahol valamiről, úgy ezekről a filozofumenákról igaz Göthe szava, melyet Mephistopheles ajkaira ad: »Alles was entsteht, ist werth, dass es zu Grunde geht.«

Minket kiváltkép a nemzetgazdasági előítéletek bozótja érdekel. A szerző sok jót mond, de véleményem szerint nem eleget. Főgondolata ez: kell teremteni nagy közalapokat, (Collectiv-vermögen), melyekben a szegénynek, a birtoktalannak is legyen része; az állami betegsegélyző és munkaképtelenség vagy öregség esetében biztositó-intézetek mindmegannyi lépés a jelzett czél felé. A szerző nem radikális; a jelenlegi birtokfelosztást s még inkább a készülőfélben levő nagy expropriáczióját a munkás népnek s a középosztályoknak ellenzi s meg akarja akadályozni; de, hogy a káposzta is meg a kecske is megmaradjon, a rendszert, a kapitalizmust nem bántja. A kapitalizmus birtokszerzési előnyeit a munkásoknak akarja kezére játszani; azt akarja, hogy ők legyenek a kapitalisták. Ez tényleg annyit tesz, mint ha mondaná: a munkások kapják meg a munka hasznát s ne vigye el más azt; no igen, hiszen ez az, amit mások is mondanak, hogy ne legyen kapitalizmus.

A szerző sok talpraesett gondolattal gyönyörködteti az olvasót és műve mindenkinek, aki e dolgokkal foglalkozik, bizonyára nagy hasznára és örömére válik. Állásfoglalása a modern állammal s kivált a militarismussal szemben, melynek a modern állam rengeteg áldozatokat hoz, — állásfoglalása a liberalizmussal szemben, mely miután a közgazdagság tönkjén és tőkéjén tátongó léket kapott, tarthatatlanságát szólamokkal takargatja, igazán kifogástalan. Az európai államok az évi budgetnek csak 0·3 százalékával, nem is egy egész, de még egy fél százalékával sem járulnak a szociális bajok orvoslásához, mig a katonaságra 50, 60 és még több százalékot költenek.

A társadalomnak eszerint óriási terhei vannak s csak

is adóssága. A társadalom valóságos nihilista. Az adók hovafordítása megtalálja útját; útja a modern állam militarismusa, bureankratismusa és kapitalizmusa, tehát átlag improduktiv osztályok, ami az adókincsből ez osztályok telitése után még megmarad, az sok czikczak uton és hathatósan diluálva jön a küzködő termelők kezei közé.

Ily fajta beszéd megérdemli, hogy kalapot emeljünk.

Ugyanily érzelmek töltik el a szerzőt a liberalizmussal szemben. A liberalizmus a vagyontalan osztályokat egyre az önsegély paradicsomába utalja; de éles, bevágó módot s annál kevésbé szociális reformot sehol foganatba nem vesz. A laissez-faire elég árnyékot ad a semmittevő, liberális lazzaroniknak. A fejlődés pedig egyre gázol a megtámadott s vagyonilag tönkrejutó osztályok vagyonában s az önsegély helyett csak a kiszipolyozás lesz osztályrészük.

Mint minden okos reformer, úgy a szerző is a szövetkezésbe veti reményeinek horgonyát, amit e reményeinek megvalósitásáról mond, azt elfogadjuk ugyan, de úgy, hogy ne kerékkötőnek használják elleneink. S ez az volna, hogy az associatio, bármennyire szükséges is, mégis csak a fejlődés természeténél fogva successiv s az egyes czélok szükséglete szerint hivandó létbe. Úgy van; új formákat hevenyészni a természetben nem lehet; a társadalom is az organizmusok legtökéletesebbje; formáinak következőleg nőniök kell az időszerűség s a szükségletek talaján.

A túltermelés, a konkurrenczia, a strike több oldalról megvilágitásban részesülnek; minél többet olvasunk e dolgokról, annál inkább meggyőződünk, hogy e téren semmit sem kell annyira kerülni mint az egyoldalúságot, mert a társadalmi téren a tünemények a legeslegkomplikáltabbak. Egyoldalú rendelkezések sirját ásnák a javulásnak. A lapok, mint a napi, hevenyészett gondolat organumai jól tennék, ha minél inkább tartózkodnának a szociális kérdésekben végleges itéletek és inditványok hozatalától; érjék be a tények regisztrálásával; hogy e tünetek gyökere és orvoslása hamarjában mi legyen, azt úgyis vagy el nem találják vagy

máról holnapra más-más véleménynyel állnak elő s ezáltal összezavarják az olvasók gondolatlan tömegét.

A magánbirtok Hellenbachban ügyes és oldaltvágó, tehát nem ex asse a tárgygyal foglalkozó védőre talált. Kimondja, hogy a magánbirtok eltörlése a szabadságnak is meghúzza a lélekharangot.

Ő ép a magánbirtok alapján, sőt amint említém, a capitalista termelésnek lefoglalása által a munkás javára, kiván a munkásosztályoknak jobb sorsot biztositani. A munkás jobb megélhetési módját szerző minden reform kiindulási pontjának mondja. Ez, ha hozzáteszem azt az értelmezést, melyet a szerző más passzusából vonok, ahol azt mondja, hogy türhetetlen állapot az, midőn a lakosság nagyobb része a Capitalismustól egyre nagyobb és kegyetlenebb függésbe jut, — mondom, ha az előbbi kijelentést az értelemben magyarázom, semmi kifogásom sincs ellene; de egyet gondolva hamar észreveszszük, hogy ez is csak úgy félig igaz; mert van ám sok helyen nagyon is jó megélhetési mód, s azért a szocziálista elégedetlenséget ott is szitják és szitják nagy sikerrel, mert kérem, nemcsak a praktikus élet szükségletein és eo ipso hiányain épül már fel a modern socialismus, hanem elveken, melyekkel telitve képes lesz a munkás még akkor is elégedetlenkedni és zavarogni, ha 100—150 forint bért kap havonkint, ha másrészt látja, hogy a szocziálista evangelium a munkafelosztásról még nincs nyélbe ütve. Az elveket nem lehet tallérokkal, még kevésbé koronákkal orvosolni.

Mindent összefoglalva Hellenbach e művét ajánlhatom; nem mondom, hogy a szocziális problémát megfejtette; egyáltalában azt gondolom, hogy az a fenyű tán még nem kelt ki, melynek sudártörzse szolgáltatja majd a papirt azon könyvhöz, amelyből kiolvassuk, hogy mi lesz evvel a vajudó világgal. Érdekes részleteket s kivált alkalmas segédkezet a kérdésnek több oldalról való fölfogására, igen, azt Hellenbach művében s sok más műben, mely most egymást követi, meglelhetjük.

*Dr. Pethő.*

*Historia sacra A. T. quam concinnavit Dr. Herm. Zschokke capituli Metrop. Vindob. Cantor et praelatus inful., studii bibl. V. F. prof. in Univers. emeritus etc. etc. Editio quarta emendata et instructa 5 delineationibus et tabula Geogr. Vindobonae et Lipsiae. Braumüller, 1894. Nagy 8-r. 449 l. Ára 4 frt 80 kr.*

Nem magát a munkát akarjuk ismertetni, hiszen az két évtized óta közkézen forog, s már ismételten reczenzeálva volt a M. Sionban is (1883. évf. 781. l., 1889. évf. 55. l.), hanem csupán annak a negyedik kiadását óhajtjuk bemutatni a mi t. olvasóközönségünknek.

Negyedik kiadás! nagy szó egy theologikus tan- vagy kézikönyvnél, még husz-huszonkét esztendő alatt is, mely idő alatt a szerzőnek egész más czimei lettek, az egyszerü egyetemi tanárból pápai praelátus, éneklő-kanonok stb. stb. lett; egy iskolai kézikönyvnek negyedik kiadásához éppen nem nagy idő ez, s nem egyhamar mutathatna valaki egy más theologiai kézi vagy tankönyvet, amely ugyanannyi idő alatt négy kiadást ért volna. És ez a könyvnek legnagyobb dicsérete, mert mutatja, hogy mindenfelé használatban van.

Mikor a második kiadást ismertettem e folyóiratban (1883. id. helyen), elmondottam ama tényleges bővitéseket és javitásokat, melyek e kiadást az elsőtől nagyon előnyösen megkülönböztetik. A harmadik kiadás reczenziójában (1889. id. helyen) ugyancsak kiemeltem az új hozzáadásokat. Legyen szabad az érdeklődőt a M. Sion ama régibb köteteire utalnom. Eme negyedik kiadás már nem sokban üt el a harmadiktól, ámbár itt is van egy-két javitás és bővités. — Feltünik, hogy a lapszám 46 oldallal kisebb lett, mint a harmadik kiadásé volt, de ez a kevesbedés nem onnét van, mintha a tartalom megkevesbedett volna: sőt, mondom, az egy pár ügyes közbeszövéssel, névszerint az assyrologiára nézve, bővült, — hanem a nyomdai technika révén állott elő.

Ma bizony a latin nyelvü ó-szövetségi szentirástanok között, ez a könyv, mint amely az archeologiát, exegesist, revelácziótörténetet, kánontörténetet, introductiót, mindent

felölel, annyira megköveteli magának az első helyet, hogy nem fogunk csodálkozni, ha pár év mulva ötödik kiadása is szükséges leszen.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Ernste Thatsachen. Offener Brief an Wen-er-packt, von Jirmejahu dem Kleinen. Leipzig. Ernst Rust. 1893. 8-r. 63 l. Ára?*

*Auch ein Kulturbild. Von H. Haug. Gotha, 1894. Selbstverlag. Kis 8-r. 35. l. Ára?*

A Németországban tértfoglaló antiszemita mozgalom symptomatikus terméke az itt jelzett két mű. Tagadhatlan, hogy a »zsidó« egy társadalmi problema; a gondolkozó emberek fejében szeg, a praktika emberének lábai alatt koloncz. Oly kiváló emberek, mint Charles Fourier s oly tekintélyes gondolkozó, mint Schopenhauer, mintha csak összebeszéltek volna, egyaránt megvetik s elitélik a zsidót. Mások természetesen ezt »előitéletnek« bélyegzik; az én véleményem az, hogy a zsidó az objektiv rendnek egy valóságos és nem képzelt, semmiesetre sem vonzó jelensége, egy társadalmi és erkölcsi seb, melyről azonban nem tagadom, hogy előitéletek és társadalmi balfogások által mérgesedett el. A keresztény az ő hitének fönséges világosságában természetesen ezen kérdésben is, mint ezer másban, ügyesen és találóbban ismeri ki magát; tudja ugyanis, hogy a zsidóság maga az Isten haragját s eo ipso az erkölcsi bélyeget hordozza magán s az emberiségre nézve a föloszlás, a hitetlenség és erkölcstelenség kolerafészkét képezi.

De azért a két jelzett mű, kiváltkép az »Ernste Thatsachen« túllő a czélon s egyáltalában veszett fáradság terméke. Élvezhetetlen túlterhelt stilusán nehezen iparkodik az olvasó valamiféle logikai eredmény zöld ágához. Meg vagyok győződve, hogy alig lesz ember, aki ezt átolvassa. Nem is azért ismertetem, hogy ajánljam; kár volna a fillérért, sőt még a kés éleért is, melylyel a lapokat fölvágjuk; csak azért ismertetem e könyveket, hogy az olvasóközönséget az antiszemita moz-

galom e táborára figyelmeztessem. »Jirmejahu« úr a szentirást mint zagyvalékot, mint eltorzitott, értelmetlen mondathalmazt itéli meg; még a sorok rendje sincs szerinte megtartva; s azért nagy gonddal szedi rendbe a »kificzamodott« egymásutánt. Az egész szentirásból, — már tudniillik az ó-szövetségből — csak egy gondolat csillámlik az elundorodott olvasó felé s ez a zsidók önhitt, piszkos, kegyetlen zsarnoki kevélysége és önzése, mely őket a népektől évezredeken keresztül szeparálta és faji, csúf jellegeiket valóságos istenostorrá nevelte. Sz. kimutatni akarja az irásból, hogy a zsidóság főjellege a népek szellemi és erkölcsi megfertőztetése s hogy ezt a megfertőztetést folytatja a mai napig. Az »Auch ein Kulturbild« semmi más nem akar lenni, mint a zsidó mészárosok által üzött húsmegfertőztetésnek egy esete.

A mi itéletünket a zsidóról már elmondtuk; azon alapon, melyre a szerzők álltak, aligha lehet a zsidókérdést megfejteni; mert mindazok a törekvések, melyek a zsidóság specificus árnyoldalait a kereszténység földulásával vagy megmérgezésével akarják eltüntetni, — ide tartoznék a keresztények és zsidók összeházasodása, ide a polgári házasság, — elvükben, kiindulásukban is nevetségesek. A kolerás beteget nem úgy szokás gyógyitani, hogy a többi embert is azzá teszszük. Ezek az urak pedig még nincsenek annyira, hogy ezt a zseniális kisérletet továbbra ne feszegessék.

*Dr. Pethő.*

*Egyházi ékesszólástani tanulmányok. I. A próféták. II. Jézus Krisztus. Budapest, 1892.* (75 *lap.*) — *III. A görög nyelvü szentatyák. U. o. 1893.* (113 *lap.*) — *IV. Latin nyelvü szentatyák. 1894.* (141 *lap.*) *Irta: Kudora János, hont-viski plébános. Ára?*

Elméletileg és gyakorlatilag müveli szerző az egyházi szónoklattant. Ismeretes neve e téren: nem kell őt bemutatnom.

I. A *próféták* irásaiban az anyagot és alakot veszi ta-

nulmánya tárgyává. Példákban szemlélteti gyakorlati észrevételeit.

II. Krisztus Urunkról irván, tollát nem téntába, — szive mélyébe mártotta, oly bensőséggel beszél. Elemzi az Úr tanitását a) hit és erkölcs szempontjából; elmélkedik b) példabeszédein; különösen az irgalmas szamaritánus és a tékozló fiú fejtegetése gyönyörü, classicusan rövid, világos, magvas; c) beszél az Úr hasonlatairól; d) bizonyitási és vitatási módszeréről; e) a népszerűt taglalja Krisztus Urunk beszédeiben; végre f) Jézus általános szónoklati modorát fejtegeti.

A III-sal jelzett füzetben áttér az Irásról a hagyományra; még pedig a görög sz. atyákkal foglalkozik; névleg a) Alex. Kelemennel, ki különben catecheta volt, nem szoros értelemben szónok. De azért iratai tanulsággal teljesek. b) Azután beszél a fényes hulló csillagról — Origenesről, »(quem) plurimum indulgere philosophorum traditioni, pleraque ejus scripta testantur.« (S. Ambr. De Abrah. II. c. 8.) Kiről a 27. oldalon azt irja, hogy beszédei »arányos rövidségüek.« Én Zalka Hist. Eccl.-jában ellenkezőleg azt tanultam, hogy Origenes honositotta meg a hosszu egyházi beszédeket. Kinek van igaza? Nem tudom. c) Naz. sz. Gergelyről dicsérőleg mondja a többi közt, hogy »mig az ő korának neves szónokai abban találták tehetségük dicsőségét, hogy beszédeiket papiron ki nem dolgozták s csak az előadás alkalmával irták le azokat tanitványaik: addig Gergely nagy súlyt fektetett beszédeinek kidolgozására; úgyszólva ő az első, ki beszédeit megfogalmazta, kidolgozta és utólag kisimitotta.«

Legtöbbet foglalkozik és méltán d) ar. sz. Jánossal (38—113. l.) Az egyházi szónok kimerithetetlen kincsesbányája ő! Közöl beszédeiből több szemelvényt; élvezet olvasni a gyönyörü eszméket, még hozzá oly zamatos forditásban, milyen Kudoráé! Csak az nem áll, hogy Krizosztom »*kizárólag* erkölcsi tárgyak feldolgozására szentelte erejét és idejét.« Itt K. többet mondott, mint maga akart.

Azt se tudom, hogy érti a 91. old. »Van jeligéje.«

Olvastam sz. János összes műveit; de egy jeligére sem emlékszem. (Igaz, hogy 14 év alatt az ember sokat feled.) Nem tudom tehát, hogyan érti a jeligét a szerző?

A vendéglátásról ismeretes magyar papot érdekelni fogja, mit ir Socrates Hist. Eccl. c. 4. Krizosztomról? azért idecsusztatom azt: Joannes . . . ad episcopatus honoram provectus, maiori, quam par erat, severitate in subditos usus est... in odium illorum venit: multique eum aversari et tanquam iracundum vitare coeperunt . . . quod *episcopus cum nemine vesci vellet, nec vocatus ad convivium accedere* . . . Sz. Ambrus kitünő művében, De off. ministr. mig egyrészt mondja: »pateat advenienti janua« (L. II. c. 21); addig másrészt ő is »ministrorum officiis arbitror, *declinare extraneorum convivia*« (l. I. c. 20.)

Sz. János idejében is irigykedtek már a papi javakra, ezért mondja in ep. Philipp. hom. 9 n. 4.: »Isti (saeculares) quidem, qui domus edificant atque agros emunt, nihil putant se habere: quod si sacerdos quispiam .... necessario alimento non egeat aut famulum habeat .... hoc illi divitias appellant. Vere divitiis abundamus, etiamsi pauca habeamus, illi vero etiamsi omnia sibi comparent, inopia laborant . . .«

A IV. füzet a latin sz. atyákat tanulmányozza. De csak kettőt: a) szent Ambrust és b) sz. Ágostont.

Szent Ambrus nem mindig allegoriáz, mint in s. Lucam. Ezt azoknak mondom, kik a breviariumból ismerik csak s az allegoriát nem szeretik. Sőt, ha a magyar »egyházpolitika« ellen akarsz érveket, találsz bőviben sz. Ambrusnál.

Például a polgári házasság ellen: »Dimittis ergo uxorem quasi jure, sine crimine; et putas id tibi licere, quia lex humana non prohibet: Sed divina prohibet.« (In. S. Luc. l. 8. n. 5.)

A Liberalismus ellen: »Isti (Ariani) imperatori volunt dare jus ecclesiae« (Ep. 20. ad sororem). Vagy: »Imperator intra ecclesiam, non supra est.« (ib.) Vagy: Donum privati nullo potes jure temerare, donum Dei existimas auferendam? Allegatur, imperatori licere omnia, ipsius esse universa. Respondeo: Noli te gravare imperator, ut putes te

in ea, quae divina sunt, imperiale aliquod jus habere . . . Ad imperatorem palatia pertinent, ad sacerdotem ecclesia. Publicorum tibi moeniorum jus commissum est, non sacrorum.« (Ib.) (Cfr. Adversus Auxent. Serm. u. 5.)

Nekünk papoknak szól, mit szerzőnk közöl: Több kárt okoz a béke, semmint az üldözés . . . Midőn az apostolok a vérpadon szenvedtek, vajmi keveset törődtek a méltósággal, a tekintélylyel . . . . »Felicius episcopos persequuntur imperatores, quam diligunt.« (De obitu Valent. n. 39.)

Sz. Ágostonról szól K. 51—141. lapig. Elmondván a szent életrajzát, tanulmányozza beszédeinek 1. anyagát, 2. az anyag világossá, vonzóvá és meghatóvá tételét. »Ut veritas, pateat, placeat, moveat« sz. Ágoston szabálya; 3. beszédeinek alakját, végül 4. irályát.

Ha a szerző sz. Ágoston műveit áttanulmányozta, nem helyesen jár el, midőn szemelvényül a breviariumból ismeretes homiliákat közli. Nem mondom, hogy ezeket mellőznie kellett volna; de újakat, ismeretlenebbeket, tehát érdekesebbeket kellett volna közbe szőni.

K. *nyelvezete* párját ritkitó. Irályában franczia csín egyesül tőről metszett magyarsággal. De az, legalább engem, bánt, midőn profán jelzővel disziti (?) az inspirált irót; p. I. 7. »(Dániel) e nemű alkotásai *„elévülhetetlenek“*; ha elévülhet, nem szentirás, vagy I. 25. »Vannak oly *sikerült* képleteik is (már t. i. a prófétáknak)«, — hát melyek a nem sikerültek?

A *sajtóhibákra* nem ártott volna vadászatot rendezni; nem sok van, de találkozik. Pl. »Hippó lakossága a *kun* és latin nyelv keverékét beszéli.« Nem reméltem, hogy Afrikában is kunokra akadok — *púnok* helyett.

Némely *kifejezése* is helytelen. Így

I. 12. Amennyiben pedig ezek (a liturg. cselekmények) megtartása az új-szövetségben nem kötelező, annyiban a prófétáknak ezeket sürgető beszédei a kath. egyházi szónokra nézve *érdeküket elvesztették.* Megszünt ugyan az ó-szövetségi liturgika: de azért se érdeke, se értéke meg nem szünt. »*Quaecunque* scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt«; mondja az apostol.

I. 20. »Nemcsak egyes kifejezéseik (a prófétáknak), hanem egész jellemzéseik *nyersek*, mez nélküliek, ezeket tehát mellőznie kell« (a szónoknak). Sz. Ambrus ezt gyöngédebben, igazabban jellemzi, mondván valahol, hogy nem mondhatjuk el mi azt, amit elmondottak a próféták: non quia nobis castior linqua, sed non est eadem auctoritas.

I. 42. »Ezt (a kinyilatkoztatást) nemcsak könnyen elhomályositotta (az érzékiség), hanem lassan az ember *emlékezetéből egészen eltörölte.*« Gondolom ezeket nem érti úgy, ahogy mondja, hisz: »Video meliora proboque: — Deteriora sequor.«

*

Epés úr lehetett Momus, az Olimpus kritikusa; mindenben hibát keresett, semmivel sem volt megelégedve. Maga semmit sem létesitett, mások művét mindig gáncsolta. Mit tart Prometheus emberéről? kérdék tőle. Rossz; volt a válasz, mert nincs a szivén ablak, hogy oda be lehetne nézni, vajjon megegyeznek-e szavaival érzelmei! — Hát Minerva házához mit szól? Rossz, felelé, mert nincsenek kerekei, hogy tovább vihessük, ha rossz szomszéd mellé kerülünk.

Kritikusnak lettem felfogadva, ne csodálja a t. szerző, hogy Momusként művében hiányokat kerestem és gondolom, habár csak kisebbeket is, de találtam s a találtakat el nem hallgattam. Hiszen a szerző maga mondja I. 73.: »Könnyebben megtéveszthet hizelgés, mint birálat.«

Művének értéke és érdeke sértetlen marad. Bár számosan olvasnák, különösen a fiatal leviták közől és felbuzdulnának a sz. atyák tanulmányozására! Ezt óhajtja a szerző is: »Olvasókat óhajtottunk szerezni a sz. atyák számára, hogy ezekből váljanak majdan azoknak ismertetői, művelői, méltatói. A szinarany sem minden átmenet nélkül válik közkincscsé, előbb bányászokra van szükség, kik mécsvilágot gyujtva szállnak le a tárnákba!«

*Spuller Gyula.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**115. A mi dekatholizált egyetemünk.** Ez volt czime Dr. Romanus egy pár év előtt megjelent alapos könyvének. Hát ma mily czimet adna valamely statisztikus a budapesti tudomány-egyetemnek, amelybe az új tanévvel *két zsidó* nyilvános rendes tanár vonult be? Goldzieher Ignácz és Schwarcz Gusztáv doktorok ez új csillagok a magyar tudomány egén! A »M. Állam« igen helyesen tiltakozik a katholikus sajtó nevében a kormány ez eljárása ellen, mely határozottan sérelmes a katholikusokra nézve, akik a Pázmány alapitotta egyetem kathedráin, a Mária Terézia által »in decus et augmentum catholicae religionis« dotált egyetem tanszékein joggal perhorreskálták már eddig is a másvallásu professzorokat. De ezek legalább keresztények voltak, — ma már odáig jutottunk, hogy zsidók hirdetik a katholikus magyar ifjuság számára a tudomány igéit!

Durva megsértése ez a budapesti egyetem katholikus jellegének, a katholikusok tulajdonjogának s egy ujabb térfoglalása a judaizmusnak, mely immár elérkezettnek látja az időt, kezébe, hatalmába keriteni a tudományt is, mint ahogy hatalmába keritette az ország pénzét és vagyonát. Ujra mondjuk, a budapesti egyetem katholikus intézmény, katholikus alapitásánál fogva, katholikus rendeltetésénél, czéljánál fogva s mint ilyennek rendes tanára — zsidó nem lehet.

De meg különben is, ki az a Schwarcz Gusztáv dr.? Goldzieher kinevezésénél a liberalizmus és a liberális sajtó még valami tudományos érdemekről, tudományos hirnévről, irói sikerekről beszélhetett, ami ezt a kinevezést nem ugyan menteni, de legalább megmagyarázni képes volna. De Schwarz Gusztáv dr. érdeme vajjon micsoda? Hiszen mi úgy halljuk, hogy még a budapesti ügyvédi kar ama része is, a mely különösen kereskedelmi és váltóügyekkel foglal-

kozik, igen élesen kommentálja ezt a kinevezést, amely túlságos nagy honoráriuma annak az irodalmi munkásságnak, amely dr. Schwarcz Gusztávnál inkább töredékes, mint a római jogrendszer egészének egységes munkában való bemutatása. Ez volna a legkevesebb, amit meg lehet várni, sőt meg kell kívánni a római jog tanszékére kinevezett rendes tanártól. Túlságos a honorárium az igazságügyi körök véleménye szerint, az igazságügy gyakorlati mezején kifejtett munkásságért is, mert dr. Schwarcz Gusztáv, mint a budapesti bank-részvénytársaság jogtanácsosa, gyakorló ügyvédi minőségben nem szerzett babérokat az egyetemi tanszékre. Ügyvédi pályájának mindenesetre van egy mozzanata, ami jelent valamit, s ez a sorsjegytársulatok jogi elmélete, a melyet olyan szerencsésen tudott felállitani, hogy a magyar judikatura eme társulatok alapitásával szemben az érdekelteknek igen csekély védelmet tud nyujtani . . . .

De még egy fontos körülmény forog fenn, amely miatt tiltakozni kell a zsidó Schwarcz G. kineveztetése ellen. Ennek folytán ugyanis egy szerfölött visszás, minden tekintetben sérelmes helyzet fog létrejönni egyetemünk falai között.

A budapesti egyetem jogi fakultásánál ugyanis rendszeresitve van az úgynevezett *kánonjogi doktorátus*. Ezt a doktorátust *csak katholikus papok* szerezhetik meg maguknak, úgy hogy legalább is diakonusnak kell lennie az illetőnek, aki ennek letevésére bocsáttatik. Ennek a szigorlatnak pedig egyik tárgyát képezi a római jog, az illető jelölt tartozik hallgatni ezt is egy éven keresztül s ebből is tenni szigorlatot. Már most van egyetemünkön a római jognak két rendes tanára, az idősebb, Vécsey Tamás dr. vallására protestáns, a másik az ujonnan kinevezett Schwarcz Gusztáv dr. zsidó. Odáig jutottunk tehát a katholikus Magyarországban, a Pázmán alapitotta katholikus egyetemen, hogy a *kánonjog-szigorló katholikus papok csak protestáns vagy zsidó rendes tanártól* hallgathatják a római jogot!

De még ezt talán el lehetne viselni. Hanem van még ennél több is. A kánonjogi szigorlatokra vonatkozó szigorlati szabályokban világosan el van rendelve, világosan ki

van téve, hogy *a vizsgáló biztosok csakis katholikus vallásu tanárok lehetnek.* Vajjon melyik ordinárius romanista fog tehát ezentúl vizsgálni a római jogból a kánonjogi szigorlatokon? Vajjon a kultusz-miniszterium kit fog átváltoztatni ad hoc katholikussá, a protestánst-e vagy a zsidót? Avagy meg kell érnünk azt a szégyent, hogy midőn egy felszentelt katholikus pap egyháza jogából akarja elnyerni a tudori fokozatot, zsidó tanár előtt legyen kénytelen vizsgálatot tenni? Reméljük és hiszszük, hogy ilyen önmegalázásnak egyetlen katholikus pap sem teszi ki magát Magyarországon.

**116. Mint minden évben,** úgy az idén is lélekemelően folyt le a német katholikusok nagygyülése, ezuttal Kölnben, a mult hó utolsó és a f. hó első napjaiban. Négyezer ember volt ott egybegyülve, s tolmácsolta hű odaadását a német episkopátushoz, s kath. hitéhez. Még a kath. egyház iránt ellenséges irányu sajtó is kénytelen beismerni, hogy a németországi katholikusok nagygyülései hatalmas megnyilatkozásai a katholikusok összetartásának és erejének, s hogy egyetlen parlamenti párt mögött sem áll olyan lelkes, buzgó és összetartó sereg, mint milyen a centrumpárt mögött sorakozik a katholikus polgárság képében. Nincs ugyan e lapok inyére, de van annyi őszinteségük, elismerni és konstatálni egyszersmind, hogy a kölni nagygyülés ujabb próbaköve volt a kath. polgárság politikai erejének. — A szabadelvü »Berliner Tageblatt« arra buzditja a liberálisokat, hogy lelkesedés és összetartás tekintetében tanuljanak — az ultramontánoktól. Szerinte a kölni nagygyülés ujabb bizonyságot szolgáltatott arról, hogy a centrumpárt tömör hadsereg élén vonul fel a politikai küzdőtérre s épen ezért kell, hogy sikereket tudjon felmutatni. — A nemzeti liberális »Köln. Ztg.« bevallja, hogy a kölni gyülés morális siker dolgában messze túlszárnyalta még maguknak a rendezőknek várakozását is. Akik abban reménykedtek, hogy a kölni gyülés a centrumpárt árnyalatokra való széthullását fogja dokumentálni, azok alaposan csalódtak, mert ez a párt most is, amikor pedig már nincs köztük Windthorst, erőteljesen és kompakt egészként domborodott elő, és így tovább.

A kölni nagygyülésről mégis a szocziálista »Vorwärts« mondta a legnagyobb bókot azzal a beismeréssel, hogy a szocziáldemokraták tapasztalás szerint a legkisebb eredményt éppen a katholikusok lakta vidékeken tudják felmutatni, ami a katholikus erőnek és összetartásnak tagadhatatlanul nagy bizonyitéka. — És mi? Meddig leszünk még oldott kéve? Mikor, mely csapások után fogunk felocsúdni lethargiánkból? Maga az az üdvözlet, melylyel ez a német nagygyülés eddigi katholikus akciónkat kitüntette, a Zichy N. és Eszterházy M. M. grófokhoz intézett táviratban — nem erős buzditás-e, hogy az ő példájukon induljunk, hogy oda, ahol ők vannak, mi is eljussunk?

**117. A nemzetközi egészségügyi és demografiai kongresszusról,** mely szeptember 1-től szeptember 9-éig tartotta üléseit Budapesten, hazánk szép fővárosában, illő, hogy pár szóval mi is megemlékezzünk. Az egész világról jöttek tudósok és a kormányok képviselői, Amerikából, sőt Japánból is, többnyire azonban angolok, francziák, németek, kisebb számmal oroszok, olaszok, spanyolok. A kongresszus legalább erre a néhány napra valóságos világ-városi jelleget adott a magyar fővárosnak, melynek középületeiben az idegen nyelvek tarka keveréke hangzott. Károly Lajos kir. herczeg nyitotta meg a kongresszust, mely a komoly tanácskozásokat erősen tarkitotta mulatsággal és kirándulásokkal is. Ez utóbbiakról hallgatunk; ami pedig a kongresszus tudományos oldalát illeti, arról legyen elég annyit mondanunk, hogy a tagok több mint nyolczszáz értekezést nyujtottak be; Európa nagynevü orvosai és demografusai pedig életbevágó kérdésekről vitatkoztak, mint a difteriáról, a telepités kérdéséről, a városok közegészségügyeiről, a csatornázás, vizzel való ellátás kérdéséről. Persze, a szabadkőmüvesek is betolakodtak hullaégető ábrándjaikkal, de fölöttük ép úgy, mint Hock János hullaégető tárczája fölött, a világ napirendre tért. (Ez az úr pap létére nem tudja, mi az: sentire cum Ecclesia.)

**118. A kath. tudósok III. nemzetközi kongresszusa** Brüsszelben lefolyásában is, komolyabb munkásságában is

eredményesebb volt a budapesti demografikusnál. Szeptember 4-től 7-ig tartotta felolvasásait és eszmecseréit, osztályozta a nagyszámu beküldött dolgozatokat. Ezeket a kongresszus előfizető pártolótagjai meg fogják kapni, — a kongresszus lefolyásának elolvasása után talán a jövőre nagyobb számmal fognak olyanok találkozni, akik személyesen is részt vesznek a kongresszus ülésein. Az idén Magyarország csak *egy* jelenlevővel volt képviselve.

**119. Hősöket nevelő vallás** a katholikus vallás. Az »Osservatore Romano«-ban olvassuk, hogy mgr Wulfing, apostoli vikárius a redemptorista rendből, Rómából, ahol ad visitanda limina volt, hazatértében a tilburgi ligurianus szerzetesnők zárdájától hat apáczát kért, hogy magával vigye őket Guyanába. A legnagyobb áldozat volt az, amire őket felszólitotta: hogy bélpoklosok ápolására áldozzák fel életöket. S vajjon hány gyenge nő jelentkezett a nagy áldozatra? Csak hat kellett és jelentkezett — kilenczven. Leirhatatlanul nagyszerű volt a jelenet, midőn az előljáróknak hatot kellett kiválasztani a kilenczven közől; a kiválasztott hat öröme s az itthon hagyott nyolczvannégy szomorusága, kiknek nem nyilott alkalom áldozatul vinni ifjuságukat, egészségüket, életöket a keresztény felebaráti szeretetnek. Hitvallók, vértanuk, a felebaráti szeretetnek hősei csak a kath. egyház kebelén nevekednek!

**120. Első lépés a kath. vallás bevonulásához az oxfordi egyetembe.** Londonból érkezett a hire annak, hogy Norfolk hgnek sikerült legyőzni minden akadályt, mely útját állta annak, hogy Newman bibornoknak Oxfordban, névszerint a Trinity Collegeben, melynek egyik leghiresebb tanitványa Newman volt, emlékszobrot lehessen állitani. A reformáczió óta az első eset, hogy a római kath. egyház egy papja, pláne biborosa Oxfordban a protestáns tudomány-egyetem tagjai nagy többségnek szavazatával, emlékszobrot kap. A protestáns Anglia katholizál, a katholikus Magyarország — egyre jobban elprotestánsodik!

**121. A Szent-István-társulat új házat és nyomdát tervez.** Ez a terv, mely az intéző köröket már régóta fog-

lalkoztatja, egyszersmind régi óhaja a Szent-István-Társulat összes tagjainak. Ennek a legrégibb s anyagilag is jól szituált hazai kath. egyesületnek régi helyiségei nemcsak méltatlanok már hozzá, hanem mig egyrészt az adminisztrácziò szabad működését gátolják, addig másrészt a czélnak már meg nem felelő gyüléstermek, könyvtárszobák is akadályozzák azt, hogy a társulat szellemi beléletében fejlődjék. A raktárak ma már kicsinyek és a társulat külön raktárhelyiségeket kénytelen bérelni, melyek drágák és szükek, de amelyekkel be kell érnie azért, mert közel fekszenek a főraktárokhoz és így legalább a kezelést könnyitik meg; a hivatalos helyiségek sem felelnek meg czéljoknak. Ma sem értjük, hogy mehetett bele a társulat a mai ház megvételébe, melynek szük, disztelen voltán éppen nem változtathatott, hogy az a ház nem éppen áldott emlékü Horváth Mihály püspök kezeiből ment át az ő birtokába . . .

Egészen más jellegü, tágas, impozáns ház illeti meg a sz. István-társulatot, mely Magyarország katholikus társadalmának, irodalmának crèmejét vallja magáénak. Oly ház, melyben hatalmas gyülésterem legyen, oly ház, melyben a főbb tisztviselők is bennlakhatnának, már csak azért is, hogy a felügyelet folytonos és közvetlen legyen, ami úgyszólván egyik fő kelléke az eredményre számitó munkásságnak, — oly ház, melyben jó bérért a kath. kör is helyet foglalhatna, — oly ház, hol a fővárosban időző püspökök is megszállhatnának; végre oly ház, melyben a társulat saját nyomdája és könyvkereskedése kényelmesen megférhet.

A Szent-István-társulat tulajdon nyomdája! Ez a néhány szó egy új epochát jelezhetne, egy új világot a magyar katholikus társadalom, a magyar katholikus tudományos, szép- és népirodalom, a tanügyi irodalom terén.

A Sz.-István-társulat mintegy életerős, pezsgős életet árasztó központ, maga köré csoportosithatná a katholikus ügy buzgó harczosait, magához ragadhatná a katholikus irodalmi vállalatokat, hatalom lehetne egyszóval, melyhez a küzdők őszinte, csalhatatlan bizalommal fordulhatnának!

Hát az a másik szempont, a katholikus könyvkeres-

kedés, az is nem égető, nem létkérdés-e? Valóságos szégyen, hogy Budapesten nincs kizárólag kath. jellegü könyvkereskedésünk. Az irodalmi anyagelviség és önösség, a katholikus irodalomnak legtöbbször abszolut becsü termékeit is elnyomni akarja. Kénytelenek vagyunk türni azt, hogy a belföldi és külföldi katholikus munkákat egyaránt elhanyagolják, azok terjedését a mesterséges semmibevevéssel akadályozzák. Ez így nem tarthat tovább, a bajon segiteni kell!

Csak azután a sz. István-társulat jól megválaszsza a helyet, hol házát felépiti, hol nyomdáját és könyvkereskedését felállitja.

A katholikus főpapi kar, örömmel értesültünk erről, szivesen fog áldozni a terv megvalósitására, áldozni fog a Szent-István-Társulat is, de a nagy katholikus és magyar társadalom is késedelem nélkül fogja filléreit összegyüjteni. Ha a protestáns tehetősök felállithatják a debreczeni protestáns egyetemet, a katholikusok is áldozhatnak egy ügyért, amelynek czélja a katholikus müveltség égő fáklyáinak magasan lobogtatása.

**122. Nevezetes irodalmi furcsaságot** tálal fel a német közönségnek valami Bormann Edain nevü tudós »Das Shakespeare-Geheimniss« czimü könyvében (Lipcse, 1894. 343 lap.) Nem kevesebbet állit, mint hogy a hirneves brit szinmüiró, Shakespeare, voltaképen azonegy személy Lord Bacon-nal, a kanczellárral. Okoskodása körülbelül a következő: Az állitólagos Shakespeare életadatai, amennyire ismeretesek, — mert bizony nagyon titokszerü az egész ember, — éppen nem felelnek meg az ő irodalmi munkásságának. Olyan ember, aki 18 éves koráig lovakat gondozott, azután obskurus szinész lett, egy magánál sokkal öregebb nőt vett el, végre az ivásnak adta magát: olyan ember nem irhatott 36 drámát, melyek még ma is bámulatra ragadják a nézőt, — tragédiákat, melyek az emberi élet legrejtettebb talányait kutatják, — vigjátékokat, amelyekben a legkülönbözőbb alakok oly élethüen vannak ecsetelve. Hiszen annyi tudást, oly mély emberismeretet árul el ez a szerző, hogy

a historikusok egy tudós történetbuvárt, a tengerészek a maguk szakemberét, orvosok, botanikusok szintén Galenus adeptusát látják benne, sőt köztudomásu, hogy komoly keresztény világnézlete miatt, melyet egyes tragediáiban hoz napfényre, kryptokatholikusnak is mondották már őt. Itt tehát más valaki lappang, s ez a más valaki minden jel szerint a tudós verulami Bacon lord-kanczellár, aki remek munkákat irt az induktiv tudományról.

Nemde érdekes irodalmi furcsaság? Csak az a kár, hogy Bormann az ő állitásának bebizonyitására csupa *belső érvet* bir csak felhozni, *külsőt* egyet sem. Már pedig *in quaestione facti testes decidunt*, s a pusztán belső argumentumokból már sok hamisságot ki lehetett hozni.

Ilyen módon ki lehetne mutatni bármely bölcsésznek és költőnek, kik egy korban éltek, egyazon szellemi áramlatoknak voltak alávetve, identitását. Tegyük fel, hogy Schiller költeményeinek hitelességét nem ismernők külső érvekből, — csak azt tudnók róla magáról, hogy eleinte jogász volt, majd orvos, érettebb korában történelmi tanszéket kapott, s egy pár, történelmi szempontból elég gyönge értekezést hagyott hátra a harminczéves háborúról, meg a Németalföld elszakadásáról: ki hinné el, hogy ugyanez a férfiú szerzette a Tell Vilmos, a Wallenstein, a Messinai menyasszony czimű halhatatlan drámákat, a Lied von der Glocké-t s a többi remek költeményeket? Még olyan német »Grübler« is akadna, aki azt mondaná, mindezek szerzője a mély gondolkodásu königsbergi bölcsész, Kant Immanuel, akinek fejezete a transcendentális aesthetikáról nagyon hasonlit a Schiller-féle »Sprüche d. Confucius«-hoz!

De hagyjuk az ily példálódzást. Az ilyes összehasonlitásokat érdekeseknek tarthatja valaki, de komoly bebizonyitását annak, hogy Shakespeare tulajdonkép verulami Baco, Baco meg Shakespeare: se Bormann, se más nem fogja adhatni. Ez megjárja az operetteben, ahol Floridor és Célestin egy személy, de nem az irodalomtörténetben.

**123. Virchow professor** az idei anthropologikus congressuson (Innsbruckban) a darwinismusról szólva, a többi

közt ezeket mondotta: »A fajok eredetéről szóló munkájában D. eleinte tartózkodott a leszármazási theoriát az emberre is alkalmazni. Később jutottak hivei spekuláczió folytán a majom-theoriára. Ép úgy juthattak volna a birkatheoriára is. Ma, 25 évvel később, senki sem beszél már ilyesmiről komolyan. Egész más feladatai vannak a tudománynak stb.«

**124. Crispi olasz miniszternek,** a dühös egyházüldözőnek legutóbbi beszéde (f. hó 10. Nápolyban egy ünnepély alkalmával) valósággal mulattató hatást gyakorol az olvasóra. Ő, a pápának s a papságnak esküdt ellensége, a vallástalanságáról hirhedt szabadkőmüves most, az anarchistáktól való félelmében hizeleg a nápolyi érseknek s teli torokkal kiabál a vallás után.

»Szerencsésnek érzem magam, — úgymond, — hogy konstatálhatom, hogy a nemes, fenkölt lelkü király, mikor Nápolyba jött, hogy szóval és tettel vigaszt nyujtson, Sanfeliceval, a nemes érsekkel találkozott, kiről nem tudom, hogy hite vagy jótékonysága forróbb-e. A társadalom most kritikus időszakon megy át. Jobban mint valaha érezzük szükségét annak, hogy mind a két tekintély, a polgári és egyházi, egyetértőleg járjon el és a félrevezetett népet az igazság és szeretet útjára visszavezérelje. A sötét oduból egy undok szekta buvik elő, mely zászlajára e szavakat irta: Nem kell Isten! Nem kell uralkodó! Ma ez emlékünnepen egyesülve, zárkózzunk egy sorba, hogy e szörnyeteget leküzdjük. Irjuk lobogónkra: Isten és a király nevében a hazáért! E mondás nem új. Logikus folyománya annak a formulának, melyet Mazzini az 1860. október 21-iki plebiscitum alkalmával felállitott. Lobogtassuk e zászlót és mutassuk a népnek mint az üdv jelét: In hoc signo vinces!«

Ime tessék! Az anarchiának teljesen alá kellett előbb aknázni Olaszországot, hogy Crispi úr arra a meggyőződésre jnsson, hogy »jobban mint valaha érezzük szükségét annak, hogy mind a két tekintély, a polgári és egyházi, egyetértőleg járjon el és a félrevezetett népet az igazság és szeretet útjára vezérelje.« Két évtizeden át mást sem tettek Crispiék, mint hogy lábbal tiporták a legszentebb és leg-

régibb tekintélyt, az egyházat, melynek fejét, a legrégibb szuverént kirabolták, fogságba ejtették, kigunyolták és kigunyoltatták; ők voltak, akik tervszerüen, szinte erőszakoskodva »félrevezették a népet« s leterelték »az igazság és szeretet utjáról.« Eddig a Vatikánt nevezték »sötét odu«-nak s ime a keserü kényszerhelyzetben be kell látniok, hogy az ő liberalizmusuk nevelte anarchizmus az a bizonyos »sötét odu« és »undok szekta.« Eddigi tetteikkel ők irták zászlójukra: »Nem kell Isten!« most ezt a bűnt lelki gyermekeik, ama bizonyos »undok szekta« czipőibe tolják. Az eddig istentelenség hirében álló Crispi ma ismét zászlójára irja Isten nevét, de így: »Isten és a király nevében a hazáért!« No lám, hová jutottak el!

Csakhogy nem úgy, tiszteletreméltó Crispi úr! Aki az »igazság« és »szeretet« útjára akar lépni, annak magának is »igazságos«-nak kell lennie és magának is gyakorolni kell a szeretetet, és aki Istent segitségül akarja hivni, hogy kijusson szorongatott helyzetéből, annak előbb ki kell engesztelni az Istent, kit két évtizeden keresztül szabadon lehetett gyalázni és gunyolni, kormányi asszisztencia mellett. Tessék jóvátenni, amit e hosszu évtized alatt vétkeztek az Isten sz. egyháza és ennek látható feje ellen, — akkor aztán módjukban lesz visszavezetni a szántszándékkal megrontott népet az igazság és szeretet útjára s akkor nem kell majd remegniök az »undok szektától«, mely most folytonos rettegésben tartja Uj-Olaszországot.

Legérdekesebb a dologban az, hogy Crispit e beszéde miatt, mint meghunyászkodóan Canossába vándorlót, a flórenczi szabadkőmüves páholy ki akarja dobni. És még mindig akadnak, kik a szabadkőmüvességet ártatlan, jótékony egyesületnek tartják!

**125. Durva misztifikácziónak** kell neveznünk azt az összes lapokat bejárt s még maig sehol sem rektifikált szenzácziós hirt, mely szerint Páduai szent Antal holttestét a páduai bazilikából ellopták. Mindjárt a priori láttuk, hogy ez abszurd lehetetlenség, bármennyire szinezték is ki a hirlapok az összes kisérő körülményeket. És ime most,

a leghitelesebb forrásból, magától a páduai német gyóntatótól kapjuk kétkedésünk igazolását. Az első szótól az utolsóig hazugság volt a hirlapi ujságolás. Se el nem lopták a szentnek holttestét, se meg nem rabolták ruháitól, se az erdőben el nem ásták (nincs is erdő sehol a közelben!), se a papság és nép proczesszióban vissza nem vitte ugyanazt. — Szent Antal ereklyéi nyugodtan pihennek ezüst- és márvány sarkophagban a páduai bazilikában s nem is juthat senkinek eszébe, ahhoz nyulni. — Hanem igenis, van Pádua mellett, a városon kivül egy kis kápolna, ama helyen, hol sz. Antal 1231-ben meghalt; van ott a szentnek egy képe, apró ezüst votiv. táblácskákkal körülaggatva; ebbe a szegényes kis kápolnába tört be egy pár jómadár, ezt a kápolnát rabolta ki, amihez hasonló esetek, fájdalom, az új Olaszországban bizony többször is előfordulnak, anélkül, hogy az »ügyes« carabinierik megcsiphetnék a tolvajokat. Ez az egész, amit a lapok nagyra felfujtak, mint a Páduai szent Antal holttestének elrablásáról szóló rémhistóriát.

**126. Spalatoban** nemzetközi keresztény archaeologiai kongresszus tartatott f. é. aug. 20., 21., 22-én. Képviselve volt Róma. Berlin, Bécs, Budapest, Szentpétervár, stb. Magyarországot, — a vallás- és közoktatásugyi miniszter megbizásából, — dr. Czobor Béla egyetemi m. tanár képviselte.

A nemzetközi archaeologiai kongresszus öt szakosztályra volt felosztva, u. m. I. szakosztály, mely Ausztria és Magyarország, valamint a régi Illyria őskeresztény feliratainak és műemlékeinek kiadási tervezetével foglalkozott. — A II. szakosztály a keresztény archaeologiai oktatás kérdésével foglalkozott. A szakosztály határozatilag kimondotta, hogy Európa összes kormányaihoz és főpapjaihoz felterjesztés intéztessék abból a czélból, hogy az egyetemeken, a papnevelő-intézetekben az őskeresztény archaeologiai tudomány művelésére külön tanszék és archaeologiai muzeumok állittassanak fel. — A III. szakosztály, a felállitandó őskeresztény muzeumok szervezetének és berendezésének részletkérdéseit beszélte meg és ebben az irányban szabályzat-tervezetet dolgozott ki. — A IV. szakosztály a »Patrologia« minél intenzivebb tanitása kérdésével foglalkozott. — Végül az V. szakosztály inkább helyi érdekü volt, amennyiben Dalmáczia műemlékeivel foglalkozott. — A felolvasások és értekezések közül különösen kiemelkedtek Mgr. Wilpert nagyfontosságú tanulmánya, a római katakombákban folytatott legujabb kutatásainak eredményéről; továbbá De Vaalé Róma fontosabb őskeresztény emlékeiről; Marucchi dr.-nak és Neumann dr.-nak kitünő tanulmányai a régi műemlékek hamisitványairól. Czobor Béla dr. az 1896. évi budapesti milleniumi kiállitásra meghivta a kongresszus tagjait, kik meg is igérték eljövetelöket.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# SCHISMA ÉS UNIÓ.

Irta: LIBERIUS.

Nemcsak mi katholikusok, akik atyánkat tiszteljük és szeretjük a római pápában, hanem az egész világ is bámulattal adózik annak a munkásságnak és folytonos gondosságnak, melylyel XIII. Leo pápa az egyház fényét és tekintélyét minden téren öregbiteni, melylyel a társadalom bajait enyhiteni igyekszik, vagy legalább is rámutat azokra az orvosló eszközökre, melyek a társadalomban elharapódzott eme bajokat megszüntethetik. Valóban XIII. Leo pápának sikerült az egész világ hódolatát megszerezni lelki fenköltségével és bölcseségével. De meg, amit megválasztatásakor alig mert hinni valaki, Isten kegyelme megadta a törékeny életünek hitt agg szentatyának a hosszu életet, hosszu uralkodást is, mely szükséges volt, hogy érvényesithesse óriási munkaerejét, hogy a világ népei újból meggyőződjenek az egyházzal levő isteni malaszt kiapadhatlan voltáról.[1]

A pápaság fénye és erkölcsi hatalma ő alatta

[1] Még a »Revue des deux Mondes« is, ez a nagy tekintélyu és igen elterjedt párizsi szemle, mely pedig a legkifejezettebb liberalizmust képviselte mindig, egy multkori czikkében a hierarkiákról s az egyház szervezetéről egészen új, nála szokatlan hangokat hallat, s csodálattal adózik XIII. Leo pápának.

nemhogy elhomályosodott volna, mint azt a zsidó-szabadkőmüves journalizmus IX. Pius pápa halálakor remélte, hanem inkább napról-napra elismertebbé és tekintélyesebbé válik.

És mi ád nekünk ma alkalmat e tény új konstatálására?

Semmi egyéb, mint az az óriási hatás, melyet a Szentatyának ezidei Péter-Pál ünnepéről keltezett, s az egész emberiséghez intézett enciklikája — melyet akkor, juliusi füzetünk 91. számu vegyes közleményében nem is mulasztottunk el röviden ismertetni — még ma is világszerte gyakorol; — az az erős visszhang, melyet kiváltképpen a pápai körlevélnek ama passzusa keltett és kelt még ma, hónapok mulva is az egész európai sajtóban, melyben igazi apostoli buzgósággal és szeretettel a *görög sizmatikusokat szólítja az egyház anyai kebelére vissza*, a Krisztus urunk akarata és rendelete szerint való egységre emlékeztetve őket.

Ez a passzusa az enciklikának, mondjuk újra, az összes számbavehető lapokban sok diskusszió, sok megbeszélés tárgya volt, persze, már csak politikai szempontokból is. És hozzá kell tennünk, hogy, egybevetve a világsajtó organumainak magatartását ez ügyben, nagy megelégedéssel láthattuk, hogy a diskussziók és megbeszélések a legrokonszenvesebbek voltak.

Az eszmét, a sizmatikusok uniójának eszméjét magát valamennyien nemcsak sympathiával fogadták, hanem azt nagyszerünek, magasztosnak definiálták.

Természetesnek találjuk, hogy ami aztán az eszme *kivihetőségét* illeti, erre nézve a vélemények nagyon elágaztak. Nagy szó is az, az anyaszentegyháztól ezer év óta elszakadtan élő sizmatikusokat az egyházzal újra egyesiteni. Csoda-e, ha a világi politikába merült publicisták szkeptikus kétkedéssel emlegették és emlegetik a kivihetőség, a praktikum kérdését; csoda-e, ha ezer és egy akadályt látnak az unió előtt fel-

merülni, ha főleg odautalnak az orosz caezaro-papismusra, oda a sizmatikusok csökönös merevségére?[1]

Mintha csak olvasták volna Döllingernek „Wiedervereinigungen“ cz. könyvét (48. l.) — pedig dehogy olvasták, csak a szellemük azonos a Döllingerével — aki azt mondja: „Az őrültséggel határos arra gondolni, hogy még valaha ez az egyesülés lehetséges legyen.“

Ugyan hát, nézzünk a szemébe mi is e kérdésnek. Csakugyan lehetetlen-e, hogy az unió még valaha létrejöjjön?

Semmi esetre sem lehetetlen. Ó, tudjuk mi jól, hogy az unió akadályainak nehézségét nem szabad

[1] Ennek a szkepsisnek kivált a Bp. Hirlap adott világos kifejezést ezidei aug. 31. számában, »A kelet Rómában« cz. vezérczikkében, melynek egyes részleteit elég érdekeseknek tartjuk a közlésre:

A nagy sizma, mely a keresztény egyházat római katholikus és görög keleti részre osztotta, e mai napig egyesithető nem volt. IX. Leó pápa kimondotta a kiközösitést Mihály konstantinápolyi patriárkára s azt követei a bizanczi főtemplomban kihirdették. Ez a templom nem keresztény többé, Aja Szófia a neve, benne a török császárok imádkoznak Istenhez, kinek Mohammed az ő prófétája. Ha ez átok nem fogott volna, ha a görögök a nyugoti egyháztól el nem szakadnak, Európa őket megvédte volna az izlam ellen. Azóta sokszor megkisérlették megszüntetni e nagy szakadást, de egyszer sem sikerült. Mert a görög patriárkák megtört hatalmát nem a római pápa örökölte, hanem a muszka czár. A keleti keresztények szétszóródtak és elnyomattak, sok egymástól független egyházat alkotnak Görögországban, Törökországban, Szerbiában, Montenegróban, Bulgáriában, Romániában, Magyarországon és Ausztriában s Oroszországban, melyek nem mind állanak a konstantinápolyi patriárka vezetése alatt s egymással sem tartanak közösséget, hanem nemzeti egyházakra szakadoznak. Hasonlóképpen a tengeren tul Kis-Ázsiában és Palesztinában örmények és perzsák, Arábiában és Egyiptomban s fel a Nilus forrásáig Abesszíniában mindenfelé vannak keleti keresztény egyházak, »ortodox« hitvallással, melyeknek sem a konstantinápolyi patriárka nem parancsol, sem pedig a muszka czár.

A római egyház és az ortodox hitvallás között nagy a hasonlatosság, mindkettő az apostoli hitvalláson nyugszik, elfogadja a bibliát és a hagyományt s a hét szentséget alapul, mindkettő a szentháromság mellett a szentek tiszteletét is gyakorolja. Az istentisztelet alakja mindkettőnél a mise, oltár és képek diszitik a templomokat s mindkettőnek egyházi szervezete püspöki

ignorálni, de azt is tudjuk, hogy az európai közvélemény, mely oly rokonszenvvel tárgyalta az unió eszméjét, s oly szkepsissel vonogatta vállát az eszme kivihetőségének kérdésénél, nagyon is emberileg itéli meg a helyzetet, nem számolva az isteni gondviselés ingerencziájával, mely pedig sokszor közvetlenül, és pedig csaknem kézzelfoghatólag nyilvánult már az emberiség és az egyház történetében. Épp így elfeledkezett Döllinger is, aki pedig ismerhette az egyháztörténelmet, az Isten gondviseléséről, s azért mondta az unió reményét „őrültséggel határosnak", mert azt képzelte, hogy az egyház története is emberi szenvedélyek és cselszövények alapján épül fel.

---

hierarkia .... A legnagyobb különbség mindenesetre a római pápa fenhatóságának elösmerése, vagy elvetése.

Azután vannak liturgiai különbségek, melyek részint a latin nyelv használatára vonatkoznak, lévén a keleti egyházak istentisztelete szláv, görög, albán, örmény vagy oláh, részint az ünnepnapokra, a bőjtökre, a naptárra stb. Ezek a különbségek, valamint az alsó papok megengedett házassága nem dogmatikaiak. A nép azonban ezekhez a külsőségekhez ragaszkodik leginkább s az uniót legtöbbször az gátolja, ha a templomi s egyéb vallási szokásokba formai változásokat akarnak behozni.

XIII. Leó azzal az ambiczióval lépett a pápai trónra, hogy .... az uniót helyreállitja. Természetesen úgy, hogy a pápa egyházi tekintélye a keleti kereszténységre is kiterjesztessék. Ennek módját találni nem lenne nehéz, miután azt már több izben megtalálták. Hazánkban Galicziában, a régi Lengyelország keleti tartományaiban mindenfelé nagy számmal vannak unitus keletiek, vannak unitus szerbek, rutének és oláhok; vannak egyesült bolgárok, görögök és örmények. Az egyesülés akadályai tehát nem vallásiak, hanem inkább politikaiak, egyháziak és nemzetiek. Ugyanis minden ortodox egyház nemzeti alapon lévén szervezve, függetlenségét félti a római egyházzal való egyesüléstől s a keleti államokra nézve a kérdés akként áll politikailag, többet nyernek-e a nyugati egyházhoz való csatlakozás által a pápai szentszék támogatásával, mint ha maguk intézik összes ügyeiket. Oly gyöngék ez egyházak a török elnyomás óta, hogy mindenütt idegen segitségre szorulnak, melyet azelőtt a pápa közbenjárására a német császároknál, a franczia és lengyel királyoknál kerestek és ezért uniáltak, utóbb Nagy Péter czár óta Oroszország protektorátusát keresik és Oroszország jól tudja, hogy ennek köszönheti keleti politikájának összes sikereit.

Ebből a szempontból Oroszország mindenütt legnagyobb ellenese a római propagandának. Tapasztaljuk ezt jelenleg is, kivált Bulgáriában, hol

Hivő kereszténynek a történet szövevényeiben meg kell látnia az Isten kezét, s a jövő kombinációiból sem szabad a Gondviselés működését kihagynia!

Hogy a görögök, a keletiek uniója nem elérhetetlen utópia, arra fényes bizonyitékot, megdönthetetlen érvet szolgáltatnak maguk *az egyesült görögök százezrei, — mit mondok? — millióii.* Hisz egykor ezek is el voltak szakadva, ezek is a schisma vigasztalan sötétében bolyongtak, ma pedig hű, ragaszkodó fiai az anyaszentegyháznak.

Miért nem reflektálnak erre a körülményre azok a tudós publicisták, (a Bp. Hirlap reflektál) akiknek rokonszenves az eszme, azt a régi egységet visszaállitani?

Hiszen ez az eszme nem is új, már a régi XII. XIII. századbeli pápák igyekeztek új meg új erővel a keleti egyházat visszaszerezni az egységre. Mindenki tudja,

---

nem akarja türni, hogy katholikus legyen az uralkodó család. Ugyanezt Romániában is követeli, hogy a Hohenzollernek térjenek át ortodox hitre.

Hogyan képzeli XIII. Leo pápa a két egyház egyesitését? Ha megtéritené a czárt és dinasztiáját, ha a szent-pétervári szinodus mondaná ki az uniót, akkor lehetne a pápa politikájának sikere; — anélkül Oroszországot mindig szemben fogja találni törekvéseivel s hiába keresi a muszka czár barátságát.

A pápa gyülésbe hivta össze a keleti unitus egyházak patriárkáit és érsekeit, tanácskozni azokról a módokról, hogyan lehetne a két egyházat újra egyesiteni, azaz az ortodox püspököket és népeket a keresztény katholika egyház egyetemének visszaszerezni. A gondolat óriási, egyházi szempontból világuralmi, de nekunk úgy tetszik, hogy a nehézségek legyőzhetetlenek. A kisérlet magában is fontos és érdekes, mindenha történelmi momentum marad, hogy a sizma megszüntetése komoly törekvések tárgya most ismét a XIX. század végén.

Elő lévén készitve ez a tanácskozás régtől fogva, az teljesen hatástalan és eredménytelen nem maradhat. Hiszen régen dolgozik már ez irányban a pápai diplomáczia és a katholikus propaganda.

Különösen kiváncsiak lehetünk Bulgáriára ezen kongresszuson. Nevezetes, hogy a bolgárokat már ezer év előtt is kiszemelték a római téritők arra, hogy a pápai uralom alapja legyenek Keleten. Most ismét hasonló reményeket táplálnak a Vatikánban.

XIII. Leo politikája ezen a kongresszuson fog nyilvánvalóvá válni egészen. Egy életfeladat, melyet következetesen szem előtt tartott s egy kezdet, melyet befejezetlenül fog hagyni utódaira.

hogy X. Gergely a lyoni zsinaton (1275.) és IV. Jenő a flórenczin (1439.) el is érték e czélt, a teljes kiegyezést a dogmatikus téren, s legalább kölcsönös megértését a liturgikus és disciplináris pontoknak, és hogy ezt a kiegyezést mindkét rész a leglelkesültebb örömmel üdvözölte. Fájdalom, egyik esetben sem tartott a béke soká, a zsinati atyák hazaérve Keletre, papságuk és népök megcsontosodott makacsságának voltak kénytelenek engedni.

Egyik-másik történetiró, persze elfogultan és irányzatosan, amint a pápák uniáló törekvéseit önzésre iparkodik visszavezetni, úgy az eme zsinatokon megtartott tárgyalásokat is teljességgel eredménytelennek akarja feltüntetni. Ez nem igaz. A görög egyesült egyházak eme zsinati tárgyalásoknak köszönhetik az unió áldásait, ezek gyümölcsei ama becsületes és őszinte egyesülési törekvéseknek, melyeket csak a vak nem lát. Igen, ezek a görög-egyesült egyházak, melyek a legnagyobb akadályok daczára fennállanak, amig egyrészt hiveik millióival tanuskodnak az egész világ előtt, hogy éppen nem voltak eredménytelenek Róma unió-törekvései, másrészt egyszersmind kiáltó bizonyitékai annak az expanziv erőnek, mely a római kath. egyháznak per eminentiam sajátja. Hiszen Ausztria-Magyarországban magában közel 3 millióra rúg az egyesült görögök száma, Bulgáriában, Romániában is sokan vannak. Künn a világban pedig: az egykori antiochiai patriárkátusban, Syriában, Mezopotániában, a Maroniták és Koptok egyházaiban szintén százezrekre és százezrekre tehetni számukat. Oroszországban és Orosz-Lengyelországban, fájdalom, erőszakkal és üldözésekkel kényszeriti őket a czári egyeduralom a schismába, örök szégyenére és gyalázatára a művelt Európának, mely oly fennen szereti hangoztatni a lelkiismereti szabadság szeretetét!

És ime, itt, *az egyesült görögök hűségében van az első reménysugár* a jövőre, a többi sizmatikusok egy-

kor tán lehetséges uniójára nézve is. Amint ezek az egyesültek visszatértek a schismából és hiven kitartottak az unió után az egyházban: úgy remélhető, hogy akik ma még schismatikusok, szintén uniálva lesznek.

Van ily reménysugár több is. De mielőtt ezekre reflektálnánk, vessünk egy pillantást a görög nem-egyesült egyházra, vagy inkább egyházakra, (mert bizony több van, melyeknek egymás közt semmi érintkezésök nincs). Kisértsük meg, egy áttekintésben felölelni a sizmatikusok egyházait a világon.

A sizmatikus egyházak ma két nagy osztályba sorozhatók: az egyiket az u. n. görög-orthodox egyház alkotja, mely az orosz birodalomban, továbbá a török uralom alatt, a Balkán-félszigeten és Görögországban mintegy 80 millió hivőt nevez magáénak (ezekhez tartoznak a hazánk területén élő sizmatikusok is); a másikat azok a nem-egyesült keleti egyházak képezik, melyek Armeniában, Perzsiában, Sziriában, Egyptomban és Abyssiniában mintegy 8—9 millió tagot számlálnak.

Mindenesetre óriási szám, még 200 millió római katholikussal szemben is, (a többi szektától, mely magát kereszténynek nevezi, itt természetesen eltekintünk), — fájdalmasan nagy szám, ha elgondoljuk, hogy az egyház isteni alapitója *egy* aklot akart az ő juhai számára, *egy* egyházat alapitott, s még utolsó főpapi imájában is arra kérte az Atyát „ut omnes unum sint“; — ha elgondoljuk, hogy az apostolok is mindig az „unus Deus, una fides, unum baptisma“ elvet hangoztatták; — hogy az ősegyház is a „Credo“ ünnepélyes megvallásában mindig az „una, sancta, catholica Ecclesia“ hittételét profiteálta; — és hogy végre is nyolczszáz éven keresztül ennek a kilenczvenmillió kereszténynek ősei is együtt éreztek a római kath. egyházzal, egy hitben, egy szeretetben voltak azzal összekapcsolva! Kelet és Nyugat, keleti és nyugati egyház közt csakis geografiai különbség volt, nem

vallási. Mily lélekemelő is volt az az egység, amelyről régi dokumentumok, s őskeresztény leletek ma is oly hangos tanuságot tesznek, — amelyről egy II. századbeli kisázsiai püspöknek nem régiben felfedezett görög sirirata oly meginditóan beszél: „A szeplőtlen Pásztornak vagyok tanitványa . . . ő tanitott engem az üdvösségre . . . láttam Rómát, királynői diszében, s a fényes jellel megjelölt népét, bejártam Syriát is, minden városát, Nisibist az Eufráton túl: mindenütt a hitben egységes testvéreket találtam.“

A Keletről indult ki az üdv tana, ott virágzottak az első keresztény egyházak, onnan jutottak hozzánk a keresztény irodalom első termékei, ott keletkeztek a pogány tudósok támadásait győzelmesen visszaverő első védő iratok. A kereszténység életfája ott, a Keleten termette a szemlélődő élet első gyümölcseit, a remete- és szerzetes élet tökélyét; — onnan indult ki, egyszóval, a keresztény egyház diadalmenete az egész világra.

Hiába, a szakadás megtörtént, s ma már nem használ a sopánkodás, se nem vigasztalás ránk nézve, hogy ma a keleti egyházban nincs igazi élet, nincs hittudomány, nincs erkölcsi haladás; hogy elszáradt ág az, mely nem táplálkozik a Krisztus igaz egyházának dús nedvéből. Hova lettek az antiochiai Ignáczok, alexandriai Kelemenek, Origenesek, Athanasiusok, nagy Vazulok, nyssai és naziánzi Gergelyek? Eltüntek; mert az ily szellemóriások talaja nem lehet a tévely, csak az igazság. A schisma kiölte a szellem termékenységét, a konstantinápolyi patriárkák abban az arányban vesztettek tekintélyökből, amelyben mindinkább függtek a császároktól, a byzantinismus, simonia rútságai szennyezték be a keleti püspökök székeit, — mig Rómában pápák dicső sora folyt le a történelem szemei előtt.

Photiusnak gőgje, kevélysége, ime, még ezer év multával is termi mérges gyümölcsét, — pedig, szo-

rosan véve és az alapokig elemezve, a szakadásnak *igazi* okai nem is a theologiai okok voltak, hanem mindenféle más, politikai okok, nyelvbeli külömbözetek, szocziális állapotok, a görögök kevélykedése magas műveltségükkel, melyhez a Nyugat, alig lábadva fel a népvándorlás viharainak, pusztitásainak következményeiből, csak most iparkodott eljutni, — s az ő nemzetiségi öntudatuk, az átkos nacionalizmus, mely mindig hajthatatlan önösséget szül . . . .

Már most, ha ezek a szerencsétlen körülmények többé fenn nem forognak, (amint hogy nagy részük már nem is létezik) miért ne lehetne remélni az unio lehetőségét?

Miként tehát mondottuk, a már emlitett nagyjelentőségü momentumon kivül, a görög egyesültek hű ragaszkodásán kivül, egyéb momentumok is vannak, melyek minket arra a reménységre jogositanak, hogy a pápa új akcziója nem lesz eredménytelen, hogy az unio kivihetőségéről igenis lehet gondolkozni és beszélni. Melyek e momentumok?

Ilyen momentum az a szoros ragaszkodás, névszerint a görögkeletieknél a kereszténység lényegéhez, a tanban, az egyház kegyszereiben, a kereszténység alkotmányához. Hogy ez nemcsak ösztönszerü szokás, hanem öntudatos ragaszkodás, mutatja a protestantizmus elutasittatása a sizmatikusok részéről a 16. és 17. században[1] . . . s legujabban a hatvanas

[1] 1672-ben névszerint Dositheus patriárka alatt zsinat tartatott, melyben a protestánsok biblia-kánona unnepélyesen elvettetett.

Mulasztás lenne részemről, fel nem emliteni itt azt az igen érdekes polemiát, mely egy orosz pópa (Kirejeff) és egy anglikán kanonok (Meyerik) kozt folyt nemrégiben az ó-katholikus »Revue internationale de theologie« hasábjain. Az anglikán szeretett volna itt is egyezségre jutni a schismatikussal, de hiába. A disputa főbb vonalai ezek voltak:

Anglikán: Álljunk az ős-egyház alapjára, mely az első négy század egyháza.
Orosz: Miért nem az első nyolcz századé? Ez is az eredeti igazságot birja.
Anglikán: Ó nem, mert az Ur a Szentlelket csak addig biztositotta egyházának, amig az osztatlan lesz.

években az anglikánizmusé, amikor is Gergely patriárka a sizmatikusok nevében igen udvariasan ugyan, de mégis kifejezte, hogy a 39 artikulus kissé „modern“ az ő számukra. Arról meg, hogy 1874-ben az ó-katholikusok Langennel és Döllingerrel élökön Freiburgban minő kudarczot arattak unio-kisérleteikkel, alig érdemes beszélni.

Hát az valami túlvérmes reménykedés-e, ha azt mondjuk, hogy maga a mai kulturális haladás is erős jogot ad az unio kivihetőségében biznunk? Ez a kultura közelebb hozta egymáshoz a világ összes népeit, a Kelet ma állandó, szakadatlan összeköttetésben van a Nyugattal; ki merné azt mondani, hogy ez a folytonos érintkezés csakis anyagias, kalmári eredményeket fog szülni és soha semmiféle befolyással nem lesz az emberiség magasabb érdekeire, a vallási érdekekre, és névszerint nem fogja előmozditani a katholiczizmus terjedését? Sőt mi ki merjük mondani, hogy a művelődés terjedése már önmagában a katholikus egyház előnyére kell, hogy szolgáljon; mert a schisma theologiája és hitélete művelt embert ki nem elégithet. A művelt és katholikus nyugatiakkal való mind sürübb közlekedés el fogja oszlatni azt a hidegséget,

---

Orosz: Nem igaz, ez az igéret föltétlen, — s ha valaki elszakad az egyháztól, maga az oka, hogy elveszti az igazságot. A zsinatok a VIII. századig ép oly érvényuek, mint a nicaeai.

Anglikán: Csakhogy azok a zsinatok, melyek az V. századtól a VIII-ig tarttottak, már nem egyetemesek, mert tévtanoktól inficiálvák.

Orosz: Szó sincs róla, mert az Úr megigérte, hogy »portae inferi non praevalebunt.« Kell tehát 1) egy absolut, változhatlan kinyilatkoztatásnak lennie, 2) ez az igazság az oekumen egyházban található fel, 3) ez egyház létezett, létezik s fog létezni. — Ha egy helyütt elvész is az igazság, másutt megvan, és pedig oekumenice. A zsinatok határozatai kötelezők a VIII. századig is.

Látnivaló, hogy az Anglikán zöldségeket beszél össze-vissza, — mig az orosz katholikus elveket hangoztat, s csak egy lépésre van szüksége: hogy meg ne álljon a VIII. századnál.

azt a tartózkodást is, amely eddig a keletieket az ő separatizmusukban jellemezte.[1]

Ime, az 1893-ban Jeruzsálemben nagy fénynyel megtartott eucharistikus kongresszus, mely már magában is valóságos, nagyszerü invitácziő volt, a keleti egyházhoz intézve, hogy egyesüljenek a római szentegyházzal: új momentumul szolgálhat az unio reményéhez; mert a keleti egyházak ott megjelent képviselői e meghivást éppen nem utasitották mereven vissza, sőt a rokonszenv, a tisztelet számos jelével halmozták el a kongresszistákat. — Ime, Konstantinápolyban magában két párt is van, mely szivesen hangoztatja az unió jelszavát; mert egyrészt nem szivesen hordják az orosz gyámkodás jármát, másrészt elismerni kénytelenek a Nyugat theologiai tudásának fölényét.

Oroszországot, az óriás kolosszust szokták leginkább felhozni, mint az uniónak már politikai szempontból is, örökös és eltávolithatlan akadályát. Hogy ma az, senki sem tagadhatja. De ki lát a jövőbe? És főleg, ki lát Oroszország jövőjébe?! Egy Gallitzin herczeg, egy Gagarin herczeg már a hatvanas években irták az uniót programmjukba, mint az egyetlen utat és módot, mely az orosz egyház *égetően szükséges regenerációjához* elvezethet.

Hogy micsoda borzasztó állapotban van ma az oroszok vallásos hitélete, arról a Magyar Sionban több évvel ezelőtt beható értekezéseket lehetett olvasni. (L. *1877. évf.* 198. stb. *1879. évf.* 186. stb. *1883. évf.* 881. s kk. ll.) Az intelligenciának semmi hite, a pópáknak maguknak még kevesebb, a szegény nép vallásossága pedig nem egyéb, mint a legsötétebb babona, vallás-

[1] El nem mulaszthatom megjegyezni itt, hogy Angolországban és Franczia országban egyletek léteznek, már néhány évtized óta, melyeknek czélja egyenesen a Keletnek és Nyugatnak vallási tekintetben való egyesitése. Az angol egyletnek lapja is van, Union-Rewiew czimmel.

gyakorlata, istentisztelete pedig a külsőségek végtelen sorozata, minden belső tartalom nélkül! Az atheismusra és materializmusra épült nihilizmus pedig ezt is kiirtja lassankint a népből, és ez, a töménytelen szekta közepette, már kezdi is lassacskán belátni, hogy az egész orosz vallás csak *rendőri eszköz* a czár kezében, melylyel polyglott népeit úgy, ahogy összetartja. . . .

Ki tudja, nem fog-e előbb vagy utóbb a disszolucziónak oly mértéke beállni Oroszországban, amelyben egy erős kéz a vallási megújulás felé fogja vezetni az áramlatot, amelyben egy kimagasló alak jelt fog adni az unió megvalósitására? . . .

Az Isten keze nem rövidült meg, az bizonyos. És az is bizonyos, hogy csak szabad egyház nyujthat életet, biztosithat magasabb szárnyalást az emberi léleknek; a lenyügözött egyház csak teher neki, melytől szabadulni fog a legelső alkalommal.

Végre is, mi nemcsak az unio eszméjét tartjuk rokonszenvesnek, nagyszerünek, magasztosnak, hanem *az eszme megvalósitása, kivihetősége iránt* sem esünk kétségbe; mert nem pusztán emberi erőktől várjuk azt (így tekintve, az akadályok persze leküzdhetetleneknek látszanak); nem várjuk az uniót a diplomácziától, nem a kufár „do ut des"-politikától; még kevésbé erőszaktól, még a tudománytól sem: hanem az Isten Lelkétől, mint az Ő művét. Amit államtudomány és emberi értelem nem tud létrehozni: meg tudja azt teremteni az emberek sorsát intéző Gondviselés.

# SAMASSA ÉRSEK BESZÉDÉNEK FILOZOFIÁJA.

Irta dr. PETHŐ.

A katholikusok érdeklődését szokatlan izgatottságba hozta dr. Samassa József, egri érsek beszéde, melyet a főrendiház hármas bizottságának szept. hó 25-én tartott ülésében mondott. A beszédet a lapok is mint filozofiai kitünőséget emlegették s némelyek tüzetes megbeszélés tárgyául tüzték ki vezérczikkeikben. Egy érsek beszéde ily válságos időben a legvitálisabb érdekektől tartva, méltán fölhivja a közfigyelmet s jóllehet csak bizottsági ülésről van szó, még sem gondolhattuk, hogy az a beszéd csak az előőrs portyázása volt, mely a nagy ágyú későbbi megszólalását jelzi, vagyis nem gondoltuk, hogy Samassa érsek csak odavetőleg és izleltetőül akart valamit mondani, amit később majd kipótol és kibővit, hanem azt hittük, hogy ő e részben teljes érvényü és a valláserkölcsi szempontot méltán képviselő enunciációt akart tenni. Mivel pedig beszédjében elvi kijelentésekkel találkozunk, nem mellőzhetjük, a jó ügy érdekében, annak megbeszélését.

Mi tűrés-tagadás benne, az érsek beszédjét a katholikusok meghökkenve fogadták; mintha idegen s nem kath. hangon és nyelven szólott volna; egyes állitásait nyiltan kifogásolták s a tanitványok hibáztatták a tanitót, hogy oly elveket hirdet, melyek az egyházi tannal ellenkeznek. Kiváltkép *azon akadtak fön*, hogy a vallásról egyre csak mint vallási érzelemről szól, ami a vallást mintegy az érzelem és az ösztön fejletlen és bizonytalan régiójába utasitni látszik; *fönakadtak azon*, hogy a vallási érzelmet az erkölcsi-érzelemtől nemcsak megkülönbözteti, hanem mint két önmagában álló alakot egymástól elválasztja s legalább elvben e kettőnek egymástól való függetlenségét elismeri; *fönakadtak azon*, hogy a magas szónok szerint a komoly tudományú emberek vallási érzelem nélkül

is erkölcsös életre képesek, a miből az következik, hogy van szigorú erkölcsös élet, tehát szigorú erkölcs is vallás nélkül; *fönakadtak azon,* hogy a művelt embereket az erkölcsös élet szempontjából úgy állitja oda, mint akik a vallásra kevésbbé szorulnak mint a műveletlenek, s *fönakadtak mindezeken az első tekintetre azért,* mert e nézetek a laibzsurnálok és a kávéházak filozofiáján tengődő közönség frazeologiájából valók, vagy legalább olyanok, hogy alaposabb ismeretekkel s tüzetes distinkciókkal nem rendelkező emberek szemében úgy hasonlitanak azokhoz, mint egy tojás a másikhoz.

Azonban jóllehet az általános fönakadás mindig a sensus communis kriteriuma, az alaposság mégis azt kivánja, hogy az egyoldaluság vagy a félreértés lehetőségével szemben tisztázzuk a mondottakat, melyek ha félreértetnek, vagy ha igazi értelmük rossz és helytelen, árnyékot vetnek az egyházi tanitó-hivatalra.

Tekintsük meg Samassa érsek érvelését s az érvelés közben kifejtett nézeteket.

Az érvelés a következő:

Samassa érsek nem fogadja el valláserkölcsi szempontból — más szempontok belevonásától tartózkodik, — a törvényjavaslatot, mert a vallás »a nemzetek biztos fenmaradásának elengedhetlen föltétele«; már pedig »e törvényjavaslatok kevésbé fogják ápolni és nevelni a nép vallási érzelmeit«: tehát e törvényjavaslatokat, mint a nemzetek létföltételének földulóit el nem fogadhatja.

Samassa érsek ez érvelés majorját bizonyitgatja, t. i. hogy a vallás a nemzetek fönmaradásának elengedhetlen föltétele és pedig azért, mert a népek nem erkölcsösek vallás nélkül; erkölcstelen népek pedig világos, hogy elpusztulnak. Itt esik meg azután az a különböztetés is, hogy egyes emberek lehetnek »szigoruan erkölcsösek« vallás nélkül is, de népek nem lehetnek. — Az érvelés minorját illetőleg, hogy »e törvényjavaslatok kevésbé fogják ápolni és nevelni a nép vallási érzelmeit«, sőt, amint azt az októb. 3-iki ülésben Schlauch biboros tette, hogy a most tárgyalt u. n. egyház-

politikai törvényjavaslatok a kereszténységet megtagadják, hogy a magyar állam ezredéves alapjait lerontják, hogy a kereszténységnek, amennyiben rajtuk áll, szétzüllését eszközlik, — minderről Samassa érsek nem emlékezik, s így egyrészt azt a nagy kaput, melyen a frázis s a nagyképüsködő jóakarat, mely azt hirdeti, hogy e javaslatok semmikép sem csökkentik a vallásosságot, bevonulni szoktak, nyitva hagyja s másrészt a kitüzött valláserkölcsi szempontot igazán nagyon-nagyon gyöngécskén világitja meg.

Mert a valláserkölcsi szempontnak az ereje, az aczélrúgója éppen ebben rejlik, hogy e törvényjavaslatok megtagadják és detronizálják és száműzik a kereszténységet. Hogy »kevésbé fogják ápolni és nevelni a nép vallási érzelmeit«, az — bocsánat — tulságos eufemistice van mondva. Mikor ezt olvastam, eszembe jutott a magyar államvasutak fővonalán, ahol a miniszterek és főforgalmi tisztek legtöbbet járnak, t. i. a Budapest-bécsi vonatokon kiszögezett figyelmeztetés, hogy a Garam- és Ipolyhidon kihajolni *veszélylyel jár;* igazuk van; csakhogy az a veszély olyan, hogy mindenki aki kihajol, az a halál fia; ott marad a feje, amint azt már 10—20-an tapasztalták, akik az intést olvasták is, de vagy tekintetbe nem vették, vagy nem értették. Mit is jelent az, hogy veszélylyel jár? Tegyék ki, hogy aki kihajol, annak legurul a feje; majd máskép nézik az emberek ezt a figyelmeztetést. Csakhogy, mernék-e ezt kinyomatni az igazgatóságok? úgy-e fölzúdulna ellenük a közvélemény? Így van az Samassa érsek beszédében is; a valláserkölcsi szempont nincs kiemelve; nincs megmondva, hogy a törvényjavaslat aposztatál a kereszténységtől s azt senkinek elfogadni nem szabad: hanem, hogy kevésbé fogják ápolni a vallási érzelmeket!

A mi véleményünk szerint itt két hatalmas érvet léptet föl a valláserkölcsi szempont; az egyik az, hogy a keresztény hittel, a dogmával ellenkezik az a szabadság, mely — hogy a többit ne emlitsem — a kereszténynek a zsidóságba való visszaesési kisérletét átlépésnek elismeri; ez a tétel a keresztény hit s az evangelium nyilt, alap-

vető parancsával és tanával homlokegyenest ellenkezik. A másik érv pedig az, hogy ha ezt az átlépést per se lehetne is érvényesen megtenni, a törvényjavaslatokkal szentesitett felekezetlenség és pogányság behozatala földúlja a kereszténységet; azt pedig keresztény társadalmak meg nem engedhetik, hiszen ez az ő alapjuk, melyen állnak s élnek.

Ezen nagy és a kereszténységet gyökerében éltető igazságok helyett, Samassa érsek beszédében a »vallás-erkölcsi« momentum egy kis, silány forgácskája uszik a fölszinen, hogy a törvényjavaslatok »kevésbé fogják ápolni a nép vallási érzelmeit«; ez a forgács nem is szálfa, ezzel döngetni ellenséges kapukat nem lehet; s mivel nem lehet, azért ilyesmit akarni, bizony beteges és gyászos benyomást tesz.

S ez a bibe. A beszéddel való elégületlenség inkább ebben birja alapját. A beszéd, mely a valláserkölcsi szempontok arzenáljából igérkezik kihozni fegyvereit, egy ketté tört rapirral lép föl az arenában. A beszéd gyönge és sovány; leghatalmasabb érvei mellőzve, s ami mondatik, az a filozofia értelmetlen árvaságában s hagyományos bőjtös színében jelenittetik meg. Elvont filozofálás, »egy elvont filozofia«, — az pedig ugyancsak szánandó existencia, — jut benne érvényre. S a művelt nyugatnak konkrét és nem elvont filozofiája, a keresztény valláserkölcsiség s a törvényjavaslatnak ehhez való viszonya sehol föl nem lép. Pedig a konkrét kereszténységgel, a keresztény társadalom szent meggyőződésével való gyalázatos és szomorú elbánás, — a konkrét kereszténységnek, mely a mi anyánk és társadalmunk lelke, arcátlan megtagadása és »törvényes« elvetése, s ezzel eo ipso az általános valláserkölcsi sülyedés és elzüllés, ez adott volna háttért is, érveket is, — ez adott volna lelket annak az árnyékok közt morfondáló, »elvont filozofiának.«

Nem lévén pedig lelke, erőtlenül és szintelenül fejtegeti a »valláserkölcsi szempontot.«

Caprivi nem így tett. Caprivi kiszinezte a valláserkölcsi szempontot. Megmondta, hogy a felekezetlen törvé-

nyek oda gravitálnak, hogy a kereszténység szétmáljék s elpusztuljon. »Kereszténység vagy atheismus«, ez a jelszó, ez az irány. Nem mind atheista, aki felekezetlen törvényeket pártol, de igenis dolgozik azon irányban, melyet az atheismus betetőz. Ez beszéd! Meg akarjátok tagadni a keresztény állam alapjait és elveit? a törvényjavaslatok megtagadják azokat; ha van lelketek: mondjátok azt ki s öntsetek tiszta bort a közvélemény poharába. Mondjátok ki: mi nem becsüljük a kereszténységet; mi megtagadjuk ezredes létünk alapjait s miután ez alapok a keresztény társadalom hitével és meggyőződésével azonosak, e társadalom hitét, vallását is bitangjószágnak nézzük. Így van magyarul megmondva, hogy mi a törvényjavaslatok által kontemplált vallásszabadság. Meghajolni a zsidó, a pogány, vagy bármily nézet előtt deferencziából s elveszteni saját meggyőződésemet, — ez vallásszabadság; befogadni a másét s kidobni a magamét, az vallásszabadság; minden nézetnek polgárjogot adni s ezáltal saját nézeteimben vizenyőssé, itéletemben kétkedővé, lelkületemben skeptikussá válni, ez vallásszabadság; vagyis másra való tekintetből, más iránt való figyelemből önmagamat szellemileg tönkretenni, ez szabadság! A szabadság bizonyára nem arra való, hogy az ember elpusztuljon; a valláserkölcsi léttel s annak föltételeivel szemben egyáltalában nincs szabadság, csak parancsoló szükségesség.

De mikor a zsidó, a török, az atheus azt nem fogadja el igazságnak, amit én annak tartok; tehát . . . Hát mi lesz tehát? hogy én lemondjak az igazságról s annak védelméről? vagy hogy tán annak annyi joga van mint nekem? bármint csürik-csavarják, nem hozhatnak ki belőle mást, mint azt, hogy a mennyit a szükség, a politikai, az együttélési tekintetek követelnek, annyit adunk a szabadságból s jogból annak a másnak; de hogy annyit adjunk, hogy magunk elpusztuljunk, hogy a zsidó miatt a keresztény veszszen el, ez őrület és absurdum!

De mikor a zsidó rászorit, hogy a keresztény föladja kereszténységét s az által elveszszen, mit tegyünk akkor?

Ezt meg kell mondani s majd csinálunk rendet. Előbb-

utóbb ezt ugyis megtudják az emberek s általános meggyőződéssé válik, hogy »servi facti sumus.«

A valláserkölcsi szempont elég magas arra, hogy ily kilátásokat nyisson, s ha e kilátások megnyilnak a félrevezetett s szofizmákkal ellátott emberek előtt, akkor meggyőződnek, hogy e törvényjavaslatokról nem azt kell mondani, hogy »kevésbé fogják ápolni és nevelni a nép vallási érzelmeit«; hanem tönkreteszik a hitet s az egyházat, természetesen amennyiben rajtuk áll.

Azonban a magas szónok e nyilatkozata efemer; nem elveket, hanem tüneményeket, eseményeket emleget; ami minket érdekel, az a beszéd azon része, melyben az erkölcsi és vallási érzelemről s a köztük fönálló viszonyról van szó. Ez a viszony igazán megérdemli a szót s meg kell világítanunk, hogy mi igaz, mi nem az érsek úr beszédében, annál is inkább, mert e részben a katholikusok közt sincs meg az a nézettisztaság, mely tulzásoktól és eo ipso jogosult ellenzésektől is megóvná őket.

Itt több kérdés merül föl. Az első már locus communis-szá lett, majdnem azt mondanám triviális kérdéssé s ez az: van-e erkölcs vallás nélkül?

Erre első sorban is azt felelem: óvakodjunk a kérdésnek ilyetén formulázásától. Ne kérdezzük, van-e erkölcs, hanem van-e erkölcsi törvény Isten nélkül? Az erkölcs kiváltmai kificzamitott és diluált fogalmak korában, valami oly határozatlan és elmosódott árnykép, hogy bármiféle tisztességet, jó indulatot, illedelmet, külsőséges etikettszabályokat, műveltséget, routinet, s ami még van ehhez hasonló szó és frázis és olcsó takaró, mondom, mindezt értik alatta De hát ez-e az erkölcsi törvény? Bizonyára nem. Az erkölcsi törvény egy morális szükségesség, egy morális késztetés, mint a szó mondja, kötelesség v. i. lekötöttség, mely azt mondja nekem késztetően: neked ezt meg kell tenned. Nincs itt szó hajlandóságról, méltányosságról; nincs itt szó arról az állapotról, mely a jónak, az észszerünek, a tanácsosnak a belátását követi az ember lelkében, melynél fogva azt mondja: »igazán szó ami szó,

mégis csak jobb volna s az illem és eszem is azt kivánja, ha ezt tenném; no de hiába, nem lehet az ember fából; ez egyszer megriszkirozom.« *Ez nem a törvény fogalma.* A törvény fogalma *a szükségesség érzete:* ezt meg ezt kell tenned, mert különben tönkre mégysz.

Ha a törvény fogalma csak ez volna: ezt meg kell tenned, mert eszed diktálja, ami Kantnak kategorikus imperativusa; ezt a gyér szükségességet könnyen kijátszhatnám s úgy rendezhetném be életemet, hogy *a legtöbb élvezetet a legkevesebb fájdalommal és veszélylyel párositanám.* Mert utóvégre is, nem azért él az ember, hogy a czéltalan erénynek vértanuja vagy elzárkózott s üldözött havasi morgája legyen; hanem — az örök czél tagadása esetében — azért él, hogy élvezzen.

Nem tagadjuk mi, hogy ez a belátás: »ezt eszed kivánja, tehát tedd meg«, hogy ez *nem inditja* az észszel élő s az észre hallgató embert; hanem tagadjuk, hogy *törvény;* tagadjuk, hogy ebből a forrásból fakad a szükségesség, a rákényszeritő kötelezettség érzete. Ez az érzet máshonnan ered; onnan ered, hogy: tedd meg, mert különben czélt nem érsz; megbüntet a legfőbb tekintély, a melynek *akarata a törvény.*

A törvény egy kötelező és késztető akarat. Az erkölcsi törvény az Istennek engem valamire rákényszeritő akarata. A dolgok rendje a törvény árnyképe, vér, izmok, erő nélkül. A dolgok rendje a fölszerelt test *lélek nélkül.* Látni a dolgok lényegében és egymáshoz viszonyában rendet; de a rend nem törvény; a rend csak kipontozása és kivonalazása annak, *ami törvény lesz;* ha t. i. egy legfelsőbb s legerősebb akarat ezt a rendet, mint saját akaratát felöleli s reám kényszeriti. Ez az erkölcsi törvény.

Aki ezt szem előtt tartja, az nem fog túlzásokba esni; az nem fogja tagadni, hogy az ész diktálja, hogy mit kell tenni; ezt nem szabad tagadni; de ez nem törvény; ebből csak lesz törvény, ha az ész még azt is hozzápercipiálja, hogy ezt az *észszerüséget reám diktálja az Úr.*

Amit ezenkivül mondanak, hogy az ész belátása nem

törvény, mert nincs szankciója; vagy hogy nem törvény, mert nem mozgatja az emberiséget s mindenki fitytyet hányhat neki: ez mind csak következménye a mondottaknak. Természetes, hogy a rosszul konstruált, a lényeges részt nélkülöző gép nem mozog és nem mozgat.

S ezen nem változtat sem tudomány, sem »mélyebb és komolyabb eszmélkedés.« A legnagyobb tudásra nézve sem *törvény* ez az észbeli diktamen: *tedd ezt, mert belátod.* Én nem tagadom, »hogy a tanulás élvezete s a gondolkozás szokásai« közt élő tudós ezzel is beérheti, s megteszi azt, amit belát. Megteheti; *de azért ez a tudós még nem erkölcsös ember*, csak látszólag az, v. i. megteszi azt, amit más ember tesz, aki az *erkölcsi törvényt* felfogja; nem erkölcsös ember pedig azért, mert nem teszi, nem hajtja végre *az erkölcsi törvényt, mint olyat;* nem ismeri föl a rendben a legfelsőbb akaratot, mely őt is igazgatja, — nem ismeri föl a czélt, mely felé igazgatja, — nem ismeri föl a módot, hogy mikép hódoljon s igazitsa el magát Urához, Istenéhez. Ez a hiány pedig, amint tagadja az erkölcsit, — épp úgy *erkölcstelen*, s ha egyik másik kiaszott tudósban nem érleli meg szemlátomást gyümölcsét, az csak azért van, mert kiaszott az ember maga nemtelenebb szenvedélyeiben is. Hogy azután ez az irány hová vezet az »élet kevélységében«, mely kivált azon emberekben pusztit, »kiknél a főrészt az értelem teszi«, azt ugyancsak látjuk; megbüdösödnek a gőgtől s az emberiség kolonczaivá lesznek.

Ne zavarjon az meg senkit, hogy ezek az illetők tudósok; minden filozofia czélja és koronája az ethika, s az ethikában megint *a czél* a fő; amely ethika a czélt, ezt a kérdést: hová megyünk s minek élünk? meg nem fejti, az nem érdemli meg az ethika nevet, s az eo ipso nem tudomány. Az újkor tudománya tudjuk, hogy merre gravitál, az »ignoramus és ignorabimus« felé. Képes-e az ily tudomány az ethikának alapul szolgálni? Lehet-e ezen a szkepszis által folyton mosott és elzüllő zsombékon az »erkölcsös« embernek magát megvonnia? Kipihenhet-e ott, megnyughatik-e ott azokon az »erkölcsi« perspektivákon, melyek onnan

nyilnak? Aligha. A sz. irás azonkivül azt emlegeti, hogy »inexcusabilis« az ember, aki az Istent föl nem ismeri, s következőleg aki magát arra itéli, hogy egy fejetlen és czéltalan ethikával vergődjék. Különben ez a gondolat elvezetne minket az atheusok állatrajzába, ahol azt kérdezik: vannak-e ily typusok vagy nincsenek? s azután magyarázzák, hogy elfogultság, egyoldaluság, nevelés, életküzdelem, kiváltkép pedig a filozofiai műveltség hiánya, amely hiányban sokszor azok a materialista tudósok a nevetségig leledzenek, mint működnek közre ily szellemi alakulások létrehozásában.

Ezt a kérdést itt bátran mellőzöm; beérem annak konstatálásával, hogy a vallástalan morál, *mint elv, határozottan erkölcstelen* s következőleg, hogy *semmiképp sem mondható*, hogy az »ilyen emberek szigorú erkölcsös életre képesek.« A »szigorú erkölcs« alatt a tulajdonképeni erkölcsöt, s nem egyes etikette- és mértékletességi szabályokat értünk. A »szigorú erkölcs« alatt értjük az embernek örök czéljához való rendezett viszonyát. Hogy valaki magát le nem iszsza, hogy nem csal, hogy méltányos és jó lelkü mások iránt, azt nem nevezhetjük »szigorú erkölcsnek.« Éppen úgy megengedem, hogy a vallásos ember, akiben a vallásosság nem változott életté és valósággá, aki többékevésbé az élet vagy a tehetség mostohasága miatt a vallásosság külsőségén tengődik, vagy ha van is neki vallásos érzelme, de ezt az érzelmet nem művelte s nem nemesitette öntudatos, és szenvedélyeit megtörő meggyőződéssé, hogy az ilyen ember kevésbé tud uralkodni magán, mint az a higgadt tudós, s hogy kihágásokat követ el, melyeket amaz el nem követ; de azért az *erkölcsiség elve él benne*, ha nem is fejleszti ki; mig a másiknak, a tudósnak állapotáról azt kell mondanom, hogy *elvileg erkölcstelen*, ha nem is kihágó.

Az elv az a fő. Az elv az életben, a gyakorlatban sokszor el lehet éktelenitve, sőt a theoria lomtárába szoritva; ellenkezhetik vele az élet; de azért mégis csak elvekből kell kiindulnia az itéletnek, mely az esetékest a lényegestől megkülönbözteti, a paradoxont illusztrálja, s a *dolog érdeméről* dönt.

Áttérhetek már a másik pontra, s ez a »vallási érzelem«-nek s az »erkölcsi érzelem«-nek folytonos hangoztatása, mely az embert kisértetbe hozza, *hogy a vallást érzelemnek s az erkölcsöt is ugyanannak tartsa.*

E részben túlzásokkal találkozunk a katholikusok közt is, s ezért e pontnak tisztázását kiváltképp szükségesnek tartom. A hivek ugyanis — simpliciter tagadják, hogy a vallás érzelem, s ez exkluziv álláspontról könnyen túlzásokba esnek. E túlzások onnan erednek, hogy a vallás ellenségei, kik a felvilágosultság fáklyáival füstölik be s éktelenitik el a vallás fogalmát, kizárólagosan érzelemnek deklarálják azt, ahonnan a »Gefühlsdusel« s hasonló szép terminusok kirakodója csak egy lépésnyire van. A hivők ezzel szemben egyszerüen tagadják, hogy a vallás érzelem, s azt mondják, hogy a vallás az ész s az akarat aktusaiból fonódik. Az e kérdésben kifejlődő disputa nem szokott nagyon a dolgok mélyébe hatolni. A nagy ágyú e csatában az »érzelmes« párt részén mindig az az érv, hogy a valláshoz kedély kell, — hogy a nők azért vallásosak, mert érzelmesek, s a magas szónok is azt mondja, hogy közönséges embereknél a *vallási érzelem* hiánya többi közt a fantázia terméketlenségére mutat.

Hogy e kérdésben helyesen itéljünk, különböztetnünk kell *a vallás* s a *vallási érzelem* közt. A ki ezt a kettőt szét nem tartja, az nem boldogul. A *vallási érzelem*, melyet németben »religiöse Anlage«-nak neveznek, s melyet mi *vallásossággal* azonosithatunk, *nem a vallás maga*, hanem annak előzménye, a léleknek bizonyos ösztönféléje, mely az Isten felé igazitja és ösztönzi az embert. Az egyikben ez az odaigazitás erősebb, a másikban gyöngébb; azért az előbbit vallásosabb kedélynek mondjuk majd, az utóbbit kevésbé vallásosnak. Az emberi természetnek tagadhatlanul van ily ösztönféléje. Tudom, hogy némely olvasót sérti talán ez a szó: *vallási ösztön*. De miért ne volna az értelmes léleknek, mely öntudatos fölismerésében és hódolatában a vallásnak tulajdonképpeni kifejezést ad, természetes érzéke Ura, Teremtője iránt, mely az észt feléje igazitja s

az akaratot hozzávonzza? Ha az állatokban van egy »vis aestimativa«, mely az ész analogonja és kész eredményeket ad előzetes tapasztalat és kutatás nélkül, de egyszersmind mindennemű haladás kizárásával: miért ne lehetne az emberi lélekben egy kész vonzalom a szellemi ős-ok, az Isten felé, mely nem az okság elvének nyomán jött a lélekbe, hanem mely az eszmélődő lelket magát, reflexióit s okoskodásait megelőzve a természet ösztönével az érzékfölöttire, az istenire vezérli? Ha ezt a kész, v. i. adott vonzalmat érzéknek hivtam, s azután mégis azt mondtam róla, hogy az érzékfölöttire és istenire vonatkozik, azon senki meg ne ütközzék, mert ez esetben az érzék nálam csak annyi, mint a német »Anlage.« A léleknek van ily hajlama az érzékfölöttinek, a szelleminek, az isteninek fölismerésére, amely hajlamnál fogva az oksági elv elvezeti őt az Istennek formális ismeretére s ez ismeret nyomában ébred az akaratban a hódolat. Ime látni való, hogy mi különbség van vallásosság, vallási érzelem és vallás közt. A *vallásosság és vallási érzelem* egy és ugyanaz s mi azt a lélek hajlamának mondjuk a szelleminek, az isteninek fölismerésére; e hajlam az okság elvének világánál az Urat, kitől érezzük is, hogy függünk, — a Felfoghatlant, ki mély tisztelettel tölt el, — a Jót, kihez erkölcsi érzetünk, mely a jó és rossz közt szükségkép különböztet, vonzódik, szóval az Istent megismerteti, amely ismerettel összeforr szivünknek odaadó hódolata. Ez az Isten-ismeret és szeretet, ez *a vallás*.

Azért igazuk van azoknak, kik azt mondják: a vallás az Isten megismerése és szeretete, mert szent igaz, hogy az észnek és az akaratnak ezen öntudatos, emberi aktusaiba kell fektetnünk a tulajdonképeni vallást; de nincs igazuk, mikor a vallásosságot, mint psychologikus hajlamot, mint előkészitő, spontán vonzalmat tagadják vagy tekintetbe nem veszik. Ez a hajlam nagy és élénk lehet valakiben s akkor ez egy vallásos ember lesz, jóllehet Isten-ismerete nem helyes, v. i. jóllehet téves a hite. Másban pedig ez a hajlam kevésbé élénk, s azért az Isten-ismerete mégis helyes és korrekt. Innen magyarázzuk például azokat a könnyen meg-

tévesztő tüneményeket, hogy valaki nagyon vallásos s mégis torz-fogalmai vannak az Istenről, például egy hónapokon át eszmélő és böjtölő boncz. Innen az izlam hevét és fanatizmusát; innen egy mekkai processiót, melynek lábai és patái alá fekszik a rajongó muzulman. Ezek mind vallásos emberek. A lélek vallási hajlama és érzelme gazdag és hatalmas bennük s bizarr formákban jelentkezik. De ez a vallási hajlam nem hordozza magában az igazság kriteriumát, sőt méltán mondhatjuk, hogy nagyon bizonytalan és könnyű szerrel megtéveszthető e hajlamnak iránya, mint azt a történelem s a demografia bizonyitja.

Kételkedhetnék-e valaki arról, hogy Husz János és Luther Márton és Swedenborg vallásos emberek voltak-e? ahhoz a kétség legkisebb nyoma sem fér. Éppen igy vallásosak voltak a manicheusok, circumcelliók, az albiaiak. De épp azért mert a vallásosság esetleg a legtorzabb alakokban nyilvánul, azért kell a vallásnak, értem, annak a tisztult ismeretnek és szabályzott szeretetnek lehetőleg biztositott, ingatlan alapot adni. S ezt az Isten meg is adta a kinyilatkoztatásban s megadta kiváltképp Krisztusban s az általa alapitott egyházi tekintélyben.

A tekintély, itt természetesen csalhatatlan tekintély, ez lesz alapja, korlátja, biztositéka és őre a vallásnak. Korlátja kiváltképp a túltengő vallásossággal szemben is; mert ez fenyegeti leginkább a vallás tiszta alakját. A szubjektivizmus végzi a destruktiv munkát a vallásban. E nézetek magaslatáról már azt is láthatjuk, hogy a vallásosságnak, mint szubjektiv bizonytalan és korlátlan hajlamnak a korrektivuma nem lehet más, mint valami objektiv elem, *s ez a tekintély.*

A vallásosságnak ezen szétfejtése és megvilágitása arról is meggyőz minket, hogy a vallásszabadság nem haladási étappe, hanem hanyatlás. Mert a vallásszabadság tényleg szabad tért nyit a vallásosság érvényesüléseinek; kiemeli a vallásos hajlamot a józan korlátból; prédául odadobja a keresztény tisztult Isten-ismeretet és szeretetet a féktelen szubjektivizmusnak; más szóval eloldja a vad, kicsapongó

szubjektiv hajlamokat és érzelmeket a keresztény Istenismeret korlátfáitól. A vallásszabadság tényleg lemondás az objektivnek hitt kereszténységről s visszalökése az emberiségnek a zajgó és zajló érzelmek, ötletek és desperációk chaoszába. Ez psychologiája a *vallásosságnak* s a *vallásnak.* Csak ez alapon állva, lehet a szőnyegen fekvő dolgokról különböztetve és okosan beszélni.

E különböztetésnek nyomaira a beszédben nem akadunk s onnan az értelemzavar. A mit a vallásosság és a vallás megkülönböztetéséről mondtam, ugyanazt kell mondani az »erkölcsi érzelem« s az erkölcs közti különbségről, mint már fönt érintettem. Ha a vallásosságot, v. i. a »vallási érzelmet« szembe állitjuk az »erkölcsi érzelemmel«, akkor lehet, hogy »a vallási érzelem hiánya nem mutat szükségképp az erkölcsi érzelem hiányára minden egyes embernél«; de ha a *vallási érzelem alatt* a *vallást,* s az *erkölcsi érzelem* alatt az *erkölcsöt* értjük; akkor semmiképp sem mondhatjuk, hogy a vallás hiánya nem mutat szükségképp az erkölcs hiányára. Igenis mutat. Mert nem lehet *szorosan vett erkölcs,* — ha a czélra való rendezettség szükségétől el is tekintünk, amit már föntebb előadtam, — saját elégtelenségünk, korlátoltságunk, tehetetlenségünk s magyarán mondva, *bünösségünk átérzése nélkül;* ez pedig az engesztelés vágyát ébreszti bennünk. A bűn s a vágy a bűn eltörlése után Hartmann szerint is *mélységes alaphangja a vallásnak.* Lelkünk erkölcsi oldala mindig sebzett, lelkiismeretünk mindig vádol; s ez oldalról győzhetjük le a hitetlent legkönnyebben; mert ha följajduló lelkiismeretébe tekint, ott fogja legvilágosabban fölismerni a parancsoló Úrnak s a büntető mert sértett törvényhozónak létét és hatalmát, s ez ismeret az azt követő megadással annyi mint — vallás.

Ha valaki kevély és gőgös, ha önteltségében bűnt és nyomort önmagán nem lát; akkor az ő »erkölcse« megállhat a vallás hijjával is; csakhogy az ily lelkiállapot nem erkölcsös hanem erkölcstelen.

Ezek után láthatjuk, hogy mennyire szükséges e téren

a szigorú fogalomkülönböztetés, melyet a modern filozófok könnyű szerrel elmulasztanak s ezáltal az embereket képtelenekké teszik, hogy a frázisból a gondolatokat, a vallásszabadságból, zsidóreczepcióból, felekezetnélküliségből a tájékoztató irányeszmét kihámozzák.

## RÓMAI UTASITÁSOK A SZÓSZÉKET ILLETŐLEG.

Közli: DR. KERESZTY VIKTOR.

A római »S. Congregatio Episcoporum et Regularium«, természetesen a Szentatya megbizásából és az ő helybenhagyó tekintélyével, az olasz püspökökhöz és a szerzetesrendek generálisaihoz intézve ugyan, de úgy, hogy abból az egész világ papjai tanulhatnak, már egy pár hó előtt körlevelet intézett *a prédikálás modoráról, a hitszónok kellékeiről.* Hogy mi ezt a fontos és érdekes körlevelet már hamarabb nem ismertettük, annak az az oka, mert vártuk, hogy esetleg a Religio-Vallás, vagy tán a Havi Közlöny fogják azt egész terjedelmében hozni, (miután e folyóiratok az ilyen okmányokat szószerint szokták közölni), még pedig annyival is inkább, mert egyrészt a körlevél nagyon is *gyakorlati* értékű, másrészt még a liberális napilapok is elég érdekesnek tartották azt arra, hogy belőle olvasóiknak mutatványokat nyujtsanak. Ámde várakozásunk nem teljesült, s így most mi akarjuk e körlevelet magyar papjaink hasznára közölni, kiknek kiváncsiságát ama napilapok bizonyára felköltötték; mi gondoskodunk róla, hogy az ily fontos irat magyarul is megőriztessék.

A tanulságos, és helyenként feltünően szigorú hangon tartott körlevél szövege, szabadabb magyar forditásban im a következő:

Szentatyánk, XIII. Leo pápa, kinek az igehirdetés

apostoli feladata annyira szivén fekszik, lévén ez, kivált manap, a ker. nép kellő oktatására vajmi szükséges: nagy lelki fájdalommal értesült arról, hogy az igehirdetés modorába bizonyos visszaélések csusztak be, melyek a mai prédikációkat kicsinylésnek teszik ki, vagy legalább ugyanazokat terméketlenekké, hatástalanokká, eredménytelenekké teszik. Ezért, elődeinek nyomdokába lépve, megbizott minket a Szentatya, hogy az olasz püspökök és rendfőnökök éberségét és buzgóságát felhivjuk, hogy eme rendetlenségeknek, amennyire tőlök telik, gátat vessenek. Miért is a következő elvekre akarjuk a ft. püspökök és rendfőnökök figyelmét irányitani:

1. Soha ne bizzák a prédikálás szent hivatalát olyanra, aki nincs át meg áthatva az igazi *ker. jámborságtól* és Jézus szeretetétől; mert enélkül csak »zengő ércz és pengő czimbalom« (I. Kor. 13. l.) lenne, s nem érezné át a buzgalmat az Isten dicsőségeért és a lelkek üdveért, ami a prédikálás *egyetlen czélja*, kell, hogy legyen. És ez a keresztény jámborság lássék meg a hitszónok egész viselkedésén is, hogy ez ne legyen ellentétben tanitásával, ne legyen világias, hanem olyan, hogy azon »az Ur szolgáját és Isten titkainak kiszolgáltatóját« meg lehessen ismerni; — máskép, mint azt az angyali doktor, sz. Tamás mondja: »ha a tan jó is, de a tanitó rossz: gyöngittetik az isteni ige hatása.« (Comment. in Matth. 5.) — De az erénynyel párosulnia kell a tudománynak is, mert hisz a tapasztalás bizonyitja, hogy igazán alapos, és eredményes prédikációt csak derék, theologiai tudással felvértezett szónoktól várhatni, nem pedig olyantól, aki, természetes beszéd-ügyességére támaszkodva, csekély vagy épen semmilyen készüléssel lép a szószékre. Az ilyenek rendszerint csak a levegőt verdesik, s nem veszik észre, hogy megvetésnek teszik ki az Isten igéjét. Rólok áll a próféta mondása: »Mivel te a tudományt megveted, én is megvetlek téged, hogy papságban ne szolgálj nekem.« (Ozeás 4. 6.)

2. A prédikáczió *anyagára* is ügyeljenek a ft. püspökök és rendfőnökök. »Hirdessétek az *evangeliumot*«, mondja

az Ur. (Márk 16. 15.) »Tanitsátok őket megtartani mindeneket, *miket parancsoltam* nektek.« (Mát. 23. 20.) Idevonatkozólag mondja Aq. sz. Tamás: »A prédikálóknak a hitben felvilágositaniok, a cselekedetekben vezetniök kell a hiveket, megmondaniok, mit kell kerülni, inteniök, sőt fenyegetniök őket.« (Comment. in Matth. 5.) Ugyanily értelemben szól a trienti sz. zsinat is (Sess. V. c. 2. de Reform.) s még bővebben b. e. IX. Pius pápa e szavakkal: »Ne magukat, hanem a *megfeszitett Krisztust* prédikálják, vallásunk szent *dogmáit és parancsait* hirdessék a népnek nyiltan és világosan, az egyesek kötelmeit, hogy a bűnöktől megóvják — s a jámborságot és erényeket, hogy ezáltal egykoron az örök boldogságra vezéreljék őket.« (Encycl. 9. Nov. 1846.) Az apostoli hitvallás, a tiz parancsolat, az egyház öt parancsa, a szentségek, az erények és bűnök, az állapotbeli kötelezettségek, az utolsó dolgok és egyéb ilyen örök igazságok: im ezek legyenek rendszerint a prédikáczió tárgya.

3. Ám e roppant fontosságu thémákat sok hitszónok ma elhanyagolja, mert »a maguk, nem a Jézus Krisztus ügyét keresik« (I. Kor. 13. 5.) s úgy tudják, hogy ezek nem alkalmas tárgyak a népszerüség elnyerésére, amelyet hajhásznak. Még a bőjti s más ünnepélyesebb prédikáczióknál is elhagyják e kérdéseket, s a régi, jó prédikácziók helyett *a konferencziáknak egy rosszul értett módját alkalmazzák*, mely igenis csiklandozza a szellemet és a fantáziát: de soha sem inditja meg az akaratot, soha sem javitja meg az erkölcsöket.[1] Nem gondolják meg, hogy a morális prédikáczió mindenkinek használ, mig a konferenczia csak kevésnek, s még e kevés is sokkal többet nyerne erkölcsi irányu prédikáczióból; mert hisz a vallásbeli tévedések katholikusok között inkább a *szivben*, *a szenvedélyekben* gyökereznek, semmint az ész, az értelem eltévelyedésében, amint irva is van: »A szivből erednek a gonosz gondolatok . . . káromkodások.« (Máté 15. 19.) Igen bölcsen jegyzi meg

[1] Majdnem kisértetbe jön az ember megnevezni azt a nemrég »szerepelt« fővárosi bőjti prédikátort, akit e sorok festenek . . . K. V.

sz. Ágoston ahoz az ismeretes zsoltárvershez: »mondá az esztelen szivében: nincs Isten« *szivében* — mondja, nem *eszében*.

4. Az előzőkben nem az van mondva, hogy a konferenczia teljességgel elvetendő, sőt, helyesen alkalmazva, némely esetben az is hasznos a hitbeli tévelyek eloszlatására. De igenis számüzve legyenek a szószékről azok a *ragyogni akaró beszédek*, melyek inkább spekulativ, mint gyakorlati értéküek, inkább világiasak mint vallásosak, inkább feltünést keltő, mintsem gyümölcsöző tárgyakkal foglalkoznak. Az ilyesmi talán a *journalistika* küzdőterére és *akadémiai tantermekbe* alkalmas, de sohasem a szent helyre. Aztán meg nem is mindenkinek, hanem csak a *legjelesebb szónoknak* a kezébe való a konferenczia alkalmazása, a hitnek megvédésére az ellenséggel szemben; sőt még ez se feledje, hogy az ily apologetikus előadások csak ott, csak akkor, csak oly hallgatók számára valók, akik igazán szomjuhozzák azokat; ez iránt pedig legjobban a püspök határozhat. Továbbá, ez apologetikus beszédek érvelése is inkább a *kinyilatkoztatásból*, mintsem emberi bizonyitékokból vétessék, és oly alapossággal, világossággal nyujtassék, hogy az ellenvetések megczáfolása ne keltsen új ellenvetéseket. Az meg már épen kerülendő, hogy a tulhajtott konferencziázás az erkölcsi prédikácziókat, *mint valami másodrangu dolgot* kiszoritsa vagy kicsinylésnek tegye ki, mintha azok csak közönséges embereknek valók lennének; mert az igazság épen ellenkezőleg az, hogy az erkölcsi prédikácziók az összes hiveknek szükségesebbek, mint a polemikusok; s ezért a legügyesebb és legünnepeltebb szónok is, még a legválogatottabb s legszámosabb hallgatóközönség előtt is, jól teszi, ha időről-időre a morális prédikácziót alkalmazza. Máskép az ily hallgatók örökké csak tévelyekről fognak hallani, melyekben ők tán nem is részesek, — és soha az erényről s az oly bűnökről, melyek valószinüen köztök is előfordulnak, tán még inkább, mint az alsóbb osztályuak között.

5. Nemcsak a prédikáczió tárgyát, hanem *formáját* tekintve is fordulnak elő sajnálatos hibák. A világosság és evangeliumi egyszerűség helyett, a minek a prédikácziót

jellemezni kellene: ködös *bőbeszédüséget*, nehézkes, a nép felfogását meghaladó *szóáradatot* találunk sok mai prédikáczióban, úgy hogy beteljesül a próféta panasza: »Kenyeret kérnek a kisdedek, s nincs, ki szegne nekik.« (Thren. 4. 4.) Még rosszabb, ha az egyházi beszédből hiányzik az a szent jelleg, a keresztény jámborság zománcza, az a bizonyos *kenet*, melyről az evangelium hirdetője mondhassa: »Az én beszédem és tanitásom nem az emberi bölcseség hitető igéiben, hanem a léleknek és erőnek megmutatásában állott.« (I. Kor. 2. 4.) Pedig sokan épen erre a »hizelgő, hitegető emberi bölcseségre« támaszkodnak, s keveset törődnek az *Isten igéjével, a szentirással*, mely pedig az egyházi ékesszólásnak mindig első forrása legyen, amint azt dicsőségesen uralkodó Szentatyánk a »szentirás tanulmányozásáról« szóló encyklikájában (1893. nov. 18.) oly igaz szavakkal hangsulyozta.

6. Igenis, a biblia, ez az egyházi ékesszólásnak első forrása. Türhetetlen visszaélés az, ha e helyett a mai szónokok az »emberi bölcseség« cisternáiból meritenek, ha az Isten inspirálta szent szöveg, meg a szentatyák s a zsinatok mondásai helyett profán irókat, modern költőket citálgatnak,[1] sokszor még élőket is, sőt még olyan munkáikat is, melyeket akárhányszor veszedelmesen is lehetne magyarázni. Egy másik visszaélés a szószékkel az, ha a szónok a vallási thémákat csak a jelen életre alkalmazza, s a jövő életről mit sem beszél; ha felsorolja ugyan az előnyöket, melyeket a keresztény vallás a társadalomnak hozott, de nem emliti a kötelességeket, melyekkel mint keresztények tartozunk; végre ha a Megváltót mint csupa merő szeretetet vázolja, s hallgat igazságosságáról. Az ily prédikácziónak nem lehet eredménye, az ilyenről azzal a benyomással távozik a felületesebb hallgató, hogy nem szükség megjavulnia, csak higyjen Krisztusban, s jó keresztény leszen. (V. ö. Bausa flórenczi érsek szózatát papságához 1892.)

De vajjon gondolnak-e az ily gyarló hitszónokok a

[1] Kitünő észrevételek, az ember szinte ujjal mutathatna azokra a »szónokokra«, kiknek a leczke szól, — de: nomina sunt odiosa. K. V.

prédikáczió eredményével? Ó, nem ez az, amit ők keresnek, hisz ők a hallgatóságnak akarnak tetszeni a fülek csiklandozása által (2. Tim. 4. 3.) s ha a templom teli, bánják is ők, hogy a lelkek üresen távoznak. Ez okon nem beszélnek soha a bünről, soha az utolsó dolgokról, soha egyéb fontos igazságokról, melyek üdvös szomoruságot okozhatnának, hanem csupa »kedves dolgokat« (Izaiás 30. 10.) hangoztatnak, s ezt is inkább profán, mint egyházias szónoklattal, inkább népszónok módjára, mint apostoli modorban, hogy tapsokat, tetszészajt arassanak. Pedig már sz. Jeromos elitélte az ilyesmit, ekkép irván: »Amikor a templomban tanitsz, ne a helyeslést hivd ki, hanem a nép sohajtásait gerjeszd fel, hallgatóid könyei legyenek jutalmad. (Ad Nepotian.) A modern szónokok prédikálása bizonyos szinházias jelleget ölt, amely elveszi annak minden természetfölötti hatékonyságát, a nép s a papság egy része pedig elveszti érzékét az Isten igéje iránt, a jók megbotránkoznak, a rosszak, az eltévedtek meg nem javulnak. Elmennek, ó igen, tömegesen elmennek az ily »tetszetős szavakat« meghallgatni, a »haladás«, »haza«, »modern tudomány« stb. ily hangzatos frázisokban gyönyörködni, — és aztán, megdicsérvén egymás közt a szónokot, »aki megmutatja, hogy kell prédikálni« távoznak a templomból, úgy, amint jöttek, »mirati sunt, sed conversi non sunt.« (Sz. Ágoston in Matth. 19. 25.)

7. Midőn tehát e Congregatio, teljesitve a Szentatya meghagyását, gátat akar emelni e nagy és szégyenletes visszaéléseknek: ime az összes püspökök- s rendfőnökökhöz fordul, hogy apostoli erélylyel lépjenek fel azok ellen, s mindenképen iparkodjanak azokat kiirtani. Megemlékezve a trienti sz. zsinatnak rájok szabta kötelességökről, hogy »a prédikálásra csak alkalmas embereket küldjenek«, (Sess. V. c. 2. de Reform.) ez ügyben járjanak el a legnagyobb gonddal és vigyázattal. Saját megyebeli papjaiknál ezt könnyü lesz megtenniök, ne alkalmazzák öket, nisi prius de vita et scientia et moribus probati fuerint. (l. c.) Más megyebelieket illetőleg pedig, ezek mutassák ki okmányilag, hogy az ő püspökük vagy főnökük képesitette őket a prédikálásra.

Ugyanez álljon a szerzetesrendiekre nézve; bármily rendnek főnökei csak azt a rendtagot bocsássák a szószékre, kinek úgy erkölcseiről, mint tudásáról, s jó prédikáló-modoráról meg vannak győződve. S ha előfordulna, hogy egyes ordinariusok jó okmányok alapján alkalmaztak hitszónokokat, akik aztán a helyes modortól eltértek, azonnal intsék meg őket, s ha ez nem elég, kánoni büntetésekkel is távolitsák el őket e hivataltól.

A Congregatio számit a főpásztorok és rendfőnökök ügybuzgalmára s reméli, hogy működésöknek sikerülni fog az Isten igéjének ezt a modern hirdetését, helyesebben eltorzitását kiküszöbölni, a helyzetet megjavitani, a szószék tiszteletreméltó fönségét s ezzel hatékonyságát visszaállitani, Isten dicsőségére s a lelkek üdvére, az egyház s az egész világ javára. — Kelt Rómában, a Congregatio Epporum & Regularium titkári hivatalában, 1894. jul. 31. — Aláírva: *Verga* bibornok, mint praefectus, *Trombetta L.* mint altitkár.

* * *

Vajha mindnyájan, kik a szószékre lépnek, megszivlelnék e fontos és nagyon igaz irányeszméket, s a szószéken ne saját dicsőségüket, hanem az Istenét keressék!

## SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás.)

### 2. Bresciai Arnolddal.

A sensi zsinat által elitélve Abälard lelépett a nyilvánosság szinteréről. De tanai azért nem enyésztek el. Nagy számu hallgatói között különösen egynek képzeletét, érzelmét mélyebben meghatotta a mester előadása, s hogy a mester szavai nem hulltak terméketlen talajra, azt a következmények megmutatták. Ez ifju Bresciai Arnold volt, kit

egy újabbkori történetiró sz. Bernát mellett az akkori clerus legjelentősebb személyiségének tart.[1]

Arnold Bresciában, Olaszországban született, honnan nevét is vette, egyébként sem születési évét, sem szüleit nem ismerjük, még azt sem, hogy mely rendből származott. Ifjuságáról szintén keveset tudunk. Miután clericus lett és lectorrá szenteltett, Freisingi Ottó szerint Párizsba ment, ott magát tovább kiképezendő. Itt Abälard tanitásait is hallgatta, majd visszatérve hazájába egy conventbe lépett, melynek később apátjává lett.[2]

Freisingi Ottó szerint Arnold élénk szellemü férfiu volt, a különczség felé hajló, újitásravágyódó. A historia pontificalis szerint éleselméjü, az irás tanulmányozásában kitartó volt, különösen a világról való lemondást hirdette, és arra maga adott példát. De a historia pontificalis is elismeri, hogy nyughatatlan természetü ember volt, teljesen alkalmas arra, hogy nyugtalanságokat hozzon létre.[3]

Ami Arnold tanait illeti, azok Freisingi Ottó szerint mindenekelőtt a clerus világi birtoka ellen irányultak. Szerinte Arnold azt állitotta, hogy egy egyházinak sem szabad saját birtokkal birni, a püspököknek nem szabad regaliákat birni, mert mindez a császáré, kinek azt csak laikusokra szabad átruházni.[4] Giesebrecht azon nézeten van, hogy Ottó nem adja vissza teljesen hiven Arnold tanait, különösen a császári hatalmat illetőleg.

Arnold nézetei az evangeliumi szegénységről akkoriban Olaszországban nem voltak épen *új* nézetek. A patariánoknak a lombard püspökök ellen vívott küzdelmeiben keletkeztek legelőször efféle nézetek. E harczok eredménye az volt, hogy a lombard püspökök fenségjogaik legnagyobb részét elvesztették.[5]

---

[1] Giesebrecht: Geschichte der dt. Kaiserzeit IV. 318.

[2] V. ö. a historia pontificalis erre vonatkozó helyeit. Kiadva Monumenta Germ. Hist. SS. XX. 517—545.

[3] Ugyanott v. ö. Giesebrecht Arnold von Brescia 127. old.

[4] Otto Frising. Gesta Frid. lib. II. c. 28 (21).

[5] L. a patariaról Giesebrecht: Kaiserzeit III. kötet.

A pataria legelőször Bresciában keletkezett s onnan terjedt tovább.[1] Midőn a pataria törekvései győzelmet arattak, Bresciában is két consul vette át a kormányzást, de a viszályok sohasem szüntek meg a bresciai püspök és e kormányzók között.

1132-ben Mainfredet szentelte fel Incze pápa Brescia püspökévé. Midőn egy izben Rómába ment[2], Arnold a városban oly ellenséges hangulatot keltett ellene, hogy visszatértekor csak nagy nehezen juthatott ismét be a városba. Erre Mainfred Arnoldot az 1139-i laterani zsinaton bevádolta, s vádaskodásához több bresciai pap is csatlakozott. A legsúlyosabb vádakat hozták fel ellene, s a vége az lett, hogy Arnold papi hivatalától megfosztatva, számüzetett.[3]

Arnold ezen itélet alapján odahagyta Bresciát. Elment Franciországba, s ott felkereste régi tanitómesterét Abälardot. Abälard ekkor, mint láttuk, már viszályban volt sz. Bernáttal. Arnold azonnal Abälard pártjára állott, s oly hévvel védte őt, hogy Bernát maga Abälard fegyvernökének nevezte őt.[4] Bernát ösztönzésére a pápa midőn elitélte Abälardot, Arnoldot is elzárásra itélte.[5]

De a pápa parancsa nem lett végrehajtva. Maga Bernát mondja azt, hogy senki sem merte a pápai parancsot végrehajtani.[6] Arnold Párizsban maradt s nyilvános előadásokat kezdett tartani ugyanazon tanokról, melyekért Olaszországból elűzték. Előadásaiban hirdetett tanait a historia pontificalis tartotta fenn. E szerint mindaz, mit előadott, az evangeliumi szegénységgel ugyan megegyezik, de az élettel

[1] Bonitho: »Non solum Brixiane, sed et Cremone et Placentie et per omnes alias provincias . . .« Jaffé Bibl. rr. Germ. II. 644

[2] 1137-ben, mint Giesebrecht bizonyitja: Arnold von Brescia 130. old.

[3] Hist. pontificalis az id helyen. Ep. S. B. 195. §. 1. ». . . natali solo pulsus est: etiam et abjurare compulsus reversionem, nisi ad ipsius Apostolici permissionem.«

[4] Ep. S. B. 189. §. 3. »Procedit Golias procero corpore, nobili illo suo bellico apparatu circummunitus, antecedente quoque ipsum ejus armigero Arnaldo de Brixia.«

[5] L. Incze pápa fentebb idézett bulláját.

[6] Ep. S. B. 195. ». . . sed non fuit, qui faceret bonum.«

merő ellentétben áll. A püspököket fösvénységről és birtokvágyról vádolta, s vétkes életmódjukat támadta meg. Magát sz. Bernátot sem kímélte, kinek irigységet vetett szemére, mindazok tudománya ellen, kik nem követik őt. Végre Bernát kieszközölte a franczia királytól, hogy tiltsa ki Arnoldot Francziaországból. Arnold Francziaországot alálagyva, Zürichbe ment, s ott folytatta előadásait,[1] melyek, úgy látszik, itt is pártot szereztek neki. Bernát itt is üldözte őt, s a konstanczi püspököt felszólitotta, hogy ne tűrje meg egyházmegyéjében Arnoldot.[2] Arnold csakugyan innen is nemsokára tovább vonult, s Guido bibornokhoz, pápai legatushoz menekült.[3] Bernát Guidot is felkereste levelével, s kérte, hogy űzze el magától Arnoldot, kinek feje »ugyan galambfej, de skorpió-farka van.«[4] Valószinű, hogy Arnold Guido mellett maradt, s ezzel együtt tért vissza 1145-ben Olaszországba.[5]

Midőn Guido visszatért Olaszországba, a pápai trónon már III. Eugen ült. Viterboban jött hozzá Guido és itt Arnold is kibékült a pápával. Elégtételt, bűnbánatot igért, a pápa őt felvette ismét az egyházba, miután esküt vett tőle, hogy ezentúl békén marad, s engedelmes lesz az egyház irányában.[6]

Mig Eugen Itáliában volt, addig Arnold nyugton maradt. Midőn azonban a pápa 1147. márcziusban Francziaországba ment, Arnold újra mozogni kezdett. Újra felvette prédikácziőit az evangeliumi szegénységről, s meglehetős pártot alkotott magának.[7]

1148-ban visszatért a pápa Francziaországból. Úgy látszik, hogy már a cremonai zsinaton, mely ekkor tartatott, szó volt Arnoldról. Julius 15-én egy bullát bocsátott

[1] Otto Frising. Gesta Frid. Lib. II. c. 28 (21.).

[2] Ep. S. B. 195.

[3] Guido valószinüleg Incze pápának Cseh- és Morvaországba kuldött követe volt.

[4] Ep. S. B. 195.

[5] Giesebrecht Ar. v. Br. 136. old.

[6] Hist. pontif. az id. helyen.

[7] Giesebrecht: Kaiserzeit IV. 322.

ki a pápa Bresciából Arnold ellen, melyben schismatikusnak nevezi őt, és óva int mindenkit, nehogy vele érintkezésbe lépjen. Nemsokára azután az egyházi átok kimondatott Arnold felett.[1]

Arnoldnak ekkor váratlan szövetségese támadt a római senatusban. Arnold esküvel kötelezte magát, hogy a római köztársaság szolgája lesz, a senatus pedig védelmét igérte meg ellenségei ellen. Ezóta Arnold egymásután tartotta a lázitó beszédeket a néphez, melyekben leginkább a pápa és a bibornokok ellen kelt ki. Róma elannyira fanatizálva volt Arnold által, hogy a pápa, ha Rómába be akar vonulni, ezt csak fegyveres erővel teheti.[2]

1149-ben tehát Eugen pápa Roger szicziliai királylyal egyesülve ostrom alá fogta Rómát. A rómaiak most szorult helyzetbe jutottak; Konrád császárhoz fordultak, felszólitván őt, hogy csatlakozzék hozzájuk, használja fel az alkalmat, s vivja ki magának a jogot, hogy jövőben pápa az ő beleegyezése nélkül ne választassék, amint az VII. Gergely idejéig történt.[3] Konrád a szövetséget nem fogadta el. De a rómaiak ennek daczára tartották magukat, s végre a pápa egyezkedvén a senatussal, bevonult a városba. De Arnold a senatustól megoltalmazva szintén megmaradt a városban.[4]

Hogy a pápára nézve Arnold szomszédsága nem volt kellemes, azt könnyen elképzelhetjük. Valóban 1150 junius havában elhagyta a pápa Rómát, és a Campagnaban egyik városból a másikba vonult. Ezalatt meghalt Konrád császár,[5] kitől Eugen a maga részére segélyt várt. Konrád utódja Frigyes megigérte segélyét a pápának, melynek fejében ez utóbbi őt császárrá igérte koronázni.[6]

A szövetség a pápa és Frigyes között tehát bevégzett tény volt. Annál nagyobb aggodalommal töltötte el

[1] Jaffé Reg. pont. Nr. 9281 (6445.).
[2] Giesebrecht Kaiserzeit IV. 323.
[3] Wibaldi epist. Nr. 214—216. Jaffé Bibl. I. köt.
[4] Giesebrecht Arn. v. Br. 142. old.
[5] 1152. febr. 15.
[6] Wibaldi ep. 372. 382.

ezen viszony Bresciai Arnoldot és pártját. Pártjának egyik tagja, bizonyos Wezel, nem is késett egy, Frigyeshez intézett levelében szemére hányni a császárnak, hogy miért nem kérte ki császárrá választatásához a római nép megerősitését. Frigyesnek és elődeinek meghivása a császári trónra eretnek papok és álszerzetesek által történt, ez pedig nem érvényes. Ő neki, mint császárnak, nemcsak a fegyverekre, hanem a törvényhozó hatalomra is szüksége van; ezt pedig csak Róma adhatja meg neki. És miután a császársági és minden állami hatalom a római népé, ki akadályozhatná meg azt, hogy a senatus és a nép egy új császárt ne válasszon magának. Küldjön tehát Frigyes nemsokára követeket Rómába, kik az ügyeket illetőleg intézkedjenek, nehogy hátrányára valami újitás keletkezzék.[1] Hogy Arnold és pártja csakugyan készültek valamit tenni, abban nem lehet kételkedni. III. Eugen pápa 1152. szeptember 20-án egy levelet intézett Wibaldhoz, melyben tudósitja őt, hogy Arnold és pártja november 1-én új senatust akarnak választani,[2] azonkivül két consult, és egy császárt, ez utóbbi majd az egész kormány felett fog állani. Kéri Wibaldot, adja ezt a király tudtára, hogy az intézkedhessék.[3]

De a dolgok máskép történtek. November 1-én a senatus választása csakugyan megtörtént, de ezuttal Arnold pártja megbukott. A senatus tagjaivá most mérsékelt érzelmű férfiak választattak, kikkel Eugen pápa kiegyezkedett. Deczemberben már Rómában volt, s itt kötötte meg 1153 elején Frigyes követeivel az egyezkedést, melynek főpontja volt az, hogy a császár kötelezi magát, hogy Rómát és a rómaiakat ismét a pápa fennhatóságának elismerésére szoritja.[4] Márczius 23-án aláirta ez egyezményt Konstanczban a császár is.

De Eugen nem érte meg a császár megérkezését Rómában. Julius 8-án Tivoliban elhunyt. Úgy látszik, hogy az

[1] Ep. Wibaldi Nr. 404. Jaffé Bibl. I. köt.

[2] Természetesen az Arnold pártiakból.

[3] Wibaldi ep. 403.

[4] Giesebrecht: Kaiserzeit V. 24.

utóbbi időkben békességben élt Rómában. Nemsokára augusztus 20-án követte őt a sirba sz. Bernát is. A küzdelem végét, mely Arnold és a császár között folyt most le, egyikük sem érte meg.

Ha most kérdezzük, hogy mily része volt sz. Bernátnak azon mozgalmakban, melyeket itt elmondtunk, arra következőleg felelhetünk.

Bernát küzdelme az Arnold által meginditott mozgalmak ellen tisztán levél utján történt. Már akkor, midőn Arnold Abälard érdekében harczolt, már akkor emelte fel szavát ellene, s sürgette elitélését. Emlékezünk arra, hogy a pápa valóban elzárásra itélte Arnoldot. Később midőn Arnold a lázadást Rómában meginditotta, úgy a császárhoz, mint a római néphez intézett Bernát leveleket.

A Konrád császárhoz intézett levelében kifejti Bernát a maga nézeteit a pápaság állását a császársághoz illetőleg. Szerinte a pápának és a császárnak egymással egyesülve kellene a bajok ellen küzdeni. Ragadjon a császár fegyvert és szerezze magának ismét vissza ami a császáré, megadván persze Istennek azt, ami az Istené. Kötelessége a császárnak úgy saját koronáját, mint az egyházat védelmezni. Az első a királyt illeti, a második a római egyház védnökét.[1] A rómaiakhoz intézett levelében erősen dorgáló hangon szól hozzájuk, intvén őket, hogy hagyjanak fel az ellenségeskedéssel és térjenek vissza Eugen pápához.[2]

De ezen levelekkel Bernát nem ért czélt. Az Arnold által meginditott küzdelem tovább folyt. III. Eugen pápa e küzdelembe belehalt, elhalt utóda IV. Anasztáz is, és csak ennek utódja IV. Hadrian végezte be a küzdelmet Arnold ellen, ki aztán ki is végeztetett.

A küzdelmeket, melyeket IV. Anasztáz és IV. Hadrian folytattak Arnold ellen, itt nem ismertetem, ez messze elvezetne a tárgytól. Amúgy is csak sz. Bernát résztvevéséről e küzdelemben akartam szólani.

(Folyt. köv.)

[1] Ep. S. B. 244.

[2] Ep. S. B. 243.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

### *F)* A krasznai főesperesség.

A krasznai főesperesség a Kraszna folyó forrásvidékére terjedett és nagyjában a Szamos-Kraszna és Nagy-Ér között, a mai Szilágyság területére esett. *Főesperese* volt 1329—1340-ig *Pál.* Azonban ezen főesperesség a tizedjegyzékben csak egyetlen egy plébániával van feltüntetve; pedig egy plébániáért nem volt szükség egy főesperesség szervezése.

Ezen plébánia neve Batus = *Szilágy-Bagos*, Kraszna fiókja; ez idő szerint a váradi püspökséghez tartozik. Papja István csak az első befizetéskor, midőn a papság egybegyült, »in die Sancte Synodi« fizetett 9 garas pápai tizedet.

Zilah, Tasnád, Kraszna, Somlyó s más főbb helyekről semmi hir. Ákos-monostrát emliti egy oklevél a Zichy-okmánytárban I. 15. Bőnye nevű helyen pedig ugyanazon okmányt. 320 lapja szerint, a boldogs. Szűz tiszteletére épitett templom állott. A Theiner által kiadott vatikáni okmányok 2-ik kötete 17. lapja szerint VI. Incze pápa Törzsi Tamásnak, ki ekkor Nagyváradon kanonok volt, megengedi, hogy a krasznai főesperességet megtarthassa. A gyulafehérvári káptalan ltr. (Com. Kraszna num. 43.) szerint 1535-ben Szilágy-Somlyón pap volt Tamás, ki eladja krasznai birtokát 100 forintért Telegdi Katának. Tasnádon régi idők óta az erdélyi püspök a Kraszna, Szatmár, Szolnok, Ugocsa-megyében lakó hivek számára állandó püspöki helyettest tartott. 1341-ben Vincze a plébános, ki András püspök ne-

vében, Wolko nevű hely egy részét illetőleg, ami az erdélyi székesegyházé, tiltakozott. (Anjouk. okmtr. IV. 144.) A tasnádi püspöki jószágok az 1556-ban bekövetkezett saecularizátió folytán elkallódtak. Jellemző részlet az, hogy miután Balassa Menyhért Izabellától Ferdinándhoz átpártolt, Ferdinánd az ő »hüségét« 1560-ban »Tasnád«, Szatmár és Nagybánya adományozásával jutalmazta; és Bornemissza Pál veszprémi, később erdélyi püspök 1552. évi Relatiojában Ferdinánd királyhoz megjegyzi, hogy az erdélyi püspökségnek jövedelme nagyobbrészt Tasnád körül van.

Abban semmi kétség, hogy Zilah és Tasnád az erdélyi püspökség ősi birtokai közé tartozott. Már László király 1282. évi levelében mint püspöki birtokokat megemliti. Zilah a XIV. században Tasnád plébánosa alá volt rendelve, e viszony úgylátszik sokáig, talán a XVI. század elejéig tartott, midőn Blachka Miklós erdélyi püspök 1503-ban Zilahot a tasnádi vikárius hatósága alól kiveszi és közvetlen hatósága alá rendeli, — egyéb jogait pedig megerősiti. A krasznai régi templomról az erdélyi ev. rev. Névkönyv (1877) megjegyzi, hogy az »róm. katholikus jellegü«; már t. i. épitészet tekintetében. »Kraszna temploma római katholikus jellegü, de ez idő szerint már nem képes a megszaporodott (ev. ref.) hivek seregét befogadni, s nagyitásra, újitásra vár.« Erd. ev. ref. Névkönyv 1877.

Ettől nem messze a Kraszna folyó völgyében »*Ákoson* is XV-ik században épült monumentalis góth stylü kéttornyu gyönyörü templom« áll az ev. ref. atyafiak szolgálatában. Erd. ev. ref. Névk. 1875.

Kraszna-Czégény »góth stylü temploma is egyike a legrégebbieknek az érmelléki egyházak templomai között.« Ugyanott, a Névkönyv 13. lapján.

*Tasnádnak* »góth stylü szép nagy temploma az 1476. évben, tehát I. Mátyás király idejében épült, mint ezt a templom kisebbik sanktuarium-része bolthajtásának egyik szegletkövére metszett czimerpaizson látható évszám bizonyitja. Ma az ev. reform. atyafiak kezén.

*Tasnád*-Szántóról az erd. ev. ref. Névkönyv 1875.

26. lapja regéli: tasnád-szántói Becsky István, Közép-Szolnokmegye alispánja . . . († 1560) az egész községet általtéritette, minek következtében a templomot is, mely eddig róm. katholikusoké volt, a megtisztitott vallást követők számára el akarta foglalni; azonban ennek az akkori róm. kath. plébános ellenszegült, minek következése lőn, hogy . . . a felbőszült Becsky István a plébánost az oltár előtt saját kezeivel megölte és a templomot a reformátusoknak átadta.« Fides penes auctorem! Erd. ev. ref. Névkönyv 1875.

### *G)* A küküllői főesperesség.

Ezen főesperesség a két Küküllőnek középkörnyékét karolta fel és számos egyházközségekkel birt. Főesperese királyi Vice-cancellarius volt; s mint ilyen gyakran a királyi udvarban tartózkodott.

*Főesperese* volt *Chama* budai prépost, a király tanácsosa, a pápai tizedgyüjtés idejében.

*Plébániák:*

1. Anyan, Danan = *Szász-Danyán*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja; papja Péter csak az első évben fizetett 16 denárt és ismét 11 denárt, 1332—1333-ban.

2. Babalhalma = *Bábahalma*, Kis-Küküllőmegyében, Szőkefalva fiókja; papja János csak az első évben fizetett 20 denártizedet 1333-ban.

3. Bahnia, Balmya, Bama, Vahnya = *Szász-Bonyha*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja; papja István 1332—1333-ban fizetett I. 80 denárt, ismét 40 denárt, II. 40 denárt; aztán 1334-ben Henrik fizet 1 sektin ezüstöt.

4. Balkaz, Bolchat = *Bolkács*, Kis-Küküllőmegyében, Hosszuasszó fiókja; papja János fizetett I. 60 denárt, II. 50 denárt 1332-ben.

Balmya lásd Bahnia.

5. Blasii villa, Blasy villa = *Balásfalva*, Kis-Küküllőmegyében, a két Küküllő folyó egyesülésénél; papja volt Leustach, fizetvén 1332-ben 20 denárt, ismét 33 denárt.

Bolchat lásd Balkaz.

6. Bonetis villa; ma ismeretlen. Nem lehet Bonyha, mert ottan a tized első évi részét István plébános fizette. Valami *Boneta* nevű birtokos ma már eltünt villája lehetett; bizonyitja ezt a gyfehérvári levéltárban 1309-ből fennmaradott idéző okmány, mely szerint Theodorus nevű pap *Boneta falvából*, de villa Bonetae, a papi dézsmák ügyében a kis-küküllői papokkal együtt idézve van. (F. D. 34.) Papja János az első befizetéskor fizetett 80 denárt 1332-ben.

7. Capella = *Alsó-Kápolna*, Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja; papja Márton csak az első évben fizetett 6 régi denárt, ismét 12 denárt 1332-ben.

8. Capella = *Felsö-Kápolna*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja; papja Konrád fizetett az első évben 40 denárt, utána Péter pap hasonlóképen 40 denárt 1332-ben.

Charachini villa lásd Karachini.

9. Chauas = *Szász-Csávás*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja; papja Detrik az I-sö évben fizetett 18 denárt 1332-ben.

10. Chuchan = *Gogán*, Kis-Küküllőmegyében, Erzsébetváros fiókja; Péter nevű papja csak az első évben fizetett 15 denárt 1332-ben.

Danan lásd Anyan.

11. Dominici villa = *Dombó*, Kis-Küküllőmegyében, Szőkefalva fiókja. Rövid idő alatt három papja volt. 1332-ben Jakab fizetett 26 régi banalist; 1333-ban Simon 6 régi banalist; 1335-ben Albert fizetett 1 garast, ismét 5 régi banalist.

12. De Dorlako = *Darlacz*, Kis-Küküllőmegyében, Medgyes fiókja; papja Hermann fizetett 17 régi banalist 1332-ben. »Temploma igen régi festvényekkel és faragványokkal van elöntve.« »A festmény mesterkéztől van, s a XV. század végéről kelhet . . . A templom góth stylü. Szobrászati faragványai között szép Krisztus-főt láthatni.« Kővári. Erdély Régiségei. 230. lap.

13. Ekemezev = *Nagy-Ekemező*, Kis-Küküllőmegyében, Medgyes fiókja. Imre nevű papja a III-ik évben fizetett fél-fertó ezüstöt 1334-ben. Nagy- és Kis-Ekemező a szebeni

kiváltságos prépost birtoka volt, még azon időben is, mikor IV. Miklós pápa a szebeni prépostságot eltörölni elhatározta volt. (Lásd Theiner Monumenta II. 232.)

Fez lásd Feyz.

14. Feyz, Fez de Pinquedine = *Faisz*, Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja; papja Henrik fizetett 6 régi banalist, ismét 12 régi banalist az 1332. évben.

15. Galli villa, Salphalia = *Vámos-Gálfalva*, Kis-Küküllőmegyében, Szőkefalva fiókja. Pál nevű papja fizetett 40 denárt, ismét 13 denárt 1332-ben.

Quenfalia lásd Sueyn.

16. Harananlas, Haranglás = *Harangláb*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja; papja Mihály fizetett 15 denárt, ismét 10 denárt 1332-ben.

Haranglás lásd Harananlas.

17. Hoduilag = *Hodvilág*, Nagy-Küküllőmegyében, Erzsébetváros fiókja; papja János csak az első évben fizetett 88 denárt, 1332-ben.

18. Karachini villa, Charachini villa = *Oláh-Karácsonfalva*, Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja; papja Péter 1332-ben fizetett 30 denárt, ismét 30 denárt.

Kapov lásd Thapev.

19. Kechkezev-peturhaza = *Péterfalva*, Kis-Küküllőmegyében, Tür fiókja; papja Miklós fizetett 20 denárt 1332-ben.

20. Kerelev, Kerelov = *Kerellő*, Kis-Küküllőmegyében, Kerelő-Szent-Pál fiókja. Benedek pap fizetett 15 denárt, ismét 3 denárt és 7 obulust 1332-ben.

21. Kohard = *Oláh-Kocsárd*, Kis-Küküllőmegyében, Radnót fiókja. Péter pap fizetett 22 denárt 1332-ben.

22. Kukulewar = *Küküllővár*, Kis-Küküllőmegyében, hajdan a küküllői főesperes lakhelye és egyszersmind királyi vár, melyet castellanus név alatt várnagy kormányzott. Az itt lakó főesperesek gyakran Vice-Cancellariusok voltak, királyi kinevezés alatt állottak és a királyi udvarnál tartózkodtak. János küküllői főesperes már 1313-ban vice-cancellarius volt, de nem volt erdélyi »kis« prépost, lévén ő azon

időben Székesfehérvártt prépost. Küküllővár plébánosa 1332-ben volt Domokos és fizetett 80 denárt. — (L. Bornemissza és Vernher jelentése Ferdinánd királyhoz 1552-ből az erd. káptalani levéltárban, in copia.)

23. Kund = *Kund*, Kis-Küküllőmegyében, Erzsébetváros fiókja; papja Henrik fizetett 1332-ben 11 banalist.

24. De Longa Valle = *Hosszuasszó*, Kis-Küküllőmegyében; papja Péter 1332-ben fizetett 5 lotto ezüstöt. 1309-ben Arnold hosszuasszói plébános perel a dézsmákért, (gyfvári kpt. ltr.). A Fejér Codex Diplomaticus-ában e község emlitve van 1340-ben. (XI. 471 lp.)

25. Michaelis villa = *Mikefalva*, Kis-Küküllőmegyében, Abosfalva fiókja. Dániel pap fizetett 1332-ben 6 régi banalist.

Oduarbed lásd Uduorfel.

26. Panad = *Panád*, Kis-Küküllőmegyében, ma Tür fiókja; papja Péter 1332-ben fizetett 22 denárt.

Piquedine lásd Feyz.

27. Rumey; ma ismeretlen. Talán *Bun? Somostelke? Somosd?* Papja Jakab fizetett 1332-ben 23 denárt.

Salfalia lásd Galli villa.

28. De Sancto Ladislao = *Szász-Szent-László*, Nagy-Küküllőmegyében, Almakerék fiókja; papja Konrád 1332-ben fizetett 20 denárt.

29. De Sancto Martino = *Dicsö-Szent-Márton*, Kis-Küküllőmegyében, Szőkefalva fiókja; papja János 1332-ben 80 denárt, ismét 70 denárt fizetett.

30. Sancti Nicolai, villa = *Bethlen-Szent-Miklós*, Kis-Küküllőmegyében, Hosszuasszó fiókja. Jakab nevü papja 1332-ben három versben 40, összesen 120 denárt fizetett. Dominusnak van nevezve s egyszer neve elhallgatva. A gyfvári kltr. szerint 1309-ben plébánosa volt Simon »decanus.« 1350-ben Konrád pap tiltakozik Marsilius kerczi apát és konventje előtt, nehogy őt megfosszák a b.-szent-miklósi plébániától, melyben már régóta működik, de most úgy hallja, hogy a befolyásos apoldi és dályai plébánosok, valamint a kisdi dekán is egy János nevü papot akarnak Szent-

Miklósra visszahelyezni, ki pedig onnan »secundum formam juris extitit amotus« »et alienatus ab ecclesia ante dicta« azaz, jogszerint azon plébániától el volt mozditva birói itélet által. Valószinü, hogy Szécseni Tamás vajdával tartott a püspöke ellen. Itt nem lehet a szebenmegyei Miklóstelkét érteni, hol az esztergomi érsek helyettese lett volna illetékes (ha e korban eme falunak lett volna plébánosa); Konrád pedig Szécsy András gróf, erdélyi püspök által akar jogi védelmet szerezni magának. (Cista Capit. f. 6. num. 10.)

31. De Sancto Paulo = *Kerellő-Szent-Pál*, Kis-Küküllőmegyében. A tizedjegyzék Miklós nevü papjáról 1332. évben 40 denár egyszeri befizetéssel emlékezik.

32. De Sancto Rege, villa Regis = *Királyfalva*, Kis-Küküllőmegyében. Küküllővár fiókja. Éles megfigyelés mellett sem sikerült eldönteni, hogy e két név alatt nem két helység értendő-e? »De Sancto Rege« a plébános Domokos, fizetvén I. 80 denárt; ismét 80 denárt; IV. 20 denárt. »De villa Regis« plébánosa Pál fizetett az I-sö évben 40 denárt; a III. évben 40 denárt. Ha e két község azonos, a lelkészek sorrendje furcsa egymásutánt mutatna 1332—1335-ből.

33. Sarus, de villa Sarus = *Szász-Sáros*, Nagy-Küküllőmegyében. Erzsébetváros fiókja. Miklós nevü papját a tizedjegyzék csak 1332-ben emliti egyszer 20 és ismét 10 denár, összesen 30 denár befizetéssel. A kolosmonostori levéltár 2322. évi egy okmánya szerént Péter volt akkor Sároson a szent Miklósról nevezett templom papja, ki perelt a dézma negyedrészéért Benedek telegdi főesperes előtt, és az itélet szerint a dézma negyedrészét visszanyerte.

34. Sceplok, Scyplak, Sceplak = *Küküllő-Széplak*, Kis-Küküllőmegyében. Aborfalva fiókja. Papja Pál I. 6 régi banalist, ismét 12 denárt; aztán Péter II. 6 régi banalist, III. 6 régi banalist fizettek 1332—1334-ben.

Széplak, Besenyő és Pipe, kis-küküllői birtokokról van az Erdélyi káptalannak egy okirata, a beszterczei városi levéltárban. (Programm des Gymnasium. zu Besztricz. 1893.)

35. Scepmezev, Zepmezev = *Szépmező*, Küküllőme-

gyében, ma Hosszúasszó fiókja. Papja Sigfrid 30 denárt fizet 1332-ben, aztán fizet Gottfrid 60 denárt. Meglehet, hogy a két név egy személyt jelent és csak tévesen van irva.

Scyplak, lásd Sceplok.

36. Situk, Sytne = *Zsidve* (vagy Sitve), Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja. Papja Jakab 1332-ben fizetett 80 denárt, ismét 80 denárt. Zsidve papja is János 1309-ben perel a dézmákért a gyfvári káptalani levéltár tanusága szerint. Zsidve és Bolkács jövedelmét Hunyadi János kormányzó a gyfvári székesegyháznak adta.

37. De Subcastro = *Gogán-Váralja*, Kis-Küküllőmeben, Erzsébetváros fiókja. Papja Miklós csak 1332-ben van emlitve, 16 denár tizedfizetéssel. »E helység templomának külseje oly szegény és semmit sem mutató, — mondja Rómer Flor., — hogy küszöbét átlépve senki sem vélne ezen egyházban oly művet, mely párját ritkitja, találni. Ezen templom famennyezete ugyanis 48 három négyszög lábnyi mezőre van osztva, s ugyanannyi növényi diszitményt vagy alakzati képet tüntet fel. Ezen rajzok . . . a XIV. századból, a gót stil legkifejlettebb korából valók és az akkori diszitményi festészetnek mintaképei, melyek miután vajmi ritkák, e leletet a legnagyobb fontosságunak tartom.« Magyar. Régész. Emlékek. 1874. 108. lap.

38. Sume; ma ismeretlen. Nehéz dolog *Somogyomra*, *Somosdra* vagy *Somostelkére* értelmezni, bővebb bizonyiték nélkül. Lehet, hogy a fennebb emlitett Rumey és Sume azonos nevek. Papja vala Jakab, (úgy mint Rumey papja is) és fizetett 1332-ben 21 denárt, azután 23 denárt.

39. Sveyn, Guenfalia = *Sövényfalva*, Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja; papja Miklós 1332-ben fizetett 20 denárt, ismét 13 denárt.

40. Thapev, Kapov = *Csapó*, Kis-Küküllőmegyében, Radnot fiókja. Péter pap fizetett 1332-ben 20 denárt, ismét 11 denárt.

41. Tachalacha, Takarlaka = *Tatárlaka*, Kis-Küküllőmegyében, Küküllővár fiókja. Konrád nevü papja fizetett 1332-ben 40 denárt, ismét 40 denárt.

Takarlaka, lásd Tachalacha.

42. Uduorfel, Oduorbed = *Vámos-Udvarhely,* Kis-Küküllőmegyében, Egrestő fiókja. Papja Benedek 1332-ben fizet 20 denárt, ismét 13 denárt.

43. Vezeus = *Szász-Veszszős,* Kis-Küküllőmegyében. Küküllővár fiókja. Papja Dániel 1332-ben fizetett 6 régi banalist.

44. Villa Regis; ma ismeretlen, ha csak nem *Királyfalva,* mint a 33. pont alatt emlitve van fennebb, hol Pál nevű papja, befizetéseivel együtt külön meg van emlitve.

Jegyzet: Sem a selyki kerületben, sem itt, Segesvár, ámbár mint plébánia már létezett, a tizedjegyzékben nincs megemlitve. Berethalom sincs, de a Monumenta Vatic. I. kötete, 517. lapja szerint van plébánosa 1376-ban és pedig Petri, vagy Péterfia Miklós személyében, kit Nikolai Miklósnak a Romana-Kuriá-ban történt elhunyta után, a berethalmi plébániára a király praesentált és az erdélyi püspök megerősitett. Itten Berethalom »ecclesia de Birchalin Transsilvaniensis Dioecesis« van nevezve. Hibás olvasás: Birthelm helyett. — Almakerék sincs megemlitve, pedig valószinü, hogy itt is volt ezen korban plébánia; ha helyes lenne azon conjectura, hogy a Monumenta Vaticana I. 36. lapján álló »Albkarak« Almakeréknek volna olvasandó. Ott ugyanis meg van jegyezve, hogy e javadalom 1319-ben, Sede episcopali vacante, ürrességben van és Rufinus a püspök nélkül nem becsülhette meg Albkarak tiszta jövedelmét, de hallotta és hiszi, hogy fenn van tartva »cadit sub reservatione«; azaz: több a jövedelme évenként mint 6 márka. Ahol ugyanis az évi feles jövedelem 6 márkán alól állott, azon javadalmak fizetésmentesek voltak s azért a kinevezések alkalmával pro fructibus primi anni a javadalmasok semmit sem fizettek; valamint 1332—1335-ben is azon plébánosok, kiknek jövedelmük feleslege 2 márkán alól vala, a tizedfizetéstől fel voltak oldva. Végre megjegyzem, hogy Segesd sincs emlitve a tizedjegyzékben 1332—1337-ig, de meg van emlitve a Monum. Vaticana I. kötete 516. lapján, hogy 1365-ben András fia László segesdi plébános lett,

mely plébániát sokáig birta, pedig nem volt pappá felszentelve; azért is most új kinevezést kapott az erdélyi püspöktől és fizetett is kinevezési illetéket Albiartznak, ámbár nincs bejegyezve, mennyit?

### *H)* Az ozdi főesperesség.

Ezen főesperességnek két kerülete van, az ozdi és a régeni.

#### a) Az ozdi kerület plébániái.

1. Abafaya, Abbafaya = *Abafája,* Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papjának neve Krisztián, ki az I. évben 10 régi banalist, III. 2 garast fizetett, 1332—34-ben. Abafája, (régen Apátfája) a kolosmonostori apát birtoka, melyért a XIV. és XV. században az apátság a nemesekkel sokat perelt, miről a kolosm. levéltár tanuskodik. Ezen községnek jobb neve Apátfája, kiment gyakorlatból, pedig számos okmány használta régen.

2. Berech, villa Briccii = *Berecztelke,* Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Lőrincz papja fizetett I. 12 régi banalist és 21 új banalist; II. 10 régi banalist 1331—1333-ban.

Briccii villa, lásd Berech.

3. Chanad, Charad, Chonad = *Erdő-Csanád,* Maros-Tordamegyében, Kál fiókja. Papja István fizetett I. 16 régi banalist, II. 6 régi banalist, III. 1 garast és 4 régi banalist, ismét 15 banalist, IV. 5 régi banalist és 6 denárt, 1332—35-ben.

Charad, Chonad, lásd Chanad.

4. Gyznoyo, Gyznow = *Disznajó,* Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Kunczmann (Kuncz) fizetett I. 7 régi banalist, ismét 3 régi banalist; II. 1 garast 1332—1333-ban. Ezen községről megemliti az erdélyi ev. ref. egyházkerület 1892. évi névkönyve, hogy midőn 1888. az új torony fundamentumát ásták, a földben egy sirkövet találtak, melynek sirirata következő volt: Hic jacet filia pastoris ev. ref. Samuelis Trauzner anno Domini M DLXXXVI;

s ezen feliratból következteti, hogy a reformatio itt már 1562-ben el volt fogadva. De beszéljen a névkönyv: »Temploma épitésének ideje nem tudható, de hogy katholikus templom volt, mutatja az áldozó pohár helye, mely ma is épen van a templom éjszaki falában; ezen az oldalon a vakolat alatt régi festett alakok, képek is láthatók; ezen képek 1888-ban tüntek elő a templom megjavitása alkalmával a vakolat alatt. A gróf Rédey család lakott itt ős időktől fogva, de hogy az egyház javára valami áldozattal járult volna e család, az egyházi okmányok között semmi nyoma sincs. Ős időktől fogva birtokában van az egyháznak a Kabala és Kölösmező nevü 270 hold terjedelmü erdőség. Az erkölcsi élet épen tartására még ma is szigorú felügyeletet gyakorol maga az egyház, és erkölcsi hibákban szenvedőkkel esperesi dispensatio mellett ecclesiát követtet; büntetésül a birtokosok fizetnek 3 forintot, a kisebb birtokosok és ezeknek gyermekei 2 forintot, a vagyontalanok 1 forintot. Aztán kimutatja, hogy »az ekklezsiának 750 hold 719 □-öl birtoka van.« Mindez a régi időknek emléke. S meglehet, éppen a megrótt régi Rédeyek, vagy elődeik kegyuri adománya, kik ha régen eléggé gondoskodtak az ekklezsiáról a katholikus korban, nem kötelezhetők a patronatus régi alapján, az újkoru igényeket is mind kielégiteni.«

Gyznow, lásd Gyznoyo.

5. Jara = *Maros-Jára*, Maros-Tordamegyében, Kál fiókja. Papja Péter fizetett I. 22 régi banalist, ismét 19 garast, 10 régi és 1 új denárt; II. 12 régi banalist, 1332., 1333-ban.

6. Kurtuelkapu, Kurtuelku = *Körtvekapu*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Lőrincz fizetett III. 20 régi banalist; IV. 15 denárt, 1334—1335-ben.

Kurtuelku, lásd Kurtuelkapu.

7. Marci villa = ma talán *Márkód*, Maros-Tordamegyében, Selye fiókja. Papja Henrik fizetett I. két és fél kuntint; II. 6 régi banalist, III. 2 garast, 1332—1334-ben.

Pekurlaka, lásd Peturlaka.

8. Peturlaka, Pekurlaka = *Magyar-Péterlaka*, Maros-Tordamegyében, Jobbágytelke fiókja. Papja Pál fizetett I. 8 régi banalist; III. 8 régi banalist, 1332—1334-ben. — »Itt már a reformáczió előtt századokkal község és egyház volt« . . . »e korból maradt fenn az egyház kis harangja e felirattal: Joannes † Lucas † Marcus † Mathaeus † 1498; van továbbá egy XV-ik században készült, a marosvásárhelyi és gyalakuti-hoz hasonló, oldalán hat boglárral diszitett, egészen aranyozott ezüst pohár, azonban zománczozott sodronymunka nélkül; tehát a középkori ötvös munka hanyatlási korszakából; de nem későbbi időből mint a XV-ik század vége.« Van még »egy más igen finom müvü, emberi alakokkal és főkkel diszitett széles öblü egészen aranyozott talpas kehely.« Így ir az Erdélyi ev. ref. Névkönyv, 1894.

9. Philpus major, Philpus, Phylpus = *Magyar-Fülpös*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja vala Pál, ki I. 20 régi banalist, ismét 15 denárt; II. 3 régi és 15 kicsi banalist; III. 5 régi banalist és 1 denárt, ismét 1 garast, 1 régi banalist; IV. 10 denárt és 1 onequint fizetett 1332—1335-ben.

Porkatelky, lásd Poucatelky.

10. Poucatelky, Porkatelky = *Póka*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Albert fizetett III. 10 régi banalist, ismét 11 régi banalist 1334-ben. — Ezen hitközségben, az ev. ref. atyafiak tornyában »van egy régi szép harang ezen felirattal: »Sancta Maria ora pro nobis.« Évszáma »1500.« a felirat eleje és vége között két gyikhoz hasonló alak van női fejjel szembe fordulva. Bizonyos, hogy »pápisták készitették« irja az Erd. ev. ref. Névkönyv, 1893. 22. lapon, de az 1577. évből származó ily feliratos harangról: »Verbum Domini manet in aeternum. Fridr. Laite 1577.« állitja, hogy »a körirat igazságának lélekemelő hitét a reformáczió szelleme zúgta végig újból a földön, aligha csalódunk, (?) ha azt állitjuk, hogy ez a harang reformált keresztyéneknek kezdette hirdetni ércz nyelvén: *Megáll az Istennek igéje.*« Fides penes auctorem! De az első református

lelkészt csak 1739-től kezdve emlegeti. S általában a magyar ev. ref. községek története, a gyakrabban idézett Névkönyvek szerint 1556-tól — Bethlen Gábor, sőt a Rákócziak idejéig, tehát több mint egész egy század alatt *„teljesen üres."* Ugyanezen felirat áll *Visa* kolosmegyei község tornya harangján is 1592. évszámmal és ezen névvel: »FROVNDT NOLTEN ME FECIT.« De a nevezett névkönyv itt már a következtetésben nem oly merész! És igen helyesen, mert a dolog természete szerint, a kálvinizmus (bármit beszéljenek némelyek *sine tabulis — et testibus*) papokban a XVI. században teljesen szűkölködött, s néhány turbulens vitatkozó mellett, legfeljebb »apostata papok« szerepelnek itt-ott a zsinatokon és a szószéken. A dolog nem is lehetett másképpen, mert hogy a szükségnek megfelelő számu theologusok lettek volna valahol, protestáns egyetemeken: arról mind e mai napig hallgatnak az egyetemek annalesei, és hallgatnak a fenn dicsért névkönyvek kötetei, pedig már harminczhét kötet jelent meg eddig.

A dolog igen egyszerü. 1556-ban elnyomatva lévén az erdélyi katholikus püspökség: megmaradt a katholikus *klérus fej nélkül, a plébániákban.* A német ajkuak a lutheranizmusra hajoltak. De a magyar ajkuak közül *sokan hiven* megmaradtak községeikben, s csak kiholtuk után terjed el »a világosság«, a »gyujtó szikra.« Katholikus püspök nem létében a patronusok ragadják kezökbe az egyházi ügyeket; s amint ők állanak hiven, vagy *eltántorodnak* a hitben: (ez gyakran megesett) az történik a befolyásuk alatt álló plébániákkal is. Természetesen a »reformált« nemesség az új független patronusi jelölésnél vigyázott, hogy a pap valami »udvari szolgálatot« is tehessen; le a *„regius"*-ságig! A patronatus nélkül lévő egyházak népe (hithü papja elhalása után, nem is lévén mit tennie) esetről esetre hivta meg évenként és marasztotta meg évenként a papját (amit maig is *paphivás* és *papmarasztás* neve alatt ismer a protestáns nép) s ezt a protestáns »püspökök« (valóságban *csak „primi inter pares"*) igen helyesnek és természetes fejlődésnek tekintették; szerfelett örvendvén, hogy a nép más, mint

protestáns prédikátort, a katholikus papság 50—70 év alatt történt kihaltával, nem is kaphatott; s a katholikus Báthori család uralma alatt a felujittatni szándékolt katholikus püspökség is, messze időkre lehetetlenné válván, Bethlen Gábor alapitja a fiskálissá vált kathol. egyházi javakból a gyfehérvári — (most enyedi) főiskolát. Csak ekkor, alatta és *utána* kezd »világosodni« a papi névsor; *még pedig igen-igen lassan!* És ami különösen megjegyzésre méltó, *még a legtekintélyesebb községeknek historiája is*, az első száz év alatt nemcsak hogy *homályos* — de legtöbb esetben *nincs* is. Enyed, Torda, Kolosvár, Tasnád stb. papi névsora is csonka! Si hoc in viridi, quid in arido? Frázisokkal kitölteni ily hosszú időt, .... csakugyan nem lehet.

11. Rapularum villa = *Alsó-Répa*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Miklós pap fizetett I. 1 lotto ezüstött, ismét 3 garast és 3 régi banalist; II. 3 garast és 3 régi banalist; III. 4 garast, ismét 2 garast; IV. 6 régi banalist 1332—1335-ben.

12. De Sancta Cruce = *Póka-Keresztúr*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Albert a pápai tizedszedéskor a IV. évben fizetett 10 régi banalist 1335-ben. 1384-ben Zsuki Miklós Keresztúr földét, minek Tordamegyében keletről szomszédja Sárpatak, a benne lévő szent Keresztről nevezett kő-templom patronusi jogával együtt az erdélyi püspöknek és szent Mihályról nevezett főegyházának adományozta. (Cista Capituli f. 4. num. 38.) Sárpatak ma is Póka-Keresztúr keleti szomszédságában lévén, nem lehet kétség abban, hogy emez oklevél Póka-Keresztúrról szól, mi ezután már az erdélyi püspökség alapitványi birtoka lett. — »A reformációt megelőző időszakból származik kisded góth izlésü temploma, mely szük ablakokkal, massiv kő- és téglafallal, sanctuariummal és faltámaszokkal van ellátva; falai annyira tömörek, hogy a több világosság nyerhetése miatt nagyitani szándékolt ablakok a kőmives csákányának ellentállottak.« Erd. ev. ref. Névk. 1893.

13. De Sancto Johanne = *Vajda-Szent-Iván*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Pál fizetett I.

20 régi banalist; II. 8 régi banalist; III. 3 garast és 3 régi banalist, ismét 10 régi banalist; IV. 4 garast 1332—35-ben.

14. Saarpotok, Sarpotok = *Sárpatak*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Domokos fizetett I. 18 régi és 8 új banalist, ismét 10 új és 3 régi denárt; II. 16 régi banalist; III. 33 obolust, 6 verőczeit, ismét 32 montan denárt és 2 régi banalist; IV. 14 régi banalist; 1332—1335-ben. — »Van Sárpatakon egy kis gót betüs feliratu harang, »Christus rex venit in pace; Deus homo factus est«, évszám nélkül; lehet következtetni, hogy ez a katholikus századok emléke.« Erd. ev. ref. 1893. évi Névkönyv, 45. lap.

15. Sarumberg, Sauimberg = *Sáromberke*, Maros-Tordamegyében, Nagy-Ernye fiókja. Papja Péter fizetett II. 14 keresztes denárt és 7 régi banalist; III. 18 keresztes és 1 közönséges banalist; IV. 26 denárt, 1333—1335-ben.

16. Yordani villa = *Görgény-Adorján*, Maros-Tordamegyében, Görgény-Szent-Imre fiókja. Papja Henrik a II. évben fizetett 2 régi banalist, 1333-ban.

Jegyzet: A tizedjegyzék 108. lapján előfordul ezen fél sor: »Item Dominicus sacerdos.« De utána sem község név, sem fizetés bejegyezve nincsen. Az ozd-kerületi Domokos pap Sárpatakon, a 14. pont alatt, oly szorgalmasan fizet, hogy onnan alig maradt ki valami. A régeni dekanatus papjai között pedig Domokos nevű pap nincs. Azért eme pár száraz szó determinacio nélkül marad. (Folyt. köv.)

## ÚJ KATHOLIKUS NAPILAP?

Irta: dr. PETHŐ.

Mostanában ismét sokat emlegetik azt az alapitandó, új katholikus lapot, melynek várandóságától szinte terhes a közvélemény. A vajudás már jó sokáig tart; ahol az ember megfordul szinte részvény-kereslettel találkozik s kinálat nincs; az üzlet biztositottnak látszik s gondolom,

hogy a Deutsch-Haas-czég is szivesen vállalkoznék egy kath. lap megindítására, szivesebben tán mint az oroszkai czukorgyárra; az »ultramontán« most legalább úgy fizet, mint az »ultramarin.« Várjuk hát, hogy a kath. intéző körök mikor és mikép nyúlnak bele az önként megnyilatkozó kath. zsebekbe. Csak egy fogástól, mely határozottan balfogás volna, óva intjük: *szintelen* lapot ne akarjanak teremteni, mert abba belebuknak. A szintelenség a fejletlenségnek és az élettelenségnek szignaturája, s mi ezen az inséges stádiumon már túl akarnánk lenni; hát ne vonszoljanak bele újra azzal a szintelen katholicitással. Ahol a jellemek s a közállapotok még a határozatlanság álomképeivel küzködnek, — ahol a harczok s a támadások még nem teritették rá a »jó emberekre« a vizes pokróczot, — ahol a szinbevallás bujdosói a meggyőződésnek keserű tapasztalatai árán még nem vették észre, hogy hol az ellenség, hol a jóbarát: ott a szintelen lap, ha nem is tisztesség, legalább nem szégyen. De Magyarországban, hol a katholicizmus nyilt és a vak előtt is világos megtámadtatásban részesült, s hol az egy »M. Állam«-ot kivéve az egyházat egy lap sem védte pozitive, pedig sokan kivántak a világiak közül más téren is érvényesülő lapban oltalmat s ahol következőleg mindezek előtt kiáltó szükséggé lett egy minden tekintetben megfelelő kath. politikai lap alapitása: ott »valláserkölcsös«, »*pártonkivüli*«, s ami még van a vizenyős frazeologiában elmosódott terminusu lapot akarni, önkéntelenül is bámulatra ragad, s az ily kicsinyhitüségre csak azt mondhatjuk: »non sunt de genere virorum illorum, per quos salus facta est in Israel.« »Valláserkölcs« nem létezik, az egy elvont terminus; az a holdba való vagy az abstrakcziók sárguló lapjaira; hanem létezik katholikus valláserkölcs, református, stb. valláserkölcs. Hát melyik valláserkölcs kell egy megindítandó, kath. lapnak? Az iránt már csak nincs kétség, vagy azt is kell takargatni? Azután meg nyiltan kérdem, melyik lap nem irná ki programmjában, hogy »valláserkölcsös«? Bizonyára a »Pesti Hirlap« is »valláserkölcsös.« Ez tehát nem megnyugtató kijelentés.

Tudjuk, hogy azzal altatják el magukat a jó, de kicsinyhitű emberek, hogy nem teszik ki ijesztőnek a kath. elvet; nem mondják ki, hogy kath. érdekeket védenek, kath. elvű politikát csinálnak; de azért benn lesz; az lesz a lapnak lelke. — Azt nem lehet keresztülvinni; mert ha az elvet igazán meg akarják védeni, azt ki kell mondani és erőteljesen és következetesen keresztülvinni; ha ezt megteszik, akkor mindazon határozatlan, fejletlen ember, akit a kath. elvek takargatásával megfogtak részvényesnek vagy olvasónak, úgyis mind otthagyja a lapot s boszankodik, hogy zsákban macskát vett. Ha ezt a faképnél való otthagyást el akarják kerülni s az ily elv dolgában jött-ment sereget össze akarják tartani, kell a tojások közti tánczot nemcsak a programmban járni, hanem a lapban is folytatni. Így boszulja meg magát a határozatlanság. Csirájában megmérgezi a lapnak irányát és fejlődését; szolgájává teszi a gyávaságnak és szinlelésnek, s erőteljes kifejlést egyáltalában lehetetlenné tesz.

Egy kath. lapnak főfeladata mostanában új, egészséges, keresztény elvű párt alakitása volna. Aki ezt zászlajára irja, az a nagy sikerek biztositékát birja, mert azt hirdeti, ami közkivánság s annak ad hangot, ami minden szivet feszit s ami alkalmas kifejezést keres. Mi lehetne kelletlenebb, izetlenebb és csüggesztőbb, mint a »pártonkivüliség« léhasága. Kicsoda az az ember, aki pártonkivüli akar maradni? mikor manapság az elvek harcza dönt s az fog érvényesülni, ami párttal bir. A pártonkivüliség a harcz eszközeiről való lemondásnak programmja. S aki lemond a parlamenti érvényesülés nagy ágyúiról, vajjon segit-e azon a nyögés s a sopánkodás? Nem félnek manap pártonkivüli törekvésektől, hiszen ezek holt erek, lassú tespedésnek hináros menhelyei. Ne menjünk bele ezekbe; csiboroknak s vizipókoknak valók. Nekünk kath. valláserkölcsös s keresztény-elvű párt alakitását czélozó, politikai napilap kell. Más programm előttünk a régi slendriánnak s a szégyenkező szintelenségnek elrongyolt foszlánya.

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Der Capitalismus fin de siècle. Von Dr. Rudolf Meyer. Wien-Leipzig. Austria-Verlag. 1894. n. 8.-r. 487 l. Ára 4 frt 20 kr.*

Az újkor hatalmas áramú tudományát, a szoczial-politikát, — annak százrétű rétegeit, — vonatkozásainak erdejét ily művekből lehet kellőleg megismerni, amilyen az itt jelzett. S azért mindjárt elüljáróban megjegyzem, hogy ezt a művet föntartás és klauzulák nélkül ajánlhatom az érdeklődő olvasóknak. Van benne ugyan sok, ami föltételez tüzetesebb tájékozottságot, de az nem baj; lassankint a sokoldalu s különböző tekintetekből történő hozzászólások még oly tárgyban is, melyben kezdetben nem is moczczanhatott, a kilátás és kiismerés magaslatára emelik az embert.

Meyer Rudolf műve az újkor kapitalizmusának fölhalmozott társadalmi bajait szellőzteti. Nem találtam meg benne a kapitalizmusnak »ceterum censeo«-itéletét; hanem szemeink előtt elvonul a nagy tudományos és társadalmi harcz; a kisérletek, inditványok, nekiindulások és fönakadások egymásutánja, s az egész beláthatlan lánczolat — végre is megáll, a zajló táblák egymásra torlódnak, itt-ott van még kisebb-nagyobb szabad tér, ahol néhány existencia, hasonlóan a Duna jegének nyilásaiban uszkáló vadkacsákhoz, lubiczkol; de különben általában az ár megállt, s várunk tavaszi napsugárt és langy fuvalmat, mely a megfeszült s annál fenyegetőbb veszedelmet tőlünk elháritsa.

A kapitalizmus a nemzetgazdaság fejlődésében egy végstádium; itt-ott nyithatnak üzelmeinek szabad pályákat még ezentúl is; de ezek a szabad pályák nem a haladás útjai, hanem csak a kiszabaduló s repesztésig megfeszülő gőznek kiútjai; a rendszer fejlődésre és fejlesztésre képtelen, — kurschmiedjai csak foltozzák és fájdalmak árán toldozzák életét; nincs kilátás .... fin de siècle! De mikor

áll be majd az időben is a kapitalizmusnak krachja? Meyer Rudolf nem számitja ki oly pontosan a társadalmi végleges megfeneklést, mint ahogy azt Lasalle s a szocziáldemokraták tették és teszik; egyes politikai és társadalmi kombinációk, melyeket ő szellőztet, ha beválnak, még jó darabra hátratolhatják a krizist; ez a politikusoknak a föladata, s Meyer Bismarck jó és rossz fogásaival, a német kereskedelmi és vámpolitika taktikáival illusztrálja állitását.

A szerző nemcsak gondolataival, de egyéniségével is a jelenben él. Hivő, orthodox protestáns, ki feltünő szocziálpolitikai művei és értekezései révén, nemkülönben a porosz miniszteriumokban, kiváltkép Wagener oldalán tanusitott praktikus működése folytán Bismarcknak szemet szúrt. Tudjuk, hogy Bismarck Lasalle-hoz is közel állt, de mint politikus chamaeleontól máskép nem is telt, — csak egy darabig. Bismarck a liberalizmussal szakitani akart, s akkor a szocializmus mostanáig is mostoha keresztény inditványait szivére látszott venni; megbizta Wagenert, Lasallet, Meyert, hogy ez irányban dolgozzanak. Meyer azt állitja, hogy ettől a Bismarck-fordulástól, ha állandó lett volna, szinte új világot várhatott volna Németország s a mai, szervezett, bár utópiás német szocziáldemokraczia egyáltalában meg sem születik. Akkoriban az ő törekvéseik a birtokos és munkás osztályok s a halálharczot vivó kisipar szövetkezési szervezésére irányultak. Ők s hátuk mögött mondhatni az egész életrevaló keresztény és józan munkás és iparos osztály e gondolatoknak voltak apostolai, — sajnos, hogy ezeknek lettek azután vértanui is, legalább usque in praesentem diem. Meyer tehát az ő eszméit — épp ezen modern miniszteriális és bismarckiális szereplésénél fogva — a jelenkor harczainak és kisérletezéseinek, egyes életrevaló inditványok elvetésének, s más elfogadott határozatok tehetetlenségének keretében állitja elénk. Képessé teszi az olvasót, a legujabb s legfontosabb politikai intézkedéseknek, kiváltkép a vámszerződéseknek kellő megitélésére. Mondhatom, hogy e műből egészen más fogalmat alkotunk magunknak a védvámok hasznáról és rávezettetünk a tartózkodó politikának sok-

oldalu érveire, amelyek sokszor nagyon problematikusnak mutatják be az agrár lapok főmegváltó ideáját: a védvámot.

Igaz, hogy a szerző el van keseredve, s ezt a keserü sót izlelteti is az olvasóval; számüzöttnek érzi magát, s ellenségei, a kelet-porosz junkerek érdekeinek előmozditását s éppen ezzel az agrár törekvéseket talán kissé epésen itéli meg. A kath. egyház szocziális hivatását hódolattal elismeri, s a német katholikusok szocziális kihatását fennen magasztalja. Ausztria-Magyarország szocziál-politikus és nemzetgazdasági állapotát jobbaknak tünteti fel mint Németországéit, kivált Poroszországét; ez ügyben is talán lehet valamit subjectiv érzéseinek kontójára irni.

Ennyit a szerzőről. Most a műről. Tiz fejezete van. Elüljáróban ismerteti a kapitalizmust, mint hajtó és rúgó erejét a modern kulturának s egy új társadalmi átalakulást helyez kilátásba, melyről nem tudja, vajjon a kath. egyház vagy a szocziáldemokraczia fogja-e nyélbe ütni. — Ez iránytadó fölfogást kifejti a szerző művének több helyén, nem akarom éppen mondani, hogy ex asse annak szentelt több fejezetében.

A kapitalizmus fejlődésének története visszavezeti őt a gazdálkodás kezdetéhez s alkalmul szolgál a három nagy gazdasági periodusnak: az ókori, közép- és újkori nemzetgazdaságnak világos és talpraesett fejtegetésére. A szerző nagyon szókimondó ember; megmondja véleményét szabadon az egyházi szocziál-politikáról s annak ingadozásairól, a kapitalizmusba való átmeneteiről, nemkülönben a kánonjog átlyukgasztásáról. Csupa fontos és tanulságos dolog, kiváltkép theologusok számára.

Az államok természetesen mind nyakába borultak a kapitalizmusnak, hiszen ez a nemzetgazdaságnak óriási emelty üje, a kincsek fölhalmozója, nagyszerü ipar- és kulturintézmények létesitője volt, s ezt senki sem tagadja. Németország sem tett kivételt; pártolta a kapitalizmust, ahol találta, az ipar terén épp úgy mint a mezőgazdaságban. Állami segélyt juttatott a lovagbirtokok urainak, állami segélyt az iparnak. A 3. fejezet előadja az állami segély-

nek, nevezetesen a mezőgazdaság terén védvámok alakjában nyujtott állami segélynek következményeit.

A szerző perhorreskálja a rozsvámot. Nyakába akaszt mindenféle rossz következményt: a nép nem táplálkozhatik kielégitően, — a faj elcsenevészedik, — a katonaságnál jobb dolga van mint otthon, — a katonaságban szocziáldemokratikus áramlatok jelentkeznek, — a munkás kevésbé dologképes, — a belső piacz forgalma lanyhul; amit pedig a rozsvám védői felhoznak érvül, azt a szerző mind elveti, milyenek: a parasztosztály megvédése, — Németországnak kenyér ügyében való függetlenitése a külföldtől, s más hasonlók; ezek szerző előtt nagy érdekek, de a rozsvám nem lendit rajtuk s azért itt csak szofizma számba jöhetnek.

A negyedik fejezet vigasztaló kilátást nyit az antikapitalista mozgalomra és szerző 130 lapon foglalkozik kedvencz ideáival, amelyek természetesen nekünk is kedvesek, s gyönyörü pálmalombokat hinteget a katholikus törekvések hőseire, kivált Kettelerre és Manningra.

Az ötödik és következő fejezetekben azután szerző a tulajdonképpeni nemzetgazdaság érdemleges kérdéseibe vezet be. A tőkék elhelyezésének világtérképét, továbbá a kolonizáció érdemét, a még ki nem használt területekbe való európai tőkebefektetést, annak határait és perspektiváit ismerteti. Hiába, nincs örök körforgás sehol, a fizikában épp úgy nincs, mint ahogy nincs a pénznek, ennek a forgó erőnek mechanikájában. Mindenütt egyensúlyra törekszik minden. A tőke is, meg a munka is két vivódó és birkózó hatalom. Mindkettő nagy nehézségekkel találkozik útjában; mindkettőnek szervezkednie kell. A termelés anarchiája, a túltermelés csak úgy szegi nyakát a tőkének mint a munkának; mit csináljon a tőke, ha túltömött áruraktárain túl nem adhat? Tehát a tőke is szervezkedik; igaz, hogy szervezkedései többé-kevésbé mindig a munkát nyomják; legalább az igaz benne, hogy szervezkedvén a tőke a termelés anarchiája ellen, ezáltal erős lesz a munkással szemben is s biztosra vehetjük, hogy nyomni is fogja. A tőke szervezkedé-

seinek modern alakja a »Kartell.« Mennyit irnak börze- és agrárlapok a kartellekről! A szervezkedés mindig rendezés; a baj csak az érdekek méltányos kielégitésének veszélyeztetésében rejlik. Ha a kartellek állami ellenőrzés alá jutnak s a szervezkedett munkásokkal szemben nem mint ellenséges, hanem mint rendező faktorok állnak, akkor nem kell félni tőlük. Az állami ellenőrzés természetesen államosit, de bizonyos fokú államositás nélkül a kapitalista termelésben rendet teremteni nem lehet.

A hetedik fejezet az élelmi szerek termeléséről, s ezzel a mezőgazdaság vajudásairól és kilátásairól szól. Az amerikai konkurrenciát a szerző legjobban képes megitélni, mert ő maga Canadában több évig farmer volt.

A chemia is vállalkozik fordulatot idézni elő a kenyérkérdésben az által, hogy a tápszereknek igazán tápláló, de nehezen emészthető s épp azért többé-kevésbé használhatatlan részeit föl akarja dolgozni s élvezhetőkké tenni.

Végül — igaz, hogy 130 lapon át, — a valuták rendezésének nemzetgazdasági kihatásairól s a kereskedelmi- és vámháborukról szól; történelmi alapokon, amire szerzőt jeles római történelmi kutatásai képesitik, épiti föl előadásait, s a legujabb, mondhatni, még napi érdekü vonatkozásokkal illusztrálja.

Vezérgondolatát utoljára a 445. lapon olvasom: így tehát a Capitalismus fin de siècle fejlődésének nagyon magas fokát érte el s lehet, hogy még sokáig tartja majd magát, ha Ázsiára fekszik s ott gyökeret ver, — vagy ha a fejlődőfélben levő ázsiai kapitalizmussal egybe forr. Ez azonban nem függ gazdasági, hanem politikai evolucziótól, vagyis a két világnak, vagy a három világnak vérengző, pusztitó összetüzésétől, mely harcz kimeneteléről senki sem nyujthat biztos fölvilágositást.

Aggodalom és félelem, a bizonytalanság érzete hatalmasodik el rajtunk, a fin de siècle emberein. Nagy katasztrófa előtt állunk . . . . . Két párt fog összetüzni, harczi kiáltásuk: Katholicismus — Socialismus.

*Dr. Pethő.*

*A keresztény vallás és a vallások története. Irta De Broglie abbé, az apologetika tanára a párizsi Institut cath.-ban. Forditotta a csanádi növ. papság m. e. i. iskolája. Temesvár, Csanádegyhm. könyvsajtó. 1894. 8⁰ 458 l. Ára 2 frt.*

Az összehasonlitó vallástudomány (hierologia), a theologiának ez az új disciplinája, melynek művelését tulajdonkép a raczionalismus kényszeritette a kath. hittudósokra, manapság már szépen és szakszerüen kultiváltatik, kivált Francziaországban, katholikus részről is. (E tudományágról már többször volt szó a M. Sionban, l. *1887.* évf. 345. és kk. ll., *1889.* évf. 334. és kk. ll. Figyelemreméltó czikk van ugyane dologról a Bölcs. F. 1887. év. 5. és kk. ll. is.)

Hogy nálunk is jobban kultiváltassék és névszerint, hogy a papnövendékek figyelme a theologiai tanfolyamon is e disciplinára irányoztassék, vajmi óhajtandó.

A könyvvel, melynek czimét most itt leirtuk, s melyet röviden ismertetni szándékozunk, igen jó vezérfonalat is adhatunk kezökbe — és mindjárt itt veszünk is alkalmat magunknak megdicsérni a csanádi növendékpapokat, illetve azt, aki nekik ajánlotta, hogy de Broglie (herczegi vérből származó pap) jeles munkáját vegyék forditásuk tárgyává.

Ujra mondjuk, hogy az összehasonlitó vallástudomány keletkezését a rationalisták ama törekvésének köszöni: kimutatni, mikép születtek meg s fejlődtek a különféle vallások, persze a kereszténytyt sem véve ki, a különböző népeknél; erről persze itt hosszasabban nem beszélhetünk, hanem utalunk a fönnebb idézett helyekre, ahol mindezekről tüzetesen van szó. Épp úgy nem mondjuk el, hogy ez a disciplina már is fényesen bizonyitja, s behatóbb müvelés után még fényesebben fogja bizonyitani, »mennyivel felette áll az igazság a tévelynek, s mily gyermekesek az emberi tanok összehasonlitva az igaz vallással« — mint a tudós de Broglie abbé mondja, vagyis, hogy a kinyilatkoztatott vallást sehogy sem lehet egy kalap alá hozni amaz emberi találmányokkal.

E helyett inkább magát az új könyvet, melyben az igazság ex asse van illusztrálva, mutatjuk be.

A szerző a nagy kiterjedésü tárgyat, melylyel foglalkozni akar, tizenegy fejezetre osztotta, melyek elé ügyes előszót, utánok pedig gazdag függeléket csatolt.

Az előszóban adja az összehasonlitó vallástudomány definicióját s elmondja létrejöttének körülményeit, kimutatva a rationalisták elfogultságát, s melylyel szemben a pártatlanság szükségét vitatja a fontos kérdésben.

Azután megkezdi témája tulajdonképi tárgyalását, és pedig az ember rendeltetésének problémájával, melylyel a vallások szorosan összefüggnek, (1. fej.), majd rátér a történetileg biztos legrégibb vallásra, s elmondja, mi volt a legrégibb népnek kozmologiája, mythologiája, theologiája (2.); ismerteti a vallás eredetét magyarázó theoriákat, kimutatva egyszersmind, hogy sem a polytheismus, illetve aminismus, sem a henotheismus nem volt az ősvallás, hanem csakis a monotheismus, amelyből a többi elfajzott (3.). Következik a régi pogányság története, vallási szempontból, vagyis hogy jött létre a polytheismus, s mint lett abból antropomorfizmus, bálványimádás stb. (4.), amiket aztán mintegy reformáltak Confucius, Zoroaster, a Brahmaismus (5.), a Buddhismus (6. ennek igen helyesen külön fejezet van szentelve, mert korunkban bámulatos érdeklődés veszi körül ezt a vallásformát). A Judaizmus és az izlam ismertetése után (7.) találjuk aztán a legfontosabb fejezeteket. Ezek: a kereszténység s a többi vallások közti hasonlóságok (8. és 9. fej.), a kereszténység feltétlen fölényének argumentumai (10. gyönyörü érveléssel), végre, kimutatása annak, mik a hierologia eddig biztosan megállapitott tételei és melyek ama problemák, melyek még megoldásra várnak (11.). — Függelékül egyes hierologusok elméleteit ismerteti a szerző, közöl statisztikákat, fejteget egy pár fontos, idevágó és aktuális kérdést.

De Broglie munkája határozottan egyike a legkiválóbbaknak, s átültetése magyar nyelvre ép oly bizonyos nyereség theologiai irodalmunkra nézve. Az ifju forditók derekasan megoldották feladatukat, ha itt-ott észre is lehet venni munkájukon, hogy a tárgyi és nyelvbeli nehézségek-

kel küzdeniök kellett. Kováts Sándor theol. tanár és a növendékek prefektusa jó kis vázlatot (428–454. l.) füzött a mű végéhez »őseink pogány vallásáról«, szerényen megjegyezve, hogy az »nem tart igényt sem teljességre, sem eredetiségre vagy végérvényes tökéletességre.«

Ajánljuk az érdekes és fontos tárgyu könyvet, — melyről még megjegyezzük, hogy az Kiss Jánosnak, mint a temesvári kispapok m. e. i. iskolája »mindmáig bőkezü pártfogójának« van ajánlva, — mindama t. olvasóinknak, kik az összehasonlitó vallástudomány mibenlétéről, vivmányairól, czéljairól stb. akarnak maguknak értesülést szerezni.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Der Fluch der Mannheit. Zwei Vorlesungen für Männer von Henry Varley. Nach dem 180-sten Tausend der englischen Ausgabe übersetzt. Elfte Auflage. Leipzig. Reinhold Werther. 8.-r. 110 l. Ára 1 márka.*

A hatodik parancsról szóló modern értekezések képezik e könyv tartalmát; értekezések, melyek a néma bűnnel foglalkoznak s első sorban erre irányitják figyelmüket, s rá zúditják hatalmas csapásaikat. A szerző anglikán lelkész, határozott, elszánt keresztény, aki ezeket az értekezéseket az »Exeter Hall«-ban fölolvasta. Utána rá kiadta, rövid idő alatt *százezer* példányt adott el belőle, és *tizezer* bátoritó s hálálkodó levelet kapott mindenfelől.

Egy előkelő anglikán lelkész ezeket irta neki: »Mindenekelőtt fogadja fölolvasásáért forró köszönetemet. Én eddig valami ehhez foghatót haszon és meggyőző erő tekintetében nem ismerek. Fölolvasását a legérzékenyebb csapásnak tartom, melyet valaha valaki nemünk, a férfinem mételyének forrására és lebujára mért. Lehetetlen, hogy kiadványa ne legyen áldásthozó. Szinte beláthatlan az a sok jó, melyet a néma bűn megakadályozása, valamint a belőle való kivaczkalódás eszközeinek megjelölése által, eredményezni fog.«

A tárgy természetesen sikamlós, de a szerző óvatos és alapos. Wilberforce kanonok e részben igy nyilatkozik:

»Átolvastam e könyvet, átvettem szóról-szóra, hogy lássam, van-e benne kifejezés, mely bár természetesen szándékon kivül, tisztátlan érzelmet kelthetne. Külön kiadtam a fölolvasásnak azon részeit, melyek ifjaknak és fiatal embereknek szólnak; szándékom az volt, hogy az iskolamestereknek, tanitóknak és családatyáknak alkalmas könyvecskével szolgálhassak, melyet tanitványaiknak illetve fiaiknak markába szorithatnak s őket ezáltal az önfertőzés bűnétől óvhassák. E kicsapongás hatása rettentő. Igazgatóink és nevelőink kifogytak bölcseségükből s tehetetlenül nézik e titkos ellenség nyilvánvaló pusztitásait. A serdültebb fiúk oly alávalóságra vetemednek nálunk is e részben, hogy az elüljárók komolyan a rendőrség közbelépéséről is gondolkoztak, hogy ezáltal visszarettentő példát állitsanak a még el nem romlott fiúk szemei elé. — Ideje volt már, hogy ezt a kérdést, ezt a létérdeket a *bűnös hallgatás lápjából* kiemeljük, amelyről eddig azt gondolták, hogy legjobb, ha senki sem szól róla.«

Ez utóbbi szavak jellemzik az általános felfogást s a divatos nézeteltérést e dologban. *Hallgatni vagy beszélni?* mindkét félnek igaza van bizonyos körülmények közt. Ha azonban látjuk, hogy a baj, ez a valóságos »pestis«, melyről a 91. zsoltár 6. versét érthetni, mennyire elhatalmasodott, átlag a beszédet ajánlanám. Csakhogy hogyan beszélni róla? ez a nehéz kérdés, mely nagy tapintatot követel. Jais Egyednek is van Toldi László által forditott kis műve e tárgyról, azt ajánlom az átolvasásra; de Jais műve inkább csak mondja, hogy hogyan kell erről beszélni; ebben az itt jelzett műben pedig kész a beszéd maga, melyet természetesen a hallgatóság igényeihez és szellemi nivójához kellene fölhasználás esetében alkalmazni; ami már sokkal könnyebb.

Azért ezt a művet, mely annyira hasznos és olcsó, nem az ismertető hagyományos kaptája szerint, hanem a meggyőződés hangján szólva, igen ajánlom a főtisztelendő papságnak, kiváltképen pedig a gymnáziumok tanitóinak.

Azt azonban nem hagyhatom kifogás nélkül, hogy néhol a derék iróból is ugyancsak nevetségesen kirí az anglikán elfogultság, melynélfogva észre nem veszi, hogy nem-

csak törekvéseinek szellemével, hanem magával az általa annyira kiemelt szentirással is összeütközésbe kerül akkor, midőn a katholikusokat még egy ily könyvben is oldalba lökni igyekszik. Mit szóljunk például az ily állitásról: »ich entnehme diesen Rath den Schriften des grossen Reformators, Martin Luther, des Mannes, der sich getraute, durch sein eigenes Beispiel die gottlose u. verderbliche Lehre in Fetzen zu zerreissen, die dem Menschen verbietet zu heirathen.« (39. l.) Kérdem, hogy hangzik s melyik lehetne az a *tan*, amely tiltja a házasságot? A kereszténységben ily tan nincs; nálunk csak az van, amit sz. Pál mond, mikor kikezdi: »praeceptum non habeo, consilium autem do.« S aki a tisztátlanság ördöge ellen ir, annak a tisztaság virágait nem illik legázolni, sőt örülnie kell, minél többen vannak, kik az Úrnak osztatlan szivvel szolgálnak.

*Dr. Pethő.*

*Magyarok hazája költők dalaiban. Hazafias költemények gyüjteménye. Közrebocsátja Babik József, egri tanitóképző tanár. Eger. Lyceum, 1894. 8° 632 l. Ára 2 frt 60 kr.*

A szorgalmas Babik József minden esztendőben tud valamit a magyar olvasóközönség kezeibe adni. Hol prédikációkat, hol adomatárt, hol meg népies beszélgetéseket vagy igen értékes tanulmányokat is (az egyh. énekről, az egyh. szónoklatról).

Ezuttal a közelgő millenium gondolata lelkesitette fel arra, hogy összegyüjtse régibb és ujabb költőink hazafias tárgyu, a hazára, annak történetére, annak szeretetére vonatkozó költeményeit, mintegy háromszázat. Hogy az ily munka nem csekély fáradsággal, utánjárással, sőt költséggel jár (amennyiben egyes kiadók csak pénzért engedik át az ő jogukat egyik vagy másik költő verseit kiadhatni): azt mindenki be is látja, meg méltányolja is. Az is bizonyos, hogy örömmel olvassa magyar ember az egymás után következő, csupa honszerelmet lehelő költeményeket.

Ámde, ha az egész anthologiát tekintjük, annak *be-*

*osztása* még sem találkozhatik helyeslésünkkel. Babik ugyanis olykép csoportositotta a költeményeket, hogy azok tárgyaik szerint *időrendben* következnek egymásra, úgy hogy azt lehetne mondani e verskötetről, hogy az a magyarok története a költészet világitásában.„ Költeményekben mutatja be historiánk kimagasló nevezetesebb mozzanatait, a gyász és fény, dicsőség és bánat egymást felváltó eseményeit. Arany Jánosnak a csodaszarvasról irt szép regéjén kezdve, mely a nemzet regés eredetéről szól, egész a legujabb kor nevezetesebb eseményeig az ezerév történetének minden nevezetes eseménye elő van adva itt egy-egy költeményben. Hát hisz ez az eredeti eszme magában véve, jó, sőt dicséretes is: csakhogy az a hátrány származik belőle, hogy a legjelesebb poëmára valamely közepes, sőt gyarló vers következik, erre ismét egy tökéletes, valamely jelesünktől származó költemény, majd meg egy igazán költőietlen feldolgozásu ismeretlen nagyságtól származó erőlködés. Ez minden bizonynyal bántó hatással van az olvasóra; aki, ha már költeményeket akar élvezni, a *költői* szempontot fogja elsőnek tekinteni, nem pedig a *tárgyát.* Sok jeles költőnk kevéssé vagy éppen nincs képviselve, helyettök obskurus nevek szerepelnek. Vörösmarthy, Tompa, Garay *teljesen hiányzanak*; igaz, hogy ennek nem Babik az oka, hanem a lutheránus Méhner Vilmos budapesti kiadó, aki, a gyüjtő előszava szerint »semmi áron sem volt hajlandó e költők verseiből egyet is átengedni« a katholikus papnak; pedig, ha Ráth Mór, ha az Athenaeum, Franklin oly kulánsok voltak az önzetlenül fáradó gyüjtővel szemben, hát biz' Méhner uramnak is kár volt oly merev magatartást tanusitani.

Különben, B. azt igéri, hogy e kötet csak mutatvány és kirakat ahhoz a sokkal gazdagabb, kétkötetes gyüjteményhez képest, amely majd a milleniumkor fog napvilágot látni. Ajánlhatjuk neki, hogy ott majd úgy a beosztásra, mint a megválogatásra nézve más elveken induljon. És még egyet ajánlunk neki, hogy a sajtóhibákat, ha kell, háromszoros, négyszeres korrekturával is, küszöbölje ki; mert

részint bántó, részint meg nagyon komikus hatással van a hazafias olvasóra, mikor ilyen mondásokra kénytelen a költemények között bukkanni:

*Faltörő* (feltörő) reménye drága kincsre lelhet.

*

De mit találnak? Egy vérfoltot
És négy kivájt *szemülveget* (szemüreget).

*

*Büdös* (büvös) illatot *legelt* (lehelt) a fenyő.

*

Haj vezér! pihenj *péken borodban* (békén porodban).

*

Ha *rúgod* (súgod), hogy szeretsz engemet.

*

Endre király, nem pirúl
Érte *lisztes* (tisztes) orcád?

*

Jaj közelit már a *talár* (tatár) stb.

*Liberius.*

*Új kath. Naptárak. I. A Sz. Család képes naptára 1895-re. Szerk. két pécsmegyei plébános. XII. évf. Ára 30 kr. — A kármelhegyi B. Asszony képes naptára 1895-re. Kiadják a győri karmeliták. III. évf. Ára 30 kr. — Regensburger Marien-Kalender für 1895. XXX. Jahrgang. Ára 36 kr.*

Amint a közelgő tavaszt a fecskék, úgy a közelgő telet az új naptárak jelzik. Hármat is küldöttek be már hozzánk, jó, katholikus naptárakat, melyeket ezennel be is mutatunk, meg melegen ajánlunk is, névszerint terjesztésre, (a magyarokat a magyarajku plébániákon, a németet a németajkuak számára); mert nem hinné az ember, mennyi jót tesz a lelkipásztor, ha kiszoritva a sok, erkölcsi tekintetben rossz elbeszéléseket tartalmazó naptárt, helyökbe jó irányu, vallásos, a katholikus öntudatot ébresztgető tartalommal biró kalendáriumokat ad népe kezébe. Az a jó magyar nép alig olvas egyebet a téli hosszu estéken, mint a naptár elbeszéléseit; hadd olvasson olyat, amin épül, s nem olyat, amitől romlik!

*I. A Sz. Család naptára* már tizenkettedszer örven-

dezteti meg a benne lapozgatót derék tartalmával. A rendes rovatok után szép egymásutánban következnek: boldog ujévet (képpel, V. F.), ima (kottával); szent László magyar király halálának nyolczszázados jubileuma; szent László király fejereklyéje (Hahnekamp György); Véreimhez (jó tanácsok, példaképek; Markos Gyula), A legveszedelmesebb háló (I. gazdagság — szegénység. II. Ne lopj! III. Becsületesség. IV. Az igazságtalan birtok. P. Schlick. S. J.); Zsoltárom. (Virág F., zenéje Amberger Mártontól); Századunk tündöklő csillaga a szeplőtelen sz. Szűz (I. A győzedelemről nevezett sz. Szűz temploma; 2. de Zsenett plébános; 3. Zsolé miniszter megtérése; 4. csodás hatása); D' Árk Janka, a sz. életü és hős parasztleány (Kozári Gyula); és még sok szép közlemény. Ezek közül különösen kiemelhetjük Markos Gyula »Véreim«-hez czimü költeményét, amelyben zamatos magyarsággal jótanácsokat ad a busongó apónak főleg a fiatalság körül:

»Úgy szóbeszéd közben elpanaszlod gyakran,
Hol van az a szép kor, mint minő volt hajdan,
Midőn a magyarnak egy parolájára
Többet adtak mint most száz irott szavára.«
»Vádolod erős hangon a fiatalságot.
Hja! a hogy nevelted, a mily példát látott.
Mikor ökreidre sokszor több a gondod:
Jobb ha ezt a vádat többé ki se mondod.

Figyelemre méltó továbbá Molnár apát közleménye a káromkodás ellen is, valódi népnyelven irva, a melyben a többek között így elménczkedik: . . . . »noha csak molnár vagyok, mégis csak felcsapok doktornak s meglásd, hogy nem fogsz felcsernek nevezni, ha receptemet végig olvasod, hátha még meg is csináltatod és beveszed! És ezt meg is teszed, ha van eszed.« A nép nagy élvezetére fog szolgálni Pintér K. böstörködése a kath. »önérzet« felkeltése érdekében az egyszerü gunyhókban is, a melynek éle a polgári házasság ellen van irányozva.

Legkiemelkedőbb a költemények közt Beregi Sándornak párját ritkitó népies modorban irt verse »A halál torkában«, mely így kezdődik:

»Bizalmas dolgokat fogok elbeszélni;
Ne olvassa, a ki nagyon szokott félni;
Mert égbe mered fel minden hajaszála,
Avagy legalább is leesik az álla.« stb. stb.

A sok kép is jobbára sikerültnek mondható.

A Sz. Család naptárát legjobb Wajdits Gy. pécsi spirituális úrnál megrendelni; de kapható az könyvkereskedések utján is.

*II. A Kármelhegyi B. Asszony naptára* ifjabb vállalat, de erősen iparkodik idősebb kollégája után. Felosztása ügyes; mindjárt a naptári rovatba, a hónapok mellé alkalmas jó versecskék vannak adva, májusban Szűz Máriáról, juniusban a Sz. Szivről stb., azután következnek az épületes és hasznos olvasmányok. Ilyenek pl. A prágai csodatévő kis Jézus; Keleti emlékek; A mohamedán nép vallásossága; Ne kezdj az uzsorással; Mater admirabilis; A lébenyi templom; A szentek ünneplése; Az imádság hatalma; stb. stb., melyek egymásutánját szép kis versek tarkitják. Képei határozottan jók. Az egész nagyon tartalmas, s nagyon, nagyon ajánlható.

*III. A Regensburger Marien-Kalender* végül a legjobb naptár, melyet németajku hivek kezébe adhat a lelkipásztor. Mennyi okos és hasznos dolog van ebben a több mint 200 lapra terjedő, s igy nagyon olcsó naptárban! Ennek tartalma már az intelligensebb olvasót is kielégitheti. Életrajzok, történeti tanulmányok, év-krónikák, igazi szépirodalmi értékü beszélyek, tréfás históriák váltakoznak benne; igen jó képekkel s arczképekkel, meg egy műmelléklettel, amely a 14 »Nothhelfert« ábrázolja.

Tessék hát tetszés szerint választani. A Sz. István-társulat az idén nem ad naptárt, eltért több mint harminczéves praxisától, nem tudom, mi okból. Van azért választása így is a közönségnek.

*Liberius.*

*A legszentebb Rózsafüzér titkai egyházi beszédekben. Irta és a szatmári ft. egyhm. hatóság jóváhagyásával ki-*

*adja Ilosvay Lajos, viski plébános. — Szatmár. Pázmány-sajtó, 1894. 8° 194 l. Ára?*

Mióta Szentatyánk XIII. Leo pápa először rendelte el, hogy a szent olvasó imádságát szorgalmasabban fordítsák hasznukra a keresztény katholikusok s az egész október hónapot szenteljék ez ájtatosságnak: tényleg sokkal szélesebb körben és intenzivebben hangzik a B. Szűznek ez a dicsérete; a kereszténység atyja elérte célját, új és eredményes lendületet adott a »rózsafüzér-ájtatosságnak.«

Nagyon helyesen teszik a lelkipásztorok, ha a sz. olvasó titkait a szószéken is magyarázat tárgyává teszik, így a hivek lelki haszna még nagyobb leszen.

Ilynemü prédikációkhoz vezérfonalat nyujtani volt czélja a (mármarosmegyei) viski plébánosnak, mikor a rozárium titkait hármas egyházi beszédsorozatba osztva, kiadta. És pedig, az adventi időre alkalmazta az *örvendetes*, a nagyböjtire a *fájdalmas* rózsafüzér titkainak (hat-hat beszéd), végre október havára szánta a *dicsőséges* rózsafüzér titkainak magyarázását.

Előljárónak két sz. beszéd van a könyvben: az olvasó eredetéről és hathatós voltáról, meg a sz. olvasó ünnepének s az októberi ájtatosságnak czéljáról — a könyv végén pedig ugyancsak egy instructió az »élő rózsafüzérről.«

A beszédek élénkek, lendületesek, igen jó magyarságuak, — s mi a gyüjteményt szivesen ajánljuk érdeklődő paptársainknak.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Szülők és nevelők könyve. Kalauz a gyermeknevelés vezetésére. Német kútfők után irta Haugg Leo plébános. A szatmári egyhm. hatóság jóváhagy. Szatmár, 1894. Reizernál. 16° 90 l. Ára 40 kr. (Kapható szerzőnél is Nagy-Majtényban.)*

A neveléstől függ igen nagy részben az ember egész jövője, attól függ az egyénnek, sőt a nemzetnek boldogsága vagy hanyatlása. Hogy a közöttünk játszó gyermekek egykoron jó vagy rossz emberek lesznek-e, hazánk javára vagy

ártalmára fognak-e szolgálni, nagyban attól függ, kifejlesztették a jónak csiráját bennök vagy elhanyagolták-e a nevelést? Csak a helyes nevelés által lesznek a gyermekekből jó keresztények, értelmes művelt emberek, derék munkaszerető honpolgárok és honleányok.

Nincs tehát fontosabb a nevelésnél, nincs előbbrevaló azon kérdésnél: hogyan neveljük gyermekeinket helyesen? S mégis, hány szülő nem ért e fontos kérdéshez!

Némi elemi tájékozással szolgál a szülőknek, akiknek nincs alkalmuk vagy idejök vaskos paedagogiai munkák tanulmányozására, a könyvecske, melyről itt szólunk.

*Szülők katekizmusának* lehetne ezen művet nevezni, mert a katekizmus összes igazságait érinti a szülők viszonyához alkalmazva. Másszóval a *nevelés katekizmusának* is mondható e mű, mert a nevelés összes szabályait felsorolja és a katekizmus igazságaira, mint alapra fekteti azokat.

Az egész műnek tárgyalásából kitünik a szerzőnek lelkesültsége tárgya iránt, valamint bő tapasztalata a nevelés terén. Előadása közvetlen és igazi katholikus szellemü. Leghatásosabb a szerző előadása a nevelési ferdeségek és hibák ostromlásában, midőn leirhatlan gyöngédséggel kérve beszéli rá a szülőket a hibák elhagyására.

Iskolai vagy házi neveléssel foglalkozók, tanitók, nevelők vagy szülők egyaránt nagy haszonnal forgathatják e művet.

*X. Y.*

*Compendium Patrologiae et Patristicae, una cum selectis partibus ex opp. ss. PP., in usum acad. et priv. . . ., pro manuductione ad praelect. in lyceo eppali Quinqueecc., consignavit Dr. Josephus Rézbányay, ss. theol. et juris can. dr., Theol. pastor. et mor., nec non litteraturae patrist. prof. — Cum approb. rssimi Ordinariatus. Quinqueecclensis, Taizs. 1894. — Nagy 8⁰ 704 l. Ára 5 frt, (kötve 6.50), növ. papoknak 4 frt.*

Igazi öröm az érdeklődőnek látni, hogy a theologiai irodalom hazánkban is, hála kivált a különböző szeminá-

riumokban működő tanárok buzgalmának és szorgalmának, mutat fel sikereket. Csaknem minden év meghozza a maga gyümölcsét, hol magyar, hol latin theologiai munkák képében.

Az idén Rézbányainak, a tudós és szorgalmas fiatal pécsi theol. professzornak *Patrologiája és Patristikája*, egy vaskos kötet ragadja magára figyelmünket.

Nyolcz évig dolgozott e munkán a sz., mint előszavában mondja, amit bizonnyal úgy kell érteni, hogy e nyolcz év alatt is tradálva a patrologiát, de tankönyv hiányában azt csak tollba mondva, kéziratát folyton bővitette, simitgatta; mig végre azt, mai elegáns formájában közre bocsátotta; igen helyesen meggondolva, s mások és saját tapasztalásán okulva, hogy a diktálás methodusának egyszer már végét kell vetni, mint amely nagyon sok időt rabol, s bár a tanárra kényelmes, de a hallgatóra terhes és lélekölő.

Aki a testes kötetet kezébe veszi, első pillanatra azt hiszi, hogy az, heti egy órát számitva a patrologiára, túl sok anyagot ölel fel, nagyon bő. Ámde, ha figyelembe vesszük, hogy az az anyag négy évre oszlik meg, teljesen megbékülünk a helyzettel, mert így egy évre a könyvnek csak 60—70 lapja esik mint megtanulandó anyag, a többi, a mutatványok a szentatyák műveiből, különben is csak olvasásra való.

És most nézzük meg a könyv tartalmát.

A bevezető részben (1—8) a szükséges notiókat és meghatározásokat találjuk. Kiket nevezünk szentatyáknak? — mi a patrologia? mi a patristika? Mert ez két különböző fogalom: a *patrologia* systematikus utmutatás a szentatyák műveinek megismeréséhez, megértéséhez, theologiai használatához — a *patristika* pedig összeállitása a szentatyák műveiben található amaz anyagnak, mely a hitre, erkölcsökre, az egyházi fegyelemre vonatkozik, egy szóval így is nevezhetnők: a szentatyák theologiája. — Mindenki látja, hogy e két tudományág mennyire fontos a theologusra nézve.

A könyv első, általános része (9—61) bemutatja a szentatyák tekintélyét, az egyház elvei alapján, névszerint, micsoda tekintélyök van in rebus fidei & morum, továbbá

a szentirás magyarázatában, az aszkézisban, s végre egyéb kérdésekben; — szól aztán a tudományos kritikáról, melyet az atyák műveire is alkalmazni kell; — majd felsorolja részletesen, hogyan kell megválasztani a szentatyák műveit a szerint, amint a dogmatikára, vagy a morálisra, vagy a polémikus theologiára, exegesisre, hitoktatásra stb. vonatkoznak; végül egy kitünő bibliografikus átnézetet nyujt az atyák külömböző kiadásairól.

A második rész (a 64. laptól végig) immár sorra veszi a szentatyákat és műveiket, melyekből mutatványokat is közöl, kisebbeket, nagyobbakat, a műveket ismerteti, authentiájokat stb. mérlegeli.

Egymásután vonulnak itt el szemeink előtt Római Kelemen, Barnabás, Hermas, Polycarp, areopagita Dénes, Papias stb. munkáikkal kezükben. Ezek az első »epocha« képviselői, az apostoli atyák. Utánok sorakoznak a 150-től körülbelül a nicaeai zsinatig élt görög és latin egyházatyák, Justinus, Irenaeus, Cajus a római presbyter, alex. Kelemen, Origenes, Tertullián stb. (második epocha), — majd a harmadik epocha emberei, a keresztény litteratura aranykorának megteremtői, Eusebius, Athanáz, Cyrill, Ephraem, Jeromos, Ambrus, Ágoston, és ki győzné itt elsorolni ama neveket, melyek említésénél fellelkesül a keresztény ember, s bámulattal adózik amaz irodalmi munkásságnak, melyet e héroszok kifejtettek, amellett, hogy buzgó, lelkes pásztorai voltak a rájok bizott népnek! Mindezeknek rövid életrajzát, munkáinak sorozatát adja a szorgalmas szerző, — s aztán kiválasztja egyik-másik művöket, hogy azt elemezze, ismertesse. Ugyanigy jár el a következő századok atyáival, egész a legujabbakig (sz. Tamást szokták utolsónak venni), — sőt az egyházi doktorokig, u. m. Salesi sz. Ferenczig, Liguóri sz. Alfonzig.

Ez igazán vázlatos bemutatóból is meggyőződhetik t. olvasóm, hogy R. e munkája mily szorgalmat, mennyi utánjárást, mennyi a nagy foliánsok közt eltöltött buvárkodást jelent. Ha ehez a világos előadást, s mégis szép latinságot vesszük, melylyel a könyv didaktikus részeit kidol-

gozta, meg nem vonhatjuk a derék szerzőtől a legőszintébb dicséret pálmaágát, sőt merjük neki megjósolni, hogy könyvéről még a külföld is méltányló tudomást fog venni. Nincs is más hátra, mint azt kivánnunk neki, hogy szép patrologiája és patristikája minél jobban terjedjen, névszerint a fiatalabb magyar papság soraiban.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Munkálatok. Kiadta a nyitrai nagyobb papnevelőintézet magyar egyházirodalmi iskolája. Egyhm. hatósági jóváhagyásával. Nyitra, 1894. Thaszár. 8⁰ 319. l. Ára?*

*Első* irodalmi terméke ez a nyitrai kispapok magyar iskolájának, melyet nyilvánosságra bocsát. Természetes, hogy a növendékek fiúi hódolata azt szentséges Urunknak és Atyánknak, XIII. Leo pápának ajánlja, a legszebb világításban mutatva ezzel azon szellemet, mely működését áthatja.

A jó vaskos könyv forditott és eredeti dolgozatokat közöl. Stentrup Ferdinand S. J. két kitünő értekezése: »Az állam és az atheismus« és »Az állam és az egyház« igen jó forditásban áll a könyv elején. E két jól választott, korszerű értekezést a gondos forditás oly élvezetessé teszi, mintha az eredeti szövegben olvasnók. Ez mindenesetre dicséretreméltó, mert az igazán hű és a szerző egyéniségét is feltüntető ily forditás nemcsak nyelvtudást, hanem tüzetes gondot is igényel.

Az eredeti dolgozatok is igen előnyös szinben mutatják nekünk az ifju növendékek képzettségét, kivált, ha meggondoljuk, hogy az iskola csak hat éves. — A papnevelőintézetekben az irodalmi iskolák nyujtanak működési teret a tehetségek egyéni hajlamainak első kisérletekre. Azért mindig jellemző és érdekes az iskolák működésének eredménye. A tehetség, munkakedv, a lelkesedés siet ez »iskolák« által nyujtott térre, hogy itt megkisértse erőit; és e kisérletek sokszor az egész életre kihatnak.

Jelen »Munkálatok« igen szép képet tárnak elénk a nyitrai papnevelőintézet iskolájában eddig lefolyt működésé-

ről, úgy hogy általában az egész gyűjteményről azt jegyezhetjük föl, hogy a nyitrai »iskola« ez első nyilvános fellépésével elismerést, rokonszenvet aratott.

*Dr. Csajka.*

*Föveszedelmünk. Irta Tóth Mike J. T. IV. kiadás. Az egyhm. hatóság jóváhagy. Bpest, 1894. 16⁰ 106 l. Ára 25 kr. (10 pldnál à 20 kr. Kapható Kalocsán a „Hirnök" szerkesztőjénél.)*

Minden hosszasabb recensió helyett — amire alig van már e füzetben helyünk — legyen szabad ezt a kitünő könyvecskét melegen ajánlanunk, minél szélesebb terjesztésre. A mi föveszedelmünk, a magyar nemzet föveszedelme: a káromkodás rút bűne, ez az igazi »nemzeti bün«, mely már annyira szokásává lett a magyarnak (mióta? lásd 84. számu vegyesünket a hatodik füzetben), hogy úton-útfélen borzadva kell azt tapasztalnunk nemcsak izgatott, hanem jókedvü emberektől is, sőt már gyermekektől is. Ezért büntet minket az Isten, ezért nem megyünk semmire, ezért ér annyi erkölcsi és anyagi csapás. Az egyesek bűneit ráér büntetni az isteni igazságosság a más világon is; de a nemzetek bűnét itt e földön kell büntetnie, mert a túlvilágon nincsenek nemzetek és nemzetiségek. — Ettől a bűntől óv ez a könyvecske, ennek rútságait mutatja ki, ennek veszedelmeit tárja fel. Ha jót akarnak művelni a nép papjai, terjeszszék e könyvecskét hiveik között.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Az Evangelista Munkája. Példákkal fűszerezett dogmatikus egyházi beszédek. Irta Sullay Rezső, spáczai plébános. II. K. II. R. Pünkösdi ünnepkör. Esztergom, 1894. Buzárovits.*

Ismét egy új, immár befejező része a már háromszor ismertetett vállalatnak, a régi jó modorban és szellemben tartva. A szerző hű maradt programmjához; a dogma sehol

sem bujdosik, mindenütt mozgató, éltető tényező gyanánt az előtérben áll. Amint multkor kiemeltem a dogmatikus, s avatatlan szem előtt messze fekvő dogmatikus vonatkozásoknak a beszédekbe való bevonását, ugyanezt dicsérem ki ez alkalommal is. A szerző pl. ügyesen szól az egyházi átokról a mindenszentek, a szentek egyességének titkában. Ez már dogmatikus érzék! Az előadás szerény és jóizü, — világos és fűszeres. E részben több Mária-beszéddel is találkozunk; az olvasó ünnepére például Sz. Mária pártfogásáról van beszéde. Ezt kissé máskép szerettem volna, kiváltképp manapság, midőn a szentatya annyira sürgeti az olvasót, mint a hitnek imáját, tehát különösen dogmatikus imát. Miképp imádkozik az olvasóban a hit, — miképp kel ki az ima a hit czikkelyeiből, mint a virág a szárából; ez volna az olvasóról szóló prédikáczió feladata dogmatikus szempontból. Adja Isten, hogy a szerző úr igazán komoly törekvéseit ezen annyira elhanyagolt téren dús siker koronázza.

*Dr. Pethő.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**127. A szabadkőmives nagypáholynak** titkára Gelléri Mór furcsa dolgokat emlegetett a minap. Sokan kétségbe vonták a magyar kormány szabadkőmivességét; sőt Wekerle és Hieronymi hozzájuk közel eső lapokban erősen dementáltatták a szabadkőmives páholyokhoz való tartozandóságukat. De hogy mennyit érnek az efféle dementik, azt a napnál világosabban bizonyitja az a beszéd, melyet a zsidó származásu Gelléri Mór mondott e napokban a soproni »Testvériség« cz. szabadkőmives páholy huszonkétéves jubileuma alkalmával. Miután ez ünnepi beszédben a Martinovics-féle összeesküvésnek ismeretes befejezését a szabad-

kőmivesség Golgothájának nevezte, a többi között ezeket is mondotta: »És ha mi ma az országnak erkölcsi és társadalmi állapotain szemlét tartunk és azt látjuk, hogy minden fáradozásunk daczára is a reakcziónak baglyai nyiltan és merészen huhognak és hogy a szellemi korlátoltságra épitő fekete seregnek ágensei nemesi koronák alatt jelentkeznek: akkor minden eddigi buzgó, lelkes, odaadó munkánkat sisyphusi munkának kell tekintenünk. — És még sincs úgy. Most bizonyul be, hogy nem úgy van. A szabadkőmivesség a lefolyt huszonöt év alatt teljesitette kötelességét. Példákkal igazolhatjuk ezt, mert szabadkőmives létemre felemelt fővel merem mondani, *hogy ha nem lettek volna szabadkőmiveseink a társadalomban, a sajtóban, a parlamentben, a ministeri padokban,* akkor a reakczió már régen diadalt aratott volna a liberalismus szent ügye fölött. És *ezen vallomásnak őszintesége és jelentősége* legyen, kedves testvérek, a mi egyedüli, de *gazdag jutalmunk* a mai ünnepen . . .; ez vigasztaljon bennünket a jövőben és ösztönözzön lelkes, kitartó, fáradhatatlan szabadkőmives munkára ezentúl is.«

**128. A közelmultban elhunyt De Rossi ker. Jánosnak,** a keresztény archaeologusok legjelesbikének, a római katakombák feltárójának, az igazi keresztény tudósnak, illő és igazságos, hogy mi is emléket állitsunk pár sorban. 72 évet élt (szül. 1822. február 23.) e jeles férfiu, s ez az élet munkában és fáradságban ép oly gazdag volt, mint sikerekben. Már kora ifjuságában a régészetnek szentelte életét, Marchi J. jezsuita vezetésére bizva magát, s a keresztény apologiára nézve oly fontos munkákat publikált, hogy azok csakhamar egy sorba helyeztettek a legjobb theologiai munkákkal. De Rossi ifjusága abba az időbe esett, midőn a pápai széken IX. Pius ült. Ez a nagy pápa, az akarat és erély eme megtestesülése, talált időt arra is, hogy ápolja a tudományt, emelje a művészeteket. Trónjáról széttekintvén a zajgó világ, a forrongó társadalom fölött, lelkében felébredt az eszme, hogy mily hatással lenne a tudományra, a hitre, ha feltárva a kereszténység bölcsőjét, oda tudná ve-

zetni e bölcsőhöz az egész emberiséget. Elhatározta, hogy folytatni fogja a munkát, amelyet elődei megkezdettek. A IX. századtól kezdve a katakombákból csak a szent Sebestyén katakombáját ismerték. A XVI. században Bosio Antal kezdett kutatni a katakombák után és sokat fel is fedezett. A legnagyobb rész azonban ismeretlen volt, és feldolgozatlanok voltak a kincsek, melyek abban rejlettek. IX. Pius költséget nem kímélve újra hozzá fogott a munkához. »In lucem revocare monumenta Martyrum«, ez lett a jelszava. A munka élére pedig oda állitotta a fiatal tudóst, De Rossi Jánost.

És Rossi a katakombák Kolumbusa lőn.

Húsz évig tartottak a fáradságos kutatások és gondos ásatások De Rossi vezetése mellett és egymásután nyiltak meg a szent Kalixtusról nevezett katakomba, az első pápák sirjai, szent Cecilia katakombája és a többiek, melyeknek helyét Rossi csodás zsenialitása, bámulatos tudománya szinte előre meg tudta mondani, s így a munkálatokat a legnagyobb sikerrel volt képes vezetni. E húsz év alatt elkészültek Rossinak bámulatra méltó irodalmi munkái is a »La Roma Sotteranea«, a földalatti Róma, három nagy kötetben, IX. Pius rendeletére és költségén kiadva, mely az összes katakombákat megismertette, azokat részletesen leirta, rajzokkal, térképekkel szinte szemlélhetővé tette. Azután az »Inscriptiones christianae Urbis Romae«, a régi keresztény feliratok magyarázatai, szintén három fólió kötetben, 11 ezer feliratot tartalmazva és ismertetve pontos időrendben.

E két munka korszakalkotó eseményt jelez a ker. tudomány történetében. Egyrészt megalapitója lett Rossi a ker. archeologiának, másrészt új érveket adott a theologia kezébe is, új terrénumra vezette a hittudomány munkásait, a hit védelmezőit. A »földalatti Rómában« föltárta a világ előtt a régi keresztények e szent helyeit, fölfedezett sok mindent, mi eddig rejtve volt s mintegy kezénél fogva vezette az embert a földalatti üregekbe, mintha mondaná: jertek, nézzétek, mi van itt alant, mit rejt Róma földje méhében? A második munkában mintegy megfelel a kérdésre,

hogy mi van itt, miről beszélnek a sirok, miről beszélnek a falak, a képek, a feliratok? Arról, hogy a kath. hitben nincs semmi új, nincs semmi emberi találmány, itt meg van minden, amit mi hiszünk, amit mi vallunk, ami előttünk drága, szivünknek szent és isteni. Az első művel megalapitja a ker. archeologiát, a mi előtte nem létezett: a másodikban egy új apologiát ir a mai kornak, a mai társadalomnak, mely nem hisz az észnek, nem a filozofiának, nem az Istennek, csak annak, amit lát, amit kezeivel tapinthat, ami érzékei alá esik. Ha ilyen érvek kellenek, ám jó, itt megvannak azok is, csak jöjjetek ide, megnyilatkozik itt a föld, saxa loquuntur.

Ami e két nagy munkából kimaradt, amit későbbi kutatások deritettek föl, azokat aztán folyóiratában: a Bolletino di Archeologia Christianaban közölte. Mert Rossi két főművének megirása után sem tette le a tollát, de kitartóan dolgozott egész élete végéig. Két nagy pápának, IX. Piusnak és XIII. Leonak szeretetét és barátságát élvezve, kitüntetéseiktől elhalmozva, midőn a kor és betegség elgyöngitik testét, a pápák nyaralójába, Castel Gandolfoba vonul el s ima és munka közt osztva meg aggkora idejét, 72 éves korában itt hajtja le siri álomra fejét, megerősitve haldoklásában az Egyház áldásával, melynek dicsőségére, védelmére áldozta életét.

**129. Látván az ó-katholikusok** a kölni kath. nagygyülés impozáns lefolyását, gondoltak egy nagyot, s maguk is — kongresszusra gyültek Rotterdamban. Volt ott német, osztrák, svájci ó-katholikus, hollandus janzenista s egyéb »vegyes« felekezet, még egy pár orosz is megjelent. Folyt pedig a tárgyalás a — katholikus egyházról, a jezsuitákról, a redemptoristákról. Nem nagyszerü témák-e ezek *ó-katholikus* gyülekezet számára? Ime, ezeket is csak a negáczió, csak az oppoziczió tartja még össze, úgy ahogy. Azután szidták IX. Pius p. emlékét, az ultramontanismust egyátalán, mint amely állam-ellenes valami. Hát persze, ők hü szolgái az államnak, ó állam! légy hát hálás — hozzájok!

**130. Egy új megtérési eset** izgatja az angol közvé-

leményt. Rev. Finlow, fredericktowni (Canada) lelkész, nem birva már kételyeivel, a katholikus egyházba tért vissza, s megtérését plébániája hiveihez intézett levelében a következő okokkal magyarázta meg: 1. mert az anglikán egyház nem bir *egységes* hitet prédikálni, 2. mert ugyanez egyház eltüri a legellenmondóbb szektákat kebelében, 3. mert a leglényegesebb pontokra nézve, pl. az eucharistiára nézve is hevesen vitatkoznak, 4. mert tudós embereik sem birnak minden kutatás daczára is az igazsághoz eljutni, 5. mert nincs döntő tekintély az anglikán egyházban, melynek mindnyájan engedelmeskednének, 6. mert így aztán kiki a maga feje után indul. — Rev. Finlow bátorsága annál nagyobbra becsülendő, mert megtérésével megfosztotta magát nemcsak jövedelmező állásától, hanem számtalan barátjától is. De hisszük, hogy bőven kárpótolja őt ezekért tiszta és nyugodt öntudata, hogy az igaz hit biztos alapját megtalálta.

**131. Zola „Lourdes“ cz. regényét,** melyről ujabban megint sokat beszélnek abból az alkalomból, hogy az indexre került, — a Newyork-Herald is angol forditásban hozta. Igen ám, de ez a yankeeknek sehogy sem tetszik, s a szerkesztőséghez intézett mindenféle levelekben protestálnak a közlés ellen. A szerkesztőség pedig kénytelen — eddigi szokásaihoz hiven — az ily hozzá érkezett leveleket közölni. Ime, pár példány: »Ha Ön, szerkesztő úr, folytatja ezt a piszkos historiát, én bizony nem olvasom a lapját.« Vagy: »Valamikor a N. Herald túlsokat irt a sertés-importról; most rosszabbul vagyunk vele, közli Zolának sertés-regényét.« Vagy: »Ha majd ez a regény be lesz fejezve, akkor ismét fogó nélkül lehet a N. Heraldhoz nyulni.« És ez így megy számról-számra. Tessék megitélni, hol a jobb izlés, ott-e, ahol ezt az eredményt idézi elő Zola könyve, vagy Párisban, ahol mohó tetszéssel olvasták azt.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# ZOLA ÉS A NATURALIZMUS TAKTIKÁJA.

Irta: Dr. ANHAUPEL GYÖRGY.

Noha a Magyar Sion már több izben tett említést, bár inkább csak érintve, Zola legújabb regényéről, melynek tárgya Lourdes, a hires franczia kegyhely: hasznosnak látszik, arról behatóbban is szólani, amint a franczia katholikusok is erőteljesen emeltek szót az igazság mellett és Zola ferditő tendenciái ellen.

Tudjuk mi jól, hogy micsoda czél lebegett Zola előtt! „Écrasez l' infame“ — így hangzott mindig a naturalizmusnak gyülölettől izzó csatadala. Az „infame“ a természetfölötti rend. Ezen supernaturalis világban való hit az emberiségnek szégyenfoltja; le kell tehát azt homlokáról törölni. A természetfölötti rendbe, erőbe vetett reménység az emberiség diadalmas előhaladásának folytonos gátja; le kell tehát azt dönteni, el kell azt tüntetni a föld szinéről. A természetfölötti világ felé intézett törekvés, működés az emberi erőnek és méltóságnak lealacsonyitása: föl kell tehát végre emelni ezen lealacsonyodott helyzetéből az embert.

Imigy izgatta nemcsak a verney-i patriarcha, Voltaire, az ő sansculotte-os és kabátos csatlósait a supernaturalis rend elleni irtóháborura, hanem így gondolkoztak, így tettek, így küzdöttek minden időben a természetfölötti rendnek a kereszténységgel egyidős ellenségei.

És sajátságos, e küzdelemben a naturalizmusnak *taktikája* is mindig ugyanaz maradt; évszázadok lefolyása alatt sem változott meg az.

Először mindig a nyers erőnek hatalmával ront a naturalizmus a természetet meghaladó rendre; tűzzel-vassal iparkodik annak alapjait megingatni, szétdulni. Midőn azonban minden hatalma gyengének és tehetetlennek bizonyul, midőn kénytelen fölismerni azt, hogy a természetfölötti világhoz való ragaszkodásnak gyökerei egészen az emberi értelem és sziv legmélyebb rétegeibe nyulnak le, akkor elhagyja eddigi taktikáját, finomabb eszközökhöz nyul, a tudománynak ásóit, kapáit veszi elő és ezekkel törekedik tövestül kiszakitani a supernaturalizmus életerős fáját az emberiség talajából. Csakhogy a tudománynak ásói, kapái is mind hamarabb elkopnak, elgörbülnek, semhogy képesek volnának a természetfölötti világban való hitnek gyökereit megsérteni, elmetszeni. Mihez fog ekkor a szorongatott naturalizmus? A regényköltéshez. A *fantáziára* irányitja támadását; azt akarja megtéveszteni, megvesztegetni, midőn az *értelemhez* már nem tud férkőzni. Ami eddig valóságként állott az emberi szellem előtt, azt a költészetnek varázseszközeivel egy naiv, szép álomkép gyanánt törekszik föltüntetni. Amit a történelem mint kétségbevonhatatlan tényt állapitott meg, azt a naturalizmus legendává, regénynyé iparkodik átidomitani, melynek vásznán a történeti tények mint szemkápráztató szinekben gazdag ködképek jelennek meg, hogy azután ismét gyorsan szétoszladozzanak és ne hagyjanak maguk után mást, — mint a puszta tagadást. Mikor pedig a naturalizmus már regényeivel sem ér czélt, akkor újra elülről kezdi a sisyphusi munkát és ismét az erőszaknak fegyvereihez nyul.

Ezt a taktikát követte a római pogányság naturalizmusa. Kezdetben a Nerokat, a Caligulákat, a Mark Aureliusokat látjuk hatalmuknak egész erejével

a kereszténységre csapni. Majd, midőn a kereszténységet a vérben megfojtani nem lehetett, a Celsusok, a Libaniusok, az új-platonikus bölcselők lépnek fel éles szofizmáikkal. És midőn ezek is eredménytelenül visszapattantak, akkor a költők jelennek meg a szinpadon és regényeikkel iparkodnak a kereszténység hatását paralizálni, mint ahogy pld. Philostratus tett regényével, melyet a tyanai Apolloniusról irt.

Ugyanazon taktikához ragaszkodott a naturalizmus, midőn a XVIII. század végén és a jelen században intézte nagy támadását a természetfölötti rend ellen. A franczia forradalom a guillotinnal gondolta kivégezhetni az infame-ot; de nem sikerült. Ekkor előálltak a bölcselők és tudósok és körmönfont kritikával akarták tönkresilányitani a supernaturalizmust. Ismeretesek a rationalisták erőlködései, a tübingai iskola elméletei. Mennyi tudományos anyagot hordott össze, mily bámulatos eruditióval lépett föl egy Bauer, hogy a Megváltónak csak egy csodáját is megfoszthassa természetfölötti jellegétől. De midőn átlátta a naturalizmus, hogy mindezen sok tudományos apparatus működése hasztalan, akkor hozzálátott a regényiráshoz. Strauss és Renán megirták az Üdvözitő életét behizelgő nyelvezetü, szingazdag, szellemeskedő regényekben. E regényeket sokan olvasták, a hitetlenségnek mérgét sokan szivták magukba azokból; de azért a supernaturalis rendben való hit nem lett kioltva, sőt még jobban és igazabban kezdett most lobogni, mint annak előtte.

Ez volt mindig a naturalizmusnak taktikája. És ezt a taktikát alkalmazta akkor is, midőn néhány évtizeddel ezelőtt a supernaturalis világ és erő oly szembeszökő módon kezdett megnyilatkozni, oly túláradozón kezdett fakadni *Lourdes-ban*, a földnek e kiváltságos helyén.

Alig, hogy a bartrés-i pásztorleánykának látomásai köztudomásra jutottak, alig, hogy az első cso-

dás gyógyulások a vidék lakosságát heves izgalomba hozták, máris látjuk a naturalizmust a nyers erőszakhoz folyamodni, hogy Lourdes-ban a természetfölötti rendnek minden nyilvánulását elnyomja. Ezen erőszaknak eredménye azonban az volt, hogy a zarándokok száma nőttön-nőtt s a csodás gyógyulások egyre követték egymást. Ekkor a naturalizmus a tudomány fáklyájával iparkodott a supernaturalizmus sötétségébe burkolt lourdesi eseményeket megvilágitani. A tudomány mindenekelőtt azt akarta bizonyitani, hogy a lourdes-i barlangnál történt látomások Bernadette kataleptikus rohamainak tudandók be. De ime ugyancsak a tudománynak két előkelő képviselője, Dr. Dozous és Dr. Berger, akik kezdetben maguk sem hittek a lourdesi események természetfölötti jellegében, minden kétségen kivül helyezik, hogy Bernadette semminemü katalepsisnek, hallucinatiónak nem lehetett alávetve, mert teljesen egészséges, normalis állapotu leány.

Majd a csodálatos gyógyulásokat iparkodott a tudomány természetesen megmagyarázni. Ráfogta a lourdes-i vizre, hogy rendkivül nagy gyógyerővel biró ásványi elemeket tartalmaz a barlang forrásvize. Midőn azonban Filhol tanár Toulouseból nem az állitásokból, hanem a bizonyitékokból kiinduló tudomány segitségével kimutatta, hogy a lourdes-i viz egészen közönséges viz, mely gyógyerejü elemeket egyáltalában nem tartalmaz: akkor a naturalizmus a modern tudomány egyik kedvelt vesszőparipájára, — a hypnozisra — kapott fel s azzal akarta agyongázolni a természetfölöttit. „A hypnozis, a suggestio, a tömegeknek nagy felindulása, a vizzel való érintkezés folytán támadt izgatottság — ezek okozzák ama csodálatos jelenségeket Lourdes-ban.“ Így kiáltott fel diadalmasan a tudomány. De ime csakhamar előlépnek a meggyógyultaknak százai és álmélkodva kérdezték: „Hogyan, a mi foszlányokban alácsüngó tüdőnket,

dobhártyáink átlyukasztása által támadt süketségünket, szemünk reczehártyájának megsértése által támadt vakságunkat, gyomorrákunkat, lupusunkat a hypnozis, a tömegek suggestiója gyógyitotta volna meg *egy pillanat, néhány másodpercz* alatt? A „tudomány“ észre is vette, hogy elszólta magát egy kissé, merész vágtatásával alább hagyott, leszállt magas veszszőparipájáról és a hypnozis egyik előkelő képviselőjének, Dr. Bernheimnek ajka által alázatosan bevallja, hogy „a suggestio csak szervezeti zavarokat gyógyithat meg, de nem parancsolhatja meg a sebnek, hogy behegedjen, nem kényszeritheti a beteg tagot, szervet arra, hogy beszüntetett tevékenységét újból megkezdje; a suggestio nem hozhatja létre az elvesztett szervezeteknek visszanyerését.“

A helyzet a naturalizmus hiveire nézve kezdett már ennek folytán kényelmetlenné válni; mindig jobban feszélyezve érezték magukat tehetetlensége és sikertelenségei miatt; a természetfölötti erő és rend elismeréséből fakadó praktikus következményektől mindig nagyobb horror, mindig remegőbb szepegés fogta el a naturalistákat.

Mihez fogjanak már most? A programm meg volt állapitva; csak annak sorrendjét kellett betartani. E sorrendben pedig most a supernaturalis rendnek regény által való támadása következett. Regényt kellett tehát a lourdes-i eseményekből csinálni; egy szenzációt okozó regényt, mely kiforgassa a maga való alakjából Lourdes-ot, abból karrikaturát alkosson és így elvegye nimbusát, presztizsét, természetfölötti jellegét.

De hol akad az a regényiró, aki az előttünk lefolyó, a történelem teljes világosságában fényeskedő lourdes-i eseményeket megkisérelje merészen átvarázsolni a költészetnek mese- és tündérvilágába?

A hit ellenségeinek nem sokáig kellett keresgélniök. Zola Emilnél e feladatra jobban rátermett irót nem ta-

lálhattak volna. Ha valaki, úgy bizonyára Zola, a szépirodalmi naturalista iránynak ezen úttörője, volt hivatva geniejével megmenteni a naturalizmusnak becsületét Lourdes-dal szemben is. Az ő merészségével, mely őt annyira vitte, hogy a „La Terre" czimü regényében egyik vallástalan és erkölcstelen hősének a Megváltó nevét adá, továbbá az ő vastag realizmusával, mely a Nanát, a Pot-Bouillet stb. piszkos műveket teremtette, bizonyára be fogja tudni mázolni azokat a finom természetfölötti vonásokat is, melyeket Lourdes története felmutat. Ha az ő nagy tanitója, Renan, vállalkozott arra, hogy a kereszténységet mint egy beteges asszony és néhány hallucináló halász műve gyanánt állitsa oda az emberiség elé: miért ne sikerülne akkor neki Lourdes keletkezését egy együgyü leány vallásos naivságára, hallucinációjára visszavezetni?

Zolának tetszett a terv. A „Gil Blas" mesés összegeket helyezett kilátásba azon esetre, ha a megirandó regény tárczarovatában jelenhetik meg legelőször. Ő maga pedig Lourdes-nak nevével remélte saját nevének dicsőségét növelhetni és a letepert lourdes-i supernaturalizmus virágaiból homloka köré fonhatni azt a dicskoszorut, melyet a franczia halhatatlanok bosszantó állhatatossággal tagadtak meg tőle.

Zola tehát Lourdes-ba utazott, hogy megtegye előtanulmányait. Az egész művelt világ figyelemmel kisérte a hirhedt franczia regényirónak ez útját. Találgatták, a lourdes-i események hatása alatt megtért, magábaszállt szivvel fog-e visszatérni, mint egy második Saul, avagy még jobban meg fog-e kérgesedni szive? Voltak, kik reménykedtek, hogy Lourdes-ban, ahol minden tisztaságot lehel, a testiségnek, romlott erkölcsöknek költője, az anyagnak imádója észre fogja venni a szellem szépségét és ragyogását és meg fog hajolni előtte. Voltak optimisták, akik máris olybá vették őt, mint akit a Gondviselés szemelt ki arra,

hogy nagyszerü művét a hitehagyott emberiség előtt még jobban felmagasztalni segitse.

És csakugyan, Zola meghatottnak látszik — néha egészen a könyekig! Neje első buzgalmában a betegápolók közé akarja magát fölvétetni. Érdekesen irja le Lasserre, a lourdes-i kegyhelynek hires történetirója, Zolának lourdes-i tartózkodását, egy nemrég hozzá intézett levelében: „Már csaknem két esztendeje annak, — így ir Lasserre Zolának, — hogy Ön Lourdes-ba érkezett és tudakozódott, vajjon meglátogathat-e engem anélkül, hogy kellemetlen fogadtatástól kellene tartania. Én sohasem olvastam műveit, és Ön, mint a lourdes-i dolgokban nem hivő férfiut mutatta be magát, aki az igazságot kivánja felderiteni. Többször látogatott meg engem a vendéglőben, ahová szálltam. Én beszéltem Önnek számtalan csodáról, melyeknek magam is tanuja voltam évenként és kijelentettem önnek, hogy a természetfölöttiség Lourdes-ban oly kézzelfogható, hogy vagy hinni kell azokban, vagy az emberi észen erőszakot kell elkövetni. Egy alkalommal azon fölötte szegényes hajlékba mentem Önnel, melyben egykor Bernadette tartózkodott, akkor, midőn a bold. Szűz megjelenéseire méltatta őt a massabiellei sziklánál. A szegény gyermek a Gave partjára ment fát szedegetni és ma ugyanott, ha körültekint, egy bazilikát, nagyszerü márványtemplomokat és épületeket, a világ minden tájékáról összehordott aranyat láthat, ezernyi csodás gyógyulásokat tapasztalhat és megtudhatja azt is, hogy itt számtalan lélek nyerte vissza hitét és benső nyugalmát; keresztes hadak vonulnak ide a földnek minden részéről. Mindezen benyomásokat velem együtt Ön is átérezte. Egy ideig hallgatott Ön, szemében két köny ragyogott, melyek egy kissé rezegtek, anélkül, hogy lehullottak volna és azután fölkiáltott: „Ez bámulatra ragad, soha életemben olyan meghatott nem voltam, mint itt Lourdes-ban.

Én itt Betlehemet és a jászolt látom, a kezdetet és a véget. Ez bámulatra méltó!“ Én azt feleltem Önnek: „Mondja inkább, Zola úr, ez *csodálatos;* de még csodálatosabb volna, ha mindezen rendkivüli esemény megtörtént volna és Bernadette mégis hazudott és hallucinált volna.“ Erre ön azt válaszolá, hogy Bernadette sem nem hazudott, sem nem hallucinált; ő inkább azon hatalmas tulvilági befolyásnak (de ce grand Au-de-là) eszköze volt, amely az emberi lét fölött uralkodott. És hozzátette: „És mégis ezen nézetemtől azon dogmákig, melyeket ön vall, nagy távolság van.“ Mire megjegyeztem, hogy nem tartozom azok közé, kik a lelkek fölött erőszakot használnak s hogy Önt sem akarom semmikép sem zaklatni nézetemmel. Erre azt felelte: „Hivő Lourdes-ban nem lettem, de ráakadtam itt arra, amire nem is gondoltam volna, a vigasznak, a reménynek, a szerencsétlenségekből, a betegségekből és fájdalmakból való meggyógyulásnak helyére. Lourdes oáz e világban; ellene nehézségeket, ellenvetéseket támasztani az emberiségen elkövetett bűntény és árulás volna. Megigérem Önnek Lasserre úr, — így mondá ezt akkor — hogy egyetlen szavam sem fogja megszomorithatni Lourdes-nak tisztelőit, sőt hozzáteszem, nem egy nékik tetsző megjegyzést fognak találni könyvemben.“ —

Akik higgadtabban gondolkoztak és Zolának lelki állapotába mélyebben belenéztek, azok nem kecsegtették magukat sok hiú reménynyel; nem tudták elgondolni, hogy Isten ily beszennyezett ajkak által, melyeknek gyökeres megtisztulásáról még addig semmi bizonyitékot sem látott a világ, hirdesse a szeplőtelenül fogantatott Szűznek dicsőségét, nagyságát.

A „Lourdes“ cz. regénynek megjelenése csakhamar igazolta a higgadtabban gondolkozók véleményének helyességét. Zola, mint a supernaturalizmusnak ellensége, e könyvében ravasz támadást intéz a lourdes-i kegyhely ellen. A lourdes-i tapasztalatok

nem hatottak lelke mélyéig, azok nem voltak képesek a hályogot szeméről eltüntetni. Zolának nem volt keresztény szeme és ezért nem is méltányolhatta a lourdes-i eseményeket. Az anyagnak festője nem volt képes visszaadni azt a sajátságos, természetfölötti jelleget, melyet a Gave partjainál tolongó tömegek mutatnak. A kávéházakban, a boulevarde-okon, a boudoire-okban uralkodó felfogástól Lourdes leirásánál sem tudott szabadulni.

Ami különben a regény elbeszélő és leiró részleteit illeti, úgy Zolánál csodaszámba ment volna, ha e regénynek tárgyát nem azon gödrökből meritette volna, ahol a jelen társadalom minden szennyes erkölcse összefolyik. Egy hitetlen, tisztátalan szellemü pap, aki szenvedélyétől ocsmány cselekedetekre ragadtatja magát; egy szerelmes, papért rajongó, beteges, de Lourdes-ban hirtelen meggyógyuló leány, aki az igazi vallásosságnak csak torzképe: ezek a regénynek főalakjai, — Zola fantáziájának méltó szülemények.

E két alakhoz fűzi mindazt, mit a kiváncsi világnak hirdetni akart. Mert Zola regényében nemcsak az elbeszélésre és leirásra szoritkozik, ő a magyarázó filozófnak és a jövendőmondó prófétának szerepét is magára veszi. „Megmagyarázza“ nekünk Bernadette látomásait és megjósolja Lourdes-nak jövőjét.

Lourdes-i útja alkalmával ugyanis Zola Bartrés-ba is ellátogatott, hol Bernadette, a pásztorleányka, gyermekéveit töltötte. Itt födözte fel annak a nagyszerü magyarázatnak kulcsát, melynek segitségével a legnagyobb könnyedséggel pattantak föl a megjelenések titkos, mystikus világának nehézkes zárai és kapui. Zolának sikerült Bartrés-ban megismerkednie egy Barbet nevü tanitóval, ki neki Bernadette gyermekkori életéről különböző felvilágositásokkal szolgált. Tőle tudta meg azt, hogy Ader abbé egykor a báránykáit őrző Bernadette láttára előtte a következő nyi-

latkozatot tette: „Amilyen ezen gyermek, olyanok lehettek azon gyermekek is, akiknek a bold. Szűz La Salette-ben megjelent.“ Ez a nyilatkozat szöget ütött Zola fejébe; úgy rémlett előtte, mintha ezzel a további kutatáshoz az igazi fonál jutott volna kezébe; mohón folytatta vizsgálódásait és különösen a vén asszonyokat kérdezte ki szorgosan Bernadette zsenge évei felől. Egy tanitó, néhány vén asszony — ime a XIX-ik század fölvilágosodott s előhaladott szinvonalán álló naturalista iró hiteles forrásai!

Ezen vénasszonyoknak egyike bizalmasan elbeszélte Zolának, hogy házának egyik fülkéjében a bold. Szűznek egy szobra állott, mely iránt Bernadette mindig különös tiszteletet mutatott. Midőn egy izben lourdes-i látomásai után ismét meglátogatta őt Bartrès-ban, így kiáltott fel: „A bold. Szűz kimondhatatlanul szép! De a te szobrocskádat is szeretem, mert az első volt, mely előtt imádkoztam.“

A dolog most már Zola előtt világos volt, Ader abbé szüntelen Bernadette elé tartotta a la Salette-i megjelenéseket és így lassanként suggestio által létrehozta benne a lourdesi-i látomásokat. (!)

E magyarázat lényegében nem volt ugyan új, de Zola dicsekedhetett azzal, hogy azt igazi pragmaticus érzékkel, a történet „hiteles“ forrásaiból meritett adatokkal támogatta s így a régi theoriát fölfrisitve, új alakban találhatta föl. Megerősitette őt e magyarázatában az a körülmény, melynek szintén nyomára jött emlitett forrásai révén, hogy Bernadette Ader abbé rokonainak házában, Lagües nevű családnál növekedett fel. Lagües-ék háza igazi szent ház volt. Csodás dolgokról olvastak ott naponként, épületes beszédeket folytattak, szent történeteket mondottak el egymásnak. Úgy látszott, mintha esténkint az ég szállt volna alá e házba, mintha a mennyország nyilt volna meg néha-néha a ház lakói előtt, bepillantást engedve az angyalok és szentek ezernyi

seregeire. Ader abbé gyönyörű képekkel illusztrált könyveket is küldött rokonainak. E képek a jó Istent ábrázolták az ő dicsőségének fényében, vagy pedig az Úr Jézust tüntették föl az ő szelid, finom vonásaival; a leggyakoriabbak azonban e könyvekben a bold. Szűz képei voltak, melyek annyira hatottak Bernadette-re, hogy sokszor álmaiban is folyton a fehér-, ibolya- vagy aranyszínű ruhába öltözött, kedves mosolyú Szűzzel foglalkozott, ahogy a Szűzet ama képek ábrázolták. A téli estéken át Ader abbé hivei számára esti ájtatosságot tartott a templomban, melyekre a hivek tömegesen jártak el, mert így megtakaritották némileg a fütési és világitási költségeket. Ezen esti ájtatosságok oly hosszúra nyultak, hogy a hivők, kivált a gyermekek, rendesen elaludtak. Egyedül Bernadette maradt ébren és noha az álmosság őt is nagyon elfogta, de azért mindvégig állhatatosan küzködött ellene. Ezen álmos állapotban bizonyára nem egyszer úgy rémlett előtte, mintha a gazdagon aranyozott és fölékesitett oltáron levő gyönyörű bold. Szűz szobra megelevenedett volna, mintha ég-kék szemeivel reá tekintett volna és biborpiros ajkait megnyitva hozzá szólt volna.

Így töltötte el Bernadette hónapokon át estéit. Csoda-e, ha a bold. Szűznek alakja mindig jobban megragadta fantáziáját? Csoda-e, ha Ader abbé suggestói folytán ezen képzelődései mindig jobban megerősődtek benne? Csoda-e, ha a massabielle-i sziklánál töltött magányos óráiban e heves képzelődések végre erős meggyőződésképpen nyilatkoztak? Nem lehet-e ennek folytán egészen természetes úton, minden mysticizmus nélkül megmagyarázni Bernadette látomásait?

Az a szelid, tisztaszivű, szerény leányka — mondja Zola — nem akarta a világot tévútra vezetni; ő nem lett volna képes az embereket megcsalni; ő csak eleven és neveltetése által túlcsigázott fantáziájának lett áldozata. És e tekintetben Zola minden

lehetőt elkövet, hogy Bernadette-et eszményi magaslatra emelje. Miként az ő nagy mestere Renan Krisztus Urunknak minden jó és szép emberi tulajdonságát a legelevenebb szinekben ecseteli, hogy így annál könnyebben elhalaványithassa istenségét, isteni erejét: éppen úgy Zola is a lourdes-i pásztorleányka lelkének természetes szép vonásait a legnagyobb magasztalással domboritja ki, hogy így annál kisebb fáradsággal oszlathassa szét azon eseményeknek természetfeletti jellegét, melyeknek középpontja Bernadette volt. Ez okból kemény vádakkal illeti a papokat, hogy Bernadette-et Lourdes-ból elűzték, hogy emlékét elhomályositották, lakását veszni-pusztulni engedték. Mindenki — így kiált fel szent szörnyűködéssel — csak a barlanghoz és a bazilikához siet; Bernadette szobácskája felé senki sem néz, ott még egy árva gyertyaszál sem ég.

De bármennyire is eszményesitette Zola Bernadette-et, bármennyire is megerőltette költői fantáziáját: a lourdes-i természetfölötti eseményeket nem sikerült a legendák körébe vonnia. Nagyon merész vállalkozás volt az, a pásztorleánykának néhány évtizeddel ezelőtt lefolyt életét hamis, valótlan szinekben bemutatni, midőn a leánykának gyermekkori viszonyairól a tanuknak egész serege tanuskodhatott.

Nem is késtek ezek a tanuk a „Lourdes“ cz. regény megjelenése után nyomban a Zolának imént kifejtett magyarázatában foglalt elferditések és hamisitások ellen a legerélyesebben tiltakozni. Legelsőbben Bartrés község képviselői szállitották alá valódi értékökre Zolának „hiteles“ forrásokból meritett adatait a következő nyilatkozatban: „Lagües Basilnak, Bernadette nevelő-atyjának házában nem tartattak ama nagyszámú felolvasások, melyekről Ön, Zola úr, művében regél, aminthogy azt az ő tulajdon és még most is élő fia bizonyithatja. Ader abbé sohasem tartotta ama esti ájtatosságokat, melyeket Ön emlit. Bartrés

lakói sohasem tekintették a templomot kaszinónak, hogy oda gyülekeztek volna a világitás és a fütés megtakaritása végett. Ön úgy festé le egyszerű kis templomunkat, mintha az olyan hely volna, ahol a jámbor gyermeknek fantáziáját megragadhatta a fényesen aranyozott oltároknak és az égkék szemű, biborajkú bold. Szűznek látása. Hogyan beszélhetett Ön így, midőn saját szemével látta szentegyházunkat! Ön nagyon jól tudja, hogy mindez — hazugság." E nyilatkozatot Laurent polgármester és az egész képviselőtestület aláirta. (L. Journal de Lourdes f. é. 32. és 37. számait, vagy a Figaro szept. 10-ki számát.)

Majd Barbet tanitó is, kire Zola mint főforrásra hivatkozott a Figaróban, megerősitette a községi képviselőtestület nyilatkozatát. A Figaronak f. é. szept. 8-ki számában ugyanis kijelentette, hogy Ader abbének fönt emlitett nyilatkozatát sem ő maga, sem Ader abbé Bernadettenek soha nem mondották, arról Bernadette tudomással nem birt. Ezt Barbet tanitó ismételten is hangsulyozta Zolának bartrés-i tartózkodása alatt, mert e körülményre Zola különös ügyet látszott vetni. Ader abbé tehát semmiképen sem suggerálhatta e látomásokat Bernadettenek. (L. Journal de Lourdes 37. sz.)

Ime így magyarázta meg a supernaturalist a taktikáló naturalizmus egy regényben.

De miképpen fejti meg Zola a csodálatos gyógyulásokat?

Ezen kérdés kétségkivül a legérdekesebb és az egész művelt világ feszült türelmetlenséggel leste a uagy naturalista regényiró véleményét ez ügyben. Zola a csodálatos gyógyulásokat egyszerüen le nem tagadhatta. És éppen ezért naturalisztikus magyarázataikat illetőleg regényében nagyon is kiérezhető zavart mutat. Hol az egyik, hol a másik magyarázathoz kap; majd a hypnózis hatalmának, majd megint a hit és bizalom erejének tulajdonitja a csodálatos

hatásokat. Sokszor a dolognak könnyebb végét veszi és a gyógyulások körülményeit a regényiró költői szabadságával úgy megváltoztatja vagy azokon oly nagy felületességgel surran át, hogy ezáltal minden természetfölötti jellegüket elvesztik és egész természetes úton látszanak lefolyni.

Dr. Boisserie, Francziaország egyik leghiresebb orvosa, a lourdes-i bureau des constatations elnöke, a Journal de Lourdes 23. és 24. számában sorra veszi azon 1892-ben, Zolának lourdes-i időzése alkalmával történt csodálatos gyógyulásokat, melyeket Zola regényében fölemlit és igen érdekesen kimutatja a naturalista regényiró azokról adott magyarázatainak alaptalanságát, állitásainak valótlanságát. Így Lemarchand Mária, akit Rouquet Elise álnév alatt szerepeltet Zola regényében, 1892-ben aug. 20-án jött Lourdes-be egy lupuszszal, mely már egész jobb orczáját, ajkait s a szájának egy részét ellepte; e baján kivül tüdején a tuberkulozisnak biztos jelei mutatkoztak. Orvosa La Neelle, Caen városból, a beteget teljesen gyógyithatatlannak jelentette ki. Lemarchand Máriának visszataszitó külsejét, a lupusznak arczán elkövetett rombolásait utálatot gerjesztő módon irja le Zola realisztikus tollával. És ez a hölgy tökéletesen meggyógyulva hagyta el Lourdes-ot aug. 21-én. Miképpen magyarázzuk meg e csodálatos gyógyulást? Zola szerint az a következőképpen történt: „Rouquet Elise megjelent monstruozus arczával a bureau des constatations előtt és leemelé a fátyolt, mely arczát eltakará. Reggel óta mosta már arczát a forrásnál kendők segitségével. És most jelenté a hivatalban, hogy úgy tetszik néki, mintha nyilt és friss arczsebe kezdene száradni és halványodni. És csakugyan úgy volt. Arcza nem volt már olyan borzadalmat gerjesztő. Másnap Rouquet Elisenek esete még érdekesebb lett; lehetett már látni, hogy a lupusz, melynek sebe arczát rágta, tetemesen javult. Tovább folytatta mosako-

dásait a csodaforrásnál — és ime a lupusz mindig jobban kezdett száradni.“ A valóság azonban az, hogy Lemarchand Mária nem a forrásnál gyógyult meg, hanem a fürdő medenczében, nem *fokozatosan haladt* e gyógyulás, hanem *hirtelen* egy *pillanat* alatt történt — és ebben rejlik a csoda. Zola tehát egyszerüen elferditette e tényállást. Nem egyszer arról panaszkodik Zola, hogy ez állitólagos csodák nem tudósok jelenlétében történnek, akik szemlélhetnék, megvizsgálhatnák, megállapithatnák a csodát. Ez esetben azonban ott volt Lemarchand Mária mellett Dr. d'Hombres, aki látta a medenczébe lépni Máriát és elborzadt rettenetes arczának megpillantásánál; látta őt azután hirtelen megváltozni a legelső vizbemerülés után és látta őt ismét visszatérni szállójába meggyógyult arczával, melyet most a nyilt és friss seb helyett egy finom, vörösesen képződő bőr födött. De persze azon orvosok, akik a csodákat kénytelenek konstatálni, Zola szemében nem tudósok.

Ugyanilyen történeti hamisitásokat követ el Zola mindazon gyógyulásoknál, melyek a csodát egészen kétségtelenné, nyilvánvalóvá teszik. Hogy még csak egy esetet emlitsünk, elmondjuk Dr. Boisserie nyomán, Lebranchu Máriának meggyógyulását is, ki Zola regényében Grivotte név alatt szerepel. Zola a lourdes-i bureau des Constatations adataival egészen egybevágólag irja le Grivotte betegségét. Grivotte a tüdővésznek, a phtisisnek utolsó stádiumában volt; tüdejének egyik szárnyát már el is veszitette és a másik is mélyedésekkel volt boritva, melyekből folyton friss vért köpött ki. A gyógyulást a következőképpen irja le Zola: „A medenczénél Grivotte forró könyeket ontott, mivel nem akarták megfürészteni, könyörögnie, esdekelnie kellett, mig a körülállók elhatározták magukat arra, hogy a vizbe bocsátják. De alig volt 3 perczig a vizbe merülve, hirtelen úgy érzé, mintha hatalmas ostorcsapások korbácsolnák végig testét és mintha

azáltal minden erejét visszanyerné. Meg vagyok gyógyulva! — kiáltott fel — meg vagyok gyógyulva! Péter, kisérője, meglepetten tekintett reá. Csakugyan ez volna az a leány, akit az utolsó éjjel látott félelmes arczával, köhögve és vért köpve? Alig ismert reá! Kiegyenesedve, piros orczákkal, ragyogó szemekkel, bátran és telve életerővel látta őt most maga előtt.“ E gyógyulást a bureau des constatations is kétségen kivül helyezte. A megegyezés tehát a lourdes-i orvosok foruma és Zola között teljes. A különbség csak ott támad, ahol a gyógyulás módját kell magyarázni. A bureau des constatations ez esetben mást mint csodát nem konstatálhatott, Zola azonban így okoskodik: Tudjuk-e mi, — hogy bizonyos körülmények között egy jéghideg fürdő nem menthet-e meg egy tüdővészes beteget? Lehet-e beszélnünk a tudománynak absolut érvényességű törvényéről? Hol vannak ezen törvények az orvosi tudományban? Mutassátok meg azokat nekem! Miért nem lehetne akkor mindenből csodát csinálni, mert utóvégre is akár a természet, akár egy természetfölötti hatalom működjék is, az orvosokat egyaránt meglepik a betegségeknek sokszor váratlan lefolyásai. Olyan erők működnek, melyeket még nem eléggé tanulmányoztunk; ilyenek lehetnek: az utazásnak fáradalmi, az imák, az énekek és mindenekfölött a gyógyhatásu lehellet — az az ismeretlen hatalom, melyet a hit heves kitöréseinél a tömegek adnak s bocsátnak ki magukból. (!) A mint látjuk, Zola úr nagy zavarban van. Akaratlanul is mystikus homályosságba jut és a megfoghatatlannak, az inintelligibilisnek birodalmába téved. Az a „gyógyhatásu lehellet, mely a tömegekből fakad“ csakugyan nagyon is mystikus egy erő! Zola azzal iparkodik zavarát palástolni, hogy egy ujabb kérdést vet föl. „Nem lehetett-e ezen tüdővész ideges baj? Nem lehetett-e ezen inkább látszólagos, mintsem valódi gyógyulás, egy hirtelen támadt rázkódásnak

eredménye?“ És hogy e kételyét alaposnak tüntesse fel, elmondja, hogy Grivotte csakhamar ismét visszaesett bajába és rövid idő mulva meghalt. A tény pedig az, hogy Grivotte (azaz Lebranchu) boldogságtól sugározva és bizalomtól duzzadozva jövője iránt tért vissza Párisba. Egy évre reá, 1893. aug. 23-án ismét Lourdesba jött, hogy lerójja háláját a bold. Szűz iránt. Az orvosok ekkor mind ujból megvizsgálták és tüdejét teljesen egészségesnek találták.

Történnek Lourdes-ban rendkivüli gyógyulások, melyeket egészen természetes módon lehet megmagyarázni. Ilyenek az ideges állapotokból fakadó betegségek, a hysterikus bajok. Zola is többet sorol föl ezek közül művében.

Történnek Lourdes-ban gyógyulások, melyek idővel, bizonyos körülmények között természetszerűleg is bekövetkezhettek volna; de tényleg úgy, ahogy végbementek: tökéletesen, hirtelenül, egy pillanat alatt, szükségképpen csodára vallanak. Így egy beteg szem, egy gyomordaganat, egy rákbaj önmaguktól is megszünhetnek, természetes úton vagy műtétek segitségével is meggyógyithatók. De a tudomány jól tudja, hogy ott, ahol egy régi szembaj közönséges viznek használata által egyszerre eltünik, — ahol egy gyomordaganat a hideg vizbe való elmerülés által hirtelen megszünik, — ahol egy rövidke imára, fohászra az arczot elboritó rákseb teljesen elvész és csak egy finom arczbőr marad hátra: hogy ott a természetes gyógyitás határai már messze túl vannak lépve.

Előfordulnak végre gyógyulások, melyek természetes okokból egyáltalában nem magyarázhatók meg, melyeket a tudomány rendesen gyógyithatatlan betegségeknek szokott nevezni. Ez utóbbi gyógyulások kétségbevonhatatlanul és szembeszökő módon tanuskodnak a Lourdes-ban természetfölötti módon működő erő mellett. És ezekhez tartozik a Lebranchu Máriának (Grivotte) Zola által felhozott esete is. Ha egyszer

a tüdőnek egyik szárnya már elrothadt és a másik is csak foszlányokban lóg a mellkasban, ha az utolsó erő is már megtört és minden ellenállásra való képesség megszünt, akkor az olyan bajnak hirtelen gyógyulását idegrohamra visszavezetni nem más, mint minden tudománynak, minden tapasztalatnak, magának a józan észnek arczul csapása.

Zola különben nagyon rosszul tette, hogy a gyógyitások magyarázatába bocsátkozott. E téren ő teljes idiota. Az orvosi tudományokban való járatlanságának számos jelét adja művében. Az orvosoknak, a tudósoknak nagyon könnyű volt Zola fejtegetéseivel érdemük szerint elbánni. Így a többi között Dr. Moncocqu a párizsi orvosi fakultásnak tagja, művei által hiressé vált tudós, Zola regényére egy könyvvel válaszolt,* melyben kimutatja, hogy több gyógyulási esetben, jelesen a regény hősnőjének, Guersaint Máriának meggyógyulásánál is éppen a Zola leirásaiban, ecseteléseiben foglalt adatok kivánják meg tudományos szükségességgel — a csodát. „Le miracle — kiált fel Dr. Moncocqu — c'est vous qui nous le montrez, malgré vous."

És valóban a naturalizmusnak ezen támadása, melyet Zola által intézett Lourdes ellen, még jobban kiemelte Lourdes-nak természetfölötti jellegét, még élesebben kidomboritotta az ott történt gyógyulásoknak csodás jellegét! E regénynek megjelenése okozta, hogy, ha más okból nem is, úgy kiváncsiságból, f. év aug. 20—23 táján mintegy 80 hiresnél hiresebb orvos sereglett össze a bureau des Constatationsban. És ez a tekintélyes kollegium néhány rövid nap alatt 60, mondd hatvan olyan csodás gyógyulást kényszerült konstatálni, melyeknek véghezvitelére, magyarázatára min-

* Rèponse complète au »Lourdes« de M. Zola, par le Dr. Moncocqu. Zola regényével foglalkozik abbé Cresteynek műve is »Critique d'un roman historique.«

den emberi tudomány, minden természetes erő képtelen lett volna.

Isten maga akarta megadni a legcsattanósabb cáfolatot egy szerencsétlen emberi fantáziának merész és hazug állitásaira.

Miként a higvelejü touristák, a vasárnapi kirándulásra induló nyárspolgárok azt képzelik, hogy halhatatlanokká tették magukat, ha zsebkésüknek hegyével neveiket vésték be egy magasabb hegynek sziklájába, vagy egy tiszteletreméltó ősrégi épületnek falára: úgy Zola is halhatatlanságot, örök dicsőséget vélt magának szerezhetni, ha tollának hegyével a supernaturalizmus sziklájának megy neki és ha a csodálatos eseményeknek tanujává lett massabielle-i sziklába vési nevét. De ismeretes, mi szokott ilyenkor történni. Az arra menők észre sem veszik a sziklán levő gyönge karczolást; vagy ha meg is pillantják, mosolyogva tovább mennek és talán halkan mormogva ismétlik azt a hires latin közmondást: „Nomina stultorum . . .“

Zola regénye a naturalizmusnak szánalmas vonaglása. Taktikájával a naturalizmus e regényben ismét fényes kudarczot vallott.

Talán egy pillanatnyi altató szert nyujtott Zola művével a hitetlenségnek; de Lourdes-nak természetfölötti jellegét nem bántotta. Lourdes csodáival ezután is a természetfölötti rendnek, a természetfölötti világnak nyilvánvaló bizonyitéka leszen.

# A SZENTSZÉKI HOLTTÁNYILVÁNITÁSI ELJÁRÁS.[1]

Irta: Dr. HAICZL KÁLMÁN.

## I.

## Az egyház intézkedései általában.

A kath. anyaszentegyház a második és további házasságokat mindenkor megengedhetőknek tartotta s azokat a szentség jellegével fölruházta, de csakis azon feltétel alatt, hogy ha az előbbi házassági köteléket az egyik félnek bekövetkezett halála feloldotta. »Az asszony kötve van — úgymond sz. Pál — a törvényhez, mig férje él; hogyha férje meghal, felszabadul; menjen férjhez, akihez akar, csakhogy az Úrban.« (I. Kor. 7, 39.) Minthogy pedig az engedélynek megadása sokszor nehézségeknek, sőt nem ritkán cselszövéseknek volt és van kitéve: hogy az egyház dogmája, mely a házasság szentségének egységét (unitas) követeli, sértetlenül fennmaradjon, korról-korra meg nem szünt ily esetekben az egyik házasfél halálának biztositékaira nézve megfelelő elveket, szabályrendeleteket felállitani, fenntartván ezáltal épségében a dogmát, másrészt módot nyujtván az életben maradt félnek is arra, hogy új házasságra léphessen.

Az egyháznak erre vonatkozó legrégibb rendelkezései közé tartozik III. Lucius pápának a mórok fogságában levő

---

* Az Új Magyar Sion 1877-iki évfolyamában Rajner Lajos hirneves egyházi jogtudósunk tollából »A második s további házasságok és a szentszéki holttányilvánitás« czim alatt igen alapos egyházjogi tanulmány jelent meg, mely a tárgynak különösen történeti fázisait bőven és nagy szakavatottsággal öleli fel. Minthogy azonban 1877. óta a holttányilvánitási eljárás különösen a római S. Congr. Inquis. újabb határozataival jelentékeny változást szenvedett, úgy hiszszük, nem felesleges a holttányilvánitási eljárás jelen állapotáról s módozatairól értekezni, minek folytán jelen tanulmány, a fent jelzettnek mintegy kiegészitése gyanánt nem lesz fölösleges.

kereszténységekhez 1181-ben intézett és a corpus juris-ba felvett levele: »Sane — úgymond — super matrimoniis, quae quidam ex vobis *(nondum habita obeuntis conjugis certitudine)* contraxerunt: id vobis respondemus, ut nullus amodo ad secundas nuptias migrare praesumat, *donec ei constet, quod ab hac vita migraverit conjux eius.*"[1] Továbbá III. Kelemen pápának a saragossai püspökhöz ugyane tárgyban intézett és hasonlókép a corpus jurisba foglalt levele, mely következőleg hangzik: »In praesentia nostra quaesivisti, quid agendum sit de mulieribus, quae viros suos causa captivitatis, vel peregrinationis absentes ultra septennium praestolatae fuerint: nec certificari possunt de vita vel de morte ipsorum, licet super hoc solicitudinem adhibuerint diligentem: et pro iuvenili aetate, seu fragilitate carnis, nequeunt continere, petentes aliis matrimoniis copulari. Consultationi ergo tuae taliter respondemus, quod quandocunque annorum numero ita remaneant, viventibus viris suis, non possunt ad aliorum consortium canonice convolare, nec auctoritate ecclesiae permittas contrahere, *donec certum nuncium recipiant de morte virorum.*"[2]

Az egyház ennélfogva teljes bizonyosságot követel arra nézve, hogy az egyik házasfél halála bekövetkezett. Bármily hosszu ideig legyen is távol a házasfél, azt sem a házassági kötelék megszüntetésére, sem az illető holttányilvánitására elegendőnek nem tartja, miként az előbbi szempontot a tridenti zsinaton dogmaerőre is emelte: »si quis dixerit, propter haeresim, aut molestam cohabitationem, aut *affectatam absentiam* a conjuge dissolvi posse matrimonii vinculum, a. s.«[3] A maronitáknak 1736-iki zsinata pedig hasonlókép kijelenti: »Alterum matrimonium omnino prohibet Ecclesia, nisi quum adest *certitudo saltem moralis de morte prioris conjugis.* Huiusmodi autem certitudo non habetur ex absentia multo-

[1] c. Dominus 2. x. de secundis nuptiis (IV, 21.)

[2] c. In praesentia 19. x. de sponsalibus et matrim. (IV, 1.)

[3] sess. 24. c. 5. de sacr. matrim.

rum annorum, etiam ultra septennium aut decennium, neque ex sola fama, sed ex certis nuntiis.[1]

Hazánkban az 1450-i esztergomi, 1494-i nyitrai, az 1515-i veszprémi s az 1560-i nagyszombati zsinatok határozatai e fentiek nyomán ugyanazon elveket hangoztatják a második házasság engedélyezését illetőleg.[2]

Azon sarkalatos pont tehát, mely körül a második házasságkötés engedélyezése forog, a certus nuncius, illetőleg a certitudo saltem moralis: biztos és hiteles adatok, melyekből a házasfél elhalálozása legalább is erkölcsi bizonyossággal beigazolható legyen. Ezt megkivánja a házasság szentségi jellege és méltósága is. »Cum enim de priori inito conjugio et consequenter de extante ligaminis impedimento, certo constet, constare etiam certo debet de soluto priori vinculo per mortem conjugis, ut alter conjux aliud valeat matrimonium inire.«[3]

Ezen adatok minőségéhez képest változik a követendő eljárás is.

Első helyen emlitendők kétségkivül a hivatalos okiratok, melyeknek kikutatását kell konkrét esetekben legelőször is szorgalmazni. Ha az egyik fél a hely szinén halt meg és halálát nem csupán az összes ismerősök tudják, hanem a plébániai anyakönyv is igazolja, kétségtelen, hogy ez a legtökéletesebb bizonyság arról, hogy az illető meghalt, az életben maradt felet tehát a plébános minden további eljárás nélkül mással összeadhatja.

Ugyancsak hivatalos okiratoknak tekintendők: a kórház elöljárójának, melyben a házasfél meghalt, bizonyitványa, vagy azon ezredparancsnokságé, mely alatt az illető szolgált s a harczban elesett, vagy a politikai hatóságé, mely a halálesetről tudomással bir, pl. öngyilkosság, szerencsétlenség stb.

---

[1] Kutschkernél: Das Eherecht der kath. Kirche. Wien 1856—7. I. 218. l. Ugyanott olvasható a synodus Buscodunensis (1612) ily értelmü határozata.

[2] L. ezeket az Uj Magyar Sion idézett évfolyamának 807—8. lapjain.

[3] Mansella. De impedimentis matrim. dirimentibus etc. Romae 1881. 426. l.

esetében, — vagy végül azon hajó kapitányáé, melyen a fél meghalt és eltemettetett. Szükséges azonban, hogy ezen bizonyitványok, illetőleg hivatalos okiratok a hivatalt viselő egyénektől származzanak s hogy az illető hivatva legyen annak kiállitására, továbbá, hogy az törvényes formában legyen kiállitva, semmi ellenmondást ne tartalmazzon, sajátkezü aláirással és pecséttel legyen ellátva s ha nem eredeti, legalább hitelesitett másolat legyen.[1] Erre hivatott egyének: a hadtestparancsnokság, a kórházigazgató, rendőrkapitány, hajóskapitány stb.[2]

Azt a felet tehát, ki házastársának halálát ilyen okmánynyal beigazolni képes, a plébános minden további eljárás mellőzésével második házasságra bocsáthatja ugyan, mégis nagyobb biztonság kedvéért tanácsos és a divó jogszokás szerint szükséges is, hogy a plébánosok világi, vagy bármely más hatóság okiratával meg nem elégedve, az anyakönyvbe való utólagos bevezettetés, vagy birói holttányilvánitás, mindenesetre pedig kellő utasitás czéljából az egyházi hatósághoz forduljanak, ahol a bizonyiték minőségéhez képest velök vagy a pótlólagos anyakönyvi bejegyzést eszközöltetik, vagy a rendes holttányilvánitási eljárás folyamatba tételére utasitják őket, vagy pedig esetleg annak alapján az újabb házasságkötést egyszerüen megengedik.[3]

---

[1] Kutschker I. 225. l.

[2] Ily bizonyitékoknál X. Kelemen pápának 1670. aug. 21-én kelt s 1827. dec. 25-én az összes püspökökkel közölt instructiója ugyan azt is kivánja, hogy »fides aliaque documenta, quae producuntur de partibus, non admittantur, nisi sint munita sigillo et legalitate Episcopi ordinarii et recognita saltem per testes, qui habent notam manum vel sigillum et attente consideretur, quod fides seu testimonia bene et concludenter identificent personas, de quibus agitur«, ez azonban a gyakorlatban legfeljebb a külföldiekkel szemben alkalmazható. L. Rajner id. czikkét Uj M. Sion 1877. 813. l., továbbá Kutschker id. h.

[3] Ezt irja elő a Rituale Rom. is: »Caveat parochus, ne facile ad contrahendum matrimonium admittat eos, qui antea conjugati fuerint, ut sunt uxores militum vel captivorum vel aliorum, qui peregrinantur, nisi diligenter de iis omnibus facta inquisitione et re ad Ordinariatum delata, ab eoque habita eiusmodi matrimonii celebrandi licentia, quae gratis concedatur.« De

Az első két eljárás annyiban biztosabb, hogy elejét veszi minden eshető kellemetlenségnek és zavarnak.[1]

Vannak azonban esetek, mikor ily hivatalos okiratok egyáltalában be nem szerezhetők s a házasfél elhalálozása csakis tanuk által igazolható. Nézetünk szerint még ekkor sem kell föltétlenül a holttányilvánitási birói eljáráshoz folyamodni, amennyiben a dolgot egyes konkrét esetekben adminisztrativ úton is el lehet intézni. Tegyük fel pl., hogy a halálozási eset csak tévedésből maradt ki a megholtak anyakönyvéből s az erre vonatkozó összes hivatalos pl. halottkémi stb. jelentések elkallódtak, ellenben tanuk állithatók arra, hogy az illető meghalt, itt és itt eltemettetett, sőt a temetőben sirköve is látható. Tanunak persze legalább kettőnek kell lennie; ezek is legyenek kifogástalanok, hitelesek, és eskü alatt hallgattassanak ki. Minthogy azonban a felett itélni, vajjon ez vagy az a tanu kifogástalan-e, vajjon vallomása bizonyosságot szül-e, vajjon nincs-e ellenmondásban önmagával és a többi tanúval, mik és mily érvek támogatják vallomásait stb. nem a plébános jogköréhez tartozik; ez már birói működés; de különben is az anyakönyvek fölötti intézkedési jogot egyedül a püspök gyakorolhatja; ez okból a plébánosnak ily esetben már okvetlenül saját püspökéhez kell fordulnia, a tanuvallomásokról szóló jegyzőkönyvet felterjesztenie s az ő itélete alá bocsátania.

---

sacram. matrim. tit. 7. §. 6. Kutschkernél I. 226. l. Ugyanígy nyilatkozik Giraldi ad cap. 19. de sponsal.: »si quaeras, an habita huiusmodi certitudine ex alienis testimoniis possit parochus assistere secundo matrimonio absque ulla Ordinarii licentia: licet quam plurimi sentiant, ea non indigere ex vulgata iuris regula 31. in 6., quod scilicet qui certus est, certiorari ulterius non debet: tutius tamen crederem, imo necessarium eam petere, ob fraudes, quae saepius in hac materia contexuntur, potissimum si conjugis mors in remotis partibus acciderit, seu character fidei eidem parocho non innotescat.« U. o. 232—3. l.

[1] Elejét veszi különösen oly örökösödési s vagyonjogi collisionak, milyent az Uj M. Sion idézett évfolyamának 822. lapján olvasunk, mikor t. i. az egyházi hatóság minden anyakönyvi kiigazitás vagy holttányilvánitási eljárás elrendelése nélkül az egyik félnek az ujabb házasságra való lépést megengedte.

Más az, ha az illető házasfél vagy ismeretlen helyre távozott, honnét halálának hirét senki sem hozhatta meg, vagy ha ismert helyen tartózkodott ugyan, de oly körülmények közt halálozott el, hogy a haláleset anyakönyvi kivonattal vagy más hiteles okirattal, esetleg talán tanukkal sem igazolható. Ilyenkor a másik, életben maradt félnek ugyancsak érdekében áll, hogy az egyházi törvénykezés által megállapitott jogi vélelmek alapján hitvestársát nyugodt lelkiismerettel holtnak tekinthesse s esetleg új házasságra léphessen. Ily esetekben lépnek előtérbe azon elvek, melyekről általánosságban már szólottunk. Azon birói eljárást, mely az egyháznak erre vonatkozó rendeletei és bizonyos jogi vélelmek alapján megállapitja, hogy az egyik félnek halála tényleg bekövetkezett, vagy legalább észszerüleg feltehető, és így a másik magát szabadnak tekintheti: holttányilvánitási eljárásnak nevezzük.

## II.

## Illetékesség.

Az első kérdés, mely a holttányilvánitási peres eljárás ismertetésénél felmerül, az illetékesség kérdése., Hogy, amennyiben ez eljárás az ujabb házasságkötést, vagyis a meglevő házassági kötelék érvénytelenitését czélozza, a holttányilvánitás a szentszékek, vagyis az egyházi bíróságok illetékessége alá tartozik, azt bizonyitani fölösleges. Nálunk a szentszékek ezen jogát hazai törvényhozásunk, nevezetesen: az 1868. évi 54. t.-cz. 40. §-a is elismeri, amennyiben kimondja: »A holtnak nyilvánitási eljárás ahoz képest, amint házassági végelválás vagy örökösödés czéljából kérelmeztetik, azon törvényszék előtt inditandó, melyhez a házassági (36. §.), illetőleg örökösödési (37. §.) perek vannak utasitva.« A 36. §. és az ebben hivatkozott 22. §. pedig a római lat. és görög szert. katholikusok házassági, illetőleg vegyes házassági válópereit, amennyiben a házassági kötelék érvényességét (mint a holttányilvánitási pereknél) és akár az ideiglenes elválást, akár a végképi felbontást tárgyazzák, az egyházi törvényszékek körébe utalja.

Már most csak az a kérdés, hogy a kath. feleknél melyiknek egyházi bírósága az illetékes a holttányilvánitási eljárás folyamatba tételére? s vajjon ha felek vegyes-vallásuak voltak, a kath. szentszékek hivatvák-e annak letárgyalására, vagy a polgári bíróság, illetőleg a nem kath. hitfelekezet saját bírósága?

Úgy hiszszük, hogy a megoldás egyik esetben sem jár nehézséggel. A kath. feleknél, minthogy az »actor sequitur forum rei« kánonjogi elv már alperes eltünte s praesumtiv elhalálozása miatt sem érvényesithető, világos, hogy felperes egyházi bírósága az illetékes. Vegyes vallásu feleknél, ha a felperes katholikus, okvetlenül a szentszékek illetékesek, mert katholikus fél házassága fölött még a polg. törvény értelmében is csupán kath. egyházi bíróság itélhet. Ha felperes nem kath. vallásu, minthogy annak házassági ügyeiben az 1868. évi 54. t.-cz. 22. §-a szerint a polgári bíróság, illetve saját felekezeti bírósága illetékes, — bár erre pro és contra érvek egyaránt felhozhatók, — úgy hiszszük, hogy a holttányilvánitási eljárás is nem a szentszékek, hanem a jelzett bíróságok jogkörébe tartozik.

## III.

## Keresetlevél.

A holttányilvánitási eljárás, miként minden más köteléki per, a kereset benyujtásával veszi kezdetét. A keresetet rendszerint irásbeli rendes kereset formájában adja be felperes; de különösen szegénysorsu feleknél, a fél egyszerü folyamodása, vagy szóbeli panasza is, melyet a szentszéki jegyzőnek hivatalosan jegyzőkönyvbe kell foglalnia, esetleg az illető lelkésznek jelentése is tárgyalás alapjául elfogadandó.[1]

Ha a fél ügyvéd utján nyujtja be keresetét, három

[1] Clem. 2. de verb. signif. »Hac in perpetuum valitura constitutione sancimus, ut iudex, cui taliter causam committimus (simpliciter et de plano, ac sine strepitu et figura iudicii procedi mandamus) necessario libellum non exigat . . . Verum quia iuxta petitionis formam pronunciatio sequi debet,

példányban kell azt beadnia. Az első példány a periratoknál marad, a másodikat a hiányolt alperes részére hivatalból kirendelt ügygondnok, a harmadikat pedig a rendszerinti házasságvédő kapja meg. Ha azonban formális kereset be nem adatott, az alperesi ügygondnok, valamint a rendszerinti házasságvédő is a perbeli cselekményekről a kereseti jegyzőkönyv, jelentés vagy folyamodvány visszavárólagos közlése mellett értesitendők.

A keresetlevélre, mely a régi axioma iuris szerint »actio regulat iudicem et partes«, nagy gond forditandó, mind belső, mind külső kellékeit illetőleg. Magában kell foglalnia 1. a történeti alapot, vagyis mindazon tény- és időbeli körülmények előadását, melyekből felperes követelését származtatja; 2. a jogalapot, melyet keresete elbirálásánál alkalmaztatni kér; 3. magát a kérelmet, petitumot, melynek világosnak és határozottnak kell lennie, hogy a szentszéket az eljárás minémüségére nézve irányozza. Ki kell tehát világosan fejeznie, hogy felperes házastársának birói holttányilvánitását kérelmezi oly czélból, hogy ujabb házasságra léphessen. Lehet az különben feltételesen disjunctiv is, pl. kérheti valaki a holttányilvánitást; azon esetre azonban, ha a bíróság erre okot nem találna, az ágy- és asztaltól való elválás kimondását.

A kereset külső kellékei közé tartoznak a mellékletek, és pedig 1. felek házasságlevele, 2. a házasságból született gyermekek keresztlevelei, 3. esetleges irásbeli bizonyitékok, bár ezekre a bizonyitási eljárásnál amúgy is rá kerül a sor, 4. ügyvédi meghatalmazás (ha t. i. ügyvéd útján történik).

## IV.

## A perbeidézés.

A keresetlevél beérkezése után, ha az kellően fel van szerelve s a birói hatáskör vagy illetőség szempontjából ki-

pro parte agentis et etiam rei, si quid petere voluerit, est in ipso litis exordio petitio facienda, sive in scriptis, sive verbo, actis tamen continuo, (ut super quibus positiones et articuli formari debeant, possit haberi plenior certitudo et ut fiat definitio clarior) inserenda.«

fogás alá nem esik: következik a perbeidézés, e nélkül ugyanis perfelvétel nem eszközölhető, s maga az eljárás semmis. Az idézés irásban történik és pedig pl. a következő módon:

— 57.

*Idézés.*

X—y illetőségü eltünt N. N. ellen neje (férje) N. N. y—i lakos által ujabb házasságkötés czéljából hiányolt holttányilvánitásának birói kimondása iránt a . . . . i püspöki (érseki) szentszék előtt inditott köteléki perben most nevezett felek szabadvallomásaik felvétele, birói szembesités és békéltetés, esetleg perfelvétel czéljából — évi — hó — ának — órájára alulirt szentszék ügyhallgatói hivatalába azzal idéztetnek, hogy alperes személyes meg nem jelenése esetére, vagy ha más ügyvédet nem vallana, az ellene folyamatba tett köteléki per a polg. prts. 268. §-a értelmében részére ügygondnokul rendelt N. N. úrral tárgyaltatni, s a kifejlendőkhez képest c. 2. Dispendiosam (II. 1.) Clement. egyházi törvény értelmében érdemleges itélettel elláttatni fog.

Miről felperes és alperesi ügygondnok felzeten, a rendszerinti házasságvédő a kereset másodlatán (visszavárólagos közlése mellett), alperes pedig jelen idézésnek felperes által a Budapesti Közlönyben történendő háromszoros közlése útján értesittetnek.

Szentszéki Hivatal. Kelt stb.

A megjelenési határnap megállapitására nézve a szentszékeknél határozott szabályok nincsenek, legczélszerűbb ebben a polg. prts. 132-ában előirt módot követni, mely szerint ha alperes ismeretlen tartózkodásu (tehát a holttányilvánitási eljárásnál is) 60 napi határidő tüzendő ki. Tanácsos ezenfelül, a plg. prts. 269. §-ának megfelelőleg, ha alperes külföldön való tartózkodása alatt tünt el, az idézést nem csupán a hazai, hanem a külföldi hivatalos lapokban is közzététetni. A tapasztalat tanusága szerint ugyanis már megtörtént, hogy ismeretlen tartózkodásu alperes egy izben Párisból, más alkalommal Belgrádból jelentkezett az ottani

hivatalos közlönyben történt idézés alapján az e . . . i szentszéknél kihallgatásra.

V.

## A szabadvallomások felvétele.

Az idézett határnapon a felperes a szentszéki helyiségben megjelenvén, kezdetét veszi a tulajdonképeni peres eljárás felperes szabadvallomásaival, melyekkel rendszerint a perfelvétel is össze van kötve. Minthogy pedig a holttányilvánitási eljárás, miként már emlitettük, a felek közti házasság léte vagy nem léte, illetőleg a házassági kötelék fennállása vagy megszünte s ezzel kapcsolatban a felperesnek adandó ujabb házasságkötési engedély felett határoz, tehát köteléki perről van szó: a szabadvallomások felvételénél a szentszék által megbizott vizsgáló birón és jegyzőn kivül részt kell vennie a rendszerinti házasságvédőnek is, aki az előirt eskü letétele után a kihallgatásnál jelen van és felpereshez a körülményekhez képest külön kérdéseket is intézhet.

Tekintve azt, hogy a szentszék úgy a felek érdekeinek, mint a házasság szentségi méltóságának és felbonthatatlanságának megóvása czéljából a perbeli tényállást s annak anyagi igazságát tartozik kideriteni: a felperesnek személyes kihallgatása igen fontos és nem kevésbbé részletes, mint körültekintő gondossággal készitendők el a hozzá intézendő kérdőpontok, melyek szerkesztésébe a házasságvédőnek hivatásánál fogva is be kell folynia. Nem elégséges pusztán az általános kérdéseknél megmaradni, hanem mindazon talán csekélynek látszó körülményt is figyelembe kell venni, melyből ha máskép nem, esetleg konjekturák által is következtetés vonható le az eltünt fél halálára vagy életbenlétére vonatkozólag.

A kérdések következők lehetnek:

1. Neve, kora, vallása, polgári állása, lakhelye?
2. Mit kiván a szentszéktől?
3. Hogyan hivják nejét (férjét); hol és mikor keltek egybe? Vannak-e gyermekeik? Azok neve és kora?

4. Kinek befolyására jött létre a házasság? Nem volt-e érdekházasság?

5. Volt-e feleknek, s melyiknek vagyona?

6. Meddig tartott az eljegyzési idő?

7. Milyen indulattal viseltettek egymás iránt?

8. Meddig éltek együtt békességben?

9. Nem voltak-e közöttük egyenetlenségek? Miben nyilvánultak azok?

10. Mily körülmények közt, jó sorsban vagy nélkülözések közt éltek-e akkor, midőn alperes eltávozott?

11. Mily viszonyban volt rokonaival? Esetleg nem a köztük fennállt rossz viszony üzte-e el alperest a háztól?

12. Mikor tünt el alperes? Mily körülmények közt?

13. Hova ment el?

14. Nem mondta-e, meddig marad el?

15. Mily korban, s mily egészségi állapotban volt akkor midőn hazulról távozott?

16. Vannak-e alperesnek testvérei, rokonai, tudnak-e valamit alperes eltünéséről?

17. Nem adott-e hirt azóta magáról? Kinek?

18. Kerestette-e őt felperes? Mikor és mi módon? Hatóság útján-e?

19. Megtartotta-e alperes a házassági hűséget? Szerette-e családját? Nincs-e gyanuja felperesnek arra nézve, hogy alperes valakivel megszökött?

20. Vannak-e minderre tanui s egyéb bizonyitékai?

21. Kész volna-e állitásaira szükség esetén megesküdni?

22. Van-e még mondani valója?

23. Mily uton kivánja perét letárgyaltatni, rendes, vagy sommás úton?

Ezen kérdések csak némi utmutatás gyanánt szolgálnak, mert az egyes konkrét esetek maguk mutatják meg az irányt, melyben a kérdések felperesnek feladhatók. Hiszen a szerint, amint alperes fél a katonasághoz, esetleg háborúra, vagy tengerre távozott, vagy kóbor életet élt, vagy betegeskedése következtében különböző kórhá-

zakban megfordult, vagy állitólag vizbefult stb. a kérdések is más és más irányban mozognak.

A vizsgáló birónak különösen az egyszerűbb emberek pereinél azoknak segitségére kell lennie, és mindent elkövetnie, hogy a perbeli tény (akár életbenlét, akár halál) kellő világosságba helyeztessék. Ügyelnie kell arra, hogy a kereső fél rövidséget ne szenvedjen, s hogy járatlansága vagy arra való képtelensége, hogy a tényeket és bizonyitékait világosán előadhassa, — hátrányára ne szolgáljon. Másrészt nem szabad figyelmen kivül hagynia, hogy az eltünt fél szintén bizonyos jogokkal rendelkezik, melyeket az ügygondnok képvisel, hogy tehát azt mellőzni, vagy megengedni, hogy felperes előnyére jogtalanul rövidséget szenvedjen, nem szabad.

A szabadvallomások pontonkint jegyzőkönyvbe foglaltatván, felperes előtt felolvastatnak és hitelesittetvén, a fél valamint a vizsgáló biró, jegyző és a rendszerinti házasságvédő által aláiratnak. E jegyzőkönyvhez csatolandók a hirlapi megidéztetésről tanuskodó hivatalos lap példányai is.

(Vége köv.)

# SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás.)

## V. Nevezetesb események 1145—1153.

II. Incze pápának 1143. szeptember hó 24-én bekövetkezett halála után a bibornokok II. Coelestint emelték a pápai trónra. Öt hónapig tartó uralkodás után 1144. márcz. 8-án Coelestin is meghalt. Az üresen maradt pápai trónra II. Luciust ültették. Lucius szintén csak rövid ideig uralkodott. Már 1145. február 15-én meghalt. Halála után a bibornokok, miután senki sem akarta közülök a tiarát elfogadni, Bernátot a

sz. Anastasius és Vincentiusról czimzett háromkúti apátság apátját választották pápává, ki a trónt III. Eugen neve alatt foglalta el.[1]

III. Eugen pápa előkelő pisai családból származott. Eleintén a pisai püspökség vicedominusa[2] volt, később letevén hivatalát Clairvauxba ment, ott szerzetessé lőn, s sz. Bernát vezetése alatt képezte magát. Midőn II. Incze pápa az 1130. schisma megszüntetése után a sz. Vincze és Anastasiusról czimzett háromkúti apátságot, mely akkor üresen állott, be akarta népesiteni, az apátságot sz. Bernátnak adta, ki oda cziszterczitákat telepitett, s ott hasonnevü tanitványát Bernátot[3] tette apáttá, ki is itt gyorsan emelkedett az egyházi méltóságok fokozatain, mig végre pápává választatott.[4]

Midőn sz. Bernátnak tudomására jutott, hogy egykori tanitványa lépett a pápai trónra, két levelet irt Rómába; egyiket a bibornokokhoz, a másikat magához a pápához intézte.

A bibornokok előtt csodálkozását fejezte ki, hogy juthatott eszükbe egy a világtól visszavonult férfiút ültetni a pápai trónra. Nem furcsa dolog-e, egy rongyokba burkolt embert oly helyre állitani, hol fejedelmeket kormányoz, püspökök felett parancsol, országok és királyságok felett rendelkezik. Furcsa vagy csodálatraméltó dolog-e ez?[5]

A pápához intézett levélben mindenekelőtt megjegyzi, hogy ezen levelet nem önkényt, hanem kényszerüségből irta. Mert eddig hallgatott, várva, hogy a pápa fel fogja őt levelével keresni, tudtára fogja adni, hogy mikép történt minden Rómában. Várta a pápa hirnökét, várta, hogy fiai közül fel fogja őt valaki keresni s hirül adja neki: József a te fiad él és uralkodik Egyptom egész földje fölött. De most, mi-

[1] L. az apátság történetére vonatkozó összes adatokat Janauschek Origg. Cisterc. I. kötet 62 old.

[2] A püspöki birtokok főfelügyelője.

[3] Neve Bernardus de Paganellis (de monte Magno) volt. Janauschek i. h.

[4] Életirata Watterichnál Vitae pontificum a II. kötetben.

[5] Ep. S. B. 238. §. 1.

után már elkezdte (t. i. a levélirást), urához fog beszélni. Már nem meri a pápát fiának szólitani, mert ez már nem fia, hanem a a fiúból atyjává lőn. Mert a hogy Abramból Ábrahám, Jákobból Izrael, vagy az ő (Eugen) elődei, az apostolok közül Saulusból Paulus lett, úgy az én fiam is — úgymond — atyámmá, Bernát Eugenné lett. Istennek ujja ez, ki a porból felemeli a nyomorultat és a sárból a szegényt, hogy a fejedelmek mellett üljön és a dicsőség trónját elfoglalja.[1] Szükséges, hogy miután ezen változás megtörtént vele, az egyház ne legyen többé szolgálója, hanem legyen szabad, mert Pál valódi utódja Pállal együtt mondani fogja: »Non quia dominamur fidei vestrae, sed adjutores sumus gaudii vestri.« Péter valódi örököse hallani fogja Péter szavait: »Neque ut dominantes in cleris, sed forma facti gregis.«[2] Ő is örvend ugyan tanitványa méltóságán, de e mellett aggódik felette; letette ugyan véle szemben az *atya* nevét, de nem az atyai aggodalmat. Nézi emelkedésének fokát és fél esésétől, látja dicsőségének tetőpontját és látja a mélységet, mely előtte tátong.

De felhasználja ezen alkalmat és egy ügyet terjeszt a pápa elé, mely miatt tulajdonképen e levelet irta. Henrik winchesteri püspök és Vilmos yorki érsek simonia és más effélék miatt vádolva a canterburyi érsekkel viszályban voltak.[3] II. Incze pápától sikerült is egy itéletet Henrik és Vilmos ellen kieszközölni, de ez végre nem hajtatott. Bernát most ez ügyet a pápa elé viszi, s felszólitja őt, hogy büntesse meg az egyház ellenségeit, állitsa vissza az egyházat azon állapotba, minőben az apostolok alatt volt. Legyen bátor, lépjen bátran fel ellenségei ellen: »manus tuae in cervicibus inimicorum tourum.«[4]

A veszély, melytől Bernát Eugent féltette, csakhamar bekövetkezett. Eugennek felszentelését, melyet sz. Péter templomában kellett volna tartani, a városon kivül voltak

[1] S. B. Ep. 238. §. 1.
[2] S. B. Ep. 238. §. 2.
[3] Ep. S. B. 238. §. 5. 7.
[4] Ugyanott §. 7.

kénytelenek megtartani. A senatust Eugen semmi áron sem akarta elismerni, ez pedig kijelenté, hogy ez esetben a pápa felszentelését megakadályozza. Eugen erre elhagyta Rómát s Tarfa kolostorba menekült, hol consecratioja is megtörtént. Innen azután ide s tova vonult, mig végre Viterboban ütötte fel székhelyét.[1]

Ezalatt Rómában a viszonyok még jobban elmérgesedtek. A fejetlenség, a zavar tovább dúlt, mig végre az átok, melyet Eugen már előbb kimondott a város felett, megtette hatását. A senatus kibékült a pápával,[2] s ez 1145. deczemberben bevonult Rómába. Sokáig azomban nem maradt itt. A rómaiak Tivoli elpusztitását követelték, mely várossal régóta ellenséges viszonyban állottak. Ebbe a pápa nem akart beleegyezni, s hogy megmeneküljön követeléseiktől, otthagyta másodszor is Rómát, s miután egy ideig Olaszország külömböző helyein tartózkodott, Franczia-országba ment.[3]

Bernát értesülvén a dolgok állásáról, megkezdte működését a pápa érdekében. Ekkor irta leveleit Konrád császárhoz és a rómaiakhoz, melyekről már fentebb volt szó.[4] De a leveleknek nem volt foganatja. A rómaiak rájuk sem hederitettek, folyt a viszály tovább. Konrád császárnak figyelmét pedig teljesen lekötötte egy új mozgalom, mely minden más ügyet háttérbe szoritott. E mozgalom, melyben sz. Bernát oly kiváló működést fejtett ki, mely egész Európát feltüzelte, fellelkesitette, e mozgalom — a második keresztes hadjárat volt.

A jeruzsálemi királyság a XII. század elején már teljesen elhanyatlott. A mozlimek előnyomulása, melyet még a keresztényeknek egymás közti viszályai is megkönyitettek,

---

[1] Giesebrecht Kaiserzeit IV. 225.

[2] Giesebrecht i. m. IV. 226. A feltételek, melyek mellett a béke létrejött, a következők voltak: a patriciatus, melyet felállitottak volt, eltöröltetik, a praefectura helyreállittatik, a senatus megmarad, de investituráját a pápától nyeri.

[3] Giesebrecht i. m. IV. 226.

[4] Bresciai Arnoldnál.

gyors és feltarthatatlan volt. Jóllehet a keresztények birtoka a keleten mindinkább összébbszorult, komoly veszély csak akkor fenyegette őket, midőn Imad Eddin Zenki 1144. december havában Edessát elfoglalta. Edessa elfoglalása által Antiochia és a többi városok, melyek még a keresztények birtokában voltak, erősen fenyegetve voltak. A keresztények panaszai s segélykérelmei nyugaton élénk viszhangra találtak, úgy a pápánál, mint különösen Franciaországban. A franciák már csak azért is érdekelve voltak, mert úgy a jeruzsálemi királyság franczia eredetü volt, mint franciák birták ott a legtöbb hübéri birtokot is. Igy keletkezhetett III. Lajos lelkében azon gondolat, hogy keresztes hadjáratot fog inditani a szent földre.

Időközben a pápa III. Eugen maga vette kezébe a keresztes hadjárat ügyét. Hugo de Gabula püspök ösztönzésére kiadta a »Quantum praedecessores« bullát, melyet a franczia királyhoz intézett, s melyben őt a keresztes had megindítására buzditotta. Mielőtt tovább mennék, pár szót akarok mondani ezen bulla mivoltáról és datálásáról.

A »Quantum praedecessores« bullát Freisingi Ottóból ismerjük, ki azt I. Frigyes császár tetteiről irt munkájába felvette.[1] Maga a bulla kétféle variatioban van meg, mindkét izben két különböző helyről keltezve. Az egyik kelt Vetrellaban deczember 1-én, a másik Trastevereben márcz. 1-én 1146-ban.

De ez év kétes. Valószinübb az 1145. év, amire két bizonyiték hozható fel. Eugen pápa, itinerariuma szerint, 1145. nov. 17—22-ig Viterboban tartózkodott. Deczember 1-től 16-ig bezárólag Vetrellaban kelnek oklevelei.[2] Vetrella Viterbotól nincs távol, s igy a bulla ott kelhetett deczember 1-én, 1146-ban ugyancsak itinerariuma szerint,[3] május végétől 1147. január elejéig Viterboban székelt. November 28-án Viterboban kelt egy oklevele. Miután pedig a bulla decz.

[1] Ottó ep. Freising. Gesta Fried. I. imp. lib. I. c. 35.

[2] Itinerariumára nézve Jaffé Reg. I² 8795—8808.

[3] Ugyanott 8923—8991 sz.

1-én kelt Vetrellaban, ezt csak úgy fejthetnénk meg, hogy a pápa azon 4 nap alatt, mely nov. 28 és decz. 1-je között fekszik Viterboból Vetrellaba s onnan ismét visszament volna. Ez ugyan lehetséges, de akkor azt kellene mondani, hogy a pápa ép ezen bulla kiadása végett ment Vetrellaba, ami bizony nem épen valószinű.

De másodszor 1145 mellett bizonyit azon körülmény, hogy ha a bulla 1146. decz. 1-én lett kiadva, akkor ez az ugyanaz évi márcz. 1-én kelt bulla megujitása lenne, miután mindkét bulla lényegileg egymással megegyezik. De a márczius 1-én kelt bulla csak folyománya a III. Lajos által inscenált keresztes mozgalomnak. Ezen 9 hónap alatt (1146. márcz. 1-től—decz. 1.) a mozgalom a keresztes hadjárat érdekében már megindult,[1] s Lajos király már kiterjedt actiot fejtett ki ez ügyben, s ha a márcziusi bulla őt ezért nem említi, mért hányja neki egyszerre szemére a deczemberi bulla álhatatlanságát. Azon föltevésnek, hogy a király buzgalma e 9 hónap alatt kifejtett actioban alábbszállt és ennek felbuzditására adatott ki a deczemberi bulla, az emlékek tanubizonysága mond ellent. Így tehát azon nézet bir legnagyobb jogosultsággal, mely a bullát 1145. decz. 1-én mondja keltezettnek. E dátumot illetőleg rendkivül nagy terjedelmű irodalom keletkezett. A középkor történetével foglalkozó történészek legnagyobb része hozzászólt e tárgyhoz, részint önálló munkákban, részint apróbb folyóiratokban megjelent értekezésekben. A főbbek véleménye a következő: Kugler először 1146. deczember 1-ét mondta a dátumnak, később ezt visszavonta s 1145. decz. 1-ét ismerte el, azon megjegyzéssel, hogy a király csak akkor kapta meg a bullát, midőn a bourgesi gyülés már össze volt hiva. Neumann 1146. decz. 1-re, Giesebrecht 1145. decz. 1-re teszi, Bernhardi Giesebrecht datálást fogadja el, Küffer szintén 1145-öt fogadja el.[2]

---

[1] L. ep. S. B. 247. §. 2.

[2] A második keresztes hadjáratot tárgyaló főbb munkák a következők: *Sybel*: Über den II. Kreuzzug. Kleine hist. Schriften I. 413. *Kugler*:

Nem akarok itt tovább kiterjeszkedni e dátumot illetőleg, sem az irodalmi polemiát, sem a felhozott okokat nem szándékozom tárgyalni. Ez messze elvezetne tárgyamtól és egyáltalában nem illenék ez értekezés keretébe. E helyett felveszem a dolgok egymásutánját, amint azok lefolytak.

1145. decz. 1-én a pápa kiadja Hugo de Gabula ösztönzésére a »Quantum praedecessores« bullát.[1] Még mielőtt ezen bulla a franczia király kezeihez jutott, vagy talán még mielőtt kiadatott volna, Lajos karácsony napjára egy gyülést hivott össze Bourgesbe. Miután itt a király magát megkoronáztatta, a gyülésen egybegyültek a szentföld ügyét fogták tanácskozás alá. Lajos kijelenté országa rendeinek, hogy elhatározott szándéka a szentföldre kereszteshadjáratot inditani. A király ezen kijelentését a rendek vegyes érzelmekkel fogadták. Egy része örvendett rajta, de a legnagyobb részben aggodalmakat keltett.

Miután így a vélemények, nézetek megoszoltak, sőt a nagyok egy része határozottan ellenezte is a király szándékát: elhatározták, hogy sz. Bernáthoz fognak fordulni tanácsért, kit már régóta Franciaország orakulumának szoktak volt tekinteni.[2] Bernát maga sem mert ily fontos ügyben

---

Studien zur Geschichte des 2. Kreuzzuges Stuttgart 1866. *Kugler:* Anal. zur. Gesch. d. II. Kreuzzug. Tübingen 1878. *Kugler:* Neue Analecten z. G. d. II. Kr. ib. 1883. *Giesebrecht:* Kaiserzeit IV. kötet. *Neumann:* Bernhard von Clairvaux und die Anfänge des 2. Kreuzzug. Heidelberg 1882. *Bernhard:* Jahrbücher des dt. Reiches u. Konr. III. Leipzig 1883. *Vacandard:* Saint Bernard et la second croi sade. (Revue des Questions Historiques XX. 398—457.) — *Vacandard:* Ugyanazon thémáról a: Précis hist. anal. des trav. de l'acad. de Rouen 321—92.

[1] Eugen pápának a keresztes hadjáratot illető bulláiról értekezett Pflug-Hartung: Ueber mittelalterliche Briefe, im Besonderen über zwei Kreuzzugsbreven Papst Eugen's III. a Forschungen zur deutschen Geschichte 24, 198—202. Mon. Végeredmény Pflug-Hartungnál az, hogy mindkét bulla valódi, s hogy mint »Original Ausfertigungen« hagyták el a pápai kanczelláriát. Ugyanezen értekezésében szól II. Incze pápának sz. Bernát részére adott privilegiumáról (Ep. S. B. 352), melyet ő otromba hamisitásnak tart.

[2] Vajjon Bernát ott volt-e Bourgesben, az nem bizonyos. Neumann: Bernhard von Clairvaux und die Anfänge des zweiten Kreuzzuges a 10—14. lapokon azt bizonyitja, hogy nem volt ott.

határozott tanácsot adni. Ezért a pápához utasitá a rendeket. Erre elhatároztatott, hogy egy követséget küldenek a pápához, 1146. husvétra pedig egy új gyülést hirdetnek Vezelayba. A követség Eugenhez el is ment, ki a király szándékát a szentföldre menni örömmel fogadta, megdicsérte s egyszersmind 1146. márcz. 1-én mult évi bulláját megújitotta s meghagyta Bernátnak, hogy hirdesse a keresztes hadjáratot.

Husvét napján (márcz. 25-én) megnyilt a gyülés Vezelayban. Maga Bernát is megjelent, s megkezdette prédikációit. Óriási lelkesedés fogadta, a király és nemeseinek s lovagjainak nagy száma felvette a keresztet. A nép követte a példát, s oly nagy volt a lelkesedés, hogy Bernát kénytelen volt ruháit szétvagdalni, s azokból kereszteket készitteni.[1]

Nemsokára elterjedt a mozgalom egész Franczia-országra. Sőt Németországban is mutatkozni kezdett, s rövid idő alatt óriási kiterjedést nyert itt is. A rajnai tartományokban a mozgalom főterjesztője egy bizonyos Radulf volt, ki annál nagyobb viszhangra talált, mert a zsidók elleni üldözést is provokálta. Rövid idő mulva a zsidók üldözése a rajnai vidékeken kitört: az üldözöttek a királyhoz s egyes fejedelmekhez fordultak segélyért, de ezektől csak igen csekély oltalmat nyertek.

Midőn ezen dolgok sz. Bernát tudomására jöttek, ez igen megijedt rajtok. Ámbár eleintén csak Francziaországban szándékozott a keresztet hirdetni, ezen németországi mozgalom által rábiratva Németországba is átment.[2] De előbb egy nyilt levelet intézett a német papsághoz és néphez, melyben a keresztes hadjárat iránti lelkesedést növelni igyekszik, s egyszersmind a zsidók üldézésétől visszatartani akarja a népeit.

De biz a zsidóüldözés tovább folyt. Ezért Bernát személyesen ment el Németországba, Mainzban találkozott Radulffal, s rábirta, hogy hagyjon fel izgatásával. Némi

[1] V. ö. S. B. ep. 247.

[2] Neumann i. é. 36. old.

fáradsággal sikerült is ezt neki elérni, s most ő maga kezdte a keresztet hirdetni.

Mainzból Bernát Frankfurtba ment, hogy ott Konrád német császárt, kivel ott találkozott, rábirja a keresztes hadjáratra.[1] Konrád tisztelettel fogadta ugyan, de nem volt hajlandó Bernát felhivásának engedni. Bernát erre ott hagyta Frankfurtot s Németország egy részét beutazva, hirdette a keresztes hadjáratot.[2] Deczember 24-én Speyerbe érkezett, s itt ismét találkozott a császárral. Még aznap[3] beszédet tartott Konrádhoz, felszólitván őt, hogy vegye fel a keresztet. Konrád, kit ekkor a Roger sicziliai király ellen inditandó hadjárat foglalt el,[4] nem vette figyelembe a felszólitást. Bernát hallgatott. Deczember 27-én János evangelista napján, reggel egy magánbeszélgetésben újra rá akarta birni a császárt a keresztes hadjáratra. Ez megigérte, hogy övéivel tanácskozni fog ez ügyben. De Bernát ezzel nem elégedett meg. Miseközben egyszerre, szokása ellenére szót kért, hogy, mint mondá, ne muljon el a nap szent beszéd nélkül. A császárhoz intézte beszédét, szeme elé tartotta mindazon jótéteményeket, melyekben őt Isten részesitette. Kérdezé, hogy miként fog ezekről az utolsó itélet napján Isten szine előtt számot adni. Ez hatott. A császár késznek nyilatkozott a keresztes hadjáratra,[5] azonnal felvette a keresztet, s átvette Bernát kezeiből a zászlót. Példáját követte unokaöcscse Frigyes és a fejedelmeknek és országnagyoknak óriási tömege. Így a nép örömujjongása közben Konrád is meg lett nyerve az ügynek.[6]

---

[1] »Cum in regno Teutonicorum verus crucis servus Bernardus verbum crucis annuntiaret, necesse fuit ut regi Conrado pro quodam pacis negotio loqueretur. Occurrit autem Franckevoert.« Vita S. B. I. lib. VI. pars I. c. 1.

[2] Hogy merre ment, arra nézve felvilágositást ad utirendje a Vita I. l. VI. pars. I. c. 1—4-ben.

[3] »Vigilia fuit dominicae Nativitatis« Vita I. lib. Vl. p. I. c. 4.

[4] Giesebrecht, Kaiserzeit IV. 252. old.

[5] »Agnosco prorsus divina munera gratiae — mondta a király — nec deinceps, ipsa praestante, ingratus inveniar: paratus sum servire ei, quandoquidem ex parte ejus submoneor.« Vita I. lib. VI. p. I. c. 4.

[6] A speyeri dolgokat illetőleg l. a vita idézett helyét.

Január 3-án Bernát elhagyta Speyert s Alsó-Lotharingia felé ment. Utját életiratának VI. könyvéből, az u. n. »Miracula per Germaniam, Belgium Galliamque patrata«-ból tudjuk.[1] E szerint január 3-án Wormsban, 8-án Peckenbachban volt, innen pedig elindulva Coblenz, Remagen, Köln, Braunveiler, Jülich, Aachen, Lüttich, Huy, Gembloux Villars, Mons, Valenciennes, Cambray, Valcella, Leon, Rheims városokat érintve február 2-án Chalons-sur-Marneba érkezett. Itt Lajos király és országának nagyjai ép összegyültek a keresztes hadjárat felől tanácskozni,[2] s azt határozták, illetve vették tudomásul, hogy a német sereg szárazon fog menni, az indulás ideje pedig húsvét lesz.[3]

Febr. 6-án megérkezett Bernát Clairvauxba.[4] Megnyugvással tekinthetett vissza eddigi működésére. A német császár és a franczia király a hadjáratnak megnyerve, a nép fellelkesitve: valóban Bernát meg lehetett munkájával elégedve.

De nyugalmat most sem talált. Febr. 16-ára Lajos gyülést hirdetett Etampesba, hogy a franczia sereg útjáról határozzanak. Roger szicziliai király és a görög császár felajánlották a királynak a területükön való átvonulást. De a határozat olyképen szólt, hogy a franczia sereg is követni fogja a németet Magyarországon és a görög birodalmon keresztül, az indulás ideje pedig junius 8-ra, pünkösdre határoztatott.[5]

Németországban ezalatt az ügyek következőkép folytak

[1] Küffer: Der heilige Bernhard von Clairvaux cz. monographiája I. történetében a »miracula« hitelességét elismeri. Druffel megtámadja Küffert, s igyekszik lerontani állitását a »Göttingische Gelehrte Anzeiger«ben 1888. év, I. 1—26. Erre Küffer felel s védi álláspontját a »Historisches Jahrbuch der Görres Gesellschaft« IX. kötet. 1888. 48—490 llon. Küffernek úgy látszik egyik főargumentuma, hogy a Liber miraculorum hitelessége mellett bizonyit annak egyszerű stilusa is; Druffel szerint ez igen subjectiv felfogás, s hozzáteszi, hogy a liber miraculorum szerzői Bernátot vakon tisztelő férfiak voltak.

[2] L. az idézett lib. VI. pars II. c. 7—9, pars III. c. 10—13.

[3] Ugyanott pars III. c. 13. §. 42.

[4] Giesebrecht, Kaiserzeit IV. 258.

[5] Vita i. h. c. 13.

le. Bernát, midőn Speyerből elindult Ádám ebrachi apátot bizta meg, hogy helyette Németországban, különösen Bajorországban s a Frankföldnek keleti részén a keresztet hirdesse. 1147. febr. havában Konrád birodalmi gyűlést tartott Regensburgban, melyen Ádám is jelen volt. Utóbbi itt felolvasta a pápának s Bernátnak leveleit a keresztes hadjáratot illetőleg. Az eredmény az volt, hogy a jelenlevők közül azok, kik eddig még nem határozták el magukat a keresztes hadjáratra, most felvették a keresztet.[1]

Konrád császárnak elhatározásával a szent földre menni, a pápa semmikép sem volt megelégedve. Mindazon reményei, melyeket Konrád olaszországi hadjáratába helyezett a pápai hatalom visszaállitását illetőleg, most Isten tudja mikor voltak teljesülendők. Mihelyt tehát a speyeri dolgokról értesült, levelet irt Konrádhoz, melyben szemrehányásokat tett neki, hogy ily fontos ügyben az apostoli szék megkérdezése nélkül határozott. Konrád április 18-ára Strassburgba hivta a pápát, hogy ott együttesen intézkedjenek az egyházat és államot közösen érdeklő ügyeket illetőleg, de a pápa megjelenését kereken megtagadta.[2]

Márczius 19-re Konrád császár birodalmi gyűlést hivott össze Frankfurtba. Tanácskozás tárgyát a keresztes hadjáratra való előkészületek tették. Bernát is jelen volt e gyűlésen, melyen újból elhatároztatott, hogy a keresztes sereg Magyarországon keresztül szárazföldön fog vonulni, még pedig a franczia sereg előtt. A két sereg Konstantinápolyban volt egyesülendő. A német sereg gyülhelyéül Regensburg, indulási idejéül május közepe határoztatott.[3]

A frankfurti gyülésen azonkivül még egy más ügyet is döntöttek el. A keresztesek egy része, különösen a szászok, a még pogány vendek ellen akartak menni. Bernát ebbe kénytelen volt beleegyezni, kijelentvén, hogy azok, kik a vendek ellen mennek, ép oly búcsúban részesülnek, mint a szentföldre menők. Bernát ez ügyet illetőleg egy

[1] Giesebrecht i. h. 258.

[2] Giesebrecht u. o. 257.

[3] Giesebrecht i. h. 255—256.

manifestumot is adott ki, mely szerint a búcsú csak azon esetben nyerhető meg, ha a keresztesek kitartanak addig, mig vagy az egész vend népség meg van semmisitve, vagy a kereszténységnek megnyerve. Időpontul a hadjárat megkezdéséhez junius 29-e, gyülhelyül Magdeburg tüzetett ki.[1]

A keresztes hadjárat most már megvalósuláshoz közeledett. Az előkészületek már mindkét birodalomban serényen folytak, a hadak már gyülekezni kezdtek mindkét helyen. Junius 8-án a német sereg, 11-én a franczia király is megindult sz. Denisből, miután a pápa áldása mellett átvette annak kezeiből az oriflammot és a zarándoktáskát.

A második keresztes hadjárat lefolyását nincs szándékomban itt elmondani. Tudjuk, hogy a hadjárat szerencsétlenül ütött ki. A közvélemény Bernátot okozta ezért, s heves támadásokat intézett ellene. Ezen támadások inditották őt arra, hogy később »De consideratione« czimü művében, melyet élte alkonyán irt, védje magát ezek ellen. E művéről még talán lesz alkalmam beszélni, s akkor ezen védekezésről is meg fogok emlékezni.

A franczia keresztes hadnak elindulása után Eugen pápa Adalbero trieri érsek felhivására Trierbe utazott. Kiséretében nagy számmal voltak bibornokok, püspökök, maga sz. Bernát is oldala mellett volt. Eugen november 30-án vonult be Trierbe, hol ünnepélyesen fogadtatott, s körülbelül három hónapot töltött. Ez idő alatt Adalbero rendkivüli fényt és pompát fejtett ki a pápa tiszteletére. Ünnepély ünnepélyt ért.[2]

De ez ünnepélyek mellett komoly dolgok is tárgyaltattak. A frankfurti gyülésen a király távollétére általános béke hirdettetett ki, de ez — mint rendesen — nem tartatott meg. Már a pápának trieri tartózkodása előtt viszályok törtek ki Henrik namuri gróf és a verduni püspök, nemkülömben a lothringeni herczeg és a touli püspök között. A pápának sikerült sz. Bernát közbenjárasa mellett a verduni

[1] Giesebrecht u. o. 259.

[2] Giesebrecht i. m. 259—260.

viszályt megszüntetni, s egyébként is a béke érdekében intézkedni. Csakhogy persze ezen intézkedéseket nem sokáig respektálták.[1]

Ugyancsak Eugen pápának trieri tartózkodása alatt sz. Hildegard prófétanőt illetőleg is hozatott határozat, mely Hildegard védelmét célozta elleneivel szemben.[2]

Hildegard atyja Beckelheimi Hildebrecht volt, ki a sponheimi gróf udvarában lovag volt. Hildegard 1097-ben született, s már ifju korában nevelés végett a Disibod hegyen levő kolostorba adatott. Nagynénje Jutta e kolostor apátnője volt, s maga Hildegard is nemsokára felvette a fátyolt. Nagynénje halála után a kolostorban maradt a Disibod hegyen, azután a Bingen mellett fekvő Rupperthegyre vonult; ott egy ideig mint remete élt, később kolostort alapitott, melynek első apátnője lett. Meghalt ugyancsak ott 1179-ben.

A mi Hildegard egyéniségét illeti, arról röviden a következőket mondhatjuk. Hildegard Németországra körülbelül ugyanaz volt, ami sz. Bernát Franciaországra, sőt prófétai tehetsége folytán tán még nagyobb. Visioi s a kinyilatkoztatások, melyekben a vallási titkok és igazságok előtte felfedeztettek, okozták azt, hogy a vallást illetőleg mély ismeretet tulajdonitottak neki. Ezért fordultak hozzá mindenünnen felvilágositásért egyházi ügyekben, sőt nemcsak ezekben kérték ki Hildegard tanácsát. Levelei igen érdekes anyagot szolgáltatnak e tekintetben, melyre azonban bővebben nem terjeszkedhetem ki.

Hildegard ugyanazon buzgalommal égett a vallás és az egyház iránt, mint sz. Bernát, s így hasonló nézetei voltak az egyházi élet pusztulását, a hierarchia elfajulását illetőleg. De mint nő nem igen jutott oly helyzetbe, hogy ezen nézeteit nyilvánithassa. Legfölebb akkor, mikor tanácsát kikérték, nyilvánithatta nézeteit. Ő is mint Bernát meg volt győződve,

---

[1] Giesebrecht i. h. 312.

[2] L. Ellendorf »Der hl. Bernhard von Clairvaux und die Hierarchie seiner Zeit« cz. műve függelékét.

arról, hogy az emberiség java az egyháztól függ nagy részben és hogy az egyház üdve leginkább vezetőitől függ. Az egyháznak szeme előtt lebegő romlása inditotta tehát őt azon nyilatkozatokra, melyeket egyes alkalmakkor a pápáknak tett. De sokkal jobban rajzolja a német egyház állapotait, melyeket személyes tapasztalatból is ismerhetett. Több levelében vázolja akkori állapotát a clerusnak, mely megfosztja az egyházat azon ékességtől, melyet fiai erényeiben bir, s melynek legdrágább ékességének kellene lennie.[1]

Sz. Bernát Hildegardról első németországi útja alkalmával hallott. Ekkor egy levelet intézett hozzá, melyben szerencsét kiván neki Isten kegyelméhez, melylyel bir, s figyelmezteti őt, hogy e kegyelmet alázattal és áhitattal fogadja, de különben semminemü tanácsot és tanitást nem ad neki, mert ugyan mi helye is lenne ennek ott, hol eo ipso »interior eruditio est, et unctio docens de omnibus.« Mondják, hogy a Szentlélek világossága folytán tudomással bir arról, mi az emberi erőket felülmulja. Kéri őt, hogy emlékezzék meg Istennél róla és övéiről, mert meg van győződve, hogy ha lelke Istennel összeköttetésbe lép, sokat használhat nekik.[2]

Úgy látszik Hildegard némelyek részéről támadásoknak is volt kitéve. Legalább Eugen pápa[3] Bernát kérelmére, hogy ellenségei támadásai ellen védve legyen, megbizottakat küldött Hildegardhoz, iratait magához hozatta, s nyilvánosan felolvastatta, azokat megerősitette, meghagyván egyszersmind, hogy Hildegard és az apáczák a szent Benedekrend szabályai szerint éljenek.[4]

1148. februárban Eugen elhagyta Triert, Metz és

---

[1] V. ö. Ellendorf i. m.-val.

[2] Ep. S. B. 366.

[3] Giesebrecht i. h. 313. Jaffé Reg. No. 9188. Hildegardi praepositae parthenonis Montis S. Roberti »gratiam Dei, qua secreta videat et intelligat, gratulatur« et secundum S. Benedicti regulam cum sororibus vivendi facultatem concedit.

[4] Otto Freising. Gesta Frid. lib. I. c. 48 (46) »ab adolescentia usque ad ultimam senectutem in diversis Galliae locis philosophiae studium colens.«

Verdunon keresztül Rheimsbe ment, hova az eredetileg Troyesbe összehivott zsinat gyült egybe.

Márczius 21-én megnyitotta a pápa a zsinatot. Nem akarok részletekbe bocsátkozni, a zsinaton tárgyalt dolgokról szólva. Itt még csak Gilbert de la Porrée ügyét akarom pár szóval emliteni, mint aki ellen sz. Bernát vitte a szót.

Gilbert a theologia dialektikus irányának egyik kiváló képviselője volt. Ez irány Abälard elitélésével ugyan nagy csapást szenvedett, de azért korántsem enyészett el egészen. Maga Gilbert úgy philosophiailag, mint dialektikailag igen képzett ember volt.[1] Később a theologiára adta magát, s e téren is meglehetős hirnévre tett szert.[2] A hierarchiai rangfokozatban is gyorsan emelkedett; ez időben, midőn ügye a rheimsi zsinat előtt tárgyaltatott, poitiersi püspök volt.[3]

A mi Gilbert theologiai nézeteit illeti, azokat itt nem részletezem; sokkal subtilisebb distinkcziókkal foglalkoznak azok, az Isten lényegét, a Szentháromság titkát stb. illetőleg, hogysem azok ismertetésével a mai olvasók türelmét igénybe vehetném.

Gaufrid a későbbi clairvauxi apát két iratban is foglalkozik Gilbert de la Porrée tanainak, nézeteinek a rheimsi gyülésen történt tárgyalásával.[4]

Freisingi Ottó szintén fenntartott egyes tételeket Gilbert tanaiból.

Gilbert de la Porrée ellen legelőször két poitiersi pap lépett fel,[5] kik őt a pápánál bevádolták. A pápa megigérte nekik, hogy ha Francziaországba érkezik, az ügyet meg fogja

---

[1] » in sacris litteris plurimum exercitatus.« Vitat I. S. B. lib. III. c. V. §. 15.

[2] Ugyanott.

[3] E két irat: »Gaufridi epistola ad Albinum Cardinalem et Episcopum Albanensem, de condemnatione errorum Gilberti Porretani.« S. B. Opp. III. 1452—1458 és »Libellus contra capitula Gilberti Pictav. Episcopi.« Ugyanott 1458—1473.

[4] 7. h. 1473.

[5] »a duobus archidiaconis suis, id est Arnaldo et Kalone . . . . . interposita appellatione« Otto Freising. Gesta Frid. lib. I. c. 48. (46)

vizsgálni.[1] Időközben rábirták sz. Bernátot is, hogy lépjen fel Gilbert ellen.[2] Bernát ezt megigérte. Már 1147-ben a saint denisi kolostorban husvétkor tartott zsinaton kezdték Gilbert ügyét tárgyalni, és Bernát már ekkor fellépett ellene, de az ügyet végre is elhalasztották az 1148-iki rheimsi zsinatra.

A rheimsi zsinaton aztán alaposan vették elő Gilbert ügyét. A dolgok lefolyására a historia pontificalisnak illető helyei vetnek világot. Ezek szerint Bernát a franczia egyháznagyoknak egy ad hoc egybehivott privát-értekezletén Gilbert egyes tételeit felolvastatván, saját nézeteit állitotta velök szembe. Czélja az volt, hogy az értekezlet tagjait így a maga részére lekösse. De ebben az értekezlet egy tagja, Róbert du Bois, chalons sur-marnei archidiakonus által megakadályoztatott, ki azt vélte, hogy nem szabad elévágni a pápa és a zsinat határozatának. A nyilvános tárgyalás alkalmával azután Gilbert késznek nyilatkozott iratai inkriminált helyeinek kijavitására. A pápa felolvasta a szent Bernát által szerkesztett hitvallást, melyet a franczia püspökök is magukévá tettek, s kérdé Gilbertet, valjon elismeri-e azt? Gilbert erre igenlőleg felelt. Erre a pápa meghagyta neki, hogy ezen hitvallás nyomán tévedéseit javitsa ki.[3]

Gaufridnak Albinohoz intézett levelében a tárgyalások menete némileg másképen van feltüntetve. E szerint miután a disputatio már két napig tartott, a bibornokok itéletet akartak hozni. Erre Bernát egy gyülekezetet hivott össze, melyben egy confessio fideit olvasott fel, melyet a gyülekezet elfogadott, s megbizottjai által átnyujtott a pápának. A pápa e confessio fideit magáévá tette,[4] s itélete úgy hangzott, hogy Gilbert tanai elvetendők, munkái pedig kijavitandók. Gilbert ezt magának követelte, de a pápa

---

[1] » . . . Romanus antistes . . . breviter respondit, se Gallias introire ibique de hoc verbo . . . planius velle cognoscere . . . « Ugyanott.

[2] Ugyanott.

[3] Historia pontificalis c. 8. Mg. SS. XX. kötet.

[4] Ezen confessio, vagy symbolum fidei következőkép hangzott: I. Credimus et confitemur simplicem naturam divinitatis Deum esse, nec aliquo sensu catholico posse negari, quin sit Deus divinitas, vel divinitas Deus.

kimondotta: »Non vobis haec correctio committetur.«[1] Bármelyik relatiot tekintjük is, látjuk, hogy a dolog azzal végződött, hogy Gilbert tanait visszavonta. Sz. Bernátnak itt ép úgy, mint annak idején Abälard ellen, kiváló szerep jutott. Ő szerkesztette a confessio fideit, melyet a pápa elismert, s részben az ő működése eredményezte, hogy Gilbert tanait visszavonta.

Ujabban Tournier ismertetett egy névtelen szerzőtől eredő munkát, mely munka megtámadja sz. Bernátot és Petrus Lombardust, ki gáncsolta Gilbertet, különösen ennek a trinitas dogmáját illető nézeteit. Az anonym szerző munkájának czime: »Liber de vera philosophia«, s 12 részre van osztva. A czél, mely miatt ezen munka iratott, Tournier szerint »de faire connaitre la vraie foi, tombée dans un oubli presque universel.«[2]

De persze, ma e munkának értéke alig van.

(Vége köv.)

---

Sicubi vero dicitur, Deum sapientia sapientem, magnitudine magnum, aeternitate aeternum, unitate unum, divinitate Deum esse, et alia hujusmodi; credimus non nisi ea sapientia, quae est ipse Deus, sapientem esse; non nisi ea magnitudine, quae est ipse Deus, magnum esse; non nisi ea aeternitate, quae est ipse Deus, aeternum esse; non nisi ea unitate, quae est ipse Deus, unum esse; non nisi ea divinitate Deum, quae est ipse, id est se ipso, sapientem, magnum, aeternum, unum Denm.

II. Cum de tribus personis loquimur, Patre, Filio et Spiritu sancto, ipsas unum Deum, unam divinam substantiam esse fatemur: et e converso, cum de uno Deo, de una divina Substantia loquimur, ipsum unum Deum, unam divinam subtantiam esse tres personas profitemur.

III. Credimus solum Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum aeternum esse, nec aliquas omnino res, sive relationes, sive proprietates, sive singularitates, vel unitates dicantur, et hujusmodi alia, adesse Deo, quae sint ab aeterno, quae non sint Deus.

IV. Credimus ipsam divinitatem, sive substantiam divinam, sive naturam dicas, incarnatam esse, sed in Filio. L. Gaufried: Libellus in Gilbertum Porretanum, a végén »symbolum fidei etc.«

[1] Gaufridi epistola ad Albinum §. 8.

[2] Tournier munkájának czime: Un adversaire inconnu de s. Bernard et de Prierre Lombard. Megjelent a Bibl. de l'école des chartes 47. köt. 394—418. lapon. A könyvet magát a 402—417 llon ismerteti, az idézett szavak a 401. old. vannak.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás.)

b) A régeni kerület plébániái.

1. Akna, Hakna = *Szász-Akna*, Kolozsmegyében, Mező-Erked fiókja. Papja 1332—1334-ban Helvik, ki fizetett I. 1 kuntin, ismét 1 lotto és fél kuntin ezüstöt; II. 3 sektint, III. Gerard pap 1334-ben fizetett 3 garast, ismét 3 garast; IV. 3 garast és 2 régi banalist.

2. Alba Ecclesia, Alba Ecclesia de Királya = *Fejér-Egyház*, Besztercze-Naszódmegyében, Besztercze fiókja. Papja Fricho fizetett I. fél ferto ezüstöt; III. Titzmann fizet 8 garast, ismét 4 garast; IV. Tillmann 10 garast, ismét 10 régi banalist és 2 garast. V. Titzmann fél ferto ezüstöt, 1 sektint és 1 garast 1332—1336-ban. Úgy látszik a pap nevei azonosok.

Arnolfaya, lásd Renolfaya.

Arnoldi villa, lásd Renolfaya.

Bacus, lásd Batus.

3. Batus, Bacus = *Bátos*, Kolozsmegyében, ma Teke fiókja. Papja Albert fizetett I. 1 és fél ferto ezüstöt; ismét 45 régi banalist: III. 30 régi banalist, ismét 16 garast; ismét IV. 1 ferto és 1 sektin ezüstöt, 1332—1335-ben.

4. Bonther; ma ismeretlen. 1334-ben Lampert nevü papja fizetett III. 24 denárt. Lehetne talán *Benczencz* is, a gyula-fehérvári kerületben, csakugyan ottan is Lampert nevü pap lévén ezen időben.

Boyano, lásd Soyano.

5. Bulhard, Bohard; ma ismeretlen. Miklós nevü pap fizetett a VI-ik évben 32 denárt 1335-ben.

6. De Cladino, Eledyno, Gladino, Gleamo, Gledyno = *Komlód*, Kolozsmegyében, Mező-Erked fiókja. Henrik nevü papja fizetett I. 14 régi banalist, ismét 6 régi banalist; II. 1 lotto ezüstöt; III. »pro tribus annis« 6 garast, ismét 2 garast; IV. 6 régi banalist, 1332—1335-ig. 1335-ben az erdélyi káptalan birtoka, mit nehogy Oroszfay János a királytól valamiképpen magának megszerezzen, ellene a káptalan protestátiót jelentett. (Cista Capituli 6. num. 18.) A harmadik évben történt befizetés azon megjegyzése, »pro tribus annis« azon sejtelemnek ad helyet, hogy itten tán két plébánosról és két plébániáról van szó. Lehet, hogy valamely tétel Gelédenyre vonatkozik, ami alább, a 10. pont alatt áll.

7. Dedrog, Drad, Dydrag, Dydrad = *Dedrád*, Kolozsmegyében, Szász-Régen fiókja. Papja János fizetett I. 1 fertót ezüstben, ismét 3 lottot; II. 12 régi banalist; III. fél fertót, ismét 7 régi banalist és 11 verőczeit; IV. 7 kuntint 1332—1335-ig. 1444-ben ezen községben plébános Miklós. (Miscell. III. fasc. 3. num. 16.)

Drad, lásd Dedrog.

Dydrad, Dydrog, lásd Dedrog.

Echtorf, lásd Reynolfaya.

Eledyno, lásd Cladino.

8. Erkud, de Ercuntino, Erkundino, Erkuntino = *Mező-Erked*, Kolozsmegyében. Papja Jakab fizetett I. 5 kuntin ezüstöt, ismét 13 új és 11 régi banalist; II. 3 sektint; III. 2 garast, 1332—1335-ig.

Erkundino, Erkuntino, lásd Erkud.

Ermenus, lásd Ormenus.

9. Gindusdorf; ma ezen helynév ismeretlen. Hermann papja 1332-ben fizetett 2 és fél kuntin ezüstöt.

Gladino, lásd Cladino.

Gleamo, lásd Cladino.

Gledyno, lásd Cladino.

10. De Gledyno, de Kledyn, de Oledyno = *Geledény*, Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. Papja Konrád

fizetett I. 1 lotto, ismét 1 lotto ezüstöt; IV. János pap pedig fizetett 3 garast, 1332—1335-ig.

11. Guypsa, Gypsa = *Dipse,* Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. Papja Tychmann, (más helyett Titzmann) fizetett I. 7 lotto ezüstöt, II. 1 és fél ferto ezüstöt, III. 20 garast, 1332—1334-ben.

Gypsa, lásd Guypsa.

Hakna, lásd Akna.

Hermenus, lásd Ormenus.

12. Idech, Ydeth superior = *Felsö-Idecs,* Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. János nevezetü papja fizet I. 14 régi banalist, ismét 14 régi banalist; II. 1 sektint; III. 1 garast. IV. 6 régi banalist, 1332—1335-ig.

13. Idech, Ydech inferior = *Alsó-Idecs,* Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Simon 1332—33-ban fizet I. 12 régi banalist, ismét 10 régi banalist; II. Konrád fizet 6 régi banalist; III. 1 garast. IV. 2 garast 1333—35-ben. Alsó-Idecs papja 1444-ben Imre volt, kit az erdélyi püspöki hivatal Miklós dedrádi pappal együtt biztosokul kiküldött Szász-Régenbe, hogy onnan Bertalan nagyfalvi plébánost, ki a jus parochialét bitorolta, távolitsák el. (Miscellaneorum III. f. 3. num. 16.)

14. Ida, Joda, Yda = *Nagy-Ida,* Kolozsmegyében, Teke fiókja. Papja Miklós fizetett I. 1 ferto, ismét 1 ferto ezüstöt; II. 50 régi banalist; III. 12 garast, ismét 11 garast; IV. 21 régi banalist és 12 verőczeit. 1332—1335-ben.

15. Kathana, Kachana, Chachana = *Katona,* Kolozsmegyében. Papja volt Péter, ki fizetett I. 30 lotto ezüstöt, 30 liliomos denárt és 4 régi banalist; II. 19 denárt; III. 7 garast, 1332—1334-ben.

16. Kamaras = *Puszta-Kamarás,* Kolozsmegyében, Katona fiókja; papja Mihály csak 1334-ben fizet 3 garast.

Kledyn, lásd Gledyno.

17. Kubulcuch = *Köbölkut,* Kolozsmegyében, Mező-Erked fiókja. Miklós pap fizetett 1332-ben 1 sektin ezüstöt. 1766-ban Erdélyi István vice-vajda az erdélyi káptalan birtokait prédálván, Köbölkut templomát is kiraboltatta, elvi-

vén a kelyheket, könyveket és az öltözeteket is. (Miscellan. III. f. 3. num. 4.) Ezért a vice-vajdát kiközösités sujtotta; s bár sokáig engedetlen volt, még a király parancsa ellen is: végre meglágyult, bocsánatot kért és a károkért eleget tett. Köbölkut régi idők óta a Bánfi család birtoka volt. Érdekes történeti adatnak és kuriosumnak is megjárja, amit ezen község régi harangjáról irat az 1892. évi erdélyi ev. ref. névkönyv, 38. lapján e szavakban: »hogy a magyarok a reformatio kezdete után csakhamar bevették a ref. vallást, bizonyitja az, hogy a nagyobbik harangon gót számjegyekkel 1541. évszám olvasható. Ez a harang, az igaz, hogy 1832-ben ujra öntetett, de a számjegyek a régi harangról áttétettek az új harangra is.« Így van ez megirva!

18. Ludvici villa, Luduici villa Ludvig = *Szász-Ludvég*, Kolozsmegyében. Teke fiókja; papja Hengmann (Henchman Henczmann) 1332—1335-ben fizetett I. három sektint, »melyekből egy sektin tett 1 pondust és felet«; ismét 15 régi verőczei és 6 kicsi banalist; II. 4 garast és 6 régi banalist, III. 6 garast, ismét 7 garast; IV. 6 garast.

Ludvig, lásd Luduici villa.

19. Michaelis villa = *Mező-Szent-Mihálytelke*, Kolozsmegyében, Mező-Erked fiókja. Papja Hentzmann 1332-ben fizetett 1 lotto ezüstöt.

20. Moneri villa, Monerii, Monery, Moneti, Moueni villa = *Monor*, Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. János nevü papja fizet I. 3 és fél kuntin ezüstöt, ismét 9 régi banalist; II. 9 régi banalist; III. 2 garast, ismét 3 garast; IV. 2 garast; 1332—1335-ig.

Moneti villa, lásd Moneri villa.

Moueni villa, lásd Moneri villa.

Oledyno, lásd Gledyno.

21. Ormenus, Ermenus, Hermenus = *Mező-Örményes*, Kolozsmegyében, Mező-Erked fiókja. Papja volt Pál, ki I. 28 régi banalist, ismét 11 régi banalist; II. 15 denárt és 1 régi banalist, III. 2 garast és 6 verőczeit, ismét 4 garast, 2 régi és 4 sasos banalist; IV. 4 garast fizetett 1332—34-ben.

22. Pazpus, Piczpus, Posinus, Potmus, Pozmus = *Pász-*

*mos*, Kolozsmegyében, Teke fiókja. Papja Henrik fizetett 1332—1333-ban I. 5 régi banalist, ismét 1 sektint; II. 1 sektint; aztán 1334—1335-ben Tillmann fizet III. egy garast; IV. 3 garast.

23. Pentyk, Penung, Pintuch, Pintuk, Pontok, Byntuk = *Szász-Péntek*, Kolozsmegyében, Teke fiókja. János pap fizetett I. 1 fertot (sine kuntino), ismét 3 lotto, ismét 3 lotto ezüstöt; II. 1 fertot; III. 14 garast, ismét 2 garast, 4 régi banalist; IV. 15 garast; 1332—1335-ben.

24. Philpus minor, Phylpus, Pylpus = *Kis-Fülpös*, Kolozsmegyében, Szász-Régen fiókja. Papja volt Miklós; I. 1 lotto ezüstöt, ismét 12 régi banalist; II. 9 régi banalist; III. 2 garast; IV. 6 régi banalist befizetvén 1332—35-ben.

25. Pycula, Pytula = *Nagy-Ölyves*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja. Papja Ilyés I. 1 és fél fertot ezüstben, ismét 40 régi banalist; II. 5 lotto ezüstöt: III. 24 régi banalist, ismét 64 régi denárt; IV. 1 ferto ezüstöt fizetett 1332—1335-ben. 1444-ben Márton volt papja, egyuttal a régeni kerületnek dekánja. (Miscellan. III. f. 3. num. 16.) »Román stylben épült temploma egyike hazánkban a legrégiebbeknek; a reformáczió előtt sok idővel készült, mint azt pár évvel ezelőtt a műemlékek országos bizottságának kiküldöttje, a falakon, a vakolatot nagy részben elboritó nagyszabásu freskó-képekről megállapitotta. Annyi bizonyos, hogy katholikus templom volt, mert a freskók a kathol. hitképzeteknek, nevezetesen a tisztitótűznek kiábrázolásai.« Erd. ev. ref. Névkönyv, 1893.

Piczpus, lásd Pazpus.

Pintuch, Pintuk, lásd Pentyk.

Poutok, lásd Pentyk.

Posinus, lásd Pazpus.

26. Principis villa = *Mező-Királyfalva*, Kolozsmegyében, Mező-Sámsond fiókja. Papja Miklós fizetett 1332-ben I. 1 lotto ezüstöt, ismét 5 régi banalist; IV. Hechmann fizetett 5 régi banalist 1335-ben.

Pylpus, lásd Philpus.

Pytula, lásd Pycula.

27. Regun = *Szász-Régen*, Maros-Tordamegyében. E helytől kapta a dekanatus régi elnevezését. Papja volt Miklós, ki I. 3 lotto ezüstöt, ismét 18 régi banalist; II. fél ferto ezüstöt; III. 5 garast, ismét 8 garast; IV. fél ferto ezüstöt fizetett 1332—1335-ben. Régen plébánosa, Andrásnak fennmaradt egy levele a gyf. káptalani levéltárban (Cent. EE. num. 14.), melyben 1443-ban lozsonczi Bánfi Istvánhoz, a kegyurhoz irván, keservesen panaszolja, hogy az ő félelmes ura (Bánfi) emberei papi házát kirabolták, borát elprédálták és ezen sérelmek miatt feltételesen felmondja a papi szolgálatot. Azonban elkésett vele; mert ugyanazon évben Antal jogtudor és erdélyi püspöki helyettes Andrást megidézi s a régeni plébániától megfosztja. (Kápt. lvtr.) Bánfi István káplánja Bertalan, ura pártfogásában bizva és nem elégedve meg a nagyfalvi plébániával, proprio marte elfoglalta a régeni parochiát s onnan csak akkor vonult ki, mikor 1444-ben a püspök őt excommunikálta. (Miscellan. III. f. 3. num. 16.) 1529-ben Vol Péter jogtudor és régeni dekán »decanus generalis« Régen plébánosa. (Pray Hierarchia 274.) Szász-Régen mellett fekszik *Magyar-Régen;* »templomától gyönyörü kilátás van kelet felé, hol a Görgény vize völgyének közepén festőileg emelkedik ki a hires Rákóczi hegy; éjszakkelet felé pedig egész Maros-Vécsig látható a Maros völgye.« »Maga a templom egyszerü, kicsiny épület, torony nélkül . . . .« »a népmonda szerint góthok épitették; azonban valószinübb, hogy eredetileg góth stylben volt épitve és innen származik a nép hite. Ma már a góth stylnek semmi nyoma sincs rajta.« Erd. ev. ref. Névkönyv, 1893.

28. Reinolfaya, villa Renuoldi, Reduoldi, Arnolfaya, villa Arnoldi, Echtorf = *Radnótfája*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Papja Albert 1332—1333-ban fizetett I. 15 régi banalist, ismét 6 régi banalist; II. 1 garast és 4 régi banalist; Arnold pap 1334—1335-ben fizetett III. 2 garast, ismét Albert pap 5 régi banalist; IV. 3 garast.

Reduoldi, Renuoldi villa, lásd Reynolfaya.

29. De Sancto Georgio = *Mezö-Szent-György*, Kolozs-

megyében, Mező-Sámsond fiókja. Papja János 1333-ban a második évben befizetett 1 és fél ferto ezüstöt.

30. Sarov minor = *Kis-Sármás*, Kolozsmegyében, Katona fiókja. Papja Benedek a harmadik évben fizet 80 denárt 1334-ben.

31. Sebus, Zebus = *Alsó-Felsö-Sebes*, a Sajó völgyében, Teke fiókja. Papja Gotfrid fizetett 1 sektint, ismét 6 régi banalist 1332-ben; János pap pedig 1 sektint ezüstben, 1333-ban.

Siluas, lásd Ziluas.

32. De Sonyano majori, de Soyo, Soyana, Soyov inferior = *Nagy-Sajó*, Besztercze-Naszódmegyében, Teke fiókja. Papja Péter fizetett I. fél ferto és 1 sektin ezüstöt; II. 22 régi banalist: III. 8 garast, ismét 7 kuntin ezüstöt; IV. fél fertot ezüstben, 1332—1335-ben. — Nagy-Sajónak a déli oldalán, a Sajó vize felett „*diszlö gyönyörü templomát*" dicséri az Erdélyi ev. ref. 1890. évi Névkönyv, további jellemzés nélkül.

33. De Sorano Superiori, de Soyo, de Boyano superiori = *Kis-Sajó*, Besztercze-Naszódmegyében. 1332—33-ban papja volt Konrád s fizetett I. 3 lotto, ismét 3 lotto ezüstöt; II. 11 régi banalist; III. Benedek pap 1334-ben fizetett 1 ferto ezüstöt.

Soyo, lásd Sonyano és Sorano alatt.

34. Teka, Theka = *Teke*, Kolozsmegyében. Papja Bálint fizetett 1 és fél fertot, ismét 1 és fél fertot; II. 3 fertot; III. 20 garast, ismét 1 és fél fertot s két banalist; IV. fél márkát; V. 24 garast; 1332—1336-ban.

35. Truhnek; ma ismeretlen.

Tusink, lásd Tusun.

36. Vech, Veech = *Maros-Vécs*, Maros-Tordamegyében, Szász-Régen fiókja. Péter pap fizetett I. 11 régi banalist, ismét 4 garast; II. 8 régi banalist; III. 3 garast és 2 régi banalist, ismét 2 garast és 2 régi banalist, 1332—34-ben.

37. Veyla = *Vajola*, Kolozsmegyében, Teke fiókja; papja Hertvik 1332-ben fizet 5 kuntint. Jakab 1333—35-ben fizet II. 7 kuntint; III. 6 garast, ismét 6 garast; IV. 5 garast.

38. Vyfalu = *Oláh-Ujfalu*, Kolozsmegyében, Teke fiókja. Gotfrid nevü papja a IV. évben fizetett 4 garast, 1335-ben.

39. Vylak, Vylok, Wylok = *Mezö-Ujlak*, Kolozsmegyében, ma Mezö-Erked fiókja. Papja Albert fizetett 1332—1333-ban I. 22 régi banalist; ismét 11 régi banalist; II. 12 régi banalist; III. János pap 1334-ben fizet 10 denárt; IV. évben 1 garast és 4 régi denárt, aztán fizet (Péter) 15 garast, 1335-ben.

Vylok, Wylok, lásd Vylak.

Yda, lásd Ida.

Ydech, lásd Idech inferior.

Zebus, lásd Sebus.

40. Ziluas, Siluas = *Mezö-Szilvás*, Kolozsmegyében, Mezö-Erked fiókja. Papja Péter fizetett I. 33 régi banalist; II. 12 denárt és 1 régi banalist; III. 6 garast, ismét 8 garast és 3 denárt; IV. 4 garast és 2 régi banalist 1332—35-ben.

Jegyzet: A tizedjegyzék 107-ik lapján ez áll:

»Item Gotfridus sacerdos solvit VI. banales antiquos et verecenses.« A régeni kerületben Sebes, Truhnek és Ujfalu községekben lévén hasonló nevezetü pap, nem lehetett meghatározni, hogy eme név és befizetés hova tartozik?

Ugyanazon tizedjegyzék 115. lapján meg van jegyezve, hogy a régeni kerületből hat regestum érkezett be, a befizetök megnevezése nélkül, melyek szerint a pápai tizedbe fél ferto ezüst, 14 garas és 39 régi banalis lett befizetve. Természetes, hogy ezen rovat sehol elhelyezhető nem volt.

### *l)* A telegdi főesperesség.

Ezen főesperesség minden erdélyi főesperességek között a legnagyobb volt, mint terjedelemre, úgy a benne lévő plébániák számára tekintve. Terjedelméről legjobb tájékozást nyujtanak magok a felsorolandó kerületek és községek. Három alesperesi kerületet nevez meg benne a tizedjegyzék, a marosit, az erdőhátit és a csikit. Az első a Maros középvölgyét és a Nyárád völgyét, Maros-Vásárhely központtal, a második

a Nagy-Küküllő völgyét és környékét, Telegd (valószinüleg a mai Székely-Udvarhely) központtal s a harmadik az Olt felső völgyét (Alcsik, Felcsik), Somlyó központtal, tünteti szemeink elé.

Maga a »telegdi« név már rég kiment a gyakorlatból s csak régi okmányokból ismeretes, mint a mai Udvarhely-megye általános neve. Az 1280. évi okmány, melyet a Székely Oklevéltár I. 20. lapja, a prépostfalvi malom eladásával közöl s amelyet Adorján István székely gróf »in dioecesi Thelegd« a »Telegdi megyében« állitott ki, tanuságot tesz arról, hogy a XIII. században ezen elnevezés már ismeretes és használatban volt. Bun és Ujlak, ma is Udvarhely- és Küküllő-megyék határán fekvő községek 1301. évi határjárási levelében is meg van emlitve, hogy Telegd felől Bunt elválasztja, vagy határolja az Ujlak folyó, valamint ugyanezen folyó elválasztja Telegdtől Ujlak földjének felét Bun földjéhez. Nem szükséges emlitenünk, hogy itt a Telegd szó nem valami Bun- és Ujlakkal határos község (ami teljesen ismeretlen ilyen néven), de egy nagyobb terjedelmű megye (dioecesis, mint a fentemlitett okmány mondja) értelmével bir; s ezen Telegd nevű nagyobb terjedelmü politikai hatóság régi határára emlékeztet a Barót pataka által ketté vágott Baczon község jobbparti részének régi elnevezése, (a még ma is ismeretes) Telegdi-Baczon, szemben a balparton levő Sepsi-Baczonnal; mely előnevek hirdetik, hogy a két község régen két hatósághoz, a Telegdi- és Sepsiben levő hatósághoz tartozott. Egyébiránt a Telegd szó egy hasonnevű székely családnak is ősi neve s meglehet, hogy éppen ezen családtól eredett s annak letüntével a gyakorlatból kiment.

(Vége köv.)

# IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Hit, remény és szeretet. Imakönyv müvelt katholikusok számára. Sujánszky Antal cz. püspök, pápai praelátus, esztergomi nagyprépositól. Harmadik átdolgozott kiadás. Budapest, Athenaeum, 1894. 16-od, 487 l. Ára szép vászonkötésben 1 frt 20 kr. (diszesebb kötésekben felfelé 5 frtig.)*

Mult füzetünk már le volt zárva, mikor e szép imakönyvet kezünkhöz vettük, s azért csak a boritékon jelezhettük megjelenését, megigérve azonban, hogy arról még szólani fogunk.

Bizonyos kegyeletes érzéssel mutatjuk be az esztergomi főkáptalan ősz nagyprépostjának ezt az imakönyvét, melyet ő még régen, mint egykori budapesti plébános irt meg, s melyet ma, immár harmadik és átdolgozott kiadásban bocsát közkézre.

Az »átdolgozás« nemcsak a czimlapon szerepel, hanem valósággal megtörtént; mert egészen új részletek is vannak a könyvben, mint pl. Jézus sz. Szivének tisztelete, melyet a szerző nagy gonddal és szeretettel ékelt be az eddigi tartalom közé, továbbá új az »ima sz. Józsefhez«, az t. i., melyet mostani szentatyánk XIII. Leó pápa rendelt el az egyházban, stb.

A sok imakönyv között, mely a katholikusok kezén forog, Sujánszkyé egyike a legjobbaknak. Miért? Mert oly előnyöket mondhat sajátjának, melyekre más imakönyvekben nincs nagy súly fektetve. Ilyenek azok a szép oktatások, melyek az egyes ájtatossági gyakorlatok elé vannak helyezve (az imádságról, a szentmise-áldozatról, a bűnbánat szentségéről, az oltári szentségről, a szent házaséletről, a böjtről, a szentek tiszteletéről, még sz. Péter primátusáról is) s melyekből az inteligensebb olvasók — akiknek a könyv szánva van — sok okulást merithetnek, amire, ritkán hallgatván ez az elem prédikációt, bizonynyal nagy szüksé-

gök is van. Ilyen előny továbbá, hogy a gyónási imák, névszerint a bánatkeltés, ami oly lényeges, szintén nagy gonddal vannak megszerkesztve; szintúgy, hogy az egyházi év minden alkalmára, másrészt meg az emberi életviszonyok különböző alakulásaira is (a *különféle ájtatossági gyakorlatok* gyüjtőczim alatt) szép imákat nyujt e könyvecske.

Nyelvezete is, — hiszen költő irta — nem mindennapi, hanem magasröptü, költői szárnyalásu. Külső díszét pedig két szép metszet emeli (a keresztről való levétel, s a Szentlélek eljövetele).

Alakja kissé kicsiny lett, s ennek következtében, kivált petit-betüi is kicsinyek (a garmond elég nagy): de ennek a mai, éppen nem dicsérendő divat az oka, mely a nagyobb formáju imakönyveket kiküszöbölte, holott ezek, éppen a homályos templomokban, s idősebb emberek számára, bizonynyal gyakorlatiabbak lennének.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Praelectiones Dogmaticae, quas in collegio Ditton-Hall habebat Christianus Pesch S. J. Tom. I. Friburgi. Herder n. 8-r. XIV. és 404 l.*

P. Pesch Dogmatikája teljesen kielégiti azon nagy igényeket, melyeket szerző neve bennünk, tisztelőiben támaszt s megfelel a szerző modern tudományosságának és hirnevének. A priori természetesen elfogulva nyulunk ehhez a dogmatikához is, mert az a kérdés zavarja az embert: minek ebből megint egy új mű, kivált a mai időben, mikor még a kiadók polczain ott tündöklenek az új dogmatikus publikácziók el nem fogyott sorai; de ezt a zavaró kérdésünket megfejti s elcsititja P. Pesch dogmatikájának olvasása. S aki ezen dolgok iránt érdeklődik, az igazat fog nekem adni, ha a könyvet megismeri.

Nem hiába mondtam, hogy P. Pesch egy modern tudományu theologus; az ő theologiája olyan, mint az evolutionisták új alakja, mely régi szülőktől származik, de az új viszonyokba belenőve új tipust ölt a kor követelményei szerint. P. Pesch

tudománya a szolid skolasztikusok megingathatlan talaján nőtt fel, de szellemének életteljes érintkezése a korral, s a tudományos haladás modern fázisaival rányomta a régi szolidságra az újság minden báját és korszerüségét. A szerző kivált a modern, rationalistikus, protestáns theologiának Machabeusa. Azért foglalkozik oly feltünően sokáig a sz. irás genuinitásával és Krisztus csodáival s valóban érezzük, hogy ez az a pont, melyre az ellenséges ostrom irányul. Azonkivül a könyv jelességéül fölemlitem a theologiának számtalan érdekes kérdését, mely a tanulásnak fűszere és a praktikus alkalmazásnak elevenségét önti ki a dogmatikára; ezek mind benn vannak e műben és pedig úgy, amint azt sehol máshol, még Franzellin nagy köteteiben sem találtam. Ez által ez a könyv megmenekül attól a soványságtól, mely az iskolai könyveket oly szárazakká és gyatrákká, az előadást az unalom arenájává s az ásitozás sirkamrájává teszi.

Ami a könyvet másodsorban jellemzi, az az új, synthetikus rend, melyet P. Pesch követ. Az első rész bizonyitja »Jesus divinus legatus« voltát; istenségéről nincs szó. A második részben a »divinus legatus« alkotta intézmény, az egyház kerül szóba; t. i. hogy Krisztus élő magisteriumot alapitott s hogy ez az élő magisterium csalhatatlan, joghatósági, vallási és egy primatusba kifutó hatalom. E második résznek II. sectiója külön szedi szét az egyházat minden sajátságai és összetételei szerint. A III. sectio az egyház jegyeivel foglalkozik. A IV. sectio a magisterium subjectumát, a püspököket és a pápát tárgyalja rendkivüli bőséggel. Az V. sectio a magisterium tárgyát s a III. rész a theologiai bizonyitás forrásait ismerteti; ez a III. rész az előzmények után eoipso csak kurtán üthet ki.

Már most ez érdekes beosztás, mely elüt a szokásostól, két ponton akasztja meg a figyelmes olvasót. Először is abban, hogy Krisztus istenségének föltételezése nélkül, csakis az ő divina legatiojának alapján az egyház alapitása s kiváltképp a csalhatatlanság, a Szentlélek leküldetése s s más ilyen természetfölötti charismák szinte erőtlenül s na-

gyon kiegészitetlenül állnak. Ha Krisztus Isten, akkor ez mind másképp fejlik az ember eszében.

A másik bökkenő, hogy a loci theologici a hátvédbe lévén fölállitva, a magisterium fölállitása és a subjectumnak szintén különvált előadása folytán a gombolyag néhol csomósodik s nem fut le a fonál elég simán, az ismétlések el nem kerülhetők. Különben tudom, hogy ezt a kedvezőtlen csomósodást végleg és teljesen semminemü beosztással sem lehet elkerülni.

Ez új könyvet, mely bármely theologusnak, még ha összevásárolta is a modern theologiai piacz valamennyi termékeit, tulzás nélkül ajánlhatom.

*Dr. Pethő.*

*Az életbölcseség zsebkönyve. Forgácsok és szilánkok az apologia műhelyéből. Irta Fr. Weiss A. M. dömésatya. Forditotta a budapesti növendékpapság m. e. i. iskolája. (Munkálatok LVII.) Meszlényi Gyula szatmári püspöknek ajánlva. Budapest, Buschmann 1894. Kis 8-rét, 488 l. Ára?*

Mikor tavaly e mű eredetijét (Lebensweisheit in der Tasche) recenzeáltam a M. Sion lapjain (l. 1893. évfolyam 614. l.), nem hittem volna, hogy oly hamar reá, alig öt negyed év mulva az a kellemes kötelesség háruljon reám, hogy ugyanannak magyar forditását ismertessem folyóiratunk tisztelt közönsége előtt.

Annyival kevésbé hittem volna ezt, mert ama recenzióm végén ki is fejeztem, hogy bármennyire óhajtandó lenne e mű magyar forditása, az nagy nehézségbe ütköznék, a sok közbeszurt költemény, közmondás stb. miatt, amelyeknek más nyelvbe való átültetése elővenné még a gyakorlott forditót is, még ha jó poétai vénája van is.

Annál inkább kell tehát most elismeréssel adóznom a budapesti kispapok magyar egyházirodalmi iskolájának, amely igazi fiatalos bátorsággal neki ment a nagy feladatnak, s bizva magában, hogy a nehézségeket le fogja küzdeni, azt a feladatot szerencsésen meg is oldotta.

És éppen, mivel e nehézségek a költemények helyes leforditásában kulmináltak, — azok nélkül pedig a könyv sokat vesztene vonzó üdeségéből — mindjárt itt van helye, hogy dicsérettel emlékezzem meg Tyúkos János fiatal paptársunkról, ki, bár tavaly óta már nem rendes tagja az iskolának, régi buzgalmától s az iskolához való szeretetétől ösztönöztetve, s fáradságot nem ismerve, sorban leforditotta mindama rövidebb-hosszabb verseket, melyek Weiss könyvét oly élvezetessé teszik.

E versforditások itt-ott elárulják ugyan forrásukat, a sorok közt bevallják ugyan, hogy szerzőjök »sudavit et alsit«, (pl. a 9-es számu, vagy a 14. számu az I. gyüjtőczim (Isten) alatt stb.) de legtöbbjök kitünően sikerült, sőt helylyel-közzel (pl. az 5. számu, vagy a 6., 7., 19. sz. az I. Isten czim alatt, — a »Hálátlan koldus«, »Az ember nemessége« stb.) igazán költői szárnyalásuak. (Kár, hogy a sajtóhibák is sokat levonnak az élvezetből, úgy látszik, nem maga a versek forditója korrigálta a kefelevonatot.)

A prózáról természetesen, a már rég kipróbált budapesti magyar iskola levitáiról levén a szó, szintén csak dicséretesen szólhatok. Most már, a posteriori, igazán azt mondom: jól tették, hogy *e népszerüsitett apologia* forditására vállalkoztak. Audaces fortuna juvat! Vajha az a müvelt, intelligens világi közönség, amely nagy tómusokat, száraz, oktató könyveket nem szivesen olvas, de a szellemes kitérésekkel, jellemzetes aperçukkel füszerezett komoly irányu tanitást mégis szivesen beveszi: elővenné ezt a könyvet nyugodt, csöndes órákban, amikor érzi, hogy holmi könnyü, haszontalan olvasmány nem elégiti ki, hanem tartalmasabb, magvasabb szellemi táplálékra óhajtozik! *Ez* a könyv éppen ilyenkorra való. (Az eredeti már második kiadást is ért, s a forditók is ezt használták.)

Épp azért még azt is igen helyesen tették a forditók, hogy ezuttal eltértek »Munkálataik« rendes, nagy-oktáv formájától, s még a külalakban is utánozták az eredetit. Csakis igy felel meg czimének: *Az életbölcseség zsebkönyve;* zsebkönyv ez, melyet sétájára is magával vihet az olvasó.

Hogy miről szól a könyv, mi az az életbölcseség, melyet czime igér, arról már szólottam az eredetinek recenziójánál. Csakis azoknak, kik amarról nem birnak tudomással, mondom el pár szóval, hogy a könyv kis terjedelme daczára felöleli korunk legfőbb vallási vitás kérdéseit, s anélkül, hogy az olvasót hosszas tudós buvárkodásra kényszeritené, mégis tanitja, felvilágositja, elmélkedésre inditja oly témák fölött, melyektől elvégre is lelki nyugalma függ. Ha ezt megszerezte, mondhatja, hogy az igazi életbölcseséget szerezte meg magának. Weiss Albert, ma egyike a legelső német theologusoknak, moralistáknak, sociologoknak, e könyvecskében a katholiczizmusnak mindenre kiterjedő, de dióhéjba szoritott védiratát adja. 25 fejezetben vonul el szemünk előtt a keresztény kath. tan, kezdve Isten lététől — egészen az örök boldogságig. Mindenütt eredeti felfogás, a modern irodalom folytonos szemmel tartása jellegzik e művet. Majd tisztán tudományos, majd meg praktikus kérdéseknek szenteli az egyes fejezeteket; helyet talál benne az Istenről, az emberről, a világról, az igazságról szóló tan, de melléjük helyezi a ker. askesis titkait, majd meg a családi és a nyilvános élet, a kultura fejtegetését is. Bizonyitékai oly világos csoportositásban tárulnak elénk és oly meggyőző erővel birnak, hogy az értelem és a sziv önként meghajolnak előttük. Találó példáit szereti az életből meriteni, s így saját tapasztalatunk is megerősiti állitásait.

Nem fog tehát senki csodálkozni rajta, ha nagy elterjedést kivánunk e könyvnek a magyar olvasóközönség között.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*Szent Imre herczeg. Élet- és jellemrajz. Irta Dr. Karácson Imre. 16-r. 136 l. Ára 40 kr., diszköt. 60 kr.*

Ritka dolog magyar szentet külön könyvben megörökitve látni, minő nagy öröm tehát, mikor a magyar ifjúság gyöngyét, sz. Imrét dicsőitő új művecskét üdvözölhetünk.

Önálló mű, tehát mindent igyekszik felölelni, mi e dicső szentünkre vonatkozik. Fájdalom, oly fukar e történeti hagyomány, hogy a szorosan vett életrajz csak 40 lapra terjedhet.

Mi legyen oka annak, hogy oly keveset tudunk sz. Imréről? Ne tudjunk be mindent töröknek-tatárnak, de meg a sz. élet iránti bizonyos érzéketlenséget sem kell okul felhoznunk. E tiszta lelkű királyi ifjú, mint éppen az előttünk fekvő műből örvendetesen értesülünk, nemzete részéről mindig kiváló tiszteletben részesült. Már a szabolcsi zsinat 1092. nov. 5-ikét országos kötelező ünneppé teszi; az 1424-ből maradt Breviarium épenséggel két napot szentel Imre emlékének. A szent sirja országos hirü volt. Tisztaságos nevének dicsősége e szük haza határain messze túl is elhatolt.

Hogy tehát gondviselésszerü szentünk képének mégis oly szük a kerete, annak talán legegyszerübb oka, hogy oly szük keretü, rövid az ő egész élete, összesen 24 év, consummatus in brevi — s e rövid évek is ott a szülői ház csendjében, az apa oldalán folynak le.

A történeti hagyomány nyomán dicső szentünk alakját, egész lényét az ártatlan szüzi tisztaság hófehér ruhája sugározza be, úgy hogy egyebet se látunk rajta, mint szüzi és érintetlen liliomát, rövid ifjú élete legméltóbb képviselőjét. Sz. Imre százada a következő századokkal megértette, hogy a gondviselés e ténye, mely szerint a keresztény magyar századok legelsejébe és annak legelső éveibe e gyöngéd királyi liliomszálat tüzi, csak ez egyet akarja folyton hirdetni: »magyar ifjuság, légy tiszta, azért adok mindjárt a keresztény évek kezdetén kir. példányképet!« Ennek következtében sz. Imre életirói is csak ez egyet emelik ki.

Az előttünk fekvő mű különben szentünk megdicsőült alakjából a tisztaság erényén kivül a többi erényeket is igyekszik kiemelni, azokat külön-külön hathatósan ajánlván. Ez képezi e mű II. részét.

Végre a szüz sz. Imre herczegről szóló összes hymnusokat hozza latinban, magyarban.

A könyvecske kiállítása, különösen kötése igen szép, mellette olcsó. Igen ajánljuk, hisz sz. Imrében még most is feltünőleg szól a Gondviselés szava, intése a magyar ifjúsághoz.

*Dr. Krammer György.*

*Handbuch der kath. Liturgik. Von Dr. Valentin Thalhofer, weiland päpstl. Hausprälat, Domprobst etc. in Eichstätt. 2. Aufl. I. Bdes 1) Abthlg. Bearb. v. Adalb. Ebner, Domvicar et Docent am bischöfl. Liceum in Eichstätt. Mit bischöfl. Approb. — Freiburg i. Br. Herder. 1894. 362. l. Ára 4 Mk. = 2 frt 40 kr.*

A folyton tevékeny Herder-czég jeles »theologikus bibliotheká«-jának — mely valóban a legjobbnevü német theologusok legkiválóbb munkáit öleli fel — egyik darabja a pár év előtt († 1891. szept. 17.) elhunyt Thalhofernek Liturgikája is, mely, ime, második kiadásban jelenik most meg, miután tiz év alatt az első teljesen elfogyott.

Ennek a második kiadásnak első részét mutatjuk most be (a többit rövid időn belül igéri a Herder-czég megjelentetni), de csak egész röviden, miután magának a könyvnek ismertetését a M. Sion már annak idején adta (l. 1884. évf. 293. l.), kiemelvén ott nemcsak a szertartástan fontosságát, lényeges hasznát átalában, hanem méltatva különösen Thalhofernek szigorú pozitivitását, elvi következetességét, kimeritő pontosságát, mi által könyve igazi, tudományos becsre tart igényt.

A második kiadást jelentékenyen átdolgozta Ebner, az eichstätti pasztorális-kathedrán Thalhofer utóda, simitgatta, itt-ott bővitette is, úgy, hogy az első kiadás e részének 331 lapja 362-re nőtt fel. Kivált a történeti momentumokra, meg az irodalomra fektetett nagyobb súlyt. Mindazáltal Thalhofer specziális nézeteit, eredetiségeit meghagyta; így az ő áldozat-theoriáját is, melyet pedig azóta többen szóvá tettek, névszerint a jeles Stentrup jezsuita (Praelect. dogm. 278—347.) is, aki a vitából, úgy látszik,

mint győző került ki, és pedig nem csak azért, mert Thalhofer nem válaszolt neki.

Ez első résznek tárgyai: A liturgika definicziója, haszna, felosztása, forrásai, irodalma (nagyon bőven adva); a kath. kultusz elmélete, a tekintély által megállapitott normái, alanya, tárgya.

Amint a többi részek következni fognak, azokat is meg fogjuk beszélni.

*Dr. Kereszty Viktor.*

*A Tihanyi Codex. Szent beszédek 1530., 1531. és 1532. évből. Közli Jalsovits Alfréd. O. S. B. Budapest, 1894. Nyomatott a Szent Gellért könyvnyomdában. 336 lap. Ára 1 frt 50 kr.*

A Jalsovits kiadásában megjelent »Tihanyi codex« háromféleképen tekinthető: 1) amennyiben régi magyar nyelvemlék, 2) amennyiben sz. beszédeket tartalmaz és 3) a mennyiben Jalsovitsnak kiadása.

A »Tihanyi Codex« nyelvészeti szempontból, mint minden nyelvemlékünk, fölötte fontos, de nem oly érdekes, mint a XVI. század első és második tizedéből valók. Stilistikus szempontból is hátrább áll a legtöbb kodexnél; mert igen sok latinizmus van benne és mint forditott szöveg, más tekintetben is döczögős. Legjobban mutatja ezt az első szentbeszédbeli sz. Elek legendája, mely megvan a »Tihanyi Codex«-en kivül még a Peer, Érdy, és Kazinczy kodexekben is, de sokkal szebben. Mindent összevéve: a »Tihanyi codex« irodalmi értéke nem becsmérlendő, de más kodexekkel összehasonlitva, jóval alantabb fokon áll.

Áttérve a kodex szentbeszédeire, előre bocsátjuk azon általános panaszt, hogy a szónoklati irodalomban amennyire tultengés mutatkozik a szentbeszédek számát illetőleg, épp oly nagy szegénység nyilvánul az egyes szentbeszédek belső értékére nézve. Sokan érzik e bajt, de nem tudnak orvosszert nyujtani; vagy ha nyujtanak is, nem olyant, mely a bajt gyökerestül kiirtaná. Abban azonban mindnyájan meg-

egyeznek, hogy szentbeszédeinkben minden van, csak Isten igéje nincs; mert járatlanok vagyunk a szentirásban, a szentatyák műveit csak hirből ismerjük, ha ugyan ismerjük, a régi egyház-szónoklati művek pedig terra ignota előttünk. Ámde ha az újabb egyházszónoklati irodalom nem áll a kellő szinvonalon, akkor a régi emlékekhez kell visszatérnünk és vizsgálnunk, minő utakon haladtak őseink, hogy ami náluk jó volt és utánzásra méltó, azt mi is értékesitsük. Ha a régi szentbeszédeket olvassuk, azt vesszük észre, hogy bennök tulnyomó a dogmatikus rész és csak mellékes a moralizálás, nálunk azonban megforditva van, mert szentbeszédeinkben alig van valami dogmatika, de tele vannak siralmakkal, amelyek sem az észt föl nem világositják, sem a szivet meg nem inditják.

A »Tihanyi Codex« 11 szentbeszéde egyes theologiai kérdéseknek rövid fejtegetése. Van bennök theologiai íz; így például mindjárt az első beszéd érdekesen fejtegeti, hogy az alázatosság, hit, bölcseség, szüzesség, remény és békesség miért nem tökéletesebb erények az isteni szeretetnél. Bizonyitó okai azt mutatják, hogy a szerző otthonos a szentirásban, ismeri a szentatyákat és tisztában van a kifejtendő kérdésekkel. Egy-egy szent beszéd keretében előadja a különféle véleményeket, olyan ellenvetéseket támaszt és old meg, amelyek jól megmutatják a theologiában való nagy jártasságát. Logikája erős, előadása élénk, (pl. a második beszédnek, mely Krisztus születéséről szól, a második része igen eredeti és élénk képzeletre vall a maga egyszerüségében is.) A 3. beszédben érdekes az eredeti bűn magyarázata, a 4.-ben a bold. Szűz szépségének leirása kuriozumképen olvasható, az 5.-ben szellemesen magyarázza a Magnificat szavait, a 6.-ban érdekesen adja elő a gyertyaszentelő ünnepének keletkezését. Végre a Fiu Isten megtestesüléséről is érdekes kérdések és ellenvetések olvashatók a 7. beszédben. Szépen fejtegeti a Fiu Isten megtestesülését, ahol valóban gyönyörüen van előadva az isteni irgalomnak és igazságnak egymással való vitája. Mindent összevéve, a beszédek elismerést érdemelnek. Vannak ugyan a

szerzőnek egyes állitásai a természettudomány köréből, amelyek ma már tarthatatlanok és példái, amelyek hihetetlenek; de hát ezen senki sem fog csodálkozni.

Ami végre magának a kiadónak munkáját illeti, arra nézve azt jegyzem meg, hogy Jalsovits kiadásának nyelvészeti szempontból sok értéke ugyan nincs, de érdeme igen is van, az, hogy a szent beszédeket hozzáférhetőkké tette. Ő maga is csak ebből a szempontból tekinti munkáját; de azért ezen körülmény nem akadályozhat bennünket abban, hogy a főbb hibákat röviden meg ne jelöljük. Így Jalsovits azt mondja (IV. l.), hogy a »codex« nyelvét a mi irásunkra alkalmazta. Ez nem áll egészen, mert teljesen önkényesen és rendszertelenül jár el e tekintetben. Sok helyen merészen elváltoztat mindent, másutt meg meghagyja az ilyféléket: pl. továba, ergalmassak, életh, üdvözlégh, the, zánki wetőt, fiay stb. és így a szöveg sem nem eredeti, sem nem modern, hanem keveréke a régi és új nyelvnek. Az sem áll, hogy a »codex«-et »magyarul szent Benedek rendü szerzetes irta« (VI. l.). Jalsovits ezt semmivel sem bizonyitja. Sokkal valószinübb Volf György föltevése (Nyelvemléktár VI. k. 174. l.), mely szerint egy ferenczrendi irta a magyar szöveget, még pedig egy régibb magyar szöveget pusztán lemásolva, amint ezt az iráshibákból világosan láthatni. Az sem áll, hogy a Rómer Fl. készitette másolat még kiadatlan, mert hisz Volf kiadása ezt is számba vette és igen pontos másolásnak mondja.

Egyéb hibák, de csak a főbbek a következők: XIII. l. »Elizamhatatlan« Jalsovits szerint annyi, mint izmokra szét nem szedhető. Nem áll! Helyesen: eliszamhatatlan annyi, mint immobilis, stabilis (az Istenről van mondva, idézi egyéb adatokkal együtt a nyelvtörténeti szótár is, I. k. 1655 l., a melyet Jalsovits, úgy látszik, nem ismer). A 7. lapon háromszor van: »fővoltáért« e helyett: jóvoltáért. A 8. lapon a két utolsó sor értelmetlen, pedig világosan van a kodexben: »Azért mondám: az jó körösztinnek az Istent csak az ő jóvoltáért kell szeretnie.« A 10. lapon vigasztalsz helyett vigasztasz teendő és ennek »meggyógyit« az értelme. Az 57. lapon

hibás az eredeti szöveg értelmezése; ott ugyanis ez áll: »maga, ki által az eredeti bűn vonattatik: az anyának az atyával való egyesülése.« Itt a »vonattatik« igét Jalsovits vonatkoziknak értelmezi, ami nyelvtanilag érthetetlen, theologiailag pedig nagy hiba, mert az iró az eredeti bűnnek a szülőkről a gyermekekre való átszármazását akarja kifejezni. A 82. lapon szintén hibás a szóértelmezés, hol az iró azt mondja, hogy »az Isten nagy bölcseséggel teremtette az embert, mert az Isten emberré vala leendő: és minden angyaloknak fölötte: Ur Cristus Jesusnak személyében felmagasztalandó az emberség.« Itt Jalsovits az »emberséget« emberiségre magyarázza, ami szintén hiba, mert a megtestesülés által felmagasztaltatott Krisztusban az emberi természet, nem pedig az emberek összesége. Ugyancsak hibás az értelmezés a 122. lapon is, hol az iró ezt mondja: »De mondhatnátok emellé: Valjon Uram Isten: asszonyunknak ezen mondása mint tekéltessék meg?«

Ezt Jalsovits így magyarázza »hogyan? miként tekintsük? értsük?« de ez helytelen; mert értelme: »miként teljesedik?« amint maga az iró mondja néhány sorral alább »hogy a boldog szűz Máriának mondása bételjesödék.« Nagy hiba van a szóértelmezésben a 197. lapon is. Itt az iró ugyanis idézi sz. Jób szavait: »elveszett volna a nap, melyben születtem és az é, kibe mondatott: fogadtatott az ember.« Ehhez J. a következő megjegyzést füzi »ezen é véleményem szerint méh«, ez pedig nem áll, mert Jób szavai ezek: »vesszen el a nap, melyen születtem, és az éj, melyen mondották: ember fogantatott.« (Jób. 3, 3.) Végre hibás a szóértelmezés a 245. lapon is, ahol ezen kifejezést »társalkottassok magunkat velük«, Jalsovits így értelmezi: »ereszkedjünk velük társalgásba, vagy beszédbe«, holott közvetlenül utána azt mondja a szöveg: »igitur cum se junxissent psallentibus«, azaz midőn hozzájok csatlakoztak, nem pedig beszédbe ereszkedtek.

Ezeken kivül még csak azt kell megjegyeznünk, hogy a sok közbevetett magyarázó szó nehézkessé teszi az amúgy is döczögős szöveget és neheziti az értelmet; itt-ott hibás

a latin szöveg is, ami azonban tán nyomda hiba lehet. A kiállitás finom, a nyomás kitünő. A szentbeszédek belső értéke pedig megérdemli, hogy széles körben elterjedve, jutalmazza meg a kiadónak nem csekély fáradságát.

*Guzsvenitz Vilmos.*

*Psychologia rationalis. In usum scholarum. Auctore Bernardo Boedder S. J. Friburgi Brisgoviae. Sumptibus Herder. (In 8⁰ p. 344.) Ára 3 Márka 40.*

A Herdernél megjelenő filozófiai tankönyvsorozatnak 5-ik kötetét képezi ezen könyv. Azon kiváló tulajdonságok, melyeket már az előbbi kötetek ismertetésénél kiemeltünk, P. Boedder Psychologiájában is teljes mértékben megtalálhatók. Világos, szabatos kifejezés, velős és mindig logikai formába szoritott argumentáczió, egészséges és tisztult filozófiai tanok: ezek azon előnyös oldalak, melyek ezen psychologiai tankönyvet is a szélesebb alapokra fektetett iskolai oktatásra különösen alkalmassá teszik.

A psychologia anyagát a szerző két könyvben tárgyalja. Az elsőben a lélek működéseiről és tehetségeiről, a másodikban az emberi természetről szól. Az első könyv ismét öt fejezetet foglal magában: 1) Dogmata fundamentalia. 2) De sensu hominis. 3) De intellectu humano. 4) De facultatibus appetitivis homini propriis. 5) De potentiis et habitibus animae in genere consideratis. A második könyv két fejezetet tartalmaz: 1) De anima ut principio primo vitae rationalis. 2) De natura humana ex anima rationali et corpore constituta. Az egyes thesisekben csaknem mindenütt sz. Tamásnak szellemét látjuk formulázva és tőle kölcsönzött érvekkel kifejtve. A szerző teljesen átveszi sz. Tamásnak a megismerés keletkezésére és lefolyására vonatkozó elveit; így nevezetesen a species-theoriát az érzéki és szellemi megismerés magyarázásánál, s az intellectus agens és possibilisről szóló elméletet. Hasonlóképen magáévá teszi szerző sz. Tamásnak azon tanát, mely szerint a lélek, mint substantialis forma egyesül a testtel s így alkotja meg az egy-

séges emberi természetet. Csak két kérdésben hagyja el — úgy véljük — P. Boedder sz. Tamásnak álláspontját. Ezen kérdések egyike azon szerepre vonatkozik, mely a phantazmáknak a species intelligibilis megalkotásában jut. A szerző ugyanis azt iparkodik bizonyitani, hogy a phantazmák nem instrumentalis, hanem exemplaris okok gyanánt működnek közre az intellectus agenssel a species intelligibilis létrehozásában. A másik nézet, melyben sz. Tamástól való eltérést tapasztalunk, a tehetségek és a lélek lényege között fenforgó valóságos különbséget illeti. Az értelem és akarat, amennyiben tiszta tehetségeknek tekintetnek, szerző szerint azonosak a valóságban a lélek lényegével.

Különben P. Boedder sz. Tamásnak lelkes tisztelője; s alapos ismerője; ez művében minduntalan előtünik. És ez nagy dolog. Németországban, Angliában még néhány évvel ezelőtt a species-theoria, az intellectus agens és possibilisszel együtt elavult lim-lomnak tekintetett, mely a modern psychologia keretébe be nem illeszthető. És ime, ma már minden keresztény szellemü filozófiai tankönyv sz. Tamás eredeti tanaihoz tér vissza. Az egész psychologiában két sarkalatos kérdésen fordul meg minden: az ismeretek objectivitásának és a lélek szellemi voltának kérdésein. Az idealizmus és a materializmus között kell a psychologusnak folyton eviczkélnie. A modern psychologusok végre kezdik átlátni, hogy egyedül sz. Tamás elveinek segitségével lehet e két szélsőségbe való ütközést elkerülni. Az új kurzus a filozófiában máris hatalmasan jelentkezik. »Die Restauration — irja Justus J. német bölcselő — der scholastischen Philosophie ist eine mächtige Geistesströmung der Gegenwart, welche annoch in vollem Aufsteigen begriffen ist und die Geister wie mit elementarer Gewalt ergreift; eine Polemik gegen dies System kann also von vornherein fruchtlos bezeichnet werden.«

A modern tévelyekkel szemben álló tanok P. Boedder művében a szükséghez képest bőven és kimeritően vannak tárgyalva; így az akarat szabadságáról a 199—239. oldalig van szó; a lélek halhatatlanságát a 268—278. oldalig bizo-

nyitja; az empirizmus theoriái közül különösen H. Spencerrel foglalkozik bővebben. Kár azonban, hogy a modern bölcselőkből vett idézetek csak angol textusban olvashatók.

Helyén lett volna továbbá a psychologia feladatához képest a kedélyről és a szenvedélyekről is bővebb és alaposabb fejtegetéseket nyujtani; egyátalán nagyon kevés az, amit ezen psychologia ezen tárgyakról tartalmaz.

*Dr. Anhäupel György.*

*Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat. Irta Kováts Gyula. Budapest. Révainál, 1894. 8-rét, 67 lap. Ára 80 kr.*

Azzal az áldatlan »egyházpolitikai« vajudással, mely immár négy esztendeje gyötri szegény hazánkat, (mintha bizony csak ép erre lenne szüksége a magyar közéletnek!) a M. Sion, mint nem politikai, hanem tudományos revue, nem foglalkozott, legfölebb megmutatta névszerint a *zsidóreczepcziónak* a tudomány és a morális szempontjából abszurd voltát, (l. 1893. évf. 161. és 414. ll.) mert, bár a többi javaslat is kihivja a kath. tudományos kritikát, de oly boszantóan egy sem, mint ép a zsidóreczepczió.

Most, a tizenegyedik órában, *mely azonban,* úgy látszik, *jó hosszúra fog nyulni,* lehetetlen mégis fel nem említenünk Kováts Gyula dr.-nak, a tudós egyetemi professornak, egyik első jogász-kapaczitásunknak legujabb brosürjét, melylyel a két, még le nem tárgyalt törvényjavaslatnak, a zsidóreczepcziónak s a vallásszabadságnak fonákságait, gyarlóságait, veszedelmeit napnál világosabban tünteti ki.

Sehol a világon *explicite* nem reczipiálták a zsidóságot, csak mi magyarok vagyunk ebben oly túl »liberálisok«! K. szerint is meg kellene annál maradni, hogy az izraelita vallás az állam által *elismert* vallás. Az elismert vallás, mióta a büntető törvénykönyv e kifejezést használta, az eddigelé »bevett« vallásokat is átfoglalja. E szó használatától eltérni visszaesés volna, mig elfogadása által az új rendszerbe való átmenetel jobban kidomborodnék. Hisz a vallás-

szabadság következtében az eddig bevett vallások is megszünnek bevett vallások lenni. A bevett vallás szó használata tehát egészen tárgytalan s e kifejezés egyszóval — nevetséges.

De a »bevett egyház« kifejezése sem alkalmazható a zsidó hitközségekre, mert az »egyház« szó nagyobb egészet jelent, az izraeliták pedig *sem nálunk, sem máshol* nem tudnak, nem is fognak soha szerves egészszé egyesülni.

A reczepczióról szóló javaslatot a közoktatásügyi bizottság kibővitette azzal, hogy az 1868. évi LIII. t.-cz. több paragrafusát, melyek az eredeti tervezetből hiányoztak, kiterjesztette az izraelitákra is. Csakhogy az illető bizottság ezt — jelentése szerint — taxativ fölsorolásként tette, mig az igazságügyi bizottság oly jelentést terjesztett a Ház elé, amelyben az izraelita vallást teljesen a bevett vallások állásával egyenlősitette, — vagyis az 1868. évi LIII. t.-cz néhány szakaszának taxativ értelemben való kiterjesztését exemplifikáczióra konvertálta át.

E két ellentétes fölfogás szerző szerint majd oda vezet, hogy a törvényt a gyakorlati alkalmazásban filo- vagy antiszemita értelemben lehet magyarázni. Itt van pl. a temetkezés kérdése, mely egészen más megoldást nyer a közoktatásügyi, mint az igazságügyi bizottság értelmezése szerint; s amint van elkeresztelési kérdésünk, úgy lesz majd betemetkezési és kitemetkezési kérdésünk is.

Az izraelita vallásra való áttérés (jobban: *kitérés*) külön megengedése szerző szerint szintén fölösleges (mi persze azt mondjuk: abszurdum).

Még találóbbak szerző észrevételei a vallás szabad gyakorlására vonatkozó javaslatra. Itt mindenekelőtt nagyon helyesen megkülönbözteti a vallásszabadságot a vallás szabad gyakorlásától. Az előbbi individuális, az utóbbi társasági jog, mely az egyesületi szabadság talaján termett meg.

Ezért ajánlja, hogy az elismerendő vallásfelekezetekről szóló törvényczikk megalkotását nyugodtabb időre kellene halasztani.

Nem tudja az ember, nevessen-e vagy boszankodjék,

mikor azt olvassa K.-nál, hogy a javaslat szerzője nagyrészt leforditotta az 1874. évi osztrák törvényt, csakhogy rosszul, mert félreértette azt. Az osztrák törvény csak az állam részéről való elismerést (Anerkennung) kivánja meg, mig a javaslat a kormány jóváhagyásától (Genehmigung) teszi függővé az új szekták keletkezését s vallásuk szabad gyakorlását. Sőt ezt a jóváhagyást *még a dogmára is kiterjeszti.* Az állam a XIX. század végén még hitczikkelyeket is jóváhagyogatna. (Persze, az az úr nagy *arisztokrata* volt, s igy nagyon hozzászokott a »jóváhagyogatáshoz!«) Indulóban vagyunk visszafelé, mondja K., azokba az időkbe, mikor keletrómai császárok döntöttek theologiai kérdésekben, az ektezisek, henotikonok és eukükleiónok korába. (43. o.)

Szerző a javaslat minden tételét és kifejezését behatóan bonczolja s bonczoló késével gyógyithatlan sebeket ejt a munkálaton.

Végeredményként oda konkludál szerző, hogy mindkét javaslat elhibázott s egyáltalában nem illik bele a programba. Reczepczió és fülig vasbavert vallásszabadság — ime a liberális egyházpolitikának torzszülöttei. Még a vallások szabad gyakorlásából is hitkényszeres intézmény lett a törvényjavaslat világában. — A katholikusok dogmája sértetik, a protestánsok meg még többet veszitenek, egész exisztenciájuk forog koczkán.

Az egész kritika nagyon éles elméjü, s ha nem is érthetünk azzal mindenben egyet, — hisz K. az ő álláspontjáról magukat a javaslatokat nem ellenzi, azok »szabadelvü« czélzatait nem támadja, csak hiányaikat gúnyolja — mégis sajnálnunk kell, hogy nem korábban látott napvilágot, s hogy nem terjeszkedett ki a másik két törvényjavaslatra is, melyeket, hogy egy Kováts Gyula mindenkép helyeseknek, hibátlanoknak és tökéleteseknek tartson, alig hihetjük.

*Aristides.*

*Helyreigazitás.* — *Babik J. Magyarok hazája költök dalaiban* czimü anthologiájának mult füzetünkben adott ismertetésében a recenzens, a gyüjtő fáradságának kellő méltatása után, néhány igen zavaró sajtóhibát — szám szerint hetet — sorolt fel, melyek tényleg *nincsenek a könyvben.* Erről, B. úr figyelmeztetésére utána nézvén a dolognak, magunk is meggyőződtünk. A recenzens tévedése úgy történhetett, hogy kezei közé kerülvén az éppen B. úr által szerkesztett »Irod. Közlöny« szept. száma, ott, ily bevezetés mellett találta meg ugyanazokat a sajtóhibákat (sőt még többet) felsorolva:

»Kánikulai szórakoztatásul közöljük azon mulattató sajtóhibákat, melyeket a »Magyarok hazája költök dalaiban« cz. anthologia 40 ivéről, mint csodabogarakat, gombostüre tüztünk.« Azt hitte valószinüleg a recenzens, — s e véleményét némileg menteni vagy legalább érteni is lehet, — hogy *saját közlönyében*, egy komoly irodalmi közlönyben, a gyüjtő *tényleg* létező sajtóhibákról referál, nem pedig, hogy esetleg kigondolja, vagy a legelső kefelevonatról, tréfából, közli azokat; összehasonlitást tennie pedig nem állott módjában, nem utalván az illető sorok az illető lapszámokra.

Élénken sajnáljuk, hogy a tévedés megtörtént, s e nyilatkozatunk fejében számitunk B. úr bocsánatára.

*A szerkesztőség.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**132. A pályázat, melyet a Magyar Sionban** ft. Tóthfalussy B. h. plébános úr hirdetett egy talpraesett, kimeritő házassági utbaigazitás és oktatás megirására, mint már mult alkalommal jelentettük, nem volt meddő. Öt pályamunka érkezett be a határidőig, melyek azóta megbiráltattak, s

ma immár azon helyzetben vagyunk, hogy a szép verseny eredményét közzétehetjük.

Az I. dolgozat, mely jelige nélkül, csakis *Budapesti* aláírással küldetett be, s ezért is megérdemelte volna, hogy figyelmen kivül hagyassék, mégis átnézetett; de legtávolabbról sem felel meg a pályatételnek, teli van tömve, sokszor lapokon át latin idézetekkel, s átalánosságok körül forog. Szóba sem jöhet.

A II. dolgozat jeligéje: „*Szentek fiai vagyunk és nem egyesülhetünk úgy mint a pogányok, kik nem ismerik az Istent.*“ Ennek előadása élénk, kellemes, — de egyrészt túl-bő, másrészt a beszerzendő szükséges okmányokról vagy éppen nem, vagy csak igen hiányosan, fogyatékosan értesit.

A III. dolgozat, melynek jeligéje: „*Semmit sem mondok, mit másoktól nem tanultam*“, bir ugyan némi előnyökkel, de szintén figyelmen kivül hagyja a házasulandók által beszerzendő okmányokat, azonfelül a házasságkötés szándékáról adott tanitásában kissé homályos és szigorú.

A IV. „*Honorabile connubium in omnibus*“ jeligével ellátott dolgozat már minden dicséretet érdemel. Helyes, alapos, — de szinte tulságosan tudományos, jogtani nyelvezeténél fogva alig felel meg a pályatétel czéljának, hogy a dolgozat a vegyes műveltségü nagyközönség kezébe adassék. A városi közönséget, sőt első sorban a fővárosit tartotta ugyan a Maecenás szem előtt, de ez a közönség sem áll csupa kimüveltekből. Így a pályadíj a birálat véleménye szerint nem adatik e dolgozatnak, bár az a legmelegebb dicséretet érdemli.

Végre az V. dolgozat, ily jeligével: „*Amit Isten egybekötött, ember el ne válaszsza*“, valóban az, amely a mértéket minden tekintetben megüti. A pályatétel minden feltételének eleget tesz, felöleli a szükségeseket, nyelvezete is világos és egyszerű, melyet nemcsak az intelligens, hanem az egyszerűbb műveltségü közönség is megért. Miért is a 100 frtos pályadíj eme dolgozatnak itéltetett meg.

A jeligés levélke felbontatván, abból *Perger Lajos* esztergom-sz.-györgymezei plébános neve tünt elő. Miután

a pályadíj kitüzője a nyertes dolgozat kiadási jogát a szerzőtől meg akarja szerezni: sziveskedjék a plébános úr magát vele érintkezésbe tenni.

A többi dolgozatok szerzőit pedig ezennel van szerencsénk felszólitani, hogy kéziratait iránt — kilétök igazolásával — rendelkezzenek.

**133. „Hézag Jézus életében.“** (Die Lücke im Leben Jesu.) Ez egy könyvnek a czime, amely persze sokat igér, de semmit sem ád. Szerzője valami Notovitsch nevü orosz ezredes, akin már a kritika (magyarul Giesswein Sándor dr. tudós barátunk is a Budapesti Hirlap szept. 2.-i számában) elverte a port. Hát mi is az a hézag Jézus életében? Az furta a fejét Notovitschnak, hogy az evangelium Jézusról, az ő 12 éves korától egész 30 éves koráig semmit sem beszél el: ergo, — ezen 18 éven át ő nem is volt otthon, hanem Indiában buddhizmust tanult! Szegény Notovitsch! Minek avatkozik oly dolgokba, amikhez nem ért! Aki nem ért arabusul, az ne beszéljen arabusul. Hiszen ha csak fölületesen olvassa is az evangeliumot, rájön, hogy a zsidók épp azért nem akarták Jézust Messiásnak elismerni, mert ismerték őt gyermek- és ifjúkorától; kicsinyelve emlegették: mit akar ez? hiszen ez a názárethi ácsnak a fia, kinek atyafiait mind ismerjük. A »hézag« tehát — nem létezik.

De amily könnyü megczáfolni a fő, a kiinduló pontot Notovitsch művében, épp oly kevés igényt tarthat az tudományos értékre egyéb részeiben is.

Előszavában nagy bőbeszédüséggel elmondja, hogy Indiában utazott pár éve, átment Tibet-be is, hol aztán a lámáktól gyakran hallott egy Issza nevü szentről, kit a keresztények prófétájuk gyanánt tisztelnek. E rejtélyes szentről nagy kéziratcsomókat őriznek a buddhista kolostorok. Meg is mutattak neki egy ily páli nyelven irt kéziratot, melyet ő tolmácscsal lefordittatott és gondosan följegyzett — Jézus életrajza volt. Európába visszatérve, e jegyzeteket megmutatta több kiváló orientálistának, köztük Renannak is. Renan nagy érdeklődéssel, de még nagyobb szkepsissel fogadta a kalandos elbeszéléseket és megigérte Notovitschnak.

hogy tanulmányozni fogja e kérdést és jelentést tesz róla az akadémiában. Ez azonban az ezredesnek nem tetszett. Attól félt, hogy ilyenformán a fölfedezés dicsősége Renannak jut és miután elég tudományt érzett magában, elhatározta, hogy ez életrajzot maga fogja kiadni és jegyzeteivel kommentálni; de csak Renan halála után — és így is tett.

Nos hát, megmondhatjuk neki, hogy ez a »történeti« bevezetés, mely hivatva volna bizonyos közvetlenséget adni az elbeszélésnek, túlságosan *gyanus*, vagy mondjuk ki magyarán: szédelgés. Tibetben a Herrnhutereknek misszió-juk van; egy páli kézirat felfedezése oly ritkaság, hogy arról nekik okvetlenül tudniok kellett volna. Sőt azt is mondják a Herrnhuterek, hogy az illető buddhista kolostorba (Ladak) az út az ő misszió-telepükön keresztül vezet, de sem ők, sem a szomszédok nem hallottak semmit Notovitsch úr ottjártáról.

Amilyen gyanus a bevezetés, olyan zürzavaros maga a tartalom is. Szeretne N. úr mindenképen hidat verni a kereszténység s a buddhizmus között. Ez Schopenhauer óta divat ugyan már, de sehogy sem tud érvényesülni. Pláne Notovitsch kezében éppen nem sikerül, nem lévén neki az indus irodalomról s a buddhista bölcseletről fogalma sem.

Azért hát egészen magunkévá tehetjük Giesswein dr. kritikáját, aki azt mondja, hogy a Notovitsch könyve, mely »Szent Issza élete« czimen is forog, semmi egyéb, mint »ostoba misztifikáczió s az olvasóközönség jóhiszemüsége ellen elkövetett merénylet.«

Az állitólagos kéziratoknak Notovitsch által adott története teljesen ellenkezik azzal, amit a buddhizmus terjedéséről tudunk. Ez tudniillik Tibetbe csakis a Kr. u. 7. században hatolt el, de ekkor sem tudott mély gyökeret verni s csakis a 14. században erősödött meg. De aztán amely szent könyveket Palból áthoztak, azok nem is a páli, hanem szanszkrit nyelven vannak megirva. A buddhizmus ugyanis két szektára oszlik, az egyiknek (az északié) központja Nepal s ennek kánoni könyvei szanszkrit nyelven vannak szerkesztve, a másiknak (a délié) központja Ceylon, ennek szent

könyvei pedig páli nyelven irvák. A tibeti lámáknak, kik az északi buddhizmus követői, vannak ugyan páli nyelvből forditott szent könyveik is, de ezek nem Nepalból kerültek oda.

Ami már most a szent Issza életéről szóló könyv tartalmát illeti, magában véve semmi lehetetlenség nincs abban, hogy Jézusnak és tanitásának hire már a kereszténység apostoli korszakában Indiába elhatolt; hisz a keresztény hagyomány azt tartja, hogy Tamás apostol Indiában hirdette a Krisztus evangeliumát s bár ezt történetileg beigazolni nem lehet, annyi bizonyos, hogy Indiában már a kereszténység első századaiban léteztek keresztény községek. Ennélfogva megtörténhetett volna, hogy az evangeliumi történetről a buddhista szerzetesek is tudomást szerezzenek s ennek alapján valamelyik buddhista legenda-gyüjtő az eltorzitott evangeliumot is fölvette légyen gyüjteményébe.

De ha a kereszténység szerzőjének élete és tanitása buddhista retortán át szublimálódik, akkor az bizonyosan más alakot kap, mint ahogy azt Notovitsch könyvében találjuk. »Szent Issza életében« sem a buddhista gondolkozásmódnak, sem az indusok túlcsapongó fantáziájának nyomát nem leljük. Hasonlitsuk csak össze ezt a könyvet a Lalitavisztarával, a Nidana Kathával, az Abhiniskramana szutrával vagyis a buddhista evangeliumokkal s azonnal észreveszszük a rengeteg különbséget, Szent Issza életében teljesen nélkülözzük a csodaszerünek és bizarrnak ama minden mértéket felülmuló hajhászatát, mely az indus legendáknak oly elválaszthatatlanul karakterizáló tulajdonsága.

Ha a buddhista Isszát valóban nagy szentnek, Isten küldöttének tartja, akkor születését már mindenféle csodásnál csodásabb jelnek kellett megelőznie, születésekor pedig mind a tizezer világrendszernek meg kellett rendülnie, amint ez Buddha születésénél megtörtént, azonkivül nem szabad hiányoznia a mennyei szellemek miriádjainak, kik reá folyton ügyelnek. De hiányzik Issza történetében az a vonás is, amit a buddhista a legnagyobb tökéletességnek tart s ami nélkül igazi szentet képzelni nem tud — s ez a közö-

nyösség minden jó és rossz sors, kellemes és kellemetlen dolog, sőt még az erkölcsi jó és rossz iránt is. A buddhista szentnek nem szabad semmi fölött örvendeznie, semmin se boszankodnia, semmi vágyának nem szabad lennie, mert még az erény után való vágyat is tökéletlenségnek tartja. Ez az igazi, ez az egyedüli buddhista virtus. Ilyesmiről sz. Issza legendájában mit sem találunk.

E helyett azonban oly tanitásokat hallunk, melyek buddhista szájában egészen szokatlanok. Többször is fölemliti az egy, osztatlan törvényhozót és birót, a menny és föld teremtőjét, ki mellett más Isten nincsen. A buddhizmus ily beszédet nem ismer, mert az agnoszticizmus álláspontját foglalja el; a teremtő, személyes Isten előtte ismeretlen fogalom s ha általában létét nem tagadja is, jobbnak tartja róla nem beszélni.

Szóval sz. Issza legendájában semmiféle buddhista fölfogást nem találunk, hanem csakis némi Schopenhauerizmussal fölerésztett raczionalisztikus kereszténységet.

Ennyi legyen elég a mű általános karakterének elbirálására; mi elhiszszük Notovitsch úrnak, hogy Indiában járt és Tibetbe betekintett, elhiszszük azt is, hogy tolmácsa felültette, de ez esetben nincs mentség az ő könnyelmüsége számára, melylyel minden tudományos előkészület nélkül ily nagyfontosságu tárgyról munkát mert világgá bocsátani.

Mások még szigorúabban itélnek e dologban. Müller oxfordi professzor is azt mondja a Ninetheent Century czimü folyóiratban, hogy Notovitsch vagy csaló, vagy megcsalatott, de hogy az előbbi valószinübb. Elmehet házalni a liberális lapokhoz, csak ezek kapnak az ő »művén«, más nem.

**134. Illik-e papnak bicyklizni,** vagy velocipédezni? Ez a kérdés tulajdonkép nem is kérdés, mert minden jóizlésü ember azonnal kész a felelettel, hogy bizony nem illik, s hogy sehogyan sem veszi ki magát jól egy pap azon a furcsa járművön, legalább ma még nem, amikor a »bicykli« nem közhasználatu vehikulum, hanem testedző

sport, vagy játék, semmi egyéb. És mégis szükséges volt hazánk egy szép egyházmegyéjében, a szatmáriban, hogy a püspök (aki bizonyára hivatva van megitélni, hogy mit tart illőnek papjaiban, s mit nem) nyiltan körlevélileg kifejezze, hogy nem akarja látni, pláne a megye székhelyén, papjait e sportnak hódolni. Hogy a püspök nem áll egyedül e véleményével, kitetszik Sarto kardinálisnak, a velenczei patriárkának egy nem régi, igen ünnepélyes körleveléből, melyet még mint mantuai püspök intézett papságához, s melyet a szatmári körlevél egész terjedelmében hoz. Hivatkozás történt egy bizonyos oldalról Rómára is, mintha ez megengedte volna a veloczipéd használatát a papoknak. De ily engedélyről mi semmit sem tudunk. Ismét mások hivatkoztak a belga papságra, mely épenséggel »sportruhában« bicykliz: ezt is kereken tagadjuk, sőt tudjuk, hogy az ily kezdeményezésre a mechelni biboros-érsek szigorú tilalmat hozott. — Egyszóval: nem illik papnak bicyklizni; legalább is addig nem, amig e jármű közhasználatu nem lesz.

**135. A derék „Kath. Kirchenzeitung“** (azelőtt »Salzburger Kirchenblatt«) szerkesztőváltozást ért meg; eddigi szerkesztője, a jeles dr. Kaltenhauser, miután, mint mondja, idegeit a szerkesztés izgalmas munkája megviselte, visszalépett s átengedte helyét Markl Antal salzburgi áldozópapnak.

**136. Székesfehérvárott** kath. nagygyülés tartatott f. hó 18-án, lelkes részvéttel. Helyesen! Előbb vagy utóbb kell a katholikusok jogos óhajainak teljesülniök!

**137. Konzervativizmust,** igazit, no már, csak a keleten lehet találni. Az egyptomi, assiuti nekropolisban, régi sirokban 38 cm. nagyságu fakatonákat találtak, egészen jó állapotban. És ime, ezeknek ruházata, lándzsája stb. tökéletesen ugyanaz, mint a mahdinak a katonáié a mai Sudan-ban. Hát ez aztán nem konzervativizmus?

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

**A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.**

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# KRÓNIKA.

Irta: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Rövid pár nap még, — és ismét letünt egy esztendő. Elmult, örömeivel és fájdalmaival, reményeivel és gondjaival, lelkesedésével és küzdelmeivel együtt...

Mikor a vándor hosszú útjában egy új mesgyéhez ér, visszatekint megtett útjára. Nem természetes-e, ha mi is, a magyar katholikus egyházi élet mozgalmainak, nyilvánulásainak feljegyzői, visszapillantunk az év végén mindarra, amit ez évben megéltünk, amit láttunk, hallottunk, tapasztaltunk?

Nem szándékunk hosszas értekezésben elmélkedve számot adni a letünt év fázisairól, — csupán néhány száraz dátumot jegyzünk fel. Ó, e dátumok igen ékesszólóan mutatják ki, mit tettünk, mit mulasztottunk mi magyar katholikusok; e dátumok egyszersmind igen világosan oktatnak minket, mikép kell a jövőben viselkednünk . . .

Mi szépen és dicsőn indult meg számunkra ez az 1894-es esztendő!... Miért, hogy ma, ez év alkonyán, mégis bizonyos melancholikus érzéssel kell arra visszapillantanunk?

Nem mondhatjuk, hogy semmit sem tettünk; hogy van mégis, hogy oly kevés kézzel-fogható eredménynyel nyugtázhatjuk az év elején táplált reményeinket?

Hogy is volt csak?

*1894. január 6-án* Magyarország összes katholikus szószékeiről elhangzott, kihirdettetett az a közös

pásztorlevél, melyben a neveiket aláirt összes főpásztorok imára és akczióra buzditották az u. n. egyházpolitikai reformkérdések alkalmából a hiveket.

*Január 16-án* megtartatott Budapesten az első *országos katholikus nagygyülés*, óriási részvéttel, még nagyobb lelkesedéssel, a teljes püspöki kar, az arisztokráczia szine-java, s ezernyi meg ezernyi, minden rendü és rangu polgár jelenlétében. Az ország biboros primása gyujtó hatásu szavakkal nyitotta meg a gyülést, s a frenetikus viszhang, melyet szónoklata keltett, felejthetetlen lesz mindazok előtt, kik azt hallani szerencsések voltak.

*Január 25.* A képviselők „szabadelvü" pártjából eleinte sporadice, később tömegesebben (mintegy 20—25-en) lépnek ki, akik katholikus vagy hazafias érzelmükkel nem tartják megegyeztethetőnek a reformjavaslatok pártolását.

*Január 30-án* megnyilt a katholikus kör Nyitrán, — más dátumokkal egyéb városaiban széles Magyarországnak, úgy, hogy ma több mint hetvenöt katholikus kört számithatunk hazánkban.

*Február 11-én* a lourdesi lelki zarándoklatban résztvevők, számszerint százötvenezren, megkezdték a kilencznapi ájtatosságot a „keresztények segitségéhez" a Szentatya szándékai szerint, (aláirásukat s ajándékukat a kalocsai érsek vitte a hires franczia kegyelemhelyre.)

*Február 19-én* a képviselőház megkezdte a kötelező polgári házasságról szóló törvényjavaslat tárgyalását, — s azt természetesen meg is szavazta nagy többséggel (április 12. — 175 többség).

*Márczius 4-én* a liberálisok tartottak nagygyülést Budapesten a városligetben. Erre már közvetlenül a budapesti katholikus nagygyülés után, annak roppant hatása alatt, kezdettek készülni, „ellentüntetés" czéljából, mint organumaik azt egyenesen kimondották; de fáradozásaikat siker soká nem koronázta. „Liberális

katholikusok" nagygyülésének is tervezték azt, de e czimen sehogy sem birt az létrejönni. Végre is egy nagy vasárnap-délutáni népcsődület lett az egészből, amelyen részt vehetett, amint hogy vett is, protestáns, zsidó és névleges katholikus bőven, sőt amelyből az utcza csőcselékét sem lehetett kizárni.

*Márczius 20.* Kossuth Lajos halála új alkalmat szolgáltatott a „liberális" hazafiaknak a kathòlikus egyház ellen való dühöngésre, mivelhogy az egyház, mint ilyen, a más-vallásu halottat sem a templomokra kitüzött lobogókkal, sem harangzugással nem gyászolta. Még olyan lap is akadt (Magyar Ujság márcz. 29-iki számában), amely azt mondotta, hogy tudja ugyan, hogy az egyháznak, mint ilyennek gyászkifejezése visszaélés lenne, de hát legyen visszaélés (!) — s egy másik (Pesti Hirlap márczius 30.), amely az alsó papságot egyenesen lázitotta a főpapság ellen, hogy csak harangoztasson. (Quantum chaos! nem sokkal később ugyane lap, másokkal együtt a főpapságot buzditotta a klérus megfegyelmezésére...)

*Aprilis 19-én* a biboros herczegprimás nagyhatásu beszédet mondott a Szent-István-Társulat 41-ik közgyülésén a keresztény családról.

*Aprilis 20. és 21.* a püspöki kar a papi kongruáról tanácskozott.

*Május 10-én* szavazott a főrendiház a polgári házasság törvényjavaslatára nézve, s azt 21 főnyi többséggel elvetette. — És itt lehetetlen a krónikásnak fel nem jegyezni, örök szégyenére a zsarnok liberalizmusnak, azokat az utczai tüntetéseket, melyekkel a katholikus meggyőződésük szerint szavazók, köztük tiszteletreméltó főpapok inzultáltattak.

*Május 14.* Kath. nagygyülés tartatott Zsolnán, szép lelkesedéssel.

*Junius 10.* Ugyancsak katholikus nagygyülés N.-Tapolcsányban, igen nagy részvéttel.

*Junius 21.* A főrendiházban másodszor bocsáttat-

ván szavazás alá a kötelező polgári házasság kérdése, ezuttal a javaslat 4 szónyi többséggel keresztülment. (Persze, mert akadtak katholikus főrendek, akik, ők tudják, mi okból, nem jelentek meg a szavazáshoz.)

*Junius 29.* Pozsonyban tartatott ismét nagyon erősen látogatott katholikus nagygyülés.

*Szeptember 27.* Püspökök konferenciája.

*Október 3—9.* A főrendiház tárgyalja a még hátralévő — a képviselőház által természetesen rég megszavazott — javaslatokat, elveti a vallásszabadságot, a felekezetnélküliséget, elfogadja a gyermekek vallásáról szóló, meg az állami anyakönyvvezetésről szóló javaslatokat. (Fájdalom, a szavazatok arányát a véletlenség látszik megszabni, s nem öntudatos készültség.)

*November 18.* Székesfehérvárott tartatott katholikus nagygyülés, igen nagy lelkesedésével a megjelenteknek, ahol már végre az is kimondatott, hogy a katholikusoknak pártjuknak kell lennie a képviselőházban.

És a *deczember?* Nem volt-e és nincs-e ma is tele válsághirekkel és misztifikáczióikkal? 10-ike meghozta az áldatlan reformjavaslatok szentesitését is, nagy örömére a liberálisoknak, — de nagy buzditására a katholikusoknak, nehogy ismét lethargiájukba merüljenek.

* * *

Ime, vázlatos képe a lefolyt esztendőnek. Az „egyházpolitika“ volt annak szomorú csillagzata.

És nemde igazunk volt, mikor azt mondottuk fönnebb, hogy e száraz dátumok igen ékesszólóan beszélnek arról, mit tettünk és mit mulasztottunk a katholikus közélet terén ez ó esztendőben?

Igenis, tettünk, cselekedtünk Isten segitségével egyet-mást. Hiszen ki tartott volna még csak két évvel ezelőtt is lehetségesnek egy katholikus nagygyülést a közönyös, „tolerans“ Magyarországon? Ki tartotta

kivihetőnek néhány év előtt a katholikus körök, kaszinók megalakitását, fentartását?

Ez év megmutatta, hogy a katholikusok kezdenek öntudatra ébredezni. Vexatio dedit intellectum — és legalább a kezdet kezdetéhez elérkeztünk.

De nagyon mélyen érezzük, hogy mindez még nem elég, hogy a kezdet kezdeténél megállanunk nem szabad! Mulasztások is történtek; nem alkalmaztunk mindenütt kellő erélyt.

Még sokkal erőteljesebben kell felébrednie a katholikus öntudatnak. Részt kell kérnie magának a közélet terén, érvényt kell szereznie jogos követeléseinek. Ha Ireland érsek Amerikában így szólt: „C'est à nous, catholiques, à parler les premiers et à parler la plus haut“: akkor mi katholikusok ezt itthon, Magyarországban, a szent István örökében, még sokkal inkább hangoztathatjuk. Szent István, szent László ezt az országot katholikusnak alapitották meg, — hát ma talán csak kivihetjük legalább azt, hogy vallásunk gyakorlásában minket senki ne gátoljon, ne háborgasson?

Reményünket a jövőbe helyezzük. Bármit hozzon is ez, a katholikusoknak egy szivvel lélekkel kell közreműködniök a hit, az egyház megvédésében.

# A SZENTSZÉKI HOLTTÁNYILVÁNITÁSI ELJÁRÁS.

Irta: Dr. HAICZL KÁLMÁN.

(Vége.)

## VI.

### A bizonyitási eljárás.

Ha az alperesi ügygondnok, kinek a per iratai észrevételezés czéljából kiadatnak, illetékesség szempontjából vagy az eljárás ellen más okból mint alperesnek hivatalból kirendelt védője, kifogást nem emel: a szentszék a bizonyitási eljárást teszi a házasságvédő, nemkülönben az alperesi ügygondnok közbejötte mellett folyamatba, vagyis felperest felhivja, hogy amennyiben hitvestársa elhalálozásának beigazolására tanuit és egyéb bizonyitékait keresetében és a perfelvétel alkalmával be nem nyujtotta volna, bizonyos határidő alatt tegye meg, melynek leteltével a tanukihallgatás fog elrendeltetni.

A magyar polg. perrendtartás 523. §-a a holttányilvánitási eljárásnál követendő elveket ekként állapitja meg: »Az eltünt egyén megholtnak csak úgy vélelmezhető: a) ha születésétől számitva nyolczvan év elmult, és tartózkodási helye tiz esztendő óta nem tudatik;

b) születési idejére való tekintet nélkül, ha tartózkodási helye harmincz egész esztendőn át ismeretlen;

c) ha háborúban nehéz sebet kapott, vagy ha valamely hajón volt, midőn ez hajótörést szenvedett, vagy ha más módon halálveszélyben forgott s azóta három év már lefolyt.«

Ezzel szemben az Inquisitio sz. Congregatiojának 1868-ban kiadott Instructioja[1] 11 pontban felsorolja azon elveket,

[1] L. ez Instructiot Mansellánál 424—430. lapokon.

melyek a holttányilvánitási eljárásnál szem előtt tartandók, s melyek alapján a fél holttányilvánitható. Ez utasitás nem zárja ki föltétlenül a polg. perrendtartás intézkedéseit, hanem a részletekre is kiterjeszkedik és a különböző felfogásokkal szemben a biróságnak biztos támaszpontul szolgál. Legjobbnak tartjuk a bizonyitási eljárás ismertetésénél ez Instructio sorrendjét követni.

»1. Midőn a hitvestárs haláláról van szó, mindenekelőtt megjegyzendő, hogy annak bármily hosszú ideig tartó távolléte a kánonok értelmében a haláleset bizonyitására nem elegendő, bár a polgári törvények azzal majd mindenütt megelégednek. Miért is VI. Pius pápa 1789. évi julius 11-én a prágai érseknek azt irta, hogy a házasfél távolléte és tökéletes hallgatása *önmagában* nem elégséges az ő halálának bizonyitására, még akkor sem, ha az illető királyi rendelet által (ugyanaz mondandó az ujságbeli köröztetésről is) megidéztetve, magáról életjelt nem adott. Mert hogy meg nem jelent, annak, úgymond a pápa, oka lehet épp úgy a makacsság, mint a halál.«

Látjuk ebből, hogy a Congregatio a hosszú távollétből eredő bizonyitékot föltétlenül vissza nem utasitja, csak *önmagában véve* nem tartja elegendőnek a haláleset megállapitására. Hiszen a világi törvénynek fentidézett két első pontjában felsorolt körülmények is igen sok esetben — természetesen más bizonyitékok mellett — nagyban hozzájárulnak a moralis certitudo, az erkölcsi bizonyosság megszerzéséhez. A magyar törvény a) és b) pontja ugyanis az élettapasztalaton és a valószinüség szabályain alapszik. Amaz az emberi kor végső határát 80 évben állapitja meg, mely tekintettel arra, hogy a statisztika is az emberek átlagos életkorát sokkal kisebbnek tünteti fel, s tényleg az emberiségnek csak igen csekély, mondhatni elenyésző százaléka éli tul a nyolczvanat: elég nagy határidőnek tekinthető. Továbbá ugyanez 10 évi, a b) pont pedig 30 évi ismeretlen távollétet követel, ami szintén a valószinüségen alapul. Nem szokott ugyanis megtörténni, s igy valószinütlen, hogy annak, aki ennyi ideig távol van, hollétéről vagy

életbenlétéről szülei, testvérei, rokonai vagy egyéb hozzátartozói tudomást ne szereznének.

A távollétből eredő bizonyiték ennélfogva bár föltétlenül el nem fogadható, de el sem utasitandó; sőt inkább a biróságnak utasitania kell felperest arra, hogy e bizonyiték megerősitésére másokat, ujabbakat szerezzen, s e törekvésében őt kellőkép támogassa.

»2. Miért is a szent kánonok értelmében először a halálesetről szóló hivatalos bizonyitványnak kikutatását kell minden módon szorgalmazni — oly bizonyitványét, mely azon plébánia anyakönyveiből vagy azon kórház, ezred, vagy politikai hatóságtól ered, melynek területén az illető állitólag meghalt!«

Ez, úgynevezett hivatalos bizonyitékokról már szóltunk. Hogy ezek föltétlen bizonyitó erővel birnak, mondanunk is felesleges. Ennek kizárása vagy kétségessé tétele tönkretenné egyszersmind a közokiratok hitelességét. Ily esetben a további bizonyitási eljárás folyamatba tétele nélkül is holttá lehet és kell nyilvánitani a hiányolt alperest, mert itt már nem is moralis, hanem absoluta certitudo forog fenn; sőt helye lehet a már mondottak szerint az egyszerü anyakönyvi pótbejegyzésnek is. Az Instructio Eichstättensis szerint az erkölcsi bizonyossághoz elegendő az elhunyt végrendeletének felmutatása, ha az törvényes kellékekkel bir és végrehajtatott.[1]

»3. Néha ily bizonyitvány be nem szerezhető, mely esetben azt tanuk vallomásai pótolhatják. Tanu legyen legalább kettő; ezek legyenek hitelesek és hiteltessenek meg. Vallomásaik csak úgy fogadtatnak el, ha a halálesetről magáról vallanak, ha az elhunytat ismerték és a haláleset helyére és okára, valamint főbb körülményeire nézve megegyeznek. Vallomásaiknak annál nagyobb érték tulajdonitandó, ha ők az elhunytnak rokonai, úti-, üzlet-, vagy katonatársai voltak.«

---

[1] 285. l.

Sokan, köztük Ferraris,[1] szemtanukat kivánnak a haláleset beigazolására. Hogy ezt szorosan venni nem lehet, kitünik az Instruct. Herbipolense 7. pontjából, mely szerint »testes de visu« alatt értetnek azok is, kik a holttestet magát ugyan nem látták, de a temetésen jelen voltak, látták a koporsót, a sirt, vagy látták a megholtnak rokonait gyászban s egyszersmind hallották, hogy ez vagy az meghalt.[2] E nézetet megerősiti a VI. Pius pápa rendeletére egyik osztrák püspökhez intézett Instructio. »Si a muliere — úgymond — aut viro petatur transitus ad alias nuptias ob praesumtam mortem conjugum, a longo tempore absentium, magno poterit esse adjumento resolutio, quam Sanctissimus Dominus Noster sequentem in modum efformavit: ad probandam mortem alterius ex conjugibus sufficere veram moralem certitudinem, *etiam sine teste de visu.*"[3]

A tanuk tehát nemcsak a haláleset megtörténtéről vallhatnak és vallatandók, hanem mindama körülményekről, melyek a halálesettel bármi összeköttetésben állanak s melyekből jogosan lehet következtetni, hogy a fél meghalt.[4] Ily körülmények pl., hogy a hiányolt fél életveszélyben forgott, lett legyen az akár háborúban, akár vizáradás, tűzvész, földrengés, hófuvás, robbanás, hegyomlás, vizbeesés a holttest feltalálása nélkül, rablótámadás, ragályos betegség, pestis stb. következtében, melyek ha az eltünt félre rábizonyulnak, másrészt felőle sem ismerősei, sem rokonai azóta hirt nem vettek, erkölcsi bizonyosság formálható arra nézve, hogy a fél meghalt. A világi törvény c) pontja ez időtartamot 3 évben állapitja meg, ez azonban konkrét esetekben norma gyanánt annál kevésbbé állitható fel, mert a kánonjog erre nézve nem határozott.

»4. Néha csak egy kihallgatható tanu van, és bár egyetlen tanu vallomását a teljes bizonyitásra semmiféle

[1] »Certitudo autem moralis habetur, quando adest attestatio — duorum testium de visu.« Kutschkernél I. 221. l.

[2] U. o. 230. l.

[3] U. o. 233. l.

[4] Bécsi Instructio Kutschkernél. I. 232. l.

jog sem tartja elégségesnek, a legfőbb Congregatio ily esetekben ezen egyetlen tanunak vallomását sem utasitja vissza föltétlenül, nehogy a második házasságot kötni óhajtó fél ebben meggátoltassék. Mindazonáltal szükséges, hogy ezen tanu a fentebb elsorolt tulajdonságokkal birjon, semmi kifogás alá ne essék és ezenkivül az ő vallomását más és pedig nyomós okok támogassák; ha pedig más, külső érveket találni semmi módon sem lehetne, magában e tanuvallomásban ne legyen semmi ellenmondás és valószinütlenség.«

A régibb kanonisták nézete az egyetlen tanu vallomásainak tulajdonitandó érték felől nagyon eltért egymástól, minthogy pedig a Congregatio fentidézett pontja a kedvezőbb megoldás felé hajlik, e módon kell a nyomós okokat is keresnünk, melyek az egyetlen tanu vallomásának súlyt és erkölcsi bizonyosságot kölcsönöznek. Sanchez szerint az egyik ilyen ok: »casu, quo conjux obierit in loco ita distanti, ut facile nequeant aliae probationes haberi: tunc enim satis erit nuntius, et ita *unus testis*, considerata qualitate personae, et ut verosimilia dicat: quod judicis arbitrio committitur: nam quando probatio integra, et plena haberi nequit, satis est per conjecturas.«[1] Ugyanezt hozza fel Verardi, az Instructionale Herbipolense pedig még jobban részletezi: »Plene probari dicitur obitus per depositionem unius testis, roboratam aliis adminiculis, indiciis, praesumtionibus violentis, et conjecturis gravis momenti; cujusmodi sunt *periculosa praelia et obsidiones*, quibus interfuit, et ubi multi ceciderunt; si moratus est in loco *ubi pestis grassabatur; si fuerit senex, aut aeger*, et insuper diu non comparuerit, nihilque de eo auditum fuerit; si *prius pacifice convixerit in matrimonio, et tamen non redierit*, licet potuisset, ac promisisset redire etc. Denique si cum uno teste de visu jungatur fama, quae tamen probanda est cum suis requisitis, et per duos testes omni exceptione majores, qui deponant, se audivisse a fidedignis, vel a majori

[1] L. II. Disp. XLVI. 12.

parte populi; ac fulcienda est causa rationabili, unde ortum habuit.«[1] A hirről különben, mint bizonyitó eszközről alább bővebben szólunk.

Itt van helye annak, hogy megvilágittassék ama kérdés, vajjon az életben maradt felperes fél vallomásai mily súlylyal birnak s elfogadhatók-e bizonyiték gyanánt?

Tagadhatatlan, hogy felperes kereseti állitásai magukban véve csak annyiban fogadhatók el, amennyiben azokat tanukkal vagy egyéb bizonyitékokkal beigazolni képés. Áll ez különösen a holttányilvánitási pereknél, hol a házassági kötelék felbonthatlansága, másrészt az esetleges visszaélések a legnagyobb óvatosságra s elővigyázatra intenek. Oly értelemben főesküről, mint más pereknél, természetesen szó sem lehet, mert feleknek bárminemü nyilatkozatai, vagy beismerései stb., melyek a házasság érvénye és fennállása ellen irányulnak, bizonyitó erővel nem birhatnak. Azonban, bár sokan a fél esküjének bizonyitó erejét föltétlenül kizárják, magunk részéről mégsem tartjuk helytelennek, sőt szükségesnek tartjuk, ha felperes felet vallomásaira megesketik, s amennyiben vallomásai a tanukat vagy más bizonyitékokat kiegészitik, vallomásaikat a biróság figyelemre méltatja. Kutschker erre nézve találóan mondja: »A bizonyitás tárgya itt csakis a fizikai halál valószinüsége és nem, miként a házasság érvénytelenségénél, egy könnyen feltalálható akadály. Ha tehát a halál valószinüségét támogató körülmény felől, pl. a háborúban való súlyos megsebesülésről egy kifogástalan tanu bizonyitása kéznél van, miért ne vallhatná az asszony kiegészitőleg eskü alatt, hogy férjét megsebesülve látta, és sebét ő maga kötözte be. Ily körülmény magában véve az ügyet még el nem dönti, csak akkor, ha másokkal találkozik.«[2]

E kérdés különben elintézettnek tekinthető a Supr. S. Congregatio 1893. évi május hó 3-án kiadott rendeletével. A Congregatio ugyanis a következő kérdésre: »Supre-

[1] Kutschker I, 230. l.

[2] I. 245. l.

mae sacrae Congregationis Instructio ad probandum obitum alicujus conjugis, n. 4. »ne conjux alias nuptias inire peroptans vitam coelibem agere cogatur, etiam unius testimonium absolute non respuit« (miként fentebb idéztük); quaeritur utrum etiam testimonium ipsius conjugis juratum in defectu aliorum adminiculorum sufficere valeat eum in finem, ut conjux ad novas nuptias admitti possit« azt felelte: »Ordinarius recurrat in casibus particularibus.«[1] Amiből következik, hogy ha már a perelő félnek eskü alatt tett vallomása más bizonyitékok és körülmények kizárásával sem vetendő el föltétlenül, hanem minden egyes esetben a Congregatio elé terjesztendő: mennyivel inkább áll ez, ha a fél vallomásait más adatok vagy bizonyitékok támogatják!

»5. Megesik az is, hogy teljes hitelt érdemlő tanuk állitják, hogy gyanut nem keltő időben a fél halálát másoktól hallották, kiket azért, mivel távol vannak, vagy meghaltak, vagy más okból, kihallgatni nem lehet; ez esetben az idegen szájból hallottak is elégségesek lehetnek a fél halálának észszerü feltevésére, ha azok más itt szóbajöhető körülményekkel összhangzásban vannak.

»6. Gyakran azonban azt kell tapasztalnunk, hogy egyetlen akár közvetlen, akár közvetett tanu sem található a haláleset bizonyitására. Ezen esetben mindennemü konjekturák, vélelmek és jelekből kell nagy elővigyázattal a halálesetet megállapitani, úgy, hogy minden fellelhető adatnak összevetése által, aszerint amint ez adatok közelebbi vagy távolabbi összeköttetésben vannak a kérdéses fél vélt elhunytával, esetleg erkölcsi bizonyosságot is szerezhetünk a halálesetről. Miért is a biró helyes belátására bizatik, hogy mikor lehet egyes esetekben az összetalálkozó jelek és praesumptiók összevetése által az elhalálozást megállapitani; mindazonáltal nem lesz czéltalan itt néhány oly forrást megnevezni, melyekből az emlitett konjekturák merithetők.

[1] Circulares Dioec. Strigon. 1894. Nr. III.

»7. Miért is mindenekelőtt azon adatok vizsgálandók meg, melyek az állitólag elhunytnak személyére vonatkoznak, melyek könnyen beszerezhetők a házasfelek rokonaitól, barátjaitól, szomszédjaitól és ismerőseitől. Ezeknek kihallgatásánál vizsgálni kell:

Vajjon az, akinek haláláról szó van, jó erkölcsü volt-e, vallásosan élt-e? Szerette-e hitvestársát? Nem volt-e oka elrejtőzni? Vannak-e ingatlan jószágai, vagy várhat-e ilyeneket rokonai után? (Ezekhez csatolhatjuk kiegészitésképp, és pedig a részletes kérdések elseje gyanánt: Ismeri-e tanu x. felperes és y. alperes házastársakat? Ha nem, mit tud tanu a közöttük lefolyt viszályokról? Ki vagy mi okozta azókat? Nem követett-e el alperes valami bűntényt, ami miatt menekülnie kellett? Nem csinált-e adósságokat? Nem üzte-e el felperes esetleg rosz bánásmódja által? A vagyoni állapotot illetőleg: Volt-e feleknek vagyonuk? Melyiknek? Közös volt-e? Milyen? Ki birja azt jelenleg? Nem érheti-e felperest anyagi haszon vagy kár alperes halálával? stb.)

Vajjon hitvestársa tudtával és belleegyezésével ment-e el? Minő volt akkor kora? Egészségi állapota? (Nem volt-e valami testi fogyatkozása? Nem volt-e kicsapongó, vagy részeges természetü?)

Végre irt-e valamikor és honnét? Nem nyilvánitotta-e azon szándékát, hogy nemsokára hazatér? (Mily körülmények közt tünt el? Tudja-e tanu, hogy meghalt? Hol halt meg? Mikor? Mily betegségben, vagy mily szerencsétlenség alkalmával? Látta-e tanu a holttestet? Ha nem látta, honnan tudja, hogy meghalt? Kiktől hallotta? Meg van-e győződve róla, hogy csakugyan meghalt?) Ezek és más hasonló adatok pontosan összegyüjtendők.

Más adatokat magának a távollét okának körülményei szolgáltatnak.

Ha mint katona távozott, parancsnokságánál kell felőle tudakozódnia, hogy mit tudnak ott róla? Volt-e csatában? Nem fogta-e el az ellenség? Nem szökött-e meg? Nem vett-e részt veszedelmes hadi műveletekben?

Ha kereskedelmi vagy más üzleti ügyben kelt utra,

kitudandó, nem kellett-e nagyobb veszélylyel megküzdenie; egyedül ment-e vagy másokkal; n[illegible]ias volt-e azon tájékon, ahová ment, azóta háború, forradalom, [illegible]éhség, ragályos betegség stb.

Ha tengerre ment, kifürkészendő, mely kikötőben szállt hajóra; kik utaztak vele; hová utaztak; mi a neve azon hajónak, melyen utazott; ki volt annak kapitánya; nem szenvedett-e hajótörést; a biztositó-társulat kifizette-e a hajótörés kárát; ezek és más körülmények, melyekről feltehető, hogy az elveszettnek esetleg nyomára vezetnek, gondosan kipuhatolandók.

»8. A *hir* is lehet érv a k[illegible] nitvestárs elhunyta mellett, ha egyrészt más körülmények is mellette szólnak és másrészt annak létezéséről két hiteles és meghitelt tanu tesz bizonyságot; ezek mondjanak véleményt a hir okáról is; vajjon azt a nép nagyobb és józanabb részétől hallották, vajjon azt maguk is igaznak tartják-e; annak gyanuja is ki legyen zárva, hogy a hirt azok eresztették világgá, akiknek érdekében a vizsgálat folyik.«

Már fentebb, 4. pont alatt, az Instructionale Herbipolenset idézve emlitettük, hogy ha egy hiteles tanu vallomásaihoz az a hir járul, hogy a hiányolt fél meghalt, s e hir létezése mellett két kifogástalan tanu tanuskodik, ez alapul szolgálhat a holttányilvánitás birói kimondására. Jelen 8-ik pont a hirről, mint egyetlen érvről szól másnak hiányában, és bizonyos föltételek mellett annak bizonyitó erőt tulajdonit. A régi kanonisták közül Sanchez bővebben részletezi ezen körülményeket, melyeket, minthogy az 1868-iki Instructio vázlatszerü utasitásával megegyeznek, jónak látunk e helyütt közölni. E szerint »Solam famam non sufficere... nisi aliis adminiculis juvetur: *tunc enim satis erit: quia certa moraliter probatio dici potest.* Adminicula autem, quibus debeat adjuvari fama, sunt longitudo absentiae, et universalis fama, ubi conjux commorabatur, mortem ejus contestans. Similiter si mors contigit in loco valde remoto, ita ut aliae probationes difficile possint inveniri, et vir longo tempore abfuit, — dummodo etiam mors sit antiqua

et non contigerit recenter: — si vir senex erat, vel in acie fuit, et non rediit aliquanto tempore expectatus forte per annum: vel uxor accepit litteras eorum, cum quibus vir militavit... Si vir captus sit ab hostibus, et communis fama ipsum obiisse testetur, et diu uxor nihil contrarium audierit, vel litteras receperit a fidedignis«[1]

»9. Végre ha szükségesnek látszik, igénybe veendő az ujságok általi köröztetés is, mely esetben a személynek lehető legpontosabb leirása közlendő — hacsak különös okok ezt nem tiltják.« (Nálunk ez a hivatalos lap utján történik.)

»10. Mindezekről a szent kongregáczió az egyes esetekhez képest gondosan ki szokta puhatolni; és igen fontos dologról levén szó, ezen körülményeket nagy gonddal összemérvén, még több hittudósnak és jogásznak tanácsát is meghallgatja és csak azután itél afelett, vajjon az illető felet lehet-e észszerüen megholtnak tekinteni s hitvestársának az új házasságra való lépést megengedni.«

»11. Mindezekből az egyházi birák biztos utasitást merithetnek a holttányilvánitási ügyekre nézve. Ha ezen szabályok daczára valamely eset mégis kétesnek látszanék, a kifürkészett ténykörülmények pontos és világos leirásával a római szentszékhez kell elbirálásért fordulni.«

Ezekben jeleztük elég részletesen az 1868-iki Instructio nyomán a bizonyitási eljárásnál szem előtt tartandó elveket és módozatokat. Mondanunk sem kell, hogy a tanukihallgatásnak a házasságvédő jelenlétében kell történnie, ki a tanukhoz az előre megállapitott kérdéseken kivül a körülményekhez képest másokat is intézhet. A kérdőpontokat a bíróságnak (jegyzőnek) magának kell ugyan szerkesztenie, de a felperes, alperesi ügygondnok és a rendszerinti házasságvédő által felhozottakat figyelmen kivül nem hagyhatja.

Nem lehet azonban megfeledkeznünk még egy bizonyiték felemlitéséről, mely sok esetben igen nagy fontossággal bir. Megeshetik ugyanis, hogy pl. valaki örökösö-

[1] Disp. XLVI. Qu. III 15.

dési ügyben, az 1868. évi 54. t.-cz. 40. §-a szerint arra illetékes polgári bíróság előtt házastársát holttányilvánittatja, vagy pedig egy nem kath. fél saját egyházi illetőleg világi bírósága előtt tárgyaltatja le a pert, s azután kath. hitre térvén, ujabb házasságkötés czéljából az egyházi bíróság által ugyanannak holttányilvánitását kérelmezi. Mily értéket kell ez esetben tulajdonitani a polgári vagy nem kath. egyházi bíróság által letárgyalt pernek s az abban foglalt bizonyitékoknak?

Világos, hogy a szentszék a polgári per alapján a fél holttányilvánitását egyszerüen nem eszközölheti, hanem felperesnek a pert a szentszék előtt újból kell megkezdenie, s a pert letárgyaltatnia, már azért is, mert a polg. bíróság a holttányilvánitásnál a perrendtartásnak már idéztük 523. §-a szerint jár el, holott a szentszékek utasitása ettől, miként láttuk, lényegesen eltér. Mégis a polgári perben foglalt bizonyitékoktól a bizonyitó erőt meg nem vonhatjuk, különösen akkor, ha azokat a kánonjog is ilyenek gyanánt elfogadja. Már a VI. Pius pápa rendeletére kiadott Instructio úgy nyilatkozik: »nihil tamen impedimento erit, quominus in hujusmodi iudicio instituendo utaris actibus factis a foris saecularibus et a Consistoriis acatholicis tamquam probationibus extraiudicialibus.«[1] Ugyanezt ismétli a S. Congr. Inquis. Cardinalis praefectusa 1863. évi február hó 6-án az n—i érsekhez intézett levelében: »Argumenta etiam desumi possunt ex actis a Tribunali civili confectis et deinde super illis, instituto examine, ubi nihil contrarium reperiatur ab Ecclesiastica potestate, ferri debet sententia, qua declaratur satis constare de obitu personae de cujus existentia inquiritur.«[2]

Ezekből önként következik, hogy ha felperesnek azokon kivül, melyeket a polgári bíróságnál felhozott, még más bizonyitékai is vannak, a szentszék azokra nézve az eljárást folyamatba tenni köteles, de az előbbieket is figyelmére

[1] Kutschker I. 234. l.

[2] Circul. Dioec. Strig. 1891. 48. l.

méltatja, ha azok a kánonjog követelményeinek megfelelnek, következésképp a már egyszer kihallgatott tanukat újból beidézni és kihallgattatni nem szükséges, ha azok vallomásaikra az esküt letették. Okiratokról nem szólunk, mert hiszen azok értékükben nem veszitenek, akár az egyházi, akár más bíróság előtt fekszenek is. Ha pedig felperesnek más bizonyitékai nem lennének, mint azok, melyeket a polgári bíróságnál felhozott, úgy véljük, hogy a szentszék előtt ujonnan folyamatba teendő bizonyitási eljárásnak szüksége fenn nem forog, hanem a szentszék az 1863. évi római utasitás szerint azokat megvizsgálja, s amennyiben a kánonjog követelményeinek megfelelnek, azok alapján hoz itéletet.

A bizonyitási eljárás befejeztével az összes periratok a rendszerinti házasságvédőhez teendők át, ki a »Dei Miseratione« Constitutioban előirt feladatának megfelelőleg azokra észrevételeit megteszi, a házassági köteléket tőle telhető módon védelmezi, esetleg a bíróságot egyes hiányok pótlására felkéri.

Miután pedig a házasságvédő észrevételei beérkeztek, a per tárgyalása véget érvén, az összes periratok becsomóztatnak s itélethozatal végett a bíróság elé terjesztetnek, mely a bizonyitékokhoz képest meggyőződése szerint a hiányolt felet vagy holttányilvánitja s felperest ujabb házasságkötésre felszabaditja, vagy pedig felperest keresetével elutasitja s a házasságot érvényében fentartja.

Meg kell emlékeznünk még a S. Congregatio supr. Inquis. 1891. május 6-iki határozatáról, mely a birónak már eddig is meglevő tág hatáskörét még jobban kibővitette s a holttányilvánitási eljárást is megkönnyitette és egyszerüsitette.

Nevezett Congregatio ugyanis a hozzá intézett következő kérdésekre:

1. Ha házasság megkötéséről van szó, sohasem kell-e oly itéletet hozni, mely kimondja, hogy az illető személy elhunyta elegendőképp be van igazolva a hir mellékkörülményeiből, praesumtiókból, egyházmegyei lapokban való köröztetésből stb.?

2. Vajjon a szöveg »donec de morte prioris conjugis certo constet« úgy értelmezendő-e, hogy a bizonyosságot csakis okmány, biztos hirmondó (hir), tanu szolgáltatja a praesumtiók és egyéb jogi vélelmek kizárásával, melyeket a biró elégségeseknek tart?

3. Ha az elsőre a válasz igenlő, kérdés, vajjon *szükséges-e, hogy a holttányilvánitást két egybehangzó itélettel két biróság mondja ki, vagy elégséges egy itélet, mintegy pótló bizonyitvány a fél szabad állapotáról?*

A S. Congr. Inquis. 1891. május 6-án tartott ülésén ezeket válaszolta:

»Az 1. és 2. kérdésekre. Az előbbi házastárs haláláról kellő bizonyosság szerezhető a praesumtiókból, jelekből és körülményekből s egyéb bizonyitékokból, melyeket a közjog megenged, csak jogszerüek és elégségesek legyenek azok értelmében, melyeket ezen S. Congr. S. Off. »ad probandum obitum alicujus conjugis« Instructiojának 6. pontja magában foglal.«

»A 3.-ra. *Tagadólag* az első részre, *igenlőleg* a másodikra; hacsak az érdekelt felek valamelyike nem felebbez.«

E határozatot Ő Szentsége ugyanazon évi május 8-án jóváhagyta.[1]

Ezzel akart a római szentszék könnyiteni egyrészt a kereső feleken, másrészt az egyházi bíróságokon, melyek sokszor a »littera occidit« elvet szem elől tévesztve, szorosan a törvény betüjéhez alkalmazkodtak és az erkölcsi bizonyosságot nem az adott körülményekben, hanem a holt, a mindenre ki nem terjeszkedhető törvényben keresték; ennek folytán a kereső felet gyakran a limine visszautasitották s ezzel talán egész életére szerencsétlenné tették. Pedig az egyházi bíróságnak nem az a hivatása, hogy a hivek elé mindenütt, még ott is, ahol az azoknak lelki vagy testi üdvösségének veszélyeztetésével jár, akadályokat gördítsen, hanem ellenkezőleg kötelessége a félnek jogi gyámolitására, segitségére lenni, hogy lelkiismeretét megnyugtassa, és sokszor évek hibáit, bűneit jóvátehesse.

[1] Circul. Dioec. Strig. 1891. 48. l.

Szükséges ez kiváltkép jelen időkben, nehogy az egyházi bíróságok a polgári és erkölcsi jogok akadálya gyanánt tünjenek fel, s azokat, akik magukat az egyház itéletének alávetik, roszabb helyzetbe hozza, mint olyanokat, kik azzal nem törődnek. Ez utóbbiak ugyanis mintegy provokáltatnak a merev visszautasitás által arra, hogy hitüket is megtagadva, más bíróságnál keressenek orvoslást és az egyház áldása nélkül lépjenek új házasságra. Kiváltkép szem előtt tartandó ez oly esetben, mikor pl. az életben maradt fél mással ágyasságban él, s e viszonyból gyermekek származtak, kiknek java megköveteli, hogy az egyház a botlását utólagos házasság és törvényesités által helyrehozni iparkodó felet szándéka elérésében segitse. A másik ok, melyet már emlitettünk, a periculum defectionis a fide. Ha az még oly ritka eseteknél is, milyen az érvényesen megkötött és el nem hált házasság alóli felmentvény, kánonjogi okot képez, mennyivel inkább áll ez a holttányilvánitási eljárásnál.

## Az itélet s jogi következményei.

A rendszerinti házasságvédő a »Dei Miseratione« constitutio értelmében a holttányilvánitást kimondó birói itélet ellen felebbezni tartozott egészen 1891-ig, mely évben a S. Congregatio supr. Inquis a fentidézett határozatot hozta. Azóta a rendszerinti házasságvédőnek az itéletet megfelebbeznie nem kell, s így az a törvényes határidő alatt jogerőre emelkedik.

Hátra van még, hogy az itéletnél s jogi következményeinél előforduló egyes kérdésekről röviden szóljunk.

A polg. prts. 524. §-a szerint e bíróság »az eltünt egyént hirdetvény által hirlapilag azzal a hozzáadással idézi, hogy ha *egy évi határidő alatt* meg nem jelenne, vagy életben létét más módon nem tudatná: a holtnak nyilvánitási kérvény érdemlegesen fog elintéztetni.« A polg. törvénykezés e felfogását osztja sok kánonjogász,[1] amiből következ-

[1] Így Rajner is id. tanulmányában és Kutschker id. művében.

nék, hogy egy év lefolyása előtt a holttányilvánitási pert elintézni nem lehetne. Látjuk pedig, hogy a szentszékek e határidőt ritkán tartják meg, s ha meg is tartják, nem a világi törvény ily rendelkezése iránti tekintetből teszik, hanem csupán azért, mert a per letárgyalása olykor ennyi időt igényel. Tényleg nem találunk egyházi törvényre, mely az egy évi határidőt előirná, azért annak megtartása nem is szükséges, sokszor meg éppenséggel indokolatlan lenne. Vegyük fel, hogy a haláleset bekövetkezését illetőleg kétséget kizáró bizonyitványok, tanuvallomások, vagy egyéb körülmények és tények állanak rendelkezésünkre. Nem lenne-e hiábavaló huzása-vonása a peres eljárásnak, céltalan akadálya felperesnek, ha ily esetben a szentszék a polgári törvény e szabályát követve a per érdemleges elintézésével egy esztendeig várna, holott erre kötelezve nincs, másrészt a bizonyitékokhoz mérten rövidebb idő alatt is itéletet hozhat? A polgári bíróságnál ez intézkedés érthető, amennyiben e törvény a communiter contingentia alapján áll és mindenesetre csekélyebb feltételeket szab a holttányilvánításhoz, mint az egyház, de ez utóbbinál sem szükségesnek, sem czélravezetőnek nem tartjuk, már csak azért sem, mert ha a felhozott bizonyitékok magukban véve nem elegendők az erkölcsi bizonyosság megszerzésére, az egy évi határidő sem fogja náluk a hiányt pótolni.

A másik kérdés, mely az itélethozatalnál felmerül, a halál napjának meghatározása, melytől függ nemcsak az életben maradt fél által esetleg törvénytelenül megkötött ujabb házasságnak érvénye vagy érvénytelensége, hanem az ezen házasságból vagy ágyasságból született gyermekeknek utólagos házasság által való törvényesitése. Ha az elhalálozás napja vagy legalább éve pontosan és körülményesebben megállapitható, az az itéletben okvetlenül kiteendő, valamint egyáltalában tanácsos azon záradékkal élni, hogy az időközben született gyermeknek — házasságtörés esete fenn nem forogván — utólagos házasság útján való törvényesitése akadályokba nem ütközik. Magától értetődik, hogy oly esetben, midőn az elhalálozás ideje hozzávetőleg sem

állapitható meg, e záradékot alkalmazni nem lehet, s ilyenkor az elhalálozás napjául azon nap tekintendő, melyen az itélet jogerőre emelkedett.

Be kell-e irni a birói holttányilvánitást a halottak anyakönyvébe? Ausztriában csak a házasultak anyakönyvének Észrevételek rovatába irják be, ha az életben maradt fél újból megházasodik. Ha nem lép új házasságra, természetesen ez is elmarad. A nálunk divó szokást nehéz megállapitani. Ha az illető fél elhalálozásának helyét és idejét a bíróság megállapitotta, nem látjuk be okát annak, miért ne lehetne azt az illető plébánia halottjainak anyakönyvébe pótlólag bejegyeztetni? Ha pedig sem a hely, sem az idő meg nem határozható, legalább is czélszerü az ausztriai szokást követve új házasságkötés esetén az itéletről a házasultak anyakönyvének »Észrevételek« rovatában megemlékezni.

Hogyha az eltünt és holttányilvánitott fél elökerül, vagy föltétlenül bizonyos, hogy életben van, nincs kétség aziránt, hogy a második házasság — még azt is föltéve, hogy jóhiszemüleg köttetett — érvényét veszti s az első házasság újból feléled.[1] Ha a holttányilvánitott fél az új házasság megkötésekor még életben volt, de később meghalt, a második házasság a törvény által előirt módon újolag érvényesitendő. Ha azonban mindkét fél tudta, hogy az előbbi házasfél még életben van és mégis házasságra lépnek, a kötelék bontó akadályán kivül még a büntény akadályába is esnek és pedig: adulterium cum matrimonio attentato.[2] Végül, ha valaki neje életében más nővel, aki erről nem tud, lép házasságra, az elsőnek elhaltával nem oldatik fel a másodikkal kötött házassága, hacsak a nő maga nem kivánja.[3]

---

[1] Cap. Dominus 2 x. de secund. nuptiis. (IV, 21.)

[2] Instruct. Herbipol. Kutschkernél I. 262. l.

[3] Cap 1. x. de eo, qui duxit. (IV. 7.)

# SZENT BERNÁT ÉLETE ÉS MŰKÖDÉSE.

Irta DR. ÁLDÁSY ANTAL.

(Folytatás és vége.)

Kapcsolatban sz. Bernát felléptével Gilbert de la Porrée ellen, megemlitem az ő küzdelmeit a korabeli szekták ellen is.

A XI. században egy új szekta támadt, mely keletről vette eredetét. Nem is annyira egy szektának, mint inkább több egymáshoz hasonló szekták conglomeratumának lehet ezeket tekinteni, amennyiben különböző országokban különböző neveket viseltek.[1] Ők magukat katharusoknak nevezték a görög καθάροι (= a tiszták) szótól; és miután Albi városa volt székhelyük Dél-Franciaországban, albigenseknek is neveztettek.

A mi tanukat illeti, azt a következőkben foglalhatjuk össze.

Miután Istent öröknek és legtökéletesebbnek tartották, ennélfogva a látható világot, mert mulandó és nem tökéletes, nem tekintették Isten teremtésének. Ezért a dualismust állitották fel: jó és rosz Istent. A jó Isten a láthatatlan szellemvilágot, a rosz a materialis világot teremtette. A rosz isten hozott létre minden roszat, a moralis roszat is, s mindezt a jó Isten iránti gyülöletből. Ő teremtette az ember testét is, és ez a bűnnek első oka, mert a bűn nem a lélekből, hanem a materiából származik. Viszont a jó Isten világát égi emberekkel népesitette be, kik immaterialis testtel birnak, egyszerre lőnek teremtve, és mindegyikökben egy égi lélek (szentlélek) van. A rosz Isten a Jehova és az ó-testamentomban nyilatkozott, mig a jó Isten az újban. Ennélfogva az ó-testamentomot elvetették. Azon kérdést, hogy mily úton egyesült a test és a lélek az emberben? úgy

[1] Így Angliában publicani, Flandriában Piphili, Itáliában patarenusok, speronisták, Franciaországban a XIII. század óta bulgároknak neveztettek.

fejtették meg, hogy a rosz isten, irigykedve a világosság birodalmára, belopózkodott oda és az égi embereket elcsábitotta igéretek által, hogy jőjjenek vele a földre. De egy másik ilyen betörés alkalmával sz. Mihály által legyőzetett s most birodalmának határai körül vannak irva. Az általa elcsábitott lelkek most materialis testekbe átmenve, az embereket alkotják. A jó Isten ezt megengedte, meg akarván őket büntetni, hogy engedtek a rosz isten csábjainak. A földi élet tehát rájuk nézve a büntetés helye, a pokol. De Isten meg akarja őket szabaditani. Ezért küldte a földre fiát, Jézus Krisztust. Krisztus nagyobb mint valamennyi angyal, de mégis Isten teremtménye, a bölcseség, Istennek alárendelve. Az incarnatio dogmája képzelhetetlen, mert a Megváltó ha magát egy materialis testtel összeköti, ő is a rosz isten kezébe kerül. Teste égi test, mely csak a jó Isten intézkedése folytán tünt fel a tanitványok előtt testnek. A földre azért jött, hogy a fogoly lelkeket a rosz isten, a Jehova tiszteletétől visszatartsa, és őket megszabadulásukra megtanitsa. Miután égi teste volt, fájdalmakat sem érzett, halála után visszament az égbe. A szentlélek szerintök Krisztusnak alá van rendelve, és mint spiritus principalis élén áll valamennyi égi léleknek, mely utóbbiakat »spiritus sancti« névvel jelöltek.[1]

A megváltás szerintök úgy történhetik, ha Krisztus tanait (a katharusokét) fogadja el a megváltandó és egyházukba belép, mely alkalommal felvételi szertartáson megy keresztül. Miután pedig az örökös bűn az égi lelkeknek a gonosz istent követéséből áll, úgy az aktuális vétkek a materiának való átadásból származnak. Ezt tehát kerülni kell, s így lassankint egy egész sereg kerülést szorgalmazó szabály származott. Ezen szabályok szigorú megtartására azonban csak azok voltak kötelezve, kik már elnyerték a consolamentumot, mely háromnapi böjt és bünbánás után kézföltételből állott, mely utóbbit a tulajdonképeni vagy lelki keresztségnek tekintették, amely őket a szentlélekkel kibékitette.

[1] Hefele, Conciliengeschichte V. 734—7.

Ezen osztály tagjai voltak a perfectusok, vagy más névvel a vestiti-k.[1] Ezek a legszigorúbb szabályok szerint voltak kötelesek élni, számuk nem volt soha nagy. Alattok állottak a credentes, a hivők, kik követték ugyan a tanokat, de nem voltak ezen szabályoknak alávetve, csupán kötelezve voltak még haláluk előtt felvenni a consolamentumot. Aki ennek felvétele előtt hal meg, az csak hosszas, emberi és állati testeken keresztül való vándorlás után nyerheti csak el a lélek a consolamentumot.[2]

Istenitiszteletük a legegyszerűbb volt, minden ékesség nélküli, melyet bárhol meg lehet tartani. A képeket és kereszteket elvetették, a benedictio panist megtartották (de a bort nem benedicálták). Megvolt náluk a gyónás is, melyet a gyónó térden állva mondott el a papnak, ki erre az új testamentumot fejére tette, mire valamennyi jelenlevő perfectus megérintette azt, és közös ima után megtörtént az absolutio. Megtartották az ünnepeket, de jórészt különös jelentést adtak nekik; épp így nyoma volt náluk a hierarchiai szervezetnek is.[3]

A katharenusok szektája rendkivül elterjedt. Már a XI. és később a XII. században számos zsinati határozatot hoztak ellenök, de ezek semmit sem használtak. El voltak terjedve Európa minden államában, a XII. század közepe táján pedig Németországban is kezdtek mutatkozni. Itteni fellépésük szolgáltatott okot arra, hogy sz. Bernát is sorompóba lépett ellenök.

Fellépésére a szektának Köln vidékén való mutatkozása szolgált alkalmul. Eberwein steinfeldi prépost sz. Bernáthoz t. i. levelet intézett, felszólitván őt, hogy lépjen fel ellenök.[5]

Eberwein levele szerint Köln körül két egymástól el-

---

[1] A felszentelés alkalmával a felszentelendőnek egy vászon vagy gyapot kötőt kötöttek testére a ruha alá.

[2] Hefele i. m. V. 437—9.

[3] Hefele i. h. 730—40.

[4] L. a levelet opp S. B. II. 768—71.

térő eretnekség kezdett mutatkozni. Mindkettőnek tanait, nézeteit is előadja, melyek szerinte a következők:

»Dicunt apud se tantum Ecclesiam esse, eo quod ipsi soli vestigiis Christi inhaereant; apostolicae vitae veri sectatores permaneant, ea quae mundi sunt non quaerentes; non domum nec agros, nec aliquid peculium possidentes: sicut Christus non possedit, nec discipulis suis possidenda concedit. Vos autem (dicunt nobis) domum domui et agrum agro copulatis, et quae mundi sunt hujus quaeritis .... In sacramentis suis velo se tegunt: tamen nobis aperte confessi sunt, quod in mensa sua quotidie cum manducant, ad formam Christi et Apostolorum cibum suum et potum in corpus Christi et sanguinem per Dominicam orationem consecrant, ut inde se membra et corpus Christi nutriant. Nos vero dicunt in Sacramentis non tenere veritatem, sed quamdam umbram et hominum traditionem. Confessi sunt etiam manifeste, se praeter aquam, in ignem et Spiritum baptisare, et baptisatos esse; adducentes illud testimonium Joannis Baptistae baptizantis in aqua, et dicentis de Christo: Ille vos baptizabit in Spiritu sancto et igne ... Et talem baptismum per impositionem manuum debere fieri: conati sunt ostendere testimonio Lucae, qui in Actibus Apostolorum describens baptismum Pauli, quem ab Anania suscepit ad praeceptum Christi, nullam mentionem fecit de aqua, sed tantum de manus impositione. Et quemlibet sic inter eos baptizatum dicunt Electum, et habere potestatem alios qui digni fuerint baptizandi, et in mensa sua corpus Christi et sanquinem consecrandi. Prius enim per manus impositionem de numero eorum, quos Anditores vocant, recipiunt eum inter Credentes: et sic licebit eum interesse orationibus eorum, usquedum satis probatum faciant electum. Nuptias damnant, sed causam ab eis investigare non potui; vel quia eam fateri non audebant; vel potius quia eam ignorabant.«

Ezen szavakban adja elő Eberwein az eretnekségek egyikének tanait. Ennek feje, aki püspöküknek neveztetett, egy más társával együtt a kölni érsek előtt megjelent, ta-

nát Krisztus és az apostolok szavaival akarván védelmezni. Ez nem sikerült nekik. Később egy meghatározott napon újból tárgyaltatott ezen dolog; némelyek megtértek, de az u. n. püspök és társa nem, kiket a feldühödött nép végre megragadva máglyán elégetett. Ezen tettét a népnek, Eberwein szerint, a clerus nem helyeselte; maga Eberwein csodálkozva emliti fel állhatatosságukat, melylyel a halálba mentek.[1] Úgylátszik, hogy ezek külön pápával is birtak; erre enged következtetni Eberwein levelének ezen passusa: »Et hi sunt illi haeretici, qui se dicunt Apostolos et suum Papam habent.«[2]

Az a másik eretnekség az elsőtől lényegesen különbözött, amint ezt maga Eberwein mondja: »omnino ab istis discordantes.«[3] Ezeknek tanait a következőkben foglalja össze: »Isti negant in altari fieri corpus Christi, eo quod omnes sacerdotes ecclesiae non sunt consecrati . . . evacuant sacerdotium Ecclesiae et damnant Sacramenta, praeter Baptismum solum; et hunc in adultis, quos dicunt baptisari per Christum, quicumque sit minister Sacramentorum. De Baptismo parvulorum fidem non habent, praeter illud de Evangelio: Qui crediderit, et baptizatus fuerit, salvus erit. Omne conjugium vocant fornicationem, praeter quod contrahitur inter utrosque virgines, masculum et feminam, adstruentes haec de verbis Domini, quibus respondit Pharisaeis: Quod Deus conjunxit, homo non separet . . , In suffragiis sanctorum non confidunt; jejunia caeterasque afflictiones, quae fiunt pro peccatis, adstruunt justis non esse necessaria, nec etiam peccatoribus; quia in quacumque die ingemuerit peccator, omnia peccata remittuntur ei: caeterasque observantias in Ecclesia, quas Christus et Apostoli ab ipso discedentes non condiderunt, vocant superstitiones. Purgatorium ignem post mortem non concedunt; sed animas statim, quando egrediuntur de corpore in aeternam vel requiem

[1] Eberwein, i. h. §. 2.
[2] U. o. §. 6.
[3] U. o. §. 4.

vel poenam transire, propter illa Salomonis: Lignum in quacumque parte ceciderit, sive ad austrum, sive ad Aquilonem, ibi manebit. Et sic Fidelium orationes, vel oblationes pro defunctis adnihilant.«[1]

Ennyiben adja elő Eberwein a másik eretnekség tanait. Felhivja szent Bernátot, hogy vesse latba személyes fellépését ezen eretnekek ellen. Szent Bernát hajolt is ezen felhivásra és két a canticum canticorum felett tartott prédikációjában reflectál is ezen szekták tanaira és az Eberweintól és másoktól is kapott tudósitásokat felhasználva czáfolgatja is azokat. Megemlékezik azon eljárásról, melyet az eretnekek ellen eddig követni szoktak. Körbe fogtak rendesen néhányat közülök a hivők, s ők szokásuk szerint mindent tagadtak, de a vizpróba ellenök bizonyitott. Ekkor meggyőzetve késznek nyilatkoztak, hitüket bevallva, azért meghalni. A nép rendesen röviden bánt el velük. »Helyeseljük a buzgalmat — mondja sz. Bernát — de ily tettet nem tanácsolunk, mert »fides suadenda est, non imponenda.« Kétségkivül jobb lesz tehát, ha karddal fékeztetnek meg t. i. annak kardjával, ki nem ok nélkül hordja a kardot (vagyis: állami hatalommal); mint megengedni, hogy sokat vigyenek rá tévedéseikre. »Dei enim minister ille est, vindex in iram ei qui male agit.«[2]

1104-ben Dél-Franczia országban, különösen Languedoc és a Provence vidékén ismét egy új szekta lépett fel. Ennek megalapitója Petrus de Bruys volt. Tanait Petrus Venerabilis, korának egyik kiváló embere, a következő pontokban foglalta össze.

1. Petrus de Bruys tagadta, hogy a keresztség azon gyermekekre nézve, kik még nem érett eszüek, haszonnal járna, miután még nem birnak a hittel és egy idegen hit

[1] Eberwein l. c. §. 5.

[2] Sermo in cantica canticorum LXVI. §. 12. Az idézett két sermo a 65. és 66. — Sz. Bernát beszédeiről ujabban Fernbacher értekezett a »Die Predigt der Kirche« cz. gyüjteményes vállalat VI. kötetének bevezetésében. E kötet szemelvényeket tartalmaz sz. Bernát prédikációiból német forditásban. Megjelent Lipcsében 1889.

(a keresztszülőké) rájuk nézve érvénytelen. Ebből persze az következett, hogy Petrus de Bruys a gyermekkorukban megkeresztelteket még egyszer megkeresztelte.

2. Továbbá azt állitá, hogy nem szabad templomokat épiteni, miután a keresztények Istenhez bármely helyről fohászkodhatnak, sőt szerinte a már kész templomokat le kell rombolni.

3. A kereszteket is le kell rombolni, mert ezen eszköz, melyen Krisztus annyit szenvedett nem a tisztelet, hanem az utálatnak jele.

4. A mi a templomban (a misében) felajánltatik, az nem Krisztus valódi teste és vére, hanem valójában semmi, és Istennek semmit nem szabad áldozni. Felszólitja ezt illetőleg követőit — kiket Petrobrusianoknak neveztek —, hogy ne higyjenek a papoknak, kik megcsalják őket, mondván: se conficere corpus Christi, és hogy Krisztusnak a testét nyujtják a hivőknek. Mert Krisztus csak egyszer változtatta át a kenyeret testévé, az utolsó vacsoránál és csak egyszer, t. i. akkor nyujtotta azt tanitványainak.

5. Imádság, alamizsna stb., melyeket az élők a holtakért felajánlanak, ezeknek semmit sem használ. A templomi énekek fölött Isten csak nevet, mert Isten csak a jámbor érzelmekre tekint, s nem engesztelhető meg énekekkel s zenével.[1]

Petrus de Bruys ezen tanai ellen kelt ki Petrus Venerabilis, ki engesztelhetetlen ellensége s üldözője lett a Petrobrusianoknak. Petrus Venerabilis egy egész értekezést irt e tanokról s főleg ebből ismerjük Petrus de Bruys tanait, nézeteit. Ugyancsak Petrus Venerabilis szerint Petrus de Bruys és követői a szerzeteseket házasságra kényszeritették, a papokat sanyargatták, nagypénteken húst ettek stb. De nem vehető ki tisztán Petrus Venerabilis iratából, vajjon ezen Petrobrusianok a szentirást egészen vagy részben elvetették-e vagy sem?

Petrus de Bruys körülbelül 20 évig prédikált Dél-Fran-

[1] Hefele i m. 311—2.

cziaországban s terjesztette tanait. Az ő tanai ellen hozta az 1119-i toulouse-i zsinat azon kánont, hogy mindazok, kik vallásos buzgalom szine alatt az úrvacsorát, gyermekek keresztelését, a papi hivatalt stb. elvetik, mint eretnekek kizáratnak az egyházból s a világi hatalom szólittatik fel megfékezésükre. Végre 1124. év körül maga a nép lázadt fel Petrus de Bruys ellen. St.-Gilles városban történt Dél-Francziaországban, hogy az emlitett év nagypéntekén a város piaczán a halomra összehordott kereszteket Petrus de Bruys meggyujtva, azok tüzénél húst főzött. Ezen tette oly mélyen sérté a nép vallásos érzületét, hogy felháborodásában őt elfogta s az általa gyujtott tüzbe vetvén őt, megégette.

Petrus de Bruys így elveszett, de tana halálával nem szünt meg. Egy új feje, vezére támadt ezen eretnek szektának, a Lausanneból származó Henrik.

Ez a Henrik eleinte Clugnyban szerzetes volt, majd diaconussá szenteltetett, de nemsokára elhagyta a kolostort, s 1114-ben mint bűnbánatot hirdető szónok lépett fel. Apostoli szegénységgel lépett fel és prédikálva vonult az országon keresztül, mialatt tanitványai egy nagy keresztet vittek előtte, mint egy zászlót. Különösen a fényűzés ellen prédikálván nagy pártot szerzett magának. Seregestül tódult hozzá a nép és prédikációi hevének senki sem birt ellenállani. 1116. év hamvazó szerdán két tanitványa megjelent Mansban s a püspököt Hildebertet kérték, hogy engedje meg mesterüknek, hogy az a bekövetkező böjtben a városban prédikálhasson. Hildebert, ki ekkor ép Rómába készült utazni, megparancsolá papjainak, hogy fogadják be Henriket. Ez be is vonult Mansba, s megkezdé szónoklatait. Ezeket leginkább a clerus bűnei, különösen az elvilágiasodás ellen intézte, s eredményök az lett, hogy a nép a papokat üldözni kezdte. Ezek Henriknek szemére hányták, hogy béke helyett viszályokat szitott, a szeretetet gyülölettel fizette, és megtiltották neki a pápa és Hildebert nevében a prédikálást. De Henrik nem törődött ezzel. Miután a nép az ő pártján állott, különböző reformokat hozott be, különösen a

házasságot illetőleg, mely reformok az erkolcstelenséget nagyban előmozditották. Hildebertet, midőn visszatért Rómából, a nép ellenséges indulatokkal fogadta. Ő erre felkereste Henriket s kérdéseivel annyira sarokba szoritá, hogy az kénytelen volt bevallani, hogy ő a theologiában kellő jártassággal nem bir. Erre Hildebert kiutasitotta egyházmegyéjéből Henriket, ki most Poitiers, Bordeaux és tobb más városban lépett fel. Ekkor ismerkedett meg Petrus de Bruyssal s csatlakozott tanaihoz, majd Petrus halála után ő állott a szekta élére. Miután másfél évtizeden keresztul hirdette tanait, végre az arlesi puspok kezébe kerult, ki őt az 1135. évben Pisában tartott zsinatra kuldte, hogy az itéljen felette. A zsinat Henriket eretneknek nyilvánitotta és kolostorba záratta. Nemsokára kiszabadult innen s Toulouseban termett, hol folytatta prédikációit. Sz. Bernát egyik leveléből kitünik, hogy itt is sok hallgatója volt.[1] III. Eugen pápa kulon legatust kuldott ellene Alberich de Ostia bibornok személyében. Ezzel ment sz. Bernát is, hogy ezen eretnekség ellen fellépjen. Ami sz. Bernát ebbeli működését illeti, azt részint irataiból, részint Gaufrid által irott életrajzából ismerjuk.[2]

Ugyancsak ezekből ismerhetjuk meg legjobban a henricianusok nézeteit. Ezek lényegileg megegyeznek a petrobrusianok nézeteivel. Ők is elvetették a templomok látogatását és a szentségek használatát, megtagadták a clerusnak a tized és más adó fizetését, lenézték a puspoki auctoritast és első sorban a bibliára támaszkodtak mindenben. Sz. Bernát fellépésének sikerult lassankint Henrik követőit, a henricianusokat elnyomni. Henrik maga újból elfogatott s

[1] »Basilicae sine plebibus, plebes sine sacerdotibus, sacerdotes sine debita reverentia sunt, et sine Christo denique Christiani « Ep. S. B. 241. §. 1.

[2] Szent Bernát egész fellépéséről a henricianusok ellen szól Gaufrid clairvauxi szerzetes Archenfridhoz intézett levelében, lenyomatva opp. S. B. III. 1314—1318 Azonkivul szó van ezen működésről a Vita I. lib III. c 6. továbbá Vita I. lib. VII. c. 17. Ezekben legnagyobbrészt azon csodákról van szó, melyeket Bernát ezen délfranczíaországi útjában véghezvitt.

a bibornokok collegiuma által élethossziglani fogságra ítéltetett, melyben 1148-ban meghalt.[1]

Azt hiszem helyén lesz itt most sz. Bernátról, mint a középkori mysticismus megalapitójáról pár szót szólani.

A középkorban a scholasticismus mellett egy új tudományrendszer, a mysticismus is alakult. A középkori mysticismus nemcsak egyedül az asceticus, contemplativ irányt követte, hanem összekötötte ezzel együtt a tudományos vizsgálódást is, természetesen mindig vonatkozással a mystikus, contemplativ életre.

E mystikus irány egyik első képviselője sz. Bernát. Jóllehet mint láttuk, minden oldalról folytonosan igénybe volt véve s az életben kiváló szerepet játszott, mégis volt ideje philosophiai téren is munkálkodni. Különösen a »De gratia et libero arbitrio« »De consideratione« »De gradibus humilitatis« és «De diligendo Deo« czimű műveiben fejtegeti idevágó nézeteit.

Gyönyörűen értekezik sz. Bernát a lélekről. A lélek, mondja ő, Isten képmására van teremtve: »Beata illa et sempiterna Trinitas, Pater, et Filius et Spiritus-sanctus, unus Deus scilicet, summa potentia, summa sapientia, summa benignitas creavit quamdam trinitatem ad imaginem et similitudinem suam, animam videlicet rationialem: quae in eo praefert vestigium quoddam trinitatis, quod ex memoria, ratione et voluntate consistat.«[2] A lélek közvetlenül a testi élet alapelve, épp úgy mint az érzéki érzés és mozgásé, és így az egész testben mindenütt jelen van. Mint egy egyszerü lelki substantiára úgy reá nézve is az élet lényeges, épp oly kevéssé vesztheti el azt, mint saját magát, tehát halhatatlan.[3]

Ami az emberi szabadságot illeti, arról Bernát az ő munkájában »De gratia et libero arbitrio« szól. Szerinte háromféle szabadság létezik: »Triplex libertas, a peccato,

[1] Hefele i. m. 379—81. — Hergenröther i. m. 926—7. — Wetzer és Welte: Kirchenlexion V. 1714—6.

[2] Sermo de diversis XLV. §. 1.

[3] Stöckl: Philosophie des Mittelalbers I. 295—6.

a miseria, et a necessitate. Liberum consilium, liberum complacitum, liberum voluntarium.«[1]

A liberium arbitriumot, a »libertas a necessitate«-t illetőleg szent Bernát különbséget tesz az érzéki kívánság, mely az állatokkal közös, és a tulajdonképeni akarat között, mely utóbbi kizárólag az emberé. A liberum arbitrium oly annyira hozzá van forrva az akarathoz, hogy ez szabadság nélkül nem képzelhető: »Liberum arbitrium ita ubique sequitur voluntatem, ut nisi illa penitus esse desinat, ista non careat.«[2] Ezen consensus voluntarius pedig: » . . . est habitus animi, liber sui. Siquidem non cogitur, non extorquetur. Est quippe voluntatis, non necessitatis; nec negat se, nec praebet cuiquam, nisi ex voluntate. Alioquin si compelli valet invitus, violentus est, non voluntarius. Ubi autem voluntas non est, nec consensus. Non enim est consensus, nisi voluntarius. Ubi ergo consensus, ibi voluntas. Porro ut voluntas, ibi libertas Et hoc est quod dici puto liberum arbitrium.«[3] Jóllehet az akarat az ész által vezetendő, mert semmire sem törekedhetünk, amit nem ismerünk fel; de ezen vezetés nem hozza magával az akaratnak kényszeritését a cselekvésre. Ezen szabadság által feltételeztetik minden jog és jogtalanság, minden érdem és minden vétek, minden jutalom és büntetés. Ez mint az akarat lényeges tulajdonsága elveszthetetlen és egyenlő mértékben van meg úgy az igaznak, mint a vétkesnek, az embernek mint az angyalnak. Az akarat az egyedüli, ami az emberben szabad, mert a többi erő mind csak alatta áll és általa kormányoztatik. De nem kell azt hinni, hogy a szabadság lényege, mivolta abban rejlik, hogy szabadon lehessen jó és rosz között választani.[4]

Mert ami a »libertas a peccato«-t illeti, ez kétféle lehet: vagy olyan, hogy a véteknek lehetőségét teljesen kizárja,

---

[1] De gratia et lib. arbitr. c. III. §. 6. c. IV. §. 11.

[2] c. VIII. §. 24.

[3] c. I. §. 2.

[4] c. X. §. 35. és több más helyen

vagy olyan, hogy a vétek lehetőségével van összeköttetésben. Ez utóbbi esetben azután a szabadság el is veszhet. Az ember eredetileg úgy teremtetett, hogy ment volt a vétektől, de a gonosz lehetősége nem volt kizárva, vétkezhetett. Vétkezett és elvesztette a »libertas a peccati«-t. Így a vétek rabszolgájává lőn. Igaz ugyan, hogy ezen esetben megtartotta természetes szabadságát, de nem emelkedhetik most már ki a vétek állapotából ezen természetes szabadságának erejénél fogva. Mert nem kerülheti ki, ha mindjárt akarná is, a vétket, kényszeritve van, hogy vétkezzen. De ezen kényszerüség nem származik természetéből, hanem ellenkezőleg akaratából magából. Az akarat a bűn által az érzéki szeretethez, vágyhoz annyira hozzá van lánczolva, hogy nem emelkedhetik fel az igazságosság szeretetére. Fogoly is és szabad is egyuttal. Annyiban vétkes az akarat, amennyiben szabad, annyiban van rabszolgaságban, amennyiben vétkes, és éppen azért épp annyiban van rabszolgai állapotban, amennyiben szabad.

A gonosz ezen bilincseiből az akarat csak a kegyelem által szabadulhat meg. Ez helyreállitja bennünk ismét a vétektől való szabadságot, de ez a jelen életben még nem egészen teljes, mert az akarat még mindig az isteni lélek és az érzékiség között állván, sohasem lesz teljesen szabad a rosztól. A lényeget tekintve, a bűntől való szabadságot mégis a kegyelem által birjuk, és a bűntől való teljes szabadságot, melyben ki van zárva a vétek lehetősége is, legalább a túlvilági életben remélhetjük. A rosztól való szabadságban erőt nyerünk ismét a jóra, mert éppen az által megszabadulunk a rabszolgaságtól és a rosz szükségességétől és jutunk ismét azon állapotba, hogy jót cselekedjünk. Ahogy tehát a rosztól való szabadság az isteni kegyelem munkája, épp úgy az erő a jóra is az. Istentől jő az üdvnek kezdete, az akarat nem tehet jót az isteni malaszt nélkül, és e nélkül az akarat törekvései, kisérletei hiábavalók. De hogy a kegyelem eredménynyel birjon, szükséges, hogy mi is beleegyezzünk abba s azzal együtt működjünk. Csak ezen két factor által, t. i. az isteni kegyelem

és az emberi szabadság által lehet az üdv munkáját végbezvinni. A kegyelem azon alapelv, melyből az üdv egész munkája származik, az akarat úgyszólván csak az edény, melyben az egész véghez lesz vive; az akarat beleegyezése is a kegyelemből származik, jóllehet nem jön létre a mi akaratunk nélkül. Ennélfogva minden érdemünk, melyeknek az örök jutalom igértetett meg, úgy egészben Istenéi, mint a mieink is.[1]

A szabadság harmadik faja, a »libertas a miseria« szintén két fokkal bir, amennyiben az alacsonyabb fokon a boldogtalanság lehetőségét még magában zárja, a magasabban pedig azt egészen kizárja. Az alacsonyabb fokát ezen szabadságnak az ember mindakét előbb emlitettel birta, a magasabbat meg kellett volna magának szereznie. De a bűn által az alacsonyabb fokot is elvesztette. Ezen harmadik faja a szabadságnak csak a jövendő életben adatik meg nekünk és ezért azt az örök dicsőség szabadságának is nevezhetjük. Csak a mystikus ekstasisnak bizonyos pillanatában részesül az ember ezen szabadságban bizonyos fokig, de ez csak muló és csak izleltetője azon szabadságnak, melyet a jövendő életben élvezni fog.[2]

Sz. Bernátnak fennebb idézett munkái közül a »de gradibus humilitatis« czimüben is sok szép dolog foglaltatik. Ezekből a következőket emlitjük:

Az igazság minden alaposabb megismerésének alapja az alázatosság, mely sz. Bernát szerint azon erény: »qua homo verissima sui cognitione sibi ipsi vilescit.« Az alázatosság azon út, melyen mi az igazságosság megismeréséhez jutunk. Ezen alázatosságnak 12 foka van, melyeken ha az ember keresztülment és a legfelsőbb fokra eljutott, akkor feltünik előtte az igazság világa. De a magasabb megismerésnek alapja nem egyedül csak az alázatosság, az alázatosság alapján a szeretetnek is fel kell virágoznia, ha az ember a legfelsőbbhöz akar felemelkedni. Ha az alázatosság

[1] Stöckl i. m. 298—9.

[2] Stöckl i. m. 295—300.

és szeretetben eljutott az ember a lélek magasabb életébe, akkor a mystikus területre lép. A megismerés tevékenységének (Erkenntnissthätigkeit) első foka az igazság vizsgálása, consideratiója. Ez »est intensa ad investigandum cogitatio, vel intentio animi investigantis verum.«[1] A consideratio az igazságnak megvizsgálása, mely a lélek teljes energiájával történik, de még nincsen meg benne a discursiv gondolkodás charaktere. A második fok a contemplatio: »est verus certusque intuitus animi de quacumque re, sive apprehensio rei non dubia.« Ezen contemplatio következménye az igazság bámuló csodálása és ennek következtében megtörténhetik, hogy a lélek időközönkint teljesen magánkivuli állapotba jut, mely nem más mint az ekstasis.[2]

Ezen ekstasis előképét képezi azon állapotnak, melybe a túlvilágban jutunk. Itt a lélek saját magából semmit sem tart meg, hanem egészen Istenben fog megnyugodni. Lényege, anyaga nem fog változni: ez örökké megmarad, hanem mintegy isteni formába fog átváltozni. Ez az istenesités, mely azonban csak akkor jöhet létre, ha a test is fel fog támadni. Mert addig a lélek mindig a test után kivánkozik, nem feledkezik meg teljesen magáról. De ha a test feltámadt, a lélek teljesen elfeledkezik magáról, s Istenbe fog elmerülni.[3]

Sokat lehetne még sz. Bernát gyönyörű munkáiból bemutatnom, — de akkor kötetekre terjedne értekezésem. Azért mindezt mellőzve legyen szabad már most szent Bernát életének utolsó éveire áttérnem.

Miután a rheimsi zsinat véget ért, Eugen pápa elhagyta Francziaországot. April közepén Clairvauxba ment, hogy jelenlétével e kolostort megtisztelje. Itteni tartózkodását felhasználta Bernát, hogy közben járjon Fülöp toursi puspökért, kit még II. Incze fosztott meg méltóságától, s ki erre

[1] De consideratione lib. II. c. 2.

[2] Stockl i. m. 301—302.

[3] Stockl i. m. 303.

szerzetes lett. Bernát az egész szerzet élén megjelent Eugen előtt könyörögve, hogy Fülöpöt helyezze vissza méltóságába. De könyörgése sikertelen volt, a bibornokok Fülöp visszahelyezését ellenezték, s a pápa ily értelemben határozott.[1]

April 16-án elhagyta a pápa Clairvauxt s Olaszországba ment. Hogy merre vette útját, azt a bulláiból összeállitott itinerariuma mutatja.[2] Utalok e tekintetben ezekre, részletesebb tárgyalásokba, különösen a pápának felső-olaszországi tartózkodását illetőleg nem bocsátkozom. 1149. ápr. hóban a pápa Róma közelében Tusculumban ütotte fel székhelyét. De nem jött egyedül. Nagyszámú fegyveres sereg vette őt körül, Róma nemeseinek nagyrésze segitette őt, sőt maga Roger szicziliai király is küldött segélycsapatokat. November hóban a senatussal egyezséget kötött a pápa, melynek értelmében a pápa és a senatus között a béke létrejött, s Eugen a városba bevonult. Eugen így győzött ugyan, de győzelme nem volt teljes. Bresciai Arnold továbbra is a városban maradt, miután a római senatus egy vele már régebben kötött szerződés értelmében őt megoltalmazni volt köteles. Sokáig a pápa nem is maradt Rómában, már 1150. junius 15-én önkényt elhagyta a várost.[3] Bresciai Arnolddal a küzdelem tovább folyt, s csak IV. Hadrián alatt szünt meg; erről fentebb már volt szó.

Közben Clairvauxban meghalt Malachias irlandi püspök. Sz. Bernát Malachiassal már régibb idő óta ismeretségben állott, s leveleket is váltott vele.[4] Malachias 1149. évben Rómába utazva Clairvauxt is érintette. Itt megbetegedett s nemsokára meg is halt s Clairvauxban temettetett el. Bernát ez alkalommal megirta Malachias életrajzát 31 fejezetben.[5] Leirja ez életrajzban Malachias egész életét,

[1] Historia pontificalis c. 16. MG. SS. XX. kot. Vita I. S. B. lib. VI. c. VIII. §. 52.

[2] L. Jaffé Reg. a II. kötetben.

[3] Giesebrecht i. m. IV. 324, 340—3.

[4] Ep S. B. 341, 356, 357.

[5] S. Bernardi abbatis liber de vita et rebus gestis S. Malachiae Hiberniae episcopi. Opp. S. S. I. 663—98.

kiemeli, hogy már gyermekkorában rendkivül nagy vallásosságot tanusitott, leirja tevékenységét, melyet az irlandi egyház reformálása érdekében kifejtett, miután Irland primási székét elnyerte, megemlékezik csodatételeiről, szól haláláról, mely az általa mindig óhajtott napon nov. 2-án[1] következett be.

Azalatt megérkezett a hir, hogy a II. keresztes hadjárat meghiusult. Mikor a hir elterjedt, óriási izgatottság és felháborodás vett erőt Európa népein. Nyiltan okozták sz. Bernátot, ki az egész mozgalomnak lelke, annak tulajdonképeni megteremtője volt. Szemére hányták, hogy csalárd hitegetések- és igéretekkel annyi ember vesztének volt okozója. Bernát e vádakra felelt is, még pedig »De consideratione« cz. művében (— erről majd máskor fogok szólani). Itt csupán azon mozgalomról akarok emlékezni, mely Francziaországban 1150-ben megindult s melynek tulajdonképeni czélja a meghiusult keresztes hadjárat újbóli megindítása volt.

Még el sem hangzott a jajkiáltás, melyet a II. keresztes hadjárat szerencsétlen kimenetele okozott, midőn Francziaországban ujra felvetették az eszmét, újból a szentföldre menni. Különösen VII. Lajos gyámolitotta ezen mozgalmat, melyet tulajdonképen azért akartak meginditani, hogy a minapi kudarczot megboszulják. Úgy Suger st.-denisi apát, mint sz. Bernát meg voltak nyerve ez ügynek. De még jobban örült ezen mozgalomnak Roger szicziliai király. Roger t. i. úgy okoskodott, hogy ha a francziák a szentföldre mennek, akkor minden valószinüséggel úgy a mohamedánok, mint a görögök ellen nem lesznek barátságos érzelmekkel eltelve. Főleg a görögök a meghiusult keresztes hadjárat óta nem a legjobb viszonyban állottak a francziákkal. Ha tehát a francziák és a görögök között a viszonyok feszültebbekké lesznek, akkor Konrád és Lajos között is konfliktus fog ki-

[1] Vita Malachiae c. XXXI. §. 75. Neander Malachias halála napját november 1-re teszi.

törni.[1] Ebből pedig Roger a maga részére tetemes előnyöket várt. E czélból gyámolitotta a francziák mozgalmát. De maga Eugen pápa is rosz szemmel nézte Konrád szövetségét a görögökkel. Hogy ezt felbontsa, azon fáradozott, hogy szövetséget hozzon létre Konrád és Roger között. E czélból Dietwin bibornok már előbb interveniált, de sikertelenül. Majd Bernát ajánlkozott egy, a királyhoz intézett levelében, e szövetséget létrehozni, de ez sem sikerült.[2]

Ezalatt Palaestinában Nureddin győzedelmesen nyomult előre. A keresztények mind szorultabb helyzetbe jutottak, s Európába fordultak segélyért.[3] Francziaországban a hadjáratot czélzó mozgalmak mindinkább határozottabb formát kezdtek ölteni. Aprilisban Laonban gyülés tartatott, melyen a hadjárat szükségessége megbeszéltetett. Május 7-re Chartresbe volt egy gyülés összehiva, melyen a hadjárat elhatároztatott, s Bernátot választották a sereg vezérévé.[4]

A pápa azonban nem igen lelkesedett e mozgalmon. Annyira nem lelkesült rajta, hogy Bernát egy levelet intézett hozzá, melyben őt erélyesen felszólitja, hogy hagyjon fel habozásával. Figyelmezteti a pápát, hogy a szentföld érdekében most mindkét kardot ki kell vonni, s ez csak a pápa által történhetik. Mindkét kard Péteré, az egyiket ő maga vonja ki, a másikat az ő intésére fogják kivonni. Tudtára adja, hogy őt választották a hadjárat vezérévé. Kifejti, hogy mily kevéssé alkalmas ő erre, s ezért a pápa határozatát kéri ki.

A pápa jóllehet habozott, több felszólitás után mégis engedett. Megerősitette Bernát megválasztását, de aggodalmát fejezte ki a megválasztott törődöttségét illetőleg.[5]

[1] Konrád az utóbbi időben a görögökkel jó viszonyban, sőt szövetségben állott.

[2] Giesebrecht i. m. 337.

[3] Ep. S. B. 364. §. 1.

[4] Ezt maga Bernát mondja Eugenhez intézett levelében: ». . . in Carnotensi conventu . . . me quasi ducem et principem militiae elegerunt . . .« Ep. S. B. 256. §. 3.

[5] Giesebrecht i. m. 339.

A lelkesedés Franciaországban csakhamar alábbszállt. Bernátot saját szerzetes társai tartották vissza a kereszt hirdetésétől. A keresztes hadjárat megújitását czélzó mozgalom meghiusult.

Szent Bernát működésének ezentúl mind ritkábban találjuk nyomait. 1151-ben Gottfried Anjou grófja elfoglalta Montreuil-Bellayt és elfogta Gerardot a város urát családjával együtt.[1] VII. Lajos király Gerard pártját fogta, mire félni lehetett, hogy a király és Gottfried között ki fog törni a háború. Bernát interventiója mellett alkudozások jöttek létre, melyek békét eredményeztek. Gottfried visszaadta foglalásait, Gerard pedig kötelezte magát, hogy Montreuil-Bellay erődítményeit nem fogja többé felépiteni.[2]

És ezzel elérkeztem sz. Bernát életének utolsó éveihez. Ő már hosszabb idő óta beteg volt. Régi gyomorbaja, mely már egy izben halálos beteggé tette, most ujra erőt vett rajta.[3] De nyugalmat most sem talált. Hol egy, hol más ügyben kérték közbenjárását.[4]

Még élete utolsó szakaszában is még egyszer kényszerült nyilvánosan fellépni a béke megkötése érdekében Metz város polgársága és a szomszéd fejedelmek között. Metz város polgárai a Bar-le-Duc-i gróffal viszályba keveredtek s általa Froidemons-nál megveretve, több mint 2000 embert vesztettek, s az egész tartományt pusztitás fenyegette. Sz. Bernát eleinte levél útján akarta a békét helyreállitani, de nem sikerült.[5] Hillin trieri érsek kéréseire végre elhatározta, hogy személyesen közbelép. Összeszedvén magát, csakugyan a harcz szinhelyére utazott. A Mosel partján talált a két seregre, mely csatarendben állott egymással szemközt. Fáradozásainak sikerült kieszközölni, hogy az alkudozások a két fél között megkezdődtek, és végre a béke is meg-

[1] Vita I. S. B. lib. IV. c. III. §. 13.
[2] Thiel i. m. 47.
[3] V. ö. Ep. S. B. 310.
[4] Giesebrecht V. 28. és ep. S. B. 302.
[5] Thiel i. m. 48.

köttetett a Mosel egyik szigetén, hová az óriási néptomeg elől menekülniök kellett, mely minden áron látni akarta sz. Bernátot.[1]

Ez volt sz. Bernát utolsó nyilvános ténykedése. A béke helyreállitása után visszatért Clairvauxba. Betegsége most új erővel rohanta meg. Ereje fokozatosan hanyatlott, mig végre 1152. augusztus 20-án, életének 63-ik évében bekovetkezett jámbor halála.[2]

*
* *

Kevés mondanivaló van még hátra. Bernát foldi maradványai augusztus 23-án lőnek a foldnek átadva.[3] Nemsokára csodás jelenségek mutatkoztak sirjánál. Már életében is szentnek tiszteltetett, s e tisztelet halála után még inkább nagyobbodott. A népnek ezen tiszteletéhez nemsokára hozzájárult maga az egyház is. Huszonegy évvel halála után 1174. január 18-án kelt »Contigit olim« bullájával III. Sándor pápa Bernátot a szentek sorába igtatta.[4]

---

[1] Vita I. S. B. lib. V. c. I. §. 3. 4

[2] Vita I. S. B. lib. IV. c. 2. §. 15.

[3] Ugyanott.

[4] A sz. Bernát életét tárgyaló irodalom ujabb időben tetemesen gyarapodott. Így Chevaliertől birunk egy életrajzot két kotetben: »Histoire de St. Bernard. Lille, 1888.« Ujabban megjelent egy munka Storsstól: Bernard of Clairvaux, the times, the man, and his work. London, 1892. A sz. Bernátra vonatkozó irodalmat egész 1891-ig legteljesebben ismerteti a Xenia Bernardina IV. kotete s Bibliographia Bernardina.

# AZ ERDÉLYI EGYHÁZMEGYE KÉPE A XIV. SZÁZAD ELEJÉN.

(Az 1332—1337. évi pápai tizedjegyzék világánál.)

Irta: BEKE ANTAL.

(Folytatás és vége.)

a) A marosi kerület plébániái:

1. Band, Brand = *Mezö-Bánd*, Maros-Tordamegyében, Mezö-Sámsond fiókja; papja Péter fizetett I. 5 régi banalist és 12 denárt, III. 15 denárt, II. 5 verőczeit és 48 sasost, 1332—1335-ben.

2. Berechce, Berekete; ma ismeretlen, hacsak nem = *Berekeresztúr*, mely alább Sancta Crux néven előfordul, és csakugyan, a IV. évi befizetés rovata üres; ezen »Berekete« papja pedig (Péter) éppen a IV. évre fizetett 32 denárt, ismét 31 denárt, 1335-ben.

3. Bergune, Borgene = *Mezö-Bergenye*, Maros-Tordamegyében, Mezö-Sámsond fiókja; papja Miklós fizetett III. 8 denárt, IV. 2 verőczeit s 1 sasost, 1334—1335-ben.

Brand, lásd Band.

4. Beo, Beu = *Mezö-Bö*, Maros-Tordamegyében; Pál nevü papja fizetett I. 10 denárt, III. 4 régi banalist, 1332-1334-ben.

5. Chakafalva = valószinüleg *Csokfalva*, Maros-Tordamegyében, Bözöd-Újfalu fiókja; papja Benedek fizetett I. 10 régi banalist és 5 kicsi banalist, 1332-ben.

6. Ernce, Enece, Ernec = *Nagy-Ernye*, Maros-Tordamegyében; papja János fizetett I. 14 denárt, III. 3 régi banalist, IV. 4 banalist, 1332—1335-ben.

Forum Novum Siculorum, lásd Novum Forum.

7. Gaal = *Nyárád-Gálfalva*, Szent-Háromság fiókja. Papja Eustach fizetett III. 5 denárt, 1334-ben.

8. Galambud, Galamb = *Galambod*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja; Benedek nevü papja fizet I. 9 régi banalist, III. 8 és fél banalist, 1332—1334. évben.

9. Gulacuka, Gulagucha, Kulakuta = *Gyalakuta*, Maros-Tordamegyében, Bordos fiókja; papja István 1332-ben 6 denárt fizetett. Aztán 1334-ben fizetett Miklós III. 1 régi banalist, IV. 2 banalist. »Nevezetes régi temploma, mely a csúcsives épitészet egy tisztes példánya lenne, ha azt az izléstelen ujitások egészen ki nem vetkeztették volna műalakjából.« Megvan még »egy gyönyörü kelyhe is, melynek alaki szépsége és régisége ritkitja párját.«

Gulagucha, lásd Gulacuka.

10. Hazaztkerek, Harchkerech, Karazna-zeg, Lazarkerek = *Harasztkerék*, Maros-Tordamegyében. Ákosfalva fiókja. Papja János I. 8 denárt, III. 7 denárt, IV. 7 sasost, ismét 2 garast fizetett, 1332—1335-ben.

Harchkerech, lásd Hazaztkerek.

11. Hodod = *Havad*, Maros-Tordamegyében, Szent-Háromság fiókja; János plébános fizet III. 10 garast, IV. 10 garast, 1334—1335-ben.

12. Hudus = *Hódos*, Maros-Tordamegyében; papja János I. 2 régi banalist, III. 3 régi banalist, IV. egy régi banalist fizetett, 1332—1335-ben.

13. Hudsov, Hudzov = *Harczod*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja; Mihály nevü papja 1332—1335-ben fizetett I. 2 régi banalist és 7 denárt, III. 1 régi banalist, IV. 3 verőczeit s 12 sasost. Fennáll ma is régi temploma, »a román épitészet egy tisztes emléke.«

14. Kaal = *Kál*, Maros-Tordamegyében. 1334—1335-ben papja Leustachius fizetett III. 3 régi banalist, IV. 4 régi banalist. Gálfalva és Kál a tizedjegyzékben csekély

eltéréssel lévén irva és a lelkész is egynevü, a fizetés arányos lévén, nincs kizárva a lehetőség, hogy itten egy községről van szó. De ha a név nincs tévesen irva (amit feltenni nem éppen szükség) mindkettő megáll a maga helyén.

Karaznazeg, lásd Hazaztkerek.

15. Korunka, Kornuka = *Koronka*, Maros-Tordamegyében, Ákosfalva fiókja; papja Gergely fizetett I. 4 régi és kicsi banalist, III. 11 denárt, IV. 4 verőczeit és 16 sasost, 1332—1335-ben. Régi templomát a mult században lerontották és merőben ujra épitették; de megvan egy régi harangja ezen felirattal: »Salve crux, sancta mundi gloria 1537.« (Apró gót betükkel).

Kornuka, lásd Korunka.

Kulakuta, lásd Gulacuta.

16. Kulpen = *Mező-Kölpény*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja; 1331-ben Abraam pap I. 2 régi denárt és 3 banalist, 1334-ben III. Jakab pap 8 denárt fizetett.

Lazarkerek, lásd Hazaztkerek.

17. Madaras = *Mező-Madaras*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja. Bertalan, más nevén Barta pap fizetett I. 25 denárt, 1 régi banalist, III. 6 denárt, IV. 6 verőczeit, 1332—1335-ben.

18. Marguita = *Mező-Szent-Margita*, Maros-Tordamegyében, Kezelő-Szent-Pál fiókja; papja Péter fizetett 50 denárt, 1335-ben.

19. Menes, Mened, Mones = *Mező-Ménes*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja; papja Egyed fizetett 1332—1335-ben I. 5 régi banalist és 10 denárt, III. 7 régi banalist, III. 5 verőczeit; végre 1335-ben Péter pap is fizetett 3 garast.

Mones, lásd Menes.

20. Narad, Naradyu, Naragtu = *Nyárádtő*, Maros-Tordamegyében, Maros-Vásárhely fiókja; papja István fizetett I. 25 denárt, III. 20 denárt, IV. 40 denárt, 1332—1335-ben.

Naragtu, lásd Narad.

Naradyu, lásd Narad.

21. Novum Forum Siculorum = *Maros-Vásárhely*, Maros-Tordamegye főhelye; papja volt Romanus, fizetvén I. 40 denárt, ismét 1 fertot, III. 1 fertot és 3 kuntint, IV. 3 lotto ezüstöt 1332—1335-ben. Fenmaradott a gyulafehérvári káptalan levéltárában egy pergamenlap, melyen a XIV. század elejéről két káptalani okirat van egykorulag lemásolva. Mindkettő manumissionális. A másodikban 1323-ban az átirt okmány kiállitója, éppen az itt emlitett Romanus szerepel, mint vásárhelyi plébános és vice-archidiaconus, Benedek, telegdi főesperessel együtt megerősitve azon tényt, hogy Adorján N. biró és Farkas, hozzátartozóival együtt bizonyos Nesste nevű asszonyt fiaival és leányaival együtt felszabaditott és szabadon bocsátott. Ezen okmány éppen Vásárhelyt kelt (tertia feria post festum apostol. Petri et Pauli. M. CCC. XX. tertio) s belőle az is kitünik, hogy a nevezett Adorján volt a városi biró.

22. Pambus = *Mező-Pánit*, Maros-Tordamegyében, Mező-Sámsond fiókja; János nevü papja az I. évben fizetett 4 régi banalist és 2 denárt, 1332-ben.

23. Poroche, ma ismeretlen; talán *Parajd?* Pál pap fizetett a IV. évben 10 garast és 50 montan denárt, 1335-ben.

24. Samsond, Samsund, Sancsund = *Mező-Sámsond*, Maros-Tordamegyében, ma is önálló plébánia; papja 1332—1335-ben Abraam, fizetett I. 20 denárt, III. 1 garast, IV. 2 verőczeit és 2 sasost. 1546-ban Bálint sámsondi papot kinevezi az erdélyi káptalan a székesegyház szent Márton oltára igazgatójának. (Comit. Albens. III. fasc. 3. num. 6.)

Sancsund, lásd Samsond.

25. De Sancta Anna = *Maros-Szent-Anna*, Maros-Szent-György fiókja; Pál pap fizet 1332—1335-ben 4 régi banalist, III. 2 régi banalist, IV. 2 régi banalist. Teremi Ponya 1375-ben Bochkban levő birtokát Mihály szent-annai papnak és általa Szent-Anna parochialis templomának adományozta. (Miscellan. fasc. I. num. 30.) Szent-Annán »egy igen érdekes régi egyházra akadunk, melyben minden későbbi elidomtalanitás mellett is, egy igen régi román mű-

emlékre ismer a régész.« Tornyának nyolcz mázsás harangján ezen körirat olvasható: »O rex glorie, veni cum pace. Jesus nazarenus rex iudeorum 1497.« Van egy régibb hoszszukás harangja felirat nélkül; olyanforma, mint a harangvirág kelyhe.

26. De Sancta Anna = *Nyárád-Szent-Anna*, Maros-Tordamegyében, Jobbágyfalva fiókja; Finta nevü papja fizetett I. 5 régi banalist, III. 5 denárt, IV. 5 sasost, 1332—1335-ben. Szép régi egyháza a falu feletti domb tetejéről »kirivólag hivja fel a régész figyelmét, ki csak külalakjából itélve is, a multnak egy tisztes műemlékét« ismeri fel benne.

27. De Sancto Benedicto = *Nyárád-Szent-Benedek*, Maros-Tordamegyében, Ákosfalva fiókja; papja Jakab 1332—1335-ben fizetett I. 4 régi banalist, III. 10 denárt; IV. ezen évben is fizetett, de a pergamenről lekopott a szám, mely mutatná: mennyit? — Ma is megvan két régi harangja, a kisebb ezen felirattal: »O rex glorie, veni cum apce 1493.« Az »apce« »pace« helyett áll.

28. De Sancta Cruce = *Bere-Keresztúr*, Maros-Tordamegyében, ma Selye fiókja. Papja Abraam fizetett 1332—1334-ben I. 8 denárt, III. 4 denárt. Ezen »Keresztúrnak... érdekes régi temploma van, mely nemcsak épitészeti műbecse, de páratlanul szép fekvése miatt is feltünő, mert a falutól keletre eső, czukorsüveg alakú, a völgy fölé legalább kétszáz lábnyira emelkedő dombnak tető-ormát koronázza.« »Szép fekvésével összhangzó műbecscsel birónak is találjuk; mert az egyház egyik tisztes emléke, az átmeneti korszaknak s mint ilyen, öt századot átélt tisztes képviselője azon tőlünk oly távol eső multnak, midőn a magyar trónon nagy Lajos ült.« »Egy hajós épület, szentélye a nyolczszög három oldalával záródik.« »A torony maga is igen remek szerkezetü.«

29. De Sancto Emerico = *Nyárád-Szent-Imre*, Maros-Tordamegyében, ma Jobbágyfalva fiókja; papja Sebestyén fizetett 4 régi banalist, III. 1 régi banalist, IV. 3 sasost, 1332—1335-ben. Régi temploma ma is áll, »mely a régész

figyelmét méltán megérdemli«, mert »annak szentélye a kontár-kezek minden érintése nélkül maradt, mutatva a kifejlett gótika teremtményeinek meglepő változékonyságát.« »A sokszögben záródó szentélynek diadalive csúcsives; csillagboltozatának gerinczei és hevederei két torony közé helyezett hatszög pálcza-tagozattal birnak s a falból kiszökellő gyámkövekre vannak levezetve.« »A hajó a szentély szélességével bir s válvonalukat csak a diadaliv jelöli.«

30. De Sancto Georgio = *Maros-Szent-György*, Maros-Vásárhely mellett, önálló plébánia; papja Fábián I. 10 régi banalist, III. 10 denárt, IV. 10 verőczei banalist és 11 sasost fizetett, 1332—1335-ben.

»A maros-szent-györgyi ev. ref. templomban, vastag mész-réteg alatt, ezen évben régi fali festvények, freskók tüntek elé; szent-István ülve, kezében kereszttel, más kezével egy lerepülő sas csőrén lelógó gyürü után nyul.«

31. De Sancta Gracia, de Sancta Gerecia = *Szent-Gericze*, Maros-Tordamegyében, Szent-Háromság fiókja; papja Lőrincz 1332—1334-ben fizetett 25 denárt, ismét 11 régi banalist, 1 garast és 16 verőczeit, III. 8 és fél banalist, 1334-ben fizet Demeter IV. 44 sasost és 4 verőczeit. A völgy előfokán, szép helyen áll régi temploma, »igen érdekes műemléke a kora gót építészetnek.«

32. De Sancto Joanne = *Csitt-Szent-Iván*, Maros-Tordamegyében, ma Maros-Vásárhely fiókja; papja Benedek 1332-ben fizet 6 régi és 10 kicsi banalist; 1334—1335-ben Péter fizet III. 1 garast, ismét 21 régi banalist, IV. 4 banalist.

33. De Sancto Joanne = *Kebele-Szent-Iván*, Maros-Tordamegyében, Mező-Bő fiókja; papja Abraam 1332—1335-ben I. 4 régi és 16 kicsi banalist, ismét 29 verőczeit, III. 3 garast, IV. 14 verőczeit fizetett.

34. De Sancto Ladislao = *Nyárád-Szent-László*, Maros-Tordamegyében, Szent-Háromság fiókja; papja Mátyás fizetett I. 5 régi banalist, III. 7 denárt, IV. 3 verőczeit, 1332—1335-ben. »Ma is áll régi temploma a falu felett emelkedő dombon, melynek »építészete az átmeneti korszak, tehát a XIV. század közepe tájára utal.« Megvan két régi szép

harangja is; a nagyobbon ezen felirat: »O rex glorie, veni cum pace. Jesus nasarenus rex judeorum 1498.«

35. De Sancto Laurentio = *Szent-Lőrincz*, Maros-Tordamegyében, Mező-Bő fiókja; papja Busa fizetett 1332-ben 5 régi banalist, 1334-ben Barta fizet 2 régi banalist, utána Lukács pap 2 régi banalist, 1334—1335-ben.

36 De Sancto Martino = *Mező-Szent-Márton*, Maros-Tordamegyében, ma Mező-Sámsond fiókja; papja Mihály fizetett I. 10 denárt, III. 4 régi banalist, IV. 17 denárt, 1332—1335-ben.

37. De Sancto Nycolao = *Káposztás-Szent-Miklós*, Maros-Tordamegyében, Ákosfalva fiókja; Péter nevü papja 1332—1335-ben fizetett I. 16 denárt, III. 3 banalist, IV. 6 verőczeit és 5 sasost. »Temploma . . . szintén régi s úgy látszik, hogy az a XIII. századból származó műemlék«, de tetemesen átalakitva, annyira, »hogy csakis a szentélynek félkörű apszisa az, ami e föltevést támogatja.«

38. De Sancto Rege = *Maros-Szent-Király*, Maros-Tordamegyében, Maros-Vásárhely fiókja; Péter papja I. 10 régi banalist és 26 denárt, III. 2 banalist és 7 sasost, IV. 4 verőczeit és 12 sasost fizetett 1332—1335-ben. Fennáll ma is »régi román izlésü temploma.« Egy régi harangján pedig három emblema van: a trónon ülő Krisztus, a husvéti bárány és egy evangelista.

39. De Sancto Simone = *Szent-Simon*, Maros-Tordamegyében, Szent-Háromság fiókja; Péter papja fizetett I. 3 régi banalist és 4 denárt, III. 3 régi banalist, IV. 5 banalist, 1332—1335-ben.

40. De Sancto Stephano = *Szent-István*, Maros-Tordamegyében, Bözöd-Újfalu fiókja; papja Abraam 1332—1335-ben fizetett I. 5 régi banalist, III. 7 denárt, IV. 3 verőczeit. Van egy régi érdekes harangja a XV. századból ezen felirattal: »Haec est campana virginis Marie A. O.« apró gót betük, A O görög betük (Alpha, Omega).

41. De Sancta Trinitate = *Szent-Háromság*, Maros-Tordamegyében; papja Péter fizetett I. 12 denárt, III. 4 régi banalist, IV. 4 verőczeit, 1332—1335-ben.

42. Suerd, Swend, Zwerd = *Szövérd*, Maros-Tordamegyében, Egrestő fiókja; papja Fülöp 1332-ben 8 denárt, aztán 1334—1335-ben Péter 2 régi banalist és 2 verőczeit fizetett.

Swend, lásd Suerd.

43. Vdorfalua, Odouarfalua = *Udvarfalva*, Maros-Tordamegyében, Nagy-Ernye fiókja; 1332-ben papja Gergely fizetett 4 régi banalist, 1334-ben Miklós 3 kis denárt.

44. Vray, Vrey = *Mező-Uraly*, Maros-Tordamegyében, Maros-Vásárhely fiókja; papja Pál fizetett 4 régi banalist és 7 denárt, III. Gergely 5 denárt, IV. 4 verőczeit, 1332—1335-ben.

Vrey, lásd Vray.

45. Varad = *Sóvárad*, Maros-Tordamegyében, ma Szováta fiókja; Miklós nevü papja csak az 1332. évben fizetett 8 denárt.

46. Villa Alberti. Ma ismeretlen. Papja János csak 1335-ben fizetett 1 garast.

47. Villa Laurencii = *Lőrinczfalva*, Maros-Tordamegyében, a Nyárád torkolatánál, Maros-Vásárhely fiókja; Péter pap csak 1332-ben fizetett 5 kis denárt; átalakitott templomában megvannak »a régi templom emlékei.« A torony »a régi szentélyre épült«, »ezt mutatja a torony első falának tömörsége s a még most is megmaradt körives diadaliv és még egy kis műtöredék, mely a torony külső falában van befalazva, de amely kétségtelenül a szentélyből kivett igen diszes szentségfülkének töredéke.«

48. Voya = *Vaja*, Maros-Tordamegyében, Ákosfalva fiókja; Gergely pap fizetett I. 4 régi banalist, III. 4 denárt, IV. 2 banalist, 1332—1335-ben. Bár régi temploma át van alakitva, azon most is fel lehet ismerni »a régi templom töredékeit«; »a szentély félkörü apsisát«, »a körives diadalivet, keskeny körives ablakait«; van egy érdekes régi harangja ily felirattal: »O rex glorie veni cum pace. 1497.« Ilyen régi harang van a szomszéd Somosdon is 1482-ből.

49. Zamptov. Ma ismeretlen, hacsak nem *Tompa* rejlik alatta. A szó Szántónak is olvasható, feltéve, hogy

tollhiba nincs benne. De ily község is ismeretlen Telegdben. Papja Miklós fizetett a IV. évben 6 garast, ismét 5 garast, 1335-ben. Ha a tasnádi vikariatusból való *Tasnád-Szántó* lenne eme Zamptov, akkor a krasznai főesperességhez tartoznék, de ottan csak egy plébánia van felismerhetőleg megemlitve.

Zwerd, lásd Suerd.

Jegyzet: A tizedjegyzék 141 lapján ez áll: (Leustach) sacerdos solvit III verecenses et 2 parvos denarios.« Ezen Leustach valószinüleg káli pap lévén, fizetése oda van betéve a IV. pont alatt.

Ugyanezen lapon azonban több sor oly hiányos, hogy determinálása lehetetlen. Ime ezek:

— Item (Stephanus sacerdos de) . . . solut IX grossos.

— Item (Michael sacerdos de) . . . solut III grossos et III obulos.

— Item (Petrus sacerdos de) . . . solut III vereucenses.

— Item (Ladislaus sacerdos de) . . . solut L denarios.

— Item (Paulus) . . . . . (solvit X) banales.

Ilyen és hasonló helyek felderitésére jó lenne a régi, ezelőtt 100, vagy 150 esztendővel készült Klimó, Pray-Batthyány-fele kéziratokat behatóan átvizsgálni. Nekem a két előbbi tizedjegyzék másolatát consultáltatni most nincs módom s ami hozzám legközelebb lehetne: a Batthyány-könyvtár ide vágó Manuscriptuma, a fennmondottak szerint, ismeretlen helyen lappang valahol. Ha az eredeti pergamenlapok hibái újabb keletüek, még némely homályos helynek felvilágositása ezen régi másolatok által remélhető.

b) Az erdőháti kerület plébániái:

1. Almas = *Homoród-Almás*, Udvarhelymegyében, Karácsonfalva fiókja; papja Péter fizetett II. 6 régi banalist, III. 2 régi banalist, 1333—1334-ben.

2. Bugus, Buguz = *Bögöz*, Udvarhelymegyében, Vágás fiókja; Domokos nevü papja II. 13 banalist, III. 9 régi banalist fizetett, 1333—1334-ben. Régi temploma »későbbi

újitások által nincs kivetkőztetve (mint ez legtöbb helyt az eset) eredetiségéből.« »Kellemes benyomást tesz a szentély, melynek imposans és magasra törő boltozata egyszerüen nemes és korrekt szerkezetével még a szakértőt is kellemesen lepi meg.« Diadalive »csucsives.« A hajó boltozata »hiányzik.«

3. Dálya, Daya = *Dálya*, Udvarhelymegyében, Karácsonfalva fiókja; papja kelemen fizetett II. 2 és fél banalist, 2 régi banalist, 1333—1334-ben. »Dályának . . . régi temploma is van, mely nem annyira épitészete, mint a szentély boltozatát boritó fresko festvények által kitünő.«

Daya, lásd Dalya.

4. Dobov = *Dobó*, Udvarhelymegyében, Vágás fiókja; András nevü papja fizetett 1333—1334-ben II. 3 banalist, 4 régi banalist.

5. De Ers = *Derzs*, Udvarhelymegyében, Vágás fiókja; papja Tamás fizetett 1334-ben 2 régi banalist. A derzsi régi templom »egyike a csinosabb és a közönséges templomoknál nagyobb gót izlésü templomoknak.« »Összesen öt csucsives ablaka van a déli oldalon; három a hajón, kettő a szentélyben.«

6. Eyanis villa = *Héjasfalva*. (Villa Dyvaldi; ebből lett Divaldsdorf, később Teufelsdorf a szászok ajkán. Így Benkő Transsilv. Specialis Ms. I. pg. 66. a bpesti Egyetem könyvtárában.) Héjasfalva Udvarhelymegyében fekszik, Székely-Keresztúr fiókja; papja Lőrincz 1334-ben fizetett 1 banalist.

7. Farchad, Vorkad = *Farczád*, Udvarhelymegyében, Lengyelfalva fiókja; papja 1333-ban nincs megnevezve, de befizetett 5 banalist, 1334-ben pedig 2 régi banalist. »Temploma a késő gót kor müemléke.«

8. Galamb villa = *Nagy-Galambfalva*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja; papja Jakab fizetett 1333-ban 6 banalist, 1334-ben pedig Péter pap 4 régi banalist. Gót izlésü temploma a XV. századból való, kissé el van torzitva tornya is, a templom hajója is; csak a szentélyben maradt meg néhány müidom, miből korára nézve tájékozhatjuk magunkat; ilyen a szentély polygon záródása,

a régi (most eltünt) boltivezetét tartó gyámkövek, melyeken megvan a körte tagozatot mutató gerincznek kiindulása.«

9. Gyg; e név homályos. Talán *Gyogy*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja, vagy *Géges*, Bözöd-Újfalu fiókja? Jakab nevü papja csak 1334-ben fizetett 50 denárt.

10. Jandlaka, Jandalaka = *Enlaka*, Udvarhelymegyében, Eséd fiókja; papja Péter fizetett II. 2 banalist, III. 1 banalist, 1333—1334-ben. »E falunak a dombtetőn fekvő . . . temploma kétségtelenül legnevezetesebb a székelyföld minden egyházai között, mely a XV. századig vihető fel.«

11. Kanad = *Kányád*, Udvarhelymegyében, Vágás fiókja; papja István II. fizet 2 banalist, III. 2 régi banalist, 1333—1334-ben.

12. Karachini villa, villa Karasun = *Homoród-Karácsonfalva*, Udvarhelymegyében. 1332-ben a pap megnevezése nélkül fizetve van 3 banalis; azután 1334-ben János pap fizet 1 régi banalist. Régi templomából épen fenmaradott a torony alatti külső kapu ezen felirattal: 1495. — »A gót izlésü csucsiv csak az egyetlen kapu által van képviselve, mert a szentélybe vezető diadaliv egészen körives.«

13. Kusmend, Busmend = *Küsmöd*, Udvarhelymegyében, Eséd fiókja. A pap megnevezése nélkül fizetve van 1333—1334-ben II. 3 banalis, III. 1 banalis. Régi temploma »egyike a késő gót kor müveinek, sokban hasonlitván a tarcsafalvi ódon egyházhoz.«

14. Kornud = *Korond*, Udvarhelymegyében, ma is önálló plébánia; papja Péter fizetett II. 2 banalist, III. 1 banalist, 1333—1334-ben.

15. Luce (de Sancto Luca = *Bikafalva*, Udvarhelymegyében, Székely-Udvarhely fiókja; papja Péter csak a III. évben fizetett 1 régi banalist, 1334-ben.

16. Lueche = *Lövéte*, Udvarhelymegyében, ma is önálló plébánia; papja volt György, de csak az I. évben fizetett 3 régi banalist, 1332-ben.

17. Potok villa, Poruk = *Patakfalva*, Udvarhelymegyében, Székely-Udvarhely fiókja; papja volt Lumbarius (Lom-

bos?) fizetvén II. 2 banalist, IV. Miklós pap fizetett 12 sasos denárt, 1332—1335-ben.

Poruk, lásd Potok villa.

18. Sacus, Sakod = *Magyar-Zsákod*, Udvarhelymegyében; papja Albert fizetett II. 5 lotto ezüstöt, IV. Mátyás pedig 20 denárt, 1333—1335-ben. Ma is megvan egy régi harangja ezen felirattal: »Anno domini 1506.« (Kis gót betük.)

Salonib villa, lásd Galamb villa.

19. De Sancto Abraam = *Szent-Ábrahám*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja; papja Abraam fizetett II. 8 régi banalist, III. Vida pap fizetett 3 régi banalist, 1333—1334-ben.

20. De Sancta Cruce = *Székely-Keresztúr*, Udvarhelymegyében; papja Jakab fizetett II. 24 banalist, III. 8 régi banalist, 1333—1334-ben.

21. De Sancta Elisabeth, de villa Sancté Elysabeth = *Szent-Erzsébet*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja; Miklós papja fizetett II. 3 banalist, III. 2 régi banalist, 1333—1334-ben.

22. De Sancto Georgio = *Erdö-Szent-György*, Udvarhelymegyében, Bözöd-Újfalu fiókja; Péter nevü papja fizetett II. 6 banalist, III. 2 régi banalist, 1333—1334-ben. »Ma is fennáll, bár átalakitva, régi temploma a XV. századból; »gót idomokkal«, »csúcsives portáléval« s a régiség egyéb ismertetö jeleivel.«

23. Villa Sancte Marie, inferior = *Alsó-Boldogasszonyfalva*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja; Pál pap fizetett II. 6 banalist, III. 2 banalist, 1333—1334-ben.

24. Villa Sancte Marie, superior; villa Marie = *Felsö-Boldogasszonyfalva*, Udvarhelymegyében; Demeter nevü papja fizet II. 2 régi banalist, 1333-ban.

25. De Sancto Martino = *Homoród-Szent-Márton*, Udvarhelymegyében, Karácsonfalva fiókja; papja Abraam fizetett II. 8 régi banalist, III. 10 banalist, 1333—1334-ben. Jó karban fennmaradt temploma a XIV. századból, »egy hajós épület, nagyobb a szokott községi templomoknál«,

»a sokszögben záródó szentélyt a hajótól csakis az átmeneti korszak alig csucsives diadalive választja el.«

26. De Sancto Michaele = *Szent-Mihály*, Udvarhelymegyében, Szent-Lélek fiókja; papja Márk fizetett II. 6 banalist, III. 2 régi banalist, 1333—1334-ben.

27. De Sancto Nicolao = *Miklósfalva*, Udvarhelymegyében, Székely-Udvarhely fiókja; papja nincs ugyan névszerint bejegyezve a tizedjegyzékbe, de valóban fizetett a II. esztendőben, 1334-ben, 2 régi banalist.

28. De Sancto Paulo = *Homoród-Szent-Pál*, Udvarhelymegyében, Karácsonfalva fiókja; papja Balás 1334—1335-ben fizetett III. 1 banalist, IV. 3 garast. Ezen utolsó befizetéskor a befizető »Örző urnak«, »domine Custos« van nevezve. Pálos szerzet volt itten; régi templomából »csak a csucsives toronykapu és két harang maradott fenn, mindkettő régészeti és történeti becscsel biró.« Köriratai ezek: »Domine Nicolaus Kornis fecit fieri 1542.« és »Sante Johannes evangelista 1542.« (Apró gót betük.)

29. De Sancto Simone = *Felső-Siménfalva*, Udvarhelymegyében, ma Bethlenfalvával egyesülve, Kadicsfalvának fiókja; papja Gergely 1333—1334-ben fizetett II. 4 banalist, III. 1 banalist.

30. De Sancto Spiritu = *Szent-Lélek*, Udvarhelymegyében; Jakab nevü papja fizetett 1333—1334-ben II. 3 banalist, III. 4 régi banalist.

31. De Sancto Thoma = *Szent-Tamás*, Udvarhelymegyében; papja a második évi befizetéskor nincs megnevezve, de fizetett 1333-ban 6 banalist; 1334-ben meg van nevezve papja Péter, ki fizet 4 régi banalist.

32. Sard = *Sárd*, Udvarhelymegyében, Székely-Keresztúr fiókja; papja Imre 1332-ben fizetett 5 pensa denárt és 22 denárt 1332-ben.

33. Solumus = *Nagy-Sólymos*, Udvarhelymegyében, Bözöd-Újfalu fiókja; papja Béda fizetett 1333-ban 3 banalist.

34. Tarka, Tortha villa = *Tarcsafalva*, Udvarhelymegyében, Pálfalva fiókja; papja megnevezése nélkül 1333-ban be van fizetve 5 banalis, 1334-ben pedig Benedek pap

fizetett 2 régi banalist. Régi temploma a késő gót kornak műemléke, »mely szép arányaival s diszes ékitményeivel gyönyörködteti a szemet.« Van két régi harangja is, »felirat nélkül«, szép emblemákkal.«

35. Vduorhel, Oduorhel = *Székely-Udvarhely*, Udvarhelymegye főhelye; papja volt István, fizetvén 1333-ban 7 és fél banalist, 1334-ben 7 régi banalist. Voltak benne szent Domokos rendjéből való szerzetesek is. (Mt. Tabularii Albens. II. 276.)

36. Vriczheg = *Oroszhegy*, Udvarhelymegyében; papja Domokos fizetett 1334-ben 1 banalist.

Vorkad, lásd Farchad.

37. Voygias villa = talán *Vágás*, Udvarhelymegyében. Ezen megfejtésnél feltételezem, hogy a szóban i és y hibásan és feleslegesen van beirva. Ha tévedés nincs a szó leirásában, akkor Vargyasra mutatna a sepsii kerületben, hol éppen úgy, mint itten, a pap csakugyan János. János pap ezen rovat alatt fizetett 1334-ben 1 banalist.

38. Zathalaka, Zokaloka = *Zetelaka*, Udvarhelymegyében; papja Benedek fizetett 1333-ban 3 banalist, 1334-ben pedig 1 régi banalist.

Zokaloka, lásd Zathalaka.

Jegyzet: A tizedjegyzék 115. lapján álló ezen két sort:

»Item Vida sacerdos solvit VI banales«,

»Item Blasius sacerdos solvit III banales«,

ezeket, nem lévén a község megnevezve, determinálni nem lehetett. Vida pap van ugyan Szent-Ábrahámon, valamint Balás is Homoród-Szent-Pálon s meglehet, oda tartoznak.

A 132. lapon ez áll:

»Item Mark sacerdos solvit III banales antiquos.« Ezen bejegyzés valószinüségi alapon fel van véve Szent-Mihály község rovata alatt.

c) A csiki kerület plébániái:

Batus, lásd Rakus.

1. De Chic, Chyk. Ma ilyen nevü község nincs. Csik az Olt felső völgyének általános neve. S úgy látszik, a tizedjegyzékben is ezt jelenti, csak kimaradott a szó mellől a község, valószinüleg Somlyó neve. Csik papja Pál itten fizet 1333-ban 2 garast. Somlyón is ez időben Pál pap fizetett, de ezen befizetés ott számitva nincsen.

2. Delne, Dolna = *Delne*, Csikmegyében; papja István 1333-ban 8 banalist, 1334-ben pedig 2 garast fizetett.

Dolna, lásd Delne.

3. De Georgio, Gyargio = *Gyergyó;* valószinüleg Gyergyó-Szent-Miklós értendő alatta; papja volt Miklós, fizetvén 1333-ban 4 banalist, ismét 3 banalist, 1334-ben 4 banalist. Gyergyóból több községet nem emlit a tizedjegyzék.

4. Kasim, Kazun = *Kászon* (Altiz, Feltiz, Impér községek együttvéve), ma *Nagy-Kászon* név alatt ismeretes Csikmegyében; papja Miklós fizetett 1333-ban 2 banalist, ismét 2 és fél banalist. Kis-Kászonnak, ami Kézdi-Szent-Lélekkel most egybeolvadt, 1524-ben külön papja van, Lőrincz, és külön temploma, amit Felvinczi János püspöki helyettes szentelt fel a megnevezett esztendőben. (Mt. Tabular. Albens. 429.)

Kazun, lásd Kasim.

5. De Omnibus Sanctis = *Mindszent*, Csikmegyében; papja Benedek 1333-ban kétszer fizetett, összesen 6 banalist; aztán 1334-ben fizet Miklós pap 3 régi banalist.

6. Rakus, Batus = *Rákos*, Csikmegyében, papja Simon fizetett 1333-ban 1 garast, 1334-ben Zumeyn pap (= Simon) 2 régi banalist.

7. De Sanctis Kozma et Damjano = *Kozmás*, Csikmegyében; papja Imre 1333-ban kétszer fizet, összesen 6 banalist és 1334-ben 6 régi banalist.

8. De Sancto Georgio = *Szent-György*, Csikmegyében; papja György fizetett 1333-ban 4 banalist, ismét 10 régi banalist, 1334-ben 6 régi banalist.

9. De Sancto Johanne. Ilyenforma nevü község nincs ma Csikmegyében. Azonban volt régen és ma is áll szent János temploma Delne és Csicsó között, az úgynevezett Tordavölgyben, melyet régen házcsoport vett körül. Ezen templom papja lesz azon István, ki a tizedjegyzék szerint 1354-ben fizetett 1 garas tizedet (ha e feltevés nem lenne helyes, a Sepsiben levő Szent-Iván, mint legközelebb eső hely, lenne értendő).

10. De Sancto Martino = *Szent-Márton*, Csikmegyében; papja Pál 1333-ban 4 banalist, ismét 5 banalist, 1334-ben 4 régi banalist fizetett.

11. De Sancto Michaele = *Szent-Mihály*, Csikmegyében; papja 1333-ban János, fizetett 1 garast, ismét 3 banalist, aztán Beke pap fizetett 3 banalist, 1334-ben ismét János fizet 2 régi banalist.

12. De Sancto Nycolao = *Szent-Miklós*, Csikmegyében; papja István 1333-ban 3 banalist, 1334-ben 1 garast fizetett.

13. De Sancto Rege = *Szent-Király*, Csikmegyében; papja Pál 1333-ban 4 banalist, ismét 10 banalist, 1334-ben 2 garast fizet.

14. De Sancto Spiritu = *Szent-Lélek*, Csikmegyében; János pap 1333-ban 1 banalist, 1334-ben Benedek pap 2 régi banalist fizetett.

15. De Sancto Symone = *Szent-Simon*, Csikmegyében; papja 1333-ban János és fizetett 1 garast, 1334-ben pedig István, ki fizet 6 banalist és végre 4 régi banalist.

16. De Sancto Thoma = *Szent-Tamás*, Csikmegyében; papja Lőrincz 1333-ban fizetett 2 régi banalist, ismét 1 garast; 1334-ben pedig 1 régi banalist.

Sumbov, lásd Sumlov.

17. Sumlov, Sumbov = *Somlyó*, Csikmegyében; papja Pál 1333-ban fizetett 10 régi banalist; Miklós pap 1334-ben fizetett 2 régi banalist. Somlyó régóta két faluból áll, egyiket Csobotfalvának, másikat Vardotfalvának nevezik s egyesülni a legujabb időkig nem tudtak. Somlyón a szent Ferenczrendü szerzetesek templomának búcsút enged 1455-ben IV. Eugen pápa. (Theiner: Monumenta II. 226.)

18. Torku, Torkov = *Tarkő*, ma már nem létező község, de a név, mint helységnév, fennmaradott; Csik-Szent-Domokos közelében így lévén nevezve azon hegyoldal egy része, melyből a Maros és Olt vizei erednek, e hegyoldalon lehetett a hasonnevü falu, melynek papja Miklós 1333-ban 2 garast, ismét 10 régi banalist, 1334-ben pedig 6 régi banalist fizetett. Meglehet, a mai Szent-Domokos értendő alatta.

Jegyzet: A tizedjegyzék 116. és 132. oldalán ezen sorok:

»Item Stephanus sacerdos . . .«

»Item Thomas sacerdos solvit 1 grossam«, bővebben meghatározhatók nem voltak.

Bánk-, Karcz- és Jenőfalva pedig, mely ma Nagy-Boldogasszony név alatt ismeretes, a tizedjegyzékben sehol sem fordul elő. Pedig régi plébánia és a gyfvári kápt. levéltárban van egy okmány, mely szerint 1482-ben Bertalan csik-nagyboldogasszonyi plébános és csiki alesperes, házassági ügyben több tanukat kihallgat és a Relatoriát pergamen papirosra irja. (Káptalani levéltár 346. folyószáma alatt látható, kivonatban.)

### *J)* A tordai főesperesség.

Ezen főesperesség, a régi Tordamegye területén terjedvén el, magában foglalta az Aranyos folyó viz-régióját, úgy hogy a Fára, Tur, Bolducz patakok eme főesperesség területét hasitották; főhelye volt Torda, régen erős várral s kifejlett egyházi és polgári intézményekkel. A főesperesség, mint ilyen, már a XIII. században szerepel. Cista Capituli f. 4. 35.; Theiner: Monumenta I. 429.; Anjoukori okmtr. II. 401.) A pápai tizedjegyzék szövege a következő Torda főesperességi plébániákat emleget:

Bagach lásd Bogach.

1. Bagun, Bakun, Ragin = *Bágyon*, Torda-Aranyos-megyében, Várfalva fiókja; papja György fizetett I. 40 denárt, ismét 35 denárt és 5 liliomost; II. 40 denárt; III. 40 denárt, ismét 5 garast, 1332—1334-ben. András király 1291-ben kiváltságokat osztogatván az Aranyos környékén lakó szé-

kely népnek, Bágyont is a kiváltságos községek közé sorolja. Megemliti továbbá Bogát, Földvár, Hidas, Mohács, Kercsed, Toroczkó, ma is virágzó községeket. (Fontes Rerum Austr. XV. 167—168. lapon.)

Bakun, lásd Bagun.

Berebenes, lásd Gerebenes.

2. Bogach, Bogath, Bagach = *Magyar-Bogát*, Torda-Aranyosmegyében, Mező-Szengyel fiókja; papja Miklós fizetett I. 40 denárt, ismét 60 denárt; III. Pál fizet 38 denárt, 1332—1334-ben. Az Aranyos völgyén, az úgynevezett Keresztes mezőn is állott régen egy Bogát nevezetü község, mely most csak egyes elnevezésekben maradott emlékezetben, maga a falu azonban rég megszünt. Ennek kéttornyu temploma volt. Nem könnyü dolog meghatározni azt, hogy ezen két Bogát közül melyik értendő itten, a pápai tizedjegyzékben?

3. Bolduch = régi neve *Bolducz* lehetett, a hasonnevü patak völgyében; de ma már nem ismeretes, eltünvén régen a föld szinéről. Hajdani helye Boly, Csán és Detrehem között, Egerbegy határában volt; papja Miklós 1332—1333-ban fizetett I. 25 denárt, ismét 50 denárt, II. 26 denárt; aztán Mátyás pap fizetett 1334-ben 22 denárt.

4. Budun = *Mező-Bodon*, Torda-Aranyosmegyében, Mező-Szengyel fiókja; Pál nevü papja csak az 1334. évi befizetéskor van emlitve 22 denár fizetéssel.

Bumznov, lásd Thuruzkov.

5. Buthtelky, Byuchtelki = *Mező-Keménytelke*, Torda-Aranyosmegyében, Mező-Szengyel fiókja; papja Lőrincz 1334-ben fizetett 6 régi banalist, 1335-ben 18 denárt.

Byuchtelki, lásd Buthtelky.

6. Chekud, Chikud = *Mező-Czikud*, Torda-Aranyosmegyében, Harasztos fiókja; Pál nevü papja fizetett 1333-ban 34 denárt és 17 denárt, 20 montan denárt, 1334-ben 17 denárt és 20 montan denárt; ismét 17 denárt és 23 montan denárt.

Chikud, lásd Chekud.

7. Chuch = *Maros-Csucs*, Alsó-Fehérmegyében, Harasztos fiókja; papja Péter csak 1334-ben van emlitve 20 denár befizetéssel.

Deruk, lásd Tetruh.

8. Egurbeg, Egwibeg = *Egerbegy*, Torda-Aranyosmegyében, Torda fiókja; István nevü papja 1332-ben 5 denárt, 1334-ben 21 denárt fizetett.

Egwibeg, lásd Egurbeg.

Enifalua, lásd Semfalua.

9. Felduar, Fewlduar = *Székely-Földvár*, Torda-Aranyosmegyében, Felvincz fiókja; Fábián nevü papja csak 1332-ben fizetett 30 denárt.

10. Figud, Phygut Sygud = *Alsó-Füged*, Torda-Aranyosmegyében, Felvincz fiókja. Péter erdélyi püspök 1296. évi levelében emlitve van »Fugad de juxta Aranos« szent István király tiszteletére épült kőegyházával. (Cista Capit. Albens. f. 5. num. 33.) Papja volt 1332-ben János, fizetvén 50 denárt, ismét 50 denárt; 1334-ben Gergely pap fizetett 12 denárt és 1 garast.

Gemfalua, lásd Semfalua.

Gerchech, lásd Kerchech.

11. Gerebenus, Berebenus, Kerebenus = *Mezö-Gerebenes*, Torda-Aranyosmegyében, Mezö-Sámsond fiókja; Péter pap fizetett 1332-ben 5 régi banalist, melyekből 6 darab teszen egy garast; ismét 14 denárt és 32 denárt, 1334-ben »két fizetésbe« adott 10 denárt és 40 montan denárt, ismét 16 denárt.

12. Gerend = *Gerend*, Maros-Tordamegyében, Harasztos fiókja; János pap 1332-ben fizetett 64 pensa denárt, ismét 60 denárt, 1333-ban fizet 8 garast, 1334-ben 30 denárt és 8 montan denárt, ismét 10 garast és 60 denárt, 1335-ben 2 pensa denárt és 40 montan denárt. »Gerendnek . . . igen érdekes ódon temploma van«, mely átalakulást szenvedett ugyan, de ép benne azon diszitményes felirat, mely a sekrestye ajtaja felett áll e szavakban; »istam cameram edificavit Stephanus sacerdos. Anno Dni M. CCXC. Ezen felirat szóban és rajzban már sokszor volt közzétéve. Csak azt jegyzem meg, hogy a templom sokkal régibb, mint a melléje 1290-ben épitett »camera.«

13. Harastus, Hazartus = *Harasztos*, Torda-Aranyosmegyében; papja volt Pál, ki csak 1332-ben fizetett 40

denárt, ismét 40 denárt. A régi Harasztos nem ott feküdt, ahol a mai; hanem attól keletre azon helyen, mely ma a községben »puszta templom« neve alatt ismeretes.

Hazartus, lásd Harastus.

15. Hydus = *Hidas*, Torda-Aranyosmegyében, Toroczkó-Szent-György fiókja; papja Tamás csak 1332-ben fizetett 10 denárt.

Fany, lásd Fara.

16. Fara, Fany — *Alsó-Fára*, Maros-Tordamegyében, papja Demeter 1332-ben 40 denárt, ismét 3 garast, 1334-ben 40 denárt, ismét 4 garast, 1334-ben 13 garast fizetett. Felső-Fára létezett ugyan hajdan, de erről is áll, hogy: »nunc seges est ubi Troja fuit«; Alsó-Fára határa felső részén ugyanis most szántanak ama régi falu helyén.

17. Kerchech, Kerthech, Gerchech = *Kercsed*, Torda-Aranyosmegyében, Várfalva fiókja; papjaMihály fizetett I. 40 denárt, ismét 40 denárt, II. 64 denárt, III. 20 denárt, ismét 3 garast, 1332—1335-ben.

Kerebenus, lásd Gerebenus.

Kerthech, lásd Kerchech.

18. Kuchard = *Székely-Kocsárd*, Torda-Aranyosmegyében, Felvincz fiókja; papja Miklós fizetett I. 14 denárt, IV. 22 denárt, 1332—1335-ben. Kocsárd régen az Aranyos folyó felőli fensikon feküdt; későbbi korban ereszkedett le a völgybe. Két századon át nevezetes volt a katholikus vallásu Gálfi János által (ki Báthory Zsigmond egyik nevelője vala, kit a fejedelem, mint egykor Nero Senekát, 1593-ban lefejeztetett). 1586-ban öntetett harangja ezen felirattal: »Christus venit. Christus vincit. Christus regnat. Christus imperat. Christus ab omni malo nos defendat. MDLXXXVI.«

Magach, lásd Mochach.

19. Mezkun = *Mészkő*, Torda-Aranyosmegyében, Sinfalva fiókja; papja Pál fizetett II. 18 denárt, 1333-ban.

Mihach, lásd Mohach.

20. Migus = *Mikes*, Torda-Aranyosmegyében, Tur fiókja; papja Bogov fizetett I. 40 denárt, ismét 40 denárt, 1332-ben.

21. Miruslov, Miruslow, Miruslaw = *Miriszló,* Torda-Aranyosmegyében, Nagy-Enyed fiókja. Az erdélyi káptalan régi birtoka s tiszta magyar falu volt. Itt már 1274-ben említtetik a szent Péter tiszteletére épitett kőtemplom. (Cista Capit. Albensis f. 4. num 35.) Papja volt 1332—1334-ben Pál, fizetvén I. 40 denárt, ismét 1 garast és 6 denárt; III. 22 denárt. Emliti Antal kolosmonostori apát is 1451-ben, midőn Runóczi András erdélyi prépostot néhány forintnyi adósság le nem fizetése miatt kiközösitő itéletét, ostentative, a káptalani jószágokon és Miriszlón is, kihirdettetni rendelte. (Cista Capit. Albensis f. 5. num. 23.) 1514-ben lelkésze vala Balás, egyuttal az erdélyi püspök palotájának káplánja. (Gyfvári káptalani levéltár.)

22. Mohach, Muhach, Michach, Magach = *Mohács,* Torda-Aranyosmegyében, Harasztos fiókja; Pál nevü papja fizetett I. 40 denárt, ismét 40 denárt, II. 50 denárt, III. 20 denárt, ismét 50 denárt, 1332—1335-ben.

Muhach, lásd Mohach.

Myruslaw, lásd Miruslov.

23. Peturd = *Magyar-Peterd,* Torda-Aranyosmegyében, Tur fiókja; 1332-ben János papja fizetett 22 denárt, 1333—1334-ben László fizetett 30 denárt, végre 20 denárt.

Phygut, lásd Figud.

Ragin, lásd Bagun.

24. De Sancta Cruce = *Gerend-Keresztúr,* Torda-Aranyosmegyében, Szengyel fiókja; papja Mihály fizetett I. 40 denárt, ismét 25 denárt, II. 10 denárt, III. 10 montan denárt, 1332—1334-ben.

25. De Sancto Georgio = *Toroczkó-Szent-György,* Torda-Aranyosmegyében; Márton nevü papja fizetett az I. évben 41 denárt, ismét 41 denárt, 1332-ben.

26. De Sancto Rege = *Gyéres-Szent-Király,* Torda-Aranyosmegyében, Harasztos fiókja; Balás nevü papja fizetett I. 80 denárt, ismét 27 denárt, III. 4 pensa denárt (minus 10 denariis) és 22 montan denárt, 1332—1334-ben. Itten pálos szerzetház is volt a gyfvári káptalan levéltára szerint. (Comit. Torda f. 1. num. 39.)

27. De Sancto Martino = *Puszta Szent-Márton,* Torda-Aranyosmegyében, Tur fiókja; papja 1332-ben Dezső, fizetett I. 30 denárt, ismét 30 liliomos és 14 kicsi denárt, 1334-ben Lumbasius fizetett 6 denárt, 10 montan denárt, ismét 3 garast, 1335-ben Dezső 28 denárt. — 1502-ben Mara Albert szentmártoni birtokát, mely Torda és Kolozsvár közelében fekszik, a Domokos rendü szerzet Beszterczén való házának hagyományozza. (Cista Kolos f. 3. num. 49.)

28. De Sancto Martino, Aranas-Sancto-Martino = *Sós-Szent-Márton,* Torda-Aranyosmegyében, Harasztos fiókja; papja Péter fizetett I. 40 denárt, ismét 34 denárt, II. 4 garast, 10 denárt, III. János pap fizet 50 denárt és 88 montan denárt, IV. Lukács 36 denárt, 1332—1335-ben.

29. Villa Sancti Michaelis = *Felső-Szent-Mihályfalva,* Torda-Aranyosmegyében, ma Sinfalva fiókja; papja Pál fizetett I. 60 denárt; ismét 40 denárt, II. 23 denárt, ismét 23 denárt, III. 20 denárt, ismét 2 garast és denárt, 1332—1334-ben.

30. Scend, Send, Stend, Zend = *Szind,* Torda-Aranyosmegyében, Torda fiókja; 1332—1333-ban Miklós pap fizetett I. 25. denárt, II. 16 denárt, 1334—1335-ben János pap fizet III. 20 denárt. 1533-ban Várfalvi Jakab egyházi bíróság elébe idéztetett, mert a szindi dézmát lefoglalta és nem akarta átengedni a tordai főesperesnek. (Comit. Torda fasc. 2. num. 19.)

31. Semfalua, Zemhaza, Zevháza, Gemfalua, Enifalua = *Sinfalva,* Torda-Aranyosmegyében; papja György 1332—1333-ban fizetett I. 60 denárt, ismét 40 denárt, II. 40 denárt, aztán 1334—1335-ben fizetett Pál III. 40 denárt, a mult évre pótolva 40 denárt, végre IV. 30 denárt.

Stend, lásd Scend.

Seud, lásd Scend.

32. Stengel, Zengel = *Mező-Szengyel,* Torda-Aranyosmegyében; papja Pál fizetett II. 12 denárt és 9 liliomost, III. 11 denárt és 8 montan denárt, 1333—1334-ben.

Sygud, lásd Figud.

33. Tetruh, Tetruch, Deruk. Ilyen nevü hely ismeretlen, hacsak a mai *Alsó-* vagy *Felső-Detrehem* nem lappang alatta; papja Miklós fizetett I. 30 denárt, II. 10 denárt, III.

7 denárt és 4 montan denárt, ismét 1 garast, IV. 12 denárt, 1332—1335-ben. Bethlen Gábor fejedelem 1610-ben Gyulafehérvárt kiadott levelében, a mai Detrehemet egyszerüen így nevezi: »Detreh« (gyfvári káptalani levéltár). Sőt maga a kolosm. konvent is 1357-ben sept. 15-én kelt levelében, Tordalakát és »Thetreh«-t emleget. (Lásd Anjouk. Okmtr. VI. 604. lp.) Detreh régen tulajdonnév volt. És csakugyan Csáváson van »Detricus« nevü pap.

34. Thorda, Torda Antiqua = *Ó-Torda*, Torda-Aranyosmegye főhelye; papja Péter fizetett I. 80 kis denárt, ismét 8 pensa denárt, II. 6 pensa denárt, III. 40 pensa denárt, 10 garast és 41 montan denárt, ismét 40 garast, IV. 46 garast. Legrégibb említés van téve Tordáról Geyza király oklevelében, melylyel a Garam melletti szent-Benedeki klastromot alapitja. (Monumenta Eccl. Strigoniensis I. 435.) 1507-ben János (E. E. n. 3.), 1519—1521-ben Pál erdélyi kanonok vala tordai főesperes és tordai plébános »rector altaris Elene in ecclesia parochiali sancti Nicolai in oppido Tordensi.« (Comit. Torda fasc. 3. num. 24.; f. 5. num. 13.) De már 1554-ben kolosvári Fodor Bálint mint reform. pap szerepel Ó-Tordán. Van egy régi temploma, mely az apostolok tiszteletére volt szentelve. Ezen templom tornya (mit Rákóczy György fejedelem befedetett volt), újabb időben új emeletekkel megterhelve, 1865. okt. 2-án éjjel önmagától *leomlott*. Érdekes és megjegyzésre méltó Miklós Miklós tordai ref. pap elbeszélése (ki az 1758-ban született Harkányi Miklósra, mint elődére hivatkozik), hogy régen »e templom 12 oldaloszlopán a 12 apostol életnagyságu szobra állott. E szobrokat a mult század közepén, midőn hire jött, hogy Magyarországon a reformátusoktól vétetnek el templomok, a gyülekezet leszedette s éjjel elásta a czinteremben; hová? tudni nem lehet.« A város egyik részének régen Egyházfalva volt a neve; ennek is régi szép kis temploma maradt fenn, mely sok viszontagság után ma az evang. lutheránus község kezén van. Ágoston rendü szerzetesek is laktak benne.

35. Thorda, Torda nova = *Új-Torda*, Torda-Aranyosmegyében, Ma Ó-Tordával egybefügg; papja István fizetett

I. 80 denárt, ismét 8 pondot finom ezüstben, II. 30 denárt, III. 2 pensa denárt, ismét 2 pensa denárt, IV. 2 pensa denárt, 1332 - 1335-ben. Az uj-tordai templom szent László tiszteletére volt felszentelve és a Rákos patakon járó malom nyolczadrésze az övé volt. Az egyház a XIII. század elején, 1204-ben épült s ma is jó karban van. (Comit. Torda f. 4. num. 1.)

36. Thuruzkov, Tumztov, Bumznov = *Toroczkó*, Torda-Aranyosmegyében; 1332-ben papja György I. 60 denárt, ismét 60 denárt, III. 1334-ben Miklós 12 régi banalist fizetett.

Tumztov, lásd Thuruzkov.

37. Tur, Tuur = *Tur*, Torda-Aranyosmegyében; papja Mihály fizetett I. 30 denárt, ismét 20 liliomos és 10 kicsi denárt, II. 15 denárt, III. 36 denárt, 28 montan denárt és 1 garast, 1332—1335-ben.

Tuur, lásd Tur.

38. Varfalua, Warfalua, Waarfalua, Warsalva = *Várfalva*, Torda-Aranyosmegyében; papja Mihály fizetett I. 80 denárt, ismét 40 denárt, II. 48 denárt, III. 40 denárt, ismét 40 denárt és 50 denárt, 1332—1335-ben. Fennáll ma is régi temploma, »gót izlésü egyház a legsajátságosabb mértékarányokkal, mi rendkivüli hosszuságában és csekély szélességében nyilvánul.« Tornyában régi harang van ezen felirattal: »O rex glorie veni cum pace. Amen. Mag. Hieron. von Cron hat mich gmacht 1515.«

39. Zakal = *Mező-Szakáll*, Torda-Aranyosmegyében, Szengyel fiókja; papja Jakab fizetett 1332-ben 2 garast.

40. Zargad, Zarkad, Zarkas = *Szurdok*, Torda-Aranyosmegyében, Alsó-Fára fiókja. Régi neve *Szarkad* volt. Papja Kelemen fizetett I. 40 denárt, ismét 30 kicsi és 10 liliomos denárt, III. 20 denárt, 1332—1334-ben. Ezen falu fele részét Geréb László erdélyi püspök 600 forinton megvette és Peterdi János Peterden levő birtokával, melyen egy halastó is volt, elcserélte, a birtokot az erdélyi püspökségnek hagyván. Geréb kalocsai érsek lett; de Peterdi mindkét birtokot, még az érsek halála után is kezén tartotta s azért Ulászló királytól kemény parancs jött, hogy vagy az egyik, vagy a másik birtokot rögtön bocsássa Turzó Zsigmond erdélyi püspök

birtokába. (Comit. Torda f. 5. num. 20.) A király Szarkadot 1505-ben az erdélyi püspökségnek adományozta. (Com. Torda f. 3. num. 46.; f. 4. num. 36.) A »Zurduk« szót így magyarázza 1356-ban Szécsi Miklós országbiró oklevele: »locus valliculosus, vulgo Zurduk.« (Anjouk. Okmtr. VI. 436.)

Zemháza, lásd Semfalua.

Zend, lásd Scend.

Zeuháza, lásd Semfalua.

Zengyel, lásd Stengel.

Jegyzet: A tizedjegyzék 91. lapján ez olvasható: »Item Paulus dictus Zumur solvit pensas denariorum« (sic!)

Mező-Örke plébánosa és temploma nincs a tizedjegyzékben megemlitve; pedig 1318-ban már meg van emlitve szent Margit tiszteletére épitett kőtemploma. (Gyfvári káptalan levéltára Centur. N. num. 17. Budapesten.)

Vincz, ma Felvincz sincs emlitve, hol Béla király négy telket adományozott az esztergomi főegyháznak 1227-ben. (Árpádk. új Okmt. XI. 200.) Feltehető, hogy *volt* temploma és lelkésze is.

### *K)* A szolnoki főesperesség.

Ezen főesperesség a régi zonoki grófsággal és a zonoki komitátussal függ egybe. Az erdélyi vajdák viselték állandóan a »comes de Zonuk« czimet s birták Zonuk várat, melynek ma a Szamos mentén csak romjai láthatók. A zonuki grófságról hosszabb értekezés jelent meg a Történelmi Tár 1886. és 1887. évi folyamában Torma Károlytól, minek végeredményét itten ismételni nem lehet feladatunk. Némely jelek arra mutatnak, hogy a régi zonuki comitatus nagy kiterjedésü volt, s az erdélyi hegyek Szamos-völgyétől a Tiszáig terjedt. (Sőt a Tisza és Duna között volt a váczi püspökség régi szolnoki főesperessége.) Erre mutat eme területnek Belső-, Közép- és Külső-Szolnokmegyékre történt elég régi felosztása is. De ezeket részletezni kivül esik az elénkbe tüzött feladat határain, miután lehető rövidségre kell törekednünk.

Az erdélyi szolnoki főesperesség, melynek terjedelme itten fenforog, a régi zonuki comitatusnak csak azon részére terjed ki, mely röviden a Közép-Szamos vidékének nevezhető, a Zágrától kezdve a Gorbó torkolatáig. — Plébániái következők:

1. Balvánus, Waraka = *Bálványos-Váralja*, Szolnok-Dobokamegyében; papja Pál 1332—34-ben fizetett I. 32 denárt, II. 9 garast, III. 8 garast. 1463-ban a losonczi Bánfi család Bálványos felerészét Isván kalocsai érseknek adja, azon okból, mert a család javára saját költségén visszaszerezte Németi, Szász-Nyires, Váralja, Csaba, Vicze, Szent-Márton, Girólt és más birtokokat, melyek Doboka- és Kolozsmegyében feküsznek. (Kolozsmonostori ltr., Kolos. E. num. 32.) Jó rokon volt az érsek úr a Bánfiak érdekében!

Betteg, lásd Retteg.

2. Bethleem, Bethlem = *Betlen*, Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztur fiókja; papja Bertalan 1332-ben fizetett 32 denárt. Pál 1334-ben 6 garast.

3. Chaba = *Csaba*, Szolnok-Dobokamegyében, Bálványos-Váralja fiókja; Pál pap fizet a harmadik évben 1 garast és 2 keresztes banalist 1234-ben.

De Desnar, lásd de Esnar.

4. De Esakna, Kakna = *Désakna*, Szolnok-Dobokamegyében; Miklós papja fizetett I. 3 lotto ezüstöt, ismét 12 garast, II. 8 garast, ismét 6 garast, III. 6 garast 1332—34-ben.

5. De Esnar, de Esevar, de Desnar = *Dés*, Szolnok-Dobokamegyében; papja Péter fizetett I. 40 denárt, II. 7 garast és 8 rosz keresztes banalist, III. 4 garast 1332—34-ben. IV. Béla király 1236-ban a désieknek birósági kiváltságot engedett. (Árpádkori Uj Okmtr. XI. 285.) Róbert Károly király már 1310-ben a désvári Ágoston-rendü remetéknek az ottani templom felépithetése végett sóvámot enged, avval, hogy a nyert sót a Szamos mentén bárhol eladhassák. (Tabular. Kolosvár 640.) — »E templom (ev. ref.) magasan, igen tekintélyesen fekszik, várfal veszi körül, épült a XV. században.« (Kővári: Erdély Régiségei. 231. l.)

Eswar, lásd Esnar.

6. Fises, Zyuzes = *Ördöngös-Füzes*, Szolnok-Dobokamegyében, Szamos-Ujvár fiókja; papja Tamás fizetett I. 32 denárt, II. 6 garast és 10 keresztes banalist 1332—33-ban. — »A régi templom, hogy mikor épült, nem lehet tudni; 1670. körül a törökök elégették. 1675. Kisasszonyhava 20-án épült fel ismét. A templom mennyezetén ez áll félhold és kétfeju sas között: 1675. Kisasszony-hava huszadikán, Ecsedi Asztalos István és Fogarasi Asztalos Mihály által.« Erd. ev. ref. Névkönyv 1889.

Ezen templom a reformáczió ideje előtt góth stylusban állott, minek ma egyedüli maradványa a dél felé nyiló kis templomajtó. Ma a szentély alakja négyszögletü, valamint ablakai is. Sem a félhold, sem a sas nem bir valam heraldikus jelentőséggel, s nem egyéb mint egyszerü, sőt gyarló diszitmény, négyszögü táblákba szoritva, melyek egyikén (az utóbbi idők izléstelenségét számos prot. templom feliratában tanusitó) ilyen szöveg olvasható: »In honorem et laudem Sacrosanctae Trinitatis, hoc templi laquear renovatum est tempore illustr. ac celsiss. Principis Michaelis Apafi dei gratia principis Transsilvan., Regni Hungariae Domini et Siculorum Comitis, industria viri egregii Domini Stephani Szentkirályi, approbatorum decurionis, Stephani Lapithós senioris consilio, judice primario Szabó, ceteris viris piis, consensu (?) pastore reverendo domino Johanne Nagy-Borzásino, rectore Scholae Georgio Gyarmatino, aedilibus Martino Szász et Martino Hajdu anno 1675. die 20. August.« — Ilyen irányu, sőt még czifrább felirások hemzsegnek az eklézsiák falain, elrettentő titulusokkal.

7—8. Fulnenpty, Nempty, Nemcii = *Szamos-Ujvárnémeti*, Szolnok-Dobokamegyében; Felnémeti papja Bertalan fizetett 1332-ben 32 denárt; 1332-ben Jakab 32 denárt, II. 12 garast; Miklós pedig III. 8 garast, IV. 8 garast 1334—35-ben. Bertalan felnémeti plébános csak egyszer fizet az első évben; Jakab és az utána következők, Németi papjai; s hogy itt nem egy, de két plébánia látszik lenni

tanusitja az is, hogy ugyanazon évben fizet Bertalan Felnémeti és Jakab Németi plébános. — »Hajdan népes egyházközség lehetett, amit onnan gyanithatni, hogy mostani kicsiny temploma csak egyik igen csekély részét foglalja el *annak a nagy templomnak*, melynek egykori fennállását az alap megléte bizonyitja.» Erd. ev. ref. Névkönyv. 1889.

9. Ger, Gur = *Kérő*, Szolnok-Dobokamegyében, Szamos-Ujvár fiókja; Pál pap fizetett I. 32 denárt, II. 2 garast 1332—33-ban.

10. Gerolch = *Girolt*, Szolnok-Dobokamegyében, Szamos-Ujvár fiókja; Pál pap fizetett III. 3 garast 1333-ban.

Kakna, lásd Esakna.

11. Kechech = *Kecsed*, Szolnok-Dobokamegyében, Szarvas-Kend fiókja; Miklós nevü papja fizetett II. 8 garast 1333-ban.

12. Konteluky = *Kentelke*, Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztur fiókja; papja János fizetett 1 garast és 8 pensa denárt 1332-ben.

Kurzamar, lásd Kuzaruar.

13. Kuzaruar, Kurzamar = *Kozárvár*, Szolnok-Dobokamegyében, Dés fiókja; papja Sebestyén fizetett I. 32 denárt, II. 8 »lágy« garast, III. 6 garast, ismét 5 garast, 1332—34-ben.

14. Nogfalu = *Apa-Nagyfalu*, Szolnok-Dobokamegyében; papja Tamás 1332-ben fizetett 25 garast; Benedek pedig 1334-ben 2 garast. — »Temploma a reformációt megelőző időben épült s a katholikusoknál szokásos sekrestye-ajtó helye ma is kimutatható. Különben maga szilárd épitmény, s az azon korban épült falusi templomok között kiváló szép példány. Felirat nem található rajta.« (Így ir az Erdélyi ev. ref. Névkönyv 1885-ben, 4. lapon.)

15. Néma = *Néma*, Szolnok-Dobokamegyében, Szamos-Ujvár fiókja; Miklós pap fizetett I. 32 denárt 1332-ben; László pap 1 garast 1334-ben. Temploma régi, mely a hagyomány szerint »fehérbarátok tulajdona volt.« (?)

Nempcii, Nempty, lásd Fulnenpty.

16. de Ninis, de Nyres = *Szász-Nyires*, Szolnok-

Dobokamegyében, Bálványos-Váralja fiókja; Berthold pap fizetett 32 denárt 1332-ben; Jakab pap 1 garast és 2 banalist 1334-ben. — Régi katholikus temploma most is jókarban áll.

Nyres, lásd Ninis.

17. Olprech, Velperch, Vehorech = *Alparéth*, Szolnok-Dobokamegyében, Dés fiókja; György papja fizetett I. 9 garast, II. 7 garast, III. 8 garast, 1332—34-ben.

18. Orman = *Ormány*, Szolnok-Dobokamegyében, ma Désakna fiókja; András pap fizetett II. 22 keresztes banalist, III. 2 garast 1333—34-ben. — Temploma nagyon régi, mely az ev. ref. Névkönyv 1884. évi folyama szerint a hetvenes években lett felujitva.

19. Retteg, Reteg, Betteg = *Retteg*, Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztur fiókja; papja Péter fizetett I. 32 denárt, II. 8 garast, III. Miklós pap »a második és harmadik évre« fizet 6 garast, 1332—34-ben.

20. Saswar = *Sárvár*, Szolnok-Dobokamegyében, a Sajó-völgyében, Apa-Nagyfalu fiókja; Péter pap fizetett 1334-ben 3 garast és 33 montan-denárt.

21. De Sancto Cruce, Keresztur = *Csicsó-Keresztur*, Szolnok-Dobokamegyében; Miklós nevü papja fizetett II. 4 garast, III. 3 rosz garast »a második évre« 1333—34-ben.

22. De Sancto Johanne = *Vasas-Szent-Iván*, Szolnok-Dobokamegyében, Szék fiókja; papja Miklós fizetett 2 garast 1334-ben.

23. Sancta Margaretha = *Szent-Margita*, Szolnok-Dobokamegyében, Bálványos-Váralja fiókja; papja Lőrincz fizetett I. 6 denárt, II. 15 keresztes és 14 montan-denárt, III. 4 garast, 1332—34-ben.

24. Sumberec, Sumberek, Zumkerech = *Somkerék*, Szolnok-Dobokamegyében, Apa-Nagyfalu fiókja; papja Tillmann fizetett I. 32 denárt, II. 2 garast, III. 1 garast, 1332—34-ben. — Somkerék az erd. kápt. levéltár egy pergamen-lapja szerint, mit a telegdi főesperességben Maros-Vásárhely rovata alatt megemlitettem, 1324-ben a világosberki Geleth családé volt; Geletnek fiai, László, Mihály és

Beche, atyjok végrendelete folytán átadják, bizonyos feltételek mellett Somberken levő birtokukat Gombás András feleségének Margitnak mint saját testvéröknek, a filialis quarta kielégitése végett.

Velperch, lásd Olprech.

25. Világulbereg = *Világosberek* Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztur fiókja; papja Pál fizetett II. 63 montan denárt 1333-ban.

Waraka, lásd Baluanus.

Wehoreck, lásd Olprech.

26. Zevzarma, Zevzarin = *Szeszárma*, Szolnok-Dobokamegyében, Csicsó-Keresztur fiókja; papja volt János, ki 1332-ben 32 denárt és Miklós, ki 1333-ban 2 garast fizetett. »Régi temploma romban hever«, irja az erd. ev. ref. Névkönyv 1884-ben. Hogy a község neve a »római Sexarma«-tól eredne, afelett szabad lesz ezután is kétkedni.

Zumkerech, lásd Sumberec.

Zyuzes, lásd Fises.

Jegyzet: A tizedjegyzék 127. oldalán ezen sor: »Item Joannes Sacerdos solvit IV. banales crucitos et IV. sculaquaios« nincsen determinálva. Kentelkén és Szeszármán van ugyan János nevü pap; de ezen sor ottan tekintetbe véve nincsen.

### *L*) A szatmári főesperesség.

Régi okmányok, és a pápai tizedjegyzék világos rovatai semmi kétséget sem hagynak afelett, hogy a régi Szatmármegyétől nevezett szatmári főesperesség az erdélyi püspök hatósága alá tartozott és főesperesei az erdélyi káptalannak kanonokjai voltak Ezen állapot 1556-ig, a püspökségnek erőszakos elnyomásáig változatlanul fennállott. Terjedelmére nezve a tizedjegyzék helynevei legjobb tájékozást adnak. Ezek szerint éjszakon a Szamos vize, délen részben a Nagy-Ér, Kraszna és Szilágy, keleten a Lápos alsó folyása határolták, a Fernezely és Szászár patakjai pedig területét öntözték, hol a Szamos mindkét partja beleesett.

Szatmári főesperes volt a XIV. század elején Bulcsu, (Bulcho, Bulchonius), kiről már fennebb megemlékeztünk.

Ezen főesperesség plébániái következők:

1. Batur = talán *Batár*, Szatmármegyében; papja István fizetett III. 11 pensa montan denárt, ismét Lőrincz 26 garast 1334-ben.

2. Bemey = *Börvély*, Szatmármegyében, Kálmánd fiókja, papja János fizet 1332-ben 4 garast, 1334-ben 2 garast.

3. Bere = *Bere*, Szatmármegyében ma Csomaköz fiókja; papja Simon fizetett 1332-ben 1 garast, 1333-ban 3 garast.

4. Bezuge, Bozuka, ma ismeretlen, hacsak nem *Reszege* lappang alatta. Lőrincz pap fizetett 1332-ben 3 garast, György 1334-ben 6 garast. Az Anjou-kori okmtr. I. 396 lapján emlitve van 1316-ból a szent Margit tiszteletére *Reszegén* alapitott templom.

5. Bogus = *Csenger-Bagos*, Szatmármegyében, Csenger fiókja. Papja volt Benedek 1334-ben fizetvén 4 garast, utána már Simon pap fizet 20 denárt, ugyanazon évben. Szécsi András erdélyi püspök megengedte, hogy Csengerben a hiveknek lelki javára külön kápolnát lehessen épiteni, de a bagosi templom károsodása nélkül; Bagos temploma tehát már ekkor anyaegyház volt, és temploma szent Margit tiszteletére vala felszentelve. Pray, Hierarch. p. 257. Szeredai, Series Episcoporum Trass. 72.

Bozuka, lásd Bezuge.

6. Chahal, Chaho = *Nyir-Csaholy*, Szatmármegyében; papja volt Pál s fizetett I. 4 garast, II. 3 garast, ismét 4 garast, 1332—34-ben.

Chaho, lásd Chahal.

7. Chegan, Chegen = *Czégény*, Szatmármegyében, Fejérgyarmat fiókja; papja Domonkos I. 48 denárt, II. 6 garast, III. 8 garast fizetett 1332—34-ben. Itt »gót stilu templom . . ., egyike a legrégibbeknek az érmelléki egyházak templomai között.« (Erd. ev. ref. Névkönyv, 1875.) Régi

időben klastrom és apátság volt benne, mint fennebb a forrást is megnevezve, megmondottuk.

8. Damanhida, Domanhida = *Domahida*, Szatmármegyében Nagy-Majtény fiókja; papja Miklós fizetett I. 3 pensa denárt és 6 denárt, II. 9 garast, III. 12 garast és 50 denárt 1332—34-ben. 1338—39-ben István szatmárvármegyei alispán itten adogatja ki leveleit. (Anjouk. Okmtár. 334, 567.)

Dendreg, lásd Endrid.

9. Dengled, Denkuleg = *Dengeleg*, Szatmármegyében, Mezö-Petri fiókja; papja Péter fizetett II. 3 garast, III. 6 garast, uj denárokban 1333—34-ben.

Denkuleg, lásd Dengled.

Deyuansi, lásd Ymanusy.

Domanhida, lásd Damanhida.

10. Dub = *Szamos-Dob*, Szatmármegyében, Nagy-Majtény fiókja; az elsö befizetés évében papja nincs megnevezve, de fizetett 20 denárt; III. Jakab fizet 40 denárt 1332—34-ben.

11. Endrid, Dendreg = *Ér-Endréd*, Szatmármegyében, Mezö-Petri fiókja; János pap fizetett II. 3 garast, III. 6 garast, új denárokban, 1333—34-ben.

12. Erdend, Ordend = *Erdöd*, Szatmármegyében; papja Miklós fizetett I. 70 denárt, III. 16 garast 1332—1334-ben.

13. de Ers = *Derzs*, Szatmármegyében, ma Papos fiókja. János nevü papja fizetett 1332-ben 4 garast.

Gadan, lásd Sadan.

14. Gebe = *Gebe*, Szatmármegyében, Nyir-Csaholy fiókja; papja András fizetett 1333-ban 1 garast.

15. Imanusi = *Kántor-Jánosi*, Szatmármegyében, Csenger fiókja; Benedek papja 1334-ben fizetett 9 garast.

16. Karasov, Crassov = *Krassó*, Szatmármegyében, Szinfalva fiókja; Tamás nevü papja fizetett I. 3 garast, II. 13 kicsi denárt, III. 50 denárt, 1332—34-ben.

17. Karul = *Nagy-Károly*, Szatmármegyében; papja Pál fizetett 1333-ban 6 garast. 1520 körül Láncz László volt

a károlyi dézmák bérlője és adós maradt negyven forinttal Várdai Ferencz erdélyi püspöknek. Ezt nem is akarta lefizetni, azért egyházi czenzurákkal lett fizetésre kötelezve. Erre megigérte, hogy a perköltségekkel együtt fizetni fog egyszáz aranyforintot, mit ha a maga idejében nem tenne, lekötötte elégtételül Mező-Péterden levő jószágát. (Kolosm. levéltár. E. num. 3.)

18. Kuchurd, Kuthurd = *Kocsord*, Szatmármegyében, Máté-Szalka fiókja; papja Péter fizetett 1332-ben 2 garast. Domokos pedig 1333-ban 1 garast.

Kuthurd, lásd Kuchurd.

19. Mada = *Nyir-Mada*, Szatmármegyében, ma Puszta-Dobos fiókja; Péter nevü papja fizetett 3 garast 1334-ben.

20. Mathe, Mathee = *Máté-Szalka*, Szatmármegyében, most káplánság; papja Mihály I. fizetett 6 garast, III. 8 garast 1332—34-ben.

21. Mezenpetri = *Mező-Petri*, Szatmármegyében; papja András 1333-ban fizetett 4 garast.

22. Mochtin, Mochin = *Nagy-Majtény*, Szatmármegyében; papja Pál 1333-ban fizetett 4 garast, a III. befizetéskor is fizetett, az nem világos, csak 32 denár erejéig.

Mohyn, lásd Mochtin.

Nempty, lásd Zotmar.

23. Nomen, Nouem = *Vásáros-Námény*, Szatmármegyében, Vitka fiókja; Péter papja fizetett II. 4 garast, III. 3 garast 1332—34-ben.

Nouem, lásd Nomen.

24. Omoch = *Amacz*, Szatmármegyében, Szatmár fiókja; Kozma nevü papja fizetett 1332-ben 2 garast.

Ordend, lásd Erdend.

25. Pechunshaza, Petunhaza, Potunehaza = Petneháza? vagy *Patóháza*, Szatmármegyében, Szinyér-Váralja fiókja; papja Domokos fizetett I. 5 garast, II. 4 garast, III. 4 garast 1333—35-ben.

26. Pereche, Perethe. Ma ismeretlen, hacsak nem téves változata *Patóháza* nevének, mert lelkésze csakugyan ilyen nevü. Domokos itt fizet a II. évre 4 garast, III. évre

is 4 garast 1333—34-ben. Azonban Patóháza lelkésze rendesen fizetvén a rátát, itt valami más község neve lappang, talán Perecsen?

Perethe, lásd Pereche, Perechum.

27. Perechum. Most ismeretlen, talán *Pereczen* lesz; papja Pál fizetett III. 6 garast 1334-ben.

Petunhaza, lásd Pechunthaza.

28. Pyskarkos, Pystarcus = *Piskárkos*, Szatmármegyében, Tőke-Terebes fiókja; Lőrincz nevü papja fizet II. 2 garast, III. 6 garast 1333—34-ben.

Pystarcus, lásd Pyskarkos.

29. Sadan, Gadan = *Nagy-Zsadány*, Szatmármegyében, Szatmár fiókja; papja István fizetett I. 4 garast, ismét 20 denárt, II. 3 garast, III. 40 új denárt 1332—34-ben.

30. Sydred. Ma ismeretlen; János nevü papja fizetett 3 garast 1332-ben.

31. Tykuch, Tyukus = *Tyukod*, Szatmármegyében, Csenger fiókja; 1332-ben Kozma nevü pap fizetett 2 garast; utána fizet Miklós a harmadik befizetés évében 2 garast és 3 keresztes banalist.

32. Vsuan, Vosnar = *Nyir-Vasvári*, Szatmármegyében, Lázári fiókja; Mátyás nevü papja 1332-ben fizetett 2 garast. Miklós 1334-ben fizet 3 garast.

33. Vetes, Vetus = *Vetés*, Szatmármegyében, Szatmár fiókja; papja Kozma 3 garast, utána Miklós is 3 garast és 10 denárt fizetett 1334-ben. Vetés temploma már 1325-ben meg van emlitve a Károlyi Okmtr. I. 62. lapján. Temploma szent Miklós tiszteletére volt felszentelve és 1455-ben Kallixt pápától búcsú engedélyt nyert. (Theiner Monumenta II. 276.)

34. Voda = *Vadas*, vagy *Vadafalva*, Szatmármegyében ma puszta és Tőke-Terebeshez van adfiliálva; papja Jakab fizetett I. 5 garast, II. 4 garast, 12 kicsi denárt, III. 10 garast és 20 denárt 1332—34-ben.

35. Ymanusy, de yuansy = *Avas-Ujváros*, Szatmármegyében, Lajosvölgye fiókja; Tamás nevü papja fizetett 1332-ben 6 garast. Péter 1333-ban fizet 3 garast. Benedek 1334-ben 9 garast.

36—37. Zathmar, Zotmár, Nemtii, Nempty = *Szatmár-Németi,* Szatmármegye és a szatmári püspökség székhelye. Szatmár plébánosa volt István, fizetvén I. 22 pensa denárt és 3 garast, III. 9 pensa denárt. Németi papja János külön fizet I. 13 pensa denárt és 10 pensát, III. fél márka ezüstöt 1332—34-ben. Ebből világos, hogy itt két plébánia volt. 1321-ben Szatmár plébánosa Péter az ugocsai főesperesnek Tamásnak nevében Kemény fiait, Miklóst és Istvánt, eltiltja Dobrács birtokától, mert az a birtok paraphernális quarta czimen Chazari Miklós comes leányát »Nuz«-ot illeti. (Comit. Szatmár f. 1. num. 2.) Már ezen korban Ferencz- és Domokos-rendü szerzetesek is voltak a városban. (Szirmay I. 279.) 1312-ben Péter Szatmár plébánosa. (Anjouk. Okmtr. I. 350. l.) 1343-ban Szatmár-Németinek egy plébánosa van, ki az erdélyi püspöknek »Meszesentúli« helyettese. (Anjouk. Okmtr. IV. 351.)

Jegyzet: 1. A tizedjegyzék 108. lapján ez a három sor nincs megfejtve:

»Item Andreas sacerdos solvit V. grossos.«

»Item pro Petro sacerdote IV. grossos.«

»Item pro Laurentio II. grossos.«

Meglehet, András Gebén volt pap, de ottan befizetése nincs felvéve; ő fizetett Péter és Lőrincz helyett is, de ezeket és elhallgatott községeiket megfejteni nem lehetett.

2. 1536-ban Statileo János erdélyi püspök a hatalmas Báthori Miklós főúrnak adta Szatmár és Ugocsa tizedjogát évi haszonbérbe, közönségesen ilyen főurak lévén a XV. és XVI. században a papi dézmák haszonbérlői. Báthori be is szedte a tizedet, de Statileonak nem fizetett semmit. A főúr halála után özvegye Susánna sem fizetett. Perre kerülvén a dolog, a tasnádi püspöki helyettes azt itélte, hogy amivel a Báthoriak szerződés szerint tartoznak, fizessék meg. Erre sem fizettek. Azért a tasnádi püspöki helyettes őket excommunicatio és interdictum alá vetette. Ez sem lévén sikeres, Losonczi Mátyás ugocsai főesperes János királyhoz fordult és »brachium«-ot kért a jogerőre emelkedett itélet

végrehajtására. El lehet képzelni, hogy ezen különben igazságos eljárásnak a vallási téveszmék forrongásának amaz idejében, milyen következményei lehettek. A perben forgó községek, melyeknek t. i. dézma-értéke perre került, valának Szatmármegyében Petneháza, Rohod, Krassó, Nagy-Kolcs, Kovand, Ombod, Amacz, Pálfalva, Pechien, Nyires, Piskarkos; Ugocsában pedig: Batiz-Vasvári, Lázári, Darócz, Méhtelek, Rozsalj, Nagy- és Kis-Hordos, Zajta, Kis-Námény. A perelt összeg csak 348 forint volt, de a perköltséggel együtt 2800 forintra felemelkedett. Ennek biztositása végett János király Báthori Susánna birtokait sequestrum alá vettette mindaddig, mig az egész tartozást letörleszti. (Cista Capit. Albens. f. 6. num. 30.)

### *M*) Az ugocsai főesperesség.

Ezen főesperesség, mint az erdélyi püspökség kiegészitő része, jó nagyrészt a Szamos és Tisza között feküdt, s a Tur annak közepén folydogált. A XII. században Bereg, úgymint Ugocsa területe, a magyar királyok vadas erdeje volt, csak III. Béla és II. András királyok idejében alakulván meg Ugocsamegye. IV. László király 1288. évi levele szerint az ugocsai dézma már azelőtt, régi idők óta az erdélyi püspököt illette, s azt Kopacz mester fondorkodásai ellen Péter erdélyi püspöknek visszaadta. (Codex Diplom. V. III. 408.) Az ugocsai főesperesek közül némelyek az erdélyi püspöknek Tasnádon helyettesei voltak, minthogy a »Meszesen tul« Kraszna, Szatmár, Ugocsa lakói messze esvén az erdélyi püspök székhelyétől, ügyeiket nagy fáradtság nélkül elibe nem vihették.

Az ugocsai főesperes a tizedelés idejében László volt, egyuttal gyulafehérvári kanonok, kiről 1332—46-ig több okirat emlékezik.

Plébániai következők voltak:

Basal, lásd Rosal.

1. Beech, Bech, Bechech = *Szamos-Becs*, Szatmármegyében, ma Csenger fiókja. Papja Tamás fizet III. 6 garast, azután Péter 4 garast, ismét 20 denárt, 1334-ben.

Bechech, lásd Beech.

2. Byrend = *Bérend*, Szatmármegyében, Szatmár-Németi fiókja; papja István fizetett 1332-ben 40 denárt.

3. Chegeld, Chegud = *Csegöld*, Szatmármegyében, Jank fiókja; papja Ábrahám fizetett I. 7 garast, III. Tamás pap is fizetett, de nincs feljegyezve, mennyit? 1332—1334-ben.

4. Chiztakerek. Chyzeaberug = *Tiszta-Berek*, Szatmármegyében, Zajta fiókja. Papja Herbord fizetett III. 2 garast és 14 montan denárt; azután Gergely pap 2 pensa denárt, 1332—34-ben.

Chizcaberug, lásd Chiztakerek.

5. Gachal = *Gacsály*, Szatmármegyében, Zajta fiókja; papja Márton fizetett I. 80 denárt, III. 5 pensa denárt, végre 12 garast, 1332—34-ben.

6. Garmath = *Fejér-Gyarmat*, Szatmármegyében; papja volt Miklós, fizetvén a harmadik évben 6 garast és 23 denárt, 1334-ben.

7. Geech, Gench = *Nagy-Gécz*, Szatmármegyében, Csenger fiókja; Miklós nevü papja fizetett 1332-ben 4 garast, 1334-ben 2 garast, végre 6 garast.

Gench, lásd Geech.

8. Holmi, Holmy = *Halmi*, Szatmármegyében; papja volt Herbord, 1332-ben fizetvén 3 garast és 2 denárt; aztán 1334-ben fizetett Péter pap 3 és fél garast. IV. László 1274-ben Halmit Gábor mester fiának Tamásnak adományozza. (Árpádk. Új Okmtr. XII. köt. 105.)

9. Kulchey = *Nagy-Kolcs*, Szatmármegyében, Alsó-Homoród fiókja; papja Tamás 1332-ben 5 garast fizetett.

10. Lazar = *Lázár*, Szatmármegyében; papja volt Tamás, ki fizetett 1334-ben, a mult és a jelen esztendőre

8 garast és 60 denárt; azután fizetett Herbord pap 38 denárt.

11. Nomen = *Kis-Námény*, Szatmármegyében, Jank fiókja; papja Barnabás fizetett I. 4 garast, 40 denárt; III. 11 garast, 40 denárt, III. 2 denárt, 1332—34-ben.

12. Ordo, Ordov, Ordow = *Fekete-Ardó*, Ugocsamegyében, Királyháza fiókja; János papja fizetett I. 29 denárt, III. 25 garast, végre 3 pensa denárt 1332—34-ben.

Ordov, Ordow, lásd Ordo.

13. Palad = *Nagy-Palád*, Szatmármegyében Kökényesd fiókja; Tobiás nevü papja csak az 1234. évben fordul elő 50 denár befizetéssel.

Penge, lásd Pilike.

14. Pilike, Penge = *Penyige*, Szatmármegyében, Fejér-Gyarmat fiókja; papja Domokos fizetett 1334-ben 7 garast; utána Jakab pap fizet 40 denárt.

15. Rosal, Basal = *Rozsaly*, Szatmármegyében, Zajta fiókja; Gergely nevü papja fizetett I. 60 denárt; III. 3 és fél pensa denárt; Tamás pap pedig 2 garast és 50 denárt, 1332—34. évben.

16. Saar, Zar = *Sár*, Szatmármegyében, Lázári fiókja. Dénes nevü papja 1332-ben fizetett 3 garast; azután Márton fizet 3 és fél garast 1334-ben.

17. *Sasi*, Zazi = talán *Szász-Ujfalu*, Ugocsamegyében, Királyháza fiókja; János papja fizetett 1334-ben 12 garast, ismét 3 pensa denárt.

18. Toch. Ma ismeretlen. János pap fizetett 1334-ben 40 denárt.

19. Uylak = *Ujlak*, *Szamos-Ujlak*, Szatmármegyében, Jank fiókja. Papja Domokos fizetett I. 3 garast, III. 32 denárt, 1332—34-ben.

20. Vosnam, Vasyan, Vyasi = *Batiz-Vasvári*, Szatmármegyében, Lázári fiókja. Papja volt István s fizetett 1334-ben 4 garast, azután Tamás fizet 7 garast, végre Péter 36 denárt.

Ayasi, lásd Vosnam.

Zár, lásd Saar.

Zazi, lásd Sazi.

21. Zekeres = *Nagy-Szekeres*, Szatmármegyében; papja Péter fizetett I 40 denárt, III. Pál pap fizet 30 denárt 1332—34-ben.

Jegyzet. A tized-jegyzék 170. lapján ezen sor: »Petrus sacerdos secunda die sancte synodus solvit LXXI. denarios pro primo anno« nincsen fejtegetve. Lehet, hogy Péter Szamos-becsi pap, hol az első és másod évi befizetés hiányos; de ezen 71 denár ottan felemlitve nincs.

*
* *

Ime ezekben adtam az erdélyi egyházmegye fő és alesperesi kerületeinek képét a pápai tizedgyüjtés idejében, a plébániák, sőt ahol lehetett, a plébánosok neveivel és befizetésekkel együtt.

Függelékül nagyon szivesen közölném a *szebeni kiváltságos prépostságra* s annak plébániáira vonatkozó adatokat is, melyek a pápai tized-jegyzékben feltalálhatók. De részint, mivel ez a szebeni prépostság abban a korban, melyről az adatok szólanak, az esztergomi érsek főhatósága alatt áll, (a Barczasággal együtt, a XIII. század végétől egész a XVI. elejéig), részint, és főleg, mivel czikkeim már is hosszúra nyultak, nem veszem tovább igénybe a Magyar Sion iveit, melyek már ez évi február óta hozzák értekezésemet.

Ugyanez utóbbi okból, helyszüke miatt, le kell mondanom az ezen dolgozatban emlitett községek *betürendes kimutatásának* közléséről is, mely pedig a dolgozat értékesitését jelentékenyen megkönnyitené, sőt melyet az első közleményben (l. februári füzet 128. l.) a betüsoros *személynévmutatóval* együtt kilátásba is helyeztem.[1]

A czél, melyért dolgoztam, mindazáltal így is el van

[1] Az igéretnek, melyet a Magyar Sionban, deczemberrel ez lezárván kozléseit, be nem válthatok, mégis annyiban elég van téve, hogy a különlenyomatban, melyet a szerkesztőség szives volt e dolgozatból készittetni, úgy a szebeni prépostság adatai, mint a községek betusoros kimutatása bennfoglaltatik. (A személynévmutatót teljes lehetetlenség volt adni.) Aki netán ezek iránt érdeklődnék, forduljon hozzám.

érve: az erdélyi egyházmegyére vonatkozó tizedjegyzék, a Vaticana collectio első kötete alapján, az akkori főesperességek helyzete szerint rendszerbe van állitva, s úgy bemutatva, hogy az erdélyi püspökség XIV. századbeli képe világosan áll az olvasó előtt.

## IRODALOM ÉS MŰVÉSZET.

*Institutiones philosophicae ad normam doctrinae Aristotelis et S. Thomae Aquinatis studiosae juventuti breviter propositae a Pio De Mandato S. J. Volumen unicum, Romae. (Kapható a szerzőnél, Róma, Via del Seminario 120.) Ára 10 lira.*

Aquinói sz. Tamás újból felragyogó napjának világitó és melegitő hatása alatt olyan gazdag tankönyvirodalmat termett az utolsó években a ker. bölcseleti szellem, hogy szinte koczkáztatott vállalatnak tarthatnók egy ujabb latin nyelvü skolasztikus bölcseleti tankönyv kiadását. De ha figyelembe vesszük a skolasztikus tanoknak mélységét, mely a változatos és több oldalról való bemutatást nemcsak lehetővé teszi, hanem meg is kivánja, úgy könnyen meg fogjuk érthetni azt a nagy érdeklődést, melyet a ker. filozófiával foglalkozó olvasó-közönség minden ujabban feltünő skolasztikus munka iránt tanusit.

Fölötte bölcs volt azért XIII. Leónak azon rendelkezése, melylyel meghagyta, hogy a közvetetlen fenhatósága alatt álló római Universitas Gregoriana-n működő tanárok előadásaikat a sajtó alá bocsássák és közkincscsé tegyék.

A szentatya ezen magasztos gondoskodása folytán jelent meg tavaly a tudós P. De Mariának három kötetes filozófiája; ugyanezen legmagasabb földi tekintélyből kiinduló sugallatnak és bátoritásnak köszöni létét P. De Mandatonak jelen műve is. P. De Mandato hét éven át tani-

totta a bölcseletet a római egyetemen; s ezen működésének, fáradozásának teljesen megérett gyümölcsét nyujtja most a filozófiát tanulmányozni óhajtóknak tankönyvében, melylyel egyszersmind a bölcseleti tanszéktől is megválik, hogy ugyanazon egyetemen a négy dogmatikai kathedrának egyikét foglalja el.

Az ifjúság e könyvben egy megbizható, kitünő Baedeckert vagy ha úgy tetszik Gsell-Felst kap kezébe, melynek útmutatásai s tanai szerint indulva nemcsak nagyhamar eligazodhatik a filozófiának előtte eddig egészen ismeretlen, idegen országában, hanem abba mindig mélyebben be is hatolhat, abban magának teljes jártasságot és otthonosságot szerezhet. *A rendkivül nagy világosság*, melylyel P. De Mandato a legsubtilisebb és legabstraktabb tételeket fejtegetni tudja, e tankönyvet különösen alkalmas kalauzzá teszi a kezdők számára Azt a világosságot, azt a »chiarezzát«, mely a spekuláló olasz fejekből ömlik ki, minden német, angol, franczia filozófusnál hiába keresnők. Mint amilyen tiszta és világos az olasznak kék ege, olyan tisztán tud gondolkozni és olyan világosan tudja magát kifejezni, ha a spekulativ tudományoknak neki fekszik. Ezt tapasztaljuk P. De Mandato műve olvasásánál is. Tárgyalva találjuk benne a filozófiának minden részét nagy rövidséggel, de mégis alaposan, mintegy 665 oldalon. Rövidebb bölcseleti kurzusoknál ezért különösen jó szolgálatokat tehet P. De Mandato tankönyve; mindenesetre jobbakat, mint az Egger-féle rövid Propedeutika.

A szerző természetesen tiszta thomista alapon áll. Azt hiszem, alig jelent meg még eddig az utolsó évtizedekben tankönyv, mely oly hamisitatlanul, oly tökéletesen tükrözte volna vissza az igazi sz. Tamást, mint a jelen könyv. Az actus és potentiáról szóló tan minden logikai következményeivel együtt, az atomismust tárgyaló részlet, a skolasztikus tan a testek lényegéről, az élet eredetéről szóló tételek minden tekintetben kitünően sikerültek. Egy szóval ha P. De Mandato könyvét a legutóbb megjelent filozófiai tankönyvekhez hasonlitjuk, úgy minden habozás nélkül az elsőséget annak kell adnunk. *Dr. Anhäupel Gy.*

*Kellő világitás Kanyaró Ferencz unitárius történetéhez. Irta Balogh Ferencz, hittanár a debreczeni református kollegiumban. Debreczen. Telegdi K. Lajos. Nagy 8-r. 24 lap. Ára 20 kr.*

Jólesö keresztény érzéssel van e kis füzet megirva, melyről méltán tudomást veszünk, hiszen különben oly sokszor kell a reformátusoknál is épp ahoz az orthodox tanhoz való ragaszkodást fájó szivvel nélkülöznünk. A huszonnégy lapra terjedő füzetke finom itélőtehetséggel és érdekes, vonzó előadásban nyujt átnézetet Kanyaró Ferencz »unitárius történetéről.« Megtanuljuk belőle azt, hogy mennyire lehet magát képtelenségekbe beleélni s a világot minden történésével együtt feje tetejére állitani. K. F. elhiszi, hogy az unitarizmus az igaz kereszténység; képzelhetni, hogy mit csinál az ilyen szegény thezisnek védője az orthodox, görög atyákkal, kiknek irataiból a sz. Háromság dogmájának kifejlési processusa oly éles vonásokban emelkedik ki. — Athanáziust leszuratja sz. György képletes sárkányában egy arian, György püspök által. — Sandnak 1663-ban megjelent egyháztörténete világoskodik Kanyaró uramnak; hát bizony abban az egyháztörténetben már sok adatról elmondhatjuk, hogy Sand-Sand, — futóhomoknak bizonyult. Ne szórjon vele homokot a XIX. század unitáriusainak szemébe. — A biráló úr igen méltányos; átlag helyesen itél; kimondja, hogy a korba kell beleállitani az eseményeket s nem a mi felfogásunk szemüvegén át itélgetni róluk. Valóban, semmit sem tartok oly szükségesnek. — Igaz, hogy e réven könnyen az ügy iránt való közöny is belopózhatik. Azért csak a dolgot kell nézni s Pázmány »nyilt fejét« kétségbe nem vonni; a »jezsuita karra« sem nagyon haragudni, — hiszen ők is legalább is oly helyesen jártak el, mint Kalvin Servet ellen.

A magyar reformácziónak küzdelme az unitáriusok ellen jól van ecsetelve; a török basák rokonszenve az unitáriusok iránt, mint akik a prófétához közelebb állnak, igazán furcsa világitásba helyezheti az ezt dicsérőleg kiemelő »keresztény lelkületet.« Hogy Szász Károly »püspök« és a

Kossuth Lajos-féle raczionalista »keresztények« nem a reformáczió szent Háromságát, hanem az unitáriusok vagy a Socin-féle Krisztust ugyan imádó, de istenségét tagadó félunitáriusok ügyét támogatják, azt ne tagadjuk és ne védjük; hanem tagadjuk meg őket, hogy nem a mieink közül valók. E részben a homály s az elmosódás a felekezetek efemér érdekét szolgálhatja ugyan, de csak az eszmének rovására. Mihelyt az eszme önérzetesen föllép, letaszitja a bálványokat s megtagadja a hirneves embereket is, mert ők előbb tagadtak meg minket.

A szerző túlságosan lángol Genfért! Ki nem állhatom ezt a lokális patriotizmust, akár Genfről, akár Rómáról vagy Párisról van szó. — Csak azt kivánom, hogy Debreczenbe bele ne üssön a raczionalizmus s Harnack s más szintén portált nagyságok meg ne döntsék a debreczeniek konfesszziójában a sz. Háromság tanát. A reformátusoknak nem volna szabad türni oly embereket, kik az apostoli hitvallást tagadják; mert akkor mi értelme van az unitáriusok ellen folytatott harcznak?!

A régi, apostoli hitvallás alapján álló szerzőt füzetkéjeért melegen üdvözöljük.

*Dr. Pethő.*

*Az elátkozott. Karácsonyi rege. Irta Boz-Dickens Károly. Forditotta Mutschenbacher Gyula, főgymn. tanár. Nagyszombat, 1894. Winter Zs. Kis 8-r. 173 l. Ára 2 kor.*

Hogy egyféle tehetségben is sok árnyalat vagyon, azt ugyancsak öntudatunkra hozza Dickens ez »Elátkozottja.« Mily különbség Jókai és Dickens fantáziája közt! Az előbbi szinpompás és keleti, a másik alakokban gazdagabb és föltünteti a nyugatnak hajlandóságát az észszerűségre. Csak irasson a »Pesti Hirlap« Jókaival »Karácsonyi regét«, majd megcsodáljuk akkor e fönséges, tiszteletet parancsoló, gazdagon, sokszor bizarrul alakitó Dickensi regének kitünő s elütő jellegeit a ragyogó, de könnyelmű és soha az ember eszére, hanem inkább a hátgerinczidegekre appelláló Jókai-

fantáziának rovására. Kiváncsi volnék a Dickens e regényét elolvasók nézeteire; én ugyanis azt gondolom, hogy nem fog soknak tetszeni, mert regét keresnek s a psychologia örvényeibe kényszerülnek leszállni. Tán a szerző is érezte ezt, s azért könyve végére odatüzte az allegorikus személyek magyarázatát.

A fordító úr jól oldotta meg feladatát; igen szabatos, tüzetes és folyékony fordítást nyujtott. Kivánatos lett volna azonban a Mr. és Mrs. magyarositása is, mert bizony akárhány olvasóval megesik majd, hogy nem tudják, fiú vagy leány-e az, akiről éppen szó van.

Reméljük, kogy a fordító úr ily bizonyitékát adván kiváló műizlésének, gazdagitja majd szépirodalmunknak komoly, keresztény művekben amugy is szegény inventáriumát.

*Dr. Pethő.*

## VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

**138. Loreto jubileuma.** F. évi decz. 10-én volt 600 éve, hogy a názárethi szent ház, a szentföldről angyalok által Itália földjére átvitetett. Szentséges atyánk f. évi január 23-án kelt encyklikájával különféle bucsúkat engedélyezett, hogy e csodás esemény méltó megünneplésére buzditsa a bold. szűz Mária útján oly számtalan isteni jótéteményben részesült kereszténveket. E bucsúk Advent első vasárnapjától jövő évi Szentháromság-vasárnapig nyerhetők meg. És pedig teljes bucsú nyerhető a loretói szentélyhez zarándoklók által; mindennap két évi bucsú nyerhető a loretói litánia elvégzése alapján; teljes bucsú nyerhető ugyanezen litániának egy hó minden napján való elmondása alapján, a szokott feltételek alatt. Az egész világon megindult már a mozgalom e jubiláris évnek áhitatos megszentelésére.

Igy a német katholikusok ezidei nagygyülése felhivást intézett egész Németország katholikusaihoz, hogy 1. a »szentház egyetemes testvérületébe« mennél többen beirassák magukat, 2. hogy a jövő évi május hóban tartandó német zarándoklatban mennél többen részt vegyenek. Mi legalább így akarjuk a figyelmet a szent ügyre felhivni.

**139. Schisma és unio** czimü czikkünkkel kapcsolatban (lásd októberi füzetünket, 721. l.) jelenthetjük, hogy a Szentatya személyes elnöklete alatt már is fontos eredményü ülések tartattak, melyeken az öt keleti katholikus patriarka közul is ketten jelentek meg: a melchita és a syr patriarka. (A chald patriarkátus u. i. csak azóta lett betöltve, a maronita patriarkátus meg nincs érdekelve, mert az ő ritusának nincsenek schismatikusai, az örmény katholikus patriarka pedig akadályozva volt a megjelenésben.) Legtöbbet képviselt a melchita patriarka, t. i. az antiochiai, alexandriai és jeruzsálemi görög patriarkátusokat. — A keleti egyház ügyei iránt legjobb tájékozottsággal biró körökben az általános benyomás az, hogy jelenleg uralkodó eszme a keleti patriarkatusok kiváltságainak fentartása és békés megerősitése, hogy a dissidensek maguktól induljanak meg az unióra, látva, hogy a római egyház koránsem akar latinizálni, koránsem akarja őket sajátságaikból kiforgatni, hanem csak azt akarja, hogy térjenek vissza ősatyáiknak a pápa iránt való tiszteletére és engedelmességére. Más szavakkal: a pápa által meginditott mozgalomnak értelme ez: a kath. egyháznak van összesen 8 millió egyesült keleti ritusu tagja. Arra kell ebben az irányban minden igyekezetet forditani, hogy új eszközökkel s felfrissült buzgósággal a már egyesült vagyis katholikussá lett keleti ritusuak *izmosodjanak fel* szellemileg, a nem egyesült keletieket *a kath. egyház kebelébe átvonzó középponttá.* Az erre szolgáló eszközök közül, melyek a pápa elnöklete alatt folyó konferencziák tárgyát képezték, kettőt emlitünk: az egyik, a Propaganda Congregatiójával párhuzamosan a keleti keresztények ügyei számára »ad fovendam unionem« egy külön Congregatiónak felállitása; a másik: szervezése és megnyitása különö-

sen görög-kath. iskoláknak, szemináriumoknak, az egész Keleten. Tagadhatatlan, hogy mindakettő hathatósan fog hozzájárulni ahhoz, hogy a keletiek a kath. egyházat megismerjék s. elfogultságaikról leszokjanak. A katholikus egyház Keleten nem latinizál, nem akarja az ott élő ősi különleges szokásokat megsemmisiteni; csak Krisztus Urunk szent törvényének akar érvényt szerezni, hogy sz. Péter utódját mindenki az egyház fejének ismerje el. Ez körülbelül tartalma egyszersmind a Szentatya új encyklikájának is »Orientalium dignitas ecclesiarum.«

**140. Imitált elefántcsont-kötésektől** óva intjük olvasóinkat. Nem egyéb az az anyag, mint celluloid, amely oly gyulékony, hogy a szikrától is tüzet fog. Karácsonyfa alá állitani az ily kötésü könyveket kész veszedelem.

**141. A „szabad tudomány"** jelszava alatt Németországban, de legkivált magában Berlinben még mindig veszekednek a protestáns »theologusok« az apostoli hitvallás fölött. Akárhányan közülök persze nem hiszik a symbolum egyes tételeit, s így ebben a szellemben akarnak is az egyetemen tanitani, mások meg azt mondják, hogy a »népre« mégis csak kell tekintettel lenni, az pedig »még« hiszi — a symbolumot. Farizeusok! Ime a »szabadvizsgálódás«, a tekintély tagadása hová visz benneteket: a teljes pogányságba és képmutatásba.

**142. Kempis Tamás,** a »Krisztus követésé«-nek szerzője, szobrot kap Zwoll-ban (Agnetenberg), ahol amily jámborul élt, oly jámborul halt is meg (1471. julius 24. — 91 éves korában). Az amsterdami szoborbizottság jövő január 15-re várja a pályaműveket.

**143. Ausztráliáról,** az ötödik világrészről a legkevesebbet van alkalma olvasni az embernek. Ugyan hát, hogy is áll ott az egyház ügye manapság? Az 1885-ben Sydneyben tartott zsinat óta, Istennek hála, szépen virágzik a katholiczizmus ügye Ausztráliában. A hivek száma 800.000-re tehető, kiket hat érsek (köztük Moran kardinális, a sydney-i érsek), 16 püspök, 2 apost. vikárius és mintegy 6 – 700 pap vezet. Az egyház teljesen el van választva az államtól, Ró-

mával való közlekedését senki és semmi nem gátolja; a kormány a püspökök választásába vagy kinevezésébe épenséggel nem foly be: széküresedés esetén káptalanok nem létében a megyei konzultorok és plébánosok titkos szavazással kandidálnak három jelöltet, akik közül a pápa kiválaszt egyet (természetesen más papot is kinevezhet). — A papok ellátásáról a hivek gondoskodnak, amire őket egyházi parancs kötelezi is (miért is Ausztráliában épp úgy, mint Amerikában nem öt, hanem hat parancsa van az anyaszentegyháznak).

Egyáltalán az államnak az egyháztól való teljes különváltsága nem annyit tesz ám, mintha ellenséges viszony lenne a kettő között. Ezt legjobban mutatja a következő eset (melyből a mi »bölcs« európai politikusaink is tanulhatnának): A victoriai parlament, házasságjogi törvényt akarva hozni, meghallgatta az összes lakosság óhajait, s a két ellentétes felfogást: a házasság tisztán polgári szerződés — a házasság tisztán vallási ügy, amelynek polgári következményei is vannak, olykép egyeztette meg a gyakorlatban, hogy kimondotta, miszerint minden, bármely felekezet papja előtt kötött házasság épp oly érvényes és törvényes, mintha a polgári közeg, az anyakönyvvezető előtt köttetett volna.

Mindenesetre okosabb theorema, mint a »kötelező polgári házasság.«

Az a körülmény, hogy az állam nem juttat semmi jövedelmet a klérusnak, ennek tekintélyét nagyban emeli, ép úgy az ő maguktartása is a szociális kérdésekben. Szóval, az egyház helyzete Ausztráliában igen kedvező.

**144. Új viták** tárgyát képezi Németországban a »rómaiak ujrakeresztelése«, mint azt a dühöngő protestáns pásztorok elnevezték, ami pedig tulajdonkép semmi más, mint, hogy a katholikusok az egyházba visszatérő protestánsokat sub conditione megkeresztelik, és pedig már régibb idő óta, abból az okból, mert alaposan kételkednek a Krisztus istenségét tagadó rationalista és hitetlen pásztorok keresztelésének érvényében. Még ha a helyes materiát és

formát megtartják is ezek, ki tudja, miféle intenciójuk van a keresztelésnél. Hisz ebben az ujabb iskolából kikerült pásztorok közül akárhányan csak üres czerimoniát látnak. — *Vajjon nálunk Magyarországon*, meggondolva a keresztség szentségének okvetlen szükségességét az örök üdvösségre egyrészt, másrészt meg a raczionalismus hóditását a magyar lutheránus, kálvinista pásztorok körében: *nem lenne-e jó az egyháznak ezt a praxisát* (igen, mert nemcsak Németországban, hanem Olasz-, Spanyol-, Angolországban és egyebütt is divik a visszatérők megkeresztelése) *alapos megfontolás tárgyává tenni? Meg lehetünk-e egészen nyugodva, meg vagyunk-e teljesen győződve az akatholikus keresztelések érvényéről?* Főpapjainkat illeti az intézkedés, theologusainkat a véleményezés. Salus animarum suprema lex esto.

**145. T. olvasóink** e füzetben öt iv helyett hat ivnyi tartalmat kaptak, befejezését a már hosszabb idő óta folyó egyháztörténelmi értekezéseknek. Ez évfolyamban a Sion adott: huszonnyolcz értekezést, nem kevesebb mint hatvanegy könyvismertetést és száznegyvenöt vegyes közleményt. Midőn kedves dolgozótársainknak és t. olvasóinknak boldog ünnepeket kivánunk, egyszersmind figyelmükbe ajánljuk az utolsó lapon olvasható előfizetésre való felhivást.

A »Magyar Sion« 1895-iki első füzete, Isten segitségével január 20-án fog megjelenni.

O. A. M. D. G.

**Előfizetési dij egész évre 6 forint, vagy 12 korona.**

A szerkesztésért felelős: Dr. KERESZTY VIKTOR.

Esztergom, 1894. Nyomatott Buzárovits Gusztávnál.

# Az 1894. évfolyam tartalma.

## I. Értekezések.


Aq. sz. Tamás és a hit analizise. *Dr. Anhäupel Györgytől.* 25. 97.

Az anarkia logikája. *Dr. Pethőtől.* 321.

Boltizár püspök papi jubileuma. 500.

Erdélyi egyházmegye képe a XIV. század elején. *Beke Antaltól.* 126. 201. 282. 360. 439. 529. 592. 683. 759. 848. 921.

Eszmecsere egy divorciális esetről. *Spuller Gyulától.* 117.

Esztergomi papnevelő-intézet restaurált kápolnája. *Dr. Kereszty V.-tól.* 561.

Érdekes házasságjogi eset. *H. K.-tól.* 176.

Ismét a szocziális kérdésről. *Várnaitól.* 250.

Keresztény szocziálista akczió. *Dr. Pethőtől.* 481.

Krónika. *Dr. Kereszty Viktortól.* 881.

Lesz-e hát kath. egyetemünk? *Liberiustól.* 331.

Lourdesi jelenések theol. szempontból. *Dr. Anhäupel Györgytől.* 122.

Mi az a szocziális kérdés? *Dr. Pethőtől.* 3.

Munkabér kérdéséről. *Dr. Krammer Györgytől.* 81.

Nyelv a pasztorácziában. *Várnaitól.* 401.

Papság föladata a szocziális kérdések körül. *Dr. Pethőtől.* 161.

Restaurált tihanyi templom és monostor. *Pokorny Frigyestől.* 641.

Római utasitások a szószéket illetőleg. *Dr. Kereszty Viktortól.* 746.

Samassa érsek beszédének filozofiája. *Dr. Pethőtől.* 733.
Schisma és unio. *Liberiustól.* 721.
Szent Bernát élete és működése. *Dr. Áldásy Antaltól.* 412. 507. 580. 652. 752. 831. 902.
Szent-István-társulati megnyitó beszéd. *A bíboros herczegprimástól.* 241.
Szentszéki holttányilvánitási eljárás. *Dr. Haiczl Kálmántól.* 820. 886.
Tapasztalások, inditványok a prédikálásról. *Csernyik Alajostól.* 184. 271. 343.
Új kath. napilap. *Dr. Pethőtől.* 773.
Új módszer az apologetikában? *Dr. Kereszty Viktortól.* 262.
Útóhangok Jókai Mór irodalmi jubileumához. *Liberiustól.* 43.
Zola és a naturalizmus taktikája. *Dr. Anhäupel Györgytől.* 801.

## II. Irodalom és művészet.

**Arnóthi.** Blaskovich A. erki pap egyházi beszédei. Ismertette *X. Y.* 301.
**Babik.** Magyarok hazája költők dalaiban. Ism. *Liberius.* 785. (Helyreigazitás hozzá 874.)
**Balogh Ferencz.** Dogmatörténelmi mozzanatok. Ism. *Pethő dr.* 378.
— Kellő világitás Kanyaró F. unitáriusok történetéhez. Ism. *Pethő dr.* 962.
**Beetz.** Seelenführer. Ism. *Krammer dr.* 382.
**Boedder.** Psychologia rationalis. Ism. *Anhäupel dr.* 869.
**Bodnár Gáspár.** A családi tüzhely örömben és búban. Ism. *Sz.* 383.
**Bognár J.** Pázmány Péter dialektikája. Ism. *Anhäupel dr.* 454.
**Boncz F.** A vallás körüli felségjogok. Ism. *Horváth F. dr.* 302.
**Dankó J.** Vetus Hymnarium ecclesiasticum Hungariae. Ism. *Kereszty V. dr.* 216.
**Dausch.** Der neutestam. Schriftkanon u. Clemens v. A. Ism. *Kereszty V. dr.* 551.

**De Broglie.** (Ford. a csanádi n. p.) A ker. vallás és a vallások története. Ism. *Kereszty V. dr.* 681.

**De Mandato.** Instit. phil. ad norm. Aristotelis et S. Thomae Aq. etc. Ism. *Anhäupel dr.* 960.

**Dickens-Boz.** (Ford. Mutschenbacher.) Az elátkozott; karácsonyi rege. Ism. *Pethő dr.* 963.

**Dosenbach.** (Ford. Lessenyey.) Szűz Mária az ifjuság mintaképe. Ism. *Liberius.* 300.

**Forster.** Szeverin, Norikum apostola. Ism. *X. Y.* 629.

**Frick.** Ontologia. Ism. *Anhäupel dr.* 145.

**Friedländer-Bozóky.** Vallás-erkölcsi viszonyok a római császárság fénykorában. Ism. *Székely István dr.* 295.

**Gebé A.** (ifj.) Evang. szakaszok magyarázata. Ism. *Kereszty V. dr.* 293.

**Güttler.** Wissen u. Glauben. Ism. *Fischer-Colbrie A. dr.* 62.

**Haan.** Philosophia naturalis. Ism. *Anhäupel dr.* 146.

**Hajdú T. és Zoltvány J.** Lélektan és gondolkodástan. Ism. *Anhäupel György dr.* 457.

**Haug.** Auch ein Kulturbild. Ism. *Pethő dr.* 704.

**Haugg L.** Szülők és nevelők könyve. Ism. *X. Y.* 790.

**Hellenbach.** Die Lösung d. Social-Frage. Ism. *Pethő dr.* 697.

**Hennig.** Tiz ének Jézus sz. Szive tiszteletére. Ism. *X. Y.* 294.

**Hettinger.** Aus Welt & Kirche. Ism. *Kereszty V. dr.* 141.

**Hippich.** Szivnemesitő (a gyakori gyónás haszna). Ism. *Liberius.* 631.

**Huttkay.** Köny és mosoly. Ism. *Liberius.* 549.

**I. K.** Ernste Thatsachen. Ism. *Pethő dr.* 704.

**Ilosvay.** A legszentebb Rózsafüzér titkai egyh. beszédekben. Ism. *Kereszty V. dr.* 789.

**Jalsovich.** A tihanyi kódex. Sz. beszédek. Ism. *Guzsvenitz V.* 865.

**Karácson Imre dr.** Sz. Imre herczeg, élet- s jellemrajz. Ism. *Krammer Gy. dr.* 862.

**Kassai növ.-p.** Emlékkönyv. Ism. *Kereszty V. dr.* 64.

**Keppler.** Wanderfahrten u. Wallfahrten im Orient. Ism. *Kereszty V. dr.* 627.

**Kovács Gyula dr.** Az utolsó két egyh. polit. tjavaslat. Ism. *Aristides.* 871.

**Kudora.** Egyh. ékesszólástani tanulmányok. Ism. *Spuller* 705.

**Lehen.** (Ford. Sarmaságh.) Útmutatás a lelki béke megszerzésére. Ism. *Liberius.* 380.

**Meyer Rudolf.** Der Capitalismus fin de siècle. Ism. *Pethő dr.* 776.

**Munkácsy Mihály** »Honfoglalás« képének ismertetése. Ism. *Liberius.* 220.

**Nyitrai növ.-p.** Munkálatok. Ism. *Csajka dr.* 794.

**Palatinus.** Die Entstehung der Generalversammlungen der Katholiken Deutschlands. Ism. *Ernszt S.* 628.

**Pastor.** Janssen hetedik kötete. Ism. *Liberius.* 139.

**Pázmány P.** Keresztény imádságos könyv. Ism. *Pethő dr.* 858.

**Pesch.** Praelectiones dogmaticae. Ism. *Ugyanaz.* 858.

**Pieper.** Zur Entstehung d. päpstl. Nuntiaturen. Ism. *Liberius.* 295.

**Prohászka Ottokár.** A ker. bűnbánat és bűnbocsánat. Ism. *Fischer-Colbrie A. dr.* 225.

**Rézbányai József dr.** Compendium Patrologiae et Patristicae. Ism. *Kereszty V. dr.* 791.

**Schmitz.** De effectibus Sacramenti extr. unctionis. Ismertette *Pethő dr.* 64.

**Schuster-Holzammer.** (Ford. Végh.) Bibliai történetek magyarázata. Ism. *Kereszty V. dr.* 227.

**Seeber.** Der ewige Jude. Ism. *Kereszty V. dr.* 381.

**Sujánszky.** Hit, remény, szeretet. Imakönyv. Ism. *Kereszty V. dr.* 857.

**Sullay.** Az evangelista munkája. Ism. *Pethő dr.* 145. 463. 795.

**Thalhofer** (kiadta Ebner). Handbuch d. Liturgik. Ism. *Kereszty V. dr.* 864.

(**Tóth.**) R. k. szertartástan. Ism. *X. Y.* 630.

**Tóth Béla.** A mi Urunk Jézus Krisztus gyermekségéről. Ism. *Liberius.* 56.

**Tóth Mike.** Főveszedelmünk. Ism. *Kereszty V. dr.* 795.
Új kath. naptárak. Ism. *Liberius.* 787.
**Varley.** Der Fluch d. Mannheit. Ism. *Pethő dr.* 783.
**Weiss A.** (Ford. bpesti növ.-p. m. e. i.) Az életbölcseség zsebkönyve. Ism. *Kereszty V. dr.* 860.
**Zschokke.** Historia sacra, 4. kiad. Ism. *Kereszty V. dr.* 703.

## III. Vegyes közlemények.

Afrika primása. 160.
Amerikai iskolákról. 235.
Angliából. 159.
Ausztráliáról. 965.
Archeologiai kongresszus. 720.
Árverés könyvekre 234.
Atheismus tanfolyama. 566.
Bateille 317.
Beyschlag W. 396.
Böjti felmentvény 148. 466.
Bicyklizö papok. 879.
Centenarium Pius IX. 388.
Czimermann István † 388.
Columbus mappája. 635.
Crispi fordulása. 718.
Demografiai kongresszus.7 13.
Doktori czimről. 68.
De Rossi † 797.
Egyetemi pályatételek. 465.
Esztergomi képezde. 466.
Exequatur Olaszországban. 391.
Encyklika a nemzetekhez. 551.
Encyklika az egyh. énekről. 632.
Flammarion. 397.
Főpásztorunk az akadémiában. 229.
Franczia állapotok. 74.
Gibbons kard. könyve. 558.
Harangok. 240.
Hömérsék. 233.
Hös apáczák. 714.
Husvét. 153.
Janssenről. 399.
Iskolatestvérek Budapesten. 72.
Jezsuiták sematizmusa. 160.
Ifjú szerzetes. 476.
Irgalmas növérekről. 632.
Imitált elefántcsont-kötésekről. 964.
Káromkodás szokása. 466.
Katakombák. 233. 391.
Kath. körök. 478.
Kath. nagygyülés Budapesten. 68.
— N.-Tapolcsányban 553.
— Kölnben. 712.
— Székesfehérvárt 880.
Kath. lapok 1894. Magyarországban. 77.
— Olaszországban. 152.

Kath. népiskolai tanterv. 232.
Kath. tudósok nemzetközi kongresszusa. 237. 713.
Khaosz a párbaj-kérdésben. 159.
Kempis Tamás. 560. 965.
Kongrua. 152. 384.
Konverziv. 799.
Konzervativ kelet. 886.
Lengyelek létszáma. 156.
Leo pápa a szentirási tanulmányokról. 66.
Levelezőlapok jubileuma. 233.
Liszt Ferenczről. 234.
Liliputi könyvek. 635.
Loreto jubileuma. 963.
Madeleine-templom plébánosa. 398.
Magyar püspöki kar közös pásztorlevele. 67.
Magyar vallás Justh Zsiga szerint. 397.
Magyar katholikusok imája. 639.
Misztifikáczió. 719.
Muzeumok bizottsága. 393.
Napoleon házassága. 305.
Német czentrumról. 394.
Német tudósok. 559.
Nevetséges műforditás. 633.
Newman szobra Oxfordban. 714.
Notovics leleplezve. 876.
Ó-katholikusok. 799.
Olvasóinkhoz. 966.
Omnia venalia. 386.
Orléansi szűz beatifikáczió-járól. 151.
Orosz propaganda. 391.
Orosz házasság kedveért apostasia. 398.
Órálló. 557.
Palesztina jövője. 75.
Palesztrina. 149.
Papi exercitiumok. 634.
Pázmány imakönyvéről. 228.
Porosz tisztek házassága. 229.
Protestánsok panasza a hitközönyről. 69.
Protestánsok ellenmondásai. 156.
Protestánsok türelme. 158.
Protestánsok igazmondása. 234.
Protestánsok zavara. 317.
Protestánsok disputálása 400.
Protestánsok önvallomásai 473.
Püspökök névaláirása. 316.
Regis sz. Ferencz műve. 399.
Repertóriumunkról. 76.
Salzburgi szerkesztőváltozás. 880.
Sion pályatételének eredménye. 874.
Schmitt Jenő theologiája. 153.
Széchenyi István gróf vallásossága. 558.
Szabadtudomány. 664.
Szabadkőmüvesekről. 160. 477. 796.
Szellemi khaosz. 311.
Szentföldi levél. 154.

Szent Antal kenyere. 316.
Szent László-társulatról. 232.
Szent Istvánnapi szónok. 634.
Szent István-társulatról. 714.
Sz. Wolfgang-jubileuma. 634.
Szobrok. 319.
Szombatosok. 311. 636.
Szoczialistikus kongresszus. 634.
Tisztul a láthatár. 75.
Tolstoj a vallásról. 392.
Trieri sz. köntös. 555.
Tu dixisti. 318.
Új bibornokok. 389.
Újrakeresztelés? 966.
Unió-törekvések. 963.
Ünnepek megszentelése. 152.
Vallás és művészet. 478.
Vallásközi állapotok az Egyesült-Államokban. 317.
Vád a főpapi kar ellen. 230.
Váradi kanonokok kappája. 478.
Velenczei fölfedezés. 233.
Vexák a liberálisok részéről Ausztriában. 236.
Virchow a darwinismusról.
Weber F. V. 318.
Wembley-torony. 636.
Zambesi missióról. 229.
Zola Lourdesról. 555. 635. 800.
Zsidó-reczepczió. 553.
Zsidó egyetemi tanárok. 710.

# FELHIVÁS ELŐFIZETÉSRE.

Isten segitségével befejezve évfolyamunkat, tekintetünket a jövőre irányozzuk, s ugyancsak az isteni segitségben bizva, a jövő, 1895. évben is folytatni kivánjuk munkánkat. Buzdit erre minket a Magyar Sionnak harminczkét éves, tisztes multja, — buzdit a tiszta szándék, a magyar egyházi tudomá nyos irodalmat művelni, terjeszteni; de buzdit a remény is, hogy az a bár nem nagy, de művelt közönség, mely idáig pártolta, ezután is pártolni fogja a „Magyar Sion"-t, ezt a kipróbált, katholikus havi revuet.

A „Magyar Sion" a jövőben is régi programmja keretében fog pontosan megjelenni, havonkint — nem véve ki a nyári szünidőt sem — öt nyomtatott iven, szépen kiállitott füzetekben. Hozni fog változatos, mindig tartalmas értekezéseket a keresztény tudományok minden ágából; — be fogja mutatni a nevesebb hazai és külföldi új munkákat, főleg azokat, melyeknek az egyházi tudománynyal bármi érintkezésök van; — regisztrálni fogja vegyes közleményeiben az egyház helyzetét, életjelenségeit.

Reméljük, hogy eddigi t. előfizetőink mihamarabb megujitják előfizetésüket az 1895. évfolyamra, sőt kérjük őket, hogy folyóiratunkat szélesebb körben is ajánlják s terjeszszék.

A „Magyar Sion" előfizetési ára **egész évre 6 forint, félévre 3 forint** (mely összeget a plébános urak több megyében, így az esztergomiban is, egyházhatósági engedély alapján a templompénztárból is fizethetik). Legczélszerűbb póstautalványt használni, ily czimmel: A „Magyar Sion" szerkesztőségének. Esztergom, papnevelő-intézet.